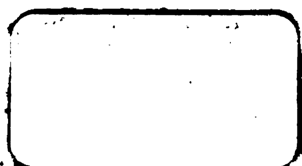

HET

Zuid Afrikaansche Tijdschrift.

J. H. Hofmeyr, Jr., Redakteur.

NIEUWE REEKS, DEELEN XII EN XIII.

Februarij 1884 *tot* *Februarij* 1885.

KAAPSTAD :
JAN REGTER (HOFMEYR & REGTER), UITGEVER.
1885.

HET Z. A. TIJDSCHRIFT.

FEBRUARIJ 1884.

Negen Meisjes

DOOR

ANNIE FOORE.

V.

Toen mevrouw Van Wachteren met haar zoon buitenslands was gegaan—voor jaren, zooals ze schreef in dien wreeden brief,—toen ze Minone verboden had op hem te wachten, op hem te hopen zelfs, toen het kasteel gesloten bleef en ook de jonge baron niets van zich hooren liet, meende de dokter dat Minone niets anders te doen overig bleef, dan te vergeten...en zich te troosten. Maar het meisje bleek van een andere opinie. Ze weigerde langer te verschijnen op de Keersumsche bals; ze weigerde zich het hof te laten maken, en toen vroegere aanbidders, die slechts noode voor den heer Van Wachterwoude en Outhuyzinge het veld hadden geruimd, op nieuw naar haar hand dongen, weigerde ze die hand weg te schenken. Het was een groote teleurstelling voor tante Halebes, ze had er vast op gerekend dat door Minone het zoo gewenschte schot komen zou; nog grooter teleurstelling voor de ouders welligt... Maar op verzoek van mama, had men weldra opgehouden het meisje te vervolgen met huwelijksplannen, ja, men was geëindigd met haar smart te eerbiedigen.

Het arme kind, stil en onderworpen, zacht en bescheiden, eischte dan ook zoo weinig van haar huisgenooten, dat zij haar dit weinigje wel konden toestaan.

Liefst zat ze stil, zonder deel te nemen aan de gesprekken, liefst wandelde ze alleen, dan koos ze altijd denzelfden weg—naar het kasteel, of liever park, dat het kasteel omringde. Dat park was eenmaal de getuige geweest van haar geluk; dáár was elke boom, èlke bloem haar een vriendelijke bode van het zoet weleer; dáár staarden de herten haar aan met hun droomerige oogen, als waren ze verwonderd haar zoo alleen te zien; dáár kwamen de zwanen op haar toezwemmen als in de schoone dagen, toen zij ze nog brood bragt met Walter; daar koos de tuinman voor haar de schoonste bloemen uit de perken, alsof de jonge baron hem hiertoe nog bevel gaf. 's Zomers kiest ze Walter's lievelingsplek, de kleine rustieke bank onder de kastanjeboomen; ze zit daar uren lang met haar werk of boek en voelt zich bijna nog gelukkig in de herinnering... maar de herfst nadert, de bladeren dwarlen neer voor haar voeten; het wordt kaal en treurig rondom haar; ze huivert en zucht en vraagt: "Hoe lang nog? Ach, hoe lang nog?"

Nu is de Aprilmaand gekomen—gekomen voor de derde maal sinds Walter beenging—en, wat is het toch, dat haar zoo gelukkig stemt op dezen heerlijken ochtendstond? Is het, dat elk ontluikend blaadje, elk zwellend knopje, elk bloempje, dat zijn kelkje opent, spreekt van jonge hoop en lenteweelde...? Of is het welligt, wijl straks de oude tuinman haar op zijde kwam, om als gewoonlijk een woordje te wisselen over den jongen baron en toen met zoo'n veelbeteekenend lachje zei, dat hij nu wel spoedig zou terugkomen........ o, zeker! heel spoedig!

De witte en roode bloesems van de kastanjeboomen wuiven geurend tusschen het frissche groen en vormen een priëel, dat de grilligste lichteffecten werpt over het schoone gebogen hoofd der eenzame, zoodra de lentekoelte met het groen begint te stoeijen en te koozen.

Voor de bank waarop ze, geheel vervuld van het zoet verlangen, dat haar doorstroomt, is neergezonken, bloeit in vollen kleurengloed een bed primulaveres. Dat herinnert haar aan de reden van haar komst in het park; heeft mama haar niet opgedragen een bouquet voorjaarsbloemen te plukken voor Agathe, die heden haar verjaardag viert? Hoe kon ze het vergeten?

Ze bukt zich over het bloembed heen, daar ziet ze in het teêre jonge gras een veldviooltje.... Hij bragt haar altijd de eerste veldviooltjes, toen ze nog kinderen waren.... en elkaar reeds lief hadden.... nu, ach! zoo lang geleden!.... Zou hij aan haar denken, als hij daarginds in het verre land de veldviooltjes bloeijen ziet?... of misschien....?

"O Walter, Walter, kom toch!"

"Hier ben ik! Minone! Hier ben ik!"

Ze voelt hoe er op het bebloemde gras iemand is neergeknield aan hare zijde; ze voelt hoe een arm haar omklemt, hoe haar hart klopt tegen een ander hart: het zijne.... en dan voelt ze alleen dit nog, dat het zaligheid is....

"Mijn lieveling! Ik hoorde je mijn naam noemen.... dacht je dan nog altijd aan je trouweloozen Walter?"

Ze leunt tegen zijn schouder, met gesloten oogen, met een blos, die komt en gaat als het rozenrood daar ginds aan den morgenhemel.... maar geen woord brengt ze over de half geopende lippen.

"Je bent toch niet geschrikt, Minone?"

"O neen; ik wachtte je!...."

"Dus je hebt niet aan me getwijfeld? Je bent me blijven vertrouwen, niettegenstaande alles?.... Lief kind!.... Kom, laat ons een oogenblik op ons oude plekje gaan zitten, ik heb je zoo veel te zeggen."

"Neen," fluistert ze, "neen! laat ons zoo blijven! Ik durf me niet bewegen.... ik ben bang dat het een droom is.... ik droomde dikwerf zoo.... ofschoon.... o Walter! zóó heerlijk niet!"

Hij heft haar op in zijn armen, hij drukt haar vaster en vaster aan zijn borst.... zoo draagt hij haar naar het prieel onder de kastenjeboomen.

"Nu, mijn engel, is dat nu een droom? Heb ik je ooit zóó gekust in je droomen? Heb ik je ooit zoo aan mijn hart gedrukt?.... Minone, zeg, heb je het ooit zoo gevoeld, dat je mijn eigen was, mijn liefste meisje, mijn trouw, dierbaar vrouwtje, mijn roos, mijn schat?..."

Ze laat zich kussen en omhelzen of het nooit genoeg kon zijn; ze keert hem telkens weer de gloeijende wang, de zwellende rozelippen toe; ze neemt zijn blondgelokt hoofd tusschen haar handen en drukt het aan haar borst, en staart hem in de oogen als eene vrouw doet, die lang gehongerd en gedorst heeft naar de tegenwoordigheid des geliefden.

"Maar zulk een ontvangst heb ik niet verdiend!"

"Niet verdiend....? Walter!"

"Neen, schrik niet zoo, Minone! Maar we waren zoo lang gescheiden..... ik wil eerlijk zijn ... je alles zeggen...."

Ze streelt nog de hand die in de hare ligt; zoo aangemoedigd spreekt hij: "O liefste, ik begrijp nu eerst hoe wreed het van mama was ons te scheiden..... Maar ze wist niet dat we elkaar zoo beminden.... ze begreep dat eerst toen ze mijn wanhoop zag...."

"Waarom liet ze je niet terugkeeren, Walter?"

"Toen, zooals zij meende, het ergste doorstaan was, wilde ze niet toegeven, ze noemde dat zwakheid! Begrijp me wel! Ze heeft me nooit gedwongen; ze heeft me alleen gevraagd om harentwil te beproeven of ik niet vergeten kon.... Je weet, Minone, hoe mijn moeder alles voor me geweest is; hoe ze slechts voor mij heeft geleefd... ik geloofde dat het mijn pligt was mijn best te doen om, indien het mogelijk was, mij te schikken naar haar wenschen."

"En....?"

"En we gingen reizen. Ze deed alles om mij te verstrooijen; ik was langen tijd te Parijs, te Dresden, te Weenen, en ik...."

"En je vergat me?"

"Kind! Neen, Minone, zie me zoo niet aan! Nu dan.... ik heb gezegd dat ik eerlijk zijn zou..., ja, ik vergat je, soms uren, dagen lang, in den roes van het genot! Ik vergat je, maar zoodra het feest voorbij, de betoovering geweken was, verscheen je me weêr.... Dan zag ik je voor me in al je liefelijkheid, dan dacht ik aan je kinderlijke onschuld, aan je eenvoud, aan je liefde.... en ik vroeg je duizend malen om vergeving!.......Minone, mama geloofde dat ik had leeren vergeten, ik zelf geloofde het somtijds ook...... Daar vertelde ons iemand, dat je geëngageerd waart...... het maakte me razend, krankzinnig, ik dwong mama terug te keeren...... Gisteravond zijn we geheel onverwacht aangekomen. Ik hoorde dadelijk dat het gerucht van je engagement een leugen was...... O! wat was ik gelukkig! Van morgen, toen het nog schemerde, liep ik al voor je huis op en neer...... ik zag je toen je 't venster opende; Minone...... ik zag hoe bleek en mager je dierbaar gezigtje geworden was, hoe er een uitdrukking van treurig, hopeloos verlangen in je oogen lag...... toen

wist ik dat je nog aan me dacht...... engel! toen wist ik ook, dat ik mijn eerste liefde trouw was gebleven."

VI.

Mevrouw Duinstede heeft gezucht toen ze heden morgen ontwaakte, en toen dokter Duinstede in den almanak den tekst las, heeft hij met bitterheid gegrimlacht.

"Zij die gelooven haasten niet!"

Neen, hij haast niet, maar Agatha wordt heden zeven-en-twintig, en Marie verschilt maar één jaar met Anne, dus moet Dora vier-en-twintig zijn...... neen, hij haast niet, maar toch! hij zou er niets tegen hebben als de galants wat haastten...... Hij heeft echter geen tijd om zich aan sombere gepeinzen over te geven; de boer van het Kraaijennest, die met zware rhumatiek ligt, heeft hem laten roepen, en nog vóór het helder dag geworden is, rijdt hij weg.

Klokslag acht luidt Marie, het huishoudstertje, de bel voor het ontbijt en weldra wordt de kamer letterlijk overstroomd door paarsche ochtendjasjes. De meisjes zijn allen present. Dit is iets wat zelden of nooit voorkomt; immers, in de familie Duinstede wordt geen kunst ijveriger bestudeerd dan die, van altijd twee of drie der dochters afwezig te houden; de ouderen worden beurtelings uit logeeren gestuurd, de jongeren zijn op kostschool.

Door een ongelukkigen zamenloop van omstandigheden en niettegenstaande alle listen en berekeningen, is nu echter het negental compleet. Gisteren kwamen, geheel onverwacht, de drie jongeren terug van de kostschool, waar de typhus was uitgebroken onder de leerlingen.

De reden van haar tehuiskomst scheen onrustbarend genoeg, mama was er zenuwachtig en bezorgd over, maar papa vergat zijn vrees in de vreugde van zijn tweelingen, zijn prinsesjes, zooals hij ze gaarne noemde, weder te zien. Ze groeiden zoo lief op, de prinsesjes; tenger, ja en fijn, maar, 't was of juist dat ètherische van haar schoon, 't was of juist dat krullend goudblond, stoeijend om de doorschijnende gezigtjes, die groote kwijnende oogen, omschaduwd door lange wimpers, die slanke figuurtjes, nog zoo kinderlijk, niettegenstaande haar vijftien jaren, 't was of dat alles in het hart van den vader een teêrheid wekte zooals geen zijner andere dochters daar in ooit had doen ontstaan.

Dien morgen had hij zijn prinsesjes heel vroeg wakker gemaakt; een togtje in de frissche lucht kon nooit kwaad en dan, ze reden zoo graag met papa meê...... in een oogwenk waren ze klaar en voort ging het, onder vrolijk gesnap, door de witbloeijende kersenboomgaarden langs de zacht groenende velden, frisch en schòon in de altijd nieuwe heerlijkheid van het lentekleed.

Er wordt op hen gewacht met het ontbijt. De jarige is beneden gekomen in weinig feestelijke stemming, maar de moeder, die al het mogelijke doet om den goeden geest in huis te bewaren, heeft ook heden haar best gedaan. Reeds gisteren werd er naar Keersum geschreven om gebak en lekkernijen; Minone was reeds vroeg naar het park gezonden om voor bloemen te zorgen; lieve cadeaux en hartelijke gelukwenschen ontbraken niet; de goede vrouw voelt zich rijkelijk beloond door het tevreden lachje en den innigen dank van haar eerstgeborene.

Men wacht, wacht; papa, die zoo lang wordt opgehouden — Minone, die, als naar gewoonte, den tijd schijnt te vergeten in haar droomerijen en — is 't een gevolg van de nuchtere maag misschien?—men neemt de gelegenheid te baat om wat te kibblen.

't Is ongeloofelijk met hoeveel ijver ze steeds naar die gelegenheid zoeken—of neen! ongeloofelijk is het niet.

Als men bedenkt hoe ze ledig en onvoldaan moesten blijven, die arme meisjesharten, die zoo gaarne warm geklopt hadden van liefde en geluk; hoe ze te vergeefs bezigheid vragen, die handen, gereed om zich te reppen en te weren in een eigen huishouding; neen, dan is het niet ongeloofelijk—dan verwondert men zich nog hoe die gemoederen, vol ergenis en verveling, niet een gevaarlijker tijdverdrijf zoeken dan een kibbelpartijtje. Het komt aan over Agnes, gisteren ook van 't school teruggekomen.

"Kind, wat heb jij gedaan?" roept Dora, genaamd "het katje", "wat zijn dat voor gekke kuren om je haren te dragen als een volwassen mensch?"

"Ik ben langer dan jij, Door!" en het opgeschoten wicht rekt haar onbevallige figuur uit.

"Ja, je vertoont een sprekende gelijkenis met een asperge, dat weten we. Maar niettegenstaande dat, ben je een schoolkind, en schoolkinderen dragen hangend haar. Begrepen?"

"Wacht maar," mokt Agnes, "wacht maar!... Het

zal mijn tijd ook nog wel eens worden om groot te zijn."

"Verlang je daarnaar, kind?" Aldus, Greta, de zesde, die, niettegenstaande haar lief gezigtje, haar prachtige altstem en muzikale talenten, de toekomst zeer donker inziet, ja, bij oogenblikken aan de diepste wanhoop ter prooi is.... "Verlang je daarnaar? Groot te zijn, als men zoo veel ongetrouwde zusters boven zich heeft! Hoe is het mogelijk?"

"Komt, kinderen, weest nu niet zoo onaardig! Denkt er om, 't is Agathe's verjaardag," vermaant de zachte stem der moeder.

"O ja, dat is waar ook," roept Agnes nu. "Wel gefeliciteerd! En," vraagt ze dan, prat op haar achttien jaren, "hoe oud word je nu, Agathe?"

"Weet je dat niet meer, Agnes?"

"We zullen papa voorstellen haar nog een jaartje op school te laten tot oefening van haar geheugen!" roept Dora.

Papa treedt binnen en geeft Agathe een hartelijken kus. "Je kunt met trots op dit jaar terugzien, Agathe."

"Hoor je, Agnes?" vraagt deze, terwijl een blosje haar bleek gelaat komt kleuren. "Ik heb mijn zeven-en-twintigste jaar goed besteed; dat is ten minste iets."

"'t Beteekent ook wat, zoo'n akte voor middelbaar! daar verdraai ik mijn hand niet om," bromt Agnes, die, dit zij tot haar eer gezegd, zich met de borst op de studie toelegt, en vast voornemens is eenmaal als doctores te promoveren.

"Alweer aan het kibbelen, meisjes? Zullen jullie dan nooit eens vrede kunnen houden? Komaan, ontbijten! Dan zijn de monden ten minste gestopt. Hier prinsesjes, ieder aan een kant van papa!..."

"Allen present? Waar is Minone?"

"Naar het park, Willem."

"Naar het Park?" en 's dokters reeds vrij knorrig gelaat betrekt nog meer.

"Ja, ze zou wat bloemen plukken voor...."

"'t Moet nu uit zijn met bloemplukken en met in het park wandelen ook. Ik heb een zeer onaangename tijding gehoord, Maria! Mevrouw van Wachteren is terug.... met haar zoon."

De moeder wordt zeer bleek. "Arme Minone!" zucht ze.

"Dwaasheid, Maria!" barst de dokter los. En dan, steeds driftiger: "Ik zal dien kwâjongen niet voor een tweede maal in de gelegenheid stellen onze dochter voor den gek te houden; eens is genoeg!

"Willem .... kunnen we haar niet van hier ....?"

"Ja juist! Ze moet dadelijk uit logeeren gaan; van daag nog, zoo 't kan; anders morgen! Het zal best zijn dat ze geheel onkundig blijft van zijn terugkomst. Hoor jullie, meisjes? Je zuster mag volstrekt niet weten dat Walter hier is."

Daar gaat de deur open. Minone staat op den drempel met stralenden blik, met gloeijenden blos, met lentebloemen in de handen, schooner, schitterender, dan ze haar ooit te voren zagen.

Haastig wisselen de ouders een blik vol bekommering; daar treedt mevrouw Duinstede op haar toe. "Lieve, wat is er? Mino, kind?!"

En zij, over wier lippen nooit een klagt is gekomen; zij, die in stilte geleden, die zoo lang gezwegen heeft, zij stort zich in de geopende moederarmen met een wilden kreet, vol hartstochtelijke verrukking.

VII.

't Gaf een heele ontsteltenis, vooral toen Minone uitbarstte in een zenuwachtig snikken; het ontbijt liep in de war; het meisje werd naar haar kamer gebragt; ze moest rust houden, zei papa, die veel strenger en harder was dan gewoonlijk, en ernstig ontstemd scheen over hetgeen hij noemde: "die ellendige geschiedenis."

Marie, niet alleen huishoudster, maar ook ziekenoppaster bij uitnemendheid, bleef den geheelen dag bij haar; ook, toen de anderen zich in de salon verzamelden, om de visites te ontvangen. Want de goede kennissen onthielden de verjaardagen van het negental met een belangstelling, die vroeger heel aardig geweest was, maar sedert eenigen tijd meer en meer benaauwend werd.

"Feliciteer u me als het u belieft niet," spreekt Agatha, zoodra ze tante Doortje bedankt heeft voor haar boekgeschenk, "feliciteer u me niet! We hebben van morgen vroeg al uitgemaakt, dat ik vreeselijk oud begin te worden."

"Vreeselijk oud! Foei, foei, hoe kun je zulke dingen zeggen, Agatha! ik dacht dat je daar te verstandig voor was! Een meisje van zeven-en-twintig jaar oud; hoe kom je er bij? Wel, toen ik zeven-en-veertig was had ik nog aanbidders. Maar dat was toch ook de laatste en .... de booze wereld zei dat het om mijn geld was. En wil jullie toch wel gelooven, kindertjes, dat ik op mijn ouden dag er spijt van begin te krijgen dat ik niet getrouwd ben. Zie je, 't is met die dieven! Dáár is een man toch altijd goed voor, om onder je bed te kijken. Want je begrijpt, 't wordt op mijn leeftijd wel wat lastig om er zoo met een aanloopje in te springen .... En toch, dát dien je te doen...... want die angst dat ze je bij je ééne been zullen pakken...... hu! Maar wat zei je ook, nichtje? Dat je oud begint te worden? Wel neen, kind! Geen kwestie van! Als er maar eerst wat schot kwam! Dat is de groote moeijelijkheid! schot moet er komen!"

"Daar zou ik niet meer op rekenen, tante," spreekt nu Greta in arrenmoede; "denk aan uw eigen woorden: voor meisjes zonder geld geen vooruitzigten in de negentiende eeuw."

"Ten minste niet in dit afgelegen nest!" meent Dora.

"Katjes zijn nooit erg in den smaak gevallen bij heeren, die een vrouw zochten," plaagt Agnes."

"Dom schaap!" roept Dora nu. "Ze spreekt over heeren die een vrouw zoeken, alsof ze maar zoo dik gezaaid waren; het is, geloof ik, ongeveer drie jaar geleden dat een ongetrouwd mannelijk wezen hier voor het eerst over den drempel kwam."

"En de notaris dan?" vraagt mijnheer Duinstede eensklaps opziende uit de courant, waarin hij geheel verdiept scheen.

Een gloeijend rood verft Dora's gezigt, als ze den doordringenden blik haars vaders op zich voelt rusten.

"O, die!" spreekt ze minachtend.

"Ja, die!" antwoordt haar vader. "Of is die niet goed genoeg voor mej. Dorothéa Duinstede?"

"Juist, pa," antwoordt "het katje" onvervaard, "die is niet goed genoeg voor mej. Dorothéa Duinstede?"

"Brutale meid!" En papa neemt de courant weer op.

"Doortje, Doortje!" vermaant juffrouw Halebes. "Och kindertjes," zucht ze dan goedig, "hadt jullie maar geleefd in mijn tijd, toen Romeo zijn Julia... .."

"U vergeet, tante, dat Julia een eenige dochter was," merkt de wanhopende aan, "als ze eene van negen geweest was, zou Roméo niet naar haar hebben omgekeken."

"Zou je denken," vraagt tante, verbaasd over dit nieuwe gezigtspunt. "'t Is waar, als hij hier op het balcon had staan zingen, je weet wel, van dien leeuwerik, zou het een heele verwarring hebben gegeven... je moet maar weten wie er bedoeld wordt."

Tegen koffietijd komt baker aanwaggelen, opgetuigd met een hoed...... zooals alleen bakers dragen.

"Wel, juffer Gaatje, hartelijk gefilseteerd! Ja, een stukkie taart, daar heb ik niet tegen! Op uwes gezondheid dan, juffer Gaatje! Heere, Heere, waar is me den tijd gebleven? 'k Zie uwes daar nog op mijn schoot liggen, vetjes, vetjes! wel ik heb in mijn heele leven niet mee zoo'n vet molleke gebakerd! Een mensch zou zoo zeggen: waar is het gebleven? Maar daarvan niet: de Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen."

"Ja, baker," zegt Duinstede, met een poging om de sombere, knorrige stemming waarin hij geraakte, van zich af te schudden, "ja, baker, dat is al een heel poosje geleden. Je was toen nog een knappe vrouw, in de volle fleur......"

De dokter heeft zich aangenaam willen maken, zie hier hoe baker zijn compliment opvat.

"Nu, dokter, uwes moet me nu niet veraffronteren. Ik ben de eenige niet die er een dagje ouder op wordt. Uwes waart in dien tijd ook een heel anderen mensch, lang zoo sikkeneurig niet! Maar uwes hebt zorgen, dokter. En ja, wat zal ik er van zeggen? Onze lieve Heer weet wat tot ons bestwil is, en vragen mogen we niet, maar een mensch zou zoo in zijn dommigheid meenen, dat Hij best eens een half dozijn knappe vrijers op den Duinstee had kunnen afsturen......"

"God in den hemel! zullen ze me dan nooit rust laten met die vrijers?" en woedend stoot de ongelukkige zijn stuk taart van zich af, en bedaart niet voor de prinsesjes hem meetroonen naar buiten, waar het lente is, zelfs voor een armen geplaagden vader van negen dochters.

"Mijn hartelijken gelukwensch," spreekt de burgemeestersche op zoo diep meêwarigen toon, of ze haar deelneming kwam betuigen bij een sterfgeval. "Hoe oud wordt Agathe

nu van daag?" vraagt ze een oogenblik later zacht fluisterend aan tante Doortje; 't scheen haast, als leed het meisje aan een sleepende ziekte, naar welker laatste verschijnselen moest geïnformeerd worden.

De burgemeester trekt ook een biddersgezigt, en het ergste is van hem te wachten, als hij straks misschien welsprekend worden mogt, maar gelukkig bewaart hij vooralsnog het diep, onverbrekelijk stilzwijgen, dat bij hem het gebruik der vier citroenbittertjes voorafgaat.

Nu ontbreekt nog slechts de notaris aan het feest. Maar weldra verschijnt ook hij, glimmend en glanzend, de uilenoogjes opgezet tot ongewonen omvang, ridderlijk, beleefd—in zooverre zijn corpulentie het hem toelaat—voor Dora, die, zelfs voor haar doen, buitengewoon scherp en hatelijk is. Maar de notaris houdt zich of hij er niets van bemerkt, en put zich uit in geestigheden.

"O, mijnheer Bekker," roept Agatha eindelijk, als er voor de tweede of derde maal een pijnlijke stilte ontstaat, "u bent veel te vrolijk gestemd voor de gelegenheid. Weet u het niet? We zijn hier bijeen voor een begrafenis?"

"Wat? wat bedoelt u?" vraagt de arme man, geheel verbijsterd; gewoonlijk heeft hij reeds moeite Agathe's discours te volgen, maar nu ze in raadselen spreekt, raakt hij geheel de kluts kwijt.

"Wel, begrijpt u dat niet? Ik bedoel dat we hier bijeen gekomen zijn om mijn jonge leven te begraven." Zoo schertst Agatha, maar.... de scherts gelukt slecht; haar lippen beven, de brandende traan in het donker oog, de vale bleekheid die haar gelaat bedekt, verraden al te zeer wat er in haar omgaat.

Het oogenblik waarin de burgemeester welsprekend wordt, is aangebroken, juist ledigde hij zijn vierde citroentje. "Kom, kom, wat hoor ik daar voor nonsens?" dus barst de lang bedwongen stroom los, "allemaal gekheid, meidlief, anders niet! Hier, Anne, schenk jij me nog maar eens in.... Je doet dat zoo goed, kind! Veel beter dan mijn vrouw, die schenkt altijd halfjes. Nu, als jij niet trouwt, mag je bij mij buffetjuffrouw worden, wat zeg je daar van? Maar nu alle gekheid op een stokje! Dokter, als je er niet tegen hebt, zou ik met dit glas wel eens willen drinken op datgene waarop ik al eens meer dronk, geloof ik, de inclinatie van je dochters in het algemeen, de inclinatie van je dochter Agathe in het bijzonder."

De vader bijt zich op de lippen; een pijnlijk rood heeft het gelaat der moeder bedekt; de meisjes zitten daar met gebogen hoofd, met neêrgeslagen blik. Te midden van een doodelijke stilte, spreekt eindelijk dokter Duinstede, en zijn stem is schor van ingehouden drift: "Agathe, hoor je niet? De burgemeester wil op je inclinatie drinken."

Agathe rijst overeind, ze stoot haar glas tegen dat der anderen, dan gaat ze onder dezelfde doodsche stilte weder zitten.

Nooit was er op den huize Duinstee akeliger, somberder toost gedronken.

VIII.

Zoo als mijn lezers reeds bemerkt zullen hebben, bezat tante Doortje geen Kenau-natuur; was ze bang voor dieven, ze was haast nog banger voor driftige mannen; voor zwager Willem, als hij driftig was, had ze in het bijzonder een doodelijken angst. En dat hij heden driftig was, daaraan viel niet te twijfelen. Dus, toen ze hem na het vertrek der gasten zag op en neer loopen, de vuisten gebald, de lippen opeengeklemd, nam juffrouw Halebes haar besluit.

Heel voorzigtig legde ze haar bril in het doosje, rolde haar breiwerk op, en antwoordde op de verbaasde vraag van zuster Maria of ze niet bleef dien dag, met een schijnbaar even verbaasde wedervraag: "Of ze dat dan beloofd had?"

"Ja, zeker had ze het beloofd. Of zoo niet, dan sprak het immers van zelf."

"Wel! wel! Zoo waarlijk? Och, wat werd haar geheugen toch slecht! Het speet haar erg, maar ze voelde zich zoo vermoeid met dat voorjaarsweertje, weet je, en dus, ze moesten Willem maar van haar groeten... Hem roepen? wel neen! vooral niet! dat diende nergens toe. Maar wilde niet een van de meisjes mede gaan om haar gezelschap te houden?"

Minone was dadelijk gereed.

Sinds den morgen liep ze rond als in een droom. Nu eens voelde ze zich als aan de aarde onttogen van geluk, dan weer ter prooi aan duizend vreezen; ze wenschte niets vuriger, dan voor mama haar hart uit te storten—twee,

driemaal kon ze haast aan de verzoeking geen weerstand bieden haar om den hals te vallen, en alles te zeggen; maar dan bedacht ze weer wat dat trouwe moederhart nu voor drie jaren om en met haar geleden had, en ze besloot dezen keer haar strijd alleen te strijden, zóó het wezen moest de teleurstelling te dragen zonder haar; zoo het zijn mogt de vreugd der overwinning met haar te deelen!

Daar het nu toch bepaald onmogelijk was dien nacht met dat groote geheim te gaan slapen, begreep ze dat niemand beter geschikt was om er deelgenoot van te worden dan tante, tante, die altijd tranen had voor de Dona Clara's en Don Enrico's uit het leesgezelschap; tante, die zoo menig jong paartje in het huishouden zette; tante, die, niettegenstaande haar vijf-en-zestig jaren en vrijwillig oudvrijsterschap, zooveel sympathie toonde voor god Amor.

En dat ze zich niet vergist had in haar keus, bleek Minone, toen juffrouw Halebes groote, dikke tranen liet vallen in haar kopje thee—'t was gelukkig het vierde—bij het verhaal van het wederzien in het park; ja, nog heel laat voor nichtjes bed kwam sitten om te vertellen van háár liefdesgeschiedenis, nu veertig jaar geleden,... och! zoo bitter treurig, "met een proponent, kind, een proponent, die maar geen dominé kon worden."

Het was een uiterst genoegelijk avondje, dat tante en nicht samen doorbragten, en toch... hoe vurig zouden ze eenmaal wenschen, dat ze dien dag op den Duinstee gebleven waren; hoe dikwerf slaakte tante later nog de verzuchting: "Dat komt van mijn overdreven angst voor driftige mannen! was ik niet zoo lafhartig weggeloopen, ik had veel kunnen voorkomen."

Want ach! die zestiende April, die zeven-en-twintigste verjaardag van Agathe, hij bleef met zwarte letteren gegrift in de annalen der familie Duinstede. Niet om dien onhandigen toost echter, of om een der onaangenaamheden aan dien toost voorafgegaan, maar om! wat op dien toost volgde... jaren later kon de moeder nog doodsbleek worden, als ze daar aan werd herinnerd; jaren later greep de vader zich nog in de grijze haren en staarde voor zich uit, en durfde de oogen niet opheffen, als die datum werd genoemd.

Papa was en bleef zoo slecht gehumeurd, als zijn dochters hem nog nooit gezien hadden—en helaas! ze hadden

hem reeds zeer slecht gehumeurd gezien—aan tafel durfde niemand spreken, zelfs de prinsesjes zwegen stil. Toen na tafel een brief werd binnengebragt, brak de storm los.

"Daar, Dora, lees!" bromde de dokter, en wierp hem nijdig zijn dochter toe, die in een lagen stoel voor den haard zat.

Dora las; werd vuurrood; doodsbleek, en rees overeind als werd ze door een springveer in beweging gebragt.

Mevrouw Duinstede, die onder den schijn van de courant n te zien, gehoopt had een dutje te doen, scheen door het moederlijk instinct te worden gewaarschuwd dat er onraad was. Ze vroeg Dora den brief ter lezing.

"Je zult natuurlijk zelve het beste weten," sprak ze na hem even doorloopen te hebben, "of je van Bekker houden kunt, kindlief; het schijnt hem wel ernst te wezen... zie maar eens hoe je onvriendelijkheid van dezen morgen hem gehinderd heeft. En dan, het is nu bijna twee jaar dat hij je het hof maakt."

"Eén jaar en elf maanden, mama! Ik weet het zoo precies, ziet u, omdat zijn liefde dateert van den dag, waarop hij tante's testament maakte en zoo te weten kwam, dat ik haar eenige erfgenaam zijn zal."

"'t Schijnt wel dat Dora bij haar andere beminlijke eigenschappen nu ook nog die van kwaaddenkendheid voegen gaat," zegt de dokter scherp.

Dora neemt dadelijk den haar toegeworpen handschoen op; ze laat hem trouwens zelden liggen; wat niet gestrekt heeft om de verhouding tusschen vader en dochter te verbeteren. "Me dunkt, pa, dat men nog niet bepaald kwaaddenkend behoeft te zijn om, wanneer men de eenige van negen jonge dames is, die telkens huwelijksaanzoeken krijgt, zich eens af te vragen, of dit misschien te verklaren valt uit het feit, dat men de eenige van de negen is, die fortuin te wachten heeft."

Met klimmende drift—misschien juist omdat hij zich zoo deerlijk ziet vastgezet—buldert de dokter: "Wat er van zij, ik ben er op gesteld, dat je nu eindelijk den notaris aanneemt."

Ziet Dora den smeekenden blik harer moeder niet? Voelt ze niet hoe Marie haar door een zacht handdrukje vermaant om niet nu te antwoorden? Neen! trotsch werpt ze het

hoofd in den nek; onverschrokken treedt ze op haar vader toe en staart hem in de oogen. "Dat spijt me voor u, papa, want er is geen haar op mijn hoofd dat daarover denkt."

Mevrouw neemt de tweelingen bij de hand om ze buiten de kamer te brengen; ze wenkt ook Agnes om te volgen, maar Agnes houdt zich of ze mama niet begrijpt en rekt haar langen hals uit om meer te hooren...... slecht zal het haar bekomen.

"Dora! kwade meid, daar je bent! Wat verbeeld jij je? Wie is hier baas in huis, jij of ik? Zeg?"

"Hier in huis u. Maar over mij is niemand baas dan ik zelve," antwoordt Dora op den toon, die, hoewel afdoend genoeg, zoozeer mishaagt in den mond eener vrouw. Haar tergende bedaardheid doet de drift van den vader stijgen tot ziedenden toorn.

"Dat zullen we eens zien! Denk je dat je een kwâjongen voorhebt? Denk je dat ik van plan ben levenslang je brutaliteiten aan te hooren? Wat let me om je de deur uit te gooijen? Wat let me?"

"Niets, pa!"

"Juist! Niets! Het verwondert me alleen, dat ik het nog niet gedaan heb. Je verveelt me reeds lang."

"Ja, papa, dat weet ik, dat ik u verveel," roept Dora nu eensklaps, gloeijend van verontwaardiging. "Maar," gaat ze voort, "ik ben gelukkig de eenige niet; we vervelen u allemaal; ontken het, als u durft."

"Dat doen jullie."

"Neen, Willem," smeekt de moeder, die vol vreeze weer kwam binnensluipen..."spreek zoo niet!"

"Ik zou het misschien niet gezegd hebben, Maria; maar nu het er uit is, ja, 't is de waarheid! Het verveelt me, mijn huis vol te hebben met negen volwassen vrouwen, die niets uitvoeren en tot niets nut zijn; het verveelt me altijd en overal tot spot te wezen; het verveelt me, alle meisjes te zien trouwen, alleen mijn eigen dochters niet!"

"Maar Willem, hoe kun je haar dat verwijten?!"

"De heele boel verveelt me! De burgemeester met zijn inclinatie, de baker met haar vrijers, tante Door met haar gezeur over dat schot, dat nooit komt; jullie eeuwig gekibbel en jullie slecht humeur en jullie melancholieke gezigten vervelen me... Ik heb lang reeds begrepen dat er een eind aan moest komen, dat het zoo niet blijven kon,

en nu er eindelijk voor een van jullie gelegenheid is om een huwelijk te doen, nu zul je het doen, al zou de onderste steen boven komen.

"Je kunt haar toch niet dwingen, Willem!"

"Jawel, dat zal ik. Omdat 't het eenige middel is om een toestand te doen eindigen, die onhoudbaar wordt. Ja Maria, onhoudbaar! Spreek me nu niet tegen! Ik zeg je dat er eindelijk eens een opruiming moet komen, een groote opruiming."

"Papa!" valt Agathe's heldere stem hier in, "u spreekt van opruimen. Dus hebt u er zeker niet tegen, dat ik, als oudste, daarmeê begin. Er is een betrekking van leerares open aan de hoogere burgerschool voor meisjes te Haarlem; vindt u het goed, dat ik daarnaar solliciteer?"

"Ja! zeker! Alles is beter dan hier te blijven rondloopen."

"Papa, als u dat wenscht, kan ik ook wel......" begint nu een zacht, bevend stemmetje.

"Jij, Marie?" roept de moeder ontsteld. "Neen, mijn kind, ik kan mijn regterhand niet missen."

"Nonsens, Maria, ééne niet kunnen missen, als men er negen heeft......"

"Willem! Willem! o man, bedenk toch wat je zegt...... Kinderen, gaat heen!...... wat ik je bidden mag, gaat heen! Pa is door al het onaangename, dat hij van morgen ondervond, buiten zichzelf;...... beschouwt hetgeen hij zei als in drift gesproken."

"Neen, Maria!"

Maar de bede der moeder wordt gehoorzaamd; binnen weinige oogenblikken hebben al de meisjes het vertrek verlaten, allen, behalve Dora.

"Ik wou nog wel graag even weten, papa, of ik hetgeen u over mijnheer Bekker gezegd hebt ook moet beschouwen als in drift gesproken?"

"Neen, waarachtig niet!" stuift hij op. "Agatha gaat in betrekking, jij neemt den notaris; zoo komt er opruiming."

"U kunt opruimen zooveel u wilt, papa, maar ik herhaal het u, den notaris nemen doe ik niet!"

"Dora! Je zult gehoorzamen...... of mijn huis uit!"

"Is dat uw laatste woord?" vraagt Dora, bleek als een doode.

"Ja, en je behoeft me niet weer onder de oogen te komen, voor je besloten bent Bekker's aanzoek aan te nemen."

"Houd op, houd op!" fluistert de moeder, maar ze hooren haar niet.

"Dan kan het lang duren, papa," spreekt het meisje, terwijl ze met dreigenden blik haar vader in de oogen staart, "zeer lang."

(Slot volgt).

De Zuid Afrikaansche Publieke Bibliotheek.

Daar de Custos van de 'Grey' verzameling als zoodanig bedankt heeft, en er pogingen worden aangewend om bovengenoemde inrigting ook des avonds voor het publiek toegankelijk te maken, zoo vind ik, haast ongezocht, de gelegenheid om, overeenkomstig mijn voornemen, te kennen gegeven in het September nommer van dit Tijdschrift, te handelen over de noodzakelijkheid om eene boekerij in verband met het archief op te rigten, en zulks te doen op de meest doeltreffende en minst kostbare wijze.

Ik begin dan met de vraag, die stellig niet als ontijdig of overtollig zal worden beschouwd, of eene hervorming of reorganisatie van de gansche inrigting, bekend als de Zuid Afrikaansche Bibliotheek, niet dringend noodzakelijk is geworden; of zulks niet geschieden kan zonder de onkosten te vermeerderen, en wel met eene groote jaarlijksche bezuiniging; en of dit werk niet zoo spoedig mogelijk ten uitvoer behoort gebragt te worden ter wille van die kostbare boekdeelen, manuscripten, kunstwerken, enz., die door de verschillende commissies voor 't land in bewaring worden gehouden, en indien vernield, voor het grootste gedeelte althans, niet kunnen worden herplaatst?

Zoo als men weet, is het archief thans gedeponeerd in eene der bovenkamers van de Publieke Boekerij, en in mijn jongst rapport aan 't Parlement, moest ik weder melding maken van het gevaar van brand waaraan het voortdurend blootstaat, daar het vertrek niet tegen het vuur bestand is. Maar dit is niet het ergste, indien de bibliotheeksgebouwen zorgvuldiglijk werden ge-examineerd, zoude men dadelijk bespeuren dat zij zoodanig gebouwd zijn dat zij

met de grootste gemakkelijkheid vuur kunnen vatten, en dat geen enkele voorzorg iets baten kan om ze onder bestaande omstandigheden tegen het vernielend element te beveiligen.

De kelders zijn niet vuurdicht (fireproof), enkel balken en planken schutten ze af van de onderste verdieping,— de helft der gebouwen wordt voor een museum gebruikt, dat natuurlijk niet zonder vuur in de werkplaatsen behoorlijk in orde kan worden gehouden. Een gedeelte wordt tevens bewoond, en het is te begrijpen dat het keukenvuur alle dagen aldaar geregeld op den haard moet branden. Gedurende den winter branden de kagchels overal in de bibliotheek zelve. Niet zoo lang geleden verbood de Commissaris van Kroonlanden, de onaangename, gevaarlijke, en voor de boomen zelven, zeer nadeelige gewoonte om de drooge bladeren in den Compagnies tuin te verzamelen en te verbranden. Een ordinaire rukwind, zooals men hier velen heeft, zou gemakkelijk een vonk in de gebouwen hebben kunnen werpen, en alles in een oogenblik tijds in brand laten vliegen; men denke slechts aan den grooten brand in de Pleinstraat eenige maanden geleden, en de vonken die van daar door den wind gedreven werden naar de gebouwen van de Kaapsche Handelsbank, die, indien niet gelukkig bijtijds ontdekt, ook de laatsten in de asch zouden hebben gelegd.

Het archief is gevolgelijk voortdurend blootgesteld aan het grootste gevaar, doch vóór dat de nieuwe Parlementsgebouwen voltooid zijn om het te ontvangen, schijnt het onmogelijk om het van zijn tijdelijke verblijfplaats naar eene minder gevaarlijke te doen verhuizen.

Maar als het eens gelukkig in zijn permanente bewaarplaats is overgebragt geworden, dan blijft nog, volgens het reeds gezegde, het gevaar onverminderd hetzelfde voor de kostbare verzameling van handschriften, boeken, enz., in bovengemelde gebouwen bewaard. En het zou ons weinig baten om er over te treuren of onze spijt te kennen te geven, indien onze letterkundige en andere schatten in één oogenblik tijds door het meedoogenloos vuur verslouden zijn geworden. Niemand verwondere zich dus dat ik niet enkel de aandacht bij dezen onbevredigenden en gevaarlijken toestand bepaal, maar zoo veel ik vermag, er op wensch aan te dringen dat zoo ver de menschelijke voorzorg strekken kan, er zonder tijdsverzuim middelen behooren te wor-

den aangewend om de kostbare verzamelingen een doeltreffende bewaarplaats te verzekeren, alwaar zij veilig zullen zijn en veilig kunnen blijven.

Maar wáár vindt men zulk eene plaats? Ik weet thans van geen geschiktere dan een gedeelte der kelders van de nieuwe Parlementshuizen.

Misschien herinnert zich de lezer, die niet onbekend is met den inhoud der Parlementaire stukken, dat ik in één mijner rapporten gesproken heb over de noodzakelijkheid om eene Bibliotheek in verband met het Archief op te rigten. Zonder zulk eene verzameling toch binnen zijn bereik te hebben, moet het voor den lezer van het Archief zeer lastig en dikwijls onmogelijk vallen om te verstaan wat hij leest, en om het die plaats te geven in de geschiedenis waar het behoort, of die kleuren die het behoeft om het verledene als levend en handelend te doen optreden. Zoodanige verzameling van boeken en handschriften, kunstwerken, muntstukken, ja! alles dat in staat is om licht op het voorledene te werpen, zou den leergierigen lezer zeer ver brengen om zich in te kunnen denken in het tijdvak waarin het Archief langzamerhand zijne wording erlangde als een deel van het groot geheel en de volledige geschiedenis der zaken die uiteindelijk de volkplanting aan de Kaap de Goede Hoop ten gevolge hadden. Zonder zulk eene verzameling zal het steeds onmogelijk blijven om niet alleen het Archief, maar de geschiedenis waarmede het in verband staat, op de regte wijze te begrijpen.

Daarom wensch ik in de eerste plaats het aan de hand te geven in 't belang van het land, en 't Archief zelf, om althans de verzameling van reisbeschrijvingen, in de Openbare Bibliotheek geborgen, en niet eigenlijk aan de Kaapstad, maar wel aan de geheele Kolonie toebehoorende, veel waarvan zoo naauw verbonden is met ons land en Indië, met het Archief als bibliotheek te verbinden, en op ééne en dezelfde plaats met het Archief te bewaren. Op deze wijze zullen die kostbare gedenkstukken eene veilige plaats erlangen; zal het overtollig zijn om eene nieuwe verzameling in verband met het Archief te maken; zal eene groote som gelds jaarlijks worden bespaard; zal er meer kunnen worden gedaan dan wat er tot nog toe gedaan kon worden; het publiek zou veel meer voorregten erlangen, en de lezer zou in staat zijn om op ééne plaats te vinden wat hij nu op verschillende plaatsen moet gaan zoeken.

Het is onnoodig om uit te wijden over het feit dat de bedoelde verzameling, hoe onvolledig nog op dit oogenblik, eene zeer kostbare en gedeeltelijk zeer zeldzame is,—maar *juist* omdat zulks het geval is is het te betreuren dat zij zoo onvolledig moet blijven, als er geene verandering komt. Er bestaan groote gapingen die moeten worden aangevuld; dit echter is tot nog toe niet geschied, omdat de noodige fondsen ontbreken. Trouwens het laatste verslag door de curatoren aan de regering opgezonden en aan beide huizen der Wetgeving voorgelegd (g. 70-83) toont duidelijk dat de financieële toestand der geheele inrigting, hoe ruim ook door het Parlement ondersteund, zeer veel te wenschen overlaat, en als het prachtig geschenk van den heer Hiddingh, en de vele "present" exemplaren worden afgetrokken, er haast niets nieuws voor de Bibliotheek is aangeschaft waarvoor men heeft kunnen betalen, althans luttel in vergelijking met den omvang, de waarde en behoeften van zulk een nooitgenoeg te waarderen verzameling, tot bevordering van kennis en wetenschap in Zuid Afrika.

Verder heeft men rekening te houden met het feit dat de Z. A. Bibliotheek, hoewel in de Kaapstad gevestigd, altijd en met regt, beschouwd is geworden niet als eene plaatselijke en het uitsluitend eigendom van de hoofdstad, maar wel degelijk als *de Koloniale, Publieke,* of, zooals haar naam aanduidt, de *Zuid Afrikaansche;* gelijk het Britsch Museum niet een Londensch maar een Nationaal Instituut is.

Dat onze Bibliotheek boeken, enz., bevat welke speciaal als het eigendom van de Kaapstad moeten worden beschouwd, is waarschijnlijk; doch dit doet niets ter zake wat betreft het grootste gedeelte, dat *publiek* eigendom is in den volsten zin des woords en als zoodanig door commissarissen wordt bewaard.

Dat publiek eigendom kan op een beteren voet dan den tegenwoordigen worden beredderd, zonder van de regering meer uitgaven te vergen, en wel eenvoudig door, zooals ik in de tweede plaats aan de hand geef, de *geheele* verzameling die gewoonlijk aangeduid wordt door de uitdrukking "Library of Reference" met het archief te verbinden, en den Archivaris de noodige hulp te verleenen, en althans voorloopig niet meer dan de tegenwoordige Bibliothecaris geniet. Op deze wijze *kan de geheele verzameling* met voordeel naar éène veilige plaats worden overgebragt, en

eene groote som jaarlijks bespaard voor nieuwe boeken, enz.

Indien dit plan aannemelijk wordt bevonden, zal er natuurlijk ontzaggelijk veel werk worden gevoegd bij hetgeen ik reeds te doen heb, en daar het waarschijnlijk is dat het salaris met het werk niet gelijken tred zal houden, is het tevens duidelijk, dat ik door dit voorstel, niet mijn eigen belang of de zoete rust heb gezocht, maar enkel dat der Bibliotheek, die op het oogenblik zeer veel te wenschen overlaat, en wier vooruitgang door zeer vele hinderpalen wordt gestremd, waarvan geen enkele echter onoverkomelijk is.

Het is onnoodig om ook aan te toonen, dat op deze wijze de tegenwoordige Bibliothecaris in staat zal worden gesteld om op vol pensioen af te treden, en de inrigting zelve, door direkt onder de regering geplaatst te worden, op veel betere wijze zal kunnen worden bestierd.—Door het besluit om, althans voor eerst, niet de betrekking van philologist weer aan te vullen, wordt reeds de som van £500 's jaars bespaard, die in haar geheel of gedeeltelijk zou kunnen worden gebruikt om kostbare en in ons land vooral onmisbare werken, *die geld kosten*, aan te koopen.

Eene voorwaarde echter voeg ik bij mijn voorstel, namelijk, dat indien het worde aangenomen, de handen mij zoo veel mogelijk vrij worden gelaten. 't Is een ondankbaar werk om verantwoordelijk te blijven en niet de magt in handen te hebben om wat verkeerd is te veranderen en gebreken te verhelpen; of tegenover welgegronde klagten eenvoudig de schouders op te halen en te moeten zeggen: "Ik kan of mag er niets aan doen."

Indien eene reorganisatie van het geheel plaats vindt, zou er voor de Kaapstad niets in den weg staan om op dezelfde voorwaarden aan de buiten distrikten toegekend, haar eigene boekerij te hebben, die natuurlijk, naar de behoeften van het lezend publiek, zoo populair mogelijk kan worden ingerigt. De stadsbevolking is zoo groot dat er geen grondige vrees bestaan kan dat zulk eene inrigting door gebrek aan ondersteuning in duigen zal vallen.

Maar indien het toegestemd wordt dat wat eigenlijk van noode is, en behoorlijk moet bij de hand genomen en zoo veel mogelijk tot volledigheid gebragt worden, eene bibliotheek voor de studie is, waarin een ieder vinden kan wat hij wenscht te weten, volgt het van zelf dat zoodanige boekerijen in een beknopteren vorm oneindig veel nut zullen doen in de buitendistrikten, alwaar over het algemeen tot

nog toe betrekkelijk zeer weinige werken van waarde worden gevonden die voor het lezend publiek toegankelijk zijn. Ik zou dus verder willen voorstellen dat elk Magistraatskantoor met zulk eene bibliotheek voorzien worde, om kennis en wetenschap zoo ruim en ver mogelijk onder de landelijke en dorpsingezetenen te verspreiden. Daardoor zal het onderwijs degelijk worden gebaat, terwijl de onkosten door het nut dat volgen moet, ruimschoots zullen worden vergoed.

Waarschijnlijk ook zal de wetgeving er eenmaal toe overgaan om hare eigene drukkerij, enz., te hebben. In dat geval zou het mogelijk zijn om oude kostbare werken gedeeltelijk of in hun geheel te doen vertalen, herdrukken, &c., en door het land te verspreiden.

Het bovenstaande is enkel een ruwe schets mijner bedoelingen. 't Is thans onnoodig om in bijzonderheden te treden, ten einde het bewijs te leveren hoe noodzakelijk eene reorganisatie is geworden. Mijn doel sluit alle eigenbelang buiten. Ik vertrouw dat ik er in geslaagd ben om te bewijzen dat jaarlijks niet enkel eene bezuiniging kan plaats vinden ten beste der inrigting, maar ook dat de voorgestelde verandering grooter voorregten aan het lezend publiek zou verzekeren dan het thans geniet, daar een behoorlijke som geregeld elk jaar door de regering kan worden afgezonderd om onmisbare werken voor de Koloniale Bibliotheek aan te koopen, zonder meer op de begrooting te plaatsen dan er nu reeds op staat.

Ik heb *niet* gesproken van de Bibliotheeken der beide huizen der Wetgeving. Het Parlement zelf zal moeten beslissen of het behoefte heeft aan eene afzonderlijke Bibliotheek; maar het is mogelijk dat het tot het besluit komt dat indien de Z. A. Bibliotheek veranderd wordt in éénе, enkel voor de studie en ter raadpleging bestemd (a Library of Reference), de beide Bibliotheeken, zonder ongerief te veroorzaken, gemakkelijk met die inrigting kunnen worden ineen gesmolten, daar de leden dit voordeel zullen erlangen, dat zij binnen hun bereik ter raadpleging zullen hebben de vele belangrijke werken die niet in de Parlements boekerijen worden gevonden, en niet uit de Z. A. Bibliotheeksgebouwen mogen worden verwijderd.

Gevoelt men echter dat het beter is om de verzamelingen der Wetgeving afzonderlijk te houden, dan nog zouden de leden der Wetgeving dit gemak hebben, dat indien de Z. A.

Bibliotheek overgebragt werd naar de nieuwe Parlementsgebouwen, zij dadelijk eenig boek bij de hand zouden hebben om te kunnen raadplegen, dat dikwijls onverwacht noodig is, zonder zich buiten het Parlementshuis te begeven, of teleurgesteld te worden door het antwoord dat het boek niet buiten het gebouw mag worden genomen.

H. C. V. LEIBBRANDT.

December, 1883.

Reisindrukken van een Afrikaanschen Boerenzoon.

XI.

Wij zetten ons onderzoek van het Amsterdamsche Panopticoon voort. Wij gingen van de zaal die ik in mijn vorig hoofdstuk beschreef naar de gruwelkamer. Hier staat het beeld van William Thomas King, den stichter van het vreeselijk onheil te Bremershaven op den 2den December 1875. Ook het model van het helsche werktuig, waardoor de dynamietontploffing veroorzaakt werd, is er en wordt door den oppasser op verzoek vertoond. Onder de beelden zijn die van Henry Tourville, den vrouwenmoordenaar, die den 16den Julij 1876 in het Stillfser Joch zijn vrouw van een rots in den afgrond stortte, ten einde meester te worden van haar vermogen; van Heinrich von Francesconi, geboren te Turijn in Italië,zoon van een officier aldaar, die te Weenen op den 13den December opgehangen is, omdat hij den postbode Guga vermoord had; en van Elias en Pistulka, beruchte bandieten die tal van jaren aan de Boheemsche en Silesische grenzen gruwelijk huishielden. Elias had een gansche bende vereenigd, die onder zijn bevelen de vreeselijkste gruwelen pleegde en o. a. geheele dorpen verwoestte. Beide boosdoeners werden gevangen genomen en ter dood veroordeeld, een straf die echter later in levenslange straf veranderd werd. Hier figureren ook Burke en Hare. Deze booswichten hadden zich verbonden voor de ontleedkamer van de Universiteit te Edinburg lijken te bezorgen. Om daaraan te geraken stalen zij eerst lijken van de kerkhoven, maar toen dit te gevaarlijk werd, verlokten zij arme lieden naar eenzame plaatsen om hen door middel van verwurging om te brengen. Tien maanden dreven zij dezen gruwelijken

handel, in welken tijd zij ettelijke personen ombragten, maar eindelijk ontstond er twist tusschen de boeven. Burke werd door Hare verraden, werd ter dood veroordeeld, en op den 17den Januarij 1828 te Edinburg opgehangen. Hare bleef toen straffeloos, omdat hij zijn kameraad als getuige voor de Kroon had aangegeven; maar toch werd hij eenige jaren later wegens moord opgehangen.

Ik stip nog de volgende boosdoeners aan die hier zijn afgebeeld. Frans Holzappel, die te Charlottenburg in den nacht van den 9den April 1373, twee zijner slaapkameraden met revolverschoten doodde en een derde verscheidene wonden toebragt en deswege tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld, werd. Franz Muler, een Duitsch kleedermaker, vermoordde in Januarij 1864 in een Engelschen spoortrein den heer Brigge en vlugtte daarna naar New York, vanwaar hij echter werd gehaald, verhoord en niettegenstaande zijn hardnekkig ontkennen op den 14den November 1864 ter dood veroordeeld. Thomas Maynard, de laatste die in Engeland als valsche munter ter dood werd gebragt, en wel op den 31sten December 1829. Prinz, Herman Gabel en Gustav Leay. Prinz, die een koopman was, verleidde de beide laatstgenoemden, kastenmakers van beroep, om Konzak, een schoenmaker te Berlijn, te vermoorden, welk gruwelstuk zij volbragten door den man te verwurgen, nadat zij eerst getracht hadden hem te versmoren. Gesche Margarettha Godfried, te Bremen geboren, dochter van een modemaakster, werd, nadat zij van tijd tot tijd vijftien personen met vergif om het leven had gebragt, in haar 44ste jaar gevangen genomen en viel in April 1832 onder het zwaard van den scherpregter. Op het museum te Bremen wordt haar hoofd in spiritus en haar skelet in een kast bewaard. Ludwig Laok, geboren te Boekshagen, vermoordde den 30sten November 1877 zijn tante, om zich van haar vermogen meester te maken. Hij bragt haar met een steen, het eenige wapen dat hij bij zich had, en een toevallig bij zijn tante gevonden werkschaartje, 22 vreeselijke wonden toe. De moordenaar werd twee dagen na het gebeurde te Schwedt, waar hij denzelfden dag zou huwen, gevangen genomen en boet thans nog zijn misdaad. Vrouw Koster, moordenares van haar elfjarig zoontje, dat zij van een brug over den Hammerbrook, te Hamburg, in het water stortte. Voor het lijk van haar kind gebragt bleef het ongevoelig wijf volkomen roerloos. Zij werd ter

dood veroordeeld. Heinrich Carl Schneider, die op den tweeden Kersdag Schuneman met een hamer in zijn winkel te Berlijn doodsloeg. Graaf de Lorge—juist geen boosdoener—die in de Bastille te Parijs gevangen gezet was in een cel en die naderhand geheel vergeten werd, maar in 1789 door het volk er uit bevrijd werd. Na zijne bevrijding leefde hij nog slechts 14 dagen, voortdurend met het treurig verlangen bezield om naar zijn eenzame cel te worden teruggebragt, alwaar hij 40 jaren achtereen had doorgebragt. Charlotte Corday in den kerker. Zij werd in Normandie geboren. Haar beminde, een officier te Caen, waar ook zij later woonachtig was, werd door het Fransche schrikbewind vermoord. Haar afschuw van den revolutionairen bloedraad werd daardoor onweerstaanbaar en zij vatte het heldhaftige voornemen op, den voornaamsten Jacobijn, Jean Paul Marat, te dooden. In 1793 reisde zij naar Parijs. Twee malen verzocht zij te vergeefs bij den demagoog gehoor. Bij haar derde aanzoek toegelaten, onder voorwendsel dat zij Marat mededeelingen wilde doen over den toestand in het oproerige Caen, vond zij hem in een badkuip, waar zij hem een dolk in het hart stiet. Op den 17 Julij 1793 werd zij te Parijs onthoofd. Charles Guiteau, moordenaar van den President Garfield der Vereenigde Staten en deswege op den 30sten Junij 1882 te Washington opgehangen. Doctor Lamson, die zijn schoonbroeder te Londen vergiftigde, om een erfenis magtig te worden en die daad op den 1sten Mei 1882 te Londen aan de galg boette.

Wij onderzochten nog vele van de wassenbeelden doch deze lijst zal volstaan.

Wij bekeken nu in eene andere zaal de oude foltertuigen waaronder de misdadigers der vorige eeuwen moesten lijden, zoo als de volgende :—1stens, de Folterbank, die diende om de menschen, die niet tot bekentenis waren te brengen, daartoe te dwingen, en die gebruikt werd van het jaar 1226 tot 1719. Liggende op den rug, werden de personen, die gefolterd moesten worden, op de bank vast gebonden, de bloote voeten werden door de bank heen gewrongen en aan iedereen teen een steen, 50 lb. zwaar, bevestigd. Daardoor werden zij uitgerekt, tusschen de twee boompjes die op de bank aanwezig zijn, en op deze wijze werd getracht hen tot bekentenis te brengem. In 1672 op den 20sten Augustus, des morgens om half twaalf, onderging Cornelis de Wit

deze pijniging.—2dens, de Ton of schandton, afkomstig uit Delft, in den vorm van een hoepel, en 226 jaar oud, die diende om meisjes en vrouwen, die onzedelijk leefden, te straffen. Was het bekend dat een meisje een misstap had begaan, dan was zij verpligt deze schandton op de schouders te dragen. Kon zij het niet volhouden, dan dienden de twee beugels, die buiten aan de ton zijn aangebragt, om twee personen de gelegenheid te geven haar behulpzaam te zijn. De ton op de schouders dragende, stak het hoofd er uit en had het publiek het regt, het vuil van de straat op te nemen en haar naar het hoofd te werpen, waarbij echter verboden was steenen te gebruiken. 3dens, de Radbraak, van Duitschen oorsprong, in 1407 in Holland ingevoerd, is een kruisblok, waarop de personen, die tot de doodstraf veroordeeld waren, op den rug met uitgestrekte armen en beenen werden neergelegd en met koorden daaraan bevestigd. Met den koevoet die hier bij het Radbraak ligt werd het ligchaam in 8 stukken geslagen. De laatste slag heette de genadeslag en werd op het hart toegebragt. In de eerste tijden van haar bestaan werd de straf op de openbare pleinen of straten voltrokken. Dit werktuig is het laatst gebruikt in het jaar 1805, toen nog vijf personen, de zoogenaamde zwarte bende, die een gezin op den Delftschen weg vermoord hadden, deze straf ondergingen. 4dens, Onthoofdingsblok met de bijl. Dit voorwerp, reeds vier honderd jaren bestaande, is slechts gedurende negentig jaren gebruikt, onder anderen in den tijd der Spanjaarden, op bevel van den hertog van Alva. Het is een blok op vier pooten. In het blok zijn twaalf gaten voor de koorden waarmede het ligchaam aan het blok werd bevestigd. Het hoofd van den veroordeelde werd, opdat hij den slag niet zien zoude, geblinddoekt daaraan vast gemaakt. Verder ziet men aan het blok vier uithoeken, die destijds gediend hebben om hen, die eene valsche handteekening hadden gemaakt de regterhand daaraan af te kappen. De bijl is van groot formaat met twee scherpe hoeken. Blok en bijl zijn het laatst gebruikt in het jaar 1579 in de stad en 1603 te 's Gravenhage. 5dens, de Schandpaal. Deze paal is uitgevonden in 1632 en diende zoor dieven, voor hen die anderen beroofd hadden of voor hen die verlichting van straf kregen. In voet- en lijfbeugel, die zich ook aan dezen paal bevinden, geplaatst, werd hun een vierkant houten bord met een riem om den hals gehangen, waarop de misdaad vermeld stond, die zij gepleegd

hadden. Deze paal werd geplaatst op het plein waar het geregt zitting hield. Na een half uur aldus gestaan te hebben werden de misdadigers naar de gevangenis teruggevoerd, om eene crimineele of correctioneele gevangenisstraf van minstens 10 jaar te ondergaan. In het jaar 1855 werd deze straf het laatst toegepast. 6dens, de Wurgstraf werd aan dezen paal voltrokken aan vrouwen die ter dood waren veroordeeld. Aan den paal bevindt zich een lijfbeugel met pen, en onderaan een voethaak. Tien duim boven het hoofd is een katrol, waardoor het koord gaat waaraan een ijzeren ring met slot bevestigd is. Deze ring kregen de veroordeelden om den hals. Vervolgens werd het koord achter aan den paal vastgemaakt aan een rad, en zoo opgedraaid, dat de ring om den hals toeging en de vrouw worgde. Voor de laatste maal is deze straf voltrokken te 's Gravenhage in 1848. 7dens, het Brandijzer. Het brandmerken geschiedde met de ijzeren staaf, die hierbij ligt, voorzien van het wapen der stad, waar de straf werd voltrokken. Op het rooster werd de staaf gloeijend gemaakt en wanneer het te heet was, afgekoeld in den waterbak. 8stens, de Geeselpaal. De geeselpaal is een strafwerktuig, dat vele eeuwen geleden uitgevonden werd, om booswichten en kwaaddoeners te kastijden. De beugel, midden aan den paal bevestigd, werd den boosdoener om het lijf geslagen en met een pen vastgemaakt. Vervolgens werd hem een koord aan de handen gebonden. Dit koord werd dan door het vierkante gat, dat zich boven in den paal bevindt, gehaald, en bevestigd aan een kram die aan een radblok bevestigd is. Door het rad te draaijen werd het koord en werden dus ook de armen gestrekt naar boven getrokken, waardoor de slagen pijnlijker werden. De voeten werden in een voetbeugel geplaatst, die zich ook aan den paal bevindt. Aldus vastgemaakt werd hem het bovenlijf ontkleed, en werd daarop met rietjes van doornen geslagen, zoo lang tot de doorns er af gingen en tusschen vel en vleesch doordrongen. Na de voltrekking dezer straf werd de veroordeelde gebrandmerkt. Het laatst is dit werktuig in Holland gebruikt in het jaar 1844.

Men vindt ook hier de maskers van voorname moordenaars, zooals die van James Bloomfield Rush, die zijn vrouw, zijn moeder, zijn schoonvader, en den heer Jermin en diens zoon vermoordde, terwijl hij nog diens vrouw en dienstbode levensgevaarlijk wondde; van Robespierre, den beruchten bloedhond, die in 45 dagen tijds 1285 menschen ter dood

liet brengen en van wien ik reeds breedvoerig schreef, hoe hij in het Hotel de Ville of Stadshuis te Parijs getracht heeft zich om het leven te brengen, waarbij hij slechts zijn kakebeen verbrijzelde en die toen op den 28 Julij 1794 het schavot betrad als de laatste van zijn 21 deelgenooten, wier hoofden onder de valbijl bleven; van William Palmer, een der koelbloedigste moordenaars in de geschiedenis bekend, die als geneesheer wist, door bemiddeling van aanbevelingsbrieven, lieve meisjes den toegang tot de voornaamste Londensche familiën te verschaffen en die zijne patienten nu en dan hoeveelheden van het gevaarlijkste vergif in gaf, welks werking hij zonder een zweem van menschelijk gevoel gadesloeg. Zijn vrouw en schoonmoeder verzekerde hij in een levensverzekeringsmaatschappij, en daarop bragt hij ze door vergif om het leven. Hij werd den 14 Junij 1856 te Londen opgehangen.

Men vindt hier ook de maskers van beroemde mannen, zooals van den Franschen keizer Napoleon I; Hendrik IV, koning van Frankrijk; Karel XII, Koning van Zweden, een der beroemdste mannen van zijn tijd; Napoleon III, Keizer van Frankrijk. Men vindt hier ook modellen van de handen van Frederik den Groote, Von Moltke, Goethe, doctor Dieffenbach; benevens hand en vuist van een pruissischen grenadier van Frederik den Groote en ook een der beenderen van den reus Murphy.

Van het Panopticon gingen wij naar des Konings paleis, een zeer groot en prachtig gebouw. Toen naar de beurs, waar duizenden van kinderen juist feest vierden, met tamboeren, fluiten, violen en andere muziekinstrumenten, die haast oorverdoovend waren. Toen ik onderzoek deed naar de beteekenis van dit kinderfeest, vertelde men mij dat er in den ouden tijd een boosdoener geweest was die dat gebouw, toen het Raadshuis, waarin de Raad juist zitting hield, in de lucht wilde doen vliegen met behulp van kruid er onder geplaatst. Alles was daartoe reeds in gereedheid en het Raadshuis zou gewis met man en muis vernield zijn, ware de booze aanleg niet in tijds door een kleinen jongen ontdekt, die den booswicht op zijn gruwelwerk bezig betrapte en het ruchtbaar maakte. De kerel werd gevangen genomen en geradbraakt, en aan den kleinen jongen werd gevraagd waarmede hij verkoos beloond te worden. Zijn antwoord was dat hij verlangde zoo lang als hij leefde en ook na zijn dood de dag van den 10den

Augustus ter gedachtenis van zijne merkwaardige ontdekking door de kinderen gevierd zou worden in dit Raadshuis. Dit werd hem toegestaan: vandaar het feest dat heden nog zoo luidruchtig in de Beurs gevierd wordt. Des avonds gingen wij naar een Hollandsch Theater, alwaar wij ons zeer amuseerden.

Van Amsterdam loopt een directe spoorlijn naar Zandvoort, de badplaats der hoofdstad. Er wordt grooten ophef van deze badplaats gemaakt en zij wordt ook druk bezocht.

Den volgenden morgen vertrokken wij van Nederlands waardige oude en schoone hoofdstad naar Gouda. Daar bezochten wij de groote en prachtige Ayans kerk, merkwaardig wegens hare zoo heerlijk geschilderde vensters, waarover een ieder die ze ziet verbaasd opkijkt en die hun gelijke nergens hebben. De overlevering wil dat de oogen van den kunstenaar uitgestoken werden nadat hij het werk volbragt had, uit vrees dat hij anders ook andere natiën in de vruchten van zijn genie zou laten deelen. De kerk beroemt zich ook in het bezit van een prachtig orgel met 3,668 pijpen, dat 36,500 gulden, dat is £3041 13s. 4d., gekost heeft, destijds een som van belang. Van hier gingen wij naar de fabriek van porceleinen pijpen, waar de beroemde Goudsche pijpen in tallooze soorten gemaakt worden. Toen naar de kaarsenfabriek, waar over de vijfhonderd meisjes geëmployeerd zijn. Allen dragen zij een soort van uniform, witte japons en witte mutsjes. Zij zien er zeer schoon uit. Het is inderdaad lieflijk een blik op al die schoone, vriendelijke, lelieblanke gezigtjes te werpen. Ik kon dan ook niet helpen, alweder een zucht te slaken, toen ik aan onze stuursche negerinnen aan de Kaap dacht, die veel meer verdienen dan deze nijvere en blonde Nederlandsche dochters. Kon ik maar een scheepslading van haar naar het Zuiden zenden om de plaats te vervullen van de vuile en brutale dienstboden die aldaar hare meesteressen zoo gaarne trotseren. Deze gedachte kwam andermaal bij mij op, toen ik de koper en ijzer fabrieken bezocht en zag hoe krom de posturen van de kleine daar arbeidende jongens reeds zijn van al dat gebogen zitten van des morgens vroeg tot des avonds laat om spijkers en nagels te slaan; en nog meer hinderde die gedachte mij toen ik op de boerenplaatsen kwam en zag hoe dat de arme vrouwen en meisjes er plantten, zaaiden en oogstten, spitten, aardappels uithaalden, melkten, en voor de melk en trekdieren zorg-

den. Nooit had ik mij het kunnen verbeelden dat een vrouw zich zoo nuttig zelfs buitens huis kon maken. Ik ben overtuigd dat als onze mannen in het algemeen zoo arbeidden als de vrouwen in Nederland en Duitschland, wij in het zuiden weinig noodig zouden hebben om in te voeren. Wanneer ik zeg *onze* mannen, dan bedoel ik vooral die gekleurden—de goeden niet te na gekomen—die liever verkiezen verplunderd te loopen, kreeft en visch te eten, bij dozijnen op de stoepen van het Stadshuis, de Weslyaansche Kerk en op andere plaatsen tot afschuw en walging te liggen, dan om den grond te bewerken.

Des namiddags vertrokken wij van Gouda naar 's Gravenhage. Deze, Nederlands Hofstad, mag wel onder de schoonste steden van Europa geteld worden, en wordt meest door de groote lui bewoond. Wat mij hier, zoowel als te Amsterdam en in andere groote steden trof, was dat men overal op de tweede verdieping voor het venster een spiegel heeft in den vorm van een open geslagen boek, dat een "spioentje" genoemd wordt en de vrouwen in staat stelt alles te zien wat er in de straat gebeurt zonder zelven gezien te w^rden. Naar mijn oordeel zal het niet lang meer duren of de Haag is vast aan Scheveningen gebouwd, en zal in schoon- en netheid een tweede Parijs wezen. De stad is een bezoek waard met haar beroemde badplaats Scheveningen, met haar groote en deftige huizen, met haar wijd en net geplaveide straten, allen van zijpaden voorzien en versierd met groene boomen aan weerzijden. De Haag wordt dan ook door alle bezoekers geroemd en bewonderd. Wij hadden er o.a. het genoegen mevrouw During te bezoeken, die ons allervriendelijks, ontving, en wij mogten bij haar en bij hare innemende dochters eenige zeer genoegelijke uren doorbrengen. Het was haar natuurlijk aangenaam door mij te vernemen van hare twee zoons, in Zuid Afrika, waarvan de oudste, te Kaapstad woonachtig, mij welbekend is. De vriendelijke moeder noodigde mij dringend uit om eenige dagen bij haar te komen logeren, doch door gebrek aan tijd kon ik van de vriendelijke uitnoodiging geen gebruik maken en moest ik van de goede dame en hare dochters na eene korte kennismaking afscheid nemen, met de belofte om later weer terug te komen, dat toen in mijn plan lag, maar hetgeen ik later niet in staat was ten uitvoer te brengen.

Wij gingen per stoomtram naar Scheveningen, een der schoonste en beroemdste badplaatsen in Europa. Het strand is er tot diep in de zee met cement en steenen uitgevloerd en de plek bezit deftige en groote hotels, die op paleizen gelijken (als ook heerlijke private woningen), waarin niet minder dan 6000 vreemdelingen logeerden. Van ons hotel hadden wij een heerlijk uitzigt op de zee. De zon was aan het dalen en deed mij veel aan Somerset West Strand gedenken. De mond van elken Hollander was vol van den heerlijken en schoonen avond die echter voor mij niets bijzonders was, want aan de Kaap zijn wij al te gewoon aan zulke avonden. Hier echter is een mooije avond bijna even schaars als diamanten onder de keisteenen zijn. Aan groote restaurants, waar de groote heeren hun koffij, bier of iets anders zitten te drinken en tevens rooken is er geen gebrek. Van de badplaats loopt een prachtig bosch tot aan het bekende Haagsche bosch. De stoomtram is altijd gevuld met picnic partijen, want de weg van den Haag naar Scheveningen loopt door het prachtige bosch en is aan weerszijden met schoone villa's bebouwd. De tram vervoert sommige dagen 30,000 menschen tusschen den Haag tot naar Scheveningen. Scheveningen met zijn breed zacht gloeijend duinstrand, uitstekende badinrigting, paleisachtige hotels en goed logies, verdient voorwaar een bezoek van elken vreemdeling. Buiten Scheveningen en Zandvoort kan Holland zich nog beroemen op andere schoone badplaatsen die door duizenden vreemdelingen bezocht worden, zooals Domburg, Katwijk, Wijk aan Zee.

Per tram gingen wij terug naar den Haag en hadden daar het genoegen des avonds een promenade-concert in den Dierentuin bij te wonen. Deze tuin is een der schoonste plekken in den Haag en de muziek was heerlijk. Wij zaten te luisteren bij 4tallen aan kleine tafels in groote cirkels geplaatst, maar met open wandelpaden tusschen in. De dierenhokken, vijvers, bloemperken, waren in allerlei kleuren verlicht. Deze concerten worden slechts door de fatsoenlijke klassen bezocht. Zonder biljet wordt niemand toegelaten, en geen biljetten worden aan de lagere standen uitgereikt. Buitendien is het hier een onbekend iets dat Jan Rap zich bij de hoogere klassen indringt, anders dan te Kaapstad, waar de banken in de tuinen en spoorgwegstations het uitsluitend eigendom van

het graauw zijn. Dit maakt het leven te 's Hage zoo aangenaam. Ik heb nog nooit een mooijer en respectabeler schare dan bij dit concert bijeen gezien. De orde, de net gekleede dames en heeren, waarvan, naar den volgenden dag in de courant werd gemeld, 6,000 op het concert tegenwoordig waren, de muziek, de vriendelijke menschen (want ik werd door mijn vriend Van Leent bij eenige dames en heeren bekend gemaakt), en de heerlijke avond die ik in dezen dierentuin heb doorgebragt, vergeet ik zoo spoedig niet. Om half twaalf ging ik naar mijn hotel "De Maas," alwaar in den Chineeschen tuin ook een concert was. Een fraai gezigt verschaften de veelkleurige lichten bij de schoone bloemen en springfonteinen. Den volgenden dag bezochten wij de voornaamste gebouwen en monumenten, en begaven wij ons in een open rijtuig naar het beroemde Haagsche bosch, dat prachtvol is. In dit bosch is een groot hertenkamp, waar honderden herten in loopen. Hier is ook het prachtige paleis van de overleden Koningin Sophia, een Prinses van Wurtemburg, gemalin van Koning Willem III, waarin zij den 20sten Junij 1877 digt bij haar 59sten jaar overleden is. De kamermeid bragt ons in al de deftige kamers, en toonde ons ook de kamer aan waar niemand dan haar zoon Prins Willem Alexander toegelaten wordt, die elk jaar precies op den verjaardag zijner moeder naar het paleis komt en dan in die kamer gaat om aan zijne moeder, aan wie hij zeer verkleefd was, te gedenken en haar te beweenen. De bedoelde kamer was het slaapvertrek zijner moeder. De Oranje- en de receptiezalen zijn met uitstekenden smaak versierd. Van hier terug naar den Haag.

Wij reisden per trein naar Utrecht. Zoo als ik reeds vroeger heb gezegd, is Utrecht een zeer schoone Academiestad, die 70,000 inwoners bezit. Wij brachten er een bezoek aan Mevrouw van Schiifgaarde en aan Mevr. Boudè, die zeer vriendelijk waren en mij uitnoodigden om bij haar aan huis eenige dagen door te brengen. Doch daar ik hare zoons, doctoren die tijdens den Transvaalschen oorlog door het Roode Kruis waren uitgezonden, niet te huis vond, was ik geenszins genegen om van hare zeer vriendelijke uitnoodigingen gebruik te maken. Wij bezochten de Academie en andere plaatsen van belang en keerden den volgenden dag terug naar Apeldoorn, van waar ik op Maandag, na den heer van Leent, diens beminnelijke vrouw en kinderen ge-

groet, en voor hunne vriendelijkheid en gastvrijheid bedankt te hebben, de terugreis aanvaardde, maar nog steeds gedenkend aan de aangename dagen welke ik bij hen had doorgebragt. Op mijn terugreis deed ik Brummen, Arnhem, Amersfoort, Naarden (de stad welke Don Frederik na Zutphen uitmoordde) en Amsterdam aan en bevond mij vervolgens te Haarlem, de stad waarvan ik het belegeringspanorama te Amsterdam had gezien, en dat mij zoo treffend was geweest. Haarlem telt 40,000 inwoners—evenveel als Kaapstad, maar is oneindig ouder. Haar gedenkwaardigste ondervinding bestaat in het beleg dat zij in 1572 te verduren had. Op den 11den December verschenen de Spanjaards voor de stad, en na een beleg van 7 maanden, waarin de vijand ontzettende verliezen leed, bezweek de stad, maar niet vóór dat er bloedig was gestreden. Het beslissende gevecht vond op den 29sten Mei 1573 plaats. De stad werd geënterd en er werd man tegen man gevochten. Na een bloedige worsteling van 7 uren, waarin duizenden omkwamen, werd de strijd ten voordeele van den Spaanschen bevelhebber beslist. Daar de stad toen van het meer was afgesneden en de schansen der Geuzen veroverd waren, was haar lot beslist. De honger, meer nog dan de wapenen der vijanden, dwong tot de overgave die volgde op den 12den Julij 1573. Ik verkreeg een levendig besef van wat te dezer plaatse wedervaren was aan mijn voorvaders, die zoo dapper voor hun geloof en onafhankelijkheid hadden gestreden. Weemoed beving mij, toen ik gedacht welk een schande hunnen afstammelingen in Zuid Afrika is overgekomen, waarvan ook ik een ben. De vaderen streden tegen het magtigste volk van hun tijd, en wij? Wij trokken voor de barbaarsche Basutos terug en smeekten Engeland om ons te helpen en Basutoland over te nemen. Ik schaam mij, ja, ik treur er over en toekomstige geslachten zullen nog met mij treuren.

Van Haarlem vertrok ik over de academie-stad Leiden, den Haag en Delft, en kwam in den avond om 8 uur te Rotterdam aan. Ik ging mij kleeden en vergezeld van een Engelsch heer gingen wij naar het Park om een concert in de open lucht bij te wonen. Onze toegangkaartjes ontvingen wij van den eigenaar van het hotel, en wij amuseerden ons erg. Den volgenden morgen ging ik Dr. Burger aan het groote ziekenhuis in de Schiedamsche Singel bezoeken. Hij is daar adsist.-geneesheer. Wij waren zeer verblijd elkander te

ontmoeten. Ook hij was een der doctoren die door het Roode Kruis tijdens den Vrijheidsoorlog naar de Kaap gezonden waren om de Transvalers te verplegen. Des namiddags bezochten wij—ik had toen aan hem een goeden gids—de kermis, waarvan ik al vroeger te Gouda iets had gezien. De kermis wordt eenige dagen en nachten lang gevierd. Elke stad heeft haren afzonderlijken tijd van vieren. Geen dienstmeid verhuurt zich zonder eerst het akkoord gemaakt te hebben om als het kermisfeest aankomt vier dagen verlof te krijgen. Het feest wordt meest door de lagere standen gevierd, doch aan fatsoenlijke toeschouwers ontbreekt het niet. De kermis is een soort van Carnavalsfeest, waarin de vrouwen de heldinnen zijn en waarbij soms dingen van schaduwachtigen aard gebeuren. Wat mij ook bij dit feest zeer trof bestond in de twaalf differente kleede·dragten van de twaalf verschillende provincies van Nederland—vooral die der vrouwen. Ik legde nog eenige bezoeken af en bemerkte dat ook te Rotterdam, gelijk in andere groote Hollandsche steden, de naam van den inwoner van elk huis op een stuk blinkend metaal gegrifd aan de deur te lezen staat. Bij elk huis waar een aanstekelijke ziekte uitgebroken is, wordt aan de deur een bord gehangen met het opschrift: "In dit huis is aanstekelijke ziekte," een schikking die mij zeer beviel. Hoe zou het ons aan de Kaap niet te stade komen, als onze stedelingen, vooral de Maleijers, verpligt waren even zoo te doen! Wij zouden dan voorzeker voor meer dan één pest bewaard blijven.—De Hollandsche dienstmeiden hebben allen dezelfde soort van kleederdragt, een witte japon, een wit mutsje en een voorschoot. Voor deze kleederen moeten zij zelven zorgen en een dienstmeid die zich anders kleedt, wordt als slecht aangeduid. Haar taak is niet maar om het huis binnen schoon te maken en te houden. Neen, het huis moet ook van buiten wekelijks schoon gemaakt worden. Dat geschiedt met behulp van een spuit, waarmede de meiden zeer handig omgaan. Zij wasschen daarmede de deuren en vensters en ook de gevels der huizen. Als zij klaar zijn dan glanst alles van schoonheid. Ook houden zij het traliewerk voor de deur in orde. De koperen knoppen worden elken morgen gewreven en blinken als goud. De Hollandsche worden voor de beste dienstmeiden der wereld gehouden. Zij zijn niet alleen ijverig, maar ook gehoorzaam en beleefd. Evenzeer vindt men beleefdheid bij de dienstknechten; spreekt men met een diender, conducteur, stationmeester of

wie ook, allen zijn zij de beleefdheid zelve. Reist men per spoor, ook dan vindt men dezelfde eigenschap, en wel niet alleen bij de beambten, maar ook bij de passagiers. In het algemeen zijn de Hollanders zeer innemende en vriendelijke menschen. Doorgaans zijn zij ook welgebouwd. Wat postuur betreft volgen zij op de Duitschers, doch wat netheid en zindelijkheid betreft staan zij boven aan.

Nederland heeft zijn bestaan voornamelijk van den handel en de veeteelt. Aan fabrieken van allerlei aard ontbreekt het er niet. Zijn hoofdboerderij raakt de melkkoeijen, waarvan men kaas, boter en gecondenseerde melk voor den uitvoer bekomt. Ook heeft het een flink inkomen van den jenever, die meest van aardappelen gestookt wordt.

Ik vertrok van Rotterdam op den 16den Augustus, des avonds om half zes, aan boord van het schip genaamd *Lady Tyler*, en zeide toen den vriendelijken Hollanders vaarwel. Wij stoomden de Maas af en bevonden ons spoedig op de Noordzee. Aan boord ontmoette ik den heer Andries Bam, van Kaapstad, en daar de zee zeer kalm was bragten wij een aangenamen avond in gezellige gesprekken op het dek door. Ik had een korten doch goeden nacht, en wij arriveerden den volgenden morgen te Harwich, Engeland, om half zeven. Hier werden onze goederen weer geïnspecteerd. Ik dacht dat ik geregtigd was om een kistje sigaren als passagier met mij te nemen; doch ik had het mis, en moest tot mijn verwondering meer aan invoerregt er op betalen dan het kistje mij in Rotterdam gekost had. Wij reisden van Harwich per spoor, en ik kwam te Londen, bij Bonn's Hotel, om acht uur aan, waar ik mij toen weer bevond onder mijne vrienden die vóór mij naar Londen teruggekeerd waren. Ik bezocht van deze stad zooveel als ik kon, doch daar ik met vooroordeel jegens haar bezield was, van wege den voortdurenden rook, bevielen mij er maar weinige dingen. Wij woonden eens een zitting van het House of Lords bij, en twee van het House of Commons. De Britsche Parlementsgebouwen zijn zeer deftig, vooral van buiten. In den regel houden de leden hunne hoeden zelfs in het Huis op, hetgeen ons wat vreemd voorkwam, doch dat zal ook wel eerlang bij ons aan de Kaap mode wezen. De heeren Merriman, Sauer en Leonard doen hun best daartoe. Wij hebben ook beide huizen bezocht vóór de zittinguren, om alles te zien en te begrijpen. In de zaal van het House of Lords is de stoel waarop de Koningin met de kroon op het hoofd zit als zij het Parlement opent.

Onder andere merkwaardigheden welke wij bezochten, waren de Amerikaansche "Midgets," een jonge dame en een jonge heer van bijna microscopische gestalten. De dame heette Milly Edwards, was 14 jaren oud, 21 duim hoog en woog zeven pond. Zij is schoon, lelieblank, heeft prachtige haren en is zeer schrander. De jongeheer heette Generaal Mite, is 16 jaren oud en woog negen lb. Ook hij is zeer blank, daarbij flink, schrander en manlijk. Deze twee dwergen waren te zien in een groote lange zaal, waarin zij op een lange tafel hunne voorstellingen deden. De dame droeg een langen zijden sleeptabberd, en de heer een zwart lakenschen rok, met een horologie, waarop hij telkens zag, in den zak, en voorzien van een langen gouden keten. Het paartje danste tezamen op de muziek van een "band." Zij spraken helder en vloeijend en waren hoogst vrijmoedig. Ook het panorama van den slag bij Waterloo interresseerde ons zeer, vooral omdat wij Waterloo kort te voren bezocht hadden. De oude Westminster Abby, over de 800 jaren oud, is mede een bezoek waard. Men vindt er de graven van zoovelen van Engelands grooten en beroemde mannen. Niet minder aanlokkelijk is het South Kensington Museum; een trotsch gebouw met een prachtige verzameling van kunstwerken en oudheden uit de vier deelen der wereld. Vooral trok de Indische Sektie onze aandacht. Het Albert monument is een der schoonste die wij gezien hebben, en verstrekt Engeland tot eer. Het kostte dan ook maar eventjes £190,000. Vlak tegenover dit monument staat het prachtige Koninklijke Theatre met 10,000 zitplaatsen en zoowel van buiten als van binnen een sierlijk gebouw. Het Hyde Park is een van Londens lichtpunten. Deze is de plaats waar, in de zomermaanden, van des namiddags om 4 uur de aristokraten zich te paard en in hunne rijtuigen komen vertoonen. Daar kan men de schoonste rijtuigen en fijnste paarden zien. Per spoor gingen wij naar Windsor Castle en bekeken daar al de kamers van het paleis der Koningin, zamen met een groot gezelschap bezoekers. Wij bezigtigden ook het koetshuis met zijne tallen van oude, en nieuwe prachtige rijtuigen, waaronder ook het rijtuig waarin de Koningin zat, toen men onlangs op haar schoot. Wij bezochten voorts de stallen en zagen daar paarden waaraan een paardenkenner het hart kan ophalen. Het schimmel

paard waaraan Prins Albert zoo gehecht was staat er nog genadevoeder te eten. Hij is al diep in de twintig jaren, maar ziet er nog zeer goed uit. In een open rijtuig met twee flinke paarden gingen wij de lange en prachtige laan op, de honderden van wilde herten die aan weerskanten graasden, zamen met honderden van hazen, konijnen, faisanten en patrijzen die er rond liepen bekijkende. Men kan het wild daar met steenen dood gooijen, zoo tam is het. Geen wonder daarom dat men nu en dan in de couranten leest dat de Koninklijke hoogheden honderden stuks wild op de jagt hebben gedood. In deze tuinen staat in een glazen huis de grootste wijnstok dien wij ooit gezien hebben. De stok was zwaar met heerlijke rijpe druiven beladen, doch wij mogten er slechts naar kijken. De druiven blijven voor het Koninklijke huis bewaard. Aan het einde van de laan staat het schoone monument van George III. In de nabijheid ligt het historische Runnymede, waar het Groote Charter van Engeland door Koning John I geteekend werd. Wij bezochten ook den dierentuin, die na dien van Amsterdam de mooiste is dien wij ooit gezien hebben. Des namiddags worden de olifanten daar uitgeleid. Een ladder wordt tegen hen en eenige stoelen worden hun op den rug geplaatst, en met 6 en 8 stuks tegelijk rijden de kinderen op de olifanten die van de pret nog al schenen te houden. Wij gingen ook naar Hampton Court een der oude Koninklijke paleizen. Ook hier staat een prachtige en beroemde druivenstok in een glazen huis, en mede zwaar met druiven beladen, doch enkel om er naar te kijken. De vijvers en tuinen zijn hier meer dan prachtig. Wij vergaten de St Pauls Cathedraal niet, doch in vergelijking met de St. Peters en St. Pauls Kerken van Rome, is de Londensche Kerk maar een ordinair gebouw. Het amuseerde ons, in het Aquarium te zien hoe de zeeleeuwen er viool spelen en allerlei aardigheden verkoopen. In het Kristallen Paleis zagen wij op een Donderdagavond de prachtigste vuurwerken van de wereld afgeschoten. Van dit paleis heeft men ook een schoon uitzigt op Londen, waar echter geen einde aan te zien is. Men heeft er ook schoone bloem- en andere tuinen, schoone muziek, opgestopte dieren, wassenbeelden, individuën van vele barbaarsche naties, de Boschjesmans en Kaffers ingesloten, voorstellende en allerlei andere curiositeiten. Het Britsche Museum en de "Tower of London" zetten de Kroon op ons werk.

Zaturdag, den 26sten, ging ik naar Brighton, de beroemde zeebadplaats, mijne vrienden te Londen latende. Brighton is een schoone en heerlijke plek en wordt door duizenden gedurende de zomermaanden bezocht. Het beroemt zich in het bezit van een prachtig steenen hoofd, waarop men den 17 voet langen kop van een walvisch kan zien, die ergens in het noorden gestorven en hier opgespoeld is.

Op den 28sten ging ik terug naar Londen, van waar wij des namiddags om drie uur vertrokken (de heeren Greeff, Maskew en ik) naar Liverpool. De heer Hablutzel was eenige dagen te voren aan boord van de *Athenian* naar de Kaap gegaan, terwijl de heer de Vos in Schotland bij zijne vrienden kuijerde en wij vriend Fraser achter lieten om voort te studeren. Wij gingen over de "Great Northwestern Railway," de lijn waarop de eerste locomotief heeft geloopen. Wij reisden door schoone steden, boomgaarden, tuinen, landerijen en rivieren en arriveerden te Liverpool om 8 uur des avonds, een distantie van 200 mijlen in 5 uren afgelegd hebbende, dat wat anders is dan bij ons op onzen Karoo spoorweg. Wij namen onzen intrek bij het Washington Hotel, zeer goed gelegen en het beste in de stad.

Liverpool telt 600,000 inwoners en heeft een der grootste doks in de wereld, dat steeds bezet is met honderden schepen. De handel is er enorm groot. Het dok is gebouwd aan de rivier de Mersey, die hier meer gelijkt op een zee dan op een rivier. Ons plan om over de rivier naar de overzijde te varen geraakte tot niet, daar het water te onstuimig geworden was. Wij bezochten echter de Prince's en Sefton's Parken, het St. George's Hall, waarvan het eene deel als Museum en het ander als Geregtshof dient. Het Hof had er juist zitting en er zaten niet minder dan 8 regters op de regtbank.

Op den 30sten vertrokken wij van Liverpool ten 20 minuten voor 11 en kwamen te South Port ten 20 minuten voor 12 aan. Des namiddags namen wij een kijkje te Brickdale, dat vast aan Southport gelegen is. Hier werden wij door vriend Maskew bij de weduwe Grey en haar twee flinke dochters geïntroduceerd. Aan haar hadden wij toen zeer goede gidsen en gingen per landeau alles bezoeken, zooals het schoone strand en den Botanischen tuin, en des avonds "the Theatre Lamascotte," waar wij ons zeer ver-

maakten. Den volgenden morgen gingen wij een wandeling maken op het prachtige hoofd, waarop een stoomtram loopt, die de passagiers voor 3 pence naar het punt vervoert. Het hoofd strekt zich 1½ mijl ver in de zee. In het midden heeft men een hotel en op het punt een houten huis met zitplaatsen en een "stand," alwaar een muziek-korps elken namiddag zich laat hooren, en van waar men gelegenheid heeft om per trap op de pleiziervaartuigjes te komen en te gaan zeilen. Southport is een voorname Engelsche badplaats. Des namiddags keerden wij terug naar Liverpool en ging ik met den heer Maskew zijne oude tante bezoeken, alwaar wij tevens onze brieven en couranten zouden afhalen. De oude dame bleek een rappe, nette vrouw van maar eventjes 92 jaren oud en nog zoo levenslustig als een visch. De brieven en couranten welke ik hier ontving van huis waren mij zeer welkom, vooral daar het nieuws zeer bevredigend was. Een paar uren hier doorgebragt hebbende, werden wij per de landeau van de oude dame naar ons hotel teruggezonden.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Terwijl het Archief nu langzamerhand wordt in orde gebragt, de gebrokene stukken zoo veel mogelijk hersteld, en het verlorene door middel van afschriften uit het Archief van Nederland aangevuld, kan het niet onbelangrijk heeten om ook een blik te werpen op die verzamelingen van boeken, in welke ons bewaard zijn gebleven de belangrijkste land- en zeereizen van de vroegste tijden tot omtrent de jaren waarin men het einde van ons Hollandsch archief moet stellen.

Velen hebben in verschillende tijden met goed gevolg de taak ondernomen om uitgewerkte lijsten te maken van alle de werken die van tijd tot tijd zijn verschenen, en waar het noodig werd bevonden, eene korte beschrijving te geven van de belangrijkste.

Ik had gaarne gewenscht een exemplaar van de Bibliographie van den heer Tiele magtig te worden, doch ben door onvoorziene omstandigheden tot nog toe er niet in geslaagd. Volgens de extracten waarmede ik heb mogen kennis maken moet het een werk zijn van het grootste belang dat eene eerste plaats vordert in elke Bibliotheek wier bestuur en leden er op uit zijn om de verschillende klassen der verzameling zoo veel mogelijk volledig te maken.

Maar daar ik Tiele niet bij de hand heb kan ik mijn doel ten deele althans even goed bereiken door den lezer kennis te doen maken met andere werken van denzelfden aard, om vooral hem die er op uit is, belangrijke werken uit den ouden tijd te verzamelen, en met den inhoud kennis te maken, eenigszins de behulpzame hand te bieden.

Daar het Archief thans onder mijne berusting zich vooral bepaalt tot de Hollandsche periode die in 1806 *werkelijk*, en in 1814 *formeel* eindigde, kan eene bibliographie in 1808 vervaardigd voor den onderzoeker of verzamelaar belangrijke resultaten opleveren, indien zij eenigszins op volledigheid met regt mag aanspraak maken.

Zulk een werk meen ik gevonden te hebben, en bij wijze van inleiding tot de nevenbronnen onzer geschiedenis, wil ik het onder de aandacht van den lezer brengen.

In het jaar 1808 verscheen te Parijs en te Straatsburg in 't Fransch, de Bibliothèque Universellé des Voyages (de algemeene Bibliotheek der reisbeschrijvingen), of een volledig en beredeneerd verslag van alle de reizen van den ouden en nieuwen tijd gedaan in de verschillende deelen der wereld, gepubliceerd zoowel in de Fransche als andere talen en gerangschikt in chronologische orde op 's lands bevel; met uittreksels min of meer vlugtig uit de voornaamste reizen in elk land gedaan, en gemotiveerde beschouwingen over de verhalen der ouden die van de meeste vermaardheid zijn: door G. Boucher de la Richarderie, gewezen regter van 't Hof van Cassatie en lid van het Fransch genootschap voor het binnenland van Afrika, opgerigt te Marseille, in zes deelen.

In de voorrede geeft de verzamelaar eene lijst van alle de schrijvers die zich vóór hem met dit werk hebben bezig gehouden: eene zeer belangrijke en leerzame verhandeling, waarvan ik hier enkel maar melding kan maken, daar zij in dit stuk te veel ruimte zouden beslaan.

Het eerste deel bestaat uit twee stukken, waarvan het

eerste acht en het tweede drie onderdeelen heeft. De eerste afdeeling van het eerste deel geeft eene verzameling der veelvuldige werken * die handelen over de nuttigheid van 't reizen—zij zijn de volgende.

1. De reiziger—door Hieronimus Turber — Londen 1525, in 12o.

2. Beschrijving van de manier waarop men reizen moet (Latijn). Nuremberg 1567, in 12o.

3. Over de manier van 't reizen door Hilarius Purk-Mayer. (Latijn) 1571, in 12o.

4. De Methode aangewezen in 't belang dergenen van welken stand zij ook mogen zijn, die wenschen te reizen. Door Theodorus Turinger (Latijn). Bazel, 1577 ; Straatsburg 1594, in 4o.

5. Verslag van verschillende autheurs over de manier om te reizen (Latijn). Nuremberg 1591 en 1599, in 12o.

6. Avontuurlijk reizen van den Kapitein Jean Alphonse van Saintonge, bevattende de regels en aanwijzigingen voor eene goede en zekere vaart, alsmede de manier waarop men zich gedragen moet enz. Parijs, Thomas Maillard, 1598, in 8o.

7. Over het reizen door Putsins (Latijn), Dusseldorf, 1604, in 12o.

8. Eene verhandeling over de nuttigste en eerbaarste wijze waarop gereisd kan worden in vreemde landen (Engelsch). Londen, 1606, in 8o.

9. Over de politieke voorzigtigheid en het gebruik der Reisbeschrijvingen in het belang der waarheid (Latijn). Basel, Louis Koenig 1624, in 8o.

10. Informatie voor reizigers door twee zeer geleerde Heeren (Latijn). In het aanhangsel van de uitgave der reisbeschrijvingen van Paul Heutzner. Nuremberg 1624, in 8o.

11. Eene historisch-politische verhandeling over de reizen der geleerden, door Mathoeus Bernegger (Latijn). Straatsburg, 1629, in 4o.

12. Verhandelingen over de Zeereizen, ontdekkingen hedendaagsche veroveringen, en vooral die der Franschen, in verschillende oorden der wereld. Parijs, Hacqueville, 1629, in 4o.

* Misschien zijn deze werken hier of daar aan de Kaap nog te krijgen. Het zou mij aangenaam zijn als de goedgunstige eigenaars ze aan de Bibliotheek van het Archief wilden afstaan.

13. Kostbare aanwijzingen bevattende de verschillende observatien die reizigers behooren te maken, door drie vermaarde mannen van den staat, te weten, Robert Graaf van Essex, den Ridder Philip Sydney, en den Staatssecretaris Davisons. (Engelsch) Londen 1633, in 8o.

14. Aanwijzingen omtrent het reizen, hoe en in hoe veel tijd men zich grondig oefenen kan in verschillende talen om ze te kunnen spreken (Engelsch). Londen, 1642, in 8o.

15. Aanwijzingen voor het reizen in vreemde landen wat betreft de manier en den tijd vereischt om een helder begrip te verkrijgen van de Staten, Koninkrijken van het Christendom, en zoo over te gaan tot de praktische kennis hunner talen, zoo ver het gebruik zulks vordert (Engelsch). Londen 1642, in 8o.

16. Kleine verhandeling van Gaudence Sagamin over de philosophische reizen (Italiaansch). Pisa, 1643, in 4o.

17. Bibliotheek der reizigers, door Daniel Froelich (Latijn). Ulm, 1643, 2 deelen in 12o.

18. Aanwijzingen voor reizigers, door Howel (Engelsch). 1650, in 12o.

19. Aanwijzingen door Maarten Zeiller (Duitsch), om uit de reizen en het Itinerarium van Duitschland door dezen schrijver (verzameld) nut te trekken. Ulm, 1651, in 12o.

20. De getrouwe Achates enz. (Latijn). Ulm, 1655, in 12o.

21. Het nut der reisbeschrijvingen die betrekking hebben op de kennis der inscriptiën, woorden, haardgoden, oude schilderstukken en "basreliefs," kostbare en gegraveerde steenen, zegels, beschermpenningen, ringen, manuscripten, laten en andere belangrijke dingen meer, alsmede het voorregt dat het onderzoek van alle deze oudheden den geleerden aanbrengt. Met eene lijst van sommige algemeene aanmerkingen, waardoor het onvruchtbare van het reizen kan worden vermeden. Door Charles Cesar Baudelot Dairval, met platen. Parijs, 1656 en 1693, en Rouaan, 1700, 2 deelen, in 12o.

NB. De editie van Rouaan is even onvolledig als het grootste deel (der werken) die den naam van die stad dragen.

De schrijver van dit werk heeft volkomen de taak door hem ondernomen volbragt, en in alle deelen overeenkomstig zijn programma. Men vindt in hem eene diepe kennis der

oudheid. De saaiheid van het onderwijs verdwijnt onder de aandacht die wordt opgewekt door de buitengewone observatiën en pikante aanmerkingen van den schrijver. Met zulk een gids kan de beminnaar der antiquiteiten de meeste vrucht oogsten uit de reisbeschrijvingen die nasporingen op dit gebied bevatten.

22. Raadgeving van een vader aan zijn zoon die eene lange reis ging ondernemen, door Silvain Dufour. Genève, 1670, in 8o.

23. De Odyssen van Joris Hornius, of de leergierige reiziger (Latijn). Leyden, 1671, in 12o.

24. Drie diatriben of verhandelingen (Engelsch). De eerste over het reizen, of de gids der reizigers. De tweede over de verschillende soorten van geld. De derde om aan te toonen hoe de afstanden van plaats tot plaats moeten worden gemeten. Londen, 1671, in 8o.

25. Over het nut dat de studenten in de theologie kunnen trekken uit eene reis in Italië, door Joh. Fabricius (Latijn). Altona, 1678, in 4o.

26. Verzameling van werken over de manier om te reizen (Latijn). Leipzig, 1681, in 12o.

27. De onfeilbare gids voor reizigers (Engelsch), door W. H., Londen, 1682.

28. Over het doel dat een reizende geleerde behoort voor oogen te houden (Latijn), door Stomark. Leipzig, 1688, in 4o.

29. De mensch, waarnemer op zee (Hollandsch). Rotterdam, 1692, in 12o.

30. De kunst om met nut te reizen (Holl.). Amsterdam, 1698, in 12o.

31. Over het begin, den voortgang en het einde der reizen door geleerden ondernomen (Latijn), door P. Simon Jacobs. Jena. 1705, in 4o.

32. Verhandeling over het eigenaardig nut der letterkundige reizen, vooral om zich voor de studie der theologie te bekwamen (Latijn), door Thomasius. Bazel, 1707, in 4o.

33. Verzameling bevattende de reizen ondernomen in den ouden tijd en de middeleeuwen om de wetenschap te verrijken (Latijn), door Dappert, 1712, in 4o.

34. Uitgelezen gedicht over de reizen ondernomen om kennis van het Oosten te verkrijgen (Latijn), door Joris H. Goetzius, 1716, in 4o.

35. Handleiding voor reizigers (Engelsch). Londen, Nelson, 1718, in 12o.

36. Verhandeling over de vraag om te weten te komen of het reizen al of niet nuttig kan zijn voor de geleerden (Latijn), door Horning Reynold, 1725, in 4o.

37. Leerrijke aanteekeningen voor een reiziger (door de Paulmy aan Merveilleux toegeschreven). Amsterdam, Lanzer, 1738 in 12o.

38. Verhandeling over de noodzakelijkheid om in zijn eigen land te reizen, (Latijn) door Charles Luiné. Upsal. 1743, in 4o; de tweede uitgave te Leyden 1759 in 8o.

(Deze belangrijke verhandeling is ook driemalen herdrukt in de drie uitgaven der *Amœnitates Academicæ*, telkens aan het einde van het 2de deel. Men vindt haar ook onder de *Selecta ex Amœn: Acad:* en de *Fundamenta Botanices* van Gilibert. Er is ook eene Engelsche vertaling van Stilingfleet onder de Miscellaneous Tracts, of bloemlezingen uit de werken van Luiné.)

39. Raadgeving voor reizigers, door C. Luinæus (Latijn) Upsal. 1759, in 4o.

(In 't 5de deel der Amænitates Academicæ. Er zijn ook vertalingen.)

40. Raad om boomen, levende planten, zaden en diverse andere curiositeiten der natuurlijke historie over zee te vervoeren, door L. H. Duhamel du Monceau. Parijs 1753, in 12o.

(Deze "raad" kan in vele gevallen zeer nuttig zijn. Het werk is tevens vertaald in 't Engelsch, Duitsch, Deensch enz.)

41. Leerrijke aanteekeningen over de wijze om de verschillende curiositeiten der natuurlijke geschiedenis te verzamelen, bereiden, bewaren en verzenden, door Turgot. Lyon, 1758, in 8o, met 25 platen.

(Bovenstaande wordt gevonden aan het einde van het werk van Duhamel. Zie no. 40.)

42. De gids der reizigers volgens de gewoonten der lieden die in vreemde landen reizen. Parijs, Guillen, 1753, in 12o.

43. De algemeene geschiedenis der zee- en landreizen in het oude en nieuwe werelddeel met eene voorafgaande verhandeling over het nut der reizen, door J. B. Moreau Abbe van Bellegarde, Amsterdam, 1758, 2 deelen in 12o.

(Bovengenoemd werk is enkel een vluchtige schets wat betreft de algemeene geschiedenis, maar de "verhandeling" bevat kostbare gevoelens over het nut van 't reizen.)

44. Handleiding voor reizigers (Engelsch), door Dr. Tucker, 1759, in 4o.

(Den schrijver van dit werk, hoe ook al anderzins achtenswaardig, kan men het verwijt niet onthouden dat hij een zekere mate van vooroordeel jegens vreemde natiën openbaart.)

45. De philosophische reiziger, Amsterdam, 1761, 2 vol. in 12o.

46. Des reizigers fakkel, Utrecht, 1765, in 12o.

47. Handleiding over de wijze om de verschillende voorwerpen uit de drie rijken der natuur te verzamelen en vervoeren (Engelsch), door J. R. Forster. Londen 1771.

(Dit uitnemend brokje is ook te vinden in den catalogus der dieren van Noord-Amerika, vervaardigd door denzelfden schrijver.)

48. Dictionaire van den reiziger. Parijs, Coustart, 1774, 4 dl. in 12o.

49. De natuurkundige reiziger, of handleiding over de middelen ter verzameling en goede bewaring van de voorwerpen der natuurlijke geschiedenis enz. door John Coakley Lettsom, uit het Engelsch vertaald naar de tweede editie. Parijs, Lacombe, 1775, in 12o.

50. De reiziger, door Madam de Genlis. Een nuttig werk voor de jeugd en voor vreemdelingen. Berlijn, in 8o.

51. Het zakboekje van den reiziger, door Polter (Engelsch). Londen, 1777, in 12o.

52. Proeve eener methode ter uitbreiding van de kennis van 't reizen, rustende op onbetwistbare feiten en nuttige mededeelingen, door Mimier. Parijs, 1779, 2 deelen in 12o.

(Deze methode bevat in zich alle de voordeelen die het opschrift van het werk belooft.)

53. Proeve om voor de geschiedenis sommige reisbeschrijvingen en de voornaamste reizigers te gebruiken (Italiaansch). Venetie, 1780, in 8o.

54. Gedachten over het reizen en de wijzen om met vrucht te kunnen reizen (Duitsch), door Fred. Just, Freyherr von Günderode, Frankfort, 1781, in 8o.

55. Brieven aan een jong mensch op het punt van vertrek naar Frankrijk staande, en bevattende eene beschrijving van Parijs, en bijzonderheden omtrent de Fransche literatuur, alsmede sommige regels en raadgevingen noodig voor den reiziger, gepaard gaande met verscheidene aanmerkingen en anekdoten in verband met dit onderwerp, door John Andrews (Engelsch), Londen, 1784, in 8o.

56. Verhardeling ter teregthelping van den vaderlandslievenden reiziger in zijne nuttige navorschingen, enz., met eene serie van vragen door Leopold Berchtold (Engelsch). Londen, 1789, 2 deelen, in 8o.

(Het tweede deel van het Engelsch origineel bevat de opgave der reisbeschrijvingen waarvan de auteur (Richardrie, in zijne inleiding gewaagt. Het eerste deel alleen is in 't Fransch vertaald).

N.B.—Dit werk, in 't Engelsch geschreven door een Duitscher en bij wijze van hulde opgedragen aan den vermaarden Arthur Young, kan van groot nut zijn, niet alleen om reizigers in hunne navorschingen teregt te helpen, dat het voorname doel van den schrijver schijnt te zijn, maar vooral ook om voor hen te bewaren eenige der groote voorregten verzekerd door die reisbeschrijvingen die de meeste mededeelingen over huishoudelijke zaken bevatten, het doel der geleerde vragen van den auteur.

Nota.—Montagne heeft het nut van de reisbeschrijvingen van een oogpunt beschouwd, wijsgeeriger dan alle der voorgenoemde schrijvers.

"Ik weet," zegt hij, "van geene betere school ter vorming van het leven, dan de voorstelling der verscheidenheid van andere levens, gevoelens en gewoonten om zoo den mensch als het ware eene oneindige verscheidenheid van de vormen onzer natuur te doen smaken."

Op eene andere plaats drukt hij zich nog krachtiger uit. "Wonderlijk eigen aan deze zaak is de omgang met den mensch en het bezoeken van vreemde landen, niet enkel om te vertellen, volgens de gewoonte van onzen Franschen adel bijv: van den stap *a la santa Rotunda* (het Pantheon), of den overvloed in onderkleederen van de Signora Levia, of ook als anderen dat het aangezigt van Nero volgens sommige vergetene brokstukken er van, langer of grooter is dan dat van eenig gelijksoortig medallion. Maar wel om vooral de verschillende geaardheden van die natie op honderd manieren te leeren kennen, en onzen geest met dien van

anderen in aanraking te brengen en zoo te beschaven" (Essais de Montagne, liv: 1 chap. 19.)

57. De kunst om te reizen, door Posselt (Duitsch). Leipzig, 1795, 2 dl. in 8o.

(De schrijver is niet de beroemde geschiedkundige van dien naam. Ik geloof dat hij een Professor te Praag in Bohemen was. Men haalt zijn werk aan als de meest methodische en de volledigste van zijn soort.)

Bovengenoemde schrijvers zijn enkel aangehaald om de wijze aan te toonen waarop het meest mogelijk nut getrokken kan worden uit reisbeschrijvingen of het reizen. Geen enkele heeft de vraag besproken op het reizen al of niet een deel der opvoeding behoort te vormen.

Twee der meest beroemde Europeesche schrijvers, Baco en Montagne, hebben een duidelijk bevestigend antwoord gegeven. "Het reizen in vreemde landen," zegt Baco, "behoort een deel der opvoeding te wezen."

Montagne drukt zich aldus uit in den verouderden taalvorm en met zijn gewone kracht: "Ik zoude wenschen dat men begon met den jongen mensch van zijne teedere kindsheid te doen reizen; en in de eerste plaats om met één steen twee worpen te doen, onder de naburige natiën, wier taal het meest van de onze verschillen; want indien gij hem zijne vorming niet op den regten tijd beschikt zal de taal zich niet zoo gemakkelijk door hem laten buigen. Ook wordt het algemeen erkend dat het niet verstandig is om een kind op te brengen aan den schoot zijner ouders, &c."

Gelijk men ziet, bepaalt Montagne zich niet tot den wensch dat het jonge geslacht behoort te reizen om zoo van hunne eerste opvoeding te worden ontslagen, en dat het reizen enkel een deel van de tweeden opvoeding moet vormen,— volgens hem behoort het reizen in de prilste jeugd te beginnen.

Rousseau telt het reizen niet onder de bestanddeelen der opvoeding zonder belangrijke wijzigingen. "Het reizen," zegt hij, "is enkel geschikt voor dezulken die geestkracht genoeg in zichzelven hebben om de lessen der dwaling te mijden zonder zich te laten verleiden, en het beeld der ondeugd te aanschouwen zonder zich er door te laten medesleepen...........Het jonge geslacht verkeerd opgevoed en zich dienovereenkomstig gedragende, neemt, terwijl het reist, alle de ondeugden in zich over, van die natiën door hen bezocht, en niet eene enkele der deugden waarmede die

ondeugden vermengd zijn. Maar dezulken die onder voordeelige omstandigheden geboren zijn, wier natuurlijke goede hoedanigheden goed ontwikkeld zijn, en die reizen met het doel om te leeren, zullen terugkeeren geheel en al beter en wijzer dan zij waren toen zij vertrokken. Zooals mijn Emile zal reizen." (Œuvres de J. J. Rousseau 5e. partie de l'Emile.)

In 1876, waarschijnlijk door vaderlijke bekommering gedreven, verzocht een burger van Lyon, die streng zijn incognito handhaafde, aan de akademie van die stad om eene som van 600 livres aan te nemen, dat hij bestemd had voor een prijs te worden uitgeloofd voor eene verhandeling, hoe men hem op eene bevredigende wijze zouden kunnen aanwijzen de meest doeltreffende wijze waarop een jongmensch met vrucht zoude kunnen reizen. De akademie van Lyon meende dat het haar vrij stond deze prijsvraag in haar programma dienstig te maken tot de betere oplossing van de vraag, "Of het reizen waarlijk een middel is tot eene meer volmaakte opvoeding ?"

Vijf-en-twintig verhandelingen werden ingeleverd en de akademie liet er uittreksels van drukken onder den volgenden titel :

Uittreksels uit de verhandelingen die hebben gewedijverd om den prijs dien de Akademie der Wetenschappen, schoone letteren en kunsten van de Stad Lyon toegewezen heeft aan den heer Turlin, advokaat van het Parlement te Parijs, over de vraag 'kan het reizen worden beschouwd als een middel om de opvoeding te verbeteren' ?

De akademie geeft volledige uittreksels, zoowel van de bekroonde verhandeling als van die welke het 'accessit' heeft verworven.

De bekroonde verhandeling is eene uitnemende ontvouwing van het gevoelen van Rousseau, maar daar de schrijver veronderstelt dat jonge lieden zelden genoegzaam voorbereid zijn om met vrucht te reizen en nog zeldzamer slagen in de keuze van goede gidsen, besluit hij dat de jeugd gewoonlijk niet van dien ouderdom is waarin zij met vrucht kan reizen.

De schrijver der verhandeling, aan wien het 'accessit' werd toegewezen, was de heer Matthieu de Mirampal, toen advokaat van 't Parlement te Parijs, die sedert als een vaderlandslievende Volkstribune zich met onderscheiding heeft

gekweten in de woelingen die zoo uiterst gewigtig waren. In zijne verhandeling neemt hij zonder voorbehoud het gevoelen over van Baco en Montagne, maar terwijl hij het zich niet ontveinst dat de jongeling die eene reis onderneemt gewoonlijk een gestel heeft nog niet genoegzaam gevormd om de hitte der gezengde luchtstreken met goed gevolg te wederstaan, noch ook gewapend met beginselen genoegzaam standvastig om de verzoekingen van allerlei aard door die luchtstreken hem aangeboden, weerstand te bieden; zoo stelt hij voor, met veel schranderheid, dat hij het reizen behoort aan te vangen door de landen van het noorden. Daarna toont hij aan dat het reizen de opvoeding van den leerling voltooit, beschouwd in zijn tweevoudig karakter als mensch en burger. Deze is de natuurlijke verdeeling van zijn betoog, en de Commissarissen der Akademie hebben dit er van gezegd dat het zeer nuttige wenken bevat, maar dat de schrijver, zich bepaald hebbende bij de ontwikkeling van de goede gevolgen der opvoeding in het geval van voorwerpen die daartoe wel voorbereid waren, niet de juiste oplossing van het problema heeft gegeven.

58. Over de voordeelen der voetreizen (Duitsch). Hanover, 1805, in 8o.

(De schrijver dringt aan op de noodzakelijkheid om alle die oorden te voet door te reizen met welker natuurlijke aardrijkskunde men wenscht bekend te worden. Hij is er zeker van dat men met een rijtuig onmogelijk bergachtige streken zoude kunnen binnendringen, noch ook woestijnen of wouden, of de kleine eilanden, en toch zijn juist deze de plaatsen waarheen de reiziger zich wenden moet die nieuwe zaken wenscht te weten, om nasporingen te doen.)

Het zou gemakkelijk zijn om hier ook melding te maken van werken over de theorie van 't reizen, maar de beste wijze waarop men zich met vrucht tot het reizen kan voorbereiden, is de grondige studie der beste aardrijkskundige werken, en de verhalen van vroegere reizigers, het leeren van de taal van het land dat men wenscht te bezoeken, het zorgvuldig bijeen vergaderen van alle werken van beschrijvenden aard door de inwoners van dat land gepubliceerd, en bovenal zich te ontdoen van elk nationaal vooroordeel.

(Wordt Vervolgd.)

Gezellig Tijdverdrijf.

No. 48.—FEBRUARIJ 1884.

a. Wanneer men van een zeker jaargetal uit de eerste helft onzer eeuw, het getal door de twee eerste cijfers (in dezelfde volgorde) gevormd, vermenigvuldigt met het getal door de twee laatste cijfers (eveneens in dezelfde volgorde) gevormd, dan verkrijgt men een getal dat, in het Nieuwe Testament voorkomende, veel aanleiding tot onderzoek heeft gegeven. Welk is dat jaartal?

b. Welk Zuid Afrikaansch dorp (in Natal) heet even als een der groote Europesche steden, zonder dat het zijn naam daaraan ontleend heeft.

c. Een ander dorp in Zuid Afrika heeft denzelfden naam als eene der sterkste vestingen van Europa, maar eveneens een eigen naamsoorsprong. Welk dorp is dat?

☞ Men wachte met het inzenden der antwoorden tot ook het Maart-raadsel verschenen is, en zende dan voor Januarij, Februarij en Maart tegelijk—of zooveel men er van vinden kon.—Twee prijzen naar verdiensten.

N.B. Verslag van antwoorden en toekenning van prijzen voor het laatste kwartaal des vorigen jaars in ons volgend No.

De Boerderij.

"De landbouwer mag niet teren op onderzoekingen van anderen—zelf moet hij de hand aan den ploeg slaan, om te onderzoeken wat wetenschap en ervaring elders aan de hand hebben gedaan, om, zoodoende, het beste daarvan op zijne landerijen in toepassing te brengen."

"De landbouw is de eerste van alle kunsten; zonder hem zouden er geene kooplieden, dichters en philosophen zijn; slechts dat is ware rijkdom, wat de aarde voortbrengt."

ONZE WIJNHANDEL.

Lieden die op de hoogte van zaken kunnen zijn, verzekeren dat, in aanmerking nemende de schade door den sterken Zuid Ooster in October ll. in de wijngaarden aangerigt, wat door swarte roest vernield en door de gloeijende dagen in 't begin des jaars gebeurd is, onze wijnoogst niet meer dan *twee derde* zal bedragen, vergeleken met het vorige jaar. Was er nu geen ander druivensap dan dat van den nieuwen oogst voor-

handen, dan zouden de zaken er nog zoo heel slecht niet uitzien, en konden onze wijnboeren verwachten dat hoogere prijzen de schade zouden goedmaken; maar duizende leggers liggen nog in de pakhuizen der wijnkoopers en een groot getal in de kelders der wijnboeren onverkocht en op drinkers te wachten. 't Is dus geen wonder dat er nu al gefluisterd wordt van £2 per legger! Wij hopen wel dat deze onheilsprofetie beschaamd mag worden, toch kunnen we ons niet ontveinzen dat de toekomst duister is. Zulke prijzen, nog een paar jaren langer, en slechts weinige wijnbouwers kunnen staande blijven. Dat is uitgemaakt. De "Wenk" van P. D. H. in de *Zuid Afrikaan* van 5 Januarij is het behartigen overwaard. 't Zou wel niet aangenaam zijn om onze wijnen door Frankrijk heen onder Fransche namen met Fransche kunstwijnen verknoeid de wereld te zien ingaan; maar ook die vernedering bij de vele anderen zouden we ons wel getroosten voor £9 per legger. Teregt vraagt de Red *Z. Afrikaan* in haar inleidingstuk van denzelfden datum, "waar de mannen zijn die er aan kunnen?" De Zuid Afrikaansche Wijnbouwersvereeniging—treuriger gedachtennis—is overleden en maakt geen Hocks meer; de Paarlsche Maatschappij heeft hooi genoeg op haar vork; ons ministerie, dat zóóveelbeloovend was, heeft de handen vol met Basutoland en de Transkei afgeven en geld *te leenen* in Engeland; terwijl onze landbouwminister nog geboren moet worden ......

De door ons bij herhaling besprokene Kaapsch Hollandsche Exportmaatschappij schijnt men òf vergeten te hebben, òf als een droombeeld te beschouwen. Het zij zoo. Maar onzes inziens is dat het eenig redmiddel voor onzen Kaapschen wijnhandel. In Holland, dat eigenlijk gezegd toch minder belang bij de zaak heeft dan Zuid Afrika, wordt zulk eene maatschappij in kringen van vermogende mannen als niet zoo dwaas beschouwd, maar integendeel toegejucht; doch zoo als reeds vroeger aangemerkt is, *men wacht daar op eene commissie van Afrikaners waarmede men onderhandelen kan.* Vroeger stelden wij voor, dat de Afr. Bond en B. Vereeniging in de wijndistrikten eene vergadering van wijnbouwers en andere belanghebbenden zou beleggen. Dat de zaak rijpelijk zou besproken en eene commissie aangesteld worden, om met de vrienden in Holland te correspondêren. Stellenbosch, de Paarl, Wellington, Worcester, Montagu en an andere plaatsen zouden alle in zoodanige commissie vertegenwoordigd moeten zijn, opdat er eendragtige zamenwerking ware. Wij blijven bij dat plan en verwachten er de schoonste resultaten van. Zouden de *Zuid Afrikaan, het Volksblad,* de *Patriot,* en *Het Westelijke Provincie Advertentieblad* de zaak niet eens op nieuw onder de aandacht harer lezers willen brengen, met een woordje van aanbeveling er bij? Er moet iets gedaan worden om onze wijnbouwers 't hoofd boven water te houden en om aan de gedruktheid van den wijnhandel een einde te maken. Er moeten handen uit de mouw gesto-

ken worden; want met kermen en klagen, nl. stilzittende, wordt de zakentoestand niet verbeterd. Welke plaats neemt het initiatief (zeg maar voortouw)? Zal het Stellenbosch of de Paarl zijn? En welke wakkere Afrikaner zal de klok luiden om de wijnbouwers bijeen te brengen?

NAVOLGENSWAARDIG VOORBEELD.

Het Gouvernement van Nieuw Zeeland—zoo lezen wij in het laatste No. van *The Australasian*—heeft de volgende sommen als bonus uitgeloofd:—*a*) £500 voor de beste machinerie om de eerste 10,000 gallons lijnolie te persen, van lijnzaad gewonnen in het land. *b*) £100 voor de eerste 50 ton lijnzaad—(olie) koeken van lijnzaad in het land gewonnen. *c*) £500 voor de eerste 25 ton boter of 50 ton kaas (in een fabriek gemaakt), die op buitenlandsche markten kan competeren en de zuiverheid van de artikelen bewijzen. *d*) £300, voor de eerste 50 ton stijfsel, die, verscheept zijnde, een certificaat krijgt, dat het artikel van goede kwaliteit is. *e*) £500 voor de eerste 50 ton drukpapier gemaakt met machinerie welke permanent in het land blijft.

Vele andere sommen zijn vroeger uitgeloofd, en wel om die reden, dat men tot zijn schrik bevond, dat in het afgeloopen jaar, de invoer omtrent een millioen ponden sterling hooger was dan de uitvoer, en zoo iets noodzakelijk een land bankroet moet maken. In Afrika bekommert men zich daar weinig om, er wordt maar van den hoogen boom geplukt. Als ons geld op is gaat iemand ons eenvoudig 4½ millioen uit Engeland halen; dan rollen den gouden schijven weer eenigen tijd het land door, tot ze in de koffers der Standard Bank aangeland per maalboot teruggescheept worden. 't Is mooi!

PROTECTIE.

Een schrijver in de Australische bladen geeft zijn onverholen ergernis te kennen dat mannen in zijn land die van een glaasje houden, zoo min van het eigen wijnprodukt gebruik maken. 't Is bedroevend, zegt hij, om bij de spoorwegstaties en in de hotels overal aangeplakt te zien dat er zulke goede Whiskey, Old Tom, * * * Brandy en andere *vreemde* waar te krijgen is. Waarom niet liever zichzelf protecteren? Onze vriend moet eens een reisje door deze Kolonie kolonie komen maken; hij zou hier hetzelfde verschijnsel zien. Laat hem eens even in onze voornaamste hotels binnen stappen, een glas Kaapschen wijn of do. Cognac bestellen, en als men hem niet beschouwt als iemand die tot het kantienvolk behoort, krijgt hij zeker ten antwoord: *We don't sell such drinks.* Het land zijner inwoning heeft gelukkig nog het voordeel dat de Australische wijn zijn weg geopend vindt in andere landen; maar onze Kaapsche wordt niet alleen in het land zelf veracht, doch moet er ook *blijven*

om door de Hottentots bij de groote maat of, tot vuurwater verstookt zijnde, door beide Hottentots en Kaffers in even groote maat uitgedronken te worden.—*Australia Felix!*

ROODE GERSTEN WIJN (ROOD BIER.)

Eene Noordduitsche brouwerij fabriceert met goed gevolg een rooden gerstenwijn, die in kwaliteit alle verwachting omtrent hopvrij bier overtreft. Deze gersten-wijn—rood bier genaamd—heeft met bier slechts den naam en de bereiding uit mout gemeen, maar is eigenlijk geen bier te noemen. Schenkt men het "roode bier" in een wijnglas, dan vloeit het er uit als Bourgogne van 1811, dik en olieachtig. Aan de wanden van het glas ontbreken de "kerkvensters" niet, een teeken van ouden wijn, hetwelk de wijnhandelaars dikwijls door bijvoeging van glycerine zoeken aan te brengen. De reuk, het bouquet, staat tusschen Rijnwijn en Bourgogne. De smaak gelijkt naar dien van krachtigen Portwijn, maar is frisscher. Het alcoholgehalte is 7.2 pct. het extractgehalte 4.2 pct. (*N. R. C.*,4 Nov.)

Zuid Afrika heeft zuiver druivenbloed, waar men geen weg mee weet. Welk een toestand!

NUTTIGE BOOMEN.

(Afrikaansche Almanak.)

In een vorig Nommer (van den Almanak) bepaalden we de aandacht bij een paar soorten van boomen, die meer in ons land dienden aangekweekt te worden. Een er van is de *Kastanje* boom. Wij wezen er op dat hij niet slechts een lekkere vrucht draagt, maar dat het een kostbaar hout is, veel waard als bouwhout en om wijnvaten te maken; tevens een van de beste houtsoorten voor palen, enz. In Engeland worden jaarlijks omtrent 50,000 bushels kastanjes ingevoerd; maar hoeveel daarvan komt uit Zuid Afrika? De kastanje wordt gewoonlijk in de maand Mei geplant, 12 duim van elkander, om in het volgend jaar weer verplant te worden. De beste grond is zwarte turfachtige met zand gemengd.

De *Osaje Oranje* is een andere boom daar wij over spraken. Wij willden proeven nemen en laten nemen, maar konden ongelukkig geen zaad in de Kaapstad krijgen.

Er zijn nog eenige soorten die wij hier wenschen te noemen: Daar is de *Broodvrucht boom* (Artocarpus Incisa), en een andere boom van omtrent dezelfde geaardheid, de *Jack fruit* of (Artocarpus Intregrifolia).

De heer Roth in zijn Zuid Afrikaansch Tuinboek noemt ze "twee merkwaardige soorten vruchtboomen voor Zuid Afrika." Zij groeijen

bijzonder goed in Natal langs de zeekust. De vrucht heeft omtrent de grootte van een menschenhoofd en is regt zoet als zij rijp is. Het zaad omtrent zoo groot als een okkernoot wordt ook gegeten. De bladeren van eerstgenoemden boom zijn groot en schoon van vorm, In het *Volks-leesboek* komt een beschrijving van de broodvrucht voor. Z. a. t. p.

De Mangoboom (Mangifera Indica) wordt in Natal met goed gevolg aangekweekt en zal goed beantwoorden op plaatsen met een zacht klimaat en langs de zeekust in de Kolonie. De regte soort schijnt echter tot nog toe bij de meesten onbekend te zijn; de vrucht in Natal gezien is meestal niet zoo goed en smakelijk. Die van Indië en Mauritius komt is beter, en daar maakt men veel van de vrucht. Er zijn omtrent dertig verschillende soorten, verscheiden in smaak, grootte en kleur; sommigen wegen een pond zwaar. Om de vrucht te verbeteren in smaak en grootte moet men op boomen van zaad gewonnen enten.

Achras Sopota is een hooge, regte boom; voor twintig voet of meer zonder kwasten. De vrucht, grooter dan een kweepeer, rond en geel als zij rijp is. In West Indië wordt de vrucht zeer geprezen.

Tamarindeboom (Tamarindus Indica), een groote boom, oorspronkelijk uit Indië, met een groote kroon van takken. In Natal groeit hij goed, en men behoort hem in de Kolonie op plaatsen met een zacht klimaat aan te kweeken. Hij levert goed bouwhout, terwijl van het bruinachtige merg tusschen peul en zaad een stroop gekookt wordt, in Indië, Egypte en andere Oostersche landen veel gebruikt, als zijnde regt verfrisschend en aangenaam om te drinken. Het andere gebruik van tamarinde is trouwens genoeg bekend.

De Granaatappel is onder ons goed bekend. Jammer echter dat er van het aankweeken zoo weinig werk gemaakt wordt. Vooral voor heiningen is het een van de beste boomsoorten die men vinden kan. De bladeren worden niet door vee gevreten, en zijne dorens schrikken elk dier af dat door zulk een heining zoekt te breken. Daarbij draagt hij eene lekkere vrucht, waarvoor altijd een goede markt kan gevonden worden. De beste tijd om te planten is kort voor hij begint te botten of tegen het einde van den winter.

Het zou goed zijn indien er meer op gelet werd bij het planten van heiningen om zulke planten of boomen er toe te gebruiken, welke meteen ook vruchten dragen en dus dubbele dienst doen. Rozen b.v. zijn een goede heining, maar dragen geen vruchten, terwijl kweeperen en granaat-appelen evengoed voor heining beantwoorden en daarbij nog vruchten geven.

Een van de redenen waarom wij er zoo op aandringen dat er meer vreemde boomen (zooals b.v. ook de Olijfboom) moeten aangekweekt worden is in korte woorden deze: In Europa, weten onze lezers, rigt de Phylloxera groote verwoesting in de wijngaarden aan. Zeg nu, de Phyl-

Lixera komt in ons land, dan zijn de wijnboeren meteen van hun bestaan beroofd en zij gaan ten gronde. Doch kweeken zij nu vroegtijdig den olijfboom en andere nuttige boomen aan, dan zijn ze gered en hebben een ander bestaan. En komt de Phylloxera *niet*, wat wij van harte wenschen, dan hebben zij geen schade, maar wel het voordeel dat zij bij hun wijngaarden ook nog andere middelen van bestaan hebben.

VARIA.

(Uit de Landbouwbladen.)

— De *Purm. Cour.* schrijft het navolgende:

In dit jaar kwam te Purmerend eene Spaansche vrouw. Zij wendde zich tot enkelen onzer ingezetenen om raad en voorlichting. De lezing van dr. Hollman's werk over Noord-Hollandsche kaasbereiding (Fransche vertaling) had het verlangen bij haar gewekt, om door eigen aanschouwing die bereidingswijze te leeren kennen.

Daar haar echtgenoot, als landbouwer, niet van zijne zaken kon gemist worden, reisde de moedige vrouw alleen naar Purmerend en de Beemster. Na zich aldaar op de hoogte te hebben gesteld van hetgeen zij weten wilde, trok zij naar Gouda en maakte zich daar eveneens vertrouwd met de bereidingswijze der Zuid-Hollandsche of Goudsche kaas.

Van daar reisde zij naar Frankrijk en vervolgens naar Zwitserland, altijd met het eenige doel voor oogen, zich persoonlijk op de hoogte te stellen van alles, wat in die verschillende landen op het gebied der zuivelbereiding wordt gedaan. Geen moeite was haar te groot, geen vermoeijenis te zwaar. Zoo keerde zij na een zwerftogt van ongeveer vier maanden tot de hoeve in Spanje terug, rijk in ervaring en het hart vol dankbaarheid voor de hulp, die ze overal op haar weg gevonden had.

Van die erkentelijkheid vloeijen de brieven over, die in 't begin dezer week hier van hare hand werden ontvangen. Zij zijn gesteld in de Fransche taal, onberispelijk van stijl. „Het vaatje Spaanschen wijn," schrijft ze, „dat ik den vrienden in Purmerend en Beemster wensch aan te bieden, als een klein bewijs mijner groote dankbaarheid, ligt gereed, wachtende op scheepsgelegenheid." En dat het haar ernst is met de verbetering harer eigen wijze van kaasbereiding, bewijst het feit, dat een ervaren jeugdig kaasmaker eerlang uit Nederland naar de Spaansche boerderij vertrekt, om als kaasmaker werkzaam te zijn. „Hij zal zijn als een onzer kinderen," schrijft zij.

— De heer Treurniet te Bleiswijk zal dezer dagen naar Dois in de Vendée (Frankrijk) vertrekken, om aldaar onderrigt te geven in de *Hollandsche manier van kaasmaken.*

Deze twee berigten klinken goed.

— Een vakblad, dat te New-York verschijnt, behelst een opstel van A. Daul, waarin gewezen wordt op den *achteruitgang van de witte tarwe in Michigan*, die vroeger eene niet geëvenaarde reputatie had. Maar zij gaat hoe langer hoe meer achteruit, en het is niet mogelijk, dat ongunstig weder daaraan alleen schuld heeft. Men heeft jaar in jaar uit het land geploegd, geëgd en bezaaid. Behalve gipsen en onderploegen van klaver is aan de tarwe-akkers in Michigan in de laatste 40 jaren niets gedaan; bemest zijn zij niet. En de productie is sedert 1874 reeds met meer dan 50 pct. verminderd, zij is gedaald van 28 tot 13½ bushel per acre. Bovendien is de hoedanigheid achteruitgegaan, wel een bewijs dat de kracht des bodems afgenomen is. De maagdelijke gronden in de Nieuwe wereld zijn dus niet onuitputtelijk, en de natuurlijke vrijwillige vruchtbaarheid van Amerika's tarwe-akkers zal dus gesteund moeten worden, indien Europa rekening zal moeten blijven houden met de Amerikaansche concurrentie.

BELGISCHE PAARDEN BEPROEFD DOOR DE OMNIBUSVEREENIGING TE LONDEN.

De algemeene vereeniging der omnibussen te Londen heeft — naar *De Landman* meedeelt — eene proefneming gedaan door Belgische paarden te gebruiken. Zij heeft gevonden, dat gemiddeld een Belgisch paard van 1000 francs (£42) niet langer dan 6 jaren kon dienen, terwijl een Engelsch paard van denzelfden prijs het dubbel van dat tijdsverloop kon gebruikt worden. Bovendien bragt een Belgisch paard, na zijn omnibus-loopbaan vervuld te hebben, niet meer op dan 200 à 250 francs, terwijl het Engelsche paard onder dezelfde omstandigheden nog 875 francs opbragt.

Naar het *Vad.* meldt, is door den timmerman G. W. Tukkens, te Brakel, een *zelfwerkende karnmolen* uitgevonden, die slechts om de anderhalf uur opgewonden behoeft te worden. Het is een zeer eenvoudig, doch practisch werktuig, dat minder kost dan molens, die door een hond of paard gedreven worden, merkt genoemd blad op.

MARTIN'S AMBRE-TARWE.

In het jaarverslag over 1882 van het landbouw-departement van den Staat *Pensylvanie* wordt o. a. gewag gemaakt van vergelijkende proeven met nieuwe *tarwe-varieteiten*. Een er van, "*Martin's Ambre-tarwe*," heeft zeer voldaan, was goed bestand tegen den winter en leverde een extra-fraaijen korrel op, met hoog meel- en kleefstof-gehalte.

Het te Philadelphia verschijnend blad *Practical Farmer* van 15 Sept. l.l. verhaalt er wonderen van. O. a. schrijft dit blad :—" deze tarwe brengt

eene revolutie in den tarwebouw." Ofschoon nu deze slag op de groote trom wel wat al te hard is, schijnt men aan deze tarwe toch eenige aandacht te moeten schenken. Dun gezaaid geeft één korrel 10 tot 80 halmen, met lange, zeer lange aren tot 15 centim., het stroo is lang, sterk en glad, als van haver. Liefhebbers zouden een monsterpakje zaad aan de redactie van genoemd blad kunnen aanvragen.

Er is nog net tijd voor het volgend zaai-saizoen om wat te ontbieden maar wie zal het doen?

EEN NUTTIG BOEK.

Illustrirtes Landwirtschafts-Lexikon van Prof. Dr. Guido Krafft, te Weenen. Het geheele werk—waarvan in Nov. 1882 de eerste afl. verscheen—is nu compleet, 1109 bladz. in 2 kolommen, met 1032 houtsneefiguren in den tekst, een reuzenarbeid, die in de Duitsche vakpers en ook ten onzent, ook door de redactie van het *Maandblad v. d. Ned. Landbouwer*, met klimmende belangstelling gade werd geslagen. Voor hem, die geroepen is min of meer op de hoogte te zijn en te blijven van de steeds in omvang toenemende landbouw-literatuur; voor hem, die zich de weelde niet kan veroorloven er eene vrij uitgebreide landbouw-bibliotheek op na te houden; voor hem, die er prijs op stelt, om als hij hier of daar eens iets leest, wat hem geheel of gedeeltelijk minder goed bekend is, en waarvan hij gaarne nadere toelichting wenschte; voor hem, om kort te gaan, die een legger hebben wil, welke hij als hij er behoefte aan heeft, kan naslaan, met de voorwetenschap dat hij er hulp en baat bij vinden zal—voor al dezulken heeft Prof. Krafft en zijne kundige medewerkers een onschatbaar werk geleverd. In korte opstellen, alphabetisch gerangschikt op de wijze van een woordenboek, is hier ruimte verleend aan de bespreking van akkerbouw in den ruimsten zin (dus ook kennis van den bodem en bemestingleer), van plantenbouw (met inbegrip van weidebouw, ooftteelt, warmoezerij en houtteelt), van dierkunde (de teelten der verschillende dieren, hunne voeding en verpleging, paarden, runderen, schapen, varkens, gevogelte, bijen, visschen), van bedrijfsleer en boekhouding, van landbouwnijverheid (bereiden van vruchtenwijnen, bierbrouwen, spiritus-fabrikatie, aardappelmeel en suiker fabrikatie, landbouwwerktuigen, enz.). Ook is er plaats verleend aan wat betrekking heeft tot het vereenigingswezen, aan verzekering, wetgeving, aan biographiën van tijdgenooten en historische personen.

Een en ander in duizende kleinere en grootere artikelen korter of uitvoeriger besproken en waar het pas gaf met keurige houtsneden toegelicht.

Jammer dat er geen Holl. vertaling van zulk een boek is.

Wetenschappelijk.

KAN DE WEERKUNDE REEDS VAN NUT ZIJN VOOR DEN BOER?*

Menigeen beantwoordt die vraag zeker met schouderophalen. De oppervlakkigen zeggen: wat beeldt men zich wel in, het weder te kunnen voorzeggen, wie vermeet zich aan te kondigen of warmte dan wel koude, regen dan wel droogte aanstaande is, wie kan bepalen of een onweêrsbui hier of daar zich zal ontlasten, een wolkbreuk op eene gegeven plaats neêr zal storten, een hagelbui de hoop op den oogst zal vernietigen! De tegenpartij voert aan: zoo sprak men vroeger ook over eklipsen en kometen, en gelijk vrees en schrik voor die verschijnselen met de uitbreiding der wetenschap zijn verbannen, zoo zal ook hier de onzekerheid plaats maken voor volledige bepaling. En er is helaas veel, al te veel waarheid in het beweren der eersten; zooveel waarheid dat er onder de zeer kundige meteorologen gevonden worden, bijvoorbeeld een Hoffmeyer, in Denemarken, die volstrekt van geen voorspellingen voor den landbouw willen weten, terwijl in Oostenrijk een Hann, de uitgever van het beste tijdschrift voor de meteorologie, de hoogst bekwame en ijverige directeur van het Oostenrijksche Instituut, voor de verantwoordelijkheid terugdienst en met slechts weinig gematigde woorden wijst op een mistasten, waarvoor zelfs de uitstekende directeur der Hamburger Seewarte zich een enkele maal niet heeft kunnen vrijwaren. De weerkundigen vervullen slechts de onaangename taak voor dwalingen te waarschuwen, terwijl zij zelven op den regten weg niet dan enkele schreden vast kunnen doen.

Waarlijk, als men de zorg kent die te Hamburg aan de bulletins besteed wordt, als men de grondige kennis in acht neemt en de uitgebreide ondervinding, waarop de waarschuwingen aldaar gegeven berusten, en men dan nog moet erkennen dat hevige slagregens niet vooruit gezien zijn, of dat de uitdrukkingen vaak onbepaald gekozen zijn en moesten worden, dan stemt men bijna met het aangevoerde oordeel in.

Toen dan ook verleden jaar een congres, ter beraadslaging over de middelen om den landbouw nut van de weerkunde te doen trekken, te Weenen werd zamengeroepen, verontschuldigde ik mij, daar ik nog geen hoop had op het vinden van die voordeelen en het steekhoudende daarvan.

En toch beschuldigde ook ik hierboven hen, die zoo spraken, van oppervlakkigheid. Hoe dat te rijmen?

Het is hier de toon, die een anderen zin en een onwaren zin aan de woorden geeft, een zin die niet in dezelfde woorden ligt, wanneer Hoffmeijer of Hann ze bezigen en wanneer de onnadenkende ze ons tegenwerpt.

* Dit stuk—overgenomen uit een Nederlandsch tijdschrift—is van de hand van Prof. Buys Ballot, een der meest beroemde weerkundigen in Europa.

Het is waar, dat de landbouwer het minst waard acht wat wij het best kunnen aangeven: de rigting van den wind en dat hij slechts dat weten wil, wat wij in het geheel niet kunnen zeggen, namelijk of een volgende maand of zelfs veertien dagen warm of koud zullen zijn, droog of nat. Daarvan hangt zijn vroeger of later zaaijen, zijn planten of niet planten kortom de keuze en ordening van zijn bezigheden af. Is er toch eens gezaaid of geplant, wat zal het hem dan baten of hij weet wat komen zal! Hij kan immers de reeds opgekomen planten, opdat zij niet van droogte zouden opkomen, niet gaan uitrooijen, als men hem zegt dat hem lange droogte wacht!

Maar het is ook waar dat er toch nog menige omstandigheid is, waar omtrent hij gaarne voor eenige dagen eenige waarschijnlijkheid heeft. In den mathematischen zin hebben alle gebeurtenissen waarschijnlijkheid, behalve die welke zeker zijn, of zeker niet plaats zullen hebben. De landbouw zal nut van weeraankondiging hebben, zoo dikwerf als de onzekere gevallen, waarnaar hij zich zou kunnen regelen, indien hij ze vooraf kende, met zoodanige waarschijnlijkheid kunnen aangekondigd worden, mits die kennis met minder kosten te verkrijgen zij dan het voordeel hetwelk ze hem zal kunnen opleveren.

Men gevoelt dat het zeer van de waardering afhangt of men eene voorspelling als vervuld of als niet vervuld zal beschouwen. Velen, zeer velen waren met de voorspellingen van stormen door den uitgever van den *New-York Herald* ingenomen; men was dus genegen ze gunstig op te nemen en elken wind, ook als die een paar dagen vroeger of later kwam en slechts iets meer dan de gewone sterkte had, als teregt aangekondigd te beschouwen; enkelen achtten den grond dier voorspellingen te onzeker en waren dus meer geneigd juist op den datum te letten en niet zoo ligt een harden wind een storm te noemen. Deze schreven dus weinig waarschijnlijkheid aan die voorspellingen toe. Eene naauwkeurige bepaling wat storm zou mogen heeten, wat niet, moest dus voorafgaan; voorts opgeteekend worden hoeveel dagen te voren die voorspeld was en hoe dikwerf hij voorgekomen was, en zoo moest een statistisch onderzoek, niet op herinnering berustende, maar op cijfers, en na behoorlijke rangschikking naar de gevallen, leeren wat men er van te denken had.

Evenzoo zal het met de voorspellingen voor den landbouw gaan. Men heeft bijvoorbeeld regen voorspeld. Valt dan een paar dagen eens een regenbuitje: — het regent, zegt de een, dus het komt uit; het verdwijnt bijna even spoedig als het valt, het kan de wortels der planten niet nat maken of het is niet zooveel dat het in het oogsten hindert, dus het komt niet uit, zegt de ander. Beiden hebben gelijk, want de tweede kan met regt beweren dat men schade zou gehad hebben op dit voorzeggen van aanstaanden regen òf te zaaijen òf niet te oogsten. Met zulke voorspellingen baat men den landbouw dus al

zeer weinig, terwijl het groote onkosten met zich brengt, overal telegrafisch elken dag—want dat is dan toch noodig—die tijdingen te verspreiden. Wel zal het op de meeste plaatsen dan van nut zijn geweest, maar op menig dorp zal men toch hooren klagen over teleurstelling; vooral daar men vergeet dat men zonder die aankondiging nog erger en nog meer algemeen teleurgesteld zou geweest zijn, dewijl niemand zich kan onthouden zelf eene verwachting bij zich te voeden. Het is toch niet te veel van mij beweerd, indien ik, bij alle erkenning van mijne te geringe kennis van het toekomstige weder en bij allen schroom om de toekomst te omschrijven, toch zeg er nog beter in te kunnen lezen dan verreweg de meesten, ook dan de meeste zeelieden en landbouwers, aangezien ik over zooveel meer gegevens beschikken kan en de toestanden beter ken in onze omgeving, van waar ze naar ons heen worden verplaatst.

Om die reden en om het volgende raad ik toch aan, reeds dadelijk er naar te trachten eenige meerdere verbreiding der weerberigten ten dienste van den landbouw te verkrijgen en vooral beter kennis te verspreiden van de beteekenis der aanwijzingen van eenvoudige instrumenten als weerglas en vochtigheidsmeter.

De temperatuur wordt door ieder gevoeld, dus al zijn er niet veel thermometers op een zeker dorp, men weet toch wel of het warmer of kouder dan gewoonlijk is. Men moge er te weinig acht op slaan, of het meer de wind is die het koud doet schijnen dan wel de temperatuur der lucht; toch zie ik dagelijks dat men de temperatuur al zeer nabij weet te schatten.

De windrichting wordt u overal van den toren der gemeente en van menig hoog huis verkondigd; een natte vinger in den wind gehouden, doet voelen van waar de wind komt, en de wolken zijn in ons land (Holland) al te gedienstig. Er zijn ook wolken die ons in dwaling brengen, daar zij in hoogere lagen zich, vooral in den zomer, vaak naar andere streken bewegen dan in lagere. Ontbreken nu die lagere wolken, dan zou men volkomen in dwaling worden gebragt, maar zij zullen zeldzaam ontbreken in de gevallen van storing, omdat tegengestelde luchtstroomen zeer ligt wolken vormen, en zijn dan ook die lagere wolken gevormd, dan hebben wij een gegeven te meer. Wat boven is komt later meestal beneden, en als er dus geen contra-indicatie is in de aanwijzingen der overige instrumenten, dan heeft men juist in den vorm der wolken of wel in dat drijven, dat statig zweven, of haastig jagen der bovenste luchtlagen een te waardeeren kenteeken van wat er gaande is. Hildebrandsson en nu laatstelijk Weilbach hebben photographieën gegeven van de hoofdvormen der wolken, tegen geringen prijs verkrijgbaar en met opgaaf van de toestanden welke zich veelal daarna voordoen.

Terwijl men dan die vormen en die bewegingen gade kan slaan, zijn er nog drie andere aanwijzingen van groot belang om zich eene gegronde

verwachting van het komende weder te vormen: temperatuur, vochtigheid, luchtdrukking. Deze toestanden kan men niet zoo onmiddellijk waarnemen. Zonder thermometer vergist men zich althans al zeer licht in de temperatuur, al geeft het gevoel ons die eenigermate te kennen. Ook heeft een zelfde temperatuur in geenen deele dezelfde beteekenis in de verschillende seizoenen. Vijftien graden (Centigrade) is in den winter zeer warm, in den zomer ongehoord koud; vochtigheid ziet men aan de steenen en aan alle vochtaantrekkende voorwerpen maar onvolkomen, en ook zij heeft in zomer en winter verschillende beteekenis, en luchtdrukking ziet of voelt men in het geheel niet.

Daarom kom ik telkens en telkens weer met de vraag: waarom moet de wind, dien men ziet en voelt, wel, de drie andere toestanden die men niet ziet en naauwelijks voelt, niet van den toren eener gemeente voor allen worden bekend gemaakt. Het is op eenvoudige wijze te doen en het is waard dat er iemand in elke gemeente mede belast worde, want hoe gewigtig ook de telegrafische mededeeling van deze toestanden op omliggende plaatsen zou wezen: deze is kostbaar, de eerste bijna niet.

Zoolang dus de belangstelling niet groot genoeg en de wijze om die mededeeling te verkrijgen niet gemakkelijk genoeg is, beginne men met kennis te nemen van deze toestanden en zich de algemeene regelen in te prenten volgens welke men die kennis zal toepassen.

Men heeft de beteekenis van een hoogen en lagen stand van het weerglas wel overdreven. Toen men het eerst een zamenhang ontdekt had, stelde men op het weerglas de woorden: "storm," "regen, "veranderlijk," "schoon weder," op zekere plaatsen van de schaal, en men vergat dat ook de rijzing en daling en de snelheid daarvan een kostbare aanwijzing bevatten. Niet altijd stormt het bij zelfs zeer lagen stand, niet altijd heerscht windstilte bij hoogen stand, niet altijd regent het in het eerste en is het droog in het tweede geval. Het hangt van de snelheid der verandering af, zooals ik dat in mijn boekje: *Regelen van weersvoorspelling* (Utrecht, Kemink en Zoon 1860) aangaf, maar toch, men heeft veel meer gevaar van regen en vooral van zwaren regen bij lagen stand van het weerglas dan bij hoogen, gelijk aldaar in tabellen is aangegeven en gelijk de heer Van Hasselt, op grond van de waarnemingen der sedert 1860 verstreken jaren, binnen kort zal aantoonen.* Is dan niet de aanwijzing der luchtdrukking van hoog gewigt voor iedereen en voor den landbouwer in het bijzonder, en moet die dan niet voor iedereen zichtbaar gemaakt worden van

*Dit onderzoek is verschenen in de Verslagen van de Sectievergaderingen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, 1881.

den toren? Te meer dan ook, wijl omtrent de onweders in den oogsttijd daardoor aangekondigd wordt wanneer zij hoogst waarschijnlijk niet zullen voorkomen. Van de twintig malen onweert het ter naauwernood eenmaal, indien het weerglas des morgens boven de 765 wijst, het zij dan zelfs zeer warm. Zeker niet als het weerglas dan nog niet merkbaar dalende is, of als het den vorigen dag ook niet geonweerd heeft. Want een regel van groote beteekenis is het ook, dat het weder (om het in een paradoxalen vorm uit te drukken) bestendig is. Is het eenmaal aan het regenen, dan heeft men meer kans dat het den volgenden dag ook weer zal regenen en omgekeerd; is het te warm of te koud, dan is er meer kans dat het den volgenden dag ook zoo zal zijn, en dat de wind gaarne lang in een zelfden hoek blijft is zelfs spreekwoordelijk geworden en overdreven.

In den laatsten tijd is men begonnen ook zeer op de vochtigheid der lucht te letten; naar mijn gevoelen meer dan het behoort, want zij kan zoo snel veranderen en men heeft dan aan een enkele aanwijzing niet genoeg. Prof. Klinkerfüss heeft een hygrometer gegeven, die meer in de mode is dan andere even juiste of zelfs juistere instrumenten, en hoewel die nu niet juist zoo heel duur zijn, zou men ook de aanwijzingen van eerstgenoemde met voordeel algemeen bekend kunnen maken.

Wat heeft toch—ik herhaal de vraag—de windrigting die ieder voelt en ziet voor boven deze andere toestanden waarvan de windrigting afhangt?

Laat ons dus beginnen in dezen zin voor den landbouw en andere bedrijven nuttige mededeelingen te doen en ieder in de gelegenheid te stellen de regelen, volgens welke men ze moet verklaren, te leeren kennen.

Is dan eens het vertrouwen op die regelen door eene aandachtige vergelijking van het weder, dat op een combinatie van toestanden aan de plaats zelve volgt, meer bevestigd, en heeft men geleerd geloof te schenken aan de verwachtingen in de couranten aangegeven, in die gevallen waarin het hoofdobservatorium meende meer zekerheid te hebben, dan kunnen wij tot het zooveel duurdere middel overgaan om ook aan elke plaats voortdurend mede te deelen hoe die toestanden in de omgeving zijn, m. a. w. hoe het weder elders is.

Ik zal wel de laatste zijn om het hooge gewigt van zulk eene kennis van de omringende toestanden te betwijfelen, want het is juist een van mijne een-en-twintig stellingen, waarmede ik in 1849 optrad, dat het weer aan een plaats voornamelijk afhangt van de toestanden op omringende plaatsen. Maar die nog geen kans ziet het meerdere te verkrijgen, moet met het mindere aanvangen; en dat mindere, de meer volledige bekendmaking van den toestand aan de plaats zelve, is reeds van

te veel belang om ze niet dringend aan te bevelen als van groot praktisch nut.

Inmiddels overleggen wij hoe de aan de centraal-inrigting van heinde en ver ontvangen berigten, of liever het daaruit afgeleide resultaat het snelst en eenvoudigst naar elke plaats van ons land kan worden bekend gemaakt, althans aan de stationsplaatsen van den spoorweg, om dan, na het opdoen van meer ondervinding, ook van daar die besluiten naar tusschen gelegen dorpen te doen verzenden.

Mogten eenige lezers zich opgewekt gevoelen hunne wenschen en inzigten aan den heer Directeur der Rijkslandbouwschool te Wageningen of aan mij bekend te maken; mogt voorts deze zaak ter sprake gebragt worden op de Vergaderingen van de verschillende Maatschappijen van Landbouw, dan zullen zij zeker bijdragen tot de verhaasting van het uitvoeren van zulk een plan van waarschuwing; en al is ons land wegens de nabijheid der zee, van waar geen tijdingen tot ons komen dan van al te ver verwijderde oorden, ongunstiger gelegen dan Oostenrijk of Rusland, wij zullen trachten te zorgen dat de aan het hoofd van dit stukje geplaatste vraag niet geheel en al ontkennend moet worden beantwoord.

Correspondentie.

VRAGEN.—"G. G. O." vraagt :—

1. Wat is eigenlijk het verschijnsel van zwarten roest in onze wijngaarden, dat vooral dit jaar zeer menigvuldig schijnt te zijn? Waaraan heeft het zijn ontstaan te danken en welk middel is berekend het te keeren? Is de roest een parasiet of een woekerplant, die maar al te zeer geneigd is zich op den wijnstok ten toon te spreiden?

2. Nu onze welmeenende Wellingtonsche vriend onze aandacht heeft bepaald bij den achteruitgang onzer vruchtboomen, rijst de vraag als van zelve op welke wijze kunnen entjes het best groote afstanden van de eene plaats naar de andere vervoerd worden ten einde verdrooging als anderszins te voor komen? Eene aanwijzing in dezen zal, naar ik geloof, zijn nut hebben.

3. Het aankweeken van suikerbosschen. Het suikerbosch behoort onder de familie Protea en mag wel wegens zijn voortreffelijke eigenschappen onder de kinderen van flora aanspraak maken op onze bescherming, ondersteuning en geduld, ten einde zijn voortdurend bestaan te verzekeren. Hij voorziet ons niet alleen van goed brandhout, maar zijn bast vindt toegang bij den looijer, en bovendien levert ons de bloem een heerlijk vocht, dat de ingevoerde "jam," enz., enz. zeer verre overtreft.

Het wordt voortgekweekt door eenvoudig de rijpe knoppen vóór den winter rond te strooijen op de plaats er voor bestemd. Er is haast geen boom of bosch van zoo uitstekende waarde, die met zooveel gemak kan voortgekweekt worden; want het helpt zich zelf. Laat het suikerbosch dus veler aandacht trekken en alzoo vele intieme vrienden vinden om zijn taak tegenover land en volk volledig te vervullen.

HET Z. A. TIJDSCHRIFT.

MAART 1884.

Negen Meisjes

DOOR

ANNIE FOORE.

IX.

Meer dan een half uur is voorbijgegaan, sinds Dora het vertrek verliet; de schemering begint te vallen; buiten op de dorpsstraat worden reeds de lantarens ontstoken, en nog steeds gaat de toornige man met groote schreden het vertrek op en neder; nog steeds wacht de zachtmoedige, die daar weenend bij het venster zit, of niet eindelijk de storm bedaren zal!

Eensklaps staat hij naast haar stil.

" Maria.... de prinsesjes!.... ze hebben me toch niet gehoord?"

" Neen, ik had ze weggebragt."

" Dankje, lieve!"

In de stilte, die nu volgt, weet ze dat de storm bedaard, dat de zachte koelte, die vrede brengt, gekomen is.... hij heeft haar hand gegrepen, die teere hand, die hem toch zoo krachtig steunde in dit leven, en ze voelt een heeten traan daarop nedervallen.

"Ja, Willem," fluistert ze, "ja, je bent wèl hard geweest! Je hebt ze bitter gegriefd, de arme kinderen! Denk je dan dat ze zelf niet lijden onder dezen toestand?"

"Juist, Maria, dat is het wat me van morgen zoo woedend heeft gemaakt! Ze bewerken dat de meisjes zich ongelukkig gaan gevoelen, al die bemoeizieke vrienden! ze verbitteren haar het leven, zooals ze het mij verbitteren."

"En zullen wij, de ouders, daartoe meewerken? Willem, denk eens aan de goede dagen, toen ze nog klein waren, toen ons huis zoo vol zonneschijn was; toen we ons zoo verheugden in de toekomst. Denk eens hoe lief de meisjes ook nu nog zijn—neen, niet allen, dat weet ik—maar is Marie, ons huishoudstertje, niet een engel op aarde? is onze Anne niet het vrolijkste, aardigste persoontje dat men zich denken kan? Is Greta niet begaafd en talentvol? heb je geen reden om trotsch te zijn op je oudste? En dan, onze tweelingen, onze prinsesjes ......?

"We hebben zooveel geluk gekend; zullen we nu gaan morren en klagen, onze kinderen en ons zelf het leven zuur maken, omdat de buitenwereld er behagen in schept ons te bespotten? Geloof me, Willem, we moeten ons daar boven trachten te verheffen! Laten we in huis ons geluk zoeken, het de meisjes dáár prettig en gezellig maken, en als het dan niet voor onze dochters is weggelegd de liefde van man en kind te kennen, laten wij haar dan dat gemis vergoeden door onze ouderliefde!"

"Je hebt gelijk, vrouw!.... Geef me een kus, Maria! ... Je begrijpt, ik was overspannen, buiten me zelf, daar straks...."

"En je zult onze Dora niet dwingen?"

"Het paste haar in geen geval zulk een toon aan te slaan. Maar wat blijft het stil in huis! Waar zitten al de meisjes? Kom, willen we ze roepen?"

"Goed! Ik mag haar zeggen dat pa's booze bui over is, niet waar?"

"Wat dunkt je, kind, we moeten toch wat doen ter eere van Agatha's verjaardag? Een gezellig avondje, hè? Laat Marie dan voor warmen wijn zorgen!"

"Beste man! Ik wist wel, dat je het niet meenen kondt.... je houdt veel te veel van onze lievelingen."

"Ja, Maria, dat doe ik; dat weet God!"

Ze drukt hem een langen kus vol liefde en vergevens-

gezindheid op de lippen, en loopt dan haastig heen, om weldra terug te keeren met de tijding dat de kinderen dadelijk binnen komen. Anna is aan het theezetten; Marie krijgt wijn voor straks.... maar jammer, Dora is uitgegaan.... naar tante zeker."

Een oogenblik blijft de dokter nog alleen voor het smeulend vuurtje zitten; dan gaat de deur open, langzaam en krakend; hij ziet in het donker een paar blonde kopjes. Ze komen schoorvoetend nader.

"Zoo, zijn jullie daar, prinsesjes? Kom je wat vrijen met papa? Het kan er nog net meê door! Als je van 't zomer met vacantie thuis komt, ben je al te groot, vrees ik...... Komaan, op elke knie één! Wel, zeg me eens......maar, Lucie, kind! wat zijn je handjes warm?"

"En ik heb zoo'n erge hoofdpijn, pa!"

"Willie! liefje! Mijn God, wat gloeit ze! Ook hoofdpijn?"

"Ja. Toe paatje, laat me leunen tegen uw schouder! Mijn hoofdje is zoo zwaar......"

De vader rijst overeind als door een adder gebeten. Bliksemsnel vliegt hem een gedachte door het hoofd.—De opruiming!—Hij omvat zijn beide lievelingen in één smartvolle omhelzing, dan stort hij op de knieën en stamelt: "Genade, God, genade!"

Tante Doortje en nicht Minone ontbeten den volgenden morgen regt gezellig. Juist was tante, die graag heel lang zat na te praten, opgerezen om uit een onderwetsch bureau een geelgeworden paket te voorschijn te brengen—nu Minone het groote geheim kende, moest ze toch ook weten hoe aandoenlijk mooi zijn minnebrieven geweest waren—toen er een boodschap van den Duinstee kwam.

"Of de juffrouwen dadelijk thuis wilden komen?"

"Wat is er? wat is er?" vroeg tante bezorgd aan den onnoozelen tuinmansjongen, die haar met zijn idiotengezigt stond aan te gapen.

En Minone op haar beurt, half angstig half verheugd:

"Zeg, is er misschien iemand van het kasteel geweest? Van het kasteel, begrijp je?"

"Jaô juffer, krek! Van 't kestel! 't Kan best weze!"

Wat zoo'n arme oude tante al niet moet doorstaan! Tantes allerbesten cachemiren shawl had ze dien morgen uitgehangen voor den mot.... in een oogwenk heeft Minone

hem over den ochtendjas geslagen, dan drukt ze haar den grooten tuinhoed op de morgenmuts, een ellestok in de hand, vast overtuigd dat het haar parapluie is; zoo toegetakeld sleurt ze tante voort langs de dorpstraat.

"Meisjelief, denk toch om mijn corpulentie! Kind! kind! mijn asthma!" hikt de ongelukkige, maar eerst als ze voor het hek staan laat Minone haar los en vliegt alleen het grintpad op.

Maar als haar vader haar te gemoet treedt in de vestibule, als ze hem in het gelaat heeft gezien, dan weet ze dat het geen vreugdetijding is, die haar wacht.

"Kom binnen, Minone, en spreek niet zoo luid! Goeden morgen, zuster...... Doortje, ik heb je laten roepen, omdat ik je raad noodig had."

"Best, Willem. Ik zal eerst een kopje thee nemen, om wat op mijn verhaal te komen, begrijp je? Waar is Maria?"

"Maria is bij de zieken."

"De zieken? Wie zijn er ziek, papa?"

Naauw hoorbaar klinkt het antwoord: "De prinsesjes."

"Wat? Willie en Lucie beiden ziek? Wat scheelt ze?"

"Het is gister middag begonnen," spreekt hij langzaam; "hoofdpijn, loomheid in de leden, gloeijerig... van nacht is de koorts opgekomen."

Minone vraagt niet langer; ze weet reeds wat het antwoord zijn moet—en ze vreest het te hooren.

Maar de dokter gaat voort: "Er valt nog niets van te zeggen. 't Is onmogelijk in de eerste dagen te bepalen wat het worden wil. Maar—er moeten maatregelen genomen worden alsof......je begrijpt me, Door! De andere kinderen moeten het huis uit; waarheen zullen we ze sturen?"

"Laat zien. Twee, des noods drie, kunnen bij mij komen. Dan moeten Anna en Greta naar oom Philip......straks om negen uur kunnen ze met de diligence meerijden. Verder... kan Agnes bij nicht Koba gaan met Marie."

"Ik blijf hier, tante. Niet waar, pa?"

"Neen, lieve; neen, Marie. Onmogelijk!"

"Maar pa, zoudt u mij, de ziekenoppaster van de familie, wegzenden? Mama heeft hulp noodig; u zult het ook niet kunnen stellen zonder huishoudstertje; ik zal me zoo gelukkig voelen als ik nu eens wezenlijk nuttig zijn kan......'k geloof dat ik geroepen word! Nu pa, ik ga naar boven—en ik mag er blijven, niet waar?"

"Maria heeft gelijk, ze is een engel op aarde," peinst Duinstede.

"Waar is Agatha?" vraagt Minone, terwijl tante Doortje bezig is langzaam haar thee te drinken.

"Ze is van morgen heel vroeg op reis gegaan; er is haast bij die sollicitatie, en ze wil haar plan nu doorzetten. Dus moeten we alleen nog Dora en Minone onder dak brengen... ja, waar is Dora?"

"Waar Dora is?" vragen twee stemmen.

"Ja, waarom heb je haar niet meêgebragt?"

"Meêgebragt? Maar, beste Willem, hoe kon ik dat? Ze was niet bij me."

"Door?! Ze is toch van nacht bij je geweest?"

"Neen. Minone heeft bij me gelogeerd. Maar Dora, wel die heb ik niet gezien sinds ik hier gister middag van daan ging."

Willem Duinstede klemt zich aan een stoel vast om staande te blijven; dan beproeft hij zijn das los te rukken, dan grijpt hij juffrouw Halebes bij de schouders, zoo heftig, dat het kopje thee wordt uitgestort over den cachemiren shawl, en schreeuwt: "Je wilt toch niet zeggen, dat ze weg is? Weggeloopen uit mijn huis? Weggeloopen omdat ik haar mishandelde?"

Daar treedt mevrouw Duinstede binnen. "Wat is er? Ik hoorde zoo luid spreken... Toch geen...?"

"Zuster," fluistert tante Door, terwijl ze haar armen om de bevende gestalte slaat, "zuster, we zullen haar vinden!... wees gerust, Maria, ze zal niets verkeerds doen."

"Dora?" vraagt de arme, door het moederlijk instinkt gewaarschuwd. "Dora?"

"Ja, lieve, Dora. Ze is niet bij mij geweest van nacht... Ze is zeker ergens elders heen...... het beteekent niets, Maria. Ze zal bij kennissen logeeren...... in Keersum. Misschien is ze...... Willem! zeg jij dan toch ook een woordje...."

Maar hij staat daar met gebogen hoofd, met starenden blik; voor de eerste maal in zijn leven durft hij niet opzien tot de vrouw, die hij liefheeft.

"Man? Man? Hoor je niet? Ons kind!"

"Ja, Maria, ik heb het gehoord," spreekt hij en zinkt op een stoel neder en blijft daar als wezenloos zitten.

"We moeten haar vinden," begint tante nu. "Het zal niet moeijelijk wezen, ze kan nog niet ver weg zijn. Alles

moet geheim blijven; Dora is uit logeeren, evenals haar zusters. Zie me niet zoo wanhopig aan, Maria; alles zal teregt komen. Maar er moet dadelijk gehandeld worden. De vraag is nu maar: wie zal haar gaan zoeken?"

"Wie haar zoeken zal? Kun je dat vragen, Doortje? Willem natuurlijk."

Dokter Duinstede ontwaakt plotseling uit zijn gepeins.

"Maria? Ik? Neen, neen, dat kan je geen ernst zijn! Denk om de kinderen, Maria; mijn lievelingen...... ik kan ze niet verlaten! Nu niet! Ik moet ze zelf behandelen, zelf verzorgen... mijn prinsesjes."

"Willem, luister! Iedere dokter kan met Gods hulp een ziek kind genezen; alleen een vader kan zijn dochter terugbrengen."

Nu rijst hij langzaam overeind, zoo langzaam alsof hij in een enkel uur van een krachtig man een grijsaard geworden ware; hij gaat naar het donker gemaakt vertrek, waar twee goudgelokte hoofdjes woelen op de kussens: hij sluit de deur achter zich toe. Als hij wederom naar buiten komt, dan begrijpt de gade dat het offer door haar gevergd welligt te zwaar was.

Het is leeg en stil geworden in het groote huis. Dokter Duinstede heeft twee zijner collega's uit Keersum geroepen; voor hij vertrok, voor eenige dagen—om dringende familie-aangelegenheden zoo het heette—droeg hij de zorg voor de zieken op aan dien jongen dokter, die in de laatste jaren zich, vooral op het gebied van typheuse ziekten, naam had gemaakt; dezelfde die nu zes jaar geleden Marie's rein hartje zoo stormenderhand veroverde. De vader had indertijd daarvan wel iets bemerkt; maar weldra leerde hij het beschouwen als een dier amourettes, die niet bestemd zijn om met een huwelijk te eindigen en dus voor een vader van negen dochters niets belangwekkends hebben; langzamerhand vergat hij het; de moeder was te zeer vervuld met haar kranken om nu aan iets anders te denken; wat Marie betreft, ze verbleekte of bloosde niet, als hij de ziekenkamer betrad; ze wees hem op haar zusjes, reikte hem den thermometer of het drankje en gaf geregeld verslag van hetgeen was voorgevallen. Zooveel zijn praktijk hem dat veroorloofde, brengt hij zijn tijd op den Duinstee door, maar al zijne zorgen kunnen de ziekte niet tegenhouden; de koortsen worden heviger, steeds heviger; de symptomen onrustwekkender; de teere

gestelletjes meer en meer uitgeput; en de beide vrouwen, die te zamen de oppassing deelen, ze ontwijken elkaars blikken, uit vreeze van in elkanders gelaat de bevestiging van het akelig vermoeden te lezen. Eindelijk blijft haar zelfs de twijfel niet langer: de dokter verklaart de ziekte voor typhus, typhus in den hevigsten graad.

Mevrouw Duinstede smeekt Marie de besmetting te ontvlieden; een andere stem, eerst aarzelend, maar steeds dringender, steeds meer ontroerd, voegt zich bij die der moeder; maar Marie blijft volharden in haar voornemen; met haar kalmen, liefelijken glimlach verklaart ze dat haar plaats is en blijven moet aan het ziekbed harer zusjes, en de geneesheer die haar daar gadeslaat in haar onvermoeide teederheid, vraagt zich vol verbazing af, hoe hij zoolang heeft kunnen aarzelen met die engel te maken tot de goede genius van zijn hart, van zijn huis.

XI.

Het is heden een week geleden—pas een week, hoewel het jaren schijnt—sinds voor de laatste maal het blij gekeuvel der prinsesjes weerklonk door het huis; en nog steeds neemt de vreeselijke ziekte toe in hevigheid.

Een week ook dat Dora tegenover haar vader stond met verbittering in het hart, met toornig verwijt op de lippen, en nog steeds keerde ze niet terug tot de ouderlijke woning. Maar haar vlugt bleef een geheim voor de buitenwereld; niemand twijfelde of ze was tegelijk met de anderen uit logeeren gegaan; ook was de verschrikkelijke angst waarin de ouders na haar verdwijning verkeerden slechts van korten duur geweest; een uur na de ontdekking kwam een telegram, verzonden van het spoorwegstation te Utrecht.

Ze wisten dus dat ze leefde, maar dat was alles. Noch waarheen ze ging, noch òf en wanneer ze dacht terug te keeren, vermeldde ze; de vader verliet zijn prinsesjes; hij deed wat hij vermogt om haar weer te vinden en leed onder het wigt van zijn dubbelen doodsangst in die ééne week meer dan hij in zijn geheele leven geleden had.

Sinds gister ontving mevrouw Duinstede geen tijding van haar echtgenoot; dit geeft haar moed; misschien is hij Dora op het spoor; misschien vond hij daardoor heden geen tijd tot schrijven.

Daar buiten loeit de wind; de regen klettert tegen de

ruiten der ziekenkamer, Maria's hoofd valt ter zijde en in de lange nachtwake droomt ze van geluk, van vrede; een schoonen zomermorgen in plaats van dezen guren Aprildag; een in liefde hereend gezin; een paar teere, bleeke, maar toch langzaam herstellende kinderen; vader en dochter verzoend, alles vergeven en vergeten.

"Wat is dat voor gerucht? Hoort ze geen wielen knarsen op het grintpad? Zouden zij het zijn, de geliefden, de arme zwervelingen?"

Ze vliegt naar beneden; ze opent de deur voor een gebogen man, die haar aanstaart met treurige oogen: hij is alleen.

Het is heden ook een week dat twee jonge harten elkaâr verstonden in het park onder de kastanjeboomen, en nog steeds schijnt de trotsche moeder, die Walter zoo zeker hoopte te vermurwen, onverbiddelijk. Maar toch, waarom moest Karel, de knecht, niettegenstaande den stortregen, zijn nieuwe livrei aantrekken, alleen om even dien brief te brengen bij den dokter?

"'t Was wel de moeite waard!" meende Karel, "maar natuurlijk, als mevrouw het zoo verkoos..."

Mie, de oude getrouwe, die met haar natte hand onder de punt van haar schort geborgen, den brief aannam, dacht er het hare van, vooral toen ze opmerkte hoe de dokter bij de ontvangst verschoot van kleur.

Duinstede zat aan de tafel in zijn grooten leunstoel. Wat moesten zijn zenuwen geleden hebben in den laatsten tijd, dat hij zoo ontdaan kon wezen, dat zijn handen zoo beefden bij het verbreken van het zegel! Maar eindelijk toch, toen hij, na lang zoeken in hoeken en gaten waar het onmogelijk wezen kon, zijn lorgnet vond op de gewone plaats, eindelijk toch kon hij lezen:

"Geachte dokter!

"Ik rigt dezen tot u om de hand te vragen van uwe dochter Minone voor mijn zoon.

"Het zou nutteloos zijn te ontkennen, dat ik voor hem wel eens andere wenschen gekoesterd heb; maar de groote liefde, die de jongelui elkaar schijnen toe te dragen, als ook de overweging, dat uw geslacht, hoewel niet adellijk, dan toch oud en uw familienaam onbevlekt is, deden mij besluiten tot het geven mijner toestemming.

"Ik voeg hierbij gaarne de verzekering, dat Minone in mij een welwillende schoonmoeder zal vinden en eindig met de hoop uit te drukken, dat van uw zijde geen bezwaren zullen bestaan tegen de voorgestelde verbintenis."

Indien het mogelijk ware, dat een vader juicht terwijl twee zijner lievelingen neerliggen in een strijd op leven en dood, terwijl een derde dwaalt in den vreemde, dan zou Willem Duinstede gejuicht hebben met dezen brief in handen. Nu vliegt hij op; grijpt jas en hoed, en loopt de straat op. Wat deert hem de regen, die in stroomen neêrvalt, wat deren hem de modderpoelen, die hij moet doorwaden; gaat hij niet eindelijk een zijner kinderen gelukkig maken?

Minore, die hem met iets van de oude veerkracht in zijn tred, op het huis zag toetreden, opende hem zelve de voordeur; zij kijkt hem een oogenblik in het gelaat.

„Het gaat beter tehuis, niet waar, pa? Ik zie het u aan."

„Neen, lieve, helaas niet!"

„Dan is er tijding van Dora?"

„Ook dat niet. Maar o, Minone, ik breng toch blijde berigten. Mijn lief, geduldig kind, mijn trouw meisje, laat mij de eerste zijn, die je geluk wenscht! Mevrouw Van Wachteren heeft accès gevraagd voor Walter..."

Toen tante Doortje binnenkwam vond ze vader en dochter in elkanders armen, en wat de smart niet had kunnen doen, dat deed de vreugde; de man, die geen traan had kunnen storten bij het ziekbed, schreide hier als een kind over het schoone hoofd der gelukkige. Tante, die heen en weêr loopt en haar handen ineen slaat en onophoudelijk roept: „Nu, heb ik het niet gezegd, dat er eindelijk wel schot zou komen?" gaat er ten laatste toe over om door haar vochtigen bril heen te lezen wat mevrouw Van Wachteren schrijft; ook de dokter kan niet nalaten nog eens van ter zijde te gluren in dien heerlijken brief; daar valt plotseling het papier op den grond.

Minone is overeind gerezen; ze staart rondom zich met den blik vol doodsangst van iemand, die een gevaar ziet naderen en te vergeefs redding zoekt. Sprakeloos wijst ze op den brief en dof en klankloos is haar stem, als ze fluistert: „De overweging, dat uw familienaam onbevlekt is, deed me besluiten tot het geven mijner toestemming."

„Kind, wat bedoel je...?

„En Dora dan!?..."

Langen tijd zaten ze daar elkander aan te staren, sprakeloos. Eindelijk maakte dokter Duinstede zich gereed om te vertrekken.

"De kinderen wachten me, Minone."

"Laat mij met u gaan, pa?"

"Waartoe, lieve."

"We zijn beiden zoo ongelukkig. Misschien zou het zamen minder zwaar te dragen zijn."

"Dank je kind! Maar ik mag het niet toestaan."

In de gang vonden ze den ouden tuinman van het kasteel, met een bouquet van myrthen en camelia's; een rooskleurig briefje scheen door het wit en groen. Werktuigelijk neemt Minone de bloemen aan; werktuigelijk bedankt ze den oude, wiens oogen stralen van pleizier; dan werpt ze zich in woeste smart aan haar vaders borst. "U moogt nog niet antwoorden! nog niet! Ja, ik weet dat het zijn moet, maar... o God! mijn arme Walter... Geef me nog één dag, papa! Nog één dag..."

Er was geen troost voor dat brekende hart, tante Doortje wist het; daarom schreide ze slechts mede in alle stilte en zeer bescheiden; ook liet ze geheel de kamer doortrekken van den myrthengeur, ofschoon ze wist dat ze er zware hoofdpijn van krijgen zou.

Tegen den avond, bij de gezellige theetafel, kwam ze op het denkbeeld, dat misschien het voorlezen der brieven van den bewusten proponent een geschikte afleiding zou geven, maar Minone toonde weinig belangstelling en nu wist juffrouw Halebes niets beter te doen dan haar geurige kopjes thee in te schenken en liefderijk te dwingen ze op te drinken.

Maar zelfs bij juffrouw Halebes kwam een einde aan het theedrinken. Van voorlezen, patience leggen, een dominootje of ander geliefkoosd spel der oude dames kon heden avond geen sprake zijn; dus trok ze Minone naast zich op de sofa en bette haar de brandende oogen en streek de verwarde lokken glad en vroeg nu en dan aarzelend: "ik hoop dat je je moedertje niet al te zeer mist, Minone!" wanneer Minone, tot eenig antwoord, de oude, gerimpelde hand aan de lippen bragt.

Daar klinkt een dubbele gil door het stil vertrek.

"Dora! Dora! O, God zij gedankt!"

"Hoe zijn ze, tante, Willie en Lucie? Toch nog niet?..."

"Neen, neen; maar heel erg. Ze zullen de crisis niet kunnen doorstaan, vreest de dokter."

"Arme, lieve prinsesjes!..."

"Ja, 't is bitter treurig...hadt je het gehoord?"

"Of ik het gehoord had? Denkt u dat ik anders teruggekomen was, tante? Ik las het in het Keersumsche courantje."

"Was je dan in Keersum?"

"Neen, ik ben al dien tijd in Amsterdam geweest, bij jufvrouw Flakkes, mijn oude schooljufvrouw. Nu, ze heeft nog altijd betrekking op Keersum en leest dus het blad. Daar stond in, dat de typhus bij ons uitgebroken en de twee jongste kinderen aangetast waren, toen begreep ik dat pa en ma toch al zooveel verdriet zouden hebben in deze dagen; en ... en..."

"En je kreegt berouw?"

"Nu ja dan, Minone, als je het zoo noemen wilt. Maar, dit neemt niet weg dat jufvrouw Flakkes voortgaat met een betrekking voor me te zoeken, en dat ik den notaris nooit nemen zal."

"Och kind, daar is geen sprake meer van. Och Doortje, als je wist wat je arme vader geleden heeft!"

En terwijl Minone vreugdetranen schreide en zich over de myrthen boog en met bevende vingers een takje in de zwarte lokken stak om te weten hoe de bruidsbloem Walter's verloofde sieren zou, vertelde tante aan haar ondeugend peetekind, wat er was voorgevallen sedert den dag waarop ze heenging. Hoe groot hun aller schrik en ontsteltenis geweest was; hoe diep de smart was van de arme moeder; hoe de vader het hoofd had gebogen om het niet weer op te heffen; hoe hij zijn zieken, zijn prinsesjes, verlaten had om haar, de zwervelinge, te zoeken...

Eensklaps zweeg tante. Dora luisterde niet langer; Dora lag op de knieën in het ouderlijke huis.

XII.

De crisis!

Torenklok, zwijg toch! O, ze weten dat het nacht is; nacht in hunne zielen, gelijk nooit te voren. Stormwind, loei niet zoo! Ze weten het, dat ge — binnen weinige dagen welligt — zult heengaan over twee grafjes en met al uw geraas niet zult kunnen wekken wie daarin sluimeren.

Moeder, onderdruk die snikken; fluister die gebeden wat zachter; vader, roep niet telkens in zoo radelooze smart haar naam; ze hooren u niet!

Neen, ze hooren hem niet! Het ijlen, dat reeds zoo vele dagen duurde, is overgegaan in woest gillen, in angstig

schreeuwen; 't is vergeefs dat Marie zich telkens over haar heenbuigt; te vergeefs dat de dokter alle middelen zijner kunst uitput...

De waanzin heeft ze aangegrepen; ze strijden, ze worstelen, ze woelen, tot ze niet meer kunnen, de arme prinsesjes, tot ze neerzinken met hijgende borst en gesloten oogen, uitgeput ten doode toe. Dáár, in dien donkeren hoek, staan de vader en de moeder: ze houden elkaar vast omklemd; er is één smart, die ouders slechts te zamen kunnen dragen......

Daar rukt Willem Duinstede zich los uit de armen, die hem omvatten; hij treedt op de bedjes toe en 't is of de razernij der ziekte ook hem heeft aangegrepen, als hij schreeuwt: "Ha! ik wilde een opruiming, ziedaar!" en dan uitbarst in een vreeselijk schaterlagchen.

Een krachtige hand wordt hem op den schouder gelegd. "Stil! Ziet ge niet...? Geen woord meer. Rust, rust!" Dan wenkt de jonge dokter en zacht sluipt Marie heen; de moeder knielt nog eenmaal neer naast die bewegingloose ligchamen, die daar terneder liggen als in den slaap des doods; dan heft ze de armen opwaarts in een laatste lange verzuchting, en gehoorzaamt; de vader heeft ook dien wenk gezien, maar hij smeekt: "Laat mij blijven," en de ander heeft niet den moed het hem te weigeren: hij weet dat het welligt de laatste nachtwake zal zijn.

Het blijft doodstil in het ziekvertrek.

Slechts nu en dan meent de vader wiekgeruisch te vernemen... God! is het de engel des doods die met zijn zwarte vlerken komt neerstrijken op de aangebeden hoofdjes, of welligt de genius van den slaap, die met haar gouden vleugelen die gloeijende gezigtjes koelte komt toewuiven?

Het blijft doodstil in het ziekvertrek.

Maar in het hart van hem, die daar waakt aan de sponde zijner lievelingen, spreken duizend stemmen; als met metalen monden spreken ze, luid, onverbiddelijk, zonder genade: hij beproeft zelfs niet ze tot zwijgen te brengen; hij luistert eerbiedig, tot hij het hoofd buigt—niet langer worstelend tegen den trots van zijn hard gemoed—maar verwonnen door duizend gedachten, duizend twijfelingen waarvoor dat hart week werd, en nederig smeekt hij: mijn geduldige vrouw, mijn lieve kinderen, vergeving!

Toen de Meimorgen verrees aan den hemel, getooid met rozetinten en zilverglansen, slopen zachtkens de vrouwen naar binnen om het heerlijk visioen te zien verwezenlijkt, dat hun verschenen was in dezen bangen nacht: twee goudomkranste gezigtjes, rustig en kalm, sluimerend op de witte kussens; twee tengere ligchaampjes nieuwe krachten verzamelend in een weldadigen slaap.

Toen ook reikte Marie den dokter de hand, voor het eerst met iets anders in den reinen schoonen blik dan bezorgdheid voor haar zusjes; toen ook waagde hij het den eersten eerbiedigen kus te drukken op het voorhoofd zijner aanstaande gade.

Reeds stond de zon ter middaghoogte, als een zwak stemmetje weerklonk door het ziekvertrek.

"Paatje."

"Willie! Kind! Ken je me?"......

Een teedere glimlach en de vermoeide oogen sluiten zich weder. Maar weinige seconden later een ander zwak stemmetje.

"Lucie! Engel! O, mijn prinsesje!... Mag ik je dan toch behouden?"

Dan, op de knieën, verslagen, gebroken, buigt de vader het hoofd en stamelt: Ik dank u! ik dank u, Heer! Ik heb uw les begrepen... ik weet het nu... we hadden er niet één te veel!

Een Nieuw Lied voor het Nieuwe Jaar.

Het oude jaar is in het niet verzonken;
God geeft een nieuw; gij zaagt zijn morgenlicht;
Met nieuwe kracht heeft u de slaap beschonken;
Ontwaak dan nu, sta op, en doe uw pligt!
Dank God! Gij hebt het menigmaal vergeten,
Of flaauw gedaan en later weer geklaagd.
Bid God! Hij wil uw Vader zijn geheeten,
Maar eischt van u dat ge u als kind gedraagt.
'tOude is voorbij; het Nieuwe is daar;
Leg af het kwaad; doe goed in 't nieuwe jaar

Geef eer dien God, die tegen 't kwaad beveiligt,
Die goed leert doen en 't booze hart herschept!
Met woord en daad zij voorts zijn Naam geheiligd;
Hij weet hoe vaak gij dien ont-heiligd hebt.
Hij bouwt zijn Rijk; gij, bid dat het moog komen!
Bouw mee met God, en dien hem van uw goed.
Wat gij hem geeft, is uit het zijn' genomen;
Onthoudt gij 't Hem, het brandt u op 't gemoed.
'tOude is voorbij; het nieuwe is daar;
Leg af het kwaad; doe goed in 't nieuwe jaar.

Gods wil geschiedt; zijn Raad moet zich voltrekken;
Buig voor dien wil in alles wat hij brengt!
Door lief en leed zal 't al ten zegen strekken,
Voor wiens geloof zijn liefde niet verdenkt.
Hij geeft; hij neemt; in geven en ontnemen
Is hij de God, wiens hand zich nooit vergist.
Wacht, wacht uw ziel voor vragen of bevremen!
Reeds veel te veel heeft zij met God getwist.
'tOude is voorbij; het Nieuwe is daar;
Leg af het kwaad; doe goed in 't nieuwe jaar.

God zal voorzien; zijn trouwe hand zal zorgen;
Wees slechts tevreên met uw bescheiden deel!
Bekommer u niet om den dag van morgen,
Maar bid en werk, en kies 't genoeg voor 't veel!
Wees goed, als God, en toon, als Hij, erbarmen
Met al wat lijdt en zwak is, kleen of krank;
Gedenk den wees, de weduw en den armen,
Strooi uit en deel, en denk om loon noch dank!
'tOude is voorbij; het Nieuwe is daar;
Leg af het kwaad; doe goed in 't nieuwe jaar.

Gij wenscht dat God uw zonden moog vergeven:
Ontveins dan niet, belijd, betreur uw schuld!
Vergeef ook gij die tegen u misdreven,
Laat los, geef toe, verdraag en toon geduld!
Geen dag, waarin Gods gunst u toe mogt stralen,
Geen zon, die u verkwikt heeft door haar gloed,
Moet in dit jaar voor u ter kimme dalen,
Of, was er toorn, hij week uit uw gemoed!
'tOude is voorbij; het Nieuwe is daar;
Leg af het kwaad; doe goed in 't nieuwe jaar.

Het kwaad besmet; de wereld spreidt haar strikken;
  Mistrouw uw hart; het is niet wat het lijkt;
De Booze werkt door vleijen en verschrikken;
  Bid God dat ge in verzoeking niet bezwijkt!
Zijne is de Kracht, niet uwe; Hem zij de eere,
  Zoo ge in den strijd manhaftig weerstand doet!
Leef wat gij leeft in 't nieuwe jaar den Heere,
  En sterf in Hem, indien gij sterven moet.
    't Oude is voorbij; het Nieuwe is daar;
  Leg af het kwaad; doe goed in 't nieuwe jaar.

NICOLAAS BEETS.

Bibliographie.

II.

Nu ga ik over om melding te maken van de zeer geleerde verhandeling waarmede de talentvolle Valentijn zijn beroemd werk over oud en nieuw Oost Indiën, inleidt. Van hem kan zonder overdrijving gezegd worden dat hij er naar gestreefd heeft om bij *het begin* te beginnen en zijne lezers zooveel het hem doenlijk was bekend te maken met den oorsprong en de geschiedenis van het reizen zoo ver de oudste oorkonden ze mededeelen en hij ze voor zijn belangrijk werk van noode had.

Als oorzaken die tot het reizen aanleiding hebben gegeven, noemt hij het bezoeken, kennen en verder ontdekken van vreemde landen; den drang uitgeoefend door den oorlog, de begeerte tot wijsheid of de verkrijging van goederen die men in zijn eigen land niet vinden kon en in andere landen moesten worden gezocht.

Door den oorlog werden dikwijls de inwoners van een overwonnen gewest in ballingschap naar een ander land vervoerd, gelijk bijv. in het algemeen bekend geval van de kinderen Israels; of ook wel gedrongen om de vlugt naar andere landen te nemen, die te ontdekken, en misschien op hunne beurt de oorspronkelijke inwoners er uit te drijven, gelijk in het geval der negerrassen van Zuid Afrika.

Verder spreekt hij van het algemeen gevoelen dat welke bezwaren er ook aan het reizen verbonden waren, er echter nooit vooroordeelen of verboden tegen bestonden. Op dit punt herinnert hij ons dat, in het 2de boek van *Odyss:* van

Homerus, Euryclea haar voedsterkind Telemachus het reizen sterk afraadt. Volgens *Plutarchus* hadden ook de Loorensen dit aan hunne ingezetenen verboden, en in zijn 15de boek zegt Strabo hetzelfde van de Oostersche volken. *Coelius Rhodigenius*, lib. 18, cap. 31 Lect. Antiq. zegt hetzelfde van de Egyptenaren, en *Plutarchus*, in zijne maaltijd-vragen, meldt dat zij het reizen zoo verfoeiden, dat zij alleen daarom zich niet verwaardigden een schipper maar eens aan te spreken. In 't geval der Lacedaemoniers zegt hij dat dit ook hun bij zekere wet verboden was, opdat zij geen bedorven zeden leeren noch te huis brengen zouden. En hoewel Lycurgus gereisd had vóór en ná zijne wetgeving, verbood hij bepaaldelijk het reizen naar Asiën, dewijl hij daar het zalven met olie, de kroontjes op de maaltijden en schaffen van banket allereerst uitgevonden heeft. Dientengevolge waren de Lacedaemoniers ook gewoon om alle vreemdelingen uit het land te drijven. *Boterus*, in zijn Relat. Univers. zegt hetzelfde van de Tsjinezen en Tartaren. *Marcus Paulus*, de Venetiaan, verhaalt dat diegenen die ter zee gevaren hebben, in regtszaken geen getuigenis der waarheid mogen geven, en alleen *daarom* van hunne wederpartijders verworpen worden. De oude Engelschen verboden dit ook volgens *Johannes a Ponte* lib : 3. cap. 3.

Doch niet door allen werd het reizen afgekeurd. De wijzen onder de Grieken en Romeinen, enz., beschouwden het een zeer noodige zaak. Men bezocht andere landen beroemd wegens derzelver wijsheid, wetten en zeden, zooals *Strabo* zegt; terwijl *Diodoor* de *Siciliaan* ons mededeelt, dat niemand in geleerdheid heeft uitgeblonken die niet eene reis naar Egypte heeft gemaakt om de wetten en zeden van dat land te leeren kennen. Hij zegt ook dat voor den Trojaanschen oorlog men reeds gewoon was om naar de hooge school der wijsheid in Egypte te reizen, gelijk in het geval van Orpheus den Thracier, van Linus den Thebaner, van Moschus den Athener, van Melampus den Argiver, enz., die in Egypte leerden hetgeen hen met verwondering vervulde. Na den Trojaanschen oorlog heeft men *Homerus*, *Hesiodus*, en een gansche drom der beroemdste wijzen, van welke door *Homerus* geprezen wordt, vooral de vermaarde Ulysses. Thales de Milesier, een der zeven wijzen van Griekenland, reisde naar Creta en Egypte en sprak daar met de Priesteren en starrekundigen

over alles dat tot verbetering zijner studiën dienen kon· Solon, de Athener, ook een der zeven wijzen, reisde ook naar Egypte, van waar hij te Athenen ook die wet medebragt, dat *zulk een die jaarlijks niet aanwijzen kon waarvan hij bestond, sterven moest.* Anacharsis, de Scythische wijsgeer, schreef eens aan Croesus, dat hij (*hoewel tegen de wetten van zijn land*) in Griekenland gekomen was om de manieren en studiën te leeren, en niet om daar eenig goud te zoeken. Socrates, de vader der zedekunde, volgde de oorlogen te water en te land. *Ctesias* en *Xenophon,* de geschiedschrijvers, waren ook groote reizigers. Empedocles, die zich in de vlammen van den Etna wierp, en ook Heraclitus hebben gereisd, terwijl Democrites tachtig jaren lang in 't reizen door Egypte, Assyrie en Indië heeft doorgebragt. Plato heeft niet enkel Griekenland doorreisd, maar is met Eurepides en Eudoxus naar Egypte geweest, alwaar hij dertien jaren heeft gewoond; zoo de oorlog hem niet belet had, hij zoude ook de Magiers in Perzië hebben bezocht. Op zijn eerste reis naar Siciliën werd hij op last van koning Dionysius (die om zijn al te vrijmoedig spreken op hem vertoornd was) in 't eiland Ægina verkocht. Naderhand weer op vrije voeten gesteld verzocht de koning dat hij hem dit toch nooit verwijten wilde, maar Plato schreef hem wederom dat hij geen tijd had om aan hem te denken. Op zijn 2de en 3de reis derwaarts werd hij door Dionysius den jongen geheel anders onthaald, en met een schip, even alsof hem een koning bezoeken kwam, ontvangen. *Zeno,* de Stoische wijsgeer en Phenicier, kwam om purper te koopen te Athene, leed daar schipbreuk, en werd naderhand die beroemde persoon. *Cleanthes,* zijn leerling, en Sphoerus van den Bosphorus bezochten Egypte om Ptolemoeus Philopater te zien, en bij hen mag men voegen Chrysippus, Antipater, enz., die uit reislust hun vaderland verlieten. *Pythagoras* trok van Samos naar Lesbos, kwam daar onder het gehoor van Pherecydes den Syrier en vertrok eindelijk naar Egypte met sterke aanbeveling aan den koning Amasis. Volgens Clemens den Alexandryn werd hij daar onderwezen door den opperprofeet Sonchedis en den Assyrier Nazarethus. Twee-en-twintig jaren lang leerde hij de taal en al de geheimen der priesters, en na Memphis, Thebe en Heliopolis bezocht te hebben, vertrok hij naar Creta en zoo naar Croton, alwaar hij zijne Italiaansche school oprigtte. Volgens Apulejus is hij nogmaals in Egypte geweest, doch

werd door Cambyses den 2den, koning van Perzie, onder de gevangenen naar Perzie vervoerd, en vond aldus ook toegang tot de Chaldeën en wijsgeeren te Babylon, alwaar hij 12 jaren doorbragt, en niet alleen bekend werd gemaakt met de bewegingen der hemelen, de sterrekunde, maar ook met de leer der zielverhuizing, van de Braminen geleerd, en door hem uit het Oosten naar Egypte en Europa overgebragt. Ook heeft hij de Joden en den berg Carmel nevens de Arabiersbezocht, en alleen door het reizen zijne groote geleerdheid bekomen. Ja, is er iets zeker, dan is het dit dat alle de wijsgeeren der oudheid hunne wijsheid door het bezoeken van Egypte, Chaldæa en andere Oostersche landen bekomen hebben.

De Atheners veroorloofden niemand aan 't bestuur van zaken, die niet twee jaren in den vreemde had gereisd, en hoewel velen trotsch bleven op den naam van '*Zelfgewordenen*,' meende de wijsgeer *Antisthenes* dat er voor hen in die benaming even zooveel roem stak als voor de slakken die hetzelfde huis waarin zij voortkwamen nooit verlaten, maar er in sterven.

Onder de beschaafde volkeren vindt men altijd meer achting getoond aan iemand die veel en wel gereisd heeft, dan hem die nooit vreemde landen bezocht heeft, dat is te zeggen, indien hij met opmerkzaamheid heeft gereisd, om zich zelven en vooral zijn vaderland daardoor dienst te doen, zoo als de oude wijzen deden.

De beroemdste dichters der oudheid hebben vooral die helden geroemd wegens hunne wijsheid, die veel gereisd hadden. Zoo althans zegt *Strabo*, daar het reizen zeer geleerde lieden vormt, geschapen om de gedachtenis en werken der groote mannen eeuwigdurend te maken, en ook groote staatkundigen, bekwaam om landen en koningrijken op onwankelbare gronden te bestieren.

Het gebrek echter van deze en gene goederen in het ééne land, òf in het geheel niet, òf, zeer schaarsch vallende, is ook een van de voorname redenen geweest, om uit zijn eigen land naar vreemde volkeren te reizen, en aldaar te gaan zoeken, hetgeen men in zijn vaderland niet vond, en dus zijn gebrek te vervullen.

De eerste handel bestond meest in menschen en eetwaren bij wijze van ruiling; en naderhand, toen men het geld had leeren kennen, bij wijze van koopen. Later begon men enkel om de winst te handelen.

In Gen. 17, vindt men waarschijnlijk het oudste berigt omtrent den slavenhandel. In Gen. 12 het eerste berigt dat koorn gekocht werd voor voedsel. In Gen. 23, waarschijnlijk den eersten handel in grond, toen Abraham zijne begraafplaats kocht van Ekron.

De handel in het oosten in den ouden tijd, gelijk nu ook nog, werd echter niet gedreven door ieder in het bijzonder; maar de h...werd ondernomen door een grooten troep van kooplieden met lastdieren, vooral kemelen, om gezamenlijk veiliger te zijn tegen de aanvallen der roovers, wilde dieren, enz. In Gen. 37 v. 25 vindt men een voorbeeld in den *troep midiamitische kooplieden komende uit Gilead*, enz., en ook in 1 Kon. 10 (de reis van de Koningin van Scheba).

De uitvinding van de scheepvaart werd echter een middel om veel gemakkelijker, spoediger en goedkooper dan met karavanen de koopwaren van het ééne naar het andere land te vervoeren.

In den Bijbel wordt van de ark verhaald als het eerste schip.—Van Zebulon wordt voorspeld, "dat hij aan de haven der zee wonen en aan de haven der schepen wezen zou."—En Mozes waarschuwt Israel, "dat de Heer hen naar Egypte in schepen zou doen wederkeeren." In 't boek Numeri wordt gesproken van "de schepen van den oever van Chittim die Assur plagen zouden," en Deborah spreekt van Dan als van een "die zich in zijne schepen onthield," omdat hij waarschijnlijk van 't land verjaagd was geworden, gelijk in 't geval der Atheners in den Perzischen oorlog.

De Arke was van Gopher hout, maar wat dat voor hout was, is niet wel te zeggen, omdat dit grondwoord nergens meer dan in Gen. 6 voorkomt.

De oude volkeren gebruikten voor den scheepsbouw zeer veel Pijnboomen, Dennen, Eiken, Elzen en ook Cederboomen; voornamelijk den Pijnboom. Volgens *Herodotus* maakten de Egyptenaren hunne vrachtschepen van een Doornboom. *Jesaja* spreekt van schepen van biezen. *Strabo* spreekt van schuitjes der Portugeezen van vellen gemaakt tot op den tijd van Brutus; daarna gebruikten zij *Canoas* of uitgeholde boomstammen. Onder de Oude Britten tot op de tijden van Julius Cæsar en Brutus vindt men lederen en teenen schuiten.

Volgens *Herodotus* waren de schepen der Assyriers rond en van leder zamen gesteld. Ook spreekt hij van schuitjes der Indianen, die ieder uit een eenig lid van een riet (dat

een grove misslag was) bestonden. *Strabo* spreekt van de lederen schuiten der Arabieren, op de Roode Zee gebruikt—zooals *Della Valle* in zijnen tijd nog veel op den Euphraat in gebruik vond.

Dat de ouden den Pijnboom voor den scheepsbouw gebruikten wordt bewezen door het feit dat zij dikwijls een schip met den naam van *Pinus*, dat is, een *Pijnboom* aanduidden. Zie *Ovidius*.

Van het *Eikenhout* zegt dezelfde dichter, "Men boog het eikenhout om tot een kiel te dienen."

Van de Elzenboomen zegt Virgilius, "Toen zag men de *Elzen* eerst, tot schepen uitgehold, de vloeden overal bedekken en bevaren."

Van het dennenhout zegt Ovidius : " Men hieuw de dennen en de balken voor de vloot, wanneer 't geteerde schip in Thetis zachten schoot, van alles toebereid, wel haast stond heen te zeilen."

Diodorus verhaalt dat de Egyptische koning Sesostris (A. M. 2695) een vaartuig had laten maken van cederhout en 280 kubieken lang.

Volgens het boek Rigteren bouwden die van Sidon hunne vaartuigen van dennen- en cederenhout.

Langzamerhand werd de scheepsbouw verbeterd. Plinius verhaalt dat Jason de schietschuiten door Sesostris gebruikt, heeft uitgevonden, de Erythreers de galeien met 2 riemen na den Trojaanschen oorlog; de Thraciers de lange overdekte schepen.—Thucidedes meldt dat Amocles de drie riem galeijen heeft ingevoerd, en de Corinthers de vier riemen (maar volgens Aristoteles de Carthagers). Nisichton die met vijf; Zenaanoras van Salamis,die met zes; Alexander de Groote die met twaalf; Ptolemeus Soter die met vijftien; Demetrius, Antigonus zoon, die met dertig ; Ptolemoeus Philadelphus die met veertig; en Ptolemoeus Philopator of Dyphon die met vijftig riemen.

Volgens *Gyraldus* hebben de ouden het allereerste fatsoen van een schip naar de deelen van een visch geschikt, zoodat de kiel naar deszelfs rug geleek, de voorsteven naar het hoofd, de achtersteven of 't roer naar deszelfs staart en de riemen naar deszelfs vinnen.

Herodotus meldt dat Darius lange paardenschepen had die zekere Grieksche volkeren hem als schatting moesten leveren.

Het wordt verondersteld dat Hippius de eerste vracht-

schuit, de Rhodiers het eerste jacht, en de Duitschers allereerst zekere booten gemaakt hebben; dat (volgens Strabo) die van Platea eerst den riem, en zijne breedte, dat Icarus of, zoo anderen willen, Daedalus eerst de zeilen naar de uitbreiding van de vleugels der vogels bedacht en dat de ouden de zeilen daarom ook wel vleugels genaamd hebben. Virgilius zingt: "Wij zetten met der haast der zeilen vleugels bij." Diodorus kent deze uitvinding toe aan Æolus.

Daedalus maakte den mast en den spriet; Pericles, of die van Salamis, den haak; Piseus den snuit van 't schip; Tiphys (door 't zien vliegen van een kiekendief en naar 't houden en zwenken van zijn staart) het roer; Anacharchis de dreggen, en Tyrrhames eindelijk ook het anker, nadat men, volgens *Homerus*, vóór deszelfs uitvinding steenen gebruikt had. "Vasthoudselen der snelle schepen."

De dichters, bijv. *Ovidius*, zinspelen dikwijls op het krom fatsoen der vaartuigen, bijv.: "Men boog den Eik ten kiel, men maakte zich befaamd, door 't kromme vaartuig haast te zetten in 't geraamt;" en ook, "Men beeldde Goden af op 't gekromde pavilioen."

Ook waren de ouden gewoon den achtersteven hunner schepen te beschilderen en met fraai beeldwerk van deze en gene dieren te versieren. Ook plaatstten zij hunne beschermgoden, vooral in schilderij afgebeeld of ook wel sterk verguld, op dezelven, verbeeldende zich op deze wijze eene voorspoedige reize te verzekeren. Zoo zegt *Virgilius*, "De gulde Agollo blonk op 't hakkebord van 't schip," en Paulus meldt dat het schip waarin hij van Alexandrie afvoer "Castor en Pollux tot een teeken had." *Virgilius* schrijft op eene andere plaats ook :—" 't Raakt al in lichten brand, de bank, de riem, de steven, waarop de Goden zich vertoonden als naar 't leven." *Persius*, sprekende van een vriend die schipbreuk geleden had, zegt, "Hij zelf ligt op het strand; de Goôn van d' achter steven, ook nevens hem." Ovidius heeft o.a. het volgende, "Ik heb en houde een schip (Minerva hoede het) dat voor zijn naam heeft, 'Den Geschilderden Helmet.' "

Als sieraad werden de voorstevens der schepen door de ouden hemelsblaauw geverwd. Homerus bijv. spreekt van vijf zoo geschilderd.

Herodotus meldt dat de godenbeelden ook op de voorstevens werden geplaatst; en dat van Vulkaan zeer gelijk was aan de beeldtenis der goden die de Feniciers *pataiken*

noemen, die van gedaante een *Pygmee* gelijk zijn, waarmede zij op de voorstevens der galeeien pronkten. Hij zegt verder dat de schepen der gezanten der Samiers die naar Sifnos gingen, naar oud gebruik, allen met vermilioen rood bestreken waren. In Homerus echter en in anderen leest men veel van zwarte schepen. Herodotus verhaalt dat schepen ook soms verguld werden, want Xerxes schonk een vergulde galei aan die van Abdera, nadat hij een verbond met hen gemaakt had. Op het Fenisisch schip, waarmede Europa, Agenors dochter, en Cadmus zuster, toen zij met Asterius trouwde, vervoerd werd, was, zoo men wil, een stier afgebeeld, 't geen aanleiding gaf tot de fabel dat Jupiter haar in de gedaante van een stier weggevoerd heeft.

Erythras wordt gezegd de eerste geweest te zijn die vlotten van zamengebonden balken maakte om ze eerst met goederen, daarna met menschen op de Roode Zee te wagen. Dat blijkt niet enkel uit 1 Kon. 5, maar ook dat het Latijnsch woord *ratis*, dat een vlot beteekent, zeer dikwijls voor een schip wordt gebezigd. *Tibullus* schrijft, "De Tyrier dorst d' eerste een *vlot* (d i. een schip) op zee betrouwen."

Het *oudste* schip wordt verondersteld de '*Argo*' geweest te zijn, waarmede Jason om 't gulden vlies naar Colchis, onder 't bestier van zijn piloot Tiphys, vaarde. Manilius zegt, "Het edel Argo liep, ten hemel toe verheven, eerst door de woeste zee met zijn gekromde steven." En Ovidius bevestigt dit aldus, "'t Is 't eerste door de nooit beploegde zee geraakt." Catullus spreekt als volgt, "Het edel Argo wist het eerst zijn koers te vinden door d' ongebaande zee en 't bulderen der winden." In *Seneca* lezen wij, "De stoute Tiphys wist een middel uit te vinden, om in de volle zee te zeilen en de winden; hoe bulderende ook ooit te voren, nu de maat te zetten en ook dus te ontduiken al het kwaad." Diodorus verhaalt dat dit schip al de vorige in lengte en toestel ver te boven ging. Tiphys, een zeer ervaren stuurman en sterrekundige, was er piloot op. Ook meent men dat Ancaeus er op geweest is, van welken Orpheus aldus zingt, "Daarmede is te gelijk Ancaeus ook gekomen, door wien 't gestarnte toen zoo wel is waargenomen."

Reisindrukken van een Afrikaanschen Boerenzoon.

XII.

Den 1sten September om 10 minuten voor 9 verlieten wij Liverpool per sneltrein. Wij passeerden Chester, Conah, Flint, Holywell, Rhyl, de Conwayrivier, welke wij met een majestense suspensie en ijzeren brug over stoomden. Bij Conway Kasteel vertoefden wij een weinig. Het station is er gebouwd vlak beneden het oude Kasteel dat een edel stuk werk is, gelegen op een kransen hangende over de rivier. Wij passeerden Banyon en reisden al langs de Iersche zee door een heerlijke landstreek. Het weer was voor dit jaargetij vreemd. Het regende bijna alle dagen. De lucht was zwaar betrokken en het graan stond wit op de velden. Het was echter niet koud. De arme boeren moeten ook hier erg sukkelen om hunne oogsten in te zamelen. Wij stoomden over de beroemde Britannia brug, en over de Menai straat en kwamen om kwart over twee te Holyhead aan. De spoed van den trein herwaarts was 55 mijlen per uur.

Holyhead bezit een prachtig dok, en aan het dok staat een hotel, alwaar wij ons middagmaal namen en tevens bleven toeven, want het schip vertrok niet voor half 6. Het was ons zonderling het Engelsch van de bewoners dezer plaats te hooren. Men kan hen bijna niet verstaan, zoo wonderlijk is hun accent. Wij stoomden om half zes het dok uit, bevonden ons dra op de Iersche zee en hadden een lieflijk uitzigt op het land, dat veel van onze eigene kusten heeft. De zee werd echter al woester en woester. Vriend Maskew begon ziek te worden. Het niet al te groote schip begon te rollen en te duiken, dat het een naarheid was. Van eene der dames waaide de hoed af. Vriend Greeff moest zijn galantheid toonen. Hij greep den hoed, doch viel met hoed en al voorover plat op zijn " broodzak," zoodat ook zijn hoed aan het rollen ging. Ik moest mij toen, op het gevaar af van even als hij vernederd te worden, achter zijn hoed haasten. Maskew bleek reeds al te ziek om van zijn val notitie te nemen, en ik bragt hem naar

beneden om den inwendigen mensch te ontlasten. Ook Greeff legde zich spoedig neder en ging raak aan het snorken. Het werd donker. Het schip rolde. De zee raasde en schuimde, en weldra lag ook ik magteloos in Morpheus armen.

Des nachts ten 11 uur werden wij gewekt door den hofmeester, die ons vertelde dat wij te Dublin in het dok waren. Wij stapten dadelijk aan wal in Ierlands hoofdstad en engageerden een van die karretjes welke hier als cab dienen. Aan weerskanten van een dier voertuigen kunnen twee zitten, en de drijver plaatst zich voorop. Wij gingen naar het Imperial hotel, in Sackville street, alwaar wij onzen intrek namen. Overal in de straten zagen wij bijeenscholingen van opgewonden mannen. Bij het hotel was een plakaat, waarin de Lord Mayor het publiek uitnoodigde voorwaarts te komen, om zich als speciale konstabels te laten beëedigen, daar de politiedienaren geweigerd hadden dienst te doen. Des avonds te voren hadden 234 hunner eene vergadering belegd om hunne zeer gegronde grieven te bespreken. Het bleek o.a. dat zij dagelijks een grooter getal uren aan het werk werden gehouden dan in hun kontrakt bepaald was. Het gevolg was echter dat de 234 dienders door den Lord Mayor uit de dienst ontslagen werden. Dit verwekte groote verontwaardiging onder de geheele politie, en de overige 800 dienaren legden mede hunne betrekkingen nêer, en weigerden dienst te doen, vóórdat hunne mede geëmployeerden hersteld zouden zijn. Nu was de groote stad Dublin met 250,000 inwoners geheel zonder politie, en de onrust en de spanning waren groot. Aan des Lord Mayors smeekend verzoek kon men zien, dat hij erg in den nood was. Wij waren vermoeid en niettegenstaande de beroering gingen wij slapen. Dien nacht bleef het slechts bij vergaderingen.

Den volgenden dag engageerden wij een rijtuig en gingen de stad opnemen. Het eerst bezochten wij de Nationale tentoonstelling, die juist in vollen gang was. Het is mij onmogelijk hier eene beschrijving te geven van al de eindelooze daar vertoonde machinerijën, schilder en kunststukken, rijtuigen, werktuigen, spinnerijen en de duizenden andere artikelen, alles in Ierland gefabriceerd. Eén ding is zeker, dat deze tentoonstelling menigeen overtuigd heeft, dat als het arme verdrukte Iersche volk de handen vrijkreeg en den grond die het ontnomen is kon terug krijgen, het spoedig eene aanzienlijke plaats onder de volkeren zou innemen.

Van de tentoonstelling gingen wij naar het huis alwaar de Hertog van Wellington geboren is. Het is een groot van vier verdiepingen voorzien gebouw,op een plein gelegen Het was ons van geen bijzonder belang, maar omdat elke Engelschman het bezoekt deden wij zulks mede.

Vervolgens gingen wij naar Daniel O'Connells monument, een prachtig stuk werk, waarop de Ieren zeer trotsch zijn. Ook de O'Connell-brug is een mooi stuk werk. Voorts gingen wij naar Nelsons monument, naar de bank van Ierland, een gebouw waarin vroeger het Iersche Parlement vergaderde, naar St. Patricks Cathedraal, naar Christ Church het Synodale gebouw, de geregtshoven, den gedachtenis toren van O'Connell en naar de Botanische tuinen, welke laatsten zeer aardig zijn,en onder de schoonste tuinen kunnen geteld worden. De begraafplaats is een der prachtigste die wij in het Vereenigd Koningrijk gezien hebben. De grafkelders zijn bij dag open,maar worden bewaakt. Iedere kist kan gezien worden. Die der rijken zijn deftig met zilver en koper beslagen, en altijd van versche bloemen voorzien. In sommige kelders liggen de afgestorvenen reeds vele jaren, doch naar de kisten oordeelende zou men zeggen dat ze slechts een paar dagen te voren er in geplaatst zijn. De Ieren zijn, even als de Italianen, zeer gesteld op hunne dooden. Wij bezochten ook het St. Stephens Green Park met zijne schoone bloemperken, vijvers met zwanen en springfonteinen. Toen naar de Bibliotheek en het Museum, waar wij o.a. zagen het geraamte van een walvisch van 78 voet lang. Ons dagwerk was daarmede afgedaan, en wij gingen terug naar ons hotel.

Ten 9 uur in den avond was alles weer in beroering. Reeds gedurende den dag hadden wij overal vergaderingen gezien van mannen die in de grootste opgewondenheid verkeerden. Maar des avonds ging het al woester en woester toe, en de geheele stad kwam in beweging. Er waren 1000 speciale constables beëedigd. Mijn vriend Greeff en ik gingen een vergadering om half twaalf bij O'Connells Monument in Sackville straat, niet ver van ons hotel, bijwonen. Wij waren nieuwsgierig om te weten wat daar gesproken werd. Wij stonden naauwelijks te luisteren naar de speech van een man die op het monument stond, of wij hoorden een woest geschreeuw, en omkijkende zagen wij in het gaslicht de sabels glinsteren der militairen die op de vergaderden storm jaagden. Wij zetten het op een loopen zonder

om te kijken en stormden een groentewinkel binnen. Eenigen der anderen volgden ons. De winkelier riep verschrikt uit "Oh, what is that? what is that?" Wij antwoordden hem, buiten adem, met het verzoek om naar buiten te gaan en voor zichzelven te zien. Toen het graauw uit elkander gedreven en het buiten een weinig bedaard was, gingen wij naar ons hotel terug. De ruiterij joeg toen nog van de eene vergaderplaats naar de andere, het gepeupel was echter nog niet tot bedaren te brengen. Bij ons hotel gekomen vonden wij deuren en vensters gesloten. Wij schelden en schelden tot vervelens toe. Eindelijk riep de portier uit een venster der derde verdieping, "wie zijn daar?" Hij kwam naar beneden. Wij beduidden hem wie wij waren, noemden hem de nommers onzer kamers, en verzochten hem om aan onzen vriend Maskew, die in een der kamertjes was, te gaan vragen wie wij waren. Toen opende hij de deur een weinig, en liet ons binnen. Hij sloot de deur echter dadelijk weder, vroeg ons om excuus en zeide dat hij uit vrees voor het graauw de deur niet onvoorzigtig durfde open doen. Wij waren nu binnen en dankbaar ook. De woestelingen daarbuiten wierpen de ruiters met hunne zwaarden en het voetvolk met hunne bajonetten zoo geducht met steenen dat de militairen meer dan eens moesten wijken. Het geraas en geschreeuw daarbuiten, niet alleen van mannen maar ook van vele vrouwen en kinderen, was vreeselijk. Ruiten en vensters werden er ingegooid, winkels opengebroken en menschen zwaar gewond. Zoo wat te 11 uur in den avond kwam een kleine jongen een avondcourant aanbieden, met deze woorden: "Express, sir; lots of landlords have been shot today. Others will be shot tomorrow." Hij sprak alsof het een groote pret was, dat er landlords doodgeschoten werden. Hij was zoo dom niet, want door zoo te babbelen verkocht hij zijne couranten. Ook ik kocht mij een exemplaar; maar wist wel dat er niets van 's jongens storie aan was.

Zondag morgen. Heden is het stil en rustig. Ten 11 uur gingen wij naar Christ Church en des namiddags naar het Phoenix Park, een der grootste Parken in Europa, niet minder dan 800 morgen groot, beplant met allerlei soorten van boomen, en weide verschaffende aan honderden herten. Wij bekeken natuurlijk de treurige plek alwaar Lord Cavendish en de heer Burke, drie maanden te voren, wreedaardig vermoord waren en alwaar een gat gemaakt is. De

plek wordt door vele vreemdelingen bezocht. Door het Park vloeit de rivier de Liffey, en wij gingen langs hare boorden. Aan de overzijde der rivier is het Moordenaarsbosch gelegen, genoemd naar de vele moorden die daar tot op den huidigen dag gepleegd worden.

Teruggekeerd naar den ingang van het Park, alwaar zich een aardige dierentuin bevindt, verzuimden wij daar een weinig en bekeken er eenige prachtige leeuwen. Door eenige nieuwe wijken der stad gingen wij terug naar ons hotel. Wij gingen eten aan de algemeene tafel en toen rooken. Daarbuiten was alles weder in beroering, doch wij gingen ditmaal niet veel verder dan de hotelstoep, want wij hadden gisteren avond al genoeg ondervonden. Nu ontvingen wij tijding dat het woeste graauw een tramrijtuig aangehouden en de ruiten vermorseld had, omdat er een speciale diender in gevlugt was. Deze had iemand willen helpen en werd deswege geslagen. De man was bijna dood toen hij aan het gepeupel ontnomen werd. Verscheidene soldaten moesten hun leven met de vlugt redden. Een der klipsteenen die op de soldaten gemikt werden trof een klein meisje, zoodat haar aangezigt in twee deelen werd gespleten. Zij werd stervend opgenomen. Elke straat was in oproer. Het was daarbuiten inderdaad vreeselijk gesteld. Het gevecht en geraas duurden voort. De militairen konden de oproermakers niet ten onder brengen. Wij echter gingen slapen.

Maandag morgen. Het rumoer had den ganschen nacht voort geduurd, maar was heden morgen tot bedaren gebragt. Ik zag heden in de *Phoenix Courant,* dat er op Zaturdag en in den afgeloopen nacht 77 man gewond waren, waarvan sommige overleden en anderen bedenkelijk waren.

Ten 10 ure namen wij van onzen vriend Maskew afscheid. Hij moest terug naar Engeland om te studeren en wij moesten verder. Hij scheen neerslagtig en verdrietig te zijn, omdat wij moesten scheiden. Wij vertrokken van Dublin per spoor om 10 minuten over 9 ure en reisden nu door de groene Iersche velden. Het graan en de tuinen stonden lieflijk. Spijtig echter dat de meeste grond voor veeweide gebruikt wordt. De landlords willen het alzoo hebben. In groote streken vindt men niets dan slagtvee, wild, en vogels op de velden. Op het wild durft niemand schieten. Het blijft voor de landlords, die een paar malen

des jaars er op komen jagen. Alwaar vroeger duizenden van menschen leefden grazen nu vee en wild. Te Mallow kwamen wij om half twaalf aan, en kochten wij ons vruchten. Mallow is een net stadje, vanwaar één spoorweg naar Killarney en een ander naar Cork voert. Wij verzuimden er niet lang, maar trokken naar Cork. Overal langs onze route was men bezig met te oogsten. Ook hier waren meest vrouwen op het land. Te Cork arriveerden wij tegen 2 uur en namen er ons middagmaal. De menschen hier zijn vuil en bedelen vreeslijk. De mannen drentelen op straat en de vrouwen arbeiden op het land. Cork heeft een goede haven, doorgaans gevuld met schepen, en is een groote stad. De vrouwen zijn zeer lang en de mannen grof en sterk gebouwd. In den regel zijn de menschen hier leelijk en vuil. Sommige deelen der stad zijn net en schoon, anderen weer vuil en liederlijk. Hier zijn ook vele groote branderijen, alwaar de Irish Whiskey van graan en aardappelen gestookt wordt. De dronkenschap is te Cork veel erger dan bij ons in het zuiden, een bewijs te meer dat de wijnstok niet de grootste voeder der onmatigheid is. Men mag, als men tegen den wijnstok te keer gaat, even goed tegen de graanhalmen en aardappelen uitvaren. Te Cork worden duizenden leggers brandewijn van die producten gestookt.

Nadat wij per rijtuig zooveel bezocht hadden als wij konden, vertrokken wij ten 5 ure per spoor, en kwamen ten 6 ure te Bandon aan. Bandon is een schoone buitenstad aan de rivier Bandon, beroemd wegens haren zalm. De omstreken der stad zijn beplant met fraaije eiken-, sycamore-, kastanje- en olmbosschen. Ook te Bandon vindt men groote brouwerijen en stokerijen, waar o. a. de beroemde Allmans Whiskey gemaakt wordt. Geen enkele druivenstok is hier te zien. Alles wordt van graan gestookt.

Even als de landerijen aan de landlords behooren, alzoo ook vele steden. Bandon b. v. behoort aan den Hertog van Devonshire.

Na een weinig meer dan een uur te Bandon doorgebragt te hebben, vertrokken wij naar Bantry, waar wij ten 10 ure arriveerden na een erbarmelijk langzame reis per spoor. Wij gingen naar het hotel Vickery. Bantry is een niet onaardig stadje, doch de menschen schijnen er zeer arm te zijn. Volwassen jonge dames staan er met bloote voeten achter de toonbanken in de winkels. Men ziet ze ook zoo op straat.

Bantry's zeehaven is wereldberoemd. De zee staat er als

in een kloof. De haven gelijkt veel op een meer dat tusschen de bergen gelegen is. In de baai liggen eenige schepen en aan het witte strand is de stad gebouwd, die reeds zeer oud is. Hier landde Jacobus II in 1689 om Ierland aan Willem III afhandig te maken, en in 1796, op Kerstdag, trachtte de Fransche generaal Hoche, met een dertigtal zeilschepen met eenige duizenden Fransche troepen aan boord, hier te landen; doch toen hij bevond dat de boerenstand en het geheele land tegen hem gekant waren, stak hij met zijn vloot weer in zee.

Wij vertrokken den volgenden morgen om 8 uur van Bantry per postkar. De paarden voor de kar waren leelijk en mager. Wij moesten al aanstonds heuvel op gaan. Ik dacht, "O lieve hemel! wanneer komen wij met die paarden en de zwaar geladen kar bij Glengariff aan om den postwagen te vangen?" Maar jawel, de paarden gingen zoo snel aan het draven, heuvel op en heuvel af, dat ik den koetsier moest verzoeken om toch niet zoo woest te rijden. Bij het afdalen der heuvelen dacht ik aan niets minder dan aan een gebroken nek. Mooi praten hielp niet, want de koetsier zeide hij moest den postwagen vangen. Om half tien kwamen wij bij het Eccles Hotel, dat op den Glengariffpas gebouwd is, aan, juist in tijds voor den postwagen. Het is een prachtig hotel met pleiziertuinen, parken, vijvers en lanen. George White, woonachtig te Londen, heeft het laten bouwen. Het kostte hem £20,000. Van het hotel heeft men een lieflijk en heerlijk uitzigt. Wij zetten onze reis voort per postwagen, die zeer gerieflijk en open en met vier flinke paarden bespannen was. Wij reisden nu met onze zes passagiers, en met twee koetsiers voorop. Onze reisgenooten waren Engelsche jonge heeren, of, zoo als wij hen noemden, "snobs." Zij waren opgeblazen van parmantigheid, slechts bij paren spraken zij met elkander, hoewel zij alle vier Engelschen waren. Greeff en ik spraken met elkander Afrikaansch-Hollandsch. Zij konden dus niet uitmaken welke landsmannen wij waren, terwijl wij het voorregt hadden hen even goed te verstaan als zij zelven.

Het uitzigt van Bantry's gebergten op zee en land is lieflijk. Aan waterloopen ontbreekt het op deze hoogten ook niet. Maar de lui die dezelve bewonen zijn bedroevend arm. Meest allen hebben hun bestaan van de turf, die zij zoowat in den vorm van onze baksteenen uit-

spitten, droogen en op donkeys naar de steden vervoeren. Bij iedere woning welke wij voorbij reisden liepen de halfnaakte kinderen achter onzen wagen aan om te bedelen, en zij loopen zoo lang te smeeken om een penny, totdat zij òf wat krijgen, òf geheel en al uitgeput zijn. Wij hebben daar al onze kleine muntstukken weggegeven. Somtijds loopen zelfs kindertjes van twee en drie jaren achter den wagen aan, tot dat zij, geheel uitgeput, weenend moeten gaan zitten of omdraaijen. Zij zijn allen verbleekt en vermagerd. Mijn hart werd mij zeer bij het aanschouwen van deze verplunderde en verwaarloosde blanke schepseltjes. Hun treurige toestand was inderdaad hartroerend. Soms loopt er een gansch regement van kleinen achter den wagen aan. Wij ontmoetten op weg een schoolmeester met een tal kinderen, schoolwaarts gaande. Het was een treurig gezigt. Allen stapten zij in de koude bloothoofds en barrevoets, verplunderd, en velen halfnaakt. Het schoolgebouw zelf was een zwart "kliphuisje," even liederlijk en armoedig als de kinderen. De woningen der menschen zijn kleine klip- of kleihuizen. Dikwijls vindt men de vrouwen op het land, met de kinderen achter den rug gebonden en verplunderd, om hare mans te helpen. Onze barbaren in Zuid Afrika hebben het duizendmaal beter dan deze arme en beklagenswaardige zielen. Daar wij bijna den geheelen dag door bedelende kinderen achtervolgd werden, werd ons veel van het pleizier van onze zeer interessante reis ontnomen.

Eene lange brug voerde ons naar Kenmare, een dorp op den berg. Hier verzuimden wij een uur, tiffenden tevens en vertrokken ten half twee ure met vier frissche paarden, een schoon uitzigt genietende op de Sliene-na-goll gebergten, en op den " berg van de wilde menschen," die zes mijlen van hier gelegen is. Van hier wordt de natuur hoe langer hoe mooijer en belangwekkender. Op het hoogste punt des bergs staat een hotel, alwaar wij een kwartier verzuimden, om daarna langzaam neder te dalen met de vermaarde bergen van Killarney in het gezigt. Wij gingen over bergpassen en rivieren, en door schoone bosschen, en arriveerden om kwart over 5 in den namiddag bij het heerlijke Killarney. Van Bantry herwaarts hadden wij 9¼ uur per postkar en wagen gereisd. Te Killarney wemelt het van hotels en wij kozen voor gerief en veiligheid het Imperial Hotel, dat een prachtig gebouw

is. Alles is hier bitter duur, maar men heeft er ook genot voor zijn geld. Onze "swell" reisgenooten waren bij een der kleine hotels afgestapt. Ons hotel had nog dit voordeel dat het zeer nabij het station was gelegen

Dat Killarney met zijne prachtige boomen en bosschen, tuinen en meeren, een bezoek overwaard en een der mooiste plaatsen ter wereld is, spreekt als een boek. Het klimaat is er zacht en heerlijk en vruchten en groenten zijn overvloedig. Van het oude en zeer hoog gebouwde kasteel Ross, dat aan den oever van het bovenste meer gebouwd is, heeft men een magnefiek uitzigt op de meeren en hunne vele eilanden ; aan watervogels ontbreekt het er niet. Mijn vriend Greeff stelde voor om per schuit naar de eilanden te varen, doch ik had er geen lust toe, want ik had mijn doel bereikt om de meeren en steden van Killarney te zien ; voor een bezoek aan de eilanden ontbrak mij de tijd.

Killarney bezit drie meeren : het boven, middel, en beneden meer. Het boven meer bezit twaalf schoone eilandjes die digt bewoond zijn. Dit meer wordt voor het schoonste gehouden. Het beneden meer boogt op 30 eilanden en een getal van kleine baaijen.

Wij zeiden Killarney ten half twaalf ure vaarwel, en reisden nu per spoor alweder door schoone landstreken. Alles was groen, zelfs waar men het graan had afgeoogst was het groen van het gras. Ierland wordt teregt soms het smaragden eiland genoemd. Wij gingen door Kild, en waren om kwart voor 6 ure in den namiddag te Dublin terug.

Alles was daar nu rustig en stil. De ontslagen politiedienaren waren, op een paar uitzonderingen na, allen in hunne betrekkingen hersteld. Ook de 800 die geweigerd hadden dienst te doen aanvaardden wêer hun werk en alles ging weer op den ouden voet. Den volgenden dag hadden wij het genoegen om bij twee leiders der Iersche Parlementaire partij geïntroduceerd te worden, namelijk bij Jozef Biggar, lid voor Cains County, en Arthur O'Connor, lid voor Queen's County. Deze twee heeren maakten ons bekend met Dr. Nulty, een Ierschen Bisschop en grooten politicus. Ieder dezer heeren was naar de Tentoonstelling gekomen. Van daar dat zij zich juist te Dublin bevonden.

Met hen had ik een gesprek van minstens twee uren omtrent de Iersche grieven. Ik was zeer verlangend achter de grieven der Ieren te komen, en met behulp van

deze voorname autoriteiten over het onderwerp, heb ik mijn doel bereikt. De vriendelijke heeren legden mij met de grootste belangstelling en geestdrift de grieven der Ieren bloot. Zij spraken niet van enkele lafaards, maar van het Iersche volk. Ik ben nu zoo duidelijk over de Iersche grieven ingelicht, dat ik nooit anders kan dan met de Ieren te sympathiseren. De meeste moorden in het landelijke Ierland geschieden uit mismoedigheid en weerwraak, want waar duizenden van menschen vroeger woonden leven nu slechts vee en wild. In het graafschap Meath, waar in het begin dezer eeuw 40,000 boeren woonden, zijn nu niets anders dan de fondamenten der huizen van de vorige bezitters te zien. De regtmatige eigenaren van den grond moesten naar Amerika en andere landen emigreren. Waar duizenden en tienduizenden van menschen vroeger een onderhoud vonden laten de landlords nu ossen en wild vet loopen. Het land, door God aan het Iersche volk geschonken, is door Engelsche lords opgekocht en aan redelooze dieren gegeven, en vele vaders van het land moeten in de bergen van turf leven, en vrouwen en kinderen half naakt laten loopen, en haast van gebrek laten omkomen. Geen wonder dan ook dat de zonen zich nu beginnen te wreken. Wat Ierland's lot nu is zou ook eerlang het lot onzer kinderen in Zuid Afrika kunnen worden. Zooals het met Ierland in het begin ging, gaat het nu met ons in Afrika. 's Lands uitgaven zijn zoo veel meer dan de inkomsten, dat het niet meer lang zal duren of ons krediet lijdt schipbreuk. Dan zullen de belastingen niet meer pennys in het £ wezen, maar shillings worden. Het vastgoed zal dalen en haast niets waard zijn, en ook ònze akkers zullen dan door landlords òpgekocht worden en wij zullen, evenals de Ieren, fatsoenlijke slaven worden. En het nazaat zal dan ook in Zuid Afrika met wanhoop vervuld worden. Daarom, zonen des lands, gij die in Zuid Afrika leden van het Parlement zijt, waakt over uw land, redt het terwijl het nog kan gered worden. Laat 's lands uitgaven niet deszelfs inkomsten opeten. Zoodra ik met mijn reisverhaal klaar ben geef ik een beschrijving der Iersche grieven, zooals ik die heb ondervonden, en een ieder die hooren wil overtuige dan zich zelven of de Ieren geen grieven hebben.

Wij hadden ook het genoegen den Ierschen Onderkoning, Lord Spencer, te zien, zoowel als den Lord Mayor. Wij waren naar eene publieke vergadering in het Mansion huis—

of stadhuis—uitgenoodigd, doch konden er niet gaan en vertrokken des namiddags om half 3 ure per spoortrein van Dublin.

Wij reisden nu al langs de Iersche kust door een schoone en welgecultiveerde landstreek. Hier is het land aan de boeren gegeven. Vandaar dat het zoo goed gecultiveerd is. Wij passeerden de schoone steden Newry en Lisburn, en kwamen ten half 7 te Belfast aan. Deze is een schoone en groote haven- en handelstad. Wij bragten hier een paar uren door en vertrokken van Belfast om half 9 per stoomschip. Het schip was welgevuld met passagiers, maar de hoofd-steward was een zeer norsche vent. Wij hadden echter een heerlijke en zachte reis over het Noorder Kanaal, dat anders zeer woest kan worden en waarop jaarlijks vele schepen vergaan, en kwamen te Greenock, in Schotland, ten 4 ure den volgenden morgen aan. Hier hielden wij halt voor omtrent een uur om de passagiers en goederen die voor deze plaats bestemd waren te landen, en stoomden toen de Clyde op naar Glasgow. Aan weerszijden hadden wij een prachtig gezigt, dat ons veel aan de Maas op weg naar Rotterdam deed gedenken. De dag was heerlijk aangebroken, hetgeen in Schotland niet al te dikwijls in de maand September gebeurt. Ten 8 ure landden wij in Glasgow en gingen naar het Imperial Hotel.

Glasgow is een groote fabriek- en handelstad, van 500,000 ingezetenen, en kan zich op schoone parken, vermaak- en andere publieke plaatsen beroemen, als ook op tallooze deftige gebouwen. De inwoners hebben gewis niet te klagen dat de stad van te weinig rook voorzien is, want het is in dat opzigt precies aan Londen gelijk; gevolgelijk zijn de huizen er zwart van roet. Met den rook konden wij niet braaf klaar komen en wij besloten dan ook om de stad zoo spoedig mogelijk te verlaten, hetgeen wij den volgenden dag deden, toen wij per spoor vertrokken naar Balloch, gelegen aan het Loch Lomond, de Koningin der Schotsche meeren, alwaar wij om half 1 aankwamen. Loch Lomond is 24 mijlen lang 7 mijlen breed en 600 voet diep. Uit het station stapten wij op een stoomboot die daar op den trein lag te wachten. Wij zeilden nu op het meer naar Inversnaid. De natuurtooneelen tusschen de groene Anochar heuvelen waren mij verrukkelijk. Te half drie waren wij te Inversnaid en wij reisden per omnibus naar het schoone Loch Katrine, en van Loch Katrine per stoomboot over het meer, en vervol

gens per omnibus over de prachtige groene-bergen genaamd de Trossachs, met talrijke kleine meeren, waarop de Schotten en zelfs de Engelschen zeer trotsch zijn. Wij lieten Benlomond, den hoogsten berg in Scotland, ten oosten liggen. De schapen in de Trossachs bleken ons groote dieren met lange wol, die zelfs over hunne oogen hing, te zijn. Zij zagen er prachtig uit. Ook het grootvee was in goede conditie. Er zijn ettelijke deftige hotels, die op paleizen gelijken en dienen om de honderden rijke Engelschen en Schotten die in deze streken hunne zomers doorbrengen te herbergen. Wij daalden nu langzaam en kwamen juist bij het ondergaan der zon om 7 uur te Calander aan. Daar beneden kwam de spoortrein door een tunnel uit en stormde de bergstad binnen, zeer aardig. De Benledi- bergen—3000 voet hoog—lagen voor ons. Hier vonden wij het klimaat reeds koud. Men vertelde ons hier dat gedurende de wintermaanden haast niemand buiten het huis komt van wege de verschrikkelijke sneeuw en koude. Het vee staat dan dag en nacht in de stallen. Als het nu reeds hier zoo koud is bij het uitgaan des zomers, dan zou ik wel willen weten hoe het er in den winter moet zijn.

Wij snelden den volgenden morgen om half 9 voort per spoor en passeerden vele boerenplaatsen, met aardappelvelden, alwaar alweder de vrouwen op het land bezig waren met spitvorken aardappelen te rooijen of uit te halen. Wij zagen klompjes van 8 tot soms 30 vrouwen bezig aan dit werk. De aardappelen worden door kleine meisjes en jongens opgeraapt en in vaten gedaan om dan met donkeykarren door de vrouwen naar de huizen vervoerd te worden. Ten 10 ure arriveerden wij te Sterling, een schoone kleine stad. Hier werden wij gewaar dat wij in den verkeerden trein zaten; wij waren op weg naar hetzelfde Glasgow van waar wij juist waren gekomen, in plaats van naar Edenburg! Wij stapten juist bij tijds uit, maar moesten 2 uren lang op den anderen trein wachten. Het wachten verveelde ons echter niet, want wij bekeken de schoone stad met hare majestueuze kerken.

Ten 12 uur kwamen wij weg, en reisden door schoone en welgecultiveerde landerijen. Het voornaamste werk der boeren bestond ook daar in het aardappelenuithalen en graanoogsten. Dit laatste geschiedde, even als bij ons, met sikkel en zeis.

Te Edenburg ten 1 ure aangekomen, trokken wij in het

Royal Hotel, in de Prince's-straat, regt tegenover het monument van Sir Walter Scott. Edenburg, de hoofdstad van Schotland, is een akademiestad en heeft ettelijke Kapenaars onder hare studenten. Des avonds kwamen eenige hunner, die vernomen hadden dat wij aangekomen waren, ons opzoeken. Wij waren natuurlijk verblijd hen te ontmoeten. Zij noodigden ons dadelijk tot contravisites uit, en den volgenden dag bezochten wij velen hunner en ook eenige deelen van de schoone stad. Den dag daarop was er eene tentoonstelling van bloemen, groenten, planten en vruchten. De tentoonstelling werd geopend door den Lord Provost, Sir Thomas Boyd. Zulke bloemen en vruchten, zoowel wat verscheidenheid als schoonheid en grootte betreft, hadden wij nooit te voren gezien. De bloemen worden allen in verwarmkassen gekweekt. Ook de planten waren prachtvol. Wij zagen er fuchsiaboomen van over de 20 voet hoog en verrukkelijk van aanzien. Indien ik de grootte van de dahlias, rozen, stokrozen en andere bloemen beschreef, zou men mij noode gelooven. Om een denkbeeld van de groenten, vruchten en bloemen te geven wil ik slechts aanmerken dat de druiventrossen van 10 tot 20 lb. wogen. Er zouden naauwelijks twee van die trossen in een Kaapsche druivenmand kunnen gaan. De druiven in soorten zagen er inderdaad prachtvol, heerlijk rijp en zeer aanlokkend uit. De tentoonstelling werd in een zeer groot gebouw gehouden (de naam is mij ontgaan), van boven met glas bedekt, zooals ons Kaapstadsch spoorwegstation.

Van den nabijgelegen Caltonheuvel heeft men een prachtig uitzigt op de stad, die schoone parken en tuinen bezit. Portobella-hoofd te Leith is mede een bezoek waard. Te Leith staat ook een koninklijk paleis dat vroeger trouw door Hare Majesteit en wijlen Prins Albert bezocht werd. Doch de Prins werd hier eens door de Schotten beleedigd en sedert wordt het paleis maar zelden door de Koningin bezocht. De beleediging haren gemaal aangedaan heeft zij nog niet vergeten, hoewel zij anders nog al aan de Schotten gehecht is. Wij bezochten ook de hospitalen en de gebouwen alwaar de studenten in de medicijnen worden onderwezen en operaties moeten doen. Het maakt u naar om te zien hoe zij daar met de lijken omgaan. Die menschelijke ligchamen worden gesneden en bewerkt alsof zij uit beestenvleesch bestonden. De een heeft een hoofd in de hand, een tweede een been, een derde de ingewanden,

een vierde iets anders, en zoo heeft men iedere ligchaamsdeel in de hand om het te onderzoeken, en alzoo worden de lijken van mannen zoowel als vrouwen, die van de arme klassen gekocht worden, van dag tot dag en van maand tot maand, uitgenomen in enkele zomermaanden, onderzocht, totdat de studenten hunne studiën volbragt hebben, en als geneesheeren uitgaan. Voorts zijn alle ligchaamsdeelen van mannen, vrouwen en kinderen er op sterk water voorhanden,—ook de lijkjes van pasgeboren kindertjes. Een breedvoerige beschrijving van de infirmery te geven ligt niet in mijn kraam : daartoe moet men geneesheer zijn. Ik had ook het twijfelachtige genoegen, eenige operaties door een professor gedaan bij te wonen. Het is hartroerend te zien, hoe de patienten in de draagkatels ingebragt en behandeld worden. Wanneer zij zware operaties moeten ondergaan worden zij onder den invloed van chloroform gebragt. Het was mij hart vermurwend te zien hoe dat een schoone kleine jongen, van zoo wat vier jaren oud, luid schreeuwend en aan de katel vastgebonden binnen gebragt, en met moeite door de toediening van chloroform tot stilstand gebragt werd, en hoe hem daarop de verkeerd gegroeide beenderen uit zijn arm gezaagd werden. Arm klein schepsel, uw helder stemmetje, uw witte krullebol en glinsterend blaauwe oogen zijn nog steeds in mijn geheugen. Ik hoop dat gij nu hersteld zijt.

(Wordt vervolgd.)

Gezellig Tijdverdrijf.

No. 49.—MAART 1884.

PAARDENSPRONG-RAADSEL.

wen	nie,	zaam	niet	tig	ooit	Al*	min,
meen	al	gees	mand	zij.	te	staat,	te
dat	vrou	ge	spraak	een	dat	Zoo	is
des	ge	zon	be	siert	zaam	vrij	En
le	maakt	U	lijk	en	gees	het,	bindt
zeer	nen,	leefd	ne	zijn	Of	zoet	tig
En	al	Vrien	met	zen	laat	uw	dat
din	u	in,	Aan	schijn,	een	we	ge

(* *Al* is het eerste woord).—Omdat het vorige Paardensprong-raadsel nog al bijval gevonden heeft, daarom geven we er weer een te ontrafelen. Al doende leert men.

☞ Antwoorden voor Januarij, Februarij en Maart worden nu ingewacht, tot 1 Mei 1884. Twee prijzen naar verdiensten.

Verslag van antwoorden voor het laatste kwartaal van 1883.

No. 44.—OCTOBER.

a.) Nebuschazban Rab—Saris. Jeremia 39 vs. 13.
b.) "Eert een iegelijk." 1 Petrus 2 vs. 17 a.

c. 1	B eerzeba.	Gen. 21 vs. 31.
2	I ddo.	Ezra 5 vs. 1.
3	D ura.	Daniel 3 vs. 1.
4	T haäréa.	1 Kronijken 8 vs. 38.
5	Z acheus.	Lukas 19 vs. 3.
6	O bil.	1 Kron. 27 vs. 30.
7	N ebuzaradan.	2 Kon. 25 vs. 8.
8	D edan.	Gen. 10 vs. 7.
9	E bed-mélech.	Jeremia 38 vs. 12.
10	R ehuël.	Exodus 2 vs. 18.
11	O fir.	2 Kon. 22 vs. 49.
12	P ichol.	Gen. 21 vs. 22.
13	H oséa.	Hoséa 1 vs. 1.
14	O nesimus.	Filemon vs. 10.
15	U riël.	2 Kron. 10 vs. 2.
16	D arius.	Daniël 6 vs. 1.
17	E lizur.	Numeri 1 vs. 5.
18	N oadja.	Neh. 6 vs. 14.

Bidt zonder ophouden.—1 Thess. 5. vs. 17

No. 45.—*November.*

PAARDENSPRONG.

1. Vooruit, vooruit,
5. Het zeegat uit,
9. De rijke vracht,
13. Naar huis gebragt.
17. Met zorg gestaard,
21. Op koers en kaart.
25. Vol moed gestreên,
29. Met Wind en Zeen,
33. Hoog opgetast,
37. Al schudt de mast,
41. Al kraakt het want.
45. Aan 't roer de hand:
49. 't Gevaar getart,
53. Omhoog het hart;
57. Op 't kokend meer,
61. Is ook de Heer.

SLEUTEL.

59	40	61	22	57	38	19	54
62	23	58	39	20	55	36	17
41	60	21	56	37	18	53	34
24	63	6	3	10	35	16	51
7	42	9	64	5	52	33	14
28	25	4	11	2	15	50	47
43	8	27	30	45	48	13	32
26	29	44	1	12	31	46	49

No. 46.—DECEMBER.

a.) Kampen, eene stad in Overrijssel, Nederland.

b.)
I. J upiter — R Handelingen XIV vs. 12
II. O fel — E 2 Kronijken XXVII vs. 3.
III. H aggaï — I Haggai II vs. 2 en 3.
IV. N Zalmon — Z Rigteren IX vs. 48.
V. B ethanië — E Johannes XI vs. 1.
VI. U Nahum — N Nahum I vs. 1.
VII. N adab — A 1 Koningen XV vs. 25.
VIII. Y Assyrie — A 2 Koningen XV vs. 19.
IX. A biner — R 1 Samuel XIV vs. 50.
X. N imrod — D Genesis X vs. 9.
XI. S amothrace — E Handelingen XVI vs. 11.
XII. C olosse — E Colossensen I vs. 2.
XIII. H eber — E Rigteren IV vs. 17.
XIV. R Ur — U Genesis XI vs. 28.
XV. I Wind — W Job VII vs. 7.
XVI. S inai — I Exodus XIX vs. 1 en 2.
XVII. T rogyllion — G Handelingen XX vs. 15.
XVIII. E noch — H Hebreën XI vs. 5.
XIX. N inive — E Jona III vs. 3.
XX. S imei — I 2 Samuel XVI vs. 5 en 6.
XXI. Drusilla — D Handelingen XXIV vs. 24.

John Bunyan's Christens Reize naar de Eeuwigheid.

De volgende heeren en dames hebben ons met hunne oplossingen vereerd :—

1 A. P. Minnaar, Nieuwjaars-fontein, De Wetsdorp, O.V.S.
2 D. S. Brink, Wellington.
3 J. Hoek, Oudtshoorn.
4 Eduard le Roux, Fransche Hoek.
5 F. P. le Roux, Bovenvallei, Wellington.
6 Helena de Labat, Worcester.
7 A. B. Cilliers, Stellenbosch.
8 John Rauch, Fransche Hoek.
9 S. G. Kriegler, Jr., Bovenvallei, Wellington.
10 H. L. Minnaar, De Wetsdorp, O.V.S.
11 Anna S. Franklin, Vensterstad.
12 J. D. Cilliers, Jr., Bovenvallei, Wellington.
13 Arnold Smit, Lucasfontein, Malmesbury.
14 O. S. Vermooten, Venterstad.
15 J. M. Louw, A.A.zn., Paarl.
16 M. C. van Heerden, Ladybrand, O.V.S.
17 P. A. le Roux, Jr., Prieska.
18 D. H. Viljoen, Britstown.
19 Johanna Roux, Vredenburg, Stellenbosch.
20 L. F. Nel, Normaalschool, Kaapstad.
21 Annie Maeder, Ladybrand, O.V.S.
22 Elizabeth Groenewald, Jongesklip, Zandfontein, Caledon.
23 C. J. du Raan, Zaalskop, Uppington, Carnarvon.
24 J. C. le Roux, Achter Paarl.
25 Carolina Verschuur, Calitzdorp.
26 C. J. Strijdom, Jr., Kruisrivier, Cango, Oudtshoorn.
27 Jacomina Reeders, Winburg, O.V.S.
28 P. G. Retief, Thomasrivier.
29 Christina E. Groenewald, Jongesklip, Zandfontein, Caledon.
30 Mathurin Villet, Buitengracht-straat, Kaapstad.
31 " Spes Bona," Porterville.
32 J. D. Krige, G.zn., Eersterivier, Stellenbosch.
33 X. Y. Z., Concordia, Namaqualand.
34 Maria le Roux, Elandskloof, Clanwilliam.
35 D. G. R., Wellington.

Het is zeer aangenaam dat het getal oplossers in het Nieuwe jaar onze hoop niet beschaamd heeft. Dit bemoedigt.

De prijzen zijn toegekend aan den heer A. P. Minnaar, De Wetsdorp, O.V.S., en jongejufvrouw Helena de Labat, Worcester. De boekgeschenken worden ZEd. en HaarEd. per boekpost toegezonden, met beste wenschen van de Eigenaars van het *Z. A. Tijdschrift* en de Red. van 't *Gezellig Tijdverdrijf*.

De Boerderij.

"De landbouwer mag niet teren op onderzoekingen van anderen—zelf moet hij de hand aan den ploeg slaan, om te onderzoeken wat wetenschap en ervaring elders aan de hand hebben gedaan, om, zoodoende, het beste daarvan op zijne landerijen in toepassing te brengen."

"De landbouw is de eerste van alle kunsten; zonder hem zouden er geene kooplieden, dichters en philosophen zijn; slechts dat is ware rijkdom, wat de aarde voortbrengt."

ONZE WIJNBOERDERIJ EN WIJNHANDEL.

"Het regent nooit of het stort," mag men ook wel zeggen met het oog op de wijnverbeteringsplannen in het Paarlsche District. De Heer Knoop, van wien wij in ons voorlaatste No. spraken, maakt er dit jaar een aardig zaakje van: ieder wijnboer dien hij bijstaat, betaalt hem £20; en naar verzekerd wordt, moeten er wel 50 of meer zijn die van ZEd's diensten gebruik zullen maken. Is dit zoo dan krijgt hij een losse £1,000 in zak—niet zoo kwaad in deze schaarsche tijden! Wij gunnen hem er nog duizend bij, als de wijn maar *werkelijk verbeterd en daardoor de buitenlandsche markt geopend wordt.* Wat ons echter "zwaar om te verstaan" blijft, is, *hoe* de heer K. zijn tijd—zijn ligchaam, zeiden wij haast—zal verdeelen onder zooveel wijnboeren, daar de perstijd op de meeste plaatsen toch bijna gelijktijdig invalt? Op geeft de volgende Advertentie uit het *Paarlsche District Advertentieblad*, het antwoord op de vraag?

"AFRIKAANSCHE WIJNEN.

Wijn is een van de voornaamste bronnen van inkomst voor ons land. Wij weten dat de geheele handel daarvan afhangt; gaat het met den Wijn goed, dan heeft iedereen volop, [geld?] maar gaat het slecht, dan beklaagt iedereen. De markt van wijn is zeer ongeregeld, dit is te betreuren; maar een groote reden is de Wijn zelve; want goede Wijn heeft altijd een goede markt, maar slechte vindt selden een baas.

Daar is echter een onderneming op touw gezet om te zien om *alle-*

Wijnen, en wel voortdurend goed te maken. De Wijnen behoeven geen markt te zoeken, maar vinden hun markt overal zelve; omdat het bewezen wordt, dat dit het geval is met alle goede produkten en omdat men weet, dat er niet genoegzaam voorzien kan worden in de behoefte die er bestaat.

Afgeloopen jaar heb ik den Heer KNOOP bij mijgehad, toen ik begon te persen, en heb alles behandeld volgens zijn voorschrift. Verscheidene soorten van Wijnen heb ik gemaakt, en ben met alles (volgens mijne en andere opinies) zeer goed geslaagd. Ik beveel ten sterkste aan deze behandeling, en meen dat het een groote uitkomst is voor ons land.

De Heer Knoop heeft een groot aantal Boeken laten drukken; en is tot beschikking van het publiek. Bij mij zijn boeken te krijgen met alles daarin omschreven, en ik ben gereed om alle informatie te geven in mijne ondervinding van een geheel jaar.

Dit boek wordt aanbevolen aan den preduceerder en gebruiker van wijn, maar niet aan den afschaffer, die echter onderduims zijn zak daarmede vult.

P. J. MALAN, O. W.zoon, Paarl."

Uit deze advertentie blijkt, *a*, dat de heer Malan goed gevaren is met *zijne* wijnen volgens voorschrift van den heer K. te bereiden: *b*, dat ZEd. ook informatie geeft, en *c*, dat hij boeken van den heer K. over wijnmaken te koop heeft. Over *a* verblijden wij ons; *b* en *c* zouden wij kunnen verstaan, ware ons niet verteld, dat ieder wijnboer die de kunst van den heer K. leert, eene belofte van geheimhouding aflegt. Hoe dit nu te rijmen met de advertentie? Want heeft iedereen het regt om zijn buurman te leeren, en zijn er bovendien boeken te krijgen, waarin de wijze van behandeling omschreven wordt, dan is het meteen uit met het £20-per-hoofd-plan. Wij schrijven dit in een goeden geest en noemen juist daarom op wat ons duister is. omdat wij belang hebben bij en belang stellen in de zaak, en omdat wij gaarne meer licht hadden om het onze er voor te kunnen doen.

In 't zelfde nieuwsblad komt ook nog eene advertentie van den heer Atherton, van Wellington, voor:—

"AAN WIJNBOUWERS.

De Ondergeteekende heeft de eer bekend te maken, dat hij bereid zal zijn gedurende den komenden Wijnoogsttijd onderrigt en alle noodige informatie te geven aan hen die een artikel wenschen te produceeren, al de eigenschappen bezittende die in een superieuren Wijn onontbeerlijk zijn.—Wijnen verbeterd tegen weinige kosten en moeite.—Een proefneming wordt beleefd verzocht. Kosten zeer matig.

Adres:—E. ATHERTON, Wellington."

Dit schijnt een geheel aparte onderneming. Wij houden ons gerecommandeerd, om van onze vrienden die den heer A. mogten employeeren, meer te hooren en ook *wat zij te betalen hadden voor zijne informatie.* "Alle eigenschappen die in een superieuren Wijn onontbeerlijk zijn," aan ons produkt te geven, jongens! dat is juist wat wij al jaren geleden noodig hadden en wat het doel was van wijlen de Z. A. Wijnmaatschappij. Hadden wij al dien tijd mannen als de HH. Knoop en Atherton in ons midden, zonder het te weten? Het is vervelend om dit nu eerst gewaar te worden; enfin: "beter laat dan nooit." Wij komen bij leven en gezondheid op deze belangrijke zaak terug, en verzoeken intusschen vriendelijk om zooveel gegevens als maar mogelijk, en teregtwijzing waar wij dwalen.

Nog komt in dezen perstijd in de dagbladen een brief voor, van den heer P. F. de Villiers, P. Fzoon, dien wij om deszelfs belangrijkheid en omdat de informatie *gratis* verschaft wordt gaarne op verzoek overnemen. Het spijt ons net maar dat de heer De Villiers ons niet een acht dagen vroeger een kopie voor het *Tijdschrift* zond, dan kon de brief in het vorig No. opgenomen zijn en zou dus beter aan het doel beantwoord hebben, daar de perstijd zoo goed als voorbij is wanneer dit No. in handen van onze lezers komt. Doch hier is hij, indien nu te laat, dan toch goed voor "heden over 11 maanden:—"

"Daar de perstijd op handen is, en onze wijnhandel in alles behalve bloeijenden staat verkeerd, is het wel der moeite waard eenige aanmerkingen en aanbevelingen daaromtrent te maken. Daar het toch niet te ontkennen valt dat de meesten onzer wijnboeren nog niet op de hoogte van zaken zijn in het maken hunner wijnen, en maar al te zeer het oude systema volgen, waardoor onze wijnen, volgens deszelfs verschillende soorten, niet eene evenredigheid van kleur en smaak bekomen.

"Wil men eene markt voor onze wijnen bekomen, dan moet staat kunnen worden gemaakt op eenheid van kleur en smaak, opdat daardoor dezelfde soorten ten allen tijden kunnen worden verkregen, hetwelk tot hiertoe, helaas, nog niet het geval was. Zulks behoort bij den wijnboer te huis, wanneer hij aan het persen is! De wijnhandelaar, het valt niet te ontkennen, kan den wijnboer ook veel daarin te gemoet komen, doch dat moet in de meeste gevallen kunstmatig gedaan worden, en heeft somtijds een niet al te voordeeligen invloed op den wijn. Wij zullen dus trachten den wijnboer eenigszins te hulp te komen, en aanbevelingen te doen, in het maken hunner differente wijnen.

"Kaapsche Sherry.—Perst uwe druiven, wanneer zij goed rijp zijn, doch niet overrijp, sorteert uwe druiven zooveel mogelijk, en mengt vooral de roode groendruif niet met de witte, ten einde de evenredigheid van kleur en smaak te bekomen, daar het niet te ontkennen valt dat de witte groendruif de beste sherry maakt. Sift de druiven, hetzij

vóór zij geperst zijn of daarna. Het eerstgenoemde is zeer aan te bevelen. Laat het dan van vier tot vijf dagen kuipen, dat zal zeer de wolkerigheid, in zoovelen onzer wijnen aanwezig, verhinderen! Gedurende het warmste gedeelte van den dag moet het persen vermeden worden. Intusschen kan men de druiven verzamelen, en zoolang binnenshuis bergen totdat ze afgekoeld zijn. Heeft men gebrek aan bergplaats, dan kunnen de afgesnedene druiven buiten in de zon op eene schoongemaakte baan worden geplaatst, om den volgenden morgen, voor en aleer het weder aan de warmte is blootgesteld, te worden geperst. De blootstelling der druiven aan de zon gedurende den dag heeft eenen chemischen invloed, en levert goeden wijn.

"Kaapsche Madeira.—Daartoe gebruikt men onze roode groendruif alleen, een weinig witte er bij, zal het niet schaden, en op dezelfde wijze te worden behandeld als sherry, met uitzondering dat het een dag langer kan kuipen of gisten dan de sherry, en gij zult ondervinden dat na verloop van tijd gij twee verschillende wijnen hebt geproduceerd, in smaak en kleur. Een weinig roode muscadeldruif bij de roode groendruif gevoegd, zal het niet schaden, maar integendeel smaak en geur zeer verbeteren.

"Hock.—Om goede Hock te produceren, neemt men steendruif of hanepoot, beide soorten gemengd, "onder omstandigheden," zal niet schaden. Hier moet men echter voorzigtiger te werk gaan. Zorg vooral dat de trossen welke met den grond in aanraking zijn geweest, niet worden genomen. De verbrande korrels worden uitgezocht, en indien hanepoot, moet het siften vooral niet vergeten worden, en het gisten of kuipen niet korter dan zes of zeven dagen zijn, teneinde de vleeschachtigheid der druif, zoo eigen, te verteeren, en de wolkerigheid, den wijn weder zoo eigen, te verhinderen. Goed zwavelen bij de eerste oversteking is noodzakelijk, dubbel zooveel als voor andere wijnen. Steendruif op dezelfde wijze, met uitzondering dat het kuipen slechts drie tot vier dagen moet wezen, en het zwavelen niet zoo sterk als met hanepoot.

"Kaapsche Pontac of Port.—Vereischt dezelfde behandeling als de sherry, doch de druif kan in dit geval liefst overrijp wezen dan niet. Lang kuipen is zeer goed. Te veel zwavelen werkt nadeelig. Het terdeeg doortrappen der deppen, wanneer men een tweede aftreksel maken wil, is zeer goed, daar men eerst dan in de meeste gevallen de ware Pontakkleur er uit verkrijgt. De most die daartoe moet gebruikt worden, moet zuiver groendruifmost wezen.

"Claret—moet op dezelfde wijze behandeld worden als de pontak. Daartoe neemt men 'Lacryma Christi' of Hermitage druif. Het doortrappen of tweede aftreksel maken moet in dit geval vermeden worden, ten einde de te donkere kleur te vermijden. Een weinig muscadel druif (roode),

goed rijp bij de Lacryma Christi of Hermitage en Pontak gedaan, is zeer aan te bevelen. Wil men echter al zijne wijnen niet op voorschrevene wijze maken, probeert dan met een of twee vaten, om het resultaat te zien, tusschen de nieuwe en oude wijze.

"Voor één ding moet echter goed gezorgd worden, en dat is dat uwe vaten goed en zuiver zijn, vooral uwe kuipen waarin gij perst, en ook de kelders, daar het maar al te dikwijls gebleken is, dat wijnkelders gebruikt worden om vleesch, aardappelen, enz. in te bergen, hetwelk een verderfelijken invloed op den wijn uitoefent.

"Voor den perstijd moeten de vaten terdeeg worden uitgeschrobt. Daartoe gebruikt men een gewonen vloerborstel, neemt versch water, totdat het geheel schoon is. Daarna een weinig goeden wijn, en dadelijk zwavelen, en na twee of drie dagen uitdroogen. Het uitbranden met twee of drie bottels spiritus en uitwitten met kalk is zeer aan te bevelen. Een vat behoeft niet juist zuur te wezen om dit alles te doen. Volgt men dit na, dan zullen de vaten altoos zoet en zuiver wezen.

"Het voormelde komt vooral te pas, wanneer men wijnsteen uit een vat genomen heeft, en een vat, niet zoo behandeld, geeft slechten en zuren wijn.

"Ter loops zij aangemerkt dat de beste tijd voor het oversteken dezer wijnen is de maanden April, Junij en September, al wordt het niet vereischt.

"Om verder over het wijnmaken uit te weiden, zou te veel op deze kolommen moeten inbreuk maken. Indien het voorschrevene wordt opgevolgd, dan zullen onze wijnen daardoor aanmerkelijk verbeterd worden, dan, en dan alleen zullen wij op een geregelde markt kunnen rekenen, en zal het den wijnkooper zeer vergemakkelijken in de verdere behandeling dezer wijnen.

UEds. Dw. Dienaar,

P. F. DE VILLIERS, P.F.ZOON."

Mogt nu maar uit al die roering—want roering is een levensteeken—wat goeds geboren worden! Goede wijn gemaakt en de Kaapsch-Holl. Exportmaatschappij opgerigt om hem te verschepen,—het is bijna te mooi om te gelooven dat het gebeuren zal. Laat ons wachten.

BEENENMEST.—Beenen, gelijk zoo menige andere dierlijke zelfstandigheid, vormen een rijken mest. De beenderen van jonge dieren zijn beter dan die van oude en van vette dieren beter dan die van magere. Uitgedroogde en gekookte beenderen zijn bijna nutteloos voor mest. Beenen van varkens zijn beter dan die van paarden, daar eerstgenoemde bijna altijd in goede konditie zijn als zij doodgaan, en laatstgenoemde meestal van ziekte of ouderdom sterven. Goede gemalen beenen moeten wit en vettarig zijn. Hoe fijner de beenen gemalen of gestampt zijn, hoe

gaauwer men er de gewenschte uitwerking van ondervindt. Honderd ponden gewigts aan goed gestampte beenen is net zoo veel waard als een wagenvracht (4 paarden) beste stalmest, en deze beenenmest kan beter gebruikt worden voor planten, groenten ens., daar hij zonder zoutachtige zelfstandigheden is.

Gestampte beenen zijn het beste geschikt voor ligten en zanderigen grond; maar voor zwaren grond is stalmest beter. Voor vijf of zes jaren hebben de planten het voordeel er van, en hoe meer de wortels in aanraking met de beenen komen hoe beter.

Voor boomen of wijngaarden, die jaren lang in den grond moeten staan, is het goed om beenen grof gebroken in de gaten te gooijen, waarin de boomen geplant moeten worden. Een laag van omtrent een voet dikte zal voor ruim twintig jaar de verbazendste uitwerking hebben.

Een goede manier om van beenen mest te maken is als volgt:—Neem, in den herfst, gestampte beenen, meng ze met graszoden, asch en goeden tuingrond, laat dit mengsel den winter overleggen blootgesteld aan regen en zonneschijn. Zoodra het in den grond komt zal het van goede uitwerking zijn.

Voor limoenboomen vooral zijn beenen bijzonder nuttig. De grond moet zooveel mogelijk opengemaakt worden, tot op de wortels, begraaf dan de beenen en maak weer toe met grond; lei dan maar fluksch op water. Herhaal deze behandeling alle drie of vier jaren.

Nog een voordeel van beenenmest is dat hij insekten uit den grond weghoudt.

(*Afrikaansche Almanak*).

KOORNBOERDERIJ.

Om een goeden oogst te bekomen is het niet alleen uiterst noodzakelijk om de landerijen behoorlijk te braken of te bemesten, maar is het vooral noodig om goed, gezond, oud gewisseld zaad te zaaijen. Hoe ouder zaad is hoe beter [als er natuurlijk geen mijt of mot in is!] en zorg altijd dat van het boveneinde van den graanhoop het vetste en schoonste graan voor zaad genomen wordt. Versch en altijd hetzelfde zaad op een stuk grond te zaaijen, is nadeelig en bevordert brand en roest. Om zaad te zuiveren van brand doet men het zaadgraan vooraf 18 of 24 uur in de vitriool; neem 1½ of 1 lb. voor een mud, meng eerst goed met het water en doe dan het zaad er in. Kalkwater is ook goed; neem 1½ emmer kalk voor een mud zaad. Het is ook vooral noodig om graan, dat voor zaad bestemd is, goed rijp te laten worden alvorens den sikkel er in te steken.

De landerijen *goed mest te geven en te braken* is wel het voornaamste stuk voor den landbouwer. Er zijn verschillende manieren van braken:
a) de grond zoo vlak mogelijk, zeg 3 duim te braken en dan weer bij het

zaaijen diep te ploegen,zoodoende blijft het vuilgoed onder; *b*) beide keeren diep, maar dan overkruis omploegen; *c*) of anders diep braken, en dan bij het zaaijen slechts een paar duim diep omploegen, en dan alle zaad *onder* zaaijen, vooral haver, die wil niet graag diep gezaaid zijn. Een voornaam middel om grond (al was het ook de onvruchtbaarste) geil te maken, is mielies en erwten stronken. Wil uw land naar geen mest hooren, zaai er mielies op, oogst af en laat de stronken goed kort en klein op het land steken, ploeg het dan om en zie of het in het volgend jaar niet beter beantwoordt.

Wieke kan men gemakkelijk uitroeijen, door zoo 'n land waarop dit onkruid gevonden wordt, dik te bemesten; het gaat daarvan dood.

Wilde haver, door tuingoed, vooral mielies, op zulk een land te zaaijen, 3 jaren na elkander, het dan met de schoffel uit te roeijen, of anders van half Julij tot half Augustus den grond waarop wilde haver is goed nat te leiden en het vee er op te jagen, zoodat het zaad ingetrapt wordt. Dan komt het op en dan, als men, zeg 20 Augustus, het land ploegt en zaait, is de wilde haver bijna alles op en wordt dood geploegd. Natuurlijk moet het land dan niet gebraakt zijn dat de pitten of korrels goed kunnen uitverschen in zon en regen. Het allerbeste echter is om zorg te dragen voor schoon zaad, en om de landerijen schoon te houden door elken onkruidstoel bij tijds uit te roeijen. *(Idem.)*

VARIA.

(Uit de Landbouwbladen.)

Bevordering van de haarwisseling bij paarden.—Het "Zeitschrift des Verbandes deutscher Fuhrunternehmer" raadt aan, om als in het voorjaar de verwisseling van haar bij paarden niet goed verloopt—wat doorgaans een gevolg is van gestoorde spijsvertering of van gebrek aan bloedvorming—eene kleine hoeveelheid *zout* te geven, of een geringe gift van kalk en zwavel. Ook vond men baat bij gebroeide gekneusde gerst, of bij lijnkoeken met bijvoeging van een weinig zout.

Een stukje voor onzen aanstaanden Minister van Landbouw:—

Frankrijk bezit sints geruimen tijd *inspecteurs* van den landbouw. De dienst van die ambtenaren is thans geheel hervormd, en in twee rubrieken gesplitst. De eene omvat het *landbouw-onderwijs* (de nat. landbouwscholen, de akkerbouw-scholen, en de departementale landbouwleerstoelen), de andere den landbouw (model-scholen en instellingen voor de fokkerij, de wedstrijden en de bestudering der landbouw-stelsels). Er zijn inspecteurs en algemeene inspecteurs; de graad van "toegevoegd

aan de algemeene inspectie" is afgeschaft. De inspecteurs voor het landbouw-onderwijs worden gekozen uit de professoren van de nat. landbouwscholen, die minstens 6 jaren dienst hebben, uit de dep. landbouw-professoren en de directeuren der landbouw-proefstations; voorts uit vroegere leerlingen aan het Nat. Landbouw-Instituut, nam. uit hen, die daar de eerste of tweede in rang waren, eene zending naar den vreemde hebben volbragt en eene of meer vreemde talen kennen. De algemeene inspecteurs worden uit de inspecteurs gekozen, uit de directeuren en professoren van het Instituut en de nat. landbouw-scholen.

HET VAK VAN DEN LANDBOUWER.

In Sept. l.l. heeft de burggraaf de Hédouville op den wedstrijd van de landbouw-vereeniging te Wassay (Haute-Marne) in zijne rede o.a. dit gezegd:—

"Wat er van zij, mijne hoorders, en welke begeerten er ook bij ons opkomen, vooral sedert eenige jaren—het vak van den landbouwer is nog steeds het meest onafhankelijke en het gelukkigste. Wie kan er op bogen uwe vrijheid te genieten? Ziet den werkman in de fabrieken, verbonden van den eersten dag des jaars tot den laatsten, met eene eentoonige regelmatigheid onder bedreiging van boete of te worden weggezonden. Ziet de handelaar, wiens belangen hem zonder verpoozing onophoudelijk aan zijn kantoor kluisteren; of wel den ambtenaar, man van zijn pligt, elken dag aan dezelfde taak vastgeklonken. Ziet het met welk een kinderlijke vreugde de werkman, de koopman, de ambtenaar zelfs genieten van een vrijen dag en hoe zij zich dan naar buiten begeven. En gij daarentegen, veel gelukkiger sterveling, gij hebt elken dag deze vrijheid, die zoo benijdbaar schijnt voor hen, die haar niet hebben. Indien gij hard werkt, is het in uw tijd, zonder dat iemand u jaagt, anders dan uw pligt. Gevoelt dan dat geluk, benijdt geen anderen, vooral de sulken, die slechts gelukkig schijnen, en zich tevreden zouden gevoelen als zij in uwe plaats waren. Laat uw vak dan ook niet los, landbouwers; hoe hard het u toeschijne, ge zoudt er te eeniger tijd een grievend berouw over gevoelen. Blijft te lande, vermeerdert uwe kennis altijd en overal waar gij er gelegenheid voor vinden zult; laat uwe kinderen onderrigten in de wetenschap van den landbouw; laat hen goede handelwijze leeren in zake bemesting, laat hen grondige kennis opdoen van de dieren, die zij eens in eigendom zullen hebben; laat hen leeren zich van de noodig geworden werktuigen te bedienen, en rigt self al uw doorzigt op een goed vastgesteld doel, zonder er tegen op te zien om met sleur of slender te breken". Vooral, wanneer onze landbouwers geneigd zijn om over slechte tijden en over slecht "volk" te klagen, mogen zij deze aanspraak van den Burggraaf de Hédouville nog eens lezen.

Godgeleerdheid en Wijsbegeerte.

DE DOOD VAN KESHUB CHUNDER SEN,

den beroemden Indischen hervormer, wordt aangekondigd. Hij was bekend als de leidsman van de secte der zoogenaamde "Brahma Somaj." De stichter dier secte was RAM MOHUN ROY, die in 1772 werd geboren en te Bristol overleed in 1833. Hij erkende "de zedelijke grootheid van Jezus, en de waarheid der christelijke grondbeginselen, maar geeft de hindusche overlevering niet geheel en al prijs." De Vedas, of heilige boeken der Indiers, beschouwde hij als goddelijk van oorsprong. Die secte "wil een godsdienst die in aanbidding van God als den liefderijken vader van alle menschen bestaat, en welks vrucht broederlijke liefde tot allen is" (Tiele). Omtrent 1860 kwam er eene scheuring in de secte. De jongere Brahmanen, aan wier hoofd *Keshub Chunder Sen* stond, trachtten eene hervorming in liberalen geest tot stand te brengen. De Casten-verdeeling moest worden afgeschaft, en alle bijgeloovige praktijken uit hunnen eeredienst verbannen. De twee partijen gingen uit elkaar. De progressieve Brahmas, of, zooals zij zich noemden, de "Brahma Somaj," hebben sedert dien tijd grooten voortgang gemaakt. Zij bouwden eene kapel in Calcutta, en trachtten elders verschillende takken te stichten. *Keshub Chunder Sen* heeft Engeland bezocht en werd toegelaten in meer dan eene kapel in Londen te spreken, Zelfs een man als Lord Lawrence nam hem onder zijne bescherming. en sprak zeer ten gunste van deze beweging en haar weldadigen invloed op Indie en het Indische leven. Dat de hervormer zelf een zeer edel mensch was kan niet worden ontkend. Een van de laatste dingen door hem gedaan was eene sterke aanbeveling van het werk van het leger des heils.

Om de godsdienstige beschouwingen der secte te leeren kennen, moeten wij hun catechismus raadplegen. Het volgende uittreksel zal genoegzaam licht werpen op de zaak:—

1. Wie is de godheid der Brahma's?

De eene ware God, een zonder een tweede, wien alle Hindu Sastras eeren.

2. Wat is de godsdienst der Brahma's?

God lief te hebben en de werken die Hij lief heeft te doen.

3. Wat is de tempel der Brahma's?

Het reine hart.

4. Wat zijn de ceremoniën der Brahma's?

Goede werken.

5. Wat is het offer der Brahma's?

Afstand doen van zelfzucht.

D

6. Wat zijn de godsdienstpligten der Brahma's?

Geen zonde doen. De Mahabharata zegt: Die geene zonde doet in geest, spraak, daad of verstand doet daden van zelfverloochening. Niet hij die zijn ligchaam laat uitdroogen.

7. Wat is de plaats van pelgrimstogt voor de Brahma's?

Het gezelschap der goeden.

8. Wat is de Veda der Brahma's?

Goddelijke kennis. 't Is hooger dan al de Vedas. De Veda zelf zegt: De lagere kennis is de Rig Veda, de Yajur Veda, de Sama Veda, de Atharva Veda, de hoogere is die welke handelt over God.

9. Wat is de allerheiligste formule van de Brahma's?

Zijt goed en doet goed.

10. Wie is de ware Brahma?

Hij die Brahma kent. "Hij die deze wereld verlaat God kennende, is een Brahma in den waren zin des woords."

Hieruit zien wij dat deze sekte veel overeenkomst heeft met de Unitariers uit Europa.

Het "Luther fest-spiel" te Worms.—Dat wij ons van harte verheugden in de viering van het Lutherfeest zal ieder kunnen verstaan. Immers de Protestantsche wereld heeft, naast God, aan Luther bijna alles te danken. Maar dat wij niet kunnen instemmen met alles wat er in Duitschland gedaan werd gedurende die dagen van feestviering spreekt evenzeer van zelf. Dingen werden gedaan en woorden gesproken, die veeleer aan menschenvergoding lieten denken dan aan iets anders. Onder anderen werd er te Worms in eene *Evangelische Kerk* het voornaamste uit de geschiedenis van Luther bij wijze van eene *komedie vertooning* opgevoerd. En wat nog meer zegt de *Allgemeine Lutherische Kirchenzeitung* (het orgaan der Luthersche confessionelen) juicht het toe. Had zulk eene komedie plaats gevonden in een Amerikaansch kerkgebouw, dan zouden die heeren der redactie den mond vol gehad hebben van smaad over Amerikaansche overdrijvingen. Maar nu het te Worms plaats vindt is het wat anders. De redactie verklaart echter, dat zij in het begin ernstig bezwaar had tegen die komedie in de kerk, maar, na haar te hebben bijgewoond, kan verklaren dat "zij aan de evangelische kerk geen schade heeft gedaan, en dat de krachtige nationale held van Duitschland, doordat hij in tastbare gestalte werd voorgesteld, tot menigeen nader is gekomen en aan velen liever is geworden."

"De tekst van dit "festspiel," zoo wordt ons gemeld, "is gedicht door den dichter Herrig, en vangt aan met eene alleenspraak, die aan Goethe's Faust doet denken.

"De heeren Bessermann en Kraustenack, *tooneelspelers van beroep*, hebben de rol van Luther vervuld, en de wijze waarop zij dit deden, ver-

dient volgens de redactie van bovengenoemd blad, wel lof, behalve dat zij aan de persoonlijkheid van den geloofsheld geen regt lieten wedervaren. Beide tooneelspelers schijnen met veel pathos te hebben gedeclameerd, maar te veel als komedianten. *Luther*—zoo zegt de redactie heel naief—werd meer als komediant dan als leeraar (pfarrer) voorgesteld.

N.B. heeft de redactie mogelijk het woord van Mephistopheles vergeten:

> Ich hab' es öfters rühmen hören,
> Ein Komödiant könnt' einen Pfarrer lehren

en het antwoord van Faust:

> Ja, wenn der Pfarrer ein Komödiant ist;
> Wie das denn wohl zu zeiten kommen mag.]

Dit neemt echter niet weg, dat de redactie den Heer er voor dankt, omdat dit "*Luther* festspiel" den man voor oogen brengt die het "Gottes Wort" in zijn reinheid en klaarheid aan Duitschland terug gaf, n iets deed gevoelen van de innigheid en diepte van het evangelisch kerklied.

De redactie hoopt verder, dat als dit Lutherspel herhaald wordt, de beide mannen zich meer vertrouwd zullen gemaakt hebben met de taal der kerk.

Het Nederlandsche blad dat ons het bovenstaande meêdeelt voegt er nog dit bij:—

"Verbeeld u, lezer, dat u elk jaar op een tooneel vertoond wordt, door declamerende komedianten, hoe Luthers ziel geworsteld heeft, om te komen tot de regtvaardiging door het geloof en tot de breuk met Rome. Is het niet dat men op zulk eene wijze terugkeert tot den donkeren nacht der middeleeuwen. Toen was het komediespelen in de kerken nog in zooverre eenigszins geregtvaardigd, dat daardoor de onkundige menigte althans iets van de gewijde geschiedenis leerde kennen. Maar Luther's geschiedenis is door tal van populaire schriften zoo bekend, dat elk voorwendsel, dat een "Luther-festspiel" zou noodig wezen om Luther's persoon beter te leeren kennen, in zijne nietigheid openbaar wordt. Wij beweren, dat de gedachte, om de zielsworstelingen van den grooten Hervormer en zijn geestelijken strijd, die van zoo teederen aard zijn, op de planken voor een nieuwsgierig publiek te brengen... heiligschennis is."

KRITIEK VAN HET OUDE TESTAMENT.—In den laatsten tijd hebben verschillende stemmen zich laten hooren in het belang van den Pentateuch en zijn al of niet Mosaïschen oorsprong. Van zeer verschillenden kant werd de zaak besproken. Het boek van Robertson Smith bragt veler gemoederen in beweging en verwierf eene reputatie niet alleen in Schotland, maar zelfs in Nederland en Duitschland.

De methode van Smith komt in hoofdtrekken hierop neer:—In den Pentateuch hebben wij drie verschillende wetgevingen, Bondsboek Deuteronomium, Priesterlijke Wetgeving. De eerste wetgeving was eenvoudig en bevat weinig cultus-voorschriften. Sporen van die wetgeving vinden wij bij Samuel en Saul en zelfs de profeten der 8ste eeuw kenden geene andere. De tweede wetgeving (Deuteronomium) is een poging om de profetische prediking van Jesaja praktisch te realiseren terwijl de derde de priesterlijke wetgeving aantoont. Hier hebben wij zeer naauwkeurige voorschriften omtrent eeredienst, en wordt de zonde van het volk bij de offerplegtigheden die culmineren in den grooten verzoendag in rekening gebragt.

Tegen de beschouwingen van Robertson Smith zijn van tijd tot tijd in Engeland en in Amerika zeer degelijke antwoorden verschenen. Prof. Green, van Princeton, heeft Smith op meer dan één punt bestreden, en zelfs in Schotland heeft Prof. Binnie op kalme, waardige en voor velen afdoende wijze de overgeleverde beschouwing omtrent den Pentateuch verdedigd. Pas echter is er een werk verschenen, dat andermaal dit vraagstuk behandelt. 't Is afkomstig van den heer *Sime*, bekend als de schrijver van het beste "Leven van Lessing" in de Engelsche taal. Zijn doel is voor de Joodsche letterkunde te doen, wat Niebuhr gedaan heeft voor de geschiedenis van Rome. Veel tijd heeft hij besteed in het onderzoek, en vlijtig heeft hij de bronnen bestudeerd. Zijn doel is niet juist eene repliek te leveren op het boek van Robertson Smith. Hij heeft eenvoudig te doen met de geschiedenis van het Jodendom. Zijn methode kan in zijn eigen woorden aangegeven. "The rules of historical research," zoo zegt hij, "on which I have worked are those which have been applied in verifying the literature of Greece and Rome. Two of them were first stated in a book written eighteen hundred years ago to vindicate the truth of the Hebrew records. Josephus, a learned Jewish priest, was the author of that book; and the position he maintained was the necessity of public documents for an accurate history of any nation. This involved, first, a knowledge of the art of writing; and second, the drawing up and the safe keeping of State papers. Besides these two great principles (just mentioned) science recognizes a third which gives life and coherence to all literature. Every nation has a fountainhead of thought, from which a living stream flows into the darkest corners of its history. Homer's poems are such a fountainhead; Shakespeare is another; the Pentateuch is a third. If then the Pentateuch be the chief source of Hebrew literature, living rills will be found running from it throughout the after history in words, quotations, and in ideas."

Waar de heer Sime zich verdienstelijk heeft gemaakt is, om het Boek Deuteronomium en het wettelijk stelsel van Leviticus terug te leiden naar

de andere historische boeken van het Oude Testament. Langs dezen weg wordt zijn werk apologetisch, en strekt het, zonder dat de schrijver zulks bedoelt, tot een antwoord op de beschouwingen van Kuenen en Robertson Smith. De titel van het werk is "*The Kingdom of All Israel.*"

In Duitschland hebben meer stemmen zich laten hooren. Onder anderen Delitzsch, en Bohl. Het werk van Delitzsch heet *Kritische Studien van de vijf boeken van Mozes.* Zijn standpunt kan in zijn eigen woorden worden aangegeven: "Langen tijd was ik van meening, dat het voldoende was zich voor te stellen dat de werkzaamheid der medearbeiders [n.l. aan de zamenstelling van den Pentateuch] bepaald bleef tot den tijd van Jozua en de Richteren, maar thans staat het voor mij vast, dat de geschiedenis van het ontstaan en den voortgezetten arbeid, waaruit de Thora in haren tegenwoordigen vorm is voortgekomon, reikt tot in den tijd na de ballingschap en dat die arbeid misschien zelfs nog niet geheel ophield toen de Samaritaansche Pentateuch en de Grieksche vertaling ontstonden." Alzoo niet alles van Mozes afkomstig. Veel gewijzigd in vervolg van tijd. "Deze toepassingen en wijzigingen (hoe kon het ook anders?) werden met vol vertrouwen aangemerkt als uit dezelfde bron van openbaring afgeleid, met hetgeen daaraan ten grondslag strekte en als zoodanig was overgeleverd." M.|A. W:—De kern van den Pentateuch is van Moses afkomstig, grootendeels door hem opgeschreven; die kern is uitgewerkt en gewijzigd en de Thora, die wij nu bezitten, "is de afspiegeling van een eeuwenlang proces van ontwikkeling, die de wet van Moses heeft ondergaan in Israels denken en handelen. Wij stemmen toe, dat de Thora den neerslag van dit proces bevat, maar des te meer houden wij vast aan den Mozaischen oorsprong en het geopenbaarde karakter van het eens gelegde fondament." (Kritische studien). De methode van Delitzsch dus is, om uit vergelijking der wetbundels onderling en uit de beschouwing van sommige wetten op zich zelf aan te toonen, dat vele deelen daarvan zeer oud *moeten* of althans *kunnen* zijn."

Anders is de methode door *Dr. Bohl*, van Weenen, gevolgd:—*Tot de Wet en tot de Getuigenis.* Het werk zelf is ons onbekend gebleven.

De *Heraut* geeft er het volgende verslag van:—Het geheel is in zeven hoofdstukken verdeeld. In het eerste deel bepaalt de schrijver het begrip van "*wet*" tegenover de willekeurige opvattingen der critici. In het tweede hoofdstuk handelt hij over het "*verbond*," waarbij hij aantoont, dat het niet juist is, het Mozaisch verbond met het aartsvaderlijk verbond op eene lijn te stellen, daar toch geschreven staat, dat de wet "daarbij gekomen is." Er is een verbond n.l. dat met Noach is opgerigt en waarvan de regenboog het teeken was, en verder een verbond, dat met de aartsvaders gesloten werd, waarvan het teeken de besnijdenis was. Daar buiten is er geen verbond, en Jezus Christus heeft slechts het

verbond met de aartsvaders als de uitvoerder en middellaar tot waarheid gemaakt. Van groot belang zoowel wat dogmatiek als kerkhistorie aangaat zijn de parallellen uit de kerkgeschiedenis, welke in het derde hoofdstuk worden behandeld. Op grond van de nieuwste onderzoekingen van Ritschl en Heppe met betrekking tot de geschiedenis van het pietisme in de gereformeerde kerk wordt aangetoond hoe spoedig in haar boezem praktisch de werkheiligheid insloop, evenals in de Luthersche Kerk het autinomianisme, als ware de leer der regtvaardigmaking er niet.

In hoofdstuk vier wordt over de "profeten" gehandeld, waarbij vooral over Eli en Samuel gesproken wordt, welke wij leeren kennen als mannen bezield door den Heiligen Geest, door God geleerd, wier geschiedenis men niet met de oogen der moderne critici moet aanzien als schooloefeningen, waarbij men meent voortdurend met rooden inkt te moeten verbeteren. In hoofdstuk V wordt gesproken over "de moderne beschouwingen des ouden testaments in het algemeen." Hoofdstuk VI handelt over de "pia fraus" (vroom bedrog) der moderne critiek, waardoor de geheele historie des Ouden Testaments wordt voorgesteld als een getuigenis van den tweeden rang welke uit de pen van later levende, door een gekleurde bril ziende profeten is gevloeid. Hier vooral worden de vijf boeken van Mozes door den schrijver in bescherming genomen.

Het werk van Dr. Bohl wordt door de *Heraut* sterk aanbevolen, maar schijnt niet zoo veel ingang in Duitschland gevonden te hebben.

IETS UIT DE STATISTIEK.—Uit een pas verschenen werk van G. F. Kolb "Statistik der Neuzeit" blijkt het volgende:

Getal christenen op den aardbodem 425 millioen waarvan

Roomsch-Katholieken	215,000,000.
Protestanten	122,000,000.
Grieksche Kerk	80,000,000.
Andere sekten	8,000,000.

Als overwegend Protestantsche landen gelden buiten Duitschland, Engeland, de Nederlanden, Zweden en Noorwegen, Denemarken en Zwitserland. In Oostenrijk zijn er 28½ mill. Katholieken tegen 3½ mill. Protestanten; in Frankrijk 37 mill. Katholieken tegenover slechts 600,000 Protestanten; in Italië 28 mill. Katholieken, en niet meer dan 60,000 Protestanten. In Zweden echter is de verhouding eenigszins anders. Daar telt men 4,560,000 Protestanten tegenover 600 R. Katholiegen, en in Denemarken omtrent 2 millioen Protestanten en 3000 Katholieken. In Zwitserland staan de getallen bijna gelijk, dat wil zeggen 1,670,000 Protestanten en 1,600,000 R. Katholieken; en zelfs in Neder-

land heeft de Roomsche Kerk eene verbazende getalsterkte, d.w.z. 2½ millioen Protestanten tegenover 1,450,000 Katholieken. In Groot-Brittannie zijn de verhoudingen als volgt:

Engelsche Staatskerk	18½ Mill.
Schotsche Kerk	1,470,000
Dissenters	6,034,000

Een totaal uitmakende van omtrent 26 millioen Protestantsche, tegenover slechts 5,500,000 Roomsch Katholieken.

Uit bovengaande Statistiek blijkt dat de Roomsche Kerk eene geweldige magt heeft in de wereld, en in getalsterkte het Protestantisme voorbij streeft.

Wetenschappelijk.

DIAMANTEN MAKEN.

De alchymisten, goudmakers eener vroegere eeuw hebben een mededinger gevonden in den heer MACTEAR te Glasgow, die bekend maakte dat, door een chemische bewerking welke hij voorloopig geheim hield, het hem gelukt was kleine ligchaampjes te verkrijgen, die hij voor diamanten meende te mogen houden. Het is gemakkelijk te begrijpen dat dit berigt. ook buiten de wereld der wetenschap, dáár misschien vooral, groot opzien baarde en dat allerlei tijdschriften en dagbladen zich beijverden om het te verspreiden en te bespreken.

Het goudmaken nu is sedert langer dan een eeuw in discrediet geraakt. Het is bekend dat allen, die voorwendden het te kennen en te kunnen en daarvan schijnbaar welgeslaagde proeven leverden, als bedriegers zijn ontmaskerd, na gedurende langeren of korteren tijd geleefd te hebben ten koste der ligtgeloovigen. En al kan niemand beweren dat zoo iets als goudmaken in zich zelf *onmogelijk* is—een nederlandsch chemicus van grooten naam heeft voor ruim twintig jaren dit zeer luide doen opmerken,—en al wijzen onderzoekingen van den laatsten tijd ook nog zoo overtuigend er op heen, dat misschien spoedig de omzetting van de eene stof, welke wij nu een element noemen, in eene andere dergelijke mogelijk worden *kan*, tusschen dit "niet *on*mogelijk zijn' of "misschien mogelijk worden" en de praktische uitvoerbaarheid ligt een kloof, waarvan niemand zeggen kan hoe breed en diep zij is en hoevéél tijd er noodig zal zijn om haar te dempen.

Is het zoo ook met het maken van diamanten? Het zou mij niet verwonderen als, door een oppervlakkige overeenkomst misleid, velen geneigd waren om beide vraagstukken op gelijke lijn te stellen wat

de mogelijkheid hunner oplossing betreft, en uit de thans nog bestaande praktische onmogelijkheid van het goudmaken te besluiten tot eene even zekere hopeloosheid der pogingen, om echte diamanten te verkrijgen, anders dan die, welke de natuur geheel gevormd ons levert. Ik heb zelfs iets dergelijks voor eenige dagen openlijk hooren beweren.

Eenig nadenken kan echter iedereen gemakkelijk overtuigen dat hieraan een begripsverwarring ten grondslag ligt. Immers de alchymisten stelden zich voor goud te doen ontstaan uit eenige andere stof, *die geen goud was.* Wie diamanten maken wil stelt zich ten doel om een deel der op onzen aardbol in allerlei vorm en toestanden in verbazende hoeveelheid voorhanden koolstof in *den vorm* van diamant te doen overgaan, de deeltjes daarvan zich *zóó* te doen aaneenhechten, dat zij een doorschijnend ligchaam vormen. Bij het eene moet geheel de aard eener enkelvoudige stof worden veranderd, bij het andere alleen hare moleculaire structuur. Dit in aanmerking genomen zou men zich bijna verwonderen dat het niet reeds voorlang is geschied en dat niet reeds kunstmatige diamanten voor iedereen te verkrijgen zijn. Maar de praktische moeijelijkheden, bij het toepassen op koolstof (carbon) van de bewerkingen, waardoor het bij zeer vele andere stoffen uiterst gemakkelijk valt om ze van een vormlooze, veelal ondoorschijnende massa te doen overgaan in een helder doorschijnend kristal, zijn vele en ernstige. Het zij mij veroorloofd hier de voornaamste dier bewerkingen kortelijk na te gaan, om bij elke daarvan aan te stippen wat de toepassing daarvan op koolstof in den weg staat.

1o. Oplossing der stof en verdamping van het oplosmiddel. Eene hoeveelheid suiker b.v., in water opgelost, vormt zich, bij *langzame* verdamping van dit water, tot fraaije doorschijnende kristallen. Uit houtskool en coaks zou men op deze wijze uiterst gemakkelijk koolstofkristallen, dat zijn diamanten, misschien van aanzienlijke grootte, kunnen verkrijgen, indien er slechts een vloeistof te vinden was, waarin kool kon worden opgelost, *zonder meer*, dat wil zeggen zonder dat zij met deze vloeistof, of met een of meer harer bestanddeelen, eene chemische verbinding aangaat. Maar deze bestaat niet, is althans tot nog toe niet bekend.

2o. Smelting der stof en kristallisatie door bekoeling. Om al wederom zich door een voorbeeld een denkbeeld te vormen van wat op deze wijze geschieden kan, denke men aan de zwavel. Wordt deze gesmolten en daarna langzaam bekoeld, dan kan men, door, zoodra een gedeelte vast geworden is, het andere nog vloeibare deel af te gieten, zien dat het eerste zich tot fraaije kristallen heeft gevormd. Kan nu koolstof ook gesmolten worden? Ongetwijfeld; maar de eenige tot nog toe bekende warmtebron, welke eene temperatuur kan voortbrengen, die daartoe hoog genoeg is, is de elektrische lichtboog. Doet men die door een magtigen

stroom ontstaan tusschen twee koolspitsen in een besloten en van zuurstof bevrijde ruimte, dan toont de roetachtige aanslag tegen de wanden daarvan, nadat het verschijnsel slechts enkele minuten heeft geduurd, dat de kool daarbij vervluchtigd is geworden en dus zeker wel vooraf gesmolten is geweest. Ook het uitwendig aanzien van wat er na de proef aan de spitsen is overgebleven, draagt de duidelijkste sporen daarvan. Heeft men voor die spitsen bolvormig afgeknotte kegels van met het oog op de grootst mogelijke zuiverheid bereidde BUNSEN'sche kool gebezigd en die bij den stroomovergang slechts door zeer verdunde waterstof omringd gehouden, dan vindt men ze daarna, vooral die, welke als negatieve elektrode diende, aan den top bedekt met wratvormige verhevenheden, metaalglanzend en van een lichtgraauwe kleur. Die stof vertoont alle eigenschappen van graphiet of potlood, van een vorm dus, waarin de koolstof ook in de natuur wordt gevonden, en welke in hare eigenschappen aan den diamant het meest nabijkomt. Maar van doorschijnendheid en van kristalvorm is niets te bespeuren. Niets dus, wat naar diamant gelijkt. En geen wonder! Want de eerste voorwaarde om kristallen uit een gesmolten vloeistof te verkrijgen: het *langzaam* bekoelen daarvan, ontbreekt hier ten eenemale.

3o. Sublimatie. Alle enkelvoudige stoffen kunnen, na gesmolten te zijn, tot damp overgaan. Van sommigen daarvan—Jodium en Zwavel b.v.—is het gemakkelijk ze door verkoeling van haren damp tegen een kouden wand weder in kristalvorm te verkrijgen. Zou koolstof ook op deze wijze "gesublimeerd" kunnen worden? Om deze vraag à priori te beantwoorden moet men in aanmerking nemen dat, in overeenkomst met het bovenstaande, een betrekkelijk langzame verkoeling van den damp ook hier weder het eerste vereischte is om kristallen, vooral om kristallen van niet al te geringe grootte, te zien ontstaan. Hoe nu een ruimte te verkrijgen, waarin, als koolstof daarin door den elektrischen lichtboog verdampt, de temperatuur hoog genoeg is om te verhoeden dat die damp, reeds voor dat zij de wanden bereikt, den nevelvorm aanneme, zoodat er van eene condensatie tegen deze, atoom aan atoom als 't ware, zooals die voor den kristalvorm onmisbaar is, geen sprake kan zijn. Ik aarzel niet te beweren dat dit *zeer* moeijelijk zou zijn; voor onmogelijk evenwel houd ik het niet. En er zouden langs dien weg misschien belangrijke uitkomsten te verkrijgen zijn. Althans toen ik, na een proef met den elektrischen lichtboog als de boven onder 2 beschrevene, die langer dan gewoonlijk, misschien wel 10 minuten, had geduurd en waarbij de glazen klok zeer heet was geworden, na geheele bekoeling die klok wilde schoonmaken en daartoe de wanden met water afwreef, meende ik tusschen de amorphe kooldeeltjes enkele veel hardere korreltjes te voelen. Een poging om die door verzameling van het waschvocht en het laten besinken en slibben daarvan te vereenigen en

e reinigen, gelukte in zooverre, dat zij nu ook voor het oog als enkele witte of althans grijze stipjes zigtbaar werden. Maar onmogelijk bleek het ze van de vast aanhangende zwarte kooldeeltjes geheel te zuiveren. Een mikroskopisch onderzoek leverde daarom niets overtuigends op, en de eenige grond waarop men zou kunnen steunen als men wilde beweren hier mikroskopische diamantjes voor zich te hebben, was te vinden in de omstándigheid dat zij, tusschen twee glasplaatjes gewreven, deze merkbaar krasten.

4o. Langzame afscheiding eener stof uit eene chemische verbinding. De bekende "boomen" van Saturnus en Diana leveren van zulk een werking een hier passend voorbeeld. Een stukje zink, in een oplossing van loodacetaat geplaatst, bedekt zich aan zijne geheele oppervlakte met dunne, staafvormige kristallen van lood, die zich aan en op elkaar vasthechten en zoo weldra een aanzienlijke ruimte beslaan in het vocht, dat eindelijk al het lood dat het bevat op deze wijze verliest, terwijl het daarvoor zink opneemt. Men zou nog een aantal andere voorbeelden kunnen aanvoeren van stoffen, op dezelfde wijze, dat is door langzame chemische werking, in kristalvorm afgescheiden uit hare verbindingen, terwijl die in water waren opgelost of door warmte vloeibaar gemaakt. Zou dit voor koolstofverbindingen ook mogelijk zijn?

Het is reeds herhaalde malen beproefd. De eerste maal, waarvan ik mij herinner dat iets daarvan bekend is geworden, geschiedde dit—het zal nu omstreeks 30 jaren geleden zijn — door een fransch chemicus, GANAL. Ik geloof niet dat hij zijne methode uitvoerig beschreven heeft: alleen is bekend geworden dat hij zwavelkoolstof langzaam ontleedde. Hij vertoonde *zeer kleine* kristallen als de uitkomst daarvan aan de *Académie des Sciences*, welke de eigenschappen van diamant, vooral de hardheid, duidelijk vertoonden, en hoopte spoedig grooteren te zullen verkrijgen. Maar hij schijnt daarin niet geslaagd te zijn; althans men heeft daar later niets meer van vernomen.

Eenige jaren daarna...... heb ik zelf beproefd om diamant af te scheiden en nu door elektrolyse van vloeibaar koolzuur. Zooals het meer gaat met proefnemingen, die de verwachte of althans mogelijk geachte uitkomst niet hebben opgeleverd—ik heb steeds verzuimd ze bekend te maken. Eerst meende ik nog wel verbeteringen te zullen kunnen aanbrengen in mijne wijze van werken. En toen het mij al meer en meer duidelijk werd dat die practisch niet wel waren te verwezenlijken, toen dacht ik er in 't geheel niet meer aan. Toch geloof ik nu nog van die proefnemingen een schets te mogen geven, omdat de wijze waarop, en dus de reden waarom zij mislukten misschien niet geheel onbelangrijk mogen heeten.

THEILER'S museum alhier was toen in bezit gekomen van den toestel van DONNY en MARESKA tot vloeibaar en vastmaken van koolzuur. De

directeur daarvan, prof. J. G. S. VAN BREDA, veroorloofde mij welwillend daarvan gebruik te maken, om eenig vloeibaar koolzuur in een glazen buis met behulp van twee daarin gedompelde platinadraden aan de elektrolyse te onderwerpen. Ik zwijg van de moeijelijkheid om twee zulke draden door de noodzakelijk dikke wanden van zulk een buis heen te brengen en die dan toe te smelten, stevig genoeg om ook op die plaats eene drukking te kunnen weerstaan, als die van koolzuur, waarvan een gedeelte vloeibaar is bij een temperatuur van 15° C. of daarboven. Genoeg dat het eindelijk gelukte om twee zulke buizen gereed en gevuld te verkrijgen. Een daarvan werd regtop onder een klokvormige bedekking van dik plaatlood geplaatst, en toen elk zijner draden verbonden met een der polen van eene batterij bestaande, als mijn geheugen mij niet geheel ontrouw is, uit DANIËL-elementen. De naald van een in de stroombaan opgenomen tangenten-boussole, met een multiplicator van een veertigtal windingen, week meer dan twintig graden af. Het koolzuur was dus een geleider, zij het ook een vrij slechte. En die naald ging in eenige minuten ruim twee graden terug. "Polarisatie der elektroden, dus elektrolyse," zeide ik verheugd tot den hoogleeraar, die mijne proefneming bijwoonde. Maar mijn vreugd was van korten duur. Want toen wij eenige oogenblikken slechts de vraag bespraken, of misschien ook nog iets anders dan polarisatie de oorzaak dier stroomvermindering zijn kon, werden wij in de rede gevallen door een knal als van een pistoolschot. "Daar gaat uw diamantenfabriek," zei de professor. En ik, terwijl ik de looden klok opligtte: "dat lood is toch een goed ding; zie hoe diep de glasscherven daarin zijn gedrongen." De stroom had blijkbaar den slechten geleider, het koolzuur, zoo sterk verwarmd, dat de spankracht van het gas in de buis haar te sterk was geworden.

De tweede der gereed gemaakte buizen werd nu aan de proef onderworpen, doch met vermindering van het elementental op de helft. De afwijking bedroeg nu omstreeks 15°, en al wachtende op een mogelijke tweede ontploffing, zag ik die afwijking na een half uur of iets langer aanmerkelijk verminderd. Reeds vleide ik mij met de hoop dat deze buis het uithouden zou, toen ook zij, zeer luide, verkondigde dat dit niet het geval was.

De elektroden van beide buizen, met behulp eener loupe naauwkeurig onderzocht, vertoonden volstrekt geen verschil met elkaar of van elken anderen platinadraad.

Ik meende het hierbij niet te moeten laten; maar herhaalde na eenige dagen de proefneming met een middelerwijl gereed gekomen buis, die aanmerkelijk naauwer was dan de beide eerste en van grootere wanddikte, en met den stroom van slechts één DANIËL-element. De tangentenboussole, met een aanzienlijk vermeerderd getal windingen, toonde daarmede een afwijking van zes à acht graden. In een viertal uren was

dit tot op de helft verminderd, en na omstreeks tien uren.... tot nul.

Den volgenden morgen, nadat gedurende den nacht alles onveranderd was blijven staan, werd dit feit op nieuw geconstateerd. Hoe het te verklaren? Een polarisatie der elektroden, met een elektromotorische kracht gelijk aan die van een DANIËL-element, daaraan dacht men het eerst. Ware dit zoo, dan moest de stroom van ditzelfde element, in tegenovergestelde rigting van de eene naar de andere elektrode gevoerd, de dubbele sterkte van den oorspronkelijken hebben. Maar toen dit geschiedde, was de afwijking in tegenovergestelde rigting zoo gering, dat zij zeker geen tien minuten bedroeg. En toen de elektroden verbonden werden met de omwinding van een dundradigen, zeer gevoeligen rheoskoop, toonde die evenzeer geen meetbare afwijking. Was dus misschien gedurende den nacht de buis verbrijzeld? Dit was weinig waarschijnlijk omdat reeds den vorigen avond, toen dit zeker niet het geval was, een afwijking, ongeveer gelijk nul, was waargenomen. Was er misschien in de buis voor het koolzuur een toestand ontstaan, zooals toen reeds CAGNIARD-LATOUR door verhitting van zwavelaether in gesloten glasbuizen had verkregen? Maar, als dit zoo was, waarom was die, bij de verkoeling gedurende den nacht, dan niet weder in dien van gewone vloeibaarheid overgegaan? Was het koolzuur....ja waarlijk, dat moest het zijn! Het koolzuur moest, door de verwarming tusschen de elektroden, gedestilleerd zijn naar het koudere boveneind der buis en daar door de capillaire aantrekking zijn blijven hangen, zoodat de elektroden nu met gas en niet met vloeistof in aanraking waren!

De looden klok was onder deze proefnemingen en besprekingen steeds op hare plaats gelaten. Het gevaar van ontploffing was, als er ontleding, dus ontwikkeling van zuurstof of kooloxyde, had plaats gehad, wel grooter, naar niet kleiner geworden. Maar toch, nu moest men de buis eens zien, om althans uit te maken wat er *niet* gebeurd kon zijn. Nadat men dus door eenige heftige stooten de experimenteertafel, en dus de buis, die er op stond, in trilling had gebragt en er nog geene ontploffing gevolgd was, werd met veel voorzorgen de klok weggenomen. En ziet, de buis bleek eene hoeveelheid vloeibaar koolzuur te bevatten, waarin de elektroden gedompeld waren, even als te voren!

En was dus een ware overgangswederstand tusschen de elektroden, of een daarvan, en het vocht ontstaan. Door een dunne laag van gekristalliseerde koolstof aan de negatieve misschien? Door de wanden der buis en het vocht heen ziende, was er aan geen der beide uiterlijk iets bijzonders waar te nemen. De buis moest dus gebroken en ontledigd worden. Ik trachtte dit te doen door een slag met een hamer aan een lange lat bevestigd, tegen het 't laatst toegesmolten en dus zwakste eind daarvan, terwijl zij overigens weder geheel door lood was omringd. Maar het gelukte niet dit zoo te doen dat alleen dit boveneind gebroken werd. Zoodra de slag sterk genoeg was, werd de

geheele buis met een heftige ontploffing tot kleine scherven verbrijzeld. De elektroden kwamen daar niet geheel ongedeerd af. Zij waren beide krom geworden of geknakt. Gelukkig dat zij nog van elkaar te onderkennen waren. Geen van beide vertoonde ook nu bij naauwkeurige beschouwing een zeer duidelijk verschil van de andere. Alleen scheen de negatieve, voor het gezigt en gevoel beide, iets glanzender en gladder te zijn dan de positieve. Werden beiden elk aan een der polen van een batterijtje van drie DANIëL-elementen verbonden en in verdund zwavelzuur gedompeld, dan bedekte zich wat de positieve geweest was geheel met gasbelletjes, de negatieve alleen op de plaats of de plaatsen, waar zij bij de verbrijzeling der buis gebogen was geworden, en voor beide vrij langzaam. Wel wat onbedacht, werd nu de negatieve elektrode in een spiritusvlam gegloeid. Een der beide waarnemers meende daarbij te bespeuren dat er iets afsprong, de andere had daar niets van opgemerkt. Daarna gedroeg zij zich, als elektrode voor bovengenoemd DANIEL-batterijtje, even als elke anderen platinadraad. Het ware beter geweest, die uitgloeijing tot het allerlaatste te bewaren, vooraf mikrometrisch de dikte van den draad met die der andere elektrode te vergelijken en vervolgens de uitwerking van sterke zuren op het vooronderstelde onhulsel te beproeven. Maar dit was nu, een onherstelbaar, verzuimd.

Slechts gissingen zijn dus mogelijk aangaande den aard van dit omhulsel. Dat het kristallijne en daardoor niet geleidende zuivere koolstof was, daarvan kan men alleen *zeker* zijn door aan te nemen dat het ontstaan was door de elektrolyse van *zuiver* koolzuur. Maar hoogst waarschijnlijk is dit niet het geval. Het natrium-bicarbonaat en het zwavelzuur, waaruit en waardoor het koolzuur werd vrij gemaakt, waren geen van beiden zuiver. Bovendien was dit zuur bij de ontwikkeling en de destillatie in aanraking geweest met lood, geel koper, ijzer, rood koper, vet en glas en had daarvan misschien, ja wie weet wat opgenomen. De chemie der hooge drukkingen is nog niet op dezelfde hoogte als die der hooge temperaturen.

Doch zelfs als ik met zekerheid bewezen had gezien dat er koolstof en niets dan deze zich had afgezet rondom mijn platinadraad, dan nog— men zou bijna kunnen zeggen dan vooral—bewees de uitslag dat er langs den door mij gevolgden weg, ja diamant zich had gevormd, maar toch nooit diamanten te verkrijgen waren. Want al gelukte het om door gradueele vergrooting van het elementental der stroomgevende batterij de dikte der verkregen diamantlaag vele malen grooter te maken, dan nog zou die dikte onbeteekenend blijven in verhouding der afmetingen van de kleinste nog bruikbare diamanten. De proef was dus als volkomen mislukt te beschouwen. Maar toch, de daardoor verkregen kennis van wat wel altijd aan het verkrijgen van gekristalliseerde kool-

stof door den elektrischen stroom hinderend in den weg zal staan, was eene belooning voor den daaraan besteden arbeid, zij het dan ook niet de gehoopte.

Is er veel grond om op den weg van zuiver chemische ontleding gelukkiger uitkomsten te verwachten? Reeds in het begin van dit opstelletje heb ik herinnerd hoe GANAL langs dien weg niets anders dan zeer kleine diamantjes verkreeg. De lezers van het Bijblad weten dat MACTEAR vooral niet gelukkiger geweest is, ja hoe onzeker het nog is of wat hij leverde wezenlijk diamantjes zijn. Na het bekend worden van het van MASKELYNE vermelde heeft deze zijn oordeel op nieuw en eenigszins voorzigtiger geuit. Sommigen der later aan zijn oordeel onderworpen kristalletjes hadden hem blijkbaar gunstiger daarvoor gestemd. En de heer L. BOSTON uit Glasgow verklaart openlijk, dat hij "een diamant gekrast en verschillende andere edelgesteenten gegraveerd heeft met MACTEAR'S *Crystallised carbon sand.*"

De heer MATTIEU WILLIAMS te Wilesden beschreef, een week voor het bekend worden van de laatste uitspraak van MASKELYNE, hoe hij, een tiental jaren geleden, eens meende diamantjes verkregen te hebben bij de ontleding van het koolzuur, dat uit gloeijend krijt werd uitgedreven door phosphorus bij hooge temperatuur. Deze kristalletjes werden door zoutzuur niet opgelost en krasten glas en agaat. Maar wanneer men, in plaats van krijt, zuiver calcium-carbonaat op dezelfde wijze behandelde, dan vertoonden zich zulke kristallen nooit. Het waren dus silicaten, uit de onzuiverheden in het krijt afkomstig.

Het is evenwel zeer mogelijk dat MACTEAR wezenlijk gekristalliseerde koolstof verkregen heeft. Dat zal dan een voor de wetenschap niet onbelangrijk feit zijn. Alvorens het ook eenig regtstreeks belang zal hebben voor het dagelijksch leven, moet hij toonen ook een weinig verder te kunnen gaan en diamanten van bruikbare afmetingen te kunnen voortbrengen. Dat er onder de kristalletjes, die MASKELYNE het eerst van hem ontving, ook silicaten waren, bewijst dat hij den weg van gewone chemische ontleding gevolgd heeft. En men zal het mij vergeven dat mijne eigene ondervinding mij tot een twijfelaar gemaakt heeft aan de mogelijkheid om het laatstgenoemde doel langs dien weg te bereiken.

Door sublimatie meen ik het eerder bereikbaar te mogen achten. Verdamping van zuivere kool door den elektrischen lichtboog in samengeperst koolzuur, in de nabijheid van een vasten wand, die zelf steeds op hooge temperatuur werd gehouden: ziedaar het middel, waarnaar ik het eerst grijpen zou, als mij thans nog de lust bekroop om "diamanten te maken."

Album der Natuur.

Gedichten.

BOOM EN TAK.

DOOR T. K. TZ.

Alles wat een ander doet,
Is maar zelden, zelden goed.
't Oordeel wordt zoo ras geveld,
Als het maar ons zelf niet geldt;
Honderd mannen stappen heen,
En op honderd nog niet één,
Die, het oog naar eigen kwaad,
Broeder's werk in 't reine laat.

't Is zoo vaak nog: "Houw dien *tak*,
Buurman! af, dit geeft gemak!...
Wijl de vrager, onberaân,
Stilletjes zijn *boom* laat staan,
Die op 't smalle pad niet past,
Vriend en vijand strekt tot last.

Hoe is 't mooglijk dat dien man
Buurmans *tak* zoo hindren kan?...
Beste lezer! vat gij 't niet?
't Is alweder 't oude lied:
't Is de *splinter*—naar ik meen,
En de "*balk*-leer" van voorheen,
Meer dan achttien eeuwen oud,
En toch *daaglijks* nog aanschouwd!

——o——

DE GOEDE OUDE TIJD.

(Vrij gevolgd.)

Vaak hoort men dien tijd nog roemen,
Dagelijks door velen noemen;
Wat al zangen zijn gewijd
Aan dien goeden ouden tijd!

'k Trachtte vaak reeds na te sporen,
Sinds wanneer hij ging verloren;
'k Zocht met onvermoeibren geest,
Of die tijd er was geweest.

Maar hoe 'k zocht en informeerde,
'k Vond,—ofschoon men sterk beweerde
Dat die tijd ééns had bestaan,—
Nergens er iets over aan.

Ik vermoed dus, dat die dagen,
Waarvan velen nog gewagen,
Heerschten op dit wereldrond—
Toen de mensch nog niet bestond.

DIFFERENTIEN.

DOOR

T. KEYZER, T.ZOON.

Een opgeruimde geest, een onbezwaard geweten,
Een ij'vre, nij'vre hand, een hart waar vrede in woont;
Een gade, die met regt een "lieve vrouw" mag heeten,
En een lieftallig kroost, waar moeders beeld in troont;
Verstand en kapitaal!....Dat zijn de goede zaken,
Die 't leven van den mensch bepaald gelukkig maken.

Maar 'n neêrgedrukt gemoed, een klagend onvermogen,
Een geest die nooit ontwaakt, een ligchaam dat zich kromt;
Een zwerven gansch alléén, een druilen en een pogen,
Dat wel eens verder *wil*, maar nimmer verder komt;
Een niets doen met zijn geld!....Dat zijn de kwade zaken,
Die 't leven van den mensch geducht vervelend maken.

Een luisterrijk concert, dat ziel en zin doet leven;
Een bruiloft, rijk aan vreugd, aan delicieusen wijn;
Des winters, aan den haard, het volle glas geheven,
Of wel, bij zomerdag, vrij aan een badplaats zijn,
Door zorg noch druk gekweld!....Dat zijn de blijde zaken,
Die, voor een poos althans, van de aarde een hemel maken.

Maar onbetaalde huur en Nota's, niet te tellen,
Van boter, koffie, thee, van brandstof, vleesch en brood,
Bezoek van crediteurs die paal en perken stellen,
En dan dat bang gevoel: geen uitkomst in den nood;
Dat zwoegen om wat geld!....Dat zijn de droeve zaken,
Die vaak bij dag en nacht 't verschrikkelijk lastig maken.

HET Z. A. TIJDSCHRIFT.

APRIL 1884.

"Een Afrikaander."

Tot de leden van het gedenkwaardige Cradocksche Congres, in September 1882 gehouden, behoorde ook de heer Van Gass. Stichter zijnde van de plaatselijke "Hollandsche" Boerenbeschermingsvereeniging had hij een prominent aandeel gehad aan het werk der opwekking van den Hollandsch-Afrikaanschen geest in de afdeeling Fort Beaufort. Het was als vertegenwoordiger dier Vereeniging dat hij te Cradock zitting nam en zich daar herhaaldelijk liet hooren over differente onderwerpen. Zijne aanspraken werden steeds gekenmerkt door kernachtigheid, gezond verstand en eene gematigdheid die nog al afstak bij de voortvarendheid van meer dan een der meer prominente en geruchtmakende leden. Als lid van de Commissie over de Beschrijvingspunten ons stelsel van onderwijs rakende wist hij een veiligen middenweg aan te wijzen betreffende de vraag: "Hoe gehandeld, wanneer bij eene van staatswege ondersteunde, maar door blanken opgerigte en voor blanke kinderen bestemde school zich kleurlingkinderen komen aanmelden?"

Die dien breedgeschouderden, bezadigden en prosaischen Fort Beaufortschen afgevaardigde in het Cradocksche stadhuis aanschouwde had noode kunnen denken, dat hij daar een man voor zich had wiens loopbaan van den meest avontuurlijken aard was—een loopbaan die aan een Gustave Aimard of Mayne Reid stoffe genoeg voor een half dozijn aangrijpende romans had kunnen verschaffen.

En toch zoo is het. Dat komen wij nu te weten door middel van een boekske dat weinige maanden geleden te Amsterdam het licht heeft gezien.

Het blijkt dat de heer van Gass, kort na het eindigen van den Transvaalschen Vrijheidsoorlog, aan de uitgevers van *die Patriot* eene beschrijving toezond van hetgeen hem was wedervaren in zijne jongelingsjaren. Die heeren, daarvoor geen plaats kunnende vinden in hun blad, zonden het opstel naar den heer van Duijl, den uitgever van het Amsterdamsche *Handelsblad,* om daarmede naar goedvinden te handelen. De Nederlandsche courantier achtte den inhoud belangrijk genoeg om dien, niet bij wijze van een dagbladfeuilleton, maar wel van een afzonderlijk boekske te publiceren. Hetgeen hij dan ook, na het handschrift aan een naauwgezette redaktie onderworpen te hebben, deed onder den titel van " Een Afrikaander."

" Ik heb getracht," zegt de heer van Duijl in zijne *Inleiding,* " van den oorspronkelijken vorm alles te behouden, " wat aan het geschrift eene eigenaardige kleur geeft, of " voor taalvorschers van eenig belang kon wezen en te " gelijk zooveel te veranderen als noodig was, om het " boekje gemakkelijk leesbaar te maken. Al wat ik tot " verduidelijking heb bijgevoegd staat in aanteekeningen " of tusschen [ ]. Wat des schrijvers is heb ik hem ge- " laten, waar het maar eenigszins kon, zoo eerbiedig alsof " ik een klassieken tekst voor mij had."

Alzoo bekomt de lezer een boekje van 71 tamelijk compres gedrukte bladzijden en wel zoo boeijend als er ooit een in verband met Zuid Afrika is verschenen.

Wij meenen den inteekenaars op het *Z. A. Tijdschrift* geen ondienst te doen met hun breedvoerige aanhalingen uit het geschrift te verschaffen.

Wat ons al aanstonds, op de allereerste bladzijde der levensbeschrijving, treft, is dit, dat de heer van Gass, hoe vurig een voorstander ook van de Hollandsch Afrikaansche beweging, eigenlijk geen Afrikaander was en zelfs geen droppel Hollandsch bloed in de aderen had. Immers hij zegt :—

Mijn vader, J. G. van Gass, is te Zurich (Zwitserland) geboren mijne moeder te Kopenhagen (Denemarken). Ik werd te Kopenhagen geboren den 3den Oct. 1822 en was acht maanden oud toen mijn ouders kwamen wonen in de Kaapkolonie voor gezondheid van mijn vader, wegens wonden bekomen gedurende zijn dienst in het fransche

leger. Als jongeling is hij in fransche dienst gegaan en met Napoleon I naar Egypte vertrokken. Van toen af is hij met hem geweest, tot hij te Waterloo werd gewond en als krijgsgevangene opgenomen.

Hij is Spanje, Portugal, Italië, Duitschland en Rusland doorgetrokken, en kreeg in Rusland twee sabelwonden en twee kozakkenspeerwonden; te Waterloo een zware, doodelijke (zóó staat er), en twee ligtere wonden. Hij was adjudant bij de protestantsch-zwitsersche lijfwacht. Hij is sedert in Afrika gebleven, waar hij voor eenige jaren bij zijn jongsten zoon te Queenstown gestorven is, in den rijpen ouderdom van 101 jaar, 6 maanden en 13 dagen.

Mijn moeder's vader was onder de hollandsche regering in handelsbezigheid [in eene handelszaak] tusschen de Kaap en Batavia. Daarom kwam mijn vader naar de Kaap voor zijne gezondheid, daar hij tevens deelgenoot kon worden in die maatschappij, waar veelbelovende vooruitzigten waren. Maar dat leven beviel den ouden Zwitser zeer weinig, daar hij van jongs af het woelige soldatenleven gewoon was, en zoo duurde het ook niet lang, of er was een uitval [oneenigheid] tusschen hem en den principaal, aan het hoofd van de bezigheid aan de Kaap. Zich onderwerpen wilde de oude Zwitser niet en het gevolg was dat hij verstoord en ontevreden de Kaap verliet, en naar het oosten kwam, zich nederlatende te Somerset Oost, toen juist aangelegd. De fortuin was altoos tegen hem en toen na weinige jaren mijne moeder hem door den dood werd ontnomen, bleef mijn vader in een vreemd land met een leeg huis en met drie jonge zonen, waarvan ik de oudste was, van slechts tusschen de vijf en zes jaren.

Zoo gaauw als de dood mijner moeder bij hare familie bekend was, werd alles gedaan om mijn vader terug te krijgen of de kinderen, maar ongelukkig kon niets hem tot beweging brengen, en ten laatste door den nood der geldelijke omstandigheden gedreven, is hij tot het besluit gekomen om zich geheel van alle bekenden of maagschap te verwijderen en ging hij onder de hollandsche bewoners als schoolmeester. Zoo ver mij bekend is, heeft hij nooit eenige korrespondentie gehouden met de familie mijner moeder, ofschoon dit verscheidene malen door haar werd beproefd.

In het jaar 1830 gaf mijn vader mij aan zekeren ouden hollandschen burger, H. P. Malan, bij wien ik als kind ingenomen werd, en het zeer goed had. Ik was niet lang bij hem, toen hij met een deel [partij] andere burgers overeen is gekomen om de kolonie te verlaten en zich in het noorden een vrij land te zoeken, waar zij van het juk der Engelsche regering zich dachten te verlossen. Hunne plannen vastgesteld zijnde, werden hunne gronden voor een appel en een ei bij de settlers verruild voor negotie, ammunitie, geweren enz., en

met een gezelschap van omtrent 30 wagens, waarvan de oude heer H. P. Malan als het hoofd werd beschouwd, begonnen wij onzen trek uit de distrikten van Fort Beaufort en Somerset Oost. Het was het voornemen van de partij, om langs de kust van hier naar Natal te gaan, en zoo zijn wij de Winterbergen overgegaan, met het oogmerk om door Tamboekieland te trekken.

Na eenigen tijd in het tegenwoordige distrikt Queenstown vertoefd te hebben, voegde zich het gezelschap bij den grooten trek. Aan den strijd tegen Motselikats namen ook de heer Malan en de zijnen deel, zooals in heldere kleuren door den heer Van Gass wordt beschreven. Doch die strijd en de groote trek zelf maken een hoofdstuk uit van de Zuid Afrikaansche geschiedenis dat elken Afrikaander overbekend is. Wij staan daarom niet stil bij hetgeen het boek ons daarover te lezen geeft, maar wel bij de bijzondere avonturen van den schrijver zelven, waarvan zijn verhaal als overvloeijende is.

Met leeuwen had hij ettelijke ontmoetingen op den trek. Hier vindt men een derzelve geschetst :—

Eens ging ik met een kaffertje uit, om beesten te keeren en ik nam een klein geweer door den ouden Malan exprès voor mij gekocht. Ik schoot een jonge rietbok, en het was buitengewoon vet; zoo besloten wij het naar de wagens te brengen. Na de beesten gekeerd te hebben, is ons gaan zitten spelen onder de boomen, de geschoten bok in de schaduw nedergelegd hebbende, toen wij tot onze verbazing iets hoorden, en opziende een groote leeuw slechts eenige treden van ons af zagen, natuurlijk gekomen zijnde op den reuk van het bloed van den geschoten bok. Daar ik juist met ons spelen halverwege in een der boomen zat, was ik als een aap zoo spoedig mogelijk zoo hoog als de takken van den boom mij konden dragen. En mijn kleine kameraad op den loop naar de wagens, waar hij rapporteerde wat voorgevallen was, waarop weer eenigen kwam en al weer mijn ongenoodigde bezoeker afmaakten. Ik moet hier zeggen dat geweer en alles onder de boomen was blijven liggen, maar de leeuw heeft zich aan niets gestoord; hij heeft niet dan mijn rietbok genomen en eenige treden weggedragen, en is zeer lustig aan het vreten gegaan, alwaar hij nog aan bezig was, toen het eerste schot op hem werd gevuurd, wat hem ook afmaakte. Hier zat ik zeer gerust en veilig, daar ik wist dat leeuwen geen boomen kan klimmen en ik te hoog zat voor hem, om mij met een sprong te bereiken, zoodat ik heel gerust zat te aanschouwen, hoe dat hij zich verkwikte aan mijn geschoten bok, waar hij volstrekt geen aanspraak op had.

alleenlijk gebruik makende van zijn magt boven mijn regt—*als met Vrijstaat en Transvaal door het Engelsche Gouvernement.* Wel, na zijn dood kwam ik van mijn boom en nam weer wat mij toekwam, want *magt was gebroken en nu kon regt mij wedervaren,* hetwelk ik hoop dat ook het geval zal zijn met onze verongelijkte landgenooten.

Wij laten een tweede "leeuwenverhaal" volgen :—

Wel, eens was het mijn wensch om met de schapen zamen vooruit te gaan. Toen wij zoo aan het trekken waren langs de Zandrivier op, werd ik gestuurd om te zien of er geen schapen in het welzand vast zaten bij de driften, waar zij in de rivier gingen drinken. Bij een zekere drift was ik bezig schapen uit te trekken, die in het zand vastzaten. Terwijl ik bezig was om zulks te doen, hoorde ik de honden, buitenkant op den wal blaffen en het geluid van iets, dat ik eerst voor vlakvarkens nam. Maar het was niet lang of leeuwen kwam mij in de gedachte. En zoo dadelijk sprong ik uit het water, waar nog schapen vastzaten in het welzand, trok mijne veldschoenen aan en maakte mijn koers naar het voetpad, wat ook de schapen waren gekomen naar het water. Maar stelt u voor, eer ik op den wal was, ontmoette ik niet minder dan negen leeuwen. Er was volstrekt aan geen vlugten te denken ; ik gaf net een sprong dwars uit het voetpad en daar was ik vast in het hooge gras en dikke bosschen, die er stond. Zij gingen allen voorbij zonder zich aan mij te storen, ofschoon ik zoo nabij was, dat ik hen met de hand kon aanraken, en achtervolgd door de honden gingen zij allen in de rivier tusschen de schapen door, die er in het zand vatszat, zonder de minste notitie van hen, gaande hun koers. Toen zij de rivier door was, ging ik op den wal staan en toen ik zag dat zij hun koers aanhield met loopen, ging ik weer terug en verlostte de schapen uit het zand. En ik kan u zeggen, dat ik niet een minuut heb laten verloren gaan om van de rivier af te komen en mij bij mijne andere gezellen te voegen en hen met mijn naauwe ontkoming bekend te maken, waar over ik net werd uitgelagchen en tot antwoord kreeg "*Leeuwen zal niet een mensch kwaad doen niet ; as jij hem niet eers plaag niet.*" Wel ik was er ditmaal van overtuigd, maar in alle geval zulke kerels heef ik te alle tijde liever een paar mijlen van mij af, dan een paar voet.

Weldra had het gezelschap Natal bereikt. De togt van Retief naar Dingaan's stad, de moordtooneelen welke daaruit voortsproten en de bloedige, maar regtvaardige wraak door de boeren, na eene lange en soms bange worsteling, deswege genomen, dat alles wordt naar het leven geteekend

door onzen auteur. Doch ook dat behoort tot de welbekende Zuid Afrikaansche geschiedenis, en gaan wij gevolgelijk voorbij, slechts met aanstipping van een paar frappante paragrafen, die berekend zijn een treffender indruk te geven van den wanhopenden strijd dien de uitgeweken boeren te strijden hadden dan men soms uit gansche hoofdstukken van onze geschiedschrijvers bekomt. Wat kan b.v. een aangrijpender voorstelling geven van de hardnekkigheid waarmede de kleine boerenlagertjes zich tegen Dingaan's plotselingen en verradelijken inval in Natal verdedigden dan de volgende beschrijving van het tooneel om een derlagertjes op den dag nadat de aanval was afgeslagen :—

Wel, den volgenden morgen was het eerste patroeljes in alle rigtingen uit te sturen, om te zien wat wezenlijk gedaan was en de doode Kaffers van uit de lagers en rondom weg te sleepen. Want de Kaffers kwam zoo na op de laagers, dat tien treden van de wagens de doode lijken bij honderden om de wagens lag. En de wagens, die bij gekomen zijn [bij Maritz], moest om die er al stonden trekken, om het lager zoo klein mogelijk te hebben tot verdediging. Want niemand wist of de aanval zou hernieuwd worden of niet. En met zoo een toestand en gewoel was er geen tijd om naar die Kaffers te kijk niet. Een van ons wagens stond op een grooten Kaffer, dien wij [zoodat wij den wagen] dien morgen eerst hadden moeten optillen, voordat wij het doode ligchaam konden vervoeren. En zoo was er verscheidene meer.

Wel, alles ging vroeg aan het werken. Onze ossen werd ingespannen, een paar remkettings achter hen en zoo veel Kaffers, als kon werden aangehaakt, werd met een weggesleept ; zoo dat soms 6 of 8 in een sleepsel weggingen ; zoodat wij in zeer korten tijd al de nabijliggende dooden weg hadden en nu slechts wachtende waren op de spionnen, die uit waren om te zien, wat of er van het Kaffers-kommando geworden is.

Of van de gruwelijke wreedheid der Zulus dan het volgende :—

Toen de Kaffers de Blaauwkransrivier doorgegaan zijn, moet het gevecht al te woedend zijn geweest, want, [dat bleek] aan de gebroken assegaaijen en zulke plekken [waar] de doode ligchamen der Kaffers wezenlijk op elkander lagen. En dan kon men zien, dat het weer niet zoo fel was niet, totdat waar wij de lijken op een klein rond klipheuveltje vond, allen op het gruwelijkst vermoord ; kinderen met een stok den mond ingeslagen en op de kroon van het hoofd uitkomende ; vrouwen opengesneden met de ingewanden uitgetrokken ;

mannen insgelijks, hetwelk niet ter neer kan gezet worden. De strijd moet bloedig geweest zijn, want rondom, waar de lijken gevonden werden, lag in de zeventig Kaffers. Er was niet een geweer heel en bij een of twee mans hebben wij nog wat ammunitie gevonden. En ik ben sterk van opinie dat zij hun leven hadden behouden als de ammunitie niet had opgegeven. Wij konden toen niets anders doen, als de lijken zoo veel mogelijk bij elkander te brengen en met takken en klippen toe te slaan. Want het was al in een zeer bedorven staat, daar het toen al de derde dag was dat zij vermoord zijn. In het ligchaam van A. Botman hebben wij een assegaai gevonden, de grootste die ik ook gezien heb. Die assegaai is eindelijk naar de kolonie [Kaap] gekomen. Het was mijne opinie dat die assegaai door een bijzondere held der Zoeloes moest gebruikt zijn. En dat het als een bjizonderlijke voorregt gediend heeft voor de dapperste en krachtigste mannen. Langs het lijk van den heer A. Botman lag een bijzonderlijke groote Kaffer met bijzonderlijke versiersels aan hem, zoodat ik dacht dat hij de drager en handhaver van dit bijzondere wapen was. Wij maakten op die tijd de aanmerking dat hij een kapitein was.

Wij gingen van daar uit naar de plek waar Moose [Knoope, Roose ?] zijn gezelschap stond en vonden er alles in denzelfden stand van wreedheid en verwoesting, en van daar besloten wij naar het lager van Retief aan Doornkop te gaan. Bij het overgaan van de rivier, waar Roose zijn wagens stond, vonden wij het ligchaam van jufvr. Roose geheel nakend en op den rug liggende, open gesneden van onder tot naar boven. En de ingewanden langs aan liggende met meer afschuwelijkheden, die ik niet beschrijven kan. Bij verscheidene wagens, waar ik bij geweest ben, heb ik de wreedste daden gezien zoo als kinderen, de hersenpan tegen de wielen der wagens stukkend geslagen, anderen de hersenen met kieries ingeslagen, eenige weer levendig aan stukken gescheurd. En al wat afschuwelijk is, werd op de vrouwen-ligchamen gepleegd.

In den moord door Dingaan op Retief en de zijnen gepleegd was ook de heer Malan gevallen. Dat bragt een groote verandering in het levensgeluk van den jongen Van Gass. Hij zegt:—

Wel, ik zal nu tot mijn eigen levensloop een weinig terugkeeren en het een en ander er van melden. Zoo als ik vroeger heb gezegd, was ik door mijn vader bij den heer H. P. Malan besteed tot mijn mondige jaren. Zoolang de heer en mejufvr. Malan te zamen leefden, heb ik het als een kind gehad en werd als zoodanig behandeld tot na den dood van den heer Malan. De toestand waarin de vrouwen geplaatst waren, met het vermoorden van hunne mans en zoons, heeft

menigeen in eene wanhopige positie gedompeld, en heeft meer als eene zeer fatsoenlijke en respectabele vrouw doen trouwen, meer om uit den dadelijken nood geholpen te worden, dan met ware liefde En zoo was het ook de geval met jufvrouw Malan. Een zekere Potgieter, die als knecht bij den heer Malan was medegegaan, is ten laatste met jufvr. Malan getrouwd. En als de algemeene spreekwoord is "*Als niets kom tot iets, dan is hij niet alleen de zijne, maar alle mans hartzeer en verdriet,*" zoo was het met deze geval. Hij was niet te lang getrouwd, of hij begon zijn hoornen op te steken en voornamelijk was ik het eerste slagtoffer. Terwijl ik als kind alle voorregten genoten had en hij als knecht was, werd het nu juist omgekeerd en ik moet zeggen dat ik ook in gevallen veel er heeft toe bijgedragen, terwijl ik het volstrekt niet kon begrijpen, dat hij zoo van knecht zoo dadelijk hem tot heer en meester had weten te verheffen. En hij heeft, zoo als een ieder wel kon begrijpen, in elk opzigt den grooten heer gespeeld. In meer als een geval heb ik als bedorven kind hem zijn groote meesterschap bestreden, wat ten laatsten zijn wraak zoo tegen mij gewekt heeft, dat ik er voor zoo duur heb moeten betalen, wegens de zware mishandelingen, dat het ondragelijk werd voor vleesch en bloed, waarvan ik hier wat zal aanhalen.

Kort na zijn trouwen heeft de Malans kinders hem verlaten en is geheel van hem vervreemd door zijn daden.

Ik was onder mijn jaren [minderjarig], en natuurlijk zonder vriend, of iemand, die voor mij kon opzien, werd ik met mijne aangenomen moeder, en die wezenlijk ook zulks was, overgelaten aan ons lot onder dien wreeden man. Hij was een groot jagter [jager] en was maar altijd op schiettogten uit, als er geen patroeljes of kommandoos gedaan moest worden niet. Ik was toen zijn achterrijder en heb altoos met hem moeten gaan en zoo doende heeft ik zoo veel gezien.

Door de schaarschheid van alles en ook de onverschilligheid van mijn heer en meester, heb ik op meer als een kommando of jagttogt geheel nakend geweest. En dan in alle regens en koude was ik meer als eens zoo, dat ik stijf op het paard zat en als ik wou afklimmen, van het paard afviel en dan nog vele malen de sjambok [met de zweep kreeg] om mij weer teregt te brengen. En daar ik altoos een groot olifantsgeweer, van acht op het pond, op het paard moest houden, kan een ieder dien het kommando of jagersleven bekend is, zich gemakkelijk voorstellen de zwarigheden, die men heeft door te staan, waar men voorzien is van alles, hoe veel te meer, waar men van alle gerief verstoken is. Wachten heb ik met niets meer dan mijn rietbokvel-kros op een stomp of klip moeten doorbrengen in regen en koude en dagen lang zonder iets te genieten. Gevaren met leeuwen, buffels, olifanten of wat het ook mogen zijn, heeft ik nooit

gekend. De stem van mijnen heer vreesde ik meer dan alles, wat voor mij was. Geen dier, hoe wreed ook, zou mij doen stuiten als ik de order krijg op hem neer te gaan van mijn heer en meester.

Eens was wij op jacht en hij wondde een groote buffels bul, en die in een rietvlei [vallei] ging 1). Ik krijg orders om met een paard er in te gaan, en als de buffel kom uit te jagen, zoo dat hij hem kon schieten. Een ieder kan zich wel begrijpen, dat een paard niet opgewassen is in een rietvallei tegen een buffel. Wel, de gevolg was, dat eer ik in staat was, mijn paard te doen draaijen en op die vaart kon krijgen [in gang te brengen], die buffel op mij was en de hoorns onder die paard had en hem aan stukken sloeg. Natuurlijk werd ik met dat vors [door die forcie, kracht] van het paard afgeworpen en moest toen maar in het dikke riet, zoo plat als ik kon, op den grond blijven liggen tot het verwoede dier zijn werken had verrigt [zijn woede had gekoeld] aan het arme paard, dat hij zoo veel aan flenters heeft gescheurd, als hij maar kon. Toen de buffel een weinig op zij ging, ben ik op de allervoorzigtigste manier weggekropen, tot ik uit de rietvallei weer uit was. En toen ik bij den dood [bij den dood af] was ontkomen en bij mijn heer kwam, werd ik nog onder de sjambok gekregen en de schuld op mij gelegd. Hij zeide, dat het mijn lompheid was en als ik meer gezwind was, zulks niet zoude plaats gevonden hebben. Ik had voor zijn dwaasheid moeten lijden. Op die wijze heeft hij twee paarden onder mij laten dooden, maar verscheidene malen is het gelukt, den buffel op die manier uit te leiden, zoo dat hij hem kon doodschieten.

Eens had ik hetzelfde naauw ontkomen met een krokodil. Mijn heer schoot een zeekoe aan die Umkomaas. En het was laat in den achtermiddag en een goed eind van de wagens af. In het gemeen, als men een zeekoe in diep water schiet, zakt hij naar den grond en zoo als hij begint op te blazen, komt hij boven water. Dan kan men het dier naar den kant brengen, om het te bewerken. Wel, hier is de zeekoe maar laat geschoten en het zou maar laat wezen voor het boven water komt. [Wij waren] een goed eind van de wagens af, in het woeste veld, vol van leeuwen en andere ongedierten, die destijds het reizen des avonds zeer gevaarlijk maakten. Echter de groote zeekoe was van te groote waarde, om hem zoo maar te laten.

Wel, het was niet lang, of de beslissendheid [het besluit] was genomen. Ik krijg order om daar te blijven en als de zeekoe dien

1) In het origineel staat: En di En En rit fly geng. In, en en een schrijft de autheur op dezelfde wijze en altijd met een hoofdletter, wat het soms heel lastig maakt den goeden zin te vinden.

avond boven water komt, hem naar den kant te brengen en open te steken, zoo dat de wind uitgaat, die soms een slechten smaak veroorzaakt aan het vleesch en als het dien avond niet opkomt niet, dan dit te doen dadelijk in den morgen. Hij zou den wagen dien morgen laten komen, zoo nabij als mogelijk, om het vleesch er heen te vervoeren.

Nu, lezers! stel u in mijn plaats: Het water vol van krokodillen en ik moet de zeekoe uithalen; geen geweer om die krokodillen te schieten, als zij komt. En het bloed van het doode dier lokte ze in het algemeen naar het aas. Den nacht moet ik daar doorbrengen, moeder zalig alleen in de woestijn, wemelende van ongedierte. Stel u voor mijn toestand. Er was voor mij geen andere weg dan te gehoorzamen. Wel, zoo gaauw, als ik alleen gelaten was, begon ik met drooge stompen bij elkander te dragen, om een goed vuur dien nacht aan te houden.

Het was juist schemer, toen de zeekoe boven water begon te komen. Wel, ik overdacht hoe de zeekoe naar den wal te brengen, daar hij meer aan den overkant was, dan aan mijn kant. En de zeekoegaten zijn mijlen lang, zoo dat er geen de minste kans was, om een drift te bereiken. Ten laatsten kwam ik tot het besluit, om een paar groote stompen te nemen en aan elkander te binden met matjes-goed-touwen en een spul [een hoop] brandende vuurstompen er op te zetten en met die vuurstompen de krokodillen weg te houden. En met een paar stokken, die als roeijen [riemen] dienden, ging ik mijn reis aan. Ik zag verscheidene krokodillen in het water. Ik was niet vele treden van den wal, of zij kwam mij bezoeken. Ik moet zeggen, het is de gewoonte van de krokodillen, als zij geraas in het water hooren, om altoos er heen te gaan.

Wel, de eerste die zijn verschijning maakte, gaf ik een stomp vuur in het aangezigt, maar tot mijn verwondering, hij gaf er niet zoo veel om, als ik gedacht had, dat hij zou doen. In alle geval hij bleef op eenige treden afstand van mijn vaartuig, tot ik de zeekoe bereikte en het [dier] begon aan te stooten naar den kant, van waar ik van daan kwam. Op eens maak er niet minder dan drie krokodillen hun verschijning. De beweging, die ze in de water veroorzaakten, maakten het mij zeer moeijelijk om de zeekoe voort te stooten, maar ik vorderde echter langzamerhand. En nu en dan de krokodillen een stomp vuur toewerpend, dat hen altoos eenige treden afhoudt, totdat eenklaps een hunner met zijn staart bijkans mijn stompen omver wierp en ze van elkander brak, mijn vuur uitdoet en ik zalf bijna in de water viel. Veronderstel de toestand waarin ik geplaatst was: drie krokodillen om mij heen, en een

daarvan zoo een groot monster, die mij met een slag in twee kon gebeten hebben. Hoe of het was, ik sukkelde aan, om bij den wal te komen. Met het breken van mijn vaartuig verloorde ik ook mijne stokken, die ik voor roeijen had gebruikt, zoodat ik met mijne handen moest in het water werken, om voort te komen. En zoo als een krokodil te na komt moest ik weer maken, dat ik op de zeekoe kom, die toen zoo groot opgeblaas was, dat de volle helft van zijn lijf boven water ligt. Met de stompen en de zeekoe had ik eenordentelijke platvorm om mij op te bewegen, maar het was maar slechts voor een der krokodillen, om met zijn voorpooten op een der stompen te staan en mijn heele affaire was onder water, of hetzelfde te doen aan de zeekoe, terwijl hij op water drijft als eene bottel [flesch] en de geringste beweging doet hem rondkantelen of ronddraaijen. Hoe of het zij, ik denk de vuurstompen, die ik ze heb toegeworpen, heeft ze een weinig ontzag ingeboezemd, daar ik het in vorige malen dikwijls gezien heb, dat een krokodil met beide zijn voorpooten op een doode zeekoe staat in het water, met geheel zijn voorlijf boven water [en ze dit nu niet beproefden]. Het was de wil niet, dat ik zoo door die krokodillen moest verslonden worden en na lang en veel sukkelen bereikte ik ten laatste den wal. Maar ik had zoo lang moeten sukkelen, voor dat ik een plek kon krijgen, waar ik de zeekoe zoo na kon brengen, om er mee te kunnen werken: de beenen goed uit te halen en zoo voort, dat ik de plek, waar ik ben ingegaan [inhet water] en mijn karos [kleed van rietbokvel] heb gelaten niet konde vinden en ik den nacht zoodanig [zonder eenige beschutting] moest doorbrengen. En door koude gedreven, geen vuur of iets, zoo ben ik maar aan het stuksnijden van de zeekoe gegaan. En toen mijn heer den volgenden morgen daar kwam, had ik al de geheele zeekoe, zoo ver als ik het alleen kon bewerken,opgesneden, zoodat hij [de meester] een vriendelijk gezigt dien morgen en ook voor den geheelen dag had. Wel, alles werd dadelijk in het werk gesteld, om het spek en vleesch naar den wagen te krijgen, hetwelk ons bezig heeft gehouden tot den volgenden dag, toen wij naar het familielaager terugkeerden, met een vracht, zoo zwaar als de ossen maar konden trekken, met elands en buffelvleesch en zeekoespek.

Op een ander maal waren wij ook op een schietjagt uit, maar ditmaal weer om olifanten te schieten, daar wij het ivoor altoos tot ruil voor negotiegoederen konden gebruiken. Zoo werd ik op een morgen uitgestuurd naar een zeker kopje [heuvel] om te zien, of ik geen olifanten zag en zoo als ik ze zag, dadelijk te komen berigten en zoo niet [als ik ze niet zag] dan een kooksel smee-eenden te schieten. Daar die soort van eenden zoo vet wordt en een heerlijk eten is, was dat zijn lievelingseten en moest ik dikmaals

voor hem die soort van gebraad bereiden. Wel, ik heeft voor een poos op die kopje gezeten, maar ziet geen olifanten. Zoo ging ik af naar de rivier en schoot de eenden. Met mijn terugkomst, zag ik een groote olifants-bul de rivier van den anderen kant inkomen. Ging ik voort, dan ziet hij mij en is er alle kans om hem te verliezen en zal het mij een pak slagen kosten. De geweer, die ik bij mij had, was maar een kleine geweer, die geen olifant zal dooden. Wat nu gedaan? Ik nam een der gevaarlijkste besluiten, die als het mislukte mij het leven zou kosten; maar hoe of het was, ik waagde mijn leven en zoo als de dier het water inging, liep ik naar den wal toe en zette mij tusschen klippen, die toevallig aan den kant der rivier was, waar die man [de olifantsman] moest uitkomen, mijn geweer wel geladen. Nadat hij hem wel gebaad had en zijn slorp met water gevuld, kwam hij ook wezenlijk uit, binnen zes treden van waar ik zat. En zoo als hij uit was, bleef hij staan en schudde hem af en spoelde het laatste water, dat hij in zijn slurp had, over hem uit. Wel, ik achtte het toen mijn tijd en zette hem den kogel in zijn knieschijf. Wel, de gevaren was hier met mij deze: Tref ik hem op de regte plek in de knie, dan kan hij geen tree loopen; zoo niet dan was het zeker dood met mij, want zeker was het, dat ik hem niet ontvlugten konde, zoo nabij hem zijnde. Maar gelukkig trof ik het. En onze groote man staat daar als een hulpeloos kind en ik sprong van hem weg, zoo dat ik buiten bereik van zijn lange slurp was, en ik was veilig en ging mijn heer berigten, wat ik verrigt had. En die natuurlijk heel in zijn schik was, met de paar groote tanden. En nadat ik hem zijn maal van smee-eenden had bereid en hij hem zoo lekker verzadigd had, ging hij met zijn groote geweer en doodde den olifant. En wij kapten de tanden uit en zetten onze jagt verder voort, totdat wij onzen wagen weer vol met vleesch en olifantstanden had. Toen keerden wij weder terug naar onze kamp.

En was de man maar gedurig aan het woelen. Als hij niet op kommando of patroeljes is niet, dan op schiet- of jagttogten. Maar stil was hij nooit. Hij was ook boven alles een goede schut [een goed schutter] en ook een waaghals. En daar ik zijn achterrijder was zoo ben altoos dag en nacht bij hem geweest, tot ik bij toeval eens van hem ben afgeraakt. En dat was op deze manier.

En nu volgt een der meest interessante avonturen waarop de heer Van Gass ons onthaalt.

Voordat aan Dingaan diens finale nederlaag was toegebragt, kwam er in het lager berigt dat er een Kafferkommando bij de Omgena was doorgetrokken. Er werd een patrouille uitgezonden om dat kommando te verken-

nen. Ook de jonge Van Gass nam aan die patrouille deel, en wel als achterrijder van zijn "heer en meester." Het bleek ten slotte dat het zoogenaamde kommando bestond uit een getal voortvlugtige en den Zulus vijandige Kaffers met hunne vrouwen en kinderen. Doch voordat men dat te weten was gekomen had de patrouille eenige dagen in het veld moeten doorbrengen. Eén dag zou de patrouille uitrusten en werden de achterrijders uitgezonden om de paarden te laten grazen. Daar merkten zij een honigvogel op. Aan Van Gass werd opgedragen den vogel te volgen. Doch slechts na veel sukkelen gelukte het hem het bijennest, ver in een digt bosch, te vinden. Hij deed zich aan den inhoud te goed en viel toen in slaap. Eerst laat in den namiddag werd hij door een regenbui gewekt. Hij ging zijn kameraads opzoeken, maar kon ze niet vinden op de plek waar hij hen had gelaten. Ook het temporaire kamp van de patrouille vond hij verlaten. Het was inmiddels duister geworden, en hij was verpligt den nacht in een hollen boom door te brengen. Den volgenden morgen zag hij dat de sporen van het patrouille lagerwaarts gingen. Hij dacht...... doch neen, wij willen de eigen woorden van den heer Van Gass teruggeven:—

Wel, daar was ik toen alleen in de woeste wereld. Wat nu aangevangen? Naar het laager toe kon ik niet, want wij hebben zoo een omslag gekomen 1) dat ik het niet zou regt krijgen. De sporen kon ik volgen, maar ik was niet zeker, of zij naar het laager gingen of niet. En dan de leeuwen en andere ongedierte, en de groote rivieren, die allen met den regen vól was, hoe kon ik die over? Zwemmen kon ik, goed! maar daar is krokodillen. Wel, ten laatste kwam ik tot de besluit, te zien om mij daar met honig en gevogelte het leven te houden. Dat [ik gebrek zou lijden] was niet het groote gevaar, maar het ongedierte; want ik kende vele soorten van veldkost. En dan wist ik wel, dat ik wel in staat zou wezen, om dassen dood te ...ken, daar het onze grootste pret was, zoo lang als wij daar de ...arden hebben opgepast, om roode hazen en dassen in de klipgaten ...stompen te dooden, zoodat ik volstrekt geen vrees had om van ...ngen om te komen. Want ik zou dadelijk strikken maken om ...ante en zelfs bokken te vangen. Want kafferstouwen staat er

1) Met het zoeken naar de kaffersporen had de patroelje zulk een omweg ...aakt, dat die voor hem niet meer was terug te vinden.

genoeg en ik kon ze zelf draaijen, zoodat van dien kant mij niets vreesde [benauwde]. Maar de eenigste was de leeuwen. Wel, ten laatste kwam ik kalm tot het besluit, mijn lot als altoos aan de Voorzienigheid toe te vertrouwen. En wat Hij doet is welgedaan.

Ik dacht bij mij zelf, wel het kan wezen, dat er weer een patroelje hier heen zal komen. En ik besluit om aan het werken te gaan, om alles zoo vergenoegd, als onder die omstandigheden [kon], het voor mij in te rigten. Tot dat einde koos ik een holle boom en ik bewerkte mij een hut daarvoor, die groot genoeg was voor een paar als ik. En pakte het wel toe met klippen, zoo dat ik den hollen boom voor den laatsten stand heeft gemeend [als het reduit mijner stelling beschouwde] en dan nog werd alle avonden een groote vuur met dikke stompen er in, aangerigt, die den geheelen nacht door brandde.

Nabij was een oude kafferkraal. Daarvan maakte ik een paar der korengaten schoon, die ik gebruikte tot mijn stoors [" store,"] En ik ging te werk, als iemand, die zich over niets te bekommeren heeft. De gevaren bij dag heb ik mij nooit over bekommerd. Ik had verscheidene wippen en vallen voor vogels en bokken ; zelfs hazen en dassen doodde ik, zoo dat ik in weinige dagen een goeden voorraad had. Want al wat ik doodde, droogde ik het vleesch van. Honig was er in zoo een overvloed, dat ik die kon hebben, zoo veel als ik maar wilde. Om een " stock " [voorraad] voor den nood in te leggen besloot ik : waar ik een oude kafferpot krijg, breng ik hem naar mijn " stoor " en werd hij vol honig gezet en begraven, zoodat ik voor maanden lang een goeden voorraad van honig en gedroogd wildvleesch had ; de vellen gebruikte ik als bedding. Mijn grootste geluk was dat ik een goed mes had, dat de helft van mijn behoud was.

Het wonderlijkste van alles was, dat ik nooit overdag bevreesd was voor eenig ongedierte en ook nooit gemolesteerd werd.

Wel, zoo leefde ik voort voor een tijd, maar voor hoe lang kan ik niet zeggen. Eens ging ik af, om bij den waterval te gaan zitten, daar ik verscheidene malen daar [mijn tijd] ging door brengen en zit te kijken, hoe of de zeekoeijen en zelfs krokodillen zich vermaken, in het water onder den val. Toen ik ditmaal bij de voetpaden kwam, zag ik dat er weer kaffersporen waren. Dat deed mij een weinig vrees aanjagen. En ik ging dadelijk terug naar mijn woonplaats. Den volgenden morgen ging ik weer zien en vond dat er dien nacht

weer sporen was. Na veel raadpleging met mij zelven, bemerkte ik dat mijn positie zeer gevaarlijk begon te worden, want houd ik mijne vuren aan, en die Kaffers vijandelijk gezind is, en zij de vuren zien, zullen zij mij komen dooden. Doet ik de vuur uit, is er weer die ongedierten en zoo gaf het mij veel denkens. Ten laatste kwam k tot het besluit: Kom nu wat wil. Ik zal een gelegenheid zoeken om die Kaffers te zien. Totdat einde rigte ik alle pogingen aan en het gelukte mij ook binnen weinige dagen langs het voetpad te wandelen, en op die sporen te loopen van de Kaffers, die dien nacht voor bij gegaan is. En ze waren laat in den morgen daar gekomen, zoo dat [daar] zij, zoo als den dag aanbrak, zich ook uit vrees voor de Zoeloes in de bosschen verstaken, zlechts des nachts voortgaande. In de dag is het ook hun werk dassen en dergelijken te dooden en honig uit te halen.

Ik volgde toen het spoor, onverschillig wat komen zou. Eindelijk kwam ik op hen in het bosch, en op zoo een manier dat zij meer voor mij geschrokken waren, dan ik voor hen. De vrouws was alleen; de mans was weg om kost te zien te krijgen. Slechts een paar oude mans was daar met de meiden en kinderen. Zij waren allen te zamen omtrent zestig; zij waren onder een krans. Ik ging op den krans staan, hen toeroepende. Daar ik slechts een dertig voet of zoo boven hen was, zoo kon ik u zeggen, dat zij een grooten schrik hebben bekomen, toen zij mij zag. Ik zeide hun aanstonds, niet bevreesd te zijn, en hoe ik daar kwam. Zij stelden niet veel geloof in mijne vertelling. Ten laatste besloot die twee oude Kaffers om bij mij te komen. Ik was echter voorzigtig genoeg om hen ook maar op een distantie te houden, totdat wij eerst goed elkander hebben verstaan, en ik hun voorstelde mijn woning te komen bezien, om hen te overtuigen dat er geen verraad is en dat ik alleen daar is. Ten laatste werd mijn voorstel aangenomen, en zij gingen met mij. Ik wees hen [eerst in de kloof] den mest der paarden van de patroelje; ik legde hun volkomen uit en gaf ze tevredenheid, en gaf ze te verstaan, dat ik hen meer te wantrouwen had dan zij mij. Ik nam ze toen naar mijn woning en mijne schuur en gaf ze te eten, zoo veel als zij maar wilden, en wij namen ieder nog een boel mede voor de vrouws en kinderen. Toen wij nabij kwamen, werd besloten dat ik en de eene Kaffer zou achter blijven, en die ander die nieuws zou gaan geven [de tijding zou brengen] aan hun hoofd of kapitein, die niet daar was, toen ik bij hen kwam. Het was ook niet lang of die

oude Kaffer met zes anderen, gewapend met schild en assegaai, kwam op ons aan en mij werd gezegd, dat de kapitein mijn tegenwoordigheid verzocht.

Lezer, gij kunt wel begrijpen, dat ik de tegenwoordigheid van de zes Kaffers niet wel liet gevallen, ik beurde echter moed op. En vraagde hun wat het beduidt, dat zij op zoo een manier naar mij kwam, alsof ik een dief en moordenaar was, en gelastte hun kapitein te gaan zeggen, dat als hij op een vriendelijken manier met mij praten wil, hij geen gewapende magt naar mij moest zenden. En als hij mij dooden wil, hij het hier doen moest, maar dat [van] zijn gedrag jegens mij zal afhangen, wat men met hen doen zal, zoodra Dingaan gestraft is. En dat zij dadelijk gaan moet en mijn woord aan hun kapitein geven, en dan handelen moet naar zijn bevelen. Vier ging en twee bleven zitten. Ik zeide tot die twee, dat zij ook gaan moesten of anders hun wapens wegsturen, of ze hier bij mij neer zetten tot het antwoord van hun kapitein terug komt. Dadelijk roept die oude Kaffer die andere vier terug en zeide hun, dat zij aan Ombaswane moest zeggen, dat het een zoon van een groot kapitein is, die hier is, en dat al wat hij van hem gezien heeft, hem de vaste verzekering [daarvan] geeft, en zelfs dat zijne daden hier zulks toont. Daarop gingen zij allen terug en binnen zeer korten tijd kwam Omboswane zelf aan, gevolgd door een twintig Kaffers. Toen hij digt bij kwam, stond de oude Kaffer op en verwijderde zich eenige treden en ging weer zitten. Ik beweegde mij niet. Ik moet zeggen, dat het volgens hun gebruik mijn pligt was, ook op te staan en hem te groeten, maar ik wist hunne gebruiken niet en vandaar de mistrap. Alles zat zoo stil als de dood. Na eenige minuten kwam mij iets te binnen. Ik nam een stukje van de mooiste honig, die in een ouden pot langs mij stond en wat ik van mijn schuur af mede gebragt had en gaf het aan den ouden Kaffer, die met mij gebleven was en zeide hem, dat hij dit aan zijn kapitein geven moest, nadat ik eerst een stukje er van gegeten heb, volgens Kaffers gebruik. Toen hem het werd toegereikt, zeide hij, hoe kan hij iets ontvangen als kapitein, van iemand, die hij niet weet wie of wat hij is en die hem noch heeft verwelkomd, noch gegroet. Ik zeide hem, als hij daar gaat, van waar ik den honig en het vleesch gebragt heb en alles bezien had wat zijn twee oude mannen gezien hebben, zal de bosschen en grasheuvelen hem zeggen tegen wien hij spreekt. En dat wij [witmenschen] nooit aan iemand iets toereikt als onze harten niet volkomen

overeenkomstig is met hetgeen hem werd toegereikt. En daar ik geen voorkennis van zijn komst had, zoo wist ik niet wie hij was. En terwijl ik niet bekend was met hunne gewoonten, zoo [moest hij] als ik iets gedaan had, dat hem niet welgevallig was, het nemen voor onwetendheid.

Dat gaf hem volkomen tevredenheid, en na eenige woorden tot zijne mannen gesproken te hebben riepen zij allen uit, wat een groote blijdschap, onze kapitein Ombaswane heeft een verloren zoon van een groote kapitein van de witmenschen gevonden. Daarop reikte ik hem de est van mijn honig toe en ik voegde mij bij Ombaswane, en eer hij ijd had iets te zeggen, vraagde ik hem het nieuws. Volgens Kaffers gebruik was hij toen verpligt om eerst met zijn stori te beginnen, het welk hij ook omslagtig deed, en nadat hij klaar was, gaf ik hem weer de mijne, en na dat alles gingen wij naar de vrouws en werd ik te zijne aangewezen [aan de zijne voorgesteld]. Na verder over het een en ander gesproken te hebben, stelde hij mij voor om mij met tien man naar het laager te zenden, of, als ik verkies, met hem te gaan tot aan den bovenkant, van waar de rivier uit de bergen komt, waar veel van zijn volk woont. En dan van daar te komen [en dan van daar in gemeenschap met de blanken te komen]. Hij zeide dat hij het laatste de voorkeur zou geven, want zoo doende zouden wij geheel de gevaren der Zoeloes vermijden. Wel, na een weinig verdere raadpleging, besloot ik om met hem zamen te gaan, mits dat hij een dag hier overbleef, wat hij inwilligde met dien verstande, dat hij zijne familie en de oude Kaffers zou laten voortgaan. Want, zeide hij, dat hij elk oogenblik de Zoeloes kan wachten, en als hij de vrouws en kinderen uit het pad heeft [uit de voeten heeft] is het zoo veel beter voor hem als zij komen, om te ontvlugten, ofschoon hij zeer verblijd zou geweest zijn, was het een weinig verder [waren ze maar wat verder uit het bereik der Zoeloes], om zijn familie een dag rust te geven, want hij heeft al te vinnig geloopen van dat hij weg is [na zijne vlugt van de Zoeloes] om de Zoeloes hen niet te laten vangen.

Wel, ik gaf hem dom weg de verzekering, dat hij hier geen Zoeloe ehoeft te vreezen en dat het niet meer lang zal duren, of Dingaan n zijn geheele volk zal verbroken worden. Hij konde daaraan niet elooven, want de magt van Dingaan beschrijvende, zeide hij, er is een natie op den wereld die Dingaan zijn magt kan weerstaan. Ik ide hem dat die menschen die hier zijn [de blanken die hier al

waren] gelijk staat met een droppel water in de Omgenerivier, tegen die dat aan het komen is om Dingaan te straffen. En als zij komt en zij weer uittrekken tegen Dingaan, hij dan een ander ding zal zien, want de klein klompjes menschen, wat hier is, al waren zij met verraad aangevallen, kon Dingaan niet overwinnen. En hoe zou hij het kunnen doen, als ons ook sterk is. Hij wees mij op den slag met Piet Uys (onder Piet Uys) en zeide, wij waren daar sterk en daar hadden wij voor Dingaan gevlugt. Ik erkende dat en zeide hem, als hij daar was, dan had hij wel moeten geweten hebben, dat één kommando van ons niets gedaan heeft en het andere omsingeld was, zonder dat het dit wist; van daar die overwinning. En hem wijzende [En ik wees er op] dat wij niet bang geworden zijn, daar wij gebleven zijn [waar wij voor den aanval waren]. En alleen die wat bang was, is de berg overgegaan, maar dat ons Dingaan nog wilde hebben, [maar wij zouden Dingaan nog vinden en met hem afrekenen]. Ik wees hem verder op den driedaagschen aanval, op ons laager en de menigte van Kaffers en die wij bij Weenen heeft doodgeschoten. Hij erkende dit alles en zeide dat dat een groote neergeslagenheid onder de Zoeloes heeft veroorzaakt, en dat van toen af hij en zijn volk het plan had beraamd om van de Zoeloes te ontvlugten en dat hij zoo streng bewaakt was en zoo veel van zijn volk gedood was en hij om zijn eigen leven [te bewaren] verpligt was [geweest] van zijn eigen volk te dooden, om Dingaan zijn oogen te verblinden, totdat hij nu de gelegenheid heeft waargenomen, om met een kleine klompje te vlugten, waar anders hij nooit de gelegenheid gekregen had [waartoe hij, zonder de nederlagen der Zoeloes nooit de gelegenheid zou gekregen hebben].

Wel, zoo waren wij toen geheel en al vrienden en wij begon onze reis. Den tweeden dag, dat wij van daar waren, ontmoetten wij eene groote hoop van zijn volk, die hem tegemoet kwam en hem tot bescherming dienen zou. Wel wij zijn toen voortgegaan tot bij zijn plaats, die voor hem bereid was. Stroohuizen, kralen, alles was voor hem klaar. Lezer, ik kan u zeggen, dat het een blijdschap was, toen hij zijne verschijning maakte. Wel ik bleef toen bij hem en ik kan den lezer verzekeren, dat ik heelemaal te vrede was om maar daar te blijven, dan weer naar den wreeden Potgieter terug te gaan. En zou ook zeker niet weer terug gekomen zijn, was het niet om de brave aangenomen oude moeder van mij, die ik even als mijn eigene moeder beminde, en die ik wist ook menige bittere traan over mij heeft gestort.

Na een tijd met de Kaffers gebleven te hebben, en op de allerbeste wijs met elkander geleefd te hebben, maakte ik mijn voornemen aan Omboswane bekend, dat ik wensch om naar de witmenschen te gaan, hetwelk hem zeer spijt, maar hij echter alles wilde doen om mijn zin te doen, en alles dat toen over bleef was toen maar om het plan te beramen voor mij, hoe om overweg te komen, door zoo een woeste landstreek, en zoo ver zonder menschen zwart of wit. Er werd ten laatste besloten, dat er eenige Kaffers zouden afgezonden worden, om te zien of er niet van die menschen op de jagt in die directie uit komt en als het zoo was dadelijk te rapporteeren. En bij toeval was er ook een jagtgezelschap in die rigting, maar toen de Kaffers terug kwam en ik met een anderen partij op weg ging, en kwam waar de jagters waren, waren zij al terug gegaan. Wij volgden toen de wagen sporen op, tot wij ten laatsten die [de wagens] bereikten. Gij kunt u wel voorstellen, toen ik, die gedacht werd van de leeuwen opgevreten, mijne vertooning weer in de laager maakte, die natuurlijk niets slechter uitzag voor mijne tusschen de vijf of zes maanden Kafferleven. Er was natuurlijk niemand, die mijne terugkomst bijzonderlijk vreugde heeft veroorzaakt, noch mijn wegblijven droefheid, dan slechts mijn aangenomen oude moeder. Daar ik geen vriend of maag, die mij in den bloede was, had, zoo was mijn lot voor elk een onverschillig. Slechts een, die met mij in de eenzaamheid weende en bad, en die altoos waar de gelegenheid het toeliet, haar invloed gebruikte, en altoos als een lieve moeder, haar christelijke invloed op mij deed werken, om alles toch met geduld te dragen, en toch alles wat mij deed wedervaren [wedervoer] te beschouwen, als ten beste te zijn, en om haren wille toch niet weg te gaan; want sints haar wedertrouwen heeft al hare kinderen haar verlaten om de ongeaardheid van haar tegenwoordigen man.

Wel toen ik bij het lager kwam, was mijn heer en meester bij toeval niet te huis en dat gaf ons eenige dagen van eenzame dankzegging en verhalen wat mij is wedervaren, hoe ik het gehad heb, gedurende mijn verblijf bij de Kaffers en meer als één dankoffer werd gedaan, om hunne goedheid jegens mij. En vele malen de wensch geuit, dat de gelegenheid toch eens mogt komen, om aan de zwarte vrienden wel te doen; maar ongelukkig die gelegenheid is niet gekomen.

Lezer, geloof mij, de afscheid van mijne zwarte vrienden, was iets van groote aandoening; hoe meer die vertrek naderde, hoe meer ik door het omliggende volk van Ombaswane met presenten als teekens

van achting overladen werd, en toen de dag van mijn vertrek wezenlijk gekomen was, werd ik uitgeleid door al wat leeft, zelfs vrouwen en kinderen. Een goede halven dag reizens begon de afscheid van klompjes, die terug draaiden en zoo heeft het aangehouden toen op den tweeden dag, middag, de laatste terug gingen, hetwelk bestond uit Omboswane en zijne naastbestaanden. Tot op het laatst werd mij verzekerd dat ik elk oogenblik kon terug komen en ik met de grootste blijdschap zou ontvangen worden. En als ik ooit in de gelegenheid kwam, hun toch een bezoek moest brengen, en zoo scheidden wij van elkaar en heeft nooit weer elkander gezien.

In het lager was men erkentelijk genoeg om Omboswane eenige geschenken te zenden. Tot groote vreugde van Van Gass was zijn "heer en meester" uit op een bezoek en werd hij voorloopig benoemd tot tolk bij Kommandant Andries Pretorius, die juist op vertrek stond op zijn laatste expeditie tegen Dingaan. Hij wilde nu voor goed van zijn "heer en meester" los komen en vernam toen eerst, dat zijn vader hem bij wijlen den heer Malan had verbonden tot zijn 25ste jaar, maar met de vrijheid om, indien hij zulks verkoos, van Malan weg te gaan, echter met dien verstande dat hij naar niemand anders gaan, maar aan zijn vader terug bezorgd worden zou. Het duurde niet lang of zijn "heer" kwam hem eens en andermaal bij den kommandant opeischen. Van Gass weigerde om te gaan, maar zijn "heer" beriep zich op het kontrakt en ten slotte werd de jongeling onder de zorg van zekeren Schoeman terug gezonden naar de Kaapkolonie om weder aan zijn vader te worden overgegeven. Schoeman bragt hem echter naar het distrikt George en liet hem in den steek op de plaats "Knapdaar" "waar destijds een Zendelingstatie was onder den zendeling Kolbe." Daar zat hij nu, verlaten, zonder raad, en dacht hij reeds er aan om naar Natal terug te keeren, toen een Grahamstadsche "smous" (togtganger ?), wiens drijver was weggeloopen, kwam opdagen en hem in dienst nam. Bij dezen kerel trof hij het nog al goed, en met diens wagen kwam hij tweemaal op de plaats waar zijn vader woonde, doch zonder zich aan hem bekend te maken. Maar er ten derden male komende introduceerde hij zich bij den ouden heer, die tamelijk verbaasd opkeek, toen hij zijn zoon in levenden lijve terug zag, want hij had hem reeds dood gewaand.

De jongeling deelde den ouden krijgsman zijn plan mede om naar Natal terug te keeren ; doch de grijsaard verzette zich ten sterkste daartegen, en raadde hem in tegendeel aan, naar Kaapstad te gaan, waar de familie zijner moeder als welgestelde menschen leefden en wel wat voor hem zouden willen doen.

Met de beschrijving van zijn wedervaren te Kaapstad besluit onze auteur zijn verhaal, dat nu eerst regt romantisch wordt, zóó romantisch dat men hem haast van romantiseren zou verdenken. Hij zegt :—

Toen ik aan kwam, ging ik ook niet onder mijn waren naam, en toen ik de familie mijner moeder heeft gevonden, had ik veel spijt dat ik daar heen gegaan was. Wel, want ik zag aanstonds, dat ik hun een [te] groote beleediging zoude aandoen, met de familieschap bekend te maken, dan dat ik zou ontvangen worden als zoodanig. Want zij waren allen welgestelde menschen, opgebragt in den eersten stand en ik die destijds van niets af wist, dan het ruwste veldleven, zoo als men niet anders kan te wachten wezen van iemand, die van zijn tiende jaar af het allerruwste zwervende leven in de toen woestenij van Afrika heeft doorgebragt, en die met alleen het ruwste in aanraking was gekomen, en zelfs nooit een dag in een huis heeft gewoond, maar altoos maar in wagens, of op het open veld, kan een ieder wel begrijpen, dat wij niet bij elkander konden vergeleken worden. En zoo heb ik mij niet bekend gesteld, ofschoon ik altoos gedaan heb wat ik kon, zoo nabij hen te wezen als mogelijk is, en zoo veel mogelijk van nabij met hen bekend te worden. Ik heb elke gelegenheid waargenomen, om zelfs werk bij hen te krijgen dan bij eenige anderen. En het was mij zoo te zeggen altoos gelukt, zoo dat ik zelf in een " stoor " bij een oom, voor drie maanden heeft gewerkt. Zelfs ben ik vele malen met de familie naar de Paarl gegaan, en zelfs mijn grootvader en grootmoeder in de koets, nooit wetende dat de oudste zoon van hun jongste dochter hun als koetsier diende.

Een paar malen dat wij voor een kuiertje uit was, maakten mijn grootouders de aanmerking bij een zekere huis, daar mijn ouders ingewoond had, voor dat zij naar het oosten kwam : Hier in dat huis was de laatste maal dat wij onze Jacoba met haar zoontje zag ; de eene in ontijdigen dood van ons verwijderd in de bloei haars levens ver in den vreemde ; konden wij toch eens maar haar graf bezien, wat zou het ons niet een groote blijdschap zijn...En de andere in de woestijn door booze dieren verslenden ; niet eens een graf dan de maag der leeuwen.

Lezers, gij kunt u wel voorstellen, dat zulke gesprekken meest altoos gepaard gingen met bevochte oogen van het oude paar, en natuurlijk de mijne ook niet anders, terwijl mijn conscientie mij begon te kwellen, dat ik de oude menschen niet teregt help en mij aan hen openbaarde. Maar ik kon den moed niet krijgen nadat ik onder een vreemden naam gaat, en de devrend [differentie, het onderscheid], zoo als ik hier voorgezegd heb, tusschen ons was, kon ik het volstrekt niet doen. En ik begon nu plannen te beramen om van daar weg te gaan, en lievers in den verren vreemde te gaan, dan daar te blijven. Ik ging zoo ver dat ik van mijn voornemen kennis gaf aan mijn oom, die mij niet graag heeft willen verliezen daar ik hem tot groot nut en gerief begon te worden. Hij wilde van mij weten mijn reden daarvoor, daar ik een goede behandeling genoot. En als ik eenige klgaten had, hij zou zijn uiterste doen, om het te verhelpen, zelfs mijn loon zoude hij verhoogen. En als ik zoo bleef in getrouwheid en oppassendheid, dan zou hij mij later in gelegenheid stellen, om voor mij zelven wat te verzamelen. Hij zeide ook dat het een fout is van vele jonge menschen, dat zij zich niet wilde neerzetten en voor hen iets goeds doen; dat zij aan het zwervend leven de voorkeur geeft boven een gezetelde, waar zij voor den ouden dag konden zorgen. En hij raadde mij aan, mijn voornemen verder te overwegen. En als er iets is, waar ik over te klagen heb, hem dit te zeggen. Indien mogelijk, zal hij het uit de weg ruimen.

"Gij zijt een belovend jongeling die de wereld in gaat, en waarom zoudt gij niet blijven, en voor u zelven trachten goed te doen, in plaats van het zwervend leven weer in te slaan, daar gij zegt zonder vriend of maag te zijn, geheel een wees. Als gij u gedraagt als tot heden, en ik verder ziet dat gij van natuur een goede jongeling is, zal ik u bij de hand nemen en u op helpen, en ik zal u als vader en vriend zijn. Gij moet mij wel verstaan; gij moet u waardig gedragen, als gij het wil dat ik zoo ver met u gaat. Ik zal het mijne doen en woord houden; het zal nu slechts van u afhangen, gaat en overdenk, en zeg mij in een paar dagen."

Ik was zoo getroffen, dat tranen mijne wangen overrolden, dat ik niet spreken kon, over de goede voorstellen die mij gedaan werd. Ik kon en zou zorgen met Gods hulp om geene klagten te geven, en wenschtte om in de wereld voort te komen, maar hier lag het groote struikelblok, de familieschap. Hoe zou ik dat nu overkomen, daar ik mij had voorgenomen het niet bekend te maken.

Wel, ik zei: goed, mijnheer, uwe voorstellen zijn vaderlijk en goed; en nooit heb ik ooit gedacht om hier in het verre, zoo een geopende weg voor mijn toekomst te vinden, en waarvoor ik u niet

dankbaar genoeg kan wezen. Ik heb geene klagten jegens u, noch tegen iemand van de uwe. Ware het niet wegens eigen bezwaren, die mij op het hart drukt, ik zou tevreden hier blijven, maar om dat bezwaar weg te nemen is meer dan mijn zwakke natuur kan overkomen, en ik zal God bidden, mijn weg te willen aanwijzen, en dat zal k dan inslaan, want tot hiertoe was mijn weg altoos met biddend opzien tot Hem mij aangewezen. Want de dierbare woorden die mijne stervende moeder met een kus mij op de wang drukte op haar sterfbed heeft ik gehouden, en zal dat trachten te doen zoo lang ik leef. En ik beloofde hem een beslissend antwoord.

Een paar dagen voor wij scheidden, vraagde mijn oom mij, of ik zoo goed wilde wezen, hem de woorden mijner moeder te willen zeggen. Ik zei dat het was: " Ik gaat u verlaten, en laat u onverzorgd na, ver verwijderd van vriend of maag, maar aan Hem die dierbaarder en getrouwer is dan alle vrienden of betrekkingen, heb ik u opgedragen houdt zijne geboden als gij tot uwe jaren komt, hoe zwaar en moeijelijk het u ook moge gaan, het eind zal zeker zijn.

" Die op God vertrouwt,
" Heeft zeker op geen zand gebouwd."

Eenige minuten later en zij blies haar laatste adem uit. Daarop zeide hij niets, als: jongeling, gehoorzaam dat; gij hebt een Christin tot moeder gehad. En hij verwijderde zich van mij, en ik ging aan mijn werk.

Denzelfde avond werd ik geroepen door een der dienstmeisjes, en zij seide haar te volgen, en ik werd geleid in een vertrek, waar mijn grootvader alleen zat. Lezer! gij kunt wel begrijpen, dat ik zeer verbaasd er uitzag, toen ik zag dat ik in de private woning geleid werd, daar ik nooit vroeger toegang gehad hebt, dan alleen onder de stoep, als ik met de koets kwam om de familie uit te nemen voor een rijtoer of kniertje, en nu in dat prachtige huis. Ik was als een aap in een porseleinen winkel, als de spreekwoord zeg. Wel, de oude man zeide tot de dienstmeisje, trek de deur toe, en laat niemand inkomen om mij te storen. En tot mij zeide hij: Jongeling, kom, en zet u hier bij mij neder. Ik gehoorzaamde. En hij zeide tot mij: Jongeling, ik heb u laten roepen om een woord met u te spreken, maar voor dat wij iets doen, laat ons Gods zegen afbidden, en nadat wij neder geknield hadden, verzocht hij mij een gebed te doen, tegelijkertijd zeggende, hoe eenvoudig het ook was, ik voorgaan moest, al was het ook maar een tollenaars gebed. Wel, ik voldeed aan zijn verzoek, naar het beste van mijn vermogen. Die oude man scheen zeer voldaan te zijn, met het gebed. Toen zeide hij tot mij: Wel, mijn zoon heeft mij van u gezegd, en ik heeft het mijn pligt

geacht, na al dat ik van hem heb gehoord, om nader kennis van u te nemen, als gij dus die is, namelijk een christen, wat gij voorgeeft, en [op] hem op wien gij zegt uw vertrouwen te stellen en gij het wezenlijk doet, zoo vind ik mij verpligt om u bij de hand te nemen, en te zien zoo veel in mijn vermogen ligt, u van de woelige dorpslieden weg te houden, opdat uwe goede zeden en dat wat door uwe moeder voor u gedaan is, niet mogen verijdeld worden. En daarom kunt gij op mij en de mijne zien als uw aangenomen vader en vrienden, zoolang gij u zulks waardig doet gedragen. En als gij tot besluit komt om hier te blijven, en gij uw gedrag en pligten doet, als tot hier toe, wij u ook naar verdienste in de wereld voorthelpen zullen.

Lezer, gij kunt wel denken, hoe of ik mij gevoelde; ik kan het niet zoo beschrijven als gij het zelf kunt uitdenken. Ik dacht toen: wel, ik zal nu maar onbekend blijven, en onder den aangenomen naam voortgaan, want ik heb nu vrienden, en de geheele zaak hangt nu van mij af, en met biddend opzien tot de *Voorzienigheid*, zal ik aan mij niet laten ontbreken, om mijne positie te behouden. Dan liever het verbeteren dan anderzins, zoolang zij mij maar laten doorgaan onder mijn aangenomen naam, en maar niet verder onderzoek doet naar mijn familiebetrekkingen, want dan zal ik valsch moeten spreken. Al dat vliegde mij door de gedachten, als een elektrieke straal.

Wel, na al het goede mij voorgelegd te hebben, en mij een goede vermaning gegeven te hebben, zeide de oude man: "Nu, mijn zoon, tot iets anders, voor dat wij uit elkander gaan. Het is een ongewone ding om iemands geslachtsregister uit te vragen, maar als u geen objectie heeft, zou ik gaarne wenschen te weten iets omtrent uwe afstamming en waarvandaan gij zijt. Er schijnt mij iets omtrent u, maar laat ik u vooraf zeggen, ik zal niet aandringen om eene oplossing, want het is dikwijls de gewoonte, voornamelijk onder uitlanders, om hunne familiebetrekkingen te verzwijgen. Maar als u geen objectie heeft, zou ik het gaarne willen weten, zoo ja, [n.l. als ge objectie hebt] houdt het dan verzwegen." Ik zeide: Wel, mijnheer, op het oogenblik zou ik wenschen om verschoond te blijven, om te antwoorden ; niet omdat ik mij voor hen behoeft te schamen, maar omdat zij het voor mij doen zullen, daar ik door ontstoken geweest te zijn van scholen, en ook nooit in gelegenheid om in aanraking te komen met iemand in het beschaafde deel der wereld, zoo heb ik besloten mij een vreemdeling te houden, tot tijd en wijl ik wat beschaafdheid hebt opgedaan, en mijne positie zoodanig heb opgewerkt dat ik mij refereren kan naar ulieden. Ofschoon ik geen educatie genoten heb, mijn karakter wil ik zuiver houden.

Blijf bij dat besluit, mijn zoon, zeide de oude man. Wel, zeide hij, nog slechts eene vraag. Gij zegt, dat uwe moeder u op haar sterfbed zoo een christelijke vermaning heb gegeven, en gij waart zoo jong toen zij gestorven is, heb gij dat altoos zoo goed onthouden?

Ik zeide dat ik altoos een gedeelte er van goed herinnerd had, maar een zekere jufvrouw Wentzel, die met mijn moeder was, heeft het mij woord voor woord later gezegd, en ik heb haar gevraagd, om het mij op schrift te geven, hetwelk zij deed. En dat heeft ik als een onwaardeerbare schat bewaard tot hier toe. En haalde ik een lederen zakje uit, dien ik voor dat einde gemaakt heb, om het te bewaren. Ik zeide hier in dit zakje is het en zal het trachten te bewaren, zoolang ik leef. Daarop wenschte hij mij geluk en gaf mij nogmaals een vaderlijke vermaning en wij scheidden van elkaar.

Gij kunt wel denken lezer, dat ik met een veel meer verblijdende gemoedsgesteldheid terug gaat als ik er heen gekomen was, en met de vaste voornemen het mijne te doen, zoodat er geen klagten zouden zijn, opdat ik de gunst van hen moge gewinnen. Wel, zoo zijn wij dan verwijderd en van toen af werd in elk opzigt veel meer attentie aan mij betoond, zoodat ik in weinige maanden toegang tot de private woning verkreeg, en zelf met hen mede naar de kerk ging. En ik was geheel een gunsteling in de familie.

Het duurde zoo aan voor meer als een jaar, toen ik aan mijn vader schreef en hem meldde hoe goed het met mij ging en alle bijzonderheden, maar ik meldde hem niet, dat ik onder een anderen naam gaat. Het duurde ook niet lang, of mijn vader schreef mij weer een antwoord en adresseerde den brief met mijn vollen naam er op, onder bestelling van mijn oom. Wel, toen zijn post hem als gewoonlijk aan zijn kantoor gebragt werd, was die brief er onder. Wel ik wist van niets. Hij zeide er ook niets van, ofschoon ik hem verscheiden malen zag. Hij zelf was er verlegen mede en maakte eerst den anderen dag melding van den brief, aan de oude lieden, waar ge wel begrijpen kunt lezer, welken toestand het had moeten veroorzaken. Maar van al dat wist ik niets af niet. Ik werd op eens bij mijn oom, toen nog mijn heer, ingeroepen. Ik maakte zoo spoedig mogelijk mijne verschijning, als gewoonlijk zeer beleefd, en vraagde zijne bevelen.

Komt, zeide hij, en sluit de deur achter u. Dat was mij als een slag in het aangezigt. En natuurlijk veranderde ik van toon en kleur, denkende bij mij zelven, wat heb ik gedaan? Hier is iets buiten gewoons? Dat is mij nog nooit gebeurd, om op die manier in zijn private kantoor gelaten te worden. En duizende gedachten vliegden mij door het hoofd, in deze weinige minuten. Daar hij bezig was te schrijven, duurde het eenige minuten eer hij sprak, hetgeen mijne gedachten nog meer heen en weer deed zwerven. Ten laatste was hij

klaar, en zeide zoo, " wel jonkman hebt gij aan uw vader onlangs een brief geschreven." Dat was als een schok van een elektrise machien, dat mij door het ligchaam trilde. Ik stond als verstomd en kreeg kleur op kleur, en kon geen woord spreken. Ik dacht heb ik mij dan bezondigd met zulks te doen. Ik heb er toch geen kwaad in geschreven. Ik heb niets dan goed geschreven. Had ik toch liever nooit de pen opgenomen. Mogelijk verlies ik mijn plaats. Ik heb toch niets onbehoorlijks geschreven, noch gemeend. Hij bemerkte mijne verlegenheid en zeide : Er is niets verkeerd in, dat gij zulks hebt gedaan Ik wensch slechts te weten, ja of neen.

Natuurlijk ik kon niet anders als *ja* zeggen. Zoodra ik dat heb gedaan, zeide hij : kom en zet u hier neder. Zulks gedaan hebbende zeide hij, nu jongeling niets dan de geheele waarheid wil ik van u weten, hetwelk ik hoop en vertrouw gij niet voor mij verhèelen zult. " Wel nu wat is uw ware, volle naam?" Wel, hier bleef mij niets verder over dan zulks te zeggen. Zoodra ik dat gedaan hebt, nam hij den brief, en zeide, " dat is voor u, het is uws vaders handschrift. Ik kende het nog ; ziet wat hij zegt." Ik opende de brief en gaf het hem, en zeide : Wel. gij kunt het beter doen als ik, lees het voor u zelven. Wel na dat hij het had gelezen legde hij het neder, en wendde zich tot mij en zeide : " Wel, jongeling geef mij een kort verhaal van uw levensloop ; wij hebben eerst gehoord, dat gij vermoord was met den groote inval van Dingaan, en laatst weer dat gij door leeuwen zijn opgegeten, en hier zit gij nog voor mij in Kaapstad." Wel, na een kort verhaal gegeven te hebben, zeide hij mij : komt laten wij naar huis gaan. En toen wij daar kwam, liet hij den geheelen cirkel bij elkander komen, en zeide : " dat is de zoon van mijn jongste zuster, die wij al twee malen heb dood gehad, en nu hier staat hij voor u; hier is de brief van zijn vader ; die alles oplost " en hij vraagde mij, of ik eenige objectie had hem voor te lezen, hetwelk ik toestemde en gedaan werd.

Wel lezer, de toestand kan ik u niet beschrijven wat plaats vond, voornamelijk mijn grootvader en moeder. Van toen af aan werd ik in de familie opgenomen, en voor een heele tijd lang moest ik maar altoos de wederwaardigheden vertellen, wat ik had gezien, dat het mij ten laatste tot vervelens begon te worden.

Het volgend jaar is mijn grootvader en moeder naar Denemarken terug gegaan, waar zij beide kort daarop gestorven is.

In het jaar 1847, heb ik Kaapstad verlaten en ben daar nooit weer terug geweest, en heb voor geruimen tijd mijn leven met jagen in de verte van Afrika doorgebragt, tot ik mij ten laatste in de huwelijk begaf in de Oostelijke Provincie, en heb mij toen neergezet. Nu ben ik gezegend met talrijk gezin, die het familiegeslacht zal voort-

brengen in Afrika. En mijn vader heeft ten laatste de eer gehad, om in zijn honderd en een jaar, zes maanden en dertien dagen het tijdelijke met het eeuwige te verwisselen in het kinderlijk huis, en zijn stoffelijk overschot ligt ter aarde te Queenstown.

En hiermede is dit vreemde verhaal uit. Die er meer van wil weten koope het boekske bij den boekhandelaar, den heer Juta. De schrijver zelf bevindt zich, als wij het wel hebben, niet meer in het land der levenden, maar is kort na het Cradocksche Congres overleden in de afdeeling Fort Beaufort, bemind en geëerd door geheel zijne omgeving.

Reisverhalen aangaande Egypte en Palestina.

XIII.

Een dag te Jeruzalem.

De bevolking van Jeruzalem wordt geschat op 24,000 zielen, van welken 13,000 Mohammedanen, 7,000 Christenen en slechts 4 000 Joden zijn. Onder "Christenen" verstaat men aldaar Grieken, Latijners, Armeniërs en Kopten. Wij gaan onder den naam van Protestanten, alsof wij geene Christenen zijn.

De Grieksche Kerk, die te Jeruzalem de talrijkste is, heeft niet minder dan 16 monniken- en nonnenkloosters, waarin een paar duizend pelgrims kunnen geherbergd worden. Voorts hebben zij, behalve een nieuw hospitaal voor de kranken, twee scholen, eene voor jongens met 60 en eene voor meisjes met 120 leerlingen. De Grieken zijn in den regel zeer fanatiek en de gezworene vijanden van de Latijners of Roomsch Katholieken. Niet zelden en vooral bij de groote feesten, vinden er vechtpartijen plaats tusschen deze twee gezindten, waarin zij elkander jammerlijk toetakelen. De Turksche Regering is derhalve verpligt, om in kerken, die beiden toebehooren, een paar soldaten te houden, ten einde den vrede te bewaren. De priesters dragen hooge hoeden, maar met de randen om de bollen, precies alsof zij "pluishoeden" 't onderst boven opgezet hadden.

Naast de Grieken komen de Oude Armeniërs, die bekend zijn voor hun bedaard en gelijkaardig humeur. Hun patriarch woont in het klooster nabij de Zion's Poort, dat

wel 1,000 pelgrims bergen kan, en voorzien is van een Seminarie met 40 leerlingen, eene drukkerij, een museum enz. In de nabijheid hebben zij nog een nonnenklooster, op de plaats waar het huis van Annas zou gestaan hebben, en een ander voor monniken, die zwarte spitsche hoeden dragen. Even als de Grieken zijn zij beter gezind jegens Protestanten dan jegens de Latijners, die zij mede haten en bestrijden.

De Roomsch Katholieken, omtrent 1,500 in getal, hebben een klooster op Zion, met eene jongensschool waarin 170 onderwezen en de armeren ook gehuisvest worden. Dan hebben zij nog eene School van Industrie en een hospitaal voor mannen en vrouwen, en twee meisjesscholen,—die van de *Zusters van Zion* voor 120, en die van *Het Zusterschap van den Heiligen Jozef* voor 200 leerlingen, welke laatsten ook gevoed, en sommigen zelfs in die inrigting gehuisvest worden. De andere genootschappen zijn van mindere beteekenis.

De Joden van Palestina, uit verschillende landen afkomstig, worden in twee klassen onderscheiden: *Spaansch-Portugezen* en *Noord-Europeschen*. Zij behouden nog voor een groot deel hun oorspronkelijk karakter, en worden gemakkelijk aan hunne kleeding en gelaatstrekken herkend. Zij zijn lang en schraal, hebben hunne eigenaardige haarlokken en dragen een breeden-rand hoed of een zwarten tulband. Arm zijnde leven zij hoofdzakelijk van de milddadigheid hunner Europeesche broeders, van welken zij eene geregelde toelage bekomen, die dan onder hen verdeeld wordt. Vele Joden komen naar Jeruzalem, om aldaar te sterven en onder de muren van de heilige stad begraven te worden. Rijke Europeesche Joden doen veel om den toestand van hunne arme geloofsgenooten in Palestina te verbeteren. Zoo hebben b.v. *Montefiore* eene lange reeks van kleine nette gebouwen in de vallei van Hinnom, en *Rothschild* een hospitaal binnen de stad voor Joden gesticht. In het voorleden jaar had de armoede zwaar op hen gedrukt, vooral omdat zij in den regel niet tot de bedelaars behooren. Zoo werd, naar mij eene dame vertelde, in den vorigen winter, eens op een morgen een Jood aan de Jaffa Poort doodgevonden, die letterlijk van honger was omgekomen.

De protestanten, die zeer weinigen zijn te Jeruzalem, hebben eenen bisschop, die een ietwat zonderlinge positie bekleedt. Dit bisdom, zoo als bekend is, ontstond uit den vromen wensch van den Pruisischen Keizer Fred. Wilhelm

IV, die een groote voorliefde voor het bisschoppelijke stelsel van Kerkelijke regering had, om een bisschoppelijke kerk in Jeruzalem te stichten, als een model voor alle oostersche kerken. De fondsen daartoe werden bijeengebragt voor de helft door den Keizer en voor de andere helft door vrijwillige bijdragen uit Engeland. De bisschoppen worden om de beurt door de vorsten dezer twee landen benoemd. De eerste bisschop, Dr. Alexander, werd door Engeland benoemd den 21sten Januarij 1842, en bij zijn overlijden viel de keuze van den Duitschen Keizer op bisschop Gobat, die aan het Baselsche Zendinghuis was opgevoed. De derde bisschop, die zijne benoeming van Engeland heeft, is Dr. Barclay (sedert overleden), van de Evangelische rigting in de Kerk van Engeland, die jaren geleden onder bisschop Gobat als leeraar te Jeruzalem had gearbeid. Wat nu vreemd schijnt is dat—zoo als mij verhaald werd door een der zendelingen, een schoonzoon van wijlen bisschop Gobat—de zendelingen, die tot dit bisdom behooren, niet onder gezag van den bisschop, maar onder dat van het zendinggenootschap (Church Missionary Society), staan, door welk ligchaam zij ook benoemd worden. "Als eene zaak van beleefdheid," zeide hij, "wordt zijn raad gevraagd en wordt hij toegelaten om bij onze conferenties den voorzitterstoel te bekleeden, doch het is in uiterst zeldzame gevallen dat zendelingen door hem geordend worden; daar het genootschap in den regel geordende zendelingen uitzendt." Het kerkgebouw op den Zions heuvel, dat 32 jaren geleden ingewijd werd, is net, maar overigens zeer eenvoudig. Zij hebben binnen den muur eene jongens- en meisjesschool voor Joodsche en daarbuiten eene voor Arabische kinderen.

De Duitsche protestanten tellen te Jeruzalem het "hospitaal van de Diakonessen van Keiserwerth" met Dr. Sandreczki aan het hoofd, een weeshuis voor meisjes (Talitha ‹ umi), een dito voor jongens (Dr. Schweller's Syrisch Weeshuis, alwaar Almas, van den heer Wild, van Cairo, thans ter school gaat), een hospitaal voor kinderen, een dito voor melaatschen en een Duitsch logieshuis.

Jeruzalem draagt zoo zeer een bepaald godsdienstig karakter, dat, als eene uitzondering, binnen haren ganschen omvang, geene plaatsen des vermaaks gevonden worden. In elke andere stad der wereld vindt men komedie-huizen, enz., doch hier niet.

Doch laat mij u eenigszins met de stad bekend maken voor zoo verre wij met haar bekend zijn geworden op den tweeden dag van ons verblijf aldaar. Wij hebben het ontbijt vroeger dan op andere plaatsen, om de gasten (meestal reizigers) de gelegenheid te geven een groot deel van den dag in het bezigtigen der stad te besteden. Aan het hoofd van de lange tafel, bijna uitsluitelijk bezet met Europeanen en Amerikaanders, zit de grijze, statige Fransche Consul, met den opgeruimden, genialen Duitschen dito aan zijne linkerzijde. Deze laatste sprak ettelijke talen, en zat altoos aandachtig te luisteren als ons gezelschap in zijne nabijheid het Kaapsche Hollandsch sprak. Toen hij een paar dagen later met mijne vrouw kennis maakte vroeg hij: "Maar jufvrouw, u komt van Zuid Afrika, zeg mij toch is het de Zulu taal, die u daar elken dag met elkander spreekt?"

Na het ontbijt gaan wij naar de *Moskee van Omar*, gebouwd op de plaats waar eens de tempel stond; want morgen beginnen de Mohammedaansche feesten, en worden Christenen tien dagen lang niet toegelaten den heiligen bodem te betreden. Izak, onze dragoman, had een schriftelijk verlof van den consul bekomen; doch wij moesten eerst het kantoor aandoen, om een soldaat ter onzer bescherming mede te nemen. Wij gaan door de Westelijke poort naar binnen, volgens Izak dezelfde waardoor Christus de wisselaars zou uitgedreven hebben, nu genoemd de *Poort van Katoenverkoopers* (Bab-el-Kattâuîn). Nu zijn wij in het voorhof der heidenen, hebbende aan onze linkerzijde dat der Joden. Hier zien wij ook een deel van den muur van Antonia. Doch van meer belang voor ons is de moskee van Omar (Haram esh-Sherif), die voor ons staat, niet regt in het midden van een onregelmatigen vierhoek, ten westen 536, ten oosten 512, ten noorden 348 en ten zuiden 209 schreden lang. Voor het jaar 1854 kon niemand dan Mohammedanen toegang tot deze plaats verkrijgen.

Wij staan voor een oogenblik stil aan de "Dome of the Chain",—een klein vijfkantig en sierlijk gebouw, gedragen door twee rijen pilaren, meestal van oudere gebouwen genomen, met een vloer van mozaïk,—aldus genaamd naar de overlevering dat David hier zat om regtszaken uit te wijzen, en dat Salomo hier aan de poort eene keten gespannen had, die hem de valsche getuigen ontdekte; want zoodra een valsche getuige haar aanraakte liet zij een van hare schakels vallen.

De moskee zelve staat op een onregelmatig "platform" van 10 voeten hoogte, dat bereikt wordt van het westen door drie trappen, van het zuiden door 2 en van het oosten door één. Het gebouw is achtkantig, hebbende aan elke zijde eene lengte van 66 voeten; de muren zijn met porselein en marmer bedekt. Aan den ingang moesten wij onze schoenen uittrekken en "slippers" aandoen, die ons, natuurlijk tegen betaling, door de bewaarders van dit heiligdom verschaft werden. Ik aarzelde. Wie weet welke voeten al in die "slippers" waren geweest. Kon ik ze niet over mijne schoenen aandoen? "Neen," was het antwoord, "zij zullen uitvallen en dan verontreinigt gij het heiligdom." Ik moest toegeven. Mijne "slippers" waren echter veel te kort. "Kan ik dan geene grootere krijgen?" vroeg ik. "Neen, zij zullen wel gaan, anderen komen er ook mede klaar," was het antwoord. En zoo volbragt ik de bedevaart als een roomsche uit de middeleeuwen, die gekomen was om penitentie te doen.

Het gebouw is zeer net van binnen, wordende het dak gedragen door twee kringen van kolommen. De buitenste kring bestaat uit 8 vierkantige zuilen met twee ronde tusschen elke van dezen. De ronde pilaren zijn niet allen van dezelfde lengte, kleur en steen; waar zij te kort zijn heeft men bovenop vierkantige blokken geplaatst. De pilaren van den binnensten kring stutten den koepel en bestaan uit vier vierkantige zuilen met vier ronde tusschen elke van dezen, en allen in eenen cirkel geplaatst. De koepel (97 voeten hoog) en bovengedeelte der wanden zijn versierd met mozaïk, voorstellende bloemen, koornaren, druiventakken, enz., en eenige inscripties in het Arabisch. De vloer is met marmer uitgelegd en de vensters zijn van gekleurd glas. Onder den koepel is de *heilige rots*, ingesloten met ijzeren traliewerk tusschen de pilaren die den koepel dragen. Die rots staat bijna 7 voeten boven den vloer uit. Volgens Joodsche overlevering is deze de spits van Moria en was het hier dat Abraham zijnen zoon Izaak wilde offeren. Doctoren van den Talmud (een Joodsch wetboek uit de overlevering zamengesteld) vertellen dat deze rots de eerste was, die God maakte bij de schepping der wereld; van hier werd het stof genomen waaruit Adam gemaakt werd; hier zou Noach na den zondvloed zijn altaar gebouwd hebben; die rots zou door Jakob gezalfd zijn; en over haar zou het brandofferaltaar later gestaan

hebben. Onder de rots is eene grot, waarin men langs eenen trap afdaalt. Van boven is er door de rots een rond gat; en stampt men den voet op den vloer der grot, dan geeft hij eenen klank als ware hij hol van onderen. Waarschijnlijk heeft men hier eene aloude put waarmede het gat daarboven in verbintenis stond. Volgens Izak zou de put onder den vloer tot in het *Dal Josafat* reiken, en zou men door het gat daarboven het bloed en de ingewanden der offerdieren geworpen hebben.

In de grot worden aangewezen de plaatsen waar Abraham, David, Salomo, Elia en Mohammed gewoon waren te bidden. De laatste vooral had veel hier gebeden, en beweerde dat één gebed in deze grot gedaan meer waard is dan duizend elders Eens, toen Mohammed van het gebed opsprong en vergeten had, dat de rots boven zijn hoofd was, zou hij zijn schedel daaraan gebroken hebben, ware het niet dat de rots, uit eerbied voor den profeet, eene holte in hare zijde maakte, waarin zijn hoofd toen onbeschadigd gaan kon. Die holte is er nog tot op den huidigen dag te zien. Ik herinner mij niet een portret van Mohammed gezien te hebben, doch oordeelende naar de holte moest hij een reuzenhoofd gehad hebben.

De Mohammedanen hebben vele bijgeloovigheden omtrent deze grot; o.a. zouden de zielen der afgestorvenen wekelijks onder den vloer bijeenkomen tot het gebed, doch hoewel dit zoo dikwijls gebeurde konden wij niemand vinden die ze gezien of beluisterd hebben. Anderen beweren dat deze de poort der helle is, en schijnen er niets vreemds in te vinden dat de ingang der hel juist door hun voornaamste heiligdom geschieden moet. Nogmaals anderen beweren, dat de laatste bazuin alhier geblazen en de troon Gods op de rots daarboven geplaatst zal worden.

Van deze grot is Mohammed ten hemel gevaren en het gat door het dak werd door zijn ligchaam gemaakt. De rots wilde met den heiligen profeet naar den hemel, en de Engel Gabriël was verpligt haar vast te houden. Daarboven aan de zijde van de rots werd ons dan ook aangewezen de merken, die de vingeren des engels in haar gelaten hadden. Oordeelend naar zijne hand, kwamen wij tot de gevolgtrekking dat de engel Gabriël een verschrikkelijke reus moest geweest zijn. Doch genoeg hiervan.

Tegenover den noordelijken ingang wordt ons een steen gewezen, waarin Mohammed 19 nagels zou gedreven heb-

ben. Aan het einde van elke eeuw zou een nagel uitvallen, en als de laatste er uitvalt, vergaat de wereld. Op zekeren dag was de duivel bezig de nagels uit te trekken, doch werd door den engel Gabriël op heeter daad betrapt en in de uitvoering van zijn boos plan verhinderd, toen er nog maar drie en een halve nagel in den steen waren. „Ziet," zeide de Mohammedaan, die ons al deze dingen vertelde, „de wereld zal nu nog 350 jaren blijven staan; en wie een frank op dezen steen legt gaat zeker ten hemel." Ik liet hun door Izak zeggen, dat ik volstrekt niet geloofde, dat ik door dien steen nader naar den hemel zou geholpen worden, maar dat ik hem een frank voor zijne moeite geven zou. Ik verstond natuurlijk niet wat Izak zeide, maar de man keek den heer P. aan in de verwachting, dat hij mijn voorbeeld volgen zou. Deze ergerde zich over het bijgeloof dezer lieden, en zeide: „Neen, dat doe ik niet, in geloof niet in zulk bogt." De man, die voor den steen zat, zag den heer P. aan met een blik van sprakelooze verwondering, verslagen over zijne roekelooze onverschilligheid omtrent den hemel, en riep eindelijk in zeer gebroken Engelsch uit: „Wat? wilt gij niet eens voor *één frank* naar den hemel gaan?"

In een anderen hoek werd ons een spoor van Mohammed aangewezen, die echter in de middeleeuwen voor dat van Christus gehouden werd. Nadat wij nog eenige andere Mohammedaansche aardigheden gezien hadden, en daar onder eenige zeer oude exemplaren van den Koran, gingen wij terug naar het voorhof, alwaar Izak ons nog eenige sierlijke pilaren wilde toonen, waarvan sommigen in muren gemetseld en eerst onlangs van het pleister ontdaan zijn, om gezien te kunnen worden. Rondom de moskee zijn er verscheidene openingen van putten of onderaardsche waterbakken die in de rots uitgehouwen zijn. Aan de regterzijde van den trap, die naar de *Moskee el Aksas* afdaalt, staat de marmeren predikstoel, van waar elken Vrijdag in den vasten-tijd eene preek gehouden wordt.

Tusschen de zoo even genoemde moskee en die van Omar, is een groote waterbak,—omringd door hooge cypressen andere boomen,—die echter droog is en waarin eenige stukken van gebrokene pilaren liggen. Deze zoowel als de andere onderaardsche bakken werden eens met water voorzien uit de poelen van Salomo, die wij later ook een bezoek zullen brengen. Deze onderaardsche waterbakken

hebben eene diepte van meer dan 40 voeten en een omtrek van ongeveer 240 schreden; zij zijn in de rotsen uitgehouwen en overal zijn pilaren gelaten om het dak te stutten. Aan den ingang van de *Moskee el Aksas* is een waterbak, in welken, naar luid der overlevering, een medgezel van Omar zich eens nederliet om zijn waterkruikje op te halen, en toen een opening ontdekte waardoor hem toegang tot het paradijs verschaft werd. Van een der boomen plukte hij een blad, dat hij later aan zijne vrienden vertoonde, en dat nooit verwelkte. Anderen gingen na hem het paradijs bezoeken, doch konden den ingang niet ontdekken. Wij zagen naar beneden, konden het water wel zien, maar niemand krijgen die ons den ingang van het paradijs kon gaan wijzen.

Aan de regterzijde van den ingang der Moskee is er een merk tegen den wand gemaakt, waaromtrent ons het volgende verhaald werd: men staat op 6 of 8 passen van den wand met den rug daarheen gekeerd, sluit de oogen, keert zich om en tracht met geslotene oogen naar den wand te gaan en den vinger op het merk te leggen. Die dat doen kan, gaat zeker ten hemel; die het niet doen kan, gaat zeker verloren. Wij deden de een na den andere zoo als ons voorgeschreven werd en misten allen het doel, tot groote vreugde van den Mohammedaanschen soldaat, die ons vergezelde, en die er oogenschijnlijk geen zin in had, dat een der ongeloovigen ten hemel zou gaan.

Deze Moskee staat, naar men zegt, op de plaats alwaar de Keizer Justinianus eene kerk ter eere van Maria gebouwd had, en die later door Omar aan den Mohammedaanschen godsdienst gewijd werd. In de 7de eeuw werden de deuren met gouden en zilveren platen belegd, die echter eene eeuw later gebruikt werden om het gebouw, dat door eene aardbeving geleden had, te herstellen. Wat later werd het gebouw andermaal door eene aardbeving verwoest, en toen in veranderden vorm herbouwd. In de elfde eeuw viel het dak in, doch werd spoedig weer hersteld. Dus is er weinig van het oorspronkelijk gebouw overgebleven, nogtans gelijkt het veel op eene Christelijke Kerk. Om u een denkbeeld te geven van de grootte van dit gebouw, behoef ik slechts te zeggen dat de lengte 90 en de wijdte 66 schreden is, en dat het dak gedragen wordt door 6 rijen pilaren.

Aan den ingang wordt u al dadelijk getoond, wat gij hier nooit verwacht hebt te vinden, de graftombe van de zonen

van Aaron, die echter door deskundigen gehouden wordt voor die van eenen Franschen ridder. Tegenover den ingang aan het verste eind van het gebouw is de predikstoel uit de 12de eeuw, zeer net in hout gesneden en met ivoor en paarlemoer ingelegd. Vlak tegenover is de zitplaats van den Gouverneur,—eene soort van galerij op dunne steenen pilaren van verschillenden vorm, materiaal en snede. Achter den predikstoel wordt een voetspoor van Jezus aangewezen. Aan de regter zijde van den predikstoel zijn twee pilaren digt bij elkaar geplaatst; men beweert dat personen, die niet in wettig huwelijk geboren zijn, er niet tusschen door kunnen; terwijl anderen volhouden dat zij, die hier niet door kunnen, ook den hemel niet zullen binnen gaan. Om in het Paradijs te komen is dus eene harde taak voor een ordinairen Mohammedaan. Men zegt dat de pogingen, die soms daartoe aangewend worden, gevaarlijk zijn beide voor mensch en pilaren. De eenigszins lijvige Mohammedaan, die zich den toegang tot het paradijs verzekeren wil, brengt daartoe met zich een aantal vrienden, waarvan sommigen aan de eene zijde stooten en anderen aan de andere zijde hem aan hoofd, hand en voet trekken. Als deze de eenige weg voor Mohammedanen is om den Hemel te bereiken, zullen zij zekerlijk zeer weinigen van hunne dikke vrienden daar aantreffen. Izak verhaalde ons, dat hij eens een aantal Engelsche reizigers hier bragt, en dat allen tusschen de pilaren doorgingen, uitgezonderd een zeer lijvige mijnheer, wiens ernstige pogingen mislukten, en die voor het overige van den dag het zeer scheen te gevoelen, dat zijne vrienden zooveel gelukkiger waren dan hij. In Egypte zijn er twee soortgelijke pilaren, die behalve de nu genoemde nog eene andere deugd bezitten; als men ze namelijk likt, tot dat de tong bloedt, wordt men van zijne kwalen genezen. En om nu het bloeden der tong te verhaasten, wordt én zij én de pilaar herhaaldelijk met zuur-limoen bestreken. De pilaar zelve is op deze wijze reeds een halven duim versleten. Doch laat ons voortgaan.

Wij komen nu in een lang en minder belangrijk vertrek en zien door de vensters op het dorpje *Siloam*, aan de overzijde van het dal Josafat. Vreemd was het om aan het ijzeren netwerk voor deze vensters een menigte lapjes, van allerlei kleur en stoffen gebonden te zien. Op navraag werd ons verteld, dat pelgrims, die deze plaats bezoeken, een

stukje van hunne kleeding scheuren en hier vast binden, opdat de groote profeet hunner moge gedenken, als zij naar huis zijn teruggekeerd. Doch anderen beweren dat dit gedaan wordt ter vervulling van eene gelofte, die zij, te huis zijnde, gedaan hebben. Hier wordt ook de plaats aangewezen alwaar Zacharias bij het altaar zou omgebragt zijn.

Wij verlaten dit vertrek en gaan met een langen trap naar de onderaardsche gebouwen van de Aksa, gevormd door bogen die op pilaren rusten. Hier ziet men eenige zeer oude fondamenten. Laags een anderen trap daalt men af tot een tweede onderaardsch vertrek, eveneens gevormd door bogen die rusten op korte dikke pilaren. Hier was eens het voorportaal van de *Dubbele Poort*, dat nu echter toegebouwd is. Op een steen, die 't onderst boven in den muur gemetseld is, leest men den naam van keizer Antoninus. De poort zelve is gebouwd uit groote gehouwen steenen uit den oud-Joodschen tijd, en in zeer goeden staat van bewaring. Men veronderstelt dat deze de *Hulda Poort* van de Talmud is, en derhalve zou de Heiland dikwijls, bij gelegenheid der groote feesten, door dezelve in en uitgegaan zijn. Hoe verkwikkend om toch eindelijk een plaatsje te vinden, waaromtrent men tamelijk zeker kan zijn dat het uit den tijd van Christus afkomstig is ! Daar de Mohammedanen hier nu een bedeplaats hebben, is de vloer met stroomatten bedekt.

Wij verlieten nu de Aksa; aan de deur konden wij tot onze vreugde onze schoenen weder aandoen, en moesten natuurlijk den man, die ze bewaard had, betalen voor zijne moeite. Wij gaan naar den zuid-oostelijken hoek van de oppervlakte waarop de *Moskee van Omar* staat, en wandelen over onderaardsche gebouwen op pilaren, waarschijnlijk met geen ander doel gebouwd, dan om eene gelijke oppervlakte op den Moria te bekomen. In dezen hoek daalt men met een trap in eene bedeplaats der Mohammedanen, alwaar men u in eene nis in den muur de zoogenaamde wieg van Jezus aanwijst. Dit zou het huis van Simeon zijn geweest, bij wien Maria eenige dagen zou vertoefd hebben, toen zij Jezus naar den tempel bragt. Van hier dalen wij verder af in groote onderaardsche vertrekken, het dak waarvan gedragen wordt door 100 vierhoekige pilaren. Zij worden genoemd de *Stallen van Salomo* en deskundigen meenen, dat die stallen hier wel konden geweest zijn, doch houden de tegenwoordige voor het werk

van lateren tijd, en eene nabootsing van gelijksoortige gebouwen, die eenmaal alhier bestaan hebben. In den strijd met de Romeinen hebben vele Joden alhier eene schuilplaats gevonden. In de middeleeuwen hadden de tempelieren hunne stallen alhier; men ziet nog in de hoeken der pilaren de gaten waaraan hunne paarden gebonden waren. Voor een groot deel zijn deze vertrekken met puin gevuld, dat door de openingen van boven geworpen is. Aan het verste eind is de opening van eene overdekte waterleiding, die, zoo als Izak ons verzekerde, gemeenschap met het dal Josafat heeft. Volgens laatstgenoemde zou een zeker Europésche navorscher langs deze waterleiding uit het genoemde dal opgekomen en hier, door de Mohammedanen ontdekt zijnde, gevangen genomen en later op belofte van zich niet weder hierheen te begeven, losgelaten zijn. Ik ging met mijne kaars een eind in dezelve en bespeurde verscheidene vertakkingen er van; waarschijnlijk is deze eene van de oude waterleidingen der stad. Toen ik aan Izak mijn spijt te kennen gaf, dat deze plaats in handen was van eene Regering, die zelve geene navorsching wil doen, en anderen daarin verhindert, riep een Arabier, die met ons gegaan was, in het Engelsch uit: "Als deze plaats in handen van de Engelschen was, dan was zij al lang van puin gezuiverd, en dan zou men wonderlijke dingen zien." De heer P. begon nu aan zijne verontwaardiging over het gedrag der Turksche Regering lucht te geven, en vertelde den zooeven genoemden persoon, dat hij en zijn volk al lang een einde aan dezelve moest gemaakt hebben; totdat ik hem herinnerde, dat hij als een oproermaker kon gevangen en opgehangen worden. Na nog eenige oude fondamenten bezigtigd te hebben, verlieten wij deze vertrekken.

Wij gaan nu langs, en met eenige trappen op den muur, die de tempelplaats ten oosten insluit. Van hier hebben wij een fraai uitzigt op den Olijfberg en het geheele dal Josafat. Izak vestigde onze aandacht op een stuk van een pilaar, dat uit den muur stak, en begon toen te vertellen: "In den dag des oordeels zal van hier naar den Olijfberg een baard van Mohammed, die daartoe door hem werd achtergelaten, gespannen worden, en dan zullen alle menschen daarover van den Olijfberg hierheen loopen moeten. De goeden zullen veilig aanlanden, doch de boozen zullen in het dal nederstorten. Doch daar het niet regt is, dat slechte Moham-

medanen met de ongeloovigen verloren gaan, zal Mohammed in een beer en zijne nedergestotte volgelingen in vlooijen veranderd worden. Mohammed zal van den Olijfberg in het dal, en de Mohammedaansche vlooijen op zijnen rug, springen en dan zal hij met zijne vracht in eenen sprong het paradijs bereiken." Deze, zegt hij, is de populaire voorstelling; doch er is ook eene andere. "In den grooten dag zal een draad van hier naar den Olijfberg gespannen worden; Christus zal hier op den muur en Mohammed gindsch op den Olijfberg als regters zitten. Alle menschen moeten dan over dezen draad gaan; de regtvaardigen, beschut door hunne engelen, zullen den overtogt met bliksemsnelheid verrigten, terwijl de goddeloozen in de diepte der hel nederstorten." Maar wij gaan verder.

Langs den muur groeijen er vele kleine bloempjes, en daaronder wat zij noemen "bloeddroppeltjes" of "fisanten oogjes", waarvan wij eenigen vergaderden om met ons mede te nemen, totdat wij kwamen aan de vermoedelijke *Schoone Poort*, alwaar de genezing van den kreupele (Hand. 3) plaats gevonden heeft. Deskundigen meenen echter dat die poort in den muur van het voorhof, en niet in dezen, die den tempel van de Kedron scheidt, kon geweest zijn. Voorts meent men, dat zij in den tegenwoordigen vorm niet ouder is dan de derde eeuw. De steenen waaruit de deurposten gebouwd zijn, zijn verschrikkelijk groot. Deze poort is nu gesloten.

Een weinig verder staat eene kleine moskee, die genoemd wordt "De troon van Salomo," alwaar men dien wijzen koning doodgevonden zou hebben. Het verhaal luidt als volgt: "Salomo wilde zijnen dood voor de duivelen verbergen, en ging, toen hij gevoelde dat zijn einde nabij was, op zijnen troon zitten, ondersteunde zich met zijnen staf en gaf den geest. Alleen toen de wormen zijn staf doorgevreten hadden en zijn ligchaam van den troon was gevallen bemerkten de duivelen dat zij van zijn beheer verlost waren." Ook hier zijn de vensters bedekt met lapjes, die de pelgrims om de reeds vermelde redenen daaraan gebonden hebben. Wij verlaten nu de omgeving van den tempel en gaan door de poort *El-Asbat,* alwaar wij afscheid namen van den soldaat, die ons ter beveiliging medegegeven was, en aan wien wij *baksheesh* moesten geven, zoowel als aan een anderen Arabier, dien wij, ik weet zelf niet hoe of waar, gedurende onze omwandeling alhier opgedaan hadden.

Ik heb genoeg verhaald, om u een denkbeeld te geven van

de verregaande bijgeloovigheid van de Mohammedaansche bevolking van Jeruzalem. Als gij nu verder met ons mede gaat, zult gij de gelegenheid hebben om bekend te worden met de bijgeloovigheid van het Christelijk deel der bevolking. Wij gaan eerst in de buurt het zoogenaamde *Badwater van Bethesda* bezoeken, gelegen in eene laagte, 60 voeten beneden het tempel-plateau, en 121 treden lang bij 44 wijd. Het is thans met puin opgevuld ter diepte van 20 voeten, en een paar lieden waren bezig het puin gelijk te maken, met het doel om er een tuin op aan te leggen. Men is echter van gevoelen dat het regte *Badwater van Bethesda* op eene gansch andere plaats gelegen was. Wij vergenoegden ons echter met wat wij voor ons hadden.

Van hier wenden wij onze schreden naar de plaats waar vermoedelijk het *Pretorium* of huis van Pilatus zou gestaan hebben. Zooveel schijnt zeker te zijn, dat de plaats waar wij ons nu bevinden den grond beslaat, waarop eens het *kasteel van Antonia* stond. De boog over de straat wordt genoemd de "ECCE HOMO (zie, den mensch) BOOG", en zal de plaats moeten aanduiden alwaar Pilatus stond toen hij den Heiland tot de Joden uitbragt en zeide: "Zie, den mensch!" Daar dit gebouw op een bult staat, dalen wij nu, in eene westelijke rigting, in de laagte af. De straat, waarin wij nu zijn, wordt genoemd de *Via Dolorosa* of Weg van Smarten, zullende deze de weg zijn geweest waarlangs de Heiland zijn kruis naar Golgotha gedragen had. Hier ontmoetten wij een klein regiment soldaten, die naar de kazerne ging, marcheerende naar de akelige muziek van eene Turksche bende. Het deuntje klinkt mij nog in de ooren: "tittera, tittera, ten; tittera, tittera, ten;"—zoo hield het aan zoo ver wij ze hooren konden. En de soldaten, welk een armzalig boeltje waren die! Eene bonte, verscheurde en gelapte menigte, met halfversleten, of ook zonder, schoenen. Toen wij onze verwondering hierover te kennen gaven, vertelde Izak ons, dat die arme krijgslieden ellendig behandeld worden, en dat hij een vriend in het leger had, die in de laatste twee jaren nog geen duit ontvangen had.

In de laagte keerden wij linksch. Hier op den hoek der straat, wordt de plaats aangewezen alwaar de Heiland de dochters van Jeruzalem zou toegesproken hebben. Een weinig verder werd ons, tot onze verbazing, gewezen het huis van Lazarus, en daartegenover op een kleinen afstand

dat van den rijken man. Hier zou Simon van Cyrene het kruis van Jezus op zich genomen hebben. Wij keeren nu regts en gaan de helling aan de overzijde van de laagte op. Hier wijst men u eene holte in eenen steen, die door den elleboog van Jezus daarin zou gemaakt zijn, toen hij, onder het kruis bezwijkende, daarop geleund had. Een weinig verder is het huis van *Veronica*, de vrouw, die, volgens die overlevering, uit haar huis kwam toen Jezus voor de deur stilstond, en uit innig medelijden met hem, het zweet van zijn aangezigt veegde met haren doek, waarop toen het beeld van den Heiland afgedrukt werd. Dan wijst men u weder aan de regterhand het huis van den "wandelenden Jood." Hier zou een Jood, met name Ahasveros, een schoenmaker, gewoond hebben, die, toen Jezus met het kruis voor zijne deur wilde rusten, uitkwam en hem wegjoeg, en die, tot straf voor zijne zonde, niet sterven kan, maar op de wereld blijft rondzwerven totdat Christus zal komen om het vonnis over hem te vellen.

Izak voerde ons nu in eene dwarsstraat aan onze regterzijde, om ons een van de steenen te wijzen, die gereed waren uit te roepen, indien de kinderen van Jeruzalem bij den intogt des Heeren opgehouden hadden "hosanna" te roepen. Het is bekend dat kalkrotsen soms vol met holten en gaten zijn. In de muur waar wij nu staan, is een kalksteen gemetseld, met een gat er in, dat eenigszins op eenen mond gelijkt;—deze is een van de steenen, die den mond reeds geopend hadden, en gereed waren te roepen. Deze steen wordt door de pelgrims vereerd, en de eens ware mond is nu door de lippen dier vereërders glad en vuil gekust.

Nadat wij nog aan enkele denkbeeldige plaatsen stil gestaan hadden, bereikten wij den ouden ingang van de *Kerk van het Heilige Graf*, en gingen toen naar huis, om na verversching en rust een bezoek te brengen aan David's graf. Daartoe moesten wij bij het Armeniaansche klooster voorbij, alwaar onze oogen vielen op een deernISwaardig voorwerp van menschelijk medelijden. Er zat langs de straat een halfnaakte bedelaar jammerlijk te kermen, te beven en zijn ligchaam in allerlei bogten te wringen, met een klein emmertje naast zich om de aalmoezen, hem door barmhartige vreemdelingen toegeworpen, in te leggen. Priesters en Levieten gingen tegen-

over hem voorbij, zonder zelfs een blik van medelijden op hem te werpen. "Ach!" zeiden wij tot elkander, "hoe veel ellende is hier in één menschelijk ligchaam zamengetrokken; en hoe verschrikkelijk ongevoelig zijn de lieden hier voor het leed hunner medemenschen!" Wij konden hem geen woord van troost toespreken, wegens onze onbekendheid met de taal, maar wij gaven hem wat ons even troostrijk voorkwam: *baksheesh.* Doch hoe was ik ontstemd, toen ik een paar dagen later met een der zendelingen over dezen persoon sprak en van hem vernam, dat de bewuste bedelaar iemand was, die geld op renten had. "Men heeft hier bedelaars van beroep," zeide hij; "zoodra de reizigers het land verlaten, verdwijnen dezen van de straten, en als zij hunne bedelaarsmonteering afgelegd hebben, zult gij ze niet weder herkennen; zij gaan dan de vrucht van hunnen zomer-arbeid genieten. De persoon, die gij mij daar beschrijft, is te wel bekend bij de inwoners, daarom stoort zich niemand aan hem." Gij kunt begrijpen dat ons medelijden met de lijdende menschheid van Palestina hierdoor aanmerkelijk verminderd werd.

Om David's graf te bereiken moesten wij door de Zion Poort, van waar wij een klein gedeelte van de Doode Zee zien konden. Wij werden gebragt in de zaal waar de Heer het laatste pascha met zijne discipelen gevierd en het avondmaal ingesteld zou hebben;—eene gewelfde kamer in het midden verdeeld door twee kolommen, zijnde eens eene christelijke kerk geweest. In een ander vertrek konden wij door de tralies eene lange met een kleed bedekte doodkist zien, die, naar men zegt, eene ware kopie is van de oorspronkelijke doodkist van David, welke nog bestaat in de onderaardsche vertrekken van dit gebouw. Izak maakte ons opmerkzaam op het houten poortje, dat den weg naar beneden verspert en gebroken is. "Eenige jaren geleden," zeide hij, "stond de Kroonprins van Engeland alhier en wilde door het poortje om Davids graf te gaan bezigtigen. De doorgang werd hem geweigerd, en zoo zeer ergerde dit hem, dat hij het poortje aan stukken schopte. Een der aanwezige Mohammedanen sprong in de bresse om hem te verhinderen verder te gaan, doch heel bedaard zeide hij: "ik zal nu niet naar beneden gaan, ik wilde u slechts doen zien, dat ik het wel kon, indien ik sulks verkoos." Of

Z. K. Hoogheid op die Mohammedanen een gunstigen indruk omtrent de kracht zijner Koninklijke beenen gemaakt heeft, betwijfel ik sterk; want een niet al te sterke schooljongen kon deze heldendaad even goed verrigt hebben.

Voorts wordt alhier aangewezen de plaats waarin de H. G. op de discipelen nederdaalde, die, volgens deskundigen, mogelijk de regte zijn kan. Andere gebeurtenissen van minder belang zouden ook hier plaats gevonden hebben. Eeuwen geleden zochten de Mohammedanen bezit te krijgen van deze gebouwen, die sedert den aanvang der Christelijke tijdrekening dagteekenen. In de 16 eeuwen namen zij die gebouwen werkelijk af, en voor de volgende 3 eeuwen hadden Christenen zeer groote moeite om toegang daartoe te verkrijgen. Sommigen meenen dat het graf van David werkelijk hier is, hoewel anderen beweren dat het ergens op den tempelberg moet zijn.

Langs een voetpad gaan wij nu naar het klooster der Armeniërs, gebouwd over de plaats waar het huis van Kajafas zou gestaan hebben. Door een zeer lage deur aan de N. O. zijde komt men op de binnenplaats, alwaar de graftomben der Armenische patriarchen van Jeruzalem zijn. De oude wijnstok van welken wij gelezen hadden is er niet meer. In het kerkje wijst men u den steen, die het graf van Jezus zou verzegeld hebben en door de pelgrims gekust wordt. In een kleine kamertje, genoemd het "gevangenhuis van Jezus," zou de Heiland zijn opgesloten geweest, gedurende een deel van den nacht, toen hij voor Kajafas teregt stond. Op de binnenplaats wijst men u de plek, waar Petrus den Heere verloochende, en hier onder het altaar den steen waarop de haan zat, die Petrus aan het woord des Heeren indachtig moest maken.

Wij gaan door de Zion Poort met hare massieve deuren terug naar de stad. Deze poort wordt tegen zons ondergang gesloten. Op weg bezochten wij eene Kerk der Armeniërs, waar de godsdienst juist aan den gang was. Het was ons vreemd om den predikant plat op den bodem van den vergulden predikstoel, en de gemeente eveneens op den vloer der Kerk, te zien zitten. Hij las uit een boek terwijl de gemeente bij tusschenpoozing op handen en knieën gingen om der vloer te kussen. Aan de regterzijde is een kapel voor de vrouwen, want die mogen niet met de mannen zamen bidden. In een ander vertrek zijn er

drie klippen uit de Jordaan achter een netwerk van ijzer geplaatst, die door de pelgrims gekust worden; wordende hun op deze wijze de moeite bespaard, om die gewijde plaats in persoon te bezoeken. Elders onder een altaar werd ons bij kaarslicht de plaats gewezen, alwaar het hoofd van Jacobus zou begraven zijn. Voorts werd ons op eenen Marmeren steen, eenige ronde gaatjes getoond, die men ons verzekerde door de tranen van Maria daarin te zijn gemaakt. Zij zijn voor een groot deel in regte lijnen, en het kwam mij voor dat Maria nog al moeite moest genomen hebben om ze zoo sekuur te laten vallen.

Van hier wenden wij onze schreden naar de ruïnen van de kerk der "Ridders van den Heilige Johannes", die in eene dwarsstraat uit het plein van de "Kerk van het Heilige Graf" gelegen zijn. Die gebouwen, uit de 12de eeuw afkomstig, beslaan eene ruimte van 170 vierkante treden en werden door den Sultan van Turkije aan Pruisen present gedaan, toen de Pruisische Kroonprins eens een bezoek te Konstantinopel bragt. Oorspronkelijk stonden er op deze plaats kerken en kloosters voor mannen en vrouwen, die later in bezit genomen werden door de "Orde der Hospitalers" of "Ridders van den Heilige Johannes", eene orde die zich aanvankelijk aan de verzorging van pelgrims, doch later aan de bestrijding der ongeloovigen wijdden. Toen Saladin in 1187 Jeruzalem innam, logeerde hij in deze gebouwen, en gaf ze ten eigendom aan de Moskee van Omar, waartoe zij tot onlangs bleven behooren. Dertig jaren later werd een deel hiervan veranderd in een hospitaal, van waar de Arabische naam Mûristân, waarbij deze ruïnen bekend staan.

De voornaamste ingang bestaat uit een grooten steenen boog, waarop de namen der maanden en eenige beeldtenissen uitgehouwen zijn. De meesten daarvan zijn gemutileerd; enkelen kunnen nog onderscheiden worden; b.v. "Feb" en daarboven een man met een snoeimes; "Aprilis", en daarboven eene zittende gedaante; "Majus" met een persoon die op de kniën staat om den grond te bewerken, enz. De kerk is met uitzondering van het fondament voor het grooter deel verdwenen. Als men opziet naar een daarnaast liggende koornland, dan bemerkt men hoe diep deze gebouwen eens onder de puinen begraven waren. Er zijn fraaije, onderaardsche, gewelfde vergaderplaatsen van water, 48 voeten diep, waarin men zien maar niet afdalen kan. De

binnenplaats was eens met kleine steentjes van verschillende vormen en grootte uitgelegd, van welken wij eenigen ter gedachtenis met ons medenamen. Op de achterplaats zijn nog de steenen bakken, waaruit de ridders hunne paarden te drinken gaven. De Keizer van Duitschland heeft onlangs op eigene kosten een deel van dit gebouw tot een Duitsch-Protestantsche kerk laten herstellen.

De zon is snel aan het dalen en wij moeten nog een bezoek brengen aan de "Kerk van het Heilige Graf", die, naar men zegt, gebouwd is over Golgotha. Dat deze heuvel buiten de stad gelegen was maken wij op uit Johs. 19 vs. 17 en 20, en Hebr. 13 vs. 12. Waarschijnlijk was hij eene kleine, ronde, rotsachtige verhevenheid, die den vorm van eenen hoofdschedel had, en hieraan zijnen naam ontleende. Sommigen zoeken naar Golgotha .in eene gansch andere rigting, en als ik van het dak van het hotel op de stad zie, dan wil het maar bij mij niet in, dat de "Kerk van het Heilige Graf" over de genoemde plaats zou gebouwd zijn. Doch uit het feit dat er veel minder puin ten westen dan ten oosten der kerk ligt, komen deskundigen tot de gevolgtrekking dat zij buiten den tweeden muur gelegen is en dus aan den eisch des bijbels voldoet. Maar hieromtrent zal men wel in onzekerheid moeten blijven totdat er verdere uitgravingen zullen plaats gevonden hebben.

Zoo vroeg als het jaar 336 werd alhier eene nette kerk opgerigt, die, in 614 door de Persen verwoest, herbouwd en van tijd tot tijd door toevoegingen vergroot werd. De kruisvaarders dachten dat die gebouwen te gering waren en trokken in het begin der 12de eeuw al de heilige plaatsen te zamen in eene groote kerk, die zij hier bouwden en die, hoewel er veel aan toegevoegd is, tot op dezen tijd bewaard wordt. In het begin der 17de eeuw werd de groote koepel herbouwd omdat die dreigde in te storten. In het begin dezer eeuw werd het gebouw bijna geheel door vuur vernield; de groote koepel viel in en vergruisde de kapel over het graf; de pilaren kraakten en het gesmolten lood der daken liep naar binnen; slechts het oostelijk deel werd gered. De Grieken beijverden zich toen het voornaamste regt op de gebouwen te bekomen, door zeer groote bijdragen voor de herstelling der kerk te leveren.

De kerk is gewoonlijk gesloten van half elf tot drie uren. Op het plein voor de kerk, die uitgelegd is met groote geele steenen, zijn er altoos eene menigte handelaars in kleine

reliquiën, van glas uit Hebron, van paarlemoer uit Bethlehem, van schelpjes en zaden uit Mar Saba en van hout uit Jeruzalem. Aan alle kanten worden wij toegevallen om te koopen; doch laat ons vlugtig het gebouw doorloopen.

Aan den ingang ontmoet men de Turksche wacht, die de orde, vooral bij de groote feesten, bewaren moet. Door den naijver der verschillende sekten, levert dit gebouw soms schandelijke vechtpartijen op, die door de gehaate ongeloovigen gewapender hand onderdrukt moeten worden. Zij staan hier om toe te zien, dat de zoogenaamde christenen elkander niet rondom het graf van hunnen meester verscheuren en opeten. Men kan begrijpen welken indruk dit maken moet op het gemoed van den nadenkenden Mohammedaan; hoe verachtelijk het Christendom, zoo als hij er mede bekend wordt, in zijne oogen zijn moet; en welk een groote struikelblok door die zoogenaamde christenen in den weg van zijne bekeering tot het christendom gelegd wordt.

Tegenover den ingang is de groote platte steen waarop het ligchaam des Heeren zou gebalsemd zijn. Die steen is in den loop der tijden dikwijls verwisseld geworden, en in bezit van verschillende godsdienstige partijen geweest. Het tegenwoordig roodgeel marmeren blad (8½ × 4 vt.) werd alhier geplaatst in 1808. (Vroeger maakten pelgrims hunne doodskleederen naar de maat van dezen steen.) De Armeniërs, Grieken, Latijners en Kopten hebben het regt om hier lampen te branden. Om den steen staan derhalve reusachtige kandelaren en kaarsen. De pelgrims, die gedurig in en uit loopen, gaan op handen en kniën om dezen steen herhaalde malen te kussen.

Omtrent 16 schreden verder aan de linker zijde komt men bij een steen met tralies ingesloten. Hier zouden de vrouwen gestaan hebben om getuigen te zijn van de balseming van het heilig ligchaam. Niet ver van hier aan uwe regterhand staat een klein zestienhoekig kapel (26 × 17½) vlak onder den grooten koepel, en over het zoogenoemde "graf van Jezus." Rondom dit kapel en vooral aan den ingang staan er reusachtige kandelaren; terwijl het geheele gebouw van buiten met gouden en zilveren lampen en kandelaars behangen en bezet is, die eene schitterende vertooning maken wanneer zij allen branden. Eerst komt men in het "kapel der Engelen," zoogenoemd omdat de engelen bij 's Heeren opstanding zouden gezeten hebben op den steen in het midden des vloers. Hier branden er 15

lampen, waarvan 10 aan de Grieken en Latijners, 4 aan de Armeniërs en 1 aan de Kopten behooren. Pelgrims trekken hier gewoonlijk de schoenen van de voeten, doch reizigers behoeven dit niet te doen. Door een lagen gang gaat men gebukt in het "Kapel van het Graf," 6½ × 6 voeten en zeer laag. Er branden hier niet minder dan 43 zeer kostbare lampen, die van het dak hangen, van welken 4 aan de Kopten behooren, terwijl de overigen gelijkelijk verdeeld zijn onder de andere drie gezindten; gevolgelijk is het verschrikkelijk benaauwd in dit kleine vertrek, dat niet meer dan 4 of 5 personen te gelijk bevatten kan. De pelgrims kruisen zich voor den marmeren steen, die het graf 3 voeten boven den vloer bedekt en in het midden gebroken is, en als zij hem herhaalde malen gekust hebben, laten zij den priester een geschenk na en maken plaats voor anderen. Men verlaat dit vertrek als een kreeft, want niemand mag zijn rug naar het heilig graf keeren. Nooit was ik grooter teleurgesteld in mijne verwachting dan hier; met weet niet eens met zekerheid of er wel onder dien marmeren steen een in eene rots uitgehouwen graf bestaat. Mijne overtuiging is dat ik hier zoo min het graf des Heeren als het mijne gezien heb.

Achter dit gebouw komt men in het Kapel der Kopten; en keert men linksch door een naauwen gang, dan bereikt men eene kamer uitgehouwen in eene rots, in den vloer waarvan twee kindergraven zijn, tezamen met twee anderen voor volwassenen in den wand. Sedert de 16de eeuw noemde men ze de graven van Jozef van Arimathea en Nicodemus.

Terug gaande keeren wij naar de linkerhand en gaan, tegenover het heilige graf, door eenen gang met eenige trappen, naar eene put, waaruit men versche water met een kruikje optrekt. Weder teruggaande bereikt men verder aan de linkerhand het *Kapel der Verschijning*, wordende de plaatsen waar Jezus en Maria Magdalena stonden, door marmeren steenen in den vloer aangeduid. Hier vindt men ook den pilaar, waaraan de Heiland bij zijne geeseling, gebonden zou zijn geweest.

Wij keeren terug en hebben voor ons de Kerk der Kruisvaarders, welker hoofdingang tegenover de deur van het heilige graf is. Dit kapel gaat onder den naam van *Catholicon*, behoort aan de Grieken, en is iet wat buitensporig met verw en verguld versierd. Volgens Grieksche overle-

vering staat dit gebouw over den tuin van Jozef van Arimathia. In den vloer wordt u het middenpunt der wereld aangewezen, en in het koor achter dit vertrek twee sporen van den Heiland en eene donkere kamer (gevangenis van Christus geheeten) alwaar hij, naar men zegt, gebonden werd, zoo lang men zijn kruis gereed maakte.

Achter dit gebouw vertoeven wij voor een oogenblik bij het Kapel van den *Heilige Longinus*, den krijgsknecht die met zijne speer de zijde des Heeren doorboorde. Hij, was blind in een oog, zegt de overlevering, doch werd ziende toen het bloed en water uit de zijde van Jezus in zijn oog spatteden, had berouw over zijne zonde en bekeerde zich tot het christendom. Dit kapel behoort aan de Grieken, doch daar de zooeven genoemde overlevering door de Roomschen niet voor echt gehouden wordt, gaan zij in hunne processies door de Kerk van het Heilige graf deze plaats voorbij. Dan zijn er nog op eene rije de Kapellen van de *Kleederen Verdeeling, Bespotting* en *Kroning met Doornen*, die niet van veel belang zijn.

Langs een trap van 29 treden gaan wij af naar het Kapel van de *Heilige Helena*, (65 x 42 en 16 voeten lager dan het graf), waar eens het Basilica van Constantijn stond. Dit gebouw is door de Abyssiniërs, aan wie het toebehoort, aan de Armeniërs verhuurd. Men vindt hier twee altaren, één aan de heilige Helena, en de andere aan den bekeerden kruiseling gewijd, alsmede de plaats waar Helena zat toen zij droomde dat het kruis, waarnaar zij zocht, verborgen was in eene put daar beneden, in het *Kapel van het vinden des Kruises*, waarop wij zien kunnen en waarin wij van eene andere zijde met een trap afdalen. In dit Kapel, dat werkelijk een spelonk in eene rots is (24 x 16), vindt men een standbeeld van Helena houdende het kruis. De put waarin het kruis zou gevonden zijn is van boven bedekt, doch door met den voet op den grond te stampen kan men hooren dat zij daar is.

Van hier keeren wij nu weder terug, gaan aan de linkerzijde van het *Catholicon* om, en bestijgen Golgotha met eenen trap. De vloeren van de Kapellen waarin wij ons nu bevinden zijn bijna 15 voeten hooger dan die der Kerk. Men is het nog niet zeker of de rots die hier getoond wordt eene natuurlijke of nagemaakte is. Het eerste Kapel (42 x 14½), dat van het *Opheffen van het Kruis*, behoort aan de Grieken, en is van de andere slechts door twee pilaren

gescheiden. Hier wijst men u drie gaten in de rots, ongeveer 5 voeten van elkander verwijderd, waarin de drie kruisen op Golgotha zouden gestaan hebben. Ongeveer 4 voeten van het kruis van Christus, is een scheur in de rots, omtrent 6 duim diep maar waarvan men verzekert dat die tot het centrum der aarde reikt, veroorzaakt door de aardbeving, die bij den dood van Christus heeft plaats gehad. In het daarnaast aangelegen Kapel wijst men u de plaats op den vloer waar Christus aan het kruis genageld werd. Naastaan ziet men in het *Kapel der Angsten*, de plaats waar Maria, met den dooden Jezus op haren schoot, zou gezeten hebben. Naar beneden gaande staan wij voor een oogenblik in het *Kapel van Adam*, vlak onder dat van het *Opheffen des Kruises*. Hier zou het graf van Adam zijn geweest, op wiens schedel, door de spleet in de rots hiervoor ons, het bloed van Christus zou gevallen zijn, waardoor hij wederom levendig werd. Wat toen echter van hem geworden is weet niemand te zeggen. De Oostersche kerk daarentegen plaatst het graf van Melchizedek hier, doch om welke redenen heb ik niet vernomen.

Ik heb u nog niet genoemd alles wat in dit ontzaggelijk gebouw zamen getrokken is; maar ik heb ook niet alles gezien. Ik had vooreerst genoeg aan het reeds vermelde. Later ben ik hier weder ettelijke malen geweest, doch altoos verliet ik het gebouw pijnlijk aangedaan door het jammerlijk bijgeloof van deze zoogenaamde Christenen. Men kan niet anders dan teleurgesteld gevoelen over het weinige dat men met eenige mate van zekerheid te weten is gekomen, na een ganschen dag op de beenen te zijn geweest.

Te huis komende gaan wij op het dak van het Hotel, vanwaar wij een fraai uitzigt op de stad hebben en de koelte van den avond genieten, en ons troosten met de gedachte: ergens in deze plaats hebben de groote gebeurtenissen des Christendoms plaats gevonden.

(Wordt vervolgd.)

Gezellig Tijdverdrijf.

No. 50.—APRIL 1884.

a.) RAADSEL.

Mijn geheel bestaat uit drie Syllaben:
Eerste Syllabe, komt water uit de aarde voort, " niet een fontein.'
Tweede Syllabe, de staart van een tweeling.
Derde Syllabe, " Een Vat."
Mijn geheel een dorp in de Westelijke Provincie.

b.) LOGOGRYPH.

INGEZONDEN DOOR J. E. C. DE BOER MAZIER, L.L.D.

1. Toen er honger in het land was, behalve den eersten honger die in de dagen van Abraham geweest was, tot welken Koning der Filistijnen toog Izak naar Gerar?

2. Naar welk land moest Abraham gaan om Izak te offeren?

3. Wie kwam met Koning Agrippa te Cesarea, om Festus te begroeten?

4. Een der zonen van Abinadab, die den nieuwen wagen leidden waarop de ark Gods stond.

5. De derde zoon van Jacob en Lea.

6. De kleinzoon van Naäma, de opvolger van Rehóbeam.

7. De schoondochter van Juda, die haar aanraadde weduwe te blijven, in haars vaders huis, tot zijn zoon Sela groot zoude geworden zijn.

8. De naam van eenen Koning, wiens bedstede van ijzer was, van negen ellen in de lengte en vier in de breedte.

9. De moeder van Jozef en Benjamin.

10. De zoon van Saul, die Abner den zoon van Ner nam en hem over naar Manahaim voerde.

11. De woonplaats van Og, den Koning van Bazan.

12. De oudste zoon van Midian en Ketûza.

13. Tot welken Koning der Amorieten zond Israël boden?

14. Toen Omri en gansch Israël met hem van Gibbethon optoog, welke stad belegerde hij toen?

15. De huisvrouw van Filippus om wier wille Johannes gevangen genomen, gebonden en in den kerker gezet was.

16. Wie werd in het 30ste jaar van Asa, den Koning van Juda, Koning over Israël, en regeerde *twaalf* jaar; te Thirza zes jaren?

D

17. De oudste zoon van *Josef* en Asnath, dochter van Potifera.

18. De vijfde zoon van Bela, vijf hoofden in de huizen der vaderen, kloeke helden.

19. De zoon van Serug, de vader van Terah.

20. De zoon van Hur, de vader van Bezáleël.

21. Toen Jacob ook zijns weegs toog, en de Engelen Gods hem ontmoetten, zeide hij, met dat hij hen zag, "Dit is een heirleger Gods;" welken naam gaf hij aan derzelver plaats?

22. De naam der Koningin, die een maaltijd voor de vrouwen maakte, in het koninklijke huis, dat de Koning Ahasveros had.

23. De vader van Isai, Davids vader.

24. De zoon van Methusalach.

25. De eerstgeborene van Nahor, die Milka hem gebaard heeft.

26. Kapérnaüm gelegen aan de zee, in de landpale van Zabulon en ....?

27. Een der steden door Rehobeam gebouwd.

28. Op welken berg moest Mozes sterven?

29. Welken Wijnstok, wiens ranken over de zee zijn gegaan, zal Jeremia beweenen, boven het geween van Jaëzer?

30. Wien noodigde Koning David, zoodat hij voor zijn aangezigt at en dronk en maakte hem dronken?

31. Wien verkoos Paulus om met hem te gaan, toen hij Syrië en Cilicië doorreisde?

32. Toen de Israëlieten door de woestijn trokken en gebrek aan vleesch hadden, wat gebeurde er toen op den avond van zekeren dag, *welke dieren bedekten het leger*, toen op den morgen de dauw rondom het leger lag? Dit woord in de Engelsche taal.

33. In welke woestijn gingen de kinderen Israël 3 dagen, zonder water te vinden? Daarvan de tweede letter.

34. Op welken berg moest de vloek worden uitgesproken?

35. Davids eerstgeborene, die hem te Hebron geboren was.

36. Wien verliet Paulus, omdat hij de tegenwoordige wereld lief gekregen had, en naar Thessalonica reisde?

37. Wie regeerde in plaats van Baësa, die met zijne vaderen ontslapen was, en te Thirza begraven werd?

38. Welke kopersmid heeft Paulus veel kwaads betoond en hem met Hymenëus den Satan overgegeven, opdat zij zouden leeren niet meer te lasteren? Daarvan de vierde letter.

39. De vijfde zoon van Jafeth.

40. Welken Koning van Syrië begon de Heere in Juda te zenden

met Pekah den zoon van Ramalia, ten tijde van Jotham?

41. De oudste zoon van Sem.

42. De andere naam van Naomi.

43. Welke priester deed naar alles wat de Koning Achaz geboden had?

44. De Koning van Salem.

45. Een beroemd Romeinsch generaal, die door Nero gekozen werd, om den opstand der Joden te dempen. Keizer van Rome a.d. 70, overleden a.d. 79.

46. De zoon van Abraham en Hagar.

47. De broeder van Naëma, de zoon van Zilla.

48. Op welke bergen rustte de ark, op den 17den dag der zevende maand?

49. Een van de drie vrienden, die tot Job kwamen om hem te beklagen en te vertroosten.

50. Van waar kwamen eens in de drie jaren, de schepen, die goud en zilver, elpenbeen en apen en paarden, voor Koning Salomo aanbragten?

51. De naam van den Moorman, een kamerling in het huis des Konings, die hoorde dat zij Jeremia in den kuil gedaan hadden.

52. Van welke plaats poogde Paulus met Thimotheus naar Bithynië te reizen, dat de Geest hen niet toeliet?

53. Als Paulus te Syracuse was aangekomen, bleef hij aldaar 3 dagen, van waar hij omvoer en te Regium kwam. Waar kwam hij den tweeden dag daarna?

54. De 2de letter van den 3den zoon van Cham.

55. Welke Koning van Assyrië kwam op tegen alle vaste steden van Juda, toen Hizkia Koning van Juda was?

De voorletters van boven naar beneden gelezen, vormen een regtsterm van het Romiensche regt, en wordt voornamelijk te pas gebragt bij het maken van Testamenten en Codicillen, voorkomende in de Institutiones Justiniani van Westenberg ad hoc.

☞ Men wachte met het inzenden der antwoorden tot ook de Mei- en Junijnummers verschenen zijn, en zende dan alles te gelijk of zooveel men vinden kon. Twee prijzen naar verdiensten.

N.B.—Tot 1 Mei worden nog oplossingen verwacht van de vraagstukken loopende over het eerste kwartaal des jaars. Drie oplossingen zijn de vorige maal *te laat* gekomen, t.w.: van Calitzdorp, Cradock en Grikwaland West; men zorge dus om bij tijds te zijn.

De Boerderij.

"De landbouwer mag niet teren op onderzoekingen van anderen—zelf moet hij de hand aan den ploeg slaan, om te onderzoeken wat wetenschap en ervaring elders aan de hand hebben gedaan, om, zoodoende, het beste daarvan op zijne landerijen in toepassing te brengen."

"De landbouw is de eerste van alle kunsten; zonder hem zouden er geene kooplieden, dichters en philosophen zijn; slechts dat is ware rijkdom, wat de aarde voortbrengt."

Binnen weinige weken komt het Nieuwe Parlement bijeen. De partijen hebben zich alreeds ten krijg toegerust en met meer dan gewone belangstelling ziet men den strijd te gemoet, die gestreden zal worden over de groote vraagstukken van den dag. Dat het er warm zal toegaan, kan afgeleid worden uit hetgeen wij als voorspel te zien en te hooren kregen bij de pas gehouden verkiezingen voor Hooger- en Lagerhuis. Wij mengen ons niet in een strijd voor of tegen het Ministerie. Van een heel ander standpunt verbeiden ook wij met belangstelling de naderende zitting. Bij ons b.v. is het groote vraagstuk niet: "zullen wij aan een protectoraat over Stellaland meedoen?" maar wel: "zal er ditmaal meer aan den landbouw gedacht worden?" Hieruit leide men echter niet af als zouden wij onverschillig zijn omtrent de algemeene Afrikaner-belangen. Verre van dat. Onzijdig zijn is nu eenmaal onmogelijk. Wij zijn slechts bevreesd dat in den partijstrijd het waarachtig welzijn van het land onzer inwoning zal vergeten en verwaarloosd worden. Als zoodanig beschouwen wij behalve godsdienst, zending, en onderwijs (die immers de eerste plaats in eene christelijke wetgeving behooren in te nemen) de welvaart van den landbouwer. Hoe wij jaren lang al gepleit hebben voor een Minister van Landbouw in het Kabinet, weten onze lezers goed. Noem het ons stokpaardje zoo gij wilt, daar hebben wij vrede mede; wij meenen er op te rijden niet gelijk de tooverkollen tot boven op den Heksberg, maar zoolang totdat deze of gene edele in den extra stoel zit. Wie de man *onzer* keuze is, zouden we wel willen zeggen, doch misschien is het beter alsnog te zwijgen. Met zoo iemand, die het volle vertrouwen van zijne mede-Afrikaners heeft en die vooral onder de boerenbevolking geliefd is, aan het hoofd van een Departement van Landbouw; wat zou er niet gedaan kunnen worden! Wij staan waarlijk beschaamd als we lezen wat er in

andere landen—niet alleen in de oude landen van het grijze Europa—maar ook in jongere, vooral in de Vereenigde Staten van Amerika en in Australië, voor den landbouw gedaan wordt. Het is onnoodig om thans in bijzonderheden te treden, daar er van tijd tot tijd in het Tijdschrift al 't een en ander over aangestipt werd. Dit zeggen we ronduit: als er van regeringswege niet beter gezorgd wordt voor de belangen van korenboer, wijnboer en veeboer in een kolonie als deze, die van den landbouw en veeteelt hoofdzakelijk bestaat, dan zien wij nog treuriger tijden te gemoet. Laat ons dus de hoop koesteren, nu zoovele Afrikaansche landbouwers een zetel in het nieuwe Parlement bekomen hebben, dat er ook voor het boerenbedrijf naar eisch zal gezorgd worden; en dit kan onzes inziens niet beter geschieden dan door de aanstelling van een *Minister van Landbouw*.

Dat de jaarlijksche landbouw-tentoonstellingen te Kaapstad, Stellenbosch, Paarl, Grahamstad, Graaff-Reinet en elders hun nut hebben, zal wel niemand tegenspreken; maar dat zij ons niet veel verder helpen dan waar wij zijn, is genoegzaam bewezen. In verband met een Departement van Landbouw zouden zij wel beter beantwoorden. Het is wel jammer dat een invloedrijk ligchaam als de Bond en Boerenvereeniging de zaak niet warmer opgevat heeft. Wel hebben sommige Bondstakken de wenschelijkheid er van uitgesproken; maar daarbij is het gebleven. Waarom nu niet nog memories ingezonden en om een Landbouw-Minister gevraagd? De B. en V. behoorde wat meer haar aandacht aan zulke zaken te wijden.

Eene tentoonstelling van Koloniale nijverheid, is een prachtig denkbeeld. Wij wenschen de wakkere mannen die zich de zaak aangetrokken hebben, alle mogelijke succes; en vertrouwen dat onze lezers er hunne hartelijkste ondersteuning aan geven zullen. Daar hebben wij het alweer: was er nu een Landbouw Departement en ging zij van de regering uit, hoeveel gemakkelijker en beter zou zulk eene tentoonstelling van stapel loopen? hoeveel meer zou zij beteekenen in de oogen van andere landen?

De wijnoogst is beter uitgevallen dan men verwachtte. Dat er over 't algemeen veel meer moeite aan de wijnbereiding besteed is en wordt, dan vroeger, hebben wij met eigene oogen gezien. Vele boeren hebben het voorschrift van den heer Knoop (die er intusschen £1,300 bij gemaakt heeft) opgevolgd. Wij vertrouwen dat zij voor hunne moeite en onkosten beloond zullen worden, anders vreezen wij dat het nog niet veel zal baten. De Buitenlandsche Markt en de Kaapsch-Holl.-Exportmaatschappij zijn nu nog maar noodig. Wie bezorgt ons die?

VEEBOERDERIJ.

De volgende wenken nemen wij, hier en daar verkort en gewijzigd, uit de Afrikaansche Almanak over:—

. Zorg voor *verandering van weide.* Het beste is om de schapen kort na den winter te laten trekken, zeg van September tot December; want dan jagen de rammen vroeger, en de beste lamtijd is toch maar vroeg, van Maart tot Mei.

Laat uwe schapen voldoende *zout* krijgen, waar geen natuurlijk brakveld is.

Let nauwkeurig op het *drinkwater.* Schapen moeten op hun tijd goed water hebben. Inwendige kwalen ontstaan meestal door op verkeerde manier water te geven; somtijds laat een herder de schapen eerst half versmachten van dorst en dan worden zij gejaagd dat het een aard heeft, en met warme longen bij het water gebragt, waardoor dikkop- en andere ziekten ontstaan. Zorg dus zooveel mogelijk overal voor goed water, opdat het niet noodig is om het vee ver te drijven.

. Het is ook noodzakelijk om te zorgen voor goede *slaapplekken* voor de schapen. Modderige kralen in winter, zoowel als te naauwen in zomer zijn zeer nadeelig, beide voor ligchaamsgestel en wol. Hoe luchtiger—ja, in warm weder geheel buiten—men schapen kan laten slapen, hoe beter. Laat uwe merinos toch vooral niet *te naauw* slapen. Zelfs wanneer men de brandziektemiddelen moet toepassen, is het noodig van kralen en legplekken te verwisselen, om nieuwe aansteking voor te komen. Het allerbeste is om schapen, als het kan geschieden, in het veld te laten slapen, net waar het donker wordt. Zorg voor *ruimte van weide,* d. w. z. houd niet meer schapen dan uw plaats dragen kan. Een morgen weideveld voor elk schaap is het minste. Spaar voor uw lammeren veld voor den winter. Haal bij het begin van den lamtijd de "groote uijer-ooijen" uit de troep en laat ze op het spaarveld weiden. Als ooijen in goede conditie zijn, "nemen" zij beter en de lammeren zijn ook gezonder en voorspoediger.

Schapendip is een van de belangrijkste zaken in de schapenteelt. "Een Boer van Steijnsburg" schrijft hieromtrent als volgt:—"Voor dip is het beste en goedkoopste zwavel met kalk, loogasch en zout. Doch let op: zwavel is nadeelig voor wol als de schapen gedipt worden nadat de wol *reeds eene maand oud is.* Zulke in zwavel gedipte wol wascht nooit wit en is derhalve zeer nadeelig voor onze wolmarkt. Daarom moeten schapen gedipt worden binnen drie weken nadat zij geschoren zijn, *en dan niet weer in zwavel.* Voor bovengenoemde dip neemt men voor 100 schapen 8 lb. zwavel, 8 lb. ongebluschte (maar goed gebrande) kalk, 2 lb. zout en 2 lb. loogasch. Stook het goed in een digten ketel."

Ik voor mij zou echter denken dat de allergezondste dip tabak is Neem voor 100 schapen 10 lb. tabak, 1 lb. zout en 2 lb. loogasch, en stook het goed. Ook is het "tabak-extract" dat men te koop kan krijgen een bijzonder goede dip; doch dan dient men het een weinig sterker aan te maken dan in het recept voorgeschreven wordt.

Het "vloeistof" "Fluid" (?) is zeker de gemakkelijkste dip en kan des noods zonder stoken gebruikt worden, hoewel het beter is het ten minste met kokend water aan te maken. Of de hardheid en dorheid van de wol die het veroorzaakt niet soms een nadeeligen invloed op de schapen uitoefent, is mij nog niet duidelijk. Dezelfde persoon is nog om eene andere reden voor het gebruik van tabak als schapendip, omdat zulks tevens ondersteunen zal wezen van een bron van Koloniale nijverheid.

In de *Cape Mercury* verschenen voor eenigen tijd een paar brieven van de heeren Malches en Malcomes over wol. Zij meenen dat onze schapenboeren nog heel wat moeten doen om onzen wolstapel te verbeteren. Dat wasschen altijd beloont. De prijs van Kaapsche wol was in den laatsten tijd zeer ongeregeld op de Londensche markt, hetwelk voornamelijk aan de slechte behandeling te wijten is. Een andere rede van achterruitgang is dat er niet genoeg gelet wordt om nieuw bloed in te voeren. Eindelijk ook het gebruik van slechte schapendip. Een groote wolkoopende firma op het vasteland van Europa heeft onze boeren ernstig gewaarschuwd enz; [breedvoeriger schreven wij hierover in Tijdschrift van Nov. 1883, blz. 238]. Wij hopen dat onze schapenboeren bijzondere aandacht aan bovenstaande wenken zullen wijden; vooreerst wat aangaat de soort van dip die zij gebruiken en ten anderen van hun schapen toch vooral niet met teer te merken. In een later schrijven—waarin de heeren M. en M. o.a. te kennen geven dat olie gemengd met zwartsel of eenige andere kleur net zoo slecht is als teer—wijzen zij op nog een groote fout in onze Koloniale wol, de slechte gewoonte namelijk, om wol zamen met zand en kraalmest af te wegen. In een zeker geval werd in één baal wol niet minder dan 50 ℔ *zand* gevonden. Zij toonen aan dat wol van Buenos Ayres eenige jaren geleden de laagste in prijs was, terwijl er meer vraag was naar Kaapsche wol, die dan ook betere prijzen haalde. Nu is het anders. Eene gestadige verbetering in Buenos Ayres-wol en eene gestadige achteruitgang in de kwaliteit van Kaapsche wol, heeft de toestand net omgekeerd, en Kaapsche wol is nu de laagste in de Europesche markten! Schapenboeren hier is iets voor u om over na te denken. *).

*) Zal onze wol nu ook nog van de buitenlandsche markt verdrongen worden? Zal het net zoo gaan als met onzen wijn? Wat wordt er dan van de Kolonie?

VARIA.

(Uit de Landbouwbladen.)

EEN EIGENAARDIGE VOGELVERSCHRIKKER.

Een eigenaar van een wijnberg te Cilli heeft een nieuwen, eigenaardigen vogelverschrikker bedacht, die, luidens de er over verschenen berigten, uitnemend voldoet om het snoepzieke gevogelte te weren. Het apparaat bestaat uit een tamelijk groot stuk kurk, ongeveer gelijk aan een kindervuist, waarin men aan beide kanten een stuk spiegelglas steekt. Het vrij blijvende gedeelte bezet men met bonte vederen en hangt het geheel daarna aan twee gedraaide paardenharen vrij op. Deze in voortdurende beweging verkeerende, in den zonneschijn glinsterende vogelverschrikker houdt de vogels op een eerbiedigen afstand. De proef is ligt te nemen. Reeds zeer lang (ongeveer een ½ eeuw) geleden is aangeraden om twee stukjes spiegelglas tegen elkaar aangeplakt aan een draad in de boomen op te hangen ter verdrijving van vogels. Nu heeft men er wat vederen bijgevoegd. Meer dan waarschijnlijk zullen de vogels daardoor des te meer afgeschrikt worden, althans in den beginne. Want men herinnert zich het verhaal, dat men een vogelnestje met eitjes gevonden had in den jas of in den broek, die men opgevuld voor vogelverschrikker dienst had laten doen.

De vruchtbaarheid der verschillende schapenrassen is thans een onderwerp van ernstige overweging onder de Britsche fokkers. Sommige speelsoorten (b. v. de Dorsethoorn- en eenige berg-schapenrassen) kunnen bijkans ten allen tijde dragtig worden, zoodat het lammeren kan geregeld worden naar de mildere voorjaarsmaanden. Dat de Cotswold-kudden niet zelden het dubbel aantal lammeren van dat der moeders tellen, leert reeds het meest oppervlakkige overzigt. Maar behalve van het ras hangt deze groote vruchtbaarheid ongetwijfeld ook af van de wijze van voederen en verplegen. De best gevoede kudden vermeerderen het sterkst en slagen het best, als tevens aan de eischen der gezondheidsleer voldaan is.

Wat de verspreiding van *maaimachines in Amerika* betreft zijn de volgende aanteekeningen niet van belang ontbloot: uit de werkplaatsen van Walter A. Wood kwamen sints het jaar 1853 niet minder dan 354,915 van die werktuigen. Daarvan werden naar Europa verzonden gedurende 1870—1880 behalve 30,913 gras- ook 18,795 graan-maaimachines, voorts 177 graan-maaimachines met schovenbinder met metaaldraad en 51 dito machines met touw, totaal dus 49,936 maai-

machines, behalve nog 12,000 zulke werktuigen voor gecombineerd gebruik (zoowel graan- als grasmaaijer). In de Vereenigde Staten en de Koloniën werden in hetzelfde tijdvak 183,429 maaimachines uit dezelfde fabriek verkocht.

NIEUW ZAAIZAAD.—DUITSCHE TARWE (BARNSTEEN-TARWE) IN AMERIKA.

De Regering der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, die al hare aandacht schenkt aan het verbeteren van de inheemsche granen, heeft onlangs eene Duitsche tarwevarieteit, de zoogen. "barnsteen-tarwe" (amber wheat) ingevoerd. Voor eenige jaren werd die tarwe uit Duitschland geïmporteerd en het eerst in zuidelijk Kentucky ter hand genomen, waar zij op rijken, zandigen grond aan de oevers van de Ohio zeer goed lukte en per acre—met 1½ lb. zaaizaad—40 bushel opbragt, dus den 27en korrel. Op matig goed land werd in den omtrek van St. Louis 49½ bushel per acre verkregen, en vakmannen beweren, dat deze varieteit, mits op deugdelijken, echten tarwegrond verbouwd, in gunstige jaren tot 90 bushel geven kan. Eene aar bevat meestal 60—70 korrels, het stroo is lang en stijf en heeft van roest bijkans niet te lijden. Alle berigten zeggen, dat zij beter is dan alle andere varieteiten.

DE LANDBOUW IN GROOT BRITTANNIE.

Volgens de Britsche Landbouwstatistiek over 1883 gaat de akkerbouw van het Vereenigd Koningrijk van jaar tot jaar achteruit. Het oppervlak, dat door de ploeg wordt bewerkt, vermindert jaarlijks met honderdduizenden bunders en in evenredige mate neemt de uitgestrektheid weiland toe. Bijzonder gedrukt is de tarwebouw, wat ten deele aan de slechte seizoenen der laatste jaren, voor een ander deel aan de overmagt der buitenlandsche concurrentie toegeschreven moet worden. Zoo lang geen radicale hervorming in de agrarische wetgeving is tot stand gekomen, schijnt in Engeland aan verbetering van het landbouwbedrijf niet te denken te vallen. Met de ooftteelt schijnt het beter te gaan. In de tien jaren van 1872—1882 zijn in Engeland 25,696 bunders tot ooftuinen ingerigt. Dat beteekent intusschen slechts luttel vergeleken met de ooftcultuur in de Vereenigde Staten. Daar waren in 1878 twee millioen bunders uitsluitend met appelboomen beplant. In 20 jaren steeg daar de waarde van den ooftoogst van £1,320,000 tot £10,000,000 per jaar.

EEN ZELFWERKENDE KARNMOLEN VAN FUKKINK TE BRAKEL.

Door den timmerman G. W. Fukkink te Brakel is in den zomer van 1883 een zelfwerkende karnmolen in miniatuur gemaakt, die zoo goed ging, dat tot het vervaardigen er van in 't groot voor practisch

gebruik werd besloten. Zulk een molen kwam voor eenige dagen klaar,in het oude schoolgebouw opgesteld en is den 19den Dec. ll. beproefd. Die proef is uitnemend geslaagd. De molen is in omtrek 1 meter in het vierkant, terwijl de hoogte 2 meter bedraagt. Door een gewigt van 100 kilo wordt hij in beweging gebragt en bijna één uur gehouden, met *enkele* koord. Met *dubbele* koord beloopt het gewigt dubbel zoolang. Eenvoudig is de constructie van het werktuig, dat overal geplaatst en gemakkelijk verplaatst worden kan.

AFRIKAANSCHE GUANO.

Prof. Dr. Paul Wagner (Chem. Centralblatt, 1883, no. 7) heeft in een monster van deze guano gevonden :

14,68 pCt. stikstof, waarvan in den vorm van salpeterzuur .. .. 0.02 pCt.
in dien van ammoniak .. .. 4.57 „
in organische verbindingen, piszuur, guanine enz. .. .. 10.09 „
9,75 pCt. phosphorzuur, waarvan gemakkelijk oplosbaar in water 3·05 „
in water oplosbaar .. .. .. 6.70 „
4,65 pCt. kali.

Deze guano bevat evenveel stikstof als de beste Peruguano indertijd bevatte, en voor verreweg het grootste gedeelte in de gedaante van belangrijke organische verbindingen. In den laatsten tijd meer en meer naar Europa overgebragt, zal deze Afrikaansche guano zeker haren weg vinden....En, mogen wij bij dit berigt voegen, zullen de Kaapsche korenboeren hooger prijzen moeten betalen of te vreden zijn dat de guano voor de helft met zand gemengd wordt om het gewigt op te maken.

Godgeleerdheid en Wijsbegeerte.

HET PREÊKEN VAN VROUWEN.

Eene belangrijke bijdrage tot de juiste beantwoording der vraag, welke plaats komt aan de vrouw toe in de bediening des woords, wordt geleverd door Prof. Godet in het tijdschrift "The Contemporary Review" voor Januarij dezes jaars Zijn standpunt werd gekozen ten gevolge van de werkzaamheden van het "leger des heils" in Zwitserland, en zijn taal is eenigszins scherp, zoodat we hem moeten beschouwen als meer dan tegenstander, als krachtigen bestrijder van wat, naar zijne meening, een onbijbelsche beschouwing is. O. a. schrijft hij als volgt :—

"Er is een verhaal, oud als de wereld. Ik hoor dezelfde zamenspraak heden ten dage.

"Heeft God gezegd, gij zult niet staan naar de bediening des woords?

"En de vrouw antwoordt:

"Wij hebben vele wegen, waarlangs wij Hem kunnen dienen die ons heeft verlost—in onze huizen vooreerst, in den boezem onzer familie, en dan rondom ons, onder de onkundigen, de kranken, de bedroefden, de gevallenen. Het zendingveld is voor ons open, heinde en ver. Maar van de prediking des Evangelies heeft God gezegd 't is voor de mannen bewaard."

"'t Is *niet* voor de mannen bewaard. Zij die u dit leeren, doen zulks uit jaloezij, opdat uwe oogen niet mogen geopend worden en gij zult zijn als de mannen. Het Evangelie weet niets van dit al. Gij vrouwen zult in een paar uren meer en beter werk kunnen doen, dan al de theologen in vele jaren. In den naam der zielen die verloren gaan, slaat uwe hand aan het werk! opent uwen mond en spreekt!"

"En de vrouw zag het werk dat haar werd aangeboden en de vrucht scheen aangenaam voor het oog en goed tot voedsel, en eene zaak begeerlijk tot behoud van zielen, en zij nam er van en at."

"Maar het werd haar tot vergift, en allen die het met haar aanraakten."

Op deze wijze spreekt de schrijver, onzes inziens, in ongeoorloofde taal van de zaak, die hij behandelt. Geen wonder dat hij het preêken van vrouwen fel bestrijdt.

Beschouwen wij zijn standpunt van naderbij. Dat hij regt heeft tot spreken zal wel niemand hem durven betwisten; en wel vooral omdat men dweept aan de andere zijde. Miss Booth bijvoorbeeld waagt het te zeggen dat het *verbieden van vrouwen om te preêken meer schade heeft aangebragt aan de zaak van Christus dan al de dwalingen* van *Unitariers, Antinomianen* en *Universalisten* (zie "Female Ministry" door Miss Booth), zoodat het wel de moeite waard is Prof. Godet te hooren, hoewel ook hij aan het dweepen is.

De *locus classicus* in dezen strijd is 1 Korinthen 14 vs. 33, die letterlijk vertaald aldus luidt:—

"Gelijk in al de gemeenten der heiligen, laat de vrouw zwijgen; want het is haar niet toegelaten te spreken, maar bevolen onderworpen te zijn, gelijk ook de wet zegt. En zoo zij iets willen leeren, laat haar te huis hare eigene mannen vragen; want het is schandelijk voor de vrouw om in de gemeente te spreken."

Door deze plaats zou de zaak spoedig beslist zijn, ware het niet dat

de Apostel in het elfde hoofdstuk zegt: "Ieder man die bidt of profeteert met het hoofd bedekt, onteert zijn Hoofd" (i. e. Christus). "Maar iedere vrouw biddende of profeterende met haar hoofd zonder sluijer bedekt onteert haar hoofd" (i. e. haar man).

De eerste tekst schijnt dus het spreken van vrouwen te verbieden, de tweede zulks toe te laten, ten minste onder zekere vormen en in bepaalde gevallen. Hoe zijn de teksten met elkaar te rijmen?

Godet geeft antwoord. In 1 Kor. 14 verbiedt de Apostel in 't algemeen 't spreken van vrouwen, op grond dat het "schandelijk", onbetamelijk en tegen de natuurlijke orde is. Toch erkent hij dat er gevallen kunnen voorkomen, vooral onder de bijzondere tijdsomstandigheden waarin zij verkeerden, dat eene vrouw, aangegrepen door heftige gemoedsaandoening, zou kunnen uitbreken in gebeden en voorzeggingen (profetieën). Met zulke *exceptioneele* en *buitengewone* gevallen heeft de Apostel te doen in het elfde hoofdstuk. Hij laat het toe, maar onder voorwaarden. Het bidden was, gelijk het spreken in talen, eene gave, die zeer plotseling den mensch aangreep. Evenzoo het profeteren. In zulke gevallen, waar de Geest krachtig werkt, wil de Apostel geen gebod tot zwijgen geven. Het beginsel laat hij niet varen door in een enkel geval het spreken, in gebed of profetie, toe te laten. Vandaar dat hij wil dat het hoofd der vrouw zal worden gedekt, om haar te beschermen tegen den blik der aanwezigen, waardoor òf haar ijdelheid kan worden geprikkeld, òf het kiesch gevoel der gemeente kan worden gekwetst.

Doch tegen deze verklaring verheft zich een gansche koor van stemmen. Het profeteren der vrouw, zeggen zij, wordt toegelaten door den Apostel. Maar wat is profeteren? De Apostel geeft antwoord (H. 14 vs. 3), "die profeteert spreekt den menschen stichting en vermaning en vertroosting." Mag de vrouw profeteren, dan mag zij "stichten, vermanen, troosten"—en wat is dit anders dan preêken? Maar hoe dan met het verbod in vers 34? Daar toch wordt aan de vrouw het spreken uitdrukkelijk *verboden*. Men antwoordt: "Spreken kan hier niet beteekenen preêken; want de Apostel kan zichzelven niet weerspreken. Zijn bedoeling is, dat de vrouwen niet fluisteren onder elkaar, of aanmerkingen maken, of allerlei vragen vragen." Hij gebruikt het Grieksche woord *Lalein*, d. i. "spreken zonder nadenken, (babbelen)."

Deze positie is zeer sterk en wordt door vele degelijke schriftuitleggers aanvaard. Godet heeft moeite die vesting te bestormen en in te nemen. Hij ontkent niet dat profeteren de beteekenis heeft van "troosten, stichten, vermanen." Maar toont aan de valsche redenering op deze wijze:—

"Hij die profeteert sticht," volgt hieruit dan dat "iedere vrouw, die sticht, iemand is die profeteert?"

De Apostel geeft in vers 3 geene definitie van het profeteeren, want in Romeinen 12 : 7 maakt hij bepaald onderscheid tusschen "profeteren" en "leeren." En in 1 Kor. 14 : 30 heeft hij duidelijk verklaard "dat twee of drie profeten spreken en dat de anderen oordeelen. Doch indien eenen anderen, die er zit, iets geopenbaard is, dat de eerste zwijge." Hieruit blijkt wat profeteeren beteekent, t.w., eene openbaring van Godswege tot ons komende, over een bepaald onderwerp en uitgesproken in korte en krachtige taal. Dat iedere vrouw die sticht "eene profetesse" is, wordt door Prof. Godet als onbewezen en onbewijsbaar beschouwd. "Paulus zou zich de ooren hebben toegestopt, indien hij vernam dat vrouwen van allen ouderdom, die goed kunnen spreken in 't openbaar, profetessen genoemd werden."

Het Paulinisch idee van profecij is hier echter ver van verwijderd, vooral wanneer men meent buiten alle mogelijkheid van verdenking te zijn, omdat men zich tooit, niet met een *sluijer*, maar met een *hoed*. Ik denk, hij zou gezegd hebben:—"Mijne zusters, gij hebt de kunst goed geleerd om eene mug door te zijgen, en een kameel door te zwelgen."

Voorts bedenke men,—nog altijd volgens Godet—dat de "profeten" in het N. T. eene bijzondere positie bekleedden. In den brief aan de Efeziers plaatst Paulus hen achter de "apostelen," en vóór "evangelisten," zooals in Timotheus (2 Tim. 4 : 5) en even zoo vóór "herders" en "leeraars." In denzelfden brief spreekt hij van de Kerk als "gebouwd op het fondament der profeten en apostelen," waar de bedoeling niet is (Zie Efezen 3 : 5) profeten van het O. T. maar die der oude kerk. Zoo ook in den brief aan de Korinthen spreekt hij als volgt: (1 Kor. 12 : 28, 29) "En God heeft er sommigen gesteld in de gemeente, ten eerste Apostelen, ten tweede profeten, ten derde leeraars." Neem de apostelen weg, en dan zijn de profeten aan het hoofd. En mag de vrouw dan die plaats innemen? Tot zoover het antwoord op de vraag of "profeet" eenig iemand zijn kan die sticht of vertroost.

Beschouwen wij voor een oogenblik de plaats in het veertiende hoofdstuk, waar de vrouw het zwijgen wordt opgelegd. Is het mogelijk, vraagt Godet, dat de Apostel eenvoudig zou bedoeld hebben, dat de vrouw niet zal mogen fluisteren, kritiseren, of aanmerkingen maken? Zou het noodig geweest zijn, in dit geval zoo plegtig te verzekeren "ik schrijf u des Heeren geboden?" Het spreekt immers van zelf dat de vrouw niet mag fluisteren, en aanmerkingen maken. Maar waarom de vrouwen alleen belet te fluisteren en niet ook de mannen? Zou een man's *Lalein* niet evenzeer onstichtelijk geweest zijn. En voorts is *Lalein* niet maar *fluisteren* of *babbelen*, of *vragen doen*. Want het wordt 24 maal in dit hoofdstuk gebruikt, soms van

"profeteren" (3, 29) soms van "gave der tongen" (2, 4, 5 en 6) soms van "spreken met verstand" (19).

De gezonde verklaring van den tekst komt dus hierop neer:

"Wat de vrouw betreft, indien, onder den invloed van sterke gemoedsbeweging, of van eene onmiddellijke openbaring, zij de lippen opent in profetie of gebed, dan sta ik het toe, mits dat zij gesluijerd zij. Maar dat zij in 't openbaar zullen spreken als de mannen, is buiten de kwestie. Ik laat ze zelfs niet toe in de vergadering te spreken onder het voorwendsel van vragen te doen; hebben zij iets te vragen, laten zij hunne eigene mannen vragen."

Wij volgen Prof. Godet in zijne redenering niet verder. Kennelijk heeft hij het oog op het "Leger des Heils" en diens optreden in Zwitserland. En zekerlijk zweven hem voor den geest de woorden van Miss Booth in haar werkje "Female Ministry." Vandaar de eenigszins bittere toon, die er doorstraalt in zijn anders weloverdacht stuk. Voor ons is de vraag van meer beteekenis:—"Is de redenering juist, en gelden de woorden van den Apostel ook voor onzen tijd?"

Wij voor ons gelooven, dat in het algemeen tegen de redenering van Prof. Godet weinig in te brengen is. Aan de vrouw werd gewis het zwijgen opgelegd door den Apostel Paulus; zij mogten niet spreken omdat allerlei misbruiken door haar spreken in de Korinthische gemeente waren ingeslopen. De Korinthische vrouwen wilden schijnbaar in vele dingen op gelijke lijn staan met de mannen en trachtten van alle onderwerping aan het mannelijk gezag zich te ontdoen. Hiertegen waarschuwt de Apostel en legt haar het zwijgen op. Tegen het *misbruik* trekt hij te velde. Van daar dat hij de vrouwen toelaat overluid te bidden en korte, onder den invloed des Geestes, geuite toespraken te houden in *kleinere* kringen, maar te zwijgen in *grootere* vergaderingen der gemeente. De zaak staat dus zoo:—In *gewone* gevallen zal de vrouw *moeten* zwijgen. En zij die aan de vrouw dezelfde plaats op den kansel of in de gemeente toekennen als aan den man vergrijpen zich aan het uitdrukkelijk woord van den Apostel. Maar dat n *buitengewone* gevallen de Geest van God gebruik maakt ook van de vrouw kan door niemand worden *ontkend* en wordt ook door den Apostel zelf *erkend*. En dit is al wat men hierover zeggen kan. In minder formeele vergaderingen laat de Apostel toe dat vrouwen spreken zullen; in de openbare vergaderingen der gemeente wil hij dat zij plaats zullen maken voor de door God zelf afgezonderde dienaren des Woords. Wie mag dan aan de vrouw een eeuwig zwijgen opleggen, waar de Apostel zulks niet doet?

En wie zal durven zeggen, dat het spreken van eene vrouw als Miss Booth, een grijpen is naar de verboden vrucht, en dat haar werk zoo kennelijk door God gezegend, onder den invloed des Satans is ontstaan? Omdat zij te ver gaat in haar boek over de Evangeliebediening der vrouw en misschien geneigd is de zaak te ver te drijven, is het van Prof. Godet niet goed haar werk zoo te miskennen.

Veel, dat er onder het vaandel van het leger des heils geschiedt, keuren wij af, sterk af. Maar aan den anderen kant gelooven wij niet dat de liefdearbeid der vrouw onder verwaarloosden zal moeten worden beslist door eene eenzijdige verklaring van enkele woorden van den Apostel Paulus tot de Korinthische gemeente gerigt—woorden die zien op bepaalde gevallen, en die betrekking hebben op toestanden aan onze samenleving geheel en al onbekend.

Zeer treffend zijn de woorden van Dr. Plumptre, een geleerde van naam in Engeland, predikant der Episcopale Kerk en, indien wij ons niet vergissen, Professor in de Theologie. "De vrouw" zegt hij "mag als Zondagschool-onderwijzeres optreden zonder eenigen smaad op zich te laden. Ik kan niet inzien waarom eene vrouw die mannen en vrouwen kan onderwijzen hare krachten altijd en alleen aan jonge knapen zal moeten wijden. Krachten als die van Elizabeth Fry, of Miss Marsh, of Mrs Wightman, of Miss Booth, of Mrs Garnett, of Sarah Robinson, of Agnes Weston, of Miss Todd, of Miss Archibald, of Miss Mason, toonen ons dat er werk is voor de vrouw, somtijds langs wegen die abnormaal schijnen. Haar werk onder soldaten, matrozen, gevangenen, navvies, dienstboden, —en het werk van het "Leger des Heils" onder de verwaarloosden —toonen ons duidelijk aan dat zij eene gave hebben ontvangen om het hart te bereiken van die ruwe menschen, die nooit anders zullen worden bearbeid?" En zal iemand het wagen te zeggen, dat het werk van Miss Booth niet uit God is, omdat de Apostel ons zegt dat "de (Korinthische) vrouw zwijgen moet in de vergadering?"

"In het O. T. treden op eene Miriam, Debora, Hulda, Anna,—de glorie van het oude Israël. Mogen zulke krachten in het nieuwe Israël niet worden erkend en gebruikt? Als Miss Booth moet zwijgen, omdat zij eene vrouw is, wat moet men denken van de heilige Katharina van Siena, in de middeleeuwen, eene heilige in den volsten zin des woords, die pausen en kardinalen toesprak, die op monniken en nonnen door woord en prediking grooten invloed uitoefende, en die zelfs tot de orde der Dominicanen werd toegelaten, omdat zij immer leefde om het heil van zielen te bevorderen, en velen tot onuitsprekelijken zegen is geweest door haar woord, zoowel als door hare daden."

Wij voor ons gelooven niet dat de woorden van den Apostel Paulus zulke gevallen uitsluiten. Wij kunnen verstaan dat in eene Korinthische gemeente de vrouw gesluijerd moest verschijnen in de openbare vergaderingen, en de Apostel groote gevaren zag in het spreken van vrouwen, en het afwerpen van den sluijer. Maar zou zijne bepaling ook in elk opzigt voor onze dagen en toestanden geldig zijn? Zij, die zich aan de *letter* houden, beweren, dat de Apostel het "bidden" toelaat aan de vrouw (1 Kor. 11). Zij zien er geen kwaad in als de vrouw in den bidstond voorgaat in het gebed. Dit immers wordt bij name genoemd en toegelaten. Maar zorgen zij dan wel dat de vrouw "gesluijerd" is wanneer zij bidt? Immers dit is ook eene bepaling van den Apostel. Men gevoelt het, dat in dit geval "de letter doodt en de geest levend maakt." Daarom bekommert men zich weinig over den sluijer in bedestond en Zondagschool, waar de vrouw arbeidt, bidt, spreekt. Is men echter konsekwent dan moet "het eene gedaan en het andere niet gelaten worden." *Ongesluijerd* beteekende voor de Korinthische gemeenté, zonder het "peplum," of de sjaal, die de Grieksche vrouw gewoonlijk over den schouder droeg, maar bij publieke gelegenheden over haar hoofd wierp. Wij laten de vrouw wel *gedekt* zitten in de kerk, maar niet met den sluijer voor het aangezigt. En toch eischt de Apostel dit.

Doch genoeg. Wij voor ons gelooven, dat men aan beide zijden geneigd is tot uitersten te gaan. Daarom is het goed, dat men soms de partijen in verhoor laat komen. Niemand durft beweren dat de vrouw in den regel staan mag naar de bediening des woords. Dit wordt nadrukkelijk verboden door den Apostel Paulus in den eersten brief aan Timotheus (1 Tim. 2 : 12) "ik laat de vrouw niet toe dat zij *leere*," om niet te spreken van de uitdrukkingen voorkomende in zijnen eersten brief aan de Korinthiërs (1 Kor. 14 : 34).

Men vergete echter niet de exceptioneele gevallen, door den Apostel evenzeer erkend, en sluite den mond der vrouw niet, waar zij in den naam des Heeren een werk doet, dat velen tot zegen verstrekt, die anders geheel en al buiten de bearbeiding des woords zullen blijven.

(N.B.—Gebrek aan ruimte verbiedt ons thans andere zaken te bespreken.)

HET Z. A. TIJDSCHRIFT.

MEI 1884.

Een Zuid Afrikaansch Verhaal.*

HOOFDSTUK I.

Juist nu de algemeene aandacht zoo geheel op Zuid Afrika gevestigd is, is het bijna onmogelijk dat de gebeurtenis die wij ons voorstellen te verhalen niet de belangstelling van alle lezers zal opwekken.

Hans Sterk is een naam die dikwijls genoemd wordt bij de kampvuren in de Transvaal. Zijne verwonderlijke gezwindheid als jager, zijne afwisselende lotgevallen en naauwe ontkomingen vormen de kern van ontelbare geschiedenissen, die verledene tijden aan den bejaarden boer te binnen brengen en het jonge geslacht met geestdrift bezielen, om er naar te trachten dergelijke daden ten uitvoer te brengen. Het volgende verhaal van een zijner togten zal ons helpen om aan te toonen van wat stof onze jongste tegenstanders gemaakt zijn en te verklaren hoe het mogelijk was dat een handvol (†) Hollandsche boeren in staat wa-

(*) In de hoop dat de lezers van het *Zuid Afrikaansche Tijdschrift* het volgende verhaal met dezelfde ingenomenheid zullen lezen, waarmede ik het in een Engelsch tijdschrift van het jaar 1881 las, heb ik het zoo getrouw mogelijk vertaald en zendt het aan UEd. om een plaatsje er voor in te ruimen in een der nommers van uw tijdschrift. Immers hier wordt in een Engelsch tijdschrift de moed, energie en kalme vastberadenheid in gevaar van den Afrikaanschen boer naar waarde geschat.—M. A. F. van der Aa.

(†) Dutch is niet anders te vertalen als Hollandsch; maar ik zoude liever hebben Afrikaner of anders Hollandsch-sprekende.—*Vertaler*.

ren zulk eenen glansrijken tegenstand te bieden aan goed geoefende Britsche soldaten.

Van zijne jeugd af had Hans zich reeds onderscheiden door zijne bedrevenheid op de jagt. Toen hij een jongen van 12 jaren oud was, schoot hij een mannetjesolifant met een oude Sanna, die hij van zijns vaders zijde wegnam terwijl deze lag te slapen, en als men in aanmerking neemt dat een olifant dikwijls acht of tien schoten noodig heeft voordat hij valt, kan men begrijpen dat het feit de aandacht deed vestigen op den handigen kleinen jongen en dat er groote hoop werd gekoesterd van zijne toekomstige dapperheid. Deze hoop stelde hij niet te leur. Toen hij 18 jaar oud was had hij den naam van een der zekerste schutters in het land te zijn. Het is bekend dat hij verscheidene malen zes olifanten op één dag met zijn enkel geweer doodde, iets wat weinigen vóór hem gedaan hebben of nà hem konden doen.

Omtrent het jaar 1840 waren verscheidene familiën, en onder hen de Sterks, aan het trekken van den tegenwoordigen Vrijstaat naar de Transvaal, ten einde daar olifanten te jagen. Dat viel natuurlijk niet erg in den smaak van de inboorlingen van die streek, bestaande uit Zulus en Kaffers van verschillende stammen, die meest allen onderling aan het oorlog voeren waren, maar allen vereenigd in haat tegen de intrekkende boeren. Evenwel de boeren waren sedert jaren gewoon aan den haat en de vijandschap van de wilden, en tegenstand van hun kant was een van de nimmer uitblijvende tegenheden, waarop men moest rekenen evenals op nat weder en het gevaar van leeuwen. Werkelijk, gedurende dezen togt leed men weinig last van inboorlingen. Naar alle waarschijnlijkheid waren de wilden in een ander gedeelte van het land, en de boeren hadden dus vrijheid om te jagen zonder eenigen angst te gevoelen voor aanvallen. Een jagtgezelschap, als dat hetwelk wij hier beschrijven is natuurlijk geheel anders zamengesteld dan de meer gewone partijen uit eenige weinige mannen bestaande. Vrouwen en kinderen vergezellen de jagers in wagens—het was inderdaad een geheele "trek." Als men een goed jagtveld bereikte werden de wagens zoodanig geplaatst dat zij een klein stukje grond insloten, ruwe verdedigingswerken van aarde en steenen werden opgeworpen en het "lager" was in orde.

Naar dit lager keerden de jagers iederen nacht terug.

De vrouwen en kinderen bleven met eenige weinige mannen steeds in de nabijheid van het lager.

De boeren huwen gewoonlijk zeer jong, en Hans begeerde te doen zooals zijne maats deden. Ongelukkig wilde zijne vrijerij niet zoo vlotten als hij wel wenschte. Hij slaagde er wel in de wederliefde te winnen van het meisje dat hij als vrouw begeerde, maar om deze of gene reden werd hij door haren vader verworpen. Evenwel, Hans was in het geheel niet genegen om zijne geliefde Katharina op te geven. Zij was eveneens hem getrouw. Zoo besloten de jongelieden dan hunne vrijerij voort te zetten ten spijte van des ouden mans tegenstand. Dit was geene gemakkelijke taak, want Hans werd het huis waar Katharina woonde ontzegd. Maar liefde komt overal moeijelijkheden te boven.

Als de jagt onzen held in de nabuurschap van Katharina's woning bragt, beklom hij een ruggetje in de nabijheid en keek met zijn verrekijker tot zij buiten de deur verscheen en dan maakte hij eenige signalen tot haar met een klein spiegeltje dat hij altijd bij zich droeg. Katharina was eveneens voorzien van een spiegeltje en beantwoordde zijne signalen op eene, tusschen hen, vastgestelde wijze. Tegenstand, wordt gezegd, ware liefde aan te wakkeren; dus is het geen wonder dat Hans en Katharina besloten waren elkander getrouw te blijven wat ook mogt gebeuren. En het was voor haar gelukkig dat de jonge boer een man was die meende wat hij zeide.

De werkeloosheid der Kaffers was slechts temporair. Boden waren er naar den Koning gezonden om hem te boodschappen van de gestadig indringende blanken en een gedeelte van Mozelekatze's Kaffers werd gezonden om het lager aan te vallen. Dit deden zij in den avond en zoo potseling was de verrassing en zoo groot hunne magt dat, ondanks eene wanhopige worsteling, de boeren verslagen en in de pan gehakt werden. Eenige weinige van de vrouwen en kinderen werden gespaard voor gevangenschap.

Onder de gespaarden was Katharina en hare zuster. De paarden, beesten en wagens werden in zegepraal medegevoerd. Vóór het aanbreken van den dag was daar niets meer te vinden dan de lijken der verslagenen.

Het moest juist zoo gebeuren dat Hans Sterk met zijnen vriend Prinsloo en een ander medgezel een langere jagt gemaakt had dan zij gewoon waren op den dag van den aanval en het hun dus onmogelijk was geweest vóór donker

het lager te bereiken. Dit was natuurlijk maar eene kleinigheid voor mannen gewoon om weken aan een te slapen op hun zadelkleedje met het zadel tot hoofdkussen. Zij dachten evenwel weinig dat hun oponthoud diende om hun het leven te redden. Toen zij den volgenden morgen bij het kamp kwamen en de slagting aanschouwden daar door de Kaffers aangerigt, waren zij bijna door hunne smart overmand. Arme Hans dacht dat hij zijne Katharina voor het laatst gezien had. Maar zij waren geen mannen om het hoofd in den schoot te leggen na zulk eene nederlaag. Hunne paarden van de treurige plaats wendende, zoodra zij hunnen verslagen kameraads een haastige begrafenis gegeven hadden, reden zij terug langs het spoor dat zij eenige weken te voren gekomen waren om de naar evenredigheid beschaafde distrikten van den Vrijstaat op te zoeken. De wilden waren zonder twijfel van meening dat hun moord niemand van het gezelschap gespaard had, zoodat de drie jonge mannen in staat waren de lange en treurige terugreis te doen, zonder aangevallen te worden.

Eindelijk bereikten zij hunne bestemming en de treurige geschiedenis die zij vertelden wekte dadelijk de begeerte naar wraak op. Een kommando werd haastig verzameld en de marsch naar de Transvaal aangevangen. Afstanden zijn in Zuid-Afrika onmetelijk, en wegen bestonden er in dien tijd nog niet, zoodat de togt maar langzaam ging, hoewel de paarden uitmuntend waren. Voor het ongeduld van Hans was de vordering pijnlijk langzaam. Hij was voortdurend in de voorhoede, hoewel hij niet als aanvoerder gekozen was. En toen het begeerde oogenblik daar was dat het dappere kleine leger van eenige weinige honderde mannen de Kaffers met hunne duizenden ontmoetten, kunt gij verzekerd zijn dat niet velen der kogels van Hans Sterk hun wit misten en dat hij ten minste zijn aandeel van wilden den kraaijenmarsch deed blazen. Zooals het gewoonlijk gebeurde in geregelde gevechten behaalden de blanken ook nu de overwinning. Zij waren bereden, terwijl de inboorlingen geen paarden hadden. Bovendien hadden zij geweren en waren goede schutters, terwijl hunne tegenstanders in die dagen doorgaans niets hadden dan wapens van hun eigen maaksel. De boeren dreven de Kaffers terug naar hunne kralen, vernielden die, en hernamen al het vee en de paarden die bij het lager geweest waren. Zij keerden toen terug naar huis, wel voldaan met hunne wraakoefening.

Sterk evenwel was niet tevreden, hij had reden om te gelooven dat zijne Katharina nog in leven en eene gevangene in eene Kafferkraal was, maar ondanks al zijn bidden en smeeken kon hij niet van het kommando verkrijgen, verder in het binnenland te dringen, op hoop om nog eenige overgeblevenen van den moord te verlossen.

Maar hij was ver van de gedachte verwijderd om de zaken te laten blijven zoo als zij toen waren. De gedachte dat Katharina eene slavin mogt zijn in eene Kafferkraal, slecht, zoo niet met wreedheid, behandeld, was hem ondragelijk. Hij besloot, daar het kommando hem niet wilde bijstaan, alleen op zichzelven te vertrouwen. Het gelukte hem Prinsloo's moed tot bijna dezelfde hoogte op te voeren als den zijne, en nog een vriend beloofde hem zijne hulp, zoodat hij twee vertrouwde gezellen had om hem te helpen in zijne wanhopige poging om het naturellengebied in te dringen en de twee meisjes van de gevangenschap te verlossen.

Ieder bereed zijn goed gedresseerd en wel beproefd paard. Twee geleidden ieder een handpaard, bestemd voor de meisjes. Dag aan dag reden zij voort over uitgestrekte vlakten; door digte wouden, met overvloed van allerlei wild, van den leeuw tot de haas; door diepe ravijnen en over hooge rotsen—door eene landstreek, te voren geheel niet of zelden door blanken bezocht, tot zij op het laatst in het hart van Zululand waren. Tot hiertoe waren zij alle gevaar ontkomen. Hunne paarden waren nog in goede konditie, en geene inboorlingen hadden zij gezien. Grooter voorzigtigheid werd nu noodig, want het ontbrak niet aan teekenen dat zij op niet verren afstand van een kraal waren.

Op het laatst zagen zij op zekeren achtermiddag de ronde hutten die een naturellendorp vormen, en het hart van Hans klopte hoog van hoop. Hunne paarden in eenige bosschen verbergende spionneerden zij de kraal zorgvuldig om teekenen te vinden van de aanwezigheid van blanken, maar voor langen tijd zonder gunstigen uitslag. Doch toen de hoop bijna uitgedoofd was zag Hans, met de hulp van zijn kijker, dat daar een blank persoon was en die persoon was eene vrouw, die tusschen de hutten liep. *Het was Katharina* !

Maar welslagen scheen zoo ver af als ooit. Hoe zoude het mogelijk zijn het kamp te betreden dat ontegenzeggelijk bewaakt werd, en hoe zoude het mogelijk zijn de meis-

jes weg te voeren, zonder dat die hen hielpen. Door eene gelukkige ingeving dacht Hans juist aan zijn oud stelsel van signalen. Hij haalde zijn spiegeltje uit en begon zijne signalen te werpen in het midden van de kraal. Zekerlijk was nooit een zonnestraal meer welkom geweest voor Katharina dan die welke Katharina bekend maakte, niet alleen dat verlossing nog mogelijk was, maar dat de als verlosser opgedaagde haar minnaar was. Drie maanden was zij in gevangenschap geweest en zij had lang te voren alle hoop opgegeven ooit een blank gezigt weer te zien. Hoewel zij niet onvriendelijk behandeld was, was haar leven treurig en ellendig in den hoogsten graad geweest en nu verlevendigde zich de hoop weer in haar hart.

Hans wist dat hare meesters haar zekerlijk van haren spiegel beroofd hadden, daar zij een hartstogt hebben voor glinsterende kleinigheden, zoodat hij geen antwoord verwachtte. Door zijne weerkaatsing deed hij haar verstaan dat zij tegen donker uit het kamp moest sluipen en naar den voet van den berg wandelen, waar hij haar en hare zuster zoude afwachten.

Het was nu laat in den dag. Daarom leidden de vrienden hunne paarden af naar den voet van den heuvel, verborgen die in eene daartoe gunstige plaats en wachtten den loop der gebeurtenissen af.

Ongelukkiglijk hadden de lichtstralen, die zulk eene vreugde aan de gevangenen gebragt hadden, tevens de aandacht getrokken van verscheidene Kaffers die in de kraal waren. Met de geslepenheid aan hun ras eigen verbergden zij hunne nieuwsgierigheid en verwondering, maar merkten zorgvuldig op de rigting van welke de stralen kwamen. Voordat de drie vrienden den heuvel afkwamen hadden zij reeds verscheidene kleine troepen inboorlingen (impies) de kraal zien verlaten; maar daar zij allen in eene andere rigting gingen dan die waarin de heuvel lag, werd hun achterdocht niet opgewekt. De avond kwam spoedig en Katharina en hare zuster, tot haren troost vindende dat zij even onbewaakt als altijd waren, slopen uit de kraal en begonnen met angstige harten de aangeduide plek te naderen. De plaats werd eindelijk bereikt. Toen zij in eene kleine opene ruimte kwamen vonden zij Hans en diens gezellen haar wachtende. De minnenden vlogen naar elkander toe; maar vóór zij elkanders hand geraakt hadden, waren er een hon- wilden uit eene hinderlaag opgesprongen, en in een

oogenblik was het geheele gezelschap gevangen.

Niets kon meer hopeloos geacht worden dan de toestand waarin zij nu waren. De mannen hielden zich verzekerd dat voordat de volgende dag zou ten einde zijn zij ter dood zouden gebragt worden, misschien met vreeselijke martelingen, terwijl voor de meisjes, op zijn gunstigst, het even harde lot van eeuwigdurende slavernij bestemd zoude zijn. Maar Katharina was een meisje in allen deele Hans waardig. Zij was in geen opzigt bereid, stil te blijven zitten onder dit laatste ongeluk zoolang er nog een enkele kans overbleef. Daar Hans zijn pligt gedaan had door zijne dappere poging tot hare verlossing, was het nu hare beurt om te zien wat zij volbrengen kon.

Gedurende hare gevangenschap had zij van een Kaffermeisje van hare jaren eene vriendin gemaakt. Dit meisje was gedeeltelijk gebruikt als hare bewaakster en gedeeltelijk als hare dienstmaagd. Zoo groot was Katharina's invloed op haar dat zij eene belofte van haar verkreeg om haar te helpen in hare pogingen om hare vrijheid te verkrijgen De Koning leefde in een naburige kraal, en op denzelfden avond als die van de beproefde ontvlugting werd er aan het hof eene groote feestelijkheid gehouden, waar al de krijgslieden uit de buurt bij tegenwoordig moesten zijn. Tengevolge daarvan werd de kraal, waar Sterk nu een gevangene was, geheel verlaten door al de mannen, met uitzondering van twee die voor de hut stonden waarin onze drie vrienden bewaard werden en de schildwacht op eenigen afstand daar vandaan, belast met het opzigt over het vee en de paarden.

Sterk en zijne kameraads wisten geenszins hoe het met de zaken stond, daar zij in eene kleine hut opgesloten waren, waarin de eenige opening het zeer lage deurgat was. Zelfs al hadden zij het geweten zoude het hen min geholpen hebben, want de wachten konden hen gemakkelijk met assegaaijen doorstoken hebben vóór zij op hunne voeten konden komen, als zij zouden getracht hebben om te ontvlugten.

Katharina wist dat de eerste zaak die zij moest tot stand brengen was om in communicatie met hare vrienden te geraken. Voor de tweede maal werd dien dag de toevlugt genomen tot eene vroegere manier om met elkander te corresponderen. Een klein briefje geschreven hebbende rolde zij het in klei, waarvan zij toen een balletje maakte. Zij

gaf dat toen aan hare Kaffervriendin en onderrigtte deze om met de wachten over de blanke gevangenen te spreken. Dit deed het verstandige meisje en schold de gevangenen op spottenden toon, eindigende zij met de klei in de deuropening te werpen als bewijs van haren afkeer. De stralen, weergekaatst door den spiegel van Hans, gaven Katharina naauwelijks meer vreugde dan het gezigt van dit brokje klei aan haren minnaar. Dikwijls in vroeger dagen had hem zulk een wonderlijk minnebriefje van Katharina bereikt door de hand van den een of anderen vriend, als het haar onmogelijk was om een briefje op de gewone wijs te zenden. Tot de verwondering van zijne medgezellen, die niets van het geheim wisten, greep Hans het balletje en haalde het briefje er uit, dat hij las bij het licht van het vuur dat in het midden van de hut was ontstoken.

Het briefje hield het verzoek aan de vrienden in om stil uit de hut te kruipen op een gegeven teeken en zich in eene andere op eenigen afstand te verbergen. Ondertusschen zeide Katharina aan hare getrouwe Kafferin dat zij eenige schreden in het woud moest gaan en daar een buitengewoon geraas maken, vergezeld van geschreeuw om hulp, ten einde de wachten voor eenige weinige oogenblikken weg te leiden, zonder wier vertrek niets kon gedaan worden. Het plan gelukte uitstekend. Eene opeenvolging van verschrikkelijke kreten werd gehoord en de twee wachten renden in de rigting van het lawaai, alleen om te vinden dat er oogenschijnlijk geen reden voor het gerucht was. Op hetzelfde oogenblik dat zij vertrokken gaf Katharina het teeken en de drie boeren kropen uit hunne gevangenis en verborgen zich in eene hut aan het uiteinde der kraal. De schildwachten dachten zelfs niet in de verste verte dat hunne gevangenen ontsnapt waren, keerden naar hunnen post terug en zetten de wacht voort over de ledige gevangenis.

Weinige oogenblikken daarna en al de blanken waren bijeen. Er bleef nog veel te doen over vóór zij gereed zouden zijn om te vertrekken. De eerste moeijelijkheid was om hunne paarden te krijgen. Deze waren in de veekraal, weinige treden van de klomp hutten gelegen en bewaakt door een krijgsman. Zij aarzelden hem aan te vallen, uit vrees dat in de worsteling, hoe kort ook, hij in staat mogt zijn de inwoners van het dorp te wekken, en hoewel de vrienden niet twijfelden dat zij, zoo noodig, nu hunne vlugt met geweld konden uitvoeren, zoo wisten zij toch dat

zij in dat geval in een paar uren zouden achtervolgd worden en hunne kans op geheele ontkoming oneindig klein zou zijn. Zoo besloten zij dan tot list. Hans sprak de Zulutaal, die door dezen stam gesproken werd, goed. Hij kreeg uit eene ledige hut het schild, de speer en de karos van een krijgsman, maakte zijn aangezigt zwart met modder en versierde zijn hoofd met pluimen. Zoo uitgedoscht stapte hij moedig naar den schildwacht en zeide hem dat hij het feest van den Koning moest gaan bijwonen en dat hij de plaats van den krijgsman zoude innemen. De Zulu was niet traag om de feesten te gaan bijwonen en snelde onmiddellijk heen door de bosschen, latende Hans als meester van de positie. Het eischte maar eenige weinige oogenblikken om de paarden naar de plaats te brengen waar de anderen hem wachtten. Daar beklom ieder een paard en zij allen galoppeerden weg in de duisternis—eindelijk bevrijd.

Zij reden bijna acht uren aaneen zonder eenig oponthoud, wel wetende dat iedere minuut hun van gewigt was. Zij hadden eene reis van vijfhonderd mijlen voor zich door eene streek vol van allerlei soorten wilde dieren, waar water dikwijls schaarsch was en die wemelde van Zulus en Boschjesmannen. Hunne vlugt moest op zijn laatst in den morgen bekend worden, en hoewel de inboorlingen geene paarden hadden, konden zij bijna even snel als onze ruiters overweg komen. Gelukkig waren de geweren en ammunitie achtergelaten in de hut naast die van Katharina, vanwaar men ze gemakkelijk had terug bekomen, zoodat het gezelschap wel gewapend was en geen gevaar had van aan gebrek aan levensmiddelen te zullen lijden. Immers een schot van Sterk's nimmer feilend geweer voorzag hen van vleesch genoeg voor verscheidene dagen. Boeren zijn niet afhankelijk van groenten of brood voor een voldoend maal, en onze jagers waren gewoon geweest van tijd tot tijd weken aaneen alleen van vleesch te leven.

Zoodra de paarden gerust hadden werd een nieuwe rid aangevangen, maar voordat zij vele mijlen afgelegd hadden overviel hun het eerste ongeluk: een der paarden raakte uitgeput. Klagen baatte niet. Het eenige dat kon gedaan worden was het arme dier te verlaten en zoo haastig als mogelijk was met de overblijvenden aan te gaan. De mannen liepen nu beurt om beurt langs de ruiters. Spoed was de eenige noodzakelijkheid waaraan iedere andere zaak moest opgeofferd worden. Eene stadige reis zou een zekeren dood brengen.

HOOFDSTUK II.

De nacht kwam aan, maar bragt geene rust voor het kleine gezelschap vlugtelingen. Na een oponthoud, zoo kort mogelijk, om de paarden in staat te stellen eenige beten gras te nemen, ging de vlugt in den nacht voort. De boerenpaarden zijn in staat verbazingwekkende proeven van volharding te geven. Het is bekend van een dat hij 120 Engelsche mijlen in 24 uren aflegde. Zij zijn gewoon lange reizen te maken, nacht en dag door met alleen van zes tot zeven uren rust in de 24 uren. Maar zulke buitengewone daden, hoewel somtijds mogelijk, konden niet verwacht worden van dieren die pas een langen en aanhoudenden togt geëindigd hadden, en vóórdat de nacht voorbij was, was er een ander paard flaauw. Het paard aan zijn lot overlatende, spoedden de vlugtelingen voort zoo goed als zij konden met drie. De landstreek werd tevens hoe langer hoe moeijelijker. Vlakten en bosschen veranderden in ravijnen en bergen, en eene verkenning bij het einde van den dag van eenen heuveltop deed de vlugtelingen bemerken dat hunne vervolgers zoo nabij waren, dat men ze reeds door een kijker konde zien.

Rust was nu buiten de questie. De vermoeide paarden werden nogmaals aangespoord, en het einde van den dag vond hen nog vlugtende, nu evenwel met slechts twee overgebleven paarden.

Den regten weg verlatende ging het gezelschap ter zijde, in de hoop van de vervolgers te zullen misleiden. Een langere rust dan gewoonlijk werd genoten, ten einde, zoo mogelijk, de hulp der overblijvende paarden te behouden, daar, als er nog één zou bezwijken, de beide meisjes niet meer zouden kunnen rijden. Op Sterk's voorstel schilderden zij zich allen zwart, opdat zij, van de verte gezien, de Zulus mogten misleiden. Hans zelf, op wien de pligt rustte om het gezelschap van voedsel te voorzien, bleef in de volle kleeding van een inboorlingkrijgsman, daar hij van tijd tot tijd de anderen moest verlaten en in het bosch gaan, waar vijanden mogten rondzwerven. Werkelijk gingen hem den volgenden dag twee op een paar treden afstands voorbij, terwijl hij in het lange gras lag, en het kostte hem veel moeite om zijne vrienden weer te bereiken zonder ontdekt te worden.

De zaken kwamen den volgenden dag tot een crisis. Nog een paard moest achtergelaten worden geheel en hopeloos

kreupel. Het kleine gezelschap ging nu in een bosch om een krijgsraad of liever een raad van terugtogt te houden. Zij hadden van tijd tot tijd op een afstand troepen wilden gezien en het gevaar van ontdekking nam ieder oogenblik toe. Maar een tijdelijk ongemak deed hun goede dienst. Een zware regen viel—een van die doordringende buijen die in weinige uren bijna geheel het voorkomen van een landstreek veranderen; holen werden veranderd in poelen en kloven in ruischende stroomen. Hun spoor dat tot hiertoe de gids hunner vijanden geweest was, werd nu geheel vernietigd, en de wilden, nooit droomende dat hun prooi zoo nabij was, gingen verder over de heuvels, ons gezelschap voor eenigen tijd veilig latende.

Vol zorg was dien nacht de beraadslaging, toen de vlugtelingen onder eenen reusachtigen boom nederzaten en den storm boven hunne hoofden hoorden loeijen. Het zoude dwaasheid zijn te trachten om te voet te ontvlugten door eene landstreek bezaaid met wilden die hen vervolgden. Daar was slechts ééne hoop overgebleven. Men besloot dat een der mannen het overgeblevene paard zoude nemen en eene poging doen om alleen huiswaarts te keeren, door eenen omweg te maken en in het eerst alleen bij nacht te reizen. Daar was nog een schaduw van hoop dat hij de reis zoude kunnen volbrengen zonder gevangen genomen te worden. Als hij slaagde moest hij een kommando oproepen en zoo spoedig mogelijk tot verlossing der anderen terug keeren. Dezen moesten zich intusschen verbergen en hun best doen om zich in het leven te houden tot dat hulp opdaagde. Er werd besloten dat Sterk en Prinsloo zouden blijven bij Katharina en hare zuster. Hun medgezel was de man die de weinig minder gevaarlijke reis zoude trachten te doen. Zij bevonden dat zij nog 90 kogels te zamen hadden. Hiervan werd een derde gegeven aan den ruiter, die nu weggaloppeerde, naauwelijks hopende zijne medgezellen weder in het land der levenden te ontmoeten.

De hoop den achtergeblevenen was niet grooter dan de zijne, maar met de ontembare geestkracht die hen karakteriseerde begonnen zij bij het vallen van den avond naar eene goede schuilplaats te zoeken.

Er waren geene Zulus te zien, zoodat zij voor het oogenblik niet vreesden ontdekt te zullen worden. Na een zorgvuldig onderzoek ontdekte Sterk eene spelonk in eene steilte van eene ravijn die voor zijn doel als gemaakt scheen.

Beneden en aan beide zijden waren er afgronden. De eenige toegang was langs een pad aan de voorzijde van de rots aan de regter zijde.

Hij beklom de steilte langs dat pad en bevond dat de kelder voldoende ruimte voor hen allen had. Aan de voorzijde was een vooruitstekende rand van ongeveer drie voet breed en een naauwkeurige opneming toonde dat, met uitzondering van langs het pad dat hij beklommen had, de plaats ongenaakbaar was. Spoedig naar beneden komende zond hij de twee meisjes en Prinsloo met al wat zij hadden op naar de spelonk, terwijl hij uitging om te jagen, ten einde genoeg voedsel te verkrijgen voor hun onderhoud gedurende den tijd van hun gevangenschap.

Op zijn uiterste konden zij hopen op slechts één dag uitstel, want de wilden zouden zeker spoedig terugkeeren van hunne vervolging. Zoo togen zij dan allen dadelijk hard aan het werk.

Hans keerde spoedig terug met een goeden voorraad, bestaande uit zes springbokken en twee honiggraten. Met behulp van Prinsloo werd de buit naar de spelonk gebragt. Het pad derwaarts was door Prinsloo gedurende den dag nog onbegaanbaarder gemaakt, zoodat het nu onmogelijk was voor meer dan één tegelijk om daarlangs te naderen. Water werd niet vergeten. Ieder beschikbaar hol voorwerp werd gevuld en eene beek die van de steilte naar beneden liep werd in de spelonk geleid, zoodat, wat voedsel en water aanging, zij niets te vreezen hadden. Een vuur werd ontstoken en het wild gevild en aan stukken gesneden. De stukken werden opgehangen en goed tot biltong gedroogd. De spelonk werd zoo bewoonbaar gemaakt als de omstandigheden veroorloofden en voor de eerste maal sedert dagen voelden de vlugtelingen zich tamelijk veilig.

De veiligheid was evenwel slechts betrekkelijk. Voor dat het nacht was werd de schuilplaats ontdekt door een van de Zulu-impies, die onmiddellijk heenging om hulp te zoeken. Sterk was daardoor niet grootelijks ontstutst. Hij wist dat zijne positie onneembaar was, zoo lang als zij ammunitie en leeftogt hadden, en voordat een van beiden ontbrak zoude er misschien hulp komen. Na de eerste ongestoorde nachtrust die zij voor eenigen tijd genoten hadden, terwijl er evenwel door de mannen bij beurten eene zorgvuldige wacht gehouden werd, lieten de

eerste zonnestralen hen zien dat hunne vijanden met versterking terug kwamen en dat er een beleg zoude beginnen.

Ten 8 ure waren er dertig Zulus aan den voet van de steilte en de aanval begon. Assegaaijen werden geworpen de eene na de andere, maar zonder iemand te kwetsen. Aan de meisjes werd bevolen zich in de beschutting van de spelonk te houden, terwijl de mannen zich beschutten met de schilden die Hans medegebragt had en door verdedigingsmiddelen van huiden gemaakt. Bemerkende dat zij hunnen geheelen voorraad assegaaijen zouden uitputten en niet nader bij de bereiking van hun doel komen, trachtten de belegeraars de positie stormenderhand te nemen. Zes of zeven beklommen het smalle pad en kwamen tot bij den rand waar de blanken met het geweer in de hand stonden. Toen de voorste op den rand wilde stappen brandden de twee geweren los en met een vreeselijk geschreeuw vielen drie Zulus van de steilte naar beneden. Twee waren gevallen door het schot van Sterk. De anderen, verschrikt door den dood hunner kameraden, deinsden terug. Zoo ver ging alles goed en wel; maar daar er slechts vijftig kogels overig waren, werd het noodzakelijk een plan van verdediging te bedenken dat geen ammunitie zou kosten. Hans vond er spoedig een. Om de springbokken op te brengen had hij verscheidene lange bamboezen gesneden, waarop die dieren door hem en Prinsloo gedragen waren. Van deze bamboezen maakte hij nu speren, door aan de punten de achtereinden der assegaaijen te hechten die in de spelonk gevallen waren. Hiermede waren zij in staat het uiterste van den rand te bereiken, zonder de spelonk te verlaten. De geweren werden aan de meisjes gegeven, en de twee mannen, gewapend met hunne nieuwe wapens, namen hunne plaats in, gereed voor den aanval. Die aanval liet niet lang op zich wachten. Meer Zulus trokken het pad op, de een achter den ander; maar de lange speren waren goed gemaakt en ieder hoofd dat boven den rand verscheen werd spoedig met zijnen eigenaar geëxpediëerd, zelfs voor een enkele assegaai geworpen kon worden. Er kwam wel een zwerm assegaaijen opdagen, doch die deed geen kwaad, dank de genomen voorzorgmaatregelen; en toen de avond daalde was het kleine gezelschap nog ongedeerd en oogenschijnlijk even zeer buiten gevaar als in het begin van den dag.

Wacht werd er natuurlijk den geheelen nacht door gehouden. Maar er werd geen aanval gedaan. Een enkele assegaai was het eenig teeken dat er nog vijanden beneden waren.

Den volgenden dag werd de aanval hernieuwd. Toen waren er uit het omliggende land nog meer naturellen opgekomen, zoodat er nu ten minste een honderd verzameld waren. Niet tevreden met op nieuw te trachten de steilte langs het voetpad te bereiken, maakten de belegeraars ladders en beklommen zoo het front van de rots, doch enkel om een dergelijk lot te ondervinden van de speren als dat hetwelk hun wachtten die het pad beklommen. Eens was daar een oogenblik van werkelijk gevaar. Een Zulu greep de speer waarmede Sterk naar hem stak en trok hem bijna van den rand. Gelukkig was Katharina op den uitkijk en een goed gemikt schot van haar geweer beschikte over den wilde en het gevaar ter gelijker tijd. Dit was het eenige schot dat gedurende den dag gevuurd werd.

De voortdurende nederlagen die al hunne aanvallen loonden schenen de zwarten af te schrikken en hunne aanvallen werden minder. De avond en de nacht gingen voorbij zonder dat zij eenigen nieuwen aanval deden en gedurende den volgenden dag onthielden zij zich van meer levens te wagen door vruchtelooze beklimmingen. Niet echter dat zij eenig voornemen toonden om het beleg te staken. Het zoude inderdaad dwaas zijn geweest zich te verbeelden dat een leger van Zulus zich tot den aftogt zou laten dwingen door vier blanken, waarvan twee nog al meisjes waren.

Een nieuw plan werd door den vijand gedurende den dag beproefd. Eenige inboorlingen kropen naar den top van de steilte langs eenen omweg en begonnen steenen voor het front van de rots naar beneden te rollen. De eenige uitwerking daarvan was evenwel dat de vlugtelingen zich zorgvuldig in de spelonk hielden, zoodat de steenen op den rand en verder zonder schade te berokkenen in de vallei vielen. Noodwendig moest er toen een ander plan bedacht worden eer de blanken uit hunne schuilplaats verdreven konden worden.

Naar allen schijn was het eene of andere nieuwe plan bedacht, want er was een beweging in het leger beneden sigtbaar en een groot aantal Zulus kon gezien worden in alle rigtingen vertrekkende. Den volgenden morgen was het kamp rustig. Geene poging werd gedaan

om de blanken te hinderen, en de laatsten trokken voordeel van die stilte om hunnen toestand dragelijker te maken— want naar allen schijn zou de spelonk hun verblijf voor eenigen tijd langer, misschien wel nog voor weken, blijven. Het aantal hunner belegeraars was iederen dag toegenomen, tot dat er tusschen 500 en 600 man in de ravijn gelegerd waren. Evenwel waren vijf honderd niet veel meer te duchten dan vijf, zoolang zij geen betere wapens hadden. Deze zaak was aan de Zulus zelven klaarblijkelijk en zij hadden een plan gemaakt om hun gebrek aan werptuigen aan te vullen. Het snorrend geluid van eene vergiftigde pijl langs zijn oor deed Sterk begrijpen dat er een nieuw en vreeselijk gevaar getrotseeid moest worden, en hij dreef de meisjes met een grooter angstvalligheid in de spelonk dan hij tot nu toe ondervonden had.

De Zulus, bevindende dat hunne pogingen om de spelonk stormenderhand te nemen ijdel waren, hadden boden uitgezonden om te trachten eenige Boschjesmans met pijl en boog gevangen te nemen. Twee waren er gevonden en in zegepraal naar het kamp gebragt. Hun werd de spelonk en zijne bewoners getoond en werd bevolen de blanken te dooden, of zij zouden zelven gedood worden. De arme Boschjesmans hadden geene keus dan te gehoorzamen en de pijl die bijna Sterk's leven had geëindigd was het begin van een nieuw tijdperk in het beleg.

Sterk en Prinsloo namen de geweren van de meisjes en zich plat op den buik nederleggende overzagen zij het kamp onder zich. Zij bevonden spoedig dat er twee Boschjesmans waren die van tijd tot tijd pijlen van achter boomen afschoten. Het was nu geen tijd om aan gebrek aan ammunitie te denken: zij moesten òf die boogschutters dooden, òf zelven omkomen; want de minste schram van een dier vergiftigde pijlen zou doodelijk zijn. Een òf twee kogels werden verschoten zonder de Boschjesmans te raken; want de Zulus droegen zorg de boogschutters wel verborgen te houden, wetende dat de kogels der blanken op hen gerigt zouden worden. Ten laatste merkte Hans een zwart hoofd om een boom glurende achter een boog en eene pijl, en toen de boog zich kromde vuurde hij. De pijl miste zijn doel maar de kogel niet en een der Boschjesmans rolde op den grond. Zijne kans om kwaad te doen was voor altijd ten einde.

Het lot van zijnen makker maakte den overblijvenden

Boschjesman nog zorgvuldiger en het kostte heel wat ammunitie voor dat een kogel het hart van den boogschutter trof. Met den val des tweeden Boschjesmans week het onmiddelijk dreigende gevaar. De Zulus deden nu geene verdere aanvallen, van welken aard ook, want de onmogelijkheid ziende om het garnizoen te verminderen door eenig ander middel, bleven zij voor de spelonk met het voornemen om de blanken door honger tot de overgave te noodzaken.

Doodhongeren zou inderdaad het waarschijnlijke einde zijn van al hunne wonderlijke lotgevallen. Zij waren nu eene week in hun geimproviseerde sterkte opgesloten geweest en eene tweede week ging langzaam voorbij, zonder dat de zoo verlangde hulp opdaagde. Toen de dagen ook van de derde week één voor één voorbij gingen werd de vrees sterker dat hun vroegere lotgenoot zijne bestemming niet bereikt had en, om hunne moejelijkheid nog te verhoogen, werd hun voorraad van mondbehoeften zeer gering. De derde week eindigde en de toestand werd steeds erger. De Zulus toonden geen het minste teeken van eenig voornemen om het beleg te staken en tusschen overgave of doodhongeren zoude spoedig geen keuze meer zijn. Wanhoop nam nu de plaats van hoop in.

Maar op zekeren morgen bemerkten zij eene klaarblijkelijke beweging in het Zulukamp. Spoedig was het duidelijk dat zij zich voorbereidden om te vechten, en dra verscheen over den rand van een afgelegen heuvel het welkome gezigt van een kommando in regte lijn op de ravijn aantrekkende. Hulp kwam ten laatste, toen alle hoop reeds zoo goed als verloren was.

Weinige uren later was de slag begonnen. Ook de geweren van Sterk en Prinsloo maaiden met goede uitwerking onder de horden der barbaren, tot hunne kogels op waren. Toen was er ook geen twijfel aan den uitslag van het gevecht; de Zulus werden spoedig verslagen en waren in korten tijd van het slagveld verdwenen.

Onder luide toejuichingen kroop het kleine garnizoen uit de spelonk die het zoo goed en zoo lang geherbergd had, om door vrienden en betrekkingen die hen reeds voor dood opgegeven hadden en niet gehoopt hadden iets meer te kunnen doen dan hen te wreken, begroet te worden. De terugreis werd zonder ongeval volbragt, en onnoodig is het om te zeggen dat de twee mannen hunne genegenheid niet

verminderd vonden door te zamen zulke vreeselijke gevaren te hebben doorgestaan, en Sterk en Katharina spoedig in den echt vereenigd werden.

Hoe moet het Hollandsch geleerd worden.

In een vorig artikel hebben we volgens de methode van den heer Bouman aangetoond, hoe het onderwijs in de moedertaal zijn grondslag moet vinden in aanschouwing, waarneming en het teruggeven van het aanschouwde, het waargenomene (spreekoefeningen). Verder hebben we gezien, dat de leesmethode van genoemden heer de eenige ware is, daar ze ontwikkelend werkt, en eindelijk hebben we gezegd aan welke eischen een goed leesboek moet voldoen. We zullen nu ons onderwerp voortzetten en zooveel mogelijk door praktische wenken en voorbeelden bewijzen, dat leesonderwijs en grammaticaal onderwijs hand aan hand dienen te gaan. Reeds vroeger hebben we te kennen gegeven (en we komen er met nadruk op terug) dat de kinderen op de reeds beschreven wijze van onderricht onbewust veel spraakkunst leeren, hetgeen hun later van geen gering voordeel zal blijken.

Een voorval uit het veelbewogen leven van den Nederlandschen zeeheld M. A. de Ruyter gaf ons aanleiding tot het schrijven van het volgende verhaaltje, dat misschien een denkbeeld zal geven van den aard der leesstof, zoo als we die voor kinderen van 8—10 jaar verlangen, vooral wat den *vorm* betreft.

DE RUYTER.

Zoo heette een van Hollands grootste zeehelden. Zijn vader was een pakjesdrager, zijne moeder eene waschvrouw. Toch werd hij zoo beroemd. Als knaap was hij een echte deugniet. Maar slecht was hij niet. Van leeren

hield hij weinig. Geen wonder! De scholen waren toen heel slecht. Er werd bijna niets geleerd. Het was er erg somber en benauwd. De Ruyter speelde liever aan het strand. Daar maakte hij scheepjes van hout. Die liet hij in het water drijven. En dan keek hij soms heel lang naar de groote schepen. Hoe gaarne zou hij op zoo'n schip meegaan! Maar dat mocht niet. Zijn moeder wilde hem niet missen. Toch kreeg hij eindelijk zijn zin. Hij werd al te ondeugend. Toen zeide zijn vader: "De kwajongen moet maar naar zee!" Wat was hij blijde! En het ging heel goed. Hij werd braaf. Hij paste goed op. Hij deed altijd zijn plicht. Zoo kwam hij vooruit. En zoo werd hij baas over de heele Hollandsche vloot. Trotsch was hij niets. Eens behaalde hij eene groote overwinning. Met vreugde en gejuich werd hij ontvangen. Maar daar gaf hij weinig om. Stil ging hij heen. Niemand zag het. Waar ging hij naar toe? Ik zal het u zeggen. Naar het graf van zijne lieve moeder. Daar weende hij. Daar dacht hij aan haar. Was dat niet edel?

Zooals ieder lezer onmiddellijk zal merken, bestaat bovenstaand verhaaltje uitsluitend uit *enkelvoudige zinnen*. In den geest van jonge kinderen is nog geene plaats voor *omdat, opdat, naardemaal, aangezien, tenzij* en dergelijke; van zinsverband, dat zij wel *voelen*, hebben ze nog geen *begrip*. Stof voor kleine vertellingen als de bovenstaande is in overvloed voorhanden, zoowel op het gebied der kunst als op dat der wetenschap. Natuurlijk is die stof de geschiktste, die onmiddellijk weerklank vindt in het zieleleven der kleinen, of die onderwerpen van natuur-, land- en volkenkunde behandelt uit hunne omgeving. Nadat het verhaaltje op de vroeger uiteengezette wijze door den onderwijzer met de leerlingen is behandeld, kunnen er oefeningen in stijl en grammatica aan vastgeknoopt worden. Van welken aard soortgelijke oefeningen dienen te zijn, zal het best blijken uit de volgende vragen en opgaven:

1. Hoe kan men anders uitdrukken: "Zoo *heette* een van Hollands grootste zeehelden?"
2. Een *zeeheld* is een *held op zee*. Noem meer woorden, die op deze wijze gevormd zijn.
3. Wat is het onderscheid tusschen *een groot zeeheld* en *een* GROOTE *zeeheld*?
4. "Zijn vader *was* een pakjesdrager." Maak dergelijke zinnetjes, b.v. "mijn oom *is* een dokter."

5. Eene waschvrouw is eene vrouw die wascht. Eene vrouw, die naait voor de menschen, wordt niet *naaivrouw* genoemd. Waarom niet? Hoe noemt men vrouwen die *zingen, spelen, schoonmaken, breiden, straatvegen?*
6. Een *rechte* deugniet
Een *rechte* stok
Een *recht* mooi verhaal. Wat beteekent *recht* in deze drie uitdrukkingen?
7. De scholen waren toen heel *slecht*. De *slechte* scholen. Schrijf op dezelfde wijze andere zinnetjes, b.v, deze boeken zijn *duur*. Deze *dure* boeken.
8. Er werd niets geleerd beteekent: De kinderen *leerden* er niets. Hoe kunt ge nu de volgende zinnen anders uitdrukken: Er wordt te veel gepraat Er wordt niet genoeg gewerkt. Er wordt gedanst en gezongen. Er wordt koorn verbouwd. Er wordt visch gevangen. Er wordt geen wild geschoten.
9. Een scheepj*e* is een klein schip.
Een boekj*e* is een klein ......
Een huisj*e* is een klein......
Een venstertj*e* is een klein......
Een bloempj*e* is eene kleine......
Een boompj*e* is een kleine......
Een klein paard noemt men......
Een klein kind „ „ ......
Een kleine emmer „ „ ......
Een kleine schotel „ „ ......
Een kleine halm „ „ ......
Een klein vat „ „ ......
10. Een scheepje van *hout* of een hout*en* scheepje
Een horloge van *goud* of een....................
Een ketting van *zilver* of eene.................
Een riem van *leder* of een.......................
Een broek van *laken* of een....................
Een buis van *linnen* of een.....................

We zouden bovenstaande oefeningen gemakkelijk met een nog grooter aantal kunnen vermeerderen, alle naar aanleiding van het verhaaltje, dat we hierboven meedeelden.

Doch ons eenig doel is, te doen zien, hoe veel grammatische kennis men kinderen kan inprenten zonder behulp van duistere definitiën en onbegrijpelijke spraakkunstige termen. Wat meer zegt, ze zullen dergelijken arbeid aan-

genaam vinden; en er eene eer in stellen, de opgaven netjes op de lei uit te werken. Met zoodanige oefeningen, naar aanleiding van boeiende lectuur ga men gerust een jaar of drie voort, steeds eene geleidelijke opklimming in 't oog houdende. Gaan de leerlingen dan op hun 14de of 15de jaar de school verlaten om zich te wijden aan de pligten van een beroep, dan kunnen ze inderdaad *lezen*; een degelijke grondslag is gelegd, waarop ze slechts behoeven voort te bouwen; en ze *zullen* er ongetwijfeld op voortbouwen; want ze hebben geleerd hunne moedertaal lief te hebben; geene onaangename herinneringen van vervelend doorgebragte uren op de schoolbanken zullen storend op hunne verdere vorming werken. Tijdschriften en couranten, novellen en romans zullen niet alleen liefde voor de taal, maar juist daardoor, liefde voor hun volk en land verlevendigen en onderhouden. "De taal is gansch het volk" is eene spreuk, welker diepe zin wel een weinig meer door vele Afrikaners mocht worden in 't oog gehouden en vooral worden behartigd.

J. v. d. Tuuk.

Noot.—Mocht schrijver dezes genoegzamen steun van onderwijzers en het Hollandsch lezend en minnend publiek ontvangen, dan is hij voornemens, binnen kort een werkje in het licht te geven, waarin hij de studie van het Hollandsch volgens de door hem beschreven methode, gemakkelijk zal maken.

Het Warme Bad te Caledon. (*)

Onder de bijzondere zegeningen, waarmede de milde natuur deze aarde verrijkt heeft, behooren voorzeker de natuurlijke warme bronnen. Wanneer men (voor zoo verre dit ons mogelijk is) berekent en nadenkt, welke verwoestingen, vereenigingen en omwentelingen in het hart der aarde moeten voorvallen om dit voorbrengsel te doen opwellen;—wanneer wij de heilrijke uitwerkingen betrachten, die zij op de lijdende menschheid uitoefenen, dan weten wij niet of wij ze meer bewonderen dan waarderen moeten. Geen menschelijk vernuft, geene ontdekkingen, geene wetenschap noch kunst, hebben tot nog toe dit geheim aan de natuur kunnen ontwringen, of iets kunnen daarstellen, dat in geaardheid of kracht deze wateren volkomen evenaarde. Van waar toch het verschijnsel, dat het water dier bronnen driemaal langer warm blijft, dan 't gewoon water, dat tot op denzelfden graad van warmte gekookt is! (?) Welk denkbeeld kunnen wij ons vormen van eene onderaardsche verbranding of koking, die mogelijk reeds eeuwen voortgeduurd heeft; en hoe zouden wij de duizende kronkelingen en aderen met onze verbeelding kunnen nagaan, die deze stroomen langs verschillende banken van metalen, steenen, zouten en zoo voorts moeten doorspoelen, voor dat zij voor ons oog zigtbaar worden.—Neen, voorwaar geen geschapen geest dringt in het binnenste der natuur. Is het aanwezen dezer warme bronnen voor elk land als een zegen der natuur te betrachten, hoe veel meer reden heeft niet de bewoner van dezen Uithoek, om dit geschenk met dankbare bewondering te erkennen. De eigenaardige gesteldheid van dit land brengt mede, dat eene geregelde geneeskundige

(*) De inzender van dit stuk bezocht onlangs het Caledonsche Warme Bad en bevond dat er op de plek zelve haast geene geneeskundige aanwijzingen waren te vinden omtrent de beste wijze van het bad te gebruiken, de ongesteldheden voor welke het is aan te bevelen en den levensregel bij het gebruik te volgen. Bijna al de bezoekers klaagden over dat gebrek. Hij meent daarom dat het *Z. A. Tijdschrift* van 1884 een dienst aan velen zal bewijzen door uit het *Tijdschrift* van 1829 nevensgaand opstel over te drukken. Het is van de hand van Dr. van Oosterzee, een geneeskundige die in der tijd een grooten naam had te Kaapstad. Men verlieze bij het lezen echter niet uit het oog dat de badinrigting te Caledon sedert 1829 groote veranderingen heeft ondergaan en dat vomitieven en aderlatingen thans minder dan voorheen in de geneeskundige mode vallen.

hulp niet anders dan met groote onkosten, en dan nog moeijelijk voor den landman, te bekomen zij. De groote afstand, waarop de menschen meestal van de woonplaats der Doktoren wonen veroorzaakt natuurlijk eene traagheid in het zenden om geneeskundige hulp; waardoor de ziekten, zoo ze niet door de natuur of door huismiddelen spoedig overwonnen worden, een sleep van gevolgen nalaten, die de gezondheid doen kwijnen en hare wortels diep in het ligchaam schieten. Zoo blijft men dikmaals maanden en jaren lang voortsukkelen, tot dat de kwaal voor de kunst ongeneeslijk, en het warme bad als het laatste middel van uitkomst opgezocht wordt. En hoe menige dank is niet reeds opgestegen uit den mond der ellendigen, die hopeloos zich daarheen begaven, en door de alles te boven stijgende kracht dier middelen gered werden. Doch het lijdt geene tegenspraak, dat deze wateren nuttiger en werkzamer kunnen worden, wanneer men den zieken eenige teregtwijzingen aan de hand geeft tot het regt en verstandig gebruik derzelve; wanneer men hen waarschuwt omtrent hetgeen zij te vermijden hebben, als strijdig met dat gebruik; wanneer men eindelijk die ziekten vermeldt, waar bij ondervinding en rede het gebruik van het badswater verbieden.—De weinige kennis, die men over het algemeen van de bestanddeelen der verschillende baden heeft, belet ook mij, om afzonderlijk over elk derzelve te handelen. Ik zal mij dus tot het algemeene der badskuur bepalen, en zooveel mogelijk de ondervinding doen spreken: te meer, daar het genoegzaam bewezen is, dat men door de naauwkeurigste onderzoeking toch geene volledige rekenschap der krachten dier bronnen geven kan.

Het gebruik van dit bronnenwater geschiedt op tweederlei wijze: 1. *uitwendig* en 2. *inwendig*. Doch tot beide einden is het zoo veel te dienstiger en krachtiger, naarmate men hetzelve nader aan deszelfs oorsprong genieten kan, waar de milde natuur ons hetzelve onmiddelbaar toereikt. De blootstelling aan de lucht, ja aan het daglicht, is reeds genoeg om eene aanmerkelijke verandering in deszelfs zamenstelling te bewerken. Het spreekt dus van zelven, dat, wanneer bijvoorbeeld het bad aan de Brandvallei vlugge stoffen onthieldt, het veel van hare natuurlijke kracht verliezen moet, daar deszelfs hooge graad van warmte eenen langen afloop en blootstelling aan de lucht tot de noodige verkoeling vereischt. Daarentegen zullen de bronnen van

Olifantsrivier, en Zwarteberg te Caledon, en meer andere beter aan het oogmerk voldoen, doordien men dezelve onmiddellijk na het opwellen gebruiken kan; zoo als in het oude Badhuis te Caledon: ofschoon verschillende hunner vermogenste beginselen zelfs bij den minderen graad hunner warmte spoedig uitgedampt worden. Ik kan deze gelegenheid niet laten voorbijgaan zonder aan te merken, dat de inrigting van het Caledons Badhuis, *het onderste* genaamd, in het geheel niet wel gekozen is om de krachtigste uitwerksels van dit staalwater te erlangen; dewijl, door de blootstelling van dit water aan de vrije lucht, de ijzer- of zoogenaamde staaldeelen afgescheiden en in het geheel niet of ten minsten zeer weinig in die baden gevonden worden, terwijl men echter, bij den oorsprong en bij deszelfs eersten afloop, de duidelijkste sporen van het aanwezig ijzer vindt.

Het inwendig gebruik wordt in de *sterke, middelmatige* en *kleine kuur* verdeeld. De *sterke* bestaat in het zooveel drinken van het badswater als de maag velen kan, en komt alleen te pas, wanneer de gesteldheid van den lijder slap, slijmerig, ongevoelig, werkeloos, de ziekte zeer langdurig, diep ingeworteld is, en men de slapende natuurkrachten niet anders tot losmaking en uitwerking der vastzittende verdorvene stoffen, of tot uitroeijing van zeer verouderde zenuwziekten, opwekken kan. Daarentegen kan dit *sterk inwendig* gebruik geen goed doen bij zwakheid der maag en overige spijsverteringswerktuigen, bij volbloedigheid, bij geneigdheid tot bloedverlies, tot beroerten en benaauwdheden, en bij het bezit van zeer gevoelige zenuwen.—De aanwending der *middelmatige* is de gepaste en de meest gewone. Men drinkt daarbij zooveel als de maag zonder moeite of drukking verdragen kan, vooral des morgens om de 10 of 15 minuten een klein bierglas, tot dat men de hoeveelheid van twee à drie bottels vocht naar binnen heeft. De *kleine* vindt alleen plaats bij ziekelijke, teringachtige personen, die om andere redenen het badswater gebruiken moeten. Zij bestaat in het drinken, des morgens, van ten hoogsten een halve bottel water; ook moet men met deze de badskuur eindigen.—Het *uitwendig* gebruik zou men ook in de opgenoemde drie deelen kunnen verdeelen. De *sterke* zou dan zijn, om het bad zoo warm en zoo dikwijls mogelijk te gebruiken als de verzachting der hevige pijn of ziekte dit vereischt, bijvoorbeeld, bij aanhoudende koliek-, jicht-, zinking- en andere pijnen: bij zware

onderbuiksverstoppingen en andere redenen, waartoe de *sterke inwendige kuur* aangewend wordt. De *middelmatige* gebruikt men, wanneer men slechts des morgens en 's avonds zich baadt in zulk een warmte graad des waters en zoo lang, dat men niet bedwelmd worde. Deze is de meest gebruikelijke: daarbij wendt men de *inwendige middelmatige kuur* aan. De *kleine*, waarbij men zich slechts eens op den dag kort en in een verkoeld water baadt, kan alleen als *nakuur* dienstig zijn.

Het geschiktst jaarsaizoen tot het uit-en-inwendig gebruik der Baden, is gedurende die maanden, dat noch sterke koude de uitwaseming der huid verhinderen, noch heerschende sterke winden, eenen nadeeligen invloed op zwakke gestellen kunnen uitoefenen; dus gedurende de maanden Augustus, September, October, tot Maart; doch vooral gedurende de drie eerstgenoemde, wanneer de opgetooide natuur onze zintuigen bekoort, en ons gewaarwordingen inboezemt, die ons tot vreugde stemmen, onder het genot der ten toon gespreide weldadigheid en schoonheid. Bovendien vindt men dan overal de jonge moeskruiden, waardoor de goede uitwerking der bronnen-kuur bevorderd wordt: de warmte van het jaargetij maakt de terugreis dan ook minder gevaarlijk.

Des morgens vroeg, wanneer wij door den slaap verkwikt en verfrischt zijn, wanneer wij als met een vernieuwd leven ontwaken, zijn wij ook het geschiktst om den weldadigen invloed van het badswater te ondervinden. Ook de bronnen hebben dan, door de rust der nacht, nieuwe krachten vergaderd.

Omtrent de lengte van tijd, gedurende welken het bad dient voortgebruikt te worden, heeft het algemeen gevoelen de bepaling gemaakt van zes weken; doch het spreekt van zelve, dat meer hardnekkige ziekten eenen langeren tijd, ligtere ziekten, daarentegen, eenen minderen tijd ter genezing vereischen, zoodat een geheel naauwkeurige bepaling onmogelijk is; zij kan alleen naar den aard der ziekte ingerigt worden. Wanneer het goede saizoen voorbij is, en de gezondheid niet genoeg hersteld mogt zijn, dan kan men liever met het volgend jaar het gebruik weder beginnen.

Het is altijd raadzaam, om in het begin weinig van het badswater te gebruiken of zich te baden, langzamerhand dit gebruik te vermeerderen, en te eindigen, zoo als men be-

gonnen is; en dan een paar dagen uit te rusten, voor dat men het bad verlaat.

Men moet nimmer uit het oog verliezen, dat ziekte ons naar het bad drijft, en dus den levensregel van eenen zieke volgen. Wij moeten juist door het temmen onzer begeerten toonen, dat het ons ernst is om gezond te willen worden. Hoe velen verlieten, door hunne eigene schuld, deze plaatsen mistroostig, zonder hun doel bereikt te hebben; daar zij met den grootsten schat der gezondheid verrijkt, zich zelven en hunne betrekkingen gelukkig hadden kunnen zien. De hoeveelheid en de soort van spijzen moeten dus daarheen ingerigt zijn, dat zij de maag en ingewanden niet bezwaren, niet te veel verhitten of verkoelen. Men kan een à twee uren na het gebruik van het badswater het ontbijt nuttigen, dat uit een weinig geroost brood of beschuit met wat koffie en melk bestaan mag. Thee is minder aan te prijzen, omdat ze te slap is. Hij, die niet nuchteren het badswater gebruiken of zich baden kan, moet eerst een klein ontbijt nemen. Hij, die door gewoonte of groote zwakheid de maag niet zonder wijn te vreden kan stellen, doet wel om, in plaats van het bovengenoemd ontbijt, een weinig brood, een dojer van een ei en een glaasje ligten wijn te nemen.

Na zulk een ontbijt en na het uit- en inwendig gebruik van het badswater, moet men rusten, doch niet slapen. De drie of vier eerste uren na het morgengebruik van het badswater, worden algemeen als van het uiterst gewigt tot de herkrijging der gezondheid aangemerkt. Deze is de tijd, gedurende welken het badswater verteerd wordt en uitwerkt. Wanneer men dus, onder eene langzame beweging (zoo als boven vermeld is), om de 10 of 15 minuten een glas badswater gedronken en daarop een ontbijt genomen heeft, dan moet men zijne rust houden, en een aangenaam tijdverdrijf zoeken in een vrolijk gezelschap of met een onderhoudend boek te lezen, zonder de minste inspanning van geest of ligchaam. Na dien tijdverloop van drie à vier uren, mag men eene zachte beweging, liefst te voet, nemen, en zoo den tijd tot het middagmaal doorbrengen. Indien het voor de ziekte voornamelijk noodig is, dat men zich baadt en door het zweeten dezelve uitdrijft, dan moet men, zoo spoedig mogelijk na het verlaten van het bad, het bed opzoeken, en daar, wel toegedekt, de uitwaseming den vrijen afloop toelaten; daarbij kunnen eenige

glazen van het warme badswater gedronken worden. Dit is een voornaam vereischte voor de jicht en rheumatieke kwalen. Men moet zich dan langzamerhand verkoelen, tot dat men in staat zij om zich te kleeden, zonder gevaar om koude te vatten.

Het middagmaal moet matig zijn. Men moet zich van gezout, gerookt en vet vleesch of visch onthouden; zoo als ook van kaas, veel boter, kool, peulvruchten, frissche salade, atjar of ingemaakte zuren, en versche vruchten: van deze laatste kan echter zooveel, als tot verfrissching dient, gebruikt worden, wanneer de maag er niet onder lijdt. Versch brood en gebak van allerlei soort zijn nadeelig. In plaats dus van de wel toebereide en rijke tafel, die men bij de badsgasten gewoonlijk vindt, behoorde men zich te bepalen bij een weinig goede soep, jonge moeskruiden, brood, melk, versche visch en een stukje eenvoudig gebraden zacht vleesch. Den namiddag moet men onder een opgeruimd gezelschap en vervrolijkende bezigheden doorbrengen; doch niet zulke, die eenen nasleep van rouw en moedeloosheid met zich voeren. De avondmaaltijd moet slechts uit een stuk brood en een glas water en wijn bestaan, waarop men zich vroeg te bed begeeft.

Beide uitersten van verhitting en verkoeling, zoowel als eene spoedigen overgang van het een tot het ander, moet men zorgvuldig vermijden. Onder het gebruik van het badswater, is men gevoeliger en vatbaarder voor alle op het ligchaam inwerkende oorzaken. De kleeding moet dus ook warm zijn, en vooral flanel op het bloote lijf gedragen worden. Men moet zich volstrekt niet in eene vochtige of avondlucht begeven. Eene al te sterke beweging doet meer nadeel dan te veel rust.

De ziekten, welke door het badswater genezen kunnen worden, zijn de volgende: 1. Hoofdpijnen, waar dezelve ook zitten mogen, duizeligheid, zinkings; 2. gebreken des gezigts en gehoors; 3. de overvloedige slijm in de keel; 4. maaghoest; en 5. sterk hartkloppen, 6. Zelfs in sommige gevallen van bloedspuwing; doch dit vereischt een naauwkeurige onderscheiding, die alleen door eenen kundigen Arts kan gedaan worden. Men spreekt dus eerst met den Geneesheer; en indien mogelijk, moet dit altijd eerst gedaan worden, om welke redenen men ook het bad bezoeken moge. In het laatste geval, kan alleen het inwendig gebruik toegestaan worden. 7. Verder dient het

gebruik van het badswater bij verslijming der maag en ingewanden; 8. gebrek aan eetlust; 9. aanhoudend braken; 10. maagkramp; 11. zuur in de maag; 12. soodbrand; 13. ophooping van winden; 14. verstopping der ingewanden; 15. kolieken van allerlei soort. Ik zou voorbeelden kunnen opnoemen van menschen, die alle half uren zich in het bad lieten dragen ter overwinning van aanhoudende kolieken; zoodat zij 24 malen in één etmaal het bad gebruikten, met het beste gevolg. 16. Bij verstopping der lever en milt, waardoor geelzucht en allerlei kwalen der spijsvertering ontstaan; mits deze deelen nog niet verhard of verzworen zijn. 17. Bij aambeijen, die meestal verstopping en verslijming der ingewanden ten gronde hebben. 18. Bij bijna alle kwalen, die de nieren en de blaas aantasten, is het drinken van het badswater nuttig. Steenen kan zij echter niet verdrijven. 19. Bij zware huiduitslagen, vooral wanneer zij teruggedreven zijn, en daardoor allerlei kwalen in hoofd, borst en ingewanden voortbrengen. 20. Bij wonden, die niet genezen willen. 21. Bij de kwalen der vrouwen, de *fluor albus*, de onderdrukking of geringe vloeijing van de *menstruatie*. 22. Bij de onvruchtbaarheid; 23, bij geneigdheid tot miskramen of vroegtijdige geboorten van doode en verteerde kinderen; vooral wanneer men vermoedt de oorzaak derzelven hierin te moeten zoeken, dat de natuur geene genoegzame hoeveelheid van bloed naar het kind zendt, om hetzelve te voeden, dewijl zelfs in den niet zwangeren toestand weinig 's maandelijks ontlast wordt. 24. Ook bij de mannelijke sekse geneest het badswater dergelijke zwakheden. 25. Bij zenuwziekten van allerlei soort, b. v. zwaarmoedigheid, opwerking, flaauwten, vallende ziekten. 26. Bij jicht en zinkingkwalen. Zij, die sterk hiertoe geneigd zijn, doen wel om jaarlijks de badskuur te ondergaan. 27. Als nakuur voor langdurige koortsige ziekten. 28. Voor de gevolgen van zwakheid, na langdurig sukkelen aan de vuile ziekte. 29. Eindelijk, bij de ziekten der kinderen, die aan opgezwollen klieren, zwakheid der ingewanden, met dikke buiken, wormen, Engelsche ziekte, enz. lijden. Men kan tot dat einde het badswater met melk en suiker aan hen geven.

Men kan des te zekerder op de genezing rekenen, wanneer de opgenoemde ziekten hunnen oorsprong nemen: 1.

In *de maag en ingewanden*; dit bespeurt men uit de gewone teekenen van vervuiling der ingewanden; walgelijkheid, gebrek aan eetlust, spanning op de maag, pijn in het voorhoofd, ongeregeldheid in den stoelgang, winden, zuur in de maag, ongesteldheid der huid, zinkingpijnen door de leden, aangeslagen tong, enz. 2. *Door scherpte in het bloed;* dit bespeurt men door huiduitslag van allerlei aard; door het moeijelijk genezen van zweren, door eene slechte kleur van gelaat en huid, enz. 3. Door *zwakheid van het ligchaam*; dit bespeurt men uit eene werkeloosheid van alle deelen, bleek uitzien, mager voorkomen, uitgeputheid bij de minste beweging; geneigdheid tot vomeren en diarrhee, of verstopping; slechte spijsvertering; beving bij de minste inspanning, gevoel van koude, bewegelijkheid in de zenuwen, mismoedigheid, slaperigheid, enz.

Het is te bejammeren, dat het weldadig gebruik van het badswater, niet aan alle lijders, zonder onderscheid, kan aanbevolen of toegestaan worden. Er kunnen ziekten en omstandigheden bestaan, waarbij het badswater niet alleen onnuttig, maar zelfs ook nadeelig is. Dezelve moet ik thans opgeven. 1. Zoo lang iemand de koorts op het lijf heeft, moet hij van het bad afblijven; de verhitting van het badswater kan niet anders dan de koorts verhoogen. 2. Nadeelig is het bij sterke bloedvloeijingen, van welken aard ook, ja zelfs bij de geneigdheid daartoe, dus ook bij de geregelde maandelijksche reiniging. Ik heb boven eene kleine uitzondering toegestaan bij bloedspuwingen, die hare oorzaak in de maag óf ingewanden hebben. 3. Bij verzweringen van inwendige deelen, hetzij dezelve in den kop, borst of buik bestaan, met uitzondering der verzwering der nieren en blaas, die het gebruik van het badswater dikwijls met nut verdragen. 4. Bij zenuwziekten van eenen ergen aard, kunnen zij nadeelig zijn, bijvoorbeeld bij vallende ziekte: men doet wel om hier de ondervinding te raadplegen, en bij het gebruik van het bad te zien of de patient beter of erger wordt. 5. Borst- en buikwaterzucht, of trommelwater, verbieden over het algemeen de badskuur; doch wanneer deze ziekte bij eene vrouw ontstaat, uit eene opstopping der maandelijksche reiniging, en dezelve, bij de aanwending van andere middelen, hardnekkig blijft, dan kan men het bad bezoeken,

en hetzelve gebruiken, met gegronde hoop van te zullen slagen. 6. De zwangere toestand verbiedt het badswater uit- en inwendig; echter bestaat ook hier eene uitzondering op den regel, die ik boven vermeld heb, namelijk, bij vroegtijdige geboorte van doode en vergane kinderen, veroorzaakt door de geringe hoeveelheid van bloed, die tot voeding van het kind naar de *uterus* verzonden wordt, en het kind dus van gebrek aan voedsel sterft; welk gebrek, door het uit- en inwendig gebruik van het badswater, verholpen kan worden. Het zogen van kinderen wordt door het bad niet verboden of benadeeld.

Ofschoon ik van gevoelen ben, dat men zich, in het algemeen, ter genezing geheel aan de krachtvolle inwerking van het badswater moet overgeven, en hetzelve zoo min mogelijk door het bijmengen van andere geneesmiddelen moet storen, waardoor dikwijls de beste verwachting vernietigd en de uitwerksels van de badskuur verijdeld worden, zoo moet ik echter toestaan, dat er omstandigheden plaats kunnen grijpen, die hulp van de geneeskunde vereischen, ten einde het oogmerk van de badsreis bereikt en de gezondheid zekerder en beter hersteld worde. Het is noodzakelijk, dat men, bij het gebruik van het badswater, de ingewanden vrij open houdt, en dus, bij gebrek van stoelgang, moet men een weinig rhabarber, jalappa of zenuw (senna ?) blaren, met Engelsch zout, innemen, en dit zoo dikwijls herhalen, als de kwaal of ongesteldheid der ingewanden dit vereischt. Bij overvloed van slijm en gal in de maag, kan men ook tusschenbeiden een vomitief gebruiken. Doch dit is zeker, dat men minder deze middelen noodig zal hebben, hoe minder men de buik met lekkernijen, confijten, met zwaar en veel eten smeert. Diegenen, die van een zenuwachtig gestel zijn, en veel door krampen, bevingen, flaauwten en andere zenuwaandoeningen geplaagd zijn, kunnen daartegen nu en dan een theelepeltje Hoffman's droppels, spir. nitr. dulcis, of roode lavendel, met water of suiker innemen. Zij die sterk met aambeijen geplaagd zijn, kunnen 's morgens en 's avonds een theelepel met bloem van zwavel met syroop nuttigen. Eene tusschenkomende diarrhee moet niet ten eersten gestopt worden; zij kan dikwijls het gewenscht uitwerksel van het badwater en dus nuttig tot de herstelling zijn. Dan alleen, wanneer dezelve lang aanhoudt en het ligchaam er bij verzwakt, kan men 15 à 20 droppels laudanum des avonds innemen, en daarbij het gebruik van het badswater zoolang achterwege laten.

Het is eene prijzenswaardige gewoonte om, voor men zich naar het bad begeeft, het een of ander geneesmiddel aan te wenden, ter verhelping van die kwalen waartoe het ligchaam het meest geneigd is. Zoo moet men, tegen hardlijvigheid, laxeermiddelen, tegen zenuwachtigheid, zenuwmiddelen aanwenden. Volbloedige personen doen wel om, 2 à 3 weken voor zij de reis ondernemen, zich te doen aderlaten, en verkoelende laxeermiddelen, zooals Engelsch of Glauberzout, te gebruiken. Ook de levensregel moet reeds vooraf naar de ziekte ingerigt worden.

Bij het verlaten van het bad moet men vooral zich zeer voorzigtig gedragen, wanneer men niet de vruchten, die men met zooveel moeite en zorgvuldigheid geplukt heeft, bederven of verliezen wil. Men moet de terugreis aldus inrigten, dat men niet anders dan met goed weêr reist, zich liever te warm koestert, dan aan de minste inwerking van koude zich blootstelt; de vroege morgen- en avondlucht zijn beiden schadelijk. Men bestede liever een paar dagen meer tot de reis, dan door overhaasting zijne gezondheid voorbij te loopen. Men berekent dat de nawerking van het bad nog 6 à 8 weken voortduurt; het is dus raadzaam, dat men zich gedurende dien tijd als nog aan de ziekte onderhevig beschouwt, en alles nalaat wat voorheen en onder de badskuur nadeelig gerekend werd.

Ziedaar mijne raadgevingen, die ik niet verder heb mogen uitbreiden; echter vertrouw ik dat zij als teregtwijzingen beantwoorden zullen. Gelukkig zou ik mij rekenen, indien de ondervinding zulks bevestigde.

J. Knockers van Oosterzee, M.Dr.
Aan de Kaap de Goede Hoop.

Najaarsmijmering.

Wanneer de zon haar dwarsche stralen
 Op lindentop en beukenkruin
 Doet lichten over rood en bruin,
Dan is 't me een lust door 't bosch te dwalen,
 En, in den koelen najaarswind,
Eens ruim en zuiver aâm te halen.
 Den herfsttijd heb ik steeds bemind!
 Ik ben geen vreugdig lentekind,
Dat, in de blijde Mei geboren,
 Het aardrijk in den bruidstooi vond;
Mij geurden roos noch hagedoren,
 In 's levens eersten morgenstond;
Geen schelle leeuwrik liet zich hooren:
 Der nachtegalen minnelied
 Klonk bij mijn eerste nachtrust niet.
Mijn wieg stond tusschen dorre blâren
 En afgevallen bloemen in,—
 Van daar in mij die najaarsmin,
Die zachte weemoed alle jaren,
 Wanneer der winden euvelmoed
 Het lover afschudt voor mijn voet.

't Is zoet, in het blijdste der saizoenen,
 't Ontwakend landschap te bespiân;
Der beuken toppen te zien groenen,
 De amandeltakken rood te zien;
't Is zoet op 't rozenbed te staren,
 Wanneer, door 't haar omzwachtlend mosch,
 De scheemring doorbreekt van den blos,
Die schittren zal op duizend blâren.
 't Is zoet des zomeravonds 't hair
Aan 't laauwe windtjen bloot te geven,
 Van weelderige geurstof zwaar,
Die uitwaait van de lindedreven;
 Te dwalen tot het donker wordt,
En, achter 't lommer van de boomen,
De maan weêr vriendlijk op zal komen,
 Die zilver op hun toppen stort,
En door hun takken goud doet stroomen.
 Maar o! aan 't Najaar hangt mijn hart;
Dan is 't me een lust door 't bosch te dwalen,

Verdiept in zoete, stille smart,
Waarbij geen Lentevreugd kan halen,
En die des Zomers weelde tart.
't Behaagt me dan aan 't hart te dragen,
Die ik mijn blaauwe lievling noem,
De nageblaven korenbloem,
Schaarsch purper in die geele dagen!
Dan zie ik gaarne 't bloedrood licht
De tinten hoogen van de bladen,
En glinstren op de najaarsdraden,
Die dwarlen voor mijn aangezicht,
Door onnaspeurbre kunst gesponnen;
De gouden bloemen, die dien glans
Weêrkaatsen op hun stralenkrans,
En schitteren als kleine zonnen;
Of staar den wondren nevel aan,
Die grijzende oprijst in de verte,
En voel de neiging tot een traan,
En heel de volheid van mijn herte.
— —O Vraag mij niet, wat mijn gemoed
In zulke stonden suchten doet,
Of wat gedachten zich verdringen
In dees mijn najaarsmijmeringen?
Wat denkbeeld, in dit zacht verdriet,
Mij langst, en liefst, en zoetst kan boeien,
Wat mij het hart doet overvloeien,
En meest mij roert,.. ik weet het niet.
Het is een onbestemd "gevoelen,"
Een toestand donker en verward,...
Wij voelen dus, als op 't concert
De tonen op iets treurigs doelen:
Een algemeen besef van smart....
Waarbij we, zonder orde of reden,
In toekomst dwalen en verleden....
't Is heel mijn wezen, heel mijn hart!
Het zijn...mijn twee-en-twintig jaren;
Het is...mijn eerste lentevreugd;
't Herdenken aan mijn vroegste jeugd,
Aan alles wat mij is weervaren;
't Zijn al mijn afgevallen blâren,
En al mijn doode twijgen, die
Ik in gedachte vóór mij zie.

't Zijn duizende herinneringen,
Weêrklinkende in 't geroerd gemoed,
Van wat ooit lieflijk was en zoet,
Tooneelen, menschen, woorden, dingen!
Genoegens die ik nogmaal smaak,
Die nog mijn hart verhaast doen kloppen:
Bekoorbre lentebloesems, vaak
Gestorven in hun groene knoppen!
't Is wat ik droomde en heb gehoopt,
't Zijn wenschen, die 'k met geestdrift wenschte:
Och lelies, die de zon verflenste,
Pas in den morgendaauw gedoopt!
't Is moederzachtheid, zusterliefde,
En vadergoedheid, die 'k genoot;
't Is deernis met wat ooit mij griefde,
En rouw om blijdschap, die me ontvlood.
't Zijn kinderlachjens, maagdenoogen,
En vriendenwoorden die 'k herdenk,
En schedels, naar mij toegebogen,
En blikken, passende op mijn wenk!
't Zijn dwaashe'en, die ik wijsheid meende,
Die droefheid baarden op mijn pad;
't Zijn bittre tranen, die ik weende,
En weenen zag, en nooit vergat;
Het zijn gebeden, die ik bad;
't Zijn vreugden die ik duur moest boeten;
—De vreugde vergt haar prijs zoo snel!—
't Is menig, menig lief ontmoeten,
En menig, menig droef vaarwel.
't Zijn vrienden, die mijn zij' begaven,
Van wie mij zee en afstand scheidt,
Of die ik in de nacht der graven
Ter sluimering heb weggeleid.
O, Ernstig Najaar! Dorre blåren!
O, Grijze nevel! Lage zon!
Indien ook ik niet sterven kon,
Ik zou u koel in 't aanzicht staren.
Maar nu, uw troost is veel en groot,
Gij predikt zulk een schoonen dood!
O, Rustig, vredig, kalm te sneven,
Gelijk in 't Najaar de natuur,
Eerwaardiger van uur tot uur,
Ziedaar wat groot is en verheven!

Als zij, bedaard den geest te geven,
En zóó, dat elk gevoelig hart
In 't afscheid deelen moet met smart,
Dat weegt de moeiten op van 't leven!
Indien ik nu reeds de oogen sloot;
Indien men in den donk'ren schoot
Der aard mijn lijk een plaats beschikte,
Waarop dit zonlicht nederblikte,
Waar deze herfstwind over woei,
Dan zou ik sterven in mijn bloei.
Mijn stam is nog niet hoog geschoten;
Mijn kroon droeg nog geen bruikbaar ooft,
En wat mijn zomer eens belooft
Is nog in windselen besloten;
Ik sta aan d' opgang van mijn pad,
Mijn webbe is lang niet afgesponnen,—
Ik heb de taak nog slechts begonnen,
Waartoe ik God om sterkte bad;—
Maar toch! 't waar zoet in 't graf te dalen,
Vóór 't hart de dood nog tegen zucht,
Vóór mij des levens lust ontvlugt,
Vóór ik alleen hier om moet dwalen.
O God! hier bid, hier schrei ik om:
Laat mij en herfst en zomer derven,
Laat me in mijns levens lente sterven....
Maar Heer! geen wintersche ouderdom!
Geen LEVEN, dat men DOOD moest heeten,
Geen koudheid in en om mij heen,
Niet, niet gevoelloos en vergeten
Als een verlaten kerkhofsteen.
Ik WEET daar zouden schreijende oogen,
En wangen wezen, droef verbleekt,
En lieve hoofden neêrgebogen,
Wier weemoed in hun zwijgen spreekt,
Zoo NU mij de adem werd onttogen;
Daar zouden zijn, die 't strak gezigt
Naar 't graf waarin ik sliep gerigt,
Verzuchten zouden, menigwerven
Herhalen: "moest hij nu reeds sterven?"
En zie, ofschoon 't mij deeren moet,
Dat daar om mij één hart zou breken,
Een traan langs dierb're wangen leken,
Dat denkbeeld echter!... het is zoet.

Maar DAN! wie weet?—Men legt mij neder;
  Men sluit het graf gevoelloos dicht;
En gaat, en ziet het nimmer weder;
  Men schrijft iets op de zark; welligt
Zal, naar bepaalde kerkhofwetten,
Men op mijn graf een treurwilg zetten,
  Een huich'laar, die de plaats vervangt
  Van droefheid die geen sterv'ling prangt.
O, Troost mij, spreek mij moed in 't harte,
  Natuur! vertrouwde van mijn ziel!
  Wat immer zwaar of moeilijk viel,
Gij hadt een zalve voor de smarte!
  Gij predikt een genadig God,
Gij leert mij hopen en vertrouwen,
  Gij niet te twijf'len aan mijn lot,
Maar de oogen hemelwaart te houen....
  Kom, andermaal 't verliefd gezigt,
  Naar gindsche dreven heengerigt!
—Mijn wieg stond tusschen dorre blâren
  En afgevallen bloemen in,
  Maar werd bestraald door moedermin!
Men had mij lief in later jaren!
  En wat of hoe mijn lot ook zij,
Ontvangt mij eens de stervenssponde,
Licht zal daar, in die laatste stonde,
  Een weinig liefde zijn voor mij.

N. BEETS.

Reisindrukken van een Afrikaanschen Boerenzoon.

XIII.

Vijf aangename dagen onder de vriendelijke Kaapsche studenten te Edenburg doorgebragt hebbende, vertrokken wij op den 14den September des morgens ten 8 uur, vergezeld tot aan het station door eenige studenten, waaronder de heer Van der Spuy, student in de godgeleerdheid, die ons zeer vriendelijk heeft onthaald en in den boezem van wiens gezin wij aangename uren doorgebragt hebben. Wij zeiden hun vaarwel en vertrokken per spoor. Wij reisden door de steden Carlisle, Lancaster, Preston, Wigan Warrington, Crewe, Stafford, Lichfield, Northampton, alle groote steden, waarvan de meeste aan het fabriekwezen gewijd en bij sommige waarvan wij een weinig verzuimden. Met onze drie Afrikaanders kwamen wij in Londen des avonds om kwart over 10 aan. Wij waren zeer verblijd weer bij onze Londensche vrienden te zijn na eene afwezigheid van drie weken. Hier ontving ik weer brieven en couranten van huis. De pokken waren toenemende aan de Kaap, doch de blanke bevolking bleef nog zoo goed als geheel verschoond. Te huis was alles wel. Doch ik moest de droevige tijding vernemen dat een mijner broeders zijn oudsten zoon, een veelbelovenden jongeling van 17 jaar, dien ik gezond en wel had achtergelaten en die mij nog kort vóór mijn vertrek van de Kaap naar eenige Stellenbossche boerenplaatsen had vergezeld, na een zeer kort ziekbed overleden was. Die tijding schokte mij zeer, en maakte mij voor eenige dagen zeer droefgeestig; jongelingen zoo als hij er een was, kunnen wij in Zuid Afrika niet braaf missen. Hij was een jonge patriot, en een der beste schutters van de Vlaggebergsche Schietvereeniging.

Wij bleven te Londen van den 14den tot den 24sten September en bezochten nog vele interessante gebouwen. Wij zeilden ook per stoomboot langs de rivier de Theems naar de tuinen te Kew met al de daar aanwezige warmkassen, en parken, museums en bloemtuinen. "Kew gardens" zijn een prachtige plaats meer dan een uur buiten de stad. Van den rook heeft men hier geen overlast en de

dag is schoon en heerlijk. Des avonds keerden wij per tram terug door digt bebouwde plaatsen. Ik moet erkennen dat deze mijn beste dag geweest is die ik in Engeland doorgebragt heb. Den volgenden dag (Zondag) gingen wij naar de Pettycoat-lane, want wij hadden gehoord dat het er zoo woest des Zondags toeging. In die digtbewoonde lange smalle straat, waarin geen rijtuig ooit komt, wonen slechts menschen van de allerlaagste klasse, maar de handel die daar door de Joden en dergelijke lui gedreven wordt is enorm. De menschen verdringen elkander er letterlijk. Het is voor niemand geraden daar met zijn lossen jas te loopen, tenzij hij wil dat zijn horologie en al wat hij in den zak heeft spoedig verdwijnen. Immers aan zakkenrollers ontbreekt het in Pettycoat-lane niet. Het is ergerlijk om te zien hoe de Joden daar allerlei vervalschte dranken aan de arme lui verkoopen om maar geld te maken, en nog wonderlijker te zien hoe gretig de klanten den drank drinken. Mogten de Joden het ondernemen om Kaapschen wijn te venten, dan zouden zij gewis elken Zondag 50 leggers in deze straat alleen van de hand zetten en spoedig fortuin maken. Hoe de beschaafde Britsche overheid hetgeen hier gebeurt kan toelaten, vooral den handel in vervalschten drank die ook door jongens gretig gedronken wordt tot ondermijning van hunne constitutie, is mijn een raadsel. Wij hebben het nergens op onze reis zoo erg des Zondags gezien als in dit gedeelte van Engelands hoofdstad.

Op den 25sten vertrok ik met een Londensch Engelschen vriend, een lieven man dien ik reeds van vroeger kende, naar Birmingham, de wereldberoemde groote fabriekstad, waar nog al veel van ons boerderijgereedschap gemaakt wordt. Den volgènden dag gingen wij naar Wednesbury, en van daar naar Wolverhampton, beide fabrieksteden, alwaar wij zaken deden. Des avonds ging de reis terug naar Birmingham, en den volgenden namiddag, door schoone landstreken, weer naar Londen. Den dag daarop maakten wij ons gereed om naar Spanje te vertrekken. Ik pakte mijne goederen in om in de volgende maand per *Spartan* naar de Kaap scheep te gaan, nam den volgenden dag afscheid van mijne Londensche vrienden, en des daags daarna, op den 30sten September, des morgens om half 8, vertrokken wij met onze vijf Afrikaanders, namelijk de heeren Melt Roux (thans woonachtig te Zeepunt), Maskew (dezelfde

die zamen met ons Ierland bezocht had), Fraser en Greeff (mijne oude reisgenooten) en ik zelf. De twee eerstgenoemde vrienden gingen ons tot naar Parijs vergezellen, vanwaar wij de reis naar Spanje en Portugal zouden voortzetten. Op weg van ons Hotel naar het station moesten wij eene ochtendmarkt voorbij, doch de karren en wagens waren daar zoo digt op elkaar in de straten dat wij er niet met onze cabs door konden. Er bleef voor ons niets anders over dan koelies (porters) te huren om onze portmanteaux te dragen, terwijl wij zelven "voet moesten slaan," om niet te laat bij het station te komen. Wij namen plaats in een spoorwegwaggon en ik zeide Londen vaarwel, want ik zou van Lissabon naar Madeira en van daar naar de Kaap vertrekken. Weinig wist ik toen dat ik schaars meer dan een maand later op hetzelfde pad zou terugkomen!

Wij reisden door welbebouwde velden en kwamen om half tien te Newhaven aan, van waar wij vertrokken om half elf ure aan boord van de stoomboot *Normandy*. Na eene aangename zeereis over het Engelsche Kanaal kwamen wij om half 3 aan te Dieppe, een Fransche havenstad. Over hetzelfde Kanaal reisde mijn vriend Greeff later viermaal zoo lang als wij, doch toen was er storm op zee. Ten 3 ure ging het verder per spoor, en ten 4 ure waren wij in de schoone en groote stad Rouaan, dezelfde alwaar Gambetta met zijn luchtballon landde, toen hij uit Parijs gedurende het beleg was ontkomen. Wij toefden er niet lang, maar snelden per trein voort over rivieren, heuvelen en dalen, door heerlijke landsstreken, die veel op de onze geleken, en kwamen te Parijs te kwart voor 6 ure aan. Hier had ik ergenis. Ik gaf mijn spoorweg-biljet bij de poort aan den biljetten-collecteur af. Deze stond binnen de poort van het station. Mijne reisgezellen waren al er uit, en het gedrang was geweldig. Toen ik meende uit te stappen vroeg de man mij weêr om mijn biljet. Ik zeide hem in het Engelsch dat ik het hem reeds had afgegeven; doch hij geloofde mij niet en wilde mij niet door laten. Ik werd boos en tevens verlegen. Ik dacht "wat duivel nu?" Ik kon hem niet en hij mij niet verstaan. Ik zeide dat als hij mij de biljetten wilde laten nazien dan zou ik hem het mijne wijzen, want het was een van Cooke's coupons. Doch hij luisterde niet. Ik werd erg woelig en sprak Hollandsch, Engelsch en Duitsch; maar dat alles hielp niets. Een schaar van menschen stond den uitslag af te wachten. Eindelijk

daagde er een lieve jonge dame op, die mij in het Engelsch vroeg wat of mijne grieve was. Ik vertelde haar alles, en zeide ook aan haar dat als de man mij de biljetten wilde laten nazien, ik hem spoedig het mijne zou toonen, dat ik noch nimmer zoo onbeleefd in eenig land behandeld was, en dat ik mij beleedigd en vernederd over deze handelwijze gevoelde. De dame vertolkte al het gezegde in het Fransch. De man werd met eens verlegen, en zeide dat ik kon uitgaan. De toeschouwers waren zeer verontwaardigd over des mans gedrag en zij spraken hard tegen hem, want ik had hun gezegd dat ik een Afrikaander en te Parijs een vreeemdeling was. Ik maakte een diepe Fransche buiging aan de dame en ging heen. Mijne vrienden wisten reeds van het spektakel en waren op mij wachtende. Wij engageerden een paar cabs en gingen naar ons vroeger Hotel de St. Petersbourg.

Wij bevonden ons nu weer in de heerlijke oude stad, alwaar Greeff en ik twee maanden geleden haast drie weken hadden doorgebragt. Hier ontmoetten wij den heer P. Blignaut, Staats-secretaris van President Brand, zoodat wij nu met onze zes Afrikaanders bij elkander waren. Wij bezochten zoo veel wij konden en maakten nog eens een togtje per omnibus naar het schoone St. Cloud, zoowel als naar het Bois de Boulogne. Wij hebben in die weinige dagen onzen vriend Maskew zooveel laten zien als maar mogelijk was, want deze was de eerste maal dat hij op het vasteland kwam en Parijs zag. Hij had zich, zoo als de meeste Engelschen, nimmer kunnen verbeelden, dat er schooner steden dan Londen konden zijn, doch hier keek hij verbaasd op, en moest erkennen niet te hebben verwacht dat Parijs zulk een prachtige stad was.

Ieders mond was te Parijs vol van een duel dat er den vorigen Zondag plaats gevonden had tusschen twee couranten-editeurs, namelijk M. de Messes en M. Dichard, beiden Bonapartisten. De eerstgenoemde was editeur van de *Combat*, de ander van de *Petit Caporal*. Alhoewel de eerstgenoemde een welgeoefend schermer was, werd hij nogthans gedood door den laatstgenoemde, die juist het tegenovergestelde was. M. Dichard was er echter mede niet gemakkelijk afgekomen, maar zoo zwaar gewond dat zijn familie erg over zijn leven bezorgd was. Dit noodlottig treffen werd zeer betreurd, en al de nieuwsbladen waren er vol van, want beide heeren waren nog al gezien. Duels zijn echter te Parijs

aan het afnemen. Wel vonden er in de laatste tien jaren nog 545 plaats (waarin slechts zeven personen gedood werden), maar dit getal is betrekkelijk weinig in vergelijking met dat van vroeger. In Duitschland is het veel erger.

Vroeg in den morgen van den 5den October gingen onze vrienden Roux en Maskew terug naar Londen, en ten half 10 ure vertrokken Greeff, Fraser en ik per spoor om het zuiden van Frankrijk, Spanje en Portugal te bezoeken. Onze Vrijstaatsche vriend bleef toen alleen achter. Eerst echter hadden wij vreeselijk veel moeite om onze paspoorten van den Engelschen Consul te krijgen. Hij kon wel gelooven dat Fraser een Engelsche onderdaan was, naar diens "Van" te oordeelen, maar de namen van mij en Greeff klonken hem al te erg Hollandsch om hem toe te laten te gelooven dat wij Engelsche onderdanen konden zijn, en hij weigerde dus onze paspoorten te geven, zonder welke het ons niet raadzaam was te vertrekken, zocals later zal blijken. Wij hielden echter vol. Nadat wij hem onze brieven van de Kaap en onze adreskaartjes getoond en zeer mooi gepraat hadden, hielp hij ons. De heer Fraser was daarbij zeer parmantig met zijn deftige herinneringen dat hij een student in de regten was in de Inner Tempel van Hare Majesteit de Koningin enz. De Consul hield staande, dat wij, als wij Engelsche onderdanen waren, onze paspoorten in Londen moesten gevraagd hebben. Dat hadden wij echter vergeten.

Onze weg naar het zuiden ging door schoone welgecultiveerde landstreken en door ettelijke dorpen en enkele steden. Wij vertoefden een weinig te Etampes, een schoone kleine stad met 10,000 inwoners, 35 mijlen van Parijs gelegen. De kathedraal van deze plaats is in de eerste helft der 12de eeuw gebouwd, een bewijs dat het stadje al lang meerderjarig is. Ten half 1 ure arriveerden wij te Orleans, een stokoude stad met 51,000 inwoners aan de schoone rivier de Loire, in het midden van een rijke vruchtbare vallei gebouwd. Orleans is een stille doch mooije stad. De oude gedeelten zijn weggeruimd en alles ziet er nu nieuwerwetsch uit. De stad bezit een schoone kathedraal met twee torens, ieder 286 voeten hoog. In den omtrek staat een prachtig bosch van eiken- en andere kostbare boomen, dat een oppervlakte van 94,000 akkers of 47,000 morgen beslaat. Het was hier dat op den 11den October 1870 het Fransche leger van de Loire uiteengedreven werd door de Duitschers onder Von der Thann, die echter op zijne beurt op den

9den November te Coulmiers door den Franschen Generaal d'Aurelle de Paladines aangevallen en verpligt werd de stad te ruimen. Doch op den 5den December werd Orleans door den "Rooden Prins", Frederik Karel, hernomen, die den Franschen een verlies van 10,000 man en 77 kanonnen toebragt. Hier kochten wij ons bij een restaurant vleesch en toebehooren voor ons tiffin. Wij vonden het vleesch nog al goedkoop, maar toen ik bijna klaar was met eten kwam een Franschman, die zamen met ons van Parijs was gereisd, binnen en beduidde mij door op een paard dat voor de deur stond te wijzen dat het paardenvleesch was dat ik at. Het duurde toen niet lang of mijn maag draaide als een tol. Ik begon te braken en werd van al het gegetene verlost. Dit verschafte groote pret aan mijne vrienden, die zich zoo koel hielden alsof zij al lang aan paardenvleesch gewoon waren.

Orleans verlatende snelden wij door de heerlijke vallei, die van het eene tot naar het andere einde met wijngaarden beplant is. De druiven hingen er zwart aan de stokken, en men was er overal bezig met wijnpersen. Het was ons alsof wij ons in de wingerts van Zuid Afrika bevonden. Op onzen verderen weg gingen wij door Meung-sur-Loire, door Beaugency (kleine en schilderachtige steden tusschen heuvelen gelegen, zeer oud), door Mer, door Menars, door Blois (110 mijlen van Parijs). Ook Blois is rijk aan herinneringen evenals Orleans, en is mede aan de rivier de Loire gebouwd. Het is een achteruitgaande stad met half verlatene en naauwe straten, doch bezit een flink oud kasteel dat op rotsen aan de rivier gebouwd is en voorover hangt. Blois heeft slechts 21,000 inwoners van zijn vroegere groote populatie overgehouden. Het boogt nog op het bezit van een romaneske waterleiding (aqueduct) door de oude Romeinen gebouwd en een halve mijl lang. Onze Fransche reisgenoot beduidde ons dat de Fransche Hugenoten om des geloofswille uit deze streken naar Zuid Afrika over Nederland gevlugt waren en, naar de wijnstreken te oordeelen, is dat best mogelijk. Wij reisden nu o. a. door Ambois, 131 mijlen van Parijs, een bekoorlijk oud stadje, met 5,000 inwoners, dat een edel kasteel van de 15de eeuw bezit, eens een residentie van de koningen van Frankrijk, en waar Abd-del-Kader door Louis Philippe gevangen werd gehouden. De zamenspanning der Amboises tegen de Guises in 1560 eindigde hier in een vreeselijk bloedbad der ongelukkige Hugenoten, zoodat ook dit oude stadje treurige herinneringen opwekt.

De spoorweg gaat nu over de Loire en vervolgens over de Cher naar St Pierre-des-Corps, waar de sneltrein zijn togt eindigt. Hier moeten de passagiers die naar Tours willen van trein verwisselen. Te Tours kwamen wij om 5 uur aan en logeerden in het Grand Hotel de Bordeaux. Wij gingen er per landau het een en ander bekijken. Tours is de voornaamste plaats in de provincie Touraine, is een bloeijende stad aan de rivier de Loire gebouwd, is 147 mijlen ten zuidwesten van Parijs gelegen en telt 41,000 inwoners, ongeveer evenveel als Kaapstad. Tours was voorheen beroemd wegens zijn zijdecultuur. Nu zijn zijne aanlokkelijkste plaatsen het stadhuis, het museum, de St. Julian Kerk—zeer groot gebouwd, prachtig vooral van binnen en 900 jaren oud. Een prachtige brug met 15 boogen ter gezamenlijke lengte van 1,300 voet, voerde ons over de rivier. Ook de omstreken van Tours zijn beplant met wijngaarden en zeer schilderachtig. Wij hadden er vruchten en vooral druiven volop. Het is er zoo als in Februarij bij ons aan de Kaap, maar toch veel koeler. Om 7 uur namen wij ons diner aan de algemeene tafel. Wij kregen eerst soep, toen meloen, toen braadvleesch, toen salade, toen zult, toen gebraden tomatoes, toen *gestoofde schelpslakken,* toen gebraden duifjes, toen taart, toen boter, kaas en brood en eindelijk vruchten. Het was genoeg om den zachtst gehumeurden Afrikaander boos te maken. In den regel zijn de Franschen in de groote hotels vol komplimenten met hunne tabels d' hote : maar wij hadden het nog nergens zoo gek aangetroffen als hier. Men krijgt van elken schotel net genoeg op het bord om naar te kijken. In twee beten is alles wat op het bord was naar binnen. Het was heden de tweede maal dat wij ons bedrogen—eerst te Orleans met het paardenvleesch, en nu weer met de slakken. De slakken bleven echter binnen ! Wij vonden de beetnemerij uit, eerst toen wij in de achterplaats de schelpen der slakken zagen. Daar ik de schelpslakken, die bij ons aan de Kaap in de tuinen een pest zijn, goed ken, deed ik een paar vragen aan een Duitschen bediende, die mij vertelde dat het slakkengebroed in Frankrijk een hoofdschotel uitmaakt. De spijskaarten waren natuurlijk in 't Fransch geschreven. Van daar dat wij nu en dan gefopt werden.

Den volgende morgen trokken wij naar de oude provincie Poitou, welker westelijk gedeelte het tegenwoordige Vendee uitmaakt, beroemd wegens den oorlog alhier door de

Koningsgezinden, meest boeren, tegen de revolutionairen gevoerd, Weldra waren wij te Poitiers, 210 mijlen van Parijs. Poitiers bezit 31,000 inwoners, is een der gedenkwaardigste steden in deze landstreek en doet den reiziger aan den zwarten Engelschen Prins (the Black Prince) denken, die hier in het jaar 1356 streed tegen den Koning van Frankrijk. Deze had met zijn magtig leger den eenigen weg voor de Engelschen geblokkeerd. Er restte den Prins alzoo geen keus dan den Koning, hoe groot ook diens overmagt was, aan te vallen, hetgeen hij ook deed. De slag vond midden tusschen de wijngaarden plaats en de Franschen leden een geduchte nederlaag. De stad heeft vele fraaije overblijfsels van het Romeinsche tijdperk. Wij bezochten de Kathedralen van de 10de en 12de eeuwen, de oude baptisteriën van St. Jan, de geregtshoven en de schoone publieke tuinen. Wij zetten vervolgens koers naar Angouleme, een stokoude stad van 25,000 inwoners, op een rotsachtigen heuvel, midden in de schoone Vallei de Charente, en een grooten handel drijvende in koorn, wijn, spiritus, hennip, vlas, kastanjes, saffraan, kurk en papier. Al langs de rivier Charente met hare schoone plantages reisden wij naar het voor grogdrinkers zoo geliefde Cognac, gelegen in een lief distrikt aan den regteroever van de Charente. Wij vergaten natuurlijk niet een bezoek te brengen aan Cognacs voornaamste curiositeit, den ouden elmboom, onder welken de Hertogin van Angouleme in 1494 beviel van den zoo beroemd geworden Francis I. Het overblijfsel van den ouden boom is nog te zien in het Park dat het oude kasteel omgeeft De wijnstokken, van welker vrucht de Cognac-brandewijn gemaakt wordt, worden laag op den grond gehouden, waartoe de dragers zoo digt mogelijk op den grond worden gesneden om, zoo zegt men, den druif kracht en sterkte te geven. Daar worden geen wingertloten, zoo als op andere plaatsen, aan palen opgeleid. De stokken worden precies als bij ons behandeld. De wijn echter wordt slechts van de druiven der opgeleide wijnstokken gemaakt. De waarde van den brandewijn die van deze wijngaarden gestookt en jaarlijks verkocht wordt bedraagt 200 millioen franken. Onder de vele brandewijnstokende en uitvoerende firma's zijn de voornaamste Hennessy & Co., Martell & Co., Gebroeders Augier & Co., Dutard Dupuy & Co., Denis Mounic & Co. en Faucand Lucien & Co. Sommige der wijngaarden alhier lijden zeer aan de phylloxera.

Men ziet overal kale plekken in de wijngaarden, en de inspecteuren die aangesteld zijn om daarnaar toe te zien geven orders om iederen stok dat zij vermoeden ziek te zijn uit te hakken. Een aangetaste stok begint het eerste jaar te kwijnen, in het tweede jaar is de vrucht schraal en slecht, en in het derde jaar is de stok dood. De stomp is dan naauwelijks geschikt voor brandhout, enkel asch en geen kolen gevende. Overal waar men klaar is met persen en waar de wijngaarden laag liggen, keert men er het water in en laat de wijngaarden eenige dagen onder water blijven om het insekt te laten sterven. Dit wordt voor een probaat middel gehouden, doch ongelukkig liggen de meeste wijngaarden te hoog om onder water gebragt te worden. Als ik zie hoe veel moeite men hier doet om de wijngaarden gezond te houden, en hoe veel onkosten men daartoe maakt en verneem dat de wijnboerderij toch nog ruimschoots betaalt, ja zoo goed dat men van de rijkste leden der maatschappij onder de wijnboeren vindt, en ik gedenk dan aan onze prachtige en gezonde wijngaarden van Stellenbosch, Paarl en andere plaatsen, waar men te midden van de welige wijnstokken, die in vergelijking van deze plaatsen haast zonder onkosten kunnen bewerkt worden, immer moet zwoegen en sukkelen, dan treurt mijn hart. Dan geraak ik tot de overtuiging dat de treurige zaken onzer wijnboeren aan de Kaap een oorzaak moet hebben en ik meen dat ik de oorzaak volledig in het *Tijdschrift*-nommer van Februarij 1883 heb beschreven. Het geheim ligt daarin dat wij niet zorg genoeg aan onze wijnen besteden, en onze druiven niet rijp genoeg persen; men doorloopt in Frankrijk den wijngaard niet minder dan drie maal. Met onzen brandewijn werken wij even slordig. De brandewijn van de zure doppen, van het bovenste gedeelte uit de kuipen, wordt in hetzelfde vat gedaan met den goeden brandewijn. Zoo lang wij in Zuid Afrika niet meer moeite en zorg aan onzen wijn en brandewijn besteden, zoo lang zullen onze wijnboeren sukkelaars blijven.

Over Lacouronne, Mouthiers, Charmant, Montmoreau, Chalais, La Roche, Leseglisottes, Coutras en St. Denis, bereikten wij Libourne, 337 mijlen van Parijs, een goed gebouwde stad met 13,600 inwoners, aan den regter oever van de rivier Dordogne. Libourne was een der vrije steden gesticht door Frederik I. Van hier kan men een zeer

interessant reisje maken naar St. Emilion, bekend wegens zijn geurige wijnen, en een der oudste plekken in Frankrijk. Mijne vrienden hadden echter geen lust voor het toertje en daar onze tijd ook zeer beperkt begon te worden, zagen wij er van af. Wij stoomden vervolgens in de rigting van Guienne, het schoone oude Hertogdom, dat lang aan de Engelsche kroon behoorde. Het is een uitgestrekte landstreek, met een groote vruchtbare vlakte, die prachtvol met tuinen, boom- en wijngaarden beplant is en door de wateren van de rivier De Garonne besproeid wordt. Deze streken zijn wegens den wereldberoemden claret zeer bekend. De claret zoowel als de andere produkten, vinden hun wegen door de lengte en breedte der wereld, door de agenten der Bordeauxsche kooplieden.

Te Bordeaux kwamen wij om 5 uur aan. Wij stoomden, voordat wij de stad binnen kwamen, over een prachtige steenen brug met 17 boogen, waar de rivier Garonne een kwart mijl breed is. Bordeaux ligt 353 mijlen ten zuiden van Parijs. Zijn populatie is 195,000. De stad is aan de Garonne gebouwd. Slechts weinige mijlen verder vloeit de rivier in een wijden arm van den oceaan. Schepen, zelfs van den grootsten tonnenlast, komen in den mond der rivier op, tot vlak voor de stad, waar zij in het dock ont- en opladen. De brug waarvan ik melding gemaakt heb heeft zeven spoorlijnen en een wandelpad in het midden. Over de rivier strekt zich nog eene andere brug die door gewone rijtuigen wordt gebruikt. Het getal der schepen dat jaarlijks de rivier opkomt bedraagt 3000. Bordeaux bestaat uit een oude en een nieuwe stad. De oude bezit buiten andere voorwerpen van belang, een prachtige Gothische Kathedraal, die van de 9de eeuw dagteekende, doch 400 jaren later door de Engelschen is herbouwd. De nieuwe stad is zeer aanlokkelijk met haar breede en met boomen be-lante straten en wandelpaden, pleinen en lanen van de hoonste soort. De voornaamste gebouwen hier zijn de rken van St. Croix en St. Saurin, het stadshuis, de regtshoven en hospitalen. Daarbij bezoeke men ook de tanische tuinen en de ruïnen van de oude Romeinsche mphitheatres. Als men van de nieuwe stad in de oude mt, dan is het als of men met eens van de 19de in de e eeuw overstapt.

et voornaamste doel van ons bezoek te Bordeaux was, voorregt te mogen hebben om de thans wereldbekende

tentoonstelling aldaar bij te wonen. Deze is de fraaiste die wij gezien hebben. Het kolossale tentoonstellingsgebouw staat in een groot, schoon en met bloemen en boomen beplant park. Het was gevuld met eene eindelooze verscheidenheid van alles dat Frankrijk oplevert, van het fijnste naald tot de grootste watermachine. Wij zouden dagen en dagen noodig gehad hebben om alles door te kijken. Voor onze Zuid Afrikaansche dochters was hier in het vrouwenvak genoeg om een maand naar te kijken. Wij echter besteedden onzen tijd meer om de machineriën, waterpompen, molens, boerderijgereedschap en andere dingen te onderzoeken. Wat ons hier het meest interesseerde, waren de groote kuipen en stukvaten. Het grootste stukvat hield 400 hectolitres en de kuip 900. Een hectolitre houdt 22 gallons in, dus bevatte het stukvat 69 leggers en 37 gallons, en de kuip op 12 gallons na 156 leggers—dat is zoo veel als een groote wijnboer in Zuid Afrika in zijn geheelen kelder bergt. Deze cijfers zijn feiten, want de vaten zijn zorgvuldig gemeten en de inhoud is daarop gegraveerd. Zulk vaatwerk is natuurlijk zeer sterk gemaakt. Toen ik in het *Tijdschrift* van voorleden jaar schreef over het wijnmaken, en melding maakte van de groote stukvaten en kuipen die 20 en 30 leggers inhielden, waren er personen die dat niet gelooven konden. Het benieuwt mij wat zij wel van deze grootte zullen zeggen. En wat zegt men als ik meld dat het welbekende wijnvat te Hamburg, in Duitschland, een stad waar wij 4 maanden vroeger waren, 371 leggers bevat ?

De tentoonstelling van wijn te Bordeaux was prachtig. Het was de moeite waard om de groote "stands" met de tallooze net gerangschikte bottels te zien. De wijnen van alle landen waren hier vertegenwoordigd, zelfs ook van de Kaap de Goede Hoop. Doch de "stand" van deze laatste kolonie zag er bejammerenswaardig uit. Slechts hier en daar stonden eenige bottels van de heeren Collison en de heeren Green, en toch kregen zij voor de weinige proefjes onderscheidene medailles ; alweer een bewijs hoe goed onze Kaapsche wijnen kunnen zijn.

Ook hier amuseerden wij ons zeer aan de verschillende soorten van kleederdragten der menschen. Ik meen dat in de broeken van sommige der heeren minstens 4 schepels koorn konden gaan. De vrouwen met hunne groote lange kapjes of Boaz-hoeden waren even bezienswaard, vooral omdat men

in die groote kapjes en onder die Boaz-hoeden de schoonste en liefste gezigtjes, welke de wereld oplevert, kan vinden. En in de wijde broeken steken soms flinke jonge mannen. Wij gingen met een opligter naar den toren van het tentoonstellingsgebouw, van waar wij een heerlijk uitzigt op de stad en de schoone en welbeplante omstreken hadden, vooral op de prachtige wijngaarden. De ploegen, wijngaardschoffels, en andere boerderijgereedschappen trokken mij zeer aan. Wij gingen ook een der beste wijnplaatsen bezoeken, de Lamision genaamd. Hetgeen wij daar zagen heb ik reeds breedvoerig in het Februarij-nummer beschreven.

Twee en een halven dag doorgebragt hebbende te Bordeaux vertrokken wij op den 8sten October om 3 uur per spoor. De spoorweg doorsnijdt Gascogne, een groote en vruchtbare wijnprovincie, die zich tot onder het Pyreneëngebergte aan de eene zijde en tot aan de zee aan de andere zijde uitstrekt. De Gascogniers zijn een wonderlijk ras: zij zijn kwaai, ijverig en zeer trotsch. De meest wonderlijke gezigten en manieren van de Gascogniers vindt men in de westelijke gedeelten van de provincie, dat met een deel van het nabuurige Guienne het gewest uitmaakt waardoor wij nu reizen. Dit is een der vreemdste en woestste deelen van Frankrijk. Bij Gazinet begint de woestenij en vindt men denneboomen in plaats van wijngaarden. Van iederen denneboom is een reep bast gescheurd en onder aan de scheur hangt een bakje waarin het harpuis druipt, dat men voor vioolstrijkstokken en andere einden gebruikt. Deze vlakte, die voor niets anders geschikt is, gelijkt precies op onze Kaapsche Vlakte en het bezorgt den eigenaars een inkomen van duizenden ponden per jaar. Te Lamotte verwisselen die passagiers van trein die willen gaan naar Arcachon, een welbekende badplaats, gevormd door een zeearm van de Baai van Biscaye. Het strand is er welbebouwd en voorzien van alle gerieven. Het gansche jaar door is het klimaat er zeer gematigd. In den namiddag te 6 uren kwamen wij bij Acqs aan, een schilderachtig klein stadje, bekend en beroemd van wege zijn warme zwavelbaden, welker bronnen in de stad uitkomen. Daar zijn er vijf verschillende bronnen, doch de Fontaine Chaude wordt voor de beste gehouden. Het water is zeer heilzaam voor zinkings- en jichtpijnen, ook voor verouderde zweren en andere wonden. Wij namen ook hier des avonds en des morgens een bad. Het was ons wel wat vreemd om hier door

Fransche meiden—naar de gewoonte der plaats—bij het badnemen bediend te worden.

Wij verlieten Acqs Maandagmorgen ten kwart voor elven. De trein daalde nu langzaam al langs de vallei van de Adour, en passeerde de rivieren Saas, Saabusse, St. Geours, St. Vincent de Tyrosse, enz. Te kwart voor 12 kwamen wij te Bayonne, gelegen aan de uitmonding van de Adour, 123 mijlen van Bordeaux en 486 van Parijs. Het schoone en sterke Bayonne telt 25,000 inwoners, bezit een grooten handel en is beroemd wegens zijn geurige hammen. Ook zijn wijnen en chocolade worden in groote hoeveelheden uitgevoerd, vooral naar het noorden van Europa. Het geduchte infanteriewapen, de bajonet, is genoemd naar deze stad, alwaar het in de 17de eeuw voor het eerst gemaakt en in gebruik kwam. Van Bayonne ging onze route al langs het strand van de Baai van Biscaye naar Bearritz, 5 mijlen van Bayonne, een plekje met een heerlijk klimaat het geheele jaar door, en beroemd wegens zijn prachtige natuur en zijne zeebaden. Het was een zeer geliefkoosde uitvlugtplek van Napoleon III. Van hier stoomden wij naar Hendaye, 145 mijlen van Bordeaux en 508 mijlen van Parijs, en wij hadden het laatste station van de Fransche lijn bereikt. Expresstreinen voor Spanje houden hier 5 minuten halt. Doch wij reisden per gewonen trein, want wij wilden gaarne zien zoo veel wij konden en bij iedere plaats wat verzuimen.

(Wordt vervolgd.)

Gezellig Tijdverdrijf.

No. 51—MEI 1884.

(Ingezonden door P.)

a.) Welk van de groote eilanden heeft in vergelijking van de oppervlakte de langste kust ?

b.) Er zijn twee eilanden, een groot en een kleiner, digt bij elkander gelegen, die ongeveer dezelfde vreemde gedaante hebben. Noem ze.

c.) Welke menschen zijn genoodzaakt om altijd op een grooten voet te leven.

d.) Welk Bijbelvers doet ons zien, dat Aartsvader Jakob ook een krijgsheld was.

☞ Men wachtte met het inzenden der oplossingen tot ook het Junij-raadsel verschenen is, en zende dan de antwoorden voor April, Mei en Junij te gelijk, of zoo veel men er van vinden kon. Twee prijzen naar verdiensten.

N.B.—Verslag van de vraagstukken loopende over het eerste kwartaal van dit jaar, en toekenning van prijzen in ons volgend No.

De Boerderij.

"De landbouwer mag niet teren op onderzoekingen van anderen—zelf moet hij de hand aan den ploeg slaan, om te onderzoeken wat wetenschap en ervaring elders aan de hand hebben gedaan, om, zoodoende, het beste daarvan op zijne landerijen in toepassing te brengen."

"De landbouw is de eerste van alle kunsten; zonder hem zouden er geene kooplieden, dichters en philosophen zijn; slechts dat is ware rijkdom, wat de aarde voortbrengt."

DE PHYLLOXERA.

Terwijl eene commissie van de geleerdste mannen in Frankrijk reeds maanden en jaren lang bezig is, om een afdoend middel tegen de "druifluis" te vinden, en allerhande proeven neemt om het verwoestend insekt uit te roeijen en alzoo den Franschen wijnbouw van een wissen ondergang te redden, verzacht, wijzigt, of liever verknoeit ons Ministerie eene van de beste wetten die ooit door het Kaapsche Parlement gefabriceerd zijn—eene wet die onzen wijnbouwers eene zekere gerustheid gaf—en

zet, zoodoende, feitelijk de deur open om de vreeselijke wingerdpest hier in te voeren!! Is het wonder dat de westelijke wijnbouwers bitter verontwaardigd zijn, en dat zij aan die verontwaardiging op publieke vergaderingen lucht geven?

Wij meenden dat de deputatie die bij Z.Ed. den Eersten Minister hare opwachting maakte, hem van de dwaasheid van den stap (dien hij, het komt er niet op aan om welke reden, genomen heeft) zoude kunnen overtuigen, en dat de eerstvolgende *Gazette* ons het heugelijk nieuws zou brengen dat hij van zijn noodlottig besluit teruggekomen was. Helaas, neen! Wachten tot de parlementszitting. Welaan, als dit No. verschijnt zit het Parlement, en mogelijk is de proclamatie reeds herroepen vóór deze regelen het licht zien. Dat is te wenschen. Hoe het zij, ten duidelijkste is ons weder gebleken, en elk die het met den landbouwstand welmeent zal het nazeggen: dat het langer zoo niet gaan kan. Ondersteun ons dan in ons streven dat deze zitting niet voorbij gaat zonder de aanstelling van EEN MINISTER VAN LANDBOUW! Het zij zoo.

Het volgende is een van de laatste middelen door de Fransche commissie onder behandeling:

"Tot de middelen om de druifluis te verdelgen behoort een reeds uit het Oude Testament bekend natuurvoortbrengsel, hetwelk, met betrekking tot vernieling en ondergang, eene meer huiveringwekkende als weldadige herinnering opwekt. Het is het in den bodem van de provincie Judea voorhanden zijnde, op de oppervlakte van de Doode Zee drijvende aardpek, dat naar mededeelingen van den Franschen Consul in Jeruzalem gebruikt wordt als middel om de insekten uit den wijnstok in geheel Palestina te verdrijven en dientengevolge door de Akademie van Wetenschappen te Parijs onderzocht werd. Deze aardpek bevat zulk een sterk zwavelgehalte, dat men tot het besluit kwam het onderzoek voort te zetten en tevens er proeven meê te nemen tot verdrijving der druifluis. Het was zeker niet kwaad, wanneer pek en zwavel, die eens de bevolking van twee [vier asjeblieft!] steden vernielden, ons nu hielpen om de druifluis te vernietigen."—*Wiener Ill. G. Z.*

AUSTRALIË.

De laatste graanoogst in Australië is, volgens berigten, allerprachtigst. Dat men daar ook gebrek aan arbeiders heeft bewijst dat er tegen £3 per week geene maaijers te krijgen waren!—De konijnenplaag schijnt thans overwonnen te worden. De lezers zullen zich herinneren dat men eenige konijnen met de longziekte geënt had en toen weer losgelaten. Het volkje sterft nu bij honderden, en volgens de van regeringswege aangestelde *rabbitcatchers* (konijnenvangers) moet het in de gaten en klipscheuren zoo stinken dat zij hun werk niet kunnen voortzetten. Gevangen en geopende konijnen bleken allen aangetast. *Pas nu op voor Austra-*

..lische blikjes met konijnenvleesch, waarv or wij onlangs waarschuwden !— In Melbourne wordt aans.alt gemaakt voor eene groote tentoonstelling van Australische wijnen.— e groote kaasfabriek in Nieuw Zeeland werkt flink.—Wanneer hooren wij e s van een Kaapsche kaasfabriek ?

VEEBOERDERIJ.

(Vervolg).

GEILZIEKTE.

Over deze ziekte is in den laatsten ti d veel geschreven en verscheidene geneesmiddelen werden aan de hand gegeve .

" Boer van Steijnsburg " zegt : " D geilziekte is stellig een der gevaarlijkste ziekten onder schapen. Het is t ch bedroevend voor een boer als de frissche en gezonde en mees a de jongste en vetste schapen bij hoopen omkomen, en men geen mid l kan krijgen wat helpen wil." Onder de vele plannen die aan de hand gegeven worden, merkten wij o.a. op : *Laat* in de kraal laten staan e vroeg injagen ; in den nacht gaan opjagen ; vroeg water geven en a t weer ; trekken met de schapen ; MacDugall [?] ingeven ; paraffine olie ingeven enz. Nu weer beveelt een vriend zwa t pillen aan Z mij bekend is, weet ik geen afdoend middel voor deze zi kte. D a m zal de man, die een probaat middel tegen de geilziekte uit i dt w ldoener des volks genoemd worden. Men moet in h t o n at r verschillende soorten van geilziekte zijn, en dat zij uit v rsch oorzaken ontstaat. Door daarop acht te geven, kan er mog ijk i s t r ding, al was het maar van de schapen die nog gezond zijn, a w worden. Menigmaal sterven de schapen eenvoudig van Bit . (n klein zacht boschje met een witte bloem dat in laagten en vallei je it). Dan natuurlijk is het voldoende om de schapen uit zu k giftige laagten te houden. Soms eten de schapen een soort van opslag, a is verwisseling van veld ook goed. Soms gaan zij dood als h t veld verl pt wordt of ook van geil gras of boschjesveld (vooral an een zeker *aardboschje*). Men onderscheidt deze ziekte ook in atte en droog geil iek ; doch menigmaal komen zij om en men weet niet waarv n ! t w n t rlijkste is dat somwijlen juist één troep schapen bij h open omkomt, terwijl een andere ep, die in hetzelfde veld graast ngedeerd blijft. Ik enk dat dit t toegeschreven worden aan de aa st kelijkhe van sommige soorten van geilziekte : anders begrijp ik h t iet. En wat h t opmerke ste is, is dat voor een geilziek schaap niets helpt. Wordt er één nog nd dat is het mal !

nige recepten door correspondent opgegeve : behoorlijk verelen van weiden ; goe zout l n ut m l ogasch mengen ; etlepel paraffine olie ; tl p t E zelsos ut met nauw water ; swarte pillen ; twee eetlepels w n.

De heer C. D. W. schrijft:—

Volgens mijne ondervinding zijn er verschillende soorten geilziekte; doch de wortel van die allen is niets anders dan verstopping. De beste mij bekende raad is, geef een schaap zoodra gij bemerkt dat het ziek is een graauwe vomotief in (al was het ook twee gelijk). Of twee eetlepels Engelsch (Epsom) zout met een kopje laauw water en twee eetlepels gewoon zout er in opgelost. Of twee eetlepels kamferbrandewijn in een kwart kopje water en een lepel zout. Of een kopje versche nog warme koemelk.

De heer J. H. Buys schrijft :—

Neem vijf zwarte (obstructie) pillen, maak ze fijn in een lepel warm water en geef de schapen in zoodra gij de ziekte bemerkt. Van negen schapen heb ik daardoor zeven in 't leven behouden.

"Een boer uit Petrusville" geeft nog den volgenden raad:—Omtrent twee lepels brandewijn ingeven. Na ik dit middel aangewend heb, is er geen schaap meer van mij in den dag (wel in den nacht) dood. Dit middel is ook goed voor verkleumde schapen.

BLINDHEID ONDER SCHAPEN.

De heer A. de Bruijn vroeg eenigen tijd geleden in de *Patriot* wat goed was voor blindheid onder schapen, en daarop zijn de volgende antwoorden ingekomen:

De heer Du Plooy zegt: Zoodra het schaap blind wordt doe dan 4 of 5 druppels zoete olie in elk oog; als de ziekte nog maar in het begin is, is één keer genoeg; is zij reeds ver gevorderd, herhaal het dan 2 of 3 dagen, eens per dag.

De heer G. J. Oberholser zegt: Blindheid onder de schapen komt als zij groeijen van groen of geil veld; het beste mij bekende middel is, neem ligte blaauwsel, maak die fijn en doe in de oogen het help wonderlijk. Neem de dop van een struisvogelei, maal of maak fijn en doe in de oogen. Fijn kruit is ook goed.

"Een onbekende vriend" schrijft als volgt: Blindheid onder de schapen ontstaat door de verandering welke het veld ondergaat. Zoo heb ik b.v. al dikwijls gezien als het vee mager was en begint te groeijen dan worden de schapen blind. Zijn raad is: Onder het oog van een schaap is een groote bloedader, laat die bloeden en doe tabakasch uit uw pijp in het oog van het blinde schaap en gij zult u overtuigen dat het spoedig zal herstellen.

De heer W. G. Jordaan schrijft blindheid onder de schapen toe aan mistig weder, en zegt Haarlemmer olie met een veder aan de oogen smeeren helpt spoedig.

De heer P. J. Pienaar raadt aan om fijngemaakte zeeschuim in de oogen te doen, of een weinig witte vitriool.

"F." denkt dat de ziekte door hitte ontstaat daar zij meestal in den zomer voorkomt. Hij geeft den raad aluin en theesuiker (evenveel) fijn gemaakt en alle morgen een klein poedertje er van in de oogen te doen.

Iemand anders spreekt zelfs van fijngestampt glas! Ook raadt hij: een theelepeltje blaauwsel en een theelepeltje fijngemalen theesuiker gemengd, en daarvan driemaal per dag in de oogen doen.

ONZE LEESTAFEL.

1. Erkenne met dank van de firma D. F. du Toit & Co. ontvangen te hebben: "*Die Afrikaanse Boer,*" No. 1 van eene reeks kleine, nuttige boekjes over boerderij, in de Afrikaansch-Hollandsche taal. Het boekje handelt over BRANDZIEKTE, *oorzaak* en *genezing; schapen-dip*. VERNIELING VAN BOOMEN, VRUCHTBOOMEN ens. Wij hopen later wel een paar uittreksels te geven.

2. Erkenne verder No. 1—8 van het Hollandsche weekblad "*Floralia.*" Het is voornamelijk aan de bloementeelt gewijd; echter vinden we er ook andere nuttige stukjes in, waarvan onder het hoofd Varia eenige volgen

3. Ook nog: "*Voorlezing over de Schapenteelt,*" gehouden te Bloemfontein door den heer Salsman. Het stuk is wel belangrijk, doch wat lang voor overname; misschien vinden wij er later plaats voor.

4. Eindelijk nog: een prijslijst van zaden, door Boeke en Huidekooper te Groningen, als vertegenwoordigers der beroemde firma Sutton & Zonen te Reading in Engeland. Wij zouden onze Kaapsche zaadhandelaars onregt aandoen, met te veronderstellen dat zij ons dezelfde zaden niet even goed en goedkoop konden leveren, en erkenne dus slechts de ontvangst van genoemde prijscourant.

VARIA.

(uit verschillende Landbouwbladen).

In een Fransch vakblad wordt door een landbouwer beweerd, dat een uitmuntend middel tot het bewaren van koren voor den graanworm (klander), die dikwijls daarin zulke groote verwoestingen aanrigt, bestaat het bestrooijen van den hoop graan met witte boonenmeel. Hij beweert dat dit middel niet alleen het optreden van den klander belet, maar dezen ook verdrijft, als hij reeds in het *koren* zich vertoont.

Daarentegen zou, volgens denzelfden berigtgever, dit insect door niets meer aangetrokken worden als door drooge erwten, zoodat men in de nabijheid van graanzolders elke verzameling van deze zou moeten vermijden.

In hoeverre dit aangeprezen middel zich werkzaam toont is ons onbekend; 't heeft dit voor, dat het gemakkelijk en met weinig kosten te probeeren is.

GEVALLEN PAARDEN WEDER OP TE RIGTEN.

Het is eene afschuwelijke en domme gewoonte van voerlui, om hunne paarden weder op te rigten door zweepslagen en schoppen of door hevig aan het bit of de teugels te trekken. Het gevallen paard is altijd in een krampachtigen toestand, die de wreedheden van den voerman onnoodig maken, en deze dus in eene dwaling verkeert als hij denkt aan onwil van het paard. Wanneer het paard gevallen is, moet men den teugel grijpen, den kop ondersteunen en in de hoogte houden, om hem niet weder te laten vallen; dan moet men zoo spoedig mogelijk het tuig afnemen beginnende met den trekzeel en den draagriem en eindigende met den halszeel, maar de teugel moet men vasthouden. Men ontdoet, indien het kan, het paard van den boom, hetzij door het voertuig weg te rollen, hetzij door het paard te verplaatsen, waarna men het paard bedaard aanspoort om zich op te rigten. Men wascht hem de neusgaten met water en azijn en spant hem dan eerst weder in, als hij genoeg bijgekomen is.

GROOTE EIJEREN.

Gockerl, een slimme landhuishoudkundige, heeft het volgende opgemerkt, en wie het niet gelooven wil, kan het zelf probeeren.

Zooals bekend, zijn hoenders eergierig. Van deze eigenschap trekt Gockerl partij, door boven elk nest in het hoenderhok een aantal ganzeneieren te hangen, zoodat de leggende hennen ze ziep moeten. Daar dezelve zich nu hunne kleine eijeren schamen, leggen zij eijeren van gelijke groote als de ganzeneijeren.

De eijeren die men voor het broeden gebruiken wil, mogen nooit ouder dan 20—22 dagen zijn; beter is het altoos frissche eijeren te gebruiken. Deze komen spoediger uit dan oude eijeren.

Eijeren die men voor het broeden bestemt, mogen niet lang in het nest blijven liggen, en moeten op eene matig warme plaats bewaard worden. Het beste is daartoe eene ondiepe mand te nemen, de eijeren met den datum te merken, de mand met fijn gesneden stroo half te vullen en daarop de eijeren te leggen.

Het uitbroeden van kippen door electriciteit is het jongste nieuws op dit gebied, zegt de *N. R. C.* Men is daarmee thans te Berlijn bezig onder de leiding van den ornitholoog dr. Bodinus. De electriciteit dient

om de broedwarmte nauwkeurig altijd op 31o te houden. De broedtoestel-fabrikant Stolbeck heeft een zeer vernuftigen toestel er voor vervaardigd.

Een nog weinig bekende vijand der tarwe, Dorcardion carinatum, berokkende in de laatste jaren schade aan den tarwebouw van *Zuid-Rusland* De ziekte openbaart zich in het voorjaar door kale plekken in de zaaivelden, die in oppervlakte gaandeweg toenemen. Bij het uitgraven van gestorven planten—zoo zegt *der Landwirth* van 3 Feb.—vindt men aan de overblijfselen der wortels Dorcardion-larven, die de wortels opeten. De levenswijs van dit over groote oppervlakten optredend insect is de volgende:

Reeds in Mei en tot het begin van Julij kan men de vleugellooze kevers op de weiden, waar zij gaarne verblijven, waarnemen. Het paren heeft gedurende het geheele voorjaar plaats; de wijfjes leggen hare eijeren in de aarde, en daaruit ontwikkelen zich de larven, welke zich in de aarde inboren, en zich waarschijnlijk met de wortels der verschillende grassen voeden. Het is natuurlijk, dat zij de wortels van in gescheurde weiden gezaaide tarwe opzoeken. Eene wandeling dezer dieren op een afstand van beteekenis is niet waargenomen, en om die reden zijn in den regel alleen de randen benadeeld van de aan graslanden of slecht verzorgde weiden, resp. aan pas omgebouwd nieuwland palende akkers. Omgeeft men de gras- en weilanden met een diepe ploegvoor, dan kan men de verspreiding van het insect tegenhouden, eene manier, die in genoemd gebied gebruikelijk is. De larven zijn tot 3 centim. lang, niet van pooten voorzien en door scherpe insnoeringen in 12 segmenten verdeeld.

Er wordt wel eens geklaagd over *geringen groei of het sterven van fruitboomen* in weerwil van de goede zorgen besteed aan bemesting en de vervulling van andere levensvoorwaarden. Niet zeldzaam zijn de gevallen dat de plaats waar de boom staat slechts tot zekere diepte vruchtbare aarde bevat en dat daaronder een zandbodem aanwezig is. Het is akkelijk na te gaan dat het leven van den boom ernstig bedreigd dt, wanneer zijne wortels de zandlaag bereiken. Genomen proeven ben bewezen dat de groei en de vruchtbaarheid verzekerd worden, en de put, voor de planting bestemd, eenige centimeters dieper gegeven wordt dan gewoonlijk en dat daarin takkebossen gelegd worden, ekt met eene laag teelaarde.

---

licylzuur tegen planten-ziekten. Dr. F. H. Schroeder, directeur der rbouwschool te Nienburg a. d. W., raadt, op grond van door hem oor cryptogamen aangetaste vruchtboomen opgedane ervaring, eene

slappe oplossing van salicylzuur (3 gram op 1 liter water) aan ter genezing van zieke planten, ook tegen de aardappelziekte, waartoe hij aardappelmoeren 10—20 minuten in zulk eene oplossing wil laten verblijven. De kosten zijn luttel.

WERKTUIGJE OM VEE TE SCHEREN. Bij A. Pfanhauser te Weenen, Maximiliansplatz, is in lederen etui voor 5 fl. een *werktuigje* verkrijgbaar, dienende *om vee te scheren*, in alle opzigten (zoo zegt *Ill. Landw. Zeit.*) alles overtreffende wat op dit gebied tot heden bekend was, ook vooral wat betreft de eenvoudige zamenstelling.

Hollandsche gewoonte. Bij de Hollanders gelden de volgende stelregels: "Ziet ge een beste koe, koop haar. Bezit ge een beste koe, houd haar. Hebt ge een slechte koe, verkoop haar."

HERFSTGEVOEL.

Mat is 't licht der zonn,
't Blaauw des hemels bleek;
Van vervlogen vreugde
Droomt de stille streek.
Aan het laatste roosje
Bibbert, levenszat,
Flets en flaauw en rimplig
't Laatste bloemenblad.
Maar 't verkleurd geboomte
Draagt een gouden schijn, —
Ook vergaan en sterven
Lijkt mij zoet te zijn.

Ontleend.

Wetenschappelijk.

LICHTENDE VERF.

Sedert lang zijn eenige zelfstandigheden bekend, die, donker uit zich zelve, lichtend worden wanneer zij eenigen tijd aan het licht zijn blootgesteld en dit vermogen om in het duister licht uit te stralen eenen korteren of langeren tijd behouden. Van deze stoffen noemen wij hier den zoogenaamden Bologneschen phosphorus, welke zwavelbaryum is, verkregen door gloeijing van zwaarspaath met kool, voorts den Cantonschen phosphorus, dien men verkrijgt door fijngestooten oesterschelpen met zwavel in een smeltkroes zamen te gloeijen; ook de diamant heeft deze eigenschap.

Voor eenigen tijd nu heeft een Engelsch scheikundige, Balmain, die thans reeds overleden is, de bereiding eener stof uitgevonden, welk dit phosphorescaerend vermogen in buitengewone mate bezit en die, met gewone olieverw vermengd, tot het beschilderen van allerlei voorwerpen kan dienen, welke, over dag aan het licht blootgesteld, des nachts dit weder uitstralen en wel zoo sterk dat men letters, cijfers enz. daarbij lezen kan, en dit wel niet gedurende korten tijd na het ondergaan der zon, maar gedurende een geheelen nacht. De heer C. W. Haeton, die over dit onderwerp den 11den Maart j.l. voor de *Society of Arts*, te Londen, eene lezing hield, toonde een met die verw bestreken kaart, welke eerst twee uren lang aan matig daglicht was blootgesteld, toen zes-en-twintig uren lang in het volkomen duister bewaard was geworden en toch nog lichtend genoeg was om er mede op een horloge te zien hoe laat het was.

Het is duidelijk dat deze lichtbewarende en uitstralende verw in vele gevallen dienst kan doen. Zoo b.v. voor het beschilderen der naambordjes van straten, uithangborden enz., voor het des nachts zigtbaar maken der wijzerplaten van toren-uurwerken, van tonnen en bakens die den zeeman voor gevaarlijke plaatsen waarschuwen of den weg wijzen. Ook in zulke gevallen, waarin kunstlicht gevaarlijk zouden kunnen zijn, zooals in steenkolenmijnen, waarin ontplofbare gassen zijn, in plaatsen waar kruit en andere licht brandbare of ontplofbare zelfstandigheden bewaard worden, kan het goede diensten doen. Daarmede beschilderde reddingsboeijen, des nachts in zee geworpen, kunnen door den overboord gevallen drenkeling gemakkelijk zelfs op vrij grooten afstand herkend worden. Te Southampton daalde voor eenige weken een duiker naar beneden, wiens kleed met de verw bestreken was; hij kon op 27 voet diepte bij volkomen duis-

ternis zeer goed de koppen van bouten en andere kleine voorwerpen aan een gezonken schip onderscheiden.

Zonder twijfel zal deze lichtende verw weldra voor velerlei doeleinden in gebruik komen. Jammer dat de zamenstelling daarvan nog een geheim is, waarvan de firma Ihlee & Horne, te Aldermansburg, het patent heeft.—*Chemical News.*

OORSPRONG DER TELEGRAPHIE.

In de *Dialogues de Galilei* komt een merkwaardig stuk voor, waarop, naar het schijnt, de ingenieur Frédério Franchotti te Livorno het eerste de aandacht heeft gevestigd. Dit is van den volgenden inhoud :

" *Sagredo* : Gij herinnert mij daar aan een man, die mij een geheim wilde verkoopen, dat het middel aan de hand gaf om een gesprek aan te knoopen met iemand die zich op een afstand van twee of drie duizend mijlen bevindt. Deze manier zou door middel van een zekere werking tusschen gemagnetiseerde staven mogelijk zijn.

" Ik vertelde hem daarop, dat ik dit geheim gaarne van hem zou willen koopen, maar natuurlijk eerst de proefneming zou willen bijwonen ; het zou bovendien voldoende zijn, wanneer wij op de door hem bedoelde manier konden spreken, indien wij ons in verschillende kamers van hetzelfde huis bevonden. Die afstand kwam mij groot genoeg voor. Hij gaf mij evenwel te kennen, dat men de bewerking op zulk een kleinen afstand niet goed kon waarnemen."

" Toen hij mij dat mededeelde, liet ik hem gaan en zeide hem, dat ik van de onderhandeling afzag, omdat ik weinig lust had naar Cairo of naar Moskou te reizen. Wanneer hij evenwel zich zoover wilde verwijderen, dan zou ik wel te huis blijven om de waarneming daar te doen."

Dit is overgenomen uit de *Dialogues de Galileo Galilei* over het stelsel van Ptolemeus en het stelsel van Copernicus, uitgegeven in 1874 door Francisco Tigo te Livorno.

Volgens deze mededeeling uit de *Dialogues* en volgens andere documenten, die eveneens vroeger zijn uitgegeven, schijnt het als zeker te kunnen worden aangenomen, dat zich omstreeks het jaar 1625 in verschillende landen van Europa het gerucht had verspreid omtrent de mogelijkheid om door middel van magneten, op een of andere wijze, op grooten afstand gesprekken te voeren.

Ongetwijfeld hebben wij hier te doen met een eenvoudige conceptie, die door een of anderen geleerde omtrent deze zaak werd bekend gemaakt. Iets dergelijks komt natuurlijk in alle eeuwen en tijdperken voor.

DE PRODUCTIVITEIT VAN EEN HEN.

Ten einde bezitters van hoenders in staat te stellen, zich een oordeel te vormen hoe men deze dieren het voordeeligst kan exploi-

teren, heeft men aandachtig nagegaan hoe groot het gemiddeld aantal eijeren is, dat een hen in haar leven legt en hoe dit aantal over haar verschillende levensjaren verdeeld wordt.

In haar eerste jaar legt een hen gemiddeld twintig eijeren; honderd vijf-en-dertig in haar tweede en honderd veertien in haar derde jaar.

Gedurende de vier volgende jaren neemt het aantal eijeren jaarlijks met twintig af en op haar negende jaar legt zij er ten hoogste een twintigtal.

Uit een en ander volgt dus, dat men kippen niet langer dan hoogstens vier jaar moet laten leven, wanneer men daarvan althans een zoo groot mogelijke hoeveelheid eijeren wil hebben.

SCHRANDERHEID VAN BEREN.

Een merkwaardig voorbeeld van schranderheid en overleg geven de beren wanneer zij dieren willen bemagtigen, die hun te vlug ter been zijn.

In Kamschatka vindt men een soort van rendieren, die zeer snel kunnen loopen en ook onmogelijk door beren achterhaald kunnen worden, wanneer deze zich niet van de volgende list bedienden. De beer zoekt, op den reuk af, een kudde van deze dieren tot dat hij ze in het gezigt krijgt; zij weiden gewoonlijk aan den voet van rotsen en afgronden; en zoodra de beer zijn slagtoffer waarneemt, kruipt hij, zich tusschen de rotsen verbergende, langs de hellingen naar boven, totdat hij zich op een plaats bevindt, die op een tamelijke hoogte, vlak boven de kudde, gelegen is.

Nu begint hij de dieren te bombarderen, door met zijn poot stukken rots naar den rand van den afgrond te rollen en omlaag te gooijen. Hij gaat naauwkeurig de uitwerking na, die deze manoeuvre op de leden van de kudde heeft en gaat daarmede voort, totdat een der dieren naar zijn meening voldoende gekwetst is. Dan holt de beer naar beneden en begint nu een wedloop met het gekwetste dier, die al of niet in het voordeel van den vervolger uitvalt, naarmate deze min of meer voldoende heeft getroffen.

Merkwaardig is zeker de dankbare getuigenis door de Kamschadalen afgelegd, die erkennen dat zij hun voornaamste kennis in heelkunde aan de beren te danken hebben. Door namelijk op te merken, met welke kruiden de beren zich ter genezing van bekomen wonden inwrijven, of welke planten zij eten wanneer zij zich ziek of onaangenaam gevoelen, hebben de bewoners van Kamschatka zich met de allereerste gronden der heel- en geneeskunde vertrouw gemaakt.

Doch dit is nog niet alles. Onze bron vermeldt tevens, dat deze lieden nog een andere kunst van den beer afzien, te weten, het dansen; zij bootsen namelijk, wanneer zij zich aan dat vermaak overgeven, de bewegingen en verschillende standen na, die de beren volvoeren en aannemen, en zoo worden in dat land de rollen van beer en berenleider min of meer omgekeerd.

MUIZEN GEBRUIKT VOOR HET IN BEWEGING BRENGEN VAN MACHINERIEN.

In Kirkeldey, eene kleine stad in Engeland, heeft men zich van muizen bediend voor het in gang houden van de toestellen eener katoenspinnerij. De machine, die de bewegende kracht moest opleveren, was voorzien van een soort van rad, waarin deze kleine dieren geplaatst werden, en dat door hun voortgaan in dezelfde richting, werd voortbewogen.

Iederen dag legde een muis een afstand af van tien of elf engelsche mijlen en spon daardoor ongeveer een honderdtal katoenen draden.

Het voedsel der muizen bestond uit havermeel en kostte jaarlijks hoogstens zes pence per muis; de verdienste van iedere muis bedroeg bijna zeven shillings per jaar.

Door reductie van de winst (afschrijvingen voor herstellingen enz.) komt men tot een zuivere winst van vijf shillings per jaar en per muis.

Deze proef had zulke goede resultaten, dat een andere fabriekant een huis huurde, en daar duizend kleine raderen of eigenlijk trommels plaatste, die door muizen bewogen worden en voor het spinnen van katoendraden dienen moeten. Hij hoopt daardoor een winst te behalen van ongeveer vijf-en twintig honderd pond sterling per jaar.

HET OORLOGSMATERIEEL IN CHINA.

Si vis pacem para bellum! Het Hemelsche Rijk heeft sedert de laatste jaren tal van verbeteringen op militair gebied ingevoerd, en dat was, dank zij de hulp van de Engelsche en vooral van de Amerikaansche industrie, mogelijk.

Dit rijk heeft de ongevallen, de ellende van het jaar 1860 niet vergeten, en sedert waren de Chineezen er steeds op uit, arsenalen in gereedheid te brengen, die wat den inhoud aangaat in weinig opzigten voor de Europeesche behoeven onder te doen, maar steeds en zonder onderscheid door inboorlingen worden bestuurd.

Van al deze arsenalen is geen enkel in een van de havens opgerigt, die voor den Europeeschen handel zijn opengesteld.

Te Tien-tsin heeft men een zeer grooten kruitmolen gebouwd, die

dagelijks vier of vijf duizend kilogram buskruit van uitstekend danigheid kan fabriceren. Evenals zulks bij de Europeesch kruitfabrikage het geval is, verdeelen de Chineezen het kruit schillende soorten.

De patroonfabrieken bestaan sedert vijf jaar; zij vervaardig gelijks gemiddeld acht duizend patronen voor Remingtonge In geval van nood zijn zij in staat er twintig duizend per da leveren.

In het arsenaal van Nangkin worden geweren en uitstekend ling-mitrailleuses vervaardigd. Te Shanghai houdt men zic met het gieten van grof artillerie-geschut. Zelfs zijn daar s vervaardigd van twaalf ton, die aan de krachtigste beproe weerstand hebben geboden.

Behalve door eigen aanmaak voorziet China zich door aank bijna alle Europeesche natiën van het benoodigde oorlogsmate

Tso-Tsung-Tang, de vice-koning van Nanking, heeft verlede zeventien millioen patronen voor de zoogenaamde Winchester tiegeweren, van een Pruisischen fabrikant aangekocht.

Verder heeft het Chineesche Gouvernement zich in Europa o dynamiet, mitrailleuses, torpedo's enz. voorzien.

De torpedodienst is voornamelijk georganiseerd door een Eng ingenieur, Betts genaamd, die tot taak had de verdediging rivier Min en van de toegangen tot het arsenaal van Foochow heeft deze ingenieur een geheel ontwerp in gereedheid gebrag de verdediging van Taku. Voorts zou de geheele monding Peiho-rivier in geval van oorlog onbevaarbaar kunnen gemaak den door het inleggen van drie honderd torpedo's die voor dit de magazijnen gereed liggen.

Bovendien wordt de uitmonding van deze rivier nog ver door eenige forten, welke uit baksteen opgetrokken en volg laatste verbeteringen, die de vestingbouw weet aan te wijze gebouwd. Deze forten zijn bewapend met Krupp-kanonne vier-en-twintig centimeters, met Lavasseur kanonnen, en m andere, die naar minder bekende stelsels vervaardigd zijn. D leristen, die voor de bediening van deze stukken zijn aange worden dagelijks in de behandeling daarvan geoefend.

De torpedodienst wordt door een afzonderlijk korps uitge waarvan de leden uitsluitend Chineezen zijn.

De forten van Taku worden gekommandeerd door Lo-Yung-K een militairen mandarijn, die over een grooten invloed te besc heeft, sedert hij zich door de onderdrukking van den opst Taëpings heeft onderscheiden.

Stabat Mater.

[De meeste schrijvers komen daarin overeen, dat deze hymne niet aan den H. BERNHARD, maar aan JACOPONUS, ook JACOBUS DE BENEDICTUS (overleden 1306) moet worden toegeschreven. Gesproten uit eene adelijke Italiaansche familie te *Todi*, verwisselde hij een losbandig leven met de Franciskaner monnikspij. Hij maakte zich Bonifacius VIII tot vijand, zoowel door zijne professiën als door de berisping die hij zich tegen 's Pausen levenswijs veroorloofde, zoodanig dat deze hem eindelijk gevangen zette. Gedurende deze gevangenschap schreef hij zeven boeken, *Hymni et Prosae sacrae*, welke meermalen gedrukt zijn. Hij stierf den 25sten December 1306, onder de regering van Clemens V.]

HET OORSPRONKELIJK.

"MARIAE COMPASSIO."

Door Jacobus de Benedictus.

" Stabat Mater dolorosa,
Juxta crucem lachrymosa,
Dum pendebat Filius,
Cujus animam gementem,
Contristantem ac dolentem,
Pertransivit Gladius.

O quam tristis et afflicta
Fuit illa Benedicta
Mater Unigeniti !
Quae moerebat et dolebat
Et tremebat, cum videbat
Nati poenas inclyti !

DE VERDUITSCHING.

"MARIA'S MEDELIJDEN."

Door P. van Bra m.

" Naast het kruis met schreijende oogen
Stond de Moeder, diep bewogen,
Daar de Zoon doornageld hing,
En haar in 't verzuchtend harte,
Overstelpt van wee en smarte
Een doorborend slagzwaard ging.

Hoe bedrukt, hoe nêergeslagen,
Moest die zegenrijke klagen,
Om Gods eenig kind, haar zoon,
Ach ! hoe streed zij, ach ! hoe kreet zij,
En wat boezempijnen leed zij ;
't Roemrijkst kind aan 't kruis ten toon !

DE NAVOLGING.

"MARIA BIJ HET KRUIS."

Door Mr. W. Bilderdijk.

" Met de tranen op de wangen,
In het knellendst boezemprangen
Bij het Kruis dat Jezus droeg,
Stond de Moeder, neêrgebogen,
Met in rouw verstarrende oogen,
Die zij nokkende op Hem sloeg.

ô ! Hoe was u 't hart benepen,
Van wat zielsangst aangegrepen ;
Hoe doorpriemd met stoot op stoot ;
Gij, gezegendste aller vrouwen,
Dus Gods Eenige aan te schouwen !
Dus, den wellust van uw schoot.

Quis est homo qui non fleret,
Christi Matrem si videret,
Tanto in supplicio;
Quis non posset contristari,
Piam Matrem contemplari
Dolentem cum Filio.

Wie kan tranen wederhouwen,
Christus moeder aan te schouwen
Door zoo grievend leed verscheurd ?
Wie kan, zonder diep erbarmen,
Christus moeder hooren kermen
Daar zij met haar zoon dus treurt ?

Wie weêrhoudt zich hier van weenen,
Die dees moederborst hoort steenen,
Daar dit wee haar open rijt !
Wien zou 't denkbeeld niet verschrikken,
Jezus moeder aan te blikken,
Daar zij met en in Hem lijdt !

Pro peccatis suae gentis
Vidit Jesum in tormentis
Et flagellis subditum;
Vidit Jesum, dulcem natum,
Morientem, desolatum,
Dum emisit spiritum.

Voor de zonden van de zijnen,
Zag zij Jezus reeds in pijnen
Door de felle geesselstraf;
't Dierbaar kind zag zij hier lijden,
Gansch verlaten doodlijk strijden,
Eer de geest Hem nog begaf.

Jezus, ach! voor onze zonden
Aan den folterpaal gebonden,
En met striemen overdekt !
Jezus, aan het vloekhout hangend;
Naar een droppel vochts verlangend;
Met zijn lekend bloed bevlekt !

Eia Mater, fons amoris!
Me sentire vim doloris,
Fac ut tecum lugeam;
Fac ut ardeat cor meum,
In amando Christum Deum,
Ut sibi complaceam.

Geef, ô Moeder! bron van liefde !
Dat ik 't leed, dat u doorgriefde,
Met u voel', en met u klaag';
't Liefdevuur mijn hart verwinne,
En ik Godmensch Christus minne,
Dat ik ook aan Hem behaag !

Jezus, ach, voor ons verwaten !
Tot den dood van God verlaten !
Schuldloos ! om ons aller schuld !
Jezus, leven van haar leven,
Ziet zij in benaauwdheên sneven
Door geen stervling ooit geduld!

Sancta Mater, istud agas,
Crucifixi fige plagas
Cordi meo valide:
Tui nati vulnerati,
Tam dignati pro me pati,
Poenas mecum divide.

Reine Moeder, wil mij geven
Wonden, diep in 't hart gedreven;
Als dees Kruisling was ten doel;
Ik de wonden, die Hem wondden,
Dus gebonden om mijn zonden
Met Hem deel', en ook gevoel !

Mogt, ô moeder mogt mijn harte
Innig deelen in uw smarte;
Met uw snikken om dien zoon !
Mogt het in zijn liefde blaken !
Mogt ik tot zijn kruis genaken
Met een innig rouwbetoon !

Fac me vere tecum flere,	Mogt ik klagen, al mijn dagen,	Gij, Gekruiste, zie Gij neder!
Crucifixo condolere,	Waarlijk al die smerte dragen,	Gij, voor wie U mint, zoo teeder!
Donec ego vixero;	Tot mij 't sterfuur overviel!	Prent uw wonden in mijn ziel.
Juxta crucem tecum stare	Mij bij 't kruis met u vereënen!	Moge 't bloed waarvan zij vloeijen
Te libenter sociare	Met u stenen, met u weenen!	Dierb're Heiland, mij besproeijen,
In planctu desidero.	't Is de wensch van mijne ziel!	Die aanbiddend voor U kniel!
Virga, virginum praeclara!	Maagd, der maagden roem en zegen!	Laat mij 't denkbeeld van Uw lijden
Mihi jam non sis amara,	Wees, ai! wees mijn zucht niet tegen;	In dit aardsche worstelstrijden
Fac me tecum plangere;	Gun mij dat ik met u klaag':	Steeds verzellen, waar ik ga!
Fac ut portem Christi mortem,	Doe mij strijden, kruisdood lijden,	Laat ik op Uw wonden staren,
Passionis ejus sortem,	Christus striemen langs de zijden,	En haar indruk wel bewaren
Plagas fac recolere.	Dat ik steeds daarvan gewaag'.	Als het pand der heilgenâ!
Fac me plagis vulnerari,	Doe mij door die slagen wonden,	Buige ik moedig voor de slagen,
Cruce hac inebriari	Dronken van dit kruis bevonden,	Wat mij de Almagt geef te dragen!
Ob amorem Filii,	Dat de liefde uws Zoons vermag;	Ach Uw liefde maakt ze zoet.
Inflammatus et accensus,	'k Ben ontvlamd, in liefde ontsteken,	Gij, die voor ons hebt volstreden,
Per te, Virgo! sim defensus,	Zelfs moet gij mij vrij doen spreken	Zijt me op 't voetpad voorgetreden;
In die judicii.	In den jongsten oordeelsdag.	't Is geteekend met Uw bloed.
Fac me cruce custodiri,	Doe mij door het kruis bewaren,	Haast verschijnt Gij in de wolken
Morte Christi praemuniri,	Christus kruisdood moet mij sparen,	Voor het oog der wereldvolken
Confoveri gratia.	Steeds door uw genâe verheugd.	Op den regtersstoel der aard!
Quando corpus morietur,	Als mijn ligchaam zal versterven,	Gij, Gij kent wie U verbeiden!
Fac ut animae donetur	Doe mijn ziel dan vreugd beërven	Gij, Gij zult hem onderscheiden,
Paradisi gloria."	Paradijsche glorievreugd!"	Die Uw liefde heeft bewaard!"

HET Z. A. TIJDSCHRIFT.

JUNIJ 1884.

De ziel der Mieren. *)

(La Nouvelle Revue).

De geleerde abt Bergier, de gemoedelijke bestrijder van Rousseau, Voltaire en d'Holbach, geeft in zijn "Dictionnaire de théologie" de volgende bepaling van de ziel: "*Ziel*, het geestelijke, denkende en tevens het levensbeginsel in den mensch." Op een andere plaats, in 't zelfde artikel, verklaart hij uitdrukkelijk, dat de dieren geen ziel hebben, en dat de leer der Kerk en het algemeen gevoelen het over dat punt eens zijn. Wel werden er ten allen tijde hier en daar personen gevonden, die beweerden, dat het nog niet zoo geheel zeker was dat de dieren dieren waren, maar deze lieden gingen algemeen voor dwepers door, en goed beschouwd dachten zij zelven er ook zoo over. Voor hen is de ziel der dieren een aardig onderwerp voor een verhandeling, dat ruim stof levert voor vernuftige opmerkingen en zeldzame anekdoten. Maar om het bestaan dier ziel aan te toonen door een reeks van waarnemingen en wetenschappelijke proeven, gedaan met die naauwkeurigheid en juistheid als door de nieuwere methode verlangd wordt, zie, daaraan denken de Toussenels niet. Zij behandelen de kwestie van een poëtisch, niet van een wetenschappelijk standpunt.

*) *Ants, bees and wasps*, by sir John Lubbock. London, Kegan Paul Trench.

Een uitstekend geleerde heeft het vraagstuk losgemaakt van alle godsdienstige, wijsgeerige en sentimenteele beschouwingen. Het probleem, dat door den abt Bergier in een paar regels met zoo volkomen zekerheid in negatieven zin wordt opgelost, was voor Sir John Lubbock nog niet tot oplossing gebragt, toen hij zich met natuurhistorische onderzoekingen bezig hield. Met geduld en naar vaste regelen heeft hij het bestudeerd, zooals Claude Bernard gedaan heeft ten aanzien der problemen van het organisch leven, en zijn oordeel vinden we neêrgelegd in een boek, getiteld: *Mieren, bijen en wespen,* maar waarin van bijen en wespen bijna geen sprake is. Negen van de elf hoofdstukken zijn aan de mier gewijd. Sir John Lubbock heeft in deze 9 hoofdstukken het belangrijkste van hetgeen vóór hem over de mier geschreven is zaamgevat, verklarend en aanvullend door eigen waarnemingen en—wat in de wetenschap vooral van zooveel gewigt is—door proeven, die uitstekend waren voorbereid en uitgevoerd. Naarmate hij zijn bewijzen aanvoert en te boek stelt, treedt de ziel der dieren steeds meer en meer in 't licht. De in de lucht zwevende stelling van daar straks is een geheel natuurlijke kwestie geworden, waarover men zich niet meer verwondert en die aldus gesteld kan worden: is het verschil tusschen mensch en dier gradueel of absoluut? Het is duidelijk dat, zoodra het bewijs geleverd wordt, dat dit verschil slechts gradueel is, dit, hoe groot men het ook moge aannemen, een omkeer moet teweeg brengen in onze gewone zienswijze omtrent de betrekkingen tusschen den mensch en de wereld. Wij waren een bijzonder en eenig wezen, we zijn slechts een wezen als elk ander, wel zeer hoog geplaatst, maar toch een wezen als elk ander; wij deelen onze ziel met alle overige schepselen.

Wij zouden wenschen dat onze lezers, zij het slechts voor enkele oogenblikken en al moeten zij er ook later over glimlagchen, het gevoel van verbazing zullen leeren kennen, dat door het uitnemend werk van Sir John Lubbook wordt opgewekt. We hopen dit doel te bereiken door een uitvoerig uittreksel te geven van het gedeelte, dat over de mieren handelt. Wanneer we die kleine schepsels aan 't werk zien, wanneer we in de bijzonderheden van haar leven doordringen en kennis maken met de hartstogten, die haar bewegen, met haar betrekkingen onderling en tot andere insecten, dan moeten we wel erkennen, dat zij ten aanzien harer

verstandelijke vermogens onmiddellijk op den mensch volgen.

Vooraf doen we, om goed verstaan te worden, opmerken, dat het woord *ziel* hier wordt opgevat in den beperkten zin van het geheel, van geestelijke vermogens, waardoor het schepsel begrijpt, redeneert, zich herinnert, haat en lief heeft. Dat alles en meer nog kan van de *ziel* der theologen en philosophen gezegd worden, getuige de bepaling door den abt Bergier gegeven. Dat "meer" zullen we met allen eerbied laten voor hen, die er regt op hebben, en er ons alleen toe bepalen te onderzoeken, of de mier op haar wijze in staat is te denken, haar gedachten uit te drukken en te redeneren, zij het ook een mieren-redeneering.

I.

Er zijn beroepen waarvoor, daaromtrent zijn allen het eens, een leertijd noodig is. Geen verstandig mensch zal op het denkbeeld komen zich als schoenmaker of timmerman te vestigen, wanneer hij niet heeft geleerd, hoe hij een schoen moet maken of hoe een schaaf gehanteerd moet worden. Er zijn andere beroepen, voor wier uitoefening, en ook hier ontmoeten we dezelfde eenstemmigheid, slechts een goede wil noodig is. Allen hebben we personen gekend, die zich met schrijven bezighouden, omdat naar hun bewering dit het eenige beroep is, dat men niet behoeft te leeren. Allen hebben we evenzeer, overigens zeer bescheiden, lieden gekend, die overtuigd waren dat het slechts van hen afhing om een vervolg te leveren op de waarnemingen van Huber, Forel, Lespès, en de geschiedenis der mieren met een hoofdstuk te vermeerderen. Dat schijnt zoo eenvoudig! Mieren worden overal gevonden, men behoeft zich slechts te bukken en te kijken; wel, het is bijna even gemakkelijk als het schrijven van een boek.

Toch behoort het tot de moeijelijkste en meest omvattende studiën. De eerste moeijelijkheid is hierin gelegen, dat de ethnologie der mieren veel ingewikkelder is dan die van den mensch. Reeds kent men meer dan 1000 soorten van mieren, die én in den bouw van haar ligchaam, én in den graad harer beschaving, én in haar zeden evenveel van elkaar verschillen als een Papoea van een Parijzenaar, of een Chinesche mandarijn van een Duitsch geleerde. Maar dit is nog niet alles. De volken, die tot een zelfde soort behooren, verschillen onderling naar gelang van de omstan-

digheden waaronder zij leven; er zijn volken, die op de baan der ontwikkeling zijn voortgeschreden, terwijl andere zijn achtergebleven. De individuën, die te zamen het volk vormen, hebben elk hun persoonlijk karakter, waardoor zij in één en hetzelfde geval toch op verschillende wijze handelen. Kortom, een en hetzelfde individu denkt en gevoelt nu eens zoo, dan weer anders; dat hangt geheel af van het weêr, van den toestand zijner zenuwen; en waarom zou nu een mier niet even goed een kwaad humeur kunnen hebben?

Men merkt reeds, dat het onderwerp van zoodanigen aard is, dat men zich wel moet wachten algemeene conclusiën te trekken, dewijl de wa r te nemen typen zoo buitengewoon talrijk en beweeglijk zijn. Een tweede moeijelijkheid, tot dusverre nog door niemand, ook niet door Sir John Lubbock overwonnen, spruit voort uit de geheime gewoonten der mieren. We kennen haar leven, haar arbeid en togten in de vrije lucht. Van haar privaat leven weten we niets. Niets van de treurspelen, waarvan de lijken, die uit het nest gesleept worden, getuigenis afleggen. Al wat tot het meer intieme leven behoort geschiedt onder den grond, in zorgvuldig gesloten vertrekken. Men kan tot die vertrekken doordringen, hun inrigting en bouworde onderzoeken, maar wat de bewoners daar doen blijft voor het oog verborgen, want naauwelijks is het licht tot een vertrek doorgedrongen of dit is ontruimd. Sir John Lubbock heeft de mieren belet zich te verbergen, doordien hij haar nesten in glazen, goed gesloten vaten van ½ cm. hoogte opsloot. Maar dat heeft hem bij zijn onderzoek naar haar huishouding niet veel verder gebragt. Zijn gevangenen bleven woelig, onrustig, zoolang tot hij het glazen dak bedekte. Gaf hij haar een hooger woning, dan begaven zij zich terstond aan den arbeid, groeven galerijen uit, bouwden kamers en een goed deel van haar bestaan verdween onder den grond.

Toch hebben deze glazen gevangenissen aan Sir John Lubbock onwaardeerbare diensten bewezen. Door haar heeft hij elk zijner mieren, wier ruggen hij met gekleurde stipjes merkte, afzonderlijk leeren kennen. Door haar heeft hij ook de meeningen kunnen verbeteren, die omtrent den levensduur zijner cliënten bestonden. De algemeene opinie was, dat haar levensduur op hoogstens één jaar gesteld moest worden. Sir John Lubbock bezat twee koninginnen, die hij acht jaar geleden ontving, wier toenmalige leeftijd hem geheel onbekend was, en die thans nog vrolijk

en wel zijn. Nog altijd gaan zij voort haar vorstelijke echtgenooten te verslijten, en, met evenveel ijver als toen zij pas gearriveerd waren, eijeren te leggen voor de geheele kolonie. Werkmieren, die reeds zeven jaar lang, zonder koninginnen of mannetjes, zijn opgesloten, zijn weinig meer in aantal verminderd dan verklaard kan worden door hare gevechten met andere mieren en door andere ongevallen. De mannetjes, wien door de legende hetzelfde tragische lot is toebedeeld als aan de minnaars van Koningin Margaretha in de *Tour de Nesle,* hebben den tijd zich in hun bestaan te verheugen; Sir John Lubbock heeft hen bijna een jaar bewaard. Deze kwestie omtrent den levensduur is van groot gewigt voor een ras, dat in het bezit is van instellingen.

In de eerste plaats zullen we onderzoeken, hoe de maatschappij der mieren is ingerigt, zoowel uit een politiek als uit een sociaal oogpunt; daarna zullen we, van het algemeene tot het bijzondere afdalend, het individu, zijn eigenschappen en zijn zeden aan een onderzoek onderwerpen.

II.

Alle mieren, die bekend zijn, leven in koloniën. Haar woonplaatsen zijn steden met een bevolking van 5000—500,000 inwoners. Meestal is de geheele kolonie in een enkele stad vereenigd; zelden in drie of vier; nogthans kent men mieren, die 200 steden of mierennesten bezitten.

Naar gelang van de soort verschilt de bouworde. Sommige bouwen, andere graven, weder andere verstaan de kunst om haar woning als 't ware te doen uitbotten. Een varieteit van *Myrmica* bouwt haar nest in boomen en boschjes. Als materiaal gebruikt zij strooken gedroogde koemest, die zij als dakpannen rangschikt. Het geheel wordt bedekt met ééne groote, uit één stuk bestaande, strook. De kunst om de woning te doen uitbotten bestaat in het vinden van twee planten, n.l. *Myrmecodia armata* en *Hydnophytum formicarum.* De mieren bespieden het oogenblik, dat een jonge loot zich begint te ontwikkelen, en knagen aan haar voet. De daardoor veroorzaakte prikkeling doet een zwelling ontstaan, die zij door nieuwe inkervingen weten te vergrooten, totdat de groeijende loot een galnoot geworden is ter grootte van een menschenhoofd, een waar doolhof, met kamers en gangen doorsneden. Het huis is gereed en de mieren trekken er in.

De *Lasius niger* maakt haar bijzondere vertrekken onder den grond. Sir John Lubbock geeft ons het plan van een dier woningen, door een der gevangen koloniën gebouwd. De eenige ingang heeft toegang tot een tamelijk groot voorportaal, aan het eind waarvan zich een naauwe gang bevindt, die in 't midden door een aarden pilaar gesteund wordt, zóó dat twee mieren voldoende zijn om den doorgang te verdedigen. De gang voert naar een tweede voorportaal, kleiner dan het eerste, dat door een krommen gang gemeenschap heeft met een ruime zaal in den vorm van een verlengd parallelogram, die door verscheiden aarden zuilen gesteund wordt. Aan ieder uiteinde der zaal zijn om den top van twee ovale zuilen regelmatige, met zorg onderhouden openingen in het gewelf aangebragt, welke ongetwijfeld een strategisch doel hebben. Achter de groote zaal bevinden zich twee kamers, die slechts langs uiterst naauwe gangen te bereiken zijn. Dit is het heilige der heiligen, het koninklijk verblijf. Het geheele gebouw vormt een citadel, die zeer moeilijk te naderen is. De deur kan in een oogwenk worden digtgemetseld en overigens is een handvol mieren voldoende om haar te verdedigen. Verrassingen zijn weinig te vreezen, want, zelfs in vredestijd verkeert de stad op voet van corlog, Zij heeft schildwachten en voorposten ; elk verdacht teeken, aan den horizon zigtbaar, wordt terstond overgeseind, alarm wordt geslagen en de bevolking op de been gebragt. En wat een aardige bewapening weet de mieren-kolonie te verzinnen tot bescherming harer poorten ! Een levend vestingwerk, dat noch in onze arsenalen, noch in onze laboratoriën aan de Sorbonne kan vervaardigd worden, en dat onze physiologen te schande maakt. De leden van 't Instituut kunnen met hun allen niet voorzien van welk geslagt het kind zal zijn, dat op 't punt staat geboren te worden. Een arme, kleine werkmier laat, evenals de bijen, uit het ei te voorschijn komen wat zij verkiest : een soldaat, een werkmier of een koningin. Vooraf bepaalt zij tot welk wapen haar toekomstige soldaat behooren zal en vormt hem daarnaar. Zoo verkrijgt zij ter bewaking der ingangen soldaten van een bijzonderen vorm, met zeer groote, harde koppen. Bij een belegering sluit elke schildwacht den ingang, dien hij te bewaken heeft, met zijn kop en de stad is versterkt.

De citadel is niet de geheele stad, zij is er slechts een

klein deel van. Boven bevinden zich verscheiden kamers en galerijen, wier gebruik later zal verklaard worden. Zoo zullen we ook later nog terugkomen op hetgeen zich buiten de nesten bevindt. Voor het oogenblik zullen we ons alleen bezighouden met de gemeenschapswegen.

Een mierenstad is, evenals een door menschen bewoonde, omringd door een net van wegen en voetpaden, die goed onderhouden en voorzien zijn van kunstwerken. De kleine zespootige ingenieurs zouden verdienen bij onze bruggen en wegen te worden aangesteld om hun bekwaamheid bij het graven van tunnels en het aanleggen van overdekte galerijen. Een waarnemer verzekert, dat hij in Zuid-Amerika een door mieren vervaardigden tunnel gezien heeft, waarbij die van het Kanaal, naar evenredigheid slechts kinderspel zijn zou. De door M. Clarke beschreven tunnel gaat onder een rivier, de Parahyba, door op een plaats, waar zij even breed is als de Theems bij Londen. Het spijt mij er te moeten bijvoegen, dat M. Clarke niet verklaart, op welke wijze hij zich verzekerd heeft, dat de beide onderaardsche gewelven, wier ingangen hij had waargenomen, zich onder het bed der rivier vereenigden. Men bemerkt niet, hoe hij te weten is gekomen, dat de mieren, die in de opening aan den regteroever afdaalden, en de mieren, die uit de opening aan den linkeroever te voorschijn kwamen, dezelfde waren. Dat is jammer.

III.

In beginsel is de regeringsvorm der mieren de monarchale. Nogthans—en deze opmerking zal haar veler sympathie, doch, naar ik vrees, ook enkele vijanden doen verkrijgen—is het een feit dat zij, wanneer zij slechts even den smaak weg hebben van den republikeinschen regeringsvorm, geen andere verlangen. Een kolonie, wier koningin zonder erfgename gestorven is en wier plaats na korten tijd door geen andere is ingenomen, is zeer moeijelijk weder onder het oude juk terug te brengen. Zij vermoordt meedoogenloos de pretendenten, die vermetel genoeg zijn om in het nest door te dringen, wat des te verdienstelijker is, naardien zij zich daardoor veroordeelt tot vernietiging, dewijl de uitdrukkingen "vader en moeder des volks," voor souvereine hoofden in gebruik, bij de mieren niet als bij ons slechts ficties zijn, maar integendeel letterlijk moeten opgevat worden.

Het is niet zonder voorbeeld, dat een kolonie, die zich vóór de republiek verklaard heeft, later weder tot de monarchie terugkeert, maar dat vereischt veel diplomatischen tact en vooral het onderdrukken eener eerste beweging, die bijna altijd leidt tot koningsmoord. Een uitstekend middel is den candidaat voor den troon op te sluiten in een kleine kooi van koperdraad met zulke naauwe tralies, dat geen mier er doorheen kan. Op die wijze geeft men den candidaat den tijd met zijn onderdanen te onderhandelen, en de mogelijkheid bestaat, dat na verloop van enkele dagen een schikking tot stand is gekomen. Maar het is ook mogelijk, dat dit niet gebeurt, en dat de koningin onder uw oogen vermoord wordt op het oogenblik, dat ge de deur harer kooi opent. Sir John Lubbock heeft dit ondervonden. Wanneer men daarentegen een koningin brengt in een kolonie, die nog niet den tijd heeft gehad om de voordeelen te leeren kennen, die een demokratisch bewind boven eenig ander bezit, dan is het merkwaardig te zien, welke belangstelling, ontroering en vreugde het verschijnen eener koningin te voorschijn roept. Den 14den Mei 1879, werd een koningin van de soort *Cremastogaster lineolata* aangeboden aan de werkmieren derzelfde soort, die geen koningin bezaten. Uit voorzigtigheid had men haar in een woning van glas gezet, waarbinnen aanvankelijk slechts enkele mieren werden toegelaten. De eerste, die de koningin bemerkte, gaf blijken eener buitengewone opgewektheid en spoedde zich om haar zusters te halen. Allen haastten zich naar de vreemdelinge en omringden haar. De deur was opengebleven. Werkmieren, die van buiten kwamen, voegden zich bij de eerste en het was duidelijk merkbaar, dat zij der koningin een ovatie bragten. Men plaatste haar niet op een schild, zooals eertijds met vorsten geschiedde. Integendeel. Zij klauterden op haar rug (de koninginnen zijn veel grooter dan de andere), liefkoosden haar met de sprieten, en te verwonderen was het dat zij niet stikte onder al de liefkoozingen. Eindelijk nam men haar in triomf mede en zij verdween in een galerij onder geleide harer nieuwe onderdanen. Sints is zij nog verscheiden malen teruggezien. Zij zag er zoo rustig en voldaan uit als de vorsten uit de tooversprookjes, tegen wie door het volk geen oppositie gevoerd wordt. Men heeft opgemerkt dat zij haar kinderen lief had en dat zij zich soms ook verwaardigde met haar koninklijke pooten de larven te bewaken, die zij bij haar

komst in het nest gevonden had, en die dus niet uit haar eijeren waren voortgekomen.

Zeer belangrijk zou het zijn, indien men kon te weten komen, waarmede een koningin haar tijd besteedt, wanneer zij geen eijeren legt, en welke rol haar in het bestaan der kolonie is toebedeeld. Maar hier stuit men op het bezwaar der geheime vertrekken. De koningin leeft bijna even teruggetrokken als de koninginnen van het oude Spanje. Zelden gaat zij uit, en wanneer dit geschiedt, wordt zij gewoonlijk door een lijfwacht vergezeld. Haar gelukkigste tijd schijnt haar huwelijksreis te zijn, waarvoor haar de natuur vleugels geschonken heeft. Zoodra zij in het paleis is teruggekeerd, trekt zij zich de vleugels uit en onderwerpt zich dan, zoolang zij leeft, aan de eischen der etiquette. Ter vergoeding daarvoor schenkt haar volk haar eerbewijzen, zelfs na haar dood. Sir John Lubbock bragt eens een nest in orde om het op een vergadering te vertoonen. Onwillens doodde hij de koningin. De mieren namen het lijk op en bragten het in de nieuwe, voor haar gereed gemaakte woning. Eenigen tijd daarna, toen de woning te klein bleek, gaf men haar een andere. Zij namen de doode koningin weder naar de nieuwe woning mede, verzamelden zich om haar lijk en bragten haar al die huldebewijzen, alsof zij nog in leven was. Dit duurde zoo zes weken, na dien tijd zag Sir John Lubbock de doode niet weder. Neemt hierbij wel in aanmerking dat, indien het slechts een gewone burgeres gegolden had, het lijk buiten het nest zou gevonden zijn, want de mieren behouden haar gewone dooden niet; zij sleepen die op eenigen afstand buiten de stad en laten ze daar liggen.

De wetten der troonsopvolging zijn evenzeer een mysterie. Nooit vindt men in een stad een princes, die wacht tot haar beurt gekomen is om te huwen en te regeren. Dikwijls komen in een nest verscheiden koninginnen voor, maar dan zijn deze allen werkzaam, zij hebben een echtgenoot en beijveren zich de bevolking te doen aangroeijen. Er zijn redenen om te onderstellen, dat de jeugdigen, de debutanten, wanneer het vaderland haar niet noodig heeft, hetzij alleen, hetzij vergezeld door een troep vrijwillige bannelingen, ver weg trekken om een kolonie te stichten. Dat zou dan de oorsprong zijn van nieuwe mierennesten. Het feit is nogthans nimmer stellig bevestigd. Sir John Lubbock heeft alleen de zekerheid verkregen, dat een koningin, die met

een mannetje is opgesloten, zonder arbeidsters om haar te helpen, in staat was de rol van Asschepoester op zich te nemen, zelve haar kinderen op te voeden en aan een nieuw volk het aanzijn te geven. Het verdienstelijke, dat er voor de vorstinnen onder de mieren in gelegen is, dat zij nl. niet verleerd hebben zich zelve te helpen, verkrijgt een hooger waarde, wanneer we letten op de slechte voorbeelden, die zij voor zich hebben. Het volgende hoofdstuk verdiende een plaats in te nemen in de *Morale en Action*.

IV.

De mieren houden slaven. Treffend zijn de uitwerkselen dier instelling op de koloniën. Den meest hoogmoedige roepen zij toe, dat de zedelijke beginselen op een mier denzelfden invloed hebben als op een mensch. Wat hem verlaagt, verlaagt ook haar, en welligt in nog hooger mate; wij gelooven niet, dat men ooit menschen door het houden van slaven tot zoodanigen graad van vernedering en domheid heeft zien vervallen als dit het geval is met de *Strongylognathus* en de Amazonen.

Men moet de slaven der mieren niet met haar huisdieren verwarren. Deze behooren, evenals bij ons, tot andere soorten als haar meesters, tot de soorten van lagere orde. De slaven der mieren zijn mieren, evenals de slaven der menschen menschen zijn, en beiden worden zij door geweld verkregen. De wijzen waarop zijn eveneens gelijk: niets gelijkt meer op de groote slavenjagten in de binnenlanden van Afrika dan de expedities der amazonen bij het halen harer slaven. Het eenige verschil is dat een troep menschelijke jagers, zij mogen Europeanen, Arabieren of negers zijn, een ongeregelde bende van wilden of roovers vormt, terwijl een mierenleger uit geregelde troepen bestaat, die in 't gelid loopen, de officieren op hun post, de veldontdekkers ter zijde van de colonne, de voorhoede op behoorlijken afstand.

Gewoonlijk, wanneer zij op de slavenjagt gaan, vertrekken zij in den namiddag. Het aantal soldaten hangt af van de sterkte en de belangrijkheid der stad, die zij zich voornemen aan te tasten; toch is dat getal nooit zeer aanzienlijk, in vergelijking van de totale bevolking der kolonie. We zullen, Huber volgend, een beschrijving geven van de plundering van een mierennest door een leger van amazonen. De slagtoffers zijn hier, als bijna altijd, zwarte

mieren. Is het niet opmerkelijk, dat het ook bij de mieren de negers zijn, die de natuur tot slaven bestemd heeft? Welk een argument voor onze voorstanders der slavernij! Ik laat hun dit argument voor hetgeen het is, en keer terug tot de belegering van het jaar 1804.

Het was 17 Junij, tusschen 4 en 5 uur na den middag, in de omstreken van Genève. Een troep amazonen liep dwars over den weg, sneed door een vrij dikke heg en trok naar een weide. Zij marcheerden met versnelden pas in een gesloten colonne, 9 duim lang en 3 à 4 duim breed, zonder af te dwalen en in volmaakte orde; geen enkele bleef achter.

Ongeveer op 20 pas van de heg verhief zich de koepel van een nest van zwarte mieren. De amazonen gingen er regt op af. Eenige zwarte mieren bewaakten de toegangen. Zoodra zij den vijand bespeurden, wierpen zich sommige dapper op de voorhoede, terwijl andere in het binnenste deel van het nest alarm gingen maken, en uit alle poorten kwamen hulptroepen te voorschijn.

Het gros van het leger der aanvallers bevond zich op dat oogenblik slechts op twee pas afstands van het mierennest. Toen zij bemerkten, dat het gevecht reeds begonnen was versnelden zij den pas en vielen moedig en in massa op de arme zwarten aan, die den tijd niet gehad hadden om zich in slagorde te stellen. De strijd was hevig, maar kort. De zwarten moesten het hazenpad kiezen en werden naar het binnenste der woning teruggedreven. De amazonen beklommen toen het mierennest, dat zij op militaire wijze bezet hielden. Troepen namen bezit van de voornaamste toegangen. Een groote troep verzamelde zich op den top van het gewelf. Op die wijze meester van de positie geworden, begon een troep amazonen een bres te maken in de hellende zijden van het gewelf. Eenvoudiger zou het geweest zijn, wanneer zij door de galerijen waren binnengedrongen; ongetwijfeld bestonden er voor haar gegronde redenen, die wij niet kennen, om het niet te doen. Hoe dit ook zij, zoodra de bres geopend was, verdween het gros van het leger in de belegerde vesting. Drie, vier minuten later kwamen zij door dezelfde openingen weder te voorschijn, elk een larve of nymf medevoerende. Opnieuw vormde zich de colonne en de amazonen trokken weder naar haar eigen woning.

De geroofde larven en nymfen worden door de overwin-

naars of liever door hun dienaren opgevoed en worden slaven. De mieren beproeven nimmer volwassen individuën tot slaven te maken. Zij weten, dat dit verloren moeite zijn zou, en dit strekt haar tot eer.

De slaven in een mierennest doen al het werk. Zij verzorgen de eijeren, zij zijn metselaaas, architecten, zij zorgen voor de provisie. Zij vechten voor hun meesters, wanneer deze te verwijfd zijn geworden om zich alleen te verdedigen. Geen voorbeelden zijn bekend van een slavenopstand bij de mieren en toch zouden de Spartacussen hier schoon spel hebben, want bij deze volken zijn het de meesters, die geheel en alleen den slechten invloed der slavernij ondervinden. De luiheid maakt hen stomp, hun ligchaamskrachten worden minder, en eindelijk verliezen zij die geheel als een gevolg van de ondeugden, welke steeds het deel waren van de nuttelooze aristokratie. Voor den mensch is de loop, dien dit toenemend verval neemt, een heilzame les.

Wij hebben gezien, dat de amazone nog een schitterende figuur maakt in den strijd. Maar buiten het oorlogsveld moet gij haar niets meer vragen. Zij heeft alles verleerd. Zij kan niet bouwen, niet voor voedsel zorgen, haar kinderen niet opvoeden, noch het bestier der huishouding op zich nemen. Ja, zij kan zelfs niet alleen eten. Men moet haar voeren, als een pasgeboren kind, en zij zou van honger sterven in de onmiddellijke nabijheid van een hoop honing. Wanneer de colonne verhuist, zijn de slaven genoodzaakt hun meesters op den rug te nemen. Dit is nog niet alles. De natuur heeft de amazonen gestraft door haar de werktuigen te ontnemen, die zij haar geschonken had, omdat zij die toch niet weet te gebruiken. De kaken zijn gewijzigd; zij hebben haar tanden verloren en zijn nijptangen geworden, die wel verschrikkelijk zijn in een gevecht, maar die in het dagelijksch leven tot niets dienen. In vredestijd is een troep amazonen een hoop zwakken en gebrekkigen. Men zou er te Sainte-Périne of in de Petits-Ménages geen weg mee weten, want daar moet men ten minste alleen kunnen eten. Het eenige wat men, indien zij door haar slaven verlaten worden, voor haar zou kunnen doen, zou dit zijn, dat men haar in de idioten-afdeeling in Bicêtre liet opnemen.

Huber sloot eens dertig amazonen op in een doos met overvloed van voedsel en eenige larven. In 't eerst schenen zij die tegenwoordigheid der larven te bemerken en min of meer te begrijpen, dat er iets bijzonders te doen was. Zij

namen de larven op, bragten haar dan hier dan daar heen; eindelijk gaven zij het op en lieten de larven liggen. In minder dan twee dagen stierven meer dan de helft van den honger naast den honig. De rest kwijnde weg zonder zelfs een enkele poging aan te wenden om zich uit de moeijelijkheid te redden. Huber had medelijden en gaf haar een enkele zwarte mier. Terstond ging de slaaf aan 't werk. Hij herstelde de orde onder deze uitgehongerde troep, liet ze eten, bouwde een woning voor haar, bragt de hier en daar verspreide larven bij elkaar, bevrijdde verscheiden jonge mieren, die op 't punt stonden haar toestand van nymf vaarwel te zeggen, uit de cocons en werd de redder der kolonie.

Ook Sir John Lubbock heeft amazonen opgesloten, die hij één uur per dag slechts één huishoudster gaf. De dappere kleine zwarte toonde zooveel ijver en vernuft, dat zij in dat éene uur gelegenheid vond het belangrijkste werk te verrigten, de woning netjes op te knappen en haar bewoonsters behoorlijk te voeden.

De *Strongylognathus* is nog dieper gezonken dan de amazone. Zij heeft de kracht niet meer om te vechten, hoewel zij er wel den moed toe bezit, maar laat haar slaven voor haar vechten. Om niet onbillijk te zijn voegen we er bij, dat zij hen in den strijd vergezelt. Forel plaatste eens een nest met vrije *Tetramoriën* naast een nest dat door *Strongylognathen* en haar slaven bewoond werd, welke slaven ook tot het geslacht *Tetramorium* behoorden. Terstond ontbrandde de strijd. De *Strongylognathen* wierpen zich met onbesuisden moed op haar vijanden. Zij lieten zich tot de laatste toe dooden, maar zij zelve doodden geen enkelen vijand, zoo waren haar krachten verminderd door de luiheid en de ondeugden die daarvan het gevolg zijn. Maar zij hadden het voorbeeld gegeven, de overwinning bleef aan haar soldaten. Het laatste instinct, dat haar was bijgebleven, was dat zij zich heldhaftig lieten dooden.

De *Anergates* heeft zelfs *dat* instinct verloren. Zij bezit geen greintje moed; geen spoor van eenig edel gevoel is bij haar te vinden. De zwarte mieren behoeven slechts haar poot op te heffen om deze ellendige parasieten geheel te vernietigen. Zij ondersteunen echter de invaliden met een edelmoedigheid, waarnaar men gewoonlijk in de menschelijke maatschappij te vergeefs zoekt. De mieren reinigen haar oude meesters, steken haar de brokken in den mond,

dragen en beschermen haar, en dat alles zonder eenige hoop op belooning en alleen, omdat zij de herinnering bewaard hebben van de bewondering, die zij welligt honderd geslachten vroeger gevoeld hebben voor de schitterende hoedanigheden dezer ontaarde ridders.

Onze schets zou onvolledig zijn, indien we er niet aan toevoegden, dat de *Formica sanguinea,* die zeer onlangs de slavernij onder haar instellingen heeft opgenomen, nog geen harer intellectueele of physieke eigenschappen verloren heeft. We zullen dus tegenwoordig zijn bij het leerrijk schouwspel van haar verval.

Het bewijs is alzoo geleverd, dat de mieren, evenals wij, tot verval kunnen komen. Wij zullen nu aantoonen, dat zij ook, evenals wij, voor vooruitgang vatbaar zijn, en dat de phasen, die zij tot haar ontwikkeling doorloopen, dezelfde zijn als bij ons. In haar maatschappijen vindt men de modellen terug der menschelijke maatschappijen bij haar ontstaan. Aanvankelijk, bij opening van het tooneel, een jagersvolk. Onmiddellijk daarna volgt op de ladder der beschaving het herdersvolk. Dan komen de landbouwende volken. Verder dan tot dezen socialen toestand hebben de mieren het nog niet gebragt.

V.

In een ver verwijderd tijdvak, dat Sir John Lubbock niet weet te bepalen, hadden alle mieren dezelfde zeden. Gemeenschappelijk doorleefden zij haar steenen tijdvak en leefden van de jagt. De meer begaafde rassen zijn in den loop der eeuwen meer beschaafd geworden; de rassen eener lagere orde zijn bij het uitgangspunt, dat der barbaarschheid en woestheid, blijven staan, en het is door de beschouwing van die rassen, dat we de oude geschiedenis der mieren leeren kennen.

In den tijd, waarvan wij spreken, waren er geen groote steden. Er bestonden nog niet vele koloniën en deze zochten, even als de Roodhuiden en alle jagersvolken, de bosschen en woestijnen op. Kunst en nijverheid verkeerden nog in haar kindsheid. Er werd niet veel en slecht gebouwd. Het beginsel van coöperatie en verdeeling van den arbeid was nog onbekend. Alleen ging men ter jagt en vocht op eigen hand, evenals de helden van Homerus. Een mierennest was een echt rooversnest.

Het gewone wild der mieren bestaat uit alle insecten, meer in 't bijzonder de ongevleugelde, spinnen en rupsen. Al die beestjes dragen het onaangename gevoel met zich rond, dat zij tot het wild behooren, en zijn bang op het gezigt des jagers. Zij die geen verstand hebben, verbergen zich in het eerste het beste gat, waar zij altijd ontdekt en vermoord worden. De anderen gebruiken een list. De spin krijgt de lucht van den vijand op verscheiden meter afstand, en pakt vlug zijn biezen. Een Amerikaansche natuuronderzoeker, Belt, zag eens hoe een soort van *Phalangium* door een troep jagers overvallen en omsingeld werd. Die verloor het hoofd niet. Men weet, of welligt weet men het niet, dat zij acht pooten heeft, acht lange pooten, waarmede zij een geheel mierenleger beheerscht. Met de meeste koelbloedigheid licht zij haar bedreigde pooten op, telkens vijf van de acht, die zij dan weêr neerzet waar zich op dat oogenblik niemand bevindt. De mieren loopen naar die plaats toe, zij ligt snel de poot op die gevaar loopt gepakt te worden. Het gelukte haar zich uit het gevaar te redden.

Een andermaal zag Belt een zoogenaamd "wandelend blad." Een troep mieren liep over het ligchaam van het insect heen, gefopt door zijn onbeweeglijkheid, zonder dat zij iets van het bedrog bemerkten. Ik hoor hoe een koor van kwaadwilligen uitroept, dat de abt Bergier en de conciliën wel regt hadden tot het besluit dat de beesten maar beesten zijn, omdat de verstandigste onder hen een insect voor een blad houdt, waar het over heen loopt. Wij, zoo denken zij in hun hoogmoed, wij zouden ons niet zoo laten foppen.

Zijt ge er wel zoo zeker van? We hebben hier met een man te doen, wiens beroep het is waar te nemen, omdat hij natuuronderzoeker is. Die man heeft goede oogen, een vlug verstand en is in de insectenwereld thuis: het is weder Belt, de schrijver van den "Naturaliste au Nicaragua;" en hij erkent de dupe geweest te zijn van een spin, die zich als mier vermomd had. In 't belang van hare veiligheid, had de spin het zoo goed verstaan haar vijand na te bootsen, in houding, gang en gebaren, dat Belt er door bedrogen werd en haar eerst na eenigen tijd herkende.

De insecten zijn niet de eenige slagtoffers der mieren. Zij vertegenwoordigen het gemeene wild, de niet gevaarlijke jagten, welke bestemd zijn om de provisiekast te voorzien en die ook alleen mogelijk zijn voor die wilde kolonies die geen goed geregelde troepen bezitten, niets weten van

de krijgskunst, waar ieder voor eigen rekening stroopt zonder zich om zijn buurman te bekommeren. In dezelfde mate als de rassen in beschaving toenemen en de krijgskunde zich meer ontwikkelt, veranderen ook de jagt en de oorlog van voorkomen. Voortaan bestaat er gemeen overleg, men handelt gemeenschappelijk, er bestaat een plan, discipline, er zijn opperhoofden. We hebben er reeds opgewezen dat de officieren en onder-officieren te herkennen zijn aan de plaats die zij innemen wanneer het bataillon op marsch is. Mr Bates verhaalt (*The naturalist on the River Amazons*) dat bij *Eciton drepanophora*, ter weerszijde van eene in beweging zijnde colonne "individuën met dikken kop draven, die nooit iets dragen en steeds vaste plaatsen innemen, evenals de onderofficieren bij een regiment dat op marsch is." Tot nu toe weten we, heeft geen enkele waarnemer, zelfs niet Sir John Lubbock met zijn gekleurde merken, ooit den generaal van een mierenleger gezien. Evenmin heeft men ooit de aanwezigheid eener koningin of van een mannetje in de gelederen opgemerkt. Maar wie ook het bevel moge voeren, dit is zeker, dat iemand die een harer expedities gevolgd heeft, tot de erkentenis moet komen, dat er een voorafgaand overleg bestaat en dat de rollen verdeeld zijn.

Soms bewegen zich de mieren, die op weg zijn, onder overdekte galerijen, die zij bouwen naarmate zij voorwaarts gaan. Men ziet dan hoe zij zich langzaam, altijd onder beschutting, bewegen naar het terrein, dat zij voor hare jagt hebben uitgekozen. Daar aangekomen verlaten zij de galerijen en verspreiden zich.

De jagt- of drijfmier (*Anomma arcens*) is merkwaardig om haar stoutmoedigheid. De eerwaarde Savage heeft gezien dat zij een slang van vier voet aanviel en met goed geluk. De kleine kruipende dieren, hagedissen, ratten, vreezen haar zeer en ontvlieden haar. Zoodra een troep drijfmieren een huis binnendringt, is het een "sauve que peut" voor de kleine wereld, die de schuren, de zolders, de spleten, muren en planken bewoont. Muizen, kakkerlakken, elk ander ongedierte, maken zich zoo snel mogelijk uit de voeten. De overweldigers volgen nogthans een bepaald plan, zorgen dat zij niet verstrooid raken en doorsnuffelen den eenen hoek na den anderen. Men beweert dat het grootste dier, wanneer het verhinderd wordt te vlugten, haar prooi wordt en dat zij de reuzenslang verslinden wanneer deze na haar maaltijd in een soort van verstijving ver-

keert. De heldendaden der drijfmieren zijn daarom zoo merkwaardig, omdat zij blind zijn.

De soorten met dikke koppen zijn klaarblijkelijk de soldaten van professie. Wanneer men een bres maakt in het nest van *Eciton vastator*, dan komen de werkmieren aangeloopen om de schade te herstellen en de dikkoppen komen, hare kaken in voortdurende beweging, in een dreigende houding te voorschijn. We achten hier de opmerking op hare plaats, dat het vermogen der mieren om naar willekeur dikkoppen en werkmieren voort te brengen het vermogen veronderstelt om de behoeften der kolonie te kunnen voorzitzien en berekenen.

De oorlog met zijne bezwaren en zijne gevaren heeft steeds, en te regt, als een middel gegolden om de beste karaktertrekken te doen uitkomen. Bij de mieren roept hij, evenals bij de menschen, een mengsel van goede en kwade eigenschappen te voorschijn. Buiten en behalve de schakeeringen in het individueel karakter, vinden wij het ééne mierenras dapper, het andere laf; het eene van een ridderlijken aard, het andere in 't bezit van instincten van laag gehalte. De amazone gaat nooit op de vlugt. Door vijanden omringd, verdedigt zij zich met een verwonderlijke vlugheid, heên en weêr springend en met hare spitse kaken naar het hoofd harer tegenstanders mikkend. Met één slag doorboort zij hun de hersenen. De gewonde valt op de plaats neêr, met verlamde zenuwen, krijgt eenige stuiptrekkingen en bezwijkt. Een amazone, die van de haren gescheiden is, maakt talrijke slagtoffers alvorens zij zelve sterft. Zij kent hare meerderheid, vertrouwt er op en valt zonder aarzeling aan, hoe groot ook het aantal vijanden zijn moge. Een handvol amazonen werpt zich op een leger, en bijna altijd is haar de overwinning.

Myrmecina Latreilli is, wat dapperheid aangaat, juist het tegenovergestelde van de amazone. Zij valt nimmer aan en verdedigt zich ter naauwernood. De eenige maatregelen van verzet, die zij neemt, bestaan in het naauwer maken van de toegangen tot haar nest, waar zij gewapende wachters plaatst, die, bij een vijandelijken overval, de vijanden moeten tegenhouden. Worden de wachters gedood of teruggedreven, dan is de stad ook genomen. *Myrmecina Latreilli*, die van de natuur, uit medelijden met hare lafhartigheid, een zeer harde huid gekregen heeft, rolt zich als een bal ineen, beweegt zich niet meer, en bekommert zich verder om niets.

Tetramorium caespitum is niet moediger. Bij het minste gevaar, houdt zij zich dood, pooten en sprieten als verstijfd digt tegen het ligchaam aangedrukt, zooals we dat bij doode mieren waarnemen.

Formica pratensis beleedigt den dooden vijand; zij mishandelt de lijken. *Myrmica scabrinodis* is verachtelijk. Lafhartig en roofzuchtig, zoekt zij de slagvelden van andere mieren op om de gesneuvelden op te eten.

Keeren we tot de meer edele typen terug.

Formica-rufa heeft de tactiek van den macedonischen phalanx aangenomen. In gesloten gelederen doet zij den aanval; onder geen enkel voorwendsel zal zij daarvan afwijken. Geene detachementen, bijna nooit gevechten van man tegen man; een mier, die alleen is, vermijdt elke ontmoeting met den vijand. Zelden vervolgt *Formica-rufa* een vlugteling, maar zij geeft geen kwartier en beijvert zich het grootst mogelijk aantal vijanden te dooden, nimmer aarzelend, zegt sir John Lubbock, om haar leven ten offer te brengen aan het algemeen welzijn.

Formica sanguinea daarentegen tracht eerder schrik aan te jagen dan te dooden, ten minste op hare slavenjagten. Zij spaart de bewoonsters van het overrompeld nest, laat haar ontvlugten zonder haar te verontrusten, wanneer n.l. de vlugtelingen niet beproeven de nymfen en eijeren mede te nemen, in welk geval zij zich op haar werpt en haar dwingt los te laten. Tot het uiterste gedreven verscheurt zij haar tegenstander met hare kaken.

Formica exsecta is een lief schepseltje, klein en zwak, maar vlug en dapper. Opdat het nadeel aan hare kleine gestalte verbonden geen te groot gewigt in de schaal legge, zorgt zij er voor dat zij in aantal de overhand heeft en trekt in gesloten gelederen op. In de nabijheid van den vijand gekomen, verbreekt zij de gelederen en doet den aanval, regts en links bijtend en dan hier en dan daar terug springend om de slagen te ontgaan, en dat alles met een onvergelijkelijke behendigheid en vlugheid. De vijanden bevinden zich min of meer in den toestand van een geharnast ridder tegenover een troep Bedouinen op vlugge paarden gezeten. *Formica exsecta* ziet er geen gewetenszaak in om met verscheidene te gelijk een enkelen vijand aan te tasten. Drie of vier dier dwergen maken een der reuzen van het vijandelijke leger bewegingloos door van alle kanten zijn pooten beet te pakken; een vijfde springt op zijn rug en

tracht hem den hals af te bijten, zonder dat de reus iets doen kan ter zijner verdediging. In groote veldslagen voeren zij te zamen die manoeuvre uit en onthoofden op die manier geheele regimenten.

In dit hoofdstuk hebben we alles zaamgevat wat op de militaire gewoonten betrekking heeft. In het volgende zullen we de herdersvolken bespreken.

(Slot volgt).

Bibliographie.

III.

Sommigen houden de Trojanen en Mysiers als de ontdekkers der scheepvaart toen zij de Thraciers beoorloogden, anderen weer de Samothraciers, terwijl er zelfs zijn die de Britten met hun lederen schuitjes ook in 't spel brengen.

Vóór den Trojaanschen oorlog waren de Grieksche vaartuigen zeer klein en gemakkelijk op land te halen. Homerus laat Telemachus aldus spreken : " Wel aan ! beschik me een schip en twintig reisgezellen, Die door de zee hun koers en streken met mij stellen "—en op eene andere plaats spreekt Minerva tegen Telemachus van een " schip van twintig reisgezellen, als het beste." Aan 't einde van ditzelfde boek spreekt de dichter er van als van " een roeivaartuig waarmede hij van de werf in zee gehaald werd."—n 't tweede boek van zijn *Odyssea* zegt hij : " Toen trok hij snelle schip vast in den oceaan, en heeft er ook met een de igen tot de schepen, van banken wel voorzien, vereischt, n die te slepen door zee, ten eersten met die mannen ingean." In 't 4de boek spreekt hij van 20 mannen die een hip in zee trokken, zoodat genoegzaam blijkt van hoe ringen opstel hunne schepen moeten geweest zijn. Ook at de dichter Menelaus aldus spreken, " De schepen brag-

ten we in de goddelijke zee, vooral, en rigtten voort de masten op; de zeilen vervaardigen wij, om den oceaan te peilen ten eersten, en men zat vast op de banken ree, en ieder op zijn plaats, om met zijn breede spanen, of riemen, door het schuim zich haast een weg te banen!

Plinius meldt dat Danaus, de koning van Egypte, toen hij voor zijn broeder vlugtte, het eerste schip uit vond, en met hetzelve, dat voorzien was met 5 riemen, eerst te Athene onder koning Erichton, 1511 jaren voor Christus, aangekomen is.

De Ciliciers, groote zeeroovers, bij welke zich de Syriers, Cyprioten, Pamphiliers, en die van den Pontus Euxinus voegden, waren zeer vermaard ter zee, en een langen tijd meester van de Middellandsche Zee tot aan de straat van Gibraltar, en met hun vloot van 1000 schepen hebben zij meer dan 400 steden ingenomen (volgens Plutarchus en Appianus).

Velen meenen die eer aan die van Rhodes te moeten geven, die zelfs vóór de Feniciers in Spanje kwamen en de stad Roses in Catalonia bouwden. De jalousie tusschen hen en de Cretensers op dit punt wordt door Diodorus vermeld.

Omtrent Bithynia zegt Horatius: "Hij eert u als meestres der baren, Die stout met zijn Bithynsche kiel, 't Karpatisch zeenat durft bevaren.

De Phocensen kwamen zeer vroeg uit Griekenland in Catalonia en bouwden daar de stad Empurias. Voor de Cretensen wordt ook veel gepleit, en *Strabo* spreekt van Minos II die omtrent A. M. 2550 leefde.—Ovidius laat Dedalus zeggen, "De koning Minos heerscht te water en te land."

In de dagen van Lycurgus waren, volgens *Strabo*, de Lacedaemoniers meesters van de zee en het land.—Ook worden door hem de Atheners genoemd als vermaarde zeehelden.

Herodotus meldt dat die van Phocis een langdurige zeereis ondernamen en de steden Adrie, Tyrrene en Tartassus hebben ontdekt. Zij hadden geene schepen met nebben of voorstevens maar galeijen met 50 paar riemen.

De Cretensen worden ook geroemd, maar Diodorus geeft de eer aan Neptunus, die de eerste vloot in de Middellandsche Zee bragt over welke zijn vader Saturnus hem tot hoofd gesteld had. Thucydides daarentegen spreekt van Minos, die het eerst met zulk een vloot

verscheen en zich van die zee meester maakte, nadat de Cariers hem daarin waren voorgegaan.

Dat de Cretensen beroemde zeelieden waren blijkt uit het bekende spreekwoord, *Cretensis nescit pelagus!*, dat is, "Zou een Cretenser de Zee niet kennen?"

Polycrates, vorst der Samiers, wordt door Herodotus beschreven als 100 galeijen met 50 paar riemen en de Lesbiers in een scheepstrijd overwonnen te hebben, en de eerste geweest te zijn na Minos, die getracht heeft over de zee te heerschen. Dezelfde schrijver gewaagt van de Persische zeemagt in den tijd van Darius Hystaspes en Xerxes. De eerste overwon het eiland Naxos met 200 schepen; de laatste liet over den Hellespont een scheepsbrug van 674 galeijen maken en bezat in 't geheel 1207, door verschillende volkeren geleverd. Vervolgens meldt hij dat de Koning bij Sepies, niet ver van Thermopylen, gekomen uit Azien, alleen een vloot van 2707 schepen had bijeengebragt, bemand met 241,400 man, ieder schip 200 man ophebbende, behalve nog 36,200 Persianen, Meden en Saxen, van welke er 30 op ieder schip, gelijk er ook op ieder schip met 50 paar riemen nog 80 waren, die te zamen nog 3,000 beliepen. Wanneer hij nu zijn gansch waterheir van Azie optelde, zoo beliep het 2,317,620 man, behalve de nasleep der knechten en dergenen die op de koornschepen waren. Hierbij kwam nog een ander waterheir van Europa, tot 't welk de Grieken, Thraciers en d'Eilanden 120 schepen en met den anderen nog zooveel volk verschaften, dat 't getal van de manschap, die alleen tot zijn vloot behoorde (zonder de nasleep, die nog wel eens zoo groot was, er bij te rekenen) 2,641,610 man beliep. Verder zegt hij dat de Ioniërs 360 galeijen, die van Chios 100 schepen, ieder met 400 man bezet, en de Atheners 180 schepen hadden, doch voegt er bij dat die ontzaggelijke vloot van Xerxes door 378 Grieksche schepen en de dapperheid der Atheners geheel verslagen werd.

Anderen echter houden de Feniciers voor de uitvinders der eerste schepen en de grootste zeehelden; daarom dat Homerus ze noemt *nausiklu'oi* of "lieden die door hunne schepen beroemd zijn."

Sanchoniaton verhaalt in 't Eerste boek van Eusebius— de "Præparatio Evangelica"—dat Hipsuranius te Tyrus huizen van riet, biezen en papier maakte, en dat tusschen hem en zijn broeder Usous geschil gerezen zijnde, de laatste

een boot uit den tronk van een boom hakte en daarmede in zee ging, daarom zegt Tebullius waarschijnlijk : " De Tyriër dorst d'eerste een schip op zee betrouwen." De kunst werd dat volk door Hercules geleerd, volgens Nounus Drinys : en ook volgens een penning waarop zich een man in een galei met uitgebreide handen vertoont,waarschijnlijk Hercules dien zij als den uitvinder der scheepvaart op al hunne munten afbeelden.

Onder de oorlogstoerusting van de beroemde Semiramis, die in 't jaar der wereld 1826 leefde, vindt men een vloot van. 2000 schepen, waarmede zij tegen Staurobates, een Koning van Indiën, op de rivier Indus met verlies van 1000 derzelven slag leverde. Daar deze Vorstin lang voor Tyrus bestond en lang voor alle de reeds genoemde uitvinders leefde, zoo moet men de rangschikking aldus maken, nam.:

De Hebreërs de allerondste uitvinders, na hen de Assyriërs, na hen de Feniciërs, al noemt Euripides zonder grond de zeevaart eene kunst van Egypte, die na Fenicia behoort te staan, en na alle deze komen eerst die opgeblazene grootsprekers, de Grieken.

Volgens Homerus hebben de ouden zich eerst van riemen en daarna van zeilen bediend. "Zij bezorgden voor hun zwartgemaakte schepen, het hoofdtouw, bras en riem, heel glad en als geslepen." Ook spreekt hij in 't zelfde werk, d'Odyssea, van zeilen, b.v.: "Men brast de zeilen om met welgedraaide brassen, waarop de wind begon in 't schoverzeil te wasschen." De Pheaciërs en anderen noemt hij "riemzuchtigen" of " genegen om te roeijen."

In 't 2de boek zijner minnedichten zegt Ovidius onder anderen: "Bid zelf de winden voor uw doeken om hun zegen. Help met uw eigen hand de zeilen aan 't bewegen."

In Ezechiël lezen wij: "Zij hebben uwe riemen (n.l. die van Tyrus) uit eiken van Bazan gemaakt.... de inwoners van Sedon en Arvad waren uwe roeijers. Hunne roeibanken waren van ivoor, hunne zeilen van gestikte Egyptische zijde." En in 't boek Jona: " de mannen roeiden."

Herodotus verhaalt dat de Egyptenaars de kringen en de touwen aan de zeilen van binnen, maar dat andere volkëren ze van buiten aannaaiden. De oudste soort schepen waren beter toegerust om bij zacht weder op stille binnen wateren te roeijen, dan zich op de gevaarvolle zee te begeven. Buitendien sprak men met schrik van diegenen die zich het eerst op zee begaven ; men meende dat

de zee door de goden tusschen de landen ingeworpen was om de volkeren van een te scheiden, zoo dat zij 't varen ter zee als een stoute en strafbare overtreding der gestelde palen en als eene verachting van hun wil aanmerkten Zoo leest men bij Seneca " Hij was te stout die eerst de baren, dorst met een brooze kiel bevaren, en afgestoken van de ree, grootmoedig zich begaf op zee, betrouwende op de lichte winden om dus, hetgeen hij zocht, te vinden. Dus waagde hij, (o stout bedrijf !) op een onzekere hoop zijn lijf,op een klein perk hem voorgeschreven, omzwervend tusschen dood en leven." Daarom ook zeide Anacharsis, na gehoord te hebben dat een scheepsplank maar de dikte van vier vingeren had " dat diegene die ter zee voer, ook maar zoo veel vingeren van zijn dood was." De Scytische wijsgeer Diogenes Laertius, gevraagd zijnde of er meer levenden dan dooden waren, stelde de wedervraag ' onder wat soort men de zeevarende luiden stelde.' En antwoordde verder dat die schepen de beste waren die op het drooge gehaald zijn, alzoo aanduidende dat hij het varen, van welken aard ook, voor zeer gevaarlijk hield, gelijk dan ook het woord ' gevaar ' moet worden afgeleid van den schrik en de vrees met het varen verbonden. In zijn 12de Schimpdicht zegt Juvenalis " ga heen dan, en betrouw uw allerliefste leven, aan d' uitgeholde kiel en aan den barren wind. O ! dwaas, pas zijnde maar (hoe komt gij zoo verblind ?) vier ving'ren van den dood, of op zijn breedste, zeven." Oppianus in zijn 1ste boek drukt zich aldus uit, " O ! vrienden, d' eerste, die de scheepvaart heeft gevonden om 't nat te klieven, 't zij hij is een mensch geweest, hetzij (wie weet het ?) een onsterfelijk geest, was stout, dat hij zich zulk een stuk heeft onderwonden." Homerus laat Alcinous aldus spreken " 'k vind niets zoo boos, om zelfs den sterkste af te maken, als wel de zee waarbij het ergst' niet is te schatten " Horatius rukt zich aldus uit : " Hij had voorwaar de borst wel lijf, en met drie dubbel staal beslagen, die eerst met brooze planken 't lijf, op felle zee bestond te wagen ; en zag noch t buldren, noch het slaan, van Westen tegen Noorderbergen, noch droeve regenstarren aan, noch dolle stormen uit den Zuiden." Ovidius zegt ' de schipper ziet de zee, 't gieren van de winden, niet nader dan den dood, gereed om te verslinden." In Stoboeus vindt men het volgende Die vaart, is dol, of stervens gezind, of arm," en Plautus

in Rudente zegt "die arm en ellendig wil leven moet zich in 't gevaar van de zee begeven," en op eene andere plaats. "Die zich van veel zwarigheid wil zien omringen, moet maar om zien naar twee dingen, eèn schip namelijk, én eene vrouw !"

Propertius, in lib. 3, eleg. 7, zegt. "Het hoort den winden toe, al 't geen gij wilt bejagen ; geloof me vrij, geen schip werd immer oud van dagen. Schoon ge in de haven zijt, gij vindt geen vaste trouw."

Calimachus en Lucretius hielden de zee voor zeer vermakelijk, doch van het land beschouwd. Zoo ook drukt zich Horatius uit : "Veel liever zag ik daar mijn leven afgesleten, vergetende de mijnen en zelf van hem vergeten, om van het land gerust de zee te mogen zien." En op eene andere plaats : "De zeeman schrikt, en ijst, voor 't woeden van de zee."

Volgens Plutarchus zou Cato gezegd hebben "dat hem niets meer berouwde dan deze drie dingen, dat hij eene vrouw geheimen had vertrouwd, dat hem een dag vruchteloos ontsnapt was, en dat hij te water ging daar hij te land komen kon." Terentius roemt dien gelukkig die nooit op zee geweest is, en Strabo zegt dat men "de zee als leermeesteres van ondeugd en goddeloosheid vlieden moet." In Posidippus leest men "geen onheil zag hij, die de zee nooit heeft bevaren ; een lijfgevecht is min gevaarlijk dan de baren." Virgilius spreekt van de zee als "niet te vertrouwen." Euripides noemt hem gelukkig die te huis en buiten de zeevaart blijven kan, terwijl Antiphanes meende dat "het beter was te land arm dan op zee rijk te zijn." Een wijs man behoorde zich nooit op zee te begeven, en dit denkbeeld werd zoo ver gedreven dat Propertius zich aldus laat hooren, "Vervloekt zij hij, die eerst den zeevloed heeft bevaren, om tegen dank der zee veel rijkdom te vergâren." Ovidius zegt, "men ziet te laat naar 't land, als 't touw is losgeraakt, en als de kromme kiel, de diepte vast genaakt" en Horatius "wat stervens wijze of slag van dood, vermogt dien stoutaard te verbazen, die 't zeegedrocht zoo wreed als groot en 't meer, door stormen opgeblazen, en die steenrotsen onbeducht en zonder tranen dorst aanschouwen. Die langs Epierschen boord, berucht door ramp, de kielen staan te schouwen ? Vergeefs, vergeefs heeft God bestaan, des aardrijks schoot aan alle rijen te schiften met den Oceaan, en wijzelijk van een te snijen ; nadien de volken niet te vreên met

eigen palen, and're hoeken, als Godverachters, over zeeën en zorgelijke zanden zoeken."

Met de vaartuigen zoo als boven beschreven en zich ten deele van zeilen en riemen bedienende, begaven de ouden zich niet verre in zee; zij roeiden of zeilden alleen langs den wal, overal de kust in 't gezigt houdende. Wanneer zij zich al eenigszins in zee begaven, zeilden zij op deze en gene starren, of lieten eenige medegenomene landvogels vliegen, om uit derzelver vlucht het land te ontdekken.

Ook hadden zij kennis van de twaalf Zodiac's of Dierkringsteekenen, en eenige Noorder en Zuider starren. De noordelijke waren de Slang, de Kleine Beer, Cepheus, Cassiopea, de Zwaan, de Gier, de Knieler, de Noorderkroon, Arctophylax, de Groote Beer, de Wagenaar, Perseus, Andromeda, Delta, Pegasus, 't Paardshoofd, de Dolphijn, de Pijl, de Arend, Antinous, de Slangentemmer, Berenice's haarlok, Arcturus, 't Geitje, de Bokjens, enz.

De Zuidelijke starren hun bekend, waren: de Walvisch, Orion, de Hond, de Slang, de Schenkkan, de Raven, Chiron, de Wolf, de Altaar, de Zuiderkroon, de Visch, de Eridanus of de Po, de Haas, de Groote Hond, 't Schip Argo en de Planeten (zie Ovidius).

Zij spraken ook wel van Castor en Pollux, die volgens Strabo de zorggoden der zeelieden waren, en volgens Horatius de *lucida sidera*, i.e., heldere of heilzame gestarnten, meenende dat als zij die of wel eenige lichte vlamwetjes in de lucht zagen, het dan mooi weer worden zou.

Ook was het zevengestarnte bij hen bekend. De Grieken noemden het 'Pleiades,' van het werkwoord 'pleo' ik vare, en begrepen onder dien naam de zeven dochters van Atlas; viz. Maja, Electra, Taygeta, Astenope, Merope, Halcyone en Celoeno, welke zij verdichtten onder de starren geplaatst te zijn.

Zij komen ook in Virgilius voor onder den naam van Vergiliæ of Atlantides, en werden door de ouden gadegeslagen, die gewoonlijk hunne vaart aanvingen bij derzelfs opkomen en verschijning, hunne schepen den 14den Sept. op het drooge haalden, en ná dien tijd, doch vooral ná den 11den Nov. (volgens Plinius en Vegeteus) aan geen varen meer dachten, en tot den 15den Mei, of zoo als anderen wil-

len, maar tot den 10den Maart toe, de zee, buiten de kolommen van Hercules, onbevaarbaar hielden; omdat ná den 11den Nov. Orion of Arcturus opkwam, een noordelijk en zeer winderig gestarnte omtrent den staart van den Beer; daar benevens omdat men dan lange nachten, vreeselijke stormwinden. groote duisternis, koude en meer andere ongemakken had. Die vóór den 15den Mei in zee dorst te steken werd eenvoudig als een waaghals beschouwd, en hoewel enkele kooplieden het nu en dan waagden, werden vóór dien dag geene goederen van den Staat er aan gewaagd, althans geene soldaten of andere menschen die vervoerd moesten worden.

Venus, de avondster, die ook de morgenster is, diende de zeelieden mede in het stellen van hunne koersen, waarom zij die godin ook aanbaden. Zij spraken ook van de Hyades, die goede zusters van Hyantes, dien de Grieken verdicht hebben dat hij door eene leeuwin verscheurd, en van haar beweend wordt. Om die oorzaak werden zij ten hemel verheven en Hyades, of het regengestarnte, genaamd, een woord afkomstig van het Grieksch *huiein* *) dat *regenen* beteekent. De namen dezer zeven zusters, die ook dochters van Atlas waren, zijn :—Ambrosie, Endore, Phesile, Coronis, Poline, Phoeo en Thyene.

In zijn almanak beschrijft Ovidius ze als zeven sterren die gewoonlijk met regen opkwamen. "De heldre stierkop straalt met zeven flonkerlichten. De Grieksche zeeman noemt—omdat zij regen stichten—hen ook het buigestarnte."

Homerus spreekt mede van de starren des Hemels, door Vulkanus op Achilles schild gebragt, en telt daaronder de Pleiades, de Hyades en Orion, ook wel de Groote Beer of de Wagen genaamd, en als eene vergadering van starren beschreven; ook voegt hij er bij dat zij nooit in zee dalen en altijd boven den gezigteinder blijven. "Orion, Hyades, de Pleiades, de Wagen—van anderen de Beer genaamd, die zich daar wendt—daar op Orion past, en nooit haar starre ment beneden onze kim, om weder op te dagen" (Iliad, boek 17). In het 22ste boek zegt hij van den Hond van Orion, of de Hondstar en andere meer: "Haar schitterende glans in 't midden van de nacht,—Vertoonde zich alom, begon vast door te breken—Door al de starren heen,

*) Hollandsch *huilen*.

bij welke vergeleken—Men haar Orions hond weleer te noemen plagt."

De ouden echter zeilden voornamelijk op den Kleinen en den Grooten Beer; doch op den Kleinen vooral de Pheniciers. Ovidius zegt: "Wie merkte, dat er in den Hemel Beeren waren, — De kleine Noorderbeer, waarop 't Sidonisch volk zijn streek zet, daar de Griek wel in dien naren kolk plagt op den grooten Beer gerust daar heen te varen." Ook in zijn heldinnen brief laat hij Leander aldus spreken "Geen groote of kleine Beer zal mijnen koers bestieren." Virgilius laat zich aldus uit: "Noch staat ons op gestarnte, en 's hemels loop en wetten, de Bokken en den Beer en heldre slang te letten" Het ontdekken van den kleinen Beer (door de Grieken Cynosura, dat is de staart van den hond genaamd, omdat de zeven sterren die dit gestarnte uitmaken, het fatsoen van een staart, die zich even eens als die van een hond, verheft, uitleveren) schrijft Theon aan Thales toe.

Zij diende de ouden zeer lang en het is te verwonderen dat Homerus, die in 't jaar der wereld 3036 leefde, wel van den grooten, maar niets van den kleinen Beer meldt.

Hygenies zegt dat men den kleinen beer de Fenicische star noemde, omdat Thales de Fenicier die eerst aanwees, en 't gebruik er van aan anderen leerde; doch anderen meenen dat hij zoo genaamd werd, omdat de Feniciers voornamelijk op dit gestarnte hunnen koers stelden, en zich ook eerst, en vóór alle anderen daarvan bediend hebben.

Dit bevestigt Callimachus, wanneer hij getuigt dat dit gestarnte de Feniciers eerst in Griekenland bragt.

Aratus, een oude dichter, zegt mede van dien Beer: "Daarop vertrouwende beploegen de Feniciers de breede wateren.

Van den grooten Beer zegt Theon in zijne aanmerkingen over de Phoenomena van Aratus, dat die eerst door Nauplius ontdekt is, hoewel Sophocles bij Achilles Tatius de ontdekking van deze star, en den ondergang van de Hondstar aan Palamedes toeschrijft.

(Wordt vervolgd.)

Reisindrukken van een Afrikaanschen Boerenzoon.

XIV.

Van Hendaye vertrokken wij naar Irun, alwaar wij ten 3 ure aankwamen. Deze was de eerste Spaansche stad die wij besochten. Het is een zeer net stadje met schilderachtige huizen. De groote gebouwen hebben meestal balkons in front. Hier maakten wij nu kennis met de natie, voor welke alle volkeren voorheen zoo groot ontzag hadden en uit wier midden die verdrukkers kwamen met welke onze voorvaders 80 jaren lang om des geloofs wil oorlog moesten voeren. De uitspraak der Spanjaarden deed ons vreemd op kijken, maar toch klonk ons hunne taal zeer schoon.

Hier moesten onze portmanteaux weer geëxamineerd worden. Wij werden zeer nukkerig, want bij het examineren bleken de Spaansche inspecteuren even onbeleefd en ongepoetst als de Engelsche te Southampton waren geweest. Onze goederen werden omgewroet als of wij Joodsche smousen waren. Ik maakte mij over het dooreenhalen mijner goederen zeer boos, en vroeg wat deksels het beteekende, of men dacht dat ik een smokkelaar was? waarop de inspecteur op duivelschen toon een reeks van " kerr... kerr..." op mij uitstortte. Ik verstond geen syllabe van zijn gepraat en hij van het mijne ook niet. Ik zeide hem dat hij naar den drommel kon gaan en stapte naar het biljetkantoor om onze biljetten verwisseld te krijgen, opdat wij per eerste klasse met een exprestrein die dra zou aankomen, direct naar Madrid zouden kunnen stoomen, en om dan, zoo als wij overal elders hadden gedaan, het verschil op het biljet te betalen. Doch wij hadden ons ditmaal misrekend. Wij kregen een Spanjaard die gebroken Engelsch sprak om ons

den station meester te helpen zeggen, dat wij het verschil op onze biljetten wilden betalen, maar het was te vergeefs. Hier was het niet zoo als in de andere door ons bezochte landen. Wij moesten op den volgenden gewonen trein wachten, dat slechts 16 mijlen in plaats van de 40 van de expres per uur aflegt. Bovendien moesten wij 3 uur wachten. Onze ergernis over den ellendigen Spaanschen stationmeester was natuurlijk groot. Bovendien werden bij het eten en drinken de vellen ons over de ooren getrokken. Wij betaalden 10 pence voor een kelkje ordinairen wijn. Het eten was ook vreeselijk duur. Ik dacht bij mij zelven: "Wel, geen wonder dat de Hollanders 80 jaren met je bloedzuigers en duivels hebben gevochten." Wat ons voorts trof was dat de leggers en pijpen er lagen even als bij ons bij een buiten station.

Het klimaat was er echter heerlijk, precies zooals bij ons in de maanden Maart en April. Men was ook hier overal bezig met persen. Het was inderdaad alsof wij ons in de Kaapkolonie bevonden. Het eenige dat ons hinderde was de taal die wij niet konden verstaan.

Wij vertrokken van Irun per gewonen trein ten 5 uren en stegen nu langzaam de Pyreneeën op. Weldra waren wij daar boven op en hadden een heerlijk uitzigt van daar. Spoedig echter ging de weg aan het dalen. Wij passeerden de twee kleine steden Renteria en Pasages, de laatste aan de voet van den Jaizquibelberg, een plaats in vroegere tijden van veel belang. Wij bevonden ons vervolgens bij St. Sebastian, een havenstad aan de Baai van Biscaye. De stad is bijna geheel herbouwd sedert de twee belegeringen van 1813. De straten zijn wijd en schoon, de huizen net. De stad beroemt zich op hare schoone pleinen alsook op hare kerken, militaire hospitalen en een groot en prachtig amphitheater. De baai is klein doch goed beschermd door het kleine rotsachtige eiland Santa Clara bij den ingang. San Sebastian, die eene bevolking van 13,000 zielen telt, is sedert 1854 de hoofdstad van de provincie Guipascoa.

Wij vervolgden onze reis en passeerden Alsasua, een klein onbelangrijk stadje, met 2,000 inwoners, en bereikten Sal Vatierra, op een hoogte aan de rivier Sadorra. De naburige bergen zijn bekend wegens hare groeven wit en gekleurd marmer. De trein stoomt van hier voort naar Victoria, de hoofdstad van de provincie Alva of Victoria. De stad is

gelegen op een groote vlakte digt bij de Sadorra. Zij is verdeeld in twee parten, een oude en een nieuwe. De oude straten zijn naauw en vuil, de nieuwe, wijd en schoon met sierlijke gebouwen. Wij bezochten er een met glazen overdekt plein, met schoone winkels onder het glas. De publieke wandelplaatsen zijn er heerlijk. In de grijze oudheid was Victoria een Romeinsche stad. Vervolgens passeerden wij de kleine Vanclares, Manzanos en hielden toen halt te Meranda-del-Ebro, gelegen, zooals haar naam aanduidt, aan den Zuid-oever van de rivier Ebro, die wij op een ijzeren brug overtrokken. Van hier zetten wij onze reis voort door eenige kleine dorpen en kwamen te Burgos aan, de hoofdstad van het voormalig koningrijk Kastille en van de tegenwoordige provincie Burgos, en gelegen aan den regter oever van de rivier Arlanzon. De stad mag behalve op häre pleinen, parken, museums en tuinen roem dragen op een der schoonste kathedralen in Spanje alwaar de beenderen van den Cid liggen. Wij gingen nu door Venta de Banos, nabij een minerale bron, waarvan de reputatie zoo oud als Spanje zelf is. Wij troffen overal boeren aan, bezig den druivenoogst in te zamelen. De manier van arbeiden, rijden en drijven alhier komt veel overeen met die der Italianen. De landstreek geleek ons sprekend op onzen Koeberg met stoppel- en braaklanden, weinig boomen of water, doch hier en daar wijnplaatsen. Men snijdt de druiven hier in groote manden, plaatst die op de karren en rijdt dan met twee donkeys achter elkander gespannen naar de persplaatsen, of anders met twee groote manden aan weerskanten van de donkeys hangende. Het is aardig in de droogo velden uitgestrekte wijngaarden te zien. De wingertstokken zijn in rijen die van 6 tot 24 voet van elkander zijn geplant. Tusschen deze wijde rijen in wordt er gezaaid. Op de meeste boerenplaatsen komt het drinkwater uit putten. Aan zwarte schapen ontbrak het er niet. De watermeloenen vonden wij er zeer klein en slecht. Wij verlangden erg naar onze Kaapsche.

De volgende stad die wij bereikten was Valladolid met slechts 20,000 inwoners, hoewel de bevolking in de dagen van Philips II over de 100,000 telde. Hier is hij in Mei 1527 geboren. Zij is thans de hoofdstad van de provincie van denzelfden naam en is gelegen aan den linker-

oever van de rivier Pizuerga. De bruggen over de rivier, de bogen en de overhangende huizen zijn interessant. De Plaza Mayor, of het groote plein, is een kijkje waard. Het Koninklijke Paleis van Philips III is er nog te zien. De Alamedas, of publieke wandelpaden, aan de oevers van de Pisuerga en Esqueva, zijn prachtig. Hier namen wij tiffin en vervolgden toen onzen koers door de schoone en vruchtbare vallei van Valladolid en kwamen vervolgens te Medina-del-Campo aan, vroeger een der voornaamste steden van Spanje. Haar omstreken leveren koorn in overvloed op. Om de stad zijn tallooze oude muragies te zien, die de voormalige grootheid van de eens majestueuse stad aanduiden. Nu echter telt zij slechts 6000 inwoners.

Voorts gingen wij door Gomez Nahairo, langs Ataquines en Arevalo (een oude koninklijke verblijfplaats, die nu nagenoeg verwoest is), door eenige kleine dorpen en kwamen om 3 uur aan te Avila, een stad die omringd is met een ouden sterken muur met 9 poorten en sterk gefortificeerd.

De kathedraal is een groot en beroemd stuk werk in Gothischen stijl van graniet gebouwd. De stad bezit vele kloosters, onder anderen die waar de heilige Theresa, die hier geboren werd, den sluijer heeft gekozen en ook het eerste dat door haar gefondeerd is.

Onze reisroute voerde ons thans over heuvelen beplant met olijfbosschen, en door dalen beplant met eiken- en pijnbosschen. Wij waren nu op de Quadarama bergen, vanwaar wij een schoon uitzigt hadden. Deze bergen zijn meest bewoond door herders, wier schapen, paarden en beesten overal rond grazen. In deze bergen vinden nog vele onheilen plaats, en het is ook geen vreemdeling geraden bij een der bergstations over te blijven. Het bergvolk is ruw en onbeschaafd. Wij reisden twee uren op deze rotsachtige bergen en door een aantal tunnels en gingen toen aan het afdalen met een panorama van een groote uitgestrektheid lands voor ons. Wij passeerden de kleine stad Navalperal met hare uitgestrekte eiken- en pijnbosschen, de steden Las Navas en Robledo en bereikten het Eskuriaal, "het achtste wonder der wereld." Dit kolossale stuk werd op order van Philips gebouwd ter gedachtenis van de overgave van de Fransche stad St. Quentin en overeenkomstig eene belofte door hem aan San Lorenzo gedaan. Het trotsche gebouw beslaat een oppervlakte van over de 9,000 yards en bezit 15 poorten en

17 torens, op welker spitsen de beelden van voorname mannen geplaatst zijn. Het praalt met elf honderd vensters en is enkel van graniet gebouwd. De voornaamste voorgevel maakt front naar het westen en sluit twee monumentale doorwegen in. De kerk overdekt een groot vierkant plein, geplaveid met zich afwisselende witte en grijze marmeren steenen, en is verdeeld in drie afdeelingen door vier verschrikkelijk groote vierkante pilaren. De Capilla Mayor, aan de centrale afdeeling, bevat het hoogaltaar met ettelijke gebedenplaatsen en imposante Koninklijke monumenten. Het koor heeft twee reijen zitplaatsen, 124 in elke rei, alles van het kostbaarste hout. Er is een groote predikplaats voor de priesters in het midden en twee prachtige orgels bevinden zich boven de zitplaatsen. De grafstede der Koningen is onder de Capilla Mayor gelegen. De muren zijn allen uitgelegd met porfier en kostbaar marmer en rijk versierd. Van de kerk heeft men ingang tot het binnenste klooster en in een der gallerijen is de prachtige trap, een der merkwaardigste werken in dit geweldige gebouw. De twee bibliotheken, het college, het seminarium en het paleis zijn een bezoek waard. De beeldhouwstukken, de schilderwerken en de met mozaiek uitgelegde wanden van het museum zijn treffend. Het eischte 21 jaren om dit prachtig gebouw, dat millioenen kostte, te voltooijen.

Wij waren nu nog dertig mijlen van Madrid en legden dien afstand af door de kleine plaatsen Villalba, Torrelodones, Lasrozas en Porzuelo en stoomden het noorderstation van Madrid ten half 8 in den avond van den 10den October binnen. Hier moesten wij onze paspoorten toonen. Wij huurden een rijtuig en gingen een lange distantie door de groote stad naar het Grand Hotel de la Paix, dat in een cirkel van schoone gebouwen op het prachtige Puer to-del-sol, of het centrale plein gelegen is. Wij waren juist bij tijds aangekomen om de groote illuminatie, die ter eere van 's Konings komst gehouden zou worden, bij te wonen. De Koning Alfonso en diens echtgenoote waren pas teruggekeerd van een zeebadplaats, waar zij eenigen tijd hadden doorgebragt. De geheele stad lag als in een zee van licht. Regt tegenover ons stond het schoone stadshuis, dat een heerlijke vertooning met zijn rijke verscheidenheid van lichten in het avonddonker maakte. Aan het voorportaal stond in vlammende letters in het Spaansch: "Welkom Alfonso XII

Koning van Spanje." Dit ringvormige plein is het woeligste gedeelte van de stad en ook het centraalste.

Het groote Madrid, Spanje's hoofdstad, met 400,000 inwoners, zijn prachtig plein, zijn paleisachtige hotels, en zoo schitterend verlicht, zijn schoone en groote springfonteinen in het midden des pleins, dat een grooten molenstroom in de hoogte voert, en zijne schoone welgekleede ingezetenen, maakte op ons een diepen indruk. Nadat wij ons gespijzigd hadden gingen wij een weinig naar de pret kijken, doch daar wij zeer vermoeid van de lange reis waren begaven wij ons om half twaalf een ieder naar zijne eigen welgemeubileerde kamer, uitziende op het plein, en waren spoedig in den diepen slaap gezonken. Eerst den volgenden morgen ten half 8, toen de dag reeds heerlijk aangebroken was, ontwaakten wij. Nimmer had ik mij het voorgesteld eens in de hoofstad te zullen logeren van de natie voorheen zoo gevreesd en gehaat door mijne vaderen. Na Rome heeft geen stad op mij een plegtiger indruk gemaakt dan deze. Op het plein voor ons hotel kon men het best het leven van Spanje zien. Men ziet daar een eindelooze verscheidenheid van karakters, gezigten en kleederdragten. Iedere provincie heeft daar hare vertegenwoordigers, en de ingezetenen van geen twee provinciën kleeden zich op dezelfde wijze. De vrouwen dragen geen hoeden op, maar sluijers over, hare hoofden. Dat staat haar zeer netjes. Iedere vrouw heeft tevens haar waaijer in de hand. Zij zijn van gemiddelde hoogte en blas van kleur, een weinig blasser nog dan de Franschen. Zij hebben prachtige neuzen, oogen en haren. Men kan den geheelen dag op de stoep van het hotel zitten te kijken naar al de verschillende kleederdragten en menschen op dat plein zonder dat het u verveelt. Nadat wij ontbeten hadden bezochten wij het Koninklijke Paleis, op een groot en open plein gebouwd door Philips V en beroemd als een der schoonste Koninklijke paleizen in de wereld. Van binnen is het prachtvol, doch men wordt er niet in toegelaten. Aan het zuidereinde staat het koninklijk wapenhuis. Hier verkrijgt men toegang, doch wij niet zonder onze paspoorten te toonen. Het bevat de fraaiste verzameling van oude wapenrustingen, oo logsmaterialen en andere zeldzaamheden die wij gezien hebben. Daaronder ziet men de merkwaardige wapenrustingen gedragen door Karel V, Philips I, Frans I (van Frankrijk), Christo-

pher Columbus, Koningin Isabella (bij de belegering van Grenada) enz. Men ziet er ook een rijke verzameling van oude kanonnen, geweren en andere wapenen; ook een afbeeldsel, gekroond en in staatsiedragt, van St. Ferdinand enz. Het Museum voor Zeevaartkunde digtbij is ook bezienswaard. Van hier gingen wij naar het Museum der Koninklijke kunstgalerijen, de meest aanlokkelijke schilderwerken in de wereld bevattende. De toegang is er vrij. Het schilderstuk van de jonge vrouw die haren vader, die tot den hongerdood veroordeeld was, gedurende zijn gevangenschap door de ijzeren tralies der gevangenis zoogde, die alzoo de wachters bedroog en haar vader redde, is aandoenlijk. Van haar komt het raadsel: "Stadsmuren doorzogen, Raadsheeren bedrogen" enz. Madrid bezit ook schoone kerken. Daaronder is die van het Klooster van Atocha, waarin het mirakelachtig zich bewegende beeld van de Maagd Maria in een glazen kist ligt. Het gelijkt precies op een levend mensch,met eene borst en buik die bewegen als of zij adem haalde en in diepen slaap gevallen ware. Hier heeft men ook in volle lengte het ligchaam van Jezus, met het bloed uit de wonden en van het hoofd stroomende. Het Jezusbeeld ligt er ook in een groote glazen kist. Het is aangrijpend. Niet minder aangrijpend is het beeld van San Francisco. In dat klooster is menige jonge dame geplaatst tegen haar wil, sommige slechts omdat het den ouders geliefde de priesters te behagen, anderen weer omdat zij tegen den wil der ouders wilden trouwen. De priesters zijn natuurlijk er opgesteld het klooster te vullen met nonnen. De priesters alhier worden door onzen gids volstrekt niet geroemd. Hoewel lid van de kerk gelooft hij niet aan hen en woont hij hunne godsdienstoefeningen niet bij. Hier en daar zien wij schimmen der nonnen nieuwsgierig met hare bleeke gelaten op ons starende. Wij bezochten vervolgens de Prado, de schoonste straat in Madrid, eene straat die inderdaad te Madrid is wat het Champs Elysees te Parijs en de Unter-den-Linden te Berlijn is. Zij is omtrent twee mijlen lang en fraai met rijen elmboomen beplant. Des avonds gingen Fraser en ik naar een Theatre. Vriend Greeff was niet regt wel. Wij gingen per cab daar heen, namen onze biljetten en gingen binnen. Wij kregen goede plaatsen, tamelijk voor aan, beneden. Alles ging goed van stapel. Wij verstonden de taal wel niet, doch begrepen het stuk wel. Na

de eerste pauze gingen wij wat gebruiken. Toen wij weer wilden ingaan beduidde de portier ons, dat wij onze biljetten moesten om ruilen voor dat wij konden binnengelaten worden. Wij gaven daaraan gehoor, doch konden de zaak niet begrijpen. Maar toen wij weer binnen kwamen werden ons plaatsen ditmaal vrij wat naar achter aangewezen. Wij bromden wel, doch begrepen toen dat dit bij iedere pauze gedaan werd, om den achterzittenden toch ook een kans te geven naar voren te komen. Met de tweede pauze gingen wij weer uit en rookten cigaretten, welke hier door een ieder gebruikt worden. Vriend Fraser, die met zijn Latijn, waarvan het Spaansch heel veel heeft, zich hier en daar kon verstaanbaar maken,begon, op zijn manier, met twee dames te snateren, hetgeen mij nog al pret baarde. Intusschen vergaten wij onze biljetten om te ruilen. Eerst toen de comedie reeds aan den gang was dachten wij daaraan en gingen wij om de ruiling te doen, doch de uitreiker weigerde. Wij gingen daarop met onze vorige biljetten naar binnen ; doch helaas ! wij werden spoedig er uitgezet. Wij bromden en morden en beduidden dat wij vreemdelingen van Cabo de Buena Esperanza waren, doch dat alles hielp niet. De uitreiker beduidde ons, dat wij onze biljetten moesten omgeruild hebben vóórdat het spel aan den gang was, en dat er nu voor ons niets anders over bleef dan geheel nieuwe biljetten te nemen. Wij hadden alles behalve den lust om weer 5 pesetas te betalen, dat is in Engelsch geld 4s. 2d. Wij waren zeer grimmig geworden ; maar ons restte niets anders dan stil te wezen, want de oogen der politie waren op ons gevestigd. Wij losten echter op de onregtvaardige kerels eenige noten en gingen heen. Het was nu half twaalf geworden en wij stapten voort, meenende op den regten weg te wezen om het hotel te vinden ; doch jawel, wij bevonden spoedig dat wij geheel verdwaald waren, en kwamen op de markt uit. Daar stonden een oude dame en heer met elkander te spreken. Fraser —hoewel ik objecteerde—ging naar hen toe en vroeg hun of zij hem niet konden zeggen welke de regte weg was naar het Grand Hotel des Lapaix in de Puerto-del-Sol. De Spanjaard, die zich verbeeldde dat Fraser met hem den gek speelde,werd helsch van woede en schreeuwde tegen hem. Waarschijnlijk was hij uit zijn humeur omdat wij hem gestoord hadden. Fraser keek hem bij het gaslicht bedaard aan, vroeg hem of de duivel hem

plaagde om zoo kwaad te worden, en zeide dat hij maar een oude smeerlap was, en dat het wel jammer was dat de Hollanders hen in der tijd niet allen uitgeroeid hadden: dat hij en de rest van zijn natie allen vlegels waren en voor het overige naar den duivel konden varen. Dit alles zeide mijn vriend in *Kaapsch-Hollandsch!* De Spanjaard werd woest, liep op hem toe en het gebabbel werd vreeslijk. Fraser stapte langzaam en brommend weg. Ik was intusschen in de grootste verlegenheid geraakt. Ik smeekte hem den Spanjaard te laten heenscheren; want ik was bevreesd dat er een heele bende volks zoude komen aanzetten, en dat wij dan zouden worden afgezet, vooral omdat wij door velen, zelfs door onze hotelhoudster, waren gewaarschuwd, des nachts vooral op onze hoede te zijn, omdat het aan zakkenrollers en roovers niet ontbreekt te Madrid. Mijn kleine mede-Afrikaner wilde echter aanvankelijk niet toegeven. Ik vroeg hem wat hem mankeerde, of hij niet zag dat wij ons in een ruw gedeelte van de stad bevonden, dat ik al mijn geld bij mij had, en wat ik zou beginnen als ik zou worden afgezet? Zijn antwoord was: "Man, jij moet jou nooit in een vreemd land banghartig houden; zoodra men bemerkt dat je bang bent, zetten ze je af. Neen, jongen, wij zijn immers Afrikaners. Ben jij dan bang? Ik voor den duivel niet?" Ik moest schaterlagchen, toen ik het kereltje zoo hoorde praten. Dapperder wilde ik het niet hebben. Dit standje met den Spanjaard heeft mij nog lang geamuseerd. Wij wandelden nu voort en het duurde niet lang of het geluk wilde dat wij den regten weg vonden en aankwamen bij ons hotel op het plein, waar het nog even woelig als bij dag was. Inderdaad zoo bleef het voortduren tot dat de dag weer aanbrak. Wij verhaalden al onze wederwaardigheden aan vriend Greeff, die zich over het gebeurde vermaakte en wij gingen slapen.

Den volgenden morgen (12 October) was het even heerlijk als den vorigen dag. Wij gingen de wapenschouwing der Spaansche troepen bekijken. De ruiterij zoowel als het voetvolk met hun vermaard musiekkorps zagen er boven verwachting flink uit. Inderdaad ben ik geneigd om te zeggen dat de Spaansche regimenten na die der Duitschers de beste vertooning maakten van alle die wij gezien hebben. Zij schijnen wel geoefend en zijn net gepostuurd.

Na de revue gingen wij een weinig buiten de stad. Daar zagen wij tallen van boeren met hunne producten stadwaarts komen. De meesten hebben ouderwetsche lange kap- of opene wagens, waarin een goede hoeveelheid goederen kan geladen worden. Sommige open wagens waren met wijn beladen, de meeste echter met graan. Er trokken voor de wagens van 8 tot 14 dieren, allen in enkel gelid het eene achter het andere gespannen—ezels, paarden, ossen, donkeys,—men verbeelde zich welke lange rijen dat afgeeft. Met de passagierskarren is hetzelfde het geval. De boeren kwamen met hunne lange kapkarren of wagens op dezelfde wijze de stad binnen om het stierengevecht, dat ten 3 ure zou plaats hebben, bij te wonen. De lange zweep des voermans bereikt maar de helft van het lange span. Wij konden niet anders dan over de domme manier van inspannen te lagchen.. Onze vrachtwagens, trekdieren en trekgoed in Zuid Afrika zijn veel beter; zelfs de ossen trekken in Spanje in tuigen. Het verbaasde ons dat zulke achterlijke menschen zulke heerlijke steden hebben.

Wij keerden naar ons hotel terug, namen er lunch en gingen om half 3 naar de prachtige en groote Plaza de Toros, of Amphitheatre, die een weinig buiten de stad gelegen is. Wij hadden ons op den vorigen dag van biljetten voorzien, ten einde goede plaatsen te bekomen, want wij waren brandende van verlangen om een stierengevecht, waarvan wij zooveel gehoord en gelezen hadden, bij te wonen. Spanje is het eenige land alwaar deze barbaarsche pret nu nog in de mode is. Bij het groote ringvormige gebouw met zijn zware ronde pilaren in het midden gekomen liepen wij den eenen trap na den anderen op, tot dat wij bij onze plaatsen uitkwamen. Deze waren welgelegen en wij waren tevreden. Het gezigt op de schare van menschen rondom in het gebouw gezeten was treffend, en heeft ons verbaasd doen opkijken. De indruk welke die 12.000 menschen op ons maakten kan ik niet beschrijven. Op het gewelf der ingangspoort was het muziekkorps gezeten. Vlak onder hen zijn de zitplaatsen van den Koning, de Koningin en andere hoogheden. De muziek begon te spelen, en intusschen kwamen de vechters te paard binnen, met hunne lange lansen om hoog, ook de andere vechters, en de mannen die de stieren moesten woest en woedend maken, met hunne roode vlaggen en doeken in de handen. De

ruiters, zoowel als de voetvechters en vlaggedragers, waren in uniform. Precies om 3 uur kwam Companero, een zwarte bul, binnen. De muziek zweeg. De bul liep woedend storm op de personen met de roode doeken en vlaggen. Het haar rees ons ten berge, en wij sidderden voor de stierenvechters, doch bliksemsnel wisten de vlaggedragers pad te geven. Toen de bul woedend genoeg was begon het vechten. Aan iederen kant van den grooten cirkel stond een paard met zijn ruiter, die, gereed om te vechten, een lange lans in de hand hield. Een der ruiters reed langzaam toe op den bul, die van woede bulkte en van zijn kant toestormde op paard en ruiter. De vechter stak naar den bul, doch te vergeefs. De bul schepte het paard onder den buik, wierp hem met ruiter en al op den grond, en scheurde den buik van het paard open, zoodat de ingewanden er uit puilden. Men begrijpe onze onsteltenis. Het paard bleef na een paar trekken dood liggen en de aandacht van den bul werd van den geharnasden ruiter door middel van de roode vlaggen afgewend. Ik sidderde deels van ontsteltenis, deels van medelijden met het arme paard en den ruiter. Ik keek naar mijne vrienden, en ook zij waren aangedaan. De bul viel toen het andere paard met deszelfs ruiter aan en wondde het dier zwaar. Het derde paard wilde hij echter niet aanvallen. Nu begon de strijd met de spiesdragers die te voet waren. Daar waren er twee. Ieder hunner had twee korte spiezen in de handen, in iedere hand een. De eerste ging langzaam nader tot den bul. Het dier liep op den man storm. Wij sidderden alweder en dachten dat de man nu zou doorstoken worden, doch jawel, hij plantte met onbegrijpelijke snelheid de twee spiezen in de schoft van het arme dier, dat genoegzaam onder zijn armen doorliep. Nu springt de vechter gezwind in het rond telkenmale als het woedende dier naar hem wilde stooten, zoodat hij steeds als onder de horens bleef. Het dier werd toen door de vlag- of roodedoekdragers van hem afgelokt. De arme bul stond daar nu met de twee kleine spiezen in de schoft, te bulken en te graven van woede. Nu kwam de tweede spiesvechter te voorschijn. De bul stond hem eerst bedaard aan te kijken, waarna hij meteens op den vechter storm liep. Met electrische snelheid plantte ook deze hem twee spiezen in de schoft. Het dier bulkte vreeslijk en het handengeklap van de groot schare was oorverdoovend.

Het arme beest stond nu met vier spiezen langs den nek afhangende. Nu volgde het laatste en desperaatste gevecht. De spiesdragers hadden maar een enkele gelegenheid om de spiezen in het dier te steken. Misten zij die dan was natuurlijk hunne kans voorbij en dan werden zij uitgesjist en gefloten. De paardenruiters krijgen van 15 tot 20 minuten voor hun werk. Is die tijd verstreken, dan wordt op de trompet geblazen en moeten zij voor de spiesdragers plaats maken. Doch met den allerlaatste, den dolkvechter, is het heel anders. In dit, dat het desperate gevecht genoemd wordt, is het leven des vechters op het spel. Een van beiden: hij moet den bul dooden of de bul doodt hem. De bul is echter altijd ter dood gedoemd, want mogt hij al den man dooden, dan treedt er dadelijk een ander te voorschijn die het gevecht ten einde toe doorzet. De bul stond er woedend met de tong uit de keel rumoer te maken. De vechter met zijn dolk trad te voorschijn. In de eene hand heeft hij een dolk en in de andere een rooden doek. Hij heeft een prachtige uniform aan die in de zon als goud en zilver glinstert, en is een mooije welgebouwde kerel. De bul sprong op hem toe en toen wij meenden dat de man doorstoken was, liep de bul met den dolk, springende in het rond en stond de man bedaard naar het dier te kijken. Doch daar de dolk niet dieper dan een paar duim tusschen de schouders was ingedrongen viel dezelve weer uit. De vechter nam het wapen op. Het tweede treffen begon en eindigde met denzelfden uitslag, maar bij den derden aanval was het anders. De man slaagde nu met onbegrijpelijke vlugheid er in om den dolk tot aan het handvat tusschen de schouders van het arme dier in te drijven. De bul stond nu een oogenblik stil, begon te beven, ging bedaard op de kniën liggen, zonk neder en stierf. Het gejuich der schare over het succes van den dolkvechter was groot. Doch wij waren veeleer geneigd om over het gemartel der dieren te weenen dan te juichen. Wij waren niet weinig ontroerd.

Nu kwamen er vier geuniformde mannen met vier getuigde ezels binnen. De ketting werd om den nek van Companero vast gezet, en het doode dier werd door de ezels met geweldige vlugheid uitgesleept. Alzoo ook het gedoode paard. De bul werd buiten de Plaza de Toros afgeslagt en in een oogenblik tijds voor een geringen prijs verkocht aan de armen, die dan ook in groote getallen gereed stonden om hun buit te maken.

Nu kwam bul No. 2 binnen, een woedend beest, zwart van kleur en Seviliano genaamd. Dezelfde processie stond gereed als bij het eerste bedrijf. Het dier liep op ruiter No. 1 toe en stak zijn hoorn onder den voorbuik van het paard. De ruiter met zijn lange lans trachtte hem in den nek te steken doch te vergeefs. De bul ligtte het paard met ruiter en al van den grond en wierp hen neer. De ruiter kwam, welligt tot zijn geluk, onder het paard te land. Het paard bleef dood liggen en de bul, die toen met sommige der ingewanden van zijn prooi op de hoornen wegliep, werd door de vlaggedragers van hem afgewend. De verbleekte ruiter werd van onder zijn dood en bebloed paard, waar hij op den rug lag, weggenomen. Een schok ging door ons. Het was ons een ware akeligheid. Greeff, die een groote liefhebber van paarden is, was erg verontwaardigd over den marteldood der edele dieren, en hij zag liever, zeide hij, dat de vechters, die beter wisten, de slagtoffers van het gruwelijk spel werden.

De beurt van ruiter No. 2 volgde nu. Hij reed naar den bul. Deze kwam op hem af, schepte het paard onder den achterbuik, scheurde dien open en wierp het paard met ruiter en al voor over, latende het arme dier dood op den grond liggen. De bul werd alweder met de doeken van den man afgelokt, anders ware ook hij waarschijnlijk gedood. De eerste ruiter viel ander maal den bul aan, en wondde hem ligt in den nek. Het arme paard werd nu in het blad, waaruit het bloed als stroomde, doodelijk gewond. Ook de tweede ruiter viel andermaal den bul aan, maar slaagde slechts er in om den bul te kwetsen en ook zijn paard werd door den bul tusschen de achterbeenen doodelijk gewond, zoodat het bloed het langs de beenen stroomde. De trompet liet zich hooren, en daar kwamen weer de spiesvechters die even vlug als de vorige er in slaagden om 3 van de 4 spiezen in de schoften van den bul te planten, en ten laatste trad de dolkvechter andermaal op dien het bij den tweeden aanval gelukte den bul te dooden. Geen der vechters wordt vergund den bul aan te vallen als het dier niet gereed is hen aan te vallen. Zij mogen den bul ook niet op een ander plaats dan achter den kop in de schoft, of tusschen de schouders steken. Bul No. 3, Painado geheeten, een rood, zeer woest en prachtig beest, was nu aan de beurt. De baan werd door hem in een oogenblik tijds schoon geveegd. Painado liep op ruiter No. 1 storm, en

wierp paard en ruiter, eer dat de ruiter iets kon doen, op den grond, doodde het paard oogenblikkelijk, en wonde den man zwaar. Met moeite kregen de vlaggedragers den bul van hem af. Waren deze niet haastig te hulp geschoten, en ware de man niet goed geharnasd, hij zou gewis het slagtoffer van den bul geworden zijn. Het vertoornde dier bespeurde het andere paard en diens ruiter en liep ook op hem toe. Het stak het paard met de hoornen achter het blad en drukte het arme dier met ruiter en al op den grond. Het bloed stroomde het gehavende paard uit de wonden en het bleef dood liggen. Met moeite werd zijn ruiter gered.

Ruiter No. 3 kwam nu den cirkel binnen. De bul, die nu uiterst kwaadaardig was en nog niet was getroffen, liep ook op hem toe, en eer dat de ruiter hem kon treffen smeet hij het paard op den grond en scheurde het de ingewanden uit. De ruiter werd zwaar gekneusd weggedragen en het paard bleef dood liggen.

Met ruiter No. 4 liep het even eens af: het paard werd gedood en de ruiter met moeite gered. Bij den aanval op ruiter No. 5 werd het paard doodelijk gewond, maar toen de trompet zich liet hooren, zat de ruiter nog op zijn paard, waarvan de darmen uithingen.

Het ruitergevecht was nu voorbij en Painado mankeerde niets en was even woedend als toen hij was binnengekomen. Er lagen niet minder dan vier paarden dood voor hem. Nu volgde het spiesgevecht en de twee vechters slaagden slechts er in om één spies in de schoften te brengen, hetgeen slechts berekend was om het dier nog woedender te maken. Ook dit gevecht was voorbij en Painado stond nog zegevierend.

Het laatste gevecht volgde nu en was zeer interessant. De bul stond brullend te graven. De man die ter dood gedoemd was als hij den bul niet doodstak, kwam met zijn rooden doek in de eene hand en den dolk in de andere bedaard aan. Het beest snelde op hem toe. De man stak en slaagde er in den dolk eenige duimen diep tusschen de schouderbladen te doen indringen. De bul, dol van woede, stoorde zich aan geen vlaggedragers en vervolgde zijn aanrander, die sprong over het vijf voet hooge beschot, dat overal alzoo ingerigt is, dat men met een trapje er over kan springen als de nood te hoog loopt. De bul sprong hem achterna, zoodat met den sprong de dolk tusschen de toeschouwers teregt kwam. In het rond is een cirkelgang die afgescheiden is tusschen den cirkel en de zitgalerijen met een aantal poorten. De bul was

spoedig weer door een der poorten op de baan. Het gevecht begon weer, en met hetzelfde gevolg. De man sprong over den planken muur en de bul achter aan, nu drong de dolk wat dieper en dan weer wat minder diep in. Deze aanvallen geschiedden tot twaalf maal. Het was een interessant, doch tevens akelig en desperaat gevecht. Wij verwachtten vast dat de man in den slag zou blijven, doch na een hard gevecht tusschen den uitgeputten bul die erg gekneusd was van al het over de borstwering springen en den niet minder uitgeputten en verbleekten vechter gelukte het den laatsten met een goeden steek den bul te dooden. Het handengeklap en gejuich was toen groot. Het was meer dan men verwacht had. De lieden die de doode dieren moesten laten uitslepen hadden nu meer dan anders te doen. Er waren niet minder dan vier paarden om uit te slepen.

Onder al het gejuich waren onze harten bedroefd wegens het gemartel der arme onschuldige dieren. Den dapperen en fraaijen Painado vergeten wij zoo ligt niet.

Nu kwam bul No. 4, Leon, zwart van kleur. Dezelfde manier van vechten werd ook met dezen bul gevolgd. Hij doodde één paard, wondde twee ligt en één doodelijk; met moeite werd hij door den dolkvechter gedood.

Op bul No. 4 volgde Rendero. Deze bul vocht even dapper als Painado. Hij was een fraai beest, zwart van kleur en zeer kwaadaardig. Hij was zeer vlug en streed nog langer dan Painado; geen der paarden, ruiters of spiesvechters kon hem treffen. Het eerste paard dat hij aanviel ligtte hij geheel en al van den grond zamen met den ruiter. Hij smeet het paard dood neder en wondde den ruiter zwaar. Het tweede paard stak hij door de ribben, zoodat het arme dier na een weinig bevens neder zonk en stierf. Een derde wondde hij zwaar en twee ligt. Eindelijk werd dit heldhaftig beest met een gelukkigen dolksteek gedood. Ook toen was het gejuich groot.

Nu kwam de 6de en laatste bul, Venado, mede zwart, aan de beurt. Deze maakte in een oogenblik tijd den cirkel schoon en viel den eersten ruiter zoo plotseling aan, dat deze, eer dat hij steken kon, met paard en al op den grond lag. Gelukkig kwam hij onder het paard te land, anders was hij gewis door het vreeselijk woeste beest gedood. Met groote moeite slaagden de vlaggedragers er in den bul van den ruiter weg te krijgen. "Venado" wendde zich en viel den tweeden ruiter aan. Ook deze lag in een oogwenk met paard

en al op den grond. Gelukkig dat hij present van geest genoeg was om de roode vlag voor te houden, waarop het dier toen stootte, totdat hij door de vlaggedragers verlost werd. Deze bul doodde binnen zes minuten twee paarden, en niet een der ruiters had een gelegenheid hem een steek toe te brengen. Hij wondde ook nog een paard zwaar en drie ligt. De spiesvechters bragten hem vier spiesen in de schoft. Hij liep ten laatste op den dolkvechter toe en deze trof hem tusschen de schouderbladen tot aan het handvat van den dolk. Het moedige dier beefde toen eenige oogenblikken en zonk neder, onder daverend gejuich. De bengel werd geblazen, en de doode paarden zamen met Venado werden uitgesleept. Het was nu zeven uur geworden, de zon was reeds onder, de groote schare ging uiteen en de pret voor de Spanjaarden en de akeligheid voor ons was voorbij. In dit stierengevecht zijn dus 12 paarden gedood, zeven doodelijk en een even vele ligter gewound, terwijl die ruiters ernstig gekneusd en een gewond, en zes fraaije bullen gedood werden.

De dag van den 12den October 1882, vergeten wij niet. Men kan zich de afschuwelijkheid van zulk een gevecht noode voorstellen.. Soms worden de darmen van de paarden uitgestoken, zoodat zij die op den grond slepen. Doch de ruiter mag niet ophouden met vechten, voordat het paard nedervalt. Zoo ook met de paarden, die doodelijk gewond zijn. Zij moeten onder den ruiter blijven totdat de trompet blaast, om dan welligt dadelijk te sterven. De arme bullen, hoe dapper zij zich ook verdedigen tegen hunne aanvallers, en hoe zij ook al om hunne vlug- en moedigheid toegejuicht worden, zijn gedoemd. Sterven moeten zij, al dooden zij ook 10 vechters en 20 paarden. De vlugheid der vechters op den grond is waarlijk bewonderenswaardig. Wij dachten meermalen vast dat zij door de woedende dieren zouden gedood worden. Niet een der vechters kwam bij deze gelegenheid om. Maar een week te voren was het lot hun wat minder gunstig geweest. Toen werd er door één rooden bul twee mannen en 5 paarden gedood benevens ettelijke gewond. De kracht der dieren is verbazend. Het is niets ongewoons te zien dat een bul het paard met den ruiter daarop geheel van den grond ligt en neêr werpt. Dan hebben wij ook gezien, dat een bul het reeds gedoode paard in de hoornen opneemt en het totaal van den grond opligt en in de lucht houdt. Het gelaat

van de duizenden menschen in en rondom het majestueuse gebouw was merkwaardig. Aan dames ontbrak het onder hen niet.

(Wordt Vervolgd.)

Lentelied voor iemand, die de L. niet noemen kan.

[In een der groote steden van Nederland leefde een goede dertig jaren geleden een man uit den beschaafden stand, geleerd en wel opgevoed, en in alle gezelschappen welkom. Hij had echter, bij al zijn verstand, eene *manie* die hem belagchelijk maakte. Hoewel hij de letter L volstrekt niet uit konde spreken, en daarvoor steeds de N gebruikte, wilde hij, bij iedere gelegenheid, verzen voorlezen, en nam die zelfs aan goede lezers uit de hand. Eenige dames besloten hem zoo mogelijk te genezen, en vervaardigden (of lieten vervaardigen) het onderstaande lied, dat hij dan ook dadelijk verzocht voor te mogen *nezen*, zoodra er gewag van werd gemaakt. Toen hij echter tot den tweeden regel van het derde couplet gevorderd was, smeet hij het manuscript op de tafel en riep toornig uit: "Dat is voor mij gemaakt, nu *nees* ik nooit meer verzen voor!"]

Vloei, vloeibaar spiegelglas, vloei kabblend langs de dalen!
Lach, loofrijk lommer, lach! lonk liefelijk, lindelaan!
Bloei, bladrijk bloempje, bloei! bloeit blanke lelieblaan!
Blink helder, gulden Zon! daalt lichtend, lieve stralen!
Blaat, lieve lamren, blaat! kweelt streelend, nachtegalen!
Loei, loopend mellekvee, lees malsche klaverblaan.
Lacht, blijde velden, lacht! golf lieflijk, goudgeel graan!
Vlieg, vrolijk pluimgediert, door lommerrijke zalen!
Blaas, lisplend windje, blaas! blaas lieflijk door de lucht,
Vlieg, vlieg, vlug vlindertje *), dat fladdrend ons ontvlugt.
Fluit, blijde Florimond, de liefelijkste toonen!
Streel, lieve Filomeel, den stervling door uw lied!
Lach, al wat leven heeft, lacht velden, laan en vliet!
De blijde Lente lonkt, met blosjes op de koonen. †)

(Uit de Navorscher).

---

*) Hier smeet hij het manuscript weg!

†) Lees het vers nog eens, noem de L een N, en gij zult 's mans toestand en het gelach van het gezelschap beter begrijpen!!

Gezellig Tijdverdrijf.

No. 52.—JUNIJ 1884.

PAARDENSPRONG-RAADSEL.

heer	of	aard	men	op	ker	mensch	God
sche	ko	per	lek	het	schonk	mels	Hij
veel	Die	dal	te	zal	der	at	den
of	om	hij	schiep	en	ren	maar	He
woe	of	is	of	dat	den	wat	nen
en	eer	te	veld	er	steld	op	mensch
om	len	mensch	hier	zij	de	op	ge
De*	is	ner	in	het	niet	tot	stad.

* *De* is het eerste woord.

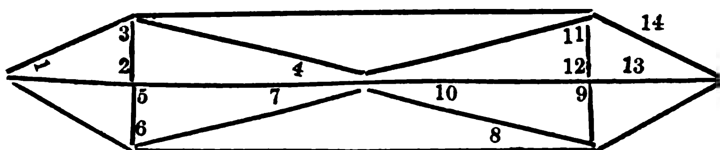
☞ De antwoorden voor April, Mei en Junij worden nu ingewacht tot 1 Augustus 1884. Twee prijzen naar verdiensten.

N.B. Er zijn klagten ingekomen dat de Raadsels op Latijnsche regtstermen door den heer De Boer Mazier ingezonden "te zwaar" zijn voor hen die geen juristen zijn. Daar is waarheid in. Zou ZEd. of een van onze geachte medewerkers ons niet eens van een paar mooije *paardensprongraadsels* willen voorzien? de antwoorden natuurlijk er bij.

De vraag van J. H. waar de naam *mebos* van daan komt, wordt door onzen Hoofdredakteur beantwoord als volgt: "van *mushmush*, het Arabisch voor abrikoos."

ANTWOORDEN OP DE VRAAGSTUKKEN No. 47, JANUARIJ.

a).

(De antwoorden kunnen verschillend zijn.)

b). Pruisen. — Berlijn, Breslau.
Engeland. — Londen, Liverpool.
Arabië. — Mekka, Medina.

c). Sicilië; namelijk door Italië, dat de gedaante vertoont van een gesteveld been.

No. 48.—FEBRUARIJ.

a). 1837. 18 x 37=666 (Openb. 13 : 18.)

b). *Weenen* in Natal. Deze naam ziet op de slagting der Boeren door Dingaan in 1838.

c). *Kroonstad* in den Vrijstaat. Dit dorp heet zoo naar de *Kroondrift*, waar het bij ligt, en deze naar een zeker paard, *Kroon* genaamd, dat daar eenmaal een ongeluk gehad heeft.

No. 49.—MAART.

Paardensprong-Raadsel.

Al is het dat een zoet gelaat
Aan alle vrouwen geestig staat,
En dat beleefd en spraakzaam zijn
U siert gelijk een zonneschijn;
Vriendinnen, des al niet te min,
Zoo bindt uw geestig wezen in,
En maakt dat niemand ooit te vrij,
Of met u zeer gemeenzaam zij.

SLEUTEL.

13	52	63	38	15	54	1	40
62	37	14	53	64	39	16	55
51	12	27	22	29	18	41	2
36	61	30	19	26	23	56	17
11	50	25	28	21	44	3	42
60	35	20	31	24	57	6	45
49	10	33	58	47	8	43	4
34	59	48	9	32	5	46	7

Van de volgende heeren en dames mogten wij oplossingen ontvangen. Die met * gemerkt, zijn bij de prijstoekenning in aanmerking gekomen.

* 1. S.—— Lady Smith, Natal.
* 2. Anna S. Franklin, Vensterstad, Albert.
* 3. P. J. van Rooijen, Georgestad.
* 4. D. G. Rossouw, Noorder Paarl.
* 5. E. C. B., Pretoria, Zuid Afrikaansche Republiek.
* 6. Helena de Labat, Worcester.
* 7. D. G. Roux, Wellington.
* 8. J. H. Groenewoud, Piquetberg.
* 9. O. S. Vermooten, Vensterstad.
* 10. J. Hoek, Oudtshoorn.
* 11. P. A. le Roux, Jr., Prieska.
* 12. M. C. van Heerden, Ladybrand, Oranje Vrijstaat.
* 13. E. C. le Roux, Fransche Hoek.
* 14. L. F. Nel, Normaal Collegie, Kaapstad.
15. P. G. R., Thomasrivier.
16. A. G., Worcester.
17. Adolph Boeckelman, Bethanie, Oranje Vrijstaat.
18. Carolina Verschuur, Calitzdorp.
19. J. W. Groenewald, Uitkijk, George.
20. P. J. le Roux, Jr., Blaauwvallei, Wellington.
21. S. D. R. C., Calitzdorp.
22. A. Reeders, Winburg, Oranje Vrijstaat.

Te laat voor ons vorig kwartaal, ontvingen we welgeslaagde oplossingen van :—

a) G. E. Westphal, Pniel, Vaalrivier, Grikwaland West.
b) D. J. G. Conradie, Calitzdorp.
c) Susanna Wilson, Cradock.

De heer Moens (Lokenburg) klaagt dat wij zijne oplossingen niet vermeld hebben. Het spijt ons evenzeer als den heer Moens zelven dat wij ze niet ontvangen hebben. ZEd. geve hierdoor geen moed op.

De prijzen zijn toegekend aan No. 2, jongejufvrouw Anna S Franklin, te Vensterstad, Albert, en aan No. 7, den heer D. G. Roux, te Wellington. Per post wordt hun de boekgeschenken toegezonden, met beste wenschen van den eigenaar van het *Tijdschrift* en den Red. van 't *Gezellig Tijdverdrijf*.

De Boerderij.

"De landbouwer mag niet teren op onderzoekingen van anderen—zelf moet hij de hand aan den ploeg slaan, om te onderzoeken wat wetenschap en ervaring elders aan de hand hebben gedaan, om, zoodoende, het beste daarvan op zijne landerijen in toepassing te brengen."

"De landbouw is de eerste van alle kunsten; zonder hem zouden er geene kooplieden, dichters en philosophen zijn; slechts dat is ware rijkdom, wat de aarde voortbrengt."

Dat de Phylloxera-questie de klip zou zijn waarop het Ministerie Scanlen ging stranden, was wel het minste van onze gedachten, toen we in een vorig no. mede de stem verhieven tegen de onvoorzigtige opheffing of wijziging van de degelijke wet waarin onze Kolonie zich mag verheugen. Zoolang er Verantwoordelijk Bestuur in deze Kolonie bestaat, leed nog nooit de Minister zulk een totale nederlaag, op eenig punt, als het pas afgetredene. Laat ons hopen dat het Upington-bewind meer aandacht aan de belangen van den Landbouw zal wijden en dat we in deze zitting een Departement van Landbouw gevestigd krijgen. Daar is wel hoop op als mannen zooals de Ed. heer D. P. van den Heever dezelfde besliste taal in de Wetgeving laten hooren als ZEd. in de *Zuid Afrikaan* van 26 April jl. uitsprak. Daar zeide hij :—

"Om de welvaart der landbouwers te bevorderen, behoort het land een Minister van Landbouw te hebben die voor den landbouwer vechten, onderzoeken en wetten maken kan, waar zulks noodig is. Een

Minister van Landbouw, niet in naam, maar in der daad, zal de sleutel en de fakkel van de welvaart van land en volk wezen." Goed gezien, en mogt de meerderheid der parlementsleden maar van hetzelfde gevoelen zijn, dan zal deze sessie gewis niet eindigen zonder dat er een van de beste maatregelen genomen zijn om het land er weer bovenop te helpen.

ONZE WIJNHANDEL.

Treurig is het gesteld met den wijnhandel. De wijnbouwer doorleeft zware tijden. Hij kan naauwelijks koopers vinden voor zijn produkt. De prijzen die men hem biedt beloonen niet. Gaat het nog een jaar of wat zoo aan, dan zullen, althans jonge beginners, naar den *Master* moeten. Een lichtstraaltje is er echter, en dat vermelden wij gaarne. Eenige ondernemende mannen in het Paarlsche distrikt, aangemoedigd door onze stukken over dit onderwerp, hebben een proefbezending van 25 vaten wijn naar Holland gedaan. De wijn, bereid volgens het voorschrift van den heer Knoop, in profekte orde in Nederland aangekomen, schijnt naar Européschen smaak te zijn en binnen kort worden er grootere bestellingen verwacht. Dit heugelijk nieuws hebben we uit den mond van een der afzenders. Wij willen die vrienden en ook andere belanghebbenden en belangstellenden herinneren aan de wereldtentoonstelling die in Belgie's hoofdstad staat gehouden te worden. Laat onze Kaapsche wijn daar toch vooral goed vertegenwoordigd zijn. Zou ons nieuwe Ministerie zich in deze zaak niet verdienstelijk willen maken? Wij hopen het.

OLIJVEN.

Veel is er reeds ook in dit maandschrift over Olijfcultuur geschreven; maar de belangrijkheid der zaak doet ons nog eens plaats inruimen voor het volgende:

De *Oudtshoorn Courant* zegt:—" De WelEd. heer B. J. Keyter, sr., dezer stad, heeft een Olijfboom in volle dragt; de takken er van zijn letterlijk met vruchten bedekt; waarvan sommige van de bessen bijna zoo groot als duiveneijeren zijn. Zij schijnen zonder veel moeite te groeijen, en konden op uitgebreide schaal in dit land aangekweekt worden.

" De Olijfboom hoort oorspronkelijk in Palestina en andere Aziatische landen en in het zuiden van Europa te huis, waar hij ook op groote schaal aangekweekt wordt. In zijn wilden staat, groeit hij als een doornstruik of kleine boom, en wordt over het algemeen in dit district gevonden. Wanneer men hem aankweekt, groeit hij tot eene hoogte van 20 tot 40 voet en bereikt eenen ongeloofelijken ouderdom.

" Men krijgt hoofdzakelijk de Olijfolie uit het klokhuisje en niet

van het zaad der vrucht, geheel en al in tegenoverstelling van den algemeenen regel die men in het plantenrijk waarneemt. In de landen waar de olijfolie voortgebragt wordt, wordt de olijfolie zeer veel als een voedingsartikel gebruikt, en op kleinere schaal in andere landen, waar men haar als geneesmiddel en tot ander gebruik, exporteert. Wanneer de olijven geplukt worden vóórdat zij volkomen rijp zijn, dan worden zij op onderscheidene wijze ingelegd; zij worden gemeenlijk eerst in kalkwater gedoopt, waardoor zij zachter en malscher van smaak worden. Zij zijn welbekend als versterkend middel voor de maag, en men zegt ook, dat zij de spijsvertering bevorderen.

"Het hout van den boom wordt ook door schrijnwerkers voor de fijnste meubelen gebruikt; het neemt een schoone glans aan, heeft zwarte donkere vlekken en aren op groenachtig gelen grond. Bij de Grieken was een kroon van olijftakjes de grootste eer die men een burger kon aandoen, die den dank van zijn land verdiend had, en in de aloude tijden was een olijftak het teeken van vrede. De plant groeit gemakkelijk van loten."

In het nommer van 17 Feb. 1883 van het *Paarlsche Advertentieblad*, vonden wij het volgende gepubliceerd, dat wij hier overdrukken:

"Olijven kunnen best door stekken (steggies) of gewortelde afzetsels worden voortgeplant. De beste tijd daarvoor is van Junij tot September. Men kan den olijfboom ook door middel van Olijfpitten aankweeken, maar dan dragen zij voor het vlijftiende jaar geen vrucht."

Wij zouden elkeen die olijfboomen wil aankweeken aanraden zulks door middel van stekken te doen, daar voor zoover onze ondervinding gaat en voor zooveel wij ook van anderen vernomen hebben, het planten van pitten te dikwijls eene mislukking is. Wij meenen echter dat het ook goed zal beantwoorden, indien men takjes van de makke olijf wil inenten op wilde boomen. Daar zij zeer veel overeenkomst met elkaar hebben, zullen zij gemakkelijk groeijen en spoedig dragen.

De heer Roth, in zijn Handboek van Tuinbouw, zegt het volgende van den Olijfboom: "Deze boom kan een van de belangrijkste boomen in de Kolonie worden. Verscheidene proeven zijn gemaakt in de Westelijke Provincie, welke het bewijs leveren dat zij goed zullen aarden, indien er behoorlijk aandacht aan gewijd wordt. Wij hebben zeer fraaije vruchten, en in groote hoeveelheid, gezien op verlaten en verwaarloosde boomen. Zij moeten geënt en geplant worden in opene en warme plaatsen. Italië, Frankrijk en Spanje voeren eene enorme hoeveelheid olie uit, en de Kolonie kan hetzelfde doen."

Ook dit berigt is van beteekenis:

"De Olijven bij den heer P. C. le Roux te Paarl schijnen zeer weelderig wortels te vatten, dat hem eene schoone toekomst tegemoet zal brengen. Verleden week werden ons door den heer Le Roux de boomen getoond die hij als stegjes 6 jaren geleden van den Botanischen Tuin te Kaapstad medegebragt had die nu omtrent 8 voeten hoog zijn, en waarvan hij een 24 tal stegjes weder afgeknipt en langs de helling van zijn tuin geplant heeft; zij zijn natuurlijk nog heel jong, doch beloven spoedig groot te zijn, en zullen de moeite die de eigenaar er aan besteedt wel dubbel beloonen. Een boom trok onze bijzondere aandacht, daar die zijne vrucht zeer groot voortbrengt, en waarvan wij aan een takje 8 stuks telden."

Wie weet, als wij eerst onzen Landbouwminister hebben, welke vlugt het aankweeken van den Olijfboom in deze Kolonie nog nemen zal, en welke schatten die ons nog zal aanbrengen!

VEEBOERDERIJ.

(Vervolg.)

ROODWATER.

De *Cape Mercury* geeft het volgende middel aan de hand: Neem een stukje blaauwsteen zoo groot als het bovenlid van uw duim, tweemaal zooveel salpeter, los dit op in twee bottels water en dien het als een dosis toe. Helpt het niet geef dan nog eens de helft van zoodanige dosis in.—Een ander middel is: Een eetlepelvol McDougalls Schapendip, opgelost in warm water en gemengd met één of anderhalve bottel koud water; zoo noodig wordt de dosis herhaald. —Nog twee middelen: *a).* Neem twee pond geschilde persiken, laat die kooken tot pap, neem dan vier lepels Engelsch zout, doet het kooksel in een halve emmer water en geef het zieke beest in. *b).* Neem twee of drie bottels bloed, vier lepels Engelsch zout en een botteltje zoete olie, doe in een halve emmer water en geef het zieke beest in.—De heer Uijs, uit Natal, schrijft: Voor Roodwater, pas goed op voor branden. De ziekte komt van gras en slecht water; maar is volstrekt niet zoo aanstekelijk als Longziekte.

JAAGZIEKTE,

Schrijft iemand, is een onverstaanbare ziekte. Daarvoor is, zoo ver mij bekend is, net één raad: Keel afsnijden zoodra gij de ziekte bemerkt; want de ouden van dagen—en ik geloof dat zij gelijk hebben—verzekeren dat de ziekte zeer aanstekelijk is. Ik zou aanraden om de schapen zooveel mogelijk *zout* te geven, dan zijn zij niet

zoo vatbaar voor allerlei ziekten. Als een schaap aan jaagziekte lijdt, is het eerste verschijnsel een hoestje, vervolgens begint het na den adem te jagen, het eerst te bemerken achter het schouderblad. Dezelfde persoon schrijft omtrent

SLAKZIEKTE.

Dit is eene ziekte die meestal hare verschijning maakt op de hooge, zwartturf moddervalleijen, voornamelijk met natte jaren. Voor eenige jaren zijn er in de afdeelingen Albert (Stormbergen), Dordrecht, Barkly, enz. duizenden schapen aan omgekomen. De *slak* is even als een klein paddevischje, en wordt bij dozijnen in de longen en longpijpen [en de lever dan?] gevonden. Schapen die hieraan lijden zijn lomerig, krijgen een zwam onder den keel en teren uit tot dat zij sterven. Zoover ik weet is de eenige raad, zulke schapen naar een brak droog veld te laten trekken en volop *zout* te geven.

GALZIEKTE.

De heer A. Kotzé schrijft:—"Zoover ik weet helpt Stockholm teer voor de galziekte; twee tot drie lepels vol zal een beest geen kwaad doen. Maar geef het in vóór het beest ziek wordt; want is het eerst ziek dan twijfel ik of er wel een raad voor uitgevonden is." Een andere raad is: een kwart pond Engelsch zout met water ingeven.

HARTWATER.

Twee lepels zout met een halve lepel koperrood.

BEKZIEKTE.

a) Neem een eetlepel parafine olie en geef het schaap in, zoodra gij bemerkt dat het ziek is; *b*) Zuurlimoensap is ook goed, het drijft de koorts uit; *c*) Maak de bek met terpentijn nat en laat het schaap er een slokje van drinken; *d*) Parafine olie aansmeeren.

VARIA.

(uit verschillende Landbouwbladen).

AANBRENGING VAN LICHT IN DE STALLEN.

Een Amerikaansch blad, de "Southern Planter," vestigt de aandacht op het feit, dat de koeijen met mooi, zonnig weer het meeste melk geven, daarom is een warme, lichte stal beter dan eene, die somber en koud is, of waarvan het licht slechts aan den noordkant invalt. Sommige boeren houden er stallen op na, waarin volstrekt geene vensters zijn aangebragt en waarin de stralen der zon slechts dan kunnen binnendringen, wanneer de koeijen naar buiten

gedreven worden om gedrenkt te worden, of wanneer de stal schoongemaakt wordt.

Een boer liet zijn stal geheel en al verbouwen; hij zorgde dat er een flink aantal vensters aan de zuidzijde werden aangebragt en zag met verwondering, maar tevens met groot genoegen, dat de dieren met minder voedsel veel meer melk gaven, dan dit het geval was in de oude stal.

ZUIVER WATER.

Dat het van het grootste belang is om het vee steeds van zuiver drinkwater te voorzien, wordt door den heer Dancel aangetoond. Deze is namelijk na herhaalde en naauwkeurige onderzoekingen tot het besluit gekomen, dat de hoeveelheid melk afhangt van de kwaliteit van het water, dat door de koeijen wordt gebruikt. Zelfs beweert hij, dat die hoeveelheid toeneemt als men de dieren aanwent om veel te drinken. Eene koe die per dag slechts 27 quarts water gebruikt, geeft slechts weinig melk, terwijl eene koe, die 50 quarts per dag drinkt, niet anders dan een goede melkgeefster zal zijn. Daarenboven geeft onzuiver water een onaangenamen smaak aan melk of andere zuivelproducten. Men zij dus voorzigtig, en geve de koeijen geen water uit nabijliggende poelen of vijvers, dat niet stroomend zijnde, vele onzuivere bestanddeelen bevat. Wel is waar heeft men dikwijls gezien, dat de dieren dit water boven stroomend water verkiezen, maar de ondervinding heeft geleerd, dat de boter en kaas nooit van goede kwaliteit kunnen zijn, wanneer men ze hunnen gang laat gaan; daarbij komt nog dat de gezondheidstoestand van het vee evenzeer lijdt bij het gebruik van bedorven water, als die van den mensch.

BEVOCHTIGEN VAN HAVER MET PETROLEUM TEGEN DE VRETERIJ.

In 't voorjaar van 1883—zoo schrijft de heer K. de Boer uit Hoogkerk in de *Prov. Gron. Ct.* van 20 Maart—werd in uw blad door den heer A. Boekmeijer den wenk gegeven, om zaaigraan of pootgoed voor de bestelling van het veld met petroleum te bevochtigen.—Ik heb met het beste gevolg een proef genomen met een akker die, bezaaid met geprepareerde haver, geheel geen last had van vreterij, terwijl de daar naast gelegenen bijna geheel werden verwoest.—De met petroleum bevochtigde haver groeide fleurig door, zoodat, naar het mij toeschijnt, de petroleum zoo al niet bevorderlijk, toch volstrekt niet nadeelig is voor de groeikracht.

In de Luxemburgsche *Annalen*, no. 9, van 2 Maart dezes jaars, heeft D. M. een opstel geschreven "Zur Berufsbildung unserer Bauernmädchen." Hij maakt zich sterk, dat ieder ware voorstander van vooruitgang op landbouw-gebied het met hem eens zijn zal, als

hij verklaart, dat eene *praktische huishoudschool voor boerendochters* onmisbaar noodig is. "Zullen," zoo schrijft hij, "onze middel- en kleinere boeren geholpen worden, dan moeten wij meer dan tot heden het geval was onze huisvrouwen en boerenmeisjes in den kring van ons streven naar vooruitgang trekken, want:

Gelijk de vrouw, zoo de man!
Gelijk de man, zoo de Staat!
Gelijk de Staat, zoo de jeugd!
Gelijk de jeugd, zoo de familie!
Gelijk de familie, zoo het leven!
Dus: Gelijk de vrouw, zoo de toekomst, zoo de maatschappij!
Zijn alle vrouwen goed, dan zijn het ook alle mannen!"

EIJEREN.

Iemand, die niet alleen in het bezit is van een groot aantal hoenders, maar die zich tevens toelegt om er zooveel mogelijk voordeel van te trekken, schrijft, dat het aantal eijeren, in 1883 door 27 kippen gelegd, 4048 bedroeg; de drie beste maanden waren April, Mei en Julij, de drie slechtste December, November en October. Het waren Minorca-kippen, die gevoed werden met boekweit, gerst en maïs, terwijl een uitgestrekt grasveld ter hunner beschikking stond. Ieder jaar, zoo zegt de correspondent, worden de oude kippen van de hand gedaan om voor jonge plaats te maken; dit is het voordeeligste wat men doen kan. Minorcakippen zijn verreweg te verkiezen boven alle andere, daarna komen de Livorno- en Hamburgerkippen.

NIEUW-ZEELAND, met eene oppervlakte van 241,782 vierk. k.m., bezat in 1834 van *schapen* 1,523,000 stuks, in 1868 reeds 8,419,000, en thans ongeveer 13,570,000 stuks. In de laatste 21 jaren werd het aantal 7 maal grooter, het gewigt der wol is verdubbeld, en de woluitvoer geeft per schaap gemiddeld eene waarde van 5s., of 2d. meer (zegt de *Ill. Lw. Z.*) dan in de koloniën op het Australische continent. Ook is de hoeveelheid vleesch der schapen van Nieuw-Zeeland in het algemeen grooter, daar er schapen van 75 kilo voorkomen. Er is nog ongeveer 209,625 vierk. k.m. onverkocht kroonland en voor veeweide is nog een oppervlakte beschikbaar, ongeveer ter groote van Ierland.

D. d. 12 Maart is in het *Dagbl.* van 15 Maart geseind uit *Washington*: De secretaris der Vee-commissie heeft ter kennis van den Minister van Finantien gebragt, dat de thans in *Kansas* heerschende *veepest* daar door twee Schotten, die direct van een besmette kudde in Schotland kwamen, in hun kleedingstukken is overgebragt.

Godgeleerdheid en Wijsbegeerte.

DRIE APOLOGETEN van naam zijn onlangs overleden. Een Fransche Philoloog en Orientalist, een Duitsche Philosoof en een Deensche Theoloog. Eén enkel woord ter hunner nagedachtenis mag wel in het *Tijdschrift* verschijnen.

De grootste dezer drie was stellig de Franschman—*Francois Lenormant*—wiens werken over de geschiedenis en bij name zijn: "Histoire ancienne de l'Orient," zijn "Premières Civilisations," en zijn "Origines de l'histoire d'après la Bible et les traditions des peuples orientaux", hem kenmerken als een apologeet van groote bekwaamheid. Hij heeft aan de Theologische wetenschap groote diensten bewezen. Hij stierf niet veel over de 46 jaren oud.

Een tweede is *Herman Ulrici*, een man die op een ander gebied zich bewoog, doch veel heeft bijgedragen tot de wetenschappelijke bespreking van Theologische vraagstukken. Vooral tegen de materialistische natuurphilosofie en anthropologie trok hij met goed gevolg te velde. Als kenner van Shakespeare, en beoefenaar der kunst, stond hij hoog aangeschreven in Duitschland. Maar van meer belang voor den Theoloog zijn zeker zijne werken "Gott und die Natur," "Gott und der Mensch," beide tezamen eene encyklopaedisch geheel vormend, daar zij handelen over anthropologie, psychologie, ethica in haar onderling verband. Zijn heengaan laat eene opene plaats die niet ligt zal worden aangevuld.

De derde op onze lijst is *Hans Lassen Martensen*, schrijver der Dogmatiek en Christelijke Ethica, werken, die zullen leven zoolang de theologie als wetenschap leeft. Oorspronkelijk in 't Deensch verschenen, daarna in 't Engelsch en Hoogduitsch vertaald, vonden zij in alle kringen ingang. Het leven van Martensen was niet zonder strijd. Eerst tegen de liberale partij aan wier hoofd Clausen stond en daarna tegen den Separatist Sören Kirkegaard, was zijn werk als Bisschop der Luthersche Kerk niet zonder kommer en zorg. Doch wat hij ook was als kerkvoogd, "met zijn dood wordt een theologisch tijdperk afgesloten, en dit ook geeft aan zijn heengaan eene bijzondere beteekenis. Zijne theologie werd door het in de eerste helft dezer eeuw heerschende idealisme gedragen, dat zijn stempel heeft gezet op de philosofie, poesie en politiek van dien tijd. De tegenwoordige tijd heeft niet zulke verhevene beschouwingen en

aspireert niet zoo hoog, maar durft zich daarentegen, mogelijk beroepen op een naderbijkomen tot de waarheid." Zoo schrijft men over hem na zijn heengaan. Hoe het ook zij, een man als Martensen oefent grooten invloed uit en zal nog spreken nadat hij gestorven is. Zijn naam en zijn werk kunnen niet ligt vergeten worden.

Niet minder te betreuren is de dood van Dr. J. H. LANGE, den welbekenden Hoogleeraar te Bonn, schrijver van het "Leven van Jezus" en redacteur van het "Bibelwerk," dat reeds in zoovele talen is vertolkt. In een van de kanalen aan den Rijn, zoo luidt het berigt, is hij verdronken. Zijn vriend Van Oosterzee heeft hij niet lang overleefd. In hoogen ouderdom is hij heengegaan, en dat heengaan zal worden betreurd door de gansche theologische wereld. Duitschland verliest veel in hem, en de Duitsche theologie evenzeer.

EEN NIEUW HANDSCHRIFT.

Philotheos Bryennios (eerst metropolitaan van Serrae in Macedonie, nu metropolitaan van Nicomedie) die zich reeds vroeger heeft verdienstelijk gemaakt door de ontdekking en uitgave van de brieven van Clemens en van het Diatessaron van Tatianus, heeft nu pas weer een belangrijk document aan het licht gebragt en met Prolegomena en aanteekeningen verrijkt, uitgegeven. Deze Codex is uit de *elfde eeuw* afkomstig en draagt tot titel "De leer der Apostelen." Naar de meening van geleerden is het geschrift zelf opgesteld in de jaren 120—160, dus, in de tweede eeuw na de geboorte van Christus. Is dit waar, dan hebben wij hier een allerbelangrijkst document—even belangrijk als de "brieven van Clemens" door denzelfden Bisschop Bryennios aan 't licht gebragt. De *Guardian*—het hoogkerkelijk orgaan in Engeland—heeft reeds eene vertaling van het handschrift in zijn kolommen opgenomen en het is zeker dat in sommige kringen veel waarde zal worden gehecht aan deze nieuwe bijdrage tot de kennis der eerste eeuwen onzer jaartelling. Het document in omvang staat gelijk aan Paulus brief aan de Galaten. Maar wat bevat dit document, zal misschien meer dan een van onze lezers vragen? Het zal dus best zijn in 't kort den inhoud van dit belangrijk handschrift mee te deelen. Het eerste gedeelte van het boek heeft groote overeenkomst met den brief van Barnabas, en men vindt er vele aanhalingen uit de bergrede van onzen Heiland, vooral met betrekking tot het niet vergelden van kwaad met kwaad, het doen van aalmoes, het vasten, en dergelijke dingen meer. Het bevat waarschuwingen tegen allerlei heidensche praktijken waaraan christenen blootgesteld waren in die dagen, t.w. waarzeggerij en het waarnemen van allerlei mystieke cere-

meniën. Het tweede deel is van meer belang. Daar wordt ons geleerd hoe de oude Kerk werd georganiseerd. De doop in den naam der Drieëenheid is hoeksteen van alles. De doopsbediening moest plaatsvinden, indien mogelijk, in loopend water. Indien loopend water niet kon worden verkregen, dan eenig ander water, zelfs wanneer het warm is. Is men niet in staat den doopeling in te dompelen, dan mogt men driemaal water uitgieten, en dit moest gepaard gaan met vasten. Dit vasten moest niet zijn als dat der Farizeërs, des Maandags en Donderdags, maar op Woensdag en Vrijdag. De gebeden ook moesten niet als Joodsche gebeden worden ingerigt; het Gebed des Heeren moest driemaal 's daags worden uitgesproken. Maar wat nog belangrijker is, *het Gebed des Heeren is er in opgenomen met de doxologie* er bij (een bewijs dus dat de doxologie reeds zeer vroeg in gebruik was). Regelen voor de avondmaalsbediening volgen met een kort gebed bij het gebruik der beide elementen en een kort dankgebed daarna. Dan hebben we eene beschrijving van toestanden die ons doet denken aan de brieven van Paulus. Apostelen, profeten, bisschoppen en diakenen, worden genoemd, en hebben hun werk behoorlijk aangeduid en omschreven. Door Apostelen worden schijnbaar zendelingen of Evangelisten aangeduid. De Profeten hadden vaste betrekkingen en een bepaald arbeidsveld. Voor geld moesten zij niet profeteren, maar moesten worden ondersteund door de gave der eerstelingen. Bisschoppen en diakenen worden genoemd. Over hun ordening wordt veel gezegd; zij worden voorgesteld als het werk van profeten en leeraars verrigtende in de gemeente. Van Presbyters wordt niet gewaagd, terwijl aan den anderen kant de Profeten beschouwd worden als de Hoofd-Priesters der gemeente. De dag des Heeren wordt erkend als de Christelijke feestdag. Op dien dag moest het avondmaal worden bediend en moesten alle twisten beslecht worden.

Deze en dergelijke dingen worden er aangetroffen in dit pas-ontdekt handschrift. 't Is onmogelijk reeds nu een beslissend oordeel over de waarde van het document uit te spreken. De geleerden zullen zich moeten laten hooren, en alles aan een strengen wetenschappelijken toets onderwerpen. Bryennios heeft zeven jaren lang gearbeid aan het werk zelf. Zijne aanteekeningen en dissertatiën zijn van groote beteekenis. Hij heeft kennis gedragen van wat Westersche geleerden over de Christelijke oudheid hebben geschreven en daarvan goed gebruik gemaakt. Wat ook al de uitkomst der kritiek moge zijn, wij hebben in deze ontdekking van den Oosterschen bisschop een allerbelangrijkste bijdrage tot

de kennis der Kerkgeschiedenis der eerste eeuwen. Lang hebben geleerden gezocht naar een document, dat door de geschiedschrijvers in de eerste eeuwen gedurig werd aangehaald. Clemens, Athanasius, Eusebius haalden het aan. Clemens in zijn Stromata spreekt er van als de Schrift. Eusebius brengt het in verband met Hernas, den brief van Barnabas, en de Openbaring, en noemt het met den naam "Leer der Apostelen," *didachai toon Apostoloon.* Athanasius beschrijft het als een niet-kanonisch, doch uiterst belangrijk werk. Eindelijk is dit werk aan het licht gebragt. Wat de invloed van deze ontdekking zijn zal, moet later blijken.

EENE NIEUWE SECTE IN PERZIE.

Terwijl het gansche Oosten in beweging is gebragt door den Mahdi en zijn aanval in de Soedan, komt er berigt uit Perzië omtrent eene nieuwe secte, die zich snel schijnt uit te breiden. Dr. Bruce, zendeling van de Engelsche Kerk aldaar, beschrijft de aanhangers dier secte, die hij Baaby's noemt. Hun leer is een mengsel van Christendom, Mahomedanisme en Pantheïsme. Dr. Bruce vertelt dat hij langen tijd gesproken heeft met een man, die beleed te gelooven aan de Godheid van Christus, aan de menschwording van den Zoon Gods en aan zijn sterven voor de zonden der wereld. Echter hebben zij hiermee verbonden het denkbeeld dat God zich immer geopenbaard heeft door de eene of andere persoonlijkheid. Eerst Christus, toen Mahomed. En nu is er een profeet dien zij volgen, wiens naam Beha is en die aan 't hoofd staat der secte. Honderd duizend aanhangers hebben zich bij hem aangesloten en het getal groeit aan. Bitter werden en worden zij vervolgd. De Baabys hebben reeds martelaren.

Zij gelooven in de wederkomst van Christus, maar verwachten die komst eerst als de zon verduisterd zal worden, met maan en sterren en uit den hemel vallen. Onder zon, maan en sterren zijn te verstaan de tegenwoordige bestuurders van Kerk en Staat. De Kerk van den tegenwoordigen tijd is het Mahomedanisme of liever was het totdat Beha opstond. Beha is de wedergekeerde Christus.

Wat zeer de opmerking verdient is, dat Beha beveelt, dat men vriendelijk moet omgaan met de Christenen en hunne boeken moet lezen. "Waar onze colporteurs komen," zegt Dr. Bruce, "worden wij zeer hartelijk welkom geheeten."

Zou de opkomst dezer secte als een teeken des tijds moeten worden beschouwd?

BEZOLDIGDE OUDERLINGEN.

In den Amsterdamschen kerkeraad is er groote opgewektheid, ja, wij mogen zeggen, groote strijd geweest. In dien strijd speelt natuurlijk Dr.

Kuyper een gewigtige rol. Het gold hier de vraag: op welke wijze kan worden voorzien in de schreijende behoefte aan kranken- en huisbezoek in de groote steden. "De kerk van Amsterdam," zoo schrijft Dr. Kuyper, "telt 175,000, vertegenwoordigende 35,000 huisgezinnen. Hiervoor beschikbaar heeft men 20 predikanten en 40 ouderlingen, zoodat gingen ze zaam elke predikant door de bank 7000 en elke ouderling 3500 bezoeken 's jaars zou moeten afleggen (indien elk huisgezin, naar eisch van gereformeerd kerkregt minstens vier malen 's jaars bezocht werd.)"

Daar dit nu onmogelijk is moet een groot deel der gemeente onbezocht blijven, zoodat er sommige gezinnen zijn die in 20 of 30 jaren geen predikant gezien hebben.

Om hierin tegemoet te komen had men wel catechiseermeesters aangesteld en broeders in de verschillende wijken der gemeente. Maar 't was wel te voorzien, dat deze hulpmiddelen slechts op zeer beperkte schaal konden helpen.

Derhalve werd het voorstel gedaan om een tiental ouderlingen aan te stellen die heel hun leven aan de zaak zouden wijden en in een jaar 3500 bezoeken kunnen afleggen, dat 35000 voor de 10 geeft, zoodat op die wijs alle gemeenteleden minstens eenmaal per jaar aan hunne huizen kunnen worden bezocht.

Geeft men dan aan zulke ouderlingen een tractement van *f* 1200 of £100 per jaar, dan heeft men eene jaarlijksche uitgaaf van *f* 12000 of £1000, en voor die betrekkelijk geringe som is dan de gemeente bezocht op behoorlijke wijze.

Dit voorstel echter is met eene meerderheid van *drie* verworpen.

Een kenmerk van de theologie in onze dagen is het apologisch karakter dat zij draagt. En geen wonder, daar de strijd zoo hevig is op bijna elk gebied dezer wetenschap. Aan apologetische werken is er geen einde. Onder anderen dienen genoemd te worden:

DRUMMOND'S "*Natural law in the Spiritual World,*" waarvan in tien maanden tijds *acht* uitgaven of *veertien duizend exemplaren* het licht hebben gezien. Geen boek is ons in den laatsten tijd in handen gevallen, zoo degelijk en pittig als dit werk van den jeugdigen geleerde uit Glasgow. Hij is in de eerste plaats een man der wetenschap, die voorlezingen over natuurkundige onderwerpen houdt in het College van de Vrije Kerk te Glasgow, waarvan hij professor is. Doch hij is christen bovenal. En de vraag is natuurlijk bij hem opgekomen, hoe zijn christendom te rijmen met zijn natuurkunde. Zal de klove tusschen beiden worden gedempt? Zijn er wetten in de hoogere wereld des geestes, waarvan wij eene afspiegeling hebben in de lagere? Is de natuur niet door God geschapen, en zal er dus niet in haar sporen te vinden zijn van die hoogere wetten, die ook in de geestelijke wereld zich openbaren? Op vragen van dergelijken aard geeft Prof. Drummond antwoord in zijn boek, welk

antwoord en de theorie daarop gebouwd als "eene nieuwe ontdekking" mag worden beschouwd. Wij bevelen dit werk ten sterkste aan. Op grond van wat de *natuur* hem heeft geleerd bewijst Prof. Drummond, dat de eischen van het geestelijk leven niet bloot herseneschimmen zijn, maar naar eeuwige wetten moeten worden geregeld, die door God zelf zijn bepaald.

DR. SINCLAIR PATERSON, die reeds vroeger in het belang van den Pentateuch in de bresse gesprongen is in zijn werkje: *In Defence: the earlier Scriptures*, heeft als *pendant* een nieuwe reeks in het licht gezonden onder den titel: *In defence: the fourfold life, its antecedents and consequences*, waarin hij voor het Nieuwe Testament en bij name voor de Evangeliën doet wat hij vroeger voor de vijf boeken van Mozes heeft gedaan. Het probleem dat door hem wordt onderzocht is vervat in de vraag: waarom hebben wij vier Evangeliën en niet slechts een? En zijn antwoord—Mattheus schreef voor den Jood, die de antitype zoekt en vindt in het Oude Testament. Markus komt onder den invloed van den Romeinschen geest en geeft eene beschrijving van "Masterful service and success." Lukas is Grieksch van afkomst en schrijft voor Grieken. Derhalve stelt hij ons voor den mensch Christus Jezus. Johannes schrijft een "complementair" Evangelie, waar hij alles zamenvat in de voorstelling van Jezus als God geopenbaard in het vleesch. Voor studenten en jonge theologen zijn zulke geschriften van beteekenis.

Nog wijzen wij op PROF. FISHER's "Grounds of Theistic en Christian belief;" en PROF. WEIS's "Leven van Jezus," vertaald in Clark's library, werken die tijdig en de studie waard zijn. Over eerstgenoemde kunnen wij niet veel zeggen, en van laatstgenoemde kennen wij voor als nog slechts het eerste deel. Clark kondigt aan de vertaling van "Sartorius, Heilige Liebe," een werk dat door velen welkom zal worden geheeten.

Vrienden van Beck zullen met genoegen vernemen dat zijne "verklaring van de Openbaring van Johannes" het licht heeft gezien tegen den billijken prijs van omtrent 4s., en dat zijn "Voorlezingen over den Brief aan de Romeinen" worden aangekondigd.

Nog dient te worden vermeld dat onder redactie van Prof. Huxley een nieuw "Agnostisch Jaarboek" (*The Agnostic Annual*) het licht ziet. Bedenkt men dat Agnosticisme slechts een moderne vorm is van het naakte Atheisme, dan begrijpt een ieder dat dit nieuw philosophisch tijdschrift niet zonder invloed zijn zal in meer dan één kring.

Te betreuren is het zeker dat "The Shield of Faith" door Dr. Sexton geredigeerd en tegen het Secularisme gerigt, zooals het door Bradlaugh *cum suis* wordt verkondigd, met het einde des vorigen jaars heeft opgehouden te bestaan. 't Was een zeer lezenswaardig tijdschrift en goedkoop.

De Universiteiten van Europa.—Het land in Europa dat het rijkst

aan universiteiten in Duitschland. Tegenwoordig zijn er 22 hoogescholen, met 2011 hoogleeraars, en 24,442 studenten. Oostenrijk heeft 10 universiteiten met 979 onderwijzers en 15,878 studenten. Engeland bezit 8 eigenlijke hoogescholen, en 7 zoogenaamde "colleges," met 509 onderwijzers en 18,170 leerlingen. Frankrijk heeft geen universiteiten door den Staat ondersteund, slechts faculteiten, en wel 18 juridische, 11 medische, 15 medische voorbereidingsscholen en 80 *Facultés des sciences et lettres*, die tezamen 1184 leeraren en 15,526 studenten hebben. Buitendien bezit Frankrijk 5 Katholieke universiteiten. Italië heeft 17 Staats- en 4 vrije universiteiten met 1,665 onderwijzers en 11,728 studenten. Rusland telt 8 hoogescholen met 709 docenten en 10,305 leerlingen. Zweden en Noorwegen 4 universiteiten, 243 onderwijzers, 3,425 studenten. Holland heeft 5 universiteiten, 192 docenten en 1,685 studenten. Belgie 4 universiteiten, 253 docenten en 4,072 studenten. Zwitserland 6 universiteiten, 375 docenten, en 2,031 studenten. Spanje 10 universiteiten, 475 docenten en 13,722 studenten. Roumanië 2 universiteiten met 87 docenten en 693 studenten. Portugal, Griekenland, Servië en Turkije bezitten elk 1 universiteit.

Correspondentie.

BOOMEN.—De heer Cillie zendt ons het volgende:—1stens. Een uittreksel uit een nuttig Boek. In streken die met bosschen bedekt zijn, is de lucht gewoonlijk vochtig, en regen en daauw maken den grond vruchtbaar. Gelijk de bliksemafleider de electrische stof uit de donderwolk lokt, zoo trekt het bosch uit de wolken den regen, die, nedervallende, niet slechts het geboomte verfrischt, maar zijne weldaden over naburige velden uitstrekt. Het bosch dat eene groote uitdampingsopperrlakte is, geeft aan zijn eigen bodem en aan alle omliggende landerijen een overvloedigen levendgevenden daauw. Het is waar, er valt minder daauw op een groot en digt bosch dan op de omringende weiden, die, daar zij door de hitte van de zonnestralen bij dag sterker verwarmd worden, ook door uitstraling van warmte sneller afkoelen. Maar wij moeten opmerken dat de vermeerderde afzetting van daauw op de naburige velden ten deele te danken is aan het bosch zelf, want de digte, met waterdamp verzadigde luchtlagen die over het bosch drijven, dalen [illegible] stille avonden neder gelijk wolken op het dal en in den morgenstond [illegible]ngen er daauwdroppels of liever daauwparels aan het gras en de bloe[illegible]n van het veld. In één woord: de bosschen oefenen in het binnen[illegible]d der vastelanden een gelijken invloed uit als de zee doet op het naat van de eilanden en zeekusten: beiden maken den grond vochtig, verzekeren daardoor zijne vruchtbaarheid.

Herschel noemt onder de invloeden die voor den regen ongunstig zijn, afwezigheid van plantengroei en voornamelijk van boomen. Dit is, [illegible]t hij, zonder twijfel een der redenen van de droogte van Spanje. De [illegible]t van den Spanjaard tegen alles wat op een boom gelijkt is tot een [illegible]ekwoord geworden. Uit de verhalen van reizigers weten wij de be-

treurenswaardige gevolgen van het vellen der bosschen op de eilanden Trinidad, Martinique, San Domingo, en op bijna alle West-Indische eilanden. Ook in Palestina en vele andere gedeelten van Azië en in het Noorden van Afrika, die in oude tijden de graanschuren van Europa, vruchtbaar en digt bevolkt waren, heeft men hetzelfde ondervonden. Die landen zijn nu woest, en het is de vernieling der bosschen alleen die deze verwoesting heeft veroorzaakt. Nu de tijd wederom daar is, laat ons niet vergeten elk het zijne bij te dragen ten einde de zoo noodige bosschen voor brandstof als anderszins tot stand te brengen.

2dens. Een vraag over onze Eikenboomen: Welke soort van insecten zijn het die nu reeds verscheidene jaren nabij het vallen der bladeren van deze boomen daarop zigtbaar zijn? Is het niet misschien de Phylloxera Quercus, die in Engeland op de aldaar groeijende eiken gevonden wordt?

Inlichting als ook een middel daartegen zal voorzeker van dienst zijn voor alle liefhebbers van dit zeer nuttig boomgewas.

3dens. Wat over de Aardpeer of Jeruzalemsche Artichok? Ik vind in het "Groot Warmoezeniers Handboek" van T. F. Uilkens een beschrijving van deze plant. Het schijnt mij een zeer nuttig en doelmatig knolgewas, ook voor onzen Zuid Afrikaanschen bodem te zijn. Het groeit op alle gronden en wordt voortgekweekt door de knobbels in Junij en Julij aan de grond toe te vertrouwen. Wie is gereed om proeven te doen en zijne bevinding mede te deelen?

4dens. Over Dennen, Bluegum en andere boomen waarvan het nu de tijd tot planten is. Waarde Landgenooten, laat ons dit jaar niet laten voorbij gaan, voor dat wij een aantal boomen, hetzij vruchtsoorten of anderen geplant hebben. Aan grond ontbreekt het immers niet. Laat het dus aan wilskracht ook niet ontbreken, zoo zal ons land eerlang zich in houtbosschen en vruchten-plantages verheugen die nog al te zeer op onze plaatsen eene behoefte zijn. Zijt dus naarstig in deze zaak. Het loon zal gewis niet achter blijven.

Derhalve de handen aan het werk, zoo spoedig mogelijk. Elk jaar is wat te winnen. Zijt dus niet traag om onze boomlooze plaatsen of liever ons land van deze dringende behoefte te voorzien. Er is immers niets dat een plaats meer verfraait dan boomen. Laat niemand zeggen ik heb al genoeg geplant of ben al te oud. De regel is immers, werkt voor elkander, daardoor zijn wij voor ons zelven en voor anderen tot zegen ook in dit opzigt.

Omtrent den Jeruzalemschen artichok kunnen wij (redaktie) bij het bovenstaande voegen dat dit gewas volstrekt geen vreemdeling in ons land is. Het wordt door verscheidene Kaapsche tuiniers aangekweekt, en is telkenmale op onze tentoonstellingen en in onze hotels op tafel te zien. De plant heeft veel gemeen met de zonnebloem en de aardvrucht met onze aardappels, maar is meer waterachtig en heeft een bijzonderen niet onaangenamen smaak. De Jeruzalemsche artichok aardt het best in ligte tuinaarde en levert in den regel vijfmaal meer op dan de aardappel. Deze aardvrucht is echter moeijelijk verkoopbaar in groote hoeveelheden. Van daar dat onze tuinieren niet meer er aan doen.

Gedichten.

EEN AVOND AAN 'T STRAND.

Hebt gij ooit, als de avond zijn neevligen sluier
Spreidde over d' aard, en als 't schijnsel der maan
Zich weerspieglend op 't zeevlak in grillige vonken,
In zilveren gloed ons Gods woord doet verstaan....
Hebt gij ooit dan bij 't schitterend starrengeflonker
Bij 't fluistren der stemmen van vrede en van lust,
De grootheid van God in zijn werken bewonderd,
Het harte u vervullend met heiligen lust?

Kalm en lieflijk rust het zeevlak;
Heerlijk straalt het licht der maan
Op de rimpelende golfjes.
Wandlaars komen af en aan.
't Hart vervuld met heiligen eerbied
Voor de schoonheid der natuur,
Voelt mijn ziel zich vrij en zalig
In dit plechtig avonduur.
Beelden uit 't verleden rijzen
Langzaam voor mijn geestesoog,
Duizenden van starren schitteren
Aan den blauwen hemelboog.
Welk een schouwspel voor den dichter!
Welk een taal voor 't denkend brein!
Welk genot voor 't biddend harte,
Zoo alleen met God te zijn.
Statig spreidt de meeuw haar wieken,
Schittrend in den avondgloed,
Beeld van vrede en reinheid tevens,
Schenkt u kalmte aan 't gemoed.

Doch niet alleen als gansch de schepping
Ademt liefde en vrede en rust;
Niet alleen bij 't kalme maanlicht
Zwelt ons 't hart van heilger lust.

Bij 't woeden des storms over de ziedende waat'ren
Bij 't kruien van 't zwerk door 't onmetelijk ruim,
Als golfberg op golfberg met vreeselijk klaat'ren
Zijn reuzenkracht inspant, doch wegstuift in schuim.
Ook dan ruischt eerbied door het harte
Des stervlings voor des Scheppers macht.
Een snaar vol weemoed en vol smarte
Trilt in zijn hart, dat beter dagen wacht.

J. v. d. T.

MOEDER.

O, zoete klank, o lieflijk woord
Wat macht van zaal'ge herinneringen,
Doet ge in het hart van hem opspringen,
Wien uwe zoete toon bekoort.

Het wicht met half geloken oog
Ligt sluim'rend in zijn wieg ter neder ;
De moeder kust het, blij en teeder
En de Engl'en waken van omhoog.

De dartle knaap, van 't spelen moe,
Vleit zich aan moeders schoot ter neder ;
Hij kust haar en zij kust hem weder
En zacht drukt ze hem de oogen toe.

Hij slaapt ; een blik der reinste vreugd,
Een blik, die straalt van moederweelde,
Rust op het pand, dat liefde teelde
En dat de liefde leidt tot deugd.

Wel hem, die in zijn levenslot,
In al zijn denken, willen, weten,
Nooit een der lessen heeft vergeten,
Nooit overtreden heeft 't gebod,
Dat zij hem leerde, als tolk van God.

J. v. d. T.

HET Z. A. TIJDSCHRIFT.

JULIJ 1884.

De ziel der Mieren.

(Slot).

VI.

Het is nog niet bekend hoeveel soorten van huisdieren door de mieren gehouden worden. Men weet dat het cijfer veel hooger is dan dat der huisdieren van den mensch; men heeft in de mierennesten en in hare omgeving eene geheele bevolking van beestjes waargenomen, die ongetwijfeld de mieren nuttig of aangenaam zijn, omdat zij door haar worden verzorgd; met zekerheid kent men slechts de functies van een zeer klein aantal dier dieren. Wij zullen met het vee beginnen. De mieren-herders hebben veel vee en zij zorgen daarvoor met de naauwgezetheid en het verstand van een normandischen pachter.

De best bestudeerden zijn hare koeijen, verscheidene soorten van bladluizen, die tot drie groepen gebragt kunnen worden: 1o die de stammen en bladen de planten bewonen; 2o die in de schors der boomen leven en 3o die zich met wortels voeden. Over 't algemeen geeft elke mierensoort aan een bepaalde soort van bladluis de voorkeur; ook bij kolonien derzelfde soort kan er in dat opzigt verschil zijn. Charles Lespès had dit reeds opgemerkt bij twee zus-

tervolken, van welke het eene, dat meer dan het andere vorderingen gemaakt had in het opkweeken van vee, van dieren gebruik maakte die het andere niet kende.

De mieren houden, ten aanzien der zorg die zij aan haar vee besteden, rekening met hetgeen voor ieder van haar het meest passende is. Nimmer zou het haar in de gedachte komen de bladluis der bladen en die der wortels op dezelfde wijze te behandelen. Gewoonlijk is de laatste in het mierennest zelf gehuisvest, in de kamers die boven de private vertrekken gelegen zijn. Niet tevreden met over haar een wakend oog te houden, nemen de mieren de eijeren der bladluizen, brengen die naar de vertrekken waar haar eigen eijeren, volgens hunne groote gerangschikt, geplaatst zijn, en hebben er dezelfde zorg voor. Wordt de vesting bedreigd, dan worden de eijeren der bladluizen terzelfder tijd als de andere naar een veiliger plaats overgebragt. Bij de geboorte worden de jongen met dezelfde zorg behandeld als de jonge mieren. Gelukkiger dan onze koeijen, behoeven de bladluizen geen vrees te hebben voor een abattoir. Men vordert alleen van haar dat zij zich zullen laten melken, en zij zijn zoo goed gedresseerd, dat zij bijna nooit haar melk laten wegvloeijen dan op bevel harer meesters. Die melk heeft veel van een honigstroopje, dik en gesuikerd. De mier die haar koe gaat melken, liefkoost haar en streelt haar met de sprieten. De koe begrijpt wat dat beteekent en zondert haar honig af.

Men zal mij vragen waarin de melkster de melk verzamelt en of zij in 't bezit is van een emmer? Zeker, en wel van een zeer volkomen emmer, want hij loopt geheel alleen. De mier heeft wederom het belangrijk vermogen te hulp geroepen om reeds in het ei de jonggeborene te wijzigen, en zij heeft een zeker aantal individuen ter wereld gebragt met buitengemeen groote buiken, wier eenige functie daarin bestaat dat zij als levende honigpotten dienst doen. Men neemt hen mede naar den stal, naar de weide, op de rooftogten, en men laat hen, *nolens volens*, al de honig en suiker opslikken, die verzameld en geroofd wordt. De ongelukkige beesten zijn tot berstens toe gezwollen, hun achterlijf neemt monsterachtige afmetingen aan, en zij zijn genoodzaakt geduldig te wachten tot het uur daar is dat de spijs zal worden uitgedeeld. Dan worden zij geledigd, vervolgens opnieuw gevuld, en met die eentoonige afwisseling verloopt hun leven. Zelfs kennen zij de verstrooijing niet welke de

arbeid schenkt, want zij zijn te log om iets te verrigten en hebben genoeg te doen om hun buik mee te sleepen. Slagtoffers van het algemeen welzijn, blijven zij ten eeuwigen dage gedoemd tot het roemloos ambt van honigpotten.

De bladluizen, die op planten leven, geven de mieren meer moeite dan die op wortels voorkomen. Zij verpligten haar hoeven te bouwen, die vrij dikwijls met het mierennest verbonden zijn door onderaardsche gangen welke dienen moeten om zich, onder beschutting, naar hare kudden te begeven. Door deze gangen gaan de koehoedsters, óf om te melken, óf om hare bladluizen te gaan verdedigen tegen andere insecten, óf om voor de eijeren te gaan zorgen. De hoeven bestaan uit eene ruimte binnen aarden wallen besloten, en uit overdekte gebouwen, die gelijk met den grond zijn opgetrokken. In den herfst, in 't begin van October, leggen de bladluizen eijeren. De mieren brengen de eijeren in het nest, waar zij eerst 6 maanden later uitkomen; gedurende den geheelen winter worden zij verzorgd, en in het voorjaar brengen zij de pasgeboren bladluizen op de plant, die voor elk harer, al naar gelang van de soort, geschikt is. Hoe buitengewoon die feiten ook schijnen, na de proeven van Sir John Lubbock valt er niet meer aan te twijfelen.

In 1877 verschafte zich de beroemde natuuronderzoeker eijeren van bladluizen en bragt die over in een nestevan *Lasius niger*, die tot de echte herders-rassen behoort en inzonderheid wortel-bladluizen opkweekt. De mieren namen het geschenk aan. Vergeten we niet te vermelden dat het nest opgesloten was in een gevangenis van glas. De ijeren begonnen in Maart uit te komen. Sir John Lubbeck had zeer natuurlijk uit de graagte, waarmede die ijerenowerden aangenomen, het besluit getrokken, dat zij afkomstig waren van de soort, waaraan *Lasius niger* gewend was, nl. van wortel-bladluizen. Hij voorzag dus in het voedsel der kleinen door middel van verschillende wortels, die in de mierennesten niet veel gevonden worden. Groot was zijne teleurstelling: de jonge bladluizen weigerden te eten. Hij zag enkelen zich met moeite buiten het nest sleepen, hier en daar ronddwalen en eindelijk sterven. Anderen werden door hare voedsters naar buiten gebragt en haar trof geen beter lot. Of hij het al met nieuwe wortels beproefde, het hielp niet, zij stierven an honger naast het voedsel, en geen enkele bleef er over.v

In 1878, dezelfde proef met hetzelfde treurig resultaat. Velen werden geboren, geen bleef leven.

In 1879, derde proef. De eijeren begonnen in de eerste week van Maart uit te komen. Toevallig bevond zich in de nabijheid der glazen gevangenis eene vaas met levende planten, waaronder madeliefjes. De mieren namen de pasgeborenen en bragten haar naar de madeliefjes. Zij hadden de plant herkend, die voor deze vreemdelingen, toevallig bij haar geïntroduceerd, geschikt was. Het bewijs dat zij zich niet vergist hadden, is wel dat het de kudde goed ging. De bladluizen groeiden, en hare eigenaars sloten haar op in een stal onder den grond. Zij legden eijeren en de mieren kwamen hare eijeren halen om die in het nest te brengen. Geen ander voorbeeld van een dergelijke zorg, zegt Sir John Lubbock, is in de dierenwereld bekend. Niet alleen dat de eijeren zes maanden lang tot niets zullen dienen, maar zij zullen tal van moeiten en beslommeringen teweeg brengen. Toch aarzelen de mieren niet om hen op groote afstanden te gaan zoeken en zich dien last op den hals te halen, ten einde zeker te zijn van haar voedsel gedurende den volgenden zomer.

Het andere vee is minder goed bekend dan de bladluizen. Zij komen minder voor en zijn, dien ten gevolge, moeijelijker waar te nemen. De knotskever (*Claviger*), een kleine, blinde kever, die een zoet vocht van zich afgeeft, wordt alleen gevonden bij die mieren die bereids op een hoogen trap van beschaving staan. Het kost veel moeite hem te verzorgen, omdat hij niets alleen doen kan, ook niet alleen eten. Sir John Lubbock meent dat hij en verscheidene zijner verwanten, die ook blind zijn, het gezigt verloren hebben omdat zij gedwongen waren in 't duister te leven, in de onderaardsche gewelven waar de mieren hen geplaatst hebben. De knotskever stelt zijn meester, die weet welk lekker vocht uit den bundel haren vloeit, die aan de basis zijner dekschilden geplaatst is, ruim schadeloos voor zijne moeiten. Wil men een beeld dat de zinnelijkheid voorstelt, men neme eene mier, die bezig is te lekken aan den haarbundel van den knotskever. Voor de mieren, die het lekkere van dien bundel haren niet kennen, is de knotskever een lastige parasiet, die zij zoo snel mogelijk trachten kwijt te raken. Charles Lespès heeft herhaaldelijk getracht om deze dieren uit de nesten van *Lasius niger* weg te nemen en over te brengen naar andere nesten van *Lasius niger*, waarin

zij niet aanwezig waren. Zijne kevers werden allen vermoord en opgegeten, en uit dat feit bleek hem duidelijk dat de achterlijke volken, aan wie hij de kevers gegeven had, zelfs geen vermoeden hadden van het nut, dat zij hun konden verschaffen. Zij beschouwden en behandelden hen als wild, niet als vee.

De mieren zijn zeer geduldig en inschikkelijk voor de huisdieren, die ten gevolge hunner blindheid of van andere oorzaken volstrekt afhankelijk van haar zijn. Verscheidene mieren waren bezig te smullen aan een stuk suiker. Charles Lespès bemerkte dat een kever, een soort van *Lomechusa*, digt bij een der mieren kwam en haar op zijne manier riep, door haar met zijne sprieten op den kop te tikken. Onmiddellijk liet de mier zijn lekker maal staan en begon den kever, die niet in staat was de brokken naar den mond te brengen, te voeren.

Andere insecten leven met de mieren op den voet van quasi gelijkheid. Hier is de verhouding een geheel andere, niet meer die van den meester tot het vee, maar die van den meester tot den bediende. Zij worden niet verdrukt, niet opgesloten, zij komen en gaan vrij in en uit het nest; maar zij hebben ook niet die zorgvuldige behandeling als het vee. Zij krijgen kost en inwoning ter vergoeding hunner diensten, het overige is hun zaak. De kever, door sir John Lubbock *Beckia* genoemd, is een klein, levendig en beweegelijk dier, dat vlug in het mierennest en zijne omgeving ronddraaft, altijd tusschen de pooten der mieren door, die tegenover hem eene minachtende houding aannemen, en veinzen hem niet te zien. Sir John Lubbock, die dien kever heeft waargenomen, meent dat hij veger is van zijn ambacht.

Behalve vee en bedienden, houden de mieren ook dieren voor haar genoegen, zooals wij b.v. kanarievogels en windhonden; soms komt van elk soort slechts één in een nest voor, b.v. bij *Chennium* en *Batrisus*. Vraagt ge mij op welke wijze die dieren de mieren *vermaken*, dan antwoord ik, dat de mieren veel van een pretje houden, dat zij vrolijk en opgeruimd zijn, en dat zij er *sports* op nahouden, even goed als de studenten van Cambridge. Zij doen aan gymnastiek, spelen schuilhoekje en vermaken zich met spiegelgevechten. De eerwaarde Gould verklaart, in zijn *Account of English Ants*, uitdrukkelijk, dat zij uitspanningen en aangename ligchaamsoefeningen hebben. Huber heeft gezien dat zij zich vermaakten met vechten.

Forel, die Huber's waarneming niet geloofde, is er toe genoopt geworden die te bevestigen. "Hoewel Huber, zoo segt hij, dit feit met groote nauwkeurigheid beschreven heeft, kon ik het toch moeijelijk gelooven alvorens ik zelf het had waargenomen; toen ik voorzigtig digt bij een mierennest van *Formica pratensis* kwam, werd mij herhaaldelijk het bewijs geleverd van de juistheid van Huber's waarneming. Ik zag hoe werkmieren elkaâr bij de pooten of kaken pakten, op den grond rolden, dan elkaar loslieten, elkaar in de openingen van het gewelf sleepten, er dan weêr uitkwamen enz. En dat alles geschiedde zonder eenige verbittering; het bleek duidelijk dat alles vriendschappelijk toeging. De geringste beweging van mijn kant maakte terstond aan dat spel een einde. Ik erken gaarne dat dit feit aan iemand, die het niet gezien heeft, onmogelijk voorkomt, wanneer men daarbij bedenkt dat de oorzaak niet kan gezocht worden in aantrekkelijkheid der sekSen." Men zou zich, tegenover zulke feiten, terugdenken naar die schoone tijden toen de grieksche jongelingen zich in 't openbaar oefenden in de worstelkunst.

We moeten nog van twee vertrouwden van het huisgezin spreken, die slechts weinig met elkaar overeenkomen. *Stenamma Westwoodii* en *Solenopsis fugax* zijn dwergen, maar hoe verschillend van gevoelens en karakter! *Stenamma* is een goed schepseltje, vrolijk en onnoozel, dat zich heeft doen adopteren door *Formica rufa* en *Formica pratensis*, twee kolossen met haar vergeleken. In hare nesten is zij t'huis; zij is het bedorven kindje. Zij plukhaart met haar groote vriendinnen; laat zich op de wandeling op haar rug nemen: werpt zich elk oogenblik tusschen hare pooten. De goede reuzinnen verdragen dat alles met bewonderenswaardige goedheid. Op de verhuisdagen ziet men geheele troepen *Stenamma's* die, even onbeschaamd als Triboulets om haar heenspringen, die de werkmieren komen hinderen om haar onbeduidende dingen te vertellen, die den weg versperren, kortom, die zich gedragen als personen aan wie alles geoorloofd is, en die dat weten en er misbruik van maken.

Solenopsis wordt evenzoo gevreesd als de andere bemind is. Zij is de bullebak van de mieren. Zeer klein van bouw, maakt het diertje gaten in de muren der nestjes verbergt zich daarin en maakt van de oogenblikken gebruik, dat de minnen minder waakzaam zijn, om de kinderen te

uit

stelen en meê te nemen naar hun schuilhoek, waar zij hen opeten. Stelt u eens voor, zegt sir John Lubbock, dat de muren uwer woningen door kleine dwergen bewoond zijn, die, van tijd tot tijd, een uwer kinderen zouden medenemen in hun schrikkelijk hol. Het is afschuwelijk, en we zullen ons daarom haasten tot een ander onderwerp over te gaan.

VII

De landbouwende koloniën vertegenwoordigen bij de mieren het meest verheven type eener maatschappij van den tegenwoordigen tijd. Men vindt haar alleen in de warme landen, waar zij sints eeuwenher bekend zijn, hetgeen daaruit blijkt dat de Talmud zich met haar bezig houdt, die bepalingen bevat omtrent haar graan-voorraad. In 't voorbijgaan zij opgemerkt, dat deze bepalingen, die belangstellenden in de Mischna kunnen vinden, niet zeer duidelijk schijnen te zijn, daar zij een groot aantal pennen in beweging gebragt hebben. Verscheidene commentatoren, o. a. de beroemde Mozes Maimonides, geneesheer van Saladin, hebben gedisputeerd over de quaestie aan wien de granen behooren die door de mieren zijn opgestapeld, aan hem die ze vindt of aan den eigenaar van het terrein? Geen van deze geleerden schijnt daarbij aan de regten der mieren zelven gedacht te hebben.

Die oogsten kunnen niet alle als eigenlijke oogsten beschouwd worden, uit cultuur voortgesproten. Een deel bestaat uit korrels en wilde planten, die de mier slechts heeft te verzamelen, of uit korrels, die zij op onze koren- en gerstvelden geroofd heeft. De Turksche geschiedschrijver Hassan Ali heeft vol bewondering de rooftogten beschreven van de kleine roode mier, die zoo algemeen is in Indië. "Zij is zoo klein," zegt hij, "dat een dozijn van haar noodig is om met veel moeite eén tarwe- of gerstekorrel te dragen. Ik heb haar met haar last een afstand van 600—1000 meters zien afleggen. Zij vormen twee rijen, eene voor de gaande en eene voor de terugkeerende, marcheren in goede orde en maken geene omwegen, zelfs dan niet wanneer zij de trede van een trap op haar weg vinden. De mieren die onbeladen terugkeeren zullen zich niet vergeten de mieren te groeten die zij haar last torsend, ontmoeten en die zich naar de

algemeene voorraadschuur begeven, maar die groet is zoo vluchtig, dat de marsch der kolonne daardoor noch gestoord noch vertraagd wordt."

De schuur wordt goed in orde gehouden. Bestond er geene mogelijkheid om den oogst anders dan bij vochtig weder binnen te halen, dan wordt, zoodra het droog weder is, het graan naar buiten gebragt om het in de lucht te drogen. Bovendien bezit de mier een middel om de kieming van het graan tegen te gaan. Herhaaldelijk is daarvan het bewijs geleverd. Belet de mier binnen haar magazijn te komen—het graan zal verrotten en verloren gaan. Laat haar vrij haar gang gaan en er zal nimmer een ongeluk plaats hebben. Aldrovandus en Charles Lespès hebben waargenomen dat het middel daarin bestond, dat de mieren het kiemworteltje afbijten. We kunnen er bijvoegen dat zij het juiste oogenblik daartoe weten te bepalen. *Atta structor* wacht tot de kieming begonnen is. Het gekiemde graan smaakt haar even goed als den Chinees bebroede eijeren.

De Amerikaansche mieren zijn de akkerbouwende mieren bij uitnemendheid. Men heeft haar sedert een twintigtal jaren waargenomen, en de bijzonderheden die we zullen mededeelen zijn aan de jongste werken van Amerikaansche natuuronderzoekers ontleend.

Een mier, die in Texas voorkomt, *Pogonomyrmex barbatus*, cultiveert de plant, gewoonlijk "mierenrijst" genoemd. Voor hare akkers kiest zij plaatsen, die digt bij hare woning gelegen zijn en ontgint die, d. w. z. zij rukt de planten uit, die zich daar bevinden en sleept die weg: een moeitevolle arbeid in zulk een rijken bodem onder zulk een brandende zon. Elke akker heeft een diameter van 10—12 voet en een afgeronde gedaante. De mier omringt hem met een kleine aarden wal, plant vervolgens haar korreldragend gras, terwijl alle andere plantjes met zorg worden uitgeroeid, tot de tijd van oogsten gekomen is. Een strook grond aan den voet van den wal wordt ook door haar schoon gemaakt, opdat de geen onkruidsaden binnen haar domein opschieten. In November oogst zij, zoo mogelijk bij droog weder. Is het vochtig, dan maakt de mier van den eersten mooijen dag gebruik om haar zaad naar buiten in de zon te brengen, die te drogen, terwijl zij de beschadigde korrels wegwerpt. Een harer zusters van den Mississippi is eene gedistingeerde groenvrouw. Zij kweekt met goed gevolg den

champignon. Eene ploeg arbeidsters klimt op zekeren boom uit wier bladen zij kleine ronde stukjes knipt. Een andere ploeg, onder den boom geposteerd, verzamelt de uitknipsels en brengt die naar de uitgekozen plek, digt bij het nest. Daar worden zij op hoopen gestapeld, zoodat er een soort van zaaibed gevormd wordt. Het aldus gereed gemaakte terrein is zeer geschikt voor den groei van een zeker soort van champignon, waarop de bewoonster van Nicaragua verlekkerd is.

Het groote gewigt van die onderlinge verdeeling harer taak door die ploegen van arbeidsters, zal den lezer niet ontgaan zijn. Het beginsel van verdeeling van den arbeid, bij vele volkstammen nog geheel onbekend, kennen de mieren reeds sinds lang. Een Duitsch natuuronderzoeker verhaalt dat een inwoner van Innsprück elken morgen wat suiker neerlegde op den rand van een venster voor de mieren die in zijn tuin waren. Eens kwam hij op den inval, de suiker in een vaas te doen en deze door middel van een koord aan een stang van het venster op te hangen. Hij nam toen eenige mieren en zette die in de vaas, opdat deze aan hare gezellinnen den weg konden wijzen. En inderdaad, de mieren stroomden van den tuin naar de suiker, over de stang en den draad heen. Dat was een groote omweg. Op den derden dag werd de nieuwe weg verlaten. Eenige mieren die de vaas betrokken hadden, wierpen de suiker over den rand der vaas; hare kameraden die buiten stonden, verzamelden de suiker en de omweg over den draad was afgeschaft.

Een ander natuuronderzoeker is tegenwoordig geweest bij de verhuizing van een soort van *Aecodoma*. De troep had bagage bij zich en moest langs een steile helling naar beneden. De draagsters hielden op den top der helling stil, legden hare pakken neder en lieten die naar beneden vallen, waar zij door andere draagsters werden opgenomen, terwijl de eerste weder naar het nest terug keerden om andere bagage te halen.

Voor dergelijke gecompliceerde handelingen is niet enkel en alleen verstand noodig. Om elkaar te verstaan moet men kunnen spreken. Ook de mieren hebben een spraak. Hoe zij spreken? Dat weet men nog niet. Sir John Lubbock heeft digt bij [illegible] microphoon geplaatst. Zeer duidelijk hoordt hij den [illegible] loopen, maar anderen niet. Die proef bewijst echter nog niet dat de mieren geen

spraak hebben ; het is zeer goed mogelijk dat de mieren geluiden voortbrengen die door ons niet kunnen waargenomen worden. Verschillende proeven schijnen nogthans het bewijs te leveren, dat zij niet, als de mensch, door middel van geluiden met elkander gemeenschap hebben. Mieren, die digt bij een hoopje honig zijn opgesloten, op zeer korten afstand buiten het gezigt van het nest, kunnen niet *roepen*; daaraan valt niet te twijfelen, omdat haar kameraden niet komen aanloopen en haar alleen bij toeval ontdekken. Laat een enkele los en zij zal onmiddellijk kennis geven van de aanwezigheid van den honig, en bij hoopen zullen de werkmieren komen opdagen : zij heeft gesproken.

Dezelfde proef, met eijeren gedaan, leidt tot dezelfde uitkomsten. Als de eerste mier, aan wie een schotel vol eijeren getoond wordt, er terstond een van meêneemt, dan mag men vooronderstellen dat hare zusters, haar ziende, begrijpen, zonder dat er een woord behoeft gesproken te worden, wat er aan de hand is. Dat, indien zij met leêge handen weggaat om hulp te halen en met werkmieren terugkomt, niet kan tegengesproken worden dat het tusschen haar en de werkmieren tot eene *verklaring* gekomen is. Dat aangenomen zijnde, zullen we het woord geven aan Sir John Lubbock. Hij liet aan eene mier (*Lasius niger*), die een gekleurd merk droeg, de plaats zien waar een hoopje larven was neergelegd. Het was 's namiddags 4 uur 40 minuten.

"Zij stelde een naauwkeurig onderzoek in, maar keerde naar huis terug zonder er een mede te nemen. Op dat oogenblik waren alle mieren binnen hare woning; geene bevond zich daar buiten. Nog geen minuut later kwam zij weder naar buiten, gevolgd door een achttal vriendinnen, en de kleine troep begaf zich regtstreeks naar de larven. Toen zij ongeveer ⅔ van den weg hadden afgelegd, nam ik de geteekende mier weg; de andere aarzelden eenige oogenblikken, maakten toen regtsomkeert en gingen met buitengewonen spoed naar hare woning terug. Te 5 uur 15 minuten bragt ik de geteekende mier weder bij de larven. Zij ging weder naar de woning terug *zonder een larva mede te nemen*, kwam na eenige seconden weder met een dertiental vriendinnen naar buiten, en allen trokken naar de larven."

Denkt nu niet dat de eerste altijd met de anderen terugkeert en haar als gids dient; soms zendt de eerste de anderen uit, nadat zij haar zeer naauwkeurig den weg gewezen heeft, want daar zij te kiezen heeft tusschen [illegible]

acht paden, die voorbedachtelijk volkomen aan elkaâr gelijk zijn aangelègd, gebeurt het slechts zelden dat er eene vergissing plaats heeft. Men ziet bovendien dat zij stilstaan om te babbelen, dat zij met hare sprieten gesticuleren en hare handelwijze wijzigen naar hetgeen zij vernemen. Niet alleen dat zij de zaak verklaren, zij beredeneren die ook. Eene mier, die een grooten hoop larven onder dak moet brengen, zal meer werkmieren gaan halen dan eene, die slechts met een klein hoopje te doen heeft.

Niet alle soorten kunnen even goed praten. Zij, die dit het beste kunnen, hebben veel boven de anderen vooruit, vooral bij gevechten, omdat zij elkaâr dan beter kunnen raadplegen. Enkele soorten kunnen elkaâr verstaan, maar de meeste spreken verschillende talen, zoodat de eene de andere niet begrijpen kan.

VIII.

Het is een feit dat de mieren, evenmin als de menschen, de verbroedering der volken in praktijk brengen. Er hebben zoowel moordtooneelen plaats tusschen de bewoonsters van verschillende nesten maar van dezelfde soort, als tusschen verschillende soorten. Op enkele zeldzame uitzonderingen na, waarover straks nader, is het beste wat eene mier, die in een vreemd nest is binnen gebragt, kan verwachten, dat zij wordt weggejaagd. Bijna altijd wordt zij van kant gemaakt.

De woeste haat tegenover de vreemdelingen maakt de goede verhouding tusschen de bewoonsters van een zelfde nest te merkwaardiger. Allen kennen elkaâr, al is haar aantal ook een millioen en meer. Nooit zult ge twee medeburgeressen met elkaâr zien twisten. Sir John Lubbock is vol bewondering over de harmonie die in een mierennest heerscht. Hij ziet daarin het bewijs van een goed karakter, dat hem bekoort. Dit is het eenig punt waarin ik het met den geleerden onderzoeker niet eens ben. In het belang zijner stelling, die ook de mijne is, dat de mieren een soort van ziel hebben, ware het mij liever geweest dat er wat minder gelijkheid van humeur bestaan had.

De mieren hebben een goed geheugen. Zelfs na eene langdurige scheiding herkennen zij elkaâr weder. Sir John Lubbock heeft nesten in twee gedeelten verdeeld, A en B, die hij afzonderlijk heeft opgesloten. Na ongeveer een

weken begon hij de gevangenen van B één voor één naar A over te brengen. Zij werden goed ontvangen. Vóór hem was reeds Huber getroffen geworden door de ondubbelzinnige bewijsen van vreugde en teederheid, waarmede de afwezigen bij hare terugkomst ontvangen werden.

Sir John Lubbock beproefde om te gelijker tijd in afdeeling A eene mier te plaatsen uit afdeeling B, en eene andere mier van dezelfde soort, maar uit een ander nest. Geen oogenblik was er eenige aarzeling. De oude kameraad werd feestelijk ontvangen, de andere werd vermoord. Dikwijls werd die proef herhaald, maar steeds met hetzelfde gevolg.

Na verloop van eenige maanden, kwam er verandering in de wijze waarop de mieren ontvangen werden, die uit de gevangenschap terugkeerden. In dien tusschentijd was er in A een geheel nieuw geslacht geboren, dat de bannelingen niet had gekend, zoodat er vergissingen plaats hadden. Verscheidene der afwezigen werden bij haar terugkeer aangevallen; evenwel kwam het nimmer tot uitersten. Andere mieren—ongetwijfeld oude—kwamen aanloopen, het kwam tot eene verklaring en de zaak was in orde. De drie laatste bannelingen waren naar afdeeling A teruggebragt, één jaar en negen maanden nadat zij van daar waren weggenomen; zij werden herkend en vriendschappelijk behandeld.'

Het is niet noodig dat de mieren, die aan de kolonie ontnomen worden, reeds geboren zijn om later te worden herkend. Men kan de eijeren wegnemen, hen afzonderlijk laten uitkomen en de jongen in het nest terugbrengen. Er zal wat meer aarzeling zijn, enkele individuen "die wat dommer of achterdochtiger zijn dan de rest," zullen twijfelen en beproeven de arme onschuldigen te mishandelen; maar ook hier zal men tusschen beide komen, verklaringen geven; de twijfel zal worden opgeheven en de pasgeborenen in al hare regten hersteld worden.

Maak daarentegen gebruik van deze hartstocht der mieren voor het vak van min, sluit eenigen op met eijeren, die wel uit een vreemd nest van haar eigen soort afkomstig zijn, en zie dan eens wat er van hare voedsterlingen worden zal. [illegible] zij teruggebragt [illegible] zij [illegible] zijn gekomen, dan [illegible] van den [illegible] worden, [illegible] zij [illegible] hare minnen andere manieren en een andere spraak, of ten

minste een andere uitspraak hebben overgenomen. Blijven zij echter in het nest harer opvoedsters, dan is haar lot zeker: nl. de dood.

De mier *Lasius flavus* maakt, door de zachtheid harer zeden, eene uitzondering. Eene mier eener zuster-kolonie is een vreemdelinge, die de nieuwsgierigheid opwekt en die zij niet altijd bij zich wenschen te houden; zij wordt evenwel niet vermoord en soms schenkt men haar het burgerregt. Sir John Lubbock is tegenwoordig geweest bij zeer geanimeerde gesprekken tusschen de bewoonsters der stad en de pas aangekomene, die dáár door hem was gebragt. Men omringde haar, liet haar met kennelijke belangstelling babbelen; meermalen werd zij mede naar binnen genomen, maar nooit had er eene vergissing plaats en men beschouwde haar steeds als vreemdelinge. De vreemdelinge van haren kant bemerkte dat zij onder vrienden was; zij toonde geen vrees, nam de haar gedane uitnoodigingen aan en, wanneer het haar daar beviel, nam zij er voor goed haar intrek. Men heeft gezien, dat individuen van *Lasius flavus*, die in den toestand van Klein Duimpje verkeerden, toen zijne ouders hem in het bosch verloren hadden, uit eigen beweging een nest binnen gingen, de gastvrijheid der bewoonsters inriepen, en die óf verkregen óf verzocht werden haren weg te vervolgen.

Ongetwijfeld hing het antwoord op haar verzoek niet af van het humeur der eerste voorbijgangsters tot wie zij zich gewend hadden. Zij waagden slechts een kans, het was eene quaestie van physionomie. Sir John Lubbock doet hier eenige kleine bekentenissen, die bewijzen dat zijne gunstelingen niet volmaakt zijn. Den hemel zij dank, zij hebben hare gebreken, zoo goed als gij en ik, en — dit is het beslissend punt — zij zijn niet aan elkaar gelijk. Men heeft de goede en ondeugende, de vriendelijke en de gevoellooze, de liefdadige en de baatzuchtige mier. Ge zult er vinden die een gewonde of zieke kameraad onverschillig voorbij loopen. Daar komt een goede Samaritaan, die blijft staan en, na een naauwkeurig onderzoek, die invalide mede naar huis neemt en dat met zooveel behoedzaamheid dat sir John Lubbock uitroept: "Hij, die dat heeft bijgewoond, zal moeilijk kunnen ontkennen dat bij deze mier het gevoel van menschlievendheid bestaat."

Een ander maal is het een geheel nest dat zich aan eene arme gebrekkige wijdt, die door een ongelukkig toeval het

gebruik harer ledematen mist. Men voert haar, draagt haar, neemt haar mede naar buiten; nooit vergat men haar gedurende bijna twee maanden dat zij ziek was.

Zij kunnen wonden genezen. Men ziet dat zij de gewonden naderen en een droppel van een zeker vocht op de wonde leggen.

Zij spreken vonnissen uit en voeren die uit. Den 28sten April 1880 werd eene mier (*Formica fusca*) door de kolonie tot ballingschap veroordeeld. De mier, die met de uitvoering van het vonnis belast was, greep de schuldige, die slechts geringen weerstand bood, en trachtte haar buiten het grondgebied der stad te brengen. Daar zij zich overal tegen de muren van hare gemeenschappelijke gevangenis stootte (de gebeurtenis had in een der glazen cachotten plaats) had sir John Lubbock de aardigheid een papieren brug te maken, waarover zij buiten de gevangenis komen kon. Terstond klom de mier op de brug, droeg de veroordeelde naar het andere einde, liet haar daar vallen en keerde bedaard naar huis terug.

Met deze voorbeelden, die nog met verscheidene andere kunnen vermeerderd worden, vóór ons, zou het kinderachtig zijn te ontkennen dat de mier zedelijk gevoel heeft. Reeds hebben we aangetoond dat zij spreekt, redeneert en voor vooruitgang vatbaar is. Wat ontbreekt haar om, zoo niet de Koning — die plaats is voor 't oogenblik ingenomen — ten minste de onder-koning der schepping te worden? Haar ontbreekt de ligchaamsgestalte. Om het natuur te beheerschen is het noodig, dat er een bepaalde verhouding bestaat tusschen de grootte der natuur — boomen, rivieren, dieren, ens. — en van het ras dat geroepen is om te heerschen. De mier nu is zeer klein. In dat opzigt verkeert zij in den toestand van volkomen ondergeschiktheid. Men heeft gezegd dat zij ook door hare zintuigen op een lageren trap stond. Maar dat is nog volstrekt niet zeker.

Sir John Lubbock heeft, door eene reeks van proeven, bewezen, dat zij de kleuren weet te onderscheiden, die wij kennen, en dat haar oog nog de kleuren ziet die aan het onze ontsnappen. Ieder weet dat voor ons het zonnespectrum aan den eenen kant door het rood, aan den anderen door het violet begrensd is, buiten welke grenzen de wetenschap het bestaan van stralen aantoont, die aan ons gezigtorgaan ontsnappen, nl. de ultra-roode en ultra-violette stralen. Welnu, de ultra-roode stralen kunnen door

de mieren evenmin worden waargenomen als door den mensch, maar de ultra violette stralen zeker wel, die haar echter, dat zij even opgemerkt, zeer onaangenaam aandeen.

We kunnen ons onmogelijk een voorstelling er van maken, hoe de wereld zich aan het oog der mieren vertoont. Zeker is dat zij een ander begrip van kleur moeten hebben als wij, omdat zij nuances onderscheiden, die voor ons oog niet zigtbaar zijn. Er bestaan ook gegronde redenen om aan te nemen dat de vormen zich aan haar ook anders voordoen, dan aan den mensch, ten gevolge van den bouw harer oogen, die, bij sommige soorten, uit een duizend tal facetten bestaan. Zij zien als het ware alles als *mozaiek*, althans indien elke facet niet een volkomen beeld vormt, in welk geval de uitdrukking "dubbel zien" voor haar nog verre beneden de werkelijkheid zou blijven. Het is waar dat zij, niet als wij, slechts twee oogen hebben. Bovendien bezitten zij één, twee of drie enkelvoudige oogen, *ocelli*, die als de onze zien. Dat alles is zeer ingewikkeld en moet een geestestoestand voortbrengen, die merkbaar van den onzen verschilt. De gewaarwordingen van een mannetje van de soort *Formica Pratensis*, dat duizend koninginnen ziet als er slechts één is en dat meent van allen de echtgenoot te zijn, kunnen door ons niet beseft worden. Indien hij min of meer philosoof is en nagedacht heeft over het Pyrrhonisme, moet hij met Marphurius uit *le Mariage forcé* zeggen: "Het komt mij voor dat gij er zijt en ik met u spreek: maar zekerheid heb ik niet."

Het gehoor der mier is nog *terra incognita*. Lang heeft men gemeend dat zij doof is, maar men is op weg om te ontdekken dat hare ooren in de pooten zitten. Zij is zelfs eene toonkunstenares.

De reuk is voortreffelijk. Alles in aanmerking genomen is het mogelijk dat zij, althans voor het tegenwoordige, ons niet te benijden heeft om onze zintuigen. Ik houd het er voor dat zij, wat het verstand aangaat, boven vele menschen staat, aangezien bij haar nimmer sprake is van valsche redeneringen, van die redeneringen, welke, niet zeer beleefd, wel eens "vrouwenpraat" genoemd worden. Wel denkt zij niet altijd na, wel bezit zij weinig verbeeldingskracht en is zij niet vindingrijk, zelfs niet wanneer het de bereiking geldt van een vurig verlangd doel; maar wanneer zij nadenkt, dan toont zij ook veel gezond verstand en oordeel.

“Met die feiten voor ons,” zegt sir John Lubbock, “moeten we ons wel afvragen, in hoeverre we de mieren slechts als volmaakte automaten, of als wezens met bewustzijn moeten beschouwen. Wanneer we een mierennest zien, bewoond door duizende vlijtige bewoonsters, die kamers uitgraven, tunnels bouwen, wegen aanleggen, haar woning bewaken, provisie opdoen, de jongen voeren, haar huisdieren verzorgen — allen ijverig en ordelijk haar pligt doende — dan is het moeilijk haar de gave van het verstand te ontzeggen, en de voorafgaande waarnemingen leiden tot de bevestiging der meening, dat hare geestesgaven van denzelfden aard zijn als die van den mensch en slechts gradueel van deze verschillen.

De conclusie is onaantastbaar, mits we rekening houden met dat gradueele verschil, dat alleen ons van haar scheidt. De mier is in ’t bezit van al die geestesgaven, die te zamen de ziel uitmaken, de mier heeft dus eene ziel; maar zij heeft om zoo te zeggen eene kleine ziel, geëvenredigd aan hare gestalte en hare physieke hulpmiddelen, een beperkt en zwak afbeeldsel van de onze, *animula* en niet *animus*. Mensch en dier staan voortaan op denzelfden trap, dat blijft zoo; alleen behooren we nog te weten of de afstand, die haar van ons scheidt, onmeetbaar is. Goethe, Darwins voorganger in Duitschland, gelijk Lamarck in Frankrijk, wien de philosophische gevolgtrekkingen der ontwikkelingsleer niet ontgaan zijn, heeft, zich tot den mensch rigtend, gezegd:

“Freue dich, höchstes Geschöpf der Natur, du fühlest dich fähig,
Ihr den höchsten Gedanken, zu dem sie schaffend sich aufschwang.
Nachzudenken.”...

“Verheug u, hoogste schepsel der Natuur, gij gevoelt u in staat over de hoogste gedachte, waartoe zij zich scheppend verhief, *na te denken.*”

Over de gedachte in de natuur *nadenken*—daar en daar alleen ligt het verschil, maar dat verschil is dan ook zoo groot, dat het waarschijnlijk afdoende is. Zoolang het bewijs niet geleverd is, dat de mier de wetten van het heelal begrijpt—goed of slecht, als een Renan of als een der dierlijkste wilden, dat is hetzelfde—zoolang zal er tusschen het “hoogste wezen” tot wien Goethe het woord rigtte en de overige schepselen een onoverkomelijke klove bestaan. Gelooft Sir John Lubbock zelf, dat zijne merkwaardige

beschermelingen, wanneer hij haar millioenen jaren geeft om ons in te halen, er ooit toe zullen komen om een harer kleine pooten op den rand dier klove te zetten en om, hoe weinig dan ook, *na te denken?* Ik houd het er voor dat hij het niet gelooft.

La Nouvelle Revue.

Ceylonsche nachtgeluiden of luchtklanken.

Bekend is op Ceylon en in de naburige landen het merkwaardig verschijnsel, dat men aldaar met den naam Luchtmuziek of Duivelsstem pleegt aan te duiden. Het is door zoo vele, geloofverdienende reizigers waargenomen en onderzocht geworden, dat men aan het werkelijke bestaan van iets dergelijks niet langer twijfelen mag. Wij geven de beschrijving er van door een oorgetuige, die het verhaal der inboorlingen en de berigten van al zijne voorgangers, tot op het oogenblik dat hij 't zelf ondervonden had, leugen en zinsbedrog had geheeten.

"Men hoort deze natuurstem voornamelijk in stille heldere nachten, doch zooals men uit soortgelijke verschijnselen kan opmaken, als het weder haast veranderen gaat. Zij heeft dit met elektrische luchtverhevelingen gemeen, dat zij zich nu als in de meest afgelegene verte en terstond daarna als met bliksemsnelheid vlak nabij vernemen doet. De meeste overeenkomst heeft zij met eene diepe, klagende menschenstem, en oefent gewoonlijk, zooals alle natuurklanken, eene zoo innige werking uit op het menschelijke gemoed, dat zelfs de rustigste en verstandigste waarnemers, door wie het ontstaan des geluids voor natuurlijk wordt gehouden, het gevoel der uiterste ontzetting en van het snerpendste medelijden niet van zich af kunnen weren bij deze den menschelijken jammer zoo afgrijselijk nabootsende klanken. Somwijlen is het alsof gij de toonen hoort eener vliegende minuët, waarbij u echter eene ijskoude rilling door de leden vaart."

Tot dusverre G. H. von Schubert, *Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaft* (Dresden und Leipsig, 1840). Wij vertalen nog het volgende uit F. Nork's *Mythologie der Volkssagen und Volksmarchen* (Stuttgart, 1848).

"De universiteitskanselier J. H. F. von Autenricht, die eene verzameling van getuigenissen van geloofwaardige reizigers over de zoogenaamde *stemmen uit de hoogte* heeft uitgegeven, zegt: "Zij schijnen nu eens in deze, dan weder in gene rigting door de lucht te vliegen, meest van boven naar beneden te weêrklinken, soms echter uit de aarde op te stijgen. Nu eens gelijken zij op den toon der meest ongelijksoortige muziek-instrumenten, dan weder op wagengekletter, hoornklank of trommelslag, somwijlen op zacht paardengetrappel of het donderen van geschut in de verte, een andere maal bestaan zij uit een vreeselijk hollen of plotselijk doordringend gillenden schreeuw. Meestal bootsen zij afwisselend velerlei dierenstemmen, voornamelijk hondengeblaf, na. Evenzoo dikwijls gelijken zij naar een luiden roep, zoodat de verraste hoorder niet zelden meent, dat zij hem bij name roepen en duidelijk uitgesprokene woorden in zijne taal tot hem rigten. Zoo schrijft de Engelschman Davy, wiens *Reize door Ceylon* ten jare 1821 te Londen is uitgekomen, dat hij in April, bij den aanvang des regentijds, in het vlakke, woudrijke deel van het eiland den *Duivelsvogel* der inboorlingen heeft gehoord, want gezien heeft hem niemand. Hij kondigde zich des nachts door een geschrei aan, dat den grootsten jammer scheen uit te drukken en daarom bij de bewoneren van *Ceylon* als doodsbode gold. Een Mekklenburger, met name Wolf, die in 1784 zijne reisbeschrijving uitgaf en die 20 jaren op *Ceylon*, meest te *Jaffanapatnam*, op het noorderlijke vlakke oeverland, had gesleten, had ook, maar slechts eens, ten één ure des nachts, de schrikbarende stem vernomen. De schreeuw geleek noch op de stem eens menschen, nog op die van een dier, doch scheen uit een hol voort te komen. Jagers uit die streek verhaalden hem, dat zij in het dorre jaargetijde, in dit gedeelte des eilands, bij de vijvers in het woud zonderbare stemmen hadden gehoord. Nu eens was het een roep, dan weder een schreeuw, dan weder een gezang, waar het wat van had, doch het werkte dermate op het gemoed, dat ook de heldhaftigste mensch er van rilde. De schrikkelijke stem loopt zoo geswind van

de eene plaats naar de andere voort, dat noch de wind noch een vogel die snelheid zou kunnen bereiken. In weinige seconden verneemt men haar een kwartmijl verder. De Brit KNOX, die in de tweede helft der XVI de eeuw 19½ jaar in het binnenland van *Ceylon* heeft doorgebragt en zijne reisbeschrijving anno 1681 het licht deed zien, maakt tevens van dit luchtgeschrei melding. Hij echter wil het in de bergachtige provincie *Oande-Uda*, niet op het vlakke oeverland, vernomen hebben. Schoon de klank—zegt hij—eenige overeenkomst hebbe met hondengeblaf, doet hij echter zelfs deze sidderen. Het geluid houdt plotselijk weer op om aan een ander oord weer te herklinken. Ook gelooft daar de geheele wereld dat het de duivel is, die bij nacht dezen ijzingwekkenden schreeuw uitstoot."

Ten slotte nog de volgende plaats uit J. HAAFNER's *Reize te voet door Ceylon* (te Haarlem bij A. C. KRUSEMAN, 1852, bl. 324 e.v.) :

"Het mag omtrent middernacht geweest zijn, toen ik op eens uit mijne treurige mijmeringen getrokken werd door een geluid als dat van het blaffen van honden, van tijd tot tijd verzeld met doffe en holle toonen die van den berg schenen voort te komen, welke zich aan de overzijde van het kanaal bevond. Vóór ik nog mijne gedachten konde verzamelen om te oordeelen wat het konde zijn, vernam ik hetzelfde geluid achter mij, doch op eenen geruimen afstand ; ik meende duidelijk de stemmen van verscheidene personen te vernemen, die luidkeels en schaterend lachten, hetgeen een onbeschrijfelijk naar contrast met het stille van den nacht en de vorige eenzaamheid en doodsche stilte des oords maakte. Dit geluid duurde eenige minuten en scheen dan snel te naderen en zich dan even zoo weder te verwijderen. Ik stond van mijne zitplaats op. Een plotselijke rilling doorliep al mijne leden, en met een van angst kloppend hart luisterde ik toe ; uit de wijde verte klonken in vliegende haast de blaffende toonen door de diepe stilte van den nacht, en werden beantwoord door de echo der naburige rotsen ; nu heerschte weder de akeligste stilte rondom mij. Op eens hoorde ik, achter de rots waar ik mij bevond, duidelijk éen naren en weergalmenden gil geven. Het bloed stolde in mijne aderen, ik konde het onmogelijk langer uithouden. Ik moet zien wat het is, zeide ik bij mijzelven, al ware het de duivel in persoon. Ik wapende mij met eenen grooten steen, en stortte

half wanhopend uit mijne grot of verblijfplaats. Op hetzelfde oogenblik kwam van achter eene, geen tien schreden van mij verwijderde, rots zulk een mengsel van vreemde toonen voort, zoo valsch, doordringend, afgrijselijk en ongemeen, dat ik met mijne vingers in de ooren, van ijzing en schrik doordrongen, en doodelijk door dit helsch rumoer ontsteld, met zooveel overhaasting in mijn grot terugsnelde, dat ik mij het hoofd tegen een uitstek der rots bijna aan stukken liep. Het bloed langs mijn aangezigt gudsende, trok ik mij, bevende gelijk een blad, in den verwijderdsten hoek terug. Ik geloof niet aan spoken of verschijningen, noch ben vreesachtig of ligt vervaard; indien ik het geweest ware, zoude ik zekerlijk niet gewaagd hebben mijn gezelschap en reismakkers te verlaten, en het woeste en eenzaamste gedeelte mogelijk van het geheele eiland te doorkruisen. Reeds aan deze nare en treurige oorden gewoon, vreesde ik niets meer dan de wilde dieren. Degenen die bij het lezen van dit waarachtig voorval met een glimlach den neus en de schouders optrekken, mij van lafhartigheid en belagchelijke vrees beschuldigende, hun moed en houding zoude ik bij eene soortgelijke gelegenheid wel eens willen zien. Ik meen hierdoor niet te zeggen of volstrekt staande te willen houden, dat de afschuwelijke klanken, die mij zooveel schrik veroorzaakten, bovennatuurlijk waren; de verlichte wereld zoude mij niet willen gelooven, ook zelfs wanneer ik in staat ware het met drogredenen te staven; doch ik ben daarentegen ook vast verzekerd dat geen levend wezen of bekend schepsel, hoe ook genaamd, in staat is zulke onwelluidende, stuitende en verschrikkelijke toonen voort te brengen.

"Hetgeen mijzelf tot op dit oogenblik het wonderlijkste en onbegrijpelijkste voorkomt is, dat deze stemmen, geluiden, klanken en schreeuwen (want hetgeen ik hoorde was een mengsel van dat alles) ieder oogenblik veranderden, en zich bij korte tusschenpoozen aan tegenovergestelde en ver van elkander verwijderde plaatsen deden hooren; dan vernam ik ze eens in het diepste des afgronds of der vallei onder mij, dan weder een oogenblik daarna op den top des bergs. Mijn voornemen was in den beginne, het verhaal van dit wonderlijke voorval niet te vermelden, uit vreeze van mij in een belagchelijk licht te stellen; doch ik heb naderhand te *Jaffanapatnam* van verscheidene geloofwaardige personen uitgebreider en naauwkeuriger narigten, dit wonderlijk

geluid betreffende, ontvangen, en die mij op mijn verhaal verzekerden, dat zich wel meer op de bergen en aan de oevers der *Maweliegonga* vreemde stemmen deden hooren waarvan men geene reden konde geven, en die de Singalezen zich verbeelden de stemmen van eenige verbannen Badsjasjah's of kwaaddoende geesten te zijn, doch dat de Europeanen er den naam van woudduivels aan geven. In het kort, ik laat het aan den lezer daarvan te denken wat hij verkiest."

Ik heb het noodig gerekend om, tot verklaring van wat mijn vraag bedoelt, de beschrijving der Ceylonsche nachtgeluiden, welke mij zijn voorgekomen, in het breede weer te geven. Wel had ik, met eene lontere aanhaling der plaatsen, die ik zoo even heb mêegedeeld, kunnen volstaan, maar ik weet bij eigen ervaring hoe weinig verwijzingen baten, waar men de boeken op welke verwezen wordt niet bezit, en zelfs wanneer men ze bezit. Mijn wensch nu is te vernemen of nog meer schrijvers, dan ik heb opgenoemd, de wonderbare luchtklanken van het oude *Taprobane* hebben vermeld, en vooral of die stemmen thans nog den bewoners van dit eiland schrik blijven aanjagen?

Die er iets meer van weet, gelieve zulks in dit Tijdschrift bekend te stellen. Dertig jaar geleden werd in de *Navorscher* in Holland hetzelfde verzoek gedaan; maar ik heb er nooit iets naders van vernomen.

Z.

Reisindrukken van een Afrikaanschen Boerenzoon.

XV.

Den avond na het stierengevecht bezochten wij den prachtigen Circus van Madrid. De gansche opvoering was zeer belangwekkend, doch wat ons het meest trof was het naäpen door een Amerikaan van de geschiedenis van Wilhelm Tell. De Yankee plaatste zijne schoone jonge dochter aan de eene zijde van den platform, bond haar de oogen toe, zette een appel op haar hoofd en ging aan de andere zijde met zijn revolver staan op een tamelijke distantie. Het gelukte hem tot drie malen toe om den appel op haar hoofd te

doorkloven. Deze soort van kordaatstukken stond den Spanjaarden echter niet aan, want telkens als hij zich gereed maakte om te schieten sisten zij vreeselijk. Dat de Spanjaarden gelijk hadden deze gevaarlijke naäperij af te keuren, is maar al te kort daarna gebleken, want drie maanden daarna kloofde de man in een schouwburg in Amerika met zijn revolver niet den appel van het hoofd zijner dochter maar wel haar hoofd zelf. Alzoo maakte hij een einde aan het leven van het schoone meisje; maar mogelijk was het niet zijn eigen dochter.

Den volgenden morgen zonden wij een der hotelbedienden om naar onze brieven bij het postkantoor te vragen. De bediende kwam terug met een briefje in het Spaansch geschreven door den postmeester, meldende dat ik mijn brieven krijgen kon, mits ik in eigen persoon kwam en mijn paspoort toonde. Hij zeide mij ook dat er voor mij een telegram was. Men begrijpt mijne nieuwsgierigheid. Ik snelde in der haast heen, zweetende van onrust over het telegram. Ik toonde mijn paspoort aan den postmeester en ontving mijn couranten, brieven en telegram. Ik opende het laatste. Het bestond uit het woord "INDIGO!" Ik was nu net zoo ver als ik te voren was; want ik had mijn signaalboek in mijn portmanteau gelaten. Ik opende den brief van mijn Londenschen vriend, aan wiens adres dit alles gezonden was. Deze schreef mij, dat hij het telegram zamen met de brieven en couranten naar mijn adres te Madrid zond, en vertrouwde dat het telegram geen slecht nieuws mogt zijn. Men begrijpt dat een telegram dat over de 9,000 mijlen ver was gezonden toch iets moest beteekenen. Bij het Hotel gekomen opende ik mijn portmanteau, haalde mijn signaalboek voor den dag, keek naar de beteekenis van het woord "Indigo," en o hoe verblijd was ik te zien dat het op niets anders neerkwam dan: "Gij kunt veilig uw reis verlengen; te huis allen wel, en alles in orde." Het telegram was slechts 30 uren oud. Zulk nee telegram uit de "pokkiesstad" te ontvangen was mij verrassend. Mijn gelaat werd koel. Ik gevoelde mij heerlijk, en was hartelijk dankbaar jegens mijn goeden vriend aan de Kaap, die zoo vriendelijk en belangstellend was geweest, mij zulk een welkom telegram te zenden. Ik verhaalde mijn goed nieuws aan mijne vrienden, en deze maakten met eens het voorstel om met mij naar Portugal tot naar Lissabon te gaan, indien ik bereid was met hen terug te komen om nog

andere landstreken te bezoeken. Daartoe zou ik mijn reisplan om van Lissabon naar Madeira, en vandaar naar de Kaap te vertrekken moeten veranderen. Ik stemde in het voorstel toe.

Nu nog wat over Madrid. De stad behoorde in de 9de eeuw aan de Moren maar werd door Alfonso VIII in het jaar 1083 hun ontnomen. Madrid droeg toen den naam van Mahubib; de muragies van de hooge oude torens, van waar de Moren destijds de wacht hielden, zijn nog buiten de stad te zien. In dien ouden tijd waren de uitgebreide vlakten om de stad met dikke wouden van eiken-, kastanje- en moerbeiboomen beplant, waarin toen beren, wolven en andere wilde dieren hun verblijf hielden, waarop de koningen dan soms jagt maakten. In het jaar 1860 heeft het gouvernement het noodig geacht om 3500 akkers, dat is 1750 morgen, gronds om de stad op te koopen, ten einde de stad uit te breiden. Het terrein in de stad is zeer kostbaar en wordt tegen £2 tot £3 per vierkanten voet verkocht. De straten zijn wijd, schoon en wel verlicht. De pleinen zijn ruim en prachtig met boomen, bloemen, fonteinen en grasperken uitgelegd. De nieuwe winkels en sommige straten zijn bijna gelijk aan die van Parijs. De huizen zijn hoog, ruim en deftig gedecoreerd en geschilderd in front. Zij worden meestal door kapitalisten op speculatie gebouwd en hebben dezelfde soort trappen en gerieven als de huizen in Parijs.

Madrid bezit twaalf theatres en circusgebouwen, die gewoonlijk druk bezocht worden. De Spanjaarden houden veel van muziek, en concerten zijn gevolgelijk zeer populair onder hen. De blaam die gewoonlijk op den Spanjaard wordt gelegd, alsof hij ongastvrij en onbeleefd ware, is onverdiend. De Spanjaard is op zijn best in zijn eigen huis. Dáár ontvangt hij gaarne zijne vrienden, en is hij vrij in omgang en kleeding. Onder de Spanjaarden is het eene gewoonte elkander ten eten te noodigen. In den regel is het eten extra goed bereid. De gegoede Spanjaard heeft er tevens pleizier in den vreemdeling uit te noodigen om bij hem te komen dineren. Wij hadden geen tijd om van zoodanige uitnoodigingen gebruik te maken.

Madrid bezit 72 open pleinen, een der voornaamste waarvan is de Plaza Mayor. Het is 434 v. lang, 334 wijd en is omringd van een open gang met 30 portalen, afgescheiden door pilaren van over de 70 v. hoog. Het werd op

last van Philip III begonnen in December 1617 en twee jaren daarna voltooid. Op dit plein vonden o. a. de koninklijke bulgevechten plaats ter eere van het huwelijk van Koningin Isabella II, toen er niet minder dan 50,000 toeschouwers in den cirkel gezeten waren. In het midden van het plein staat een schoon monument van Philip III. Heden nog vinden groote feestelijkheden, vooral op Kerstdag, alhier plaats. Het Plazuela de la Payo is een ander groot open plein, dat nu tot een groote graanmarkt dient, maar waar duizenden vroeger ter dood gebragt werden. De zegeboog, door Karel III gebouwd ter gedachtenis aan zijn aankomst te Oorte, is 70 vt. hoog, heeft vijf verwulven en is een monsterstuk. Wij verlieten de stad Madrid, welker bevolking ongeveer een half millioen bedraagt, ten 12 ure per spoor. Ten 2 ure arriveerden wij in Toledo, eene stad die nu slechts 18,000 ingezetenen telt, maar in de 10de eeuw de trots der Mooren was. Hier is het dat Don Alfonso door Alemaymon, den Moorschen Koning, beschermd werd toen hij aan de vervolging van zijn broeder Don Sancho ontvlugtte. Hier, in deze eens zoo rijke en sterke stad met haar toenmalige 200,000 inwoners, woonde Karel V. Toledo heeft hetzelfde lot ondervonden als Valladolid. Beider bloemen zijn verwelkt, en beiden kunnen steden van het verledene genoemd worden. De oude forten en muragies daar op dien rotsachtigen heuvel zijn nog sprekende bewijzen van Toledos grootheid in vervlogen tijden. De stad deed ons met hare oude geschilderde en schilderachtige wanden, paleizen, kerken, enz. veel aan Pompeji gedenken Men beweert dat het oude Toledo reeds 600 jaren voor Christus bestond. In het jaar 1516 telde de stad niet minder dan 30,000 strijdbare mannen, en het getal der geëmployeerden in de wol- en zijdefabrieken bedroeg niet minder dan 10,000. Toledo is nu weder eenigszins aan het groeijen.

Nadat wij ons versterkt hadden zetten wij de reis door eene droogе landstreek voort. Wij zagen niets dan stoppellanden, hier en daar door wijngaarden en olijfbosschen afgewisseld. Het land geleek er veel op ons Zwartland. Wij passeerden Talavera, een klein droog stadje, waar een zware slag tegen de Franschen plaats vond in de dagen van den grooten Bonaparte, en wij gingen voort door de Quadaramabergen, een heerlijk

gewest, beplant met wijngaarden en olijfbosschen. Het klimaat, de wijngaarden, de zaailanden en de bergen hadden heel veel van ons Kaapland. Wij passeerden echter eenige kleine dorpen die er maar miserabel uitzagen en zonder boomen waren. De huizen zijn er klein met pannen daken. Onze huizen en dorpen zijn veel mooijer, doch de schapen, bokken, paarden, ezels, donkies, ossen, aasvogels, eiken en blaauwgom boomen riepen ons Kaapland ods levend voor den geest. Onze buitenmenschen zien er veel netter dan de Spaansche uit.

Wij bevonden ons weldra bij een station op eene vlakte, alwaar wij een weinig vertoefden, omdat de locomotief hier water moest opnemen. De zon was bijna gedaald. Het landschap was doodstil en men zag overal de herders naar hunne huizen of tenten met hunne kudden schapen keeren. Zij liepen voor hunne kudden uit, die hen langzaam en al grazende volgden. Vlak vóór ons stond een groote kurkbosch, en over al in het rond lagen de stroohuisjes der werklieden die er smerig en stinkend uitzagen. Hier en daar zag men tevens de boschwerkers komen aanrijden op hunne ezelinnen gezeten. Dit alles maakte op ons in die groote stille vlakte een treffenden indruk.

Een weinig over 6 ure ging de reis voort, nu door de kurkbosschen die zich mijlen en mijlen ver uitstrekten, maar nu en dan door olijfbosschen werden vervangen. Uit deze bosschen komen de kurken die wij aan de Kaap op onze bottels gebruiken. De bast wordt van de boomen gebroken. De boomen worden dan met een zekere soort van witte stof gesmeerd om nieuwen bast te laten groeijen.

Het werd donker en wij konden niet meer ver zien, doch het kwam er niet op aan, want door deze streken komen wij bij daglicht op de terugreis van Lissabon, en buitendien was er ook niets bijzonders te zien. Wij verzuimden een weinig te Alcantara, een tamelijke stad, die wij zullen bezoeken wanneer wij terug komen. Hier dachten wij te vernachten, doch daar wij een goede ruimte in onzen spoorwagen hadden en breede banken om op te slapen, besloten wij maar door te reizen. Ik moet echter erkennen dat onze slaaprijtuigen naar Beaufort West 50 percent beter ingerigt zijn. Spoedig waren wij te Montalado, het eerste Portugesche station. Hier moesten wij onze portemanteaux

alweder laten examineren, dat gelukkig met weinig omslag geschiedde. Wij begaven ons toen naar een restaurant, alwaar een heerlijk diner voor de eerste klasse passagiers gereed stond. Wij lieten dan ook niet na om van alles goed gebruik te maken. Vooral takelden wij de heerlijke druiven erg toe. Vriend Greeff, die reeds zijn eersten slaapschoft achter den rug had, was, nu hij weer vruchten zag, erg op zijn dreef. De klok werd echter dra geluid, de stoomfluit liet zich hooren en voort stoomden wij. Nu begon vriend Fraser zijn slaapplek gereed te maken, plaatste zijn nachtmuts op zijn hoofd en leidde zich neder om te slapen. Ik volgde zijn voorbeeld. Zoo deed ook Gertje en spoedig waren wij in een ongestoorde rust gevallen, slapende de steden Abrantes, Galegdo en Santarem passerende. Toen wij in den morgen ontwaakten bevonden wij ons op Portugals velden en reisden door wijngaarden en plantages. Het klimaat was zacht en lief en alles sprekend Afrika's evenbeeld. Wij stoomden Lissabon, Portugals hoofdstad, om half acht binnen, meer dan 500 mijlen ver van Madrid. Wij namen logies in het hotel Central aan den oever van de rivier de Taag gebouwd, een zeer groot en geriefelijk gebouw. Lissabon wordt gedekt door hooge heuvelen die zich van de zeekust tot naar Alhambra aan de rivier uitstrekken. De monding der rivier wordt bestreken door verschillende forten en batterijen. De haven is uitmuntend en heeft plaats voor 10,000 schepen. Het grootste oorlogschip kan digt bij de stad ankeren. De gewone breedte van de Taag is een mijl, doch regt tegenover de stad is zij twee mijlen breed. De stad is op zeven heuvelen gebouwd en hare 355 straten zijn meestal zeer steil, krom en lang. Zij heeft 12 publieke pleinen, 6 theaters, 36 publieke fonteinen, 200 kerken en 275,000 inwoners. De straten en huizen aan den mond der rivier zijn net en sierlijk en eerst na de aardbeving van 1755 gebouwd. In het westen der stad wonen de groote lui, die er prachtige villas en plantages hebben en wien het ook niet aan prieelen van wijnstokken, en aan limoenboomen ontbreekt. Op de heuvelen ziet men ettelijke groote kloosters. Aan het noorden der stad bij den ingang van de straat Augusta staat een majestueuse eereboog met het metalen beeld van Koning Jose I in het midden. De straten zijn bij nacht zoowel als bij dag veilig, de inwoners zijn beleefd en gewillig om den vreemdeling te hulp te komen. De voornaamste marktplaats interesseerde

ons zeer en was ruim voorzien van allerlei vruchten (vooral druiven), groenten, eijeren, melk, boter en bloemen. Ook aan zeegewassen ontbrak het er niet, doch het amusantste was ons om de kistjes met schelpslakken en kikvorschen te zien die er mede te koop werden geboden en nog al duur waren.

Lissabon was allereerst een stad der Romeinen, toen zij den naam droeg van Olyssipo. In de 10de eeuw kwam de stad in handen der Mooren, maar werd in 1147 door den eersten Portugeschen Koning, Alfonso Henriques, genomen. Tijdens de regering van Joao I werd zij de hoofdstad van het Koningrijk. Toen de stad het toppunt van haren rijkdom bereikt had vond de vreeslijke aardbeving van 1775 plaats die den dood van 80,000 inwoners veroorzaakte en 20 millioenen aan eigendom verwoestte. Van deze akelige ramp is de stad nog niet geheel hersteld. Daarvan getuigt de oude Cathedraal de Carmos, die nog ingestort ligt en waar men nog stukken van gebroken monumenten vindt. Wij bezochten het Paleis das Necessidades, gebouwd op een heuvel, omgeven van groote plantages, bogend of een uitgestrekt uitzigt op land en zee en op een Museum van kunst en oudheden zoowel als op een bibliotheek. Hier woonde de Koning don Fernando, doch de tegenwoordige Koning bewoont gewoonlijk het paleis da Ayuda, een vreeslijk groot doch nog onvoltooid gebouw aangelegd door Koning Joao VI. Bij speciale gelegenheden of galadagen, houdt de Koning er zoogenaamde Beijamaos, welk woord letterlijk "handkussen" beteekent. Het koetshuis is voorzeker een bezoek waard. Er zijn over de 50 staatsierijtuigen, waarvan sommige honderden jaren oud zijn. Wij bezochten ook het Paleis de Belem, gebouwd door Joao V en dat ruim van groote salen voorzien is. Aan het noordeinde van dat gebouw staat de Guinta de Cima, eene andere Koninklijke verblijfplaats. Het Paleis van Bemposta is een groot met kalk gewit gebouw, aan het noorden der stad gebouwd door Catherina van Portugal, weduwe van Karel II van Engeland. Het is nu in een Militair College veranderd. De waterleiding, Os Arcos das Agoas Livres genaamd, die de stad van water voorziet, is een zeer interessant stuk werk, en gelijkt veel op die van Rome. Dat werk strekt zich uit over kloven en door heuvelen, is 4½ mijlen lang, zoowat 20 voet breed. Daar langs is een wandelpad. Digt bij de stad, waar wij er op stonden, en waar deselve over

een breede kloof strekt, is de hoogte 263 voeten. De waterleiding heeft 127 bogen, en is door Koning Joao V onder de zorg van Manoel Maio in 1729 begonnen en 20 jaren later voltooid. Van deze romaneske plaats heeft men een prachtig uitzigt op de stad en omliggende plaatsen. De aqueduct is het tooneel geweest van vele gruwelijke moorden en zelfmoorden. Het was vroeger een gewone zaak, van onder deze verwelven dagelijks eenige lijken te vervoeren van personen die zelfmoord gepleegd hadden door zich van de hoogte af te werpen. Doch onder den naam van zelfmoorden zijn hier ook vele moorden geschied. Roovers schuilden zich hier des nachts, en ook des daags plunderden zij de wandelaars en wierpen ze dan naar beneden. Onder anderen hielden zich hier een man en vrouw op, die des avonds of des nachts en, als de kans zich voor deed, ook des daags den voorbijganger een nekslag gaven, hen dan plunderden en naar beneden wierpen. Zoo ging het langen tijd. De lijken werden wel verpletterd gevonden, maar alles werd dan aan zelfmoord toegeschreven. Tot verbazing van velen vond men dikwijls de lijken van zeer gegoede menschen, die soms nog kort te voren in zeer opgeruimde stemming waren gezien. Soms ook van zeer jonge lui, kinderen van rijke ouders. Op een zekeren nacht, nadat de man en de vrouw van hun duivelsch werk teruggekomen waren, spraken zij in hunne slaapkamer over hun moeijelijk werk van dien avond, want het had hun veel moeite gekost om hunnen prooi naar beneden te werpen, en ook over hunnen rijken buit. Met eens werden zij gewaar dat hun zesjarig dochtertje wakker was, en hoorde wat zij met elkander spraken. De moeder stelde voor om het kind van kant te maken, want, zeide zij, het kind zal ons in de handen des geregts brengen, maar de vader was er tegen, want, zeide hij, het kind begrijpt niets van deze zaken. De moeder was niet gerust. Zij had haar kind wel lief, doch zij vreesde voor haar eigen leven. Het kind, dat zich intusschen stil hield, werd gespaard. Den volgenden dag vertelde zij aan dezen en genen wat hare ouders in den nacht met elkander gesproken hadden. Het gerucht ging als een wind door de stad. Een ieder vond de verklaring van het kind zeer aannemelijk. De overheid liet dadelijk de zaak onderzoeken, en men vond in de woning van het echtpaar een groot getal kostbaarheden, waarvan vele behoord hadden aan bekende personen, en van wie men gedacht had

dat zij zelfmoord gepleegd hadden. De man en vrouw werden gevangen genomen, voor het geregt gebragt en veroordeeld. De man werd in tegenwoordigheid van zijn vrouw opgehangen, en de vrouw kreeg levenslange tuchthuisstraf. Het dochtertje leeft nog, maar is nu een vrouw van digt bij de 50 jaren oud en heeft een specerijen- en groentewinkel.

Wij bezochten o. a. het publieke museum, waar men dagelijks vrijen toegang heeft en waar het niet aan schilderstukken, beelden, opgestopte dieren, oude wapens, wapenrustingen en ettelijke andere oudheden ontbreekt. De bibliotheek daar naast bevat 80,000 boekdeelen. Het kerkhof is mede een bezoek waard. Hier, zoo als in alle Katholieke landen worden de afgestorvenen zeer heilig gehouden, en op de kisten die men door het traliewerk zien kan, worden gedurig versche bloemen geplaatst.

Van hier gingen wij door peperplantagies die met peper zwaar beladen waren naar het postkantoor doch vonden er geen brieven. Wij bezochten nu nog het stadhuis, de geregtshoven en andere plaatsen van belang.

Des avonds amuseerden wij ons een weinig in een operahuis, maar hadden meer pleizier in de opene lucht, alwaar wij weer het genot konden hebben om ons in de aanschouwing van een helderen sterrenhemel, aan een Kaapschen gelijk, te verlustigen. Op het balkon van ons Hotel gezeten, en een gezigt op de lichten der schepen voor ons op de reede hebbende, dachten wij aan de Baai van Napels, maar nog veel meer aan onze eigene schoone Tafelbaai. En ik ging ook denken aan hetgeen de Kaap van Portugal zou kunnen overnemen. Ik houd mij overtuigd dat de peper-, olijf- en kurkboomen in Zuid Afrika net zoo goed zouden aarden als hier, want klimaat, natuur en grond daar en hier zijn dezelfde. Ziet men hier den wijnstok, den vijgeboom, de peren-, perziken-, appel-, amandel-, pruim-, abrikoos-, kweepeer-, kastanje- en eikenboomen, dan moet men erkennen dat tusschen deze boomen en de onze geen het minste onderscheid te zien is. De bebouwing is hier niet beter. Het werkgereedschap, zoo wel als de wagens en de karren, der Portugeezen zijn zeer ouderwetsch. De geaardheid van den Portugees komt veel overeen met die der Spanjaarden en Italianen. Men ziet onder hen zeer schoone en lelieblanke mannen en vrouwen, en ook zeer donkerbruine, ongeveer zoo als onze Maleijers. Onder de donkere klassen bevonden zich even groote "swells" als onder de blanke en in den

omgang" is er geen onderscheid. In den regel zijn zij welgebouwd en zeer vriendelijk. Onder hen vindt men meer die het Engelsch magtig zijn dan onder iedere andere natie. Het is zeer komiek de boeren met hunne producten naar de stad te zien komen op hunne donkey- of paardenwagens met kleine wielen. Ook hier worden de trekdieren allen achter elkander gespannen. Sommigen komen met hunne pakdieren, en anderen weer met sleden de stad binnen. De boer heeft alhier veel van den Italiaan.

Den volgenden dag maakten wij ons gereed voor de terugreis. Wij waren nu op het uiterste punt van onze reis, 1630 mijlen ver van Londen, d. i. verder dan van Londen naar Napels. Het klimaat vonden wij heerlijk, doch als het water laag is dan hindert de damp die uit de monding van den Taag oprijst en maakt het u onpleizierig. Wij hadden van hier een heerlijk uitzigt op de omliggende steden aan het zeestrand gebouwd. De oceaan zag er zoo kalm en heerlijk uit, dat ik nu spijt had dat ik mijn reisplan veranderd had om van hier met mijne vrienden naar Londen terug te reizen. Ging ik van hier naar Madeira, dan vermeed ik de Baai van Biscaye, die zoo woest in dit seizoen kan worden, zooals ik ook later moest ondervinden. Van Lissabon naar Madeira is het 58 uren per schip en de kosten bedragen £5. Ook kon ik in eenige uren tijds van Lissabon reizen naar Gibraltar en dan in een paar uur over het kanaal van Gibraltar komen en mij op het noorderstrand van Afrika bevinden.

Portugal had voor mij vele aanlokkelijkheden, vooral wat zijn klimaat aanging. De hotelkosten in 't algemeen zijn echter hoog. Het land is bergachtig, doch heeft sommige zeer platte distrikten. Men ziet echter nergens bergen zoo hoog als de Spaansche Pyreneën. De voornaamste rivieren zijn de Taag, de Douro en de Guadiana. Er zijn ook eenige meren, doch van geen bijzonder belang. De heuvelen zijn meestal begroeid met eiken, dennen, kastanje- en olijfboomen. In de kloven ziet men limoen-, kurk- en dadelboomen. De limoenen die van hier verscheept worden houdt men voor de beste van Europa. Portugal heeft zijn eigen fabrieken en ook koper-, lood- en koolmijnen, en aan marmergroeven ontbreekt het ook niet. Zijn voornaamste uitvoer is wijn. De oppervlakte die de wijnstok in het gansche land beslaat is 407,000 morgen. Olijfolie, gedroogde vruchten en koorn zijn ook voorname artikelen van uitvoer.

Het berekenen van het Portugesche geld gaat zeer moeijelijk. Het wordt bij *reis* gerekend: 5 reis staan gelijk met een oortje, De zilver stukken zijn een halve testao, 50 reis; 1 testao, 100 reis; 2 testao, 200 reis; d. i. 10d.; de cinco, gelijk aan 5 testaos of een halve dollar, of aan 500 reis, d. i. 2s. 3d.; de dollar of milrei, 1,000 reis 4s. 6d. Het goudstuk moidore, 4,800 reis, £1 1s. 8d.

Wij vertrokken van Lissabon om 12 uur, op 15 October, per spoor, en gingen nagenoeg den vorigen weg terug. Wij stoomden door Alandra, een stad die niet veel beteekent, en kwamen te Santaren aan, een orendelijke stad met 9,000 inwoners, op een hoogte ten noorden van de rivier de Taag gebouwd en door een oud kasteel verdedigd. De straten zijn zeer naauw en kronkelend. Deze stad was de verblijfplaats van de Koningen van Portugal van Alfonso III in 1250 tot op Joao I toe. Overal ziet men oude muragies, die aantoonen dat ook Santaren eens tot de groote steden behoorde. Onder de oude ruïnen vindt men ook die van het oude kasteel, waar de Kardinaal-Koning don Henrique, in geboren is, en waar hij tevens zijn Kroon heeft neergelegd en begraven is. Wij toefden hier niet lang en vervolgden onze reis door Galegdo naar Abrantes, een stad van 5,000 inwoners en een belangrijke militaire stelling, op een heuvel gelegen, die met vijf olijfboomen bekleed is. Aan deze stad ontleende Maarschalk Junot zijn titel van Hertog van Abrantes. De stad heeft een goeden handel in koren, brandewijn en vruchten. De grond hier is zeer vruchtbaar en het voorkomen van het distrikt met zijne wijngaarden aangenaam.

Wij reisden van hier door de schoone en vruchtbare streken van Belver en Garvado naar Rosmandhal, het eindstation der Portugeezen. Wij lieten weêr onze goederen examineren. Het begon nu avond te worden en het gezigt op de olijfbergen en dalen met plantagies was lief. Te Ceclaven, waar wij een restaurant met een welvoorziene tafel vonden, namen wij ons souper, en besloten wij, daar wij nu weer geheel het spoorwegrijtuig voor ons zelven hadden, den ganschen nacht mede te stoomen, en wel om twee redenen, 1stens, omdat wij de distrikten die wij in den nacht moesten doorreizen reeds gezien hadden, en 2dens, omdat wij den volgenden dag bij het bulgevecht te Madrid wilden tegenwoordig zijn. De klok werd geluid en wij vervolgden onze reis. Al rookende spraken wij over

het heerlijke klimaat en den prachtvollen starrenhemel. Het duurde echter niet lang of wij lagen op de banken te slapen. In den loop des nachts werden wij bij een der stations gestoord door een ouden Spanjaard, die ook in ons rijtuig kwam. Daar ik alleen de eene bank tot gebruik had zette zich de oude doch zeer vriendelijke Spanjaard bij mij neder. Wij maakten ons malkander door gebaren en wenken verstaanbaar en vleiden ons neder. Wij waren in een dubbel rijtuig en hadden het gevolgelijk koud. Ik gevoelde mij verpligt mijne kleederen uit de portmanteau te halen om mij te dekken. Het ging toen een weinig beter en ik sliep tamelijk goed, slechts nu en dan Greeff een onvergenoegde uitdrukking over de koude hoorende doen. Met zonsopgang hielden wij bij een station op de vlakte stil, alwaar wij voor eenige realen ons heerlijk waschten en koffij dronken. Bij het volgende station ontbeten wij, en van daar vervolgden wij de reis door drooge velden, nu en dan met wijngaarden en olijfbosschen verwisseld. Wij hielden halt bij een station, dat langs een grooten wijngaard gebouwd was. Wij klommen uit, en namen den wijngaard in oogenschouw. De rijen waren ruim zes voet van elkander. Men was bezig met het persen. De karren stonden buiten den wijngaard. De donkeys kwamen in den wingerd met twee groote manden aan weerskanten. Deze manden werden gevuld, wordende de ezel van stok tot stok geleid. Waren de manden gevuld dan werd de ezel naar de kar gebragt en de manden werden in de balies geledigd. Waren de balies gevuld dan stapten de kleine ezels, die van 4 tot 8 allen achter elkander ingespannen zijn, naar den kelder en daar vond de persing plaats. De druiven waren prachtig rijp. Op sommige plekken waren reeds al de bladeren van de stokken gevallen en hingen de kale druiven. Men kon nergens groene wijngaarden meer zien. Overal waren zij geel, een teeken dat de vrucht goed rijp was. Men perst in Spanje tot drie maal, zoo ook in andere landen. De wijnen die de eerste maal geperst worden, worden afgezonderd gehouden van de andere. Van de eerste persing worden de keurwijnen, die zeer kostbaar zijn gemaakt. Het gaat hier net zoo als in andere wijnlanden. Men legt zich er niet op toe om veel wijn, maar om goeden wijn te maken— wijn voor den uitvoer, want daarin vindt men zijn voordeel. Het klimaat van Spanje en Portugal is precies zoo als dit

van ons in het Zuid-westen van Afrika. Hoe is het dan mogelijk dat onze wijnen zoo ongeschikt voor den uitvoer zijn, terwijl de Portugesche en Spaansche wijnen voor zoo goed gehouden worden? Dat deze wijnen heerlijk en tevens goedkoop zijn daarvan kunnen wij getuigen. Het geheim ligt hierin dat onze druiven in het algemeen te vroeg geoogst worden, dat er te min moeite aan onze wijnen besteed wordt, dat de leus van den Zuid-Afrikaanschen boer is "*kwantiteit, geen kwaliteit*." Ik ken van onze boeren, die, als zij naar het Strand te Somerset West voor een maand gaan, wijn koopen voor gebruik aldaar. Ik zelf heb dat gedaan en wel op raad van een ouden boer. Zij hebben niet eens een goed vaatje tafelwijn voor zich zelven. Als het zoo slecht met onze wijnboeren gesteld is, kan men dan ooit verwachten dat wij een markt voor onze wijnen zullen krijgen? Kon ik toch onze wijnboeren bewegen om goeden wijn te maken, wijn om uit te voeren, hoe spoedig zouden wij niet een bloeijend volk zijn. De Hemel geve dat ook hunne oogen mogen open gaan, opdat wij behouden mogen worden. Voor goeden wijn is daar altijd vraag, zelfs bij een overvloedigen oogst, en wel ook in ons eigen land. Het is mij nu een onbetwistbaar feit, een feit dat mij tot de overtuiging heeft gebragt, en eene overtuiging waarmede ik in mijn graf zal dalen, en dat het nageslacht zal ondervinden, dat het geluk van ons land grootendeels, zoo al niet geheel, in handen van onze wijnboeren is. Persen onze wijnboeren hunne druiven rijp, houden zij hunne kelders koel, zoodat niet al de geest met de geweldige gisting er uit vliegt en alzoo het sap krachteloos en smakeloos wordt, besteden zij meer tijd aan hun wijnmaken dan aan zoovele andere dingen, behandelen zij hun wijn met de zorg die dezelve verdient, dan zullen wij ook spoedig een naam in Europa hebben en de wijnkoopers, vooral de heeren Van Rijn, in staat stellen om hunne takken verder in Europa uit te breiden. Het geld zal dan naar onze Kolonie vloeijen en wij een rijk land worden. Wij konden dan onze wijnakkers twintigmaal grooter maken en dan nog zouden al onze Kaapsche wijnen voor de Europesche behoeften maar als een vlieg in den brouwketel wezen. Nu is het tijd, nu zeg ik, omdat wij nog van de verwoestende Phylloxera verschoond zijn.

Wij hielden weer bij Toledo halt, doch verzuimden er niet lang en zetten onze reis naar Madrid voort, alwaar wij om

half twaalf aankwamen. Hier moesten wij onze paspoorten toonen en gingen toen naar hetzelfde hotel, waar wij vroeger hadden gelogeerd. Ieder onzer kreeg weer zijn vorige kamer. Wij namen ieder een heerlijk bad en verschoonden ons. Wij ontvingen de kleederen terug die wij hier tijdens onze reis naar Portugal achter gelaten hadden. Zij waren schoon gewasschen, netjes gestreken en in volmaakte orde. Wij namen ons middagmaal. Onze biljetten voor het bulgevecht waren, volgens ons verzoek, toen wij Madrid verlieten, in gereedheid. De biljetten kosten ons nu 1s. 6d. minder dan de vorige maal voor dezelfde 2de klasse zitplaatsen. Dit maal had de eigenares van het hotel zelve de biljetten laten uitnemen. De vorige maal hadden wij het werk aan haren gids die de vreemdelingen moest teregt helpen toevertrouwd. Wij vertelden den portier, die Duitsch kon spreken, dat wij de vorige maal 4s. 6d. meer op onze biljetten betaald hadden. Hij ging dat vertellen aan de eigenares die een hevig lawaai met den man opschopte en hem dadelijk wegjoeg. Dat hadden wij niet bedoeld, want wij dachten dat de 4s. 6d. dat gerucht niet waard was. Wij waren gevolgelijk een weinig uit onzen goeden luim en gevoelden medelijden met den armen weggejaagden man.

Wij gingen om half 3 naar de Plaza de Toros (Amphitheatre.) Wij gingen binnen en daar had ik het ongeluk om in een uitgemetselden waterbak te glijden, zoodat mijn stevels en hoed nat werden. Mijne beide vrienden schenen veel pleizier in mijn ongeval te hebben, want zij schaterden het uit. Hoewel een beetje boos ging ik echter de trappen op en wij kregen ditmaal weer heerlijke zitplaatsen. Het was een algemeene feestdag in Madrid, gevolgelijk waren alle klassen der maatschappij te zien in haar best plunje. Precies ten 3 ure blies men op de trompet. Iedere plaats was bezet en het bloedig en wreedaardig gevecht nam een aanvang. Het ging alles weer op dezelfde manier als vroeger toe. De eerste bul, een zwarte, doodde een paard en wondde twee, een zwaar en een ligt. Bul No. 2, donkerbruin, doodde twee paarden en wondde er drie, een doodelijk. Bul No. 3, een roode, doodde drie paarden. Toen hij het laatste paard op den grond dood neder smeet, viel de ruiter een klein eind ver van het paard. De bul nam hem in zijn hoornen op, stak hem door de ingewanden en wierp hem dood ter aarde. De vlaggedragers hadden alles aangewend om den armen man te redden, doch te vergeefs. Het handengeklap

was nu groot van de partij die op den bul gewed hadden, maar even groot het gesis der vrienden van den man die zijn leven verloren had. Het was vreeselijk den verbleekten man tusschen de hoornen van den bul te zien. De vrouwen maakten nog meer lawaai dan de mannen. Ook deze moedige en zoo zeer toegejuichte bul werd eindelijk met den dolk doodgestoken. Bul No. 4, zwartkleurig, doodde een paard en wondde diens ruiter doodelijk. De man werd doodsbleek uitgedragen en kort daarna vernamen wij dat hij van wege de wonden in zijn onderbuik overleden was. Bul No. 5, bruinkleurig, doodde twee paarden en wondde een doodelijk. De zesde en de laatste bul, een zwarte, doode drie paarden en wondde twee doodelijk. De trompet liet zich toen hooren en de duizenden gingen uiteen. In dat gevecht werden alzoo twee menschen, zes bullen en 12 paarden gedood en zeven paarden doodelijk en eenige ligt gewond. Bovendien werden eenige der stiervechters erg gekneusd. Het ging bij dit bulgevecht sneller toe dan bij het vorige. Wij vergeten deze akeligheden zoo spoedig niet. Ik vroeg aan onzen gids waarom men in de handen klapte als de bul den vechter doodde. Hij zeide van vreugde, omdat men zijne weddingschappen gewonnen had. Ik liet er op volgen: maar is het niet schandelijk om over een mensch zijn dood te juichen? Hij antwoordde dood bedaard: "Wat komt het er op aan? Die weinige menschen kunnen toch wel gemist worden, en bovendien, wij Spanjaarden maken niet zoo veel van een menschen-dood als de andere naties. Wij moeten toch allen één dag dood gaan en het leven van de paarden is net zoo nuttig en misschien nog nuttiger dan dat van de meeste menschen; maar daarover wordt niet gepraat." Ik dacht: "Ja, als gij maar weet hoe dat wij schande over julle wreedheden roepen."

Spanje is het eenige land waar deze bulgevechten in de mode zijn. Zij beginnen gewoonlijk in het begin van September en eindigen tegen het einde van October. De vechters worden van jongs af in hun vak opgebragt. Het zijn geen zwakke mannen die vechters worden. Gedurende het jaar 1866 werden er niet minder dan 2,375 bullen en 8,561 paarden in Spanje bij de gevechten gedood. De bulgevechten kosten het land jaarlijks £120,000. Philip V trachtte eens om een einde te maken aan deze bloedige tooneelen, doch het volk werd er zeer onstuimig over, zoodat hij zijn populariteit moest terug winnen door een nieuw

amphitheater te laten bouwen. De Koninklijke familie vereert deze plaats maar zeer zelden met een bezoek.

Er zijn te Madrid ook plaatsen waar hanen gevechten geregeld des Zondags plaats vinden en waar dan vreeslijk gewed wordt. De loterijen die vooral bij de bulgevechten plaats vinden zijn verschrikkelijk. Zij zijn niets anders dan een geoorloofde dobbelarij. Men heeft berekend dat in de laatste jaren 1,100 personen wegens de door hen gewonnen prijzen in staat werden gesteld om landeigenaren te worden. In 1860 bedroegen de profijten van de winnende partij 1,007,502 francs.

Des avonds gingen wij naar een Opera, een der prachtigste die wij gezien hebben. De costumes en de uitvoering waren uitstekend goed. Er waren ruim 100 dames en even vele heeren op het tooneel. Het stuk van den avond was "De Hugenoten." Telkenmale werd er gezongen op de wijze van gezang 15̃6. Eerst zongen de dames en dan de heeren. De schoone en heerlijke muziek klonk ons door de zielen. De in het wit gekleede dames mogten wel onder de schoonste in de wereld gerekend worden. Men kan zich geen prachtiger posturen, haren en oogen denken. Zij zagen er lief en beminnelijk uit. Wij bleven echter niet ten einde; want daar wij de zakkenrollers niet vertrouwden en bemerkten dat er eenige oogen op ons gevestigd waren, ik geloof omdat wij vreemdelingen waren, gingen wij vóór den afloop heen. Ten 12 uur begaven wij ons ter ruste.

Den volgenden dag bezochten wij nog eenige belangrijke plaatsen en kochten ons een tal van photografiën van de bulgevechten en van de stad, als ook eenige zijden zakdoeken en andere dingen. Wij vernamen weer naar brieven doch kregen niets. Mijne brieven en kouranten van de laatste mail heb ik misgeloopen. Alles was te Lissabon aangekomen nadat wij er van daan vertrokken waren.

Men heeft van Madrid communicatie met geheel Europa. Van hier, Spanjes middenpunt, gaan alle Spaansche spoorlijnen uit.

Wij hadden het genoegen den jongen Koning met zijne gemalin te paard te ontmoeten. Zij hadden een sterk eskorte. Zijne Majesteit is een schoone jonge man en is zeer gezien onder de dames, juist niet tot genoegen van Hare Majesteit.

Wij betaalden den volgenden morgen onze hotelrekening, die op 17s. 6d. per dag te staan kwam (hoogste tarief in

Europa) en verlieten de trotsche Spaansche hoofdstad, alwaar wij veel pleizier hadden gehad, om 7 uur per spoor, en reisden nu naar het oosten van Spanje. Het land zag er hier tamelijk goed uit, alhoewel niet altoos streelend voor het oog. De drooge landstreken worden alhier overal met water besproeid, zoodat geen bebouwbare grond nutteloos behoeft te liggen. Wij passeerden de stad Guadalaxara, een groote doch vale stad, welke wij niet de moeite der bekijking van nabij waard achtten. Het hinderde ons dat er daar zoo weinig boomen te zien zijn. Van hier stoomden wij voort naar Signenza, mede een groote stad, maar toch niet beter dan Guadalaxara. Wij verfrischten ons hier een weinig en zetten toen onze reis voort, altijd nagenoeg door landstreken van denzelfden aard en kwamen te Catalaya aan, een stad van middelmatige afmetingen met vale huizen. Hier verznimden wij meer dan een uur en tiffenden er. Vervolgens reisden wij door eenige dorpen en kwamen in den avond om 7 uur te Saragossa aan. Wij logeerden daar in het Hotel de Univers, een groot, net hotel met 107 kamers, goed gelegen digt bij de twee kathedralen. Het klimaat is hier heerlijk, doch even plotseling veranderlijk als bij ons aan de Kaap.

Saragossa was eens een sterkte van de Mooren en later van de Spanjaarden. Het bezit vele monumenten. Onder de koningen van Arragon was Saragossa de hoofdstad van het koninkrijk tot op het huwelijk van deszelfs koning Ferdinand II met Isabella van Castille, toen beide koninkrijken vereenigd werden. In lateren tijd was Saragossa het schouwspel van vele worstelingen en verwoestingen, en de stad staat bekend in de geschiedenis als een welke een allergedenkwaardigste belegering heeft ondervonden. In het jaar 1808 stonden de burgers op tegen de Franschen. De stad werd belegerd door generaal Lefevre Desnouettes, die dacht dat hij haar wel spoedig zou veroveren. Doch zijn militair talent bleek spoedig niet bestand te zijn tegen de hardnekkigheid der Aragonesen, die, hoewel slecht voorzien van wapenen en ammunitie, er nogthans in slaagden den vijand bij iedereen aanval met groot verlies af te slaan. Eindelijk werden de Franschen verpligt de belegering te staken en af te trekken. De tweede belegering begon op den 21sten December 1808, toen generaal Moncey Lannes Junot met 18,000 troepen, wel voorzien van belegeringsmateriaal, voor de stad verscheen, en dadelijk met zijn aanvallen begon,

De verdedigingswerken der stad bestonden in een paar oude forten, die in der haast van provisie voorzien waren, en nog moesten gerepareerd worden. Deze forten waren langs de Ebro en Huerba gelegen met muren van slechts 3 voet dikte. Binnen de stad waren geene geregelde troepen, ook geen krachtig Gouvernement. De eenige overheid die door het volk werd gehoorzaamd bestond in eenige heldhaftige boeren, die door het volk als aanvoerders voor die gelegenheid gekozen werden. Onder de aanvoerders bevond zich ook Palafox, een jonge officier van des Konings lijfwacht, die een zeer onverschrokken man was. De belegering duurde 62 dagen en bestond uit gedurige aanvallen, tot dat eindelijk de krijg van man tegen man begon. Telkens wanneer aan de belegerden door de Franschen gevraagd werd of zij zich niet op honorabele voorwaarden wilden overgeven was steeds het antwoord: Oorlog tot het hecht, Saragossa zal zich niet overgeven! De vrouwen hielpen mede vechten en vochten als heldinnen. Ieder huis werd een hospitaal voor de gewonden. De aanvoerders werden bijgestaan door de priesters, die voor hunne godsdienst en heiligdommen als desperaat vochten. De stad was rasend van patriotisme en kon het idee niet verdragen dat een vreemde natie er zou baas worden. Patriottische zangen en dansen vonden in de straten plaats. Heldhaftigheid werd aan den dag gelegd door elken man, ja ook door de vrouwen, die een prominent deel aan de verdediging namen en die aangevoerd werden door Augustina, een zeer schoone en lieve vrouw van 22 jaren oud. Zij vocht aan de zijde van haren beminde, die een artillerist was; en toen hij doodelijk gewond neer viel nam zij zijn geweer op en vocht in zijne plaats. Eindelijk, na tallooze desperate gevechten bestormden 10,000 Franschen de stad. Het gevecht vond nu plaats in de straten, huizen en kelders. De klokken werden geluid en het volk knielde neder. Het verwoestingswerk ging voort; er waren 15,000 dooden en stervenden. De Universiteitsgebouwen waren reeds verbrand, maar toch het gevecht in de straten duurde nog 22 dagen voort. Eindelijk besloot men de stad over te geven, doch op de meest inschikkelijke voorwaarden. Hier eindigde toen een belegering die haar weerga niet kent en die door geen natie ligt zal vergeten worden. Een monument is ter eere van de heldin Augustina opgerigt. In het Museum vindt men ook een portret van de schoone en heldhaftige dame.

Saragossa telt nu tusschen de 70,000 en 80,000 inwoners en is een der fraaiste Spaansche steden. De wijn- en boomgaarden om de stad zijn prachtig, en de grond, die door de Ebro bevochtigd wordt, is zeer vruchtbaar. Aan schoone kerken en kloosters ontbreekt het hier ook niet. Wil men vernemen wat besproeijing kan uitrigten dan sta men op een heuvel een weinig buiten de stad, waar men een prachtige groene vallei voor zich heeft van honderden vierkante mijlen, die door de Ebro bewaterd wordt. De groene vlakte is beplant met wijn- en boomgaarden, tuinen, enz. De uitgestrekte limoenbosschen maken een prachtige vertooning, en waar de limoenwouden, wijngaarden en andere plantagiën nu zoo weelderig tieren was het eens eene drooge barre vlakte. Het is slechts aan de Ebro te danken dat deze vlakte nu in een lusthof herschapen is. Reist men een weinig verder, waar de grond te hoog is om besproeid te worden, dan ziet men niets dan barre aarde. Als ik gedenk aan onze prachtige Olifants-, Berg-, Vierentwintig- en zoo vele andere rivieren die in Zuid Afrika haar water altoos in de zee storten dan treurt mijn hart. Het is zoo vele duizenden ponden die jaarlijks in de zee verloren gaan.

Wij verlieten Saragossa om 8 uur per spoortrein, lieten Barbastro aan de eene zijde liggen en kwamen aan te Lerida, gelegen aan den regter oever van de rivier Segre en een populatie van 20,000 inwoners tellende. In deze grijze stad met lange kronkelende straten zonder boomen verzuimden wij niet lang.

Wij vervolgden onze reis over heuvelen en valleijen, graanlanden en wijngaarden, en hielden te Cervera halt, een vale en kale stad. Hier genoten wij slechts eenige ververschingen en gingen toen voort door den Rayapas, een der schoonste bergpassen in Europa, en door een lange tunnel en bevonden ons toen op de Rayadel-gebergten, die van het eene tot naar het andere einde bezaaid en met olijfboomen en wijngaarden beplant zijn. Wij werden ook hier de gewoonte welke wij reeds in Portugal opgemerkt hadden gewaar, t.w. dat men waar men klaar is met persen de wijngaarden stomp snijdt. In het wingerdplanten is men hier volstrekt niet naauwkeurig, want de rijen zijn zoo krom, dat een Afrikaner zich er over zou schamen. De rijen staan hier van 12 tot 20 voet van elkander, al naar de vruchtbaarheid van den grond, en tusschen de rijen wordt gezaaid. Hier wordt al het werk met behulp van donkeys verrigt.

De mest wordt in twee groote manden naar het land gebragt en onder dien last gaat het arme dier gebukt. Het kaf, stroo, graan, enz., wordt door hen naar de steden vervoerd en zelfs hout, zand en steenen worden door deze kleine dieren aangebragt. De natuurtooneelen op de bergen en van de bergen tot in de dalen beneden zijn zeer interessant. De wijngaarden op de bergen zijn echter schraal. Onze bergen zijn veel vruchtbaarder. Het ploegen met een os of donkey is akelig. Men heeft een soort van ploeg met *een* staart van 1½ of 2 voet lang en loopt den ganschen dag er achter met den kop laag op het achterstel gebogen. Bij een der stations op den berg verzuimden wij een weinig. In de nabijheid was een arme ziel juist bezig met ploegen; wij gingen naar hem toe, vroegen hem waarom hij zoo sukkelde en beduidde hem dat hij den staart van den ploeg langer moest maken en dat het hem dan veel gemakkelijker zou wezen. Hij verstond mij natuurlijk niet aan mijn spraak, doch ik beduidde hem alles door gebaren. De man werd echter boos, sloeg een paar woorden uit en ging met het ploegen voort, het achter deel in de hoogte houdende. Ik dacht bij mij zelven: "Ja, arme drommel, dit werk hebt je zeker nog van Adam, door Noach aan u overgemaakt."

Wij lieten Balaquer regts liggen en kwamen bij Manresa aan, alweder een vale stad, waar wij een weinig verzuimden. Nu daalden wij langzaam en hadden het fraaiste uitzigt op de steden en dorpen beneden ons. De zon ging nu onder en wij begonnen te zuchten om bij Barcelona aan te komen. Wij hielden bij een station stil, waar eenige ruwe kerels inklommen met stokken in de handen en die veel meer op moordenaars dan op vreedzame burgers geleken. Het werd nu zeer donker, wij konden niets meer buiten het raam zien, maar tot onze blijdschap kwamen wij om half negen te Barcelona aan. De trein was ruim een uur te laat. Bij het station stond er een schaar van menschen die ons bijna verdrong, ik dacht waarschijnlijk om te zien of er iets met den trein gebeurd was, of welligt was er een of ander hoog personaadje op den trein van wien wij niets wisten.

(*Wordt vervolgd.*)

Gezellig Tijdverdrijf.

No. 53.—JULIJ 1884.

a) *Raadsel.*

Maak hier een vers van:

He ti Se eNna Ret Yddi ewijn-uhi lerb eLev En, DeoO rza Aki Se awor Dt d Oo Rve Le nt Oeg Esch Rev En O mda tvo orO nsp Rod Ukt — 'kb Ed Oe Ld En edl Enw Yn — Ge Eno Ra AgG Enk Oop Erso okj Aze lfsge En Dri nke Raz Yn. Ersni Ema ndd Ieh Emw Il Enni Ema ndvra Agte Rna Ar, DeBo Erwa thy O okdo Etbly ftzi tte NmcT Zynwa Ar.

(Ingezonden door D. G. R. te P.)

b) Welke Afrikanen, ook de eerlijksten, zeggen van hun werk gedurig onwaarheid, zonder er zich in het minst om te bekommeren?

c) Er is een getal van twee cijfers. Wanneer men, dat getal uitsprekende, het woord *honderd* tusschen in voegt, dan wordt het twaalf maal zoo groot. Welk is dat getal?

(*b* en *c* ingezonden door P. te G.)

☞ Men wachte met het inzenden der antwoorden tot ook de Augustus- en Septemberraadsels verschenen zijn, en zende dan alles gelijk, of zooveel men er van vinden kon. Twee prijzen naar verdiensten.

N.B. Tot 1o. Augustus worden nog antwoorden ingewacht voor de vraagstukken loopende over de maanden April, Mei en Junij. *Hoe meer antwoorden hoe liever*, dat weten onze geachte medewerkers!

De Boerderij.

"De landbouwer mag niet teren op onderzoekingen van anderen—zelf moet hij de hand aan den ploeg slaan, om te onderzoeken wat wetenschap en ervaring elders aan de hand hebben gedaan, om, zoodoende, het beste daarvan op zijne landerijen in toepassing te brengen."

"De landbouw is de eerste van alle kunsten; zonder hem zouden er geene kooplieden, dichters en philosophen zijn; slechts dat is ware rijkdom, wat de aarde voortbrengt."

Voor de gewone inleiding is er ditmaal geene plaats, daar wij gaarne volgens belofte de zeer belangrijke voorlezing van Hoofdregter Reitz van den Vrijstaat, over het *Inkuilen van Groen Voeder*, wenschen op te nemen. Het stuk spreekt voor zich zelf. (Om plaats te winnen is hier en daar bekort).

"Het mag u misschien vreemd voorkomen dat een regtsgeleerde eene voorlezing over een onderwerp, betrekking hebbende tot de boerderij, waagt te houden, doch, daar ik de zoon ben van een man die 50 jaren lang zich met landbouw en veeteelt heeft bezig gehouden, en daar ik tot aan mijn tiende jaar op een boerenplaats heb gewoond, mag ik nogthans aanspraak er op maken, zoowat van de boerderij af te weten, en, in ieder geval, een voorliefde er voor te hebben. Mijn doel is bovendien niet zoozeer om informatie te geven als om een onderwerp, dat, naar mijn oordeel, van groot belang voor ons land kan worden, ter sprake en ter overweging te brengen.

Ik heb mij dus voorgenomen om heden avond iets in 't midden te brengen over "*het Inkuilen van Groenvoeder*."

I.—Wat wordt door 'inkuilen van voeder' bedoelt?

Dit bestaat in 't wegpakken van groene mieliesstronken, groene garst of eenig ander sapachtig voeder, in digte putten, gaten of schuren, meestal onder den grond in bergplekken die gewoonlijk 'Silos' genoemd worden. Deze Silos of kuilen kunnen òf boven den grond gemaakt worden, òf half onder en half boven den grond, òf anders geheel en al onder de oppervlakte, in den vorm van een put, hetzij rond of hetzij vierkantig. De voornaamste zaak altijd echter is dat de kuil of bergplaats, waarin het groenvoeder geplaatst wordt, volkomen digt moet zijn, zoodat er geen lucht bij het voeder komen kan.

In Frankrijk, Amerika, Holland, en ook later in Engeland, heeft reeds sedert eenige jaren deze wijze van groenvoeder te bewaren, bestaan, en bijna dagelijks neemt dit systeem nog toe, en wordt het getal dergenen, die van dit nuttig plan gebruik maken, steeds grooter.]

II.—WAT IS HET DOEL VAN GROENVOEDER IN TE KUILEN?

Iedereen weet dat als men groenvoeder los op elkaar werpt en liggen laat, het binnen kort warm wordt, aan 't gisten raakt, en tot bederf overgaat. In de silo of kuil wordt het voeder digt gepakt en door middel van zware gewigten in een bergplek geperst, waar geen lucht bijkomen kan. Daardoor wordt de gisting en het bederf verhinderd, en het aldus geperste gehouden voeder goed bewaard en geschikt gehouden tot voedsel voor vee......

Als mielies, garst, klaver of eenig ander voeder groen wordt afgesneden, dan gaat het suikerachtige sap tot gisten over,—en eerst krijgt men alcohol (of brandewijnstof), en daarna gaat door verdere fermentatie het alcohol weder over tot zuur of azijn. Sluit men echter de lucht af, dan wordt deze fermentatie gestuit, en hoe eerder hoe beter dat de lucht wordt afgesloten, des te minder fermentatie zal er plaats vinden, en des te beter, zoeter, zuiverder en gezonder zal het voeder blijven; des te gemakkelijker zal een schaap of beest er van vreten, en des te vetter zal het voedsel het dier maken....

III.—HOE WORDT GROENVOEDER INGEKUILD?

Om groenvoeder in te kuilen moet men natuurlijk eerst het groenvoeder hebben, en ik twijfel er niet aan dat bij sommigen uwer deze vraag reeds met een glimlach zal zijn opgekomen. Wel, ik erken, deze vraag is zekerlijk van het allergrootste belang.

Waar is het groenvoeder? vraagt gij misschien.

Ik antwoord daarop: Het veld is vol groenvoeder, want er is niets beter geschikt om in te kuilen dan de verschillende soorten van prachtig zaadgras die wij in ons land (de O. Vrijstaat) hebben. Echter, op dit punt hoop ik weder terug te komen, want het was juist in de overtuiging dat het systeem van inkuilen voor een grasrijk land als het onze bijzonder geschikt was en van groot belang kon worden, die mij genoopt heeft om heden over dit onderwerp iets te zeggen.

Het verschaffen van het voeder zelve dan vooreerst daargelaten. Het eerste ding waar men bij het inkuilen voor te zorgen heeft, is een 'Silo' of 'Kuil'.

Deze kuil kan gemaakt worden op verschillende wijze; sommigen zeer kostbaar, anderen zeer goedkoop en eenvoudig. Daar ik echter overtuigd ben dat gij de voorkeur geven zult,—in deze zware tijden, waarvan wij zooveel hooren,—aan de goedkoope en eenvoudige wijze, zal ik u thans slechts zeggen hoe men op zijn goedkoopste en eenvoudigste te werk moet gaan om een 'Silo' aan te leggen.

Hier volgt dan eene beschrijving:—

Neem: 2 jongens, voorts elk een graaf en een pik, zoekt dan eene plek zoo nabij mogelijk bij uwe stallen of kralen, waar de grond pekklip-achtig is, liefst tegen de helling van een heuvel. Maak daar een vierkant.

af van, zeg 10 voet lang en 18 voet breed, laat dan die 2 jongens met graaf en pik een gat graven van 10 voet diep, 10 voet lang en 10 voet breed; zorgt dat de randen zooveel mogelijk loodregt afloopen, want ik heb opgemerkt dat als een Kaffer met mogelijkheid een lijn krom kan maken, dan zal hij het niet laten.

Nu, als het gat klaar is moet ge zelf oordeelen uit de geaardheid van den grond, of er eenige kans bestaat dat er vochtigheid of lucht door de zijden of van onder komen kan, en het zou in ieder geval beter zijn om de kanten en bodem met goede stijve klei, kalk of zelfs met cement te bepleisteren, en ook om rondom het gat, doch op een afstand van 7 of 8 voet, slooten te graven, zoodat het regenwater het niet beschadigen kan.

Als het gat nu klaar is, moet men het vervolgens met een afdak toe maken. Een beweegbaar dak op 4 korte palen, die in den grond geplaatst kunnen worden, nadat het voeder ingekuild is, zou het beste zijn.

De kuil of silo nu gereed zijnde, wordt het met groenvoer volgemaakt. Het moet zoo gelijk en zoo stijf mogelijk gevuld worden. Zoodra het gat vol is moeten zware gewigten op het ingekuilde voeder gelegd worden. Dit wordt heel eenvoudig gedaan door planken van 2 duim dik en 10 voet lang op het voeder te leggen, of, daar zulke planken nog al kostbaar zijn, zou men in plaats er van breede, lange en platte klippen er op kunnen plaatsen. Dan op deze planken of platte klippen zet men zakken met zwaar gruis, indien verkrijgbaar ijzerklipgruis. Iederen zak moet niet zwaarder zijn dan 2 man opligten kunnen, zoodat een gedeelte van de silo of kuil geopend kan worden zonder de geheele kuil aan de lucht bloot te stellen. Met dit gewigt er boven op wordt het voeder allengkens geperst, en de lucht er uitgedrukt, totdat de geheele massa voeder een degelijk, een in elkander vastgedrukte klomp wordt, dat met een scherp mes of sikkel in blokken gesneden kan worden, wanneer men het gebruiken wil. Het is beter om de kuil in 2 of 3 keeren te openen en te hervullen, anders komt het slechts half vol.

IV.—Hoe lang blijft het groenvoeder in de silo's goed?

Het eenvoudige antwoord op deze vraag is: Zoolang als men de lucht uit het groenvoeder houden kan. Op de ruwe wijze gedaan, zooals door mij reeds beschreven, kan het niet anders dan dat tot een zekere diepte de lucht nogthans indringen zal, doch dit zal alleen veroorzaken dat, voor een paar duim op de buitenzijde van de silo of kuil het voeder zwart en onbruikbaar worden zal, terwijl het binnenste nogthans in goeden toestand verkeert.

V.—Hoe het ingekuilde voeder te gebruiken.

Om zooveel als mogelijk de lucht uit het voeder te houden, haalt men van boven af genoeg voor twee dagen er uit, en doet dan onmiddellijk de planken of platte gewigten er weder op. Dit schijnt de meest praktische wijze van te werk te gaan met een silo [illegible] door mij be-

schreven. Het spreekt van zelve dat door het open en toemaken van de silo, eene kleine hoeveelheid lucht er inkomen moet, en dus ieder keer een weinig fermentatie zal veroorzaken, doch dit kan niet verholpen worden, en kan ook niet veel schade veroorzaken, voornamelijk als het voeder zoo spoedig als mogelijk verbruikt wordt. Natuurlijk moet groenvoeder, dat uit een silo komt, onmiddellijk verbruikt worden, want houdt men het langer dan 2 dagen, dan verlept of vergist het, evenals gewoon groenvoeder.

VI.—Wat is het nut van groenvoeder in te kuilen?

Nu zijn wij eindelijk aan de belangrijkste vraag gekomen, ik mag zeggen, de eenige van belang betrekkelijk dit onderwerp, want als er geen nut is in het inkuilen van groenvoeder, dan heb ik van avond slechts voor tijdkorting gesproken, en misschien niet eens tot tijdkorting, maar enkel tot tijdverkwisting en tot verveling. Laat mij dus trachten u aan te toonen dat inkuiling niet alleen nuttig is in 't algemeen, maar bijzonder nuttig kan worden voor den Vrijstaat. Ons landje wordt in Kaapkolonie de "Graswereld" genoemd, en met regt, want uitgezonderd buitengewone drooge jaren, zooals wij pas doorleefd hebben, is er des zomers een overvloed van gras, meer als het vee opvreten of vernielen kan. In den winter wordt dat gras dor en krachteloos. Wel is waar kan het vee er op bestaan, maar hoe? Wij weten allen hoe ons groot vee er uitziet in den winter; en waarom? Omdat het gras zijn zaad en sap verloren heeft. Nu, als dat overvloed van zomergras den winter door kon bewaard worden, en in denzelfden voedzamen toestand gehouden, dan spreekt het van zelf dat dit voor onze veeteelt en paardenfokkerij van groot belang moet zijn. Wel, het inkuilen van het gras in den zomer geeft ons het middel aan de hand. In plaats van het gras te laten verdorren en het zaad verstrooijen, moet men, zoodra het in 't zaad schiet, het gras uittrekken of afmaaijen, en in silos bergen. Dit gaat natuurlijk met moeite en onkosten gepaard en de vraag zal bij u opkomen of het wel de moeite en de kosten waard is. De ondervinding zal ook hieromtrent de beste leermeesteres zijn, doch ik houdt mij er van overtuigd dat, uit wat ik reeds gelezen en gezien heb, het den Vrijstaatschen boer goed betalen zal om groenvoeder in te kuilen. Wat het kosten zal op een boerenplaats om een gat 10 voet diep, 10 voet breed en 10 voet lang te graven, kan ik niet bepaald zeggen, doch ik meen dat het op zijn uiterste een paar ponden kosten moet. Het afdak over de silo of kuil zal ook £4 of £5 kosten, en om de platte klippen en zakken met gruis te verschaffen, zal ik er nog een paar ponden bijrekenen. Veronderstel dus dat het £10 kost om een silo klaar te maken, dan meen ik dat het niet meer dan een pond of twee kosten zal om het met ingekuilde gras te vullen. Zeg dus dat om een silo van de grootte door mij reeds genoemd, met

ingekuilde groenvoeder te verschaffen, £12 kost. Dit is voor het eerste jaar, want als het gat en afdak eens daar is, dan blijft het natuurlijk voor de volgende jaren ook, en als wij de £10, dat de silo kosten zal, over vijf jaren uitspreiden, dan kost het £2 per jaar voor manloon, en £2 per jaar voor inkuiling van het voeder, of te samen £4 's jaars. Wat krijgt men nu voor zijn £4? Een gat van 10 maal 10 maal 10, zooals hierboven door mij beschreven, bevat 1000 kubieke voeten groenvoeder, en als dit groenvoeder behoorlijk ingeperst is met zware gewigten (hoe zwaarder hoe beter), dan bevat ieder kubieke voet tusschen de 30 en 40 pond gewigt aan groenvoeder. Een koe zal niet meer per dag noodig hebben dan omtrent 30 pond van dit voeder,—ongeveer een kubiek voet,—per dag. Op deze berekening kan men 6 koeijen voor 6 maanden dagelijks ieder 30 ponden geven, alvorens de silo leeg is. Als iedere koe nu 7 bottels melk per dag geeft, is dit 42 bottels van de 6 koeijen per dag, die gerekend à 6d. per bottel, omtrent £1 per dag zal inbrengen op de Bloemfonteinsche markt, of £30 per maand, of £180 voor de 6 maanden. Trek hiervan af £4 voor wat ik reeds berekend heb, dat de silo en inkuiling kosten moest, dan geeft dit omtrent £176 winst.

Onlangs toen ik op een bezoek was naar Bredasdorp in de Kaapkolonie, heb ik aldaar een silo gezien van den heer Danvers, een man van gezond verstand en buitengewone ondernemingsgeest. Hij had de silo binnen een buitengebouw gemaakt, en die laten uitmetselen met klip, doch was er van overtuigd dat dit onnoodige onkosten was geweest, en was reeds bezig om een tweede silo aan te leggen, in den vorm van een put. Hij had zijn eerste silo nog niet geopend, doch had volgens al de teekenen de beste verwachting er van, en drukte ook de overtuiging uit dat voor Zuid Afrika in 't algemeen, en voor den Vrijstaat in 't bijzonder, het inkuilen van groen voeder een groot voordeel zijn zal. Ik verwacht binnen kort van den heer Danvers te vernemen hoe het met zijn silo gegaan is, en zal alsdan, wat hij er over meedeelt, in de plaatselijke couranten publiceeren.

Intusschen begint hoe langer hoe meer dit onderwerp belangstelling in de naburige Koloniën te verwekken. Ik kon u uit Kaapsche en Natalsche couranten een menigte van uittreksels voorlezen, om aan te toonen dat reeds velen het inkuilen van groenvoeder met goed gevolg geprobeerd hebben, doch daar het niet mijn plan is om u te vervelen, zal ik u niet ophouden met extracten uit de couranten, vooral daar de heer Gradwell, die zelf een silo gemaakt en gras er ingekuild heeft, persoonlijk tegenwoordig is, en u verdere inlichting over dit onderwerp geven kan.

Mijne heeren, ik heb nu gezocht om u zoo kort mogelijk uit te leggen:—

1. Wat het inkuilen van groenvoeder beteekent;
2. Wat het oogmerk is van inkuiling van groenvoeder;
3. Hoe het groenvoeder ingekuild wordt;
4. Hoe lang het ingekuilde groenvoeder bewaard kan worden;
5. Hoe het ingekuilde groenvoeder te gebruiken;
6. Wat het nut is van het inkuilen van groenvoeder.

Ik weet dat mijne beschrijving van de zaak heel onvolledig is, doch indien ik er in geslaagd ben om u te overtuigen dat dit onderwerp uw aandacht en verder onderzoek waardig is, indien ik sommigen uwer kon bewegen om zelf een proef te nemen, of de silo van den heer Chatfield te Quaggafontein, of die van den heer Gradwell te Floradale te gaan bezien, dan zal ik mij kunnen troosten met de hoop dat deze mijne voorlezing niet geheel en al nutteloos is geweest."—*Die wensch beamen wij.*—Red.

EEN EN ANDER

— *De Koloniale Nijverheidstentoonstelling* schijnt te zullen slagen. Hier en daar in de buitendistrikten zijn werkende comité's gevormd en ons nieuwe Ministerie heeft zich ook de zaak aangetrokken. Het is zeker niet noodig om de lezers van het *Tijdschrift* tot medewerking aan te zetten; de zaak is van zoo veel belang dat elkeen zelf wel beseffen zal wat zijn pligt in deze is.

— Het wegblijven van den regen baarde in het begin van den zaaitijd veel bekommernis. De doordringende buijen die wij echter na half Mei, begin van Junij en later kregen, hebben onze graanboeren kans gegeven om het zaad in den grond te brengen. Wij hopen nog het beste voor het volgend oogstgetij.

— Met den wijnhandel gaat het nog maar braaf zwak, en ieder die met den wijnbouwer in aanraking komt, gevoelt mede den druk. De accijns, dat "noodwendig kwaad"—wij zijn geen vrienden van die belasting—zal onzes inziens geen verbetering in den toestand brengen. Of die belasting ook een onderdeel van het plan van het Ministerie Upington uitmaakt "om den wijnbouw te bevorderen," weten we niet.

— *Een Departement van Landbouw* wordt in Regeringskringen "zeer noodzakelijk" genoemd; dit zegt althans wat; maar met goede wenschen zal het wel niet tot stand komen, evenmin als wij wachten moeten "tot de tijden eerst beter zijn en er geld voor is." *Juist door het bevorderen van den landbouw moeten de tijden beter worden.* Maar misschien is er, na dat deze aanmerking ter perse is, in werkelijkheid iets voor den boerenstand gedaan. Zoo ja, dan zullen onze lezers er in een volgend no. wel van hooren. Geduld maar: goede dingen komen langzaam, al komen zij ook.... te laat.

ONZE LEESTAFEL.

a). Erkennen met dank de ontvangst van een uitgebreide katalogus van zaden, planten, Kaapsche bloembollen, enz., te bekomen bij den heer Robert Templeman, vroeger chef van het zaad-departement in den Botanischen tuin te Kaapstad. De "Almanak voor Tuinlieden," (uit het *Tijdschrift* overgenomen?) in de *Hollandsche taal*, achter de katalogus geplaatst, past wél. Daar de heer T. een man van het vak is, meenen wij vrijheid te hebben onze lezers zijn adres op te geven: het is No. 12 Kasteelstraat, Kaapstad, naast het oude *Zuid Afrikaan*-kantoor.

b). *Agricultura* is de naam van een blad, dat gedurende de Internationale Landbouwtentoonstelling te Amsterdam zal uitkomen en belangrijke artikelen door deskundigen in de Hollandsche, Engelsche, Fransche en Hoogduitsche talen bevatten. Wij erkennen ontvangst van prospectus, en wenschen de onderneming alle succes. Dr. L. Mulder, redacteur van de beroemde Hollandsche Landbouwcourant, heeft de hoofdredactie van het nieuwe blad op zich genomen. Wij houden ons voor een expl. gerecommandeerd.

VARIA.

(uit verschillende Landbouwbladen).

"Van de 3001 monsters *wijn* van 1881, welke in het laboratorium van den gemeenteraad te *Parijs* onderzocht werden, bleken er slechts 279 goed te zijn, 991 dragelijk en 1731 slecht. In de eerste 5 maanden van 1882 werden 1869 monsters wijn onderzocht; daarvan bleken er 372 goed te zijn, 683 dragelijk, 814 slecht, waarvan 145 zelfs zeer schadelijk voor de gezondheid. Op het einde des vorigen jaars werden onder 955 monsters slechts 65 goede aangetroffen; bij 890 werden vervalschingen geconstateerd; het bleken fabriekaten te zijn voor de gezondheid meer of minder nadeelig." Hoort het Afrikaansche wijnbouwers, die met uwe kelders vol goeden *zuiveren* wijn zit, en geen prijs kunt krijgen!

In de Vereenigde Staten van *N.-Amerika* waren in 1878 twee millioen acres in gebruik voor *ooftuinen*, die uitsluitend met appelboomen beplant waren. In 20 jaren steeg de waarde van den ooftoogst van 1,320,000 tot 20,000,000 £ per jaar. De jaarlijksche waarde der geoogste perziken alleen bedroeg 11,500,000 £.

„ Bogus”- of „ namaak”-boter.

Onder den naam van *Bogusboter* wordt thans (*Milch-Zeit.* 30 April) in Noord-Amerika een soort van namaakboter als „ kunst ” boter verkocht, bij welker vervaardiging salpeterzuur en zwavelzuur gebruikt worden, om het er voor gebezigde vet van zijn stinkenden reuk te ontdoen. Volgens het te Chicago verschijnende blad *The Farmers Review* geschiedt gezegde vervaardiging op zijn Amerikaansch, d. i. op groote schaal. *The F. R.* schat namelijk de hoeveelheid per jaar in de Vereenigde Staten vervaardigde „*Bogus*” *boter* op niet minder dan 40,000,000 pond !

In het Engelsche Lagerhuis vroeg de heer Duckham, of de Regering kennis had genomen van het rapport eener commissie van den Senaat van New-York over *het fabriceren van boter*, waarbij afval van varkens en vee het voornaamste bestanddeel was, maar waarbij ook allerlei bedorven vet, nadat de stank door chemische middelen was geneutraliseerd, werd gebruikt en een mengsel ontstond, dat gaten kon bijten in vetleeren laarzen. Geneesheeren hadden onder eede verklaard, dat het gebruik van die zoogenaamde boter invloed had op het sterftecijfer en de commissie had geadviseerd het vervaardigen van oleomargarine geheel te verbieden. De heer Duckham vroeg, of—aangezien een groote hoeveelheid oleomargarine en kaas uit de Vereenigde Staten in Engeland wordt ingevoerd—een onderzoek werd ingesteld naar de juistheid van dat rapport, opdat het publiek verzekerd kon zijn, dat zulk voedsel niet in Engeland werd verkocht. De heer Dodson antwoordde, dat door het departement van buitenlandsche zaken inlichtingen werden ingewonnen.

De Engelsche Gezant te *Washington* is door zijne Regering verzocht, om een verslag uit te brengen over de—naar men zich herinnert—berigte ernstige vervalsching van in Engeland op groote schaal ingevoerde *Amerikaansche zuivelproducten.*

Amerikaansche roode wintertarwe. Volgens telegrammen is pro April deze tarwe te New-York genoteerd à 100 Amer. cents, 4s. 2d.,pro bushel, een prijs zóó laag, als de Amer. statistiek sints tientallen jaren niet aantoont. De ter Leipziger int. produktenmarkt gedane voorspelling dat de graan-campagne 1883-84 buitengewoon lage prijzen zou opleveren, en dat de New-Yorker tarwecours minstens tot 100 zou dalen, is dus uitgekomen. De prijzen hebben in de graan-uitvoerende Staten van Amerika, La Plata, Indië en Rusland thans een zoo lagen stand bereikt als sedert het graan een artikel van den wereldhandel is, nog niet is aanschouwd. Op de meeste plaatsen hebben de kolossale aanbiedingen eene gedrukte stemming ten gevolge.

In Engeland is men druk bezig van gedachten te wisselen over het oprigten van over geheel het land verspreide *proef-boerderijen*. Men stelt voor, om Engeland en Schotland elk in 10 districten te verdeelen, en landeigenaren zoomede leden der landbouw-vereenigingen te raden, voor elk district met behulp van eene maatschappij in actiën (à £5) een proef-farm te stichten. De beste mannelijke fokdieren zou men voor deze stichtingen moeten aanschaffen, er zouden voederingsproeven moeten plaats hebben enz. Welgedaan, zeggen wij. Zuid Afrika zal één dag (?) volgen!

MELK, AFKOMSTIG VAN ZIEKE KOEIJEN.

Reeds gedurende geruimen tijd (zoo is in de vorige maand in de *N. Rott. C.* geschreven) werd er gewezen op het gevaar van het gebruik van *melk afkomstig van zieke koeijen*, waardoor ziekten bij den mensch opgewekt kunnen worden. Die waarschuwing blijkt thans meer en meer op degelijke grondslagen te berusten.

Zoo hebben Chambrelent en Moussont de bacterie van het miltvuur in de melk van de aan deze ziekte lijdende koeijen aangetroffen, en met de uit die melk afgezonderde en gecultiveerde bacteriën de ziekte door inenting voortgeplant; terwijl door prof. Bollinger te München de teringbacterie in de melk van parelziek vee werd aangetoond, en door inenting met die bacteriën, de tuberkelziekte werd veroorzaakt.

De voorzorg om, wanneer men niet zeker is dat de melk afkomstig is van volkomen gezonde koeijen, deze te koken, om zich voor mogelijke overdragt van ziektekiemen te vrijwaren, is dus geenszins overbodig te achten.

De *konijnenplaag op Nieuw-Zeeland* heeft der Regering aanleiding gegeven om voor die kolonie in Lincolnshire 100 wezels te laten vangen, die aan boord van een stoomboot naar N.-Zeeland zouden worden overgebragt. Voor een behoorlijk aantal levende duiven is gezorgd, waarmee de kleine roofdieren op hun reis, die ongeveer 45 dagen duurt, gevoed zullen worden. Een jaar geleden werd een dergelijke proef genomen. Van de 100 wezels geraakten er toen echter 90, door een ongeluk, over boord, en de overige 10, die in N.-Zeeland werden losgelaten, gaven bewijs hunner tegenwoordigheid door op een groote boerenplaats al het gevogelte dood te bijten en zich volstrekt niet te bekommeren om de vele konijnen, die zij op hun weg ontmoetten.

BIJENTEELT IN ENGELAND.

Groot Brittannie en Ierland tellen te zamen 19 vereenigingen voor

bijenteelt met meer dan 3000 leden. Haar orgaan is *The British Bee-Journal*, dat tweemalen per maand verschijnt. Het is opmerkenswaard, dat in Engeland de met aardsche bezittingen gezegende klassen zich meer aan de bijenteelt gelegen laten liggen, en in het algemeen aan den landbouw dan bij ons, zegt het Luxemburgsche *Bienenblatt*. En de rijken ginds maken het de Vereenigingen, door hunne bijdragen mogelijk, haar doel beter te bereiken; zij maken daardoor de Vereenigingen nuttiger en invloedrijker.

HET EIJER-PIKKEN DOOR KIPPEN.

Er zijn kippen, die bij wijlen de eigenaardigheid hebben om hunne eijeren en ook die van anderen, stuk te pikken en leeg te slorpen. Om hen dit af te leeren nemen sommige Zuid-Bevelandsche boerinnen twee halve eijerdoppen, gevuld met een mengsel van zeep en peper welke zij in elkaar steken. De snoepers vallen met graagte op de gewaande eijeren aan, maar wenden zich spoedig met walging af van hun buit en worden voor goed van hun zwak genezen.

Als iets dat niet vaak zal voorkomen kan gemeld worden, dat de 84jarige weduwe Jan Korringa, landbouwersche tusschen Briltil en Enumatil, nog altoos de botermakerij zelf verrigt en de eerste keur van boter bijna altijd heeft. Zoolang zij boerinne is geweest deed zij dit ook altoos en zonder hulp. In Mei had zij 60 jaren op dezelfde plaats gewoond. Zij is bijna nimmer ziek geweest, bezit hare vermogens nog zeer goed en is altoos vrolijk en opgeruimd. Wie wenscht der goede oude niet nog vele jaren? Haar klandisie, die aan de lekkere boter smult, zeker.

"DIE EGGE IST DES PFLUGES MEISTER" zegt een duitsch spreekwoord. Dat beteekent niet, dat het werk van de eg van meer belang is dan dat van den ploeg, maar dat de eg den ploeg ondersteunen moet, nu eens voorbereidend, dan aanvullend, helpend en verbeterend. De eg moet het werk van den ploeg controleren.

JURY-LEDEN.

Dat niet altijd de leden eener Jury voor hun taak berekend zijn, werd eenigen tijd geleden op eene Landbouwtentoonstelling in Illinois bewezen. Een der leden kwam bij eene verzameling peper, en zich tot een zijner medeleden wendende, vroeg hij: "Is peper een groente."

DE TRANSVAALSCHE DEPUTATIE

Bezocht tijdens haar verblijf te Utrecht in Nederland ook de beroemde Rijks Veeartsenijschool te dier plaatse. Voor het verslag daarvan is hier geen plek. Wel hopen wij dat de wensch door den

Heer Wirtz namens den Raad van Bestuur uitgesproken (waarvoor Ds. du Toit bedankte) vervuld moge worden. Dat knappe jonge Nederlandsche veeartsen eens de ziekten onder het Afrikaansche vee bestuderen, en dat eenige Transvaalsche of liever "Zuid Afrikaansche" jongelui aan de beroemde koninklijke inrigting te Utrecht opgeleid worden, zou een zegen voor ons land kunnen brengen.

Ontleend.

Godgeleerdheid en Wijsbegeerte.

HET FEEST VAN EDINBURGS UNIVERSITEIT.

Het 300-jarig feest van de Universiteit te Edinburg heeft den 15den April en volgende dagen plaats gehad. Optogten werden gehouden, banketten aangerigt en allerlei andere feestelijkheden hadden plaats. Het glanspunt van het feest was de godsdienstoefening in de oude St.-Giles-kerk waar, John Knox, de heldhaftige reformator van Schotland, gepredikt had in vroegere jaren. Als feestredenaar trad Dr. Flint op, die de hoogeschool voorstelde als op den eenigen vasten grond, den levenden God, geplaatst. Twee teksten leidde hij aan zijne rede ten grondslag, nl. Jes. 46, 9; en Phil. 3, 13. Eerst herdacht hij de dagen van ouds, hoe de Universiteit voor 300 jaar klein was begonnen en hoe zij door allerlei tegenheden was gewoorsteld en eindelijk een grooten bloei had bereikt, zoodat zij thans 3300 studenten telt. Waaraan is dit te danken?

Heeft de universiteit haar leven alleen in het leven van Schotland gehad? zoo vraagde de redenaar. Heeft zij gebloeid, omdat zij met Schotsche gedacht en vervuld, met Schotsche geestkracht werd staande gehouden? Neen, Schotland zelf heeft gebloeid, alleen omdat het aan hooger leven deel had. Het leven, dat de gansche menschheid regeert, dat alle geslachten en volken met elkander verbindt, dat sedert de laatste 300 jaren niet alleen Schotland heeft verheven, maar alle volken van Europa tot hooger denken, tot reiner gevoelen heeft opgevoerd, het leven, dat zich op wonderbare wijze heeft ontvouwd in de ontdekkingen der wetenschap, in den vooruitgang der kunst, in de groote veranderingen der maatschappij, bezielde de universiteit. Er is een leven geweest, dat, ofschoon in vele landen werkzaam, nog nooit zijn eenheid verloren heeft. Er is een Geest geweest, die door alle dwaasheden en zonden der menschen heen, nooit Zijn karakter als Geest der waarheid, der geregtigheid en heiligheid verloochend heeft. Deze alles doordringende Geest is de Geest Gods.

Vervolgens zeide de redenaar nog: "Er is geen weg waarop de universiteit zegen kan verwerven, behalve de weg waarop Gods werk

gedaan en Zijn naam geheiligd wordt. Ja nog meer, al ons werken aan de universiteit, waartoe God de Heere ons roept, is een werken tot hetwelk hij ons roept in Jezus Christus, dat wij alleen in Christus volbrengen kunnen."

Volgens den hoogleeraar was Christus de hoeksteen, waarop de universiteit eenmaal gebouwd werd en moet Hij het doel ook blijven waarheen alle streven haar brengen moet.

Wij gaan voorbij, wat den volgenden dag gesproken is bij de feestvergadering, waar 17 doctoren in de theologie en 127 doctoren in de beide regten, *honoris causa*, eershalve werden benoemd.

Een enkel woord slechts over hetgeen des anderen daags, bij eene bijeenkomst van studenten gesproken werd, waar o. a. Professor Beets, de Belgische professor E. de Laveleye, en Virchow, de Berlijnsche natuurkundige, het woord voerden.

Prof. Beets wees er op, dat Walter Scott op zijn sterfbed aan zijne kinderen verzocht had om den Bijbel te brengen, opdat zij hem "uit dit boek der wijsheid en van goddelijken troost" in zijn laatste oogenblikken zouden voorlezen. De heer E. de Laveleye sprak over het sociale vraagstuk en het Evangelie, en riep der Schotsche jongelingschap toe: "Zoekt eerst het Koningrijk Gods en zijne geregtigheid," dit alleen is het heilmiddel voor de ellende van den tegenwoordigen tijd. Prof. Virchow sprak over zijn verhouding tot het Darwinisme. Hij was het Darwinisme niet vijandig gezind, maar moest zich tegen de willekeurige wijze verklaren, waarop het in Duitschland was ontwikkeld. Hij veroordeelde het dat men meende, dat het Darwinisme in staat werd geacht om den oorsprong van het leven te verklaren. Neen, het stelsel van Darwin heeft alleen betrekking op de wijze van voortplanting. In Duitschland had men echter tot bespiegelingen de toevlugt genomen, maar daarop kan men toch nooit een stelsel bouwen. In de wetenschap moeten feiten, niet onderstellingen beslissen. Al kon men het denken, dat uit atomen en elementen zich het leven ontwikkelde, al kon men denken, dat er een middelschakel tusschen aap en mensch geweest is, bewijsbaar is het niet.

Hij veroordeelde het, dat Prof. Haeckel zoover was gegaan van te eischen, dat op de volksschool godsdienstonderwijs gegeven zou worden, dat op Darwinistische theoriën gebouwd was. Hij herinnerde aan het woord van Liebig, die gezegd had: "de natuurwetenschap is bescheiden", d. w. z. zij bepaalt zich tot datgene wat waar te nemen is.

WYCLIFF's FEEST.

Den 21sten Mei zal het vijfhonderd-jarig gedenkfeest van den sterfdag van den voorlooper der Reformatie, John Wycliff, in Exeter

Hall, gevierd worden. Meer in het bijzonder zal dan herdacht hoe hij in 1377 voor een provinciaal concilie, onder presidium van bisschop Courtenay van Londen, verschijnen moest, om de veroordeeling van zijne kettersche leer te vernemen. Wycliff had geijverd tegen de onderdrukking van de Engelsche kerk door het pausdom, tegen de willekeur der banvloeken, tegen monnikendom, vagevuur, noodzakelijkheid der oorbiecht, aflaat, heiligen- en beeldendienst.

Uit zijne geschriften werden 19 stellingen getrokken, die door paus Gregorius IX veroordeeld werden. Hij leerde o. a., dat in zake den godsdienst alleen in de H. Schrift zekerheid was te vinden; dat de wereldlijke magt van den Paus van den Keizer afkomstig was; dat priesters door doodzonden al hun geestelijke magt verloren; dat de alleenzaligmakende genade Gods niet gebonden was aan priesterschap en sacrament; en dat de Christus alleen geestelijk in het Avondmaal tegenwoordig was. Behalve zijn bestrijding van Roomsche dwalingen en door zijn patriottisch streven, onderscheidde zich Wycliff door zijn ijver om den Bijbel in de Engelsche taal onder het volk te brengen, en door zijn onvermoeide pogingen om het Evangelie aan de groote volksmassa te verkondigen.

Het gedenkfeest, dat men den 21sten dezer maand viert, zal aanvangen met een godsdienstoefening in de Parochie-kerk, waar Wycliffs leer veroordeeld werd, daarna zal in Exeter Hall, een verbazend groote zaal, een algemeene feestvergadering gehouden worden, op de wijze van de Mei-meetings, en eindelijk wil men dan nog een afzonderlijke bijeenkomst in Mansion House zamenroepen, ten einde middelen te beramen om de gedachtenis van Wycliff bij het Engelsche volk levendig te houden. Er is reeds een aantal schriften over Wycliff in den laatsten tijd verschenen.

De ritualisten zullen zich zekerlijk van de feestviering geheel onthouden, gelijk zij bij het Lutherfeest gedaan hebben. Zij zijn toch van oordeel dat het verval van de Engelsche Kerk sedert Wycliff's optreden hand over hand toenam.

Wetenschappelijk.

DE SPIRITISTEN IN NOORD-AMERIKA.

Het tijdschrift *the Nation* van New-York wijdt een onrustbarend artikel aan de vorderingen van het spiritisme in Boston, New-York en Philadelphia. Het lijdt geen twijfel, wordt daar gezegd, dat de beweging spoedig meer landwaarts zal doordringen, en daar de zittingen der spiritisten thans met een vernieuwde woede hervat zijn en een zeer eigenaardig karakter hebben aangenomen, is het ten volle de moeite

waard er even bij te verwijlen en ze nader in oogenschouw te nemen.

De nieuwigheid is de meer algemeene verbreiding van een zinsbegoocheling, waartoe men voorheen niet dan hoogst zelden in de zittingen der spiritisten zijn toevlugt nam; men bewaarde ze in den regel slechts voor de groote gelegenheden. De gelukkigen, die de buitenkans hadden gehad om getuigen te zijn van de wondervolle openbaringen door de *materialisatie* medegedeeld, waren de voorwerpen eener stille afgunst van hun minder begunstigde broeders. Tegenwoordig staat het in de magt van de geringste burgers in genoemde steden om tot de uitverkorenen te behooren; niet eens wordt van hen eenig geloof gevorderd, al ware het niet grooter dan een mosterdzaadje; het is voldoende, dat zij belangstelling of nieuwsgierigheid genoeg hebben om de zitting te gaan bezoeken.

Materialisatie noemt men de bewerking, hierin bestaande, dat men voor een oogenblik de luchtgestalten, uit de geestenwereld opgeroepen door het medium, met vleesch en been omkleedt. De aldus gematerialiseerde geesten zijn zoowel tast- als zigtbaar. Men kan hun de hand drukken, ze omhelzen, des te gemakkelijker wijl hun rol gespeeld wordt door levende wezens, van welke men, dank zij een kunstig aangebragt halfduister, wel de silhouetten, maar niet de trekken onderscheiden kan. Op die wijze althans gaat het in Boston, waar vijf mediums thans vijf of zes zittingen in de week houden, ieder voor zijn eigen rekening.

De lokalen worden gevonden in de stadswijk, waar men de goedkoope familiekosthuizen heeft. Men betaalt een geringe entrée, waarna men wordt toegelaten tot een kleine zaal, waar een twintigtal toeschouwers (de vereenigingen zijn stelselmatig altijd weinig talrijk) op reijen stoelen gezeten zijn, zooveel mogelijk in een bonte rij. Het is verboden de beenen te kruisen of de voeten op te ligten. Tegenover de toeschouwers bevindt zich een duister hokje, een alkoof of kabinetje, door een gordijn van de zaal gescheiden. Zoodra het gezelschap voltallig is, worden de lichten uitgedaan, met uitzondering van één lamp, achter een gordijn verborgen; dan heft men liederen aan, die door een of ander instrument worden begeleid.

Eensklaps teekent zich op het gordijn van den achtergrond in flaauwe trekken een witte gedaante af. De muziek zwijgt. Zenuwachtigheid en teekenen van aandoening in de zaal. Sommigen buigen voorover om beter te kunnen zien, anderen rillen en beven. De witte gestalte wordt duidelijker, zij roept door gebaren een der toeschouwers, fluistert hem eenige woorden toe, raakt hem aan, omhelst hem ten einde hem deugdelijk en wel te bewijzen, dat zij geen ijdele schim is en verdwijnt dan. Een andere komt haar vervangen en zoo gaat het den heelen avond door. Nu is het een te vroeg weggerukte

bruid, die haar verloofde roept, dan een vader, verlangend zijn dochter te zien. Geen enkel bedrog is te grof voor de geloovige zielen, die daar zamenkomen. In een der laatste zittingen te Boston heeft men een vrouw zien verschijnen, in een wolk van witte tulle gehuld, het haar en den gordel met stralende juweelen versierd, die waarschijnlijk gemaakt waren naar het model der Lilliputlampen van Edison, welke de Parijsche opera voor haar laatste ballet heeft besteld en die zoo'n aardig effect maken op de hoofden der danseressen. In dieselfde zitting heeft men een jonge vrouw zich voor de toeschouwers zien *dématerialiseeren* door middel van een behendigen goocheltoer, en om zoo te zeggen, in de lucht verdwijnen. Ongelukkigerwijze vond een toeschouwer, wien zij te voren vergund had haar van nabij te onderzoeken en haar aan te raken, haar den volgenden dag op een plaats, die met de geestenwereld niet veel te maken had.

Pijnlijk doet het ons aan te zien met wat goed vertrouwen de bezoekers zijn bezield, en waar te nemen in hoe hooge mate zij door deze ongezonde vertooningen naar ligchaam en geest worden geschokt; voor de vrouwen inzonderheid zijn het uiterst gevaarlijke proefnemingen. Velen van haar keeren naar huis terug in een toestand van zenuwachtige opgewondenheid, die ons doet vreezen, dat de klucht in een treurspel zal verkeeren. Ik wil er nog aan toevoegen, dat het betamelijkheidsgevoel door de mediums evenmin gespaard wordt als het gezond verstand; en mijns inziens zou te dien opzigte de politie wel een woordje mogen meespreken. De geesten zouden hoogstwaarschijnlijk de aanmaningen der bevoegde autoriteiten niet in den wind slaan en wat beter op gebaren en kleeding letten, want inderdaad, de geesten zijn evenmin doof voor verstandige woorden, als zij onverschillig mogen worden geacht voor het slijk der aarde.

Bibliothèque Universelle et Revue Suisse.

DE BACTERIËN TWEEHONDERD JAAR GELEDEN DOOR LEEUWENHOEK ONTDEKT.

In het Engelsch weekblad *Nature* vestigt Ferdinand Cohn, hoogleeraar te Breslau, de aandacht op het volgende feit, waarin onze landgenooten zeker wel in de eerste plaats belang stellen. In een brief, gedateerd Delft 14 Sept. 1683, vermeldt Antonie van Leeuwenhoek aan de *Royal Society*, wier correspondent hij in Holland was, dat hij met behulp van zijn mikroskoop in de witte zelfstandigheid, die aan zijn tanden bevestigd zat, zeer kleine en hoogst beweeglijke diertjes had ontdekt. *Het waren de eerste bacteriën, die door den mensch werden gezien.* Leeuwenhoek gaf van verscheiden soorten, die hij onderscheidde, zulke goede beschrijvingen en teekeningen, dat men ze thans nog gemakkelijk herkennen kan. De zich als visschen met

een snelle vaart door het water bewegende staafjes zijn *Bacilli*; de kleinere, alleen aan den top in het rond draaijend, behooren tot het geslacht *Bacterium*; andere, die in een golvende beweging verkeeren, zijn *Vibrionen* (*Vibro rugula*); de evenwijdig naast elkaâr liggende draadjes, ongelijk van lengte, doch overal even breed, zijn voorbeelden van *Leptothrix buccalis*, die hoewel zij geen beweging volbrengen, toch tot de groep der beweeglijke *Bacilli* behooren. Leeuwenhoek staat er versteld van, hoe zijn mond, niettegenstaande zijne tanden zorgvuldig worden schoongehouden, meer diertjes herbergt dan de Vereenigde Provinciën burgers. Eenige jaren later onderstelt hij, dat hij de diertjes door het gebruik van heette koffie bij zijn ontbijt had gedood, daar hij ze geen enkele maal in beweging zag, maar weldra neemt hij de oude soorten weder waar en de teekeningen, door hem in het midden van September 1692 aan de *Royal Society* gezonden, zijn nog veel naauwkeuriger dan die van 1683. Betere teekeningen zijn eerst in de laatste tien jaren gegeven.

De ontdekker der onzigtbare wereld verdient onze hoogste bewondering, daar zijn arbeid tot nog toe niet overtroffen werd. Het valt evenwel te betwijfelen, of de leden der *Royal Society* zich eenigszins bewust waren van de hooge waarde der mededeelingen van den Delftschen natuuronderzoeker, waardoor der wetenschap een nieuwe baan werd geopend, die eerst in onzen tijd tot belangrijke onthullingen omtrent het wezen van gisting, rotting en allerlei ziekten leiden zou.

Wetenschappelijke Bladen.

VISSCHEN OP GROOTE DIEPTE.

Had men tengevolge van de vroegere onderzoekingen, met de *Travailleur* gedaan, gemeend, dat op grootere diepten een klein aantal visschen leeft, de togt met de *Talisman*, waarvan Filhol een uitvoerig verslag geeft, toonde het onjuiste dier meening aan. Het thans gebruikte sleepnet leverde betere uitkomsten op dan de dreggingen van vroeger. Een enkele maal ving men b.v. op een diepte van 1400 voet niet minder dan 1031 visschen.

Het schijnt, dat aan een bepaalde diepte een zekere visschenfauna beantwoordt, en dat sommige soorten binnen een bepaald gebied blijven; het heeft echter groote moeite gekost dit met zekerheid te bepalen, daar andere visschen zich verplaatsen kunnen over diepten van 1900 tot 10,000 voet. Dezen zijn dus in staat een zeer ongelijke drukking te verdragen; ten einde geen schadelijke gevolgen van een verplaatsing te ondervinden, bewegen zij zich langzaam, zoodat de druk, waaraan zij blootgesteld zijn, niet plotseling maar geleidelijk verandert. Hoe schadelijk een snelle verplaatsing werkt, bewees een visch, die door het net naar boven werd gehaald en wiens zwemblaas door den mond heen naar buiten stak.

Visschen, die zich over een aanmerkelijke diepte kunnen verplaatsen, vertoonen niets eigenaardigs in hun ligchaamsbouw; andere, die aan een bepaalde diepte gebonden zijn, daarentegen wel. De huid wordt in den regel dunner en is weinig levendig gekleurd; de schubben laten gemakkelijker los, de beenderen zijn zachter.

Visschen, die zóó diep in het water leven, dat er rondom hen nog een schemerachtig licht heerscht, hebben gewoonlijk bijzonder groote oogen; bij de visschen daarentegen, die in donkere streken leven, zijn de oogen, wat de grootte betreft, gewoon. Van die organen zouden zij weinig genot hebben, wanneer hun ligchaam niet op verscheiden plaatsen (dicht onder de oogen, aan de kieuwen en de vinnen, soms langs de geheele buikzijde) van lichtgevende plekken was voorzien, waardoor de visschen op grooten afstand zigtbaar worden en tevens de prooi gelokt wordt. Enkele van de lichtgevende plekken zijn naar buiten door een biconvexe lens afgesloten en van binnen met een laag van zeshoekige cellen, een soort van netvlies bekleed; ook staan zij met zenuwtakken in verband. Filhol houdt deze plekken desniettemin niet voor hulpoogen maar voor organen, waardoor de stralen van het uitgezonden licht op eenig voorwerp buiten den visch kunnen vereenigd worden.

Op den bodem der zee leven de visschen dikwijls in het slijk weggedoken; enkele vinnen steken daaruit naar boven en bezitten dan meer het voorkomen van voeldraden dan van werktuigen voor de beweging. Over het algemeen bewegen de visschen, die op een groote diepte thuis behooren, zich weinig. Eigenaardige voeldraden komen hier en daar, vooral beneden aan de onderkaak voor.

Mond en maag zijn bijzonder groot; de prooi, die in eens in den mond aanwezig kan zijn, kan de dubbele grootte van het ligchaam van den visch zelf hebben.

De grootste diepte, van waar men met de *Talisman* visschen te voorschijn haalde, was een diepte van 13,000 voet; op den togt met den *Challenger* had deze diepte 15,500 voet bedragen.

La Nature.

NIEUWE ONDERZOEKINGEN VAN PASTEUR OMTRENT DE HONDSDOLHEID.

De onvermoeide kampvechter tegen de bacteriën, geholpen door zijn getrouwe medestanders, Chamberland en Roux, heeft sints lang reeds den strijd aangebonden tegen de hondsdolheid. Hoewel het hem nog niet gelukt is in het vocht van dieren, die aan deze ziekte lijden, bepaald de aanwezigheid van een microscopisch insect aan te toonen, dat de oorzaak der ziekte kan zijn, heeft het onderzoek toch reeds zeer merkwaardige uitkomsten opgeleverd.

Wordt het gif door een operatie aan het hoofd bij een hond aan de oppervlakte der hersenen gebragt, dan vertoont de ziekte zich bij het dier in den hevigsten graad; wordt het daarentegen in het bloed of door een onderhuidsche inspuiting binnen het ligchaam gebragt, dan is de hoeveelheid van het gift van grooten invloed op de werking, die plaats hebben zal.

In den regel lijdt de hond dan veel minder hevig; na een bepaalden tijd vertoont hij een verlamming in de verschillende ligchaamsdeelen, maar de woede en het eigenaardig geblaf blijven weg. Gebruikt men *zeer kleine* hoeveelheden van het gift, dan vertoont de ziekte zich met al haar akeligheden. Toch moet de hoeveelheid altijd boven een bepaalde grens blijven; voor inwerking van *uiterst kleine* hoeveelheden is het dier ongevoelig. De verwachting, dat inenting met zulke kleine onschadelijke hoeveelheden misschien een voorbehoedmiddel zou kunnen zijn, werd echter niet vervuld. Honden, die zoodanige inenting zonder merkbare uitwerking hadden doorgestaan, waren even gevoelig als vroeger gebleven voor de werking van iets grootere hoeveelheden gif.

Toch heeft Pasteur eenige honden ongevoelig gemaakt voor besmetting door ze een bepaald aantal malen in te enten met een gif dat van verschillende dieren afkomstig was. Nadere bijzonderheden deelt hij hieromtrent voorloopig niet mede; aanleiding om voorloopig een korte mededeeling te doen, geeft hem het groote belang, dat deze zaak ook voor den mensch hebben kan. Immers wanneer nadere onderzoekingen leeren, dat men het middel gevonden heeft om honden gevoelloos te maken voor de besmetting, dan trekt de mensch, bij wien de noodlottige ziekte tot nog toe altijd door den beet van een dollen hond te weeg gebragt werd, er in de eerste plaats voordeel uit, dat de kans op zulk een ongeval vermindert. In de tweede plaats zouden nadere onderzoekingen misschien een middel aan de hand kunnen doen om bij den mensch de gevolgen van een dollen hondsbeet weg te nemen, wanneer men hem tusschen den tijd, waarop de beet is toegebragt en waarop de ziekte zich begint te vertoonen, gevoelloos voor de ziekte beproefde te maken.

Revue Scientifique.

MEXIKAANSCHE BOUWSTOFFEN.

Onlangs zijn in de Mexikaansche provincie de la Sonora bouwvallen ontdekt, die werkelijk met het oog op hun afmetingen, ouderdom en den betrekkelijk goeden toestand, waarin zij verkeeren, al de overige bouwvallen in de schaduw stellen, welke men in den loop der tijden in de nieuwe wereld heeft leeren kennen.

Deze tuinen zijn op een afstand van twaalf mijlen ten zuiden van het dorp Magdalena gelegen.

Men ziet daar een piramide, waarvan het grondvlak ruim vier duizend voet meet, terwijl zijn hoogte zeven honderd vijftig voet bedraagt. Een kronkelende weg, die evenwel breed genoeg is voor een rijtuig, leidt onder een langzaam oploopende helling van den voet naar den top van de piramide. Die weg heeft een lengte van ongeveer *drie en twintig mijl!*

De weg wordt aan beide zijden begrensd door muren, die uit grof metselwerk zijn opgetrokken. Dat metselwerk bestaat uit ontzaglijk groote granietblokken, die door middel van een zeer fijn zandhoudend bindmiddel vereenigd zijn. De geheele aanleg van den weg is zeer merkwaardig: de hellingen zijn zoo regelmatig en de krommingen zoo eenvormig, dat de bekwaamste ingenieurs uit den tegenwoordigen tijd dergelijken arbeid niet beter zouden kunnen volvoeren. De buitenmuur is slechts op sommige plaatsen onbedekt gelaten; gewoonlijk is hij door stukken steen en aarde bedekt en over het grootste gedeelte is die grond met allerlei soorten van wilde planten begroeid, die aan de piramide het uiterlijk van een begroeiden berg geven.

Ten Oosten van de piramide, en slechts op kleinen afstand van deze daarvan verwijderd, verheft zich een kleine berg, die ongeveer gelijke afmetingen en gelijke hoogte heeft. Deze berg is van den voet tot den top geheel bedekt met een laag van een soort van gips en kalk, welke zoo wit is als sneeuw en in ieder verlangden vorm behakt kan worden, ofschoon hij hard genoeg is om de gedaante te bewaren, die men daarvan heeft gegeven.

In deze witte steenlaag nu heeft een onbekend volk, welks ouderdom nog niet kan berekend worden, een groot aantal woningen gehakt of gegraven; die van verschillende grootte zijn, maar gewoonlijk vijf bij tien of zestien bij achttien voet meten. Het aantal dezer woningen of vertrekken bedraagt ver over de honderd.

De wijze waarop de muren, de beschotten en de daken gemaakt zijn, is hoogst merkwaardig en pleit voor de artistieke ontwikkeling des bouwmeesters. De woningen hebben geen vensters, zij bevatten slechts een opening, die toegang tot de ruimte verleent en altijd bovenaan is aangebragt. De hoogte van deze kamers bedraagt gewoonlijk acht voet, van den vloer tot aan het dak gerekend.

De steen is zoo buitengewoon wit, dat hij er bijna doorschijnend uitziet en hierdoor wordt verklaard, waarom het in de vertrekken zelve niet donker is. Op de muren treft men talloze hieroglyphen aan en figuren die een voorstelling van personen moeten geven. Een en ander is in den steen gegraven.

Vermelding verdient het, dat alle handen van deze menschelijke ge-

daanten zes vingers (de duim daar onder gerekend) en zeven teenen hebben.

In enkele van deze woningen heeft men overblijfselen gevonden van houtskolenvuren, waaruit men dus de gevolgtrekking zou kunnen maken, dat de bewoners van die vertrekken vuur in hun woningen aanlegden. Verder heeft men ook hier en daar, in de woningen verspreid, allerlei soorten van steenen gereedschappen gevonden.

De woningen, die uit boven elkander liggende kamers bestaan, hebben drie en sommige zelfs nog meer verdiepingen. Om van de eene verdieping naar de andere te voeren dienden groote breede trappen, die in den steen uitgehouwen zijn.

Tot nog toe heeft niemand kunnen zeggen, welke soort van menschen deze huizen bewoonden of in welk tijdperk zij leefden. Men vermoedt—maar ook niet verder dan tot vermoedens gaat hier onze wetenschap—dat men hier te doen heeft met de woningen van de voorvaderen der Mayos, een menschenras, dat tegenwoordig nog in het zuiden van de provincie de la Sonora woont en zich vooral in de vruchtbare streken ophoudt, waardoor zich de rivier kronkelt, welke denzelfden naam draagt als het genoemde menschenras.

Dit ras, dat zich kenmerkt door blauwe oogen, een lichtte gelaatskleur en blond haar, staat er boven de andere volksstammen met betrekking tot hun zeden en den trap, waarop zich de nijverheid en de landbouw bevindt.

De Mayos toch hebben een geschreven taal en weten zelfs iets af van de wiskundige wetenschappen, ofschoon, zooals licht begrijpelijk is, men in dit opzigt zijn eischen niet al te hoog moet stellen.

L'Exploration.

Gedichten.

NACHTEGAAL.

Lieffelijk klinkt uwe stem in mijne ooren,
Kweelende Nachtegaal! wellekom, welkom!
Zingt ge de traage terugkomst der Lente?
Zingt ge den lof van den eeuwigen God?

Waarom bezocht gij deez' woelige streeken?
Vlieg naar de vesten van Coster en Kenau;
Dáár, waar de bloemen het luisterrijkst praalen;
Zing daar, bij 't graf van een' jeugdige maagd!

Lieffelijk luidde ook, weleer! uwe stemme,
ô Mijne Dochter! in de ooren uws vaders!
Menig maal kon die mijn blijdschap vergrooten;
Menigmaal .... ach! maar ik hoor u niet meer!

Thans in 't verblijf van de zalige Geesten,
Paart ge uwen zang met de reiën der Eng'len;
Daar kan uw stem ook den Seraph bekooren;
Dáár zingt ge 't lied van het vlekkeloos Lam!

Vruchteloos wend ik mijn oog naar den Hemel,
Vruchteloos wil ik Cornelia zoeken:
Starende, schreiende, scheeni'ren mijne oogen;
'k Zoek u helaas! maar ik vind er u niet!

Waar bleef uw' ziel, sints 't verscheurende tijdstip,
Toen mij uw oog, voor het laatst nog, aanschouwde;
Toen ge, uit mijne armen, in de armen van Jesus,
Snikkend, den geest gaaft, die hemelwaart vloog?

Dringt ze door 't ruim dat geen sterv'ling ontdekte?
Zweeft ze om de zonnen van Nieuwland's Orion?
Ziet ze de wachters van Uranus rollen?
Telt ze de wiss'lende vlekken der Zon?

Of, houdt deze Aard nog uwe aandacht gevestigd,
Ziet ge dan 't woelen en 't moorden der Volken?
Ziet ge, verwonderd, de wassende manen
Met de onverzoenbare kruissen vereend?

Neen! zoo deze aard nog uwe aandacht kan wekken,
Dán hoort gij 't klagen van troostelooze Oud'ren;
Dán voelt gij 't kloppen van 't moederlijk harte;
Dán ziet gij steeds hoe ik schrei om uw dood!

Maar, hoe nabij gij rondom mij moogt waren,
Zal ik dan, nimmer, u weder aanschouwen?
Zal ik dan, nimmer, u weder omhelzen?
Zijn wij, voor altijd, gescheiden?—ô Neen!

Eén maal, mijn Dochter! omhels ik u weder,
Eén maal, voor eeuwig, om nimmer te scheiden!
Juichende zullen wij zamen dan zingen!
Lieffelijk luidt dan uw stem in mijn oor!—

Nachtegaal, blijf!—dat uw zang mij verzelle,
Waar ik ook zwerve op deez' rustelooze aarde:
Dat uw gekweel mijne tranen doen vlieten;
Tranen verligten het drukkenste leed.

NAVORSCHER.

20 April 1799.

[Dit schoon gedicht uit de vorige eeuw, is een Treurzang door Mr. Cornelis van Lennep, op het overlijden van zijne dochter, Cornelia Petronella.]

HULDE AAN DE JONGENS VAN DE WIT.

Die met een hart voor vriendschap open,
Den broeder gaarne bijstand biedt;
Bij kneukelspel niet tijgt aan 't loopen,
Maar fiksch zijn man in de oogen ziet,
Nooit bij de pakken nederzit
Dat is een jongen van De Wit.

Maar die met opgetrokken knieën,
Zijn lompen vleeschklomp voorwaarts drijft,
Een ander gaarn' zijn hof laat wiën
Doch zelf een koel beschouwer blijft,
Die oogsten wil, maar zaait noch spit,
Dat is geen jongen van De Wit.

Die rond van taal de waarheid huldigt,
Den ruimen tong des lasters snoert,
Zich in zijn kring vermenigvuldigt,
Door gulle kout, of geestig boert,
Nooit op zijn buurman smaalt of vit,
Dat is een jongen van De Wit.

Maar die zich 't hoofd met reuk bewatert,
En met verwijfden opschik prijkt,
Een paauw gelijk van glorie snatert,

Of als hansworst in 't ronde strijkt,
Die stroozak, zonder merg of pit,
Dat is geen jongen van De Wit.

Wien 't bruischend bloed door de aard'ren vloeijend ?
Het jeugdig hart met moed bezielt,
Die, om de gunst der schoonen gloeijend,
Als Hercules ter neder knielt,
Voor oogjes blaauw, of zwart als git,
Dat is een jongen van De Wit.

Maar die der maagden eer belagend,
Met valsche lippen liefde veinst,
Slechts vlugtig zingenot bejagend,
En op den val der onschuld peinst,
Gelijk een Satan vleit en bidt,
Dat is geen jongen van De Wit.

Die wars van geestelijk geprevel,
De ware Godsdienst voelt in 't hart,
Zijn vriend geleidt door storm en nevel,
En aan zijn zijde bliksem tart,
Die zulk een eedle ziel bezit,
Dat is een jongen van De Wit.

Maar die vorst Davids heilge Psalmen,
Zelfs aan de woekertafel kweelt,
In 't kerkgebouw het hoogst wil galmen,
En toch den boer in 't land besteelt,
Die huichlaar, doornig als een klit,
Dat is geen jongen van De Wit.

Navorscher.

[Dit vers is naar aanleiding van het Hollandsch spreekwoord: "Jongens van Jan de Wit."]

HET Z. A. TIJDSCHRIFT.

AUGUSTUS 1884.

Een Gezond Huis.

(*Sammlung gemeinverst. Wissensch. Vortrage.*)

Wie ooit de oude wijken doorgewandeld heeft der steden, die in de middeleeuwen gebouwd zijn (steden als: Neurenberg, Maintz, Straatsburg en andere), wie dien doolhof heeft leeren kennen van stegen, waarin naauwelijks op het midden van den dag een sonnestraal doordringt, en die met hooge gevels en uitspringende erkers versierde gebouwen met hun lage kamers, zal zichzelf verwonderd afvragen: "hoe is het mogelijk, dat onze voorvaderen zonder schade voor hun gezondheid konden leven in zulke van lucht en licht afgesloten ruimten?" Inderdaad gewaagt de geschiedenis van epidemieën, die zooals de "Zwarte Dood". tijdens keizer Karel IV een groot deel der bevolking van Europa wegrukten; en indien, ondanks het gemis van alle inrigtingen, die wij tegenwoordig voor de gezondheid onontbeerlijk achten, toch een krachtig geslagt in onze oude duitsche steden opwies, zoo is dit te verklaren uit de door Darwin gevonden wet, volgens welke de zwakken, die deze schadelijke invloeden het minst konden wederstaan, vroegtijdig stierven, en slechts zij, die met een krachtig gestel waren begiftigd, in het leven bleven en zich schikken konden naar de ongunstige levensomstandigheden.

Doorgaans levert de woning den maatstaf voor de beschaving van een volk. Van de kindsheid des menschdoms af tot heden is een gedurige vooruitgang merkbaar in de behoeften, de eischen en den smaak der menschen, en evenzoo in de inrigting der woning, een vooruitgang, die echter hier en daar wordt tegengehouden door invloeden, die der beschaving vijandig zijn. Onder deze invloeden moet b.v. gerangschikt worden de onveiligheid, die in de middeleeuwen heerschte en de burgers dwong zich in de versterkte steden en achter benaauwde vestingmuren te vestigen en bij duizenden te gaan wonen op plaatsen, die slechts ruimte hadden voor honderden.

De volken der oudheid, van wier woonhuizen wij afbeeldingen of beschrijvingen bezitten, staan, wat doelmatigheid en gezondheid betreft, voor een deel reeds op een hoogen trap van volkomenheid. Zoo werden b.v. in Egypte, van welks wonderen de oude Herodotus ons niet genoeg weet te verhalen, niet slechts de geweldige bouwwerken der pyramiden, indrukwekkende tempels en heerlijke paleizen, maar ook gemakkelijke, goed geventileerde woonhuizen gebouwd. Deze waren meestal van hout gemaakt en bestonden uit verscheiden verdiepingen, waarvan de bovenste een door pilaren gedragen galerij vormde. De laatste diende gewoonlijk als slaapplaats; ook moet het uitzigt op het vruchtbare Nijldal, dat men van hier genoot, een bijzondere aantrekkelijkheid hebben verleend aan een verblijf aldaar *. De huizen der Babyloniërs, waarvan oude muurschilderingen ons een begrip geven, waren meestal wel klein, doch onderscheidden zich door koepelvormige, gewelfde daken, een inrigting, die nog in het Oosten in gebruik is, en in een heet klimaat groote voordeelen heeft. Van de woonhuizen der Grieken en Romeinen heeft Vitruvius ons een naauwkeurige beschrijving gegeven in zijn bekend werk "*de architec ura;*" ook kunnen wij zelven een blik werpen op de inrigting der grieksch-romeinsche huizen, wanneer wij afdalen in het uitgegraven Pompeï. Een eigenaardigen stempel dragen deze huizen, daar de blinde muur naar de straat is toegekeerd en het gansche gebouw zich om de beide pleinen in het midden groepeert; hiervan is het voorste, dat het digtst bij de straat is gelegen, voor-

* Reeds Herodotus (II, 95) vermeldt de torenhooge gebouwen, die den Egyptenaren tot slaapplaatsen dienden, omdat zij daar veilig waren voor muggenzwermen.

den handel en het verkeer met vreemdelingen, het achterste het eigenlijke heiligdom der familie, voor vrouwen en kinderen bestemd. Wanneer nu vele kamers in de huizen van Pompeï (vooral in die der armen) niet veel meer zijn dan kleine cellen, mag men daaraan niet te groot gewigt hechten, daar de romeinsche stedeling een groot deel van den dag op het forum, op straat of in de publieke baden doorbragt. Bovendien gebruikte men ook als woonplaatsen de reeds genoemde pleinen, waarover men tot afwering der zonnestralen een doek uitspande en waar fonteinen koelte aanbragten; eveneens de daaraan grenzende pilaren galerijen, waar lucht en licht, de voornaamste behoeften van het menschelijk gestel, in ruime mate voorhanden waren. Ook ontbrak het in het huis van den welvarenden Romein nooit aan ruime, luchtige vertrekken, die voor gemeenschappelijk gebruik bestemd en op smaakvolle wijze versierd waren met de heerlijkste voortbrengselen van grieksche en romeinsche kunst, kostbare beeldhouwwerken, heerlijke mozaïekvloeren en fresco's. Hierbij komt eindelijk nog, dat de romeinsche huizen bijzondere afvoerkanalen hadden en naar allen schijn ook van een eigen waterleiding voorzien waren. *

Zoo waren dus de romeinsche woningen vóór 1800 jaren ingerigt. Uit de volgende beschouwingen zal blijken, of wij, Duitschers der 19de eeuw, van de Romeinen niet veel leeren kunnen, wat aanleg en inrigting onzer woonhuizen betreft. Juist in een klimaat als het onze, waar de mensch verpligt is een groot deel van zijn tijd binnen's huis door te brengen, heeft de woning grooten invloed op de ligchamelijke, zedelijke en maatschappelijke gesteldheid van een volk. Wie mijner lezers heeft niet wel eens de betoovering ondervonden, die een gezond, gezellig tehuis op iedereen uitoefent? Wie voelde zich niet behaaglijk in goed verlichte, luchtige vertrekken, waar gezonde, vroolijke menschen den binnentredende begroeten, waar de huisvader na den last en de moeite des daags 's avonds in den kring der zijnen uitrust? En hoe vele duizenden worden daarintegen door gebrek aan zulk een gezond en gezellig tehuis (deze beide begrippen zijn tot op zekere hoogte onafscheidelijk van elkander) naar bierhuizen en kroegen gedreven, waar meni-

* In Rome zelf, waar de talrijke bevolking het noodig maakte, van de bestaande ruimte zooveel mogelijk partij te trekken, waren ook huizen met meer verdiepingen, de zoogenaamde Insulae (eilanden), welker hoogte door Augustus op 70 voet was bepaald.

ge zuur verdiende spaarpenning bij drank en spel verbrast wordt en niet zelden de grondslag wordt gelegd van ligchamelijk en zedelijk verval, terwijl de familieband steeds losser wordt door de veelvuldige afwezigheid van den heer des huizes. Het is inderdaad niet toevallig, dat juist de Engelschman—bij wien men meer dan bij andere volken in Europa gezonde woningen aantreft, en die het begrip van een genoeglijke, huislijke inrigting zoo juist in het woord "comfort" heeft uitgedrukt—dat juist de Angelsakser zich over het algemeen onderscheidt door zijn voortreffelijke eigenschappen als goed huisvader en huiselijk echtgenoot. Waarlijk, wie in deze rigting veredelend op het volk werken wil, diens streven zij het, ook minder gegoeden een gezond en vriendelijk huis te verschaffen, een huis, dat er op ingerigt is, om den zin voor het familieleven in hem wakker te maken en hem ook des avonds in den kring der zijnen te houden.

Hoe is het dan gesteld met die gezonde woning, waarvan ik zooeven zeide, dat zij van buitengewone beteekenis is voor den ligchamelijken, zedelijken en maatschappelijken bloei van een volk? Om duidelijk te maken, welke eischen men aan een gezonde woning mag stellen, wil ik aannemen, dat een mijner lezers in het geval verkeert een huis te willen bouwen, en wij zullen nu te zamen spreken over de vereischten van een gezond bouwterrein, over de keuze der bouwstoffen en over de geheele inrigting van het huis. Wat het eerstgenoemde punt, de keuze van het stuk grond, waarop wij ons huis zullen bouwen, betreft, zoo verdient een terrein, dat zoo vrij en zoo hoog mogelijk gelegen is, de voorkeur—ondersteld, dat dit niet te zeer is blootgesteld aan zekere werkingen in den dampkring, b. v. aan den ruwen noord-oostenwind. De grieksche priester der geneeskunde, Hippokrates, heeft reeds opgemerkt, dat een hooge plaats voordeeliger is voor een huis dan een lage; en de vroeger reeds vermelde woningen der Babyloniërs, die in de dalen, waardoor de rivieren stroomden, of in laagten woonden, werden daarom in den regel op opgehoogde terreinen gebouwd. Afgezien van de grootere zuiverheid en de sterker beweging van de lucht op hooggelegen plaatsen en de gemakkelijke ventilatie van hooggelegen huizen, maakt vooral de gesteldheid van den grond zulk een plaats voordeelig. Dat de gezondheid der menschen in hooge mate afhankelijk is van de droogheid en zuiverheid van den bodem, waarop zij zich

vestigen, dat huizen op een vochtigen grond gebouwd maar al te dikwijls worden bezocht door intermitteerende koortsen en andere ziekten, is sedert eeuwen bekend. De Romein Vitruvius heeft immers reeds gezegd: "bij het bouwen zie men in de eerste plaats een gezond bouwterrein te verkrijgen" *(primum electio loci saluberrimi)*. Aan den anderen kant ligt het voor de hand, dat de bodem op hooge terreinen in den regel drooger en zuiverder blijft door den snellen afvoer van het water. De beteekenis van den aardbodem voor de gezondheid der woningen, die er op gebouwd zijn, reikt evenwel nog verder; de nieuwste onderzoekingen leeren ons bovendien, dat behalve de reeds genoemde intermitteerende en meestal slepende koortsen (*malaria*), door zekere uit den bodem opstijgende dampen vele ziekten worden te voorschijn geroepen, die een snel verloop hebben en het menschelijk leven zeer ernstig bedreigen: in ons klimaat vooral typhus en cholera, in het Oosten behalve deze nog de pest en in Amerika de gele koorts.

Ook wordt het binnendringen van de lucht uit den grond in de woningen hierdoor begunstigd, dat gewoonlijk het plaveisel en de vastgetrapte paden de lucht verhinderen te ontwijken en deze dus gedwongen wordt een uitgang te zoeken in de fundamenten der huizen, zoodat zij nu in onze woningen binnendringt en ze met haar ziektekiemen (miasmen) vergiftigt. Zonder twijfel beschermt de hoogere ligging van een huis het tot op zekere hoogte tegen deze besmettende miasmen. Dit heeft men in München b.v. opgemerkt, toen in deze stad de typhus uitbrak; de kazernen der Isarresidentie, die het laagst, dus het digst bij den waterspiegel lagen, werden geregeld het eerst aangetast en de sterfte bereikte daar het hoogste cijfer, terwijl de epidemie zich eerst later tot de hooger gelegen kazernen uitstrekte en daar gewoonlijk in lichter graad verscheen. Dat echter bij de verschijning van verwoestende epidemieën nog andere omstandigheden van groot gewigt zijn, kunnen wij uit een tal van feiten opmaken. Zoo werden b. v. zekere steden en plaatsen regelmatig en zeer hevig door typhus en cholera bezocht en maakten in deze steden enkele wijken of blokken huizen het eigenlijk centrum der besmettelijke ziekten uit, terwijl daarentegen andere steden, zooals Lyon, Göttingen, Salzburg, enz., geregeld van cholera verschoond bleven op een tijd, dat deze plaag in nabusige steden talrijke offers eischte, en terwijl tusschen de door de cholera bezochte en

de vrijgebleven steden een onafgebroken verkeer bestond. Hetzelfde blijkt uit het feit, dat in München gedurende herhaalde typhusepidemieën in sommige gebouwen geen enkel geval voorkwam, hoewel de bewoners aanhoudend in verkeer bleven met typhuslijders; dat in de infanteriekazerne te Würzburg bij volkomen gelijkheid in leefwijze, het gebruik van hetzelfde drinkwater, bij gelijke inrigting en hoedanigheid der privaten en bij voortdurend verkeer der kazernebewoners met elkander toch slechts in den eenen vleugel der kazerne typhusgevallen voorkwamen, terwijl de andere vleugel geheel verschoond bleef, enz., enz.

De laatstgenoemde feiten zijn een doorslaand bewijs hiervoor, dat behalve de afstand van den waterspiegel, nog andere plaatselijke omstandigheden in aanmerking komen en wel de gesteldheid van den grond in de eerste plaats. De bovengenoemde miasmen kunnen slechts door poreuze, voor lucht toegankelijke aardlagen naar de oppervlakte opstijgen, terwijl een vaste steen- of aardmassa, b. v. een slechts weinig voeten dikke, digte leemlaag een voortreffelijke beschutting tegen de miasmen uit den grond aanbiedt. Aan den anderen kant is het reeds meermalen voorgekomen, dat de overigens volgens de regelen der gezondheidsleer ingerigte woning des rijken door typhus of cholera werd bezocht, terwijl het onmiddellijk daaraan grenzende huisje van den arme verschoond bleef; een feit, dat gemakkelijk verklaard wordt, wanneer men bedenkt, dat de diepliggende fundamenten van het heerenhuis niet zelden de leemlaag doorboren, die bescherming tegen de miasmen aanbiedt, en aldus het huis wagenwijd openzetten voor de schadelijke invloeden, terwijl bij ligter opgetrokken huizen de fundamenten meer aan de oppervlakte liggen en zoodoende de beschermende aardlaag behouden blijft.

Uit deze opmerkingen volgt, dat de grootere of kleinere digtheid van den bodem op de plaats, waar wij ons huis zullen bouwen en de wijze waarop men de fundamenten van het gebouw legt, zaken van groot belang voor de gezondheid onzer woningen zijn. Waar een voor miasmen ondoordringbare aardlaag aanwezig is, komt het er slechts op aan die zoo mogelijk ongedeerd te laten; waar zulk een laag niet voorhanden is of wegens technische oorzaken onmogelijk behouden kan worden, is het raadzaam haar te vervangen door een laag beton, die onder de fundamenten van het huis komt te liggen en die tegelijk de vloer van den kelder be-

dekt (zooals men dit onlangs heeft gedaan in enkele door typhus bezochte kazernen in Beijeren). In elk geval moet de tegenwoordige bouwwijze, waarbij de huizen als het ware zoo maar op den ongedekten grond worden gezet, overal afgekeurd worden, tenzij ons woonhuis op een voor miasmen ontoegankelijke, door de fundamenten van het huis niet doorgebroken aardlaag komt te staan.

Iemand mijner lezers is welligt geneigd te twijfelen aan dat opstijgen der grondlucht in het binnenste onzer woningen; maar, afgezien hiervan, dat dit bij zekere veranderingen in den luchtdruk en de temperatuur (b. v. als de bovenste aardlagen afkoelen, waardoor een opstijgen van warme lucht uit diepere aardlagen wordt veroorzaakt), volgens de wetten der natuurkunde volgen moet, kan men dit opstijgen der grondlucht regtstreeks waarnemen. Zoo hebben b.v. lichtgasvergiftigingen plaats gehad in huizen, waar geen gasleiding voorhanden was. In den winter was echter een gaspijp in een der naburige straten lek geworden en het gas, dat met de lucht in den grond vermengd niet terstond naar boven kon ontwijken door het plaveisel en den hardbevroren grond, verspreidde zich nu onder den grond, tot het in de fundamenten der naburige huizen een uitweg naar boven vond. De beteekenis, die het afsluiten van den bodem voor de gezondheid der woningen heeft, wordt zoo duidelijk mogelijk bewezen door een cholera-epidemie, die voor eenige jaren op het landgoed van den heer von Winter, nabij Dantzig, uitbrak en waarvan prof. Hirsch een verslag heeft gegeven. Op dit goed bevonden zich negen huizen, namelijk: zeven pas gebouwde, waarvan de muren in vakken waren verdeeld, die met baksteenen waren opgevuld en die van kelders en planken vloeren voorzien en volkomen droog waren, en twee oude leemhutten met lage woonkamers, zonder kelders, die geen houten, maar een leemen vloer hadden. Door een van de straat opgenomen choleralijderes werd de besmetting naar het gehucht overgebragt; terwijl echter in de nieuwerwetsche huizen talrijke ziekte- en zeventien sterfgevallen voorkwamen, heeft zich geen enkel geval voorgedaan in de beide oude huizen, waarvan men vooruit zou gezegd hebben, dat zij uit een hygiënisch oogpunt minder gunstig gelegen waren, en welker bewoners zich in geen enkel opzigt in hun levens- of voedingswijze of kostwinning van de andere bewoners van het landgoed onderscheidden. De leemlaag, die de oude huizen

van den grond scheidde, had blijkbaar de bewoners tegen den invloed der miasmen beschermd en daardoor de besmetting, die naar de gewone beschouwing aan de cholera vooraf moet gaan, onmogelijk gemaakt. Hiermede stemt ook overeen, hetgeen de russische chirurg Pirogoff opmerkte, toen hij op zijn landgoed in Podolië vele honderden operaties deed en, in tegenstelling met de door hem in hospitalen en vliegende lazaretten opgedane ervaringen, geen enkelen patiënt aan wondkoorts verloor. De leemen vloer der ellendige, uit takken, hout en klei samengevoegde Russische boerenhutten, waarin de gewonden lagen, had ook hier beschutting verleend tegen de miasmen uit den bodem en daardoor den buitengewoon gunstigen uitslag der operaties bewerkt.

Nadat wij de keus van het bouwterrein, het groot gewigt van den aard van den grond en van het afsluiten van den bodem uiteengezet hebben, moeten wij vervolgens het oog vestigen op de keus der bouwstoffen, wanneer wij nagaan, hoe men een huis bouwt, waarbij aan alle regelen der gezondheidsleer wordt voldaan. Zooals bekend is, bedient men zich bij het bouwen van huizen van zeer verschillende stoffen. Wanneer men het hout niet meetelt, waarvan men hulpgebouwen oprigt, worden in zeer arme of onbeschaafde streken tegels van leem of modder, door de welvarende volksklasse (vooral in Duitschland, Engeland en Holland) gebakken tegels, in Parijs veelal zandsteen, in Italië dikwijls kalksteen, hier en daar ook wel marmer, in vulkanische streken lava of tufsteen, verder ook tegels uit asch gebakken, gegoten cement, cementgruis en andere zaken voor het bouwen van huizen gebruikt. De voornaamste eigenschap van elk goed bouwmateriaal is zijn porensheid, waardoor de ventilatie der huizen in hooge mate wordt bevorderd. Terwijl wij ons in onze woningen tegen het gure weder beveiligen, sluiten wij ons tot op zekere hoogte van de buitenlucht af. Wij leven en ademen in een ruimte, waarin zoowel door de ademhaling als door vuur en licht voortdurend zuurstof verbruikt en koolzuur afgestaan wordt. Daar het laatste overal, waar het in groote hoeveelheid voorhanden is, hoogst nadeelig op het menschelijk gestel werkt, moeten wij er voor zorgen voortdurend de lucht in onze kamers te verversehen. Deze luchtverversching wordt echter door ventilators dikwijls slechts onvolkomen verrigt; ook kan men in den winter, om de

koude en uit zuinigheid, deuren en vensters niet zoo dikwijls openen als dit wel wenschelijk ware wegens de bedorven lucht. Hier bewijzen nu juist de muren, mits zij uit poreuse stoffen bestaan, wezenlijke diensten, daar zij de wisseling van lucht tusschen de ruimten binnen en de buitenlucht tot stand brengen, terwijl zij een deel der bedorven kamerlucht laten ontwijken en in haar plaats lucht laten binnenkomen, die rijk is aan de voor het leven zoo noodige zuurstof. (Dat lucht en andere gassen door de wanden heendringen kan worden aangetoond door een proef van Pettenkofer. Men overtrekke namelijk een stuk van een muur, die uit tegels en kalk opgetrokken is, aan beide zijden met een luchtdigt vernis en late slechts aan twee tegenover elkander liggende plaatsen een cirkelvormige plek vrij, waarop men aan beide kanten een trechtervormige buis plaatst. Wanneer men nu door dezen kleinen trechter van den eenen kant lichtgas tegen den muur laat stroomen, kan men gemakkelijk aan de punt van den anderen trechter het gas aansteken).

Goed gebakken steenen, poreuze zandsteen en tegels van asch nu zijn als bouwstoffen zeer aan te bevelen, daar zij de natuurlijke luchtverversching in de woningen bevorderen, terwijl digte kalksteen, graniet. cement en de sedert kort in gebruik geraakte cementtegels wegens al te groote digtheid afgekeurd moeten worden; hoogstens mogen zij gebruikt worden als versiering der voorgevels. De laatstgenoemde, weinig poreuze bouwstoffen zijn niet alleen nadeelig, omdat zij de natuurlijke luchtverversching verhinderen, maar ook, daar zij goede warmtegeleiders zijn en dus te spoedig de temperatuur der buitenlucht aannemen; des zomers maken zij, dat wij door de hitte verzengen, 's winters, dat wij van koude verstijven; altoos brengen zij onze gezondheid door plotselinge verandering van temperatuur in gevaar, evenals de beruchte looden daken van Venetië en de huizen van plaatijzer, waarvan men zich hier en daar wel eens voorloopig bedient. Een zeer belangrijk nadeel der weinig poreuse bouwstoffen is eindelijk, dat het regenwater, dat langs de muren stroomt, niet spoedig genoeg verdampt, waardoor de woningen steeds vochtig blijven. *Het belang van drooge huizen kan niet hoog genoeg gewaardeerd worden.* In zekeren zin is de woning ons wijdste kleed, en evenals de werking van de huid verhinderd en de gezondheid in gevaar gebragt wordt, wanneer wij natte kleederen lang aanhouden, werkt

een vochtige woning nadeelig; daar zij de uitwaseming van het ligchaam verhindert, de stofwisseling bemoeijelijkt, en daardoor vroeg of laat ziekten veroorzaakt. In vochtige huizen wordt de waterdamp, dien wij uitademen of die voortgebragt wordt bij huiselijke bezigheden, in de huizen opgehoopt; want de reeds met vocht doortrokken muren kunnen hem niet opnemen en aan de buitenlucht afstaan; dus slaat hij neder aan de muren zelven en brengt het zijne er toe bij om de woning voortdurend in een vochtigen en ongezonden toestand te houden. Hierbij moet men niet over het hoofd zien, dat deze vochtigheid, die veroorzaakt wordt door de ademhaling of door huiselijke bezigheden, in den regel organische stoffen bevat, welke onder daartoe gunstige omstandigheden ligt aanleiding geven tot rottings-verschijnselen en daardoor de lucht in onze kamers nog meer bederven.

Wij hebben dus de droogheid van muren en muurbekleedingen leeren kennen als een der voornaamste eischen, die men aan een gezond huis mag stellen. Bij het bouwen van een huis komt een verbazende massa water in de muren; dus moet men een pas gebouwd huis niet terstond betrekken of verhuren, doch *een tijd lang na de voltooijing onbewoond laten,* opdat het geheel uitdroogen kan. Op dezen maatregel moet vooral aangedrongen worden, omdat een huis, dat eenmaal betrokken wordt, wanneer het nog vochtig is, zelden geheel droog wordt, daar door de uitademing en het verdampen van water voortdurend vochtigheid wordt voortgebragt. Uit een berekening van Fodor blijkt, dat men zelfs door weken lang hard te stoken *met gesloten deuren en vensters* de vochtigheid niet uit de muren kan verdrijven. Ook leert de dagelijksche ondervinding, dat bij het stoken in een vochtige kamer, slechts dat gedeelte van den muur, dat vlak bij de kagchel is, uitdroogt, terwijl op andere plaatsen de muren hun vorige vochtigheid behouden, gelijk duidelijk blijkt uit de plekken, die koud aanvoelen, uit de onaangename lucht van natte kalk en andere teekenen. Huizen, die te vroeg bewoond zijn, kunnen slechts goed gedroogd worden door weken lang, bij droog weder, deuren en ramen open te zetten en tegelijkertijd hard te stoken en dus lucht door de kamer te laten strijken. Op deze wijze wordt de vochtigheid, die men uit de muren verwijdert, dadelijk buiten het huis gebragt.

Een extra-bron van vocht in de woningen is het water

in den grond, dat ten gevolge der capillariteit in de fundamenten dringt en verder in de muren van het huis opstijgt. Bij het leggen der fundamenten moet men zijn voordeel doen met de ervaring, dat goed gebakken tegels en enkele digte steensoorten slechts een geringe capillariteit bezitten en dat het opstijgen van vocht ook door cementmortel tegengehouden wordt. Men kan ook andere maatregelen tegen het doorsijpelen van het water nemen; men kan b.v., zooals dit in Engeland gebruikelijk is, in den grond een buitensten en een binnensten muur maken. De buitenste muur zal nu wel vochtig worden, maar de binnenste (en juist op deze rust het gebouw) blijft droog, daar hij slechts van onderen en niet aan de zijden met den bodem in aanraking komt. Een ander middel tegen de vochtigheid bestaat hierin, dat men door een breeden greppel de aarde verwijderd houdt van den ondermuur van het huis; hierdoor bewerkt men gemakkelijk, dat de onderste verdieping droog blijft, ja, dat zelfs de kelder minder vochtig is dan bij een andere manier van bouwen. Ook draagt het afwateringstelsel der steden er veel toe bij om de woningen droog te houden, daar door deze weldadige inrigting niet alleen vuilnis en rottende stoffen, die bij haar ontleding, zooals wij zeiden, miasmen voortbrengen, worden weggebragt, maar ook de bodem wordt droog gehouden.

Ik zal nu overgaan tot de bespreking van de inwendige inrigting en verdeeling van een huis, dat volgens de regelen der gezondheidsleer is gebouwd; toch zal ik mij moeten bepalen tot het geven van eenige algemeene regelen en wenken. Wij hebben reeds gezegd, dat de muren onzer woning uit een poreuze stof moeten bestaan en behoorlijk uitgedroogd zijn, voordat wij in het huis gaan wonen. Nu is het in de eerste plaats de vraag, waarmede wij ze van binnen zullen bekleeden, of pleisterkalk, waterverf, olieverf, behangselpapier of andere stoffen hier de voorkeur verdienen. Wat pleisterkalk aangaat, deze is met het oog op de gezondheid in elk geval het meest aan te bevelen, daar bij het gebruik hiervan de poriën in den muur open blijven en de natuurlijke luchtverversching door de reten en scheuren van het dunne kalkbekleedsel plaats kan hebben zooals vroeger, en daar de bijtende kalk, die men voor het witten gebruikt, door haar ontsmettende eigenschappen de rottende stoffen, welke zich in de muren bevinden, ontleedt of ten minste minder schadelijk maakt.

Daar kalk verder de voortreffelijke eigenschap bezit om van tijd tot tijd zonder noemenswaardige kosten vernieuwd te kunnen worden en men het scherp wit, dat de oogen pijnlijk aandoet, kan verzachten door er onschadelijke verfstoffen bij te voegen, zou een ander soort van muurbekleeding niet eens in aanmerking komen, indien de verwende smaak van onzen tijd kalk niet te eenvoudig en te onderwetsch vond. Het beschilderen der muur met waterverf heeft dit nadeel, dat het kostbaar is en om deze reden gewoonlijk eerst na langen tijd vernieuwd wordt, zoodat stof en vuiligheid zich intusschen ongehinderd in het muurbekleedsel kunnen nestelen, terwijl olieverf, gips en cement, die hier en daar wel worden gebruikt tot het bekleeden der muren, reeds hierom verwerpelijk zijn, wijl zij een al te digt bekleedsel vormen en daardoor de wisseling tusschen kamer- en buitenlucht verhinderen. Met het behangselpapier is dit laatste in mindere mate het geval; toch is het onder alle omstandigheden aan te bevelen, het papier ook dan, wanneer het nog niet geheel afgebruikt is, van tijd tot tijd te vernieuwen, ten einde stof, dat zich hierachter heeft vastgezet, te verwijderen en ongenoode gasten, die zich anders daar zouden nestelen, uit hun schuilhoeken te verdrijven. Een voorzorgsmaatregel, die niet genoeg ter harte kan worden genomen, zoowel bij het beschilderen als bij het behangen der kamermuren, is deze, *dat men zich vooraf naauwkeurig overtuige, of de verf en het behangselpapier wel vrij zijn van giftige stoffen.* Arsenicum komt in groene verfstoffen of behangsels zoo dikwijls voor en gevallen van bedenkelijke vergiftigingen, veroorzaakt door het loslaten der onzigtbare arsenikdeeltjes, die dan door de bewoners der kamer werden ingeademd, zijn zoo talrijk opgeteekend in de geneeskundige literatuur, dat het dringend aanbevolen moet worden alle groene behangsels of verfstoffen, die tot het beschilderen dienen moeten, vooraf scheikundig te laten onderzoeken. Hier zij met een herrinnerd, dat niet alleen groene, maar ook andere gekleurde behangsels vergiftig kunnen zijn.

Een tweede zaak, waarop wij moeten letten, is *de vloer onzer woning.* Tot het maken van den vloer worden, behalve hout en het reeds genoemde leem, verschillende stoffen gebruikt, zooals cement, betón, asphalt, gewone of hard gebakken en verglaasde tegels, verder ook marmer, enz. Asphaltvloeren, hoewel vóor woonhuizen nog weinig in ge-

bruik, verdienen in hooge mate onze opmerkzaamheid, daar zij noch vuiligheid nog eenige besmettende stof in zich opnemen, zonder moeite gereinigd kunnen worden en door hun digtheid vooral geschikt zijn, in onderste verdiepingen de grondlucht en de uit den bodem opstijgende vochtigheid tegen te houden en het opstijgen der bedorven lucht uit de lagere verdiepingen in de daarboven liggende kamers, ten minste gedeeltelijk, te verhinderen. Eveneens komt in aanmerking, dat zij minder gemakkelijk ontbrandbaar zijn dan houten vloeren en dat zij in den zomer den grond koel houden, terwijl de minder aangename eigenschap, dat zij in den winter koud zijn uit den weg kan worden geruimd door er tapijten over te leggen. Daar, waar, zooals bij ons gewoonlijk, hout voor den vloer wordt gebruikt, is het zeer aan te bevelen de naden tusschen de planken, luchtdigt te sluiten, wijl juist in deze naden en reten vuil en ongedierte zich ligt verzamelen, en dit geregeld rottingsverschijnselen teweeg brengt, zoo dikwijls bij het schuren der vloeren water in de reten geraakt. Het is dus doelmatig den vloer met was te "wrijven," of zooals dit in vele engelsche hospitalen wordt gedaan, de reten en de scheuren met parafine op te vullen en ook de planken hiermede te doortrekken, waardoor men een zindelijken, drogen en tegelijk duurzamen vloer verkrijgt.

Het spreekt van zelf, dat de *vensters*, die men niet ten onregte de longen van het huis heeft genoemd, zoo groot mogelijk moeten zijn, om bij het luchten der kamers in den kortst mogelijken tijd een aanzienlijke hoeveelheid zuurstof van buiten in het huis te brengen; ook moeten zij goed sluiten, opdat door den tocht geen ongesteldheden veroorzaakt worden; eindelijk moeten zij zoo zijn ingerigt, dat men zonder moeite ook het bovenste deel van het venster kan openen. De vensters dienen niet alleen tot het luchten, maar ook tot verlichting en verwarming der kamers, en ook hiervoor is het voordeelig, wanneer het venster hoog is. Tot de verwarming draagt het venster in zooverre bij, dat de warmtestralen, als de zon in den zomer op de ruiten schijnt, voor het grootste deel worden doorgelaten en daardoor de warmtegraad in de kamer verhoogd wordt, terwijl zij in den winter de al te snelle afkoeling verhinderen. Door dubbele ramen aan te brengen, zal men de temperatuur in de kamers nog gelijkmatiger houden. De lucht, die zich tusschen de beide ramen bevindt, doet dienst als een slechte

warmtegeleider en verhindert in den winter, dat de warmte uit de kamer aan de buitenlucht wordt afgestaan, terwijl zij in den zomer de hitte van buiten afweert. Om de kamer koel te houden en het al te schelle zonlicht af te sluiten dienen, zooals bekend is, ook gordijnen en jalouzieën. De laatste voldoen het best aan dezen eisch, wanneer zij van hout (ook een slechte warmtegeleider) gemaakt en aan den buitenkant van het venster, zoo mogelijk een eindje er van verwijderd, aangebragt zijn, zoodat de lucht in de kamer niet in aanraking kan komen met den verwarmden buitenkant der jalouzieën en op deze wijze zelf ook warm kan worden. Zeer geschikt tot het afweren van het schelle zonlicht zijn de zoogenaamde markiezen, die men tegenwoordig in den zomer gewoonlijk uitspant voor de vensters onzer winkels en die ook voor woonhuizen zeer zijn aan te bevelen. Een voortreffelijk middel voor het koelhouden van de kamer in den zomer bestaat hierin, dat wij de gordijnen voor het venster in water doopen of met water besprenkelen; de verlaging der temperatuur door de verdamping van het water zal, zoo het bevochtigen der gordijnen van tijd tot tijd herhaald wordt, de lucht in onze woonkamers steeds frisch houden.

Wij zullen ons nu met de afzonderlijke kamers bezighouden, terwijl wij tot het slot onzer beschouwingen de vraag bewaren, of het dienstig voor de gezondheid is huizen te bouwen, waarin genoeg ruimte voor een enkele familie is, of zulke, waar meer huisgezinnen onder één dak wonen. De vertrekken, die een welgestelde familie gewoonlijk in gebruik heeft, zijn, behalve keuken en provisiekamer, vliering, kelders en privaten, de ontvangkamer, een aantal slaapkamers, in verhouding tot de grootte van het gezin, een werkkamer voor den heer des huizes, een eetkamer en kinderkamer en een dienstbodenkamer, waarbij wij als zeer gewigtig voor de gezondheid nog een ziekenkamer en een badkamer zouden voegen. Dit is in elk geval reeds een aanzienlijk aantal vertrekken, en slechts weinigen zullen in staat zijn zich zoo in te rigten. Maar het is niet alleen gemakkelijker, het is ook bevordelijk voor de gezondheid, dat men over talrijke vertrekken kan beschikken, die ieder hun eigen bestemming hebben, dat men den zieke van den gezonde afscheiden en de opeenhooping van verscheiden personen in een kleine ruimte verhinderen kan en dat men zich niet behoeft bezig te houden met

inspannend werk in een kamer, waar kinderen rumoer maken en waar het onrustig is. Mogt ieder huisvader maar in het oog houden, dat hij, die geld uitgeeft voor een grooter huis en dit naar de regelen der gezondheidsleer inrigt, in den regel voor deze uitgaaf schadeloos wordt gesteld door de gezondheid der zijnen en doordat hij zelf meer geschiktheid heeft om te werken. Met het oog op de gezondheid is de slaapkamer stellig het gewigtigste van al de zooeven opgenoemde vertrekken, en het ware te wenschen, *dat men er steeds een regel van maakte, de ruimste en luchtigste kamer van het huis tot slaapkamer te kiezen.* Daar wij gewoonlijk van de 24 uren een derde gedeelte in de slaapkamer doorbrengen en gedurende den nacht niet luchten, terwijl ook de deuren, die over dag van tijd tot tijd geopend worden en frissche lucht binnen laten, gesloten blijven en door het sluiten der jalouzieën en gordijen de lucht in de slaapkamer nog meer wordt afgesloten, daar wij eindelijk des nachts niet stoken en daardoor nog een bron van luchtverversching afsluiten, zoo is het juist de lucht in onze slaapkamer, die in de sterkste mate bedorven wordt, en behoeft het geen betoog, dat wij de ruimste en luchtigste kamer van het huis moeten kiezen als slaapkamer. En toch, hoe dikwijls wordt er op dezen grondregel geen acht geslagen! Hoe menige huisvrouw meent verpligt te zijn op de buitenwereld zooveel mogelijk indruk te maken; zij zoekt daartoe de schoonste en ruimste kamer uit, om die met fraaije meubelen op te sieren en onder den hoogklinkenden naam "salon" of "visitekamer" voor haar bezoekers in te rigten, zoodat deze kamer het grootste deel van het jaar ongebruikt staat, terwijl een of andere bedompte ruimte voldoende wordt geacht als slaapkamer. Om nog eens terug te komen op het verwarmen der slaapkamers: dit is niet aan te bevelen, want juist gedurende den nacht, als de temperatuur der buitenlucht daalt, stroomt de grondlucht regelmatiger in de huizen en trekt dan het meest naar die kamers, waar de lucht het meest verwarmd en dus verdund is. Ik behoef nu niet verder uiteen te zetten, dat wij, zoodra wij des morgens de slaapkamer verlaten, de ramen wijd moeten open zetten en verscheiden uren open moeten laten, om een volledige luchtverversching te bewerkstelligen; ook moet het beddegoed dagelijks flink gelucht worden.

Alles wat wij zooeven opmerkten aangaande de ruimte

en het luchten van de slaapkamer, geldt ook voor de *kinderkamer*, daar het kind een groot deel van den dag in huis moet doorbrengen en het kinderlijk gestel nog veel gevoeliger voor den schadelijken invloed van bedorven lucht is dan dat van volwassenen.

Van de overige vertrekken, die wij opteldeu, behoeft alleen de *ziekenkamer* in het bijzonder besproken te worden. Deze is vooral wenschelijk voor zulke families, die rijk met kinderen gezegend zijn, en waar men dus op het voorkomen van mazelen, roodvonk, kinkhoest, enz., moet zijn voorbereid. Ook ligt het voor de hand, dat men door de zieken van de gezonden af te zonderen, den eersten meer rust schenkt en de laatsten beter tegen besmetting vrijwaart. Hiertoe moet de ziekenmaker zooveel mogelijk afgelegen zijn, dat wil zeggen van de overige woonvertrekken verwijderd; verder moet zij luchtig en ligt van een goede luchtververschiug zoo mogelijk van een schoorsteen voorzien zijn. Haar wanden moeten bekleed zijn met kalk, die na elke ziekte moet worden vernieuwd, ten einde besmettingsstoffen, die zich hier of daar konden nestelen, te verwijderen, of met een behangsel, dat met heet water kan worden gereinigd. De vloer moet zoo zijn gemaakt,dat hij geen ziektestoffen in zich kan opnemen; hiertoe is de bovengenoemde asphaltvloer aan te bevelen, ook een houten vloer, waarvan de naden met parafine zijn opgevuld,die water- en luchtdigt is en geen vuil in zich opneemt,kan hier goede diensten doen. Meubels moeten slechts in geringen aantal voorhanden zijn en zij moeten na het ophouden der ziekte, evenals de vloer, de wanden en het plafond, met kokend water, dat men met eenig zuur heeft vermengd, of door middel van waterdamp ontsmet worden. Oogenschijnlijk zonder beteekenis en toch niet geheel van belang ontbloot (want in een vertrek waar een patiënt aan besmettelijke ziekte ligt, kan het geringste verzuim slechte gevolgen hebben) is het voorschrift, om in de wanden eener ziekenkamer geen spijkers te slaan, daar in de gaatjes zich ligtelijk stof en vuil verzamelen. Om deze reden mogen er ook geen gips-ornamenten of dergelijke verhevenheden, waarin zich vuil en stof kunnen verzamelen, voorhanden zijn.

Aangaande de *keuken* in onze woning zij hier slechts opgemerkt, dat de daar ontstane damp dikwijks kleine deeltjes van organische stof in onze woonvertrekken brengt, die later aanleiding geven tot rottingsverschijnselen. Daarom is het

voordeelig, dat de keuken niet regtstreeks gemeenschap heeft met de woon- of slaapkamers, en moet er door een doelmatige luchtverversching voor de verwijdering dezer dampen gezorgd worden. Afval van groenten, aardappelschillen en alle stoffen, die ligt in bederf overgaan, moeten zoo spoedig mogelijk uit de woning verwijderd worden. Tot het afvoeren van spoel- en waschwater moet er een gootsteen zijn; deze moet echter een afsluiting hebben, zoodat door de afvoerpijp, die in het riool uitkomt, de gassen, die bij de rotting ontstaan, niet in de woning kunnen worden gebragt.

Wat de *privaten* aangaat, is een doelmatig closet-stelsel het meest geschikt om het ontwijken der gassen en hun binnendringen in de woningen te verhinderen. Als hoofdzaak moet echter beschouwd worden, *dat uitwerpselen, vuilnis en alle stoffen, die rottings- en ontbindingsverschijnselen kunnen te weeg brengen, zoo snel mogelijk buiten het bereik onzer woningen worden gebragt, en dit geschiedt het zekerst door het afvoerkanaal.* Een zeer duidelijk bewijs voor den weldadigen invloed, dien het afwateringsstelsel op de gezondheid onzer woningen uitoefent, levert de statistiek van de typhussterfte in die duitsche steden, waar deze hygienische inrigting reeds sedert vele jaren bestaat.

In het voorgaande hebben wij de grondregelen opgenoemd, die voorop gezet moeten worden bij de inrigting onzer woningen. Het is evenwel niet voldoende, dat een huis ingerigt is volgens de eischen der gezondheidsleer, evenzeer is het van groot belang, dat wij later zoeveel mogelijk de gezondheid trachten te bevorderen; de drie zaken waarop het nu vooral aankomt, zijn de volgende: 1o. het zindelijk houden, 2o. het luchten, 3o. het verwarmen der woning.

Het behoeft wel geen betoog, dat het van groot belang is de woning dikwijls *schoon te maken.* De hoogste waardeering van den beoefenaar der gezondheidsleer verdient dus de zindelijkheid der hollandsche vrouw, onvermoeid in het wasschen, boenen en schuren, en de handelwijze van die duitsche vrouwen, die vrijdag en zaterdag het grootste deel van haar woning onder water zetten (iets, dat den huisheer niet altijd bevalt.) Om een schoon huis te houden, is, zooals van zelf spreekt, veel water noodig, en dáár, waar elke emmer eerst gehaald en langs gangen en trappen in huis moet worden gedragen, zal òf de lust òf de kracht ontbreken,

om het huis zoo dikwijls schoon te maken als noodig is. Om deze reden is een waterleiding, die veel en goedkoop water levert, reeds dringend noodzakelijk.

Het gewigt van het herhaalde *luchten* der kamers werd in het voorgaande reeds in het licht gesteld. Hier zij nog opgemerkt, dat behalve het koolzuur, voortgebragt door uitademing en verlichting, de lucht onzer woningen nog andere bestanddeelen bevat, over welker zamenstelling, de scheikunde tot nog toe weinig licht heeft verspreid. Het zijn vluchtige organische stoffen, die door de ademhaling en ook door de uitwaseming der huid ontstaan, waarschijnlijk gelijk aan zekere stoffen, die bij het bederf worden gevormd. Zij veroorzaken den eigenaardigen, onaangenamen reuk, die overal voorkomt, waar een groot aantal menschen in een kleine ruimte is opeengehoopt, of waar enkele personen langen tijd hebben vertoefd zonder te luchten. Het is overbekend, dat personen, die zich in zulk een slecht riekende lucht langen tijd ophielden of groote vergaderingen bijwoonden, niet zelden door plotselinge ongesteldheden, duizeling of flaauwte werden overvallen, verschijnselen, die slechts door bedorven lucht worden te voorschijn geroepen. Dieren, die men lang zulke bedorven lucht liet inademen, stierven, ook nadat het koolzuur uit de lucht was verwijderd, en leverden dus een bewijs voor de giftigheid der zooeven genoemde organische stoffen. Aan den anderen kant is het een zaak van belang, dat menschen, die pas zulk een benaauwde kamer binnenkomen, zeer gevoelig zijn voor de giftige lucht, terwijl anderen, die zich in deze ruimte reeds eenigen tijd hebben opgehouden, haar invloed minder bemerken, hoewel hun gezondheid er toch onder lijdt. Deze waarneming leert ons, dat onze zintuigen ons niet waarschuwen voor het steeds toenemend bederf der lucht en dat wij ons, indien wij niet geregeld met korte tusschenpoozen luchten, zonder het zelf te weten, blootstellen aan de inwerking dezer vergiftige stoffen. Niet weinig draagt de bovengenoemde luchtverversching door de muren, alsmede het stoken, tot het luchten der woningen bij; dit laatste, wijl hierdoor een deel der bedorven kamerlucht door den schoorsteen wordt weggevoerd en frissche gezonde lucht van buiten naar binnen wordt gebragt. Een gewone zweedsche kagchel, die goed trekt, doet elk uur ongeveer 90 à 100 kubieke meter verbruikte lucht uit de kamer ontwijken en even zooveel frissche lucht in haar plaats treden; daar de

hoeveelheid lucht, die een volwassen mensch per uur in- en uitademt, eveneens gemiddeld 100 kubieke meter bedraagt, zou deze hoeveelheid toegevoerde lucht *voor een persoon* toereikend zijn. Hieruit laat zich verklaren, dat juist in den winter, als de kagchel in onze woonkamer over dag zelden uit is en het verschil in temperatuur tusschen kamer- en buitenlucht een levendige gaswisseling door de muren veroorzaakt, de lucht, onder overigens gelijke omstandigheden, nooit zoo spoedig bedorven wordt als op andere tijden van het jaar. Nog veel beter dan een kagchel voldoet in dit opzigt een open haard. Over de verschillende ventilators kunnen wij hier niet langer spreken; laat ik alleen nog opmerken, dat de kleine openingen, die in een hoek eener kamer in den buitenmuur zijn aangebragt, en de sierlijke metalen kokers, waarin snorrende radjes ronddraaijen, volstrekt onvoldoende zijn voor de luchtverversching in de kamer en beschouwd moeten worden als speelgoed, daar zij slechts kleine hoeveelheid lucht tegelijk doorlaten. Veeler moet men trachten op alle plaatsen, waar veel menschen bij elkander zijn (vooral in scholen, hospitalen en ook in vergaderzalen, concertzalen, schouwburgen enz.) een overvloedige luchtverversching te bewerken door het trekken van een schoorsteen of door zekere toestellen, die ieder uur eenige duizenden kubieke meter lucht uit de kamer verwijderen en evenveel frissche lucht naar binnen trekken.

Wat den schadelijken invloed van bedorven lucht aangaat, buiten twijfel geeft zij aanleiding tot de bedenkelijkste storingen in het gestel van den mensch. Zelfs daar, waar de lucht niet eens *zeer* onzuiver wordt, maakt de voortdurende inademing der kamerlucht ons meer vatbaar voor allerlei ziekten; zij veroorzaakt een slechte spijsvertering, bloedarmoede enz., een toestand, dien wij gewoonlijk reeds kennen aan de bleeke gelaatskleur der thuiszitters. Het is bekend, dat juist daar, waar veel menschen in een kleine ruimte zijn opeengehoopt en de lucht dus het spoedigst bedorven is (in kazernen, weeshuizen en dergelijke inrigtingen), de longtering meer voorkomt dan in gezonde woningen. Een schitterend bewijs voor den invloed der lucht op de gezondheid der menschen levert ook een vergelijking van de sterfte-statistiek in oude, slecht geluchte met die in nieuwe, goed geluchte gevangenissen. Zoo stierven in de oude Pruisische gevangenissen van 1848—1863

van 1000 gevangenen jaarlijks gemiddeld 31, in de nieuwe gevangenis te Moabit daarentegen jaarlijks slechts 15; in oude Engelsche gevangenissen bedroeg de sterfte jaarlijks gemiddeld 41 op 1000, terwijl in de voortreffelijk gelucht, naar de regelen der gezondheidsleer ingerigte gevangenis te Pentonville dit getal gedaald is tot 8 op 1000. Een hoogst bedenkelijk uitwerksel van bedorven kamerlucht bestaat verder hierin, *dat zij bij kinderen dikwijls klierachtigheid veroorzaakt, het ontstaan van catarrhen, Engelsche ziekte (Rhachitis) en dergelijke kwalen begunstigt; en op deze wijze wordt reeds in de kindsheid de kiem gelegd tot latere ziekelijkheid.* Klierachtigheid is juist geen kinderziekte, omdat kinderen er meer vatbaar voor zijn dan volwassenen (de laatsten worden onder zekere omstandigheden, ook wel door klieren geplaagd), maar omdat de kinderen meer aan den schadelijken invloed van kamerlucht zijn blootgesteld dan volwassenen. Wanneer onze volkskindertuinen niets anders uitwerkten dan dat de kinderen uit den behoeftigen stand dagelijks eenige uren werden onttrokken aan de ongezonde lucht, die in de benaauwde ouderlijke woning heerscht, zouden zij reeds hierom alleen van alle kanten ondersteuning verdienen.

De *verwarming,* de derde zaak, die in huis invloed op de gezondheid der menschen uitoefent, heeft gelijk bekend is ten doel een gelijkmatige temperatuur in onze kamers te onderhouden en te verhinderen dat de huid te snel afkoelt, waardoor te veel warmte aan het ligchaam zou worden onttrokken; hierdoor toch zouden de levensverrigtingen onderdrukt worden en een onaangenaam gevoel van koude ontstaan. Wij hebben in een koude kamer eer last van de koude dan in de vrije lucht van dezelfde temperatuur, daar wij hier in beweging zijn en het bloed krachtiger doen stroomen, zoodat het verlies aan warmte weder hersteld wordt. Even weldadig echter als matige verwarming onzer kamers op het ligchaam werkt, *even schadelijk en ongezond is het, wanneer de kamer te sterk verwarmd wordt,* wat maar al te dikwijls geschiedt bij het gebruik van ijzeren kagchels (stoves). Deze hebben de eigenschap om eerst een geweldigen gloed uit te stralen, maar spoedig af te koelen, als men wat minder stookt; hierdoor is de temperatuur in de kamer steeds ongelijk. Verder hebben zij dit nadeel, dat de in de kamer zwevende stofdeeltjes, vooral van organische stoffen, in aanraking komen met hun verhitte oppervlakte

en hier in branderige stoffen worden veranderd, zich weder in de lucht verspreiden en een gevoeligheid en droogheid in de keel veroorzaken, die men ten onregte menigmaal aan te groote droogte van de lucht toeschrijft. Van vergiftiging door kooloxyde bij het gebruik van deze ijzeren kagchels (stoves) behoeven wij hier niet te spreken, want ten eerste is het nog niet bewezen, dat dit gas door de roodgloeijende wanden van de kagchel dringt; ten tweede kan dit gevaar worden afgewend, wanneer men de kagchelkleppen afschaft.

Om nu terug te komen op de te sterke verhitting van de kamer, deze werkt in zooverre nadeelig, dat men door zich lang op te houden in een warme lucht *verweeking van de slijmvliezen der ademhalingswerktuigen* en alzoo *aanleg tot catarrhen* krijgt, waarvan niet zelden ernstige ongesteldheden, b. v. longtering, het gevolg zijn. De sterke verwarming van de kamer zal, indien de lucht tegelijk vochtig wordt gehouden (zooals in de woningen der armen het geval is, waar de kagchel uit zuinigheid ook voor het bereiden van het eten wordt gebruikt) ook schadelijk werken, omdat de overal aanwezige sporen van mikroskopisch kleine zwammen in vochtige, warme kamerlucht steeds rottingsverschijnselen en bederf teweegbrengen. *Besmettelijke ziekten vinden dus hier een buitengewoon gunstigen bodem.* Eindelijk is de vochtige en warme lucht in zulke woningen voor den mensch nadeelig, *daar zij de uitwaseming der huid en de uitstraling der ligchaamswarmte (beiden van groot belang voor de stofwisseling) verhindert, aldus het gestel verzwakt en minder goed in staat stelt om weerstand te bieden aan schadelijke invloeden.*

Uit het voorgaande zagen wij, hoe het in vele opzigten ongezond is de kamer te sterk te verhitten; en dus is de vraag niet misplaatst, of wij de ijzeren kagchel (stove) die deze oververhitting meer in de hand werkt dan andere verwarmingstoestellen, niet uit onze woning moesten verbannen.

Wij houden het inderdaad voor wenschelijk, dat het gebruik van ijzeren kachels of stoves zooveel mogelijk verminderde en dat de in Frankrijk en Engeland sedert lang in gebruik zijnde *open haard* ook bij ons ingevoerd worde.

Van de overige verwarmingstoestellen willen wij hier slechts in het kort vermelden, hoe zij naast vele lichtook vele schaduwzijden hebben. Zoo kan b.v. bij het

veel voorkomend gebruik van porseleinen kagchels de kamer niet ligt te warm worden; met het oog op de luchtverversching kunnen zij echter de vergelijking met den haard niet doorstaan. Verwarmingstoestellen door lucht, water of waterdamp zijn in partikuliere huizen tot nog toe weinig in gebruik en hebben ook haar eigenaardige nadeelen. Bij de verwarming met verhitte lucht is deze, als ze in de kamer komt, gewoonlijk zeer droog, dikwijls ook vermengd met kooloxyde ten gevolge van het ontwijken van gasvormige stoffen uit de kagchel, die door een mantel omgeven is. Verwarming door warm water is wel zindelijk en gemakkelijk, misschien ook zuiniger dan het gebruik van een haard of kagchel, maar zij heeft dit groote bezwaar, dat zij in het geheel niets bijdraagt tot de luchtverversching in de kamer. In het algemeen is zij slechts daar aanbevelenswaardig, waar weinig menschen zich in groote kamers ophouden en waar bovendien door doelmatige inrigtingen voor voldoende luchtverversching wordt gezorgd.

DR. M. ALSBERG.

Reisindrukken van een Afrikaanschen Boerenzoon.

XV.

Te Barcelona aangekomen reden wij naar het Hotel des Cleatros Naziones, in het midden der stad, in de schoone Ramblastraat gelegen.

Barcelona bezit 280,000 inwoners en is stokoud, aangelegd zijnde door den Carthaagschen generaal Hamilcar, bijgenaamd Barca, 240 jaren vóór Christus. Na de verovering van Spanje op de Karthagers geraakte ook Barcelona in

handen der Romeinen, en in de museums ziet men nu nog stukken uit oude altaren van het Romeinsche tijdperk. In de 7de eeuw namen de Mooren de stad in bezit. In de 12de eeuw was zij op het toppunt van haar glorie en werd zij voor de magtigste stad van zuidelijk Europa gehouden. Barcelona bezit een schoone haven en is omringd van zeer vruchtbare valleijen, afgewisseld met welgecultiveerde heuvelen. Zij is de tweede grootste stad in Spanje, doch in den handel staat zij bovenaan. De inwoners zijn bekend wegens hun praalzieke kleederdragt en hunne gehechtheid aan de muziek en den dans. De rivier Besos vloeit door het noordergedeelte van de stad in de zee, en de Lobregat door het zuidergedeelte. Men heeft hier geen dok, doch wel een lange kade of hoofd, van waar alles met schuiten naar de schepen vervoerd wordt. In den avond gingen wij het prachtige concert in de Rambla de Stamonica bijwonen. De muziek was er bepaald heerlijk. Toen wij van het concert terugkwamen en in de Rambla wandelden, zagen wij drie kleine kinderen alleen zitten. Zij weenden zacht, doch bitter. Een boezemvriend van kinderen zijnde ging ik naar hen toe en vroeg hun wat hun scheelde en waarom zij in den laten nacht zoo alleen zaten. Zij verstonden mij niet, maar toen zij bemerkten dat ik met hen medelijden had weenden zij te meer. Ik ontdekte spoedig dat zij zeer arm waren en dat welligt de moeder op het bedelen uitgegaan was. Ik gaf den armen schaapjes eenige realen. Zij kusten mijne handen, en ik kon toen zien dat zij van vreugde weenden. Ik stond hen een weinig aan te kijken, gaf hen toen nog eenige realen en ging voort. Dit voorval wondde mijn hart en ik gevoelde mij erg ontstemd. Zeer afgemat van de lange reis gingen wij dien avond naar bed.

In het hotel beviel mij alles, uitgenomen de harde haren kussens, waaraan ik maar niet kon gewoon worden. Wij bragten echter een goeden nacht door en gingen den volgenden morgen na het ontbijt de stad per rijtuig opnemen en bevonden dat dezelve liefelijk met boomen beplant was. In de nabijheid ligt het kasteel Monjuich op een heuvel van digt bij de 750 voet boven de oppervlakte der zee. Dit is een zeer belangrijke positie. Zoolang als Monjuich veilig is blijft de stad behouden. Wij gingen door de voornaamste gedeelten van Barcelona. Vooral de Straat de la Princesa trok bijzonder onze aandacht. Wij gingen ook op het kasteel, waar een prachtige promenade is, een wandeling

nemen. Van daar hadden wij een heerlijk uitzigt op de stad, de baai en de omstreken. De Rambla was voorheen een kanaal, maar werd bij het uitbreiden der stad in een prachtigen boulevard veranderd, 1100 treden lang. Daar vindt men de beste hotels, theatres, café's en de prachtigste winkels. Aan verscheidenheid van gezigten en kleederdragten ontbreekt het er ook niet. De dames met hare bloote hoofden en fonkelende zwarte oogjes trekken natuurlijk mede de aandacht. Opmerking verdient ook des Konings paleis in de Plaza del Palacio, gebouwd van gekleurde steenen en er zeer net uitziende. Dan heeft men ook de Licio Filarmonico (operahuis) met ruimte voor 4000 personen; de Santa Maria del Mar, een prachtige kathedraal, en ettelijke andere schoone gebouwen. Het terrein in den omtrek is welbeplant met tuinen, wijn- en boomgaarden van allerlei soort en verschaffen aan stedeling en schepeling al wat zij noodig hebben.

Spanje is precies net zoo een land als Zuid Afrika. Het klimaat, de grond, natuur, bergen, barre landstreken—alles zijn dezelfde; en toch verscheepte Spanje in 1880 meer dan 10 millioen ponden sterling aan goederen alleen naar Engeland, waarvan een en een half millioen aan wijn en digt bij de drie millioen aan vruchten. De olijfolie is mede een groote bron van inkomsten voor Spanje. Ik ben er overtuigd van dat de olijf in Zuid Afrika ook zal aarden. De beste grond voor dien boom is juist gelijk aan die kalkachtige plaatsen waarvan wij in Zuid Afrika zoo vele hebben. Van 1½ bushel olijven krijgt men van 15 tot 18 lb. olie. De olijfboom draagt echter niet voor dat hij 8 jaren oud is, doch in het 12de jaar is hij in vollen dragt. De kwantiteit olijfolie die jaarlijks in Spanje geconsumeerd wordt bedraagt 6,556,500 gallons, en de olie die dan nog uitgevoerd wordt verschaft een inkomen aan het land van 20,444,065 realen.

De Oostelijke landstreken van Spanje zijn het Paradijs van het land. Daar vindt men nog vele boeren van Moorsche afkomst. De grondsoort aldaar behoort tot de vruchtbaarste in Europa en ook tot de best gecultiveerde; alles tiert er prachtig, zoo als rijst, suiker, katoen, wijn en zijde, de olijf en vooral de limoenboom. De Westelijke landstreken zijn meer geschikt voor graan en schapen. In de 17de eeuw bezaten deze landstreken over de 7 millioen schapen, een getal dat nu echter tot vijf millioen verminderd is. Ook de varkens zijn hier een groote bron van inkomsten, en de Spaansche hammen en zijden spek zijn

in Europa wel bekend. De centrale landstreken zijn slecht voorzien van boomen, en hebben groote kale wijken, die echter deugen voor koren- en andere graanlanden. Het seizoen voor ploegen en zaaijen is van October tot November. De oogsttijd is in Julij en Augustus. Het graan wordt niet met de zeis maar wel met den sikkel afgemaaid. In de trapvloeren worden in sommige distrikten houten of steenen rollers gebruik om het graan uit te dorschen, doch op de meeste plaatsen bezigt men ossen of ezels voor het dorschwerk. De ploeg is meestal een elmboom waarvan de bast afgeschild, en waaraan een stuk ijzer gespijkerd is. De stam is de disselboom waaraan de os of ezel trekt. Iedere boer maakt zijn eigen ploeg. Men hoort immer den ploegman achter zijn elmboomen ploeg zingen en nu en dan neemt hij een wortel of kluit op om het trekdier er mede te werpen. De ploeg met ijzeren of stalen schaar schijnt zoo goed als onbekend in Spanje. Eggen of rollers schijnen geheel niet gebruikt te worden.

Ook saffraan groeit weelderig in Spanje en is een plant die geheel zonder besproeijing kan klaarkomen. De erwt, die hier prachtig aardt, verschaft hier een voorname volksspijs en wordt door alle klassen met graagte genoten. De Spaansche wijnen waren van ouds beroemd. Reeds in de 16de eeuw werden zij naar Frankrijk en Engeland geëxporteerd. In de laatste tijden overtreffen de Spaansche wijnen die van Madeira en andere witte wijnen. Zoodra de Spaansche roode wijnen beter bekend worden zal Bordeaux een zware competitie hebben door te staan. De Spaansche sherrywijnen waren reeds in de dagen van Koningin Elizabeth een geliefkoosde drank. Zij worden gemaakt van de Xeresdruiven die zorgvuldig ingezameld en gesorteerd worden. Na op matten geplaatst te zijn worden zij met de voeten uitgetrapt, precies zoo als sedert duizenden jaren in Palestina gedaan wordt. De zoete sherry wordt van muscadel gemaakt, even als bij ons aan de Kaap. Dan heeft men ook de zoete sherry Malvasia, die zeer beroemd is en de lachryma-christi verre overtreft.

De Spaansche wijnen worden in vaten uitgevoerd, even zoo als bij ons in Zuid Afrika; doch de gemeene wijnen, vooral roode, worden in het land in bokkevellen vervoerd. Als de vellen niet gelooid zijn, dan krijgt de wijn een onaangenamen smaak. Het berekenen van geld in Spanje is zeer moeijelijk. Dien ten gevolge moesten wij weleens

als wij iets hadden te betalen onze handen met geld openhouden en aan onze schuldeischers zeggen, "neemt zoo veel als noodig is."

Gereed staande met mijne vrienden om Barcelona te verlaten en welligt voor altijd aan Spanje vaarwel te zeggen—een land dat toch zooveel in geaardheid gemeen heeft met Zuid Afrika, vooral wat betreft zijn besproeibaarheid door middel van de rivieren die in de zee stroomen,—kan ik niet nalaten zuchtend uit te roepen: "O mijn lief Zuid Afrika, gij zijt rijk, ja schatrijk met al uwe vruchtbare landstreken en waterstroomen, met uw aangenaam klimaat in ieder seizoen, met uwe veelvuldige mijnen, met uwe breede akkers, geschikt voor olijfbosschen, zijdeboomen, kurkboomen, peper- en okkernotenboomen, wijn- en boomgaarden, groente tuinen, graanvelden, paarden-, ossen- schapen-, bokken- en vogelstruisteelt. Ja, gij behoordet in dezelfde rij te staan met de eerste landen. Zie, waar staat het jeugdig Australië reeds en hoe achterlijk zijt gij. De wortel van het kwaad ligt daarin verborgen: wij moeten in Zuid Afrika een nationaal gouvernement hebben, een gouvernement dat het land lief heeft en dat het land zijn vaderland noemt. Voor dat gij zulk een gouvernement hebt komt het land nimmer regt."

Wij gingen, vóór dat wij vertrokken, ons nog het een en ander ter gedachtenis aan Barcelona koopen. Onder anderen kocht ik mij een Spaansche officiers-pet, die ik nog in mijn bezit heb, en het koopen waarvan de dames van welke wij bediend werden erg scheen te amuseren.

Des namiddags om 6 uur vertrokken wij per stoomboot *Congo* van Barcelona. Wij hadden op de Middelandsche Zee prachtig kalm weder. Het uitzigt van de zee op het land en de stad was verrukkend schoon. Wij hadden ook per spoor naar Marseilles kunnen reizen, doch verkozen het schip om de eentoonigheid een weinig af te breken. Het geluk trof ons dat wij de eenige eerste klasse passagiers waren. Aldus hadden wij geheele salon ter onzer beschikking. Het schip was niet groot, doch zeer net. De kapitein betoonde zich zeer vriendelijk, en onze hofmeester sprak Hollandsch. Toen de man ons hoorde spreken stond hij nieuwsgierig te luisteren. Hij kwam nader en zeide: "Pardon, meine her-

ren, was für ein landsmann sind sie?" "Afrikanen," was ons antwoord. "Und sie?" vroegen wij hem. "Hollander," riep hij. "Ich bint in Amsterdam geboren." "Wel," zeiden wij hem, "spreek dan maar uwe taal, want wij kunnen ook Hollandsch spreken." Hij vertelde ons toen dat hij vele volzinnen van onze conversatie had kunnen verstaan, maar niet kon uitmaken welke landsmannen wij waren. Het was ons natuurlijk zeer aangenaam dat onze hofmeester ons verstaan kon. Hij vertelde ons dat hij reeds sedert tien jaren in Spanje woonde en al veel van zijn taal had vergeten. Wij bekwamen van hem nog al veel informatie.

Het was een lieve en heerlijke avond op dek. Aan tafel zaten wij lang over onze ondervindingen te spreken. Eerst laat gingen wij naar onze kajuit en sliepen heerlijk. De volgende dag brak prachtig aan. De *Congo* legde nog geregeld haar 12 en 13 knoopen per uur af, en het duurde niet lang of wij kregen de Fransche kusten in het gezigt. Om 9 uur werd het klokje geluid en wij ontbeten. Wij naderden het land langzaam, passeerden eenige sterk verschanste eilanden en stoomden de schoone en lieflijke haven van Marseilles binnen, die opgevuld lag met schepen. Het schip wierp anker en spoedig waren er ettelijke schuiten gereed om ons aan wal te brengen. Ten half één hadden wij vasten grond onder den voet, de reis van Barcelona, d.i. 231 mijlen, in 18½ uur afgelegd hebbende. Onze goederen werden geëxamineerd en wij gingen per cab voort naar het prachtig paleisachtige Grand Hotel du Louvre et de la Paix. Wij kleedden ons, namen ons middagmaal en gingen per open rijtuig door de stad. Wij zetten koers door de prachtige Prado, een der schoonste en langste straten in Europa, lieflijk met boomen aan weerskanten beplant, voorzien van paden voor voetgangers, ruiters en rijtuigen en 4 mijlen lang. Aan het uiteinde van deze schoone straat heeft men een groote schaatsenbaan. Wij gingen van deze zijde der stad al langs de zee, die overal van deftige hotels omgeven is. Aan restaurants, koffijhuizen en schoone villas ontbreekt het er ook niet. Een rid daar langs gelijkt veel op een naar Zeepunt en Campsbaai. Wij kwamen aan het andere einde weder in de stad.

De haven van Marseilles wordt aan beide zijden verdedigd door twee heuvelen die wel verschansd zijn. Mar-

seilles is de tweede schoonste stad in Frankrijk en telt 312,000 inwoners. Het oude Marseilles werd door de Grieken 600 jaren voor Christus gesticht, en werd dra een groote en bloeijende handelsstad. De nieuwe straten gelijken veel op die van Parijs, en de Fransche liefhebberij voor boomen is ook hier overal zigtbaar; want al de groote en breede straten zijn daarmede beplant. Even zoo de publieke pleinen. De voornaamste publieke straat is de schoone en schadrijke Cannebierre, waar in de voornaamste winkels de groote Restauranten, Koffiehuizen, Theatres en Hotels (waaronder ook het onze gevonden worden. Aan het boveneinde langs de helling staat het nieuwe Museum, een prachtig en welgevuld gebouw. Van den heuvel, waar de nieuwe kerk de Notre Dame staat, heeft men (vooral van den spits des torens op welks toppunt het groote bronzen beeld van de Maagd Maria prijkt) een tooverachtig uitzigt op de heerlijke stad en baai.

Den avond bragten wij in een magnifiek operahuis door. De menschen aldaar hadden nog al veel van Parijzenaars.

Wij vertrokken den volgenden morgen om 8 uur naar Nizza, Monaco, enz., om van daar later weder naar Marseilles terug te keeren. Wij lieten onze portmanteaux achter en gaven onze vuile kleeren om te wasschen. De trein van hier stoomde door zeer schoone landstreken langs de zeekust. Wij passeerden de Romeinsche waterleiding (aqueduct) van Saint Pierre en Saint Marcel met haar oude muragies, gingen voorts door het stadje Aubagne (een schoone plaats tusschen welbeplante heuvelen, vooral met limoenboomen) en verder door het schoone Cassis, alwaar de beste roode en witte wijnen gemaakt worden. Nu stoomden wij door een twee mijlen lange tunnel en bevonden ons weldra aan de andere zijde in Laciotat, een zeer aardige stad met 10,000 inwoners en hogende op een goede haven, nette winkels en deftige promenades. Wij vervolgden onze reis door Ollioules, Saint Nayoire, en hielden bij Lascyne, een stad met over de 10,000 inwoners halt.

Deze stad heeft een prachtig dok en een degelijke haven. Van hier stoomden wij al langs de zee, en door een tunnel en maakten onze verschijning in Toulon. Hier stond in een restaurant bij het station een flinke tafel met eten gereed, waaraan wij ons zeer te goed deden. Wij vervolgden onze reis door wijngaarden, olijf- en lemoenplan-

tages en palmboomen, door de kleine steden Ville Solliesponts, Cuers en Pugetville. Laatstgenoemde ligt in een schoone vallei. Op den welbeplanten heuvel aan gindsche zijde, die door fonteinen bewaterd wordt, vindt men de grafstede van den wereldberoemden leeuwendooder Jules Gerard, die ook op deze plaats geboren is. Onze verdere route voerde ons door groote olijf- kurk- en eikenbosschen, behoorende aan rijke boeren. Onze volgende haltplek was Lecannet du Luc, een schoon plekje, met een deftige begraafplaats, vroeger het eigendom van de Ridders van Malta. Vervolgens deden wij Lesacks aan en zetten toen koers door hoogten aan de voeten der bergen, bedekt met eiken en pijnbosschen, over lange bruggen, strekkend over de rivieren Argens, Nartubie en de Endels en door Roquebrune (bekende plaats wegens haar Petignon wijnen). Wij passeerden ook de Lepuget, waar de bouwvallen van een Romeinsch Amphi-theatre te zien zijn, en Freyns, dat zich op vele oudheden, onder anderen op het vermaarde Forum Julii, dat door Julius Cesar gebouwd is, beroemt. Deze is ook de geboorteplaats van den Romeinschen Generaal Julius Agricola. Wij deden ook St. Raphael aan, de plaats alwaar Napoleon I na zijne terugkomst van Egypte in 1799 landde en van waar hij, na zijne eerste gevangenneming, naar het eiland Elba ingescheept werd. St. Raphael is wegens hare welingerigte zeebaden beroemd. Een prachtvol beplante hoogte achter ons latende passeerden wij Agay aan een veilige kleine haven, stoomden over een brug van negen bogen, verdwenen in de tunnel van Mabois en arriveerden te Le Frayas, een lief plekje aan de zee. Spoedig verdwenen wij weer in een andere tunnel en stoomden voorbij de twee vierkante torens van het oude Chateau la Raque, door Graaf de Villeneuve in de 14de eeuw gebouwd en omringd van schoone villa's en plantagies. Wij bereikten nu Cannes, de geliefkoosde wijkplaats van Engelands Premier, den heer Gladstone, 120 mijlen van Marseilles en 635 mijlen van Parijs gelegen. Deze steeds bloeijende stad met haar 14,000 inwoners is om een kleine baai op een eenigzins steilen heuvel gebouwd. Zij is een zeer gezonde badplaats en heeft een voortreffelijk klimaat. De tijd is niet meer ver af of al deze plaatsen, nu al zoo digt bij elkander gelegen, zullen aaneen gebouwd zijn. Wij hebben geen landstreek gezien die meer van het schilderachtige van Zwitserland heeft dan deze streken. De twee eilanden, regt over Cannes, wor-

den door middel van geriefelijke pleizierbooten bereikt. Het eiland St. Marguerite beroemt zich in het bezit van een prachtig woud van pijnboomen, alsook van een kleine gevangenis-vesting, alwaar Maarschalk Bazaine gevangen werd gezet in 1871, omdat hij te Metz 200,000 man troepen had overgegeven. Uit die gevangenis werd hij echter in den nacht door zijn vrouw op een geheimzinnige wijze weggestolen. Men zegt dat hij nu als een groote generaal in Turkije dienst doet. Op dit eiland zat ook in vervlogen jaren de geheimzinnige man van het ijzeren masker gevangen. Een weinig verder ziet men het eiland Saint Honorat met een oude Romeinsche vesting.

De olijf- en limoenplantagies rondom Cannes zijn prachtvol en de tuinen overheerlijk door de geur van jassemine, rozen, geraniums, heliotropen, violetten en andere bloemen. Te Grasse, hier digtbij, wordt jaarlijks een haast ongeloofbaar gewigt aan rozen verstookt, waarmede allerlei soorten van likeuren bereid worden.

Van Cannes vervolgden wij de reis langs Golf Juan Vallauris naar Antibes, dat het Eden van Cannes genoemd wordt. Deze is de plaats alwaar Napoleon I op den 1sten Maart 1815 met zijn 1100 man troepen en 4 kanonnen landde, toen hij van Elba ontkomen was. Van hier speelde hij weer, zooals vroeger, een geweldige rol, die echter drie en een halve maand later in zijn totale nederlaag eindigde. Golf Juan is thans een van de zee-stations van het Fransche Middellandsche eskader.

Wij gingen voort langs de baai van Nizza. Regts lag de Middellandsche Zee met vuurtorens en forten, en links verschaften de plantages en groene valleijen met de toppen der Alpen in de verte ons een prachtig panorama. Wij stoomden door Vence-Cagnes, Var en over eenige rivieren, en arriveerden te Nizza om 7 uur in den avond. Deze is de lusthof waarin de groote heeren en dames van wijd en zijd te zamen stroomen. Zij bezit een populatie van 60,000 inwoners en is de voornaamste stad van het departement de Alpes Maritimes. Nizza is aan de zee gebouwd bij de monding van de rivier Var. Den avond na onze aankomst amuseerden wij ons zeer. Den volgenden morgen gingen wij de stad per rijtuig bekijken. Zij heeft twee fraaije open pleinen, omringd van glazen verwelven. In de publieke tuinen worden dagelijks concerten gegeven door de militaire

en municipale musiekkorpsen. Door de stad stroomt de rivier Paillon. Men heeft er ook heerlijke boulevards. Aan de zee vindt men prachtige hotels en villas. De hotels gelijken inderdaad op paleizen en ontvangen jaarlijks over de 100,000 bezoekers, die hunne winters in deze heerlijke stad met haar gezond klimaat doorbrengen, en het zich niet laten ontbreken aan vermaken. Vooral is Nizza bekend wegens hare Carnavalsfeesten, waaraan niet alleen de geregelde bezoekers en de stedelijke bewoners deel nemen, maar ter bijwoning waarvan ook duizenden uit Marseilles, Parijs en vele andere Fransche steden komen. Van de hoogte van het Chateau in het midden der stad gelegen heeft men een alleraardigst uitzigt op en om de schoone stad. De heerlijkheid van deze hoogte kan mijn pen niet beschrijven. De morgen was stil. Om ons lag Nizza in al hare bekoorlijkheid. Aan deze zijde hadden wij de kalme Middelandsche Zee, aan gene zijde de Alpen, beneden ons de heerlijke muziek, die in den vroegen ochtend hemelsch klonk, vóór ons tallooze bloemperken en zitbanken. Geen wonder dus dat over de 100,000 vreemdelingen jaarlijks deze plaats bezoeken. Te Nizza verbrandde een paar jaar geleden de ook bij ons aan de Kaap bekende familie Kennedy in een theater. Zij was uitgenoodigd er te komen zingen. Daar viel een parafinelamp om, het gebouw geraakte in brand en drie leden der familie kwamen om. Te Nizza brengt onze koningin bij voorkeur hare winters door.

Wij vertrokken ten 10 uur van Nizza door een tunnel van drie mijlen lang, onder kransen door en gingen aan de andere zijde de rivier Paillon per een steenen brug over.

Wij verzuimden een weinig te Ville France, een fraai gelegen plek aan de baai van denzelfden naam en mede een station van de Fransche Middellandsche vloot, zoowel als een winterstation van de Amerikaansche oorlogschepen als zij naar Europa komen. Het ijzeren pad loopt nu al langs de zee. Wij snelden door tunnels en over bruggen en bevonden ons te Eza, een heerlijk dorpje aan een zeeboezem gebouwd. Alweder gingen wij over rivieren en door tunnels (van laatstgenoemden hadden wij niet minder dan zeven door te reizen) en toen wij bij de laatste tunnel uitdoken waren wij aan het schoone station van Monaco. Dit station is op een steile krans langs de zee gebouwd.

Monaco is de hoofdstad van een kleinen onafhankelijken staat, die in zijn geheel niet meer dan 7,500 inwoners telt.

Dus is zij de kleinste beschaafde staat ter wereld. De stad is op steile, kale rotsen digt bij de zee gebouwd, is wel verschanst en heeft een kleine nette haven. Haar klimaat is heerlijk en zij is zeer gezocht, vooral door Engelsche en Amerikaansche invaliden. De landstreek in den omtrek is bergachtig, doch levert prachtige zoete en zure limoenen, citroenen en andere vruchten, zoowel als olijfolie op. De tegenwoordige Prins, Charles III, is een afstammeling van den grooten Grimaldi, een familie uit de 10de eeuw. Het schoonste gedeelte van de stad, die den naam draagt van Monte Carlo, werd door den Prins aan een Fransche Maatschappij verhuurd, die er prachtige villas, hotels, café's en een majestueus casino of dobbelhuis bouwde. Tusschen deze plaats en Nizza loopen er gedurende den dag treinen heen en terug. Wij namen in het hotel de Paris lunch. Elders betaalden wij gewoonlijk voor drie personen van 7½ tot 9 francs, doch hier moesten wij voor een ordinair lunch 25 francs opdokken—het duurste maal dat wij op onze reis genoten hebben.

Van hier reisden wij per open rijtuig al langs de zee, door de schoonste plantages, door het stadje Roquebrune naar Mentone, alwaar wij in een uur tijds aankwamen. Mentone is een Fransche stad gelegen op de scheiding van Frankrijk en Italie, en 12,000 inwoners bezittende. Aan vruchten in verscheidenheid ontbreekt het er niet. Van Mentone hadden wij eenige kleine Italiaansche steden in het gezigt, en wij waren nu ook niet ver van Genua, alwaar wij ons vier maanden geleden op onze reis in Italie bevonden. Het een en ander te Mentone bezocht en ons te goed aan vruchten, vooral aan de heerlijke vijgen, gedaan hebbende, keerden wij met ons tweespan terug naar Monte Carlo, alwaar wij om 3 uur aankwamen.

Wij betaalden onzen koetsier 2½ Napoleon en gingen naar het casino, de wereldbekende dobbelhel. Veroorloof mij, over Monaco en zijn gruwelijkheden een weinig breedvoerig te schrijven. Ik vertrouw dat ik niemand zal vervelen. Als reeds gezegd bezit Monaco een schoone kleine baai in den vorm van een hoefijzer. De stad zelve is op rotsen gebouwd. Het paleis van den vorst staat in het oude gedeelte der stad en is zeer deftig. Het nieuwe gedeelte ligt een weinig lager en wordt Monte Carlo genoemd. Deze is de eenige plaats in Europa waar een publiek dobbelhuis nu nog wordt toegelaten. In het midden van Monte Carlo ziet men het casino,

dat met zijn dom of koepel hoog boven de andere gebouwen uitsteekt. Daarom heen zijn de voornaamste hotels, cafés, restaurants en winkels. In de stad wonen omtrent 2000 zielen, van allerhande nationaliteit, zamen met 3000 bezoekers, en over de 1000 personen die bij het Casino geëmployeerd zijn. Het staande leger van den Prins telt slechts 50 voetgangers, in ligt blaauwe uniformen, met wit en rood opgemaakt, en even vele dragonders, in donkerblaauwe uniformen. Allen zijn zij stevige kerels. Het vorstendom van Monaco was niet altijd zoo klein als thans; vroeger behoorde Mentone en Roquebrune ook daaraan. In 1848 kwamen deze twee distrikten echter tegen elkander in opstand en zij zijn sedert niet weer aan elkander gesloten. De tegenwoordige Prins, Charles III, is in 1818 geboren en reeds 20 jaren blind. Hij leidt in zijn paleis een afgezonderd leven. Zijn zoon Albert woont in Parijs en is getrouwt met de zuster van den Hertog van Hamilton. Hij is het eenige kind van den Prins en zal zijn opvolger worden, maar is nog al wild uitgevallen. De kleine staat is sedert 1866 onder het protectoraat van Frankrijk. Van 1813 af was dezelve onder de bescherming van Sardinië, na eerst aan Frankrijk geannexeerd te zijn geweest. In vroegere eeuwen was Monaco beurteling onder de bescherming van Duitschland, onder die van de republiek van Genua, van de Koningen van Napels, en van Spanje. De kleine staat is al 800 jaren oud en is aldus ontstaan:—Giballin Grimaldi kreeg de landstreek van den Keizer van Duitschland ten geschenke wegens zijne dappere daden tegen de zeeroovers die de stranden van Liguria kwelden door hunne plunderingen en verwoestingen. Later werd de landstreek het vorstendom van Monaco. Het was dezelfde Giballin Grimaldi die het vorstelijke huis van de Grimaldis gefondeerd heeft. Gedurende al die eeuwen is de staat ongeveer dezelfde gebleven, is toe- noch afgenomen. Giballin Grimaldi is in 1050 overleden en de tegenwoordige Prins is uit zijn geslacht. Tot in 1731 waren er achtereenvolgens mannelijke opvolgers op den troon van Monaco.

De staat leeft van den vreemdeling. Het weinige dat het land oplevert is als niets. De schatkist wordt door de bezoekers uit alle oorden der wereld gevuld Niets echter brengt haar meer geld in dan de bedriegelijke en verleidelijke dobbeltafels. Daar is een spreuk van eeuwen heen reeds in Monaco bekend. Het luidt aldus:—"Gekroond op

C

de rots, ik zaai niet, ik maai niet, nogtans leef ik lang."

In 1856 verkreeg Dr. Hercourt concessie van den Prins van Monaco voor 30 jaren om een publiek dobbelhuis in het vorstendom op te rigten. De eerste plaats die daartoe diende was een huis digt bij het Paleis. Kort daarna werd er eene vereeniging gevormd, die Dr. Hercourts concessie overnam en het dobbelhuis verplaatste naar de tuinen die aan het Paleis gelegen zijn. Na vele veranderingen van lokaliteit werd besloten om een fraai Casino te bouwen, om de kale rotsen met grond op te vullen en te overdekken en ze alzoo in een tuin te herscheppen. Prins Charles keurde het plan goed en stelde het naburig terrein voor het doel beschikbaar. Deze, om zoo te zeggen, hangende gronden werden bebouwd en beplant en, naar den vorst, Monte Carlo genoemd. Terzelfder tijd arriveerde de nu overledene Monsieur Blanc van Hamburg. Hij bood den eigenaren aan, de plaats en de concessie te koopen. Hij maakte hun een offerte van 1,700,000 francs en gaf hun twee uren tijds tot beraad; want, zeide hij, ik ga nu lunch nemen en moet met den namiddagtrein vertrekken. De eigenaren objecteerden tegen zulk een kort beraad over zoo belangrijk een zaak; doch Monsieur Blanc was gedetermineerd, en werkelijk verliet hij de plaats per namiddagtrein met de condities van verkoop in zijn zak. Vijf jaren later, dat is in 1868, werd het Casino geopend en een paar jaren later nam Monsieur Blanc voor goed afscheid van Hamburg, toen de publieke dobbelhuizen in Duitschland gesloten werden. Terzelfder tijd verkreeg hij van den Prins van Monaco een verlenging der concessie voor het tijdperk van nog 30 jaren, zoodat de concessie, die nu aan Madame Blanc behoort, niet vóór 1916 eindigen zal. De Prins ontvangt jaarlijks 50,000 francs als grondhuur, een-tiende van de profijten der inrigting en al de publieke ambtenaren, soldaten en officieren van het vorstendom worden door den huurder onderhouden. De enorme en stadig aangroeijende profijten van de inrigting worden, als zulks vereischt wordt, tot verfraaijing der plaats besteed, of ook wel—denk eens—*voor weldadige einden*!

Van achter de stad ziet men de bergen tot aan de wolken oprijzen, en waar, ter hoogte van 2000 voet het kleine dorpje Turbia te zien is, ligt nog het puin van den toren die door Augustus Cesar gebouwd werd om de scheiding van het Cis-alpynsche en Trans-alpynsche Gallië af te merken. De aanmerking werd eens door een reiziger

gemaakt, toen hij van het station in het breede wandelpad dat met groene bogen overdekt is naar Monte Carlo opwandelde, dat hij gevoelde als of hij naar den Hemel ging. De plaats wordt ook door velen een heerlijk Paradijs genoemd. Eén ding is echter voor dat Paradijs noodig t.w. dat deszelfs geluk zal voortduren, doch het geluk van het Paradijs van ouds werd in één dag door de slang vernietigd: zoo zal het ook wel met dit nieuwe Paradijs gaan. De slang die aan haar poorten zit is het Casino, de verwoester van duizenden. De Paus van Rome laat geen "ketterache" aanbidding in dit gewest toe. Een godsdienstige inrigting werd niet lang geleden alhier door de Kerk van Engeland gesticht; doch werd spoedig onderdrukt. Andere Protestantsche Kerkgenootschappen hebben te vergeefs aanzoek gedaan om vrijheid van godsdienst in het vorstendom. Buiten de St. Peters Kerk met het Vaticaan en deszelfs tuinen in Rome is deze de eenige plaats waarover de Paus nog jurisdiktie oefent.

Het Gouvernement van Monaco is despotiek. De Prins is in nog hoogeren graad alleenheerschend dan de Keizer van Rusland. Hij is zeer naauwgezet in het uitoefenen zijner godsdienstige pligten. Ook is hij zeer zorgzaam om allen invloed van buiten uit zijn staat te houden. Niet lang geleden werd uit Parijs een welbekend heer ontboden om het ambt van administrateur te aanvaarden: hij werd beëedigd en moest bij den opperste van het Jesuitische broederschap de volgende verklaringen afleggen: Ten eerste dat hij eens in de week zijn zonde voor het altaar zou belijden. 2dens. Dat hij des Vrijdags geen vleesch zou eten. 3dens. Dat hij de sacramenten geregeld zou gebruiken. 4dens. Dat hij zich met de Kerk zou vereenigen; en nog eenige voorwaarden die mij ontgaan zijn. Deze condition kon de mijnheer niet aannemen; want hij was een Protestant. Hij ontving toen een cheque voor 300 francs om zijn onkosten terug naar Parijs te dekken. Hij was verpligt de cheque bij een der roulettentafels in het Casino klein te maken, want het was op de bank van het Casino uitgeschreven. Welken zegen kan zulk een staat te wachten wezen!

Monte Carlo is een volkomen Babel, want bijna al de talen der wereld worden hier gesproken door de bezoekers. Men vindt hier niet alleen gegoede burgers, maar ook graven en gravinnen, Lords en Ladies. Men verhaalde

ons dat een welbekende Schotsche Gravin, nadat zij een spel in het Casino verloren had, een cheque in Monsieur Blancs kantoor nederlegde om verder te kunnen spelen. Doch Monsieur weigerde het klein te maken. Verontwaardigd daarover riep zij uit : " Weet gij wel wie ik ben ? Ik ben de Gravin van..... ......" " O !" was het antwoord, " het zijn allen Graven en Gravinnen die hier zijn."

Wij gingen mede naar het Casino, stapten den marmeren trap op die naar den ingang leidt—den trap die kort te voren was bevlekt met het bloed van een teleurgestelden speelder, op wien ik straks zal terug komen. Aan den regterkant der zaal plaatstten wij onze jassen en hoeden. In het bureau aan den linkerkant kregen wij onze toegangskaartjes tot het salon de Jeu. Drie eerwaardige heeren waren op den uitkijk in het bureau, om de namen in te schrijven en de tickets uit te reiken. De hulp van alle drie wordt er vereischt, want er is gedurig een gedrang van applikanten, wachtende om geholpen te worden. Den inwoners van Monaco en omstreken, met die van Nizza ingesloten, is het verboden om hier te spelen, als ook aan jonge menschen en dienstboden. De reden waarom den inwoners het verbod werd opgelegd, is om het verlies van geld te voorkomen, waardoor deze plaatsen zouden kunnen achteruit gaan en verarmd worden. Doch ten spijte van deze regulatie nemen talrijke ingezetenen aan deze dobbelarijen deel.

De ingangszaal was gevuld. Een groote schare wandelde op den marmeren vloer. De heeren waren bezig met te rooken, en over hun geluk of verlies te peinsen. Nu en dan zagen wij ook een dame met een cigarette tusschen de gekleurde lippen. Aan den regterkant der zaal zijn de biljart-, lees-, en concertkamers. In de laatstgenoemde die nog deftiger is dan de ingangzaal, speelde een muziekkorps onder de leiding van een persoon met den wonderlijken naam van Romeo Accursi. Dit korps is, naar beweerd wordt, het beste in de wereld. Al de kamers en concerten zijn vrij voor alle bezoekers. De eenige conditie is : ordelijk gedrag... Slechts voor het salon de Jeu moet men kaartjes hebben. In dit salon zijn zes tafels : 3 roulette, een kaarttafel en twee anderen. Om ieder der tafels is een ernstig en stil gedrang verzameld. Geen geluid wordt er gehoord behalve dat van den kleinen houten hark, die het geld òf naar de bank, òf naar een of ander;

gelukkigen winner harkt, en nu en dan het geluid van den croupier die aan den eenen of anderen gelukkige mededeelt dat zijn of haar nommer het heeft gewonnen. Daar zijn een croupier en drie tellers bij iedere tafel gezeten, twee aan elken kant van het midden der tafel, de bank tusschen hen. Er is ook aan elk einde der tafel een die helpt om het geld van de spelers in te zetten en het ingelegde uit te nemen, en ten minste nog één in het midden op een hoogen stoel gezeten, om over de geheele tafel te zien, ten einde orde te houden en disputen te beslechten. De pligt van de croupiers is zoo buitengewoon inspannend, dat er dikwijls nieuwe moeten geëngageerd worden. Weluitziende mannen zijn de spelers—de meesten Duitschers van een bezigheidsvoorkomen, met kalm gelaat en vurige oogen. De manier waarop zij het goud en zilver hanteren, in orde schikken, tellen en het met de kleine houten hark stooten en trekken is verbazend. Het spel neemt een aanvang als volgt. De croupier roept uit: "Messieurs, faites vos jeux" (heeren, begin uw spel), en met de eene hand zet hij het wiel van de roulette in het rond en met de andere hand den kleinen witten bal om den rand van het raam der roulette in de tegenovergestelde rigting. De dames en heeren zijn nu bezig hun geld in te zetten, de tafel is lang, of liever daar zijn twee tafels, de roulette en de bank, en de vier croupiers occupeeren de middenopening tusschen dezelve. Zelfs diegenen die stoelen hebben en digt bij de tafel zijn kunnen er niet over reiken, diegenen die aan de buitenrijen staan zijn er nog slechter aan toe. De vier croupiers in het midden en de ééne aan ieder einde zijn bezig te helpen met hunne kleine harken het ingelegde aan te stooten naar de plaatsen die door de spelers aangeduid worden. Daar zijn omtrent 50 differente plekken waar de speler het geld kan inleggen. Men wordt op alle mogelijke wijzen van alles voorzien en met de grootste vriendelijkheid voortgeholpen. Daar zijn 36 nommers en een zero (of mispunt), op ieder van welke men 35 maal het ingelegde terug bekomt als het nommer op de roulette uitvalt. Daar zijn ook verschillende verbindingen waarin men het geld kan leggen. Neem de kans van twee nommers, om het geld op de verdeelende lijn tusschen de twee nommers te plaatsen. Als beide nommers opdraaijen krijgt men 17 maal het ingelegde. De doorsnijdingslijn van vier nommers geeft acht maal het ingelegde terug. Het is een aardigheid de spanning te zien als het wiel

begint te draaijen. "Faites vos jeux", roept de croupier uit. Het roulettewiel gaat aan den gang. De kleine bal is aan het rondjagen. De dames en heeren hebben hun geld ingelegd en de tafel is nu overal met vijf franc-stukken, goud en banknoten (soms met banknoten van duizend francs ieder) bedekt, ofschoon de groote noten in het algemeen meer op de aristocratische en hoogère tafels van de "trente et quarante" gevonden worden. De bal houdt zich nu niet meer zoo digt bij den rand en rolt zachter en zachter. Klik ! daar slaat het, de bal staat stil en het koperen knopje wijst naar het nommer van het spel. De winner is òf een der dames of heeren, òf de bank. En zoo gaat men gejaagd voort. Bij de roulette-tafels is het spel van af 5 francs tot 6000, en bij het "trente et quarante"-spel van 20 francs tot 12,000. Dit spel is zeer eenvoudig. Daar zijn slechts twee kansen. De eene wordt genoemd "rouge et noir", de ander "l'inverse et la couleur". Het ingelegde is in elk geval dubbel als men wint. Het spel geschiedt met kaarten en twee rijen worden gebruikt; 4 of 5 of meer kaarten, zooveel als noodzakelijk geacht worden om te tellen; maar niet minder dan 31 en ook niet meer dan 39 oogen op de kaarten. De figuurkaarten tellen tien, dat is eenig nommer van oogen op de kaarten tusschen 30 en 40. Vandaar de naam "trente et quarante". Deze is de eerste rij of reeks. De tweede rij wordt op dezelfde manier uitgespeeld. De rij die naast aan 31 is heeft gewonnen. De eerste rijen staan voor zwart, de tweede voor rood. Als, bijvoorbeeld, de eerste rij 31 telt en de tweede 32, dan heeft zwart het gewonnen: zoodanig is het "rouge et noir"-spel. Het andere spel, "l'inverse et la couleur," hangt af van de kleur der eerste kaart van de eerste rijen. Als die overeenkomt met de winnende kleur, dan is "la coleur" de winner. Als de kaart van tegenovergestelde kleur is dan heeft "l'inverse" het spel gewonnen. Dus als de eerste kaart van de eerste rij zwart is en zwart is de winner van het "rouge et noir"-spel, dan wint "la couleur" het. Als het omgekeerde plaats vindt en de eerste kaart van de eerste rij rood is, dan wint "l'inverse" het. Zoodanig is het "trente et quarante"-spel.

De spelers zijn een gemengd gezelschap. De tafels zijn omringd van personen van alle onderdommen, standen en nationaliteiten. Kinderen worden, zooals ik heb gezegd, hier niet toegelaten, doch men vindt hier jongelingen, jonge dochters, middelbaren en afgeleefden. Sommigen zijn

rijk, anderen arm; sommigen fijn beschaafd, anderen ruw. Niemand is beter dan hij of zij behoorde te wezen. De edelen en de onedelen, armen en rijken, gepolijsten en ruwen, allen zijn zij hier te zamen dooreen gemengd om hun geluk te beproeven. Daar zit een oud man aandachtig het spel gade te slaan. Hij steekt met een pen gaten in de hoeken van de kleine kaart die hem door de croupiers voor het spel gegeven is. Met moeite doet hij zulks, want zijne handen beven geweldig. Om een weinig vastheid te bekomen rust hij met zijn ellebogen op de tafel, de kaart in de eene hand, en de kleine pen in de andere, zoodat die bijna zijn neus bereikt. De ellebogen op de tafel dienen ook om zijn krom gebogen schouders te ondersteunen. Ik ben overtuigd dat als hij gaan moest zulks met wankelende schreden zou geschieden. Van hem kan gezegd worden, dat hij met den eenen voet al in het graf staat. Hij is armoedig gekleed, speelt weinig, en de som die hij inlegt is klein. Men zegt dat hij hier zeer dikwijls gezien wordt. Ginder is een oude dame, eerwaardig, met grijs haar. Aan haar zijde staat een jonge dochter, waarschijnlijk haar kleinkind. Zij zijn welgekleed en hebben een aristocratisch voorkomen. Beiden spelen zij. De grootmoeder onderrigt de kleindochter. Hier naast ons is een jonge man, blijkbaar een Amerikaan, luchtig, doch niet al te deftig gekleed. Zijn gelaat is mager en blas van kleur. Zijn lang zwart haar bedekt zijn ooren bijna geheel. Hij zit bij een roulettetafel en is bijna uitgezogen door zijn gedurige verliezen. Zijn oogen volgen vurig het eene vijffrancstuk na het andere, dat van hem weggeharkt wordt. Achter zijn stoel staat zijn jonge vrouw; mogelijk zijn zij nog op hun huwelijkstoertje. De vrouw tracht hem over te halen om op te houden. Zij tracht zelfs zijn hand tegen te houden als hij nog een vijffrancstuk wil inzetten; maar hij stoot haar op een norsche manier, te walgelijk om aan te zien, af. Zoo lang als wij daar stonden ging hij voort, maar steeds om te verliezen. Wat het einde er van was weten wij niet. Bij een der tafels staat een man van edele houding, rijzig en welgekleed. Hij gelijkt op een Engelschman en is van innemend voorkomen. Achter zijn stoel staat zijn lijfjongen met een potlood in de hand op een kaart de nommers te nemen. Het zijn 1000 franc noten, waarmede de man speelt. Hij is aan het winnen. De hoop van banknoten, voor hem, groeit langzaam aan. Wij zijn overtuigd dat hij wel 40 of 50 van die groote noten nu voor zich

heeft. Doch dra gaan de kaarten aan het draaijen en de gelukkige man begint geweldig te verliezen. Hij speelt hoog, zelden minder dan 5,000 francs tegelijk. Zijn eerste hoop noten is spoedig verdwenen en hij haalt een anderen bundel uit zijn binnenzak. Onder het min gunstige der mstandigheden scheen hij nog al kalm te zijn; doch wij konden bespeuren dat zijn hand zenuwachtig begon te worden. Ook zijn tweede bundel was dra verspild en hij vroeg zijn lijfjongen hem een verderen voorraad te geven.

Wij moesten nu de plaats verlaten, want wij wilden den trein opvangen die naar Nizza vertrok. Wij waren pas bij het station of de pas genoemde Engelschman kwam in een open landauer aangereden. De man scheen zeer opgewonden te zijn. Hij was onrustig en stapte van het eene tot naar het andere uiteinde van het platform met haastige stappen. Plotseling zette hij zich neder op een der banken, en even plotseling sprong hij weer op. Hij stak zijn pas uitgegane sigaar aan, doch vergat om te rooken en ze ging weer uit. Nu leunde hij op zijn elleboog tegen een houten beschot met de hand op het voorhoofd, dan weder stapte hij op en neder op het platform, en zoo ging het voort tot dat de trein aankwam. Het benieuwt mij wat van den man verder geworden is. Mogelijk is hij den volgenden dag zijn geluk weer gaan beproeven; mogelijk ook is hij uitgekleed vertrokken om niet terug te keeren.

Wij verlieten Monte Carlo bij het dalen der zon, en kwamen om half acht te Nizza aan. In ons hotel aldaar verhaalde een Engelsche dame ons dat zij en haar man voor eenige weken te Monaco gelogeerd waren geweest. Zij hadden gespeeld en verloren, doch zij wilden liefst niet zeggen hoeveel. Maar zij was gedetermineerd om het verlorene te herwinnen; voordat zij naar Engeland terug gingen. Als zij een millioen gelds had, "ja," zeide zij; "had ik maar £100 tot mijne beschikking, ik zou morgen terug gaan om mijn geluk andermaal te beproeven." Er logeerden tevens twee heeren, de een, een jonge Engelschman, de ander een bejaarde Duitscher. De eerstgenoemde was met £280, door hem op Monte Carlo gewonnen, terug gekomen, en laatstgenoemde met £2,700.

Ik laat hier een waar verhaal volgen: Weinige jaren geleden kwam er te Monte Carlo een jonge man aan met 300,000 francs in den zak. Hij begon te spelen. Niemand wist hoeveel hij bij zich had. Wel, hij speelde; hij verloor

en won, verloor en won. De strijd ging voort tot laat in den namiddag. In den avond was men verpligt de bank van nieuw kapitaal te voorzien: de jonge man had bijna alles gewonnen. Monsieur Blanc ging vroeg naar bed. Omtrent half 11 (om 11 uur sluit het spel) was er niets meer in de bank en de spelers, vooral de winnende partij, drongen er op aan, dat de bank wederom zou aangevuld worden. Niettegenstaande het late uur gingen de croupiers Monsieur Blanc om geld vragen en keerden met 60,000 francs terug, dat alweder door dit gelukkig kind der fortuin gewonnen werd. Den volgenden morgen bij het overhandigen der rekeningen vergaderden al de geëmployeerden om Mons. Blanc en beklaagden hem over zijn verlies. Dit individu, zeiden zij, op den jongeling wijzende, heeft over de 300,000 francs gewonnen. Monsieur Blanc, die de sterkte van zijne millioenen kende, glimlachte en wreef zich in de handen. Hij ging naar zijn kamer. "Baptiste," riep hij een zijner bedienden toe, "waar logeert deze mijnheer?" "In het Hotel de Paris," was het antwoord. "Ga," zeide Mons. Blanc, "en zie of hij vertrokken is." Baptiste ging, kwam terug, en zeide: "de dienstboden zeggen dat hij nog daar is." "O!" riep Mons. Blanc, en geen woord meer. De jonge man begon weer te spelen, en hij verloor niet alleen de 300,000 francs welke hij gewonnen had, doch ook zijn medegebragte 800,000 francs en nog 50,000 die hij geleend had er bij. Toen hij Monte Carlo verliet, bezat hij geen oulap: hij had alles verloren.

Eén ding zegt men is bij het spel opmerkelijk tw., dat in den regel de dames gelukkiger zijn dan de heeren en dat men van geene vrouwelijke zelfmoorden hoort. In de begraafplaats te Monte Carlo liggen vele slagtoffers van het Casino. Men hoort soms ergens in de schoone tuinen van Monte Carlo een pistoolschot. Het is een bekende klank. Men haast zich naar de plek en wat ziet men: Een teleurgestelden dobbelaar, misschien van den allerbesten stand, in zijn bloed baden: hij heeft zichzelven doodgeschoten. De doode wordt weggevoerd. Alles is weldra stil. Geen haan kraait over het gebeurde. Het graf word 's nachts in stilte gegraven. Nu op het kerkhof, dan eens in de schoone tuinen, of anders buiten de stad, precies naar dat de gelegenheid zich voordoet. Het ligchaam is nu geborgen en morgen kan geen mensch uitvinden wat van dezen of dien man geworden is. Geen vader of kind, echtgenoote of

vriend kan over het graf een traan storten; niemand kan het bezoeken, want de plaats is onbekend en geen vader, moeder, vrouw, broeder, zuster of kind weet wat van het dierbare pand geworden is.

Ik heb gezegd, dat de marmeren treden van den prachtigen trap, waarop wij de ingangszaal van het Casino bereiken, eenige dagen te voren met het bloed van een zelfmoorder bevlekt was. Het volgende is een tooneel dat op den 18den Januarij 1882 voorviel. Een man met teleurgestelde verwilderde oogen en die alles verloren had snelde van het Salon de Jeu, uitroepende: "Ik ben verloren! Ik ben verloren! Ik kan niets anders dan te sterven. Ik heb 200,000 francs verloren." Het bestuur van het Casino trachtte hem tot bedaren te brengen, doch de ongelukkige man had geen ooren voor goeden raad en toen hij den grooten marmeren trap bereikte, trok hij een revolver uit den zak en blies zijn hersens er mede uit. Dadelijk trad een der bedienden voorwaarts en droogde het bloed van den ongelukkige op. Het lijk werd weggeruimd en... *het spel ging voort!* Gevallen van dien aard worden zelden in de nieuwsbladen vermeld, want de *welvaart van Monte Carlo zou er onder lijden!* In het vorige jaar zijn door het Hof te Nizza 14 zelfmoorden en 47 gevallen van misdrijven onderzocht, welke te Monte Carlo waren voorgevallen. Een heer, die te Nizza in een hooge betrekking geplaatst is, schat de zelfmoorden veroorzaakt door teleurstelling bij het dobbelen op omtrent drie per week, en gedurende de maand Januarij van dit jaar op 23.

Ik wil den lezer eenige bijzonderheden geven van gevallen die niet lang geleden gebeurd zijn. Een jonge man, 24 jaren oud, die met zijn zuster in een schoone villa aan de zee digt bij Mentone woonde, had 3,000 francs ontvangen hem voor zeker doel door zijn vader gezonden. Den volgenden dag verspeelde hij het geld te Monte Carlo. Waarschijnlijk had hij gehoopt wat verloren geld goed te maken, want hij had vroeger reeds gespeeld en verloren. Hij ging van het Casino regtuit naar zijn woning en schoot zich, zonder een woord te zeggen, dood. Zijn vader werd juist verwacht, en waarschijnlijk heeft het noodlottig voorval zijn komst verhaasd. De zelfmoord werd in een paar nieuwsbladen van Nizza gerapporteerd als een ongeluk dat te wijten was aan het onvoorzigtig behandelen van een pistool waarmede de jonge

man bezig was duiven te schieten. De zelfmoordenaar werd met groote eer begraven. Het lijk werd in een vergulden lijkwagen naar de begraafplaats vervoerd en door 20 rouwkoetsen, gevuld met de voornaamste lui uit den omtrek, naar het graf gevolgd.

Een ander geval is dat van een militair, omtrent 60 jaren oud en van flink voorkomen. Hij had al zijn geld verloren, ging een weinig buiten de stad en schoot zich dood. Hij had al de papieren die hij bij zich had vernietigd, zoodat men niet kon uitvinden wie hij was. Hij had zelfs de letters van zijn naam op zijn linnen uitgesneden.

Eenige dagen later ging de bediende van een heer die te Nizza woonachtig is naar Monte Carlo om voor zijn meester wat te verrigten. Hij begon daar met het geld zijns meesters te dobbelen, en verloor alles. Hij kwam naar Nizza terug en hing zich op. Ook dit geval werd niet gerapporteerd.

Kort daarna schoot een ander zich in een hotel in zijn kamer dood: teleurstelling bij het spel was ook hiervan de oorzaak. Hij had zijn geld bij Monte Carlo verspeeld.

Een ander geval is dat van een kapitein te Nizza, die zich meende dood te schieten, doch slechts er in slaagde zijn een kakebeen te verbrijzelen. Deze ongelukkige man lag nog in het hospitaal. Hij verkeerde in groote smart en zou niet herstellen.

Twee andere gevallen van zelfmoorden met pistolen hebben hier plaats gevonden, terwijl nog een van ophangen vermeld is, alle drie zonder opgave van bijzonderheden, kort voor ons bezoek. Die negen zelfmoorden zijn in een paar weken gebeurd en daarvan is slechts één in de nieuwsbladen gerapporteerd. Men meent nogthans dat het getal van zelfmoorden niets is in vergelijking met het getal van de bezoekers die jaarlijks naar Monte Carlo komen. De bezoekers in Januarij ll. worden geschat op 38,000, en in Februarij op 44,500. Het getal der gasten in het vorige jaar werd berekend op 335,000.

Men vergelijkt den toestand van de personen die van Monte Carlo uitgekleed en verarmd terug keeren, maar die nogthans niet tot zelfmoord gedreven zijn, bij die vogels die bij het duivenschieten te Monte Carlo, wel gewond, doch niet gedood worden: zij keeren terug naar hunne woningen die hun vroeger een gelukkig verblijf waren om

nimmer meer den levenslust van voorheen te gevoelen, maar om daar zelven ongelukkig te zijn en welligt ook andere met hen ongelukkig te maken. Het duivenschieten, dat een der aanlokkelijkheden van Monte Carlo is, is voor de arme duiven wat het dobbelspel voor de spelers is. Het schieten vindt plaats op een hooge steile rotsachtige plaats, van waar men over de zee kan zien. De prijzen loopen dikwijls zoo hoog als 20,000 francs. De duiven worden in kleine blikken doosjes in het midden van de hoogte geplaatst. De mededingers staan aan den achterkant en schieten zeewaarts. Op een gegeven teeken wordt aan een draad getrokken. Het doosje valt uit een en de duif vliegt uit, gewoonlijk zeewaarts. De vogel wordt meestal dadelijk neergeschoten en valt in den cirkel neder. Sommige vliegen een weinig verder, doch vallen dan in zee. Anderen worden gewond en vliegen al fladderende naar hunne hokjes terug, en enkele ontsnappen geheel en al. Zoo is het ook met de dobbelaars. Sommige sterven op de plaats des onheils; anderen op een afstand; enkelen keeren naar hunne woningen verarmd en in ellende terug om nog anderen ongelukkig te maken, en slechts weinigen komen vrij.

Een inwoner van Monaco vertelde dat een vriend van hem, een boer die in de bergen van Monaco woont, op niet minder dan vijf doode ligchamen gedurende den winter is afgekomen, die allen blootgesteld op de barre aarde lagen. De Bisschop, die het toezigt houdt over Amerikaansche Kerken in Europa, houdt het voor vast, dat Monte Carlo veel meer menschen met het dobbelen van zich afstoot dan aantrekt. Een hotelhouder vertelde ons, dat hij alle weken met zijne blijvende gasten afrekent en nogthans heeft hij in de laatste jaren over de 30,000 francs verloren, het meeste door mannen die hun geld op Monte Carlo hadden verspeeld en niet in staat waren om te betalen.

Ik aarzel bijna om het volgende neer te schrijven en nogthans is het een ontegenzeggelijk feit. Hier te Nizza op het politieboek, staan 2,600 ambtenaren geregistreerd voor niets anders dan zedelooze bedrijven. Van dit getal zijn er altijd 4 of 500 te Monaco en Monte Carlo te vinden. De overige loopen rond, zoekende vreemdelingen naar de dobbeltafels te lokken. Men vindt ook overal dames, die zeer innemend en schoon zijn en die op de eene of andere

manier een praatje zoeken aan te knoopen om gewaar te worden of zij met een vreemdeling te doen hebben. Zij zijn welgekleed en zien er respectabel uit. Begint men met haar te praten dan weten zij spoedig te vertellen, dat zij ook gaarne het Casino zouden willen zien, doch zij zijn zoo onbekend in de buurt en hebben geen manspersoon om hen teregt te helpen. Biedt gij haar uw hulp aan, spoedig bevindt gij u dan bij de dobbeltafels en begint op verzoek van de dame te spelen. Gij wint en verliest en zoo gaat gij aan tot dat gij een volslagen dobbelaar zijt. Ook deze dames worden voor haar werk betaald en bereiken maar al te vaak haar oogmerk. Er is ook een andere gruwel die zeer geheim gehouden wordt. Het bestaat in moorden die niet zelden te Monte Carlo op een geheimzinnige wijze plaats vinden, en die ook dan onder de zelfmoorden geteld worden. De moorden geschieden op deze wijze: Een of ander bezoeker was gelukkig bij het spel. Hij heeft duizenden francs gewonnen. Eenige dames spreken hem aan, als de kans zich voordoet, en vragen den gelukkige wanneer hij gaat vertrekken? Zij wenschen hem met zijn fortuin geluk, en geven hem aan de hand haar op een souper in het Hotel Paris te vergasten. Weigert hij zulks, omdat het al 11 uur in den avond geworden is en hij nog met den trein naar Nizza moet vertrekken, want velen van de spelers zijn te Nizza gelogeerd, of zegt hij kortaf dat hij het niet wil of kan, dan krijgen zij met hem twist en schoppen een helsch lawaa op. Eensklaps komen er eenige struikroovers te voorschijn, die zich in het getwist in mengen en de man wordt doodgestoken en geroofd. Zijn lijk wordt den volgenden dag gevonden, en door de politie die aan deze dingen gewoon is en mogelijk ook er van afweet, als een van zelfmoord behandeld. Een duidelijk bewijs dus welke rampen en gevaren den armen dobbellaar te wachten staat als hij zijn reis naar Monte Carlo aanvaardt, uitsluitelijk om zijn geluk bij de dobbeltafels van het Casino te gaan wagen.

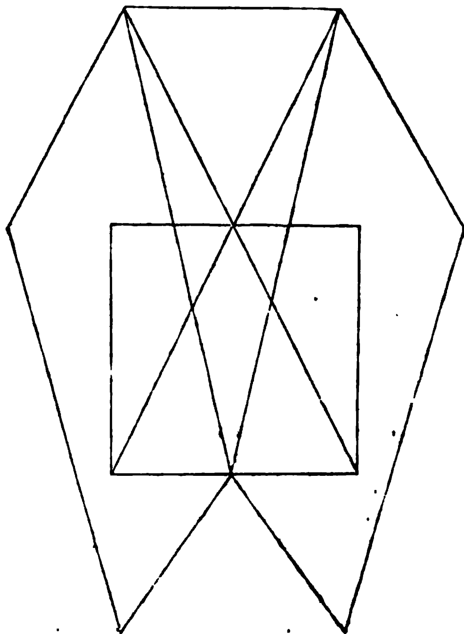
Een jonge Duitscher, een man van goeden stand, vertelde ons, dat hij eens deel aan het spel had genomen. Hij verstond er niets van, doch het geluk was met hem en hij won den eersten avond eenige honderden franken. Hij ging met den trein naar zijn huis terug, doch kon slechts met moeite van de tafels weg komen, want het was hem daar te aanlokkelijk. Den volgende avond brandde hem zijn hart om weêr te spelen, doch hij had zich voorgenomen

zulks niet te doen. Het was hem echter zoo erg dat het hem soms was alsof hij door paarden naar de plek getrokken werd. De verleiding was haast onweerstaanbaar; doch hij behield zijne vastberadenheid en nam zich voor nimmer meer een dobbelhuis in te treden met het doel om te dobbelen. Alle dobbelaars die eenmaal gespeeld hebben ondervinden het zware der verzoeking. De dobbelhel van Monte Carlo is een steen des aanstoots voor alle landen van Europa. Velen verlangen om de koude maanden van den winter aldaar te gaan doorbrengen, want er is geen heerlijker plaats dan de stranden van de Riviera, doch zij vermijden die ter wille van de dobbeltafels. Vandaar dan ook dat vele regeringen alles in het werk stellen om de dobbeltafels van Monte Carlo te onderdrukken.

(Het slot volgt.)

Gezellig Tijdverdrijf.

No. 54.—AUGUSTUS 1884.

Om met een pennestreek, en zonder de lijnen te kruisen, bovenstaande teekening te maken. Merk de lijnen met 1, 2, 3, enz., in de oplossingen.

(Ingezonden door J. H. te O.)

b). De beginletters der namen van 11 Bijbelheiligen vormen met elkander het woord *Christendom.* Van hen worden in de H. Schrift respectievelijk de volgende hoofdtrekken vermeld of beschreven: 1. weldadigheid; 2. opregtheid; 3. wijsheid; 4. geloofsmoed; 5. gebedsijver; 6. getrouwheid; 7. voorzigtigheid; 8. Godsgemeenschap 9. dienstijver; 10. zachtmoedigheid; 11. vreedzaamheid.—Men lette wel op dat deze hoofdtrekken hier door elkander genoemd zijn, en niet naar de volgorde der letters van het woord *Christendom.*—Welke zijn die personen en waar spreekt de Bijbel aldus van hen? Een hoofdtekst voor één persoon volstaat.

(Ingezonden door P. te G.)

☞ Men wachte met het inzenden der antwoorden tot ook het September raadsel verschenen is en zende dan de oplossingen voor Julij, Augustus en September te gelijk op, zooveel men er van vinden kan. Twee prijzen naar verdiensten.

N.B.—Verslag van het vorige kwartaal en toekenning van prijzen in ons volgend No.

Een paardensprongraadsel van den heer J.H. wacht op plaatsing.

De Boerderij.

"De landbouwer mag niet teren op onderzoekingen van anderen—zelf moet hij de hand aan den ploeg slaan, om te onderzoeken wat wetenschap en ervaring elders aan de hand hebben gedaan, om, soodoende, het beste daarvan op zijne landerijen in toepassing te brengen."

"De landbouw is de eerste van alle kunsten; zonder hem zouden er geene kooplieden, dichters en philosophen zijn; slechts dat is ware rijkdom, wat de aarde voortbrengt."

Onder de belangrijkste zaken op landbouwkundig gebied, dienen deze maand, in de eerste plaats genoemd te worden, de twee voorlezingen door Prof. Hahn over de Scheikunde der Druif en de Gisting. Verder kan gewezen worden op een voorlezing door Prof. Fischer over Proefstations. Heel gaarne zouden wij die stukken in dit *Tijdschrift*, onder deze rubriek, overnemen, ware er plaats voor; want hoewel de Red-

van de *Zuid Afrikaan* zijne lezers (althans wijnbouwers) verzocht heeft de courant, waarin die stukken verschenen, toch vooral te bewaren, weten we bij ondervinding dat een nieuwsblad ligt voor patronen of scheurpapier gebruikt wordt. Om een korte zamenvatting van die voorlezingen te geven daaraan durven we ons niet wagen, uit vrees van de boel te verknoeijen; en toch zagen we zoo gaarne die voorlezingen bewaard. Zou het, en deze vraag geven we den Redakteur van *Zuid Afrikaan* in bedenking, niet goed zijn om ze in pamfletvorm te herdrukken en voor een kleinigheid onder het publiek te verspreiden? Men zou er de voorlezing van Hoofdregter Reitz over het Inkuilen van Groen Voeder en die van den heer Salmann over de Schapenteelt aan kunnen toevoegen. Zulks zou een heel nuttig boekje kunnen worden. Hadden we nu ons Departement van Landbouw maar, dan kon zulks gemakkelijk van Regeringswege geschieden.

Met genoegen hebben we ook de stukken van "Aanhouder" over een Landbouw-ministerie gelezen. Zulke stemmen, na hetgeen er reeds van tijd tot tijd over de noodzakelijkheid hiervan geschreven is, doen ons hart goed. Tot nog toe is er echter niets bepaald aan de zaak gedaan, hetwelk te meer jammer is, omdat er zoovele landbouwers zitting in het Parlement hebben.

— De accijnskwestie heeft de gemoederen in den laatsten tijd weer zeer bezig gehouden. Gelukkig dat de Regering naar reden geluisterd, en die belasting zoo dragelijk mogelijk gemaakt heeft. Vraagt men ons, dan hadden we liever de 2 tegen 4 shillings belasting gehouden, daar de wijnbouwer alsdan meer protectie gehad zou hebben. De accijns is nu eenmaal een "noodwendig kwaad" geworden; en beschermt hij den wijnbouwer, gelijk het voorgeven van de accijnsmannen is—waartoe wij niet behooren—dat wij in deze Kolonie hem dan ook als zoodanig leeren beschouwen. De tijd zal ons leeren, wie regt heeft.

— Onze wijnen zullen dus op de aanstaande wereldtentoonstelling te Brussel naar de eereprijzen meedingen. Het is verblijdend dat dit plan bij onze nieuwe Ministers bijval en steun vind; wij mogen dus verwachten dat er wat degelijks gedaan en geleverd zal worden.

— Nog eens worden onze lezers herinnerd aan de Nijverheidstentoonstelling die in September e. s. in de Kaapstad staat gehouden te worden. Megten alle belanghebbenden nu maar van harte medewerken om haar goed van stapel te laten loopen.

PAARDEN VOOR INDIË.

In den goeden ouden tijd vloeide er menig pondje de Kolonie in voor paarden die hier gekocht en naar Indië verscheept werden. Sedert jaren is die bron opgedroogd. Reeds bij het oprigten van dit Tijdschrift heeft onze ontslapen voorganger in eenige artikelen daarop gewezen, en plannen

aan de hand gedaan; doch zijn stem werd wel gehoord, maar zijn raad niet opgevolgd. Australië zat echter niet stil, en in een van de laatste ons van daar geworden landbouwbladen zien we dat het verschepen van paarden van daar naar Indië van jaar tot jaar toeneemt. In dit opzigt heeft onze zusterkolonie ons dus weer een vlieg afgevangen. Wie weet welke verbetering ons Landbouwdepartement daar nog eens in zal brengen!

VEEZIEKTEN.

(Vervolg).

Dikke keel.—Voorbehoedmiddel: houd de schapen in de warme zon van 't water af; snij de zwam open en doe er zout in.

Sponsziekte.—Laat het vee tweemaal daags water drinken, al was het ook meermalen. De ziekte komt van 't gras en steekt niet aan gelijk longziekte.

Wormen bij lammeren.—Gebruik het volgende: *a*) Verwijder de lammeren een dag of drie van de ooijen en breng ze daarna weer bij haar, de zoute melk doodt de wormen. *b*) Neem granaatwortel, doe op een dubbele handvol twee kopjes water, laat sterk kooken en geef elk lam een kelkje vol. *c*) Een half kelkje melk met een half kelkje terpentijn.

Losse tanden, vooral bij beesten.—*a*) Neem zout en fijne aluin en wrijf de tanden alle morgen er terdege meê in. *b*) Smeer paraffine-olie aan de tanden.

Laxeren van kalveren.—Geef drie of vier bekers karnemelk met een lepel fijn zout. Herhaal dit middel twee- of driemaal en het kalf is gezond.

Met het oog op de voorlezingen door de de heeren Hahn en Fischer gehouden, geven we hier als voorbeeld het onderstaande:—

Beknopt plan eener landbouwschool in Friesland.

1. Op de school kunnen worden toegelaten allen, die aan het bestuur de bewijzen leveren, die kennis te bezitten, welke van het met vrucht doorloopen van de gewone lagere school het gevolg is.

2. Het schoolgeld bedraagt niet meer dan *f* 25 per jaar. Het bestuur der school heeft de bevoegdheid, min- of onvermogenden van de betaling van dit schoolgeld geheel of gedeeltelijk vrij te stellen.

3. De school is verdeeld in 3 klassen, die door de gewone leerlingen elk in één jaar kunnen doorloopen worden. Het bestuur beslist, of een leerling bij het einde van het jaar al of niet naar een andere klasse zal overgaan.

4. De school heeft ten doel, de opleiding van den aanstaanden landbouwer, door onderwijs in de theoretische en practische landbouwkunde.

Zoowel aan de zuivelbereiding als aan den akkerbouw en de beginselen van den tuinbouw worde het onderwijs dienstbaar gemaakt.

5. Aan de school wordt onderwijs gegeven in:

a. De Nederlandsche taal.

b. Het rekenen met toepassing op het boekhouden.

c. De beginselen der meetkunde, met toepassing op het teekenen, het landmeten en het waterpassen.

d. De beginselen der natuur- en werktuigkunde.

e. De beginselen der scheikunde.

f. De beginselen der plantkunde.

g. De beginselen der dierkunde.

h. De theoretische landbouwkunde.

i. De practische landbouwkunde.

6. Het onderwijs wordt gegeven door:

a. Een Directeur, leeraar in de theoretische landbouwkunde.

b. Een leeraar voor de vakken *d* en *e*.

c. Een leeraar voor vakken *f* en *g*.

d. Twee leeraren voor de vakken *a*, *b* en *c*.

e. Een landbouwer en zijne vrouw voor de practische landbouwkunde, tevens beheerder van het landbouwbedrijf.

Bovendien zijn aan de school verbonden een concierge, tevens amanuensis, en een of twee knechten.

7. Het bestuur der school bestaat uit den directeur en de vergadering van leeraren, onder toezigt van een commissie, zamengesteld uit leden van de corporaties, die de school hebben opgerigt, enz.

VARIA.

(uit verschillende Landbouwbladen).

Een ervaren landbouwer maakt ons opmerkzaam, dat het aan te bevelen is, dieren, welke voeder in de luchtpijp gekregen hebben en waaraan zij kunnen stikken, koud water in de ooren te spuiten. Het met geweld in de ooren gespoten water doet het dier heftige bewegingen met den kop maken, waarbij gewoonlijk het voeder weder in den mond teregt komt.

Mollen. In Duitsche bladen, die met ons van meening zijn, dat het dooden van mollen af te keuren is, maar tevens gewonnen geven, dat die diertjes hier en daar (b. v. in tuinen, in warmoezerijen enz.) lastig kunnen zijn, wordt andermaal aangeraden om ze te *verjagen*. Dat kan men gemakkelijk doen, door, gelijk de Hr. L. Buchsbaum, te Mannheim, aangeeft, in de loopgaten een met petroleum of steenkolenteer gedrenkte lap te steken. Men neme de proef!

NAMEN OP BLOEMEN EN VRUCHTEN.

In een viertal Duitsche advertentie-bladen, worden apparaten aangeboden om rozen te bedrukken, met verschillende deviezen, als: Welkom! Vergeet mij niet! Blijf mij gezind! Ik bemin U! etc., in alle talen. Een ander blad wijst er op,—een oud kunstje—dat men door letters uit papier te knippen, die op vruchten, als: appelen, peren, etc. te plakken, later wanneer de vruchten rijp zijn en de papieren verwijderd worden, die letters zeer scherp op de schil afgebeeld ziet.

ALOËSAP ALS VERDELGINGSMIDDEL TEGEN INSECTEN.

In het belang van het algemeen schrijft een correspondent in de *Flosalia* kan ik niet nalaten aan de Maatschappij ter bevordering van Nijverheid de volgende mededeeling te doen:

Een jaar geleden had ik voor mijn raam een rozenroode Oleander geplant en dagelijks doen besproeijen, zoodat hij spoedig tot een hoogen struik opgroeide en de schoonste en zwaarste bloemtrossen droeg. Voor eenigen tijd begon de struik te kwijnen en niettegenstaande den dagelijkschen regen te verdorren: ontelbare boomluizen hadden zich op takken en spruiten gevestigd.

Het sap ven de Aloë vulgaris (die hier in menigte wordt aangekweekt) was mij bekend als zeer bitter en een sterken reuk verspreidende. Ik nam de bladeren dezer plant en wreef den oleander met het binnenste van het gespleten blad tweemalen (met een paar dagen tusschenruimte) langzaam in van beneden naar boven, over takken en spruiten strijkende.

Deze operatie volbragt, bemerkte ik spoedig dat de struik een nieuw leven had ontvangen, en thans is hij, zonder iets geleden te hebben, van een wissen dood gered.

Het versch aloësap is dus een uitstekend middel tot verdelging van boom- en bladluizen en misschien ook wel in het bijzonder voor de druifluis. Men gelieve proeven te nemen. Misschien is ook het gekookte aloësap van den handel tot hetzelfde doel dienstig. Nog valt op te merken dat op de aloëplant nooit insekten worden aangetroffen; daarom kan misschien de nabijheid dezer plant anderen vrijwaren.

Amerika bepaalt zich thans niet meer tot het namaken van eijeren, tabak, tanden, koffieboonen, ens., maar vervaardigt thans ook valsche kruidnagelen. Deze worden uit eene weeke houtsoort geslagen op den vorm van den echten kruidnagel, daarna gekleurd en in kruidnagelolie gedrenkt, naar Afrika gezonden en van Zanzibar uit als echte kruidnagels naar Europa uitgevoerd.—Waar zal het eindigen?

In *Duitschland* waren in 1883 ongeveer 30 *nieuwe suikerfabrieken* tot stand gekomen, in 1884 kwam er een 40tal bij; in den loop der laatste 2 jaren is dus het aantal van dergelijke fabrieken verontrustend toegenomen, een feit, waarmee men rekening zal moeten houden.—Wat zullen de Duitschers nu zoet worden, Frankrijk heeft zeker niets meer van hen te vreezen. Hadden wij hier maar een paar van die suikerfabrieken, grond om biet te kweeken hebben we genoeg.

Het *aantal paarden der geheele wereld* bedraagt ongeveer 58 millioen, zonder de paarden in China en Japan daarbij te tellen. Van de groote Staten bezitten Oostenrijk-Hongarije 3,486,000 paarden (waarvan O. 1,367,000, en H. 2,179,000), Frankrijk 3,000,000, Rusland 21,470,000, Duitschland 3,352,000, Brittannië 2,255,000, Turkije 1,100,000, de V. Staten 9,504,000, de Argentijnsche Republiek 4,000,000, Canada 2,624,000, Uruguay 1,600,000 paarden.

Godgeleerdheid en Wijsbegeerte.

DE LEER DER APOSTELEN.

[Wij laten thans volgen eene vertaling van het belangrijk geschrift, onlangs door den Bisschop Philotheos Bryennios te Constantinopel ontdekt en uitgegeven. Een meer uitvoerig verslag vindt de lezer in het Mei-nommer van het *Z. Afr. Tijdschrift*. Indien het waar is, dat dit geschrift dagteekent uit de tweede eeuw onzer jaartelling, dan hebben wij zeker een allerbelangrijkste bijdrage tot de kennis van toestanden in de Christelijke Kerk uit dien tijd. Bisschop Bryennios heeft zijne uitgave verrijkt met aanteekeningen en Prolegomena in het hedendaagsch Grieksch—eene taal die velen onbekend is. In Amerika is er verschenen eene vertaling van het geschrift, hebbende het oorspronkelijk Grieksch aan de eene en het Engelsch aan de andere zijde.] :—

DE LEER DES HEEREN DOOR DE TWAALF APOSTELEN AAN DE HEIDENEN.

HOOFDSTUK I.

Er zijn twee wegen, een die des levens, en een die des doods, en er is een groot verschil tusschen deze twee wegen.

De weg des levens is als volgt. Vooreerst, gij zult God liefhebben die u gemaakt heeft, en uw naaste als u zelven: en alle dingen die gij niet aan u gedaan wilt hebben, doet niet aan een ander. En van deze bevelen is de leer als volgt. Zegent die u vloeken, en bidt voor uwe vijanden, en vast voor hen die u vervolgen. Want wat dank is het als

gij liefhebt die u liefhebben? doen niet de Heidenen hetzelfde? Maar hebt lief die u haten, en gij zult geen vijand hebben. Onthoudt u van vleeschelijke en wereldsche lusten. Indien iemand u een slag geeft op de regter wang, keert hem ook de andere, en gij zult volmaakt zijn. Indien iemand u dwingt om eene mijl te gaan, gaat met hem twee mijlen. Indien iemand u den mantel ontneemt, geeft hem ook uw opperkleed. Indien iemand u ontneemt wat het uwe is, vraagt het niet terug, want gij kunt niet zoo doen. Aan ieder die u vraagt geeft, en vraagt niet terug, want de vader wil dat van onze eigene zegeningen gaven aan allen zullen werden geschonken. Zalig is hij die geeft naar het bevel, want hij is onschuldig. Wee hem die ontvangt: want als iemand nood heeft en hij ontvangt, zal hij onschuldig zijn; maar als iemand geen nood heeft, zal hij rekenschap geven waarom en met welk doel hij ontvangen heeft, en in moeite zijnde zal hij onderzocht worden aangaande zijne daden; en hij zal er niet uitkomen totdat hij den laatsten penning zal betaald hebben. Maar aangaande dit ook is er gezegd: "Laat uw aalmoes zweeten in uwe hand zoo lang als gij weet aan wien gij geeft."

HOOFDSTUK II.

Het tweede gebod van de leer is: Gij zult geen moord begaan, gij zult geen overspel doen.. .gij zult geen hoererij plegen, gij zult niet stelen, gij zult met geen tooverij u inlaten, noch valsche getuigenis spreken, noch kwaad spreken, noch haat (tegen iemand) koesteren. Gij zult niet dubbelhartig of dubbeltongig zijn, want tweevoudigheid der tong is een strik des doods. Uw spraak zal niet valsch zijn, noch ledig, maar vol feiten zijn. Gij zult niet gierig, of schraapzuchtig, of geveinsd, of kwaadwillig, of overmeesterend zijn. Gij zult geen slechten raad tegen uwen naaste nemen. Gij zult niemand haten, maar sommigen zult gij bestraffen, en voor sommigen zult gij bidden, en sommigen zult gij meer liefhebben dan uwe eigene ziel.

HOOFDSTUK III.

Mijn zoon, vlied elk kwaad, en alles wat daaraan gelijk is. Geef u niet over aan toorn, want toorn leidt tot moord. Zijt niet partijdig, noch twistgierig, noch hartstochtelijk, want uit al deze dingen ontstaan moorden. Mijn zoon, zijt niet begeerig, want begeerigheid leidt tot echtbreuk. Zijt niet ijdel in uw spreken; ook niet een man die hoog is van oogen, want uit al deze dingen komen hoererijen voor den dag. Mijn zoon, tracht niet de toekomst te kennen (door ongeoorloofde middelen), want dit leidt tot afgoderij. Maak geen gebruik van toovermiddelen, noch van sterrewichelarij, noch van ongeoorloofde offeranden; en ziet zelfs niet naar deze dingen om, want uit al deze dingen ont-

staat afgoderij. Mijn zoon, zijt niet een leugenaar, want een leugen leidt tot diefstal, noch een liefhebber van geld; zijt geen zoeker van ijdele eere, want uit al deze dingen ontstaan diefstallen. Mijn zoon, wees geen murmureerder, want dit leidt tot godslastering; zijt niet eigenzinnig, noch kwaadgezind, want uit al deze dingen worden godslasteringen geboren. Maar zijt zachtmoedig, want de zachtmoedigen zullen de aarde beërven. Zijt langmoedig en medelijdend en opregt en stil en goed en altijd bevende bij de woorden die gij gehoord hebt. Gij zult uzelven niet verheffen, noch zult gij uwe ziel aan voortvarendheid overgeven; uwe ziel zal niet met de hoogen worden vereenigd, maar met de regtvaardigen en de nederigen zult gij omgang hebben. Gij zult als goed aannemen de werkingen (der Voorzienigheid) die u tegenkomen, wetende dat niets gebeurt buiten God om.

HOOFDSTUK IV.

Mijn zoon, gij zult dag en nacht gedenken aan hem tot u het woord Gods spreekt; en gij zult hem eeren als den Heere, want in de bron waaruit tot u aangaande den Heer gesproken wordt, is de Heer. En gij zult dag en nacht zoeken naar de personen der heiligen, opdat gij rusten moogt in hunne woorden. Gij zult scheiding niet begeeren, maar degenen die twisten verzoenen. Gij zult regtvaardiglijk oordeelen; gij zult niet partijdigheid betoonen in het bestraffen in geval van overtredingen. Gij zult niet dubbelhartig zijn, of iets zijn zal of niet. Zijt niet een die de hand uitstrekt om te ontvangen, en dicht sluit tot het geven; als gij hebt zult gij geven met uwe handen als een rantsoen voor uwe zonden. Stel niet uit tot het geven, en in het geven zult gij niet murmureren; want gij zult weten wie het loon u zal vergelden. Gij zult u niet afkeeren van hem die in nood is; gij zult alle dingen gemeen hebben met uwen broeder, en gij zult van niets zeggen dat het uw eigen is; want indien gij deelt in dat wat onsterfelijk is, hoe veel te meer in sterfelijke dingen. Gij zult uwe hand niet terughouden van uwen zoon of uwe dochter, maar van jongs aan zult gij hen onderwijzen in de vreeze Gods. Gij zult in uw bitterheid uwen slaaf of uwe dienstmaagd, die in denzelfden God gelooven, niet (harde) bevelen geven, opdat zij niet misschien de vreeze Gods verzaken die over u beiden is. Want Hij komt niet om te roepen naar uiterlijken stand; maar Hij komt op degenen die door den Geest zijn bereid. Maar gij slaven zijt uwen heeren onderdanig als aan het beeld van God in nederigheid en vreeze. Gij zult alle geveinsdheid haten en alles dat den Heere niet welbehagelijk is. Gij zult de bevelen des Heeren niet verzaken; maar gij zult houden wat gij ontvangen hebt, niets er bijvoegende noch er van afnemende. In de kerk zult gij uwe overtredingen belijden en tot uw gebed zult gij niet komen met een kwaad geweten. Dit is de weg des levens.

HOOFDSTUK V.

En de weg des doods is deze. Vooreerst hij is boos en vol vervloeking. Hoererijen, lusten, overspel, diefstal, afgoderij, tooverij, rooverij, valsche getuigenissen, huichelarij, dubbelhartigheid, bedriegerij, aanmatiging, kwaadheid, eigenwil, begeerlijkheid, zot geklap, jaloezie, hoovaardij; vervolgers der goeden, hatende de waarheid, liefhebbende de leugen, niet erkennende het loon der rechtvaardigheid, niet vereenigd met wat goed is noch met een rechtvaardig oordeel, verwachtende niet het goede maar het kwade; van wien zachtmoedigheid en volharding verre zijn, ijdele dingen beminnende, zoekende naar eene belooning, niet medelijden hebbende met de armen, niet treurende met de treurenden, niet erkennende die hen gemaakt hebben, moordenaars van kinderen, verdervers van het beeld Gods, zich afwendende van hen die in nood verkeeren, de beproefden verdrukkende, pleitbezorgers der rijken, wettelooze rechters der armen, zondaars in elk geval. Onttrekt u zelven geheel en al, mijne kinderen, van al dezulken.

HOOFDSTUK VI.

Ziet dat niemand u verleide van het pad der leering, daar hij u leert weg van God. Want als gij in staat zijt het geheele juk des Heeren te dragen, dan zult gij volmaakt zijn; maar als gij niet in staat zijt, doet wat gij kunt. Maar wat voedsel betreft draagt wat gij kunt; maar van afgoden-offer houdt u af met alle macht, want 't is een dienst van doode goden.

HOOFDSTUK VII.

Maar wat den doop betreft, doopt als volgt. Nadat gij al het voorgaande zult geleerd hebben, doopt in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes in levend (i. e. loopend) water. Maar als gij loopend water niet hebt, doopt in ander water; en kunt gij niet in koud water, dan in warm (water). Hebt gij geen van beiden (genoegzaam voor indompeling), giet het water driemaal op het hoofd in den naam des Vaders, Zoons en H. Geestes. Vóór den doop laat den doopeling en candidaat vasten, en eenige anderen die kunnen; en gij zult den candidaat laten vasten één of twee dagen vooraf.

HOOFDSTUK VIII.

Laat uw vasten niet zijn met de geveinsden: want zij vasten op den tweeden en den vijfden dag der week. Maar vast gij op den vierden dag en Vrijdag. Noch bidt als de geveinsden, maar zooals de Heer bevolen heeft in Zijn Evangelie, bidt als volgt: Onze Vader enz. [Het gebed des Heeren wordt hier gegeven zooals in Mattheus VI, alleen dat hier staat "Hemel" in plaats van "de hemelen" bij Mattheus; "schuld" voor "schulden" zooals daar, en de doxologie luidt: "Want U is de kracht en de heerlijkheid", zonder "het Koninkrijk"]. Bidt zoo driemaal daags.

HOOFDSTUK IX.

Aangaande het Avondmaal, viert het (letterl. dankt) als volgt. Eerst wat den beker betreft. "Wij danken U, o Vader, voor den heiligen wijnstok van David, Uwen knecht, dien Gij ons hebt leeren kennen door Jezus uwen dienstknecht: U zij de eer tot in eeuwigheid. Gelijk dit gebroken brood werd uitgespreid (in graankorrels) op de bergen, en zamengebragt zijnde één werd, zoo laat Uwe Kerk zamengebragt worden van de einden der aarde in Uw Koningrijk; want U is de eer en de kracht door Jezus Christus tot in eeuwigheid." Maar laat niemand eten of drinken van Uw Avondmaal, buiten degenen die gedoopt zijn in den naam des Heeren, want dienaangaande heeft de Heer gezegd: "Geeft het heilige den honden niet."

HOOFDSTUK X.

Nadat gij verzadigd zijt, geeft dank aldus: "Wij danken U, heilige Vader, voor uwen heiligen naam, dien Gij in onze harten hebt bewaard, en voor de kennis en het geloof en de onsterfelijkheid die gij door Jezus Uwen knecht ons hebt bekend gemaakt; U zij de heerlijkheid tot in eeuwigheid. Gij, o Almachtige Heerscher, hebt alle dingen geschapen om Uwe naams wil. Gij gaaft voedsel en drank aan menschen tot hun genot, opdat zij U dank mogen toebrengen. Maar aan ons hebt Gij toegedeeld geestelijk voedsel en drank en eeuwig leven door Uwen knecht. Boven alles danken wij U dat Gij machtig zijt. U zij de heerlijkheid tot in alle eeuwigheid! Gedenk, o Heer, aan Uwe Kerk om haar te verlossen van elk kwaad en om haar te volmaken in Uwe liefde, en haar te vergaderen uit de vier winden geheiligd voor Uw Koningrijk, hetwelk Gij haar bereid hebt, want U is de kracht en de heerlijkheid tot in eeuwigheid. Laat genade komen en laat deze wereld voorbijgaan. Hosanna den Zoon Davids. Indien iemand heilig is laat hem komen, indien hij dit niet is laat hem zich bekeeren Maranatha Amen." Maar laat de Profeten dankzeggen zooveel als zij willen.

HOOFDSTUK XI.

Wie ook dan komt en u leert al de dingen hierboven genoemd, ontvangt hem; maar indien de leeraar, zelf verkeerd zijnde, leert een andere leer om te verwerpen (deze voorschriften), luistert niet naar hem. Maar indien hij leert om toe te voegen aan regtvaardigheid en kennis des Heeren, ontvangt hem als den Heer. Maar aangaande Apostelen en Profeten naar de leer des Evangelies doet gij alzoo. Ieder Apostel die tot u komt worde door u ontvangen als de Heer. Hij zal een enkelen dag slechts blijven, maar ook indien het noodig is den tweeden dag; indien hij drie dagen blijft is hij een valsche Profeet. Wanneer de Apostel heen gaat laat hem niets nemen buiten dat genoeg is tot dat hij zijn nacht verblijf bereikt. Indien hij om geld

vraagt is hij een valsche Profeet. Eenig Profeet die in den geest spreekt zult gij niet beproeven of toetsen; want iedere zonde zal vergeven worden, doch deze zonde zal niet worden vergeven. Maar niet ieder die spreekt in den geest is een Profeet, tenzij hij den wandel des Heeren openbaart. Naar zijn wandel dan zal de valsche Profeet en de Profeet worden herkend. Geen Profeet die in den geest een tafel laat bereiden zal daarvan eten, anders is hij een valsche Profeet. Ieder Profeet, al leert hij ook de waarheid, is een valsche Profeet, indien hij niet doet wat hij leert. Ieder erkend en echt Profeet die vergaderingen bijeen roept met het oog op een wereldsche mysterie, maar anderen niet leert te doen wat hij doet zal door u niet geoordeeld worden. Want zijn oordeel is in de handen Gods; en ook de oude Profeten deden desgelijks. En die in den geest zegt "geef mij wat geld" of eenig iets anders, naar hem zult gij niet hooren; maar als hij u zegt om te geven ter wille van behoeftigen, laat niemand hem oordeelen.

HOOFDSTUK XII.

Laat ieder die komt in den naam des Heeren worden ontvangen. En daarna door hem aan den toets te onderwerpen zult gij hem kennen, want gij zult verstand hebben rechts en links. Indien hij die tot u komt een reiziger is, helpt hem zooveel als gij kunt; maar hij zal slechts bij u blijven twee of drie dagen, indien zulks noodig is. Is hij een werkman en wil hij bij u blijven laat hem door werken zijn leeftocht verdienen. Maar heeft hij geen beroep, beschikt het zoo naar uw eigen goeden zin dat niemand een ijdel leven leide onder u als een Christen. Als hij uwen raad niet wil volgen dan is hij iemand die met Christus te koop loopt (Christ-Trafficker.) Hebt acht op dezulken.

HOOFDSTUK XIII.

Ieder echt profeet die onder u zich wenscht neer te zetten is zijn onderhoud waardig, zoo ook een echte leeraar is als een werkman zijn onderhoud waardig. Gij zult derhalve nemen en geven aan de profeten alle eerstelingen van de produkten, van wijnpers en dorschvloer, van ossen en van schapen, want zij zijn uwe overpriesters. Hebt gij geen profeet, geeft dan aan de armen. Indien gij een aantal brooden gemaakt hebt, neemt den eersteling en geeft dien naar de wet. Desgelijks wanneer gij een vat met wijn of olie geopend hebt, neemt de eerstelingen en geeft aan de profeten. En van zilver en van kleeding en van iedere bezitting neemt de eerstelingen zoo goed als gij kunt oordeelen en geeft naar het gebod.

HOOFDSTUK XIV.

Op des Heeren dag komt te zamen en breekt brood en dankt na belijdenis van zonde opdat uw offerande rein zij. Laat niemand die

een verschil heeft met zijn broeder zich vereenigen met u totdat zij verzoend zijn, opdat uw offerande niet besoedeld worde. Want dit is wat van den Heer gezegd is: "*Aan alle plaats en te aller tijd offer een rein offer want ik ben een groot Koning zegt de Heer en mijn naam is wonderlijk onder de Heidenen.*"

HOOFDSTUK XV.

Stelt derhalve voor uzelven aan Bisschoppen en Diakenen waardig den Heere. Mannen zachtmoedig en niet begeerig, waar en goedgekeurd, want ook zij dienen u als de profeten en leeraars. Derhalve veracht ze niet want zij zijn de geëerde onder u met de profeten en de leeraars.

Bestraft de een den ander niet in toorn maar in vrede gelijk gij dit hebt in het Evangelie; en met ieder die verkeerd handelt tegen den ander laat niemand spreken, nog laat hem een woord van u hooren totdat hij zich bekeert. Maar doet uw gebeden en uw salmoes en al uw daden alzoo gelijk gij het hebt in het Evangelie onzes Gods.

HOOFDSTUK XVI.

Waakt voor uw leven, laat uwe lampen niet uitgebluscht worden en uwe lenden omgord zijn en zijt gij bereid, want gij weet het uur niet waarin uw Heere komt. Gij zult u dikwijls tezamen vergaderen, zoekende de dingen die nuttig zijn voor uwe zielen; want al de tijd uws geloofs zal u niet baten tenzij gij op het laatst volmaakt wordt bevonden. Want in de laatste dagen zullen valsche profeten en verleiders worden vermenigvuldigd en de schapen zullen veranderd worden in wolven en de liefde veranderd in haat. Want als de wetteloosheid zich vermeerdert zullen menschen elkander haten en vervolgen en overleveren. Dan zal verschijnen de wereld bedrieger als de Zoon van God en zal teekenen en wonderen doen, en de aarde zal worden overgegeven in zijne handen en hij zal wettelooze dingen doen die nooit gebeurd zijn sedert de tijd was. Dan zal het geslacht der menschen komen tot in het vuur der beproeving en velen zullen geërgerd worden en zullen omkomen, maar zij die volhard hebben in hun geloof zullen behouden worden, zelfs onder den vloek. En dan zullen verschijnen de teekenen der waarheid. Vooreerst het teeken van de opname der Heiligen in den Hemel; dan het teeken van de stem der bazuin en ten derde, de opstanding der dooden; niet echter van allen maar zooals gezegd is "de Heer zal komen en al zijn Heiligen met Hem." Dan zal de wereld zien den Heere komende op de wolken des Hemels.

Wetenschappelijk.

EEN OVERWINTERING OP SPITSBERGEN.

Een van de personen, die deel uitmaakten van de Zweedsche meteorologische expeditie op Spitsbergen, heeft een rapport opgesteld omtrent de wederwaardigheden, die men gedurende de overwintering op Spitsbergen heeft ondervonden. Aan dat rapport is het hieronder volgende ontleend :—

Een van de diepste fjorden van Spitsbergen is de zoogenaamde ijsfjord op de Westkust. Beziet men de kaart van de eilanden, dan blijkt dat deze fjord op een afstand van ongeveer vijftien mijlen van de uitmonding in twee kleine fjorden verdeeld wordt. De landtong, welke beide van elkander scheidt, is bekend als kaap Thordsten. Deze wordt gevormd uit leiachtige rotsen van ongeveer tweeduizend voet hoogte, waarvan de zijden somwijlen loodregt in zee afdalen en somwijlen zich in flaauwe glooijingen met de valleijen daarachter gelegen, vereenigen. De vlakte is doorsneden door kleine riviertjes en diepe ravijnen, terwijl de omliggende rotsen als schuilplaatsen en broeiplaatsen dienen van ongeveer iedere vogelsoort van de arctische dierenwereld.

In de vlakten grazen rendieren en hooger op in de bergen treft men weer veel vogels aan. De vlakte is bedekt met gras, dat nog al sterk met moe vermengd is; intusschen vindt men hier tal van bloemen, waaronder vooral Polymonium pulchellum, Dryas ortopetula; ook het gewone boterbloempje komt hier voor.

In de vlakte, digt bij de bergen, vindt men de hutten, die nu den naam dragen van "Observatorium Smith," naar den persoon, die geldelijk zoo krachtig heeft bijgedragen tot de uitrusting van deze expeditie. De gebouwtjes werden nu ongeveer tien jaren geleden, door de IJsfjord-Maatschappij opgerigt. Deze maatschappij was gevormd met het doel om de uitwerpselen der vogels, die men daar in het gebergte in groote hoeveelheden vindt, evenals de guano, bijeen te verzamelen en naar streken te vervoeren, waar bemestingsstoffen waarde hebben.

Op den 21sten Julij 1882 kwamen de schepen van de expeditie hier aan, maar op dat tijdstip was het nog geheel twijfelachtig, of wij ons hier zouden kunnen vestigen, omdat de bergen een groote hoeveelheid hyperiet bevatten, dat, naar wij vreesden, op onze magnetische instrumenten van invloed zou kunnen zijn.

Hier vonden wij ook, nog geheel in goeden toestand, een klein woonhuisje op vier palen, en in de nabijheid daarvan de materialen, die voor het bouwen van een nieuw huis noodig zouden zijn. Men vindt dit meermalen beschreven in werken, die over Spitsbergen handelen. Vlak bij het huisje staat een kruis met het volgende opschrift :—

Her hviler Stövet af 15 Moend,
som döde her 1 Forааret 1873
Fred med deres Stöv.

Dit is het opschrift, gewijd aan de Noorweegsche visschers, die hier tien jaren geleden ongelukkig omkwamen.

Door middel van proefnemingen bevonden we, dat het bovenbedoelde mineraal geen invloed op de magnetische instrumenten had, en dientengevolge besloten wij ons station hier te vestigen. Wij hadden een zeer moeijelijken tijd eer alles gereed was, maar na een maand van zwaar werken waren wij althans zoo ver gevorderd, dat zoowel met de magnetische als de meteorologische waarnemingen een aanvang kon worden gemaakt.

Het uitzigt van het observatorium was werkelijk grootsch. Gewoonlijk wordt de lucht bedekt door zware wolken, die door krachtige winden heen en weer gedreven worden; beneden ons hoorden wij het bruisen van de zee, wier oppervlakte meestal voor een deel met ijsschotsen bedekt was, en boven in de lucht vliegen onafgebroken zwermen van vogels van allerlei soort rond.

Plotseling scheiden zich de wolken; het is of het gordijn scheurt en de zon vertoont zich; de sneeuwwitte toppen der bergen schitteren in de zon, de kale rotsachtige riffen vertoonen een prachtige purperkleur en verre onder ons neemt de zee de tinten van den saffier aan.

Den 23sten Augustus ging de zon voor het eerst onder en op den 23sten October kwam zij niet op. Reeds den 31sten Augustus bedekte zich de grond met sneeuw; intusschen viel in het begin van September de dooi weer in, die tot half October aanhield. Sedert den 21sten October bleef de sneeuw liggen zonder weer weg te dooijen. De vogels begonnen ons nu te verlaten en de Tringa maritima zagen wij den 28sten Augustus het laatst. Ook de ganzen volgden weldra. Den 14den October zagen wij den eider voor het eerst en een paar dagen later verscheen de sneeuw-musch.

Ook zagen wij den bergvos, die niet het minst bang voor ons scheen te zijn, en op den 26sten October schoten wij voor het eerst twee rendieren te Sauriehook; doch deze dieren kwamen eerst in het volgende voorjaar in groote menigte in onze nabijheid.

Onze arbeid ging goed vooruit. Het eerst van allen hadden wij den anemometer en den weerhaan op den top van den berg boven het station of op een hoogte van achthonderd voet boven de oppervlakte der zee te stellen en deze telegraphisch met het observatorium te verbinden, daar alle aflezingen langs elektrischen weg geschieden moesten. Toen moest een soort van werkkamer gebouwd en de sterrewacht in gereedheid gebragt worden. Op den 3den October was de telegraphische gemeenschap in orde en de overige werkzaamheden kwamen weldra gereed. Intus-

schen begonnen de dagen hoe langer hoe meer te korten, en den 2den November moesten wij voor het eerst den geheelen dag bij kunstlicht werken. De lange Poolnacht had een aanvang genomen.

Van den 23sten October tot den 18den Februarij bleef de zon onder den horizon—gedurende een tijdperk dus van honderdachttien dagen en nachten. In het begin was het om twaalf uur niet geheel donker, doch dit duurde niet lang en weldra leefden wij in een onafgebroken nacht. Den 12den November werd het water van den fjord met een dunne ijskorst bedekt, die weldra in dikte toenam, maar afwisselend wegdooide en weer te voorschijn kwam. Het eiland was nu in volslagen duisternis en een geheele woestenij. De geweldige winterstormen waren begonnen en de thermometer wees zestien graden onder het vriespunt. En dan die sneeuw! Sneeuw op de bergen, sneeuw op de vlakte, sneeuw op de gebouwtjes en hutten, sneeuw op de kleine ramen; de sneeuw dringt overal door; door den schoorsteen, door de kieren en reeten, door het sleutelgat zelfs! In zulk een uur was het een heerlijkheid om bij den haard in de leeskamer te zitten.

Maar daarvoor waren wij niet naar Spitsbergen gegaan. Naar het strand dus, naar de observatieposten, en ofschoon het daar meestal nog al bar was, kon men het van tijd tot tijd goed treffen en heerlijke grootsche natuurtooneelen aanschouwen.

Somwijlen waren de wolken weggedreven met uitzondering van een ontzaglijke massa, die wij nimmer zagen optrekken en die steeds over de bergen bij het fjord lag. Schijnt de maan, dan ziet men den langen golfslag (van eb en vloed) statig tegen de rotsen slaan en het schuim hoog in de lucht opspatten. Wanneer er evenwel geen maan is, dan is het natuurlijk volslagen duister, tenzij het noorderlicht de duisternis verbreekt.

Het noorderlicht, dat wij bijna den geheelen winter door, althans wanneer het helder was, hebben gezien, aanschouwden wij in alle mogelijke vormen en standen.

Men begint een flaauwen boog te zien, die zich nog zeer laag aan den zuider horizon vertoont. Daaronder ontwaart men een donker segment. Langzaam rijst het omhoog, steeds in kracht (in intensiteit) toenemende. De boog is volkomen symmetrisch en de beide uiteinden raken den horizon schijnbaar even aan. Het geheel ziet er uit als een gelijkmatige onafgebroken lichtlaag van een zonderlinge doorschijnende gele kleur. De boog is breed; gewoonlijk driemaal zoo groot als de regenboog, en het geheel vormt een sterk contrast met de donkere lucht van den arctischen hemel. Al hooger en hooger stijgt de boog en middelerwijl vertoont zich een tweede boog, die weldra weer door andere wordt gevolgd. Allen volgen dezelfde beweging en stijgen, tot zij het zenith bereikt hebben. Dan beginnen zij langs den noordelijken hemel weer te dalen,

terwijl andere somwijlen vrij snel naar de plaats terugkeeren, waar men ze heeft zien ontstaan. Zoo regelmatig in beweging en vorm, als wij hier mededeelden, vertoonen zich de poollichten intusschen gewoonlijk niet. Meestal ziet men het noorderlicht op de volgende wijze:

In den hoek van den horizon ontwaart men een min of meer lichtende wolkenmassa. De bovenrand daarvan is verlicht, en daaruit ontwikkelt zich gewoonlijk vrij snel een lichtende band, die zich van het Oosten naar het Westen uitstrekt, in intensiteit toeneemt en naar het zenith opstijgt. De kleur is dezelfde als die van den boog, maar de lichtkracht is grooter. De lichtband veranderd voortdurend in tint, maar blijft zich overigens in vorm en grootte gelijk.

Somtijds geschiedt het, dat de lichtband een geheel anderen vorm aanneemt. Hij bestaat dan niet alleen uit een breede streep van een lichtende middelstof, maar bovendien uit tal van op zich zelf staande stralen, welke allen in één vlak liggen en onveranderlijk op den magnetischen pool gerigt zijn. In deze stralen wordt de intensiteit van het licht afwisselend versterkt en verzwakt, en dit doet den toeschouwer denken, dat zij voortdurend in beweging zijn.

Nog in andere vormen komt het noorderlicht voor, maar het heerlijkst, het grootst vertoont het zich, wanneer het licht, als een zeer dunne sluijer, over den met sterren bedekten hemel gespreid ligt. Hetgeen men dan waarneemt is zoo bij uitstek grootsch, dat iedere omschrijving, welke men daarvan zou trachten te geven, slechts in zeer beperkte mate in staat zou zijn daarvan eenigszins een denkbeeld te geven.

Reeds in October begon zich de merkwaardige invloed op ons te doen gevoelen, welken de duisternis op den menschelijken geest heeft en die aan een ieder bekend is, die een winter in de poolstreken heeft moeten doorbrengen. In deze maand hadden wij er evenwel nog weinig last van, maar de onaangename gewaarwordingen namen in November toe en hadden tegen het einde van December het "eerste stadium van krankzinnigheid" bereikt. Deze invloed openbaarde zich door een zonderlingen tegenzin in conversatie en een hoogst onaangenaam gevoel van loomheid en afgematheid. Het beste geneesmiddel daartegen was een flinke wandeling, een stevigen maaltijd met een paar glazen limoensap en de verheffende gedachte, dat onze expeditie resultaten zou hebben, welke in het belang van de ontwikkeling van het algemeen waren.

Hoogst merkwaardig was het maanlicht gedurende den winter en vooral midden in den winter. De lucht verkreeg daardoor een zeer bijzondere helderheid en doorzigtigheid, zooals men dat nergens elders kan waarnemen. De grootste bergen scheenen daardoor als het ware op den donkeren achtergrond te drijven.

Op den 19den Februarij moest de zon weer te voorschijn komen, doch

den 23sten Januarij was het reeds zoo licht, dat men buitenshuis lezen kon, en den 8sten Februarij konden wij des morgens om half elf de thermometerstanden zonder lantarens aflezen. Op den 19den dan kwam de zon eindelijk te voorschijn. Hetgeen ons oog in die dagen te zien kreeg was werkelijk boven beschrijving prachtig. De lichte wolkjes van allerlei gedaante en vormen dreven sachtjes door de lucht en werden met de heerlijkste tinten door de zonnestralen gekleurd, terwijl over het geheel een donkere gloed van purper en goud lag.

In den eersten tijd, nadat de zon weer zigtbaar was geworden, zagen wij des nachts het noorderlicht nog vrij geregeld, maar dit luchtverschijnsel nam gaandeweg in belangrijkheid af en den 25sten Maart zagen wij het voor het laatst.

Gedurende het voorjaar konden wij dikwijls een digten kouden nevel zien, die over het landschap lag en waarin wij allerlei optische verschijnselen, welke door de terugkaatsing van de zonnestralen op de ijskristalletjes ontstonden, waarnamen.

De fjord was in de verlichte periode geheel met ijs bedekt. Slechts verre van ons, aan den horizon boven den fjord, konden wij een nevel waarnemen—het kenmerk van open water. Het toe- of afnemen van dit open water werd door ons met onverdeelde belangstelling gevolgd.

De trekvogels begonnen nu weer terug te keeren en de procellaria glacialis zagen wij reeds den 7den Februarij. De ptarmiganen, die de gewoonte hebben van des winters in troepen bij elkaar te leven, begonnen zich nu weer af te scheiden en trokken het gebergte in, in plaats van, zooals des winters, de vlakkere gedeelten van het land als verblijfplaats uit te kiezen.

De werkzaamheden konden nu weer met groote regelmatigheid worden voortgezet. Zoo werd onder anderen naauwkeurig de temperatuur van de sneeuw aan de oppervlakte en op drie verschillende diepten onderzocht. Ook werden hydrographisch-magnetische onderzoekingstogten gemaakt en eenige diepten der zee bepaald. De grootste diepte, die wij vonden, was honderdvijftig meter. Ook topographische werkzaamheden werden verrigt.

Gedurende de duistere periode had een kwestie de leden van de expeditie nog al groot belang ingeboezemd, de kwestie namelijk of de gelaatskleur sterk gedurende het gemis aan licht zou verbleeken. Op den 23sten Januarij, toen het buiten licht genoeg was om behoorlijk te onderscheiden, hebben wij een deugelijk onderzoek ingesteld en bevonden, dat onze gelaatskleur niet het minst in dat lange tijdperk geleden had.

In het laatst van Mei begon het vrij sterk te dooijen, en weldra zagen wij hier en daar mossen en plantjes te voorschijn komen. In het begin van Junij was de fjord nog bedekt met ijs, maar dit dreef en

dooide langzamerhand weg, en den 4den Julij was hij geheel van ijs bevrijd.

Nu begon de plantengroei: den 2den Junij reeds vertoonden zich de roode bloesems van Saxifraga oppositifolia; op den 11den Junij zagen wij den Salix polaris in bloei, en tal van andere plantensoorten en bloemen bedekten de vlakten. Tegelijkertijd konden wij buitengewoon interessante proeven op het gebied van den tuinbouw verrigten.

Op den 20sten Junij, ten vier uur des namiddags, verscheen de eerste herinnering aan de buitenwereld, in den vorm van een visschersboot, maar alhoewel alle mogelijke pogingen gedaan werden om de aandacht van de opvarenden te trekken, scheen men ons niet in het oog te krijgen; de boot althans voer door, zonder zich in het minst om ons te bekommeren.

Den 8sten Julij werd een expeditie afgezonden naar Kaap Staratschin, het "hoofdpostkantoor" van Spitsbergen, die ons nieuwstijdingen en brieven medebragt en de literatuur van de geheele beschaafde wereld, die in een jaar—den tijd van onze afzondering—verschenen was.

Spoedig daarna ontvingen wij meermalen bezoeken van Noorsche jagers. Onder hen moeten wij melding maken van den welbekenden Kapitein Kjeldsen van de *Isbjörnen*, die deel nam aan de expeditie van Payer-Weyprecht in 1872 en aan de Oostenrijksche naar Jan-Mayenland in 1882 tot 1883. Hij deelde ons het merkwaardige nieuws mede, dat hij de zee, vroeg in Julij, geheel vrij van ijs had gevonden en zelfs niet eens waargenomen had, wat de Engelschen noemen "ice-blink," namelijk het licht, dat teruggekaatst wordt door ijs, dat zich pas, buiten het gezigtsveld gevormd heeft.

In het midden van Augustus kwam de stoomboot Urd aan, die ons terug zou voeren. Nadat wij de huizen ledig hadden gemaakt en de vensters en deuren digtgespijkerd, gingen wij aan boord.

Op den 25sten Augustus stoomden wij uit den fjord, na gedurende een tijdperk van juist vierhonderd dagen het onze te hebben bijgedragen tot het onderzoek van de poolstreken en van hetgeen daarmede in verband staat.

~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~
~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

HET Z. A. TIJDSCHRIFT.

SEPTEMBER 1884.

Een bezoek aan een "Dronkaardsasyl."

"Bijna nooit gaat er een week voorbij of ik krijg een brief van ongeveer den volgenden inhoud: "A drinkt zich dood. Zijn vrouw en kinderen worden geruïneerd, want hij verdrinkt alles wat hij heeft. Wat ik u bidden mag, zend mij een recept, waardoor hij een afkeer van sterken drank krijgt." Niet alleen uit de mingegoede, maar ook uit de hoogere standen der maatschappij wordt ik met dergelijke aanvragen lastig gevallen; wel een bewijs hoe algemeen nog de onkunde is aangaande de eigenlijke natuur van de drankzucht.

"De oorsprong van de drankzucht ligt niet in het duister. Hij is de treurige oogst van het zaad, dat in de maatschappij wordt uitgestrooid, want hij is het onvermijdelijk gevolg van de volksgewoonte om bedwelmende dranken te drinken. Het gewigtigste bestanddeel dezer dranken—en juist dat bestanddeel waarom ze begeerd worden—de alcohol, is een snel werkend, de zenuwen prikkelend vergift. Ten gevolge van een onveranderlijke natuurwet doet het algemeene gebruik van een zoo sterk gift, dat de organen in een overprikkelden toestand brengt, de hartstogten ontketent en den geest verstoort, bij een zeker aantal drinkers al de verschillende verschijnselen van bedwelming te voorschijn komen. Even zeker als van een bepaald aantal personen, die een contract van levensverzekering hebben gesloten, elk jaar een bijna met wiskunstige zekerheid vooraf aan te wijzen percentage sterft, even zeker zal van een zeker aantal personen, die gewoon zijn bedwelmende dranken te gebruiken, een zeker percentage aan den drank verslaafd worden en zich ziek of dood drinken. Velen toch—gelukkig de minderheid, zij het ook een aanzienlijke minderheid—zijn zóó gevoelig voor de werking van alcohol, dat zij, als zij eens beginnen te drinken, bijna voor goed verloren zijn. Hun zenuwgestel is zoo zwak, of het door hen zelf veroorzaakte bederf zoo sterk, dat zij tegen de natuurlijke ontwikkeling van de giftige uitwerking van den alcohol op hun hersens en op hun wil niet bestand zijn. Alleen in de eerste periode van drankgebruik hebben zij nog eenige magt

A

over zich zelf; en als zij in het geheel niet dronken, dan zou geen magt ter wereld hen tot dronkaards maken, maar als zij eens beginnen, dan is dikwijls niets meer in staat hen van de drankzucht te verlossen.

"De aard van het gift is steeds dezelfde; de alcohol werkt bij alle menschen op dezelfde wijze, evenals de arsenicum of opium. Evenzeer als een zekere dosis strychnine, ten gevolge van een onveranderlijke natuurwet, een christen even schielijk doodt als een heiden, en evenzeer als een opiumdrank een vorst even goed slaperig maakt als een daglooner, zoo heeft ook het gift, dat men alcohol noemt, op een goed mensch dezelfde uitwerking als op een slecht mensch; bij allen zal dat gift door zijne opwekkende eigenschappen het ligchaam prikkelen en irriteren, en door zijne narcotische eigenschappen den geest benevelen. Geen rang, geen stand geeft eenigen waarborg, dat men voor de nadeelige gevolgen bewaard zal blijven. Onder de dronkaards vindt men dan ook vertegenwoordigers van alle standen. Noch geleerdheid, noch hooge positie beveiligt tegen de slavernij van den drank; ja de allerergste gevallen vindt men dikwijls juist onder de meer beschaafden.

"In de ontvankelijkheid van het menschelijk organisme voor de giftige werking van den alcohol is de *physische grondoorzaak* van de drankzucht gelegen. Wel is waar vervalt menigeen alleen uit lichtzinnigheid tot drankmisbruik, maar gevallen, dat iemand begint te drinken met het bepaalde doel om een dronkaard te worden, komen bijna niet voor. De drinkebroers zijn zelden of nooit *opzettelijk* aan drank verslaafd. In den beginne komt meestal zelfs de gedachte niet bij hen op, dat zij gevaar loopen drankslaven te worden, en meestal gaan zij eerst geheel door de drankzucht te gronde na bij herhaling beproefd te hebben zich te redden. Bij sommigen echter volgt de val zeer schielijk ten gevolge van praedisponerende physieke oorzaken. Tengevolge van een andere natuurwet, de erfelijkheid, worden vele menschen geboren met neiging tot drinken. Als dergelijke personen eens beginnen te drinken, dan vervallen zij bijna altijd tot misbruik. Er zijn er ook, die wel niet de neiging tot drinken hebben overgeërfd, maar toch ten gevolge van de drinkgewoonte hunner ouders zoo zwak van wil zijn, dat zij, zooals de Duitschers het uitdrukken, geen " moralisches Rückgrat " hebben.

" Behalve deze zijn er echter ook *geestelijke* oorzaken, die de drankzucht bevorderen. Een solied man leidt jaren lang een matig leven; een onverwachte slag, verlies van vrouw en kinderen of wel van zijn vermogen, kan hem tot een drankslaaf maken.—Een geleerde studeert voortdurend tot laat in den nacht, totdat eindelijk de overspannen her senen hun dienst weigeren; een ongeneeslijke vorm van drankzucht ka er het gevolg van zijn.—Een ijverig leeraar gevoelt zich moe en afgems naar ligchaam en geest; na het gebruik van een glas bier gevoelt hij zich voor een korten tijd beter. Hoe meer hij van dergelijk middel gebruikt maakt, des te vaker heeft hij er behoefte aan, en het einde is maar al te dikwijls, dat de drank een nieuw slagtoffer heeft gemaakt.

" Wat is nu eigenlijk die drankzucht ? Is ze misdaad of ziekte, ongeluk of zonde ? Dikwijls alles tegelijk. Er zijn echter ook gevallen, die men met het volste regt dipsomanie of drinkerswaanzin kan noemen, gevallen waarin de aantrekkende kracht van den alcohol zoo magtig is geworden, dat het slagtoffer ongevoelig is voor alle invloeden van buiten-

"Om de beteekenis van de drankzucht goed te begrijpen moet men de zaak zoowel van haar physische als van haar zedelijke zijde bezien. Wat ook de aanleiding tot het drankmisbruik oorspronkelijk moge geweest zijn, de groote massa's alcohol hebben zoowel in het weefsel van de hersenen als in de lever een ziekelijke verandering gebragt, en ook het hart met onnatuurlijk vet omgeven. Alle organen van den drinker, zoowel zijn orgaan om te denken als dat om te willen, zijn derhalve in een overspannen, ziekelijken toestand, en daardoor verandert ook zijn gemoed. Gezond te denken is voor hem meestal een onmogelijkheid. Ook zijn zintuigen worden minder scherp; gezigt en gehoor verzwakken. Zelfs de smaak wordt aangetast, en van daar dat de aan drank verslaafde, als hij nog eetlust heeft, zijn zinnen zet op hetgeen anderen als te scherp en te walgelijk niet gebruiken kunnen.

"Maar diezelfde ziekelijke overspanning vertoont zich ook op *zedelijk* gebied. Een grondtrek der dipsomanen of drankkrankzinnigen is *leugenachtigheid*. Voortdurend drankmisbruik maakt zelfs hem, die vroeger waarheidlievend was, tot een onbeschaamden leugenaar. En zelfs als hij het drinken laat en geen alcohol meer gebruikt, dan duurt het toch nog lang, voordat hij weer duidelijk onderscheid leert maken tusschen waar en valsch. Bij vrouwen vooral treedt het verlies van waarheidszin zeer op den voorgrond. Hoe dikwijls verzekert een dronkaard plegtig: van daag heb ik nog geen droppel sterken drank gebruikt, ofschoon op hetzelfde oogenblik zijn adem verraadt dat hij een leugen uitspreekt.

"De alcohol ontneemt ook aan den wil zijn kracht, zooals men dat aan iederen drinkebroer zien kan. En bij al deze verderfelijke uitwerkingen komt nu ten overvloede nog de voortdurende begeerte om op nieuw alcohol te gebruiken. Slechts hij, die dronkaards onder behandeling heeft gehad, kan er zich eenig begrip van maken hoe sterk die begeerte is. Elke koortsachtige aandoening van den lijder lost zich op in een onleschbaren dorst. Er is geen enkel orgaan van het ligchaam, dat niet naar alcohol smacht. De geheele mensch wordt als het ware door vuur verteerd, en hoe meer hij drinkt des te meer wordt dat inwendige vuur aangewakkerd.

"Inderdaad, als ik denk aan de verschrikkelijke uitwerking van alcohol op de hersenen en op het zenuwgestel, dan kan ik er niet toe komen om de door sterken drank ongelukkig geworden lijders te verachten. Het onderscheid tusschen de dronkenschap van den één en den nuchteren toestand van den ander is, indien zij ten minste beiden gewoon zijn alcohol te gebruiken, dikwijls alleen hierin gelegen, dat de één een ligchaam heeft, waarvoor alcohol gevaarlijk is, terwijl de ander het voorregt heeft een constitutie te bezitten, die tegen de verleiding en de uitwerking van alcohol beter bestand is. Dronkenschap en drankmisbruik zijn volstrekt niet altijd het gevolg van zedelijke bedorvenheid. Hoe dikwijls treffen wij onder de allerellendigste drinkers mannen aan, die eens gevierd waren in hun kring zoowel om hun ontwikkeling als om hun karakter!

"Zoo zijn de dranklijders, de slagtoffers van den alcohol. Maar hoe moeten nu dergelijke lijders behandeld worden? Vóór alles moet de oorzaak van het kwaad buiten hun bereik worden gebragt. De dronkaard met zijn ziekelijk ligchaam, zijn beneveld verstand, zijn verzwakt zedelijkheidsbesef, en volkomen gemis aan wilskracht, is het slagtoffer van een gift, dat ligchaam en ziel bederft. Zoolang men dat gift niet

van hem wegneemt, zal zijn ellende steeds grooter worden. Zoolang hij nog spiritualia gebruikt, zal de onverzadelijke begeerte naar dat vocht, dat zijn dood, zijn verderf wordt, niet verdwijnen, maar nog steeds grooter worden. Een enkele druppel sterke drank is dikwijls voldoende om het inwendige den mensch verterende vuur, dat reeds uitdoofde, met nieuwe kracht te doen gloeijen.

"Het eenige middel derhalve om dronkaards van de drankzucht te verlossen en de onverzadelijke begeerte naar alcohol te dooden is *volstrekte onthouding*. Een drinker, die weer vrij wil worden, moet geen enkelen drank gebruiken, die alcohol bevat. Van volkomen genezing kan eerst dan sprake zijn, indien de dorst naar het 'vuurwater' geheel verdwenen is. In den regel duurt dat vrij lang, zelfs bij geheele onthouding. Soms schijnt het dat de patient geheel genezen is, terwijl later blijkt, dat de genezing nog niet meer was dan schijn, want dat de lust slechts slapende was, zoodat een enkele borrel, een enkel glas bier zelfs, op nieuw geheele instorting ten gevolge heeft. Bij sommigen is de begeerte in het geheel niet meer te dooden, zoodat ze zelfs na jaren lange onthouding terstond weer opflikkert, zoodra ze slechts eenig nieuw voedsel bekomt, maar bij anderen verdwijnt ze na goede behandeling geheel, soms snel en plotseling, soms eerst na langdurigen strijd.

"Voor zoover het ligchaam door den drank verslapt is, moet men trachten aan dat ligchaam nieuwe levenskracht te geven. Ligtverteerbare spijzen zijn noodig om de spijsvertering weer in orde te brengen. Ook voedzame, vaste spijzen zijn aan te bevelen. Mineraalwater is niet kwaad, maar alles wat prikkelend werkt moet overigens vermeden worden. Van het grootste gewigt is ook regelmatige, voor het gestel passende arbeid. Niets is zoo bevorderlijk aan de genezing van denk- en wilskracht als geschikte arbeid; de patient wordt daardoor genoopt zich in te spannen en aan iets anders te denken dan aan zich zelf. Vriendelijke en gezellige omgang, en nu en dan een hartelijk woord zijn ook geneesmiddelen voor dergelijke lijders.

"Ook de ontwikkeling van de gaven van verstand en hart moet niet verwaarloosd worden. Zoolang echter nog de hersenen in ziekelijken toestand zijn, kan geestelijke inspanning gevaarlijk worden, en is het beter eerst door wandelingen en andere ligchaamsbeweging de slappe spieren te versterken.

"Geheel afgezien van Christelijke beschouwingen, is ook de godsdienst een gewigtig element bij de genezing van drankslaven. Ongetwijfeld is ook wel genezing mogelijk zonder de godsdienst te hulp te roepen. Ook een ongeloovige kan geen drinkebroer blijven, als hij in 't geheel geen bedwelmende dranken meer drinkt. Ik ken een afschaffingsmaatschappij, die van gebeden bij vergaderingen niets wilde weten, en aan welke het toch gelukt is sommige der ergste drankslaven in die buurt weder geheel op den goeden weg te brengen, zoodat zij degelijke, liefderijke huisvaders geworden zijn. Maar uit volle overtuiging moet ik er bijvoegen, dat er geen grooter kracht is om den dronkaard weer op te heffen en hem in staat te stellen de verleiding der wereld te trotseeren dan de kracht van de godsdienst.

"Een tegengift tegen de drankzucht ken ik niet. Geen physisch middel is in staat een verlangen te dooden, dat deels van physischen, deels van zedelijken aard is. Als echter de patient de ernstige begeerte koestert om genezen te worden, dan zal hij, door rijpe vruchten te eten, en met mate water, koffie en thee te drinken, zijn dorst allengs kunnen vermin-

deren. Niet alles helpt echter in alle gevallen. Soms kan ook het toedienen van een braakmiddel een goede uitwerking hebben.

"Er zijn echter ook tal van gevallen, waarin op deze wijze niets te beginnen is. Er zijn van die ongelukkigen, die elke week op nieuw een gelofte doen van niet meer te zullen drinken, maar dergelijke gelofte niet éen dag kunnen houden. Door een brandenden dorst worden zij naar hun verderf voortgesleept. Hun geheel leven is drinken, en voor zulke ongelukkigen is slechts éen redding mogelijk: verwijdering uit de gewone maatschappij en opname in een gesticht, waar geen bedwelmende drank te bekomen is en waar zij behoorlijke verpleging vinden.

"Velen lagchen nog over elke poging om dronkaards te redden en te genezen, en zeggen: hoe schielijker die ellendigen zich dooddrinken, des te beter.—Dat is hard en onbillijk. Men bedenke toch, dat velen meer ongelukkig en ziek dan misdadig zijn. Laten wij ons in het groote werk ook niet laten ontmoedigen door vele mislukte pogingen, want de ervaring leert, dat bij goede behandeling zelfs van hen die het diepst zijn gezonken, nog weder velen genezen."

Zoo ongeveer sprak onlangs op een congres te Derby dr. Norman Kerr, een beroemd Engelsch geneesheer en lid van het Lagerhuis.

Zijne rede is, naar mij voorkomt, een passende inleiding voor een opstel, dat bestemd is meer bekendheid te geven aan bijna overal elders bestaande gestichten; *de toevlugtsoorden voor dronkaards.*

Het wordt tegenwoordig algemeen erkend, dat men moet onderscheiden tusschen gewone drinkers en dipsomanen of drankkrankzinnigen.

Moeijelijk is het aan te geven aan welke verschijnselen de eigenlijke dipsomanie reeds in den aanvang te herkennen valt, maar dit kan men toch op den voorgrond stellen, dat de drankkrankzinnige van den gewonen dronkaard hierin verschilt, dat hij reeds de grens overschreden heeft, die verantwoordelijkheid van ontoerekenbaarheid scheidt—de misdadigheid die hij kon overwinnen en de ziekte die hem overwonnen heeft. Door welke oorzaak hij ook het eerst het heillooze pad opging, door eigen schuld of door die zijner ouders, hij heeft nu de eindpaal bereikt, van waar hij niet meer vrijwillig terug kan keeren. De terugtogt is hem afgesloten; er is een deur digtgevallen, waarvan hij de sleutel verloren heeft. Overal in de maatschappij vindt men zulke ongelukkige schepsels, die bij tijden of voortdurend door mania alcoholica hun verstand verliezen en meermalen met zelfmoord of manslag eindigen. Als vaders en moeders van gezinnen worden zij met misplaatst ontzag behandeld: bij buijen gezond of krank van zinnen behouden zij nog de magt over anderen, terwijl zij die over zich

zelf reeds lang hebben verloren. Alles wat godsdienst, genegenheid, gezond verstand slechts kunnen uitdenken, wordt op hen beproefd, maar alles te vergeefs. De strijd, dien wij allen te voeren hebben tusschen onze lusten en pligten, is bij hen in onverschilligheid of wanhoop overgegaan. Zij weten wel, dat zij verkeerd handelen, maar zij hebben geen kracht meer in zich om het te veranderen.

Deze laatste trap van dronkenschap heeft evengoed zijn kenteekenen, diagnose en wijze van behandeling als b.v. de longontsteking. Reeds in 1817 gaf doctor Salvatori—een van de weinige geneesheeren, die na den terugtogt van het Fransche leger in Moscou zijn gebleven—een diagnose van deze ziekte, die ook thans nog door de mannen van het vak als juist wordt erkend. Bij een naderenden aanval van de drankzucht overvalt den lijder een algemeen gevoel van lusteloosheid, gemis van eetlust, slapeloosheid, en eindelijk een gewaarwording van ellende, die hem het leven tot een last maakt. Alleen de bedwelmende drank biedt hem verlichting. Door een onweerstaanbare aandrift wordt hij er heen gedreven, en een tijdlang vindt hij er verademing bij. De lusteloosheid vermindert, het gevoel van uitputting verdwijnt; al slaapt hij niet, hij heeft er geen hinder van, al is hij voortdurend in beweging, hij gevoelt geen vermoeidheid. In de eerste dagen is hij vrolijk en opgewonden, dan begint hij heftig te worden en gaat tieren en razen; daarna volgt de inzakking—de hoofdpijn, de dorst, de visioenen, de afkeer van sterken drank—en even zeker als al deze verschijnselen ook een nieuwe terugkeer tot het vergif. Want elke nieuwe aanval laat smeulende vonken achter, die eenigen tijd later weder in hooge vlammen zullen oprijzen.

Het eigenaardige van deze soort van ziekte is wel hierin gelegen, dat zij, evenals dit het geval is bij gewone krankzinnigheid, iemands wil geheel gevangen neemt. Indien iemand aan zware verkoudheid lijdt, zorgt hij dat hij zich niet in den tocht plaatst; indien zijn spijsverteringsorganen ziek zijn, ontzegt hij zich zekere spijzen. Maar de dipsomaan wordt, aan zich zelf overgelaten, onwillens heengedreven tot dat wat hem schadelijk is. Daar hij zijn wil niet in zijn magt heeft, kan hij met drinken niet ophouden, zoo lang nog eenige gelegenheid om drank te bekomen voor hem openstaat. Indien—zoo sprak een Engelsche lord tot een doctor, die hem tot andere gedachten wilde brengen—indien hier een glas stond en de hel daar naast gaapte, en ik wist

ik daarin zou storten op het oogenblik dat ik het glas aan mijn lippen zette, toch zou ik onmogelijk den drank kunnen laten staan. Niet anders de arme, die u verzekert: al zet ge mij het mes op de keel, hebben moet ik het.

En hoe verdoofd de dipsomanen ook zijn, in het zoeken van middelen om aan drank te komen zijn zij zeer vindingrijk. In het rapport van de in 1872 in Engeland over dit onderwerp gehouden onderzoek vindt men daarvan opmergelijke voorbeelden. Een heer, die zich schaamde zich in zijn eigen huis te bedrinken en ver van een herberg woonde, liet zich een dozijn bottels tegelijk bezorgen, en verborg die op verschillende plaatsen op het veld, waarheen hij geheel alleen wandelingen maakte, totdat de voorraad was uitgeput.—Als bedwelmende drank in gewonen vorm niet te krijgen is, neemt de dronkaard tot allerlei plaatsvervangers zijn toevlugt. Zoo verhaalde de directeur van Queensberry Lodge te Edinburgh, dat er eens in zijn gesticht een dame werd opgenomen, die in plaats van wijn of sterken drank chlorodyne gebruikte. Toen men haar eens dronken vond, zonder dat men kon nagaan hoe zij aan drank gekomen was, opende men haar koffer en vond men daarin meer dan 60 ledige chlorodyne-fleschjes. Zij had ze in haar waschkom omgespoeld en dat water gedronken. Bij een andere gelegenheid ontdekte diezelfde doctor, dat drie patienten een doos van Lococks borstballetjes hadden bemagtigd en van het gebruik van die balletjes beschonken waren geworden. Nog walgelijker dranken moeten soms dienst doen, zooals tabaksbladen in ether geweekt en terpentijn met schoensmeer.

De dipsomanen onderscheiden zich ook in dit opzigt van gewone dronkaards, dat hun drankzucht niets te maken heeft met uitwendige omstandigheden, en dat zij geen behoefte hebben aan gezelligheid of opwinding. Voor hen is het drinken niet langer een genot. Zij drinken moederziel alleen en in stilte, en ontwijken zelfs zooveel mogelijk fatsoenlijk gezelschap. Spreekt men een drankkrankzinnige over zijn toestand, dan zal hij gewoonlijk zeggen: ik kan 't niet laten; maar een gewone dronkaard heeft allerlei voorwendsels bij de hand, als: hij heeft een vriend moeten trakteren, of het was zoo warm of zoo koud.

Een drankkrankzinnige zal ook, als de vlaag tot rust is gekomen, geen druppel aanraken, terwijl de gewone drinker altijd klaar is voor een slok. De een kon nog bedwongen

worden door straf of door vrees voor de gevolgen; de ander alleen door overmagt of door verpligte onthouding. Zonder eenige uitzondering zijn de deskundigen het met Dr. Norman Kerr eens, dat er voor lijders aan dipsomanie slechts één geneesmiddel is : de onthouding. Ongetwijfeld heeft de drankkrankzinnigheid veel overeenkomst met andere zielsziekten, maar in één opzigt is er groot verschil. Gewone krankzinnigheid wordt meestal gevoed door oorzaken, die men niet kan wegnemen; de drankkrankzinnigheid daarentegen wordt gevoed door den drank, en gelukkig voor lijders kan men aan hun kwaál dat voedsel onthouden.

Voor de meesten is echter volstrekte onthouding onmogelijk, zoolang zij blijven in de omgeving, waarin zij tot ellende zijn geraakt. De familie wenscht in den regel ook niets liever dan van hen ontslagen te worden, want als de drankvlaag komt zijn zij als krankzinnigen, en alle voorzorgen van liefderijke betrekkingen zijn gewoonlijk niet in staat den alcohol buiten hun bereik te brengen. Wreed is het lijden, waaraan de dronkaard blootstaat, maar veel wreeder het lijden, dat zijne huisgenooten moeten verduren. In het meergenoemde rapport wordt zelfs een geval vermeld, dat de familie, toen eindelijk het geduld was uitgeput, den vereerder van Bacchus in een hotel uitbesteedde, opdat hij zich maar zoo schielijk mogelijk dood zou drinken—wat dan ook weldra geschiedde.

Er is nog een andere reden, waarom dergelijke patienten niet in hun familiekring kunnen blijven. Hun toestand vereischt een behandeling, die tehuis slechts zelden mogelijk is—een behandeling, die aan het uitgeputte ligchaam zijn veerkracht teruggeeft maar tevens den geest sterkt, ten einde hen, als zij straks in de maatschappij terugkeeren, bestand te doen zijn tegen de verleiding. Niet alleen moet een bekwaam geneesheer hen ter zijde staan, zoowel om het ligchaam weder in gezonden toestand te brengen, als om te zorgen dat door doelmatige behandeling de plotselinge volstrekte onthouding geen nadeelige uitwerking hebbe—maar tevens moeten zij onder toezigt staan van mannen, die den takt hebben om den niet minder zieken geest weder in gezonden toestand te brengen en de wilskracht te doen herleven.

Maar waar moeten die ongelukkigen dan hun toevlugt zoeken? Waar vinden zij een plaats, geschikt om hen voor

verder verval te behoeden en hen zoo mogelijk nog te redden en te genezen?

Bij gemis aan iets beters worden de dipsomanen dikwijls ergens in den kost uitbesteed, maar de vruchten zijn over 't geheel allertreurigst. En hoe zou het ook anders? Die zulke patienten bij zich nemen, doen dat meestal om er iets aan te verdienen, maar stellen zich volstrekt niet voor, van hun kostgangers weer gezonde en fatsoenlijke menschen te maken. En hun, die werkelijk van toewijding blijk geven, ontbreekt het in den regel toch aan de middelen om hun goede voornemens ten uitvoer te brengen. De familie zelf beschouwt dergelijke uitbesteding op een afgelegen plaats gewoonlijk meer als een middel om van een lastigen bloedverwant ontslagen te worden, dan als een ernstige poging tot genezing. Talrijk, zeer talrijk zijn dan ook de gevallen, dat de lijders in den vreemde nog steeds dieper zinken. De tusschenpoozen, waarin de drankzucht slaapt, worden dan steeds kleiner, en maar al te dikwijls eindigt de patient, indien hij niet vóór dien tijd den dood vindt, met volslagen krankzinnig te worden.

Geen uitbesteding derhalve bij den eerste den beste, die er munt uit wil slaan; maar waarheen dan?

De dipsomanen moeten in de gewone krankzinnigengestichten worden opgenomen, heeft men wel eens gezegd; en inderdaad, bij sommigen wordt de "drinkwoede" zóó groot, dat er termen zijn hen in een dergelijk gesticht op te sluiten. Bij het in Engeland gehouden onderzoek is dan ook zeer ernstig onderzocht, of het wenschelijk was die gestichten meer algemeen voor deze soort van lijders open te stellen, maar alle deskundigen waren het er over eens, dat een krankzinnigengesticht de meest ongeschikte plaats is voor verslaafde dronkaards. De aard hunner manie, zoo werd beweerd, hoort daar niet thuis. Niet dan in de allerergste gevallen worden zij opgenomen, en nuchteren geworden tegen hun wil, houden zij op krankzinnig te zijn, en moeten zij weder ontslagen worden. Buitendien moet een drank-krankzinnige een geheel eigenaardige behandeling ondergaan, zoowel moreel als physiek. Krankzinnigen hebben dikwijls behoefte aan opwekkende middelen, terwijl men die aan een dronkaard zoo veel mogelijk moet onthouden. Maar er is meer. De verslaafde dronkaards zijn door hunne bijzondere gesteldheid de hinderlijkste patienten in een gesticht, de slechtste kameraads van de overige verpleegden.

Meer en meer wint dan ook de overtuiging veld, dat er vóor de verslaafde dronkaards, voor de dipsomanen, speciale gestichten of asyls noodig zijn, zoo als er op dit oogenblik in Amerika, Engeland en Duitschland reeds verscheidene bestaan.

De vraag of dergelijke asyls nuttig zijn, is eigenlijk geen vraag meer. Zij zijn in den tegenwoordigen maatschappelijken toestand helaas één behoefte geworden—een behoefte voor dronkaards uit alle standen, een behoefte in de eerste plaats voor hen, die reeds in het stadium van drankkrankzinnigheid zijn gekomen, maar ook voor hen die op weg zijn het te worden, en alleen door volstrekte onthouding, in een voor hen passende omgeving en onder doelmatige behandeling, voor grooter val bewaard kunnen worden.

In Engeland is het voornamelijk Donald Dalrymple geweest, die voor de oprigting van drankasyls heeft gewerkt. Zelf geneesheer, wist hij, zoo als maar weinig parlementsleden het weten kunnen, welke de physieke toestand is van iemand, wiens bloed bezwangerd is met alcoholisch vergif, en welk een onbeperkte magt wordt uitgeoefend door dien onleschbaren drankdorst, als iedere vezel van het ligchaam in koortsgloed staat. Met het doel om een naauwkeurig onderzoek in te stellen naar de werking der drankasyls, stak hij in 1871 den Atlantischen Oceaan over naar Amerika, waar hij niet minder dan negen gestichten, uitsluitend voor dronkaards bestemd, bezocht. Zijn indruk was zeer gunstig, en in Engeland teruggekeerd, benoemde de regering hem tot voorzitter van de commissie van onderzoek, wier arbeid ten gevolge had, dat er in het vereenigde koningrijk in 1879 eene wettelijke regeling op dit punt tot stand kwam. Ook zijn er vooral om en in Londen verscheidene drankasyls opgerigt, maar bijna uitsluitend voor de hoogere standen. Er is ernstig sprake van om onder den naam van "Dalrymple House" een groot asyl voor dronkaards te stichten, waar ook personen uit de lagere klassen, die weinig of geen verplegingskosten kunnen betalen, maar aan een gesticht tot rationeele verpleging het allermeest behoefte hebben, opgenomen kunnen worden. Mannen als lord Shaftesbury, dr. Cameron en dr. Alford hebben zich aan het hoofd gesteld van de beweging voor deze zaak, maar het is mij nog niet bekend of het noodige geld reeds gevonden is.

In Frankrijk heeft de zaak der drankasyls een welsprekend verdediger gevonden in dr. Berthelot.

Daar is echter het drankmisbruik nog niet zoo groot, dat men op dit gebied een groote activiteit kan verwachten. Het vaderland van de drankasyls is eigenlijk Amerika, waar reeds twintig jaren geleden dergelijke instellingen zijn gesticht, en waar het niet zeldzaam is, dat er van regeringswege subsidiëen worden verstrekt om ze in stand te houden. De voornaamste "Inebriate Homes" zijn het "Fort Hamilton," te New York en het "Washington House," te Chicago, terwijl het oudste (1850) gevestigd is te Boston.

Over de in die verschillende inrigtingen verkregen resultaten loopen de gevoelens zeer uiteen, voor zoover het de vraag betreft, welk deel der verpleegden *geheel genezen* in de maatschappij teruggekeert. Terwijl dr. Berthelot beweert, dat de groote meerderheid herstelt, verklaart dr. Foville dat de gevallen van werkelijk volkomen genezing hoogst zeldzaam zijn. Maar zelfs dr. Foville erkent, dat een asyl, goed ingerigt, goede resultaten kan leveren.

Bijna alles hangt ongetwijfeld af van de wijze waarop de asyls ingerigt en geëxploiteerd worden, en de hoofdvraag, waarop het in deze aankomt, is dan ook niet of alle drankasyls reeds op schitterende resultaten kunnen wijzen, maar wel of een asyl, voldoende aan de vereischten welke door alle deskundigen als noodzakelijk worden erkend, nuttige diensten bewijzen *kan*. En die vraag beantwoordt zelfs de meest krachtige tegenstander, dr. Foville, niet ontkennend. Zijne bezwaren raken niet het beginsel, maar getuigen van groot ongeloof in de mogelijkheid van de toepassing der volstrekte onthouding gedurende het verblijf in de gestichten. Z. i. is het in de meeste, zoo niet in alle asyls, voor de verpleegden nog mogelijk sterken drank te bekomen, en zoolang dat nog het geval is, acht hij alle pogingen, om door asyls het kwaad te breidelen, vruchteloos.

Dat dit bezwaar ongegrond is, zal ik niet beweren. De ervaring heeft werkelijk geleerd, dat de beste voorzorgen nog niet altijd toereikend waren om aan de schrandersten en vindingrijksten onder de dronkaards te beletten alcohol magtig te worden. Ja zelfs ben ik overtuigd, dat het ook in het best ingerigte asyl nog wel eens zal voorkomen, dat het absoluut verbod door den een of ander ontdoken wordt, maar gaat het aan op dien grond de asyls als zoodanig te veroordeelen? Zou de moeijelijkheid, om zelfs onder de gunstigste omstandigheden elk gebruik van alcohol te weren, er niet veeleer toe moeten leiden om de noodzakelijkheid

te erkennen, dat de ongelukkigen althans verwijderd worden uit de omgeving, waar de verleiding nog zoo oneindig veel grooter is?

Bovendien, dit heeft dan toch de ervaring duidelijk genoeg aangetoond, dat ook ondanks de bezwaren, door dr. Foville en anderen zoo breed uitgemeten, wel degelijk velen gered worden. Reeds vóór eenige jaren (1875) schreef de redactie van de Quarterly Review: "Al kan men moeijelijk aanwijzen welke genezingen en hoevele reeds door de asyls zijn verkregen, dit is toch zeker, dat zij groot nut stichten, voor de patienten en vooral voor hun gezinnen, die op geen andere wijze te helpen zouden zijn; want na de genezing is de onschadelijkmaking van den dronkaard het grootste geluk voor hen."

Ook het laatste is m. i. niet van zoo weinig beteekenis als men het dikwijls doet voorkomen. Aangenomen, dat slechts 20 pct. der opgenomenen in een gesticht—de meeste directeurs beweren dat de percentage grooter is—zóó genezen, dat zij na hun terugkeer in de groote maatschappij niet op nieuw aan den drank verslaafd geraken, kan men dan zeggen dat de opneming van de overige 80 pct. nutteloos geweest is? Volstrekt niet. Ook de *tijdelijke* genezing, welke bijna nooit uitblijft, is niet zonder waarde. In 90 van de 100 gevallen zou zonder opneming in het asyl verergering der kwaal schier onvermijdelijk geweest zijn. In het asyl treedt ten minste een zekere stilstand, een verademing in, waardoor de krankzinnige weer mensch wordt, de door dierlijke lusten gefolterde weer een nieuw leven leeft. Al krijgt dan ook later de verraderlijke neiging weer de bovenhand, zeker is het niet dat de ongelukkige weer even diep valt, en ook blijft nog altijd de mogelijkheid bestaan, dat een tweede kuur betere resultaten geeft. Maar zelfs als de lijder op nieuw instort en genezing onmogelijk schijnt, men heeft toch zoowel aan den patient als aan zijn familie een weldaad bewezen, door althans tijdelijk de krankzinnigheid te doen verdwijnen. Er zijn er, van wien men vooruit kan zeggen, dat zij het best doen voor goed in de afzondering van het toevlugtsoord te blijven, en dat is ongetwijfeld hoogst treurig, maar toch—hoe veel grooter zou nog de ellende zijn geweest, als men hen eenvoudig aan hun lot had overgelaten, als er geen plaats was aan te wijzen, waar zoo al geen geheele verlossing dan toch verademing te vinden is!

(*Slot volgt*).

Europesche Reisindrukken van een Afrikaanschen Boerenzoon.

XVII.

Wij verlieten den volgenden morgen het schoone Nizza. Onze reis ging nu op hetzelfde spoor terug waarop wij gekomen waren, en waarover ik reeds heb geschreven. Wij konden niet nalaten het Ingenieurstalent te bewonderen dat het ijzeren spoor door bergen en kransen heeft weten te voeren. Op sommige plaatsen strekken zich de bergen tot diep in zee uit. Waar vroeger de mensch naauwelijks zijn voet kon zetten, daar snelt nu de locomotief met haar langen staart van rijtuigen voort.

Wij gingen andermaal al langs de Middellandsche zee door kloven en bergen, rivieren en tunnels, valleijen en wouden, en waren des Zondags namiddag ten 4 ure weer te Marseilles. Wij bezochten nog eenige plaatsen, en gingen nog eens door het schoone 4 mijlen lange Prado. In den avond troffen wij Mrs. Jamieson en den jongeheer Denyssen, beiden van de Kaap, zamen met Jongej. Hiddingh van den Haag (Holland) aan de tafel aan. Den volgenden morgen om 7 uur vertrokken wij van Marseilles per spoor, langs de vallei van de schoone Rivier de Rhone. Wij passeerden Aix, een nette stad met 30,000 inwoners, waar nog oude badhuizen uit den tijd der Romeinen te zien zijn. Van Aix vervolgden wij onze reis door Mirames, waar het meer : Etang de Berre, 60 mijlen in omvang te zien is, voorbij de oude brug van Crau met 57 bogen en een waterleiding van 562 meters, ondersteund door 94 verwulven, die het water van het kanaal van Craponne ontvangt. Van daar stoomden wij door Arles met een populatie van 25,000 inwoners, en talrijke ruïnen van groote Romeinsche Amphitheatres. Slechts weinig tijd ter onzer beschikking hebbende konden wij nu niet veel doen aan het bekijken van steden. Wij namen echter een kijkje te Nimes, een stad met een populatie van 63,000 inwoners en wonderlijk rijk aan

Romeinsche overblijfselen, zooals oude forten, waarvan men een schoon uitzigt heeft, restanten van Amphitheatres, een oude tempel met Corinthische zuilen, het Nympheum (een geruïneerden tempel), vervallen badhuizen, een ouden toren, twee oude stadspoorten, een waarvan volgens het opschrift vóór Christus geboorte gebouwd is, en vele andere dingen die wij niet konden bezoeken. Van hier zetten wij onze reis voort over een gespannen brug die zich over de Rhone kromt als een boog. Fraser stond bij een der vensters uit te kijken, en riep eenklaps:—"O, daar stort de trein af," daarbij een vervaard gezigt trekkende. Ik schrikte vreeselijk, snelde naar het venster en keek er door. Het was ook mij precies alsof de trein van den brug ging glippen. Ik was bleek van schrik, maar Fraser begon te lagchen. Greeff schrikte ook, doch bemerkte spoedig dat Fraser een grap verkocht,—een grap die echter noodlottig kon geweest zijn. Want had ik het venster spoedig genoeg kunnen openen, dan was ik er bepaald door gesprongen. Ik berispte Fraser en gevoelde mij geheel ontsteld van schrik. Ik stond nog lang door het open raam te kijken om lucht te krijgen. Ik ging zitten en viel in slaap, hoewel het nog vroeg in den dag was. Nimmer in mijn leven heb ik zoo geschrokken. Zulke grappen beschouw ik als roekeloos en gevaarlijk.

Wij gingen door Tarascon met 10,000 inwoners en hielden bij Avignon stil. Deze is een schoone stad met 38,000 inwoners. In 1309 verplaatste de Paus Clemens V zijn zetel van Rome hierheen. Avignon bleef de zetel der pausen tot 1377. Het oude paleis der Pausen, door Clemens V gebouwd, wordt nu gebruikt als een militaire kazerne. De oude muren der stad, in de 14de eeuw gebouwd, met talrijke wachttorens, vechtplaatsen en poorten zijn nog in volmaakte orde. Men treft er ook vele Romeinsche ruïnen aan, en ook een van een prachtige brug door de Pausen gebouwd.

Wij gingen voort langs de schoone vallei van de Rhone, beplant met tallooze boom- en wijngaarden. Wij passeerden Oranje met een populatie van 10,000 inwoners, eene schoone kleine stad, met een grootsche ingangspoort uit den tijd der Romeinen, nu al ruim 1,600 jaren oud, en deden Montélimart aan. Deze stad is beroemd wegens haar zijdekultuur. Deze omstreken zijn overdekt met de moerbeiboomen, waarvan men juist bezig was de bladeren voor de

zijdewormen in te oogsten. Voort gingen wij naar Valence, met een populatie van 23,000 inwoners, de voornaamste stad van het departement der Drôme. Hier namen wij ons middagmaal, waarna wij voortstoomden al langs de groene vallei. Men ziet hier overal wijngaarden, die onder water gezet zijn, waarschijnlijk om de phylloxera te dooden. Wij deden Vienne aan, een der oudste steden in Frankrijk, aan den linkeroever van de rivier de Rhone en aan den mond van de Gere gelegen. Vienne dateert uit den tijd der Caesars en boogt nu nog op vele belangrijke monumenten van zijn vroegere grootheid, onder anderen op den Tempel van Augustus, de Kathedraal van St. Maurice en den toren van St. André-lé-bas. Buiten de stad staat een Romeinsche obelisk.

Wij arriveerden te Lyons in den avond om 6 uur. Wij gingen per rijtuig naar het Hotel l' Europe. Het eischte een goed half uur voordat wij daar aankwamen. Het hotel is zeer schoon en ligt centraal. Lyons is de tweede grootste stad in Frankrijk, eene populatie van bijna 350,000 inwoners bezittende. Als fabriekstad staat zij bovenaan in Frankrijk. Vooral haar zijde is wereldberoemd. Hare ligging aan de twee magnifieke rivieren, de Rhone en de Saone, die midden door haar vloeijen, is zeer schilderachtig, en hare kaden prachtig. De stad bezit zeer schoone pleinen en parken en van hier kan men bij helder weder Mont Blanc op eene distantie van 85 mijlen afstand, zien. Lyons is met forten ingesloten. Het stadhuis is een imposant gebouw, en de kathedraal, uit de 12de eeuw, is zulks niet minder, met hare treffend geschilderde ruiten, en haar duizelingwekkend hoogen klokketoren. De Antiquailles, een geweldig groot Hospitaal, staat op de plaats van het oude Romeinsche Paleis, alwaar Claudius en Caligula geboren zijn. Wij gingen den avond een weinig in de stad rondwandelen en kwamen niet ver van ons Hotel bij het groote Centrale plein uit, alwaar het schoone stadhuis aan de eene en het groote operahuis aan de andere zijde gebouwd zijn. Het plein was "opgeblokt" met menschen en bij de Opera was een geweldig gedrang. Het gebouw zelf was tot aan de deuren stampvol. In het gedrang waagden ook wij ons, zeer nieuwsgierig zijnde om te weten wat of daar gaande was, want wij hadden bemerkt dat de menschen zeer opgewonden waren. Fraser, die het woord voerde omdat hij latijn kende, maar die ruim zoo veel

flaters maakte als wij zelven, wist ons wijs te maken, dat Jerome Napoleon er aangekomen was en dat hij zich in het Operahuis bevond. Het kwam ons voor als of hij zelf dat geloofde. Doch wij vonden spoedig uit, even als in Dublin bij de vergadering om het Monument, dat wij misleid waren. Het was geen vriendschappelijke zamenkomst maar wel oproer. Eensklaps verschenen er een honderd dragonders met glinsterende sabels, die regts en links onder de menigte instormden en haar spoedig uiteen dreven. Gelukkig stonden wij aan den buitenkant, digt bij een restaurant, waar wij invlugtten. Het duurde niet lang of ook de ongenoodigde gasten in het Operahuis waren er uitgedreven. Eenige gewonden werden naar het hospitaal vervoerd en het graauw ging langzaam naar de woning van den Maire en maakte hem op dreigenden toon bekend dat het Operagebouw den volgenden avond voor het publiek zou moeten open zijn, of er zou wat vreeselijks gebeuren. Daarna ging het graauw uiteen. Het gansche lawaai was ontstaan doordien de stadsraad besloten had de opera voor nog een tijdje gesloten te houden. Het volk zeide, het warme jaargetijde is al voorbij en het Operahuis moet geopend worden. Een monstervergadering was eenige dagen te voren gehouden om den Raad te verzoeken het gebouw voor het publiek open te zetten, doch de Raad had het verzoek van de hand gewezen; van daar het oproer. Den volgenden dag hield de Raad een speciale vergadering, waarop besloten werd om het Operahuis voor het publiek open te stellen. Hier hebben wij gezien, zoowel als te Dublin, dat de stem van het volk, waar men gelijk is, wet wordt. Waar de stem des volks unaniem is, daar zwichten alle wetten en regulatiën voor dezelve. Wij zagen later in de nieuwsbladen dat de rust sedert het raadsbesluit geheel hersteld was te Lyons. Den volgenden morgen gingen wij na het ontbijt in de stad per rijtuig rond om het merkwaardigste te zien. Wij bezochten de galerijen van schoone kunsten, de markten en eenige fabrieken, wij gingen over de bruggen van de Rhone en de Saone en waren te 11 uur weder bij het station. Toen wij van het hotel op ons toertje door de stad vertrokken hadden wij onze bagage medegenomen, om niet naar het hotel te moeten terug keeren. De koetsier had den ganschen boel op den kap van het rijtuig geplaatst, die van boven plat is. Toen de koetsier onze goederen afhaalde, vermiste ik mijn hoedendoos. Ik vroeg hem wat er van geworden

was? Hij kon het niet zeggen en stond er verlegen, want de doos was afgevallen. Ik zeide hem dat ik de doos niet voor minder dan £3 wilde kwijt wezen, want ze was een sterke lederen en had mij in Londen, met den hoed er bij, £2 7s. 6d. gekost. Daar waren bovendien mijn Spaansche officierspet met deszelfs wapen en een borstel in. Mijne twee reisgenooten trachtten mij over te halen om de doos maar te laten blijven en met hen te vertrekken, doch ik was gedetermineerd, en zeide aan den koetsier, dat ik niet zonder het geld of de hoededoos zou vertrekken. De arme oude Franschman begon te weenen; doch het hielp hem niets. Mijne beide vrienden vertrokken per gewonen trein. Ik bleef echter achter en ging terug naar het hotel. Ik verhaalde den portier wat er was voorgevallen, en dat ik aan den koetsier had voorgesteld òf mijn hoedendoos terug te geven òf mij £3 te betalen, en dat ik den koetsier geboden had om naar de plaatsen waar hij met ons geweest was terug te gaan en dat wij dan welligt de doos zouden vinden, doch dat de man mij niet kon verstaan. Ik sprak met den portier Engelsch en deze translateerde alles aan den koetsier. Ook de portier zeide aan den koetsier, dat als hij de doos niet vond, hij mij zou moeten betalen, en dat alles in de kouranten zou worden geadverteerd. Nu weende de oude man bitter. Het hielp hem nog niet, want ik was erg uit mijn humeur, en zeide aan den portier dat hij den koetsier moest gelasten weer al de plaatsen waar hij met ons in den morgen geweest was na te gaan. De oude man maakte bezwaar, want wij waren op zoo vele plekken geweest. Hij gaf ten laatste echter gehoor en ging nu weer van de eene plek naar de andere, overal vernemende of men niet de doos gezien had. Hij sprak met zulk een bedroefde stem, dat iedereen met hem scheen medelijden te hebben, maar alles te vergeefs. Wij waren reeds digt bij het station, toen ik in de verte iets buiten de deur aan den muur zag hangen. Toen wij regt tegenover de plaats kwamen gebood ik den koetsier stil te houden. Ik zag toen dat het mijn doos was. De oude man bemerkte nog niets. Ik klom uit, stapte over een brug en het was de doos die daar voor een kleinen blikslagerswinkel hing. De doos was een weinig vuil geworden, doch overigens in de beste orde. Nu was het een aardigheid den ouden koetsier te zien. Hij klapte in de handen en was verrukt van vreugde. Ik was ook niet weinig tevreden. Ik betaalde den blikslager eenige franken

en ging naar het hotel terug, waar ik mijn portemanteau had achtergelaten. Bij het hotel ontsloeg ik den ouden man. Ik betaalde hem bij het uur en gaf hem nog een goede fooi. Hij haalde den hoed af, liet tot driemaal zijn "merci Monsieur" hooren en ging met een ander gezigt van het hotel weg dan van eenige uren te voren. Ik nam nu eerst mijn middagmaal en vertrok om twee uur andermaal naar het station. De portier ging met mij mede om mij teregt te helpen, want ik moest mijn plaatskaartje omruilen en per sneltrein vertrekken. De sneltrein dient slechts voor eerste klasse passagiers. Ik kon hier geen klein geld voor een £10 noot krijgen en moest toen mijn Isabella of Spaansch pond weggeven, dat ik bedoeld had met mij naar Zuid Afrika te nemen. Ik douceurde den vriendelijken portier, betaalde zijn busgeld en vertrok om half drie van Lyon. Wij reisden nu met een spoed van 50 mijlen per uur en verzuimden slechts bij enkele groote stations een weinig. In mijn rijtuig had ik een zeer vriendelijken Amerikaan als medepassagier, die mij veel vertelde, met bijna alle plaatsen in Frankrijk bekend zijnde. Ik was pas gezeten of de vriendelijke man vroeg mij waar ik heen reisde? Hij sprak Fransch. Ik verstond hem niet en nu sprak hij Engelsch. Ik antwoordde hem: naar Dijon. Hij ging naar Parijs direct.

Wij stoomden door Villefranche sur Saone en vervolgens over een schoone gespannen brug over de rivier Saone en hielden halt bij Maçon aan den regteroever dier rivier, de geboorteplaats van Lamartine. De wijnhandel is hier groot. Wij vervolgden onze reis van hier door Tournos, Chalons en Chagny, waar wij den gewonen trein, in welke mijne twee vrienden Greeff en Fraser gezeten waren, voorbij stoomden. Ik was hem nu voor, hoewel zij drie en een half uur vóór mij vertrokken waren. Wij stoomden nu door het schoone en welbekende wijndistrikt Meursault, waar de heerlijke en geurige Montrachet wijnen gemaakt worden en hielden halt te Beaune, een nette kleine stad met 12,000 inwoners en van wijngaarden omgeven. Voorts gingen wij door de wijndistrikten Nuits, Fougeot (gelegen aan de Fouge, beroemd wegens zijn wijngaarden, die hier het eerst door eenige monniken geplant zijn), en kwamen te Dijon ten half 6 aan. Hier groette ik mijn Amerikaanschen vriend, met wien ik eenige genoegelijke uren had doorgebragt. De sneltrein ging door, maar ik bleef nu op het

platform van het station op mijne twee reisgenooten wachten. Eerst ten 20 minuten over 6 daagde de gewone trein op met hen. Fraser besloot naar Parijs door te stoomen, om van daar naar Londen te vertrekken, want zijn tijd was verstreken. Hij kocht zich hier eenige ververschingen, en nam van ons afscheid om ons in Londen weer te ontmoeten. Ons doel met te Dijon achter te blijven was om enkele wijnplaatsen in de buurt te bezoeken en het persen bij te wonen. Wij gingen naar het hotel Jura. Dijon telt 50,000 inwoners en is een schoone oude stad. Daar het dien avond eenigszins koud was, en wij een weinig vermoeid waren gingen wij niet uit. Na gegeten te hebben gingen wij in de visitekamer bij het vuur zitten, en de nieuwsbladen lezen. Eerlang stapte een schoone en vriendelijke dame de kamer binnen. Bij ons zat ook een oud en zeer complaisant Engelsch heer, die, naar Engelsch gebruik, nog geen woord had gesproken, maar zoodra hij de dame zag, sprong hij op, maakte een diepe buiging en bood haar een stoel digt bij de kagchel aan, terwijl hij goed zorgde dat de stoel tevens niet ver van den zijnen was. De dame nam plaats en de couragie van den oude verbaasde ons, want pas was de dame gezeten, of hij begon te spreken. Hij vroeg haar van waar zij kwam en waar zij heen ging. Alras bespeurden wij dat zij een Amerikaansche, van een vermogende familie en met een vriendin, die eenigszins ongesteld te bed lag, aan het reizen was om de wereld te zien. Zij waren nu op weg naar Marseilles en naar andere plaatsen, van waar wij juist waren gekomen. Telkens vroeg zij informatie omtrent die plaatsen, doch de oude complaisante Engelschman kon haar geen informatie geven, daar hij niets van die plaatsen wist. Intusschen brandde ons het hart om antwoord te geven, doch de moed ontbrak ons. Greeff begon piano te spelen. De oude man luisterde, en de dame scheen met het stuk nog al ingenomen te zijn. Toen Greeff geëindigd had, bedankte hem de dame en verzocht hem nog eens te spelen. Dat stond mijn vriend wel aan, en zonder te aarzelen begon hij met het tweede stuk, dat even goed van stapel liep als het eerste. Nadat hij het derde stuk af had, bevond zich de dame in ons gezelschap, waarin zij toen meer te huis scheen te zijn, want spoedig vertelden wij van al onze reisondervinding en konden wij haar ook de door haar verlangde informatie geven van de plaatsen in haar reisplan begrepen. Intusschen zat de oude bij de kagchel tamelijk norsch naar ons

te kijken. Wij vertelden van de verschillende landen welke wij bezocht hadden. Zij keek verbaasd op toen zij vernam dat zij met twee boerenzonen uit Zuid Afrika te doen had. Toen de oude man vernam dat wij van Zuid Afrika kwamen, keek ook hij verwonderd op, en sprak toen voor het eerst met ons. Pardon, mijne heeren, zeide hij, gij zijt toch immers niet in Zuid Afrika geboren? Gewis, mijnheer, was het antwoord, niet alleen wij, maar ook onze vaders en voorvaders. Nu rees de oude heer van zijn stoel op, keek ons met groote oogen aan en vroeg ons: "Weet gij ook iets van den Transvaalschen oorlog?" "Jawel, mijnheer," was het antwoord, "de Transvaalsche boeren zijn onze bloedverwanten en vrienden en onderscheidene van onze familie hebben gevochten aan hunne zijde." "Maar," zeide de oude heer, "zij zijn toch niet zoo beschaafd als gij zijt?" "Wel zeker, mijnheer," gaven wij ten antwoord, "net zoo beschaafd als wij, maar in den regel veel grooter en sterker." De oude man: Dus zijt gij van de Boeren afkomstig? O ja, zeiden wij, beiden zijn wij boerenzoons en ook onze ouders en grootouders waren boeren. De oude man: Dan zijn de boeren geen onbeschaafde natie? O neen, gaven wij hem terug, onze boerenzoons en dochters kunnen in den regel twee talen spreken, te weten, Engelsch en Hollandsch, en in sommige gevallen spreken zij nog ook Duitsch en Fransch, hetgeen meer is dan wij van de Engelsche boerenzoons en dochters ondervonden hebben; want in den regel spreken zij slechts hunne eigene taal, en in sommige plaatsen ook maar zeer gebrekkig; en wat wereldkennis aangaat, zijn onze boeren verre den Engelschen boeren vooruit, want er zijn onder de laatsten maar bedroefd weinig, die couranten lezen of krijgen, dus weten zij niet wat in de wereld omgaat, terwijl onze boeren altijd op de hoogte van zaken zijn. Gevolgelijk meenen wij dat de Zuid Afrikaansche boer veel meer aanspraak op beschaafdheid heeft dan de Engelsche. De oude man: Ja, als het zoo is, dan heb ik mij vreeselijk omtrent den Zuid Afrikaanschen boer vergist. Is het mogelijk! is het mogelijk! liet hij volgen; wreef zich de handen, sprak binnens monds, en keerde naar het vuur. De dame luisterde zeer belangstellend, scheen groot genoegen in onze gesprekken te nemen, en uitte de verwachting dat Afrika nog een Amerika zou worden. Het was tijd geworden om te gaan slapen en wij gingen naar bed.

Den volgenden morgen, October 26, engageerden wij een

open rijtuig, nadat wij eenige der opmerkelijkste gebouwen in de stad bezocht hadden en gingen naar een schoone wijnplaats. Dijon, de oude hoofdstad van Bourgondië, is zeer beroemd wegens haar wijnen, schoone wandelpaden en prachtige publieke pleinen. De stad is gelegen in een heerlijke vallei, omringd van de schoonste wijngaarden en vruchteboorden. Na een half uur rijdens kwamen wij bij de wijnplaatsen en vernamen tot onze teleurstelling dat men al klaar was met persen. De eigenaar was zeer vriendelijk, doch daar wij hem niet verstaan konden en ons oogmerk niet bereikten besloten wij om maar weêr om te draaijen. Men was overal bezig om rieten, waaraan de wingertloten vastgemaakt waren uit te trekken. Wij gingen naar Dijon terug door schoone lanen en boerenplaatsen. Wij betaalden onze hotelrekening en den koetsier en vertrokken van Dijon ten half twaalf per sneltrein naar Parijs.

Wij vervolgden onze reis over rivieren en valleijen en stoomden achtereenvolgens over hooge wegleidingen (viaducts), die over bogen gaan en geweldig hoog zijn, gedurig afgewisseld door tunnels soms van 1,500 meters lang. Wij hadden links en regts het heerlijkste uitzigt. Het bevreemdde ons te zien hoe dat men de wateren der rivieren door kanalen naar alle rigtingen leidt om alzoo communicatie van de eene naar de andere plaats te verkrijgen, tegen geringe onkosten. Wij passeerden Blaisny en Montbard, stoomden door een tunnel van 532 meters lang, gingen door Tanlay, door Tonnerre, alweder over groote bruggen en rivieren en hielden halt bij Sens, een stad met 12,000 inwoners, de oude hoofdstad van de Senonen. De Kathedraal alhier is een merkwaardig gebouw uit de 12de eeuw. Van hier vervolgden wij onze reis naar Montereau, alwaar wij een weinig vertoefden. Deze stad is zeer schilderachtig en aan de zamenvloeijing der rivieren Seine en Yonne gebouwd. Hier is de Hertog van Bourgondië in het jaar 1419 vermoord, en hier behaalde Napoleon I zijn laatste overwinning in 1814. De vallei van de Yonne af, over de vallei van Loing, en over een viaduct van 30 bogen bereikten wij het groote woud van Fontainebleau, dat 63 mijlen in omvang is. Wij snelden hier en daar een schoone villa voorbij en hielden bij Fontainebleau halt. Deze schoone plaats hebben wij reeds vroeger bezocht. Zij is 42 mijlen van Parijs gelegen, waarheen men van hier ook per omnibus kan reizen. Het paleis,

door Francis I in de 16de eeuw gebouwd, is uitwendig niet zeer indrukwekkend, maar is van ontzaggelijke grootte. Daar binnen teekende Napoleon I zijn overgave vóór zijne verbanning naar Elba en daar ook bragt Paus Pius VII 18 maanden in gevangennisschap door. Daar liet de Zweedsche Koningin Christina haren secretaris Monaldeschi om het leven brengen, en daar teekende Louis XIV in 1686 de herroeping van het Edict van Nantes. Het schoonste vertrek van het gebouw is de balzaal. De parken en tuinen rondom zijn prachtvol. In het heerlijke wijdberoemde bosch kan men de alleraangenaamste rijtoertjes hebben.

Op weg van Fontainebleau passeerden wij Melum, een stad met ruim 11,000 inwoners, en stoomden voort over een prachtige ijzeren brug, gespannen over de rivier Seine, voorts over een viaduct van 119 meters lang, strekkende over de Yeres, en verder over de Marne, en voorbij Charenton, gebouwd aan de zamenvloeijing van de rivieren Marne en de Seine, en arriveerden op den 26sten October ten 6 ure voor de derde maal in het schoone Parijs. Wij gingen andermaal per cab naar het ons nu welbekende hotel St. Petersbourg. Hier vernamen wij dat de pokken aan de Kaap een weinig aan het afnemen waren en ontmoetten wij ook een mede-Afrikaander, den heer Werdmuller, van Steijnsburg, die zich, even als wij, op een pleizierreis bevond. Hij was ons zeer welkom. Den avond en de volgende twee dagen waren wij nu weer met onze drie Afrikaners bij elkander. De ledige plaats van onzen vrolijken vriend Fraser werd nu door Werdmuller aangevuld, die even vrolijk en opgeruimd bleek te zijn. Wij amuseerden ons zeer aangenaam te zamen en bezochten nog eenige belangrijke plaatsen. Zaturdag avond vertrok Greeff naar Londen. Zijn duiten waren wat min geworden en hij ging om zijne beurs in Londen aan te vullen. Bovendien wilde hij vóór mij te Londen zijn om te zorgen dat het een en ander dat hij besteld had gereed zou zijn, opdat hij samen met mij in hetzelfde schip zou kunnen terugkeeren naar de Kaap.

Zijn zeereis van Dieppe naar Newhaven moet hem erg tegen zijn gevallen, want het water was woest en het zeereisje eischte tweemaal zooveel tijd als toen wij van Newhaven naar Dieppe overkwamen. Den volgenden dag, Zondag, verliet de heer Werdmuller mij. Hij vertrok per sneltrein naar Brussel. Nu bleef ik alleen te Parijs achter. Des namiddags ging ik in de Tulerien wandelen

om de schoone muziek te hooren. Ik nam nu voor het laatst alles in oogenschouw en stond peinsend op te kijken naar de hooge notenboomen waaronder zich de genotzoekende schare bevond. De in Julij l.l., toen wij hier waren, zoo groene bladeren waren nu geel, en het eene na het andere aan het vallen, een teeken dat de tijd van kuijeren voorbij was en ik naar mijn vaderland moest terugkeeren. Ik wandelde een weinig verder en bevond mij in de plazza La Concorde. Ik bekeek nog eens het wonderlijke obelisk, de springfontein, zwanen, vijvers, bloemperken en monumenten, en zeide aan al dat bekoorlijke vaarwel. Ik wilde den volgenden morgen (Maandag) ten een ure met den trein vertrekken naar Dieppe, om van daar per stoomboot over zee te steken naar Newhaven in Engeland. Ik ging naar Cooke's kantoor en verzocht om een ticket over land en zée. Ik vroeg aan een der klerken hoe laat de speciale trein vertrok die passagiers moest overbrengen voor de stoomboot te Dieppe die ons naar Newhaven zou vervoeren. Hij zeide mij, dat die trein niet voor den avond om 9 uur vertrok. Men begrijpe mijne teleurstelling. Vroeger ging de trein tweemaal des daags naar Dieppe en waren er ook twee passagiersbooten, doch daar de drukke toeristentijd reeds voorbij was ging er nu slechts eenmaal des daags een trein. Ik bragt mijn dag nu zoo goed als ik kon door. Ten 12 uur wandelde ik door de lange Operastraat naar de Palazza de Russelee, alwaar wij gewoonlijk te zamen ons middagmaal hadden genomen en met elkander veel pret hadden gehad. Nu zat ik alleen en gevoelde ik mij onpleizierig. Ik deed desniettemin nog hier en daar de ronde. Ten 8 ure in den avond ging ik per cab van het hotel St. Petersbourg naar het station en ten 9 ure vertrok ik van Parijs. Het was tamelijk koud, doch onze rijtuigen werden zoo gedurig van elastieke warmwaterzakken voorzien, dat het mij bijna te warm werd. Ik reisde nu op dezelfde lijn waarop wij een maand geleden bij daglicht waren doorgekomen. Dus kon het mij nu niets schelen dat het nacht was. Te Dieppe kwamen wij om 20 minuten voor een ure aan. Hier stapte ik over op het schip. Ik kreeg een zeer goede kajuit, maar bemerkte alras, dat de zee wat woelig ging worden. Ten half 4 in den morgen verlieten wij Dieppe. Wij waren pas uit de haven of de wind blaasde, de zee bruischte, het schip dook en danste als een balie op het water; maar te midden van al het lawaai der elementen lag ik horizontaal in mijn

kajuit te slapen, want aan het zeevaren was ik reeds zeer gewoon geworden. Ten 9 uur werd ik door den steward gewekt. Deze lui waren altijd met mij op den besten voet, want ik behandelde hen altoos met bescheidenheid en vergat hen ook nooit. Hij gaf mij een kop koffij, doch door het slingeren van het schip ging het drinken maar bezwaarlijk. Ik begon mij echter te kleeden, hoewel ik daarbij bonsde, nu tegen den eenen en dan weer tegen den anderen kant van mijn kajuit.

Omtrent kwart voor 11 stoomden wij Newhaven binnen. Wij stapten aan wal bij een schoon hotel, alwaar een heerlijk ontbijt voor de gasten gereed stond. Wij deden ons daaraan te goed en vertrokken ten half twaalf per zelfde spoor naar Londen waarmede wij vroeger van Londen gekomen waren. Het gezigt langs het spoor was mij nu echter wat vreemd, want al de valleijen waren nu in meeren herschapen, de stoppellanden waren omgeploegd en op sommige plekken had het jong gezaaide reeds een groen voorkomen. Het ploegen geschiedt hier, even als bij ons, met paarden en ossen. Om kwart voor een stoomde ik weer het groote rookerige Londen binnen, hetgeen ik niet verwacht had zoo spoedig weder te zullen doen toen ik de wereldstad weinig meer dan een maand geleden vaarwel zeide. Mijn plan was toen geweest, om van Lissabon naar Madeira te vertrekken. Mijne oude vrienden waren dan ook niet weinig verblijd toen ik weer Bonn's hotel binnen stapte. Ik maakte mij nu voor mijn vertrek naar Zuid Afrika gereed. Tot mijne teleurstelling echter kon vriend Greeff niet met mij mede reizen, omdat het een en ander dat hij besteld had nog niet gereed was. Ik bleef nog te Londen van den 31sten October tot op den morgen van den 2den November. Ten half 9 verliet ik Bonn's Hotel, vergezeld van mijne vrienden Fraser, Greeff, Maskew en een paar anderen. Ten 9 ure nam ik van hen afscheid en vertrok uit Londen. Ik reisde nu weder op hetzelfde spoor waarop ik reisde toen ik voor de eerste maal naar Londen kwam. Maar de landerijen, die toen jeugdig en groen waren, werden nu of waren reeds weder omgeploegd, alles geleek anders.

Te Southampton kwamen wij om 12 uur aan. Ik bevond mij in hetzelfde customhouse waar ik vroeger zoo ploerterig behandeld was. Nu ging het er haast op dezelfde wijze toe. Ik werd zeer lang opgehouden voordat

ik kon gaan aan boord van de *Moor*, een nieuw schip, groot en netjes. Ik had een kajuit op dek en moest met nog drie andere heeren er in slapen. Ik was op zoo groot een gezelschap maar weinig gesteld.

Ten 3 ure verlieten wij Southampton. Pas waren wij uit het dok, of wij bespeurden, dat wij door het Kanaal een ruwe vaart zouden hebben. Het schip begon te wiegen en te duiken. De wind was hevig en de lucht donker betrokken. Spoedig was er geen passagier op dek te zien. Allen waren naar beneden of naar hunne kajuiten. Gedurende den nacht hadden wij een zware zee, die telkens over het dek sloeg. Den volgenden morgen om 7 uur stoomden wij de haven van Plymouth binnen. Daar lagen wij toen zeer rustig, doch daar buiten was de zee nog even woest en onrustig. Wij bleven te Plymouth tot om 2 uur in den namiddag en vele passagiers kwamen er aan boord, ook de heer Wilman en diens echtgenoote, mijne buren aan de Kaap, en eenige andere kennissen. Ik was nu weder heeltemaal op mijn dreef. Ten twee ure luidde de klok en wij verlieten Engeland's kusten. Weldra waren wij in de Baai van Biskaaije, het graf van duizenden en tienduizenden menschen. Het weder was nog steeds stormachtig en de schuimende golven sloegen links en regts over het schip. Bijna elke passagier week naar kajuit of salon, ik echter ging den trap op naar het "hurricane deck" om de woeste zee te bekijken, doch daar werd ik zoo geweldig van het water nat geslagen dat ik spoedig verpligt werd naar mijn kajuit te gaan om mij droog te maken. Het werd donker. Wij zagen niets dan wit schuim en hoorden slechts hoe de breekwaren stuk geslagen en rond gesmeten werden. Het water sloeg telkens over onze dekkajuiten. Het dek was gedurig onder water en de gangen werden kleine rivieren. Wij moesten onze kajuitdeuren digt houden om het water te verhinderen in te komen, en toch duurde het niet lang of het water stond een half voet diep in ons kajuit, zoodat onze portmanteaux begonnen te zwemmen, en wij de grootste moeite hadden om onze goederen droog te houden. In den loop van den nacht achtte kapitein Bain het noodig de vaart der stoomboot van 12 tot op 4 knoopen te verminderen, en naar het Oosten te sturen, omdat het water te geweldig over den voorsteven sloeg. De zee bleef zoo stormachtig tot op

Zondag namiddag den 5den November toen zij een weinig bedaarde. Intusschen moesten wij aan tafel onze borden met de eene hand tegen de borst vastdrukken en met de andere eten. Ten 4 ure zat ik thee te drinken, toen een jonge dame mij kwam vragen, of ik zoo vriendelijk wilde zijn om haar naar het dek te geleiden, want zij verlangde naar versche lucht, na reeds meer dan drie dagen en nachten opgesloten te zijn geweest. Ik sprong op, bood haar mijn arm en bragt haar op dek. Daar zaten wij op de verhevenheid van een der dekramen met de voeten op een der banken, om alzoo het water te vermijden, dat nu en dan op dek sloeg. Een jonge man kwam ook op dek en ging op een Madeirastoel zitten lezen. Het duurde niet lang of er kwam een hooge golf; het water sloeg over het schip, en rukte den stoel onder den jongen man uit, zoodat hij met zijn volle lengte viel op zijn rug en papnat werd, terwijl zijn boek, stoel en kussen in het rond aan het drijven gingen. Wij bejammerden hem wel, doch konden niet nalaten het uit te schateren. Niet lang daarna kwam de heer P. Blignaut, Secretaris van President Brand van den Vrijstaat, mede op dek. Plotseling kwam er een andere golf. Die wierp het schip op haar zijde en ook onze vriend viel zoo lang als hij was. Hij verdween toen spoedig naar beneden. Daar kwam er een andere hooge zee. Het schip kwam weder op haar zijde. Ik zat met de handen in mijne zakken, verloor mijn evenwigt en viel voorover van de bank plat op mijn voorfront en bezeerde mij tamelijk.

Wij arriveerden te Madeira om half 12 op den 7den November. Wij gingen aan wal, voorzagen ons van stoelen, sofa's en vruchten en vertrokken den volgenden morgen om 7 uur. Van Madeira naar de Kaap hadden wij pleizierig weder.

Wij stoomden op den morgen van den 24sten November onze schoone Tafelbaai binnen. Het schip liet het anker vallen, maar de Kapitein durfde het niet in het dok te brengen, wegens de pokken. De kale afgebrande Leeuwenstaart, de gele barre plek van het Molteno Reservoir, en de roode stofdamp in de stad, het werk van den fellen Zuidooster, maakte op ons een miserabelen indruk. Wij bleven eenige uren in de baai liggen, totdat eindelijk een ellendig kleine "tug" opdaagde, waarin wij zamen met onze bagage gepakt werden. Ten 1 uur stapte ik aan wal en betrad nu

weer Zuid Afrika's bodem. Ik ontmoette eenige betrekkingen die op mij stonden te wachten. Ik werd verwelkomd niet alleen door hen maar ook door den Zuidooster, die een massa van roode stof in de hoogte voerde. Ik ging per cab door de stad,* die mij nu wat leelijk voorkwam. Vooral vond ik de huizen erg laag. Te huis vond ik alles in de beste orde en stemming. De pokken waren nagenoeg uitgewoed, maar vele kleurlingen die ik gezond achtergelaten had waren door de pest weggemaaid, onder anderen ook mijn dienstjongen, die zeven jaren lang bij mij gewoond had.

De Diamantdief.

(Door den schrijver van "Tusschen Lip en Beker.")

Ik was er zoo slecht mogelijk aan toe. Werkelijk kon ik "Jan Papzak" heeten. Ik had slechts een enkele shilling over. Hoe ik mijn Kaffer Zaturdag zijn weekloon zou betalen was een vraagstuk dat ik nog niet had opgelost.

Ik zou daartoe een deel van mijn goedjes moeten verkoopen—en ik had er al heel weinige. Tenzij ik mijn "claim" kon van de hand zetten of verpanden, zat er niets anders op dan nog armer dan ik was heengegaan terug te keeren naar de plaats van waar ik was gekomen.

Aan dit laatste dacht ik werkelijk al eenigen tijd... Maar mijn trots kwam er tegen in opstand. Ik had het ouderlijk huis verlaten tegen den wensch van mijn vader aan, was gegaan naar de Diamantvelden, had het grootre deel van mijn gering kapitaal er belegd in een kleine "claim" en had geleefd van de rest totdat het bedrag was weggesmolten tot het bovengenoemd muntstuk.

Ik had meer dan drie maanden lang zwaar gearbeid. Ik had zoo zuinig mogelijk, ja zelfs vrekkig, geleefd. Ik had gezwoegd als een slaaf,—althans veel harder dan de Kaffer die mij in mijn zoeken naar edelgesteenten bijstond.

En toch had ik al dien tijd nimmer een steentje gevonden dat zelfs in de verste verte geleek op een diamant.

Daar waren er ettelijke om mij, die in den tijd dien ik op de velden had doorgebragt, genoeg hadden gevonden om hen—naar den mensch gesproken—voor het overige huns levens tegen broodsgebrek te behoeden. Natuurlijk waren er ook velen, die mede verre van gelukkige delvers waren geweest, maar niemand had zóó nutteloos gewerkt als ik.

Ik zat er in de diepte van mijn "claim" zoowel als van mijn ellende mijn schralen maaltijd te nuttigen.

Ik meen dat ik alle mogelijke uitvlugten uit den nood reeds had gewikt en gewogen en te ligt bevonden. Ik zag maar niet hoe ik kon ontkomen aan het vonnis des noodlots, d.i. mijn "claim" verkoopen en huiswaarts keeren. Geld leenen zou ik niet, dat had ik vast besloten. Het kwam mij al voor dat er niets anders op zat dan mij als een "witten Kaffer" te verhuren en de "claim" een tijd lang onbewerkt te laten liggen, indien ik namelijk kon verhinderen dat dezelve dan "gejumpt" werd.

Zoo zat ik te mijmeren en mij zelven te beklagen, toen er iets voorviel dat ten laatste een algeheelen ommekeer in mijn fortuin bragt.

Voordat zijn schoftijd om was kwam mijn Kaffer mij met een nederig verzoek op 't lijf vallen.

Sedert eenige dagen had hij geklaagd dat zijn been zeer was. Werkelijk scheen hij een gezwel te hebben ongeveer in het midden van een zijner gespierde kuiten en ging hij tamelijk mank.

In zijn gebroken taal kwam hij mij zeggen dat hij naar huis wilde, want zijn been deed hem nu al te zeer om langer te kunnen werken.

Ik bekeek het been, en inderdaad scheen het erg geïnflammeerd en opgezwollen, het zag er waarlijk onrustwekkend uit.

Ik zeide hem dat hij met geen mogelijkheid in dien toestand een lange voetreis kon ondernemen. Hij verstond mij, maar hoe meer ik er op aandrong dat hij zou blijven en rusten hoe vaster hij besloten scheen om te gaan. Bovendien wilde hij zijn loon hebben, hetgeen mij nog meer in de knijp bragt, want nu zou ik nog heden wat geld moeten bijeen scharrelen.

Doch in een vlaag van menschlievendheid besloot ik dat, daar de kerel mij drie maanden lang trouw had gediend, hij niet zou vertrekken alvorens geneeskundige hulp genoten te hebben.

Het bevreemdt u dat ik aan zoo iets kon denken met mijne beurs in zulk een deerniswekkenden toestand. Doch het geval wilde, dat de eenige intieme vriend dien ik op de velden had een doctor was. Deze zou mij wel niets chargeren.

Daar Dr. Jack juist op dien tijd van den dag gewoonlijk te huis was ging ik dadelijk op mijne liefdadige zending naar hem, mijn onwilligen patient in mijn "claim" achterlatende met strenge orders om er te wachten tot dat ik met zijn geld terug kwam.

Gelukkig vond ik Dr. Jack te huis en spoedig had ik hem het doel van mijn bezoek verteld.

"Goed, ouwe kerel," zeide hij, "zoodra ik mijn pijp uit heb stap ik zamen met jou; maar zit nu voor een oogenblik en probeer mijn tabak."

Ik was bereid genoeg om wat te doen aan het eenige weeldeartikel dat ik mij nog veroorloofde, en waaraan ik zoo verkleefd was geraakt, dat ik het als een noodwendigheid des levens begon te beschouwen.

"Steentjes gevonden, Piet?" vroeg de doctor al voortdampende.

"'t Ware wel te wenschen," antwoordde ik, "maar er is voor mij hier geen geluk beschoren. Ik denk er ernstig aan, den boel te laten varen en heen te gaan. Ik wenschte wel dat ik, even als gij, een winstgevend vak had. Docteren betaalt wat beter dan diamantgraven. Ziekworden en doodgaan geraken niet uit de mode. Diamantdragen wel, en dan wil mijn "claim" niet eens wat leveren."

"Geef den moed niet op, beste jongen," zoo luidde het opbeurend antwoord, "mogelijk bent je digter bij jou geluk dan je denkt of weet. Ik heb je al lang gezegd dat ik kant en klaar ben om te ageren als jou bankier en je degelijke rente te chargeren ook zoodra je jou diamanten vindt."

Ik dankte hem hartelijk; want ik gevoelde dat het aanbod slechts uit de meest onbaatzuchtige vriendschap voortsproot. Doch mij kwam het voor, dat indien ik thans geld van hem ging leenen, ik mij aan niets minder dan zwendelarij zou schuldig maken. Hij had even goed zijn geld in zee kunnen werpen. Bovendien had ik reeds besloten geen geld te leenen anders dan onder verband van mijn "claim." Ik had wel er aan gedacht, hem te vragen, de helft van mijn "claim" te koopen, zullende ik dan de kosten en winsten der bewerking met hem deelen. Doch daar de "claim" tot dus

verre slechts verlies had afgeworpen, kon ik niet zoo ver komen hem zelfs dat voorstel te doen.

Onze pijpen waren dra uitgerookt en wij gingen onzen patient bezoeken. Bij de "claim" gekomen vonden wij den Kaffer op den grond, blijkbaar in groote pijn, liggende.

"Hier, Booi," zei ik, "hier is een doctor—laat hem naar ou been kijken."

Tot mijn verbazing scheen de sukkel alles behalve dankbaar; want hij keek stuursch op en riep "Nee, baas, nee—geen witte docter ver mij—ik gaat huis toe naar mijn eige nasie sen doctor."

Het scheen alsof de kerel inderdaad wilde opstaan om weg te loopen. Althans mijn vriend Dr. Jack leidde dat af uit 's mans woorden en houding; want de Kaffer bij diens been grijpende legde hij hem ietwat krachtig, hoewel niet onvriendelijk, in volle lengte op den grond.

"Hier, Piet," voegde hij mij toe, toen de Kaffer voornemens scheen om weerstand te bieden, "grijp hem bij den schouder en houd hem goed vast. Het been van den armen drommel is inderdaad vreeselijk gezwollen. Met zulk een wond kan hij geen voetreis gaan ondernemen. Het is niet de eerste maal dat ik een patient tot onderwerping moet dwingen."

En toen begon Dr. Jack luid te fluiten, hetgeen mij zooveel beteekende als dat er iets ernstigs stond gedaan te worden; want bij ondervinding wist ik dat mijn vriend altoos aan het fluiten ging, wanneer hij op het punt stond het mes te gebruiken. En inderdaad had hij in één oogwenk zijn lancetdoosje uit den zak en in een ander oogenblik het lancet in het gezwel aan des Kaffers been.

Tegen het doorgaande gebruik der Kaffers aan zette de kerel een vreeselijke keel op zoodra hij het staal gewaar werd, en deed hij een wanhopige poging om mij af te schudden en weg te komen.

Doch de doctor was al te verzot op chirurgische operatiën om zulk een veelbelovenden patient te laten glippen voordat hij al het noodige aan hem had gedaan. Mij toeroepende om te houden al wat ik houden kon, deed hij een enkele trede ter zijde om een blik met water te vullen uit een nabijstaand vat. Het was mij geen kleinigheid den patient neêr te houden, want de Kaffer was een stevige en gespierde klant. Gelukkig was de doctor spoedig terug om de wond uit te wasschen.

"Er zit hier iets zeer hards en—iets wat er van buiten in gekomen is, wed ik," zei Jack. En tegelijk drukte hij 's mans been precies zooals de doctor eens mijn vinger drukte toen ik de fijt had, maar met gansch andere uitwerking.

Terwijl Jack zachtjes drukte en nogmaals drukte gilde de patient het uit en kronkelde hij zich gelijk eene slang. Nog één druk en daar rolde iets uit de wond, dat, hoewel bedekt met bloed, aan één punt suspicieus blonk.

Ik wilde juist voorwaarts springen om hetgeen ik voor een diamant aanzag op te rapen, toen Jack riep: "Heidaar! laat niet los—ik ben nog niet klaar—indien jij geen diamanten kan halen uit jou claim, moet ik ze voor je graven uit het vleesch van jou kaffer." Hij gaf nog één steek met zijn lancet en nog één druk met de vingers, en daar kwamen er nog twee, kleinere, steenen uitrollen. De doctor peilde nu de wond om uit te vinden of er nog meer "vuilnis" in zat, zooals hij het noemde, en daarna waschte en verbond hij het been.

Gij kunt u mijn gemoedstoestand daar denken, terwijl mij allerhande gedachten door het hoofd joegen. Waar had de Kaffer deze diamanten gekregen—indien zij werkelijk diamanten waren? Kwamen zij uit mijn claim, of had hij ze elders gestolen?

Na verloop van hetgeen mij als een ijselijk langen tijd voorkwam, maar werkelijk slechts een paar minuten waren, raapte Jack de steenen op, waschte die en riep: "Verduiveld! Dat is een diamant van minstens twaalf karaat, en de twee anderen van acht karaat ieder. Van waar heeft hij ze gehaald." Meteen keek hij naar den Kaffer en uitte de tooverwoorden "magistraat" en "tronk."

De Kaffer keek slechts nog een weinig norscher dan te voren, maar zweeg. "Kom," riep de docter, "biecht op, of ik snijd ook jou ander been open om te zien hoeveel diamanten dààr zitten."

Dat dreigement scheen indruk te maken, en toen ik kwam helpen met de vraag: "Komen die steenen uit mijn claim?" kreeg ik een knorrig "ja" ten antwoord. Dat was genoeg. Zonder het zelf te weten had de Kaffer mij uit de diepte mijner moedeloosheid tot het toppunt van gelukzaligheid opgevoerd.

"Wat vangen wij aan met den schelm?" was de vraag waarmede Jack mij tot het ondermaansche terugbragt.

Mij was de vraag veeleer, wat ik zou doen met mijne diamanten? want dat zij de mijne waren, dat kon nu niet meer worden betwijfeld.

"Laat hem loopen!" antwoordde ik, geen siertje zelfs van wraakzucht tegen den kerel in mij gevoelende in het bijzijn van mijn zoo te pas aan den dag gekomen goed fortuin, en de vent met één los latende, gaf ik hem een afscheidsschop tegen zijn eerezetel, terwijl hij opsprong en zijn biezen pakte met eene gezwindheid die verrassend was, de chirurgische operatie welke hij pas had ondergaan in aanmerking nemende.

"Kijk hier, Piet," voegde Jack mij toe, "jij had den kerel niet zonder straf moeten laten loopen. Het is nog niet te laat. Indien ik dadelijk een konstabel afzend, zou hij nog kunnen gesnapt worden, want met zulk een been kan hij niet op den duur al te snel gaan." Doch ik weigerde, zelfs het minste te doen om mijn braven Kaffer te laten vangen. Ik had vast besloten dat zelfs hij, niet meer dan ik kon helpen, zou lijden ten gevolge van mijn goed geluk.

Ik ging weder aan 't werk. De "claim" bleek nu een allerbeste te zijn. Voor dat ik van de velden vertrok had ik genoeg diamanten gevonden om mij in staat te stellen met trots de ouderlijke woning te naderen.

Nu nog denk ik weleens aan 's mans kuit als een koddige bergplaats voor edelgesteenten.

~~~~~~~~~~~~~~~~~~
~~~~~~~~~~~~~~~~~~

De Moeder in het Doodenhuis.

[EENE WARE GEBEURTENIS.]

Nog naauwlijks was het bloempje ontloken:
Zes jaren pas was 't wichtjen oud,—
Daar wordt de stengel afgebroken!
Daar ligt het, levenloos en koud!
Wanhopend staart de droeve moeder
Op 't lijkje van haar dierbaar kind.
Waarom, waarom eischt de Albehoeder
Dat kostlijk pand, zoo teêr bemind?
Dra rust het in den schoot der aarde;
Dra vraagt het onverbidlijk graf
Haar 't overschot van zooveel waarde,
Haar 't overschot der lievlinge af.
Nog ééns wil zij haar kindje tooijen,
En kleeden 't in zijn laatste kleed,
En rozen wil ze in 't kistje strooijen,
Schoon 't hart haar breekt, bij 't bitter leed.
De dragers hebben 't weggedragen,
En 't neergezet in 't *Doodenhuis:* *
Daar staat het lijkje twee paar dagen,
En dan, dan wordt een leemen kluis
Ter woonplaats aan haar kind gegeven,
Tot dat de grootsche dag genaakt,
Waarop de Heer van dood en leven
Tot al die sluimeren zegt: "Ontwaakt!"

Twee dagen zijn voorbij gevlogen,
Hoe angstig heeft zij 't kind bespied;
Maar ach! geloken blijven de oogen,
En 't lief gelaat beweegt zich niet.

* Op sommige plaatsen worden de lijken verscheidene dagen boven aarde gehouden, ten einde het schijndood-begraven te voorkomen.

De derde nacht neigt reeds ten morgen:
  Haar liefde is nog niet wakensmoe;
Maar slaap verwint de moederzorgen,
  En drukt haar weenende oogen toe.
Nu droomt zij van heur blij voorleden,
  Dat zooveel vreugde en zegen bood.
Zij leidt der lievlinge eerste schreden,
  Die vrolijk dartelt aan haar schoot;
Weer heeft ze, in stamelende toonen,
  Die zorg en smart en leed beloonen,
Voor 't eerst den moedernaam gehoord.
  Haar zwelt de borst van zoete weelde:
Dat "Moeder! Moeder!" dat haar streelde,
  Klinkt in haar droom gestadig voort.
Haar koortsig sluimren spoedt ten ende,
  't Bewustzijn keert van haar ellende,
Na korte vreugd, de bittre smart,
  Die knaagt aan 't bloedend moederhart.
Mijn God! bedriegen haar heure ooren?
  Nog blijft zij 't "Moeder! Moeder!" hooren....
Zij rijst, zij ziet haar dierbaar kind,
  Dat van de bloemen die zij strooide,
Waarmeê zij 't lieve lijkje tooide,
  Al spelende zich kransjes windt!....

Zij drukt haar lievlinge in haar armen;
  En 't innig, vurig dankgebed
Rijst tot den Vader van erbarmen,
  Die heeft geholpen en gered.

De nacht vloog heen; om 't lief gezigtje
Van 't weer ontwaakt, herboren wichtje
  Speelt rozengloed in 't morgenrood.
Dat kind, te midden van zijn bloemen,
  Dat kind, herrezen uit den dood,
Die moedervreugde, niet te noemen,
  Voor de arme menschentaal te groot;
't Is als een beeld van 't zoet ontwaken,
  Dat eens den sterveling verwacht,
Wanneer Gods hand de boei zal slaken,
  Als 't licht dringt in der graven nacht.

Voorwaarts! met die hoop in 't harte:
Voorwaarts! op uw donkre baan!
Eens heeft alle zorg en smarte,
Eens—de nacht des doods gedaan!
't Wachtwoord voor wie treurt of schreit,
't Wachtwoord is: *Onsterflijkheid!*

VAN DAM v. ISSELT.

Bibliographie.

(Vervolg).

De oudste sterrekundigen door de Grieken genoemd, zijn geweest de twee vermaarde broeders, Atlas en Prometheus, tijdgenooten van Mozes.

Van den eerste zeiden zij dat hij den hemel op zijne schouderen droeg. Ovidius spreekt van een tijd toen de hemel nog niet op Atlas' schouders steunde. Homerus zingt van "dien Atlas die veel wist, en in den oceaan de diepten kende, en ook gewoon was te onderschragen, de lange zuilen die den grooten hemel dragen, en de aarde die hij heeft op zijne schouders staan." 't Is zeker dat hij, die zich in Mauritanien onthield, op dien berg (die naar hem nog het Atlantisch gebergte, gelijk ook de Spaansche zee daaromtrent nog, de Atlantische genaamd wordt) als een groote starrekundige den loop des hemels, en de beweging der bekende starren, met zulken ernst, en uitspanning der zinnen, waargenomen heeft, dat hij als den ganschen hemel scheen op zich te laden. Naar hem noemden de ouden de Hesperides (zekere eilanden in de Atlantische Zee, door sommigen voor de Zoute, doch door anderen voor de Canarische eilanden gehouden) Atlas boomgaard, die gulden vruchten droeg. In zijne 'Herschepping' zegt Ovidius, "men zag hier bladen aan 't geboomt in gulden hoven, Ook boomgaarden, die hem het gouden ooft beloven."

Even zoo is het ook met zijn broeder Prometheus geweest, die beschreven wordt als vast gehecht te zijn aan den berg Caucasus, terwijl zijn hart van een gier verscheurd werd,

waardoor men wilde te kennen geven dat ook hij, als een groote starrekundige, op dien berg den loop der starren met zulke naarstigheid en inspanning van krachten en zinnen waarnam, dat hij daarvan niet was af te brengen, en zijn hart als aan dien berg scheen vastgenageld te zijn, ja! dat hij door de zucht tot het navorschen van de beweging dezer hemelligchamen als verscheurd werd.

Maar daar hij door deze onafscheidbare geheehtheid aan de studie der starrekunde zeer veel licht voor zichzelf en zijne tijdgenooten ontving, zoo sprak men ook van hem verder in dichterlijke taal en zeide dat hij den goden het vuur van den hemel ontstolen, en hetzelve op aarde gebragt, of wel, dat hij op den raad van Minerva, den hemel beklommen, en het vuur van de raderen van den zonnewagen ontleend heeft; al 't welke niet anders dan zijne gevondene starrekunde op het krachtigste uitdrukken wil.

Beiden leefden omtrent het jaar der wereld 2452.

't Is echter niet waarschijnlijk dat zij de eerste waren, hoewel Clemens de Alexandryner van Atlas zegt dat hij die kunst in Lybiën eerst uitvond. Men moet ook Eolus nevens hen plaatsen, die, als een groote sterrekundige, uit de beweging van het zwerk de winden voorzeide; terwijl de Babyloniërs en Chaldeërs van oudsher boven alle andere volken als groote starrekundigen vermaard waren.

Zoroaster, Osthanes en de verdere Magiers of wijzen van Perzië, waren mede vermaarde starrekundigen, en hoewel de Babyloniërs ze roemen als de eerste uitvinders dezer wetenschap, komt eigenlijk die roem den Perzen toe, daar Osthanes een Perziaan en Zoroaster een Bactriaan is geweest.

Onder de oude starrekundigen munt mede uit Nicepsos, koning van Sait, het lager deel van Egypte. Paulinus zegt van hem; "Nicepsos die wel eer 't verborgene den wijzen, schoon ijdel, als iets groots gewoon was aan te prijzen." Hij bragt aan het licht alles dat Mercurius de eerste en tweede eertijds uitgevonden en in de vertrekken en kooren der tempels tot dien tijd toe verborgen gehouden hadden, en men wil dat hij openbare lessen over de starrekunde zelfs aan de Magier's van Babylon of eigenlijk die van Perzië gegeven heeft, want toen Cambyses Egypte beoorloogde werden door dien Vorst alle zijne boeken en schriften over de starrekunde naar Perzië overgebragt waardoor in dat land een groot licht over die wetenschap is opgegaan.

Volgens Strabo komt de eer toe boven allen en enkel aan de Pheniciërs.

Josephus verhaalt dat Abraham, die in het jaar der wereld 2020 leefde, niet alleen een groote starrekundige geweest is, maar dat hij die kunst ook aan anderen, en wel eerst de Chaldeërs en later de Egyptenaars heeft onderwezen. "Door hem zijn die wetenschappen (de Tel- en Sterrekunde) van de Chaldeërs tot de Egyptenaars, en van hen tot de Grieken overgegaan."

Indien dit waar is, zoo ziet men niet alleen dat hij *in tijd* veel ouder is dan alle de gemelde uitvinders; maar ook dat zoo wel de Chaldeërs als de Feniciërs en Egyptenaren allen die wetenschap aan hem te danken hebben.

Het is waarschijnlijk dat, gelijk de Hebreën de oudste scheepsbouwers, zij ook alzoo de oudste starrekundigen zijn. In Genesis zegt God tot Abraham, "Zie nu op naar den hemel en tel de starren," terwijl in het boek Job dikwijls van de hemelligchamen wordt melding gemaakt: bijvoorbeeld in het 9de hoofdstuk spreekt Job van God "die den wagen maakt, den Orion en het zevengostarnte, en de binnenkameren van het Zuiden" en in het 38ste vraagt de Heer aan Job "kunt gij de lieflijkheden van het zevengestarnte binden, of de strengen des Orions los maken? Kunt gij den Mazzaroth voortbrengen in zijnen tijd en den wagen met zijne kinderen leiden?"

Uitdrukkingen als deze laten den indruk op den oordeelkundigen lezer dat de Hebreën en Arabiers, veeleer dan andere volken, de starren en haren loop waargenomen en gekend hebben.

Na deze, schijnen de Babyloniërs en Perzen het naaste bij te komen, van welke de Egyptenaars en Grieken nader licht schijnen bekomen te hebben.

Plinius verhaalt dat het beeld van Berosus een vergulden tong had, omdat hij, zoo men wil, de Grieken die kunst eerst geleerd heeft.

Onder de Egyptenaren heeft ook de groote Koning Sesostris als een voornaam starrekundige uitgemunt. Hij die gansch Azië overwon, bragt eene vloot van 400 lange schepen in de Roode Zee, niet om te handelen ('t geen de Egyptenaren eerst lang daarna deden), maar om andere landen te overheerschen. Volgens *Strabo* doorliep hij gansch Ethiopië; overal waar hij zijne overwinnende

wapenen bragt, rigtte hij niet alleen een kolom op, maar, zoo als Eustathius meldt, ook nette tafelen van zijne reizen, en van de strekking der overwonnen landen, makende, 't geen wel zonder grondige star- en landkunde niet wel geschieden kon, behalve dat hij daardoor ook den Egyptenaren verder aanleiding gaf tot die en andere wetenschappen. Immers volgens Herodotus, zijn deze tafelen lang daarna bij de Scythen en Colchers,—volken die hij ook overwonnen, en aan welke hij dezelve medegedeeld had—bewaard gevonden.

Zoodanige Astronomische tafelen heeft ook Democritus (zie Diogenes Laertius) die in het jaar der schepping 3,490 leefde, allereerst voor verscheidene jaren, met aanwijzing van de eklipsen, en van den op- en ondergang der starren, gemaakt; waarna dan de oudste waarnemingen der Grieken omtrent de bewegingen der starren, die van Calisthenes, een leerling van Aristoteles zijn, die ze op zijn bevel van Babylon naar Griekenland overzond, en van welke Hipparchus, die groote starrekundige, die in het jaar der schepping 3,790 leefde, en meer anderen na hem, zich met veel vrucht bediend hebben.

Gelijk nu de ouden alleen kennis van deze weinige starren, en daardoor ter zee weinig zekerheid in 't stellen van hunne koersen gehad hebben, vermits zij, niet de minste kennis van 't kompas hadden, zoo kan men zeer ligt begrijpen, in hoe groot een gevaar, en van hoe billijke vreeze zij zich bezet gevonden hebben, als zij, voornamelijk door storm en duister wêer, wat van den wal afgeraakt, die van hun nog bekende starren niet meer zagen, en dus op Gods genade, onder het gebulder der woedende winden en ten hemel stijgende golven, met de uiterste onzekerheid en angst, zonder eens te weten, waar zij belanden zouden, maar henen dreven. Deze groote onzekerheid in het zeilen of roeijen ter zee, en al dit sidderen en beven voor de zeevaart en het bulderen der winden, waarvan men bij de ouden eest, heeft echter niet kunnen beletten, dat verscheidene volken zich daartoe gezet, het geheel en al op de zeevaart aangelegd, zich daardoor zeer beroemd, en hun vaderland zoo door den koophandel, dien zij sterk daarbij voortzetten, als door 't ontdekken en veroveren van veel landen, bloeijend en magtig gemaakt hebben.

Die van den stam Zebulon (Gen. 49 : 13) die zich aan

de haven der zee onthielden; gelijk ook die van Dan en Aser (Rigt. 5 : 17) die zich op hunne schepen onthielden, schijnen de oudste zee- en kooplieden geweest te zijn.

Sommigen houden de Cretensers voor de oudste en stoutste zeehelden, en dat zij daardoor het meesterschap van de Middellandsche Zee een geruimen tijd gehad hebben.

Dat de Focenzers, die verondersteld worden Marseille te hebben gebouwd, en vooral ook de Atheners, mede magtig ter zee geweest zijn, kan afgeleid worden van hunne vloot van 378 schepen, welke die van Xerxes bij Artemisium versloeg; en tegen die van Sparta bragten zij over 400 in zee.

Van ouds waren ook de Pyrrheners ter zee vermaard, waarvan de gansche Italische Zee naar hen, de Pyrrheensche genaamd is. De Liburniers, een volk van Illyrien, dat Ionië en vele eilanden in de Egeische Zee veroverde, hebbèn zich daardoor mede beroemd gemaakt, en zelfs ook een zekeren vorm van schepen nagelaten, naar hen Liburnisch genaamd.

De Rhodiers waren mede op de zeevaart bijzonder afgerigt, en hadden in de Middellandsche Zee een grooten naam verkregen; gelijk ook die van Paphos, van welke Homerus in het eerste boek van zijn Odyssea als van wakkere zeehelden spreekt, als hij daar van Mentes, Anchilaus zoon, zegt: "'k Ben Mentes, en de zoon van een die wordt genaamd Anchilaus, een vorst in kennis uitgelezen; 'k gebied met oppermagt de Paphiers, geprezen om hunnen vaarlust en vóór anderen befaamd."

Dus roemde hij, als ervarene zeekundigen, ook dikwijls de Pheaciers, die hij in 't 13de boek van zijn Odyssea niet alleen de doorluchtige of beroemde Pheaciers noemt, en op eene andere plaats wegens hunne schoone schepen prijst, maar ook de riemzuchtige of tot de zeevaart geneigde Pheaciers. Zij zijn volgens hem "Pheaciers, gewoon den langen riem ter zee te voeren, en beroemd de zeevaart wel te kennen."

Hij spreekt ook van hen als groote kennis hebbende van masten, riemen en 't geen verder tot de schepen behoort; en laat hij door Alcinone tot Ulysses van hen zeggen als de beste in hunne schepen of scheepvaart, ze roemende als alle anderen overtreffende in de zeevaart of zeekunde. Ook roemt hij een zekeren Phrontis als een

zeer ervaren zeeman. "Hem die weleer het roer van 't vaartuig, wel bezeild, plagt in zijn stoute vuist weergadeloos te roeren, dien Phrontis die de vlag zeeghaftig plagt te voeren, ver boven al, wat ooit de gronden heeft gepeild."

Maar gelijk de Feniciers in hunnen bloei, al de volken der aarde in de kennis der reken-, starrekunde en scheepvaart verre te boven gingen, alzoo hebben zij ook alle andere volken in het voortzetten van den koophandel, en dus mede in het ontdekken, veroveren, en vooral in het bevolken van vreemde landen zeer verre overtroffen, vermits het bestek van alle anderen zich gemeenlijk binnen, en dat der Feniciers, zich verre buiten de Middellandsche Zee uitstrekte.

Volgens de oudste bewijzen schijnt de handel van slaven, dat is van geroofde of verarmde menschen, en van reukwerken, specerijen en diergelijke goederen, de oudste koophandel te zijn. In Gen: 17 leest men van gekochten met geld in Abrahams huisgezin.

Dat dit ook bij andere volken van ouds mede in de volgende tijden bekend was, ziet men duidelijk in Genesis 37, alwaar verhaald wordt, dat de Ismaelieten of Midianieten, reizende naar Egypte met specerijen, balsem en mirre, Jozef van zijne broeders kochten, en kort daarna wederom aan Potifar verkochten. Een duidelijk bewijs voor de oudheid van den handel, zoowel in slaven als in specerijen, reukwerken, enz., onder de oosterlingen.

Dus kwamen sommigen door armoede, anderen, zooals Jozef, door geweld, en anderen door veroveringen te land, bij voorval van oorlog, maar ook velen door roovers ter zee, tot slavernij te vervallen.

Homerus zegt dan ook in het 14de boek van zijn Odyssea dat "het eerste ambacht der menschen het zeerooven was." En in zijn 8de boek laat hij *Nestor* aldus spreken: "Wat zijt gij toch voor liên, Mijn vrienden en gezellen, Van waar toch komt gij hier zoo loopen uit de zee? Is 't om den handel ook, of dwaalt gij van de reê, gelijk de roovers doen die andere menschen kwellen?"

Op eene andere plaats zegt hij, "Mijn vriend, die mij weer aan de rampen doet gedenken, Die rampen, die wij daar, beroemd door dapperheid, uitstonden bij dat volk, en door Achil geleid, uitzagen naar den roof, om anderen te krenken."

In zijn 14de boek spreekt hij van de moeder van Eumeus, welke een Fenicier listig mede naar Fenicien, en, nà een jaar verblijf, van daar ter zee naar Libyen vervoerde, om haar daar tot een hoogen prijs te verkoopen. "Opdat hij mij aldaar ten diensten mogt verkoopen."

In zijn 15de boek spreekt hij van "de Tafiers die mij als roovers dus vervoerden."

In het 13de boek spreekt Ulysses andermaal van de Feniciers als van zeeroovers; "Ten eersten, en zoo ras het maar gelegen kwam, ben ik in 't schip gegaan, en heb met ernst gebeden, 't Fenicisch volk, beroemd door oppermogendheden, 't geen van den roof, zoo veel hen luste, van mij nam."

In het 4de boek toont hij duidelijk aan dat de slaven ook een gedeelte van de goederen, die de Grieken al van ouds hadden, en die zij, òf door hun zeerooven, òf ook wel in den oorlog bekwamen, geweest zijn. Hij laat Penelope aldus spreken, "Dat eens een knecht met haast zou roepen, op mijn last, Den ouden Dolnis, mijn slaaf, die mij gegeven wierd van mijnen Vader, toen ik ging om hier te leven: Een die mijn tuin bewaart, en op mijn boomen past."

In het 4de boek zegt hij van Menelaus en van zijns zoon's huwelijk: "Zijn zoon geboren in zijn hoogen ouderdom, uit een slavinne, Megapenthes, een der helden; In sterkte zeer beroemd, en waardig hem te melden, Gaf hij ten huwelijk, 't kroost van Alector, om met haar te paren."

Thucydides zegt ook dat de Feniciers en Cariers gewoon waren op zee te rooven; doch men moet hiernevens ook weten, dat het zeerooven voor de Grieksche eilanders in die eerste tijden noch oneerlijk, noch schandelijk was. Eene zaak door Thucydides bevestigd, hoewel het na dat hun Staat op vasten voet gesteld was, schande werd.

Buiten den menschen- of slavenhandel schijnt die in koper en ijzer een van de oudste te wezen.

In den koperhandel waren de Feniciers zeer vermaard; maar aangezien de Sidoniers, Tyriers en Karthagers, al te zamen Feniciers van oorsprong waren, en in het algemeen dien naam droegen, zoo moeten wij duidelijkheidshalve hier zeggen dat de Sidoniers de oudste, doch de Tyriers en de Karthagers de magtigsten ter zee en ook de grootsten, zoo in den koophandel, als in het ontdekken en bevolken van landen geweest zijn.

De Sidoniers waren eigenlijk Kanaänieten, en hoewel afstammelingen van Kanaän, zich echter nooit naar hun, maar

naar Sidon,—Sidoniers—en ook wel Syriers, Assyriers, Syro-Feniciers, doch meest Feniciers lieten noemen. Dezen naam ontvingen zij van de Grieken van wege de menigte hunner palmboomen, daar het Grieksch woord phoinix (phoenix) een palmboom beteekent. Zeer onjuist zegt Strabo dat zij naar de Roode Zee genoemd werden, omdat zij daar van daan kwamen.

Waarschijnlijk wilden zij zich geen Kanaänieten noemen van wege den vloek over Kanaän uitgesproken, en om den haat te ontgaan, waarin zij onder zulken naam onder de Israëlieten zouden gebukt gaan. Om dezen naam waren de Israëlieten gewoon ze gestadig te beoorlogen,. en indien overwonnen, te dooden of tot slavernij te vernederen.

Hun voorvader Kanaän was dezelfde die door de heidenen Mercurius genoemd werd, den god der kooplieden, van het Latijnsch *a Mercibus,* dat is *van de koopwaren.* In het Hebreeuwsch beteekent Kanaän ook een koopman, en zoo komt de overzetting van dit woord voor in Hosea 12 v. 6 en Ezechiel 17 v. 4.

De stad Sidon, naar Sidon, Kanaän's oudsten zoon, genaamd, volgens Genesis 10, was veel ouder dan Tyrus.

Homerus weet niets van Tyrus, maar spreekt zeer veel van de Sidoniers als groote kooplieden en kunstenaars en zeehelden. In Jesaja wordt Tyrus met nadruk Sidon's dochter genoemd, en in Jozua wordt het beschreven als het groote Sidon, zonder dat men ten dien tijde bijna iets van Tyrus leest. Hetgeen in Jozua 19 v. 29 en 35, en 2 Sam. 24 v. 7 voorkomt, moet niet verstaan worden als een verhaal van zaken in Jozua's tijd, toen Tyrus nog niet bestond, maar in den tijd van den schrijver dier teksten, die leefde toen die stad reeds bemuurd was; ook kan men hier Ezechiel 26 v. 4 vergelijken.

Ook stelt Strabo Sidon in rang vóór Tyrus, en spreekt hij van de Sydoniers als de uitvinders van de star- en rekenkunde. Sommigen zijn van gevoelen dat Sidon, door den koning van Askalon veroverd zijnde, verlaten is geworden, maar dat omtrent 40 jaren vóór Trojes verovering of 240 jaren vóor den Tempelbouw, of wel, in 't midden van den regeertijd der Rigteren, zij Tyrus gebouwd hebben.

Op verschillende wijzen blijkt het dat de Sidoniers van oudsher koophandel in koper dreven. In Deut. 33 v. 24 en 25 wordt van Aser gezegd dat hij over ijzer en koper treden zou.

Niet alleen lag Aser naast Sidon, maar Sidon zelve behoorde eigenlijk mede onder het deel van dien stam, die haar echter volgens Rigteron 1 v. 31 nooit bezeten, noch de inwoners verdreven heeft.

Ook Homerus spreekt van den handel der Sidoniers in koper, want de moeder van Eumeus zegt in 't 15de boek der Odyssea: "'k Ben een Sidonische, naar Sidon zoo genaamd, die door haar overvloed van koper is befaamd."

Ook zegt dezelfde dichter in 't 4de boek dat de Sidoniers in 't maken van fraaije kunsten uitstaken, daar hij ze prijst over hun vernuft in het maken van een zilveren drinkkan, dat alle werk van dien aard te boven ging en waarvan Menelaus tot Telemachus zegt: "'t Was een geschenk weleer hem door den vorst gegeven, Van Sidons edel van geslacht, en hoog verheven."

In het 23ste boek van den Ilias maakt Homerus melding van een diergelijken drinkkan ook door de vernuftige Sidoniers gemaakt. Ook wordt Sidon over deszelfs wapenhandel en verstand om het hout op den regten tijd te kappen in 1 Koningen 5 v. 6, en over deszelfs uitvinding van het glas, door *Plinius*, gelijk ook over meer andere dingen geprezen, daar hij zegt dat "Sidon door veel glaswinkels vermaard, en de uitvindster van spiegels was." Strabo roemt haar "als eene stad, waarin het glaszand, tusschen Ptolemais en Tyrus gevonden, alleen gesmolten werd."

Van hare sterrekunde zegt Ovidius: "Wie wist toen van de twee zoo nut bekende beeren, waarvan de kleine de Sidoniers vooral gediend heeft, om den koers te zetten, als de wal niet meer te zien was, en om onheil af te keeren."

Menelaus, zijne reizen aan Telemachus verhalende (Odys.), zegt dat de Sidoniers met allerlei volkeren handelden, "'k heb de Ethiopiers en Sidoniers gezien, de Erembers, en met hen veel andre vreemde liên?"

Van hunne scheepvaart en koophandel zegt Dionysius Phrig: "die eerst met schepen zich in volle zee begaven, en om den handel eerst verzeilden uit de haven."

Strabo spreekt van hen als meesters in de grootste kunsten der wereld, en vooral in de Tel-, Ster- en Scheepskunde.

Euripides spreekt van een snel bezeilde boot en schoon Sidonisch schip, en op eene andere plaats in hetzelfde treurspel (Helena) van het Sidonisch schip, 't bezeildste

dat van de werf is gehaald. Daarom was het wapen of devies der Sidoniers een roer, dat in hunne gedenkpenningen klaar te zien is. (Zie het 3de deel van Reland's Palestina.)

Om deze hunne scheepskunde werden zij van Homerus, *Nausiklutoi*, dat is, vermaard door hunne schepen, genoemd. En door Athenoeus *Balattokratòuntes* of magtigen ter zee.

Herodotus zegt dat Artemisia, Koningin van Cariën, aan Xerxes vijf schepen, wel van krijgsknechten voorzien, en naast de Sidonische de uitstekendste, verschafte.

Verder zegt hij dat Xerxes, genegen zijnde om zijn vloot te monsteren, op een Sidonisch schip klom, en onder een gouden pavilioen zittende (een blijk van de heerlijkheid der Sidonische schepen), naar jeder schip der vloot vroeg, ook dat hij begeerig zijnde om den mond van de vliet Peneus te bezigtigen, op een Sidonisch schip klom, gelijk hij altijd, als hij iets dergelijks verrigten wilde, gewoon was te doen. Alle deze voorbeelden toonen duidelijk aan dat de Sidonische voortreffelijker waren dan alle andere. Maar hoe groot en beroemd ook de Sidoniers door hunnen koophandel, zee- en sterrekunde waren, schijnen zij zich echter in alle deze dingen binnen de Middellandsche zee bepaald en het nooit zoo ver gebragt te hebben als naderhand de Tyriers en Karthagers het hebben gedaan.

Dat Tyrus in rang vóór Karthago gaat, blijkt omdat Karthago een Tyrische volksplanting was en volgens Appianus, gesticht 50 jaren na de verovering van Troje. Dit erkenden de inwoners dan ook door het zenden van jaarlijksche tienden naar Tyrus, die in Jesaja 23 een zeer oude stad genoemd wordt.

Dat er ook een oud en nieuw Tyrus geweest zij, het eene door Sidon gebouwd en door Nebukadnezar verwoest, het ander door Agenor gesticht en door Alexander den Groote verwoest, is eene bekende zaak. In Salmanassers tijd schijnen beiden nog te gelijk in wezen te zijn geweest, zoo dat het verval van het oude geen oorzaak van 't bouwen van het nieuwe Tyrus, zooals sommigen meenen, kan geweest zijn. Ook is het opmerkelijk dat Homerus die niet veel ouder dan Salmanasser was, geen van beiden schijnt gekend te hebben.

Dat het oude Tyrus, Sion's dochter, eene stad op den vasten wal gelegen, zeer magtig ter zee, en in den koophandel was, blijkt duidelijk uit Ezechiel 26 en 27, en Amos 1.

Volgens Josephus handelden zij zeer sterk op het oosten en het westen, op Perzie, Lydie, Arvad, Javan, Thubal, Mesech, Togarma, Dedan, Syrie, (en vooral Damascus) Dan, Arabie, Saba, Raema, Kedar, Haran, Canne en Eden.

De waren, waarin zij handelden, waren goud, zilver, lood, tin, koper, paarden, wagens, harnassen en alle ammunitie van oorlog. Zij handelden ook in ivoor, ebbenhout en robijnen, en vooral in dat vermaard en tweemaal geverwde purper, in tapijten, zijde, kristal, tarwe, honig, mastig, wijn, kostelijke wol, ijzerwerk, kassia, kalmus, fijn laken, schapen, rammen, bokken, in allerlei specerijen, in gestikte lakenen, in edelgesteenten, parelen, in allerlei kostelijke kleederen, die in cederen kisten bewaard, en zoo ter markt gebragt werden. (Zie Ezechiel 27 : 24.) Behalven dat zij ook sterk in visch handelden.

Hierdoor werden zij zeer trotsch en moedig, zoodat hunne kooplieden vorsten, en hunne kramers de heerlijkste in den lande wierden. (Zie Jesaja 23 v. 8).

Hunne riemen maakten zij van de eiken van Basan, en de roeibanken bekleedden zij met ivoor, hunne schepen pronkten met gestikte Egyptische zeilen, en de dekselen met hemelsblaauw en purper uit de eilanden van Elisa (Ezechiel 27 v. 6, 7), waardoor hun Koning zoo trotsch werd, dat hij, zijn hart verheffende, zeide, "Ik ben God, en ik zit op Gods troon, midden op de zee."

Hierop zinspeelt zelfs ook de naam van Hercules, die een Fenicisch woord is, met een Griekschen uitgang, en, volgens vele geleerden, niet anders dan een koopman of handelaar beteekent.

Tot al dezen handel was de stad uitnemend wel gelegen, als zijnde aan de ingangen en met hare landpalen in 't midden der zee, alwaar zij met hare verhevene huizen en hooge torens praalde, waarvan Ezechiel (27 v. 4) spreekt en ook Propertius zinspeelt : "Het trotsche Tyrus dat het eerst de zee dorst bouwen, kan van zijn torens 't nat der woeste zee beschouwen."

Deze stad was wel de dochter van Sidon, maar nu tot zulk eene trotschheid gekomen, dat zij haar eigene moeder

niet meer kende, zoodanig dat de Sidoniërs, en die van Arvad, nu *hare* roeijers geworden waren. (Ezechiel 27 v. 8).

Men moet echter niet denken dat die scheepsambten bij hen zoo verachtelijk waren, als ze nu wel zijn; want de wijzen in Tyrus achten het eene eere, hare scheppers te zijn (Ezech. 27 v. 8). Daarom dit het aangehaalde enkel om te toonen dat de Sidoniers toen hare onderdanen waren.

Indien wij nu verder het oog op de buitenlandsche ontdekkingen en veroveringen van deze en gene vreemde gewesten, zoo der Sidoniers, als vooral ook van de Tyriers slaan, zoo moeten wij zekerlijk over hunne stoute ondernemingen ter zee, en hunnen grooten handel in allerlei waren, daar op gevolgd, verbaasd staan.

De oudste volkplanting der Feniciers, en wel (zoo 't ons toeschijnt) van de Sidoniers (alzoo Tyrus in dien tijd nog niet bekend was), is die van Kadmus naar Thebe in Boeotie geweest. Ovidius zegt hiervan "Toen sprak held Kadmus, zou de nijd, van 't wreede bron-serpent, misschien een God gewijd, dat ik in ballingschap van Sidon weggedreven, met mijne speer doorstak, en hechtte, daar 't bleef kleven; zou 't zaaijen van 't gebit des holdraaks, vol venijn, in welige akkerklei, ook eenige oorzaak zijn van alle dit verdriet; toen ik van Sidon's palen, Boeotie eerst bezocht, vermoeid van ommedwalen?"

Herodotus spreekt van dezen Kadmus ter plaatse daar hij van Melampus en van Bacchus dienst handelt, even eens als of hij een Tyrier geweest was, doch de verstandigen houden hem met meer regt, voor een Sidonier. Hij, die een Kananeër, en wel een van die Gibeonieten schijnt geweest te zijn, die met Jozua behendig vrede gemaakt had, en aldus in het leven bleef, bragt ook allereerst de letteren van zijn land, en ook veel van zijne landtaal in Griekenland, en gelijk veel Fenicische en Karthagische woorden niet anders dan zuiver Hebreeuwsche, maar een weinig verdraaid waren, alzoo zijn ook vele derzelve, bijna geheel en al, zelfs nog nu in de Grieksche taal te vinden.

Het eerste bewijst Hieronymus in zijne uitlegging over Jeremias 5 v. 25. En Augustinus over Psalm 136. Men ziet dit ook in het Fenicisch woord Nachas, dat bij beide die volkeren (de Hebreers en Feniciers), eene slang beteekent. Wat het Grieksch betreft, men ziet dit in 't woord *Delphe*, die vermaarde orakelplaats, van 't Fenicisch

woord Dolphyn, een profeet beteekenende, gelijk dat weder van het Hebreeuwsch woord Dalaph, dat "*druppen,*" of "*nederdalen* als *druppelen*" beteekent, en dus bij gelijkenis ook '*voorzeggen*'. Wie ziet niet dat het Grieksche woord geënna, en 't Latijnsch *gehenna*, de 'hel' beteekenende, van 't Hebreeuwsch 'gehinnom,' of 'het dal Hinnoms,' afstamt? Dus wordt ook het woord '*Kabeiroi*' van 't Hebreeuwsch *cabar* zwaar, talrijk; *python* een draak, van '*pehten,*' (een *kleine slang*), '*Arees,*' 'mars' beteekenende, van *haras* ('bederven of afbreken'), *heelios*, (de zon) van 't Hebreeuwsch '*gneljoon*' of '*Eljoon*' (de verhevene of hooge) en *Saturnus* van '*Sathar*' (hij heeft zich verborgen), even eens als *Latium*, van *latere* (verborgen zijn) en *Janus* van *jajin* (als of men *jainus* zeide) *wijn* beteekenende, afgeleid.

Men kan dit ook verder bij Plautus in zijn *Poenulus* zien, alwaar vele Karthaagsche woorden, die zeer wel naar Hebreeuwsche gelijken (hoewel met veel onderscheid hier en daar) voorkomen; gelijk dat in Matth. 15 v. 22 ook te zien is, waar van een Kanaaneesche vrouw gesproken wordt, die in Marcus 7 v. 26 als een Syrofenicische beschreven is, gelijk ook de koningen van Kanaän, bij Jozua vermeld, door de zeventig overzetters gemeenlijk koningen van Fenecie genaamd worden; ja! de naam van Herkules, dien zij als eenen God eerden, wil men dat het niet anders is dan het Fenicisch *heir-col*, dat is, *hij heeft alles verlicht*, of wel volgens anderen het Fenicisch *harokel*, dat men wel zegt, maar even zoo sterk bewijst, als dat die naam (zoo men mede uit Ezechiel 23 zegt te blijken) een koopman beteekent.

Wat is ook hun Melicarthus, de zoon van Ino, en neef van Kadmus, anders dan een woord, van 't Hebreeuwsch *Melech* (een koning) en *Kartha* (eene stad) te samen gesteld, en dat dan niet anders dan *des konings stad* beteekent!

De gansche fabel van Kadmus, en het verslaan van dien draak of slang, door de heidenen verdacht, en bij *Ovidius* in de pas aangehaalde plaats te zien, vindt zeer klaar haren grond in 't Hebreeuwsch of Syrisch woord *hevi*, hetgeen *eene slang* beteekent, en dus aan de Hevieten ontleend schijnt, hoewel hij eigenlijk niet een Heviet (te weten van diegenen die bij den berg Hermon woonden, en nevens de Amorrheen van Jozua verslagen zijn) maar van die lieden waren, die door Jozua voor vreemdelingen aangezien, daarop in vrede aangenomen en voor Gibeonieten gehouden waren.

Hij schijnt ook naar anderer gedachten een Vorst of Nazaat der Kadmonieten geweest te zijn, die omtrent den berg Hermon woonden, en van welke men in Genesis 15 v. 19 leest. Daarom dat men denkt dat de Grieken van deze Kadmonieten hunnen Kadmus, en van den berg Hermon, zijne vrouw Harmonie, te samen geflanst hebben.

Gezellig Tijdverdrijf.

No. 55.—SEPTEMBER 1884.

PAARDENSPRONG.

Ingezonden door J. H. te Oudtshoorn

		AAN*	eer	ge	preekt	*ne*	zegt	of	spreekt		
		luid	of	STET	denk	slot	of	GE	gij		
tot	zeng'	gij	IK	het	zingt	weet	preek	gij	zin	DE	lied
schrijft	en	hart	wat	kruit	maar	uit	hou	wat	uw	leen	der
of	spre	DER	spreek	recht	u	geef	wat	de	zon	uw	licht
snoer	of	bol	zijn	EEN	zoo	zot	mer	steek	ver	doet	al
ken	ried'	zoo	biedt	den	nim	als	wrijft	ont	dwaas	brengt	toest
dicht	be	snuit	uw	niet	den	zwicht	nooit	schiet	op	wat	of
van	dringt	maar	het	ge	rake	om	sticht	hij	war	uw	moed
leefd	maar	streek	zeg	vrij	een	plicht	een	wischt	ge	broedt	kop
		der	zoo	gij	krach	een	een	waar	zij		
		wat	kort	hoofd	gij	meent	tig	rein	wig		

* eerste woord.

☞ De antwoorden van de vraagstukken Julij, Augustus en September, of zooveel men vinden kon, worden nu ingewacht tot 1 November 1884.—Twee prijzen naar verdiensten.

Verslag van oplossingen voor April, Mei en Junij.

No. 50.—*April.*

a) Wellington.

b)	1. A bimelech	Gen. 26 : 1.
	2. M oria	Gen. 22 : 2.
	3. B ernice	Hand. 25 : 13.
	4. U zza	2 Sam. 6 : 3.
	5. L evi	Gen. 29 : 34.
	6. A biam	1 Kon. 14 : 31.
	7. T hamar	Gen. 38 : 11.
	8. O g	Deut. 3 : 11.
	9. R achel	Gen. 30 : 22, enz.
	10. I sboseth	2 Sam. 2 : 8.
	11. A stharoth	Deut. 1 : 4.
	12. E fa	Gen. 25 : 4.
	13. S ihon	Num. 21 : 21.
	14. T hirza	1 Kon. 16 : 17.
	15. H erodias	Matth. 14 : 3.
	16. O mri	1 Kon. 16 : 23.
	17. M anasse	Gen. 41 : 50, 51.
	18. I ri	1 Kron. 7 : 7.
	19. N ahor	Gen. 11 : 23, 25.
	20. U ri	1 Kron. 2 : 20.
	21. M anahaim	Gen. 32 : 1, 2.
	22. V asthi	Esther 1 : 9.
	23. O bed	Ruth 4 : 17.
	24. L amech	Genesis 5 : 28.
	25. U z	Genesis 22 : 20 en 21.
	26. N efthalim	Mattheus 4 : 13.
	27. T hekoa	2 Kronijken 11 : 6.
	28. A biram	Deuter. 32 : 49 en 50.
	29. S ibma	Jeremia 48 : 32.
	30. U ria	2 Samuel 11 : 13.
	31. S ilas	Hand. 15 : 40 en 41.
	32. Q uails	Exodus 16 : 13.
	33. U sur	Exodus 15 : 22.
	34. E bal	Deuter. 11 : 29.
	35. A mnon	I Kronijken 3 : 1.
	36. D emas	II Thimotheus 4 : 10.

37.	E la	I Koningen 16 : 6.
38.	X Alexander	I Thimotheus 1 : 20.
39.	T ubal	Genesis 10 : 2.
40.	R ezin	II Koningen 15 : 37.
41.	E lam	Genesis 10 : 22.
42.	M ara	Ruth 1 : 20.
43.	U ria	II Koningen 16 : 16.
44.	M elchizedek	Genesis 14 : 18.
45.	V espasianus.	
46.	I smael	Genesis 16 : 11.
47.	T ubal-Kain	Genesis 4 : 22.
48.	A rarat	Genesis 8 : 4.
49.	E lifaz	Job 2 : 11.
50.	T harsis	II Kronijken 9 : 21.
51.	E bed-Melech	Jeremia 38 : 7-12.
52.	M ysie	Handelingen 16 : 7.
53.	P uteoli	Hand. 28 : 12 en 13.
54.	U put	Genesis 10 : 6.
55.	S anherib	II Koningen 18 : 13.

Ambulatoria est hominum voluntas usque ad extremum vitae tempus. d. i. Wandelende (hier veranderlijk) is 's menschen wil tot aan zijnen dood toe.

WESTENBERG *ad Institutiones juris Romani Liber II caput ? de Testamentis.*

No. 51.—*Mei.*

a) Celebes.
b) Celebes en Gilolo.
c) Zij die met groote voeten geschapen zijn.
d) Genesis 48 : 22.

No. 52.—JUNIJ.

PAARDENSPRONG-RAADSEL.

De mensch en is hier niet gesteld,
Of om te rennen op het veld,
Of om te woelen in de stad,
Opdat hij veel of lekker at;
God schonk den mensch het aardsche dal
En wat er is, of komen zal,
Maar hij, des Hemels Opperheer,
Die schiep den mensch tot zijner eer.

SLEUTEL.

56	29	38	47	54	31	36	33
39	46	55	30	37	34	53	50
28	57	40	11	48	51	32	35
45	10	27	58	41	12	49	52
20	17	44	9	26	59	42	13
3	64	19	16	43	8	25	60
18	21	2	5	62	23	14	7
1	4	63	22	15	6	61	24

De volgende heeren en dames vereerden ons met hunne antwoorden. Die met * gemerkt, kwamen bij de prijstoekenning in aanking:—

1*. P.Q.R., Pretoria, Zuid Afrikaansche Republiek.
2. O. S. Vermooten, Venterstad, Albert.
3. J. H. Groenewoud, Piquetberg.
4. John Rauche, Fransche Hoek.
5. J. D. Krige, G.zoon, Eerste Rivier, Stellenbosch.
6*. J. P. T. Bernelot Moens, Lokenburg, P.K. Boterkloof.
7. Anna Franklin, Venterstad, Albert.
8. P. A. le Roux, Jr., Prieska.
9. J. Hoek, Oudtshoorn.
10. J. Boshoff Dieperink, Somerset West.
11. M.M.C., Midden Boschjesveld, Robertson.
12. L. F. Nel, Normaal Collegie, Kaapstad.
13. Edward le Roux, Fransche Hoek.
14. M. van Heerden, Ladybrand, O.V.S.
15. Helen de Labat, Worcester.
16. James M. Louw, "Morgenster," Paarl.
17. D. H. Joubert, H.F.zn., Fransche Hoek.
18. Johanna Roux, Vredenburg, Stellenbosch.
19. D. K., Kiebeekskasteel.
20. P. S. Naude, Wilgenrivier, Worcester.
21. Jongej. G. W. Blignaut, Calitzdorp.
22. A. G., Worcester.
23. P. J. van Rooijen, George Stad.
24. Carolina Verschuur, Calitzdorp.

25. J. W. Groenewald, (zonder adres).
26. W. J. van der Merwe, Rietpoort, Ladybrand, O.V.S.

Over het algemeen waren de antwoorden zeer goed, in vele gevallen zelfs boven verwachting; en het spijt ons maar dat wij niet nog een dozijn prijzen uit te deelen hebben. Wil iemand eens een paar extra prijzen uitlooven, het staat hem vrij. Ditmaal zijn de gelukkigen P. Q. R., te Pretoria, Zuid Afrikaansche Republiek, en J. P. T. Bernelot Moens, te Lokenburg, P. K. Boterkraal; aan hen wordt ieder een boekgeschenk per post verzonden, met de beste wenschen van de eigenaars van het *Z. A. Tijdschrift* en de Red. van 't *Gezellig Tijdverdrijf.*

De Boerderij.

"De landbouwer mag niet teren op onderzoekingen van anderen—zelf moet hij de hand aan den ploeg slaan, om te onderzoeken wat wetenschap en ervaring elders aan de hand hebben gedaan, om, soodoende, het beste daarvan op zijne landerijen in toepassing te brengen."

"De landbouw is de eerste van alle kunsten; zonder hem zouden er geene kooplieden, dichters en philosophen zijn; slechts dat is ware rijkdom, wat de aarde voortbrengt."

Hoe gaarne wij ook aan de "Drie Toespraken over Belangen onzer Boeren" er nog twee toegevoegd gezien hadden, t.w.: die van Hoofdregter Reitz over het *Inkuilen van Groenvoeder* en van den heer Salsmann over de *Schapenteelt,* zooals in een No. bereids aangemerkt, verheugt het ons echter dat de Red. van de *Zuid-Afrikaan* de Toespraken van Prof. Hahn en Prof. Fischer in pampletvorm afgedrukt heeft. Wij erkennen met dank de ontvangst van een paar exemplaren. Het is ons onbekend of vele wijnboeren de enkele shilling voor het nuttige boekje over hadden, en der Redaktie alzoo haar onkosten vergoedden; zoo niet dan zouden wij aan de hand willen geven dat de verschillende Takken van Bond en Vereeniging in de wijndistrikten de verspreiding op sich namen. Zeg dat elke Tak een 25 of 50 tal exempl. ontbood en die uit de kas betaalde, men zou dan secretaris van den Tak dan kunnen opdragen ze òf gratis uit te deelen, òf tegen inkoopsprijs aan den man te brengen. Zoodoende zou er een goed werk gedaan en tegelijk aanleiding gegeven worden, dat de inhoud met het pampflet op de vergaderingen besproken werd. Het wordt nu waarlijk tijd dat de Bond en Vereeniging de *politiek* wat laat rusten en zich met mannen-ernst bij het bespreken van de *boerderijbelangen* bepaalt. Treurig toch voorwaar is het gesteld in een land als het onze, dat zoo geschikt is voor den landbouw, in een land dat dieper en dieper in de schuld raakt en waarin elke Parlements-

zitting nieuwe belastingen moeten uitgedacht worden om de renten van de landschuld te kunnen betalen. Alleen het ophelpen van het boerderij-bedrijf kan hierin verbetering brengen. Vandaar ons aanhoudend pleiten—dat tot nogtoe echter te vergeefs was—om een Departement van Landbouw.

Is het niet erg dat een vreemdeling als Prof. Fischer, die pas hier aangekomen is, met een kennersoog in zijn toespraak over Proefstations het volgende moet zeggen: "Ik raad onzen boeren om de officieele opgaven van onzen in- en uitvoer naauwkeurig na te gaan. Zij vertellen een treurige geschiedenis. In 1882 zijn er hier ingevoerd boter ter waarde van £73,674, kaas £44,123, ham £82,798, vleesch £51,607, en graan en meel £400,000; met andere woorden, wij hebben hier voor £582,382 ingevoerd aan waren die men hier even goed had kunnen voortbrengen. Die £582,382 zijn voor ons letterlijk verloren. En hoe staat het met onzen uitvoer? Van diamanten en kopererts, die met landbouw niets te maken hebben, zullen wij thans niet spreken. Buiten wol, huiden en vogelstruisveeren hebben wij bijna niets te vermelden. Wijn voeren wij uit, maar hoe veel? Net genoeg om in sommige landen van Europa als rariteit te gelden. De wijn dien wij hier invoeren bedraagt veel meer dan de weinige gallons die wij uitvoeren. [Hoort het, o wijnboeren die met uwe kelders vol wijn zit en naauwelijks £3 per legger kunt bekomen!] Zoo kan het niet langer gaan. Wordt er steeds meer ingevoerd en minder uitgevoerd, dan moet het gevolg geen voorbijgaande staat van druk, zoo als de tegenwoordige, maar een van voortdurend gebrek en armoede zijn."

Is het niet erg? vragen we nogeens, lettende o.a. op de laatste vergadering van het Kaap de Goede Hoop Landbouwkundig Genootschap, aan een ieder dien het welzijn van land en volk en ook van het nageslacht ter harte gaat, dat er nog zooveel onverschilligheid onder ons heerscht waar de duurste belangen van volkswelvaart op het spel staan. Wat klagen wij dan nog over den toenemenden achteruitgang en over armoede?

Hoe beschamend is het voorbeeld van andere landen! Neem b.v. Australië; hoe ver is dat eiland ons vooruit in alles wat graanbouw, wijnbouw en veeteelt aangaat. Maar men zit er ook niet stil. Lees maar eens de bedrijvigheid op elk gebied. Volg eens de verslagen van de Boerenvereenigingen, de proefnemingen enz. Tot een landbouwrapporteur wordt naar Amerika gezonden om dat land rond te reizen en geregeld verslag te doen van de Amerikaansche boerderijen. Waar er iets te leeren valt heeft men er oog en oor voor. Hier—maar wie weet het niet? Voor alles heeft men tijd en aandacht behalve voor het bevorderen van den landbouw (de enkele ondernemende mannen uitgezonderd). Zal dat zoo blijven? Of moet de druk nog erger wor-

den vóór de boeren het hoofd bij elkander leggen om hunne belangen te bespreken en plannen beramen om aan dien toestand een einde te maken? Mogelijk werken de Nijverheidstentoonstelling die deze maand gehouden en de Duitsche wijnverbeteraar die binnen kort verwacht wordt, als nieuwe prikkels om ons volk en onze regering de oogen te openen. Het is te wenschen!

INKUILEN VAN GROENVOEDER.

Op verschillende plaatsen in Natal, den Vrijstaat en de Kaapkolonie zijn welgeslaagde proefnemingen gedaan met het inkuilen van groenvoeder. De voorlezing van den heer Regter Reitz heeft zeker velen daartoe aangespoord. Wij vermelden dit om anderen te bemoedigen niet te vertragen om ons volk met nieuwe uitvindingen bekend te maken.

VEEZIEKTEN.

(Vervolg).

Vuurziekte, vooral bij beesten; teer aansmeren.

Paapjes bij paarden; neem een span tabak, een lepel zwavel en een lepel terpentijn; kook op twee bekers water tot het één beker is; als het mixtuur koud is geef het in.

Longziekte steekt niet aan zoolang het vee niet met de neuzen bij elkander komt. De een steekt aan van den adem van den ander.

Dikke lever. Geef de kalveren vroeg water, waar goed water is, en laat niet te veel melk drinken; houd ze kort na het waterdrinken op eene koele plaats tot 1 Maart.

Klaauwziekte. Schoonmaken en teer aansmeren. De volgende *inwendige* middelen kan men gebruiken: *a) Schoone teer,* een eetlepel of minder naar ouderdom een schaap ingeven. *b) Bloem van zwavel met zout* is goed om inwendige kwalen uit te drijven, maar moet niet kort vóór of in den winter toegediend worden. *c) MacDugall's preparaat.* Doe een tafelmes-punt in een beker water en geef het schaap een kelkje vol. Dit is ook goed voor de *geilziekte* maar moet alsdan maandelijks herhaald worden. *d) Zout* is ook goed en werkt ook gunstig bij *bloedpens* onder lammeren; geef elk lam vóór het zuigt een mespunt vol zout in.

Uitwendige middelen. 1) *Vloeistof,* 2) *Tabak extraxt,* 3) *Glycerine* en *McDugall's* alles tegen *Klaauwziekte.*

Speenkalveren moet men in de kraal houden tot 's morgens 10 uur en 's avonds inbrengen vóór de daauw valt tot 1 Februarij.

Ontmannen (snijden). September is de beste tijd om kalveren te ontmannen, doch met afgaan der maan. Ook voor paarden is dit de beste maand als de dieren verharen. Later is het soms erg gevaarlijk.

VARIA.

(Uit verschillende Landbouwbladen).

MESTWAARDE VAN PAARDEN-URINE.

Het te Metz verschijnende zondagsblad "Le petit Lorrain" berekent, dat een werkpaard dagelijks 12 kilogrammen urine levert, waarvan 6 kilogram in den stal verzameld zou kunnen worden. In Lotharingen gaat vijf zesde deel van de urine verloren. Volgens den Franschen geleerde Boussingault bevat paarden-urine 2'04 procent stikstof. In 100 kilogrammen tarwe en 248 kilogrammen stroo zijn 2874 kilogrammen stikstof aanwezig. Deze hoeveelheid stikstof levert het paard in den stal in 24 dagen. Twee paarden produceren in 7 maanden en 14 dagen de hoeveelheid stikstof, die noodig is ter bemesting van een hectare tarwegrond.

In een der laatste nummers van "Onze gevederde Vrienden" komt een stukje voor waarin het beste voedsel voor jonge Kalkoenen wordt aangegeven, en dat het eerst met uitmuntend succes door Koningin VICTORIA werd aangewend. Sedert vond het ook algemeene toepassing op de pagthoeven van Frankrijk. Het bestaat uit een mengsel van fijn gehakte uijen, vermengd met gelijke deelen geweekt brood en hardgekookte eijeren. Van de uijen hakt men het loof mede fijn, en als de kuikens eene maand oud zijn kan men de eijeren weglaten. De uijen werken bijzonder gunstig op de eetlust en op de digestie der jonge dieren, waardoor de klierziekte, de gewone oorzaak der sterfte, voorkomen wordt.

Met even gunstig gevolg kan het ook aan de jonge kippen, eenden en duiven gegeven worden.

Het is zeer aan te bevelen om, einde Oct. of begin Nov. [Dit staat bij ons gelijks met April of Mei] bij droog weer, de stammen geheel met kalk te bestrijken en dit een paar volgende jaren nog eens te herhalen; men zal zich verwonderen over de fraaije, gladde stammen die men dan verkrijgt. De boomen zullen er weliger en flinker om-groeijen, mos, dat met kalk in aanraking komt, gaat onmiddellijk dood, bovendien worden op deze wijze tal van insecten of hunne eijeren vernietigd.

HET BEWAREN VAN VERSCHE VRUCHTEN.

Sorau heeft, naar de "Braunschw. Landw. Zeit." meedeelt, verschillende proefnemingen gedaan omtrent de meest geschikte manier om versche vruchtente bewaren. Hij vond dat luchtdroog zand het best voldeed. De vruchten behielden een uitnemend frisch uiterlijk, een goeden smaak en zagen er uit alsof zij zich wel tot Julij goed zouden houden. Het vochtverlies bedroeg ongeveer de helft van hetgeen de vrij in den

kelder liggende appelen verloren hadden; bovendien bleven zij bijkans geheel vrij van schimmelvorming. De rottende exemplaren kunnen in zand de gezonden niet aansteken. Exemplaren, die in de klem gezeten hadden, maar welker schil en waslaag niet gekwetst waren, verrotten eveneens niet meer dan geheel gave.

GROOTE PLUIMVEE-FOKKERIJ TE BRUNSWIJK.

Landw. Anz. van 7 Junij zegt het navolgende: "Het mag misschien in landbouw-kringen nog weinig bekend zijn, dat in Brunswijk een der uitgebreidste en best-ingerigte pluimvee-fokkerijen van Europa bestaat, welke een zeer aanzienlijke opbrengst levert. Er werden in die instelling in de maanden Februarij tot September 50,000 eijeren in broedtoestellen uitgebroed, en deze apparaten zijn zóó voortreffelijk, dat slechts ongeveer 20 pCt. der eijeren verloren gaan, en er ongeveer 40,000 kippen- en eendenkuikens opgefokt werden. Daarvan wordt de helft op een leeftijd van vier weken aan liefhebbers verzonden; de rest dient voor de consumtie en ter vetmesting; landbouwers, die Brunswijk bezoeken, mogen niet verzuimen een bezoek te brengen aan de kolossale kweekerij 'Braunschweig.' Zij is allezins de moeite waard."

Te Marion in den Staat Connecticut is een *appelboom*, die nabij den bodem 8 meter omvang heeft, 43 meter hoog is en een kroon heeft van 34 meter middellijn. Eene eigenaardigheid van dezen boom is, dat 5 takken het eene jaar en de overige 4 in het volgende jaar dragen. Deze takken te zamen produceren jaarlijks ongeveer 60 hectoliter appelen. Men schat dezen eerbiedwaardigen boom op 170 — 180 jaren.

WEINIG WOORDEN, MEER EN BETERE BOTER.

De Zuivelvereeniging te Wisconsin schreef in het vorig jaar een prijsvraag uit, de beste handleiding voor het botermaken——die niet meer dan 250 woorden groot mogt zijn. D. W. Curtis behaalde de overwinning met een opstel dat zelfs ver onder het genoemde aantal bleef. Het navolgende is er de vertaling van, mede zoo beknopt mogelijk. Zij telt slechts 180 woorden (1).

Koeijen.

Kies koeijen van de beste hoedanigheid.

Voeder.

De weiden moeten droog, vrij van kuilen, ter verkrijging van goed voeder met beste grassen begroeid zijn. Thimothee en klaver moeten tijdig en goed ingereden worden. Voedermaïs, kalebassen en overvloedig ingekuild voeder 's winters.

Droogvoër.

Miliess en haver, milies en andere koeken in kleine hoeveelheden.

Water.

Laat de koeijen slechts zulk water drinken, als ge zelf gebruikt.

Behandeling der koeijen.

Zachtzinnigheid en zindelijkheid.

Melken.

Zuiver den uijer om onreinheid te voorkomen. Melk in een zuiveren, goed geventileerden stal, spoedig, zacht, met reine handen en vaten. Wijzig zelden het melkpersoneel.

Gereedschappen.

Heb liever een koe minder dan geen thermometer. Karnen zonder spleten in het hout, hefboomkarnen. Houd alles rein en zuurvrij.

Botermaken.

Roer den room innig door; boter bij 16 graden C. Als de boter de grootte van tarwekorrels heeft, tap dan de karnemelk af. Wasch de eerste met koud water.

Verwerken en zouten.

Laat het water uit de boter afloopen; neem per pond één ons zout, en bewerk met de boterkneedmachine. Herhaal na 2—4 uren de bewerking en begin met het verpakken.

HET AANKWEEKEN VAN EUCALYPTUS-SOORTEN (AUSTRALISCHE GOMBOOMEN) IN ITALIË.

In Italië neemt de *aankweeking van Eucalyptus-soorten* steeds toe. Een verslag dienaangaande in den Senaat uitgebragt door den senator Luigi Torelli, is zeer gunstig. Zoowel tot droogmaking van moerassige streken als ter verdrijving der malaria vindt de Eucalyptus meer en meer toepassing. Van groot belang is het echter dat men de juiste soort van boom kiese, geschikt voor den bodem. Een der schoonste uitslagen is bereikt door de Trappisten in de Campagna, alwaar op een kleinen afstand van Rome een oud klooster ligt, door de Karthuizers gebouwd, maar verlaten wegens de groote sterfte aan kwaadaardige koortsen onder de bewoners, en sedert bekend onder den naam van "het graf." In 1868 besloten de Trappisten door aanplanting van den *Eucalyptus globulus* rondom het klooster te trachten den moerassigen bodem drooger te maken en de koortsen zoodoende te bedwingen. Hun eerste poging had weinig gevolg. De Trappisten werden door de koortsen gedecimeerd, en de uitslag der aankweeking liet eveneens veel te wenschen over. Langzamerhand echter vertoonde zich beterschap, Door de nachten te Rome door te brengen, werden minder Trappisten ziek, en kon de arbeid geregelder doorgezet worden, zoodat er in 1877 reeds 2500 boomen waren aangekweekt, en op voorstel van eenige senatoren 400 hectare moerassig land in den omtrek van het klooster aan de Trappisten werden geschonken tot aanplanting van 100,000 boomen. Gelijktijdig werden op andere plaatsen van Midden-Italië, ook in Noord- en Zuid-Italië en op Sicilië,

belangrijke proeven genomen met de aanplanting van verschillende Eucalyptus-soorten; wel is waar niet overal met evenveel gevolg, maar toch alom bevredigend. In 1875 werd de geheele omtrek van het spoorwegstation te Ventimille beplant, van welke aanplanting slechts 462 boomen tot wasdom kwamen, die echter, volgens getuigenis van de spoorweg-directie, het verblijf daar thans veel minder ongezond maken dan voorheen.

Godgeleerdheid en Wijsbegeerte.

Twee geleerden van naam zijn pas in Duitschland overleden, wier nagedachtenis in eere dient te worden gehouden.

Dr. J. A. Dorner—de Theoloog—een veteraan onder de professoren te Berlijn, wiens naam en werken ook buiten zijn vaderland aan alle beoefenaars der theologische wetenschap bekend zijn, is niet heel lang geleden heengegaan in den ouderdom van 74 jaren. Aan hem hebben wij vooral te danken: *de geschiedenis van de ontwikkeling van de leer van den Persoon van Christus*—een klassiek werk over dit onderwerp: *de geschiedenis der Protestantsche Theologie;* en *Systeem der Christelijke leer*, een werk dat niet lang geleden in Duitschland verscheen en onmiddellijk in 't Engelsch werd vertaald.

Dorner werd geboren in Wurtenburg en kwam als student onder den invloed der Tubingsche school. Hier vond hij echter geen vrede, en spoedig koos hij zijn eigen weg. Na eenigen tijd te Tubingen te hebben gearbeid, ondernam hij eene reis door Holland en Engeland ten einde den groei der Gereformeerde Kerken in die landen te leeren kennen. Daarna werd hij Hoogleeraar te Kiel, vervolgens te Königsberg, te Bonn, te Göttingen, en eindelijk te Berlijn. Zijn richting was conservatief. Hij behoorde tot de historische school. De mannen die den grootsten invloed op hem hebben gehad zijn Schleiermacher aan den eenen, en Hegel aan den anderen kant. Het goede uit de school van beiden nam hij over: hun verkeerdheden liet hij daar. Zijn beschouwing over den persoon van Christus is eigenaardig en eenigszins vreemd. Hij meende dat de eeuwige Logos, of de van eeuwigheid bestaande natuur van Jezus, onveranderd bleef bij zijne menschwording, en slechts in Jezus menschelijke ziel zooveel licht uitstortte als noodig was voor elk stadium van Jezus leven. Christus, als kind, bezat de volmaaktheid—dat is, Hij was een volmaakt kind. Ieder levenssfeer vervulde Hij ten volle en ging alzoo van volmaaktheid tot volmaaktheid. De Kerk van Duitschland verliest in hem een kampvechter voor de waarheid. Niet lang geleden nog verscheen van hem een zeer degelijk artikel tegen het Pessimisme van Hartmann in de "Studien und Kritiken."

Richard Lepsius, geboren in 1810, een vorst onder geleerden, is ook pas heengegaan. Max Müller, zelf geen onbekende, noemt hem "a giant in the land, a man of telescopic, as well as of microscopic sight." Hij werd geboren te Naumburg, ging naar Pforta in 1823 en bleef er tot 1829. Pforta is eene van de weinige Duitsche scholen, waar studenten samen wonen gelijk te Eton en Harrow in Engeland. De klassieke talen worden hier vooral beoefend. Na een zevenjarigen cursus te hebben doorgeloopen ging de jeugdige Lepsius naar Leipzig en Göttingen om aan de philologie als wetenschap zich te wijden. Te Berlijn kwam hij

onder den invloed van Bopp, die op zijn vorming een grooten invloed uitoefende. In 1833 ging hij naar Parijs en reeds in 't volgend jaar verscheen zijn "Paleographie als instrument in de Taalstudie," waardoor hij den prijs verwierf van het Fransche Instituut. Daarna hield hij zich bezig met onderscheidene Oostersche talen en gaf hij meer dan een verhandeling van beteekenis uit. Toen Champollion den sleutel had gevonden ter ontcijfering van de Egyptische hieroglyfen begon Lepsius zijn aandacht te wijden aan de studie der Egyptische taal. Om dit behoorlijk te doen ging hij naar Italië, dat rijk was in Egyptische oudheden, en bleef er eenigen tijd, vooral te Pisa en Rome. Vandaar vertrok hij naar Engeland, waar hij twee jaren doorbracht en vooral in het Britsche Museum zijne onderzoekingen voortzette. Eindelijk was hij gereed, en toen hij in 1842 als Hoogleeraar te Berlijn werd aangesteld, begon hij ook de resultaten zijner studiën in het licht te geven. Het *Dooden-Boek* der oude Egyptenaren werd in ditzelfde jaar door hem vertaald en de wereld ingezonden. Toen kwam de expeditie naar Egypte, door den Koning van Pruissen, Frederik Wilhelm IV, ontworpen en waarvan Lepsius het bestier had. Gevolg hiervan was de uitgave van zijn *Monumenten van Egypte en Ethiopie*, en zijn *Chronologie der Egyptenaren*. Aan hem hebben wij ook te danken het Standaard Alphabet voor onbekende en ongeschrevene talen, dat door zeer velen wordt aangenomen. De laatste jaren van zijn leven werden besteed aan zijn "Nubische Grammatik", waarvan wij reeds in een vroeger nommer van dit Tijdschrift hebben gewag gemaakt. Vooral de Inleiding van dit werk is van beteekenis, als bewijs leverende van 's mans verbazende en omvangrijke kennis.

Clark's Library brengt ons dit jaar eenige belangrijke werken. *Sartorius' Leer der Heilige Liefde* en *Weiss' Leven van Jezus* zijn pas verschenen. Eerstgenoemde is een oud werk, dat reeds lang in 't Engelsch had moeten worden vertaald, en laatstgenoemde een van de nieuwste bijdragen tot de kennis van het leven en streven van onzen Heiland.

De reeks van populaire geschriften in Schotland uitgegeven, t.w. *Handbooks for Bible Classes*, is pas vermeerderd door twee niet onbelangrijke werkjes: Stalker, *The Life of St. Paul*, en George Smith, *Short History of Christian Missions, from Abraham and Paul to Carey, Livingstone, and Duff*. Laatstgenoemde mag wel in 't Hollandsch worden vertaald.

Onder de verdienstelijke werkjes door het Londensche Genootschap tot Traktaatverspreiding uitgegeven mag genoemd worden:

Sayce, *Fresh light from the ancient monuments. A sketch of the most striking confirmations of the Bible from recent discoveries in Egypt, Palestine, Assyria, Babylonia, Asia-Minor*. Wat gedurende de laatste drie of vier jaren in Egypte, Palestina, Babylonië, Assyrië, enz. aan uitgravingen en monumenten aan den dag is gekomen vindt men hier beschreven en gedeeltelijk door teekeningen opgehelderd, en beoordeeld in verband met Oud-Testamentische geschiedenissen. Licht wordt alzoo geworpen op het Boek Genesis en de aldaar verhaalde gebeurtenissen. De Babylonische scheppingsberigten en de sagen omtrent zondvloed en torenbouw bij heidensche volkeren vinden hier hun plaats ter opheldering van het Bijbelverhaal. Wat Exodus betreft, de beschouwingen van Ed. Naville omtrent de stad Pithom-Succoth, de Moabietische steen en het pas ontdekte Siloaopschrift, en verscheidene andere paleographische, historische en

topographische ontdekkingen uit den jongeren tijd worden gebezigd om het Mozaische verhaal te verduidelijken en te bevestigen. Rijk is dit boekske aan stof uit de assyriologie te voorschijn gebragt. In dit vak is Prof. Sayce *facile princeps*. En 't is zeker opmerkelijk te zien hoe het Bijbelsch verhaal op direkte en indirekte wijze wordt bevestigd door de steenen der oudheid. Dit boek is ook in 't Hoogduitsch vertaald en zal wel spoedig in onze eigene taal 't licht zien. Wij beschouwen het een van de belangrijkste bijdragen tot de kennis van het oude testament dat in langen tijd door de pers van Engeland de wereld werd ingezonden. Die het groote werk van Schrader zich niet kan aanschaffen zal aan dit boekske—het bevat slechts 200 pagina's—genoeg hebben. Prof Sayce spreekt met gezag en is volkomen op de hoogte van zijn onderwerp. Als geleerde roept hij de steenen op om te spreken en te bevestigen wat reeds jaren—eeuwen—geleden in het O. Testament werd geleerd.

In NEDERLAND wordt aangekondigd (*a*) eene nieuwe reeks van Studien van Dr. A. KUYPER, onder den titel "Uit het Woord." Drie deelen zullen worden uitgegeven onder de volgende titels:—

1. Dat de genade particulier is.
   (1). Geen Christus pro omnibus.
   (2). Getoetst aan de uitkomsten.
   (3). De ondoorgrondelijke barmhartigheden.
   (4). Schijnbare strijd.
2. (1). Het verbond des Heeren.
   (2). De leer van het Verbond.
   (3). Het verbond der werken.
   (4). Het verbond der genade.
   (5). Bekeerden en onbekeerden.
3. (1). Practicale gevolgen.
   (2). Stille zijn.
   (3). Lijdzaamheid.

Elk deeltje zal omtrent 5sh. kosten. Wat Dr. Kuyper schrijft is altijd lezenswaard. En gelukkig hier polemiseert hij niet.

(*b*) Een nieuw werk van Dr. Vos dat dezer dagen in 't licht verscheen, t. w. *Handboek tot beoefening en toepassing van het kerkrecht*.

Groote opspraak is in Nederland verwekt door het gedrag van Dr. Van der Berg van Schaarsbergen, een "Gereformeerde." Dit geeft ons zulk een blik in Kerkelijke toestanden aldaar, dat het luider spreekt dan een aantal verhandelingen over hetzelfde onderwerp. De *Heraut* laat zich volgenderwijs daar over uit:—

Op de Veluwe, te Voorthuizen, is in de kerkelijke wereld iets geschied, dat misschien onze belangstelling wel waard is.

De Gereformeerde Kerk aldaar is vacant en heeft in die vacature beroepen den heer Dr. W. van den Bergh, thans nog predikant te Schaarsbergen.

Deze heeft dit beroep aangenomen, maar heeft onder den beroepsbrief gezet;

Ik, ondergeteekende verklaar bovenstaand beroep niet te mogen weigeren, onder uitdrukkelijke verklaring intusschen, dat ik acht mij uit trouw aan den Koning der kerk en als dienaar eener Gereformeerde kerk niet te mogen verbinden, om alles te doen wat volgens de verordeningen der Ned. Herv. kerk aan kerkeraden en leeraars wordt voorgeschreven. Deze verklaring leg ik af, mij beroepende op Art. 32 onzer Ne-

derlandsche Geloofsbelijdenis der Gereformeerde kerken, aldus luidende:

Van de orde en discipline of tucht der Kerk.

Hierentusschen gelooven wij, hoewel het nuttelijk en goed is dat die Regeerders der Kerke zijn onder sich zekere ordinantie instellen en bevestigen tot onderhouding van het ligchaam der Kerk, dat zij nogthans zich wel moeten wachten af te wijken van hetgene ons Christus, onze eenige Meester, geordineerd heeft. En daarom verwerpen wij alle menschelijke vonden en alle wetten, die men zoude willen invoeren om God te dienen en door deselve de conscientien te binden en te dwingen, in wat manier het zoude mogen zijn. Zoo nemen wij dan alleen aan hetgene dienstelijk is om eendrachtigheid en eenigheid te voeden en te bewaren, en alles te onderhouden in de gehoorzaamheid Gods; waartoe geëischt wordt de excommunicatie of de ban, die daar geschiedt naar den Woorde Gods, met hetgene daaraan hangt.

Tot deze verklaring mij door den Heere gedrongen gevoelende, op grond van Jesaia 10 : 1, Matth. 15 : 9. Hand. 15 : 10 en andere plaatsen uit Gods Heilig Woord en met de bede dat de Heere ook den kerkeraad der Gereformeerde Gemeente te Voorthuizen bekwame tot de roeping haar opgelegd, verklaart ondergeteekende het beroep naar de Gemeente te Voorthuizen aan te nemen.

(*w. get.*) W. VAN DEN BERGH,

Schaarsbergen, 17 Junij 1884. *V. D. M.*

De leden van den kerkeraad van Voorthuizen hadden hem vooraf de volgende verklaring toegezonden:

De ondergeteekenden, leden van den kerkeraad der Gereformeerde Kerk van Voorthuizen, overtuigd dat alle menschenwoord moet zwichten voor het Woord van God en dat alle menschelijk gezag afvloeit uit Koning Jezus, verklaren den WelEw. Heer, Mr. Dr. W. van den Bergh als hunnen leeraar te zullen erkennen en ontvangen, ook wanneer deze den toegezonden beroepsbrief wijzigen en daarna onderteekenen zal, mits deze wijzigingen in overeenstemming zijn met Art. 32 van de Belijdenisse des Geloofs der Gereformeerde kerken in Nederland.

Volgen de handteekeningen.

Voorthuizen, 12 Junij 1884.

Voorwaar de Kerk van Nederland verkeert in jammerlijken toestand.

DUITSCHLAND.—*Een nieuwe Zendingsvereeniging.*

Ongeveer een jaar geleden werd te Frankfort door eenige bekende moderne theologen uit Duitschland en Zwitserland het plan beraamd, om volgens moderne beginselen een Zending onder de heidenen te beproeven. Dit plan kwam dezer dagen tot begin van uitvoering. Men heeft het groothertogdom Saksen-Weimar uitgekozen, om die streek voor de zaak te winnen, en getuigd moet worden, dat die keuze verstandig is; bijna alle predikers en superintendenten zijn daar de moderne richting toegedaan, de pers is ook in dien geest, en het volk is er liberaal.

Men wil nu zelfstandig in het zendingswerk optreden.

Tot hiertoe, wordt beweerd, werkte de zending der rechtzinnigen eenzijdig en gebrekkig. Men is wel dankbaar voor den zegen, dien de zending tot hiertoe bragt, maar toch moet er, volgens de moderne theologen, een werk van aanvulling gedaan worden. Daartoe is noodig, dat

men zich tot beschaafde en ontwikkelde niet-Christenen in Indië en Japan wendt, op welken de zending tot hiertoe weinig uitwerkte. Zij gelooven dus niet wat de apostel Paulus schreef, dat nl. niet vele wijzen naar het vleesch, niet vele machtigen, niet vele edelen zijn geroepen. Maar wil men nu zulke ontwikkelde heidenen gaan bekeeren? Neen, men wil hun te gemoet treden, zoowel onderwijs gevend als ontvangend. Men moet wat de heidenen goeds hebben in zich opnemen en trachten hun daarbij Christelijke denkbeelden te geven.

Om propaganda voor deze nieuwigheid te maken, zijn er in Weimar voordrachten gehouden. De belangrijkste daarvan was het woord van Prof. Busz uit Glarus. Spreker gaf een levendige voorstelling van de werkzaamheid van de 75 zendingsvereenigingen van verschillende belijdenis, die in de heidenwerld arbeiden. Men telt tegenwoordig 2 millioen heiden-Christenen, maar opvallend is het, dat de zending zijn grootste triumfen onder wilde onbeschaafde volken heeft behaald, terwijl de geestelijk hooger staande kringen het Evangelie verwierpen. Professor Busz noemde dit een bedenkelijk verschijnsel. Zij die iets van de Schrift verstaan weten het beter, want zij denken aan het woord van den Heere Jezus, die sprak: Ik dank U, Vader, Heere des hemels en der aarde, dat Gij deze dingen voor de wijzen en verstandigen verborgen hebt, en hebt dezelve den kinderkens geopenbaard." Volgens den hoogleeraar Busz is de onbekeerlijkheid van de beschaafde heidenen niet in de hardheid hunner harten te zoeken, maar enkel in de eenzijdigheid en onverstandige prediking der zendelingen, welke aan de eene zijde de elementen van waarheid, die in het heidendom aanwezig zijn, niet verstonden en ontzagen, en aan de andere zijde in plaats van het buigzame eenvoudige Evangelie van Christus te brengen, aan de volken leerstelligen, instellingen en eerdienstvormen opdrongen, die in het Oosten onder ganach andere omstandigheden ontstonden, voor de onderscheiden vreemde nationaliteiten niet pasten, hare vrije ontwikkeling tegenhielden, d.w.z. men maakt de nieuw bekeerden niet tot Christenen maar tot Engelsche, Methodistische, Baptistische, Luthersche, Calvinistische Christenen. Het gevolg is, dat de beschaafde standen in Indië, China, enz., door de schuld van de zendelingen, een afkeer krijgen van het Evangelie. Daarom moeten er andere zendelingen worden uitgezonden, die openlijk de waarheid in het heidendom erkennen, die een wederkeerige wisseling van gedachten in het leven roepen, aan het gemeenschappelijke zich aanknoopen en de heidenen bewijzen, dat de godsdienstige waarheid in het Christendom tot voltooijing komt.

Dit doel zal bereikt worden door de wetenschap, die door couranten, voordrachten, door onderwijs op hoogere en lagere scholen, preeken, enz., moet verbreid worden. De zendelingen moeten een universitaire opleiding genoten hebben en mannen zijn van een "groot en vrije wereldbeschouwing." Hoofdzaak blijft, dat de niet-Christelijke volken gebracht worden tot de gezindheid van algemeene liefde, hetgeen voornamelijk van den stillen invloed van het Christendom op het heidendom, door wetenschap, handel, enz., verkregen wordt. Hoe zulke invloeden reformeerend kunnen werken, werd bewezen door te wijzen op de door hem nader beschreven Brahmasomaj in Hindostan. Zonder onderrigt van zendelingen ontvangen te hebben, kennen de aanhangers dier beweging niet alleen den Bijbel, maar ook de Duitsche wetenschap, met name de werken van Kant en Schleiermacher, nemen elke Christelijke gedachte, als zij hun aanstaat, gemakkelijk in zich op, maar zijn niet bereid het

nationaal-indische wezen af te leggen, noch zich bij het methodistisch koventikel te voegen, noch de Augsburgsche confessie te onderschrijven."

Zòo kan men zending drijven zonder dat het een cent kost, en zonder dat een zijn leven er aan waagt!

Daarvan zal echter niets komen.

In Memoriam.

ARNOLDUS PANNEVIS.

Indien ik u vergete — —
Ps. 137 : *5a.*

Van den Redakteur van het *Zuid Afrikaansch Tijdschrift* niet alleen welwillende toezegging van opname, maar zelfs aanmoediging ontvangen hebbende om een woord van waardeering te wijden aan de nagedachtenis van mijn dierbaarsten vriend op aarde, wordt zulks te meer eene behoefte des harten.

Arnoldus Pannevis werd, zoo ik meen, omstreeks het jaar 1838 te Ouderkerk aan den Amstel geboren, in welke plaats, alwaar zijn vader als beroemd geneeskundige gevestigd was, hij zijne eerste levensjaren sleet. Een jongeling van zeldzame ontwikkeling zijnde, werd hij voor hetzelfde vak bestemd. Hij studeerde, toen de tijd gekomen was, eenige jaren te Utrecht in de geneeskunde. Later verkoos hij echter een letterkundige loopbaan en genoot hij het onderwijs van de bekwaamste mannen van zijn tijd. Onder zijne docenten noemde hij mij dikwijls ook den naam van Dr. Van Oordt, thans nog in deze Kolonie woonachtig en bij velen onzer lezers welbekend. In de klassieke talen bragt hij het zoo ver, dat hij bij wijze van uitspanning soms een Grieksch treurspel op de rustbank lag te lezen, gelijk een ander b.v. een gewoon nieuwsblad leest. Het Fransch, Duitsch en Engelsch was hij volkomen meester. Van Spaansch, Italiaansch, Deensch en Zweedsch had hij eenige kennis; maar in zijne moedertaal muntte hij boven alles uit. Hij volgde de spelling en schrijfwijze van Bilderdijk, met welken beroemden dichter hij veel op had—of om zoo te spreken van wiens school hij was.

Reeds als kind had hij begeerte om naar Zuid Afrika te komen. Zoo vormde hij als schooljongen met een makker eens het plan om naar den Oranje Vrijstaat te gaan, daartoe opgewekt door de berigten van de gebeurtenissen in die Republiek tusschen 1848 en 1854. Hij kon het niet velen dat de Hollandsche nationaliteit daar zoo verdrongen werd. Hij was trouwens zijn leven lang afkeerig van zulke Afrikaners, die zich hun afkomst en moedertaal schaamden.

Het kind werd man. Op 28-jarigen leeftijd, 11 Julij 1866, arriveerde hij per maalboot in de Tafelbaai. Kort na aankomst ging hij naar de Paarl en kwam aldaar in kennis met den onvergetelijken Ds. van der Lingen. Onder het gastvrije dak van dien beroemden en waardigen man sleet hij als huisvriend de eerste maanden van zijn verblijf in zijn nieuw aangenomen vaderland. Tusschen hen, mannen van dezelfde geestesrigting, ontstond al spoedig eene innige vriendschap, die tot den dood voortduurde. Later gaf hij les in de

oude talen, wiskunde enz. aan eenige jongelingen, die daartoe door Ds. van der Lingen aanbevolen werden: onder hen noemen wij slechts Ds. S. J. du Toit, thans Superintendent van Onderwijs in de Zuid Afrikaansche Republiek. Na den dood van Ds. Van der Lingen bragt hij diens bibliotheek voor den verkoop in orde, een reuzenwerk waaraan hij zes maanden besteedde, getuige den met zorg samengestelden catalogus. (Men zie ook in de levensbeschrijving door mevrouw De Villiers van haar overleden vader in het licht gegeven, met hoeveel waardeering van den heer Pannevis gesproken wordt).

Eenige jaren lang was hij professor in de oude talen aan het Paarlsche Gymnasium. Kort daarna begon zijn lijden. Door overspanning en onophoudelijken letterarbeid verzwakte het zenuwgestel, en zoo was hij bij tijden soms zeer zwaarmoedig. Gedurig kwamen er echter weer perioden van verademing als hij zich maar rustig hield; doch dat ging niet altijd. Het beste bevond hij zich op de eene of andere stille boerenplaats, waar wij hem dan ook in zijne laatste levensjaren aan jonge kinderen de eerste beginselen van onderwijs zagen meêdeelen, alsof dat zijn levenstaak ware. Voor de pers bleef hij in zijne kalme uren steeds voortwerken, en niemand die de oprigting van het Z. A. Tijdschrift, als een gunstig teeken des tijds, met meer geestdrift begroette dan hij. Menig stuk onder zijn naam of de initiale P. is in dit maandschrift verschenen. Den dag vóór zijn dood werden er nog een paar vraagstukken voor 't Gezellig Tijdverdrijf (die in een volgend No. zullen verschijnen) van hem ontvangen. Een schat van opstellen, gedichten, enz. is onder zijne papieren gevonden, waarvan met toestemming zijner familie wel eens gebruik gemaakt zal worden.

Arnoldus Pannevis had vele vrienden; doch zooals het met mannen van zijn aanleg gaat, ook velen die hem miskenden, omdat zij hem niet konden verstaan, of liever gezegd niet wisten te waardeeren.

Met een hart voor den lijdenden medemensch was hij iemand die in stilte weldeed (hij was niet onbemiddeld); warsch van vleijerij en ijdeltuit; rondborstig fouten aanwijzende waar hij die ook vond en geen zonde zwakheid noemende; gehecht aan de leer der Ned. Geref. Kerk waartoe hij behoorde; een teeder Christen, die zijn God in alle ootmoedigheid en nederigheid kinderlijk diende; matig in zijne leefwijze; een getrouw vriend, "die meer aankleeft dan een broeder"; ziedaar hoe wij hem—een van de geleerdste mannen die Z. Afrika bezeten heeft—gekend hebben.

Op 14 Augustus is hij plotseling, door het barsten van een hartader, zonder eenige smart, op 46jarigen ouderdom ontslapen, ten huize van den heer W. P. du Plessis, te Groenberg. Den volgenden dag werd het stoffelijk overschot in den familie-grafkelder van Ds. Van der Lingen, aan de Paarl, bijgezet. Die familie heeft niet alleen aan den levenden vreemdeling maar ook aan den dooden welgedaan. "De Heer merkt er toch op."

Zacht ruste zijne assche tot de bazuin zal slaan!

G. H.

HET Z. A. TIJDSCHRIFT.

OCTOBER 1884.

Een bezoek aan een "Dronkaardsasyl."

Slot.

In Nederland bestaan dergelijke asyls nog in het geheel niet. En toch is het drankmisbruik onder alle standen groot genoeg, om de behoefte te doen gevoelen. Geen week gaat er zelfs voorbij, of familiebetrekkingen wenden zich tot directeuren van gestichten in het buitenland, om voor een echtgenoot, zoon of broeder opneming te verzoeken. Ook in de krankzinnigengestichten worden nu en dan personen ondergebragt, die, zoo er in Nederland een geschikt toevlugtsoord voor dronkaards geweest was, naar alle waarschijnlijkheid niet tot volkomen krankzinnigheid zouden zijn vervallen.

Onbekendheid met de inrigting der asyls zoowel als met de methode van behandeling en met de te verkrijgen resultaten mag zeker wel als de hoofdreden worden aangemerkt, waarom er nog zelfs geen proef is genomen om deze transatlantische plant op Nederlandschen bodem over te brengen.

Niets natuurlijker derhalve dan dat op de algemeene vergadering van den "Volksbond tegen Drankmisbruik" het vorige jaar een voorstel werd gedaan om naar de beteekenis, werking en inrigting der drankasyls een nader onderzoek in te stellen. Met algemeene stemmen werd het voorstel aangenomen, en door het hoofdbestuur werden dr. Egeling, inspecteur van het geneeskundig staatstoezigt in Zuid-Holland, en de ondergeteekende benoemd tot leden der commissie voor deze aangelegenheid.

A

Al schielijk stond het bij ons vast, dat wij, om geheel op de hoogte te komen, niet volstaan konden met alleen de literatuur over dit onderwerp te raadplegen, maar ook aan ten minste een van de asyls, die sinds lang gunstig bekend staan, een bezoek moesten brengen. Al schielijk was onze keuze gevestigd op het oòk hier te lande nog het meest bekende gesticht te Lintorf, tusschen Dusseldorf en Duisburg, te meer omdat aldaar sinds eenige jaren *twee* asyls voor dronkaards in werking zijn, één voor min- en één voor meergegoeden.

Wij schreven dus aan den directeur van bedoeld asyl, of hij bereid was ons te ontvangen en ons geheel op de hoogte te brengen, en zijn antwoord liet geen twijfel over, dat wij ons tot den regten persoon hadden gewend. In de beste verwachting derhalve, dat ons de noodige inlichtingen niet zouden worden onthouden, gingen wij op reis, en reeds bij de aankomst maakte de omgeving, die men voor het toevlugtsoord had uitgezocht, een aangenamen indruk. Lintorf ligt twintig minuten sporens van Dusseldorf in een schilderachtige streek, en wel aan de lijn Dusseldorf—Speldorf. Het is een klein maar lief plaatsje, gelegen aan den zoom van een woud. De groote meerderheid der bevolking is katholiek. De evangelische gemeente telt slechts 250 zielen. Vóór de oprigting van het asyl had zij ook geen eigen predikant, maar om de veertien dagen kwam er een zielverzorger uit Duisburg om aan de protestanten te Lintorf Gods woord te verkondigen in een schoollokaal. Het denkbeeld om op dat afgelegen plekje een zelfstandige evangelische gemeente en tevens een asyl te stichten, kwam het eerst op in het brein van den heer Engelbert, directeur van de "Diakonen-Anstalt" te Duisburg, aan welke inrigting zieken verpleegd, maar tevens ziekenverplegers opgeleid worden. Oorspronkelijk lag het niet in het plan om uitsluitend een gesticht voor dronkaards op te rigten, maar wel om ver van het gewoel der wereld een toevlugtsoord te hebben voor verkwisters, ontslagen gevangenen, dronkaards en landloopers uit alle standen. Meermalen kwamen mannen in de kracht van hun leven, maar door de maatschappij verstooten en steeds dieper wegzinkende in den poel van ellende, zich bij den heer Engelbert aanmelden om de reddende hand tot hen uit te strekken, maar dan was hij verlegen wat met hen aan te vangen. Wel bestaat er te Duisburg in verbinding met het bovengenoemde groote ziekenhuis ook een ge-

sticht voor veroordeelde knapen, maar daar konden natuurlijk geen ondere personen worden opgenomen. Om in die behoefte te voorzien was een nieuw gesticht noodig, en de heer Engelbert maakte met zijn jeugdigen vriend, den heer Dietrich, een plan gereed, dat aan de algemeene vergadering van leden der Duisburger ziekeninrigting ter goedkeuring zou worden voorgelegd. Den 4den November 1850 werd tot de oprigting besloten. Het nieuwe asyl zou een "Tochter-Anstalt" zijn van de gestichten te Duisburg, en onder dezelfde hoofddirectie staan.

Zeer in het klein werd nu al schielijk met de uitvoering een begin gemaakt. De heer Dietrich werd tot predikant van Lintorf en tevens tot directeur van het asyl benoemd. In Maart 1851 begon de benoemde zijn liefdewerk in een klein boerenhuis met twee verpleegden. Er rustte zegen op zijn werk, en in 1852 waren reeds tien ongelukkigen in het gesticht opgenomen. Nu begonnen ook de liefdegaven ruimer te vloeijen, en in 1853 werd een nieuwe, grootere woning met 20 morgen land aangekocht. In die woning, schoon bij herhaling vergroot en vernieuwd, is ook thans nog het asyl gevestigd. Het is echter niet meer een toevlugtsoord voor ontslagen gevangenen en vagebonden, maar een herstellingsplaats voor aan drank verslaafde personen. Reeds onder de leiding van ds. Dietrich werd de bestemming eenigermate gewijzigd, en zijn opvolger, ds. Hirsch, die thans nog aan het hoofd der inrigting staat, heeft zich uitsluitend tot taak gesteld dronkaards te genezen.

Van den beginne af werden personen uit alle standen en uit alle maatschappelijke rangen opgenomen, maar de rijksten zoowel als de armsten moeten zich aan dezelfde eenvoudige levenswijze onderwerpen. De inrigting is eenvoudig, maar de betaling ook zeer gering. Van elken verpleegde wordt een vergoeding voor huisvesting en levensonderhoud gevorderd, afwisselende tusschen £7 10s. en £22 10s., al naarmate de familie meer of minder gegoed is. Natuurlijk is die vergoeding niet voldoende om de kosten te dekken, maar het tekort wordt grootendeels gevonden uit de opbrengst van de uitgave van een zendingsblad.

Ondertusschen behoeft het naauwelijks betoog, dat onder dergelijke omstandigheden het aantal verpleegden, tot de meer gegoede klassen behoorende, zeer klein bleef. Het verblijf te midden van drinkebroers uit de heffe des

volks schrikte de meesten af, maar des te talrijker waren de aanvragen om tegen hooger vergoeding met personen uit denzelfden stand in een afzonderlijke afdeeling geplaatst te worden. Bij de bestaande inrigting kon aan dergelijke aanvragen geen gevolg worden gegeven, maar de heer Hirsch besloot pogingen aan te wenden om in de buurt van het oude een nieuw asyl te stichten, uitsluitend bestemd voor de hoogere standen.

Een gemakkelijke taak was dat niet. Voor aankoop van grond en stichting van een nieuw gebouw was veel geld noodig, maar met ijver en goeden wil werden alle bezwaren overwonnen. De hoofddirectie van de Diakonen-Anstalt was weder bereid de zaak voor haar rekening uit te voeren. Op de medewerking van menschenvrienden werd niet te vergeefs een beroep gedaan, en een groot deel van de bouwkosten werd gevonden door het uitgeven van renteloze schuldbewijzen. In 1879 werd het nieuwe gesticht " Siloah " geopend. De bedoeling is, dat de uitgaven voor dit asyl geheel zullen worden gevonden uit de bijdragen der verpleegden. Van verpleegden 1ste klasse wordt £7 10s. en van verpleegden 2de klasse £5 per maand gevorderd. De eersten hebben alleen een betere kamer; overigens is de behandeling geheel dezelfde.

Maar laat ik niet vooruitloopen op hetgeen wij zoo al te zien en te hooren kregen.

Het behoeft wel geen betoog, dat de goede uitkomsten van dergelijke asyls voor een groot deel, ja men kan gerust zeggen voor het grootste deel afhankelijk zijn van de personen, die aan het hoofd zijn gesteld. En in dit opzigt schijnt Lintorf het al zeer goed getroffen te hebben. Met den inwonenden directeur of huisvader van het oude asyl hebben wij slechts ter loops kennis gemaakt, maar de huisvader van " Siloah " heeft ons den geheelen dag rondgeleid, en zoowel hij zelf als zijne echtgenoote, die het oppertoezigt heeft over keuken, kelder, enz., kwamen ons voor volkomen voor hun moeijelijke taak berekend te zijn. Ten volle beseffen zij de groote verantwoordelijkheid, die op hen rust, maar tevens werken zij met opgewektheid en toewijding, in het vertrouwen, dat de vruchten van hun arbeid niet zullen uitblijven. Voor de verpleegden zijn zij niet alleen opzieners en controleurs, maar tevens raadgevers en vrienden, met wie de lijders over hun verleden, hun heden en hun toekomst komen spreken. De huisvader is van den vroegen morgen

tot den laten avond te midden van de asylisten, vergezelt hen op hunne wandelingen, is nu eens in de werk-, dan weer in de speelzaal, en tracht in alles de regelen van het huis te doen eerbiedigen. Maar ook de huismoeder is voor allen als de moeder van een groot gezin, eet met hen aan tafel, heeft voor ieder een hartelijk en vriendelijk woord ten beste, weet zelfs de meest rumoerigen en twistzieken tot kalmte te brengen, en heeft ondanks haar drukke beslommeringen altijd tijd over om de verpleegden te woord te staan en van raad te dienen. Beiden weten de lijders hun verblijf zoo aangenaam mogelijk te maken, zonder echter een oogenblik uit het oog te verliezen, dat alleen bij stipte opvolging van de "Hausordnung" doelmatige behandeling, ja zelfs het bestaan eener dergelijke inrigting mogelijk is. Dat voor dit alles veel takt, menschenkennis en toewijding noodig zijn, spreekt van zelf. De taak is des te moeijelijker, omdat de verpleegden wel allen door dezelfde kwaal—zij het ook in verschillenden graad—zijn aangetast, maar toch in karakter en geaardheid en ook in prikkelbaarheid zoozeer uiteenloopen, dat het niet mogelijk is hen allen op dezelfde wijze te behandelen. De meeste lijders zijn, vooral in het begin van hun verblijf, als de gevolgen van de liederlijkheid zich nog het sterkst doen gevoelen, lui, vuil in den mond, twistziek en ligtgeraakt bij de minste toespeling op hun verleden. Met zachten dwang moeten zij, onder het stelsel der inrigting, allengs weder tot bruikbare menschen worden hervormd, en die dwang mag door de patienten zelf naauwelijks worden gevoeld, want straffen worden niet opgelegd, en van het beginsel, dat niemand tegen zijn wil behoeft te blijven, wordt niet afgeweken. Natuurlijk is gedurende de eerste weken, als bovendien de dorst naar alcohol nog zoo ontzettend groot is, krachtig optreden tegenover diep gezonkēn kerels wel eens noodzakelijk, want drankmisbruik ontwikkelt zelfs bij de besten den trek naar het lage en het gemeene, maar slechts zelden gebeurt het toch, dat een verpleegde op grond van voortdurende onhandelbaarheid of ontduiking der gestelde voorschriften moet worden weggezonden; is het echter noodig, dan deinst men ook voor dien maatregel niet terug, omdat anders de onverbeterlijken den goeden naam van het asyl in gevaar zouden brengen en op de anderen een te slechten invloed zouden uitoefenen.

Is het nieuwe gesticht derhalve gelukkig geweest met de inwonende directie, aan het hoofd der beide gestichten is

een daar buiten wonend "Vorsteher" geplaatst, voor wien de bloei en ontwikkeling dezer asyls een levenszaak is geworden. De heer Hirsch, die evenals zijn voorganger tevens de betrekking van predikant vervult, is nu reeds 15 jaren met de leiding belast, heeft telkens verbeteringen aangebragt en kan het nieuwe asyl "Siloah" geheel als zijn eigen stichting beschouwen. Bijna geen dag gaat er voorbij of hij bezoekt de beide inrigtingen. Zoo koud is het 's winters niet, of men ziet hem in den vroegen morgen naar het op een kwartier afstands van het dorp gelegen nieuwe gesticht stappen, ten einde daar met de verpleegden godsdienstoefening te houden. Bij de opneming wordt naar geen kerkgenootschap gevraagd—er zijn ook Joden en Katholieken—maar elken morgen en elken avond wordt er godsdienstoefening gehouden, en daaraan mag niemand zich onttrekken. Vast is de heer Hirsch overtuigd, dat al zijn werk vruchteloos zou zijn, indien niet tevens de godsdienst aan de verpleegden werd voorgehouden als de eenige magt, die hen sterk kan maken tegen de verleiding. De ervaring heeft mij geleerd, zeide hij ons, dat juist op de diepst gezonkenen en ongeloovigsten de verkondiging van Gods woord den meesten indruk maakt; en hij wilde volstrekt niet toegeven, dat veelvuldige, gedwongen godsdienstoefening op velen wel een tegenovergestelden invloed kon uitoefenen. De godsdienst is voor hem het levenwekkend beginsel, dat den arbeid der barmhartigheid vruchtbaar moet maken, en hij kwam er rond voor uit, dat hij met hart en ziel de orthodoxe rigting was toegedaan. Voor Hirsch echter is het dogma geen doel maar middel—middel om de menschen beter en godvruchtiger te maken, middel om de goeden te sterken en den zwakken de zedelijke kracht terug te geven. Bij hem is het de vroomheid van hart, welke zich ook openbaart in zijn daden, en hem verdraagzaam maakt tegenover zijn felste tegenstanders. Hoezeer verheugde hij zich bijv., dat mannen van de meest verschillende godsdienstige rigting toetraden tot de duitsche vereeniging tegen drankmisbruik, niet alleen omdat daardoor de kracht van het bondsleger zou toenemen, maar ook omdat geloovigen en ongeloovigen elkander beter zouden leeren waarderen!

Zooals ik boven reeds schreef, is Hirsch niet alleen de chef en leider, maar ook de ziel der Lintorfsche asyls. Zijn rijke ervaring komt hem daarbij uitstekend te stade. Ook zijn eigen huis zet hij voor de verpleegden open. En dat dit op

prijs wordt gesteld blijkt hieruit, dat velen, die genezen naar hunne haardsteden zijn teruggekeerd, hem nog altijd als hun vader blijven beschouwen en hem van alles wat hun wedervaart op de hoogte houden. De lijders, die in den regel zelf wel gevoelen hoe diep zij in de oogen der wereld gezonken zijn, vinden hier iemand, die hart voor hen heeft en zich niet met afkeer van hen afwendt—en juist daaraan hebben zij in hun toestand, om niet geheel tot wanhoop te vervallen, boven alles behoefte. De heer Hirsch vertelde ons zelf, dat het hem in de eerste jaren wel-eens moeite kostte om tot de diep gevallen schepsels zoo te naderen, dat zij in hun eigen oogen niet nog meer werden vernederd, maar—zoo voegde hij er bij—hoe langer ik hier werkzaam ben, des te grooter wordt mijn afkeer van de drankzucht, maar des te grooter ook mijn medelijden met de ongelukkige slagtoffers. Die het leven der dronkaards heeft nagegaan, en weet hoezeer in den regel uitwendige en physische invloeden de naaste aanleiding zijn tot dronkenschap en drankmisbruik, komt er van zelf toe hen meer te beklagen dan te verachten.

Zijns inziens heeft dr. Norman Kerr in zijn rede, waarmede ik dit opstel ben begonnen, den aard van de drankzucht en van de drankkrankzinnigheid volkomen juist uiteengezet, en het is dan ook zijn streven meer en meer in dien geest werkzaam te zijn.

Ook in de Lintorfsche asyls is de eerste grondregel: *volstrekte onthouding*. Al het mogelijke wordt gedaan om te waken, dat dit voorschrift niet wordt overtreden. Daarom moeten de verpleegden bij hun opneming al hun geld afgeven; daarom wordt wandelen zonder geleide gedurende de eerste drie maanden van het verblijf niet toegestaan; daarom wordt hun telkens en telkens weder op het hart gedrukt, dat zonder volstrekte onthouding herstel niet mogelijk is.

Maar op onze vraag of het nooit gebeurde, dat ondanks die voorzorgen toch sterke drank binnen het bereik der verpleegden kwam, werd ons geantwoord dat het helaas wel eens voorviel. Vooral in het oude asyl, midden in het dorp gelegen en omringd door kroegen en bierhuizen, was *afdoende* controle hoogst moeijelijk. Maar ook in het nieuwe asyl had wel eens de vindingrijkheid van een verpleegde over de waakzaamheid der directie getriomfeerd. De vuilgewinzucht van sommige kroeghouders, die bij gebreke van geld er niet vóór terugdeinsden jas, hoed of laarzen in betaling

aan te nemen, werkte ontduiking maar al te zeer in de hand. Maar ondanks dit alles behoorde toch gebruik van sterken drank tot de groote zeldzaamheden, en bijna altijd kwam het aan het licht. De overtreder werd dan gewaarschuwd* en bij herhaling weggezonden. Eens waren er drie Hollanders tegelijk weggezonden, omdat zij zich 's nachts uit een venster hadden laten glijden, naar een boerenkermis waren gegaan, en den volgenden dag beschonken teruggekomen waren.

Nooit gebeurt het, dat van volstrekte onthouding moet worden afgezien uit vrees voor de gezondheid. Dat plotselinge onthouding levensgevaarlijk kan worden, is niets dan een volkspraatje, zeide de heer Hirsch. Wel klagen de patienten in de eerste dagen zeer over gemis aan eetlust en over slapeloosheid, terwijl zij u telkens verzekeren dat zij het zonder drank niet kunnen uithouden, maar in den regel duurt het slechts een dag of acht, en na dien tijd gevoelen zij zich veel gezonder dan vroeger.

Ziekten komen er in de asyls betrekkelijk weinig voor, het meest nog maag- en longaandoeningen, wat zeker geen wonder is als men bedenkt, dat deze organen door het onmatig gebruik van alcohol altijd in meerdere of mindere mate geleden hebben. Gewoonlijk echter komt men ook dergelijke ongesteldheden schielijk te boven door goede voeding, gezonde lucht, veel beweging en doelmatige behandeling.

Een inwonend geneesheer is sinds eenige maanden aan de inrigtingen verbonden, maar eigenlijke geneesmiddelen worden slechts zelden door hem voorgeschreven, en in geen geval iets wat naar alcohol zweemt. De huisvader verhaalde ons, dat hij in den beginne eens op een wandeling had toegegeven aan den wensch der verpleegden om een enkel glas bier te mogen gebruiken, maar dat hij daarvan groot berouw had gehad, want dat de drankduivel daardoor weder plotseling ontketend was geworden. Zelfs is het voorgekomen, dat een enkele slok wijn bij een avondmaalsviering den ouden lust opnieuw zoo krachtig deed ontwaken dat geen bedwang mogelijk was. (†)

* Zoodra iemand het verbod om sterken drank te gebruiken overtreedt, beginnen voor hem de drie maanden, dat hij niet zonder geleide mag uitgaan, opnieuw.

(†) Zelfs prikkelende dranken, die geen alcohol bevatten, zijn voor zulke patienten niet aan te bevelen. Juist toen wij bij den directeur waren, kwam een verpleegde hem vertellen, dat hij gelezen had van een

Naarmate echter de toestand van het ligchaam weder normaal wordt, verdwijnt ook langzamerhand de onbluschbare dorst. Herstel van het vervallen ligchaam is dan ook het eerste, wat men tracht te bereiken. Na twee of drie maanden laat de gezondheid gewoonlijk weinig meer te wenschen over, maar er is geen sprake van dat men dan de kuur als afgeloopen beschouwt. De drankkrankzinnige is, zooals wij boven reeds hebben gezien, niet alleen ligchamelijk, maar ook geestelijk krank, en de laatste ziekte is veel moeijelijker, ja dikwijls in het geheel niet te genezen. Eerst dan kan de verpleegde als volkomen genezen worden ontslagen, indien hij ook uit zedelijk oogpunt een ander mensch is geworden en zich weer krachtig genoeg gevoelt om de aanvechting van den alcohol te weerstaan. Natuurlijk dat dit met den één veel schielijker het geval is dan met den ander, maar regel is, dat een verpleegde minstens één jaar moet blijven.

Daarmede is echter volstrekt niet gezegd, dat allen ook werkelijk een jaar blijven. Een vrij groot deel vertrekt vroeger, de een omdat hij heimwee heeft of naar zijn zaken verlangt, een ander omdat hij zijn dorst niet langer kan bedwingen, een derde omdat hij zijn kracht overschat, een vierde omdat hij zich in het gesticht begint te vervelen.

De wijze, waarop de verpleegden in het gesticht moeten worden bezig gehouden, is wel een van de moeijelijkste quaesties, die zich bij het asyl-leven voordoen. Voor het oudere asyl doet zich dat bezwaar minder gevoelen, omdat daar de verpleegden naar het veld worden gezonden of hun in en bij het huis de arbeidstaak wordt aangewezen. Zooveel mogelijk worden zij in de gelegenheid gesteld, hun eigen handwerk te blijven uitoefenen. Voor de meer gegoeden, die nooit gewoon zijn geweest ligchamelijken arbeid te verrigten, is daarentegen de arbeidsquaestie niet zoo gemakkelijk op te lossen. Wel zijn ook voor hen bepaalde arbeidsuren aangewezen, maar men laat het aan hen over, zich zelf het werk uit te zoeken. De meesten weet men echter over te halen zich ook met ligchamelijken ar-

drank, die deselfde prikkeling veroorzaakte en toch geen alkohol bevatte, en dat hij gaarne dien drank aan tafel wilde gebruiken. De directeur trachtte hem echter te betoogen, dat zulk een plaatsvervanger niet zonder gevaar was, want dat het hem later weer des te schielijker naar ander prikkelend vocht zou doen grijpen, en dat het dus beter was te beproeven het zonder dergelijke prikkeling te doen.

beid bezig te houden, en de groote tuin om het asyl wordt grootendeels door de verpleegden in orde gehouden. De een legt zich meer in het bijzonder toe op bloemen, een ander op boomcultuur, maar zooveel mogelijk tracht men allen te bewegen tot arbeid in de vrije lucht, omdat deze op het ligchaam een zoo weldadigen invloed uitoefent. Die aan vlechtwerk, boekdrukwerk of iets dergelijks de voorkeur geeft, vindt daartoe in de arbeidszaal gelegenheid. Er zijn er echter ook, die zich steeds onder allerlei voorwendsels aan den arbeid onttrekken, en dat zijn in den regel de lastigste en het moeijelijkst te genezen patienten.

Wandelingen in den omtrek worden dagelijks gehouden, en ook voor uitspanning en allerlei spelen zijn de noodige inrigtingen aangebragt. In de gezelschapszaal staat een biljart, dat veel gebruikt wordt, en ook de overdekte kegelbaan voldoet volkomen aan haar bestemming. Het cricketspel is niet minder in eere. Een kleine bibliotheek is aan de inrigting verbonden; op de van buiten inkomende lectuur wordt echter toezigt gehouden, omdat men boeken, waardoor hartstochten worden opgewekt, schadelijk acht. Ook is het kaartspel absoluut verboden, wat zeker in verband staat met het confessioneele karakter der inrigting. De inwonende directeur vertelde ons echter, dat hij zelf de slechte werking van het kaartspel had gezien. In het begin had men het skaat toegelaten, maar men had dat verlof weer moeten intrekken, omdat het de ligt ontvlambare gemoederen der zwakhoofdigen te veel in beweging bragt.

Men is dus nog altijd zoekende naar de meest geschikte middelen om de verpleegden den geheelen dag* aangenaam en tevens nuttig bezig te houden. Zoo is men van plan tegen den volgenden winter geregeld voordragten te laten houden. Ook zal door het bouwen van een trekkas aan den tuinbouw nog uitbreiding gegeven worden.

De inrigting van het asyl " Siloah " laat niets te wenschen over. Op eenigen afstand van het dorp ligt het, te midden van een grooten tuin, aan den ingang van een eikenbosch, dat tot wandelen uitlokt. De benedenverdie-

* 's Zomers moeten de verpleegden om 6 uur, 's winters om 7 uur opstaan. Een voorschrift in het belang der gezondheid, maar een voorschrift, dat natuurlijk den dag voor personen zonder gezette bezigheden zeer lang maakt.

ping wordt deels door lees-, biljart- en werkzalen, deels door de woon- en slaapkamers van den inwonenden directeur ingenomen. Een breede, mooije trap voert naar de ruime spijszaal, waar tevens ten gebruike voor de verpleegden een vleugelpiano geplaatst is. Daarnaast vindt men de kamers der gasten. Elk heeft zijn eigen kamer. De kamers 2e klasse zijn doelmatig maar eenvoudig ingerigt, die van de 1e klasse daarentegen rijk gemeubileerd. Alles is even net en zindelijk onderhouden. Men bragt ons ook in de keukens en linnenkamers (de vertrekken voor de dienstboden zijn geheel van het hoofdgebouw afgescheiden), en de huismoeder, die ons begeleidde, had reden om er trotsch op te zijn.

Het oude asyl, midden in het dorp, vlak naast de in aanbouw zijnde woning van den predikant gelegen, ziet er minder comfortable en minder netjes uit. Wel troffen wij het ook minder goed, daar een deel van het asyl tijdelijk door het gezin van den heer Hirsch in beslag was genomen, en de eene vleugel van het gebouw dientengevolge meer verpleegden moest herbergen dan de plek eigenlijk gedoogde, maar toch kregen wij den indruk, dat de oudere zuster in vergelijking tot de jongere in de laatste jaren wel wat stiefmoederlijk was bedeeld. Van buiten ziet het gebouw er niet kwaad uit, ofschoon de ligging veel minder gunstig is, maar van binnen is het vrij armoedig, zoodat het ons wel eenigermate verwonderde, er toch verpleegden uit den burgerstand aan te treffen. De kamers zijn ingerigt voor 2, 3 of 4 verpleegden, en betrekkelijk klein. Het meubilair is meer dan eenvoudig, en de bedden als die van een armenhospitaal. Men mag echter daarbij niet vergeten, dat ook de verplegingskosten zeer gering zijn, en dat men in het algemeen ten aanzien van netheid en gemak in Duitschland ligter voldaan is dan bij ons.

Is er, wat inrigting en gemak betreft, tusschen de beide asyls nog al eenig onderscheid, niet minder groot is het verschil tusschen de bevolking der beide instellingen. De verpleegden van „Siloah" kon men het, op een enkele uitzondering na, naauwelijks aanzien, dat zij behooren tot de verslaafde dronkaards. Alleen was in hun blik iets schuws en onrustigs en in hun voorkomen iets pofferigs te ontdekken. Onder de asylisten van het andere gesticht daarentegen waren lijders, wier uiterlijk voorkomen maar al te duidelijk deed zien, hoezeer de drankzucht den mensch verlaagt.

Die wezenlooze trekken, die bevende handen waren de zigtbare kenteekenen van een leven vol uitspatting, aan Bacchus gewijd.

Toch zou het voorbarig zijn daaruit de conclusie te trekken, dat het oude gesticht minder resultaten geeft dan het nieuwe. Volgens de ons verstrekte inlichtigen toch is dit niet het geval. Ook uit het dorpsasyl worden telkens verpleegden ontslagen, die door hun later gedrag toonen genezen te zijn. Zelfs is, zoo ik mij niet vergis, het percentage voor laatstgenoemd gesticht nog iets gunstiger, wat zich hieruit verklaren laat dat er meer zijn, die er een vol jaar blijven. Maar er zijn er ook, die twee, drie jaar, ja soms nog langer blijven, en juist deze verpleegden, die ongeneeslijk zijn, maar alleen uit medelijden gehouden worden, omdat zij toch in de groote maatschappij niet meer kunnen leven, maken den treurigsten indruk. Daarbij mag men niet uit het oog verliezen, dat wel is waar de rijke evenzeer als de man uit het volk door drankmisbruik steeds lager zinkt en tot gemeenheden vervalt, maar dat uit den aard der zaak de meer beschaafde, als aan zijn kwaal het voedsel wordt onthouden, zich schielijker weer opheft en althans voor het uiterlijk spoediger weer de fatsoenlijke man wordt, dan de dronkaard uit de lagere volksklasse, die nimmer in een beschaafde omgeving heeft geleefd. Er komt nog iets bij. Dat personen die nog slechts in de eerste drankperiode zijn, zich laten opnemen, is natuurlijk uitzondering; verscheidene zijn zelfs reeds zoover dat terstond bij de opname het delirium tremens hen komt overvallen, maar aan den anderen kant spreekt het van zelf, dat niet allen, die zich aanmelden, even diep gezonken zijn, en nu krijgt men in den regel in het asyl voor mingegoeden de allerergste drinkebroers, omdat voor hen, die hun eigen kost moeten verdienen, het gesticht het allerlaatste toevlugtsoord is. Een meer gegoede wordt nog soms door zijn familie naar Lintorf gezonden, uit vrees dat het *erger* zal worden, maar een mingegoede gaat niet, voordat het zoo erg is dat men volstrekt geen raad meer met hem weet.

Zooals ik boven reeds opmerkte, vindt men onder de verpleegden bijna alle nationaliteiten vertegenwoordigd. Zelfs Zwitserland, Oostenrijk en Rusland zenden hun contingent. In den regel vindt men ook Hollanders, maar over het algemeen heeft men met dezen niet veel succes. Voor een deel meende men dit hieraan te moeten toeschrijven, dat de

drankgewoonte hier te lande zoo algemeen en dus ook de verleiding zoo groot is. "Toen ik"—zoo verhaalde ons de directeur Hirsch—"in 1879 in Holland was, kreeg ik een uitnoodiging van de familie van een mijner vroegere verpleegden, om haar te Amsterdam een bezoek te brengen. Ik voldeed aan dat verzoek, en vooral de moeder dankte mij regt hartelijk voor alles wat ik voor haar zoon had gedaan, die nu een geheel ander mensch was geworden. En hoe meende zij nu die dankbaarheid het best te kunnen toonen? Door terstond den likeurkelder voor den dag te halen en mij te dringen, een glaasje sterken drank te gebruiken. En dat geschiedde in het bijzijn van haar zoon, die door dien drank zich zelf en zijne bloedverwanten ongelukkig had gemaakt. Zoo weinig is ten uwent nog het besef doorgedrongen, wat eigenlijk de oorzaak is van de ellende, en hoe gevaarlijk het is personen, die aan den rand van den afgrond hebben gestaan, op nieuw in verleiding te brengen."

Op onze vraag, of naar zijne meening de als genezen ontslagen lijders zich voorgoed van alle bedwelmende dranken behoorden te onthouden, en of hij hun bij het heengaan ook een gelofte afnam, dat zij zich nooit meer aan misbruik zouden schuldig maken, antwoordde hij: "Uit beginsel vraag ik dergelijke gelofte nooit, want om de gelofte alleen zal bijna niemand staande blijven, en hij, die op nieuw zich aan de drankzonde overgeeft, ofschoon hij zijn woord heeft verpand, valt des te dieper, want hij wordt nu niet alleen een drinker, maar ook een woordbreker. Komt echter iemand bij mij om de gelofte aan te bieden, dan neem ik ze alleen aan, als ik de overtuiging heb verkregen dat hij de kracht in zich heeft om zijn woord gestand te doen. En ook dan nog slechts noode, want de ervaring heeft mij geleerd, dat het moeijelijk is met eenige zekerheid te voorspellen wie bestand zullen blijven. Soms toch gebeurt het, dat iemand, van wien wij de beste verwachtingen koesterden, toch weder den ouden weg opgaat, en dat een ander, in wien wij een zwaar hoofd hadden, zich goed houdt. Aan allen, die heengaan, kan men ook niet denzelfden raad geven. Het gebruik van een glas bier of een glas wijn acht ik op zich zelf niet verkeerd, maar er zijn gestellen, voor welke het gift is, en deze moeten er zich van onthouden, op gevaar af dronkaards te worden. Ik zelf ben geen teetotaller, en mijne verpleegden weten zeer goed, dat ik nu en dan wel eens een glas wijn drink, maar als zij mij vragen: waarom onthoudt

gij ons wat gij zelf gebruikt, dan zeg ik hun: omdat wat voor mij goed is, voor u gift kan zijn. Leverworst is zeker een voortreffelijk krachtig voedsel, maar als een herstellende typhuslijder er van eet, kan zij hem den dood berokkenen. Niet omdat een glas wijn op zich zelf kwaad is, maar omdat uw ziekte het gebruik van wijn verbiedt, moet gij er u van onthouden. Is de ziekte geheel geweken, dan is er ook verder geen reden om bij het absolute onthoudingssysteem te volharden. Voorzigtigheid blijft echter bij zoo zwakke gestellen, maar al te dikwijls voor drankzucht gepraedisponeerd, dure pligt. Er zijn velen, die het nooit zoover brengen, dat zij zonder gevaar voor wederinvallen weder een glas wijn kunnen drinken. Maar dezulken kunnen ook eigenlijk nooit als geheel genezen worden aangemerkt, en elk oogenblik is men bij hen voorbereid op de tijding: "de oude vijand heeft weer getriomfeerd."

"Maar hoevelen," zoo was onze laatste vraag, "genezen er in uwe asyls?"

Ook op die vraag bleef de directeur ons het antwoord niet schuldig. "Ik begrijp volkomen," zeide hij, "dat gij er het grootste belang in stelt precies te weten welke resultaten wij hier bereiken, maar aan den anderen kant zult gij ook inzien dat het zeer moeijelijk is, die resultaten onder volkomen vertrouwbare cijfers te brengen. Van sommigen hooren wij in het geheel niet meer; van anderen hooren wij alleen als het hun goed, maar niet als het hun slecht gaat, maar er zijn er ook, die wij op de lijst reeds met een ongunstig schrapje hadden aangeteekend, en van wie het later blijkt, dat zij na herhaalde struikelingen ten slotte de drankzucht toch overwonnen hebben. Zoover wij thans kunnen nagaan, zijn van 76 verpleegden, die het nieuwe asyl hebben bezocht, 16 genezen, 33 weder den ouden weg opgegaan, en 27 nog twijfelachtig. Dat is dus slechts een genezing van 21 percent, * maar vooreerst is er alle hoop dat er ook van die 27 twijfelaars nog verscheidene teregt komen, en in de tweede plaats mag men niet vergeten dat aan hen, die onder het rubriek "niet genezen" zijn geboekt, velen te korten tijd bij ons hebben vertoefd. Van de 93, † welke in de laatste 4 jaren

* Voor de verpleegden van het oude asyl wordt gerekend op een genezing van 25 percent.

† Onder die 93 waren er 12 Hollanders. Naar den leeftijd zijn die 93 aldus in te deelen: 2 beneden 20, 29 tusschen 20 en 30, 33 tusschen 30 en 40, 19 tusschen 40 en 50, 4 tusschen 50 en 60 en 4 boven de 60 jaar.

in "Siloah" zijn opgenomen (in het oudste gesticht is het aantal verpleegden gemiddeld 25, maar in Siloah gemiddeld slechts 15) zijn er 7 reeds binnen een maand weggegaan, omdat zij zich toen reeds als genezen beschouwden, 6 bleven 2 maanden, 7 gingen na 3, 7 na 4, 12 na 5, 6 na 6, 7 na 7, 5 na 8, 4 na 9, 3 na 10 en 4 na 11 maanden weder heen. Slechts 6 verpleegden bleven één jaar en langer, ofschoon eigenlijk ieder minstens een jaar behoort te blijven. Trek ik nu van de 76 allen af, die korter dan 6 maanden zijn gebleven, dan heb ik 16 gevallen van genezing op 38 verpleegden of 42 procent. Zeker geen al te onbevredigend resultaat, maar ongetwijfeld zou het nog veel gunstiger zijn, als er in de maatschappij wat meer medewerking voor ons streven was."

Over den slechten invloed van vrienden en familieleden, die meestal uit volslagen onkunde, soms ook uit lichtzinnigheid, den naauwelijks weer tot zich zelf gekomen lijder tot drinken uitnoodigen, liet de heer Hirsch zich zeer bitter uit.

Wie kent er niet in zijn eigen omgeving, die nooit zoo diep gevallen zouden zijn, indien liefhebbende betrekkingen het gevaarlijke van hun toestand doorgrond en daarnaar gehandeld hadden? Wie weet niet uit eigen ervaring, hoe dikwijls de zwakke broeders met het verleidelijke: "een enkel glas zal toch niet schaden," weer aan het drinken worden gebragt?

Zoo verhaalde ons de heer Hirsch nog van een koopman uit Elberfeld, die met de beste voornemens bezield het gesticht had verlaten en kinderlijk dankbaar was, dat hij van den drankduivel was verlost. En werkelijk hield hij zich in de eerste maanden uitstekend. Zijn plan was zich voor goed van zijne vroegere vrienden af te zonderen en geen bierhuizen meer te bezoeken, maar men praatte hem voor, dat dit toch al te dwaas was, en dat hij immers niet behoefde te drinken als hij niet verkoos. Hij liet zich overhalen, maar drinken deed hij niet. Het duurde echter niet lang of men dreef met zijne onthouding den spot. Als hij binnen kwam, rigtte zich aller geestigheid op hem. Toen was zijn besluit genomen; men zou hem niet meer zien. Maar zijn eigen familie vond dat toch al te dwaas. Hij kon toch geen kluizenaar, geen menschenhater worden. Matigheid was goed, maar men kon het ook te ver drijven. Hij moest toch toonen een man te zijn, en... een enkel glaasje zou immers

zooveel kwaad niet doen. Het vervolg der geschiedenis is gemakkelijk te raden. Na eenige maanden was de ongelukkige weder te Lintorf terug, veel ellendiger dan hij vroeger ooit geweest was.

Maar naast zooveel droevige ervaring had de directeur ons ook veel bemoedigends mee te deelen. Nog den vorigen Zondag had men een bezoek gehad van een verpleegde, die vóór zijn verblijf in het asyl als hopeloos was opgegeven, maar geheel genezen het gesticht had verlaten en nu reeds een tweetal jaren met het beste gevolg op een post van vertrouwen werkzaam was. Meermalen kwam die persoon naar Lintorf, om den asylisten moed in te spreken en hen te doordringen van het besef, dat bij volharding redding mogelijk is. En dat geval stond geenszins op zich zelf. Ook een Hollander had zich door bemiddeling van den directeur in den omtrek gevestigd, en toonde door zijn gedrag, dat de kuur volkomen was gelukt. Anderen zonden telkens geschenken tot verfraaijing en vernieuwing van het asyl, ten bewijze dat zij hun genezing, daar opgedaan, zeer op prijs stelden. De heer Hirsch gaat zoover van te beweren, dat men van ongeneeslijke drinkers—althans bij mannen in de kracht van hun leven—eigenlijk niet kan spreken. Met moed en opgewektheid zet hij in alle stilte in het vreedzame dorpje zijn liefdewerk voort.

Opmerking verdient het, dat er in het oude gesticht bijna altijd plaats te kort is, terwijl daarentegen het aantal verpleegden in het nieuwe asyl betrekkelijk gering blijft. Men mag daaruit niet de conclusie trekken, dat onder de gegoede standen het drankmisbruik niet groot genoeg is om de oprigting van dit vrij groote asyl te wettigen. De directie toch wordt overstroomd met aanvragen om prospectussen en inlichtingen ten behoeve van aan den drank verslaafde verwanten, maar de groote meerderheid van hen, die zich aanmelden, komt er niet toe zich ook werkelijk als verpleegden te laten opnemen.

Verschillende redenen werken daartoe mede. Vooreerst laten velen zich terughouden door den voor Duitschland vrij hoogen verplegingsprijs. Nam echter het aantal verpleegden toe, dan zou men ook allengs den prijs lager kunnen stellen.

Een tweede reden, die velen nog terughoudt, is het vooroordeel, alsof het schande zou zijn in een dergelijk gesticht genezing te zoeken. Dat de familie het bestaan van de

dranknucht zoolang mogelijk verborgen tracht te houden, is te begrijpen, maar minder begrijpelijk is het, dat men zelfs dan, als de kwaal niet meer te ontkennen valt, er toch nog schande in ziet om den dronkaard daar te plaatsen, waar redding en genezing nog mogelijk zijn.

Maar m. i. is er nog iets anders, dat velen afschrikt, nl. de streng confessioneele kleur. De heer Hirsch was niet genegen dit toe te stemmen, maar de huisvader, die dagelijks met de verpleegden omgaat, was, naar het ons voorkwam, van dezelfde meening. Ofschoon zelf met hart en ziel die rigting toegedaan, moest hij erkennen, dat de verpligte godsdienstoefening niet op allen een gunstigen invloed uitoefende, en dat waarschijnlijk het aantal verpleegden grooter zou zijn, indien in deze meer vrijheid werd gelaten.

Ongetwijfeld zal men ook in Nederland met deze en andere moeijelijkheden te kampen hebben, indien men er toe mogt overgaan een asyl voor dronkaards te stichten. Maar gelukkig kunnen wij met de ervaring, elders opgedaan, ons voordeel doen, en de behoefte is zoo groot, dat het wel der moeite waard is eenige bezwaren te trotseren. Waar zijn de mannen, genegen om zich eenige financieele opoffering tot het nemen van een proef te troosten?

Dit ééne behoort echter van den beginne af op den voorgrond te staan: een asyl mag niet zijn een onderneming om winst te maken, want zoodra het een speculatie wordt voor winstzoekende kapitalisten, is het bijna zeker, dat het geen resultaat zal geven. De verpleegden weten, zeide de heer Hirsch, dat mijn inkomen met geen gulden zou verminderen, al gingen morgen aan den dag de beide "Anstalte" te niet, en dat is het juist wat mij kracht en prestige geeft. Als het een onderneming is om winst te maken, dan komt men er toe om lijders op te nemen, die er niet thuis behooren, en anderen te houden, die in het belang van de goede zaak weggezonden moesten worden. Ook de verpleegden zien dan niet langer in de zorg, aan hen besteed, een liefdewerk van geduld en toewijding, maar een middel om hun lijden productief te maken voor de beurs van directeurs, ondernemers of aandeelhouders. En van dat oogenblik af aan wordt de genezing schier onmogelijk.

Nog een kort woord ten slotte over de taak der overheid met betrekking tot de drankasyls. Moet de Staat zich er

mede bemoeijen, of moet men hier alles aan de werking van particuliere krachten overlaten?

In Engeland en in de meeste staten van Amerika is de eerste vraag bevestigend beantwoord.

In Amerika geeft men subsidiën om de zaak te bevorderen, terwijl men tevens door wettelijke voorschriften onder zekere voorwaarden het verblijf in een asyl voor dronkaards verpligtend maakt.

In Engeland geeft men geen subsidiën, maar heeft men sinds 1879 een wettelijke regeling op dit onderwerp, de zoogenoemde "Habitual Drunkard's Act." De voornaamste bepalingen dier wet zijn de volgende:

1. Een "retreat" is een huis, waarin met vergunning, uit te reiken door de bij de wet aangewezen autoriteit, dronkaards mogen worden opgenomen, bewaakt en verzorgd.

2. Ieder, die ter goeder faam en naam bekend staat, kan vergunning bekomen om een "retreat" te stichten, maar aan elk asyl moet een gediplomeerd geneesheer verbonden zijn.

3. Aan directeuren van krankzinnigen-gestichten wordt geen vergunning verleend.

4. De vergunning wordt slechts gegeven voor 13 maanden en kan wegens wangedrag ingetrokken worden.

5. Elk dronkaard, die in een asyl opgenomen wenscht te worden, moet schriftelijk opneming verzoeken en verklaren hoelang hij er wil blijven; hij kan zich echter voor niet langer dan 12 maanden verbinden. Het verzoek om opneming moet gecontroleerd worden door twee vrederegters, die den lijder moeten wijzen op de gevolgen van zijn verzoek, en schriftelijk moeten verklaren, dat de aanvrager de strekking van zijn aanvrage begrijpt. Bovendien moet nog een verklaring worden overgelegd van twee personen, die bevestigen dat de verzoeker een dronkaard of verslaafde drinker is in den zin der wet.

6. Die eens op eigen aanvrage is toegelaten, mag het gesticht niet weer verlaten, voordat de tijd, waarvoor hij zich verbonden heeft, voorbij is.

7. Een verpleegde, die vertrekt voordat de bepaalde tijd verstreken is, kan op bevel van den regter naar het gesticht teruggebragt worden.

8. Indien een dronkaard de regelen van het gesticht, waarin hij is opgenomen, overtreedt, kan hij tot een boete

of tot een gevangenisstraf van hoogstens 7 dagen veroordeeld worden.

9. Er is ook straf bedreigd tegen ieder, die een verpleegde slecht behandelt of hem zonder verlof van den directeur sterken drank bezorgt.

10. Zoolang een verpleegde in een asyl is opgenomen, kan er geen beslag op zijne goederen worden gelegd.

Tot zoover de Engelsche wet. Tot heden hebben echter die bepalingen niet aan de bedoeling van haar ontwerpers beantwoord. Volgens een opgave van een Engelsche tijdschrift zijn er nog slechts drie "licensed retreats," nl. een te Westgate on Sea met 20, het Dalrymple Home nabij Rickmonsworth met 16, en het Cannock retreat met 5 verpleegden. De meeste drankasyls wenschen zich niet aan het wettelijk toezigt te onderwerpen, en hebben daarom geen vergunning aangevraagd.

Dr. Cameron en zijne medestanders zijn dan ook met de tegenwoordige wettelijke regeling volstrekt niet tevreden, en dringen aan op een wet, die het mogelijk maakt verslaafde dronkaards ook tegen hun wil in asyls te doen opnemen, op dezelfde wijze als dit in sommige staten van Amerika geschiedt. Zelfs bestaat er een vereeniging, welke zich meer speciaal het verkrijgen van een dergelijke wet ten doel stelt, nl. the society for promoting legislation for the control and cure of habitual drunkards.

Voor ons land zou ik vooralsnog op een wettelijke regeling niet willen aandringen. Laat ons eerst toonen wat het particulier initiatief in deze vermag. Ook te Lintorf heeft men geen hulp van den staat ingeroepen, en liever in kleinen kring hulp geboden aan hen, die zich aanmeldden, dan toepassing gevraagd van het "dwing hen om in te gaan." Het dwangsysteem is wel goed om de gestichten schielijk bevolkt te krijgen, maar minder geschikt als middel van genezing in al die gevallen, waarin van zedelijken invloed het meest moet worden verwacht.

H. GOEMAN BORGESIUS.

—*Vragen des Tijds.*

Hoe loopt de Dusse langs het hol van Neander?

Hier ziet men het water
Met schaat'rend geklater
Al golvend verschijnen
Met glinstrenden luister
En wondere pracht,
En daar wêer verdwijnen
In akelig duister
En sombere nacht:
Soms toont het in 't donker
Een schittrend geflonker
Waar niemand het wacht:
't Verzinkt wêer, en blinkt wêer
Op 't mossige steen,
En baant zich al glijdend,
Den weerstand vermijdend,
De heuv'len doorsnijdend,
Zijn bedding verwijdend,
Een weg naar benêen:
Den kleigrond doorweekend,
De steenkorst doorbrekend,
Somwijlen zich scheidend,
En verder verbreidend;
Een rotsklomp omvattend,
Omschurend, bespattend,
En dan weer zich naad'rend,
Zijn toevoer vergaad'rend,
In kolken en kreekjens,
Met bronnen en beekjens
Zijn stroomnat vermengend,
De takken besprengend,
Het lover beschuimend,
Met vlokken bepluimend,
Den doortocht zich ruimend,
Bij 't nederwaart trekken
Met daav'rend geschal,
Om de echoos te wekken
Van 't rotsige dal:
Den omtrek verkoelend,
De wouden bespoelend,
Kriselend en woelend,

En borr'lend en morr'lend,
En gonzend en bonzend,
En hobb'lend en bobb'lend,
En dart'lend en spart'lend,
En vechtend en slechtend,
En worst'lend en borst'lend,
En wijkend en strijkend,
En sleepend en zweepend,
En dansend en glansend,
En flikk'rend en blikk'rend,
En stortend en hortend,
En klimmend en glimmend,
En krond'lend en vonk'lend,
En flikkend en likkend,
En knorrend en morrend,
En snurkend en lurkend,
En brommend en grommend,
En knabb'lend en kabb'lend,
En bijtend en slijtend,
En neigend en dreigend,
En knersend en persend,
En kampend en dampend,
En rollend en hollend,
En vliedend en ziedend,
En hupp'lend en dupp'lend,
En klodd'rend en flodd'rend,
En pressend en klessend,
Zich spelend verdeelend,
Zich kaatsend verplaatsend,
En stroomend en stoomend
Zijn perken ontkomend:
Hier vlietend en schietend en gietend,
Daar kookend en rookend en smookend,
En zinkend en klinkend en blinkend,
En zwevend en strevend en bevend,
En wellend en zwellend en snellend,
En vloedend en spoedend en woedend,
En kibb'lend en knibb'lend en dribb'lend,
En kruipend en sluipend en druipend,
En draaijend en zwaaijend en waaijend,
En urmend en wurmend en stormend,
En hotsend en botsend en klotsend,
En klapp'rend en wapp'rend en plapp'rend,

En steunend en dreunend en kreunend,
En wippend en glippend en slippend,
En zwierend en tierend en gierend,
En went'lend en kent'lend en drent'lend,
En dravend en schavend en gravend,
En schuwend en duwend en stuwend,
En klett'rend en schett'rend en plett'rend en knett'rend,
En schuivend en stuivend en snuivend en wuivend,
En vallend en schallend en knallend en brallend,
En knagend en jagend en plagend en klagend,
En malend en dwalend en dralend en dalend,
En schomm'lend en tromm'lend en stomm'lend en romm'lend,
En spuitend ontspruitend en sluitend neerstuitend,
En groeijend en vloeijend en stoeijend en loeijend,
De beemden besproeijend, de zinnen vermoeijend:
Hier murm'lend ontspringend,
Daar keijen doordringend,
Den band zich ontwringend,
Of, hoogstens omringend,
Zijn snelheid bedwingend;
Hier wassend en plassend,
En de oogen verrassend,
En stijgend en hijgend,
En nimmermeer zwijgend,
Van spraak ons beroovend,
En de ooren verdoovend,
En raat'lend als razend,
Den wand'laar verbazend,
Beroerend, vervoerend,
Zich sling'rend in bochten,
Door kloven en krochten,
En weem'lend verscholen
In dompige holen,
En sluim'rend verzonken
In diepe spelonken,
Zich kring'lend en knellend in eeuw'gen Meander:
Alzoo loopt de Dusse langs 't hol van Neander.

J. VAN LENNEP.

Album Versjes.

AAN MARIA.

Gij vraagt om een versje ?
Dat moogt gij begeeren:
Zit, trouw als Maria,
Aan de voeten des Heeren.

(Luk. X: 38-42.)

AAN MARGARETHA.

Uw naam beteekend "Parel,"—
Vergeet dat nooit, lief kind,
Wees rein in hart en wandel,
Kies Jezus u ten Vrind!
Dan zingt gij eens daarboven
Met Eng'len om Zijn troon,
Dan blinkt ge eens, eeuwig, eeuwig,
Een Parel in Zijn kroon!

H.

G., 30 Julij 1884.

Vrijhandel en Protectie.

Daar de aandacht thans prominent bij Protectie bepaald is door de discussiën in het Parlement over dat onderwerp, zal men mij wel willen veroorloven ook buiten het Parlement een discussie daarover te openen.

Terwijl ik zulks doe wil ik erkennen, 1stens, dat vrijhandel beter is dan een handel bezwaard met allerlei lasten; 2dens, dat de door den douane-beambte geheven belastingen worden betaald door den verbruiker; en 3dens, dat alle goederen welke vereischt worden om onze koloniale nijverheid te ontwikkelen, hetzij ruwe, gefabriceerde of gedeeltelijk gefabriceerde, belastingvrij behooren te worden binnen gelaten.

Maar daar de nooddwang van een publiek inkomen te verwerven het heffen van belastingen gebiedend maakt krijgen wij dadelijk te doen met de groote vraag, hoe onze belastin-

gen zoo te verdeelen, dat zij de minst mogelijke staathuishoudelijke schade aanrigten. Op dit punt zijn hedendaagsche theoriegieters geraakt tot slotsommen, waarmede praktische mannen zich niet kunnen verzoenen. Een dezer laatsten zijnde wil ik de zaak uit een praktisch oogpunt behandelen.

Zonder twijfel stellen protectionisten van de uiterste soort zich bloot aan het vermoeden, dat zij het gemunt hebben op een monopolie-stelsel dat nadeelig zou kunnen zijn voor de zaak der industriele ontwikkeling. Zoo zou b. v. een zware invoerbelasting op levensbehoeften het meerendeel der zamenleving in tijden van schaarschte kunnen overgeven aan de genade van den producent. Het was onder zulk een zamenloop van omstandigheden dat Cobden in Engeland het foutieve en economisch ruineuse blootlegde van den kostinvoer te bezwaren,—dat hij zonneklaar bewees dat duur brood hetzelfde beteekende als dure arbeid, en dat door tot duurheid van arbeid te leiden zoodanige lasten ten slotte belastingen op de nationale nijverheid werden.

De groote vrijhandelsschool van Engeland, voornamelijk bestaande uit kooplieden en fabrikanten, slechts hun eigen belangen in 't oog houdende, behandelen de vrijhandelsquaestie veel meer praktisch dan onze koloniale staathuishoudkundigen gewoonlijk meenen; want achter hun doorschijnend vrijhandelsgordijn kan men het streven naar een alleenhandel in flaauwe trekken zien uitkomen. Dezelfde monopoliegeest, die, in de vorige eeuw openlijk in zijn ware gedaante voor den dag komende, Ierlands fabrieken ruineerde en alle industriele ontwikkeling in de Amerikaansche Koloniën tegen ging, bestaat ten huidigen dage in Engeland. Die geest is slechts van kleed veranderd. Van deze overtuiging—waarvoor ik mijne redenen zal opgeven—doordrongen zijnde, acht ik mij geroepen, mijne medekolonisten te waarschuwen, dat zij, zoo lang zij zich niet bedienen van den rijkdom hunner eigen ruwe grondstoffen, de prooi zullen blijven eener buitenlandsche monopolie die hen exploiteert onder de banier van den zoogenaamden vrijhandel.

Nu wil ik niet volhouden dat wij op staanden voet ons eigen zwart laken en koperwaren moeten gaan maken, enkel omdat ons land wol en kopererts oplevert; maar des niettemin houd ik staande, dat de tijd voor ons als zamenleving is gekomen om de aandacht te wenden aan de ontginning van zoodanige nieuwe vakken van koloniale nijverheid en de be-

nuttiging van onze ruwe grondstoffen daartoe als met eenige kans op succes kunnen ondernomen worden.

De *European Mail* maakte zich laatst ongerust omtrent onze toekomstige welvaart, en achtte zich in verband met de protectievoorstellen van den heer Wood geroepen ons te leeren hoe best onze eigene belangen te behartigen. Het blad vertelde ons:—"De vrucht zal zijn de productie van "een artikel, waarschijnlijk veel slechter dan, voorzeker "niet even goed als hetgeen wij zonder bezwaar hadden "kunnen invoeren."

Laat ons een enkel oogenblik stilstaan om deze bewering te toetsen. Handhaven de Britsche fabrikanten nu nog hun alouden roem omtrent het degelijke zoowel als goedkoope hunner waren? Of wordt niet nu reeds de waarschuwing verwezenlijkt die opgesloten lag in de volgende woorden van Cobden? "Vraagt men ons," zeide Cobden, "hoe deze magtige nijverheid waarvan het gemak, ja het bestaan zelfs, des geheelen Rijks afhangt, ons zou kunnen worden ontnomen, dan antwoorden wij: 'slechts door het goedkoopere der waren van andere landen.'" Streven andere landen Engeland niet nu reeds in dit opzigt op zij?

Om deze vraag te beter na te gaan en het wijze of dwaze te toetsen van Protectie toe te passen ten einde jeugdige nijverheden in den tijd harer zwakheid te sterken, wil ik wijzen op het meest protectionistische land van den tegenwoordigen tijd, de Vereenigde Staten van Amerika. Men gedenke dat die groote Republiek niet "protectionistisch" was in den letterlijken zin des woords, voordat de groote burger-oorlog uitbrak. Na de herstelling des vredes ging de Republiek gebukt onder schulden en was zij dermate uitgeput, dat de buitenwereld hare finantieele moeijelijkheden als haast onoverkomelijk beschouwde. In dien benarden tijd moest de Amerikaansche Wetgeving omzien naar nieuwe belastingen, welké rustig zouden worden gedragen door een volk dat niet juist in een gemoedstemming verkeerde om kersversche lasten te torschen zonder te murmureren. Daar de groote hoop zich altoos gereeder onderwerpt aan indirekté dan aan de direkte belastingen werden de Amerikaansche landsvaderen als van zelven gedreven tot de heffing van zware invoerregten.

Hoewel niet blijkt dat deze verhoogde invoerregten aanvankelijk werden opgelegd met het bepaalde doel om de

inlandsche nijverheid te beschermen, maar veel éer ter wille van 's lands kas, bleef de uitwerking niet lang uit, en het is van dat tijdperk dat de groote ontwikkeling van het Amerikaansche fabriekwezen dateert, eene ontwikkeling die de vrijhandelsmannen heeft vervuld met ontzag, en die veeleer het foutieve dan het juiste heeft bewezen van hunne verklaring der wetten van de staathuishoudkunde als gegrond op de hedendaagsche vrijhandelstheörie.

Om te weten te komen in hoe verre de Amerikaansche nijverheid is ontwikkeld sedert den burgeroorlog, zoodat de Amerikaansche fabrikant thans niet alleen den inheemschen verbruiker een goedkooper artikel kan verschaffen dan zelfs belastingvrij kan worden ingevoerd, maar ook met uitheemsche fabrikanten kan wedijveren zelfs op den geboortegrond van het vrijhandelsstelsel (Engeland), heeft men slechts R. W. Dale's "Impressions of America" na te slaan, hoewel hij zelf een vrijhandelsman is en schrijft van een vrijhandelsstandpunt. Hij zegt:—

"Maar de fabrikanten te Lowell, wien de schrik om het hart slaat bij het vooruitzigt op den invoer van Vrijen Handel, zenden thans werkelijk katoenen goederen naar Manchester, en in de Amerikaansche winkels staan katoenen goederen, werkelijk gemerkt tegen lagere prijzen dan die waarvoor goederen van dezelfde qualiteit kunnen worden verkocht in Liverpool of Londen. Even zoo is het gesteld met andere fabrikanten in Amerika. De makers van hardewaren, die zich verbeelden dat zij hunne fabrieken zouden moeten sluiten, indien de invoer-belastingen op Engelsche goederen werden afgeschaft, kloppen ons in de eene markt na de andere, van Hamburg af tot naar Melbourne toe. In Manchester zelf voeren de kooplieden zulke artikelen uit Amerika in als bijlen, hooivorken, landbouwgereedschappen van allerlei aard, katrollen voor raamlijnen, en kleine gietsels in soorten, hoewel men berekent dat de vracht en andere kosten den oorspronkelijken prijs met 17 of 18 per cent verhoogen."

Nemen wij een kijkje in onze eigene Zuid Afrikaansche winkels en pakhuizen dan bevinden wij dat ettelijke soorten van gereedschappen, boerderijwerktuigen en andere waren, welke voorheen slechts uit Engeland tot ons kwamen, ons nu verschaft worden door Amerikaansche en andere vreemde fabrikanten. En dit wel waarom? Wegens "het goedkoopere en meer deugdelijke" hunner waren!

Sir Edward Sullivan merkt aan in zijn "Isolated Free Trade (*Nineteenth Century*, Deel X, p. 173):—"Maar de questie heeft een zijde die nog belangrijker is dan de afnemende productie, t.w., de achteruitgang in hoedanigheid van het meerendeel onzer Engelsche goederen............ Het is een daadzaak dat het thans moeijelijker is dan twintig jaren geleden om goede zijde, goede boordjes en goed staal te koopen." En wat betreft het weinige dat wij zelven fabriceren,—het wordt altoos erkend dat onze Koloniale goederen veel duurzamer zijn dan de Engelsche ingevoerde. Wie herinnert zich niet het voortreffelijke van Crightons zadels en tuigen? Wie betwist dat van onze Koloniale stevels en schoenen, karren en wagens?

Met zoodanige feiten vóór ons schijnt de vrees van de *European Mail* en andere vrienden in den vreemde wel eenigszins ongegrond. Maar wij willen de zaak nog wat verder onderzoeken. Vernemen wij eens wat Lord Dunraven daaromtrent heeft te zeggen.

In een artikel in de *Nineteenth Century* (Deel X, p. 195), legt zijn Lordschap eerst het fontieve bloot van de stelling dat een surplus van invoer over uitvoer een teeken van voorspoed is, en dan vervolgt hij:—"In de jongstverloopen 13 jaren hebben de Vereenigde Staten een schuld van £111,000,000 afbetaald...........en tevens gaat hun jaarlijksche uitvoer hun invoer met £33,500,000 te boven." Oordeelende naar deze cijfers, welke door niemand betwist worden, moet het euvel Protectie wel van een zeer onschadelijke soort zijn, indien zoo groote bloei daarmede gepaard gaan als wij aanschouwen in het land van Protectie bij uitnemendheid, of moeten de Vrijhandelsmannen even hopeloos blind zijn als zij die moedwillig de oogen gesloten houden.

Sir E. Sullivan weder geeft ons in zijn reeds aangehaald artikel het volgende:—"Zij (de Vrijhandelsmannen) hebben ons verzocht, de zegeningen van den Vrijen handel te toetsen aan den commerciëlen vooruitgang van Engeland. Hoe zouden zij er aan toe zijn, wilden zij de zegeningen van Protectie toetsen aan den commerciëlen vooruitgang van Amerika en Frankrijk?

"Onder Protectie is de wereldhandel met 36 per cent. in tien jaren vermeerderd.

"Onder Protectie is de handel der Vereenigde Staten in hetzelfde tijdperk met 68 per cent. vermeerderd.

"Onder Protectie is de handel van Holland en België, van Frankrijk, van Duitschland respectievelijk met 57, 51 en 39 per cent. vermeerderd.

"Onder Vrijen Handel, daarentegen, is de handel van Engeland met 21 per cent. in tien jaren vermeerderd.

"Onder Protectie gaart Amerika jaarlijks £165,000,000 op.

"Onder Protectie gaart Frankrijk jaarlijks £75,000,000 op."

Zoodanig is de industrieele en commercieele bloei van de vijf protectionistische staten als vergeleken met het vrijhandelende Engeland. Professor Fawcett had daarom gelijk toen hij zeide:—"Wij in Engeland zijn al te zeer geneigd om de voordeelen van den Vrijen Handel te hoog aan te schrijven."

Het verlangen om het "leeuwendeel" te bekomen van de goede dingen dezer wereld, onverschillig wat er wordt van anderen die naar hetzelfde doel streven, is een inherente zwakheid des menschdoms. Alle zamenlevingen en alle personen zoeken altoos naar een staatkunde die hen tot de zege in deze zal leiden. Talloos waren de maatregelen waarvan differente mogendheden zich van tijd tot tijd bedienden om de commerciële opperheerschappij der wereldmarkt voor zich te verwerven. Er was een tijd toen Engeland de grootste protectionist in Europa was. Zijn wetboeken zijn overvloeijende van willekeurige bepalingen welke geen Engelschman nu zou durven toepassen. Die oude strijders handelden echter, men moet zulks erkennen, naar het hun gegeven licht, en de door hen uitgedachte industrieele broeimachines bragten ten laatste industriën ter wereld, welke de natie een rijkdom schonken die haar in den aanvang dezer eeuw vooraan in de rij der volken plaattste als eene handels- en zeemogendheid.

Toen was het dat Britsche staatslieden, nu niets meer te vreezen hebbende van den wedijver des buitenlands, hun "Vrijhandelsstaatkunde" uitdachten. Men dacht, en wel teregt, dat indien de overige natiën het voorbeeld wilden volgen, Engeland, dat toen het best was toegerust voor een strijd op de markten der wereld, het groote handelscentrum van het Westen zou worden. Deze staatkunde was met wijsheid uitgedacht en werd geloond met een vloed van commerciëlen bloei, dat bijna een kwart eeuw lang het hoogste watermerk bereikte. Maar het getij is nu aan het zakken, begint rotsen in front bloot te leggen; en gevolge-

lijk wijdt menig denker in Engeland thans de aandacht aan de vraag of "de vrije handel niet soms zijn tijd heeft uitgediend?"

Daar Protectie een uitvloeisel is van pogingen om 's lands inkomsten te versterken moeten wij haren oorsprong onder dit hoofd nagaan.

Daar de handel tusschen de eene natie en de andere sedert onheugelijke tijden slechts werd gedoogd onder voorwaarde dat eene zekere licentie of boete, nu genaamd "invoerregt," zou betaald worden voor het voorregt en die boete aanvankelijk op den uitvoer zoowel als op den invoer werd geheven, spreekt het als van zelf dat industriën die gesteld waren op een uitvoerhandel zoowel als industriën die gedeeltelijk van buitenlandsche grondstoffen ter verwerking afhankelijk waren, grootelijks gestremd werden, de eersten in het vinden van eene voordeelige buitenlandsche markt en de laatsten in het bekomen van goedkoope grondstoffen. Zij echter die bij de nijverheid belang hadden zagen spoedig in, dat zij eene belasting, die toen hinderlijk was wegens hare toepassing op den uitvoer zoowel als op den invoer, zouden kunnen bezigen als beschermingsmiddel tegen wedijver in hun eigen binnenlandsche markt. Van daar dat uitvoerbelastingen op inheemsche fabrikaten langzamerhand werden afgeschaft, en invoerbelastingen op ruwe grondstoffen in onbruik geraakten, terwijl de invoerregten zoo werden geregeld dat zij een bepaald beschermende strekking erlangden. Zoodanig was de oorsprong van Protectie. En op zoodanige wijze verkreeg de Britsche nijverheid hare eerste aanmoediging. Dit laatste zal ons aanstonds duidelijk blijken.

Het regt des Konings om belastingen te heffen voor bijzondere doeleinden is eene oude Engelsche instelling. De eerste duidelijke aanteekening van zoodanige heffing dateert, volgens Professor Stubbs, uit het jaar 991, toen een bijzondere belasting werd geheven om den Denen cijns te betalen. In het jaar 1275 werd het eerste Douane-tarief uitgeschreven door Eduard I en wel op uitgevoerde wol. En in het jaar 1308 had die uitvoerbelasting op de ruwe grondstoffen het inheemsche wolfabrikaat zoo zeer aangemoedigd, dat de Koning, om de belasting op wol niet geheel te verliezen, de heffing van een uitvoerbelasting van twee shillings op alle uitgevoerde wollen lakens wist te bewerken. Uitvoerbelastingen werden, naar wij weten, afgeschaft zoodra het volk

het wenschelijke van een uitvoerhandel te bezitten ten volle begreep. Maar heffingen, onder voorwenden van de behoeften van 's lands kas, maar werkelijk ter wille van Protectie, werden echter gelegd op den invoer van alle uitheemsche fabrikaten, totdat de Vrijhandelspolitiek in Engeland in het jaar 1846 werd aangenomen.

De bewerking van wol, waarvoor Engeland nu zoo beroemd is en die verondersteld wordt te dateren uit den tijd van Willem den Veroveraar, werd in de Regering van Eduard III verbeterd door den invoer van Hollandsche of Vlaamsche wevers. In het jaar 1571 voerden Vlaamsche vlugtelingen verdere verbeteringen in in de productie van fijnere wollen lakens. En in het jaar 1685 ontving de industrie een verderen stoot door de hulp van Fransche fabriekarbeiders die wegens de herroeping van het Edict van Nantes uit Frankrijk waren geweken. Volgens Hume bestond negen-tienden van den handel des koningrijks in het begin der 16de eeuw uit wollen goederen. De in Engeland gefabriceerde wollen goederen werden gezonden naar Holland om daar te worden geverwd en klaargewerkt. "Zoo laag," zegt dezelfde schrijver, "stond fijn Engelsch laken, zelfs in Engeland, aangeschreven, dat de Koning naar allerlei middelen moest omzien, ten einde de toongevende klassen te bewegen dezelve te dragen." In het jaar 1622 stelde de Koning een Handelscollegie (Board of Trade) aan om een onderzoek in te stellen naar de wol-nijverheid en trachtte hij tevens om de bewerking van zijde in te voeren.

Het verlies dat het land leed door het zenden zijner wol naar Holland, om daar geverwd te worden, werd door Raleigh berekend op £400,000 per jaar. Maar in 1689 werd de verwkunst gelukkig ingevoerd door Brewer, die de Nederlanden verliet, omdat dezelve met eene Fransche verovering werden bedreigd. Deze als bij toeval ingevoerde verbetering was een belangrijke stap voorwaarts op het gebied der Engelsche wolindustrie. Om de inheemsche bewerking van wollen en andere goederen zooveel mogelijk in de hand te werken, werd de uitvoer van wol, ruwe huiden en gelooid leder door Karel II geheel verboden.

Ik sta bij dezen gestadigen vooruitgang der wolindustrie in Engeland stil, omdat ik wil aantoonen, in de eerste plaats, hoe de Britsche voorvaderen er naar streefden de inheemsche nijverheid op te bouwen, in de tweede plaats, hoe langen tijd het soms eischt voordat eene overgeplante nijver-

heid diepe wortels schiet op een nieuwen bodem, en, derdens, hoe onbillijk de hedendaagsche economisten handelen, wanneer zij het streven van jonge zamenlevingen om het fabriekswezen aan te moedigen veroordeelen, wanneer zoodanig streven niet dadelijk vrucht afwerpt.

Het zou meer ruimte eischen dan gij mij kunt afstaan, ging ik de massa van wetten doorloopen welke van tijd tot tijd werden gepasseerd met het speciale doel om de Britsche industrie te protecteren. Ik wijs slechts op een paar der meer prominente. In de Regering van George III werd bepaald dat de produkten der Amerikaansche koloniën slechts in Engeland zelf zouden mogen worden verkocht, opdat slechts Engelsche fabrikanten de koloniale grondstoffen zouden kunnen verwerken. Daarmede niet tevreden, werd voorts besloten de handen nog verder te binden van de kolonisten, die reeds wat begonnen te doen om hunne hulpbronnen door de ontginning van een eigen nijverheid te ontwikkelen. Adam Smith schreef:—"Terwijl Groot Brittannië de produktie van ruw ijzer in Amerika aanmoedigt door het vrij te stellen van de invoerbelastingen, welke geheven worden op zoodanig ijzer dat van andere landen komt, legt het een absoluut verbod op de stichting van staalsmelterijen en molens in al zijne Amerikaansche koloniën. Het veroorlooft zijn koloniën niet iets te doen aan het fijnere fabriekwezen, zelfs niet voor haar eigen gebruik, maar staat er op dat zij alle goederen van dezen aard welke zij behoeven van zijn eigen kooplieden en fabrikanten zal koopen."

Voorheen bloeiden de handel en het fabriekwezen in Ierland. Wat is daarvan nu overgebleven? Niets anders dan de laatst door onzen ouden vriend, den heer J. A. Froude, opgedolven aanteekeningen in 's lands geschiedboeken. Zie hier wat hij omtrent de zaak zegt:—"De Iersche kolonisten hadden hunne verbeteringen na den oorlog voortgezet. Hun woloogst was rijk en de beste in Europa. Hun watervermogen was onbeperkt en overal, ja tot in de wildernissen van Kerry, hadden zij fabrieken gesticht, waar de wol tot laken werd verwerkt. Hunne bosschen leverden scheepstimmerhout, en de havens van Cork en Dublin werden bedekt met in Ierland gebouwde en door Ieren bemande schepen. Kudden Iersch vee werden geland in Bristol. Iersche boter en Iersch spek, ja zelfs Iersch koren baanden zich een weg tot de Engelsche markt, de Engelsche boeren

met een wissen ondergang bedreigende. De Engelsche kooplieden, fabrikanten, scheepseigenaars, grondhouders schreeuwden om Protectie tegen het Iersche ongedierte, dat op kosten van Engeland was uitgebroeid, en geen ministerie kon zich verzetten tegen de geconcentreerde verontwaardiging van zulke magtige standen. Een uitbreiding der Navigatie-acte maakte een einde aan Ierlands scheepvaart. De acte op wollen goederen vermorselde zijn fabrieken. Zelfs zijn wol mogt Ierland slechts aan Engeland verkoopen en dat wel tegen een door Engeland vast te stellen prijs."

In 1842 waren er nog 1200 artikels waarop invoerbelastingen werden geheven bij de Britsche havens, welk getal echter weinige jaren later tot op twaalf werd verminderd. De herroeping der Navigatie-acte, waaraan de Britsche scheepseigenaars met de kracht der wanhoop zich hadden vastgeklemd, ging eerst in 1849 door.

Het was in het jaar 1843 dat de magtige stroom der Britsche publieke opinie zich voor goed in anti-protectionistische rigting keerde en dat wel met een kracht die tot een tegenovergesteld uiterste voerde. Maar nu reeds zijn er teekenen dat de veranderde tijdsomstandigheden alligt een contrastrooming zouden kunnen verwekken.

Hoewel Adam Smith's geschriften de vrijhandelaars uitrustten met op de rede gegronde argumenten, zou noch Adam Smith alleen noch al de economische wijsgeeren te zamen een volk dat onder de vleugelen van Protectie was groot geworden hebben bewogen een vrijhandelsstaatkunde aan te nemen, ware de wegruiming van den hoeksteen van Protectie, de korenbelasting, niet eene gebiedende noodzakelijkheid geworden. Engelands fabrieken, allen creaturen van Protectie, hadden reeds lang te voren den krachtigen mannelijken leeftijd bereikt en zich tegen alle mededingers over de geheele wereld laten gelden. Slechts één hinderpaal stond haar beslissende zegepraal in den weg, t. w. het ontoereikende der inheemsche graanproduktie en het dure der zwaar belaste ingevoerde voedingsartikelen. Daardoor in het naauw gebragt moest Engeland wel aarzelende het ultimatum des vrijhandels aannemen, niet als eene afwijking van zijne oude traditiën, maar als eene door den drang der omstandigheden en in het belang zijner fabrieken gevorderde nieuwe staatkunde.

Zonneklaar, naar ik meen, aangetoond hebbende dat de opkomst der Britsche nijverheid in het voorleden, even als

die van Amerika in het tegenwoordige, moet worden toegeschreven aan de krachtgevende werking van Protectie, zal ik in mijn volgend artikel een onderzoek instellen naar de differente wijzen van Protectie te verleenen, waartoe van tijd tot tijd de toevlugt werd genomen in Engeland.

(*Wordt vervolgd.*)

De Transvaalsche Deputatie en de Nederlandsche Dichters.

Onder den titel van "Looverkransen voor Transvaal gevlochten—de Transvaalsche Deputatie aangeboden tijdens haar bezoek in Europa ten jare 1883 en 1884,—bijeen verzameld door S. J. du Toit, (Lid der Deputatie)" hebben de heeren D. F. du Toit & Co. een dichtbundel van ongeveer 80 bladzijden uitgeven. Niets, meenen wij, kon een treffender voorstelling geven van den koortsgloed tot welken het bezoek der heeren Kruger, Du Toit en Smit, de patriottische geestdrift der als phlegmatiek geijkte Nederlanders heeft opgevoerd, dan deze verzameling van dichterlijke ontboezemingen. Meer nog ter wille daarvan dan van de letterkundige waarde bieden wij den lezers van het *Tijdschrift* een tal van aanhalingen uit het werkje aan :—

LEVE DE TRANSVAAL ! !

HET TRANSVAALSCHE DRIEMANSCHAP TOEGEWIJD.

Waai, Vaan van Oud-Holland, van gevel en mast,
Waai uit met uw vroolijke kleuren !
Jong-Holland, als hadt gij een koning te gast,
Knoop blij er een krans van laurieren aan vast,
Met bloemen, die liefelijk geuren !......

"Het kind" was van huis, was verloren gegaan,
Het moest in de wildernis zwerven ;
Toen hief het in doodsangst een smartekreet aan,
En—"Vader" gaf antwoord, de kreet was verstaan :
Zóó kon hij zijn kind niet zien sterven.—

Zijn kind, dat getrouw—bij het pijnigendst leed !—
 Aan Vlag en aan Taal was gebleven,
Die Vlag, met de kleur van de Hoop slechts verbreed,
Die Taal, waarin 't hart, eer de vuist er voor streed,
 Om Regt zich tot God had verheven !

Hoe streedt gij, Transvaal ! in de sterkte diens Gods !
 Hoe knalde 't geweervuur de toppen,
De hellingen af van uw heuvel en rots ;
Hoe voelden wij 't hart, op uw heldenmoed trotsch,
 Toen sneller en vuriger kloppen !

En nu—wees ons welkom ! Neem aan onze hand !
 Herdenkend die vroegere dagen,
Gevoelen we op nieuw weer den heil'gen band,
Die volken omsluit, met één taal en één land......
 Wij willen u helpen en schragen !

Wij willen u helpen ! Geloof aan dit woord ;
 Dit moogt ge aan de wereld verkonden.
Bij 't scheiden word' dit als uw juichtoon gehoord :
—En draag de Oceaan dien naar Afrika voort—
 " Hier hebben wij Broeders gevonden !"

Waai uit dan, o Vaan ! waai van gevel en mast,
 Waai uit met uw heldere kleuren !
Jong-Holland, als had het een koning te gast,
Het knoopt er drie kransen van lauwren aan vast,
 Met bloemen, die wondervol geuren.

"Nieuws v. d. Dag," 10 Maart 1884.

MIJN NEERLAND, 'K MOET U LOVEN !

Mijn Neêrland, 'k moet u loven,
 Uit volheid van mijn hart,
Dat steeds voor Regt en Vrijheid
 De Magten hebt getard.
Uw zonen waren helden,
 In 't glorierijk weleer
Bij nederlaag als zege
 Gekroond met eeuwige eer.

De voorjaarsstormen zingen
 Ons voorgeslacht ter eer ;
Dan dansen blij de baren,
 Zoo als in 't grijs weleer ;
Zij dond'ren op de dijken,
 In uitgelaten moed,
Die pal staan, onbewogen ;
 Sterk boven wind en vloed.

Aangrijpend is der stormen
  En golven zegelied
Op de onvergeetb're vad'ren,
  Wild bruischend door 't verschiet.
't Is of de geest der helden,
  Die slapen in haar schoot,
Nog heenzweeft langs die wat'ren,
  Beschuttend Neêrlands vloot.

Mijn Neêrland!—vrome moeder
  Van held en martelaar,
Gestorven voor de vrijheid,
  Blij klink' voor u mijn snaar!
Gij zaagt uw kind'ren trekken
  Naar 't an'der eind der aard;
Toch bleven 't Nederlanders,
  Hun naam en afkomst waard.

Gij tuigt het weer Transvalen,
  O land vol gloed en goud!
Dat Neêrlands zoon bij vreemden
  Zijn Neêrlandsch hart behoudt.
Gij tuigt het weer, Transvalen,
  Hoe uwer Boeren schaar
Voor Regt strijdt en voor Vrijheid,
  Als held en martelaar.

Te lang reeds neergebogen;
  Gedrukt door 't Engelsch juk;
Belasterd en verraden,
  Braakt gij uw boeijen stuk;
En door uw digte wouden
  En langs uw bergen heen,
Klonk fier en vrij de roepstem:
  "Op, Mannen, op!—gestreên!

Een trilling werd vernomen,
  Tot in het ver Euroôp,
Nu Neêrlandsch bloed weer aanving
  Te strijden tegen hoop;—
Een golving werd vernomen,
  Steeds sterker met den tijd;—
Een koking werd vernomen;
  De Boer, hij won den strijd.

Gij, vijand onzer Vad'ren
  En toch hun grootste vrind,—
O Zee, gevreesd in 't bruischen,—
  Door 't Neêrlandsch hart bemind
Draag op uw blaauwe golven
  Mijn jubeltoonen meê,
En voer ze in 't liefl̈ijk ruischen
  Naar Natals verre reê.

Dat dan de wind ze zinge,
Den Broed'ren in Transvaal,
Met Neêrlandsch bloed in de ad'ren,
In Neêrlands schoone taal.
Het bruische door de wouden,
Bij 't dalen van de schaal,
Geweêrkaatst door de bergen,
De bergen van Transvaal.

Zij zal mijn zang begrijpen,
Die Boerenschaar,—o Zee!
Geweldig in het strijden,
Schoon smachtend naar den vreê.

H. J. KREBBERS.

28 Februarij '81.

AAN DE TRANSVAALSCHE HELDEN

BIJ HUNNE KOMST IN NEDERLAND.

Zijt "welkom" in Holland! krijgshaftige boeren,
Gij, fiere Transvalers, zoo vrij en zoo vroed,
Noch binden ons zamen de heilige snoeren
Van taal en geslacht en het Hollandsche bloed.
Al komt Gij zoo verre, Gij zijt ons geen vreemden;
Wij zijn aan elkander ten naauwste verwant;
De Hollandsche velden en bosschen en beemden
Zijn ook door Uw vad'ren bebouwd en beplant.
Dat plekjen, zoo klein op de vlakte der aarde,
Dronk eens ook hun bloed in den heiligen strijd.
En hun zonen, zij houden dat plekjen in waarde,
Trots afstand, geboorte en landaard en tijd.
Uw komst in ons midden was lang ons begeeren,
Gij vindt hier het gulle, oud-Hollandsch onthaal;
Gij zult in ons huis als in 't uwe verkeeren
Gij vindt er uw Bijbel, Gij hoort er uw taal.
Wij mogen u groeten als broeders en vrienden,
Als helden, wier glorie geen laster ontglanst,
Die waardig en eervol den laauwer verdienden,
Die nog onbesmet uwe schedels omkranst.
Gij toondet der wereld wat mannen vermogen,
Die, wars van de weelde en zinlijk vermaak,
Met staal in de spieren zich kromden noch bogen,
Maar leden en streden voor 't regt van hun zaak.
Hij staat daar, de Spitskop den volken ten teeken,
Wat moed en wat vaderlandsliefde vermag;
En wat ook de tijd doe vergaan of verbleeken,
Dat feit blijft de roem en de eer van uw vlag.
De kracht en de moed onzer roemrijke vaderen
Bezielden en steunden uw hart en uw hand;
Gij fnuiktet de listen van lage verraderen,

En de vijand ontvlugtte verslagen uw land.
Thans is uwe komst in Europa met "vrede;"
Wie vrijheid bemint en de heerschzucht verfoeit,
Staat aan uwe zijde of trekt met u mede,
En voelt dat zijn hart bij uw handdruk ontgloeit.
Want, O! Gij mijn broeders! Gij kunt het niet dragen,
Het juk van den slaaf, dat de menschheid onteert;
Neen, dan weer de hand aan den degen geslagen,
De buks naar den kop van den heerscher gekeerd.
Want ketens! nooit draagt ze het kroost der Bataven.
"De vrijheid of sterven!" dat blijft onze leus.
"Wel alles ontberen, maar niemand tot slaven.
Wij kennen, en hebben geen andere keus!"
Dat God het, mijn broeders! genadig vergoede.
Eens zongen Zijn eng'len het "Vrede op aard,"
En d' oorlog, zij blijv' met haar gruw'len en woede
Een kwaad, waarin Satan zijne magt openbaart.
Gij zijt in Brittanje met achting ontvangen;
Uw regt en uw eischen zijn krachtig bepleit,
En het trilt daar door 't hart aller standen en rangen,
"Wat de volken verhoogt is geregtigheid."
Wij blijven ons met u in hope verblijden,
De toekomst, zij is aan geen mensch, maar aan God.
Hij verhoogt en vernedert, Hij regelt de tijden,
Hij doodt en maakt levend, bij Hem is uw lot.
Hij zal, zoo uw oogen op Hem zijn geslagen,
Verlossen en redden tot eer van Zijn naam,
Het licht aan uw trans als een' zonne doen dagen,
U zeeg'nen met alle de uwen te zaam.
Dan zult gij het zoete des vredes weer smaken,
Niet langer bestookt en gesard en geplaagd,
Maar dapper als altijd uw kudde bewaken,
Waar somtijds de leeuw in de vlakte zich waagt;
Uw' akkers beploegen, uw schoven verzaamlen,
En dankbaar des avonds met gade en kroost,
In ootmoed des harten aanbidden en staamlen:
"Gij hebt ons, o Heere! gered en vertroost!"

IJselstein. J. VAN DER ROEST, G.Z.

AAN DE HELDEN UIT TRANSVAAL.

Luid klinkt van Amstels boorden
Een blijde welkomstgroet,
In diep gevoelde woorden,
U, broedren, te gemoet.
Al vlechten wij geen palmen,
Geen lauwren om uw hoofd;
In 't hart weerklinken psalmen
En wordt Gods trouw geloofd!

Oud-Hollands zonen keeren
Verwinnaars uit den strijd;
Gestreden werd met eere
En met talent bepleit.
De vrijheid werd herkregen,
Trots vreemde dwinglandij;
Van God kwam hun de zege,
God zelf streed aan hun zij!

Herleven dan die tijden,
Die schoone gouden eeuw,
Dat niemand meer dorst strijden
Met Holland's Waterleeuw?
Dat Holland's vlag regeerde
In ongestoorden vreê,
En ieder volk ons eerde
Als koningen der zee?

Neen, *Holland's* glorie taande,
Zijn luister zonk in 't niet,
Sinds 't volk zich veilig waande
En snood zijn God verliet,
Sinds 't in brooddronken weelde,
Hoovaardig op zijn magt,
Met 't dierste kleinood speelde
Van 't vromer voorgeslacht.

Wel zijn 't nog d' oude kleuren
Maar *groen* verbindt ze zaam,
En schijnt uit 't stof te beuren
Oud-Holland's schoonen naam.
Wel zijn zij met ons zonen
Van 't zelfde voorgeslacht,
Maar *hunne* daden *toonen*
Wie hen heeft voortgebragt.

Transvaal het zijn *uw* helden
Wier komst heel 't volk begroet,
Wier moed ons Langnek meldde
En Spitskop kennen doet,
Wier hand "ten hemel reikend,"
Met God den krijg begon,
En voor geen doodsnood wijkend,
De Britten overwon.

Komt gij aan Holland leeren
Hoe onzer Vadren God
Verhoogt wie Hem durft eeren
Verlaagt wie Hem bespot.
Hoe g' in de kracht des Heeren
Zelfs overmagt weêrstaat,
Maar schande zal verteeren
Het volk dat Hem verlaat.

O, Neêrland, hoor die stemme
Zie 't smaadlot, dat U trof,
Sinds gij U vast gingt klemmen
Aan Mammon's blinkend stof.
Geef hun, die tot U komen,
Gul van uw geld en goed,
En laat naar 't Vaalland stroomen,
De zonen van uw bloed.

Dan binden vaste banden
Transvaal en Neêrland zaam,
En klinkt door alle landen
Met eer Oud Hollands naam.
Dan zal een toekomst gloren
Wier schoonheid ik niet maal,
God moog' die bede hooren!
Hij zeeg'ne de Transvaal!

(*Standaard*).

HULDEDICHT

Uitgesproken door het Weesmeisje, Francina Johanna Maria Otterloo.

Wij komen u vragen naar onze zusjes,
Die reeds zoo lang geleên,
Om nimmer te keeren, zoo jong vertrokken,
Naar Afrika's kusten heen.

Zijn 't niet meê *haar* kind'ren, *heur* dapp're zonen,
Wier lof thans de wereld meldt;
Die streden op Spitskop voor land en vrijheid
En tegen het Britsch geweld?

Zie hier nu drie kransen voor U, achtb're mannen
Die bieden wij, weesjes, U aan......
Die blaad'ren verdorren wel ras en spoedig,
Maar nooit moog *Transvaal* weer vergaan.

ZIJ ZULLEN HET NIET HEBBEN.

Zij zullen het niet hebben
Uw jeugdig Vaderland,
Het blijve in vreugde en lijden
Uw en der kinderen pand.
Zij zullen het niet hebben,
De goden van den tijd!
Niet om hun erf te wezen
Hebt Gij Uw volk bevrijd!

Met al hun schoone woorden,
  Met al hun stout geschreeuw;
Zij zullen het niet hebben,
  De goden dezer eeuw!
Uw kracht is Uwe leuze
  Uw schild dat U bewaakt;
'k Heb met den Heer der Heeren
  Een vast verbond gemaakt!

Zij zullen het niet hebben
  Zoo lang de Spitskop staat;
Zoo lang in de Afrikaners
  Oud-Hollands pols nog slaat;
Zoo lang er helden zielsgloed
  SMIT, in uw zonen blaakt;
Zoo lang de geest van KRÜGER
  Zuid-Afrika bewaakt!

VAN DAM VAN ISSELD.

LEVE TRANSVAAL.

Wien siert de kroon van heldenmoed,
  En dekt hem met haar kransen?
Den Held, die willig goed en bloed
Geeft voor het hoogst en heerlijkst goed:
  De Vrijheid, met haar glansen!

Wien zingt een juichend Dichtrenkoor
  In jubelende Psalmen?
Den fieren mannen, strijdend voor
Het Regt.....hun lof klinkt d' eeuwen door
  In hoog bezielde galmen.

Wien juicht de grijsheid met de jeugd
  Een davrend "Welkom" tegen?
Den Helden, blakend voor de deugd,
Wier komst verwekt de hoogste vreugd......
  Strooit bloemen op hun wegen!

Transvalen leev'! Transvalen bloei!
  Het groei' en toon' aan d'aarde
Een volk, ontslagen van de boei;
Een volk, dat van bezieling gloei;
  Bewust van hooger waarde.

Transvalen leev'! Transvalen geev'
  Een overvloed van zegen!
Dat welvaart om zijn kudden zweev'!
De handel naar vermeering streev'!
  De stoomkracht baan' er wegen!

Transvalen heil! Heil, Kruger! Smit,
Du Toit! Dat God u loone
Voor al wat gij Transvalen deedt,
Toen gij met haar verdrukkers streedt......
Gods gunst—die blijv' u krone!

IJ. D. MULLER MASSIS.

Groningen, 21 Maart 1884.

—∞—

WELKOMSGROET

AAN 'T TRANSVAALSCHE GEZANTSCHAP.

Ja, roem bekroonde uw vrijheidsvanen,
De Britsche Leeuw zelfs, vol ontzag,
Al schudde hij de fiere manen,
Van spijt, bood u zijn vreêverdrag.

Dat vreêverdrag, slechts de eerste schrede,
Die leidde tot herstel van regt,
Het zwaard deed steken in de schede,—
Werd thans door nieuw cement gehecht.

Gij treedt thans, vrij in 't doen, in 't laten,
—De faam verkondde 't, vlug van wiek,—
Als jeugdigste in den rij der Staten,
Zuid-Afrikaansche Republiek!

Zoo ligt de toekomst voor u open,
Met wat ze u goeds en schoons voorspelt,
Met wat uw grootsch verleên doet hopen,
Op 't nu herwonnen arbeidsveld.

Zoo moogt gij rustig voorwaarts schrijden,
Het oog omhoog, bij ploeg en spa,
Vertrouwend al uw krachten wijden,
Aan 't welzijn van Transvalia.

Heil, broeders, voorspoed op uw wegen,
En 's hemels zegen 't allermeest!
Stroom' hulp en raad van hier u tegen,
Als blijk van onzen broedergeest!

En gij, die herwaarts zijt getogen,
Om door eén hechten vriendschapsband
Den bloei, de welvaart te verhoogen
Van 't wederzijdsche vaderland.

Roemwaardig drietal! neemt de bede
Die weêrklank vindt in elks gemoed,
Voor de Afrikaansche broeders mede:
Het ga hun als Transvalers goed!

R. H.

STRIJDZANG.

WIJZE: *Zij zullen het niet hebben.*

Waakt op, oud Hollands zonen,
Met dondrend krijgsgeschreeuw,
En schud uw gulden manen,
O Nederlandsche Leeuw!
Nog zetelt in uw harte
Die ed'le moed van staal.
Zij zullen ze niet hebben,
De bergen der Transvaal!

Door Afrika's woestijnen
Ruischt daar een klaagzang voort.
Zeg, wordt door u, o Neêrland!
Die roepstem niet gehoord,
Die wapenkreet van Holland,
Geuit in Hollands taal?
Zij zullen, enz.

Of knielt gij, o Bataven!
Voor 't snoevend Albion,
En dekken zwarte nev'len
Oranje's gloriezon?
Waakt op, waakt op ten strijde,
En heft het flikk'rend staal!
Zij zullen, enz.

Weêr drukk' een wakker zeeheld
De Ruijters roemrijk spoor,
En voer met snelle zeilen
Den Oceaan ons door!
Dan davert stout en dreigend
Uit monden van metaal:
Zij zullen, enz.

O God, schouw van den Hemel
Op Hollands helden neêr;
Verneder hun tyrannen;
Schenk hun de vrijheid weêr!
O, voer door bloed en tranen
Hen op ter zegepraal!
Dan, Britten, krijgt ge nimmer
De bergen der Transvaal!

N. L. DEN BURGER,
Gymnasiast 5de klasse.

Doetinchem, 21 Feb. 1881.

Gezellig Tijdverdrijf.

No. 56.—OCTOBER 1884.

a.) Noem 20 personen die in de Geschiedenis den bijnaam van "de Groote" dragen, met opgave van hunne bediening in de landen waar zij gebloeid hebben.

b.) Welke zijn de 7 *beroemdste* rivieren der wereld?

c.) In hetzelfde werelddeel liggen een eiland en een koningrijk, welke nagenoeg dezelfde grootte en dezelfde gedaante op de landkaart hebben. Noem ze.

(Ingezonden door wijlen den heer A. Pannevis, op den dag voor zijn dood.)

☞ Men wachte met het inleveren der antwoorden tot ook de November en December raadsels verschenen zijn, en zende dan alles gelijk of zooveel men er van vinden kon. Twee prijzen naar verdiensten. Intusschen worden tot 1 Nov. nog antwoorden ingewacht loopende over het vorig kwartaal.

N.B. Van den heer D. R., te Paarl, hebben wij welgeslaagde oplossingen van de vraagstukken April, Mei en Junij ontvangen; doch tot ons leedwezen 14 *dagen te laat!*

De Boerderij.

"De landbouwer mag niet teren op onderzoekingen van anderen—zelf moet hij de hand aan den ploeg slaan, om te onderzoeken wat wetenschap en ervaring elders aan de hand hebben gedaan, om, zoodoende, het beste daarvan op zijne landerijen in toepassing te brengen."

"De landbouw is de eerste van alle kunsten; zonder hem zouden er geene kooplieden, dichters en philosophen zijn; slechts dat is ware rijkdom, wat de aarde voortbrengt."

...nlangs met iemand in gesprek zijnde, die op een dorp in onze wijn...rikten eene uitgebreide handelsbezigheid drijft, kwam, zoo als ligt ...denken is, ook de "zware tijd," die bijna alle standen maar vooral de ...nboeren drukt, op de lappen. Indien iemand anders, dan kan zulk ...n handelaar over den geldeloozen toestand meepraten. Dat er meer een solide koopman overboord gaat, bevreemdt ons nu glad niet meer; ...er moeten wij ons verwonderen dat er nog zoovelen blijven staan. ...och wij hadden vooral met de wijnboeren, en de donkere vooruit...en voor die nijvere klasse onzer bevolking, te doen. Daar zitten zij

met kelders vol wijn, wijn zoo goed behandeld als ooit te voren—en niemand wil koopen. Komt een wijnboer in de Kaapstad met een proefje van zijn waar bij den wijnkooper, dan, indien hij al niet afgescheept wordt, moet hij het als een weldaad beschouwen dat men tegen £3 of iets meer een paar leggers van hem koopt, en wordt hem bovendien uitdrukkelijk aangezegd om sulks toch niet aan zijne buren te vertellen, anders zullen zij het den wijnkooper al te lastig maken! Zoo liep omtrent het gesprek, toen de handelaar aanmerkte dat er toch wel iets te maken was voor den wijnboer, als hij zich de moeite wilde getroosten om in den perstijd *mostkonfijt* ter verkoop te kooken. In het eerst scheen mij deze aanmerking van weinig beteekenis; maar toen wij eens begonnen te rekenen hoeveel vaten ingevoerde *treacle*, en *golden syrup* er jaarlijks verbruikt worden, zelfs op de dorpen midden in de wijndistrikten gelegen (van de Kaapstad en andere plaatsen willen wij nu niet eens reppen) toen moest ik alles gaaf toestemmen. Ieder die met de wijnboerderij bekend is, weet dat in den perstijd, voor huisgebruik, van den zoeten most een heerlijke stroop gekookt wordt. Die stroop noemen wij mostkonfijt. Op sommige plaatsen worden ettelijke leggers van het druivensap op die wijze verkookt; doch alleen *voor eigen gebruik*. Kon nu deze mostkonfijt in den handel gebragt worden, dan twijfelen wij er geen oogenblik aan of er zouden jaarlijks honderden leggers wijn minder in de markt komen. En waarom zou dat niet kunnen? *Treacle* en *golden syrup* (ingevoerde waar) worden gewoonlijk tegen een shilling de bottel verkocht. Zeg nu dat onze mostkonfijt die ondertusschen vrij wat zuiverder, gezonder en lekkerder is, voor *negen pence* verkrijgbaar was, zou het den wijbouwer dan betalen? Laat ons dit eens zien. De most wordt tot op een vierde verkookt om stroop of konfijt te krijgen. Dus vier leggers most leveren een legger konfijt. Een legger wordt gerekend 768 bottels te bevatten; d.i. tegen 9d. £28 12s. Dit bedrag in vier gedeeld geeft £7 3s. per legger most. Dit zou waarlijk de kosten van kooken goed maken. Of zeg dat de mostkonfijt tegen een shilling per bottel geplaatst kan worden, dan krijgen wij £9 12s. per legger most. Onze handelaar verzekerde dat hij jaarlijks heel wat van die stroop zou kunnen afzetten, vooral aan de kostscholen in zijn dorp en buurt. Is, vragen we, het niet de moeite waard om deze zaak eens in overweging te nemen? Ons schijnt zij belangrijk genoeg.

Of er op de Nijverheidstentoonstelling ook mostkonfijt te zien is, weten wij niet; het zou jammer wezen, indien zulk een algemeen gewild artikel vergeten ware.

Eer wij van het onderwerp afstappen nog eene aardigheid, die wij onlangs in een buitenlandsch blad vonden. Een zekere firma in Duitschland adverteerde: "De allerbeste druivenborstsiroop, aanbevolen door verscheidene dokters als een uitstekend middel tegen borstkwalen." De prijs per flacon was omtrent 2s. 6d. En wat was nu, die "al-

lerbeste druiven-borstsiroop" denken onze lezers? Niets meer of minder dan onze gewone MOSTKONFIJT, waarvoor de slimme vogel ongeveer *tien shillings* per bottel liet betalen! Dit wordt onzen wijnboeren nu wel niet als een navolgenswaardig voorbeeld voorgehouden; maar toch kan het dienen, om misschien bij den een en ander de volgende alleenspraak op te wekken: "Als anderen 10 shillings voor een bottel mostkonfijt weten te krijgen, zou ik er dan geen 9d. of 1 shilling van kunnen maken?"

HET WEDER EN DE OOGST.

Met bezorgd of onnoodig bekommerd te zijn, leggen wij geen eer in. Eerst was het "te nat en kon het gezaaide niet groeijen," toen was het weer "te droog en gingen wij nog kommervolle tijden te gemoet"—en nu? Wel het ongeloof zal beschaamd worden: "zaad voor den zaaijer en brood voor den eter" zullen ook dit jaar niet ontbreken. De oogst belooft wel niet zoo overvloedig te zijn als in het afgeloopen jaar; maar toch, als wij van *roest* bevrijd blijven, zal er naar alle waarschijnlijkheid geen reden van klagen zijn.

AUSTRALIË.

Wij stippen 't een en ander aan uit de laatste bezending nieuwsbladen van daar.

Regens overvloedig, gras volop, vee vet, oogst veelbelovend. Nog veel koren van vorig jaar voor uitvoer voorhanden. Prijs van 15 tot 16 shillings per mud.

Konijnen- en wildehondenplaag onveranderd. Een plan wordt besproken om alle in dat land bestaande landbouwvereenigingen ineen te smelten. Dit is een goede les voor ons; maar men vergete niet dat Australië zijn Minister van Landbouw heeft en wij *niet!*

Voor wormen in schapen geeft een correspondent in de *Australasian* den raad om een desertlepel terpentijn in twee lepels ongekookte lijnolie in te geven.

De olijventeelt trekt in Zuid Australië zeer de aandacht. [Meer dan bij ons, als men in aanmerking neemt hoeveel reeds over de zaak geschreven is.] Zekere heer Davenport, te Beaumont, heeft reeds een heele plantatie van olijfboomen en wint vrij wat olie. Ook anderen volgen zijn voorbeeld in het aanplanten. Men verwacht dat de olijfboom nog een dag de gans die de gouden eijeren legt, voor Australië zal worden. En waarom voor Zuid Afrika ook niet *Echo*: waarom niet?

VARIA.

(Uit verschillende Landbouwbladen).

DE CONCURRENTIE VAN AMERIKA

neemt steeds toe; alle landen hebben er rekening mee te houden. De verkoop van nog niet gecultiveerde staatsgronden—zoo schrijft no. 8 der Luxemburgsche *Annalen*—heeft zich in 1883 ontwikkeld op eene wijze, die alle vorige jaren verre overtreft. Volgens "Financial Chronicle" werden namelijk verkocht:

In het jaar	1878	... ...	6,685,578 acres.
" " "	1879	... ...	8,649,259 "
" " "	1880	... ...	9,090,495 "
" " "	1881	... ...	8,379,518 "
" " "	1882	... ...	12,526,262 "
" " "	1883	... ...	16,830,455 "

Van dit in 1883 verkochte aantal acres staats-landerijen beheoren ongeveer 6²/₃ mill. acres tot Dakota en 1,3 mill. acres tot Nebraska en Minnesota.

En de steeds rekenende Amerikanen rigten er zich op in, om bij den altijd toenemenden graan-voorraad te beter met Indië en Rusland te concurreren; zij beginnen hun graan in den vorm van meel in het groot uit te voeren. Zoo wordt gewag gemaakt van een kolossaal etablissement in de nabijheid van San Francisco, dat reeds tot genoemd doel bezig is. De molens, die 2 mijlen beneden Porta-Oosta aan den oostelijken oever van de baai van San Francisco gelegen zijn, bestaan o.a.—naar de "Hamb. Korresp." heeft gemeld—uit een niet minder dan 8 verdiepingen hoog, 158 voet lang en 143 voet diep gebouw, en uit een zolder waar plaats is voor 10,000 tonnen graan. De stoommachines ter sterkte van 2400 paardenkr., zijn in staat om dagelijks zonder inspanning gemiddeld 2500 tonnen meel te fabrieeren.

Eerst dus graan en boter—de in 1883 uitgevoerde hoeveelheid hiervan was 100 pCt. meer dan in 1882—uit Amerika, en weldra ook meel in ontzaggelijke aanvoeren. Dat is in de toekomst te verwachten.

DE "VEEKONING" VAN WYOMING.

De "veekoning" van Wyoming, een der grootste vee-eigenaars het Westen der Vereenigde Staten van Amerika, is A. H. Swan va Sheyenne City; hij bezit 200,000 stuks vee. Een zijner bezittingen is 100 mijlen lang en 50—100 mijlen breed, dus grooter dan het Koningrijk Sakeen, en zijne gezamelijke weilanden aan de rivieren Laramie, Medicine Bow, North Platte enz., hebben veel meer uitgestraktheid dan het Koningrijk Wurttemburg. Swan is 51 jaren oud en kwam in 1853 met 1000 dollars op zak, van Pennsylvanië naar Jowa, waar hij zi

met veehandel en veeteelt ging bezighouden. In het jaar 1872 begon hij met zijn broeder met veefokkerij op grooter schaal te Wyoming en vergrootte zijne oorspronkelijke kudde van 3000 stuks aanmerkelijk. De onderneming nam zoo aanzienlijk toe, dat Swan haar in vijf groote Landcompagniën verdeelde, van welke hij zelf president was. Eene dezer Compagniën, de "Ogalalla-Land- en Vee-Compagnie" in Nebraska, bezit 85,000 stuks vee. De "Black-Hill-Compagnie" in Dakota bezit thans voor eene waarde van 2,250,000 dollars, en Swan is thans er op bedacht, om zijn aandeel daarin voor 750,000 dollars te verkoopen. Zijne nieuwste onderneming is het stichten van een Land-Syndicaat en eene "Stockyard-Company" te Omaha. Daar werden 2000 acres land gekocht, welke ten deele tot het aanleggen van een voorstad, ten deele tot het aanleggen van veestallen en slagthuizen bestemd zijn, die in omvang met die te Chicago overeenkomen en dezen den toevoer westelijk van de Missouri afsnijden zullen. Van hier uit zal versch rundvleesch regtstreeks naar de oostelijke markten vervoerd worden. Behalve zijn deel in deze verschillende ondernemingen bezit Swan persoonlijk te Wyoming 150,000 acres omheind land, zoomede een groote uitgestrektheid land in Jowa, 40 mijlen van Des Moines, die op 350,000 dollars waarde wordt geschat.

NOG EEN RIJK MAN.

— De onlangs te Buenos-Ayres overleden Nicolaas Ancherena was misschien de *rijkste pachter ter wereld.* Zijn nalatenschap bestaat uit 1710 □ mijlen land, 152,000 koeijen en 410,000 schapen. Hij bezat bovendien vele huizen in Buenos-Ayres. Zijn nalatenschap wordt globaal op £2,400,000 geschat. Hij begon met £200,000, die hij nu 30 jaar geleden van zijn vader erfde.

DE TARWE-INVOER UIT BRITSCH-INDIË.

De graanprijzen blijven laag, zegt de "Landbote", en toch was de oogst in Europa en in Amerika onvoldoende, althans gering. Ook oude voorraad kan er de oorzaak niet van zijn. Dat noopt den blik te wenden [illegible] Britsch-Indië, dat met steeds toenemende massa's op de Europesche [illegible]anmarkt komt. Terwijl de tarwe-aanvoer uit Br.-Indië in Junij 1883 nog slechts $^1/_8$ van het geheele import uitmaakte, kwam die in October tot over de helft en volgens een later weekberigt uit Antwerpen bedroeg hij reeds $\frac{3}{4}$. De geheele aanvoer bedroeg in de week:

van 3—10 Nov. 1883	165,729	hect.	tarwe.
Daarvan uit Br. Indië	127,685	„	„
„ „ de Vereen. Staten	8,725	„	„
„ van den Donau...	21,958	„	„
„ uit Noord-Duitschland	7,301	„	„

Geheel hiermee overeenkomstig zijn de import-staten van Engeland; ook daar treedt Britsch-Indië steeds meer en meer op de tarwemarkt op den voorgrond, gelijk blijkt uit het navolgende overzigt:

	October		Tot einde October	
Geïmp. tarwe	1883	1882	1883	1882
Totaal centenaars	6225903	6761008	56146175	55483541
Daarvan uit Rusland	1850888	797243	11981077	8140985
„ „ Duitschland ..	90682	99083	2603980	2565227
Uit de Vereenigde Staten:				
Atlantische	1169807	2935945	11998933	17072182
Pacific	359392	1202993	10955097	18347752
Uit Britsch-Indië	1653736	644223	9115047	7366235

Er kwam dus meer dan ¼ van den geheelen invoer aan tarwe in die maand uit Britsch-Indië in Groot-Brittannië. Nu is wel de hoedanigheid van Br.-Ind.-tarwe gering, want zij geeft rood, grof, slechtbakkenmeel, gelijk het Br.-Ind. koolzaad goede olie, maar slechte koeken geeft. De Indische tarwe wordt tot heden alleen maar gemengd verwerkt. Wel heeft de Ind. staatssecretaris proeven laten nemen in Engeland, volgens welke de Ind. tarwe het meest zou uitleveren, maar de markt oordeelt er anders over; te Antwerpen staat Br.-Ind. weit altijd het laagst genoteerd. Maar de concurrentie, die thans ook uit Britsch-Indië komt aanzetten, is desalniettemin van groote beteekenis.

Amerikaansch Meel in Engeland. Volgens den oogst van 1883 had de toestand van den landbouw in Engeland bevredigend kunnen zijn, als het Rijk niet met buitenlandsche producten overstroomd ware geworden. Zoodra de prijzen gunstig werden, kwamen groote massa's uit het buitenland, en vooral uit Rusland, aan. Amerika trad op de tarwemarkt met behoedzaamheid op, maar heeft toch zeer veel meel uitgevoerd. De handel in Amerikaansch meel heeft zeer aanzienlijke afmetingen aangenomen, van zooveel beteekenis, dat de molen-industrie in Ierland daardoor geheel te gronde is gerigt. De einduitkomst van dezen grooten invoer van tarwe en meel is eene aanmerkelijke ophooping van die produkten in de havens, waar de niet geringe massa van 3 millioen quarters gesolderd is. Onder deze omstandigheden hebben de koopers gunstige voorwaarden bedongen en zijn de tarwe prijzen laag. De toestand van de landbouwers is bij dergelijken loop van zaken ontmoedigend.

Een zeldzame farmer, genaamd Seller, leeft, volgens Amerikaansche berigten in Ohio. Hij heeft zijne groote schapenkudden in geen 6 jaren laten scheren. De wol dezer dieren is boven hunne oogen vast samengegroeid en zoo lang, dat zij over den bodem sleept. Seller scheert zijne schapen niet, omdat de wol aan deze dieren gegeven is ter verwarming, en hij hierin geen stoornis wil wekken. Hij zelf aat—consequent als hij is—zijn baard- en hoofdhaar groeijen, zoomede zijne nagels en h

ziet er dan ook als een wilde uit. Deze zonderling heeft nog nooit een der nieuwe landbouwmachines gebruikt, maar bedient zich alleen van oudere werktuigen, die te lande gemaakt worden.

Het gebruik van blinde paarden. De Oostenrijksche "Thierschutz-Verein" wende zich onlangs tot het gemeentebestuur van Weenen, met verzoek om het gebruik van blinde paarden als trekdieren te verbieden. De magistraat vervoegde zich tot den marktcommissaris en tot het Veeartzenij-kundig Instituut om inlichtingen. Op advies van het laatste beschikte het gemeentebestuur afwijzend, en wel omdat blinde paarden niet alleen met tweën, maar ook alleen ingespannen zeer goed gebruikt kunnen worden, zoomede bij het exerceren en manoevreren, en beriep er zich op, dat men gezonde (d. i. hier niet blinde paarden) blindoekt, om ze des te zekerder te doen gaan, als zij gevaarlijke plaatsen moeten passeren. Ook hier dus bleek alweder overdrijving van de zijde dezer vereeniging tot dierenbescherming waardoor het overigens lofwaardig doel zeker geschaad wordt.

Godgeleerdheid en Wijsbegeerte.

IN HOE VERRE WERPT HET PAS ONTDEKTE MANUSCRIPT OVER "DE LEER DER APOSTELEN" LICHT OP DEN KANON?

Deze belangrijke vraag wordt door Dr. Farrar besproken in het Augustus-nommer van "The Expositor." Is het manuscript van zoo hoogen ouderdom als deskundigen voorgeven, dan komt de vraag aan de orde: in hoeverre wordt er door den schrijver gebruik gemaakt van de kanonische boeken des N. Testaments?

Wat het Oude Testament betreft vinden wij slechts eene heenwijzing naar de "Tien Geboden," en voorts bijna geene enkele plaats die als direkte aanhaling uit het O. T. gelden kan. Uitdrukkingen die in Jesaja voorkomen vinden wij wel hier: slechts twee teksten echter zijn uit de Profetische boeken overgenomen. De eene plaats is Zacharia 14 : 5: "*De Heer zal komen en al Zijne heiligen met Hem;* de andere Maleachi 1 : 11, 14, in gewijzigden vorm aangehaald op de volgende wijze: "aan iedere plaats, en *te allen tijd,* breng mij een ruim offer: want ik ben een groot Koning, zegt de Heer, en mijn naam is *wonderlijk* (Stat. Vert. vreesselijk) onder de Heidenen."

Het Boek Ecclesiasticus, onder de niet Kanonische, of Apocryphe boeken, wordt meer dan eens aangehaald, zoodat dit als resultaat kan worden aangenomen, dat de schrijver onder den invloed van de Apocryphe literatuur van het O. T. was gekomen, en meer daaruit aanhaalde, dan uit de Kanonieke boeken.

Als voorbeeld zou kunnen dienen de plaats in Hoofdstuk 1 "wat gij niet wilt dat aan u zal gedaan worden doe gij ook niet aan een ander." In positieven vorm vinden wij het woord in Matth. 7 : 12, en Lukas 6 : 31; doch de negatieve vorm komt voor in Tobit 4 : 15: "Doet aan niemand wat gij haat."

D

Wat het N. T. betreft, vinden wij een tal van plaatsen, die alleen aan het Evangelie van Mattheus kunnen ontleend zijn, ofschoon nergens letterlijk aangehaald. Van zulke algemeene, niet letterlijke, aanhalingen zijn er niet minder dan 14; doch buiten dezen zijn er bepaald vier, die duidelijk zijn. Het gebed des Heeren wordt aangehaald in hoofdstuk 8 uit Mattheus, d. w. z. met de doxologie.

In hoofdstuk 9 lezen wij: "*geeft het heilige den honden niet,*" letterlijk aangehaald uit Mattheus 7 : 6.

In hoofdstuk 10 wordt Mattheus weer aangehaald, waar men leest "Hosanna den Zone Davids" (Mattheus 21 : 9, 15). Het handschrift echter leest: "Hosanna den Zoon Gods."

Eindelijk in hoofdstuk 7 komt de doopsformule voor, naar Mattheus 28 : 19.

't Is dus zeker dat het Mattheus-Evangelie door dezen schrijver wordt aangehaald,—eene bevestiging alzoo van de overlevering der kerk, dat dit Evangelie het oudste is.

Hoe echter met de Synoptici? Markus wordt in 't geheel niet aangehaald. De schrijver echter scheen bekend geweest te zijn met Lukas-Evangelie.

Dus in hoofdstuk 16 schrijft hij: "*laat uw lampen niet worden uitgebluscht en uwe lendenen niet ongegord, maar zijt gij bereid,*" waar er wel niet *letterlijke* overeenstemming is met Lukas 12 : 35, maar waar de Grieksche termen voor "lampen" en "lendenen" in het meervoud alleen bij Lukas onder de Evangelisten worden aangetroffen, gelijk bij dezen schrijver.

Zoo wordt Lukas 6 : 29 aangehaald. De gelijkluidende plaats in Mattheus heeft een anderen vorm. De schrijver had meer bepaald Lukas in het oog.

Ook de uitdrukking "*vraag niet terug*" in hoofdstuk 1: "aan ieder die u vraagt geeft en vraagt niet terug" is aan Lukas 6 : 30 ontleend.

Lukas'-Evangelie dus was niet onbekend aan dezen schrijver; en wat meer zegt ook de "Handelingen der Apostelen" worden door hem aangehaald. Er is eene duidelijke zinspeling op Handelingen 4 : 32 in het 4de hoofdstuk.

Het vraagstuk omtrent den ouderdom van Johannes' Evangelie wordt ongelukkig hier niet beslist. 't Is niet heel duidelijk of de schrijver Johannes aanhaalt. Opmerkelijk is het echter, dat twee uitdrukkingen die alleen bij Johannes voorkomen, ook in dit handschrift voorkomen. "Heilige Vader" komt voor in het hoogepriesterlijk gebed (Johannes 17) en daar alleen. Hier echter wordt dezelfde uitdrukking gebezigd; en in hetzelfde hoofdstuk wordt gebeden: "O Heer, gedenk aan uwe kerk *om haar te volmaken in uwe liefde!*" deze laatste uitdrukking komt nergens anders in het N. T. voor dan in 1 Johannes 4 : 18. Dit is zeer opmerkelijk.

De brieven van Paulus worden niet aangehaald. Enkele uitdrukkingen komen voor, die meer of min Paulinisch zijn: zij kunnen echter niet als aanhalingen worden beschouwd. In het voorbijgaan zij gezegd dat de benaming "Christianos" voor volgelingen van Jezus een goeden klank heeft bij onzen schrijver en als een bekende en geijkte term werd gebezigd, terwijl "Kuriakê" voor Zondag,—een woord, dat trouwens in Openb. 1 : 10 wordt aangetroffen—hier verschijnt als een welbekende uitdrukking voor "den dag des Heeren."

Tot zoover het oordeel van Dr. Farrar. Anderen hebben zich over het handschrift in minder gunstige termen uitgesproken. Canon Churton zegt er van in *The Guardian*: "*it is distinctly anti-Pauline and heretical*" en "*it corresponds exactly to the teaching which ought to be expected from the false Apostles and deceitful workers who transformed themselves into the Apostles of Christ*"—een oordeel dat stellig niet overeenstemt met het gevoelen van Eusebius die het gelijk stelt met den brief van Barnabas, of van Athanasius die er van spreekt als een boek door de vaderen ter lezing aanbevolen, of van Clemens Alexandrinus die het aanhaalt alsof het gelijk staat met de Schrift.

DE LEER DER "CONDITIONEELE ONSTERFELIJKHEID" IN ENGELAND.

Een vrij hevige strijd is in Engelsche godsdienstige bladen gevoerd, betrekking hebbende op de vraag: in hoeverre men in de evangelisatie vrijheid van gevoelen toelaten kan. De heer Ed. White beklaagt er zich over, dat lieden, die denken als hij uitgesloten worden van het deelnemen in Christelijken arbeid. Hij namelijk huldigt de leer der zoogenaamde *conditioneele* onsterfelijkheid, volgens welke de straf, die den zondaar hierna te beurt zal vallen, is een vergaan, gelijk een dorrend blad. Het maakt natuurlijk een groot verschil als men bij de Evangelisatie *deze* leer of de *eeuwigheid* der straf verkondigt. De heer White beschouwt het eene onverdraagzaamheid, Rome waardig, dat men van zijne medewerking in Christelijke philanthropie niet gediend is. Zelfs de *Christian* beschuldigt hij van ketterjagerij, omdat dat Christelijk Weekblad hem niet onder de gelederen van Christelijke arbeiders wil rekenen. Het artikel in de *Christian* waarop de heer White doelt, betoogt, dat geen Christen zonder protest mag laten begaan, datgene wat hij, volgens Gods Woord, als eene fundamenteele dwaling heeft leeren kennen, en dat hij veeleer gehouden is zich voor samenwerking met dezulken te wachten. Doet men dit toch, dan is men verantwoordelijk voor de dwalingen, die de gewetens op een dwaalspoor brengen. "In zaken van geloof en leven moet de discipel van Christus Hem gelooven en geen ander onderricht toelaten, dan Hij gegeven heeft. Laat men dit beginsel varen, dan struikelt men ook in het geven van getuigenis, welke een van de voornaamste pligten is van den discipel van Christus, hetgeen de kerk en de wereld beide op een dwaalspoor leidt."

Wij voor ons kunnen ook niet inzien hoe de heer White zich beklagen kan, indien men van zijne hulp niet gediend is. Huldigt men de leer van de "conditioneele" onsterfelijkheid, dit moet een verandering teweegbrengen in de opvatting van Christus plaatsbekleedend lijden en sterven. En daarvan hangt toch alles af.

Van Engeland sprekende vinden wij zeer belangrijke mededeelingen omtrent kerkelijke toestanden aldaar in het laatste nommer van de Stemmen voor Waarheid en Vrede." De May-meetings hebben vele dingen voor de aandacht gebragt. Sommige zeer opmerkelijke feiten werden o. a. medegedeeld aangaande den voortgang van de Roomsche Kerk in Ierland. Het blijkt dat er nu 550 *minder* predikanten van de Episcopaalsche Kerk zijn dan vóór 40 jaar, en dat in datzelfde tijdsverloop het aantal Roomsch-Katholieke priesters is geklommen van 2,156 tot 3,363. De Roomsche Kerk heeft gedurende het laatste jaar uitgegeven ongeveer £5,650,000, waarvan £3,198,627 besteed werd aan het

bouwen van kloosters. Thans is daar één "Bijbellezer" op ieder 100,000 inwoners, de bevolking geschat op 5,000,000. Toch is er ingang voor Protestantsche Evangelisten en "Bijbellezers." De invloed der Roomsche Kerk is kennelijk verzwakt door de wijze waarop zij zich gedroeg tegenover de *landleague*.

Bij de meeting van de Zondagschoolvereeniging in Exeter Hall werden treffende mededeelingen gedaan over de werkzaamheden der verschillende Zondagscholen in Engeland. De heer Mundella, Minister van Onderwijs, presideerde, en noemde de Zondagschool een der belangrijkste faktoren in de zedelijke en godsdienstige ontwikkeling van het Engelsche volk, en herinnerde dat er tienduizenden van mannen in Engeland thans voorspoed, ja overvloed genieten, die alles wat ze zijn te danken hadden aan de Zondagschool. Als bewijs voor hetgeen hij zeide wees hij o. a. op Sheffield. Daar is er een Zondagschool voor mannen die door 2,000 personen wordt bezocht, en te Birmingham komen elken Zondag morgen 12 à 14,000 werklieden bijeen op een "Bijbelklasse." In Engeland gaan thans 5,200,000 kinderen naar de Zondagschool, waar zij door 600,000 personen worden onderwezen. De heer Mundella, die zelf Zondagschoolonderwijzer is, roemt zeer het werk dier scholen en beschouwt ze als eene zedelijke magt in het land, grooter dan vele anderen.

De "Vrije Kerk" van Schotland verkeert thans in uiterst bloeijenden toestand. Haar finantieel verslag toont aan een inkomst voor Christelijke doeleinden van £628,222, d. i. £47,563 meer dan in het vorige jaar. Dr. Horace Bonar was de aftredende Moderator en Dr. Taylor zijn plaatsvervanger.

Haar streng conservatisme is geweken. Vroeger zong men niets dan de "Psalmen Davids." Nu is er een Gezangbundel toegelaten. Vroeger kantte men zich tegen orgels in kerken, nu staat het de gemeente vrij dat instrument te bezigen bij de openbare eeredienst.

Maar de vraag van allergrootste belang voor de Kerk van Christus in Schotland was die betreffende de volkomene losmaking der bestaande Staatskerk van alle banden, ook de finantieele, waarmede zij gehecht is aan den Staat. De handhaving der gevestigde Kerk, die in ledental aanzienlijk is verminderd door de Vrije Kerk en de Vereenigde Presbyterianen, als bevoorregte kerk, is eene bron van voortdurende bitterheid en ergernis. Vandaar dat er geijverd wordt om aan dien stand van zaken een einde te maken. In de General Assembly is eene motie aangenomen, aandringende op onmiddellijke scheiding tusschen Kerk en Staat in Schotland.

Uit Nederland vernemen wij dat op de klassikale vergadering Leiden de vraag ter sprake kwam of 't aan leerlingen van de Vrije U versiteit vergund mag worden voor gemeenten der Ned. Herv. Kerk te treden. Verschil van gevoelen heerschte er. Iemand in de vergadering meende dat, als men modernen toeliet, men jongelieden, die de Heere Jezus verkondigen, niet moest hinderen, al was zulk een optrede ook in strijd met de reglementen der Kerk. Hiertegen werd geprote teerd door niemand minder dan Dr. Van Ronkel, die zelf tot de "Gereformeerde" partij beschouwd wordt te behooren, en die als Hoogleeraar aan de Vrije Universiteit meer dan eens beroepen was. Zijn advies, volge-

de "Stemmen voor W. en V.", was als volgt: "Hij kende geen "Vrije Universiteit"; wel kende hij eene Inrigting voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag; maar haar leerlingen, de personen die door haar tot kandidaat waren geproklameerd, waren voor de Herv. Kerk niet anders dan "leeken", en de Kerk, die geen leekenprediking gedoogt, kan dus de discipelen der dusgenaamde "Vrije Universiteit" niet gedoogen op hare kansels. Dr. Van Ronkel deelde meê, dat hem tweemalen een hoogleeraarsplaats was aangeboden aan de genoemde inrigting, maar hij had die aanbieding afgewezen. Ook zou hij er zijn kinderen nimmer heenzenden. Hij deelde daarop iets meê uit het leven van een student aan de "Vrije Universiteit" en noemde Amsterdam allezins ongeschikt voor Academiestad." Dit woord van een "Gereformeerde" is van gewicht voor allen, die Kerkelijke toestanden in Holland willen leeren kennen. Dr. Bronsveld merkt hieromtrent op: "Indien men in de hoofd-artikelen van de "*Heraut*" de vrucht mag zien van voorbereiding voor Theologische Kollegies, dan moet ik eerlijk bekennen, dat ik niet naar den tijd verlang, waarin men zulke fantasmagorien op onze kansels zal hooren verkondigen. Een rilling gaat mij door de leden, als ik mij de mogelijkheid voorstel, dat onze gemeenten zullen onthaald worden op dat uiterst gemaakte *patois*, dat gekunsteld nabauwen van het Hollandsch onzer scholastieken uit het laatst der 17de eeuw, op dat schermen met termen en formules. Het heeft mij getroffen, dat nu reeds vele jonge predikanten altijd spreken van de "Kerke Christi," en dan dat woord *Kerk* uitspreken op een zeer onnatuurlijken toon, met een zwaar vallende *r*, en een ijselijk diepen keelklank. Zoo hoor ik hen ook spreken van "God Drieëenig" en in allerlei verkleinwoordekens. Maar erger is, dat de leerlingen van Dr. Kuijper in de gemeente weer allerlei geschillen zouden oprakelen, den gezangen-strijd zouden doen herleven, en een lijdelijkheid prediken, die aan fatalisme denken doet. Het is bij mij niet boven allen twijfel verheven, dat zij Christus zouden prediken. Zij zouden een fatalisme verkondigen, dat hen, die op heiligmaking aandringen, 'roervinken' scheldt. En dit vooruitzicht acht ik zoo droevig, dat ik niet verlang naar den tijd, waarin op tal van kansels in dien geest zal gesproken worden." Tot zoover de "Stemmen" over de "Vrije Universiteit."

Hetzelfde maandblad geeft een kort verslag van de "vergadering van moderne theologen." Daarin komen voor eenige uitlatingen van Ds. Chavannes in antwoord op de vraag: "In hoeverre mag een predikant zich naar de godsdienstige meeningen van anderen schikken?" "Ik maak front" zei dese "moderne" Evangeliedienaar, tegen de dwaling van hen onder ons, die ik (onparlementair) zou willen noemen de vertroetelende moedertjes, dat zijn degenen, die niet uit lafheid, maar uit liefheid vreezen te kwetsen, behoefte voelen aan hoorders en vrienden, en daarom alles vermijden wat anderen zou kunnen afstooten. Bijv. te smeeken dat "onze lieve Heer" ons alzoo doe samen zijn dat wij gesticht naar huis gaan. *Ik meen dat wij nooit meer zulke bovennatuurlijke Godswerking mogen afsmeeken.* (Wij cursiveeren). Dit is een der hoofdfeiten die ik aanviel.

Dr. van Gorkum vroeg: "Indien zulk een bede berispelijk is, wat zullen wij dan bidden?" Ds. Ternooy Apel getuige: "Indien er in een gebed niet mag worden gevraagd, dan heeft hij nog nooit een gebed

gehoord, en zou hij ook maar liever niet bidden." De heer Chavannes hernam: "dat hij voor zich nooit een verzoek tot God rigt om dit of dat voor hem te doen. Hij vraagt nooit iets. Hij meent niet dat het helpt en daarom doet hij het niet. Wel gebruikt hij nog het 'onze Vader,' evenzeer als hij gezangen gebruikt, die niet geheel zijn gevoelen teruggeven, even zeer als hij, Zwitser, het "Wien Neerlands bloed" kan meezingen. Hij zou dat 'onze Vader' niet gebruiken voor vreemden, maar zijn hoorders weten zeer goed, dat hij daarmee zijn diepe sympathie uitspreekt voor den godsdienst, die dat gebed heeft gedicteerd. Juist door dat het zulk een klassiek karakter heeft, kan hier geen sprake zijn van bedrog."

Ook gewaagde de heer Chavannes nog van den tijd "toen hij nog vast geloofde aan onsterfelijkheid."

Dat de "moderne" niet meer wil bidden is zoo vreemd niet. Treurig is het zeker. Het doet ons denken aan een leekedicht in 1862 verschenen in den Leidschen Studenten-Almanak, dien wij hier teruggeven :—

Als kind toen bad ik den "Lieven Heer,"
Om mooije paardjens en om mooi weer;
En vaak weerhield ik een schop of slag,
Door 't vrome denkbeeld dat God het zag;
En was ik 's avonds moe geravot,
Dan dankte ik knielend "den goeden God,"
"Voor al het goede van dezen dag,"
En ik sliep zoodra ik in 't bedjen lag.
Mijn Godsbegripjen vond toen een plaats
Bij dat van Boeman en Sinter-Klaas;
Ik was van harten een dualist,
Al heeft geen speelnoot het ook gegist.
In later tijdperk werd ik pieus,
Een mystisch dweeper, streng religieus;
Ik bad toen geloovig de Almagt aan,
Die 'k in haar werken dacht ga te slaan;
Het onbestemde ik weet niet wat
Dat was de godheid, die 'k toen aanbad.
Ik was toen mystisch, schoon onbewust,
Mijn harte klopte van stervenslust.
En nu? .... ik voele mij thans niet meer
Een kind of jongen gelijk weleer;
Nu kan 'k niet bidden, neen, nu niet meer,
Want 'k zie niet langer dien "lieven Heer;"
De God des harten heeft afgedaan,
De God van 't denken is opgestaan;
En wil ik bidden, daar rijst een klip,
Waarop ik stootte: mijn godsbegrip.

Waarschijnlijk is dit ook de ervaring van Ds. Chavannes. De God zijner kindsheid heeft hij verlaten, de God van zijn denken is op het tooneel verschenen; en helaas! die God van 't denken is een Moloch, die alles verslindt. Zou de heer Chavannes gelukkiger zijn in deze gebedlooze periode zijns levens dan in dien kindertijd toen hij nog werkelijk bad tot "den lieven Heer" en geloofde dat "die lieve Heer" hem hoorde?

De Godsdienstlooze School in Frankrijk trekt al meer en meer de aandacht. De "Figaro"—geen Godsdienstig blad—geeft eenige aanhalingen uit een leesboek, dat onlangs door besluit van den Gemeenteraad van Parijs in de scholen werd ingevoerd en aan leerlingen en leermeesters werd aanbevolen.

Eerst komt ter sprake het "bestaan van God." De volgende vragen en antwoorden vinden wij daar:—

Onderwijzer:—Wat is God?

Leerling:—Daarover weten wij niets.

Onderwijzer:—Gij loochent dus het bestaan van God?

Leerling:—Wij loochenen het niet, en stellen het ook niet vast; wij weten niet wat het woord "God" beteekent.

Onderwijzer:—God is het, die alles geschapen heeft en alles onderhoudt. Wat weet gij daarvan?

Leerling:—Men zegt het.

Onderwijzer:—Hebben diegenen die dit zeggen God gezien of gehoord?

Leerling:—Neen, zij hebben Hem noch gezien noch gehoord.

Onderwijzer:—Men behoeft alzoo niet aan God te gelooven?

Leerling:—'t Is niet noodig zich verder daarover te bekommeren.

Onderwijzer:—Wie is Jezus Christus?

Leerling:—Een mensch.

Onderwijzer:—Waar werd hij geboren?

Leerling:—Men gelooft dat hij te Bethlehem geboren werd.

Onderwijzer:—Wie waren zijne ouders?

Leerling:—Zijn vader was een arme, met kinderen gezegende arbeider; de moeder van Jezus was naar Oostersche geschiedschrijvers eene vrouw van slechte zeden, die vooraf reeds zes kinderen heeft gehad.

Hoe de geschiedenis der Christelijke Kerk in dit handboek behandeld wordt, laat zich denken. De eerste christenen waren huichelaars, die teregt gestraft werden naar de wet; hun liefdemaaltijden ontaardden in de allerschandelijkste orgien. Bittere haat openbaart dit boek tegen den Roomschen clerus, alle soorten van gewelddadigheid, haat, moord, bloedschande, wraak worden hun toegeschreven.

Als voorbeeld van wat onder het hoofd: "burgerlijke zedelijkheid" wordt geleerd geldt het volgende:—

Onderwijzer:—Wat is liefde?

Leerling:—Liefde is de wederkeerige neiging tusschen man en vrouw, wier physische vereeniging de hechtste band is, en tusschen welke andere banden door de gewoonten der zamenleving en de gemeenschap in materiëele belangen worden gelegd.

Onderwijzer:—Mag de Wetgeving niet toelaten dat men meer vrouwen heeft dan één?

Leerling:—Neen, de wet mag slechts bepalen, dat personen, die tot zamenleving niet geneigd zijn, van elkaar kunnen worden gescheiden.

Volgens dit Handboek haat de Kerk de vrouw, verlaagt haar tot konkubinaat, is de Christen niets dan een "slaaf" zijns "Heeren." "De godsdienst", zoo gaat het voort, "is schadelijk en vol van onheilen, en leidt tot de schaamtelooze vernedering des menschen. Men moet het kwaad bij den wortel afsnijden. De klerus vormt de takken en bladeren van den boom, die bestemd zijn het vergift schuilend in den stam te verbreiden. Men sla den stam omver, en takken en bladeren zullen verdorren..... Definitief moet met het Christendom gebroken worden.

Dit is eene uitgemaakte zaak, maar moet dan ook worden doorgevoerd."

De "Figaro" vergelijkt het onderrigt door dit handboek aan meer dan 100,000 kinderen van de hoofdstad verleend bij den kindermoord te Bethlehem.

Is het wonder dat onder zulke omstandigheden de zelfmoord toeneemt? De "Vossische Zeitung" meldt dat in 1883 in Frankrijk 7,213 zelfmoorden plaats vonden. Een zelfmoordenaar was 10 jaren oud, meer andere 12 en 14 jaren.

Een belangrijke bijdrage tot de geschiedenis der hervorming is het boek van Prof. Lozerth over Huss en Wyclif. Hij heeft een groot aantal handschriften onderzocht, en deelde o. a. mee dat vijf van W.'s werken, geschreven met de hand van Huss, te Stockholm zijn gevonden. Vermoedelijk zijn ze derwaarts gebragt door de Zweedsche soldaten van Gustaaf Adolf, die te Praag waren geweest. In Engeland is ter nagedachtenis van den hervormer £10,000 als fonds bijeen gebragt ter bevordering van de uitgave zijner werken en tot stichting van een standbeeld voor Wyclif.

Belangrijk is tevens de mededeeling in het "Athenaeum" van 21 Junij over Coverdale's Bijbelvertaling. In een affidavit van Emanuel Demetrius of van Meteren (den schrijver van de geschiedenis der Nederlanden) op 28 Mei 1609 komt een post voor die welligt een einde kan maken aan de kwestie, waar Coverdale's bijbel werd gedrukt, wat tot hiertoe onzeker was.

Zijn vader, Jakob van Meteren, haalde Miles Coverdale over om den bijbel te Antwerpen te vertalen in 't Engelsch. Zijn vertaling werd gedrukt door Jakob van Meteren en Edward Whyteburch "beiden te Parijs en te Londen." Van Meteren bragt zijn zoon Emmanuel naar Engeland uit Antwerpen in 1550 en was een van de oudste stichters der Hollandsche gemeente, Austin Friars, te Londen.

Dit is zeer interessant en toont hoe naauw de vereeniging in jaren van druk en vervolging was tusschen Hollandsche en Engelsche Christenen.

Wetenschappelijk.

SLANGENBEZWEERDERS.

Het ras der Psyllen, het volk, dat voorgaf het vermogen te bezitten slangen te bezweren en ze te doen volgen wanneer ze geroepen worden vindt men tegenwoordig nog in Egypte. Er bestaat een sekte, die de Saadi's genaamd worden, naar den naam van den stichter, een heilige, die in groot aanzien staat bij de Mohammedanen dier streken.

Deze Saadi had een oom, die veel invloed in Syrie had. Eens op een dag werd Saadi door zijn oom uitgezonden om een bepaald soort van takken van struiken, die in den woestijn groeiden, te gaan zoeken. Saadi ging, vond de struiken, maar toen hij er een voldoende hoeveelheid bijeenverzameld had, bleek dat er niets te vinden was om den bos takken tot een takkebos bijeen te binden.

Na lang rondgezocht te hebben bedacht hij dat hij hiervoor wel slangen kon gebruiken. Hij knoopte dus een aantal slangen aan elkaar

en bond nu met dat levende touw zijn takken vast. Het spreekt van zelf, dat zijn oom buiten zich zelf was van vreugde over dit krasse stuk van zijn neef; hem op den schouder kloppende, zeide hij: "Voortaan kunt gij uw weg wel alleen vinden; gij weet er meer van dan ik."

Van dat oogenblik af doorreisde die geleerde man het land, steeds de slangen bezwerende door zijn wonderlijke en bovennatuurlijke magt, en weldra gevolgd door een groot aantal discipelen, die hij in zijn geheimzinnige kunst onderrigt gaf. Zijn graf vindt men te Damascus. Het is gevuld met slangen en andere venijnige dieren, en toch kan men zich daar gerust te slapen leggen, zonder gevaar van door een hunner gebeten te worden.

Zoo luidt het verhaal der geloovigen omtrent het ontstaan van een sekte, die in Egypte zeer talrijke aanhangers heeft en waarvan beweerd wordt, dat ieder lid een gedeelte van de magt van den stichter geërfd heeft. Jaarlijks wordt door de volgelingen van Saadi een feest gevierd ter herinnering aan de buitengewone eigenschappen van hun voorganger. Op zulk een feest krijgt men de zonderlingste vertooningen te aanschouwen. Meestal gaan de Saadi's in optogt door de straten, en hebben dan een levende slang in de hand, die zij bijten, verscheuren en bij stukken en brokken verslinden; en dat alles terwijl zij hun ligchaam in allerlei bogten wringen en afzigtelijke gezigten trekken. Dit feest, als men althans iets dergelijks den naam van feest wil geven, heeft slechts in den zomer plaats. Iemand, die in den winter in Egypte was en toch zulk een slangenbezweerder van naderbij aan het werk wenschte te zien, doet het volgende verhaal aangaande de wijze waarop aan zijn verlangen voldaan werd.

Op zekeren dag kwam een Saadi in mijn kamer, vergezeld van een priester van zijn sekte. Deze had tegen zijn borst in zijn kleed een slang verborgen, die, na het opzeggen van een gebed, aan den Saadi gegeven werd. Ik merkte op, dat men het dier de tanden had uitgetrokken; overigens was het een krachtig levendig dier van een donkergroene kleur. De Saadi pakte de slang stevig vast; deze begon zich onmiddellijk om zijn arm te slingeren. Langzamerhand begon hij zich op te winden; zijn gezigt vertrok, zijn oogen stonden wild, hij slaakte verschrikkelijke kreten en als een krankzinnige sprong hij rond, de slang in den kop bijtende en hem zelfs een stuk vleesch afrukkende, dat hij verslond. Op dat oogenblik werd hij nog veel woester; zijn gebrul werd heviger; uit zijn mond, die geheel verwrongen was, vloeide voortdurend een wit schuim, zijn geheele houding kon het best vergeleken worden met die van een razende, bijvoorbeeld van iemand, die dol geworden is. Van tijd tot tijd verslond hij stukken slangenvleesch. Drie mannen trachtten hem tegen te houden. Hij sleepte ze alle drie met zich en liep, beter gezegd, rende even snel door het vertrek alsof er geen schepsel is geweest om hem tegen te houden. Hij sloeg geweldig met zijn armen naar alle kanten en ik moest voortdurend op mijn *qui vive* zijn om zijn slagen te ontgaan. Ik wenschte dien razende uren ver. Eindelijk nam de priester hem de slang af, maar zijn kalmte kwam daardoor nog niet terug; hij beet zich nu in handen en armen, en eerst toen de priester hem in zijn armen nam, hem zacht over den rug streek, van den grond tilde en gebeden opzeide, kreeg hij langzamerhand zijn kalmte terug. Zijn razernij veranderde nu in een toestand van volslagen afmatting, die eenige oogenblikken aanhield.

De Turken, die bij deze zonderlinge en vrij walgelijke uitvoering tegenwoordig waren, waren heilig overtuigd, dat hier van geen komediespelen sprake kon zijn. Intusschen is het zeker, dat niets meer in staat was om iemand een juist denkbeeld te geven van den toestand, waarin zich een volslagen razende, een van den duivel bezetene, zou men kunnen zeggen, bevindt.

Sommigen meenen, dat die slangenbezweerders uitsluitend van slangenvleesch leven. Dit schijnt echter niet het geval te zijn. Het gelukte mij een sheik of priester van deze sekte te spreken. Deze was zeer openhartig en deelde mij mede, dat, ofschoon er velen waren, die een buitengewone magt over de slangen hadden, hij voor zich bang voor die dieren was en ze liever vermeed. Verder vertelde hij, dat de Saadi's de slangen bij zich aan huis opkweeken, ten einde er steeds voldoende van voorzien te zijn, doch dat zij tevens de voorzorg nemen hun de tanden uit te trekken zoodra zij gevangen zijn. Wanneer iemand door een slang gebeten wordt, gaat hij zoo snel mogelijk naar een Saadi. Deze bekijkt de wond, houdt er een soort van aanspraak tegen, maakt met een scherp mes een aantal inkervingen in de huid en zuigt ten slotte, na zijn mond met citroensap gevuld te hebben, herhaalde malen het bloed uit de wond.

Deze lieden staan in Egypte in groot aanzien, doch de Turken van andere gedeelten van het Ottomansche Rijk vinden zoowel de Saadi's als hetgeen zij verrigten in hooge mate bespottelijk.—*Eigen Haard.*

HOE MEN OP SOMMIGE PLAATSEN LES IN AARDRIJKSKUNDE KRIJGT.

De *Sydney Morning Herald* komt in vrij krasse bewoordingen op tegen het gebruik van sommige schoolboeken, die, onder voorkennis van het gouvernement nog wel, in Nieuw-Zuid-Wales in gebruik zijn, aanmerkingen welke ook wel in Zuid Afrika op haar plaats zijn.

Die boeken zijn uitgegeven door een zeer bekende firma in Glasgow, maar men heeft niet eens de moeite genomen om ze geschikt te maken voor het gebruik in het Zuidelijk halfrond en dus nog veel minder getracht ze in overeenstemming te brengen met den tegenwoordigen stand der wetenschap. De genoemde courant geeft eenige merkwaardige voorbeelden van de manier waarop de aardrijkskunde aan de tegenwoordige spes patriae bij onze antipoden wordt geleerd. Een van deze luidt als volgt:

"Ten twaalf uur, overdag, op den tijd dat gij de school verlaat, zult gij, wanneer gij naar de zon kijkt, haar steeds op dezelfde plaats zien. Dat gedeelte van den hemel noemt men het zuiden; regt achter u, daar waar de zon nimmer komt, het tegenovergestelde van het zuiden, wordt het noorden genoemd."

Zoo mogelijk nog zotter is het volgende:

"Het land dat gij bewoont heet Ierland. Het wordt een eiland genoemd, omdat het aan alle zijden door de zee omspoeld wordt en niet met een ander land verbonden is."

En dit, aldus gaat de *Herald* voort, wordt nu reeds gedurende jaren aan de jeugdigde bewoners van Nieuw-Zuid-Wales geleerd, met een overtuiging, die al even bespottelijk is als de les zelve.

Niet onaardig en zeker zeer geschikt om de bevolking tot ootmoed te stemmen is de passage voorkomende in een hoofdstuk, getiteld *Australasia*:

"De naam Australasia of Zuidelijk Azië wordt gegeven aan een groote groep van eilanden, welke men in de Indische en Zuid-Zeeën

vindt. Het grootste van deze eilanden is Nieuw-Holland, dat bijna zoo groot is als geheel Europa. Het grootste gedeelte van Nieuw-Holland is geheel onbekend aan de Europeanen, doch hier en daar vindt men Britsche nederzettingen aan de kusten. Het wordt bewoond door een ras van wilden, die tot de laaghartigsten en diepstgezonkenen der geheele wereld behooren."

De moraal van de geheele geschiedenis is, dat het beter zou zijn, wanneer de Nieuw-Hollanders zelf voor de bewerking hunner schoolboeken zorgden, terwijl het ons voorkomt, dat het ras van schoolmeesters, die toelaten dat jaar in jaar uit dergelijke nonsens aan de leergrage jeugd wordt voorgekauwd, ook al niet veel bijzonders is en dringend "herziening" eischt.

BIJENVERGIFT.

Het vergift van alle van een angel voorziene hymenoptera moet aan dezelfde stof worden toegeschreven, namelijk aan het mierenzuur.

Zoowel bij de bij als bij de mier vindt men dit samentrekkende zuur, dat, dank zij de onderzoekingen van den scheikundige Berthelot, tegenwoordig synthetisch (dat wil zeggen: door opbouwing uit de zamenstellende stoffen) kan worden gemaakt, maar vroeger werd verkregen door het afdestilleeren van water, waarin fijngestampte roode mieren geworpen waren.

Mierenzuur vindt men verder ook in het haar van sommige rupsen, vooral in dat van de zoogenaamde processierupsen en verder in verschillende vloeistoffen van het menschelijk ligchaam.

In het planteurijk treft men mierenzuur aan in de dennennaalden en in de bladen van den brandnetel, maar overal waar wij dit zuur aantreffen, kennen wij het een doordringenden reuk, een uiterst krachtige werking toe. De haren van de rupsen prikkelen het vel en veroorzaken ontsteking en roode kleur; de steek van de bij of van de wesp kan somwijlen zelfs noodlottige gevolgen hebben, en ieder weet dat het zeer pijnlijk is, zich ter dege aan brandnetels te branden.

Intusschen zou men door een dergelijke opsomming alligt tot het besluit komen, dat deze vloeistof een slechte rol heeft te spelen. Integendeel, hare eigenlijke functie is zeer belangrijk en voor den algemeenen gezondheidstoestand zeer heilzaam; mierenzuur toch houdt de gisting en het bederf tegen.

Een bekende bijenhouder, Hotz genaamd, heeft opgemerkt, dat de honig, afkomstig van wraaksuchtige of "ligtgeraakte" bijen steeds een bitteren smaak en een scherpen geur heeft.

Dit wordt veroorzaakt doordien de bijen, wanneer ze boos zijn, hun ngel uitsteken, aan welks uiteinde een zeer kleine druppel mierenzuur angt; wanneer hun boose luim bedaart, trekken zij den angel weer erug, maar het mierenzuur valt dan alligt en verspreidt zich over den honig.

De bijen dus, die spoedig in een boose luim geraken, zullen over het lgemeen een minder goede honigsoort geven dan de andere, maar hier tegenover staat dat die honig ook beter kan bewaard blijven.

Intusschen moet er melding van gemaakt worden, dat de honig die men uit de raten verwijdert, eigenlijk nooit geheel vrij van mierenzuur is en hieraan moet het worden toegeschreven, dat de ruwe honig jaren lang kan bewaard blijven, terwijl de gezuiverde honig vrij spoedig bederft.—*Eigen Haard*.

DE VERPLAATSING VAN EEN HOTEL IN DE VEREENIGDE STATEN VAN NOORD AMERIKA.

Het zal den lezer wel bekend zijn, dat het mogelijk is sommige kleine gebouwen te verplaatsen, zonder dat deze daar zeer sterk onder lijden. Zoo zal menigeen weten, dat nu omstreeks tien of twaalf jaar geleden, de kavalerie-manège te Haarlem verplaatst werd, en ieder, die van tijd tot tijd van Amsterdam naar Haarlem of omgekeerd reist, zal het steenen huisje bij Halfweg wel kennen, in welks voorgevel een steen is geplaatst, waarin de woorden: "Dit huis is verrold" gebeiteld zijn. Deze voorbeelden zijn zeker nog met een menigte andere te vermeerderen, maar het is niet van algemeene bekendheid, dat zelfs groote gebouwen verplaatst kunnen worden.

Dit kunststuk intusschen heeft in Amerika plaats gehad en wel te Boston met het hotel Pelham, dat zich aldaar in Fremontstreet bevindt.

Dit Pelham-hotel, dat verplaatst en achteruit geschoven is, ten einde genoemde straat te verbreeden, is opgetrokken in natuurlijke en gebakken steen. De hoofgevel heeft een breedte van ruim negen-en-twintig meter, terwijl het geheele gebouw een diepte heeft van een-en-twintig meter. De voorgevel wordt gedragen door acht granietzuilen, die elk een hoogte van ruim drie en een halven meter hebben. Het gebouw telt zeven verdiepingen, ongerekend de zoogenaamde kelderverdieping.

Het totale gewigt, dat bij de verplaatsing in beweging moest gebragt worden, bedroeg vijf duizend ton en daaronder was het ameublement niet begrepen. Dit heeft men eenvoudig stil op zijn plaats laten staan; ook zijn de bewoners van de kamers der eerste verdieping allen, gedurende de verplaatsing, in hun vertrekken gebleven.

Voordat men tot de verplaatsing overging, zijn uitvoerige proeven genomen met modellen, welke uitsluitend voor dat doeleinde vervaardigd werden. Deze proeven leidden tot zulk een gunstig resultaat, dat men er niet aan twijfelde, of het geheele gebouw kon, zooals het daar stond, verplaatst worden.

Het spreekt van zelf, dat de voorbereidende werkzaamheden niet gering waren. Deze duurden dan ook ongeveer twee maanden, en bestonden hoofdzakelijk in het leggen van buitengewoon zware fundeeringen (uit steen en natuurlijken steen vervaardigd), waarop de rails aangebragt werden, die voor de karren, waarop het gebouw verplaatst werd, moesten dienst doen. De totale verplaatsing bedraagt ruim vier meters (4.216 meters). Men begon den 24sten Augustus en de arbeid werd op den 25sten voleindigd. In werkelijkheid heeft men voor deze verplaatsing dertien uur en veertig minuten noodig gehad.

Het geheele werk heeft ongeveer zeventig duizend gulden gekost, terwijl er in het geheel bijna vierduizend vierhonderd werkdagen v· noodig waren.

CHININE UIT KOOLTEER.

De laatste bijdrage van de moderne chemie tot de wetenschap bests uit de vervaardiging van chinine uit koolteer.

Professor Fischer namelijk, uit Munchen, is er in geslaagd, door droge distillatie van steenkolen een wit kristallijn poeder af te zondere dat, met betrekking tot de werking op het menschelijk gestel, niet v de gewone genoegzaam bekende chinine kan worden onderscheidt

Slechts assimileert het zich nog gemakkelijker met het bloed dan deze. De nieuwe stof is uiterst werkzaam ter verlaging van de ligchaamstemperatuur bij koorts. Het belang van een dergelijke ontdekking bestaat niet zoozeer in het actueele feit, als wel in den prikkel dien het wetenschappelijk onderzoek bij het openen van een nieuw veld van proefnemingen ontvangt.

De geheele koolteer-exploitatie (zoo men wil) is ver van uitgeput, en waarschijnlijk zullen wij nog voortdurend op nieuwe ontdekkingen de aandacht kunnen vestigen, en onze lezers in kennis stellen met resultaten van proefnemingen, die elk op zich zelf reeds van groot belang zijn.

Reeds bereiden wij uit koolteer de heerlijkste geuren, de schitterendste verven, de krachtigste ontsmettingsmiddelen; welligt komen nog tal van stoffen van onder het vorschend oog van den geleerde te voorschijn, om zoowel uit een wetenschappelijk, als uit een industrieel oogpunt tot de hooge waarde van het destillatie-product bij te dragen.

Het Menschelijk Leven.

(Ingezonden door wijlen den heer A. Pannevis.)

Helaas! helaas! hoe vlieden onze dagen,
Hoe speedt zich ieder uur met onzen luister heen!
Hoe flaauwe vreugd, wat bittre plagen,
Hoe min vermaak, hoe veel geween!

o Dierbaar perk van drie tot zeven jaren,
Als ieder voorwerp 't oog bekoort, het harte streelt!
Och, of ze zonder einde waren,
Als alles lacht, als alles speelt!

Beminlijk kind! speel, nuttig u dees dagen,
Want 's waerelds grootheid schaft aan ons 't genoegen niet,
Dat u door uwen bonten wagen,
En door uw kaartenhuis geschiedt.

Haast zal men u door strenge Meesters leeren,
Wat taal Demosthenes verkondde in Pallas stad,
En Cicero voor 's waerelds Heeren,
Toen Rome nog de kroon ophad.

o Moeijlijk werk, benaauwde en pijnlijke uren!
Ze is maar een schets, dees roê, waarmeê men u kastijdt,
Der slagen, die ge eens zult verduren
Van 't stuursche lot in later tijd.

Wat open veld verschijnt daar voor onze oogen,
o Jongeling! hoe werkt uw geest, hoe kookt uw bloed!
De driften in het hart gevlogen
Ontsteken eèn ondoofbren gloed.

Ja, goot gij dan de onafgepeilde stroomen
Des oceaans daarop, gij bluschte 't vuur niet uit:
Hoe zal de rede het betoomen,
Zij die haar oogen pas ontsluit?

Gelijk Aurore in 't oosten doorgeblonken,
Ja, nog veel schooner staat de wellust in haar praal;
Haar adem is de pest: haar lonken
Verdelgen als de bliksemstraal.

In zulk een strijd ziet gij de dagen klimmen,
Gelijk het frisch gebloemt' zich opheft in een tuin,
En wordt een man. Maar ach, wat schimmen
Omcingelen op nieuw uw kruin!

Nu vlugt de slaap reeds in den vroegen morgen,
Ja, somtijds heeft de nacht geheel voor u geen rust.
Vermoeden, vrees, wantrouwen, zorgen
Verdooven kennis, ijver, lust.

Nu ziet ge eerst klaar de boosheid aller dingen,
Hoe min het wuft geluk naar breidel hoort en toom,
En hoe de staat der Stervelingen
Gelijk is aan een vluggen droom.

Terwijl de vreugde u bloemen schijnt te geven,
Ach! zieldoorgrievend nieuws! ontrukt u 't lot een vrind,
Een vrouw, beminder dan het leven,
Of 't waardste pand, het liefste kind.

Vlugt dan, reis vrij naar afgelegen Staten,
Zeil door de middaglijn naar 't verre Zuiderland,
Hun denkbeeld zal u nooit verlaten,
Het staat, het wacht u reeds op 't strand!

De droefheid is gelijk aan wreede dieren,
Verwoeder dan een leeuw, in netten stijf verward,
Doorknagende als een worm de nieren,
Verscheurende als een gier het hart

Wie komt daar aan, vermoeid en neergebogen?
Zijn wenkbraauw is gelijk aan 't ingaan van den nacht;
De glans der maan is in zijn oogen
Zijn kruin is 't zwerk met sneeuw bevracht.

't Is de ouderdom. Waar mag hij toch op wijzen?
Wat teekent hij daar ginds met zijnen vinger af?
Wat hoop van aarde doet hij rijzen?
't Is 't eind van alles, 't is het graf!

Hoe velen is nog min geluk beschoren,
Die de ijzren armoe fel met scherpe tanden bijt;
Die nacht en dag het kermen hooren
Van 't teeder kind, dat honger lijdt!

Heeft de aarde dan geen voedsel voor ons allen?
o Hemel! . . . . . Andren prangt een ligchaamskwaal en doet
Hun 't leven onverduurbaar vallen
In 't midden van den overvloed!

Somwijlen rukt, vóór 't eind van uwe dagen,
Fortuin uw staat ter neer, gelijk men in het woud,
Een hoogen eik, omvergeslagen,
Na 't woeden van den wind aanschouwt.

Dan wordt een dwaas op uwen stoel verheven;
't Geweld verwoest uw erf; de laster verft uw kleed
Geen vriend durft zich naar 't huis begeven,
Daar 't bleek gebrek den vloer betreedt.

Wat is de mensch, hoe magtig, hoe vermetel?
Genaakt het uur! al staat een heir rondom het Hof,
De koning valt van zijnen zetel,
En wordt een handvol asch en stof.

Gij, Gij alleen, oneindig Opperwezen!
Gij Vader en Monarch van al, wat was en wordt,
Hebt geen verandering te vreezen,
Noch dat uw schepter zij verkort.

De oude eeuwen, die voor 't menschdom gants verdwijnen,
En zij die zullen zijn in later tijdsgewricht,
o God! die roept Ge, en zij verschijnen
Te zamen voor Uw aangezigt.

Gij ziet haar voor Uw zetel henendrijven,
Als kielen langs de zee genoopt door wind en vloed,
De eene is bekroond met vrede-olijven,
En de andere bevlekt met bloed.

Gij hebt den tijd van de eeuwigheid gescheiden,
Gij hebt zijn vleugelen met Uwe hand gewrocht,
Opdat hij niet te lang verbeiden,
En niet te snel vervliegen mogt.

Het noodlot zit geknield aan Uwe voeten,
En leest in 't Heilig Boek Uw' onverstaanbren wil;
Maar als Uwe oogen het ontmoeten,
Verandert alles of staat stil.

Daar 't eeuwig licht een zee verspreidt alle uren
Van heil en van geluk uit 's Allerhoogsten schoot,
Daar kan geen rouw, geen droefheid duren,
Daar vlugt de smart, daar sterft de dood!

WILLEM VAN HAREN.

HET Z. A. TIJDSCHRIFT.

NOVEMBER 1884.

Reisverhalen aangaande Egypte en Palestina.

XIV.

NAAR BETHLEHEM, MARSABA, DE DOODE ZEE, EN DE JORDAAN.

Izak kwam ons ten 4 ure wekken, en een half uur later stonden wij op het open plein, regts van het Hotel naar de Jaffa Poort, alwaar ons de rijpaarden gebragt werden. De muilen en ezels met de bagaadje waren reeds vertrokken, om ons te Marsaba op te wachten. Mijne vrouw en ik kregen elk een blaauw-schimmel; onze reisgenooten elk een bruin paard Behalve dat van den heer P. waren allen pijnlijk ongemakkelijk, doende niets dan draven en dit op eene wijze, dat geen Afrikaander het houden kan. Het donkerbruine paard, waar Izak op zat, was bepaald gevaarlijk. De uitkijk uit de oogen, de houding van zijn kop en zijne andere vreemde manieren, gaven den indruk dat er iets scheelde aan zijne groote bovenverdieping. Daarbij had het de gewoonte van de pelgrims in dat land afgezien, die bij alle werkwaardige plaatsen en voorwerpen op de k...eën gaan, alleenlijk deed het dit meestal waar er volstrekt ...ts merkwaardigs te zien was, en zonder vooraf aan zijn ...ijder van zijn voornemen kennis te geven. Gij bemerkt ... deze gewoonte niet alleen zeer ongerieflijk, maar zelfs ...aarlijk voor den ruiter is; en hoe dikwijls het hieraan toe..., zult gij begrijpen, als ik u vertel dat het op zijne beide ...en twee groote kale kollen had, zoo hard als eelten. ...h laat ons de reis voortzetten.

A

Buiten de poort keerden wij links en daalden in het *Dal van Hinnom,* passeerende het lange gebouw voor arme Joden, aan de overzijde door Sir Mozes Montefiore gesticht. Aan die zijde stijgen wij langs een steenachtig voetpad ietwat verder af uit het dal, en wordt ons door Izak aangewezen de rots van welke Judas zou afgestort zijn, toen hij zich verhing, zijnde de akker des bloeds boven op den heuvel. Op de vlakten van Efraim, waarover de weg ons voert, laten wij aan de regterhand eene joodsche Kolonie, die zich aldaar had nedergezet en nu met den landbouw bezig houdt. De beploegde landen zijn tamelijk uitgestrekt en het koorn groeit welig, doch het is afhankelijk van den regen. Vóór ons, omtrent drie kwartier rijdens van Jeruzalem is het *klooster van Elia* op een "rand", dien wij tusschen twee klipmuren bestijgen. Aan de binnenzijde dier muren zijn menschen bezig om klippen en rotsen uit te breken, ten einde er tuinen en landen aan te leggen. Langs den weg wordt ons aangewezen de put van de "Wijzen uit het Oosten." Hier zouden zij, volgens de overlevering, op weg naar Bethlehem, water gedronken en de ster opnieuw gezien hebben. Op langere en kortere afstanden passeeren wij monniken, nonnen en andere personen, die te paard of te ezel naar de stad gaan, alsmede een menigte van kameelen en ezels beladen met hout voor de Jeruzalemsche markt.

Van den top des heuvels zien wij op Jeruzalem achter, en Bethlehem in het zuiden voor ons. Niet ver aan onze linkerzijde is het klooster van Elia, thans bewoond door een aantal Grieksche monniken. Dit klooster werd gesticht, men weet niet meer wanneer, door zekeren Bisschop Elia, wiens graf tot in de 17de eeuw in de kapel des kloosters werd aangewezen. Hieruit ontstond de overlevering, die deze plaats in verband met den profeet Elia brengt. Aan de zijde des wegs toonde Izak ons dan ook de rots, waarop Elia geslapen en waarin zijn ligchaam eene holte gelaten zou hebben, en die nu door pelgrims bezocht en veree wordt.

Aan de overzijde van de vallei, waarin wij nu afdale staat de woning van den Oostenrijkschen consul, op plaats waar Rama eens stond. Daarachter en aan de ov zijde van eene andere vallei is *Bêt Jâla,* de vermoedelij Gilo, de geboorteplaats van Achitofel, een dorpje van ong veer 3,000 inwoners, en meest allen Grieken. Ten zuic

in de verte achter Bethlehem is de ronde kunstmatige heuvel waarop *Herodes de Groote* eene vesting had gebouwd en ook begraven ligt. Hier langs den weg gaan wij voorbij den *Erwtenakker*, waaromtrent het volgende wordt verhaald: Jezus ging eenmaal hier langs en vroeg aan iemand, die bezig was erwten te zaaijen, wat hij daar deed? "Ik zaai klippen," hernam deze, en ging voort met zijn werk. De erwten kwamen op, bloeiden, maar droegen niets dan *ronde steentjes*, waarvan er nu nog enkelen op den akker te vinden zijn.

Wij zijn nu omtrent een uur van Jeruzalem en gaan aan de regterhand het *Graf van Rachel* voorbij, zijnde een koepelvormig gebouw in Mohammedaanschen stijl. Deze plaats wordt zoowel door Mohammedanen, als Christenen en Joden vereerd, en zeer veel door laatstgenoemde pelgrims bezocht. De ligging komt ook vrij wel overeen met het Bijbelsche verhaal; want, zoo als wij weten, is Rachel met de geboorte van Benjamin op weg naar Efrata gestorven en langs den weg begraven. Gedurende het geheel christelijk tijdperk heeft men ook altoos deze plaats als Rachels graf aangewezen. Deskundigen betwijfelen echter ook de echtheid hiervan, omdat in 1 Sam. 10 : 2 Rachels graf beschreven wordt, als zijnde gelegen op de grenzen van Benjamin, en die waren zeer waarschijnlijk niet zuid- maar noordwaarts van Jeruzalem.

Hier verlaten wij den weg naar Bethlehem, en kiezen dien naar Hebron om de *Vijvers van Salomo* te bezoeken. Wij gaan langs de linkerhelling van de vallei tegenover Gilo, die met olijfboomen beplant is. Voor een gedeelte leidt het pad tusschen klipmuren, gemaakt uit de kalkrotsen waarvan de olijven plantaties gezuiverd werden. Verder af hebben wij aan de zuidelijke helling fraaije koornvelden, en aan de regter overzijde van het dal een gekkenhuis. Niet ver van hier komen wij bij een groot vierkantig gebouw, met wachttorens op de hoeken, dagteekenende uit de 17de eeuw, en daargesteld als eene vesting ter bescherming tegen Bedouinen. Een paar Turksche soldaten houden nu nog wacht over dezelve. In de nabijheid van dit gebouw ı onze regterzijde is, wat genoemd wordt de *Verzegelde ntein* (Hoogl. 4 : 12), een klein verdekt huisje met eene lotene deur, waarin eene fontein ontspringt, de wateren ı welke door een verdekt kanaal naar den verder afgeen *Fonteintoren* gevoerd worden. Naar dit laatstgenoemd ouw begaven wij ons, om van daar door het kanaal tot

de bron terug te gaan, doch daar gekomen bemerkte Izak, dat hij vergeten had kaarsen met zich mede te brengen, zonder welken wij niet veel meer dan den helderen stroom daar beneden zien konden.

De *Vijvers van Salomo* zijn drie groote gemetselde dammen in eene vallei hellende naar het Oosten, en dus aan de linkerzijde van den weg naar Hebron. De eerste of bovenste dam is 127 voet lang bij 25 voet diep en ongeveer 78 voet wijd, voor een deel uit de rots gehouwen en voor het overige met kalk en klippen gemetseld en door beeren gesteund. Ongeveer 50 schreden lager begint de tweede dam, 141 voet lang bij 38 voet diep, van boven 53 en beneden 83 voet wijd, en, behalve den zeer sterken muur daar beneden, geheel uit de rots gehouwen. Nog 50 schreden verder. is de derde en fraaiste der drie dammen, mede voor een deel uit de rots gehouwen en voor het overige met kalk en klippen gemetseld, 194 voet lang bij 48 voet diep, zijnde van boven 49 voet en beneden 69 voet wijd. In de hoeken zijn er gemetselde trappen, waarlangs men den bodem bereiken kan. Waarom men drie in plaats van een grooten dam gemaakt heeft? De reden, die hiervoor opgegeven wordt, is deze: de kloof is niet vlak genoeg om eene zoo groote hoeveelheid water in eenen dam te bevatten, als nu door de drie gehouden wordt, zonder den muur zoo hoog en sterk te maken dat de kosten daarvan meer zouden bedragen dan voor drie afzonderlijke dammen.

De laagstgelegene wordt eerst gevuld; dan de anderen in volgorde. De eerstgenoemde wordt dan geopend, en vult gedurig uit de twee daarboven gelegen. Beneden den ondersten dam is er een sloot om regenwater op te vangen, en twee fonteinen waarvan de vereenigde stroom in eene verdekte sloot naar Bethlehem gevoerd wordt.

Omdat Salomo in Pred. 2 : 6 zegt: "Ik maakte mij vijvers van wateren, om daarmede te bewateren het woud, dat met boomen groende," en het dal beneden die dammen bijzonder vruchtbaar is, heeft men gemeend dat zij van hem afkomstig zijn, en ze derhalve naar hem genoemd; dc dit is geheel niet zeker. De joodsche geschiedschrijv Josefus verhaalt, dat Pontius Pilatus, met geld dat a den tempel behoorde, watersloten (49 mijlen lang) na Jeruzalem aangelegd had, om het water binnen de stad brengen. Men heeft ook eene tweede sloot ontdel komende uit een kloof nabij Hebron, waarlangs men wat

naar de hoofdstad gevoerd had. Die sloten zijn op de ook in dit land gebruikelijke wijze, langs de zijden der kloven met geringen val aangelegd. En dat men in dien tijd reeds bekend was met het vallen en rijzen van water in pijpen, blijkt daaruit dat er een diep dal tusschen Bethlehem en Jeruzalem is, en ook zult gij u nog herinneren dat ik u verteld heb, in de onderaardsche gebouwen op den Tempelberg sporen van waterleidingen uit het dal Josafat gezien te hebben. Doch hoe hetzij, hieromtrent zijn deskundigen het eens, dat deze dammen, indien al niet uit den tijd van Salomo, nogtans zeer oud zijn, en bestemd waren om water naar een verren afstand te vervoeren.

Wij gaan nu oostwaarts langs de verdekte watersloot, waarin op geregelde afstanden openingen gelaten zijn om water te scheppen. Uit deze openingen blijkt het, dat de sloot bestaat uit vierkantige naast elkander geplaatste klippen met een groot gat in het midden, vormende aldus steenen pijpen, waar het water doorvloeit. Verder af aan de overzijde der vallei, die hier bebouwd is en bijzonder vruchtbaar schijnt te zijn, is het dorpje *Artas*, alwaar sedert 1849 een aantal Duitschers bezig zijn groenten voor de Jeruzalemsche markt te kweeken. Nu krijgen wij Bethlehem in gezigt en, na een kwartier rijdens, zijn wij onder den steilen heuvel, waarop het dorpje gelegen is. Na een tijd lang door naauwe en stinkende straten gereden te hebben, achtervolgd als naar gewoonte door een aantal groote en kleine Arabieren, stegen wij af aan het klooster naast de kerk, dat gezegd wordt gebouwd te zijn over de plaats, alwaar Christus geboren werd.

Bethlehem heeft eene geschiedenis van duizenden van jaren. De namen Bethlehem *(Huis des broods)* Efratha, *(vruchtbaar,)* zijn waarschijnlijk ontleend aan de bijzondere vruchtbaarheid, waardoor deze streek zich van de overigen des lands in oude tijden onderscheidde. Ook blijkt uit het eerste Boek van Samuel dat de inwoners van dit gewest koornvelden, wijngaarden en kudden bezaten. Hier heeft Ruth gewoond, de overgrootmoeder van David, door wien deze plaats eigenlijk van meer belang is geworden. Maar wat nog meer is, hier werd de Heiland der wereld geboren, en daarom vooral was zij voor ons van gewigt.

Bethlehem was altoos een klein en onaanzienlijk dorpje, dat men, sedert de vierde eeuw, begon kloosters en kerken te bouwen. Toen de kruisvaarders in aantogt waren

werd het door de Arabieren verwoest, doch spoedig weder herbouwd. Na dien tijd werd het nog tweemalen verwoest en herbouwd, namelijk in de 15de en 17de eeuwen. Sedert 1834 wordt de stad bijna uitsluitelijk door Christenen bewoond; zijnde er, uit eene bevolking van 5000 slechts 300 Mohammedanen en 50 Protestanten. Onder Christenen worden hier verstaan de *Grieken*, die één klooster, twee kerken, en twee scholen hebben (ééne voor jongens en ééne voor meisjes); de *Armeniers*, die slechts één klooster hebben; en de *Latijners* die een groot klooster met een ruim kerkgebouw en twee scholen bezitten. Al de hier genoemde gebouwen grenzen aan elkander en maken zamen één groot gebouw uit. De Duitsche Protestanten, die hier arbeiden, hebben in een ander gedeelte der stad drie scholen met ongeveer 70 leerlingen.

Laat ons, zoo lang men ons in het klooster iets te eten bereidt, het een en ander in de stad gaan bezigtigen. Van het meeste belang zijn de winkels, alwaar allerlei curiositeiten te koop worden aangeboden. Zoodra wij in de buurt dier winkels komen, snellen de winkelieren van verre en nabij ons te gemoet, en roepen om strijd: "Serr! Come my shop, I speak one price." Laat mij eerst ter loops zeggen, dat, terwijl de inwoners van Bethlehem hun bestaan voornamelijk uit den landbouw en de veeteelt hebben, er sommigen zijn, die zich bezig houden met het vervaardigen van beelden der heiligen, kruisen, rozenkransen en dergelijke aardigheden uit olijvenhout, paarlemoer, dat van de Roode Zee, en een zachten zwarten steen, die van de Doode Zee verkregen wordt. Wij bezochten een paar van deze winkels, en kochten na lang knibbelen eenige artikelen tegen wat ons voorkwam billijke prijzen te zijn. De lieden, die ons verzekerden maar eenen prijs te hebben, hielden zoo lang daarbij, totdat wij dreigden heen te gaan; dan werden zij in den regel meer handelbaar, doch deden ons verstaan dat zij daartoe alleen uit "jammerte voor ons" bewogen werden.

Toen wij de ronde gedaan hadden, keerden wij naar l klooster terug, om ook zijne merkwaardigheden te bescho wen. Onder geleide van een der monniken bezoeken wij *Kerk van de Heilige Maria*, die uit de vierde eeuw dagteeke zijnde in het jaar 330 op bevel van Konstantijn gestic In de elfde eeuw werd dit gebouw met verwoesting bedrei doch ontkwam op bijna wonderdadige wijze. In 1110 we

Bethlehem tot een Bisdom verheven, de kerk hersteld en de muren met mozaiek versierd. In de 15de eeuw werd het dak vernieuwd, waartoe Eduard IV. het lood en Philip van Bourgondie het hout gaf, die op kameelen van Jaffa herwaarts gebragt werden. In de 18de eeuw namen de Turken het lood weder af, om er kogels van te gieten. Zoo als het nu daar staat is het in de tegenwoordige eeuw hersteld geworden. Twee eeuwen geleden namen de Grieken er bezit van, en alleen door tusschenkomst van Napoleon III hebben de Latijners in 1852 een aandeel in de kerk gekregen.

Van den kant van het Latijnsche klooster komt men in het koor, dat thans door een muur, in 1842 door de Grieken opgehaald, van de kerk gescheiden is. Hier is er een steenen trap, waarlangs men in de *kapel der geboorte* (40 × 12) afdaalt. De vloer en muren van dit vertrek zijn van marmer, en het wordt verlicht door 32 lampen. Onder het altaar is eene zilveren ster in den vloer gelaten, met het opschrift: "hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est." (Hier werd Jezus Christus uit de maagd Maria geboren). Over deze ster branden er 15 lampen, 6 waarvan aan de Grieken, 5 aan de Armeniërs en 4 aan de Latijners behooren. In dit vertrek stond een Turksche soldaat op de wacht, en op mijne vraag wat dit beteekende, gaf de vriendelijke en eenvoudige jonge monnik ons in het Duitsch met woorden en gebaren eene levendige voorstelling van een gevecht, dat hier eens tusschen hen en de Grieken plaats gevonden had. Om zulke schandalen tusschen deze Christenen voor de toekomst te verhinderen, zag de Turksche regering zich genoodzaakt alhier een gewapenden soldaat te plaatsen. "De Grieken wilden ons hier uitdrijven," zeide onze monnik, "en begonnen onze lampen aan stukken te slaan, en toen wij ze verdedigden ontstond er eene vreeselijke worsteling. Van een onzer monniken werd een arm en van een ander een duim afgeslagen, doch wij bleven onzen grond behouden."

Tegenover de kapel, maar drie treden lager, is de *Kapel* [illegible] *Kribbe*. De juiste plaats waar de krib stond werd ons [illegible]t zooveel naauwkeurigheid aangewezen, als ware onze [illegible]nik bij de gebeurtenis, waaraan zij herinnert, tegen[illegible]rdig geweest. In dit vertrek staat ook het *Altaar van* [illegible]*anbidding der Wijzen uit het Oosten*. In den hoek nabij [illegible] deur van de *Kapel der Geboorte* is een rond gat, waar[illegible] water tot gebruik van het heilig huisgezin zou gekomen

zijn. In de 15de eeuw vertelde men dat de ster, die de Wijzen uit het Oosten naar Bethlehem geleidde, in deze fontein was gevallen, doch alleen door maagden daarin gezien kon worden. Wij keeren nu links door een gang, uit de rots gehouwen, die ons voert naar de plaats, waar de engel aan Jozef zou verschenen zijn met het bevel om naar Egypte te vlugten. Op een kleinen trap dalen wij in de *Kapel van den Kindermoord*. Hier zouden verscheidene kinderen, wier moeders met hen herwaarts gevloden waren, op bevel van Herodes vermoord zijn geworden. Door een gang aan de linkerhand bereiken wij het graf van Eusebius, den leerling van Hieronymus, die al zijne goederen in Italie verkocht en hierheen kwam om in de stichting van kloosters behulpzaam te zijn. Een weinig verder, in een vertrek uit de rots gehouwen, wordt het graf van Hieronymus aangewezen. Deze beroemde kerkvader uit de vierde eeuw werd in het heidendom geboren, maar later tot het Christendom bekeerd. Op reis in het Oosten werd hij in een gezigt vermaand de studie der heidensche schrijvers te verzaken en een kluizenaar te worden. Toen hij later te Rome kwam verklaarde hij den Bijbel aan een aantal vrouwen. Daarna vergezelde hem eene Romeinsche dame, Paula geheeten, met hare dochter op een pelgrimstogt naar het Oosten. Te Bethlehem gekomen nam hij zijn verblijf in eene grot en hield toezigt over een klooster. Hier leerde hij Hebreeuwsch van de Joden, verbeterde de Latijnsche vertaling der Schrift, zette den ganschen Bijbel later uit het Hebreeuwsch in het Latijn over en stierf in 89jarigen ouderdom in 420. Paula, die met hare dochter zeer geleerd was, had toezigt over een nonnenklooster en stierf mede alhier. Haar graf wordt in de Kerk aangewezen. Een weinig verder komt men in de *Kapel van den Heilige Hieronymus*, dat, met uitzondering van den kant waar het venster is, geheel uit de rots is gebouwen. Hier zou die heilige man geleefd en zijne boeken geschreven hebben; doch, men zegt, dat dit vertrek eerst in de 15de eeuw en als het graf van H. genoemd wordt. Nu gaan wij ter naar de Kapel van den kindermoord, keeren links, n den trap, die ons in de Kerk van de *Heilige Cather* brengt, en door eene deur bereiken wij het klooster, alw ons een eenvoudig maal aangerigt was, met Bethlehemsch wijn, die een weinig beter was dan de Jeruzalemsche azi waar ik vroeger van verteld heb.

Aan het ondereinde van de tafel zat een andere reiziger, met wien de overste des kloosters een druk gesprek in het Fransch hield. Ettelijke fleschen werden geledigd en naar die mate werd het gesprek ook luidruchtiger.

Terwijl mijne vrouw op eene sofa ging rusten, bragten wij een bezoek aan het voorste deel van de kerk der H. Maria. De voornaamste ingang der kerk is toegebouwd, zijnde er alleen een kleine opening gelaten, waar men gebukt door kan. Dit deed men, naar ik vernam, in vroegere jaren ter meerdere beveiliging in tijden van oorlog en opstand. Dientengevolge is het portaal zeer donker. De kerk heeft aan beide kanten twee gangen tusschen twee rijen pilaren, allen zoo geheel als zij daar staan uit roodachtigen kalksteen gehouwen. Op de binnenste rijen, ieder van elf pilaren, zijn muren opgetrokken, die het spitse dak van dat gedeelte des gebouws dragen, eenigzins op dezelfde wijze als in de kerk te Stellenbosch. In deze hooge muren zijn de eenige vensters van het gebouw; derhalve zijn de gangen zeer slecht verlicht. De vloer is belegd met vierkantige platte kalksteenen. Zoo als ik reeds gezegd heb, hebben de Grieken het koor met een muur van de kerk gescheiden; daardoor verkrijgt zij een uiterst eenvoudig en, als men aan haren ouderdom denkt, zeer eerbiedwaardig voorkomen. Geene kerk in het Oosten, door ons bezocht, gelijkt zoo veel op de onzen als deze. Wij gaan nu nog de omgeving van Bethlehem in oogenschouw nemen, hetgeen zeer gemakkelijk kan geschieden van den heuvel, waarop de stad gebouwd is; en keeren dan terug naar het klooster, want het is reeds middag geworden en de zon is heet.

Ten twee ure kwam Izak ons wekken, want wij waren allen in slaap gevallen, zeggende, dat de paarden gezadeld waren en wij vertrekken moesten. Eerst moesten wij echter *baksheesh* geven, want hoewel Cook en Sons betalen voor al wat gij geniet, wordt nogtans van elken reiziger 2 francs verwacht.

Van hier vergezelde ons de Sheikh *IJousef* (Jozef), aan ens bescherming wij voortaan toevertrouwd zijn; want aar het reizen in de omgeving van de Doode Zee gevaarjk is, heeft men een gewapend eskorte van noode. Het orregt van reizigers tegen betaling te geleiden behoort sluitelijk aan eenige Bedouïnen opperhoofden, die dan ook de regering verantwoordelijk zijn voor de aan hunne g toevertrouwde reizigers. Gaat iemand zonder zoo-

danige bescherming, dan is het bijna zeker dat hij beroofd wordt. Naar het mij voorkomt zijn deze opperhoofden den reizigers eene bescherming tegen zichzelven en hun volk. Onze Jozef was gezeten op een Arabischen zadel op een grooten vos-hengst, gewapend met een ouderwetsch kromzwaard, waarmede hij als Simson een duizend roovers zou verslaan. Ons werd aangezegd dat wij niet vooruit moesten gaan, noch achterblijven ; want in dat geval zou hij voor onze veiligheid niet verantwoordelijk zijn.

De vallei, waarin wij aanstonds in Z. Oostelijke rigting dalen moeten, is met olijven beplant. Niet ver van het dorp op de vlakten aan onze regterzijde wordt de plaats gewezen (thans met olijven beplant), alwaar de engelen bij de geboorte des Heilands aan de herders zouden verschenen zijn. Een weinig verder zijn de vermoedelijke koornvelden van Boaz, waarlangs wij voortrijden, om dan in de kloof af te dalen, en, na een tijd lang tusschen de koornvelden op haren effen bodem gereden te hebben, den heuvel aan de overzijde te bestijgen. In het dal, dat nu volgt, was het ons vreemd te zien, dat een gedeelte van het land letterlijk uit niets dan ronde klippen bestond, waar tusschen nogtans het jeugdig koorn welig groeide. In eene derde kloof vonden wij eenige *fellahs* (landbouwers) elk met twee buffels bezig aan het ploegen, en hadden op nieuw de gelegenheid om op te merken, hoe dit werk door hen verrigt wordt. Laat mij trachten u eene beschrijving van den ploeg dier lieden te geven. Een boom wordt afgehouwen met twee takken, die in den stam aan elkander verbonden zijn. De langste wordt gelaten voor balk en disselboom, de andere ongeveer 18 duim van den stam afgezaagd ; hieraan en door een hout, aan den balk, wordt een ander stuk gehecht, dat van voren als het punt van eene assegaai gesneden is, doch natuurlijk veel breeder. Dit punt wordt met ijzer bekleed en vormt de ploegschaar. De ploeg wordt getrokken door twee buffels en van achteren bestierd door een ploegstaart, die meer gelijkt op een " graafsteel." Aan elk van de buitenste hoornen d trekdieren is een touw vastgemaakt, dat dient tot " lei sels " om de buffels mede te besturen. Met dezen pl trekt de Arabier kleine " slootjes," een voet van elka en uiterst 4 duim diep, over het gansche land. Dan plo hij weder van de zijden dwars over het land ; en is de gro nog niet genoeg gebroken, doet hij hetzelfde voor de der

maal " overhoeks." Die arme lieden schijnen geen denkbeeld hoegenaamd te hebben van de waarde des tijds. Weken achtereen brengen zij door op een stuk land, dat met behoorlijk gereedschap in weinige dagen omgeploegd kon worden. Gansch alleen en op groote afstanden van elkaar verdrijven zij den tijd met zingen. Doch als men in gedachte houdt, dat deze lieden zeer arm en misschien geheel onbekwaam zijn om zich een beteren ploeg en meerdere trekdieren aan te schaffen, dan moet men hunne nijverheid bewonderen. Waar zal men in ons distrikt iemand vinden, die zich een eigen ploeg zal maken en gansch alleen met twee trekdieren den grond bewerken? Doch ik moet met mijn verhaal voortgaan.

Wij zijn nu in eene dorre streek zonder olijfboomen en landerijen. Het diepe dal daar beneden is effen en wijd, maar zonder water en derhalve woest. In de zijde van een ander dal waarlangs de weg ons voert, is een van die groote spelonken, waarvan er meer in dit land gevonden worden, maar Izak kon ons den naam er van niet zeggen. Hoe verder wij gaan, des te dieper worden de dalen. Wij zijn in eene huilende wildernis, " een land dor en mat zonder water." Nergens is een levend dier te zien. Tegen 4 uur kregen wij de wachttorens van Marsaba in 't gezigt; doch de weg werd nu zoo gevaarlijk steil en steenachtig, dat wij het geraden achtten af te stijgen en te voet te gaan. Aan onze regterzijde zagen wij nu voor het eerst eenige tenten van Bedouïnen,—zeilen van kemelshaar aan de eene zijde tegen den grond en aan de andere over een paar paaltjes met pennen en lijnen in den grond vast gezet. " Zie, daar zijn de tenten Kedars, waarvan gij in den Bijbel leest!" riep Izak ons toe. Doch hoe moeijelijk om dit te gelooven, en de tenten Kedars, die wij van kindschheid af, ons in de verbeelding gemaakt hebben, door dezen te vervangen.

Die Beduïnen zijn een wonderlijk volk;—die kinderen der woestijn, die altijd kinderen blijven. Alle volken veranderen en gaan vooruit; zij alleen blijven wat zij zijn. — trotsch om te graven, voeren zij een leven van armoede de dorre woestijnen, zoo als geen ander volk verduurt. ...nder doel, zonder hoop, zonder kommer ontvangen zij gaven Gods zoo als die komen, en verlangen niet naar ...er. Hoe steken zij af bij andere volken der wereld immer rusteloos jagen en verlangen. De Joden, hunne ...ders,—eenmaal het meest godsdienstig volk der we-

reld,—zijn nu meer dan alle andere volken aardschgezind geworden, zoeken de steden en handelplaatsen der wereld op om winst te maken en rijkdom te verzamelen; en dezen blijven onverbiddelijk de eenzame woestijnen verkiezen. Tijd is voor hen niets, vooruitgang heeft geene aantrekkelijkheid, rijkdom geene verzoeking en armoede geene verschrikking. Wat zij twee duizend jaren geleden waren dat zijn zij heden, en, zoo als een Engelschman eens schreef, hun leven kan zamengevat worden in de woorden van het Engelsche gebedenboek: "Zoo als het was in den beginne, nu is, en eeuwig zal zijn, wereld zonder einde."

Men zegt dat zij volstrekt niet misdeeld zijn in verstandelijke vermogens, maar daarentegen zeer schrander om te redeneren. Ook zijn zij boven de Turken in dapperheid verheven, doch daar ieder op zich zelven staat en onafhankelijk van den andere te werk gaat, moeten zij voor de vereenigde Turksche magt bukken.

Doch hier zijn onze tenten, in eene kleine laagte aan deze zijde van het klooster, met de vlag van Cook wapperende van de middelste. Hoe levendig en vrolijk is alles hier. Er zijn drie tenten,—één om in te eten en twee om in te slapen. Behalve de rijpaarden zijn er nog 6 muilen en 2 ezels, die de bagaadje dragen; want, behalve voedsel voor mensch en beest, voert men met zich tafels, stoelen, ijzeren ledekanten, matrassen, tapijten, benoodigdheden voor slaapkamers, potten, pannen, borden, messen, enz., enz. Gij kunt u niet verbeelden hoe verkwikkend het is, uit het dorre veld en na de hitte van den dag, tegen zonsondergang aan de legerplaats te komen en alles daar zoo aangenaam te vinden. Wij hadden meer lust om ons neêr te vleijen en een half uurtje te rusten, dan om naar het klooster te gaan; doch daar wij den volgenden morgen vroeg zouden vertrekken, en na zononder niemand binnen wordt gelaten, moesten wij bijna onmiddelijk daarheen loopen.

Wij klopten aan eene lage deur en gingen over e aantal trappen naar beneden. Hier overhandigden \ den brief van aanbeveling van het Grieksche klooster Jeruzalem, zonder welken niemand wordt toegelaten die alleen tegen betaling wordt verkregen. Dames v krijgen geenen toegang tot deze plaats, zullende zij heilige mannen daarbinnen te zeer door hunne tege

woordigheid ontstichten; doch Jozef nam mijne vrouw naar den top des heuvels waartegen het klooster gebouwd is, om er een gezigt van te hebben. Nog eenige steile trappen moesten wij af, voor wij den effen grond van de binnenplaats bereikten, die met platte klippen belegd is.

Het klooster is tegen de steile rotswanden van het diepe Kedrondal gebouwd, en om eene genoegzame oppervlakte te bekomen moest mén uit het dal een hoogen muur (door beeren gesteund) bouwen. De bodem van het dal ligt 590 voet lager dan het klooster. De geschiedenis van Marsaba is als volgt. In de 5de eeuw woonde alhier de heilige Euthymius met een aantal monniken. Zekere Sabas, geboortig van Cappedocië, en die naauwelijks 8 jaren oud was toen hij de wereld verliet en een kluizenaar werd, kwam op 18jarigen leeftijd te Jeruzalem en sloot zich bij Euthymius aan, wiens geliefkoosde leerling hij werd. Deze Sabas werd het hoofd van de orde der Sabaïten, en stichtte verscheidene andere kloosters. In de 7de eeuw werd dit klooster door de Perzen geplunderd; zoo ook in de 8ste en 9de eeuwen, toen het noodig geacht werd hetzelve met vestingen te voorzien. Het geheel, zooals het nu is, bestaat uit een aantal terrassen, het eene boven het andere. Elk open plekje is een klein tuintje, of bevat een of meer vruchtboomen. Vijgen zijn hier, wegens de grootere hitte, veel vroeger rijp dan te Jeruzalem.

Een der monniken gaat ons nu al de merkwaardigheden van deze inrigting toonen. Op de binnenplaats is het graf van Sabas, dat de meeste aantrekkelijkheid voor pelgrims bezit; doch zijne beenderen zijn er uitgehaald en naar Venetië gevoerd. In de kerk van St. Nicolaas, die voor een deel uit eene grot bestaat, zijn achter ijzeren tralies de 40 schedels der monniken, die door de Perzen gedood zijn, op elkander gestapeld. Met een gang door de rots gekomen komt men tot de grot van Sabas; naast aan is die van de leeuw. Want, zoo luidt het verhaal, toen de heilige Sabas op zekeren dag in zijne grot kwam, zag hij dat een leeuw er zit van genomen had. Onverschrokken zeide hij zijne beden en ging slapen. De leeuw pakte hem bij het been, epte hem uit en nam zijne plaats in. Sabas deed daarop zelfde met den leeuw; en toen deze tot vervelens toe t dezelfde pret aanhield, wees de heilige man hem eene ats in de grot, en beval hem daar te gaan liggen. Van n af woonden beiden in vrede te zamen.

De zon was onder en wij stonden van het dak van een der gebouwen in het diepe Kedrondal neder te zien. Op het fluiten van den monnik vlogen eenige spreeuwen uit het dal en kwamen bij ons zitten om gevoed te worden. De 65 monniken, die hier hun verblijf hebben, leven op vriendschappelijken voet met de dieren des velds. Tegen den avond verschijnen ook de jakhalzen in het dal om gevoed te worden. Op eene andere plaats in het klooster worden de katten, die tot deze inrigting behooren, op zekere uren van den dag verzameld om hun voedsel te ontvangen. Platen van hout en metaal, de klokken van den ouden tijd, worden geslagen en dan komen zij van alle oorden aangesneld.

Van den toren der kerk, waar wij ons nu bevinden, en die van een uurwerk voorzien is, zijn ettelijke touwen gespannen naar de vensters der hoogerop gelegene gebouwen en met klokjes van verschillende grootte behangen. Op mijne vraag wat dit beteekende, antwoordde Izak: "Zij hebben niets te doen, en dit is hun tijdverdrijf."

Op de binnenplaats teruggekeerd werden wij genoodigd om van de curiositeiten te koopen, die de monniken in den tusschentijd aldaar uitgespreid hadden en waarvan wij het een en ander medenamen. Hier werd ons een palmboom gewezen, door den heiligen Sabas geplant, die dadels zonder pitten draagt, waarvan ons ettelijke te eten gegeven werden. Van de takken worden ook wandelstokken gemaakt.

Deze monniken leven voornamelijk van brood en groenten. Aan de studie wordt door hen niet veel gedaan; integendeel schijnen de meesten zeer onkundige lieden te zijn. De bibliotheek, waarin Tisschendorf verscheidene kostbare oude manuscripten ontdekte, is thans voor reizigers gesloten. Hun voornaam werk is wandelstokken, rozenkransen, houten lepels, kruisen en dergelijke aardigheden te vervaardigen om aan reizigers te worden verkocht. Sommigen werden kwaad en bedroefd, omdat wij van hen niets kochten, en weten het aan Izaks kwaadwilligheid, die ons daart zou opgemaakt hebben, waarover deze niet weinig verstoc was.

Men kan hier ook tegen betaling voor den nacht log krijgen met brood en wijn, doch degenen, die daarvan g bruik gemaakt hebben, zeggen, dat de plaats vergeven van ongedierten, die zelfs den meest vermoeiden reiziger l slapen beletten. Die monniken leven op te gemeenzaa

voet met dieren. Vrouwen, zooals reeds gezegd, worden niet toegelaten, maar moeten in den toren vernachten.

Aan de tenten teruggekeerd vonden wij de tafel gereed om aan te zitten. Het eten liet niets te wenschen over; wij hadden er allerlei en genoegzaam. Wat men op zulk een reis meer kan verwachten is mij een raadsel. De lucht was helder en de maan bijna vol, doch later begon de wind eenigzins koud te waaijen. De vele dieren aan de zeilkribben, en het 8 of 10tal Arabieren, die onophoudelijk praatten en soms schenen te twisten, gaven eene levendigheid aan het tooneel, die ons de vermoeijenis van den dag deed vergeten. Te lang bleven wij echter niet op de been. Ik liet Jozef en de anderen, die Engelsch verstonden, tot onzen avondgodsdienst noodigen, doch Izak kwam zonder iemand terug. Onder het gepraat en geraas dier lieden vielen wij later in slaap. Telkens hoorden wij de kloosterklok de uren van den nacht aangeven, en tegen half vier uren werd ons aangekondigd, dat het tijd was te vertrekken.

Eer de dag aangebroken was zaten wij in den zadel en gingen voorbij het klooster door het dal, langs een weg door de monniken daargesteld, en die met weinig moeite ook voor rijtuigen bruikbaar kon gemaakt worden. Jozef, die voorop ging, gewapend met zijn krom zwaard en nu ook met een dubbelloop-geweer, joeg ons een schrik op het lijf door eensklaps een schot te lossen op een patrijs, die beneden in het dal viel. Hoe plegtig en stil is alles hier bij het aanbreken van den dag! Wij gaan tusschen een ouden put aan den eenen en de ruïnen van een huis aan den anderen kant, aan de overzijde van het dal uit; en nu dalen wij immer tot dat wij het Jordaan-dal bereiken. Soms is de weg zoo steil, dat wij verpligt zijn te voet te loopen. Op eene kleine open vlakte, zooals men er velen in de Karoo vindt, namen wij ontbijt; en van nu af begon de hitte toe te nemen. Nog immer voert de weg ons langs de oostzijde van het Kedron-dal, dat soms 200 voeten op zeer korten ...tand valt. Op een heuvel aan de overzijde wijst men ons ... graf van Mozes, waaraan de Mohammedanen veel waarde ...hten; doch wie zijn graf aan de overzijde der ...daan ontdekt en zijne beenderen herwaarts ge...gt heeft, wist men ons niet te zeggen. Toen wij de ...ode Zee in gezigt kregen, moesten wij, wegens de steilte ... den weg, meestal te voet gaan, en gebruikten de ge...enheid om hier en daar een bloempje te plukken om

met ons mede te nemen. Het dal is hier zeer naauw, boschrijk en, zooals men zegt, vol wild; wij zagen echter geen levend dier. Het was 9 uur en verschrikkelijk heet toen wij in het Jordaandal kwamen; maar nu kwam er ook een koele frissche wind van de Doode Zee, die ons verkwikte. Op deze vlakte passeerden wij eene kleine bron overgroeid met rieten en biezen, doch werden gewaarschuwd het water niet te drinken. Een kwartier later stegen wij af aan den oever der zee, bestaande uit half ronde steentjes van verschillende grootte en kleur, en bedekt met hout dat uit de Jordaan komt en hier opgespoeld is.

Deze zee werd door de oude Hebreeuwen genoemd de "Zout Zee," door de Profeten de "Oost Zee," door Grieksche schrijvers de "Doode Zee," en door de Arabieren het "Meer van Lot." In 1848 hebben de Amerikaanders eene expeditie gezonden om haar op te meten. Hare lengte is bevonden te zijn 46 mijlen; de grootste breedte 10 en de kleinste 4 mijlen. Hare grootste diepte is 1,310 voeten. Zij ligt 3,697 voeten lager dan Jeruzalem, en 1,293 voeten lager dan de Middellandsche Zee. Ofschoon de wateren der Jordaan en omliggende bergen er in vloeijen, valt hare oppervlakte nog gedurig, aantoonende dat zij door de verschrikkelijke hitte meer aan uitdamping verliest, dan zij van al de rivieren ontvangt. Op de omliggende heuvelen vinden deskundigen teekenen, waaruit zij opmaken, dat het water vroeger 350 voeten boven de tegenwoordige oppervlakte stond. Men zegt dat het water 25 percent vaste zelfstandigheid bevat, waarvan de helft zout is. Geen levend wezen van eenige soort wordt er in gevonden. Visschen, die door de Jordaan afgedreven worden, sterven zoodra zij de wateren dezer zee bereiken. Dat geen vogel er over vliegen kan, zonder er in te vallen, is enkel een verdichtsel.

Wat ons dadelijk trof was, dat de golven, die op den oever slaan, niet schuimen zoo als met die van den Oceaan het geval is. Het water schijnt dik te zijn als olie, en valt met een zwaren slag op den oever. Drie van ons ginge[n] zwemmen. Het water was koel en verkwikkend; h[et] zwemmen zeer gemakkelijk. Men zinkt niet dieper da[n] onder de armen als men staat, doch het is moeijelijk ove[r] eind te blijven, daar de beenen altoos naar boven wille[n]. Ware dit niet het geval dan kon men gemakkelijk in he[t] water loopen. Wij hadden plan naar een klein eiland reg

tegenover ons te zwemmen, en konden dat ook gemakkelijk; doch de een na den ander kreeg een weinig water in den neus, keel, of oogen, dat ons zoo veel pijn aandeed, dat wij haastten om den oever te bereiken. Een paar bottels werden gevuld, en eenige steentjes opgeraapt om naar huis te nemen, en wij stegen andermaal te paard op weg naar de Jordaan.

Het was tusschen elf en twaalf, en hoewel gewapend met witte zonneschermen was de hitte bijna ondragelijk, op de kale barre vlakte, die wij naar de rivier oversteken moesten. Onze paarden konden wij bijna niet voortkrijgen; en het water van de zee verwekte een onaangenaam gevoel over het ligchaam. Een ander half uur moesten wij langs de rivier voortsukkelen, voordat wij de rustplaats bereikten tegenover Jericho, in de buurt waar Johannes den Zaligmaker gedoopt had. Reeds in de 6de eeuw was men gewoon hier te baden. Pelgrims stonden in linnenkleederen op den oever, en daalden, als de priester het water gereinigd had, er in; dat kleed werd dan zorgvuldig bewaard om bij hun overlijden tot doodskleed te dienen. In de middeleeuwen werd de doop alhier bediend. Maar nu nog hechten de Grieken groote waarde aan het baden in de Jordaan, wanneer de pelgrimstogt ten einde is. De menigte gaat van Jeruzalem en legert zich aan den oever. De nacht wordt door fakkelen verlicht. De priester gaat tot de borst in het water, en dompelt mannen, vrouwen en kinderen, die in witte kleederen hem naderen, er onder. Bottels worden dan met water gevuld en naar huis genomen om anderen er mede te doopen.

De Jordaan is omtrent 80 schreden breed, en heeft aan beide kanten twee oevers ongeveer een mijl van elkaar verwijderd. De stroom, die ongeveer zes voet diep is, vloeit binnen de middenoevers,—steile zandwallen, zooals men in de Karoo vindt. Deze oevers zijn begroeid met bosschen en boomen, waaronder de tamarisk en de wilg. De bladeren van den wilg hebben echter den vorm van den populier hier te lande; voorts heeft de boom eene menigte van kleine zaden die als donzen ronddwarlden en ons het leven lastig maakten, vooral bij het eten. Het eerste dat wij deden was natuurlijk het water van de Doode Zee afwasschen, en onzen brandenden dorst lesschen. Wij gingen in het water, openden den mond en slikten tot dat wij genoeg hadden. Voor iemand, die niet goed zwemmen kan, blijft het altoos

gevaarlijk om in deze rivier te baden, daar de stroom zoo sterk is, dat wij aan de takken moesten vasthouden om niet weg te drijven. Ik heb nog vergeten om te zeggen, dat het water een koffij-en-melk kleur heeft, zoo als onze binnenlandsche rivieren, wanneer het geregend heeft.

Terwijl wij in de schaduw der boomen lagen uit te rusten, kwam er van den kant van Jericho een aantal Beduïnen, meest allen gewapend (een te paard, twee te ezel en de anderen te voet), en wilden de rivier oversteken. Toen zij ons bemerkten, gingen zij wat hooger op, waar de stroom breeder was. Een hunner ontkleedde zich om den drift te verkennen, en ging met een wilgenstomp op het hoofd er door, terwijl de wateren hem tot aan de lippen reikten. Met groote moeite en veel lawaai werden vervolgens de dieren doorgedreven. Ieder bond nu zijne kleederen om zijn geweer, hield ze met beide handen op het hoofd en begon den doortogt. Allen waren echter niet even lang, en terwijl dus het water sommigen tot de lippen reikte, ging het de anderen over ooren en oogen, zoodat men niets anders dan den bondel zien kon. Nogthans kwamen allen er veilig door en verdwenen aan de overzijde, nadat zij hunne kleederen droog gemaakt hadden.

Terwijl wij sliepen, drong Jozef er op aan, dat een onzer paarden moest losgemaakt worden om met het zijne langs den oever te grazen. Chamees, de paardenwachter, die in den Russo-Turkschen oorlog door de kanonnen der Russen zijn gehoor verloren had, een eenvoudige, goedhartige ziel, lag op zijn rug in de brandende zon te snorken, nadat allen reeds op waren. Wij maakten hem wakker en zonden hem om de paarden te halen, terwijl Jozef met ons ging om wandelstokken te snijden. Nadat hij een geruimen tijd weg was, hoorden wij hem roepen: "Jozef! Jozef! de paarden zijn weg. Ik heb overal gezocht en kan ze niet vinden." Chamees was radeloos. Hij stak de handen in de lucht en lamenteerde: "ik heb Jozef dit gezegd! wat heeft mij mankeerd om mijn paard los te maken! O vader, help toch!" Het was zoo potsierlijk dat wij allen aan het lagchen gingen, hoewel wij wisten dat dit oponthoud zou veroorzaken. Jozef nam een ander paard en ging soeken; en zoo verzuimden wij een uur langer dan ons plan was.

Onze dragoman, Izak, was een bijzonder goedhartig en bescheiden mensch. Wij merkten het te meer op, omdat wij

zooveel gehoord en gelezen hadden van de voorbarigheid en vermetelheid dier lieden. Ik geloof echter, dat het er alles op aankomt hoe men deze lieden behandelt. Om mijne bedoeling duidelijk te maken, laat mij u mededeelen wat juist in dien tijd uit Beyrout aan een Engelsch nieuwsblad in Egypte werd medegedeeld, en veel opschudding aldaar verwekte. Een Engelsche dame van ongeveer 30 jarigen ouderdom en van goeden huize, reisde door Palestina onder zorg van haren oom. Te Beyrout aangekomen verklaarde zij niet verder te willen medegaan, daar zij besloten had met den dragoman te trouwen. De oom was woedend, doch zij bleef bij haar besluit. Hij ging naar den Consul om hulp te zoeken, doch die zeide, dat hij hem niet helpen kon, daar de dame meerderjarig was en trouwen kon met wien zij wilde. Daarop nam hij zijn toevlugt tot een geneesheer en wilde dien overhalen hem een certifikaat te geven, dat zijne nicht krankzinnig was, hetgeen hem ook geweigerd werd. Toen ging hij naar den dragoman en bood hem £200 aan om van de dame af te zien, doch ook dit werd geweigerd. In de uiterste radeloosheid besloot hij zijne nicht met geweld mede te voeren, huurde vier sterke Arabieren, liet haar naar het schip dragen en daar vasthouden, totdat het vertrok; dit alles natuurlijk tot groote ergernis van den dragoman en droefheid van de verliefde dame. Het blad zegt daarop: "Europesche dames hebben soms in oogenblikken van blindheid zich vergeten, zijn met dragomannen getrouwd en hebben een rampzalig leven er van gehad. Syrische dragomannen zijn zeer voorbarig en vermetel, en Engelsche dames zeer te laken voor de wijze, waarop zij die lieden behandelen. Het is bij haar geen ongewoon iets, hen op gemeenzamen voet te behandelen, in hun bijzijn van hunne schoonheid te spreken en te zeggen: 'draai uw hoofd hierheen, Abdul, om dezen heer te laten zien hoe mooi gij zijt'; of, 'kijk mij aan, ik wil de kleur uwer oogen beschouwen.' Zullen zij, vraagt het blad, dit aan een Engelschen stalknecht of tuinier doen?"

Hier kan ik er bij voegen, dat wij met eigene oogen gezien hebben, toen wij later Alexandrie verlieten, hoe vier respectabele jonge dames, die drie maanden langs den Nijl gereisd hadden, met tranen en kussen van hun dragoman afscheid namen, en hunne zakdoeken wuifden zoo lang zij de boot nog zien konden. Doch ik ben van mijn verhaal afgedwaald.

Toen Jozef een geruimen tijd weg was, kwamen de verlorene paarden, tot onze verbazing en de vreugde van Chamees, in onze nabijheid uit de bosschen te voorschijn. Nu was Jozef nog op zoek, en Chamees achter hem te zenden zou dwaasheid zijn geweest; wij besloten derhalve te blijven wachten. Doch toen de zon begon te dalen, achtten wij het beter te vertrekken; en daar er juist toen een Engelschman uit Indië, die met een inboorlingmeisje gehuwd was, op eenen pelgrimstogt aankwam, verzochten wij zijnen dragoman Jozef te zeggen dat de paarden gevonden en wij vertrokken waren. Niet ver van de rivier kwamen wij hem echter tegen.

Het was nabij vier uur en zeer warm, toen wij over de Jordaan-vlakte gingen met de zon regt van voren. Die vlakte,dunkt mij, kon gemakkelijk uit de Jordaan besproeid en in een zeer vruchtbaar oord herschapen worden. Toen ik Izak hierop opmerkzaam maakte, en mijn verwondering te kennen gaf, dat men dit nog niet gedaan had, vertelde hij mij dat de belasting op grond, die bebouwd wordt, zoo hoog is dat de arme Fellahs zulk een onderneming niet wagen konden. In de nabijheid van Gilgal, waar Israel gelegerd was na den doortogt door de Jordaan, kwamen wij aan de kromming van de beek Krith, begroeid met doornboomen, die ons levendig herinnerden aan zoo menige rivier in de Karoo. Gilgal is thans een armoedig dorpje, met vuile straten, en kleine op elkander gedrongen kleihutten; zijnde de eenige gebouwen van beteekenis een oude wachttoren, een gebouw dat aan de Russen behoort en een hotel. Onze tenten stonden aan de andere zijde van het dorp bij een openliggende begraafplaats. Hier stegen wij, uitermate vermoeid, iets voor zonsondergang uit den zadel. Het was zeer verkwikkend in de schaduw der tent op een tapijt te liggen, en de zon uit het dal en tegen gindsch gebergte zacht te zien verdwijnen. Ieder onzer lag in stilte verzonken in gedachten. Is het mogelijk, dat sommige van de wonderlijkste gebeurtenissen des Bijbels in deze streken plaats gevonden hebben? Op die gebergten daar voor ons heeft de Heere zijnen knecht Mozes den last, waaronder hij gebukt ging, van de schouders genomen en hem ter ruste gebragt. Hier in onze onmiddelijke nabijheid werd het verbond met Israel vernieuwd, en de toebereidselen voor den strijd met de Kanaänieten gemaakt. Ginds in de rivier werd de Zoon van

God gedoopt; daalde de Heilige geest op hem neder; en sprak de Vader: "deze is mijn geliefde Zoon, in denwelke ik een welbehagen heb." Daar vonden de eerste predikers van dat Evangelie, dat zoovele duizenden reeds getroost en den weg naar den Hemel gewezen heeft, en alle volken verblijden moet, voor het eerst het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegdroeg. Hoe levendig kunnen wij ons die eerste ontmoeting, op ongeveer hetzelfde uur van den dag voorstellen. Doch ik moet eindigen.

Het was een prachtige stille avond, en zoo helder hebben wij de volle maan zelden zien schijnen. Eenige der inboorlingen kwamen vragen of zij voor ons tegen betaling zouden komen spelen, doch wij bedankten daarvoor. Na het eten gingen wij naar de beek Krith, en zaten in stilte te luisteren naar het zacht ruischen des waters, dat nu nog helder en sterk vloeit, maar later in den zomer geheel opdroogt. Een koor van kikvorschen zong lustig aan de overzij, maar hield zoo lang aan, dat het ons verveelden en wij het met geweld tot zwijgen moesten brengen. Dit deden wij door telkens steenen in het water te werpen; doch toen dit later ook niet meer hielp bliezen wij den aftogt naar de tenten en kropen in bed. Onze vriend, de heer P., heeft gedurende den dag veel aan de maag geleden, en is vroeg naar bed gegaan. Morgen is het twee maanden sedert wij de Kaapstad verlieten. Hoe snel reist men toch in den tegenwoordigen tijd.

(*Wordt vervolgd.*)

Vrijhandel en Protectie.

Vervolg en Slot.

Protectie moet, wanneer dezelve wordt toegepast, altoos afhangen van den ontwikkelingstrap waarop de geprotecteerde zamenleving staat en kan volgenderwijs worden verleend:—

1. Door de afschaffing van eene bestaande belasting op ingevoerde grondstoffen, die door de inheemsche nijverheid ter verwerking vereischt worden. Zoodanige Protectie, of liever hulpverleening, zou men nu "Vrije Handel" noemen.

2. Door verhoogde invoerbelastingen op uitlandsche waren die in 't land zelf worden of kunnen worden geproduceerd.

3. Door premiën of subsidiën—een stelsel van protectie dat heden nog in Frankrijk wordt toegepast.

4. Door uitvoerbelastingen op die grondstoffen waaraan onze eigene nijverheid behoefte heeft.

5. Door een monopoliestelsel voor een zeker getal jaren, zooals nu in de Transvaal wordt beproefd.

Daar ik laatstgenoemde drie methodes ongepast acht voor den tegenwoordigen toestand der zamenleving, zal ik mij bij de beide eerstgenoemden bepalen. Ik doe zulks in verband met het belastingsstelsel; want hadden de behoeften des lands geene belastingen geëischt, dan zou de wetgeving nimmer aan Protectie hebben gedacht. Voorheen wendde hare discussiën zich altoos om de groote vraag: "Wie betaalt de belasting?" Nu deze eenvoudige vraag eenmaal is beantwoord en men voor goed weet, dat de verbruiker de belasting moet betalen, onverschillig of die door den accijnsman dan wel door den douanenman wordt geïnd, zijn wij verlost van de argumenten dier eenvoudigen, die in hun onkunde meenden, dat zij den uitlandschen koopman naar hartelust konden belasten. Maar nu krijgen wij te doen met het groote bezwaar der vrijhandelsmannen, t. w. dat de verhoogde prijs van ingevoerde waren, die het gevolg is van protectieve invoerbelastingen, een grievende last is voor "den armen verbruiker." Onderzoeken wij eens dit bezwaar.

Wij hebben te gedenken dat "de arme verbruikers" altoos belastingen zal te betalen hebben zoo lang als er

uitgaven van landswege moeten geschieden. Aan dat noodlot kunnen zij nu eenmaal niet ontkomen en of zij nu al een belasting betalen op hunne schoenen of hoeden, zij hebben niet te klagen, zoo lang als de belasting maar geld in 's lands kas brengt, al werkt dezelve tegelijkertijd ook als een matige protectieve heffing. Eerst wanneer de verbruikers de inheemsche waren beginnen te koopen—hetgeen zij slechts zullen doen omdat die waren goedkooper of van betere qualiteit zijn—deelen zij in de opoffering die vereischt wordt om jeugdige industriën in den tijd harer zwakheid op de been te houden. Maar tegen deze temporaire opoffering (die dikwijls van korten duur is en den verbruiker weldra in eene betere positie dan te voren plaatst, zoo als de heer R. W. Dale ons van Amerika vertelde) moeten geplaatst worden, 1stens, de indirecte voordeelen welke de zamenleving als een geheel geniet, doordien de hoogere productiviteit des lands eene hoogere waarde verleent aan de inheemsche grondstoffen; 2dens, het kapitaal, dat bespaard wordt doordien er nu minder uit den vreemde wordt ingevoerd, hetgeen hetzelfde beteekent als een in die mate bezuinigd koopvermogen; 3dens, het nieuwe arbeidsterrein dat voor den handwerksman wordt geopend, en waardoor het land in staat gesteld wordt eene grootere belastingdragende bevolking van levensonderhoud te voorzien.

Daarbij moet ik de bevolking dezer Kolonie herinneren dat hetgeen Adam Smith nu bijna een eeuw geleden zeide, ook nu nog geldt en hare oogen behoort te openen voor het foutieve der vrijhandelsleer, zooals die wordt ye klaard door sommige hedendaagsche economisten. "Het inkomen van een fabriceerend en handeldrijvend volk," zegt die beroemde schrijver, "moet altoos veel grooter zijn dan dat van een land zonder handel of fabrieken, enz . . . Eene kleine hoeveelheid gefabriceerde waren koopt eene groote hoeveelheid ruwe waren. Gevolgelijk koopt een handeldrijvend en fabriceerend land met een klein deel van zijn gefabriceerde waren een groot deel van de ruwe waren van andere landen."

Ter wille van zoodanige voordeelen dringen wij, protectionisten, er op aan dat men alle krachten zal bijzetten om fabrieken te stichten, waardoor de waarde van onze grondstoffen zou kunnen verhoogd worden. Daarom ook houden wij staande dat private ondernemingen welke het koopvermogen van de zamenleving als een geheel versterken, of welke

strekken om ons koopvermogen te economiseeren, door ons te voorzien van inheemsche fabrikaten welke tot dusverre werden ingevoerd, elken persoon in het land bevoordeelen, en alzoo ten laatste het weinigje dat hij in den vorm van hoogere prijzen mogt hebben bijgedragen om zoodanige ondernemingen op te bouwen, dubbel goedmaken. Het was wegens dit op gezond verstand gebouwd beginsel dat de Franschen zoo flink vooruit gingen, terwijl Vrijhandelsmannen zich heesch schreeuwden over het economisch gekke van hunne suikerpremiën. Het was doordien zij een praktische staathuishoudkunde volgden, dat zij de wereld konden verstommen door het gemak waarmede zij hunne oorlogsschuld aan Duitschland betaalden. Zij bloeijen als zamenleving, omdat hunne steden en dorpen producenten zijn. Wij daarintegen, zijn uitgeput, omdat onze steden en dorpen zoovele lasten zijn op de schouders der samenleving. "Geeft ons goedkoope importatien," roept zekere Koloniale huishoudkundige tot vervelens toe; maar tot dusverre heeft hij verzuimd te vertellen hoe wij in staat gesteld zullen worden om voor die importatien te betalen.

Wat men ook aan den anderen kant moge aanvoeren, het blijft waar, dat de gansche geschiedenis der nijverheidsontwikkeling getuigt, dat protectie uiteindelijk elk land loont dat zijn eigen grondstoffen verwerkt. Van daar de opgang van zulke Amerikaansche bedrijven als de horologiemakerskunst, van zulke Fransche als de zijdecultuur en van zulke Britsche als de scheepsbouw. Sir Arthur Sullivan zegt teregt betrekkelijk Engeland :—" De eenige nijverheden welke in de jongste tien jaren in Engeland zijn verbeterd zijn het bouwen van ijzeren schepen en de productie van machinerie en molenwerk."

Wij moeten echter altoos eerst onderzoeken of de nijverheid welke wij willen gaan opbouwen kans hebbe van te zullen slagen, voordat wij die trachten voort te helpen, hetzij door de afschaffing van een bestaande belasting op ingevoerde grondstoffen of door de oplegging van protectieve lasten op het ingevoerde gefabriceerde artikel. Voorts moeten wij in gedachte houden dat sommige industriën der gedurigen invoer vereischen niet alleen van geoefende werklieden, maar ook van kostbare machinerie en brandstof, en hebben wij na te gaan of dat niet het aangebragte voordeel geheel zou neutraliseeren. Wij moeten altoos bezinnen vóór wij beginnen.

Tevens moeten wij ons als protectionisten laten leiden, niet door bekrompen plaatselijke, maar door veelomvattende nationale overwegingen. Daarom laten wij ons niet influenceeren door die kleingeestige vraag van sommige vrijhandelsmannen:—"Indien Protectie goed is voor het eene land tegenover het andere, waarom dan ook niet voor de eene stad tegenover de andere?" De staathuishoudkunde heeft in hare praktische toepassing te doen met den bloei van gansche volkeren, niet van bijzondere klassen en gemeenten. Ons streven is het volk in staat te stellen om te kunnen koopen en belastingen te betalen; want daarin zijn de bijzondere kenmerken van nationalen rijkdom gelegen. Om dat doel te bereiken achten wij het noodzakelijk dat alle standen der zamenleving gelijke gelegenheid zullen hebben om hunne bijdragen tot den algemeenen rijkdom te leveren. Het protecteeren van het eene deel der zamenleving tegen het andere zou dat verhinderen en uitloopen op een herhaling van de economische dwalingen begaan door Colbert in Frankrijk in den tijd van Lodewijk XIV. Jagende naar de ontwikkeling van het koopvermogen van de algemeene zamenleving zien wij niet om naar enkele personen die temporair worden bevoor- of benadeeld door de gedragslijn die wij meenen te moeten volgen om de productiviteit des volks te volmaken. Wij moeten ter vereenvoudiging van de waarheid die nu in nevelen gehuld wordt door onze luchtige theoriegieters, den Staat beschouwen als een enkel individu. Wij moeten uitvinden wat dit individu noodig heeft voor zijn gewoon verbruik, en of zijn surplusproductie, waaruit zijn koopvermogen bestaat, opweegt tegen die artikelen of waren welke hij verpligt is van zijn buren te bekomen. Blijkt het dat het koopvermogen van dit individu ontoereikend is, dan is het duidelijk dat hij òf zelf datgene moet produceren wat hij niet kan koopen òf moet verward geraken in finantieele verwikkelingen, waaruit hij zich niet zal kunnen losmaken. Het is met den Staat precies als met het individu: gebrek aan productie leidt tot een su plus van invoer boven uitvoer en tot een snelle finantieele uitputting des lands. Het was op grond van ozen rijken invoer dat ik meer dan vier jaren geleden oorspelde dat finantieele moeijelijkheden ons wachtten: et spijt mij dat mijne voorspelling thans bewaarheid is.

Wel is waar eenige theoristen houden staande dat een arplus van invoer boven uitvoer een teeken van voor-

spoed is ; doch een weinig nadenken leert ons dat dit niet in den regel, doch slechts in exceptioneele gevallen waar is. Staten die, als Engeland, gedeeltelijk leven van hunne spaarpenningen en honderden millioenen in het buitenland hebben belegd, *moeten* wel meer *in*- dan uitvoeren, want zij moeten het enorme bedrag der renten op het in den vreemde belegde kapitaal òf in geld òf in produkten ontvangen. Een surplus invoer is daarom in het geval van zulke gelukkig gestelde oude Staten niet noodwendig een bewijs van achteruitgang, hoewel het een teeken zijn kan van stilstaan in plaats van vooruitgaan. Jonge staten echter die geld leenen in 't buitenland en renten daarop hebben op te dokken, zijn gehouden, ten einde gelijk op te kunnen spelen, meer uit dan in te voeren. Die bekende vrijhandelsman, de heer Augustus Mongredien, zegt teregt in zijn boekske "Pleas for Protection Examined :"—

"Zelfs al verdubbelde of verdriedubbelde Engeland zijn uitvoer, dan nog zou zijn invoer dien noodwendig moeten te boven gaan voor een bedrag van £100,000,000 of welligt nog meer. Het tegendeel geldt van landen met een surplus van uitvoer : dat surplus vertegenwoordigt in hun geval gewoonlijk het bedrag dat zij jaarlijks aan de wereld moeten betalen als renten of door hen geleend geld. In één woord alle geld beleggende natiën moeten noodwendig meer in- dan uitvoeren en alle geld leenende natiën meer uit- dan invoeren."

De aanmerking van den heer Mongredien betreffende geld leenende natiën is vooral op onze Kolonie van toepassing. Hoe nu moet onze Kolonie het aanleggen om op den duur de positie te verwerven welke hij onontbeerlijk acht voor een geld leenend land? Het antwoord ligt voor de hand :—Wij moeten ons koopvermogen bezuinigen en zelven produceren wat onze armoede ons verbiedt in ruil of voor geld te bekomen. *Waar* en *hoe* zullen wij beginnen? Wij moeten beginnen met de aandacht te wijden aan den slapenden rijkdom van onze ruwe grondstoffen, en wel, eerstens, aan die welke reeds eenige marktwaarde hebben t.w. de produkten onzer landerijen ; tweedens, aan d mineralen welke thans ongebruikt liggen, zooals on voor aardewaren geschikte kleisoorten en ons vo glaswerk geschikt zand. Wij weten dat de buitenla sche marktwaarde onzer ruwe surplusprodukten in c regel niet tegen onzen invoer opweegt. Wij weten ook d

behalve deze buitenlandsche marktwaarde onze produkten nog een sluimerende waarde hebben die slechts door den fabriekant kan worden ontwikkeld, en dat wij de winsten welke uit deze sluimerende waarde voortspruiten tot dus verre hebben geschonken aan andere landen. De door ons uitgevoerde ruwe huiden koopen wij terug in den vorm van ingevoerd lederwerk tegen vijftien of zestienmaal het bedrag dat wij er voor kregen. Voor onze vijftien huiden krijgen wij slechts één terug! Hadden wij niet zelven de sluimerende waarde van de ruwe huid kunnen ontwikkelen en ons koopvermogen ten bedrage van vijftienmaal de oorspronkelijke waarde bezuinigen?

Ik beantwoord de vraag allernadrukkelijkst bevestigend. De Wellingtonsche Looijerijmaatschappij heeft o.a. getoond hoeveel in deze kan worden gedaan. Maar het eischt eenige mate van drang om het stichten van andere industriën aan te moedigen en een beschermende belasting om den handel in lederen waren uit het oude naar het nieuwe spoor over te brengen. De importeurs, door wien de buitenwinkeliers voorzien worden, zullen niet ligt agenten gaan worden voor de Koloniale fabrikanten, daar zij van deze laatsten soms niet meer dan vijf percent commissie bekomen, terwijl zij door in ingevoerde artikels van lage qualiteit te handelen wel 25 of 30 percent kunnen maken. Met deze moeijelijkheid zullen alle Koloniale fabrikanten te doen krijgen, die goederen gaan fabriceren welke tot dus verre werden ingevoerd en den Kolonialen verbruiker door middel van den importerenden koopman bereikten.

Vòòr dat een land zware belastingen kan opbrengen moet het een degelijk koopvermogen bezitten. Dit laatste moeten wij niet afmeten naar zijn omvang, maar naar de mate zijner toereikendheid als vergeleken met 's lands invoer en rentebetalingen aan den buitenlandschen kapitalist. Slaat de balans tusschen uit- en invoer naar den verkeerden kant ~~er, dan wordt er te veel gevergd van ons koopvermogen, ·n volgt er geldsgebrek en valt het moeijelijk veel aan astingen op te brengen.

Opdat elk deel der zamenleving wat bijdrage tot den algeenen voorraad, die den rijkdom en het koopvermogen s lands uitmaakt, dienen alle deelen meer of min producenten te zijn, niet alleen de buitenlieden maar ook de

stedelingen: terwijl de eersten de ruwe grondstoffen voortbrengen, dienen de laatsten de waarde van die grondstoffen te vermenigvuldigen door dezelve te verwerken. Slechts alzoo bekomt men de arbeidsverdeeling, welke, naar men weet, ten grondslag ligt aan allen industrieelen bloei. Omdat de arbeidsverdeeling eene noodzakelijkheid is heeft de staat direct belang bij zelfs kleine nijverheden door private personen ondernomen. Het is om deze reden, dat ik altoos, als een grove dwaling, de pogingen van enkele hedendaagsche economisten heb bestreden, om zekere industriën, ondernomen door particulieren, te behandelen als slechts die particulieren aangaande. "Bescherm ze niet," seggen die Vrijhandelsmannen, "want slechts door middel van den vrijen handel zullen zij hunne regte bestemming bereiken." Deze zoogenaamde Vrijhandelsstaatkunde, die inderdaad geen staatkunde is, zal, indien economisch onderzocht, blijken uiterst zelfmoordend te zijn voor de openbare welvaart; want ze legt eene onverschilligheid, den waren patriot onwaardig, aan den dag, betreffende de bronnen van die welvaart. De particulier die eene nieuwe onderneming op touw zet heeft daarbij direct belang, maar de zamenleving niet minder, doch veeleer nog meer; want wij moeten het belangrijk feit niet uit het oog verliezen, dat de bloei en het koopvermogen van den staat geheel afhangen van het succes van particuliere ondernemingen. Het was ter wille van dit belang der zamenleving dat ik, toen de Accijns-questie voor het Parlement was, zeide, "dat ik bij het uitbrengen van mijn stem de door de wijnboeren gestelde eischen geheel uit mijne overweging sloot, ja in die mate, dat ik den Accijns zou bestrijden, zelfs indien al de wijnboeren er om vroegen, d.w.z. totdat er terugbetaling van accijns zou kunnen geschieden op allen brandewijn, die naar de Transvaal en den Vrijstaat werd uitgevoerd; omdat de belasting onzen uitvoerhandel met die staten zou affecteren, en ons koopvermogen zou benadeelen in zooverre als onze brandewijn diende ter betaling voor den grooten invoer van ' van daar.

Protectie is, naar wij gezien hebben uit de geschiede van Engeland (dat nu de trots der Vrijhandelsmannen nadat de Protectie- en Monopoliestelsels er hun werk h ben gedaan), en uit de ondervinding van Amerika, on twijfeld het regte middel om nieuwe industriën in

tijdperk harer jeugd en zwakheid te voeden. Daar zijn er echter die beweren dat Amerika florerende is, niet wegens, maar niettegenstaande protectie. Ik keer de stelling om en zeg dat Amerika florerende is niettegenstaande de onheilsprofetiën der mannen des vrijen handels. De uitslag heeft het foutieve hunner voorspellingen bewezen. De wensch was ook bij hen de vader der gedachte. Zelfs de heer Baden Powell heeft ingezien, dat hij een ander gewest moest opzoeken ter staving van de profetische gaven zijner geestverwanten. Heinde en verre zette hij zijn speurderstogt voort, tot dat hij ten laatste meende zijn doel bereikt te hebben. Hij kwam uit op en meldde der wereld als een erbarmelijk toonbeeld van het protectie-stelsel, een van Engelands jongste kinderen. Die kleine was Victoria, eene kolonie die pas in 1851 een zelfstandig bestaan erlangde. Nu zou niemand, die weet hoe langzaam het met de ontginning van het fabriekwezen, zelfs in stokoude landen gegaan is, er aan denken om een stormloop naar Victoria te nemen, ten einde Europa op dit gebied te beschamen. En toch dat is wat de heer Baden-Powell deed. En nu hij meent te kunnen aantoonen dat Victoria nog niet het toppunt der industriële volmaaktheid heeft bereikt, klapt hij zijn vrijhandelsvlerken en kraait "Victoria!" Indien het hem werkelijk te doen was om de beide stelsels eerlijk te toetsen, waarom deed hij dan niet een kijkje wat digter te huis? Waarom vergeleek hij niet, terwijl hij op het platform des vrijen handels stond, dien onderen spruit uit den vaderstam, Amerika, met Engeland? De reden ligt voor de hand:— Amerika, Frankrijk, België bloeiden ten spijte der profeten!

Desniettemin moet ik hen die met mij gelooven in een met oordeel toegepast protectiestelsel waarschuwen, niet op succes te gaan rekenen als een onmiddelijke vrucht. Zelfs onder strenge protectie en gunstige omstandigheden eischt het heel wat tijd voordat een overgeplante industrie een krachtigen bloei erlangt. Het gebrek aan welafgerigten --ʰeid in ons land zal onze nijverheid nog lang aan banden gen, zoolang totdat onze inheemsche arbeiders den verhten graad van kunde zullen hebben verworven, en rtoe zouden zij wel een heel geslacht kunnen behoeven. ens moeten wij niet vergeten hoe zeer sommige groote ustriën afhankelijk zijn van zekere kleine industriën en de arbeids-verdeeling. Dit alles moeten wij in rekening ıen, wanneer wij nagaan of de eene of andere industrie

die aanspraak maakt op hulp van staatswege wel eenige kans van welslagen heeft. Zoo b.v. kunnen de zadelmakerij en schoenmakerij in ons midden niet slagen tenzij er Koloniale looijers zijn. Maar de looijers kunnen op hunne beurt niet teregt zonder bast en kalk. Aan deze laatste artikelen hebben wij nu geen gebrek. Maar waren zij in ons midden niet te vinden, dan zou het als dwaasheid kunnen beschouwd worden protectieve belastingen op ingevoerde lederen goederen te gaan heffen enkel omdat wij raauwe vellen en huiden bezitten.

Maar zijn de voorwaarden vereischt voor het succes eener industrie werkelijk in een land aanwezig, dan loont protectie doorgaans den volhardenden ondernemingsgeest eener natie. Dat leeren wij o. a. uit de eerste eeuw der geschiedenis van de Vereenigde Staten van Amerika. In het jaar 1789 werd daar eene invoerbelasting van gemiddeld 8¼ per cent, en wel voor den tijd van zeven jaren, gelegd op ingevoerde goederen om de inheemsche nijverheid te beschermen. Maar daar de verwachte uitslag uitbleef werd het invoertarief van tijd tot tijd herzien, en na den burgeroorlog werd het veel hooger gesteld dan ooit te voren. Zoodat het in het jaar 1877, volgens eene petitie van de New Yorksche Vrijhandelsclub, bijna prohibitief was. Inderdaad was er een tijdperk van besliste protectie aangebroken. Zijde b. v. betaalde van 40 tot 60 per cent, fluweel 60 per cent, alpacas 70 per cent, linnen 40 per cent en in sommige gevallen tot 125 per cent. Zulke hooge belastingen maakten den verbruikers aanvankelijk natuurlijk heel wat geld afhandig en gaven aanleiding tot bittere klagten; maar ten laatste plaattsten zij de verbruikers, zooals wij zagen uit het getuigenis van den heer Dale, in eene betere positie dan in het tijdperk der lagere belastingen, daar zij inheemsche goederen nu even goedkoop en soms goedkooper kunnen koopen dan in Engeland zelf. Protectie liep dus in dit geval niet uit op een monopolie, zooals de vrijhandelsprofeten hadden voorspeld, maar wel op de vernietiging van elk monopol[ie] door een wakkere mededinging tusschen de inheemsche [fa]brikanten onderling te scheppen. Het bewustzijn dat [zij] nu veilig waren tegen buitenlandsche onderkruiperij in h[unne] eigen markt vuurde hun ondernemingsgeest in weêrgaloo[ze] mate aan. Het vindingrijk genie van den slimmen Yank[ee] werd gaande gemaakt, en produceerde, al berekenende [en] "gissende," bewonderenswaardige arbeiduitsparende

chines. Daarvan geeft de heer Thurben, lid der Kamer van Koophandel te New York, ons de volgende staaltjes:—

"Wat betreft de productie van papier. De oude handpers leverde omtrent honderd pond per dag: eene machine echter verschaft twee duizend pond per dag. Een machine verandert een stroom pap in papier, dat het tevens droogt, glad strijkt en tot vellen versnijdt. De tijd die voor de verwerking van de pap vereischt wordt is twee minuten, tegen de acht dagen van de oude methode.

"Hier op deze verdieping hebt gij een wondervolle kastenmakende- en pakmachine, een der treffendste voorbeelden van den triomf van geest over stof die de machinenfabrikage ooit te aanschouwen gaf. Deze machine snijdt uit bordpapier, vormt, vouwt, gomt, droogt en vult papieren dozen met ieder materiaal, zorgvuldig afgewogen of afgemeten, tegen 1,500 per uur, of omtrent 25 per minuut. Dat is nog beter werk dan dat van de Amerikaansche speldenmachine, die uit een rol draad stukjes van de regte lengte snijdt, ze van koppen voorziet, punt, polijst, sorteert met de punten in ééne rigting, en dan bij rijen van twintigtallen in papieren steekt, en dat wel sneller dan men kan tellen. Met knappe, vertrouwbare, snelle werkers als deze automatons kunnen geene handen wedijveren in het pakjesmaken. De moeite, het oponthoud, de onzekerheden en het verkwistende van het gewone kruidenierswerk worden grootendeels te niet gedaan door deze machine."

Er vraagt men nu, sedert wanneer de Staten zoo bewonderenswaardigen vooruitgang maakten, don zal men bevinden dat hoewel de Republiek bijna een eeuw lang had gezwoegd om haar fabriekwezen op te bouwen onder een matig beschermend tarief, beginnende met 8½ per cent., zij eerst na de oplegging van het strenge protectionistische tarief, als gevolg van den burgeroorlog, werkelijk vooruit kwam. Dat is onmiskenbaar en bewijst zonneklaar, dat Amerika ...eit niet "ten spijte van Protectie," maar wel wegens ...tectie en "ten spijte van de voorspellingen der Vrijhan...profeten."

...adde Engeland niet op het juiste tijdstip zich van ...nge Protectie bediend, dan zou het welligt heden nog ...e wol en huiden uitvoeren en zich schamen zijn eigen ...n te dragen, terwijl neef Jonathan enkel als houthakker ...loegknecht aan den kost zou komen.

Het is omdat de Britsche koopmanschapdrijvende vrijhandelaars goed op de hoogte zijn van de moeijelijkheden verbonden aan het overplanten eener industrie van het eene land naar het andere, en wel weten dat die moeijelijkheden opofferingen eischen welke noode door den particulier zonder hulp van Staatswege kunnen worden gedragen, dat zij zoo erg te keer gaan, wanneer er aan Protectie in het Koloniale Parlement wordt geroerd. Zij begrijpen dat indien zij dezelfde staatkunde kunnen opdringen aan al de Kolonies welke laatst door de katoenwevers van Manchester werd opgedwongen aan Indië, hun eenig doel en streven, *een monopolie in de Koloniën,* een versecureerde zaak zou zijn.

Protectie, oordeelkundig aangewend tegen buitenlandschen wedijver in zoodanige artikelen welke het inheemsche fabriekwezen *voorzeker* kunnen produceren, kan nooit voeren tot een monopolie, maar is de meest gewisse verdelgster van alle monopoliën en de groote wegbereidster des vrijhandels. En de opofferingen door zoodanige Protectie geëischt zijn nooit van langen duur. Immers de welgeslaagde Protectie maakt zichzelve ten laatste onnoodig. Juist door het met haar beoogde doel te bereiken doodt zij zichzelve, zooals zij nu begint te doen in Amerika. Door haar ongeëvenaard succes legt zij daar een vast fondament, waarop de vrijhandel zich eerlang in vol vertrouwen zal kunnen gronden.

M. DE V.

Een Kleinzoon

DOOR

CORNELIE HUYGENS.

I.

"Mag ik mijn knikkers meenemen, maatje?"

"Ja, Henri."

"En mijn vlieger ook?"

"Ja, je vlieger ook."

"En mijn..."

"Stil nu, lieveling... ga zoet slapen. Ik zal alles inpakken, ik beloof het je."

"Ik heb heusch geen slaap."

"Als je maar heel stil blijft liggen, en geen woord meer spreekt, zal de slaap wel komen, mijn jongen. Ik zal je nog eens lekker toedekken... zie zoo. En nu de oogjes digt, het mondje toe, en..."

"Nog een klein kusje... eentje maar!"

De kleine ondeugd weet wel wat hij vraagt, want nu de moeder zich over het bedje heenbuigt om niet één, maar ontelbare kussen te drukken op de oogjes, die het ventje uit gehoorzaamheid stijf gesloten houdt, klinkt het zachtjes, half gesmoord, uit de dekens:

"Mag ik nog even wat vragen? Ik zal mijn oogen niet opendoen."

"Nu, wat dan?"

"Mag ik mijn soldaatjes meenemen?"

"Ja, Henri."

Dit gewigtige vraagstuk aldus bevredigend opgelost zijnde, blijft het kleine mannetje verder doodstil liggen, en de moeder, die schijnbaar met veel gedruisch de kamer heeft verlaten, om een oogenblik later onhoorbaar terug te komen, kan zich weldra door de geregelde ademhaling van het kind overtuigen, dat het ingeslapen is.

Goddank! nu kan de jonge vrouw eindelijk het masker afleggen. Nu kan het onschuldig kinderoog haar niet meer bespieden, en de vraag: "Waarom huilt maatje zoo?" haar ten doode toe martelen. Maar het strakke oog heeft thans geen tranen. In stomme vertwijfeling vouwt zij de handen, knielt naast het bedje neder, en laat haar hoofd op het kussen zinken, opdat de adem van het slapende kind haar gelaat zal beroeren.

Het licht van een nachtlampje verspreidt een flaauw schijnsel door het karig gemeubeld vertrekje, en werpt een onzeker licht op de schoone knielende gestalte. Toch kan men de edele lijnen van het zuiver geteekende matbleeke profiel duidelijk onderscheiden. Een doffe wanhoop spreekt, nu zij het hoofd weder oprigt, uit die groote sombere oogen, welke zij onafgebroken op het kind laat rusten, als kan zij h aan dien aanblik niet verzadigen.

In een hoek van de kamer staat een half gepakte koffer; elgoed en kleertjes liggen hier en daar op den grond en stoelen verspreid. Alles duidt een naderend vertrek aan. moeder ziet van tijd tot tijd half wezenloos rond, als om h te overtuigen of alles werkelijkheid is. Zij weet maar te goed wat die wanorde te beduiden heeft. Nog enkele

uren slechts... en het oogenblik, dat haar sedert weken als een spookgestalte voor de verbeelding heeft gestaan, zal dáár zijn. Zij moet haar lieveling, haar eenigen schat op aarde, afstaan aan... vreemden?... Neen, erger nog,—aan haar doodvijand, aan den man die geen mededoogen kent, en wiens haat haar zonder ophouden vervolgt.

Uren lang blijft zij onbewegelijk zoo liggen. Alles wordt doodstil om haar heen. De vermoeide menschheid heeft voor heden haar dagwerk volbragt en zoekt rust en vergetelheid in den slaap. Maar zij rust niet; zij lijdt. Zij droomt van een liefelijk, zonnig verleden. Met de helderheid van een vizioen rijzen allerlei tafereelen uit vervlogen dagen voor hare verbeelding op, als om het contrast tusschen voorheen en thans nog pijnlijker te maken.

Eens was Emma Elzenaar, de nu zoo diep bedroefde moeder, de gelukkige uitverkorene van den jongen graaf Van Maren, die voor de beeldschoone onderwijzeres zijner zusters een hartstochtelijke liefde had opgevat. De onvermogende weeze, voor wie de zonnige zijde des levens tot dusverre een gesloten boek was geweest, werd een tooverland binnen geleid, zoo heerlijk als de stoutste verbeeldingskracht zich niet vermag te scheppen. Met den geliefde had zij gedroomd en gedweept onder de schaduw van het trotsche geboomte op "den Arendsberg," het aloude landgoed der Van Marens, terwijl 't zomerkoeltje met het jonge loover stoeide en het ruischend gebladerte hun zoete geheimen toefluisterde; terwijl hoog boven hun hoofden, de leeuwrik het uitjubelde in het blaauwe azuur en alles sprak van lenteweelde, van zoete hoop en jonge liefde; terwijl de gansche heerlijke natuur in hare levensvolheid, hun de echo toescheen van een danklied, opwellende uit het diepst hunner ziel.

Zij dachten niet aan de toekomst; het heden was immers vol rijke beloften, waarin geen plaats voor de dorre eischen der werkelijkheid overbleef.

Het ontwaken zou dubbel wreed zijn.

Een noodlottig toeval deed hun geheim te vroeg aan licht komen. Henri Van Maren had zijn moeder op jeu digen leeftijd verloren, maar zijn vader, een trotsch ho hartig edelman van den ouden stempel, doorkneed in begrippen eener vorige eeuw, had hij langzaam en m allerlei voorzorgen op de mogelijkheid van zijn huweli met de gouvernante zijner zusters willen voorbereiden.

plotselinge ontdekking verijdelde al zijn plannen. De oude aristocraat, getrouw aan zijn beginselen, en die in zijn eenigen zoon den laatsten vertegenwoordiger zag van een oud aanzienlijk geslacht, was diep gekrenkt en ging met onverbiddelijke gestrengheid te werk. Reeds den volgenden dag moest Emma Elzenaar, het meisje, dat, om hare vele en schitterende gaven, tot dusverre hoog bij hem aangeschreven stond, het kasteel verlaten.

Deze maatregel had een geheel tegenovergestelde uitwerking dan die welke hij er van verwachtte. Zijn gestrengheid verhaastte slechts datgene, wat hij had meenen te verhinderen. Een heftig tooneel viel tusschen vader en zoon voor. Het bloed der Van Marens verloochende zich niet. Henri had denzelfden wil, dezelfde onbuigzaamheid van karakter, die alle mannelijke afstammelingen van het trotsche geslacht kenmerkte. De woorden, in deze noodlottige ure gesproken, waren beslissend. Nog dienzelfden dag verliet Henri Van Maren het vaderlijk huis, om nimmermeer den drempel te betreden; en de nog krachtige hooge gestalte van den grijzen edelman kromde zich onder den slag van het noodlot, maar geen klagt kwam over zijne lippen. Zijn zoon was van dit oogenblik af dood voor hem. Diens naam mogt niet meer in zijne tegenwoordigheid worden genoemd. Zijn bestaan werd als het ware geschrapt. Maar al voelde de aristocraat zich gewroken... wie kon zeggen of het den vader gelukt was de herinnering aan den eens zoo geliefden zoon, den fieren, begaafden jongeling, de trots, de hoop zijns ouderdoms voor altijd uit te wisschen!

Niemand wist wat er in den grijsaard van den Arendsberg omging. Hij uitte zich nooit, werd met elken dag schuwer en eenzelviger, en nadat zijne dochters in het huwelijk waren getreden, trok hij zich geheel uit de wereld en uit de zamenleving terug.

En Henri?

Was het wonder, dat hij het meisje, 't welk zoo diep gekrenkt en vernederd was geworden en geen tehuis had, met de overredingskracht eener groote ware liefde tot een verhaast huwelijk wist te bewegen?

Welligt hadde een strenge pligtsbetrachting haar voorschreven zijn beden te weerstaan; welligt hadde zij, die n steen des aanstoots was tusschen vader en zoon, naar t andere einde der wereld moeten vlugten, om hem zijns lanks te dwingen den onverbiddelijken grijsaard te ge-

hoorzamen! Maar daarvoor miste zij de kracht; zij waren zoo innig vereenigd. Met vreugde ware zij voor hem in den dood gegaan, maar hem vrijwillig verlaten, dàt kon zij niet. En hij zeide immers, dat zonder haar het leven geen waarde meer voor hem had, dat hare liefde hem schadeloos stelde voor alles!

Zij huwden. Beiden waren zij jong, schoon en begaafd. De betrekking, die hij bekleedde, verzekerde hun een onbekrompen bestaan. De magt hunner liefde vormde als het ware een toovercirkel om de jeugdige echtgenooten heen. Na twee jaren werd hun een zoon geboren, zoodat hun geluk nu der volmaaktheid scheen nabij te komen. Maar wie vermag de raadselen van het menschelijk hart te doorgronden? Van het oogenblik af dat de onschuldige kinderlipjes den vadernaam leerden stamelen, scheen er een zonderlinge verandering in het karakter van Henri van Maren plaats te grijpen en kwam er een schier onzigtbare schaduw op zijn voorhoofd zetelen. De jonge gade, aan wier liefhebbend oog niets ontging, zag wel dat een geheime kommer hem ter neder drukte en pijnigde zich langen tijd te vergeefs, om er de oorzaak van te ontdekken. Eindelijk, door het instinct harer liefde geleid, mogt het haar gelukken in zijn hart te lezen en van dat oogenblik af was de zonnegloed uit haar bestaan verdwenen. Haar geluksdroom was geëindigd. De man, die, ter wille van de vrouw die hij liefhad, zonder aarzelen van zijn regten, zijn fortuin, zijn vooruitzigten, zijn rang afstand deed, ja zelfs de liefde zijns vaders prijsgaf, betreurde nu al deze voorregten niet voor zichzelven maar voor zijn zoon. Het bloed dat door zijn aderen vloeide, deed zich ook nu weder gelden. De vooroordeelen van zijn geboorte, bij hem even sterk ontwikkeld als bij zijn vader, waren door zijn liefde tijdelijk onderdrukt, geenszins vernietigd. Er was slechts een aanleiding noodig om die vooroordeelen krachtiger dan ooit hun stem te doen verheffen. Zij overweldigden hem, lieten hem rust noch duur en vergalden hem elk oogenblik zijns levens. Het was alsof elke liefkoozing van het ki zijn lijden nog verhoogde. Emma raadde, begreep, voelde wat er in hem omging, maar kon slechts magtel toezien; haar hand toch kon geen balsem in de pijnli wonde gieten.

Zij meende zich door een wrekende Nèmesis achtervo te zien. Hoe verweet zij zich hare zwakheid! Hoe ver-

zij zich, een liefde te hebben aangemoedigd, die nu bleek zijn ongeluk te zijn. Een enkele maal waagde zij het, op een mogelijke toenadering of een verzoening met den ontoegankelijken grijsaard van den Arendsberg te doelen, die in stille afzondering zijn droeve levensdagen sleet... maar nu vermogt zij pas de diepte der wonde te peilen. De jonge vrouw deinsde terug voor den storm dien zij had te voorschijn geroepen. Zij zag donkere dreigende stroomingen, wier bestaan zij tot nu toe niet vermoedde. Nooit werd die quaestie meer tusschen hen aangeroerd. Het verleden was en bleef begraven. Noch de vader, noch de zoon zouden ooit één stap doen om het gebeurde te herstellen.

En inmiddels werd Henri van Maren door dezelfde eerzucht verteerd, die eens den ouden man ten zijnen opzigte had bezield. Dag en nacht werd hij beheerscht door het vreeselijke denkbeeld, dat zijn zoon, de laatste vertegenwoordiger van hun geslacht, beroofd van al de voorregten aan zijn geboorte verbonden, verloochend door zijn naaste bloedverwanten, onvermogend, onbekend en vergeten door de wereld zou zwerven. Deze gedachte kwelde hem onophoudelijk. Het kon niet anders of zulk een moreel lijden moest eindelijk een nadeeligen invloed op zijn gezondheid uitoefenen. Zijn geestkracht werd verlamd, zijn levensmoed uitgedoofd. Met het verminderen van zijn werkkracht kwamen natuurlijk zorgen van finantieelen aard hem kwellen en dit bragt hem den genadeslag toe. Hij zag het oogenblik naderen, waarop hij zijn betrekking zou moeten neerleggen en niet meer in het onderhoud der zijnen zou kunnen voorzien—hij, het kind der weelde, hij die den strijd des levens slechts bij naam kende! Aanhoudende zenuwkoortsen kwamen eindelijk zijn gestel ondermijnen, sloopten zijn laatste krachten en op den dag waarop haar zoon zijn vijfde jaar was ingetreden, stond Emma als weduwe alleen op de wereld.

Ware zij in die dagen geen moeder geweest, zeker zou haar kruis te zwaar zijn geweest om het nog langer voort te ...pen, maar nu werd zij door een waren heldenmoed be...d. De laatste levensdagen van den zoo innig geliefden ...tgenoot waren zoo droevig geweest, dat zij den afgeden levensreiziger niet terug mogt wenschen. "Rust in de... gij, die dit alles geleden hebt om mijnentwille!" velden de bleeke lippen, toen zij in stomme smart op den ...hen grafheuvel nederknielde en de koude aarde kuste.

Had zij den man, dien zij zoo vurig had liefgehad, slechts in den dood mogen volgen! Hoe benijdde zij ze, die vrouwen in het Oosten wier fanatiek geloof haar den brandstapel doet beklimmen, die het stoffelijk overschot van den echtgenoot tot asch verteert. Maar zij mogt nog niet rusten: van nu af zou haar eigenlijke levenstaak pas een aanvang nemen. Zij moest werken voor haar kind. Daarvoor bezat zij gaven en talenten genoeg, en hoe donker de toekomst haar ook tegengrijnsde, zij was vast besloten de omstandigheden moedig onder de oogen te zien. Weinig besefte zij, dat de lijdensbeker haar pas even aan de lippen was gezet en dat zij voorbestemd was dien tot den laatsten droppel te ledigen.

Enkele maanden na den dood van haar echtgenoot, meldde zich een bejaard man bij haar aan, die zich als de zaakwaarnemer der familie Van Maren bekend maakte. Kort en zakelijk deelde hij der jonge vrouw het doel zijner komst mede. De graaf liet de weduwe van zijn zoon berigten, dat hij bereid was zijn kleinkind te erkennen en tot zich te nemen, op voorwaarde dat zij geheel van hare moederlijke regten afstand deed en er in berustte hem slechts eens in het jaar te zien. Stemde zij hierin toe, dan zou hij haar een jaargeld doen uitkeeren, dat haar in staat zou stellen overeenkomstig haar stand te leven. Werd daarentegen deze toenadering van de hand gewezen, dan zou het kind geheel van de nalatenschap zijns grootvaders uitgesloten en van al zijn regten beroofd worden.

Zwijgend werd deze mededeeling aangehoord. Te trotsch, om, in tegenwoordigheid van een vreemde, de geringste ontroering te doen blijken, had Emma nog juist kracht genoeg, om fier en waardig te antwoorden, dat zij het voorstel in overweging zou nemen Indien de grijze edelman op dat oogenblik zijn schoondochter had kunnen gadeslaan, zou hij gezien hebben, dat de trots van de vrouw, die hij poogde te vernederen, niet voor den zijne behoefde onder te doen. De oogen vonkelden van verontwaardiging, maar de verwrongen trekken gaven zielsangst te kennen, en de oud regtsgeleerde boog voor de gravin Van Maren met een eei bied, die aan ontzag grensde. Wat was zij schoon, di slanke blonde vrouw, met het bleeke gelaat en het zielvo oog, zooals zij daar hoog opgerigt voor hem stond. Wel een majesteit lag er in de koele strakke houding, waarmed zij het voorstel aanhoorde—eene houding, die duidelijk t

kennen gaf, dat het alleen dengene vernederde, die het ontworpen had, niet het slagtoffer zijner wraakzucht. De man van zaken, gehard in het proza des levens, gevoelde een soort van schaamte, zich met een dergelijke zending belast te hebben en dat weerlooze jonge wezen zulk een smart te hebben aangedaan.

Wij zullen een sluijer werpen over den strijd, die na zijn vertrek in de ziel der getergde vrouw plaats greep. Aan den avond van den dag echter waarop haar besluit genomen en het antwoord verzonden was, scheen zij tien jaren verouderd. Haar levenskracht was gebroken.

En daar ligt zij nu, geknakt naar geest en naar ligchaam, met een angstig kloppend hart de seconden te tellen, dat zij haar kind nog zal mogen bezitten. Sedert weken had de gedachte aan deze ure haar als een nachtmerrie vervolgd. Geen menschelijk oog kon haar bespieden, wanneer zij door akelige droomen gekweld, 's nachts met een kreet ontwaakte, en, terwijl het angstzweet haar op het voorhoofd parelde, naar het kleine bedje vloog om zich te overtuigen dat haar lieveling rustig lag te sluimeren. Nog behoorde hij haar toe, maar eenmaal zou zij 's nachts ontwaken en dan... zou de verschrikkelijke droom werkelijkheid zijn... dan zou zij het bedje ledig vinden!

"Henri....", fluisteren de drooge koortsige lippen, "gij zult tevreden over mij zijn. Ik sta ons kind af, opdat het de toekomst te gemoet zal gaan, die gij voor hem droomdet. Rust in vrede... uw wensch is vervuld!"

En dan weder b dekt het rood der schaamte haar aangezigt, wanneer zij bedenkt, welk een aanbod men haar heeft durven doen. *Zij* een jaargeld aannemen? *Zij* een aalmoes ontvangen van de hand, die haar geeselt en martelt? Met welk een gloeijende verontwaardiging roept zij zich dit nogmaals voor den geest!

Een beweging van het slapende kind doet haar plotseling tot het heden en de werkelijkheid terugkeeren. Zou hij ontwaakt zijn? Neen, hij droomt, hij lacht in den slaap. ..t ligt hij daar schoon en liefelijk als een beeld der on..uld, met het mollige armpje half onder het cherubsge..tje gevouwen. Zeker droomt hij van de liefkoozingen ..er moeder..., die moeder, die hem heden avond voor het ..tst heeft gekust en gekoesterd en in zijn bedje heeft ge..d, die hem heeft moeten bedriegen, zeggende: dat hij ..r een paar dagen bij grootpapa ging logeren en dan

weer bij maatje thuis zou komen. Tegenover haar kind heeft zij een leugen op de lippen moeten nemen.

Zij strijkt zich met de hand over het gelaat, en staart dan met strakken blik voor zich uit. Het is alsof plotseling een wild verzet in haar wakker wordt.

Neen, zij zal zich niet lijdelijk van haar jongen, van haar alles laten berooven. Eer zal zij met hem naar het uiterste einde van den aardbodem vlugten, en hem angstig voor aller oogen verbergen, evenals een gierigaard zijn schatten! En zij zal rijker zijn dan hij, dan die oude, eenzame, gevoellooze man, met al zijn goud, dat hij *een moeder* meende te kunnen aanbieden, in ruil voor....

Daar komt zij op eenmaal weêr tot bezinning, en verbergt als radeloos haar gelaat in de handen.

'Henri..." heeft het fluisterend van haar lippen.

Het slaan van de torenklok doet haar een half uur later opzien. Dof en somber dreunen de slagen door de nachtelijke stilte. Hoewel het zomer is, rilt zij van koude. Toch herademt zij. Pas twee uur! Nog mag zij hem enkele oogenblikken behouden, hem met de oogen verslinden. Hartstochtelijk slaat zij de armen om haar lieveling heen, en trekt hem digter tot zich. Op gevaar af van hem wakker te maken, drukt zij onstuimige kussen op de mollige leden, op het blozende gezigtje, op de krullende lokken, die haar wangen streelen, legt het hoofd naast het zijne neder... en eindelijk, eindelijk komt de engel van den slaap zich over haar ontfermen. Met zachten vleugelslag wuift hij der arme moeder vergetelheid toe, sluit hare oogen... en een weldadige sluimering komt de zwaar beproefde voor enkele oogenblikken aan de werkelijkheid ontrukken.

II

De Graaf Van Maren legt de hand op het hoofd van zi kleinzoon en kijkt hem aandachtig in het gelaat. Zijn laatste veertien jaren van zijn leven een droom gewees Is het zijn eigen zoon, zijn Henri, dien hij weder als ki voor zich ziet? Een zonderlinge ontroering maakt zi van den ouden man meester; een nevel komt hem voor oogen.

Doch neen, weg met al deze herinneringen, met deze nuttelooze opwellingen uit een verleden, dat begraven is en begraven moet blijven. Dat knaapje is niet zijn kind, maar dat van eene vrouw, die hij haat, van een ontaarden zoon, die hem doodelijk heeft gekrenkt en wien hij het gebeurde nooit heeft vergeven, zelfs niet nu hij in het graf ligt. Dat kind draagt echter, helaas! een naam, die niet door het slijk mag worden gesleurd...... Daarom is hij wel genoodzaakt hem tot zich te nemen. Dat kind is voor hem de vertegenwoordiger van een naam, van een groot, oud geslacht en niets meer.

Wat kan er in een kort tijdsverloop veel in een menschenziel omgaan! In minder dan één seconde vliegen al deze gedachten hem pijlsnel door het hoofd, terwijl de kleine Henri, zoo even van de reis gekomen, door den ouden kamerdienaar bij hem wordt gebragt en aanstonds met de grootste vrijmoedigheid de aardige donkere kijkers naar hem opslaat.

„Is u grootpapa?"

Wat is dat?... Kan het mogelijk zijn?

Waarom trekt de zeventigjarige grijsaard bij die vraag het knaapje, dat voor hem slechts een naam vertegenwoordigt en niets meer, met een teederheid tot zich, die al heel weinig in overeenstemming is met zijne bespiegelingen van daareven? O inconsequentie van het menschelijk hart! Zeker is de oude man zich dan ook deze inconsequentie bewust, daar hij, als heeft hij een misdaad begaan, verschrikt om zich heen ziet. Maar gelukkig is niemand van zijn laakbare zwakheid getuige geweest. Hij is met het kind alleen. De kamerdienaar heeft zich verwijderd.

„Ja, ik ben grootpapa......" antwoordt hij zacht, bijna aarzelend.

Hij gevoelt zich zoo vreemd te moede. Het is den ouden man alsof het hem plotseling moeite kost te spreken, alsof hij de klank zijner stem niet kan weervinden.

„Ik vind het hier zoo prettig te wezen," zeide Henri met schitterende oogen. „Ik heb zoo dikwijls van u gedroomd."

Welk een geheimzinnige aantrekkingskracht bestaat er tusschen dien afgeleefden grijsaard met het sneeuwitte hoofd en dat blozende aanvallige knaapje, dat zich zoo vertrouwend tegen hem aanvlijt?

"Zoo.... heb je van me gedroomd? En je heb me nooit gezien! hoe kunt je dan van me droomen?"

"Dat weet ik niet," zegt het kind nadenkend. "O ja, toch," vervolgt hij levendig, alsof hij blij is het raadsel te kunnen oplossen, "ik weet al hoe het komt; het is omdat maatje altijd van u vertelde. Van Klein Duimpje en de Gelaarsde Kat droom ik ook altijd.... en die heb ik toch ook nooit gezien."

Een glimlach verheldert de stroeve trekken van den ouden man, nu hij onverwachts bij Klein Duimpje en de Gelaarsde Kat vergeleken wordt. Weer ziet hij schuw om zich heen. In hoeveel jaren heeft hij niet meer gelagchen? Hij geraakt langzamerhand onder een soort van betoovering. Het kind praat van droomen... maar is hij zelf wel goed wakker, hij, die daar zit te lagchen en te keuvelen met dat kleine ventje, dat al pratende zoo maar dood familiaar op zijn knie is geklauterd, alsof hem die eereplaats van regtswege toekomt.

"En wat hebt je van me gedroomd, kereltje? Vertel me dat eens."

"Dat weet ik niet meer, grootpapa, maar het was heel prettig, en ik vond u heel lief... juist zoo als maatje verteld had."

Waarom doet die telkens terugkeerende zoetklinkende moedernaam den ouden man zoo pijnlijk aan? Waarom wendt hij het gelaat af voor die vertrouwelijke, onschuldige kinderoogen, welke hem een gevoel geven van als beschuldigde voor een regtbank te staan? De vrouw die hij zoo wreedaardig van haar eenig goed beroofde, heeft dus met liefde over hem gesproken...... en hij......

"Ik heb mijn soldaatjes meêgebragt," snapt het kind voort, wien die lange pauze niets bevalt. "Maatje heeft gezegd dat ik er van middag meê mogt spelen, als u het hebben wilt. Mag ik, grootpapa?"

"Ja, mijn jongen."

De vochtige nevel die zijn blik verduistert, wordt steeds digter, zoodat hij niets meer kan onderscheiden; zijn aandoening overmant hem. Hij moet alleen zijn. Hij laat het kind van zijn knie glijden en schelt.

"Gij moogt heden alles doen wat gij wilt, Henri, omdat het de eerste dag is dien ge bij grootpapa zijt...." spreekt hij met een glimlach, die den ouden kamerdienaar, in zijn dienst vergrijsd, in verbazing brengt. "Ge

moogt alles bekijken, in den tuin spelen, in huis rondloopen, bloemen plukken, alles wat ge wilt...en dan komt ge straks aan grootpapa vertellen wat ge alzoo gezien hebt."

Als het kind aan de hand van den kamerdienaar is weggehuppeld, blijft de grijsaard een oogenblik roerloos zitten. Vervolgens werpt hij een blik om zich heen, als om zich te bezinnen waar hij zich bevindt. Ja, het is wel zijn oude, dagelijksche omgeving. De meubels, al die stomme getuigen van zijn jarenlang lijden, van zijn eenzaam troosteloos leven, staan nog op dezelfde plaats als vroeger... en toch heeft dat vertrek in zijn oogen een ander aanzien gekregen. De lach van een kind heeft de ijskorst ontdooid, die sedert jaren zijn hart verstijfde. Nu schaamt hij zich de traan niet meer, die langzaam langs zijn wangen rolt—een traan van vergiffenis, gewijd aan de nagedachtenis van zijn zoon, zijn eerstgeborene, dien hij zoo afgodisch heeft liefgehad. Dat vleijende kinderstemmetje, dat woordtje "grootpapa," dat hem voor de eerste maal tegenklonk, heeft een lang vergeten snaar doen trillen. Een verwarmende gloed komt de ziel van den stroeven, menschenschuwen grijsaard binnenstroomen, komt den kluizenaar van den Arendsberg, die meende met de wereld te hebben afgerekend, als met een nieuw leven begiftigen. Nu pas gevoelt hij hoe hij geleden heeft, hoe somber en doelloos zijn laatste levensdagen daarheen vloden. Doch thans komt een lichtstraal zijn pad kruisen; zijn vroegere eerzucht ontwaakt uit den doodslaap. Hij heeft gemeend dat zijn levenstaak geëindigd was, en nu...! Hoe herinnert dat schrandere, levendige knaapje, met den helderen vrijmoedigen oogopslag, hem aan den zoon die eens zijn trots, zijn geluk was! Zou dit kind voorbestemd zijn om de verwachtingen te verwezenlijken, die hij eens ten opzigte van den vader heeft gekoesterd?

Terwijl de grijsaard zoo in de eenzaamheid zit te droomen, valt de kleine Henri van de eene verrukking in de ꞏere. Nog nooit heeft hij zoo veel schoons, zooveel heerꞏjks aanschouwd. In dat groote sombere kasteel, met al ꞏie holle onbewoonde zalen, waar men zoo wonderlijk zijn ꞏgen voetstappen hoort en de stemmen zulk een vreemden ꞏank hebben, voelt hij zich niet erg op zijn gemak, ofꞏhoon hij dit niet laat blijken, want maatje heeft gezegd ꞏt een jongen nooit bang mag zijn. Maar buiten, welk

een verrukking! De onmetelijke grasperken, de kleurenpracht der bloemen, de serres waar zich planten bevinden die leven en die, zooals de tuinman vertelt, heel boos worden als men ze aanraakt, de groote vijver met de trotsche witte zwanen, die hij brood mag toewerpen; de hertenkamp waar de jonge hertjes vertrouwelijk uit zijn hand komen eten en zich door hem laten streelen... het is meer dan het kindergemoed in één keer kan omvatten. En de koetsier, die hem paard laat rijden, en hem vertelt dat hij een bokkenwagen zal krijgen, voor hem heel alleen... en al die groote menschen die hem eerbiedig en op zijn wenken bedienen en gehoorzamen! Zijn oogen schitteren, zijn wangen gloeijen, wanneer hij later aan grootpapa een getrouw verslag geeft van alles wat hij gezien heeft. Het is een betooverde wereld waarin hij zich eensklaps verplaatst ziet. Al de wondervolle verhalen, al de sprookjes hem door zijn moeder verteld, komen hem voor den geest. Hij is de betooverde prins en grootpapa de toovenaar die al deze schatten te voorschijn heeft geroepen. De gedachte aan maatje, die zoo heel bedroefd was geweest toen hij heenging, is heelemaal op den achtergrond geraakt. Maar nu de avond valt en de zon over al deze heerlijkheden is ondergegaan, nu hij zich in een groote vreemde slaapkamer bevindt, met reusachtige meubels en donkere hoeken, die hem spookachtig aangrijnzen; nu hij door een vreemde juffrouw, die hij niets lief vindt, wordt uitgekleed en er geen maatje is om hem zijn avondgebedje te laten opzeggen en hem lekker toe te dekken, nu vindt hij zich niet langer een betooverden prins, maar een arm klein jongetje, dat heel, heel erg naar zijn moesje verlangt, en uit angst onder de dekens kruipt om de nare vreemde kamer niet te zien.

Vermoeid van het schreijen, valt hij in slaap. Maar de eerste zonnestralen maken hem in den morgenstond wakker, en naauwelijks heeft hij uit het venster de schoone wereld van den vorigen dag weder aanschouwd, of de prins ontwaakt op nieuw en maatje wordt weer voor een poos vergeten.

Op deze wijze gaan de eerste dagen voorbij. Het voor alle indrukken zoo ligt ontvankelijk kinderhart word gedurig heen en weder geslingerd. Het eene oogenblik dartel en uitgelaten, komen er in het volgende, zonder eenige aanleiding, tranen te voorschijn en kan niemand het

troosten. Maatje had immers gezegd, dat hij over een paar dagen weer naar huis zou gaan! Waarom gebeurde dit dan niet?

Soms hebben er wel eens heftige uitbarstingen van droefheid en heimwee bij het kind plaats: oogenblikken waarop de hartstochtelijke knaap zich woest op den grond werpt en luidt schreijend om zijn moeder roept, zoodat niemand raad met hem weet. Doch naarmate de tijd voorbijgaat, vallen dergelijke tooneelen zeldzamer voor, en na verloop van eenige maanden komt de moedernaam hem haast nooit meer over de lippen.

"Hij zal vergeten!" denkt de oude man met een trilling van vreugde. "Hij zal u voortaan geheel alleen toebehooren!" fluistert de stem der zelfzucht. Hij tracht niet zich zelven te misleiden. Hij weet maar al te goed hoe onmisbaar dat kind hem reeds is geworden. Er heeft een geheele ommekeer in dat versteende hart plaats gehad. Hij dacht niet dat het nog zoo warm kon kloppen. Hij dacht niet dat een kinderstem nog eens de magt zou hebben gloed en zonlicht om hem heen te tooveren en zijn jarenlangen wrok uit te wisschen.

Maar helaas, geen zilveren lach wordt meer in het oude kasteel gehoord. De grijsaard, die zijn kleinzoon met zulk een angstvallige teederheid gadeslaat, kan zich niet ontveinzen, dat er langzamerhand een zonderlinge verandering in hem te bespeuren valt. Het blozende levenslustige knaapje, met de vrolijke schitterende oogen welks kinderlijk gesnap hem in den beginne zoo weldanig aandeed, wordt bleek en lusteloos. De oogen staan dof en mat. Alles wat hem vroeger in verrukking bragt, laat hem nu onverschillig. Hij ziet zijn wenschen vervuld nog voordat zij worden uitgesproken. Alles waar een kind van zijn leeftijd gretig de handen naar uitstrekt, wordt hem geschonken; maar niets schijnt hem meer eigen belang in te boezemen. Zij, die hem omringen, verbazen zich over zulk een verandering. Zij begrijpen niet dat het kinderhart hongert naar iets wat zij geen van allen hem kunnen geven. Zij begrijpen niet dat het jonge plantje slechts onder de koesterende zonnestralen der moederliefde kan ontluiken.... die liefde, die in hare oneindige harmonie alles omvat, die toewijding van elk oogenblik, welke ook aan geest en verbeelding voedsel verschaft en onder wier invloed het teedere bloemknopje pas tot zijn volle ontwikkeling kan komen.

Kan hij de plaats eener moeder bij het kind bekleeden, die grijsaard, die reeds met den eenen voet in het graf, geen oog meer heeft voor de poëzie des levens, voor de hoogere eischen eener ontwakende kinderziel?

Of kan het jonge meisje, dat hem als gouvernante werd toegevoegd, die hoogere eischen bevredigen? Kan die vreemde huurlinge, die zich op het oude afgelegen landgoed verveelt en den tijd met het lezen van romans zoek brengt, die levendige kinderlijke verbeelding leiden? Waar was de moeder die met haar kind medeleefde, die met een enkel woord een traan in een lach wist te herscheppen en het jonge hart placht te koesteren in den gloed harer groote alles omvattende liefde.

III

Vier maanden ongeveer zijn verloopen. De zomer is ten einde. Het zware geboomte op den Arendsberg begint najaarstinten te vertoonen. De paden zijn met gele bladeren bestrooid die door een scherpen noordenwind opgezweept, dwarrelend uiteenstuiven. Een waas van droefgeestigheid ligt over de natuur verspreid, den nederenden doodslaap aankondigend. Zeker verkeert het knaapje dat, een hoepel achter zich aan sleepende, lusteloos door het park wandelt, onder dien indruk. Een doodelijke verveling staat op die kinderlijke trekken te lezen. Het oog staat dof. Er spreekt geen jeugd, geen leven uit dat bleeke gezigtje. Naast hem loopt een jonge meisje te lezen. Geen woord wordt er gesproken. Het meisje is blijkbaar geheel in haar lektuur verdiept. Nadat zij een poosje op deze wijze zijn voortgewandeld, werpt zij, bij het omslaan eener bladzijde, een blik op het kind aan hare zijde en zegt onverschillig:

"Waarom loopt ge niet wat rond?"

"Omdat ik er geen lust in heb."

"Ge hebt ook nooit ergens lust in. Wilt ge liever den bokkenwagen hebben?"

"Neen," antwoordt de knaap, die wrevelig de doode bladeren voor zijn voeten wegschopt.

Het meisje haalt de schouders op en leest voort. Haar lectuur schijnt haar meer en meer te boeijen, van daar dat zij niet ziet wat er om haar heen voorvalt, niet bemerkt hoe een rijzige gestalte in rouwgewaad aan het einde der laan zigtbaar is.

Doch plotseling doet een doordringende kreet van het kind haar hevig ontstellen. Zij ziet hoe hij een bleeke vrouw te gemoet vliegt en zich aan haar vastklemt. Zij ziet hoe die vrouw, op den grond nedergeknield, hem in haar armen neemt en als in een soort van waanzin zijn gelaat, zijn handen, zijn kleederen met kussen bedekt.

Het meisje treedt schielijk nader; zij begrijpt er niets van. Het kind is immers aan haar zorgen toevertrouwd. Wat wil die vreemde vrouw? Wat heeft dit alles te beduiden?

"Henri, kom hier!" roept zij verschrikt. "Kom dadelijk hier... ga mee naar huis."

Doch nu rijst de bleeke vrouw overeind, rigt zich in hare volle lengte op en met vonkelende oogen strekt zij gebiedend de hand uit:

"Ik ben de gravin Van Maren...Ga heen. Ik wil met mijn kind alleen zijn."

Die indrukwekkende gestalte, dat trotsch bevelend gebaar, missen hun uitwerking niet. Zij boezemen het meisje zulk een ontzag in, dat zij geheel onthutst omkeert, en ijlings naar het kasteel snelt, om den graaf van het gebeurde kennis te geven.

En Emma blijft alleen met haar kind, dat zij heeft opgenomen en dat zonder te spreken onstuimig de armen om haar hals heeft geslagen. Nog hoort de moeder de wilde kreet van verrukking, waarmede haar lieveling naar haar toevloog. Er ligt een wereld in de wijze waarop hij haar vasthoudt, als vreest hij haar nogmaals te zullen verliezen.

En zij vergeet alles in de zalige weelde van dit oogenblik, nu het gloeijende mondje hijgende van opgewondenheid tegen haar wang rust. Vergeten zijn de laatste verschrikkelijke maanden! Vergeten is zij, dat ze daareven heimelijk als een dievegge het trotsche landgoed is komen binnensluipen. Zij gevoelt niet meer hoe doodzwak zij is, hoe zij zich naauwelijks kan staande houden, na de zware krankheid die haar aan den rand van het graf heeft gebragt.

"Mijn jongen..." klinkt het eindelijk naauw hoorbaar van haar lippen, en zelfs het moederoog ontdekt niet dadelijk de verandering die met het voorheen zoo bloeijende knaapje heeft plaats gehad; zulk een gloed van vreugde kleurt nu het matte gezigtje, zulk een verrukking straalt haar uit den kinderlijken blik te gemoet.

"Moesje, waarom is u mij niet eerder komen halen? Mag ik nu dadelijk mee naar huis?"

Hoe snijdt die vraag, op angstigen toon geuit, haar door de ziel. De vreeselijke werkelijkheid, een oogenblik vergeten, grijnst haar weder tegen. Zij kan niet dadelijk antwoorden. Het angstzweet parelt haar op het gelaat. Haar knieën knikken. Gelukkig ziet zij een bank in de nabijheid. Met wankelende schreden wendt zij zich daarheen en laat er zich op nederzinken.

"Wilt gij niet liever bij grootpapa blijven, hier, waar alles zoo mooi is?" fluistert zij met afgewend gelaat, terwijl het kind zijn hoofdje aan haar boezem nestelt.

"Neen, neen; ik wil naar huis! O! maatje, u heeft het beloofd!"

"En die arme grootpapa dan?... Die zou zoo heel bedroefd wezen als gij heengingt... hebt gij daar wel eens aan gedacht, Henri? Hij is zoo alleen; houdt ge niet van hem?"

"O ja, heel veel... Grootpapa is zoo lief! Maar ik wil toch bij moesje blijven..."

Een gekraak van takken, een stap doen beiden omzien. Een half gesmoorde uitroep ontsnapt aan Emma's lippen, zij snakt naar adem.

Op eenige passen ziet zij haren doodvijand naderen. Achter eenig kreupelhout verborgen, heeft hij het geheele tooneel bijgewoond. De ontroering verleent Emma nieuwe krachten. Zij rijst van haar zitplaats op, met haar kind in de armen, en zwijgend, maar met opgerigten hoofde, wacht zij af wat er volgen zal. Die uitgeteerde, vervallen vrouw, zooals zij daar staat, is slechts een schim van het bloeijende meisje van weleer. Hare schoonheid is voor altijd verwoest. Heur haren zijn vergrijsd, zij is een oude vrouw geworden, maar het lijden heeft een onuitwischbaren stempel op het verwelkte gelaat gedrukt, die den adel harer trekken verhoogt.

De grijze edelman staat voor haar, ziet haar aan... even slechts. In het volgende oogenblik heeft hij het sneeuwwitte hoofd ontbloot, en eerbiedig, als ware zij een vorstin blijft hij in deze houding staan.

"Vergeef mij..." zegt hij helder en duidelijk.

Heeft zij goed gehoord? Zij meent te droomen. Zij wil iets zeggen, maar kan niet. Haar polsen jagen, krampachtig grijpt zij de bank vast. Haar geheele ziel ligt

haar blik. Waar is de gloeijende haat gebleven, dien zij jegens den vader van haar echtgenoot meende te koesteren? Wat is hij onberekenbaar veranderd! Zij beseft op eens hoe vreeselijk ook hij geleden heeft... geleden door haar schuld!

Hij echter ziet den strijd niet die in haar binnenste woedt. Diep heeft hij het trotsche hoofd gebogen voor de heldhaftige moeder, die zonder een klagt te uiten, den moed had haar kind liefde in te boezemen voor den man, wiens wreedheid haar doodvonnis was. Wat is zijn trots, vergeleken bij dien welke deze vrouw bezielt? Hij heeft elk woord opgevangen, dat zij tot haar kind sprak en hij gevoelt voor zijn meerdere te staan.

"Het is aan mij om vergeving te vragen ..." stamelt zij eindelijk, "ik ben zwaar gestraft, maar nu is het einde nabij... Heb ons kind lief om *zijnent wille!*"

Hij weet wat zij bedoelt. Met één oogopslag heeft hij in haar blik gelezen, dat zij *weet* de scheiding niet te zullen overleven, dat zij haar jongen slechts voor de laatste maal heeft willen zien.

Maar welligt kan zij nog gered worden.

"Mijn dochter heeft de eerste regten..." spreekt hij met vochtige oogen. "Emma," vervolgt hij, "tracht het verleden te vergeven en te vergeten. Wilt gij, ter liefde van den doode, de laatste levensdagen van een oud man verhelderen?"

Zij ziet hem aan. O! welk een oneindige dankbaarheid ligt er in die groote droevige oogen. Sprakeloos knielt zij voor den grijsaard neder en kust de hand die de hare omvat.

En dan komen, voor de eerste maal sedert zij haar kind moest afstaan, tranen, weldadige tranen het geprangde gemoed verligten. Maar ook nu weder is haar eerste gedachte aan hem gewijd, die ter wille van een hersenschim haar geluk verwoestte.

"Henri..." fluistert zij, "nu zult gij toch waarlijk rusten in vrede!"—*Eigen Haard.*

D

Wiegezang voor mijn Dochtertjen.

Stil! stil! lief Lijsjen! sus! ei sus!
Wat slaakt gij droeve toontjes!
Hoe rollen uwe traantjens dus
Langs 't blosjen van uw koontjens!
Uw wiegjen huist nog geen verdriet;
Waarom sluit gij uw oogjens niet?

Wat of uw hartjen toch beschreit,
Wat doet u zuchtjens geven?
Uw minnelijke onnoozelheid
Leeft nog een hemelsch leven.
Gij zoogt uw lijfjen pas vol zog;
Wat deert u? wat begeert ge nog?

Of jokt en speelt uw zoete jeugd
Dus wat met simple klagtjens?
Ei! schep dan liever uwe vreugd
In lodderige lachjens
Die staan uw aanzigtje eens zoo wel;
De droefheid is geen kinderspel.

Bevallig kindtjen! neen gij moet
De tintelende vonkjens
Van uwen lieven morgengloed,
Noch de aangename lonkjens,
Die ge uit uw glinstrende oogjens schiet,
Verdrinken in een tranenvliet.

Mijn zorg, die op uw welzijn let,
Zal, als uw krachtjens rijpen,
En gij uw voetjens nederzet,
Uw poezle handtjens grijpen,
En leiden u, vol teedre min,
In 's Hemels naam de wereld in.

Mijn Dichtmaat zal met blij geluid
Uw jeugdige oortjens streelen,
En nôen de Rottewichtjens uit,
Om zoet met u te spelen,
Daar 't zwaantjen door de golfjens zwiert,
Bij 't neuriën van 't pluimgediert!

Schep moed, wees blij en weltevrêen!
  Gij zult uw levenspaadtjens
Door de allereêlste zaligheên
  Met zachte rozeblaadtjens
En violetjens zien bestrooid;
Smertdorens schaân de kinders nooit.

'k Heb nog iets groots voor u gehoord,
  Ei! wil geen onheil schromen;
Gods Zoon zegt, door zijn Hemelsch Woord,
  Dat gij tot Hem moogt komen,
Ja, dat het Rijk der zaligheid
Den kindertjens is toegezeid.

Hij zendt u zijne boodtjens neêr,
  Met teedre liefdemerkjens;
Die Englenvlugt bedekt u teer
  Met haar sneeuwwitte vlerkjens;
Die kust uw rozekoontjens zacht,
En houdt, wanneer gij slaapt, de wacht!

Zoet meisjen! rust dan vrij gerust;
  U zal geen moeite moeijen;
Mijn echtcieraad! mijn liefste lust!
  Laat u een slaapjen boeijen!
Slaap, Lysjen! slaap, wees weltemoê!
Ik zwijg; zij doet hare oogjens toe.

DIRK SMITS.

Gezellig Tijdverdrijf.

No. 57.—NOVEMBER 1884.

RAADSELS.

a). OUD TESTAMENTISCH RAADSEL.

Wij zijn een wagen zonder paard of stoom;
Wij vliegen vaak voorbij, gelijk een droom,
En rijden dan weer zacht, gelijk een doodenwagen;
Het wagenspoor ligt over berg en dal,
En niemand weet, waarheen het leiden zal;
Hij kent den weg en zal het niemand vragen,
Die 't wondre voertuig ment, gelijk Zijn zegewagen.

(Een paar teksten uit het O. T. in het antwoord, zijn voldoende.)

b).
Plaats 1 2 3 4 5 6 7 in 7 reijen, zoodat er telkens 28 tot antwoord komt in de optelling.

c).

GEVAAR	UITKOMST.
GEVAAR	UITKOMST.
GEVAAR	UITKOMST.
GEVAAR	UITKOMST.
GEVAAR	UITKOMST.

☞ Men wachte met het inleveren der antwoorden tot ook het December-raadsel verschenen is, en zende dan alles gelijk of zooveel men vinden kon. Twee prijzen naar verdiensten.

Verslag over het kwartaal Julij, Augustus en September en toekenning van prijzen in ons volgend No.

De Boerderij.

"De landbouwer mag niet teren op onderzoekingen van anderen—zelf moet hij de hand aan den ploeg slaan, om te onderzoeken wat wetenschap en ervaring elders aan de hand hebben gedaan, om, zoodoende, het beste daarvan op zijne landerijen in toepassing te brengen."

"De landbouw is de eerste van alle kunsten; zonder hem zouden er geene kooplieden, dichters en philosophen zijn; slechts dat is ware rijkdom, wat de aarde voortbrengt."

ONZE WIJNHANDEL.

De ouden van dagen kunnen zich zulk een tijd van druk, als onze wijnboeren thans beleven, wel herinneren; de jongen niet.

"Wijn voor £2 10s. en brandewijn voor £8 de legger verkocht!" Ziedaar het laatste nieuws.

Nog een kleine drie maanden en dan komt de nieuwe oogst.

De meeste kelders liggen nog vol met den ouden. "Komt er binnen kort geene verandering," zeide een bejaard, zaakkundig man onlangs, "dan krijgen wij in Januarij maar *Eén Pond Sterling*." Voor zoo verre wij oordeelen kunnen, schijnt ZEd. gelijk te hebben.

De gevolgen zijn gemakkelijk te voorzien. Velen die in de dagen toen druivennat £10 en £12 gold, wijnplaatsen voor duizenden ponden kochten, de koopschat geheel of voor het grootste gedeelte schuldig bleven en 6 á 7 percent renten betalen, zullen zonder pardon naar den *Master* moeten; terwijl slechts dezulken die er eenigszins "bovenop" zijn, welligt de crisis kunnen doorstaan.

Bij ondervinding weten wij dat er nog nooit zoo veel moeite aan den wijn besteed is als tijdens den laatsten oogst. Nog nooit zijn de druiven zoo *goed rijp* geperst. Daarbij komt, zooals vroeger in dit maandschrift vermeld werd, dat menig wijnboer zijn wijn volgens voorschrift van den heer Knoop bereid en £20 voor de kunst opgeofferd heeft. Alles in de hoop dat het produkt meer gewild en beter betaald zou worden; doch te vergeefs.

Wij hebben in de kelders van onze boeren ettelijke vaten geproefd, en kunnen met één woord verklaren dat er nog nooit zooveel *goeden* wijn voorhanden was als nu. En zulken wijn voor £2 10s. te verkoopen? Het is ongehoord!

De wijnboeren beseffen ook dat het niet kan, en dat er iets gedaan moet worden om een algemeen bankroet te verhoeden.

Men begint te roeren om uitkomst, om een markt voor onze wijnen te zoeken. Dat zoeken heeft men al jaren lang gedaan, zulks was ook een nevendoel van de mislukte Wijnbouwersvereeniging. Op *vinden* komt het echter aan.

Worcester wil spiritus stoken en naar Europa verschepen. De andere wijndistrikten willen, *a*) vermindering van het Spoorwegtarief om onze wijnen en brandewijn naar het binnenland te kunnen zenden, *b*) degelijke vertooning van Kaapschen wijn op de a.s. Tentoonstelling te Antwerpen, en *c*) eene Kaapsch-Hollandsche Exportmaatschappij. Allemaal goede plannen, wij keuren er geen een van af. Op de drie eersten is niets aan te merken, over het laatste zij het ons vergund nog een enkel woord te zeggen.

Onze lezers weten hoe wij bij herhaling in de Boerderij-artikels het nut van eene Kaapsch-Hollandsche Exportmaatschappij hebben betoogd; doch eerst in den laatsten tijd is de zaak op publieke vergaderingen ter sprake gebragt en volledig toegelicht. Was zulks een paar jaar vroeger gedaan, dan was er stellig al lang zulk eene Maatschappij tot stand gekomen. Het is nu niet meer de vraag of er wel een Comité gekozen zal worden om met de mannen in Holland, die de zaak willen aanpakken, in onderhandeling te treden. De monster-vergadering aan de Paarl heeft er over beslist. Wij voor ons zijn vast overtuigd, dat zulk eene Exportmaatschappij het eenige redmiddel is om aan den wijnhandel nieuw leven te geven; en het zou eene bittere teleurstelling zijn, indien niet alles aangewend werd van den kant der Kaapsche Wijnbouwers om althans dit redmiddel aan te grijpen.

Of zulk eene maatschappij de bestaande Paarlsche Wijnmaatschappij al dan niet zou benadeelen? is eene vraag van louter *plaatselijk* belang, en kan natuurlijk niet in aanmerking komen waar er van *algemeen* belang sprake is. Toch willen wij den schijn niet hebben alsof wij geringschatteden wat door die maatschappij met haar klein kapitaal alreeds voor den Kaapschen wijnhandel gedaan is. Die gedachte zij verre. Wij meenen dat de Paarlsche Maatschappij juist dan een nieuw tijdperk van bloei zou intreden, had zij eene Exportmaatschappij als assistente om haar beroemden wijn uit te voeren.

Voor ongeveer 2 jaren schreven wij in dit Tijdschrift het volgende, waarmede wij nu besluiten, daar wij nog niet in het minst van gevoelen veranderd zijn:

"Zulk eene Exportmaatschappij zou als evenknie naast de Paarlsche zeer goed kunnen bestaan en voornamelijk dienstig zijn om onze wijnen *te exporteren*, waarmee door de Paarlsche wel wat, doch nog betrekkelijk min gedaan wordt. En dit houden wij vast: zoolang er geen geregelde uitvoer naar 't buitenland geschiedt, zoolang baat het weinig, dat men den eenen dam graaft, als de andere overloopt, om het surplus te ontvangen. Het duurt niet lang of ook die loopt weer over en we komen geen stap verder. In *uitvoeren, in 't vinden van een buitenlandsche markt voor onze wijnen*, daarin bestaat het heele geheim van welslagen."

STAMBOEKEN.

Een zaak van het grootste belang is onlangs door den heer C. Lee, senr, op een vergadering van de "Zwart Ruggens Boeren Vereeniging" ter sprake gebragt, namelijk het houden van stamboeken voor opregtgeteelde aangorabokken. Dit is niets nieuws. Onze lezers zullen weten dat er in andere landen geregelde stamboeken gehouden worden van opregtgeteelde paarden, rundvee, enz. Zoo doende kan men altijd weten welk *bloed* men koopt, aangezien de eigenaar, die zijne dieren in het stamboek heeft laten aanschrijven, een certifikaat erlangt en dus geen bedrog mogelijk is. Buitendien wordt er van tijd tot tijd in de publieke bladen eene lijst gepubliceerd van de ingeschreven dieren, ouderdom, kleur, wanneer gekeurd en wie de eigenaar is.

De voorlezing van den heer Lee is belangrijk genoeg om in deze rubriek opgenomen te worden, dan plaatsruimte belet sulks. Wij moeten ons dus maar te vreden houden met een paar belangrijke aanmerkingen en de resoluties door ZEd. voorgesteld en door de Vereeniging aangenomen, zoodat de zaak alreeds haar beslag gekregen heeft:—

"Wanneer wij voor een oogenblik nadenken over de moeijelijkheid van den toestand van een boer die wenscht een zuiverbloed ram te koopen, zoo als de zaak nu staat heeft hij geen andere getuigenis dat hem tot een besluit in zijn koop leiden kan, dat dat van den eigenaar van den te koop aangeboden ram, welk getuigenis korrekt of niet korrekt mag zijn. Wanneer wij bedenken dat wij alle mogelijke soorten van bokken hebben; wanneer wij de grootst mogelijke zorgeloosheid en onverschilligheid zien getoond door boeren in de keus van hunne rammen; als wij boeren in bemiddelde omstandigheden rammen zien gebruiken, omdat zij slechts 20s. kosten, welker aanteelt van 1½ lb. tot 2 lb. slecht haar oplevert, liever dan om £4 meer te betalen voor rammen wier nageslacht van 2½ lb. tot 3lb. haar zal opleveren van betere kwaliteit, is reden genoeg denk ik om de Vereeniging te bewegen alle mogelijke pogingen aan te wenden ter genezing van zulk een uitgebreid kwaad. Is zulke kortzigtige handelwijze het geheim niet van den achteruitgang van onze schapen?

"Een stap verder. Aangenomen dat een boer gereed is zijn £5 of £10 kontant te betalen voor een goeden ram, welke verzekering heeft hij na zijne kontante betaling en ontvangst van het dier, dat hij in het bezit van wat hij bedong? Ik weet dat het eenigen op de lippen ligt om zeggen: laat hem een certifikaat krijgen van den verkooper; dan zeg ik in vele gevallen onder de nu bestaande losse wijze van boeren zijn certifikaat niet meer waard is dan het papier waarop het geschreven is, schoon bij zijn best weten de verkooper mag volmaakt, eerlijk geweest in wat hij voorstelde. Eens kocht ik van een grooten bokkenboer jongen ram, gezegd afkomstig te zijn van opregtgeteelde ouders,

waarvoor ik £19 gaf. Na omtrent 18 maanden in mijn bezit te zijn geweest, verkocht ik hem voor 10s., maar ongelukkigerwijze niet voordat hij mijne kudde eene schade had toegebragt van meer dan £100 waarde. Bij eene andere gelegenheid kocht ik een ram die geoordeeld werd opregt geteeld te zijn voor £50, maar toen ik zijn aanteelt zag, besloot ik mij van hem te ontdoen tegen eenigen prijs. Deze zijn maar eenige van de gevallen waardoor ik ernstig verlies leed in geld en groote schade aan mijne kudden ter dezer oorzake. Niet voordat ik eene kleine kudde zuiver geteelde bokken had verzekerd, kon ik het vereischte verkrijgen en mijn kudden voorzien met onbetwijfeld zuiver geteelde rammen. Dit was natuurlijk een kostbare manier om de noodzakelijkheid te ontmoeten, behalve dat het mij een langen tijd nam om mijn oogmerk te bereiken. Ik weet dat andere boeren ook alzoo leden. Eenigen die ik ken volgden mijn manier van doen als den eenigen weg om uit de moeijelijkheid te geraken. Anderen gaven ongelukkig de zaak in wanhoop op en stellen tot nu toe zich tevreden met het gebruik van zulke dieren die zij voor een kleine som gelds kunnen verkrijgen, verkiezende liever de kans te wagen. Aan iemand bekend met de Angoraboerderij in dit land van haar begin zijn deze omstandigheden gemakkelijk te verklaren. Groote getalen van rammen werden gekocht en geheel zonder onderscheid naar dit land ingevoerd. In eenige gevallen werd geen onderscheid gemaakt om goedgeteelde dieren te bekomen; de eerste ter hand komende werden gekocht en verscheept, en na hier verkocht te zijn tegen verschillende prijzen van £50 tot £150, bevonden als louter verbasterd goed, terwijl in sommige gevallen, bij toeval, een zuiver geteelde ram gekocht werd voor weinig geld.

"Daarom stel ik de volgende resoluties voor:—Ziende op het groot gevaar van den achteruitgang van de zuivere aanteelt van den Angorabok van dit land, en de groote noodzakelijkheid van haar te behouden:

"I.—Is deze Vereeniging van oordeel dat eene Commissie behoort gevormd te worden tot

"*a.* onderzoek naar en goedkeuring van bokken in onze boeken te worden geregistreerd.....

"*b.* Eenige persoon wenschende zijne bokken in onze boeken geregistreerd te hebben, zal ten dien effekte schriftelijk aanzoek doen bij den Secretaris, die dadelijk aan de leden van de Commissie kennis zal geven van zoodanig aanzoek, bepalende den datum voor hunne tegenwoordigheid op de plaats van applicant, ten einde zijne bokken te examineren, en dat niet vroeger dan 31 dagen nadat zulke kennisgeving zal zijn gepost.

"*c.* De applikant zal aan elk aldus werkend lid kontant betalen 10s. (tien shillings) voor elken dag die hem noodzaakt van zijn huis afwezig te zijn, zoowel als de spoorwegonkosten.

"*d.* In geen geval zal de eigenaar van een bok ageeren als een van de Commissie, in de beoordeeling van zijn eigen bokken.

"*e.* De leden der Commissie zullen jaarlijks aftreden, doch weder herkozen kunnen worden.

"II.—Zoo spoedig mogelijk na de aankomst van de Commissie ter plaatse van den applikant, zal hij hun de bokken ter examinatie overhandigen, en na van hem zulk getuigenis als zij mogen behoeven gehoord te hebben zullen de bokken geëxamineerd worden door de commissie, doch de eigenaar zal daarbij niet tegenwoordig zijn.

"*a.* Elke aangenomen bok zal in de tegenwoordigheid der beoordeelaars op de linker hoorn gemerkt worden met een getal, met een brandijzer, en op de regter hoorn door het private brandmerk van de Vereeniging.

"*b.* Elk lid van de Commissie zal alsdan en daar eene aanteekening in zijn zakboekje maken van het brandcijfer van elken gemerkten bok, met den datum, enz., en zoo spoedig mogelijk een duplicaat daarvan afzenden naar den Secretaris.

"*c.* In geval van een verschil, ontstaande tusschen de beoordeelaars, zal de stem der meerderheid bindende zijn.

"III.—Geen bok zal door de Commissie aangenomen worden dan de zuivergeteelde Angora, en in alle deelen geschikt tot voortteelingseinden, vrij van ziekte, niet jonger dan twintig maanden, en niet ouder dan zes jaren, uitgezonderd een ram, die aangenomen kan worden op tienjarigen ouderdom.

"IV.—Bij de eerste algemeene vergadering van de Vereeniging, na de examinatie van eenige bokken, zal de Secretaris ter tafel leggen alle correspondentie en aanteekeningen, betrekking hebbende op de registratie van bokken, in de boeken van de Vereeniging; alles in orde zijnde, zal hij een afzonderlijk certificaat opstellen van elk dier, meldende het nommer, de private merken, en den ouderdom van elken bok, door de beoordeelaars aangenomen. Zoodanig certificaat, na onderteekend te zijn door den President en Secretaris, zal aan den eigenaar van zulke bokken overhandigd worden, mits hij de onkosten van de Commissie betaald heeft.

"V.—De eigenaar van alle geregistreerde bokken zal verpligt zijn zijne ooijen afgezonderd te houden van alle andere rammen, die niet geregistreerd zijn.

"VI.—Als ter eeniger tijd eenige ziekte van aanstekelijken aard hare verschijning zal maken onder zulke geregistreerde bokken, zullen de eigenaars daarvan dadelijk aan den Secretaris schriftelijk kennis geven van de daadzaken, beschrijvende de verschijnselen der ziekte, terwijl hij alsdan ook alle redelijke maatregelen zal nemen tot wering daarvan, en wanneer zijne bokken hersteld zijn, kan hij door den Secretaris eene

kolossalen uitvoer van vruchten uit Bohemen, die van daar naar Duitschland, Polen en Rusland op reusachtige wijze plaats heeft en voor duizenden inwoners, alsook voor het rijk zelf—dat de boomen verpacht—eene mooije bron van inkomsten is. De grootste vruchtboom in Bohemen is een halfstam pereboom te Sebusein a/E, die 232 jaar oud is; voor een paar jaren nog leverde hij op 46 Oostenr. metzen (1 metzé = 61½ kop) peren. In jaren dat de peren duur waren, heeft deze boom meermalen een bedrag van £10 10s. opgebragt.

Met terugwijzing tot hetgeen we in onze inleiding over Kaapsche Wijnen aanmerkten, nemen we het volgende uit het invloedrijke Amsterdamsche *Handelsblad* over:—

"Het zal waarschijnlijk niet lang meer duren of men zal van Januarij tot April in Europa uit de Kaap van versche druiven voorzien worden. De overvloed van deze heerlijke vruchten — en *de Kaapsche druiven zijn de beste der geheele wereld** — was in den jongsten zomer (December, Maart) zoo groot dat men naar nieuwe afnemers zoekt. In Kaapland zelf kunnen de druiven op de plaatsen waar geen spoorwegen zijn, om de hitte niet ver verzonden worden. Men heeft dus de keus om er brandewijn uit te bereiden, wat door zeker vooroordeel tegen inlandsch product weinig winst afwerpt, of er wijn van te maken, hetgeen evenmin voordeelig is. Kaapsche wijn is, misschien ten onregte, uit de mode geraakt en eerst in de allerlaatste jaren wendt men weder pogingen aan om dien in Europa ingang te doen vinden. De verzending van versche druiven belooft echter gemakkelijker en voordeeliger te zullen zijn, als de stoombootmaatschappijen slechts te bewegen zijn om daartoe kunstmatig verkoelde ruimten af te staan. Men twijfelt niet aan het welslagen, daar uit West-Indie en Braziliё reeds lang versch fruit in uitmuntenden toestand naar Engeland verscheept wordt. Ook uit Natal wil men van zijn overvloed aan ananassen, enz., gaarne op deze wijze iets aan Europa afstaan."

* Wij onderschrappen.

Wetenschappelijk.

(Overgenomen.)

OVER DE VERSTANDELIJKE ONTWIKKELING BIJ PAPEGAAIJEN.

De abt Henri Gras deelt aan de redactie van een Fransch tijdschrift eenige bijzonderheden mede over de gewoonten en de meerdere of mindere mate van ontwikkeling van zijn papegaaijen, en roert daardoor een onderwerp aan, dat schijnbaar van zeer weinig beteekenis is, maar toch in werkelijkheid een groot wetenschappelijk belang heeft.

Sedert vier jaren heb ik, aldus zegt de genoemde abt, een grijskleurigen papegaai, die de aandacht der geleerden verdient, omdat dit dier zich zoowel door zijn goed geheugen als door zijn volkomen uitspraak en zijn goed toegepaste gezegden en antwoorden onderscheidt. Allen die het dier zien en hooren spreken, komen daarin overeen, dat het nog door geen van zijn natuurgenooten in dit drieërlei opzigt wordt overtroffen.

Wij wenschen hier de groote vraag, die op de meerdere of mindere mate van schranderheid en van gevoel bij de dieren betrekking heeft, niet op te lossen; het doel van dit schrijven is alleen, nieuw materiaal bij te brengen en nieuwe waarnemingen te vermelden, die kunnen strekken ter vergemakkelijking van de oplossing dezer kwestie. Boekenphilosofen, die dieren als eenvoudige werktuigen beschouwen, bewijzen dat zij slechts oppervlakkig oordeelen, omdat zij ze nooit hebben gadegeslagen en er nooit mede geleefd hebben.

Dieren zijn geen bloote werktuigen. Zij zijn wel degelijk gevoelig voor goede of slechte bedoelingen, en zij vertrouwen of wantrouwen de menschen al naarmate van hunne handelingen. Zij hebben een geheugen en regelen hun daden naar hun ondervinding. Zij kunnen zich zeer sterk aan iemand hechten en er zijn genoeg voorbeelden van dieren, die stierven van verdriet over het verlies van hun meester.

In Maart 1878 ontving ik den bovengenoemden grijzen papegaai dien ik Coco-Gris noemde. Hij was buitengewoon wild, schuchter en teer, zoo zelfs, dat ik op het punt heb gestaan het dier weer terug te geven, omdat ik er aan wanhoopte of ik hem wel ooit zou kunnen temmen. Ik bespeurde echter een verandering ten goede en besloot toen hem te houden. Toevalligerwijze kreeg ik in dien tijd juist een groenen braziliaanschen papegaai van een mijner vrienden en die vogel, dien ik Cocotte noemde, was reeds getemd toen ik hem ontving en is mij werkelijk van veel dienst geweest bij mijn pogingen om Coco-Gris wat tammer te maken.

Mijn papegaaijen nu ontbijten, eten en souperen tegelijk met mij en zitten dan op een kruk die digt bij de eettafel gezet wordt. Den overigen tijd zitten zij in hun kooijen, die op het balkon staan. Overigens valt er niets bijzonders omtrent hun levenswijze mede te deelen.

Ik bemerkte weldra, dat Coco-Gris floot en enkele woorden herhaalde. Ik trachtte hem toen een zin te leeren zeggen, namelijk:—"Jakob, is het ontbijt klaar?" welken zin hij weldra in zijn geheel kon nazeggen. Van dat oogenblik af aan ontstond tusschen meester en leerling een— laat ik maar zeggen—wederzijdsche genegenheid, die nimmer verkoeld is. Dikwijls gaat Coco-Gris op mijn schouder zitten om zijn les te leeren en wanneer hij zeker is van na te kunnen zeggen wat ik hem voorzeg, dan deelt hij mij dit door een bepaald geluid mede, dat hij met zijn bek voortbrengt. Bovendien onthoudt hij ook allerlei woor-

den en gezegden, die hij op andere wijze leert dan door mij, en zoodoende beschikt hij over ruim een vijftigtal phrasen, die hij met een onnavolgbare volkomenheid kan nazeggen.

Er behoeft niet in het bijzonder op gewezen te worden, dat Coco-Gris de meeste bekende deuntjes zeer zuiver zingt en fluit; wat echter wel degelijk opmerking verdient is, dat deze papegaai zijn zinnen zoo maar niet op goed geluk opzegt, maar ze dikwijls zeer goed te pas weet te brengen. Herhaaldelijk is dit het geval. Wanneer ik hem bijvoorbeeld in zijn kooi breng, dan zegt hij: "Nu in de kooi." Geef ik hem eten in zijn bakje, dan roept hij: "Dat is lekker." Wanneer hij heen en weer schommelt: "Coco-Gris schommelt." Als de andere papegaai schreeuwt, dan roept Coco-Gris hem waarschuwend toe: "Zeg Cocotte, niet zoo schreeuwen. Zing liever." En als Cocotte zingt: "O! wat zing je mooi, wat zing je goed."

Wanneer beide papegaaijen door de kamer loopen en Cocotte begint te zingen, zegt Coco-Gris: "Er wordt gezongen." Vraag ik hem dan: "Wie zingt?" dan antwoordt hij: "Wel, Cocotte." Eens was Cocotte onder de plank van het buffet gekropen. Coco-Gris sloeg hem eenigen tijd aandachtig gade en zeide toen: "Wat voer je daar uit, Cocotte?" Wanneer ik in min of meer opgewekten toon tegen mijn huishoudster spreek, mengt Coco-Gris zich in het gesprek en zegt dan met werkelijk kluchtigen ernst: "Wat! Maar begrijp je dat dan niet?"

Toen ik den 9den Augustus laatstleden Coco-Gris bij mij in de spoorweg-coupé genomen had en reeds eenige uren achtereen gereden had, zei Coco-Gris plotseling en op zeer angstigen toon: "Wat doen ze toch, wat doen ze toch?" Hij herhaalde dien zin verscheidene malen en sprak weder bijna geen andere woorden uit.

Toen ik hem, op het kasteel de la Rolière aangekomen, er aanmerkingen over maakte, dat hij niets at, antwoordde hij eenvoudig: "Ik heb geen honger."

Men zou geneigd zijn om de waarheid van het hier bovenvermelde in twijfel te trekken, vooral omdat het juist te pas brengen van zijn gezegden en antwoorden menigeen zal verbazen. Intusschen verklaar ik opzettelijk nogmaals, dat hier niets meer dan hetgeen overeenkomstig de waarheid is, werd medegedeeld. Er zijn een aantal getuigen, die hunne bevestiging bij de mijne kunnen voegen. Dit dient wel degelijk in het oog gehouden te worden.

Hoe kan men nu echter een verklaring geven van de bijzondere ontwikkeling van dat geheugen? Hoe verklaart men die zuivere uitspraak, die volkomen nabootsing van de menschelijke stem? Hoe is het mogelijk, dat mijn papegaai al die verschillende letters en klanken kan uitspreken, zonder gebruik te kunnen maken van lippen of andere organen, die voor ons onmisbaar zijn. Hier is werkeli[jk] een ruim veld voor den natuurvorscher. Hier doen zich quaesti[es] voor, wier oplossing niet maar zoo voetstoots te vinden is en sta[an] wij voor feiten, die in vele opzigten hoogst belangrijk zijn.

Het onderzoek van die feiten kan verrassende resultaten hebb[en] en ons misschien aantoonen, dat uit het gebabbel van een papega[ai] meer te leeren valt dan men alligt zou meenen.

RUSSISCHE WIJNSOORTEN.

Aan een bewoner van Vladi-Caucasus in Rusland, den heer Francken, is de mededeeling te danken omtrent een bepaalde soort van wijnen, die daar met behulp van champignons bereid wordt. Bij zijn aan de *Académie nationale agricole* toegezonden mededeeling had hij eenige monsters van champignons gevoegd, maar vergat ongelukkigerwijze den wetenschappelijken naam dier planten op te geven.

De wijze van fabrikage dezer wijnsoorten berust in het kort op het volgende:

De champignons worden, na behoorlijk gewasschen en gereinigd te zijn, in een aarden pot gedaan en met laauw water van ongeveer 30o C. overgoten. Hier blijven zij gedurende drie uur liggen, men neemt ze dan er uit, wascht ze met koud water en brengt ze weer in den pot terug, welke met versche melk gevuld wordt; hierbij wordt naauwkeurig zorg gedragen dat de inhoud om de twee uren flink wordt omgeroerd en dat de melk om de twaalf uur wordt ververscht. Na vijf tot zeven dagen worden de champignons wit en de geelachtige kleur is alleen in het inwendige gedeelte overgebleven. Dit is een teeken, dat de champignons beginnen te herleven. Men brengt ze nu in een flesch met zeer ruimen hals en voegt bij elk half glas champignons drie glazen afgeroomde melk, welke slechts éénmaal in de vier-en-twintig uur vernieuwd wordt, terwijl men ook hier weer om de twee uur omroert.

Gedurende de eerste dagen blijven de champignons onder op den bodem der flesch liggen, maar naarmate zij meer en meer beginnen te herleven, stijgen zij langzamerhand naar de oppervlakte van de melk en op den zevenden dag hebben zij naauwelijks twintig of dertig minuten noodig om zoo hoog mogelijk in de vloeistof te stijgen. Zij hebben dan een zekere vastheid en een elasticiteit verkregen, welke zich bij het aanvoelen openbaart en het teeken is dat de gisting volbragt is. Men verwijdert nu de champignons zorgvuldig uit de flesch en laat de gegiste melk door een zeef gaan, waarna men haar in stevige fleschen, champagnefleschen bijvoorbeeld of sodawaterfleschen, bottelt en deze, goed gekurkt, op een koele plaats bewaart.

Deze gegiste melk, die men onder de wijnsoorten rangschikt, wordt in Rusland met den naam van kifir of kefir bestempeld. De champignons worden daarna weer in de flesch gedaan, op nieuw wordt er melk bijgevoegd en den volgenden dag heeft men een tweede hoeveelheid kifir.

Verder bestaat er nog eén andere wijnsoort, welke kapir genoemd wordt en die aldus bereidt wordt. Men neemt een flesch die half gevuld is met kifir, vult deze geheel met versche melk en laat haar vier-en-twintig uur staan. Men verkrijgt dan wat genoemd wordt slappe kapir, terwijl men in tweemaal vier-en-twintig uur middelsoort en in driemaal vier-en-twintig uur sterke kapir heeft.

UITBROEDEN VAN KIPPENEIJEREN DOOR ELEKTRICITEIT.

Langs den meer en meer gebruikelijken elektrischen weg is het thans te Berlijn gelukt ook kippeneijeren uit te broeden, en aangezien het hier en daar van velen een liefhebberij is om er een kunstmatige broed-inrigting op na te houden, meenen wij onzen lezers geen ondienst te doen voor hen een en ander over dit onderwerp mede te deelen.

Men stelle zich een mandje voor, dat goed kan gesloten worden en voorzien is van een nest van hooi. Dit nest rust op een tamelijk dikke

laag watten, waarover een stalen draad spiraalsgewijze gelegd is. Deze draad heeft een totale lengte van zeven of acht meters. In het vertrek naast dat waarin de nesten opgesteld zijn, bevindt zich een batterij van zes elementen, welke de elektriciteit levert benoodigd voor het tot op een bepaalde temperatuur verhitten van deze spiralen. De stroom loopt eerst, namelijk voordat hij den spiraal bereikt, door een toestel, een soort van hefboom, waardoor het mogelijk wordt een of meer elementen uit de geleiding te nemen of daarin op te nemen, al naarmate zulks voor de verlaging of de verhooging der temperatuur noodzakelijk blijkt te zijn.

Daar wijders deze temperatuur, zooals van self spreekt, uiterst standvastig moet wezen, draagt het deksel der mand een kleinen thermometer waarvan de buis inwendig voorzien is van een zeer dun platinadraadje, terwijl de bol zelf in het nest gelegd is. Zoodra nu de temperatuur boven het normale, namelijk 31° Celsius, stijgt, komt de kwikkolom in verbinding met den dunnen platinadraad en wordt de verbinding tot stand gebragt tusschen een elektro-magneet en den stroom; deze komt daardoor in werking en verbreekt de verbinding van den broedtoestel met den elektrischen stroom. Wanneer daarentegen de kwik onder een zeker niveau zinkt, wordt door een tegenovergestelde werking de verbinding tot stand gebragt, waardoor de elektrische stroom door den toestel gaat en de temperatuur in het nest stijgt.

Of het uitbroeden van eijeren intusschen niet wel zoo eenvoudig op de gewone wijze met warm water of liever nog op de ouderwetsche door middel van een broedsche kip gaat, zullen wij hier niet nader onderzoeken.

DE INVLOED VAN DE KLEUR DER VEDEREN OP HET EIJERENLEGGEN.

Een Duitsch natuuronderzoeker heeft opgemerkt, dat de donkere kleur van de kippenveeren werkelijk een grooten invloed op het eijerenleggen heeft. Deze invloed is van gunstigen aard en wel in zooverre, dat het vroeg en veel leggen er door bevorderd wordt. Waarschijnlijk wordt dit verklaard door het feit, dat de donkere veeren de stralende warmte, welke van buiten af aangevoerd wordt, beter opnemen dan de lichter gekleurde.

De goede legsters hebben bijna zonder uitzondering een donkeren vederdos, maar deze kleur heeft alleen invloed op die kippen, welke geheel vrij en los loopen en onmiddellijk aan de stralen der zon zijn blootgesteld. De kippen, die op het hok blijven, zooals de phrase luidt, en kunstmatig verwarmd worden, ondervinden dien invloed niet.

Het bovengenoemde feit is niet alleen waar voor kippen, maar ook voor andere vogels. Zoo leggen de witte ganzen en sommige soorten van lichtgekleurde eenden minder eijeren dan de andere.

HET Z. A. TIJDSCHRIFT.

DECEMBER 1884.

Die goetje ouwe tijd.

I.

De heer Charles Fairbridge was een der sprekers op de vergadering die eenige weken geleden gehouden werd in het Beursgebouw te Kaapstad in verband met de Bechuanalandsche questie. In de korte maar stekelige aanspraak, welke hij bij die gelegenheid afstak, kwamen, volgens het rapport van de *Cape Times*, de volgende volzinnen voor :—

Hij hield staande, dat al het goede en respectabele dat er in dit land was te vinden er eerst sedert de connectie der Kolonie met Engeland was ingevoerd. Vóór dat tijdperk was de Kaap slechts een nederzetting voor de leverantie van versch vleesch en provisie aan de schepen der Oost Indische Maatschappij en was Kaapstad een dorpje welks ingezetenen grootendeels leefden van het wasschen van vuil linnengoed. Toen zuchtte het land onder een wispelturige tyrannie en mogt geen man een sambreel dragen of zijn vrouw in een zijden kleed steken zonder consent van den gouverneur. Men mogt glimlagchen; maar toch hij sprak de uivere waarheid. Zelfs indien men het huis van den fiskaal passeerde as men destijds verpligt zijn hoed af te halen, en sprak men een ge-elen uit dat maar eenigszins ergerlijk was voor de Regering, dan erd men heengezonden in een blaauw baatje, met roode oplegsels, om t drillen te leeren, om te dienen als gemeen soldaat, en welligt werd en nog uit het land gezet. Dat was de toestand van zaken in dit land en het eene Britsche Kolonie werd. Vergelijk dit verleden met den egenwoordigen zakentoestand, met onze verbeteringen, met onze ge-

bouwen, stoom, machinerie en spoorwegen. Zie op onze burgerlijke en godsdienstige voorregten en onze vrijheden—het regt zelfs om hier heden avond te vergaderen. Deze allen werden verleend door die mogendheid, door die Regering, die was neêrgeschreeuwd door zekere personen en zekere kranten.

Het mag wel worden betwijfeld of deze hooggekleurde historische schets berekend is om den rassenhaat te vermijden, waarvan zij die de vergadering hielpen op touw zetten beweren zoo heftigen afkeer te hebben. Hoe pleizierig moet het geweest zijn voor de in het Beursgebouw aanwezige loyale Afrikaanders, afstammelingen van mannen die hier in de dagen der Van der Stell's of van Rijk Tulbagh aankwamen, zich te hooren reduceren tot het peil van slechtheid en onfatsoenlijkheid. Waartoe hen er aan herinnerd dat zij, geenszins het geluk genoten hebbende van voorouders te hebben die hier onder de Union Jack ingevoerd waren, geen aanspraak mogen maken op den naam van respectabel? Waartoe de zonden, gebreken en tekortkomingen van Jan Compagnie juist dààr op nieuw opgelepeld en breed uitgemeten? Hoe zou het den Zeepuntschen redenaar hebben aangestaan, hadde een der niet-"respectabelen" het woord genomen en aangetoond dat de Hollandsche Oost Indische Compagnie en de Britsche Oost Indische Compagnie in deze vogels van eender veêren waren,—ja erger nog dat er haast geen tyrannieke of hartvochtige daad is bedreven door Jan Compagnie aan de Kaap of die kan worden geëvenaard met staaltjes van verrigtingen voorheen bedreven in het vrijheidlievende Engeland zelf?

De heer Fairbridge herinnerde er aan, dat hij die in den Hollandschen tijd een gevoelen uitte dat wansmakelijk was voor de Regering, gevaar liep als gemeen soldaat ingeschreven of het land uitgezet te worden. Weet hij wel dat in Engeland zelf, in der tijd, een Londensche herbergier, wiens herberg den naam v "The Crown" voerde, wegens hoogverraad werd ter do gebragt, om geen ander misdrijf dan het zeggen a zijn zoon: "Tom, if thou art a good lad, I will mal thee *Heir to the Crown?*" dat een landedelman in l graafschap Essex even noodlottig aan zijn einde kwa omdat hij, uit ergernis dat de Koning een zijner he ten op de jagt had gedood, had geroepen "I wish a

beast, horns and all, were inside the man who advised the King to this act?" en dat een andere arme sukkel in Engeland de doodstraf onderging omdat hij klaagde over het dunne van een halve penny en te gelijk zijn mes door het muntstuk sloeg?

De heer Fairbridge sprak van de godsdienstige en burgerlijke vrijheden en voorregten, welke wij thans onder de Engelsche vlag genieten, vergeleken met de tyrannie welke in de Kolonie werd uitgeoefend toen de Kaapkolonie nog aan Holland behoorde. Maar waarom zette hij zijne vergelijking niet een weinig verder voort? Waarom schetste hij niet b.v. "de burgerlijke en godsdienstige vrijheden en voorregten" waarin de Ieren zich in denzelfden tijd onder de Britsche vlag mogten verlustigen? Tot die "vrijheden en voorregten" behoorden deze: dat de leeraren van vijf-zesden der bevolking meermalen uit het land werden verbannen; dat geen Roomsch Katholieke ingezeten voogd mogt zijn over de kinderen zelfs van zijn eigen broeder; dat indien een Roomsch Katholieke zoon Protestant werd hij zijn eigen vader dadelijk van huis en haard mogt berooven; dat geen Roomsch Katholiek grond mogt koopen; dat geen Roomsch Katholiek eenig ambt, hetzij burgerlijk of militair, mogt bekleeden, of Parlementslid worden of zelfs voor een Parlementslid stemmen; dat geen Katholiek zich mogt laten inschrijven als regtsgeleerde; dat een Protestantsch regtsgeleerde die eene Katholieke vrouw trouwde, van de rol werd geschrapt; dat geen Katholiek onderwijzer mogt worden en dat een Roomsch Katholieke priester die een huwelijk tusschen een Protestant en een Katholiek bevestigde werd opgehangen. Welke soort van "voorregten en vrijheden" de Iersche handel en landbouw destijds genoten zal ons later blijken.

"Dat was de toestand van zaken," zegt de heer Fairbridge, "in dit land, toen het een Britsche Kolonie werd." Die daar een volzin die historisch niet volmaakt juist is. De Kaap werd eerst na den slag van Blaauwberg in 1806 voor goed eene Britsche Kolonie. Van af het jaar 1803 had het land gestaan onder het direkte bestuur van het Hollandsche moederland, d. i. van de toenmalige Bataafsche Republiek. Tusschen dat bestuur en het afgelegde van de Oost Indische Compagnie was er een onderscheid als tusschen dag en nacht. Zelfs Regter Watermeijer moest

dat erkennen. In de laatste zijner voorlezingen over "de Kaap de Goede Hoop onder het Bestuur der Hollandsche Oost Indische Compagnie" zegt hij:—"Sedert is de vooruitgang der Kolonie, zoowel onder het Engelsche als onder een kort Hollandsch beheer zoo snel geweest als die van eenig deel der wereld." En in een voetnoot voegt hij er aan toe:—

"Het Bestuur van 1803 tot 1806, door de Mist en Janssens, onder de Bataafsche Republiek, was allerheilzaamst voor de Kolonie, en een groot kontrast tegenover het wanbestier der Oost Indische Maatschappij."

De heer Noble weidt in zijn ",South Africa Past en Present" breedvoeriger dan Regter Watermeijer over dit onderwerp uit. Vooral tot narigt van die gelegenheidsredenaars die zoo luchtig praten over de tyrannie van "de oude Hollandsche Regering" laat ik volgen hetgeen door een der meest onpartijdige van onze geschiedschrijvers is te boek gesteld omtrent die Regering.

Een der bepalingen van dat kortstondig Traktaat (het Vredestraktaat van Amiens)—zegt de heer Noble—betrof "de teruggave van de Kaap de Goede Hoop aan de Souvereiniteit van de Bataafsche Republiek;" en in 1803 werd het land ontruimd door de Engelschen. De heer de Mist, een lid van den Raad voor de Aziatische Bezittingen (door welk departement het voormalig werk van de Hollandsche Oost Indische Maatschappij werd beheerd), werd als Commissaris Generaal der Republiek aangesteld, om de Kolonie over te nemen van de Engelsche overheid. Hij moest ook den nieuwen Gouverneur, Generaal Janssens, in diens ambt installeren. De eerste aankondiging dezer beide ambtenaren bij hunne aankomst bestond daarin dat de volkplanting nu niet meer afhankelijk zou zijn van een handelsligchaam hoe ook genaamd; dat alle bijzondere privilegiën van dien aard bij de nieuwe constitutie waren afgeschaft en dat de ingezetenen in het vervolg geen ander bestuur souden kennen dan dat hetwelk de Bataven zelven over zich gesteld hadden.

Het nieuwe stelsel dat door hen werd ingevoerd stak sterk af bij het wanbestier der Oost Indische Maatschappij. Gouverneur Janssens, en naderhand ook de heer de Mist, reisde door de Kolonie, besocht de Boeren aan de grenzen en de opperhoofden der Kaffers en Hottentotten, en trachtte het kwaad te verhelpen dat hen in beroering had gebragt..... De Commissaris-Generaal de Mist hield zich voornamelijk bezig met het burgerlijk bestuur te regelen; en zijne libe

tale en weldadige denkbeelden stralen door in de differente maatregelen welke hij uitdacht voor het beter beheer van 's lands zaken. Hij verdeelde de Kolonie in vijf distrikten of drostedijen — Stellenbosch, Swellendam, Graaff-Reinet, Uitenhage en Tulbagh. Elk dezer stond onder het toevoorzigt van een landdrost of magistraat, die werd bijgestaan door in het distrikt woonachtige burgers, Heemraden genaamd. Dezen te samen vormden een collegie of raad, die te beraadslagen en te beslissen had over de aangelegenheden van het distrikt. In de instructiën aan de landdrosten werden hunne pligten haarfijn uiteen gezet. Uitgaande van het beginsel, dat "de Kolonie hare belangrijkheid moest afleiden uit de quantiteit en de qualiteit harer produkten" werd hun opgedragen alle krachten aan te wenden om haren stoffelijken vooruitgang te bevorderen. Zij hadden bijzonder de aandacht te wijden aan de verbetering van het veeras; het aanleggen van kunstmatige weidevelden en van veestallen voor den winter aan te moedigen; en vooral aan de verwisseling van de inheemsche Kaapsche schapen voor woldragende, die (zoo werd wijselijk geprofeteerd), een onuitputbare bron van welvaart zouden worden. Zij moesten zich ook intiem bekend maken met elk bijzonder landstreek in hunne respectieve distrikten, ten einde alzoo te weten te komen voor welke soort van levende have elke plaats best berekend was, of welke soort van bewerking en welk produkt er best zou beantwoorden. Onafhankelijk van den graanbouw moesten zij de ingezetenen aanmoedigen alle voedingsartikelen aan te kweeken, welke het verbruik van koren kon besparen en ook andere artikelen welke zouden kunnen uitgevoerd worden, vooral wijn. Het planten van boomen en het houtvesten werden hun mede op het gemoed gedrukt. Voorts moesten zij, om de welvaart en den bloei hunner distrikten te bevorderen, de aandacht wijden aan de opvoeding der kinderen en elk gezin daartoe in de gelegenheid stellen. Zij moesten de jongelingschap tot vlijt aanmoedigen, door den noesten en arbeidzamen boer met bijzondere onderscheiding te behandelen, en haar den landbouw voor te stellen als bijzonder eervol voor het individu en hoogst heilzaam voor de Kolonie. Het beschaven der naturellen van het Hottentotsche ras zou een der onderwerpen van hunne zorg moeten uitmaken. Zij moesten beschouwd en behandeld worden als een vrij volk, met het wettig regt van inwoning en daarom beschermd worden in lijf en have. De differente stammen aan de grenzen moesten zoo behandeld worden dat zij geen billijke reden zouden hebben om de ingezetenen aan te vallen; en om zooveel mogelijk alle disputen met hen te vermijden mogt geen Kolonist over de grenzen

gaan zonder geschreven verlof van den Gouverneur. Voor zoo lang als het gebruik van slaven in de Kolonie niet zou zijn afgeschaft hadden de landdrosten het als een hunner heiligste pligten te beschouwen, over deze ongelukkige schepsels te waken en hen te beschermen, en door hun gezag en voorbeeld de ingezetenen te gewannen hen als medeschepsels te beschouwen en te behandelen, en niet te gedoogen dat zij wreed werden behandeld. Bij deze algemeene instructiën werden er wetten gemaakt voor kerken en scholen, voor een burgermagt, voor distriktshoven en voor de aanstelling van veldkornets om een beperkt magisterieel gezag uit te oefenen in sub-distrikten,—sommige waarvan nu nog op ons Koloniaal Wetboek staan.

Zoodanig was het Hollandsch bestuur, toen de Kolonie in 1806 Engelsch werd. Geen wonder dat vele ouden van dagen, hoezeer ook de vrijheden die zij onder Engelsch bestuur genoten erkennende en op prijs stellende, gewoon waren om in hunne gesprekken met kinderen en kleinkinderen met aandoening te gewagen van de dagen van Generaal Janssens.

Dat er desniettemin verbazende verbeteringen in de Kolonie zijn tot stand gebragt onder Britsch Bestuur, wie zal dat ontkennen? Wij zouden de jongste tachtig jaren als zoovele Rip van Winkels hebben moeten doorgebragt hebben om nu nog te staan waar wij, of liever onze vaders en grootvaders, voorheen stonden. Te zeggen dat de Kaapkolonie sedert het jaar 1806 is vooruitgegaan, komt op hetzelfde neder als de stelling dat zij is zamen gegaan met de wereld. De heer Fairbridge moet dit òf uit het oog hebben verloren òf hebben gespeculeerd op de onwetendheid van zijn beschaafd gehoor, toen hij, ons Britsch heden vergelijkende met het Hollandsche verleden van verstreken eeuwen, aan het roemen ging over "stoom, machinerie en spoorwegen," als enkele van de "goede en fatsoenlijke" dingen, welke de Kolonie zamen met hare Britsche meesters heeft bekomen. Was het soms Van der Stells of Vader Tulbaghs schuld dat de spoorwegfluit zich niet in de K lonie liet hooren, toen het energieke en voortvarende Enge land zelf zich nog moest behelpen met ossen- en paarden wagens, en zelfs gewone wegen in vele deelen van Engelan schitterden door hun afzijn?

De heer Fairbridge begaat dezelfde fout als zoovele praat lustige mannen vóór hem begingen: hij heeft de 17de e 18de eeuwen onzer Hollandsche willen meten met de 19d eeuw onzer Britsche meesters. In een man van zijne l

lezenheid is dat een onvergeeflijk misdrijf. Hij althans weet beter. Daar zijn er echter die praten even als hij, maar niet even als hij beter weten,—personen die zich verbeelden, dat indien de Hollandsche Oost Indische Compagnie bekrompen en tyrannisch handelde de Britsche Oost Indische Compagnie een toonbeeld was van verlichting en zachtzinnigheid,—dat de wetten tegen pracht en praal, tegen de sambreels en zijden kleederen, welke in de 18de eeuw aan de Kaap werden uitgevaardigd, de vruchten waren van Rijks Tulbaghs eigen vindingrijkheid en niet slechts door hem wat later werden toegepast dan door andere en grootere staatslieden dan hij,—dat indien de regtspleging aan de Kaap onder Jan Compagnie ietwat wreed was, die in Engeland en elders toen reeds even bewonderenswaardig was als thans.

Daar zijn er echter ook anderen die altoos onuitputtelijk zijn in hun lof over "die goeije ouwe tijd" en die u doorgaans den indruk geven, dat zij het fortuin erg beklagen dat hun ter wereld zond in deze ontaarde 19de eeuw in plaats van eenige honderde jaren vroeger.

Ter wille van beide klassen van personen wil ik het Tijdschrift voorzien van eene reeks van artikels om "die goeije ouwe Tijd" van zijn minder aanlokkelijke zijde te doen kennen. Zoodanige schetsen zouden leerzaam zoowel als amusant kunnen zijn. Mijn doel is enkel historisch, niet staatkundig. Om dit laatste te duidelijker te laten uitkomen geef ik ditmaal niets uit de Engelsche geschiedenis en wil ik niet oorspronkelijk zijn, maar slechts afkopiëren. In de woorden van den heer W. C. Haeften, Jr., geef ik thans eenige curiositeiten uit de regtspleging van den ouden tijd, en wel onder het hoofd

DE DIEREN ALS MISDADIGERS VOOR DEN REGTER.

Er zijn tijden geweest, dat men het dier zelf verantwoordelijk stelde voor zijn eigen euveldaden en het als een gewoon misdadiger behandelde. De liefhebbers van vaderlandsche regtsoudheden, de lezers van de werken van Damhouder, S. de Wind, Koning, e. a. over de lijfstraffelijke regtspleging, zullen—te midden van de lange rij treurige en ergerlijke wreedheden, die daarin opgesomd worden—niet zonder een lach om de lippen hier en daar een verhaal ontmoet hebben van een gevonnisden hond of een geëxecuteerd varken. Deze dierenprocessen verdienen in wijderen

kring bekend te worden dan tot dusverre het geval is; zij vormen, evenals in het algemeen alle vroegere vonnissen, eene belangrijke bijdrage tot de kennis van "dien goeden ouden tijd," welke, door onze hedendaagsche pessimisten zooveel beter dan de tegenwoordige genoemd, om zijne strafregtspleging toch stellig door niemand zal terugverlangd worden.

De vaderlandsche regtsgeschiedenis maakt gewag van de executie van een varken, dat in 1486 de euveldaad had begaan het kind van zekeren Matthijs Ciex, te Meteren, te bijten en gedeeltelijk op te vreten. Ook in de gewone regtspraak dier dagen was het "oog om oog en tand om tand" menigmaal van toepassing: het varken werd tot de doodstraf veroordeeld. Den 10den Junij werd het dier door den beul van Yperen op last van den onderbaljuw van Belle ter dood gebragt, "hetgeen verrigt zijnde is hetzelve door denzelfden beul aan eenen paal op het schavot te Opperbelle vastgemaakt. Van een en ander is door de leenmannen Leo Benne en Omar Maes eene acte opgemaakt."

Den 20sten September 1571 werd met inachtneming van alle wettelijke vormen een vonnis gewezen, waarbij een bul te Middelburg werd ter dood veroordeeld.

Door de schepenen der keure van de stad Gent werd een koe veroordeeld, die in onbesuisde drift een kind had doodgestoken. Met onverstoorbare kalmte werd, volgens het "Bouc van den crisme van 1578—1581," het volgende vonnis gewezen: "Den 5den September 1578 int collegie up de clachte van mijnheer den onderbaillu nopende de koe van eenen Pieter de Launoy, dewelcke het kint van Pieter Wulghen doorgesteken heeft, es by mijnheeren scepenen van de keure der stede van Ghent gheordonneert, dat men de coe vercoopen zal ende doen slaen, ende van den ghelde darof comende gheven der helft aan den vadere van den overleden kinde ende dandre helft, in de camere van den armen deser stede ende by den scherprechtere het hooft van de voornende coe doen stellen up eenen staecke ter plaetse partibulair (de plaats waar de galg stond) ghecostumeert."

In het jaar 1595 werd te Leiden een hond gevonnisd, die zich zoo vergeten had een kind te bijten, zoodat het na eenigen tijd overleed. Het kind van Jan Jacobsz. van der Poel had, zooals het in de veroordeeling luidt, "op 9 Mr 1595 spelende tot zijn oom een stuk vleesch in de hand De gevangene, genaamd Provetie, heeft, daaraan grijpend

het voorn. kind gebeten en alzoo een wonde geïnflegeerd in de tweede vinger van de regterhand gaende door het vel tot aen het vlees, zoodanigh dat den bloede de wonde uytliep ende het kind in korte dage daarna door den schrik deser wereld is komen te overlijden, waarover den heer Eysser (Lot Huygensz. Gael, de schout) hem Provetie in apprehensie heeft genomen: blykende al hetselve bij des gevangene eygene confessie bij hem buyten pijn en banden van ysere gedaen ende [also] het voorsz. zaken zijn van quade gevolgen die in een stad van goede politie niet moet werde geleeden, maar tot een exempel van andere insonderheyd van quade honden ten hoogsten moeten worden gestraft, zoo concludeert," enz.

De copie-sententie luidt aldus: "Scheepenen der stad Leyden gezien hebbende den Eysch en conclusiën gedaen en genomen by Lot Huygensz. Gael, schout dezer stad, op ende ten Lasten van den hond van Jan Jansz. van der Poel, genaemd Provetie ofte so hy anders met naem ofte toenaem soude mogen sijn genaemt, tegenwoordig sijnde gevangen, gezien mede de informatie bij den heer Eysscher tot dien Eynde bekomen, mitsgaders *de gevangens eygen confessie* buyten pijn en banden van yseren gedaen, doende regt en uyt den naem, enz, hebben hem gecondemneert en condemneeren hem mits dezen geleyd en gebragt te werden op 't Pleyn van 's Gravesteyn alhier, alwaer men gewoon is de boosdoeners te straffen en dat hij aldaer door den Scherpregter met de koorde aan de Galge tusschen hemel en aerde zal werde gehangen totdat er de dood na volgt, dat voorts zijn dode Lijf zal werde gesleept op een horde tot op het galge Velt, en dat hij aldaer aen de galge zal blyven hangen *tot afschrik van alle andere honden*, en elk tot een exempel, *verklaert voorts alle zijne goederen indien hij eenige mogt hebben te zyn verbeurt en geconfisqueert*, ten behoefe van de Graaflijkheid enz. Actum in de Openbare Vierschaar Presentibus alle de Heeren Scheepenen, en 15den Mey 1595."

Het register, waarin deze sententie staat, is helaas niet meer voorhanden. Eenige dagen na de uitspraak werd het vonnis plegtig ten uitvoer gelegd. Onwillekeurig denken wij, dit lesende, aan den overlast dien de honden tegenwoordig den mensch kunnen veroorzaken en vergelijken wij het heden bij het verleden. Thans kan, men denke in het bijzonder aan de hoofdstad, gerust elk onzer vertroetelde

geliefkoosde huisdieren de snoodste euveldaden begaan; de hond mag in een slagerswinkel op roof uitgaan, hij mag de argelooze voorbijgangers in de beenen bijten, hij mag door zijne onharmonische geluiden des nachts een geheele buurt den slaap benemen; als de slagtoffers van zijn misdrijven geen veemgerigt over hem houden, gaat het dier rustig zijns weegs zonder dat hem een haar gekrenkt wordt. Ja, in één geval, bij voorkomen van hondsdolheid, kan het muilkorven van alle, het afmaken van verdachte honden bevolen worden, doch zelfs deze goede bepaling van de wet van 1875 heeft niet algemeene instemming mogen verwerven en werd door sommigen te hard genoemd; zelfs tegen deze voorschriften, die tal van onschuldige dieren heetten te straffen ten gevolge van de schuld van welligt slechts één hond, hebben zich eenigen verzet die zich voor dierenbeschermers uitgaven, doch wier overdreven gevoel een ziekelijke afdwaling was van het gezonde begrip dat aan elke degelijke dierenbescherming ten grondslag ligt.

In andere landen schijnen de dierenprocessen reeds veel vroeger dan in Nederland aan de orde te zijn geweest; reeds in de elfde eeuw zijn zij elders voorgekomen. Vooral de varkens moesten het ontgelden; deze dieren liepen van ouds vrij in de steden rond en voerden heel wat kattekwaad uit. In 1386 werd er een te Falaise opgehangen, dat een kind had verwond; in 1494 een te Clermont, dat niet meer of minder dan een jongen koewachter had verslonden. In een uitvoerig vonnis van 1457 wordt een zeug te Savigny, wegens „moord en doodslag" ter dood veroordeeld. Hare zeven biggen, wier medepligtigheid onbewezen wordt geacht niettegenstaande zij met bloed bevlekt waren, worden van regtsvervolging ontslagen doch verbeurd verklaard ten voordeele van de vrouwe van Savigny.

Gewoonlijk bestond de doodstraf in al deze gevallen in ophanging aan de achterpooten; *niet zelden werd het dier veroordeeld vooraf verminkt te worden.* Gedurende de instructie der zaak zat het in de gevangenis. De voltrekki[ng] van het vonnis, *dat volgens alle wettelijke vormen bij klo[k]gelui gewezen werd,* had in het openbaar plaats onder d[e] toevloed eener ontzaggelijke menigte. Het dier was daar veelal ongekleed, *somtijds echter in menschenkleederen ges[te]ken.* De beul trok ter eere van de plegtigheid zwarte ha[n]schoenen aan, om zich niet door aanraking der dieren te [be]zoedelen. Op de toenmalige scherpregtersrekeningen o[...]

moeten wij posten, o. a. voor deze handschoenen, voor het touw waarmede het dier vastgehouden werd, voor de verpleging in de gevangenis, enz. Van de elfde tot in de achttiende eeuw zijn op deze wijze allerlei dieren door beulshanden om het leven gebragt; wij vinden gewag gemaakt van paarden, ezels, stieren en tal van andere beesten. Ongelukkig ook een haan, *als deze zich had durven vermeten een ei te leggen;* zulk een gewaand hanenei—inderdaad niets dan een onvoltooid gewoon ei—bevatte volgens het bijgeloof dier tijden een slang en 't was een werk des Satans. De haan werd meedoogenloos ter dood veroordeeld.

De straffen waren voor de onderscheidene dieren niet dezelfde; het eene dier was boven het andere bevoorregt door mildere bepalingen. Volgens het Sardinische wetboek van 1359 werden de stroopers onder de ossen en koeijen met den dood gestraft. Een ezel, die op stroopen betrapt werd, verloor bij de eerste overtreding één oor, bij de tweede het andere oor. Bij een derde overtreding werd het dier verbeurd verklaard.

Zou men, dit alles lezende, niet geneigd zijn te denken dat Hogarth bij de vervaardiging zijner bekende teekeningen "*The four stages of cruelty,*" aan de wreede dierenmishandeling heeft gedacht, welke bij deze strafoefening plaats greep!

Bij al de tot dusverre vermelde processen stonden de dieren teregt voor den gewonen strafregter. Had men echter te doen niet met een deugniet, dien men vastzetten en ophangen kon, maar met een groote bende boosdoeners, b.v. eene zwerm ratten of muizen of meikevers welke het land verwoestten, dan was het de geestelijke regter wiens oordeel men moest inroepen en voor wien zich eene procedure ontspon naar alle regelen der kunst met de vereischte conclusiën en pleidooijen. De doodstraf toch kon in deze gevallen niet toegepast worden; men moest de toevlugt nen tot een ander middel, dat van den kerkelijken ban. zijn in de middeneeuwen een menigte processen gevoerd, arbij dieren uit de kerk gebannen werden; de meeste, arvan meer uitvoerige berigten tot ons gekomen zijn, den in Frankrijk plaats.

n 1516 heerschte te Troyes een ware rupsenplaag, waar-r de landbouw een geduchte schade leed. En wat deed ι? Het meest krasse middel werd ter hand genomen: liertjes werden eenvoudig in den ban gedaan.

Jammer genoeg voor onze hedendaagsche landbouwers wordt niet vermeld, of de straf iets tot uitroeijing van 't ongedierte bijdroeg.

Een der vermakelijkste processen is dat, gevoerd tegen de ratten van Autun in het jaar 1530. De Thou, de beroemde Fransche geschiedschrijver, maakt er uitvoerig gewag van. Deze dieren hadden zich van 1522 tot genoemd jaar op zoo onverantwoordelijke wijze vermenigvuldigd, dat de oogst met ondergang, de bevolking met hongersnood bedreigd werd. Hoe dit gevaar te voorkomen; de schelmen moesten op voorbeeldige wijze gestraft worden: om aan het regtsgevoel van het volk bevrediging te verschaffen bemoeide de justitie zich met de zaak. De priester, die bij geestelijke regtbanken de functiën van ambtenaar van het openbaar ministerie vervulde, diende tegen de ratten een eisch in tot verbanning en excommunicatie. Nadat de dieren eerst gedagvaard werden om voor den officiaal te verschijnen, aan welke dagvaarding zij niet voldeden, werd bij verstek vonnis gewezen, met nadere ordonnantie in zake voort te procederen ten definitieve. Ten einde zoo onpartijdig mogelijk te werk te gaan, werd den beschuldigden, "uit hoofde van hunne kleinheid en minderjarigheid", gelijk een Mainzer regter zich uitdrukte bij gelegenheid dat hij aldaar de paardenvliegen in den ban deed, een bekwaam advocaat, Mr. Chasseneuz, toegevoegd. Deze, die volgens eene destijds bij advocaten heerschende gewoonte de zaak door allerlei excepties op de lange baan trachtte te schuiven, bewees, dat eene enkele oproeping niet voldoende was, daar toch de ratten in een grooten omtrek verspreid leefden; van daar dat in elke parochie een nader bevel tot verschijning werd afgekondigd. De ratten bleven zwijgen en verschenen niet. Op verschillende gronden werd door den advocaat hun wegblijven verontschuldigd; de slechte toestand der wegen, het ruwe weder, de vervolging waaraan zij van de zijde der katten blootstonden, enz. Daar al uitstelsmiddelen op zich zelf nog niet genoeg vóór o[n]slag van regtsvervolging pleitten, wees hij ten slotte het onregtvaardige van een straf, welke de kinderen [z]ou doen boeten voor het misdrijf hunner ouders en, behalve eigenlijke boosdoeners, tevens de jongsten en de oudsten zou treffen, die toch zeker geen medebedrijvers van het kwa[ad] waren.

De Thou maakt helaas geen melding van de uitspra[ak]

doch vertelt dat mr. Chasseneus aan zijn welsprekend pleidooi eer en aanzien te danken had. Hieraan mag zeker toegeschreven worden, dat hij in het volgende jaar, 1531, in een geding tegen de meikevers als verdediger dezer diertjes optrad. Hier lei hij zich bijzonder toe op het betoog, dat de inwoners der gemeente aan niets hun regt tot vervolging konden ontleenen.

Tal van verhalen omtrent dierenprocessen zijn in den loop der tijden tot ons gekomen, verhalen welke door bekwame regtsgeleerden en oudheidvorschers aan de waarheid getoetst en geloofwaardig bevonden zijn. Het is gebleken dat de dieren vroeger zelfs tot in Brazilië en Canada als gewone misdadigers vervolgd en gestraft of als onwaardigen uit de kerk gebannen werden. Wij lezen van eene door de Heidelbergsche universiteit goedgekeurde vervolging tegen de bloedzuigers in 1451, van eene verbanning der alen in het meer van Genève, van een banvonnis tegen de rupsen en slakken te Grenoble en tegen de wormen te St. Julien. Vooral van het laatstgenoemde proces bestaan uitvoerige bescheiden.

Het kan intusschen wenschelijk noch aangenaam zijn nog meerdere dezer regtsgedingen hier te vermelden; de opgenoemde, trouwens de voornaamste, mogen voldoende zijn. In het jaar 1668 is te Chambery eene verhandeling van Gaspard Bailly verschenen, waarin uitsluitend over de dierenprocessen geschreven wordt; het boekje schijnt echter zeer zeldzaam en slechts in weinige bibliotheken voorhanden te zijn. Het zou ons buitendien te ver voeren hier in alle bijzonderheden den geregelden gang eener dieren-procedure te gaan beschrijven; de lezer zal in dit opzigt stellig zijn nieuwsgierigheid kunnen bevredigen door de lezing van een in den Nutsalmanak van 1862 geplaatst belangrijk opstel van de hand van Prof. Opzoomer.

Het zal niemand verwonderen, dat de regtspraak tegen dieren nimmer onverdeelde instemming van het algemeen vonden heeft. Reeds in de dertiende eeuw deden krachtige stemmen van afkeuring zich hooren, en een geschrift het laatst der zestiende eeuw beschouwt deze processen belagchelijk, ongerijmd, wreed en barbaarsch. Om de overdrijving in het vervolgen te keer te gaan verbood kardinaal Duperron alle verbanning van dieren zonder zijne schriftelijke toestemming. In de zeventiende eeuw werd in den ban doen van dieren door een kanunnik een on-

gerijmd bijgeloof, door anderen zelfs een blasphemie genoemd die den ban der kerk bespottelijk maakte.

Tegenover deze aanvallers van een diep in de zeden des volks ingeworteld gebruik stonden de verdedigers daarvan, en aan de spits dezer laatsten bevond zich de reeds meergenoemde Mr. Chasseneuz. Uitvoerig tracht deze de excommunicatie van dieren te regtvaardigen en de opmerkingen zijner tegenstanders te weerleggen; dat dit geschiedt met allerlei nietswaardige dwaze argumenten behoeft wel geen vermelding. Het zou dan ook waarlijk niet overbodig zijn, ieder die den moed gevoelt deze verdediging van de dierenprocessen door te lezen, vooraf een waarschuwend: "Mensch, ärgere dich nicht!" toe te roepen.

Doch thans, in onze negentiende eeuw, die wij zoo gaarne de verlichte en de beschaafde noemen, thans is toch niemand meer voorstander dezer dwaasheden? vraagt welligt een uwer. Het is te hopen! Toch mag het feit hier niet onvermeld blijven, dat nog geen vijftig jaren geleden een geleerde, de vaste secretaris der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Savoye, durfde schrijven: "Alle deze dingen waren goed en nuttig; men moest het beginsel er van eerbiedigen en alleen het misbruiken afkeuren."

Laten wij ten slotte trachten het ontstaan dezer zonderlinge processen te verklaren. Dit zal niet moeijelijk zijn, als wij weten dat de verhouding tusschen mensch en dier geheel anders was dan tegenwoordig. Wel behoorden de tijden, toen verschillende dieren als goden werden vereerd, reeds lang tot het grijze verleden, doch zij waren nog verre van dien lagen trap waarop wij hen thans stellen. Schatten wij nu de dieren wat al te laag en ons zelve wat al te hoog en wordt zoodoende de afstand veel grooter gemaakt dan hij inderdaad is, de naïveteit der middeneeuwen overdreef aan de andere zijde toch de grens zoo scherp niet en bragt het dier veel nader tot den mensch. Veel werkte hiertoe mede. Men geloofde dat menschen in beesten kond veranderen, dat de zielen van afgestorvenen somtijds in d vorm van dieren op aarde rondwaarden. Men raadpleeg de dieren om hun voorspellenden geest in tal van moeijelij levensomstandigheden: in hunne voorzeggingen werd onbepaald vertrouwen gesteld. Aanhoudend kwam men m dieren in aanraking, hetzij men hun huisvesting verleen hetzij men hen op de jacht ontmoette: men gaf hun all

lei eigennamen welke onder het volk burgerregt verkregen.
Men had door dien meerderen omgang meer dan thans de gelegenheid op te merken, hoeveel overeenkomst zij dikwerf met den mensch vertoonden in al hun doen en laten; men zag hoe zij talrijke eigenschappen, zoo goede als kwade, haat en liefde, edelmoedigheid, overleg, schoonheidsgevoel, vrees, hebzucht, vooral ook eene zekere mate van bewustzijn van goed en kwaad, met ons gemeen hebben. Men schreef hunne handelingen, waarop dezelfde hartstogten invloed uitoefenden welke bij den mensch gelden, niet toe aan instinct maar aan verstand. Men ging zoo ver, hun zelfs de menschelijke spraak toe te kennen. Is het wonder dat uit deze innige verhouding in de dertiende eeuw het dierenepos en de dierensage ontstonden, waarin het gemoedsleven der dieren dikwerf—men denke aan den *Reinaert*—op zoo meesterlijke wijze geschetst werd, en deze optraden met de menschelijke spraak begaafd en door menschelijk vernuft bezield? Is het wonder, dat deze verhalen, die door hunne gezonde moraal, hun duidelijkheid en hun eenvoud langen tijd in het gemoed van het volk leefden, den omgang van mensch en dier nog vertrouwelijker maakten? De groote eenvoud, dien we in zoovele toenmalige zeden en gebruiken aantreffen, handelde hier, zij 't ook niet in gelijke mate, als Franciscus, die alle schepselen als zijne bloedverwanten beschouwde, en hen als broeder wolf, zuster hert, enz. betitelde, en evenals thans nog het kind, dat immers zijn hond ook als zijn gelijke en zijn speelmakker beschouwt.

Uit een en ander laat het zich verklaren, dat men in het beloonen en straffen van dieren dezelfde middelen aanwendde, welke tegenover den mensch werden toegepast; dat dezelfde naïveteit, welke de dieren zoo menigmaal in bescherming nam, de misdadigers onder hen vervolgde en strafte. In werkelijkheid zag men vertoonen, wat vroeger de dichter van den *Reinaert* in zijne verbeelding had aanschouwd. "Ji mogen mi schaden, ja wil ji mi seden efte den, hangen, koppen ofte blenden, so bin ik in juwer naden handen" (Nedersaksisch van Hendrik van Alkmaar, 98), aldus sprak Reintje in zijn pleidooi tot koning Nobel, toen het hem na de derde dagvaarding eindelijk behaagd had voor dezen te verschijnen. De beroemde regtsgeleerde Heineccius heeft deze dierensage belangrijk genoemd voor de kennis der vroegere regtspleging in het al-

gemeen; zij is het stellig niet minder in het bijzonder voor de verklaring van het ontstaan der dierenprocessen.

Dat het beginsel dezer processen diep wortel had geschoten in de zeden en gebruiken van het volk, mag ook wel hieruit opgemaakt worden, dat geen der grootere hekeldichters van dien tijd er tegen te velde is getrokken.

Intusschen waren er nog andere gronden waarop de strafpleging zelve rustte: o. a. een gebod uit de Mozaische leer. In Exodus XXI, vs. 28, leest men: "Wanneer een os een man of vrouw stoot, zoodat deze dientengevolge sterft, zal de os zekerlijk gesteenigd worden; zijn vleesch zal niet worden gegeten; de eigenaar van het dier zal onschuldig wezen." Hiernaar nu werd gehandeld. De bepaling moge, wat het steenigen betreft, niet letterlijk opgevolgd en later ook op andere dieren dan ossen toegepast zijn, de geest van het gebod werd trouw gevolgd. Verder meende men, dat de strafoefening zelve een uitstekend middel was om afschuw voor de begane misdaad in te boezemen, en zou medewerken om ouders en opvoeders, die bij het ophangen van een varken of van een hond tegenwoordig waren, meerdere zorg in te prenten, opdat zij de hun toevertrouwde kinderen nooit alleen zouden laten in de nabijheid van gevaarlijke dieren.

Moge deze beweegredenen voor de vervolging en de strafpleging tegen dieren destijds onwederlegbaar zijn geweest, ons valt het moeijelijk den mond niet tot een lach te plooijen bij den ernst waarmede deze regtsgedingen door onze deftige voorvaderen werden behandeld. Moge iemand zich al een oogenblik treurig gestemd gevoelen bij de gedachte aan de afdwalingen der middeneeuwen, tengevolge waarvan de naïeve dierenprocessen in de wereld kwamen, hij denke aan Figaro's opmerking: "Je me presse de rire de tout, de peur d'être obligé d'en pleurer." Ontegenzeggelijk heeft de geschiedenis der regtzaken tegen dieren hare vermakelijke en lachwekkende zijde.

M.

Toespraak van Meester Vlasbaard,

tot zijn Leerlingen, bij 't heropenen van zijn School na de Vakantie.

——[-o-]——

Zoo!... ben je daar eind'lijk?... 'k heb lang moeten wachten,
Ik zat als Pietsnoet hier van dorst te versmachten,
De klok heeft geluid, al een halfuur geleden,
En nu komt jelui eerst!... zeg, wat is de reden?...
Is 't moedwil, of wat?... nu, wat staat je te leutren
En zoo met je vingers in je neuzen te peut'ren?...
Je waart zeker alweer aan 't knikkeren daar buiten
En liet mij dus wachten, weergasche schavuiten!...
Je bent de grootste zet luiaards, die 'r ooit werd geschapen,
In plaats van te leeren, ga je liever spelen of slapen,
Is 't wonder dan, dat ik, trots slagen en stompen,
Met rotting en plak, ja tot zelfs met mijn klompen,
Je niet verder kon brengen dan lezen en schrijven,
En nog dat niet eens goed; — doch wat baat mij het kijven?......
Jelui luistert toch niet; en denk weer misschien,
"De oude is weer knorrig, het 's één tegen tien
"Dat 'r van ochtend een vlieg in zijn thee is verzopen,
"Of een' vloo in den nacht in zijn muts is gekropen,"
Neen vlegels! dat hebt je mis; het zijn vlooijen noch vliegen!
Maar, 'k zeg het je ronduit, want 'k hou niet van liegen,
Het zijn je leelijke tronies, die 'k onder mijn oogen
Nu weer voor een maand of twee, drie moet gedoogen,
Het spijt mij geweldig, dat de vakantie voorbij is,
En 'k geloof ook dat 'r geen van je allen om blij is.
Stond 't aan mij, ik had het nog langer doen dur n,
Maar ik durf 't niet, of ik zou 't moeten bezuren;
Want 't is nu al een gemompel door je våars en je mòers
Door je ooms en je tantes, je zusjes en bròers,
t 'k je te veel vakantie geef, en te weinig laat leeren.
verwachten zeker, dat jelui nog eens groote mijnheeren
lt worden; ja misschien nog —'t is den hemel bekend—
ns leden zult worden van het Kaapsche Parlement.
it!.. Jelui leden van 't Parlement?.. als dat moest geschieden
are ik zeker de eerste, om dit land te ontvlieden,
at schoon men onder de leden vóór deze reeds gekozen
ele kerels kan vinden,—ik zeg het niet zonder blozen.—

Die den naam kunnen dragen van domoors en kwezels
Zijn ze bij jelui vergeleken, nog als Engelen bij ezels;
Ja, als men je gebreken als deugden wou rekenen
Dan twijfel ik niet, dat je iets zal beteekenen
Zoodra je eens groot bent; want 't is gode geklaagd,
Zoo als ik door jelui in mijn tuin wordt geplaagd;
Geen vijg of geen druif kan tot rijpheid meer komen,
Geen enkele peer zit er meer aan mijn boomen,
Je steelt ze allen er af; en hoe of je magen
Die vruchten zóó groen en zóó hard kunnen verdragen!..
Dat is me een raadsel;.. en dan al die ruiten
Die je stuk snijt; met moedwil, weêrgasche schavuiten
Elke ruit kost me tien pence, en waar vind ik het geld?...
Denk jelui misschien ook, dat ik 't op heb geteld?...
Nu heb ik van me duiven noch kippen gesproken,
Waarvan je er zoovelen den nek hebt gebroken,
Maar dat zeg 'k je nu, mijn geduld is thans uit,
Ik verdraag het niet langer;.. en de eerste schavuit
Die 'k weder betrap, in mijn tuin of mijn boomen,
Die zal er waarempel niet heelhuids af komen!..
En breek er een enkele ruit meer van mij
Ik ransel je allen, zoo als je staat, van de rij,
Ik zal niet eerst vragen, wie heeft het bedreven?..
Maar schuldig of niet, elk zijn portie wel geven,
Dus pas op nu;—want je weet, wat ik zeg ik ook doet,—
En gedraag je fatsoenlijk, dan blijven we goed,
En nu wil 'k je nog voor je heengaat, beduiden,
Wees morgen present, als je 't klokje hoort luiden,
Van daag is nog vrij, maar van morgen af aan
Begint weêr het leeren, zoowel als het slaan..
Dus, doe nu je best om mij niet meer te plagen,
En beter te leeren, dan krijg je geen slagen;..
En,... o ja!... ook dit nog;—ik had het bijna vergeten;—
Breng me spoedig het schoolgeld, want ik moet ook eten;...
En hij, die bij 't schoolgeld, een kalkoentje, of gans
Of een hammetje voegt staat een heerlijke kans—
Om.. is 't weêr examen;—doch 'k zal liever maar zwijgen;—
Enfin.. hij staat kans om een prijs dan te krijgen.

M. J. B.

De Magt van het kleine in de Natuur.

(Eene voorlezing door Professor THOMSON, *van Stellenbosch, te Kaapstad in de Mutual gehouden.)*

Wetenschappelijke voordragten ten behoeve van het volk zijn nu, en wel teregt, in bijna alle beschaafde landen aan de orde van den dag. Maar de Kaap is in deze een uitzondering op den regel. Populaire wetenschappelijke voordragten op de hoogte van den tijd zijn, wegens later aan te stippen redenen, even schaars in deze Kolonie als Britsche Lords.

In meer dan één opzigt is dat te betreuren. Het zal wel niet thans, zoo digt bij het einde der 19de eeuw, nog noodig zijn u te vertellen, dat de kennis van wetenschappelijke daadzaken de allerbelangrijkste kennis is welke iemand kan bezitten die wil vooruit komen in dit ons tranendal. Hoe meer men weet van de dingen om zich heen hoe beter men in staat zal zijn om zijn eigen dagelijksch werk te doen en de belangen zijner medemenschen te bevorderen. Wat zou de wereld van daag zijn zonder de mannen der wetenschap? Het zou al heel wat tijd eischen om zelfs de helft der voordeelen op te sommen welke het menschdom te danken heeft aan de ontwikkeling van wetenschappelijke kennis, en daarom zal ik mij niet aan die taak wagen.

Buitendien moeten wij gedenken dat de beoefenaar der wetenschap—zij het ook maar in elementairen vorm—niet alleen een geestesoefening van de hoogste waarde erlangt, maar zich ook genoegens van den zuiversten en zeldzaamsten aard opgaart. De natuur is inderdaad één groot en prachtig museum, gevuld met dingen nuttig ter [illegible]eering, ter vermaking, ter verstomming van allen die [illegible]h binnen zijne poorten begeven. In elk zijner gan[illegible]n vindt de bezoeker wonderen van den meest aan[illegible]ijpenden aard. Tenzij hij ziende blind is moet hij [illegible]ch wel overtuigen dat alle dingen in de natuur, van [illegible]et geringste tot het grootste, wonderlijk en raadsel[illegible]htig is zamengesteld, en een rol te spelen heeft in het [illegible]ereldtooneel. Die zijne oogen open doet kan niet [illegible]den

Tongues in trees, books in the running brooks,
Sermons in stones, and good in everything

te ontdekken.

Is de beoefening der wetenschap inderdaad zóó leerzaam, zóó nuttig en zóó aangrijpend, dan is het wel te betreuren, dat wij zoo weinig wetenschappelijk onderwijs, vooral van een populair gehalte, in ons midden hebben. Want slechts daardoor kan wetenschappelijke kennis aan de algemeene zamenleving worden medegedeeld. De meeste ingezetenen hebben het te druk met hun dagelijksch werk om veel tijd te besteden aan de wetenschap: van daar de noodzakelijkheid van maatregelen om hen in staat te stellen wetenschappelijke informatie op te doen zonder grooten inbreuk op hun tijd te maken. En ik ken daartoe geen beteren maatregel dan eene reeks of reeksen van met proefnemingen opgehelderde voordragten. Een door en door bevoegde kan met behulp van goede toestellen zijn hoorders meer kennis mededeelen in een enkele voordragt dan zij voor zich zelven konden opzamelen door een heele week lang handboeken te lezen. Tevens kan een redenaar dikwijls belangstelling in zijn onderwerp verwekken en zijn gehoor alzoo bewegen het onderwerp verder grondig te bestuderen.

Om deze en talrijke andere redenen is het jammer dat het publiek zoo weinig te leeren krijgt omtrent een onderwerp dat zooveel heeft gedaan voor de wereld, dat zulk een omkeer heeft gebragt in de leef- en denkwijze der menschen, dat hun een nieuwen hemel en een nieuwe aarde heeft geschapen, en waarvan zooveel afhangt van den vooruitgang en het geluk des menschdoms. Nog meer is het te bejammeren, dat zoo te zeggen de eenige personen in Zuid Afrika die wegens hun opvoeding bevoegd zijn om in deze te onderrigten, door den drang van minder belangrijk werk verhinderd worden om zulks te doen. D– weinige mannen in de Kolonie wier wetenschappelijk– kennis *niet uit handboeken afkomstig is,* hebben, dank z– den stellers der acte op Hooger Onderwijs, hun kostbare tijd te verkwisten aan het inpompen van de elementair– cijferkunst en van het Eerste Boek van Euclides, en hel– ben daarom geen tijd beschikbaar om òf populaire voo– dragten te leveren of iets te doen om hunne speciale va– n te bevorderen. Werden onze professoren minder g–

roepen om te schoolmeesteren, dan zouden zij te beter toegerust zijn voor het hoogere werk, dat eigenlijk hun vak uitmaakt, en het land zou er enorm bij winnen.

Men veroorlove mij, vóór ik verder ga, een enkel woord te zeggen omtrent het wetenschappelijk onderwijs in onze colleges en scholen. Ik heb reeds bij eene vroegere gelegenheid gezegd, en ik moet het nu herhalen, dat het bedroevend is dat zoovele Koloniale jongelieden verpligt worden een beetje potjes Latijn en Grieksch te leeren, dat hun op hun latere levensbaan doorgaans gansch onnut is, terwijl zij maar al te dikwijls, wanneer zij college of school verlaten, niets ter wereld weten van het gereedschap dat zij in de werkplaats des levens hebben te hanteren. Eenige bekendheid met aardkunde, kruidkunde, scheikunde, weerkunde enz. is waarlijk toch noodzakelijker voor den boer of man van zaken dan een weinig Latijn en nog minder Grieksch! Men kan wel verstaan hoe het kwam dat deze talen zulk een belangrijke plaats kwamen te vervullen in den leercursus van Engelands scholen; maar het is inderdaad onbegrijpelijk waarom het onderwijs in eene jonge Kolonie moet geschoeid worden op beginselen wonderlijk wel passende bij den geest der middeneeuwen, maar niet bij het licht der 19de eeuw. Onthoud eene klassieke opleiding niet aan hen die er naar verlangen en die er bij kunnen profiteren; maar gun den overigen, d.i. de meerderheid, die soort van opvoeding die hen tot nut zal maken voor hun dag en geslacht. Homerische studiën zijn welligt zeer interessant en leerzaam, maar Homerische studiën in Zuid Afrika? Zij zijn een schraal tegengif tegen finantielen druk en een leege schatkist. Hun die den noodigen tijd en een volle beurs hebben, moet bekendheid met de wereld zooals die bestond in het gemoed des dichters wel van hooge waarde zijn, maar voor de meesten onzer is bekendheid met de werkelijke wereld—de wereld waarwij ons dagelijksch brood hebben te winnen—van nog ogere waarde.

Algemeen wordt erkend, dat de verbreiding van degelijke 'etenschappelijke kennis een onmisbaar vereischte is voor lustrieelen vooruitgang. Daarom is het in een land als t onze, dat zoo achterlijk is in alle takken der nijverheid, ı gebiedende noodzakelijkheid dat wetenschappelijk onwijs de eerste plaats erlange in al onze opvoedingsinriggen.

Maar zien wij eens wat wij in dit opzigt doen, om de hulpbronnen des lands te ontwikkelen.

In het Stellenbossche en in het Zuid Afrikaansche College vindt men tamelijk goed ingerigte scheikundige werkplaatsen onder het toevoorzigt van professoren die specialisten zijn in de op proefnemingen rustende wetenschap, en alzoo zijn de studenten aldaar in de gelegenheid om een degelijke opleiding te erlangen in een der vakken dier wetenschap. Op deze en welligt enkele andere uitzonderingen na, is er, in zooverre als mij bekend, geen spoor van werkelijk wetenschappelijke opleiding in dit uitgestrekte land te vinden. Wat kon de waarde zijn van onderwijs in electriciteit, magnetisme, licht, hitte enz., in instituten waar volstrekt geen toestellen voor proefnemingen zijn te vinden en dat gegeven wordt door onderwijzers die welligt nooit in hun leven in een laboratorium zijn geweest en al hun wetenschappelijke kennis aan populaire handboeken ontleenden? Zoodanig onderwijs is een bepaalde beetnemerij. Betwijfelt gij dit, doet dan navraag bij de grootste hedendaagsche natuurkundigen, zooals Sir W. Thomson, Tait, enz., en gij zult er nog erger bij varen. Men kan even goed eene reis naar de maan ondernemen als trachten de proefondervindingrijke wetenschappen zonder proefnemingen te leeren. De Kaapsche Universiteit handelde daarom hoogst verstandig, toen zij laatst de bovengenoemde onderwerpen schrapte uit de lijst van onderwerpen verkiesbaar voor het matriculatie examen.

Ik maak deze aanmerkingen over den betreurenswaardigen staat van wetenschappelijk onderwijs in deze Kolonie, opdat zij die daartoe in de gelegenheid zijn mogen bewogen worden om iets te doen ter bevordering van de belangen van hun geboorteland.

Wij leven in een tijd van wonderen. Men is zoo zeer in de weer met de gewrochten van stoom en electriciteit dat men ligt slechts het grootsche in aanmerking neemt en h kleine in de wereld veracht, hoewel het laatste dikwijls e belangrijker rol speelt in de wereldorde dan men mees vermoedt. Het hoofddoel van mijne voorlezing is u eeni voorbeelden te geven van "het grootsche van kleine di gen." Ik bepaal mij bij het gebied der wetenschap, do dat is niet het eenige waarop ik mij zou kunnen beroep

Totdat Darwin op het tooneel verscheen werd de aa worm beschouwd als het verachtelijkste van alle kruipen

creaturen, slechts geschikt om te worden vertreden onder uwen voet of om zich in pijn en smarte op den vischhoek van den hengelaar te verwringen. Nu echter staat de aardworm bekend als de grootste bewerker van de oppervlakte der aarde, als de ploegknecht der natuur. Geene van Darwins ontdekkingen heeft grooter belangstelling dan deze gewekt. Het leven der aardwormen niet minder dan veertig jaren lang gadegeslagen hebbende (welk een schitterend voorbeeld van taaije volharding!) was hij in staat een zeer volledige beschrijving te geven van den levensloop en het werk dezer "nietige" diertjes. De tijd ontbreekt mij om u meer dan een paar der uitkomsten van zijne navorschingen mede te deelen. Gij kunt echter zelven zijn boek over het onderwerp lezen. Doet gij dat dan kan ik u een zeldzaam genot waarborgen. Gij zult het boek niet kunnen digt doen zonder een gevoel van verbazing, niet alleen over het geduld van den grootsten natuurkundige der 19de eeuw, maar ook over de wonderen der natuur welke hij heeft geopenbaard. Het zal u bevreemden te vernemen, dat de gansche laag plantaardige grond die het meerendeel der oppervlakte van onzen aardbol bedekt, is voortgebragt door aardwormen. De aarde welke de wormen uit den ondergrond halen en als voedsel zwelgen, wordt, na door hunne volle lengte te zijn gegaan, door hen op de oppervlakte der aarde uitgeworpen als die fijne aarde welke wij plantaardigen molm noemen en die zoo noodzakelijk is voor den plantengroei. Al de molmaarde der wereld is alzoo gegaan en gaat binnen weinige jaren andermaal door het ligchaam van wormen! Men meent dat maar eventjes tien ton gronds jaarlijks op deze wijze wordt geworpen op elken akker lands en een grondlaag van een duim dik alle tien jaren bij de oppervlakte wordt gevoegd. Daar deze fijne molm gedurig wordt weggespoeld door regen en een versche voorraad zijn plaats inneemt, zien wij welk een groot aandeel de aardworm heeft aan de ontbinding van de oppervlakte der aarde.

Dit een en ander werd op zeer eenvoudige maar hoogst interessante manier te weten gekomen. Een grasveld werd overdekt met een laag mergel en alzoo dertig jaar gelaten. Na verloop van dat tijdperk werd een gat er in gegraven, toen het mergel omtrent dertien duim onder de oppervlakte werd gevonden. De wormen hadden dus in dertig jaar meer dan een voet aarde naar boven gebragt, een tamelijk wordaat stuk voor zoo geringe diertjes.

Een tweede grasveld werd bedekt met mergel en vijftien jaar later onderzocht. Een doorsnede van dat veld gaf te aanschouwen een turflaag, een halven duim dik, een laag plantaardigen molm, drie duim dik en zonder mergel, vervolgens een laag molm, anderhalven duim dik, vol fragmenten van mergel en een laag van den oorspronkelijken zwarten zandgrond. Sluiten wij het turf buiten, dan bevinden wij alzoo dat het mergel in 15 jaar tijds werd bedekt met een molmlaag van 2½ duim dik.

Nog een voorbeeld. Een moerasachtig stuk grond, bestaande uit zwart zand, werd bedekt met een laag rood zand. Zeven jaar later bleek de roode laag omtrent twee duim onder de oppervlakte te zijn, terwijl daarboven en daarbeneden het oorspronkelijke zwarte zand te zien was.

En dat is nog niet eens alles wat de aardwormen hebben gedaan. Door elk onderwerp, dat niet aan verrotting onderhevig is en op de oppervlakte is te land gekomen onder hunne uitwerpsels te begraven beschermen en bewaren zij die voor lange tijdperken. Op die manier zijn vele elegante en zonderlinge gebloemde plaveisels en andere oudheden tot ons overgekomen. Waren zij blootgesteld gebleven, dan zouden regen en wind ze spoedig hebben vernield.

Voorts verrigten de wormen nòg een belangrijk werk. De grond om de wortels der planten moet behoorlijk en geregeld blootgesteld aan de lucht en goed door een gemengd worden, om vocht en alle oplosbare zelfstandigheden te kunnen op te nemen. Dat doen de wormen allervolmaaktst. En daarbij begraven zij nog beenderen en andere dingen waaruit het plantenrijk heel wat voedsel haalt.

Ik wil daarom hopen, dat gij in het vervolg, in plaats van de geringe aardwormen te verachten, die met andere oogen zult aankijken, terwijl zij nederig over gras of voetpad kruipen of hun uitwerpselen bij de toegangen tot hunne woningen ophoopen.

Niet lang geleden verwekte een ander klein schepselt een groote beroering in de Kolonie. Moesten wij naar zij effect oordeelen dan zouden wij haast gaan denken dat d Phylloxera tamelijk groote afmetingen heeft. En toch (exemplaren welke in heb gezien waren ongeveer zoo gro als de punt eener speld, inderdaad heeft de Phylloxer gelijk het punt van Euclides, wel een positie doch ge grootte. En toch heeft dit bijna onzigtbare insect ni

alleen vele van Frankrijks beste wijngaarden verwoest, maar, wat nög zonderlinger is, een Kaapsche Ministerie uit het bewind gestooten. Sir Thomas Scanlen en zijn voormalige collegas zullen nu wel begrijpen, dat zeer groote gevolgen soms uit zeer kleine oorzaken kunnen voortvloeijen.

Heden denken wij heel min van de eikels die van onze eiken vallen, en hadden wij geleefd duizenden van jaren geleden, dan zouden wij welligt even ligt hebben gedacht van de eindelooze millioenen zaadjes die van de lepidodendrons in de oude bosschen regenden. En toch maken deze bijna onzigtbare voorwerpen een aanmerkelijk deel uit van de enorme koolmassas die zich in lagen van onderscheidene voeten dik over vele vierkante mijlen uitstrekken. Schudt gij een takje van de mossoort bekend onder den naam van Lycopodium * dan ontwaart gij een gele stofwolk, die als fijn poeder ter aarde valt. Elk deeltje van dit poeder is een zaadje van precies dezelfde grootte als dat hetwelk zoovele eeuwen geleden viel van de reusachtige lepidodendrons in de oude steenkool-bosschen—hoe vreemd het ook moge schijnen dat de brandstof waaraan de wereld zooveel verschuldigd is zulk een geringen oorsprong had.

Een paar jaar geleden zond de Britsche Regering eene expeditie uit in de stoomboot *Challenger*, onder het toevoorzigt van de meest bevoegde wetenschappelijke mannen om de diepten van den oceaan zorgvuldig na te gaan. De expeditie strekte zich uit over eenige jaren en bragt een verrassenden zakentoestand aan het licht. Men bevond dat de zeebedding stadig aan wordt opgevuld met neerzettingen van kalkachtige rots, zamengesteld uit de geraamten van doode *globigerinae*, diertjes die niet alleen haast onzigtbaar zijn met het bloote oog, maar zoo te zeggen geen spoor van een orgaan van eenigen aard hebben. In haar eenvoudigste gedaante bestaat een *globegerina* uit een klontje van dat jellyachtige goed dat men, *protoplasme* noemt, mgeven van een kalkschelpje. Er is naauwlijks iets evends dat lager staat op den trap der schepping n toch van hoe magtig groot belang zijn zij! De onder-ekingen der *Challenger*-expeditie bragt het opmerkelijk it aan het licht dat deze diertjes in onnoembare getallen ielen op en eventjes beneden de oppervlakte van elke zee, dat zoodra er een sterft zijn kalkgeraamte zinkt naar

* Het *club moss* der Engelschen.

den bodem der zee en wat voegt bij die steeds aangroeijende massa van kalksteen, die in den loop des tijds de bedding van elke zee, hoe uitgestrekt ook, zal opvullen. Men heeft berekend dat meer dan een millioen van deze geraamten vereischt worden om een kubieken duim te verschaffen, maar dat desuiettemin in den loop van honderd duizend jaren deze nimmer eindigende kalkregen den bodem der zee met een kalkmassa ter dikte van acht honderd voet zal bedekken! De harde korst der aarde wordt langzaam weggesleten door de werking van wind, regen, rijp, ijs en anderen invloed van het klimaat. Maar nu blijkt het ons alweder, dat de natuur steeds bezig is het verlies goed te maken en spaarzaam is, terwijl zij verkwistend schijnt. Even snel als het land zakt rijst de bedding der zee, alzoo gaat niets verloren. Wat heden schijnt verkwist te worden wordt in de schepping van morgen benuttigd.

Ik gaf u hier kortelijk eenige voorbeelden van de wijze waarop de kleine dingen der wereld door hun eindeloos getal verstommende resultaten kunnen afwerpen, mits wij hun maar den tijd gunnen. Ik zou bij de reeds gegevene nog vele andere voorbeelden kunnen voegen. Ik zou o. a. kunnen wijzen op de onmetelijke rotsmassas die in de tropische zeeën gedurig worden voortgebragt door de koraaldiertjes en die ongetwijfeld in de verre toekomst vruchtbare landerijen zullen worden, om een weinig meer ruimte te verschaffen aan de steeds toenemende bevolking van onzen aardbol. Werden al de koraallanden van den Stillen Oceaan veranderd in bewoonbaar land dan zouden zij een oppervlakte beslaan aan die van gansch Azie gelijk.

Het beperkte van den tijd ter mijner beschikking dringt mij om dadelijk over te stappen naar het hoofdpunt mijner voorlezing, dat een der meest verwonderlijke ontdekkingen van den tegenwoordigen tijd raakt. Ik bedoel de belangrijke positie in de economie der natuur ingenomen door het *stof in de lucht.* Dit is thans het allesoverheerschend onderwerp van de mannen der wetenschap in Europa en w[illegible] in de jongst verloopen maanden het thema van menig wetenschappelijke verhandeling.

Het stof dat ik op 't oog heb heeft weinig of niets [illegible] maken met dat vreesselijk poeder dat in digte wolk[illegible] dwarrelt op uwe wegen en eene wandeling naar buit[illegible] 's namiddags in den zomer zoo onaangenaam en zelfs g[illegible] vaarlijk maakt. Noch is het het stof dat in zoo groote

overvloed wordt gefabriceerd in Kaapstads straten (daar hebt gij toch eens een bloeijende tak van de Koloniale nijverheid) en dat den ongelukkigen straatwandelaar verblindt en half verstikt. Zoodanig stof stijgt slechts tot geringe hoogte in de lucht, waar het als rouwfloers hangt over de lijdende aardbewoners daar beneden, totdat de Zuid-Ooster heeft uitgewoed, en de lucht tot rust komt, wanneer het weder ter aarde valt. Noch is het het stof, dat *elken* morgen—laat ons dat in liefde hopen—door den krachtigen bezem van de binnenmeid in huis in beroering wordt gebragt. Welk nut zoodanige stofsoorten uitrigt, tenzij het bestaat in het toetsen van ons geduld onder zeer beproevende omstandigheden, weet ik niet. Ik twijfel echter niet er aan of één dag zal de eene of andere uitvinden dat ook zij een roeping hebben.

Treedt gij op een zomerschen namiddag in eene donkere kamer, waar door een gaatje in de blinden een zonnestraal wordt binnengelaten dan treft u dadelijk het opmerkelijk effect. Gij ziet den zonnestraal als een lichtstaaf glinsteren te midden van de duisternis daaromheen—gij ziet niet alleen dat lichtstralen, wanneer zij door een eenvormig medium gaan, zich in regte lijnen bewegen, maar ook dat de kamer gevuld is met ligte stofdeeltjes. De lichtstralen, vallende op de stofdeeltjes, worden in alle rigtingen teruggekaatst en verspreid, en gevolgelijk krijgen wij het stof te zien. Ware er geen stof dan zouden de lichtstralen ongehinderd hun weg gaan en zou men niets zien dan alleen een helder vlak op vloer of muur. Hier blijkt het ons dat de lucht welke wij inademen vol is van stof, dat eerst onder eene bijzondere verlichting zigtbaar wordt. Maar dat is nog niet de soort van stof in het heelal. Het stof dat een zonnestraal op deze wijze openbaart kan geheel worden weggeruimd, en toch blijft er stof achter, zoo fijn een stof dat zelfs het allerbeste vergrootglas het niet zigtbaar kan maken.

Sommigen uwer hebben 's namiddags in den zomer een eigenaardig en fraai verschijnsel aanschouwd. Kijk naar de zon, wanneer die achter gebroken wolken, gedeeltelijk verstoken is, en gij zult soms lange staven schemerig licht zien vallen door openingen in de wolken. Deze lichtende staven worden "stroomers" genoemd en zijn slechts zonnestralen die op in de lucht zwevende stofdeeltjes vallen. Dit bewijst dat, vergelijkenderwijs gesproken, nog al

groote stofdeelen tamelijk hoog in de lucht kunnen zweven.

Maar het stof dat thans met zooveel attentie bejegend wordt door de mannen der wetenschap is te klein om door het zonlicht, hoe sterk ook, te worden geopenbaard. Een deeltje van dat stof is aanwezig in elken regendroppel, in elk bolletje van alle mistbanken, wolken en nevels. Zonder dat stof zouden er geen wolken bestaan, en waarschijnlijk ook geen regen, en het leven, zooals wij het kennen, zou op de aarde onuitstaanbaar en welligt onmogelijk zijn.

Laat mij u in de eerste plaats uitleggen wat bedoeld wordt met een *verzadigde oplossing* (saturated solution). Indien ik een beker water neem van, zegge 50 graden warmte, en er wat suiker in doe zal het water eerst al de suiker opnemen of oplossen; maar ga ik voort met er suiker bij te doen dan zal het weldra weigeren om meer op te lossen. Zoodra deze toestand bereikt wordt hebt gij een verzadigde oplossing van water en suiker. Maar wordt het water warm gemaakt nadat het zijn verzadigingspunt heeft bereikt, dan neemt het meer suiker op, die echter zoodra het water afkoelt zakt uit de oplossing en zich weder als vaste of soliede suiker vertoont. Het blijkt dus, dat, indien wij een zekere hoeveelheid water hebben, het voor elken warmtegraad een zekere vaste hoeveelheid suiker en niet meer zal oplossen, en wanneer deze vaste hoeveelheid er in is gedaan zegt men dat de oplossing verzadigd is.

Water kan, naar gij weet, in drie differente gedaanten bestaan :—die van een vast of solied ligchaam (ijs, hagel enz.), van vloeistof en van gas (stoom). En het kan worden bewezen, dat in het bijzijn van hetgeen de natuurkundigen *eene vrije oppervlakte* noemen, b.v. van ijs in het bijzijn van water of van water in het bijzijn van zijn eigen damp, water kan overgaan van de eene gedaante in de andere en zulks ook werkelijk doet. Dus, indien men een stuk ijs tot op zijn smeltpunt verwarmt gaat het dadelijk in water over, en indien men water tot het kookpunt opvoert gaat het dadelijk in de onzigtbare gedaante van waterdamp over. En omgekeerd, indien waterdamp in het bijzijn van eene vrije oppervlakte wordt afgekoeld gaat het over in water, en geldt hetzelfde omtrent water en ijs. De vries- en kookpunten van water zijn niets anders dan de temperaturen waarop, in het bijzijn van vrije oppervlakten, ijs smelt of water bevriest, en water verdampt of damp zich tot water verdikt. Op welke temperaturen zoodanige veranderingen

kunnen plaats vinden, wanneer er geen vrije oppervlakte is, is ons tot dusverre ten eenenmale onbekend.

Welnu, in de natuur vinden deze veranderingen gedurig plaats. Het water op de oppervlakte van dammen, meeren, enz. stijgt gedurig in de lucht op in den vorm van onzigtbaren waterdamp; maar de lucht *lost* den damp niet *op*, zooals vele volkshandboeken in dagelijksch gebruik vertellen. De damp bestaat als een afzonderlijke atmosfeer, en hoe warmer de lucht is hoe meer zij kan ontvangen van dezen water-atmosfeer. Wanneer de lucht zooveel damp heeft als zij op haar temperatuur kan bevatten heet zij verzadigd te zijn, en wordt allen verderen damp dien zij ontvangt verdikt tot de zigtbare gedaante van mist, wolken enz. Hetzelfde zal geschieden indien de temperatuur daalt, daar hoe lager de temperatuur is hoe minder onzigtbaren damp de lucht kan bevatten.

Gedurende den dag wordt de lucht verwarmd door de stralen der zon, maar zoodra de zon begint onder te gaan, wordt de lucht over-verzadigd, d. w. z. zij heeft meer damp dan zij op haar gedaalde temperatuur kan bevatten. Ik heb u reeds verteld dat damp uit de onzigtbare tot de zigtbare gedaante slechts dan kan overgaan, wanneer er vrije oppervlakten aanwezig zijn. Vandaar ontstaat de vraag *waar haalt de lucht hare vrije oppervlakten van daan, wanneer zij over-verzadigd wordt en haar damp wordt verdikt?* Het antwoord is dit:—De stofdeeltjes in de lucht verschaffen den vereischten voorraad. Het is allerduidelijkst bewezen, dat indien de stofdeeltjes er niet waren de lucht zou blijven in een over-verzadigden toestand, kant en klaar om haar damp te verdikken, niet tot zachte wolken en mistbanken, maar regelregt tot water en op het eerste voorwerp het beste.

Gij allen weet wat theesuiker is. Gij weet dat er in het midden van de theesuiker een stuk zeilgaren zit. Het nut daarvan zal wel voor menigeen mijner jonge hoorders meermalen een even groot raadsel zijn geweest als het mij was toen ik verzot was op zulke dingen—waarmede ik juist niet wil zeggen dat ik er thans een afkeer van heb. Het zeilgaren speelt een allerbelangrijkste rol bij de geboorte van de theesuiker. Wanneer de gekookte suiker-oplossing aan het afkoelen is wordt het zeilgaren er in gestoken om te dienen tot *vrije oppervlakte* waarop de vloeistof kan crystalliseren tot zijn soliede gedaante. Ware er geen zeilgaren, dan zou de suiker crystalliseren aan de kanten van

den bak die de vloeistof inhield, als de eenige aanwezige vrije oppervlakten.

Wel, de stofdeeltjes in de lucht spelen dezelfde rol in verband met de vorming van mistbanken, wolken, en nevels als het stukje zeilgaren bij de wording van theesuiker.

De ontdekking van dit belangrijk feit is te danken aan een Schot, den heer J. Aitken, broeder van dien Kolonel Aitken, die sneuvelde, terwijl hij de Hooglanders te Tel-el-Kebir aanvoerde. Wat zou de wereld hebben kunnen aanvangen zonder dat landje van berg en vloed, dat allen waren Schotten zoo dierbaar is!

Ik zal nu trachten u met behulp eener proefneming duidelijk te maken hoe de heer Aitken bij zijne zonderlinge slotsommen aanlandde. Hij nam twee flesschen, welke ik A en B noem. De lucht in A werd met groote zorg verwijderd door middel van een luchtpomp en hare plaats vervangen met gefiltreerde lucht, d.w.z. lucht die was gevoerd door eene dikke laag kapok. Beide flesschen hielden alzoo lucht in, B gewone lucht en A gefiltreerde lucht. In beide flesschen werd toen stoom gespoten, maar de resultaten verschilden erg van elkander. In B vormde zich dadelijk een digte nevel of mist, terwijl in A de kanten of zijden van het glas met waterdroppels bedekt waren, maar geen spoor van een nevel was te zien. In beiden werd de warme onzigtbare damp, dien wij stoom noemen, afgekoeld zoodra dezelve in aanraking kwam met de koude lucht in de flesschen en werd een deel van den damp verdikt. In B. vormden de stofdeeltjes kernen om welke de damp zich kon verdikken en werd er gevolgelijk een nevel gevormd; terwijl in A, uit welke al het stof was verwijderd door middel van het kapok, de eenige vrije oppervlakten bestonden uit de zijden van de flesch: van daar het volslagen afzijn van een nevel en de directe vorming van regendroppels!

Om de proefneming nog meer afdoende te maken liet men gewone lucht vermengen met de gefiltreerde lucht waarin geen nevel of wolk was gevormd; en zie zoodra de vermenging plaats vond aanschouwde men een wolk in de flesch! Het is onbetwistbaar dat kapok de strekking heeft om iets te verwijderen, wat het ook zijn moge, dat onontbeerlijk is voor de vorming van nevels, wolken en regen, en het staat even vast dat

dat iets moet bestaan in de gedaante van zeer fijne deeltjes, want anders zou het kapok het niet keeren. Het opmerkelijkste van de zaak is dit, dat hoewel de stofdeeltjes groot genoeg zijn om gekeerd te worden door een stuk kapok, zelfs het sterkste vergrootglas ze niet heeft kunnen zigtbaar maken.

[Professor Thomson voerde hier de beschreven proefnemingen uit tot genoegen van het gansche gehoor.]

Een uitbreiding van deze proefnemingen geeft ons niet alleen een denkbeeld van het enorme getal dezer stofkernen die steeds zwevende zijn in de lucht, maar toont ook op kleine schaal wat gedurig plaats vindt in de lucht om ons. Wij hebben reeds gezien dat wanneer stoom wordt gespoten in een flesch gewone lucht er dadelijk een fijne nevel gevormd wordt. Wel nu, indien men nadat de nevel is weggezakt meer stoom inspuit dan wordt er een tweede nevel gevormd, maar die is altoos veel grover dan de eerste. Gaat men met de proef voort dan is elke volgende nevel grover dan de voorgaande, totdat ten laatste de nevelbolletjes zoo groot zijn dat men een fijnen regen ziet vallen in de flesch. De verklaring van dit verschijnsel is nog al eenvoudig. Wanneer de stoom voor de eerste maal wordt ingespoten gaat de damp zich verdikken om de fijnste stofdeeltjes, omdat die de talrijkste zijn. Telkenmale wanneer een nevel in de flesch wordt gevormd gaan de fijnste der overgebleven deeltjes heen, totdat slechts de allergrootste achter blijven. Deze zijn natuurlijk weinig in getal en daarom verbruikt elk hunner een zeer groote hoeveelheid damp of stoom. Deze groote vochtbolletjes zijn gevolgelijk zwaar en worden bij hun daling door de lucht verder al zwaarder en zwaarder, door het aannemen van meer damp, totdat zij vallen als regendroppels.

Deze proefnemingen toonen aan dat de atmosfeer digt bezet is met zulke fijne stofkernen. Het valt moeijelijk te gelooven dat de lucht welke wij inademen zoo vol onzuiverheid is; toch kan er naauwelijks aan getwijfeld worden. Onze eenige troost bestaat daarin dat het zoo moeijelijk valt dit stof vochtig te maken dat het volmaakt droog door de longen gaat en daarom daar niet kan blijven vaststeken. Dit voor ons allerbelangrijkst feit werd bewezen door uitgeademde lucht te toetsen, toen werd bevonden dat zoodanige lucht even goed mist produceerde en daarom even vele stofkernen moest bezitten, als niet ingeademde lucht.

Nu kunnen wij de reden vatten van het volksdenkbeeld dat regen de lucht zuivert. Het is duidelijk dat na eene reeks van zware regenbuijen al de groote stofdeelen uit de lucht moeten gewasschen en op den grond geworpen zijn, en dat de lucht dan min of meer zuiver blijft totdat zij een nieuwen voorraad stof krijgt.

Veroorloof mij hier een interessante proefneming aan te halen als in verband staande met mijn onderwerp en die door ieder uwer kan worden verrigt. Neem een stok met een breed uiteinde—uw vinger zou even goed zijn—en schrijf een woord op een tamelijk schoone vensterruit. Het woord zal natuurlijk onzigtbaar zijn. Maar adem op het glas en de letters komen helder en duidelijk te voorschijn. Hoe komt dat nu? Met de theorie omtrent stofkernen is de verklaring heel eenvoudig. Op het glas schrijvende vegen wij h t meerendeel der kleine stofdeeltjes weg, en wanneer de warme damp uit onze longen wordt verdikt op het koude glas zijn de stofdeeltjes op het beschreven glas grooter dan op de rest van de ruit; dat onderscheid doet het schrift uitkomen.

Gij weet wat het eigenlijk beteekent, wanneer wij zeggen dat wij onzen adem zien op een kouden ochtend. Natuurlijk zien wij nooit onzen adem. Wat wij zien is de nevel die gevormd wordt op de stofkermen, wanneer de warme uitgeademde lucht in aanraking komt met de lucht daarbuiten. Wij moeten alzoo in 't vervolg het zien van onzen adem beschouwen als bewijs, niet alleen van het koude, maar ook van het erg onzuivere der lucht.

De mannen der wetenschap tobden lang met de vraag waaraan de blaauwe kleur der lucht was te danken. Het vraagstuk schijnt nu opgelost te zijn. Men wist sedert lang dat kleine ligchaampjes de lichtstralen aan het blaauwe einde van het spectrum kunnen verspreiden, en daar het gebleken is dat de atmosfeer van fijne stofdeeltjes doorgeven is, heeft men goede reden om te gelooven dat wij de schoone blaauwe kleur van onze lucht te danken hebben aan de stofkernen van den heer Aitken. Deze veronderstelling wordt bevestigd door het feit, dat het blaauw donkerder wordt naar mate wij hoogen stijgen. Zeer hoog in de lucht kunnen slechts de allerfijnste stofdeeltjes blijven zweven. Na een regendag is de lucht altoos donkerder blaauw, een feit dat verklaarbaar is door de veronderstelling, dat de zware stofdeeltjes zijn weggespoeld en de kleineren gebleven om de lichtstralen te verspreiden.

Nu een woord over de waarschijnlijkste bronnen van stof in de lucht. Hier treden wij op minder vasten grond. Dit weten wij echter, dat alles in de natuur wat dient om eenige zelfstandigheid tot kleine deeltjes te verwerken moet bijdragen tot zijn vorming.

Er is haast niets in de natuur dat niet brandt met een meer of min geel gekleurde vlam, een aanwijzing van sodium. Nu weten wij dat zeewater sodium chlorine, d. i. gewoon tafelzout, inhoudt en dat wanneer het water uitdampt zout wordt achter gelaten in vaste greintjes of korreltjes. Wel, elke wind die over het zeevlak waait verheft een hoeveelheid fijn schuim of stuifwater, dat bij verdrooging een fijn zoutstof achterlaat. De oppervlakte van den oceaan is zoo groot dat er zelfs op die wijze alleen een onberekenbaar getal zoutstofdeeltjes moet worden geproduceerd. Hier hebben wij dus weder een schoone toelichting van de aaneenschakeling van natuurverschijnsels. "De oceaan," zoo zegt de heer Aitken, "die onder een tropische zon zijn water stilletjes afstaat om door den luchtstroom te worden weggevoerd, schijnt die gift bijna te betreuren, wanneer hij, in woede ontstoken door den stormwind, zijn stuifwater omhoog werpt, dat echter weldra gedroogd en als fijn stof gemaskerd, zijn bode wordt aan de wateren in de lucht, om hun damp-zwerftogt te staken en als vruchtbaarmakende regenbuijen neder te dalen en tot hun vaderhuis terug te keeren." Vergeten wij daarom niet, wanneer wij de door stormen beroerde zee aanschouwen en gedenken aan de gevaren van den zeeman, dat wij de natuur aantreffen in haar streven om onze atmosfeer te voorzien van een voorraad stofkernen, zonder welke het leven aan wal veel gevaarlijker zou zijn dan dat op de wateren. Inderdaad:

"Ill blows the wind which profits nobody."

Laat mij toe u een andere bron van atmosferisch stof te noemen. Beschouwt gij de lucht bij een donkeren maar wolkeloozen hemel, dan zult gij soms iets op een ster gelijkende plotseling gewaar worden, dat na een vaart door de lucht genomen te hebben, even plotseling weer verdwijnt. Zulke ligchamen worden, vooral wanneer zij groot genoeg zijn om den ganschen sterrehemel te verlichten, meteoren genoemd. De gansche hemelruimte is vol van deze kleine ligchamen, die zich om de zon bewegen in alle denkbare kringen en met enorme snelheid. Gevolgelijk komen zij

gedurig in aanraking met de aarde, en door de wrijving van hun bliksemsnelle vaart met en door de atmosfeer der aarde, zoowel als met de zaamgeperste lucht vóor hen, worden zij dra gloeijend heet, hoewel zij pas te voren zoo koud waren als de ruimte tusschen de sterren, d. i. 271 graden onder het vriespunt van water. Door deze overweldigende hitte worden de meteoren in stuifstof veranderd. Men meent dat de aarde er niet minder dan drie honderd millioen in één jaar ontmoet, waaruit Professor Newton afleidt, dat dagelijks honderd ton meteorische steenen in meteorisch stof wordt omgezet—eene hoeveelheid zoo groot, dat zelfs al ware er geen andere bron, de lucht nooit zonder stofkernen zou zijn.

Maar ook Afrika's brandendheete woestijnen hebben deel aan het werk. Het fijnste gedeelte van het zand dat door de warrelwinden van den brandenden grond wordt opgenomen, stijgt in wolken naar de hoogere luchtgewesten, waar het, na in elke rigting uitgespreid te zijn door de overstroomende lucht boven den stijgenden vloed, blijft om deel te nemen aan de vorming van mist, wolken, nevels en regen. Dat zulks werkelijk het geval is wordt bewezen door het feit dat een scheepsdek op grooten afstand van de woestijn soms is bedekt gevonden met zand, dat bij onderzoek bleek gelijksoortig te zijn met dat der woestijn. Natuurlijk zijn zij slechts de grove en zware deeltjes die zoo gemakkelijk door den atmosfeer kunnen vallen : de fijnere, die als stofkernen ageren, blijven langen tijd zweven. Dit leert ons dat ook Afrika's heete woestijnen een rol te spelen hebben in de wereldorde.

Een vierde soort van atmosferisch stof heeft men aan vuurspuwende bergen te danken. Gij weet dat het door vulkanen opgeworpen stof niet alleen soms de lucht mijlen ver in den omtrek heeft verduisterd, maar ook tot op grooten afstand van de kraters is nagespoord. Deze fijne vulkanische stofdeeltjes, met groot geweld opgeworpen wordende, bereiken de hoogere lagen van den atmosfeer, en worden, daar sterke luchtstroomen ontmoetende, geduchte afstanden ver gevoerd. In 1835 vond een uitbarsting van een vulkaan in Guatamala plaats en werd het opgeworpen stof 800 mijlen ver tot op het eiland Jamaïca gevoerd. In 1783 berstte een der IJslandsche bergen uit en moesten stoombooten tusschen de Orkney en Shetland-eilanden het vulkanische stof elken morgen van het dek laten weg-

ruimen. Een beter en nog opmerkelijker voorbeeld verschafte een der jongste uitbarstingen ons. Ik doel natuurlijk op de ramp die het eiland Krakatau tegen het einde van 1883 trof. Ik heb thans echter slechts met het stof der vulkanische uitbarsting te doen, want zonder den allerminsten twijfel hadden wij daaraan die wonderlijke hoogroode zonsondergangen te danken welke eenige maanden geleden de aandacht der gansche wereld trokken en de bijgeloovigen zoo zeer verontrustten. Dat het stof van Krakatau duizenden mijlen ver door de atmosfeer der aarde werd gevoerd is een onbetwistbaar feit. Het rust op getuigenis dat even afdoende als eenvoudig is. Materie uit de lucht verkregen door middel van regen in Holland en van sneeuw in Spanje bleek bij ontleding eensoortig te zijn met de werkelijke uitwerpselen van Krakatau, die op de gewone wijze werd verkregen. Dat dit vulkanisch stof veel verder werd gevoerd dan hetzij Holland of Spanje, ja de reis om de aarde deed, is buiten de mogelijkheid van twijfel gesteld door de bijna gelijktijdige optreding in alle wereld-deelen en kort na de uitbarsting van die schoone reeds aangehaalde zonsondergangen. Er is nu schaars een enkele wetenschappelijke die dat betwijfelt. De waterdamp verdikt, zooals ik reeds heb aangewezen, op deze stofkernen; de nijpende koude in de bovenlucht bevriest de alzoo gevormde nevelbolletjes, en de zonnestralen die op de daardoor verkregen kleine ijskristallen vallen, veroorzaken door lichtbreking de schoone avond- en ochtendkleuren.

Een verdere soort van atmosferisch stof wordt verkregen door verbranding. Het is bewezen dat elke zelfstandigheid, wanneer dezelve verbrand wordt, nevel producerend stof in enorme quantiteiten levert. Blaast men stoom in een buis die met gewone lucht gevuld is, dan verkrijgt men, zoo als wij zoo even zagen, een nevel of mist; maar ik ga u nu toonen dat indien men stoom blaast in een buis, waarin een greintje magnesium of zwavel is verbrand, men zóó digt een nevel verkrijgt dat die bijna met een mes kan worden gesneden: 't is inderdaad een Londensche mist, doch zonder roet.

[De Professor deed hier de proefneming.]

Welnu, elke zelfstandigheid die verbrand wordt levert haar eigenaardige soort van nevel-producerend stof; en daar de kleinst mogelijke hoeveelheid der zelfstandigheid voldoende is, hebben wij hier een middel niet alleen om de

eene zelfstandigheid van de andere te onderscheiden, maar om zelfs de allerkleinste hoeveelheid na te speuren. Opmerkelijk is het dat een heldere vlam en een walmende vlam, beide evenzeer nevelproducerend stof leveren. Het zou den goeden lui van Londen daarom geenszins baten te trachten van hun mist outslagen te worden door hunne vuren te verbeteren. Zwavel is een eerste bron van nevel, en daar zwavel overvloedig voorkomt in steenkool zullen alle groote steden wel in nevel gehuld blijven zoolang als zij steenkool branden.

De laatste bron van atmosferisch stof bestaat in de planten- en dierenwereld. Alle tot verderf overgaande plantaardige en dieren-voorwerpen deelen aan de lucht steeds fijne deeltjes mede in den vorm van gas, enz. Daardoor alleen moet de lucht met een enorme hoeveelheid stof verrijkt worden. Op die wijs speelt elk blad dat op een herfstdag van de boomen valt een rol in de huishoudkunde der natuur. En de mensch zelf wordt niet onttrokken aan deze wet der natuur. Ook de mensch moet sterven en vergaan; of het ons al welgevallig is of niet, het feit blijft bestaan dat ieder onzer vroeg of laat onze bijdrage zal leveren aan het atmosferisch stof en op den gezetten tijd nederdalen in vruchtbaar makenden regen om de aarde te besproeijen. Zij die in hun solieden staat onnut zijn op de aarde—en die zijn niet weinig in getal—kunnen zich toch troosten met de gedachte, dat zij, wanneer zij tot stof zijn wedergekeerd, in staat zullen zijn om hun invloed neer te storten op nu nog ongeboren geslachten. En daar verbranding nu eenmaal een flinke leverancier van nevel is, zou ik den zoodanigen wel willen aanbevelen hunne executeuren per testament te gelasten, hunne lijken behoorlijk te laten "cremeren," opdat de wereld zoo spoedig mogelijk het voordeel van hun stofproducerend vermogen erlangen. Dat zou hun vrienden met een de moeite en kosten besparen van gedenksteenen op te rigten en henzelven van het ongerief verlossen van onder leugenachtige grafschriften te slapen.

Daar stofdeeltjes nu zoo algemeen verspreid zijn ontstaat de vraag of het wel mogelijk is een ruimte te hebben die geheel vrij van stof is? Het antwoord moet *ja* zijn. Wandelt gij 's avonds langs Kaapstads straten, dan zult gij weleens op een helderen avond iets wat op een dikke zwarte rookwolk gelijkt zien opstroomen van het boveneinde der lantarens. Wij hebben hier echter volstrekt niet met

rook te doen, want hetzelfde resultaat verkrijgt men wanneer men een licht gebruikt—zegge een Bunsen-brander—dat volstrekt geen rook geeft. 't Is slechts een ruimte die volstrekt zonder stofdeeltjes is, en er daarom zwart uitziet, daar er niets aanwezig is dat het licht kan illumineren. Hoe stoffiger de lucht is hoe helderder zij zal schijnen, daar zij dan meer punten rijk is die de lichtstralen kunnen verspreiden. Ware er volstrekt geen stof aanwezig, dan zou de lucht altoos hetzelfde voorkomen hebben als de ruimten boven de straatlantarens. Het gansche voorkomen der natuur zou dan veranderd zijn, en in plaats van een helder schoone atmosfeer zouden wij, zelfs op den zonnigsten dag, een donkere rookachtige lucht hebben. Laat ons daarom hopen dat het stof ons nog lang zal gespaard worden.

De volgende vraag is, hoe ontstaan deze stofvrije ruimten? Bij onderzoek is het gebleken dat een warm voorwerp stof afstoot, terwijl een koud voorwerp het aantrekt. Dus, omdat de lantaren warmer is dan de haar omgevende lucht worden de stofdeeltjes in de nabijheid als het ware van haar weggedreven, waardoor de stofvrije ruimte ontstaat.

Twee welbekende daadzaken bevestigen deze theorie. Zoodra het aan het dooijen gaat wordt de oppervlakte van sneeuw zeer vuil. Dit wordt verklaard door de veronderstelling dat de meer of min warme lucht veroorzaakt door de smeltende sneeuw het stof neerdrijft op de bij vergelijking koude sneeuw. Het ophoopen van roet in een schoorsteen is eene andere toelichting van dezelfde wet. En een afdoend bewijs der theorie wordt verschaft door eene zeer eenvoudige proefneming. Zet onder een klokvormig glas, dat stof inhoudt, verkregen door het branden van magnesium, twee zwart geschilderde fleschen, het eene met warm water, terwijl het andere ijs bevat. Neemt men ze na verloop van eenige minuten weg dan blijkt de koude flesch digt bedekt te zijn met stofdeelen, terwijl de warme slechts enkele grootere heeft.

Hier krijgt men te doen met een interessant physiologisch vraagstuk. Gij weet dat personen aan een zwakke borst lijdende geen stof kunnen verdragen. Maar zie nu hoe er voor hen gezorgd is. De lucht in de longen is altoos veel warmer dan die daarbuiten en daarom worden de stofdeeltjes steeds weggedreven van de longen. Welk klimaat is nu het beste voor hen die lijden aan longziekte? Zie daar een belangrijke vraag. Is alles wat ik heb aangevoerd gegrond,

dan is een koud droog klimaat veel beter voor zulke patienten dan een dat vochtig en warm is—hetgeen de doctoren nu erkennen, wanneer zij hunne patienten zenden naar de bergen van Zwitserland in plaats van naar de valleijen van Frankrijk.

Ik heb getracht u een populaire en, in zooverre als de mate mijner kennis zulks gedoogde, een juiste voorstelling te geven van vele merkwaardige feiten welke onlangs zijn aan het licht gekomen betrekkelijk dit zonderling en interessant onderwerp. De tijd laat mij niet toe thans verder te gaan; doch ik hoop, dat ik u genoeg heb verteld om althans in sommigen uwer den wensch op te wekken meer voor u zelven te weten te komen—en dat, meen ik, is het hoofddoel van een populaire voordragt zoo als de mijne. Ik hoop althans er in geslaagd te zijn, u allen het noodzakelijke op het gemoed te drukken om de kleine dingen dezer wereld niet te versmaden. Zorgen wij voor het kleine dan zorgt het groote voor zich zelf. Regt beschouwd is zelfs niet het kleinste beteekenloos en zijn alle voorwerpen gelijk vensters waardoor het wijsgeerig gemoed het oneindige zelf beschouwt.

Het is laatst gebleken dat een gouden pond dat honderd jaar lang in omloop is een gewigt verliest gelijkstaande met eene daling in waarde van acht pence—wel een kleine som wanneer wij den langen gebruikstijd in aanmerking nemen. Maar wanneer wij aan de millioenen souvereinen die in omloop zijn gedenken dan erlangen wij een verrassende uitkomst. De winkelier, wanneer hij het pond op zijn toonbank klinkt om de echtheid te toetsen; de klerk wanneer hij zijn zak goud 's Zaturdags van de Bank haalt om het weekloon te betalen; en de arbeider wanneer hij zijn zuur verdiend geld ontvangt: zij allen hebben geen 't minste vermoeden van het ernstige verlies dat zij het Britsche Rijk aandoen. Wel is waar geen tiende millioenen gedeelte van een grein gouds wordt er afgewreven telkenmale wanneer een gouden pond uit de eene hand in de andere overgaat; en toch, wanneer wij gedenken aan het eindelooze getal van zoodanige overgangen, bevreemdt het ons niet te vernemen dat er in Groot Brittanje goudstof ter waarde van ongeveer £710,000 aan het rondzweven is, geen ander werk doende dan een dat even goed door woestijnzand had kunnen verrigt worden.

Het bovenaangehaalde feit leidt tot ééne methode om een nevel te zuiveren t.w. door dezelve te laten doorgaan

tusschen twee platen, de eene warm de andere koud, hetgeen ten gevolge heeft, dat al de stofdeeltjes dadelijk gaan zetelen op de koude plaat.

Er is echter nog eene andere en betere manier om hetzelfde te doen t.w. door den nevel te electriseren, waardoor een digte nevel kan worden weggeruimd binnen weinige minuten. De electriciteit doet de stofdeeltjes aaneenkleven gelijk stukjes ijzer op een magneet, waarop zij door hun gewigt neervallen. Ik kan in geene bijzonderheden treden omtrent dit punt; doch men heeft goede reden om te meenen, dat op zulk een wijze zelfs de nevels en mistbanken in een Londensche tunnel zouden kunnen worden weggeruimd, een zegen welken zij die per het onderaardsche spoor hebben gereisd zouden kunnen op prijs stellen.

Gij kunt u moeijelijk voorstellen welk een onaangename wereld de onze zou zijn ware er geen stof, zelfs al doet het den Londenaar zoo groote ellende aan. Wij zagen reeds dat er zonder stof geen wolken zouden zijn, geen nevels of mist en misschien geen regen, en dat zoodra de lucht oververzadigd werd haar waterdamp zou verdikken op elk voorkomend voorwerp. Zoo zouden b.v. elke grashalm en elk boomblad steeds druipend zijn van vocht, en denk eens, Tafelberg zou voor altoos zijn zilverwit kleed, het fraaiste waarop deze stad des stofs roem kan dragen, moeten derven. En daar zoude onze kommer geenszins eindigen. De muren en vloeren onzer woningen, al ons huisraad en zelfs onze kleederen zouden altoos nat zijn. In zoodanig geval zouden sambreels in plaats van een beschermingsmiddel te zijn het vocht veeleer aantrekken en de zaak nog erger maken.

Eens kwam een zijner vrienden Michael Angelo bezoeken, terwijl deze bezig was een zijner schoonste standbeelden te voltooijen. Later kwam hij weder en vond hij den grooten beeldhouwer nog aan het werk. Zijn bezoeker, niet kunnende bespeuren dat het beeld intusschen was gevorderd, riep:—"gij zijt ledig geweest sedert ik hier laatst was." "Volstrekt niet," antwoordde de nijvere kunstenaar, "ik heb dit deel wat opgeflikkerd, en dat deel wat gepolijst; ik heb dezen trek verzacht en die spier wat meer prominent gemaakt; ik heb meer uitdrukking gegeven aan deze lip en meer kracht aan dien vinger." "Wel, wel," hernam de man," maar deze zijn allen kleinigheden." "Mogelijk wel," was Angelos antwoord, "maar gedenk dat kleinigheden

de volmaaktheid scheppen, en dat de volmaaktheid geen kleinigheid is."

"Dat vuurtje dat als een sterretje glinstert over de in duisternis gehulde heide, waar de met roet besmeerde grofsmid bij zijn aanbeeld zwoegt,—is het een geisoleerd afgezonderd stipje, dat is afgesneden van het gansche heelal, of staat het in onafscheidbaar verband met het geheel? Dwaas! dat smidsvuur werd ontstoken in de zon, wordt gevoed door lucht dat circuleert van vóór den zondvloed; 't is een spierencentrum in de groote levensorde der onbegrensdheid. Geisoleerd, afgezonderd! Ik zeg u, zulke afzondering *is* er niet. Niets leed tot dus verre schipbreuk in de natuur, niets werd weggeworpen, maar alles, zelfs ginder afgevallen verwelkt blad, werkt te zamen met alles, wordt medegevoerd door den bodem- en boordeloozen vloed der bedrijvigheid. Het verwelkte blad is niet dood en verloren; het is doorgeven en omgeven van kracht; hoe zou het anders kunnen verrotten? Veracht niet het vod waarvan de mensch papier of het vuilnis waarvan de aarde koren maakt."

"Each Moss,
Each shell, each crawling insect holds a rank,
Important in the plan of him who framed
This scale of beings; holds a rank which lost
Would break the chain, and leave behind a gap
Which Nature's self would rue."

En nu meen ik niet beter te kunnen doen dan deze mijne eenigszins drooge aanmerkingen te besluiten met Young's welsprekende woorden:—

"Think nought a trifle though it small appear;
Small sands the mountain, moments make the year,
And trifles life. Your care to trifles give,
Or you may die before you truly live."

Gezellig Tijdverdrijf.

No. 58.—DECEMBER 1884.

a) Het geheel is zes letters.

1, 2, 3, is een dier overvloedig in Zuid-Afrika, doch dat ook in Europa veel voorkomt.

4, 5, 6, is een visch, die meer in Europa dan in Afrika gevonden wordt.

Mijn geheel is een voorwerp van glas, porcelein, soms van goud of zilver, dat aan geen eigenlijk feestmaal ontbreken mag.

b) Mijn geheel is synoniem met de oplossing van *a*) en een voorwerp waaruit gedronken wordt. 1, 2, 3 hebben alle dieren, ook wordt het woord soms gebruikt in overdragtelijken zin, bij de menschen. 4, 5 is een bijwoord.

Ingezonden door JACOB BEKER.

Ingezonden door J. E. C. DE BOER MAZIER, L.L.D.
(Bijbelsch.)

I. Als Paulus van Athene scheidde, waar kwam hij toen, waar hij Aquila en Priscilla vond ?

II. De naam van een der profeten, de zoon van Beëri, volgens de Grieksche spelling 1e en laatste letter, volgens de Hollandsche de 2e en 4e letter ?

III. Wie kwam met zijne paarden en zijnen wagen voor de deur van het huis van Elisa, om van zijne malaatschheid genezen te worden ?

IV. Wie is niet boven zijnen meester, maar zal als hij volmaakt is, gelijk zijnen meester zijn ? Daarvan de vierde en eerste letter.

V. Aan welke rots was de slagting van Midian, daarvan de eerste en tweede letter ?

VI. Waarin is eene stemme gehoord, eene klage, een zeer bitter geween ?

VII. Toen David met stokken tot Goliath kwam, en deze " David, bij zijne Goden vloekte, welk dier vroeg toen de Filistijn aan dezen, dat hij was ?" Dit woord in de Engelsche taal ?

VIII. Welken zoon van Saul, nam Abner, de zoon van Ner, en voerde hem over naar Mahanaim, en maakte hem ten Koning over Gilead ? daarvan de eerste en zevende letter.

IX. Een der drie Aartsvaders?

X. De dochter van Bethuël, de zoon van Milka, die zij Nahor gebaard heeft, eene maagd die zeer schoon van aangezigt was, en naar de fontein afging, hare kruik vulde en opging?

XI. De oudste zoon van Midian en Ketura?

XII. Welke Koning van Egypte toog in het vijfde jaar van den Koning Rehabeam op tegen Jeruzalem?

XIII. De derde zoon van Cham?

XIV. De andere naam van den berg Nebo, die in het land van Moab is, die tegenover Jericho is?

XV. Waar was het huis van Elkana en Hanna, waarheen zij terugkeerden, nadat zij des morgens vroeg opgestaan waren, en voor het aangezigt des Heeren gebeden hadden?

XVI. As....... to the teeth, and as smoke to the eyes, so is the sluggard to them that send him. The first and fifth letter?

XVII. In welk land ontkwamen Adramelech en Sarézer, nadat zij hunnen vader Sanhérib, den koning van Assyrië, met het zwaard verslagen hadden?

XVIII. Wie kwam met Mozes den berg Hor af, nadat hij hem de kleederen van zijnen vader Aäron had aangetrokken?

XIX. Waar was Jezus gekomen, toen Hij zijne discipelen vroeg: Wie zeggen de menschen, dat ik de Zoon des menschen ben?

XX. Een der drie steden in Gilead door Mozes uitgescheiden, aan deze zijde der Jordaan, opdat daarheen vlood de doodslager, die zijnen naaste onwetende doodslaat?

XXI. De zoon van Safat van Abel-Mehola, die door Elia tot profeet gezalfd werd?

XXII. Wie was tot een profeet des Heeren bevestigd, dat gansch Israel van Dan tot Ber-Séba bekende?

XXIII. De vader van Nimrod, de oudste zoon van Cham?

XXIV. De zoon van Hur, de vader van Bezaleël?

XXV. Welke stad wordt door een der profeten eene stad Gods genoemd?

XXVI. Toen Omri optoog, en gansch Israel met hem van Gibbethon, welke stad belegerde hij toen?

De beginletters van boven naar beneden gelezen, vormen een spreekwoord, in de Latijnsche taal, terwijl de eindletters, van 1 tot 17, op dezelfde wijze gelezen, hetzelfde spreekwoord in de Hollandsche taal aanduiden.

☞ De Oplossingen der vraagstukken loopende over het laatste kwartaal dezes jaars worden nu ingewacht tot 1o. Februarij 1865. Twee prijzen naar verdiensten.

VERSLAG VAN ANTWOORDEN.

No. 53—*Julij*, 1884.

a).

Het is een nare tijd
Die wij nu hier beleven,
De oorzaak is en wordt
Door velen toegeschreven;
Omdat voor ons produkt,
"'k Bedoel den ed'len wijn,"
Geen vraag, geen koopers ook,
Ja, zelfs geen drinkers zijn.
Er is niemand die hem wil
En niemand vraagt er naar;
De boer wat hij ook doet,
Blijft zitten met zijn waar.

b). Parsende wijnboeren. Nu zeggen zij dat zij hier in den wijngaard, dan, dat zij daar in den wijngaard parsen; en nooit parsen zij ergens anders dan in den kelder.

c). 45. 540 = 12 x 45.

No. 54—*Augustus*, 1884.

a).*

b).
5. Cornelius; Hand. 10 : 2.
8. Henoch; Gen. 5 : 22.
4. Rachab; Joz. 2.
11. Izak; Gen. 26 : 18-22.
3. Salomo; 1 Kon. 3 : 12.
6. Timotheus; 2 Tim. 3 : 10,11.
9. Epafroditus; Fil. 2 : 30.
2. Nathanael; Joh. 1 : 48.
7. David; 1 Sam. 18 : 14.
1. Obadja; 1 Kon. 18 : 4.
10. Mozes; Num. 12 : 3.

* Zie Augustus-nommer, pp. 46. De herhaling van de teekening zou meer kosten dan wij in dezen schaarschen tijd er voor beschikbaar hebben.—Red. *Z. A. Tijdschrift.*

No. 55.—*September* 1884.

PAARDENSPRONG-RAADSEL.

(SLEUTEL.)

		1 AAN	90 eer	53 ge	20 preekt	127 NE	88 zegt	51 of	18 spreekt
		54 luid	21 of	128 STET	89 denk	52 slot	19 of	126 GE	87 gij
9 tot	30 zeng	91 gij	2 IE	7 het	22 zingt	85 weet	44 preek	17 gij	50 zin	125 DE	42 lied
92 schrijft	55 en	8 hart	29 wat	84 kruit	15 maar	74 uit	23 hou	86 wat	43 uw	78 leen	49 der
31 of	10 spre	3 DER	14 spreek	73 recht	6 u	45 geef	16 wat	75 de	48 zon	41 uw	124 licht
56 snoer	93 of	28 bol	83 z jn	4 EEN	103 zoo	62 zot	47 mer	24 steek	79 ver	112 doet	77 al
11 ken	32 zied	13 zoo	72 biedt	63 den	46 nim	5 als	102 wrijft	113 ont	76 dwaas	123 brengt	40 toost
94 dicht	57 be	64 snuit	27 uw	82 niet	61 den	104 zwicht	25 nooit	80 schiet	101 en	108 wat	111 of
33 van	12 dringt	59 maar	116 hel	71 ge	26 rake	81 om	114 sticht	109 hij	106 war	39 uw	122 moed
58 leefd	95 maar	34 streek	65 zeg	60 vrij	115 eeu	70 plicht	105 een	100 wischt	121 ge	110 broedt	107 kop
		117 der	96 zoo	67 gij	36 krach	119 een	98 eeu	69 waar	38 zij		
		66 wat	35 kort	118 hoofd	97 gij	68 meent	37 tig	120 rein	99 wig		

AAN IEDEREEN.

Als u het hart tot spreken dringt,
Zoo spreek!
Maar wat gij spreekt of preekt of zingt,
Hou' steek!
Nooit rake uw bol, wat zeng' of zied',
Van streek!
Kort, krachtig zij uw toost, uw lied,
Uw preek!

Geef nimmer, zonder zin of slot
Geluid!
En snoer, beleefd maar vrij, den zot
Den snuit!
Zeg wat gij meent, waar pligt gebiedt,
Regt uit!
De dwaas alleen verschiet om niet
Zijn kruit!

Weet wat gij zegt, denk eer gij schrijft
Of dicht;
Maar zoo gij eeuwig wischt en wrijft,
Zoo zwicht!
Een warkop, wat hij broedt of doet,
Ontsticht;
Een helder hoofd, een rein gemoed,
Brengt licht!

DE GENESTET.
(In leven predikant der Remonstrantsche Kerk te Delft.)

De volgende heeren en dames hebben ons met oplossingen vereerd:
1. F. P. le Roux, Bovenvallei, Wellington.
2. O. S. Vermooten, Venterstad.
3. D. de Kock, D.J.zoon, Stellenbosch.
4. A. G., Worcester.
5. Mej. Sophia Enslin, Paarl.
6. C. G., Triton Cottage, Zeepunt.
7. Eduard le Roux, Fransche Hoek.
8. Jongejufvrouw Anna S. Franklin, Venterstad.

Tot onze teleurstelling ontvingen we ditmaal slechts een achttal oplossingen. Als er niet meer belangstelling getoond wordt, zal het *Gezellig Tijdverdrijf* wel eerdaags uitloopen. Nog willen wij het beste hopen voor een volgend kwartaal. Beschaam onze hope niet!

De prijzen zijn toegewezen aan de heeren F. P. le Roux, Bovenvallei, Wellington, en D. de Kock, D.J.zoon, Stellenbosch; per post ontvangen die heeren ieder een boekgeschenk, met de beste wenschen van de eigenaars van het *Z. A. Tijdschrift* en de Redaktie van 't *Gezellig Tijdverdrijf*.

De Boerderij.

"De landbouwer mag niet teren op onderzoekingen van anderen—zelf moet hij de hand aan den ploeg slaan, om te onderzoeken wat wetenschap en ervaring elders aan de hand hebben gedaan, om, soodoende, het beste daarvan op zijne landerijen in toepassing te brengen."

"De landbouw is de eerste van alle kunsten; zonder hem zouden er geene kooplieden, dichters en philosophen zijn; slechts dat is ware rijkdom, wat de aarde voortbrengt."

WIJNZAKEN.

Baron von Babo, de Oostenrijksche wijnkenner, is sedert ons laatste No. het licht zag, in de Kolonie gearriveerd en heeft reeds voorloopig op eene vergadering aan de Paarl zijne opinie over Kaapsche wijnen uitgesproken. Z.Ed. meent dat onze wijn te veel suiker bevat en acht het ongeraden dat ongeprepareerde boerenwijn naar de tentoonstelling te Antwerpen gaat. Iemand als de Baron kan natuurlijk het best oordeelen welke wijnsoorten kans van slagen in Europa hebben. Het is dus te hopen dat Z.Ed. onze wijnbouwers klaar en duidelijk zal leeren *hoe* onze wijnen dan toch geprepareerd moeten worden, om in den Européschen smaak te vallen. Hierdoor zal hij ons een blijvende weldaad bewijzen. Wij zullen wel nader met Z.Ed. kennis maken.

De aandeelen in de Nieuwe Wijnmaatschappij worden niet al te gretig genomen en het schijnt haast of het kapitaal niet gevonden zal worden. Dit zou jammer zijn.

Of de stokerij te Worcester haar beslag zal krijgen is twijfelachtig.

Te Stellenbosch is op eene invloedrijke vergadering besloten, om den wijn van onze boeren op te koopen @ £4 per legger; dien wijn tot spiritus te verstoken en in bond te houden tot de tijden beteren. Wij hopen van harte dat dit plan gelukken mag; want zooals het er nu uitziet, is het allertreurigst: onze boeren zitten nog met volle kelders en de nieuwe oogst, die echter niet overal veelbelovend is, nadert met rasse schreden.

Van de Kaapsch-Hollandsche Exportmaatschappij hebben wij niets naders vernomen dan dat door private personen op nieuw naar Holland geschreven is, om de zaak andermaal onder de aandacht van belangstellende vrienden te brengen; of het Comité al handelend opgetreden is, is ons onbekend.

Een man die veel voor den Kaapschen wijnhandel gedaan heeft is ons na een nuttig en werkzaam leven door den dood ontnomen, namelijk de WelEd. heer J. Van Rijn Sr. De overledene behoeft onze lofspraak niet. Wij zullen den ondernemenden, stipt eerlijken, conscientieusen Nederlander niet ligt vergeten. Geen huis dat in de laatste jaren zich zooveel moeite en opoffering getroost heeft, om ons de Buitenlandsche markt te openen als de firma Van Rijn. Wat er nog aan uitvoer naar Holland en elders gedaan wordt, hebben wij hoofdzakelijk aan den ondernemingsgeest van dat huis en vooral aan den overledene te danken. Zulke mannen kunnen wij, in dezen tijd althans, noode missen; doch daar vraagt de dood niet naar. Moge zijn voorbeeld bij anderen navolging vinden en zijne nagedachtenis ook bij onze wijnboeren in gezegend aandenken blijven.

REQUIESCAT IN PACE.

EEN DEPARTEMENT VOOR LANDBOUW.

Naar men van welonderigte zijde verneemt bestaat er nu een goed vooruitzigt dat ook de Kaapkolonie zich weldra in het bezit van een Landbouw-Departement zal mogen verheugen. Was het niet dat onze Ministers de handen zoo vol hadden (en hebben) met de Bechuanalandsche zaken, dan hadden wij er stellig al meer van gehoord. Het is te hopen dat al de listige plannen en raadslagen van de Oppositie, om ons Ministerie uit te ligten, en waaraan wij reeds zooveel ellende te danken hebben, mogen mislukken; anders komt er van zulk eene gewenschte zaak als een Landbouw-Departement weer niets teregt. Van den kant der Oppositie, mogt zij 't roer in handen weten te krijgen, kunnen wij geen heil voor den *Afrikaanschen Boer* verwachten; dit heeft de ondervinding ons geleerd. Helaas! hoe door partijzucht de beste belangen van het land verwaarloosd worden. Wanneer zal daar een einde aan komen en wanneer zal men eens den boer naar eisch in bescherming nemen?

AUSTRALIË.

Een paar aanteekeningen uit de laatst ontvangen bladen.

Gebottelde wijn wordt naar Indië gezonden om de Australische wijnen meerdere bekendheid te geven in het land der Moguls en Nabobs. Een schrijver, die zich een man van ondervinding noemt, dringt er op aan dat de wijn behoorlijk *gelabelled* moet worden. Hij zegt het is niet genoeg om er het opschrift Sherry, Claret, Port, Madeira, Hock, enz. op te zetten; maar men moet ook eenigszins den smaak en de kracht van den wijn aangeven, en er tevens bijzetten van welke druivensoort en op welke plaats hij geperst is. Dit was hem herhaaldelijk door wijnkoopers in

Engeland aangeraden. Mogelijk is hieruit wel iets te leeren voor onze Kaapsche wijnverschepers.—Over *Struisvogels* vindt men heel wat correspondentie in *The Australasian*; daaruit blijkt dat dit dier er niet wel aard heeft, en onze vogelstruisboeren behoeven zich dus vooreerst niet ongerust te maken over de mededinging van onze loyale mede-onderdanen in het Zuidereiland.—*The Frozen Meat trade*, zegge: Bevroren Vleeschhandel, breidt zich nog steeds uit en levert den aandeelhouders goede winst op. Het vleesch wordt in Engeland tegen 4d. tot 6d. per lb. aan den man gebragt. De Europésche veefokkers beginnen reeds te klagen, getuige het onderstaande knipsel:

"Men behoeft er zich waarlijk niet over te verwonderen (zoo zegt *Landw. Thierzucht*) dat er slechte marktberigten uit Londen komen en de vleeschprijzen daar dalen, indien men verneemt, dat van daar d.d. 3 Sept. gemeld is, dat er de vorige week 63,000 stuks *schapen in bevroren toestand* uit Australië waren aangekomen en men er weldra weer 28,000 stuks van daar verwachtte."

De wilde honden, konijnen en musschenplagen geven ook veel stof tot schrijven en klagen. En daarbij komen, tot verdriet der Australiërs, nu nog hazen ook. Hierover zegt de *Landbouw-courant*:

"*Hazen in Australië.* Gelijk de geïmporteerde musschen en konijnen, ter uitroeijing van welke dieren de West-Australische Koloniën thans jaarlijks £200,000 uitgeven, hebben zich ook de geïmporteerde hazen tot ergernis en last van land- en tuinbouwer zoodanig vermenigvuldigd, dat zij inderdaad een groote plaag geworden zijn. In het parlement der Kolonie Nieuw-Zuid-Wales werd dan ook een voorstel gedaan de noodige geldmiddelen toe te staan, om, zoo mogelijk, de hazen weder uit te roeijen."

Wij meenen dat de beste raad is om een aantal van onze Afrikaansche Nimrods eens tot een jagtpartijtje uit te noodigen.

Verder valt er niet veel te vermelden dat voor ons van belang is.

VARIA.

(Uit de Landbouwbladen).

DE INSECTENDOODER VAN PARÉ.

In een courant van verleden zomer, zag ik in een tuinbouwannonce aangaande: *bliksemsnelle vernietiging van alle Insecten.*

Daar alle soorten insecten dit jaar buitengewoon toenamen, zoodat men ze niet meester kon worden, kocht ik een toestel om insecten te dooden van Paré; ik deed er hoofdzakelijk proeven mede op de appelboomen tegen de boomluis; ziehier den uitslag.

Deze is wonderbaarlijk, even snel als de hand zich terug trekt na een weinig vocht op de plaats gelaten te hebben waar de luis zit, is dit insect

vernietigd. Deze boomluis zit altijd onder de takken en in de oksels van de bladeren; wanneer men nu een weinig vocht op den tak giet, vernietigd dit het nest van de insecten, dat er onder zit. Wanneer het nest langs den tak zit heeft men slechts een weinig boven het nest te laten druppelen, zoodoende wordt het nest vernield. Op de jonge takjes of aan de knoppen moet men met dit vocht niet komen, alleen eenigszins harde takken hebben geen nadeel er van.

Wanneer een boom sterk door die luis is aangetast, is het onmogelijk in eenmaal ze allen te verdelgen, daar er verscheidene wegloopen; wanneer men dan na 8 dagen dezelfde plaats nog eens weder bevochtigt en ook de nieuwe nesten door de ontsnapte insecten gemaakt, kan men er zeker van zijn dat men ze kwijt is. Den volgenden dag ziet men de luis nog in haar geheel zitten, maar raakt men ze aan, dan valt ze als stof in elkander.

Ik heb dit ook nog op andere insecten beproefd. Op een nest van een 50 rupsen goot ik eenige droppen van dit vocht en in een oogenblik waren deze allen verstijfd.

Een peer was vol wespen, ik giet er eenige druppels op en geen een ontsnapte. Inderdaad is dit vocht zeer nuttig om insecten te dooden en doet het geen nadeel aan de planten.

Het toestel is zoo eenvoudig en klein, dat dames het kunnen hanteeren. Het toestel vol vocht kost 8 francs (6s. 8d.), dat is niet goedkoop, maar het is gebreveteerd; het vocht alleen kost 2 francs, (1s. 8d.) de kan, behalve vracht en emballage.

Ofschoon dit toestel duur is, zal ieder het zich met graagte aanschaffen.

TH. MULIÉ.

DE TOEKOMST VOOR DE OSSENBOTER IN FRANKRIJK.

Een paar weken geleden werd bij geruchte de tijding vernomen, dat de Fransche Regering bezig was met een wetsontwerp betreffende den verkoop van oleomargarine (zogen. kunstboter). Thans is het gereed en bij de kamers ingekomen. De strekking van deze wet is dat ieder straf beloopt, die margarine of dergelijke zelfstandigheden verkoopt of ten verkoop zendt, zonder dat op de emballage enz. de ware natuur van de waar aangeteekend zij. Ook op de voor de koopers bestemde facturen en de bij de verzending meegegeven vrachtbrieven moet dergelijke aanteekening voorkomen. Op verzuim van een en ander wordt een straf voorgesteld van 6 dagen tot 1 maand gevangenis, of 100 tot 2000 francs boete.—Hoeveel *ossenboter*, in blikjes, Zuid Afrika binnengebragt wordt, onder de namen *Prime* and *Choicest quality*, zullen we liefst niet onderzoeken.

D

RHABARBER.

In Engeland werdt deze plant op groote schaal gekweekt en dagelijks komen een aantal bundels bladstelen op de markt.

De Engelsche hoveniers hebben door zaaijing soorten voor de moesteelt bekomen, welke door haren vroegen wasdom, hare grootte of door de vastheid en den smaak der stengels volkomen aan het beoogde doel beantwoorden. De meeste zijn ontstaan uit gekrulde rhabarber, zooals de Mitchel's royal Albert en de Victoria rhabarber, die het meest geacht zijn.

Deze plant groeit liefst in eenen vruchtbaren en frisschen grond. Zij bemint noch zand, noch klei. Men vermenigvuldigt ze door het verdeelen der struiken, indien men de soort wil bewaren; echter geeft de zaaijing mede goede uitkomsten.

In Julij, onmiddellijk na het rijpen van het zaad, zaait men dun op een met mestaarde overdekt en belommerd bed. Men strooit daarover ten minste 2 cent. aarde en houdt den grond vochtig. In het voorjaar, vóór de plant aan 't groeijen gaat, worden de kleine plantsoenen met den riek uitgegraven en in vierkante wel bemeste putten geplant, gelijk voor de artisjokken, kardoenen, zeekoolen, enz. Tusschen iedere plant laat men ten minste 75 c. afstand.

Gedurende den zomer houdt men den grond zuiver en de bloemstengels die zich zouden vertoonen, worden tot aan het hart afgesneden.

Het tweede jaar mag men reeds een half dozijn stelen op iedere plant plukken, wanneer men in het voorjaar rijkelijk met vloeimest heeft gegoten, wat gedaan moet worden bij het kuisschen en ophakken, de jaarlijksche zorg aan het rhabarberbed. In het derde jaar is de plant volmaakt en men mag overvloedig plukken, hetgeen gedaan wordt door de bladstelen tegen den grond vast te grijpen en naar zich toe te trekken om ze aan het inhechtingspunt los te rukken.

Een bed rhabarber kan, zonder af te nemen, 4—5 jaren duren.

Men verbetert en vervroegt de bladstelen door de planten met aarde of beter met zaagmeel of oude run op te hoogen; zonder die voorzorgen, verkrijgt men echter ook zeer goede opbrengsten.

Zaadteelt. Het jaar vóór dat men de rhabarber vernieuwt, laat men de schoonste plant haren bloemstengel maken, en deze geeft meer zaad dan men zelf voor eene uitgestrekte beplanting noodig heeft.

MIDDEL OM STRIJDLIEVENDE HANEN TE BEDWINGEN.

Een voorwaar hoogst eenvoudig middel wordt vermeld in een der laatste nrs. van *Michelsen's Vereinsblatt*.

Een kleine Bantam-haan, die nieuwelings bij een troep kippen kwam, werd door een grooteren haan, die er reeds langer bij liep,

dadelijk aangegrepen en voortdurend vervolgd. Aan den eigenaar werd de raad gegeven, den onruststoker de poten te knevelen, zóódanig, dat hij zich wel bewegen, maar niet loopen kon. Daartoe bezigde men een sterken wollen draad. De vechtersbaas was reeds na eenige dagen volkomen mak geworden, en bleek geheel en al tot inkeer gekomen te zijn, want nadat hij van zijne boeijen ontdaan was, maakte hij het den kleinen haan niet lastig meer.

BESMETTE MELK.

Te Dundee in Schotland werd eenigen tijd geleden een melkboer voor het geregt geroepen, omdat hij willens en wetens zijne klanten van besmette melk had voorzien, waardoor hij eene besmettelijke ziekte had helpen verbreiden. De melk werd namelijk bewaard in eene kamer waar zijn zoon aan het roodvonk lag. Natuurlijk en onvermijdelijk was het gevolg er van, en 17 personen die van de melk dronken, werden door het roodvonk aangetast, terwijl 4 anderen er aan bezweken. De regter veroordeelde hem tot eene boete van ongeveer £6.

BLAAUWE ROZEN.

Wees verheugd, mijne dames, na de onvindbare zwarte roos, is nu de blaauwe roos gevonden. In de zitting der Nationale Tuinbouw-Maatschappij te Parijs op 26 Junij l.l. gehouden, heeft de Hr. E. Gobernau, wonende rue nationale 106 te St. Cloud, een dozijn witte rozen laten zien, die op scheikundige wijze blaauwachtig gekleurd waren.

AARDAPPELEN-KAAS.

Een nieuwen uitweg voor den aardappel heeft men in Thuringen en Saksen gevonden, door er kaas van te maken. Eene hoeveelheid-aardappelen—liefst witte van goede qualiteit—wordt gekookt, daarna van de schil ontdaan en gestampt. Op 5 pond daarvan doet men 1 pond zure dikke melk benevens zout, welk mengsel goed doorkneed en alsdan vier dagen op eene koele plaats geborgen. Daarna kneed men ze opnieuw, waarop de kazen in manden geplaatst worden, opdat het nat er kan uitloopen.

Hoe ouder de kaas, hoe beter de hoedanigheid. Twee verschillende soorten worden gemaakt. De eerste op genoemde wijze; de tweede met vier deelen aardappel en vier deelen koe- of schapemelk. Deze kaas heeft dit voordeel boven andere kaas, dat er geen wormen in komen: ook blijft zij vele jaren versch, indien men ze in goed gesloten vaten op eene droogе plaats zet.

— Uit *Vorgten* is d.d. 29 Sept. aan de *Z. C.* geschreven:

„Werd eenige dagen geleden door ons gemeld dat de *appelstroopfabriek* alhier wegens den hoogen prijs der appelen haar werkzaamheden

dit najaar niet zou hervatten, van goederhand vernemen we dat aangenoemde fabriek thans het plan bestaat uit *suikerbieten* siroop te bereiden, die, hoewel van mindere qualiteit dan appelsiroop, toch zeer bruikbaar moet zijn. Een scheepslading suikerbieten voor de fabricatie bestemd is bereids aangekomen.

[Wilde men maar een scheepslading van onze *druivensiroop* (mostkonfijt) ontbieden, die smaakt wat lekkerder.—Red].

— Onder het opschrift *leesvruchten* komen de navolgende regels van Roscher voor in Michelsen's Vereinsblatt, 13 Sept.:

" Bewaren wij den boerenstand, deze schat, dit reservefonds van onze nationale toekomst met passende zorg! Zoo moeijelijk het behouden er van dikwerf zijn moge, is het toch altijd nog veel gemakkelijker, dan hem weer te doen ontstaan. De boerenstand is de wortel van den volksboom. De bloemen, bladeren en takken van de kroon, ja zelfs de stam, kunnen sterven en, als de wortel gezond is, weder vervangen worden. Maar waar de wortel niet deugt, daar gaat de geheele boom te gronde."

Dit geldt ook "*the Boers*" van Zuid Afrika.

Godgeleerdheid en Wijsbegeerte.

KRITIEK VAN HET N. T.

De derde, vermeerderde en verbeterde uitgave van SCRIVENER'S: "*A plain introduction to the criticism of the New Testament,*" mag wel als een teeken des tijds worden beschouwd. De eerste uitgave verscheen in 1861, en is in meer dan één opzigt waard vergeleken te worden met de derde. De gang der kritiek wordt daardoor zeer duidelijk aangegeven. Eenige voorbeelden kunnen worden genoemd. In hoofdstuk 1 van de eerste uitgave ondernam de schrijver om te bewijzen de echtheid van Markus 16: 9—20. Eer die uitgave het licht zag heette het: "De Codex Sinait. heeft sedert zijn gezag in tegenovergestelde rigting laten gelden." Tien jaren later echter—zoo erkent nu de schrijver, hebben de werkzaamheden van Dr. Burgon, wiens afdoend geschrift over dit gedeelte van den tekst welbekend is, de zaak eens en voor altijd beslist.

In de eerste uitgave zegt hij aang. 1 Joh. 5: 7 "once so earnestly maintained, but now pretty generally given up as spurious;" na twee-en-twintig jaren heet het meer beslist, "now generally given up as spurious."

Over de doxologie in het gebed des Heeren zegt Scrivener hetzelfde als door hem gezegd werd in de eerste uitgave: "It is right to say that I can no longer regard this doxology as certainly an integral part of St. Matthew's gospel: but I am not yet convinced of its spuriousness."

Zijn oordeel over den Sinaiticus die in 1859 werd ontdekt en bij zijne eerste uitgave niet kon worden gebruikt, is juist: "It so lends its grave authority, now to one, now to another, as to convince us more than ever of the futility of seeking to derive the genuine text of the New Testament from any one copy, however ancient and on the whole trustworthy." Want met de ontdekking van nieuwe handschriften is men nog niet ten einde. In 1863, twee jaren na de eerste uitgave van Scriveners' boek werd een codex uit de 9de eeuw te St. Petersburg gevonden, gedeelten van het Nieuwe Testament bevattende. En nu de laatste bladzijden van de nieuwe uitgave door de handen van den drukker gingen kreeg de schrijver van Dr. Burgon een catalogus van 3000 additioneele manuscripten die over Europa verspreid zijn in verschillende bibliotheken. Het werk des onderzoeks is dus niet voltooid.

Dr. Scrivener neemt eene plaats in naast de beste critici van den tekst des Nieuwen Testaments. Zijn werk heeft groote waarde voor een ieder. 't Was eene reusachtige onderneming, en de schrijver zelf heeft het moeten ondervinden in de krankheid die hem waarschijnlijk buiten staat zal stellen zijn werk te hervatten. Dat de arbeid toegenomen is blijkt reeds hieruit dat de uitgave van 1861 460 bladzijden bevat, en die van 1884, 712. Twee-en-twintig jaren hebben eene groote verandering teweeggebragt in de tekstkritiek. Doch aan de hand van Dr. Scrivener zal de schriftonderzoeker leeren wat als gezond, of authentiek, te erkennen valt en wat niet. Wij weten van geen werk waar zooveel gegeven wordt in dezelfde ruimte. Zonder Scrivener kan men moeijelijk beslissen tusschen verschillende lezingen.

"DE NIEUWE THEOLOGIE."

In Amerika is er dezer dagen ontstaan eene school van theologen, die voorgeeft eene "nieuwe theologie" te hebben ontwikkeld. Die theologie is bestemd voor de 19de eeuw, en zal het juiste midden weten te treffen tusschen het materialisme aan den eenen en het conservatief Calvinisme aan den anderen kant. Het wil iets vinden, dat in deze verlichte eeuw de mannen van opvoeding en beschaving trekken zal, dat de waarheid uit den ouden tijd zal verbinden met de beschouwingen van den nieuweren, en alzoo een nieuwen vorm zal geven aan die oude waar-

heid. Als representant en woordvoerder van deze nieuwe rigting kan genoemd worden THEODORE E MUNGER, die in zijn werk "*The freedom of faith*" op de volgende wijze daarover spreekt.

1. De nieuwe rigting wil niet de theologie op zijde zetten. Maar die theologie moet ruim zijn en als eene inductie beschouwd worden van de Openbaringen Gods—in den Bijbel, de geschiedenis, het volk, het huisgezin, in de stoffelijke wereld en in de lengte en breedte van het menschelijk leven. De schrijvers waarop men zich het meest beroept zijn Erskine, Campbell, Macleod, Maurice, Stanley, Robertson, de Hares, Bushnell—in één woord 't is eene soort van "broad-churchism" in Amerika ontstaan.

2. De nieuwe theologie verwerpt niet de leerstellingen der kerk uit de oudheid. Zij behoudt de leer der drieëenheid—"but not a formal and psychologically impossible Trinity" zegt de heer M.; de incarnatie, de verzoening, de souvereiniteit, enz., maar gewijzigd naar tijdsomstandigheden. Zij wil niet destructief maar constructief te werk gaan, niet buiten maar binnen de kerk haar invloed laten gelden. Derhalve

3. Kent zij aan de rede eene ruimere plaats toe in de theologie dan haar in de gewone scholen wordt aangewezen. Zij beroept zich zeer gaarne op onze intuities die als de spontane en algemeene uitspraken der ziel bij haar gelden. Haar Christendom zal bij uitnemendheid redelijk zijn. Daarom zegt zij: *Eerst* de rede en *daarna* de openbaring, want de rede laat zich niet binden, en zij neemt het Christendom aan, omdat het redelijk is en niet omdat het zich grondt op eene openbaring. Ook

4. Verklaart zij de Schrift op wat zij gelieft te noemen eene meer natuurlijke wijze, dan bij de oude theologie het geval is. De inspiratie laat zij niet varen, doch aan woordelijke ingeving hecht zij niet; want de Bijbel is voor haar niet de openbaring, maar eene geschiedenis der openbaring, een noodzakelijk middel ter verlossing, maar niet een absoluut middel. Zij gelooft niet dat men zich ter beslissing eener zaak beroepen mag op "den eenvoudigen zin der woorden." Men kan menschen niet door een tekst laten gelooven wat zij niet kunnen gelooven, d.i. laten gelooven tegen de algemeene stem der rede. Men moet aannemen dat er zoo iets is als zedelijke vooruitgang en dat de Bijbelschrijvers onder menschelijke beperkingen schreven. Derhalve moet de Bijbel als een levend boek, niet beschouwd worden in eens het geheele gebied der waarheid bloot te leggen. Hij moet telkens op nieuw worden verklaard, en van daag meer bedoelen dan morgen. Van daar dat de N. Theologie streeft om den Bijbel zoo te verklaren, dat niet het individu maar de menschheid daardoor in haar geheel wordt bevredigd. Zij wil in haar verklaring alle bekrompenheid laten varen, en Gods woord de menschheid laten raken op elk punt van haar bestaan. De oude Theologie maakte de menschheid, zoo beweert de heer M., gelijk een sfeer een effene

oppervlakte; de nieuwe gelijk de eene effene oppervlakte de andere. De nieuwe Theologie kan het maar niet verdragen dat mannen als Hume, Burns, Scott, Carlyle, Irving, Erskine, Campbell, Macleod. Macdonald, afgeweken zijn van de Calvinistische leer der vaderen. 't Is haar een bewijs "That the bounds of the theology were not commensurate with the bounds of human life." Daarom wil zij vooruitgang op theologisch gebied, meer breedte, meer menschelijkheid, minder bovennatuurlijkheid, meer het werkelijk leven en minder dogmatische formuleering.

Zegt men, dat zij gevaar loopt van gesecularizeerd te worden, de schrijver gevoelt dat gevaar, want hij erkent niet dat er een scheidslijn loopt tusschen het heilige en het seculaire. Echter beweert hij dat ook in de menschelijke zamenleving, eene goddelijke openbaring, een goddelijk proces zich openbaart. De hoofddogmen van het Christendom worden niet weersproken, maar anders geformuleerd: "It would have a moral God, a divine government truly moral, a moral atonement and not one involving essential injustice, nor clouded with mysteries that put it outside of human use."

Deze beschouwingen toegepast op de Eschatologie leidt tot de volgende resultaten. Zij onderwerpt aan kritiek de gangbare orthodoxe meeningen omtrent dit punt der leer. Het woord "eeuwig" drukt voor haar niet iets uit dat met het begrip *tijd* in verband staat: geen *tijds*bepaling vindt zij in dien term: 't is haar een woord van zedelijke en geestelijke beteekenis. Zij bepaalt dus niet of de straf altijddurend zal zijn, want naar hare meening heeft "eeuwig" niets te maken met eenig begrip van voortduring. Zij vat hare beschouwingen omtrent het eeuwig leven alzoo samen op de volgende wijze: —"it finds itself driven to such conclusions as these: namely, that every human being will have the fullest opportunity for attaining to the end of his creation as a child of God; that every human being will receive from the Spirit of God all the influence impelling to salvation that its nature can endure and retain its moral integrity; that no human being will be given over to perish while there is a possibility of his salvation."

Dit zijn de omtrekken van de nieuwe theologie, zooals zij dezer dagen in Amerika geformuleerd wordt.

Belangrijk is de vraag: hoe is zij ontstaan?

Wil men haar ontstaan leeren kennen, dan moet men terug gaan naar de dagen van *Jonathan Edwards*, die in Nieuw Engeland een hypercalvinisme predikte, dat voor een tijd ten minste aller gemoederen in beweging bragt. Hiertegen kwam de noodwendige reactie. De transcendentale school, onder den invloed der Bostonsche Unitariers met Emerson, Theod. Parker, George Ripley, Margaret Fuller, aan het hoofd, begon zich te openbaren. Emerson brak langzamerhand met het idealisme der unitariers en verviel tot een soort van pantheisme—

de logische konsekwentie van het unitarisme. Een der geestverwanten van deze mannen drukt het zeer juist uit waar hij zegt: "het unitarisme heeft Calvijn verlaten om zich in de armen van Spinoza te werpen." Naauw verwant aan deze school, en toch ganesch alleen staande, was Horace Bushnell, verreweg een van de meest onafhankelijke en begaafde predikers in Amerika. Hij zag veel goeds in de unitarische school, doch ging er niet mee zamen. Echter deed ook hij wat hij kon om het oude Calvinisme van Nieuw Engeland te ondermijnen. Hem mogen wij beschouwen als de laatste schakel in de keten. En nu treden op het tooneel de voorstanders der "nieuwe theologie" met Newman Smyth en Theodore Munger aan het hoofd. Smyth beschouwt met Schleiermacher dat de godsdienst zetelt in het "gevoel," en past de evolutie-theorie toe op onze godsdienstige overtuigingen. Hij neemt aan dat er eene "bovennatuurlijke evolutie" heeft plaats gevonden met Christus als de culminatie, want de openbaring in den Bijbel is niets anders dan de goddelijke opvoeding van het menschelijk ras, zooals reeds Lessing had geleerd. Derhalve is de Bijbel niet "een onfeilbare verhandeling over de zedeleer en de theologie," maar slechts uitdrukking van "the growing life, the maturing thought, the ripened fruit of the Hebrew mind and of Hebrew history." Met beschouwingen als deze over den Bijbel, raakt Smyth de meeningen van Munger, dien we als woordvoerder der nieuwe rigting reeds hebben leeren kennen. Munger zegt "Nur mit ein bischen andren Worten" wat Smyth reeds had aangeduid. Met den Bijbel als een product der evolutie van volksleven en volksmeening, en met den Christus als de culminatie van die bovennatuurlijke evolutie, kunnen wij begrijpen dat de gewone leerstellingen van het bijbelsch christendom weinig genade vinden. Er is nergens *objectieve* zekerheid, 't is een bodemloos *subjectivisme*. Van daar dat Munger elk Calvinistisch geformuleerd leerstuk òf verwerpt òf modifieert naar zijn subjectieve meening. Bijv. de Incarnatie is hem "not a mere physical event, for that has entered into many religions, but as the entrance into the world through a person of a moulding and redeeming force in humanity." De verzoening is hem "a divine act and process of ethical and practical import—a comprehensible force in the actual redemption of the world from evil." Is de opvatting der verzoeningsleer van dezen aard, dan is het ligt te begrijpen hoe men aannemen kan "een toestand van probatie na den dood" en waarschijnlijk de uiteindelijke zaliging aller—iets echter dat niet met duidelijke woorden wordt geleerd. Dat deze theologie niets anders is dan een gemodifieerd Quakerisme is niet te veel gezegd. Want reeds Martineau heeft van de Unitariers beweerd :—

"Our attitude towards Scripture becomes the same which has long

been familiar to the Society of Friends: simply assuming that the Spirit of God lives and operates for ever in the human soul." Hier hooren wij nagenoeg dezelfde taal. Elk mensch houdt zich aan zijn eigen innerlijk licht en aan zijn eigen inspiratie.

Zal deze "theologie" stand grijpen? Wij betwijfelen het zeer. Zij is te subjectief, te eclectisch, te zwevend, te onvast om staande te blijven. Op den duur zal zij niet beantwoorden. Zij moet òf voorwaarts naar het scepticisme, òf terug naar het geijkte en beproefde Calvinisme, waartegen zij als reactie is opgetreden. Wat zij worden zal, moet de tijd nog leeren.

LEGER DES HEILS.

Voor ons ligt een ander werkje, dat mede als een "teeken des tijds" mag worden beschouwd. 't Is "THE SALVATION WAR 1883", m.a.w. een geschiedenis van het werk des Legers gedurende het jaar '83. En die geschiedenis heeft voor den theoloog niet weinig beteekenis. 'T was *vooreerst* een jaar van *krachtigen tegenstand*. De pers viel hen aan—en veel werd er gemaakt van hun "geheime" orderboek. Het Skeletten-leger trok tegen hen op, en woestheid heerschte waar zij verschenen. In Zwitserland—het toevluchtsoord van atheisten en oproermakers—werden zij, verkondigers van het Evangelie, in den tronk gesmeten en verbannen. De *Heraut* in Nederland, orgaan der hyper-Calvinisten, verklaarde hun werk als een gewrocht des Satans. Bisschoppen in Engeland veroordeelden hen. Ernstige christenen waarschuwden tegen hen. En toch——— zij zijn er nog en zullen er blijven met die taaije volharding die uiteindelijk allen tegenstand den mond snoert. "Well, never mind!" zegt Booth. "Thank God we have lived through 1883 and we are far more alive now than we were on the 1st of January. We have shed bucketsfull of tears, but nobody's eye is any dimmer, and nobody's heart any sadder for that. *God wipes away our tears with five pound notes.* We have been locked up in every quarter of the globe, but we are freeer than ever. We have been abused in nearly every spoken language and yet we are not ashamed. We have been oppressed by law and oppressed against law, yet we have risen again stronger every time. We have been attacked with almost every weapon the devil himself could devise, yet we have never been moved even so far as to attack anybody. We have been through every sort of fire thousands of times, yet we are marching on with more music, more colours, and merrier songs than ever."

Het tweede punt dat ons treft is *hun verbazende vooruitgang*. In 3 jaren tijds hebben zij 48,000,000 *War Cry's* van de hand gezet, en dat wel in 16 verschillende talen en tongvallen. 634 korpsen heb-

ben zij,—verspreid over de wereld,—met 1,541 officieren. In Amerika, Australië, Nieuw Zeeland, De Kaap, Indië, Frankrijk, Zwitserland, Zweden en ook reeds in Duitschland hebben zij bij aanvang of vernieuwing post gevat. Geld kwam er in overvloed van alle kanten. Uit de geauditeerde boeken blijkt dat zij in 't afgeloopen jaar hebben ontvangen en uitgegeven £96,748. Een gedenkwaardige vergadering gehouden in Exeter Hall bragt hun £10,000. Geen wonder dat Booth uitroept "we wipe our tears away with five pound notes." Het werk neemt toe in omvang. "Were we to take no forward steps in 1884, but simply to continue doing weekly what we do this week at our 636 corps and 245 outposts we should hold more than 676,000 meetings, and circulate more than 31,000,000 *War Cry's* and other publications in the course of the year, to say nothing of the millions of visits to the poor paid by our 1540 commissioned officers alone, in the say 650,000 hours they will spend in it."

Wat Booth ons verder verhaalt is *wonderbare hulp verleend*. Twee voorbeelden uit velen noemen wij hier: "On Tuesday the—— we greatly needed a sum of £450, which I had promised to be paid at noon to two persons to whom the amount was immediately due......... Kneeling down I told the Lord that the Army was His, not mine. My financial secretary expressed the deepest concern when he found the money did not come through the post, and inquired of me what course I proposed to take. I said that we would wait till the money was called for. At a quarter to twelve a lady, until then quite unknown to me personally, was announced as wishing to see me. Briefly apologising for taking up my time, she made an inquiry and explained to me that having a sum of £500 at her disposal she desired to give it to the Lord for the work of the Army."

Het tweede voorbeeld in Booth's eigen woorden luidt als volgt:—"It was upon Friday ——— 1883, I needed in order to complete the payments due to that week £500......... I lifted up my heart to my 'Father' who 'holdeth the wealth of the world in His hands.' It was very desirable that the money should be lodged with our bankers that day. My Secretary drew cheques against the amount and laid them upon my table—would I sign them? I felt it was a real test, and therefore I did so—keeping them, of course, in my possession. At a few minutes before four o'clock I received by post in Bank of England notes, a gift of £500, just in time for the Bank. It had been posted that morning." Zulke verhalen en meer dan deze zijn er in het boek.

Is het leger uit God of uit den mensch? Booth antwoordt:—"And so He leads us on. Day by day He fed the Hebrews in the journey to the promised land, and just a day at a time he fights our battles and supplies our needs."—Het "leger" wordt gewis—neen is reeds—een ge-

wigtige factor in de godsdienstige geschiedenis van de negentiende eeuw. Het breidt zich al meer en meer uit, en weldra zal het zijne vertakkingen hebben over den geheelen aardbodem. Geestkracht, moed, geloof, geld heeft het nog. Het stuit voor niets. Wij weten van geene godsdienstige, niet-kerkelijke organisatie, die in zoo korten tijd zulk een loop heeft gehad. Het is een wonder in onze oogen.

WESLEYAANSCHE KERK IN AMERIKA.

De keuze van een President in Amerika heeft aanleiding gegeven tot sterke uitlatingen van meer dan een kant over het karakter en het gedrag van publieke mannen. De conferentie der Methodistische Kerk te Cincinnati, onlangs gehouden, nam hieromtrent een besluit, dat ook in Zuid Afrika dient te worden overwogen :—

"De verderfelijke leer wordt overal vernomen, dat de kuischheid of onkuischheid van publieke mannen van naam, die voor het een of ander ambt worden genomineerd, niet een voorwerp van discussie behoort te zijn, en dat het privaat karakter geen invloed mag uitoefenen op de keuze, en ten minste conscientieuse mannen niet moet stremmen in het besluit dat zij nemen met betrekking tot de kandidaten. Wij sidderen voor de gevolgen van zulke beginselen. Wanneer mannen van naam—'t zij in hun leven of na hunnen dood—in denzelfden adem worden gekenmerkt als wellustelingen, maar geprezen als patriotten en staatslieden, dan is het noodwendig gevolg dat onze jonge mannen een rein karakter en een vlekkeloos leven beschouwen als zaken van weinig beteekenis. Dat zulke 'booze vrucht' van dezen 'kwaden boom' reeds haar verschijning heeft gemaakt, is zonder twijfel. Door in 't openbaar zulke dingen te verkondigen wordt de heiligheid van het huisgezin in gevaar gebragt de deugd onzer kinderen aangevallen en de reinheid van onze publieke mannen aan het wankelen gebragt, de zeden van elke maatschappij vergiftigd, de eer van het Amerikaansche volk aangeraakt, ja de veiligheid en het bestaan des volks bedreigd. Met het oog op deze gevaren dan

"*Besloten* 1. Dat het het heilig oordeel is van deze vergadering dat zulke zedelijke en staatkundige leer een verstandelijke en zedelijke schande is—een schandvlek op onze eeuw en onze beschaving—en werd zij niet tegengesproken noodwendig uitloopen moet op de demoralisatie van het publiek geweten en dus vooral van de jeugd in deze republiek, die geen pen kan beschrijven en geen verstand kan bevatten.

"*Besloten* 2. Dat wij eerbiediglijk de godsdienstige en staatkundige pers, de verschillende kerkgenootschappen, alle liefhebbers van zedelijke reinheid, oproepen zich te vereenigen tot een eerlijke poging om onze huisgezinnen te beschermen en alle onzedelijkheid en onreinheid, zoowel van privaten als publieken aard, tegen te werken, binnen of buiten de politieke partij die men gekozen heeft."

Zijn deze dingen ook niet in Zuid Afrika van beteekenis? Wordt ook niet hier soms de politiek beschouwd als buiten de sfeer der zedelijkheid en der godsdienst zich te bewegen?

Ik kan haar niet vergeten.

Twee jaren zijn weldra vervlogen
Sints ik mijn Betty grafwaarts droeg;
Nog is de wonde niet genezen,
Die mij uw Vaderhand toen sloeg.
En toch, ik klaag niet, neen, mijn God!
'k Berust blijmoedig in mijn lot;
Maar 'k peins, in de eenzaamheid gezeten:
Ik kan haar niet vergeten

Twee jaren zijn welhaast verloopen;
'k Zocht troost in mijn verdriet en smart;
'k Toog heen waar oorlogsvlammen woedden,
Maar 'k had een andren strijd in 't hart.
Die oorlog is reeds lang volstreên,
De krijgers keerden huiswaarts heen.
Maar 'k zucht, al mogt geen mensch het weten;
Ik kan haar niet vergeten.

Twee jaren heb ik haast doorworsteld;
'k Zocht in mijn arbeid rust der ziel;
'k Was bezig van den vroegen morgen,
Tot 'k moe des avonds nederviel;
Maar aan den avond van den dag,
Waar 'k afgemat ter neder lag,
Met moed en lust en kracht versleten,
Kon 'k haar toch niet vergeten.

Twee jaren moest ik zoo doorleven;
'k Doorreisde intusschen zee en land,
Door feestgedruisch en hoofsche weelde,
Bij volkren vreemd, in elken stand;
Maar uit den vreemde weergekeerd,
Was 't mij als werd ik niet begeerd;
In volksgewoel en jubelkreten
Kon ik haar niet vergeten.

Twee jaren moest ik 't pad bewandlen,
Dat pligt en roeping mij gebood.
Men sprak: "Waarom alleen gedragen,
Waar 't leven zooveel hulpe bood?"
Maar 't was of 'k haar die met me leed,
Door andre hulp een onregt deed,
En fluistrend sprak steeds mijn geweten:
Ik mag haar niet vergeten.

Twee jaren haast, — en ach, hoe lange
Duurt nog mijn reis door 't aardsche dal?
Dat kan mijn God alleen bepalen,
Met al wat mij weêrvaren zal.
Maar wat ook nog mijn lot mag zijn,
't Zij vreugde, of strijd, of lust, of pijn,
Tot d' uitroep mag ik mij vermeten:
Ik zal haar nooit vergeten.

Pretoria, 5 Augustus 1884. S. J. du Toit

Uit: Beets, Nog eens Najaarsbladen.

HET TRANENKRUIKJE.

UIT DE EDDA.

(Naar Etlar Lang).

[Hulda (Holle) is in de scandinavische godenleer die "donkere," maar vriendelijke godin der onderwereld, welke het leven geeft en tot welke het leven ten laatste terugkeert. Haar bron is boven Ygdrasil (dèn Wereldboom) en daaruit stijgen de kinderzielen op, die geboren worden; van daar de sproken van de Kinderbron en van den Ooievaar, die de kindertjes uit het water vischt en aanbrengt. Vroeg gestorven kinderen keeren weder tot Hulda in de onderwereld terug, waar zij weleer liefderijk gevoedsterd en gekoesterd werden. De bijzonderheid dat, in vele sagen als deze, in den christelijken tijd de Moedermaagd in de plaats van Hulda gesteld werd, toont hoe madonna-menschlijk men zich het beeld der Hulda voorstelde.]

Daar weent een moeder haar oogen rood;
Haar eenig dochtertje, eilaas! is dood.

Zij plant op 't grafje vergeet-mij-niet;
Zij ziet het bloeijen, het troost haar niet.

Daar zweeft in 't hofken vrouw Hulda aan,
Tot wie de zieltjes der kindren gaan.

Haar volgt blijmoedig de gansche schaar;
Maar ach! haar kindjen is niet met haar.

"Zoo 'k u slechts eenmaal met Hulda zag,
"Hoe zou ik zeegnen dien blijden dag!"

Maar nog één zieltje komt achteraan;
Een kruik te torsen doet langzaam gaan.

"Uw weenen, moeder! doet mij geen goed,
"Die al uw tranen vergaadren moet!"

De moeder hoort het; het smart haar zeer;
En voortaan weent zij geen tranen meer.

1881.

WEES VROOLIJK.

Wees vroolijk! Vroolijkheid is kracht,
Is kracht, tot arbeid, kracht tot deugd.
Daar wordt niets goeds, niets groots volbragt
Dan bij een innerlijke vreugd.

Een treurig hart maakt dof, verzwakt.
Een schreijend oog ziet ver noch klaar.
Gebogen, staat gij wankelbaar,
Met al wat in u is geknakt.

Vergt zware ramp of groot verdriet
Een bittren traan van droefenis:
Betaal dien tol; maar *kweek* toch niet
Wat in zichzelf slechts doodlijk is.

Het lijden heeft zijn nut en vrucht;
Het *lijden*, maar het *kwijnen* niet;
't Veerkrachtig lijden, dat niet zucht,
Maar met een glimlach opwaart ziet,

Zich keert naar 't *licht*, dat troostrijk straalt,
Waarbij de *vrucht* van 't leed zich zet;
En dat, waar 't diep in 't harte daalt,
De kracht verhoogt en d'ijver wet.

1881.

WIJ VERGETEN.

Wij vergeten ; God gedenkt.
Onze daden, onze woorden,
Die wij uitten, die wij smoorden,
Wat gegriefd heeft, wat gekrenkt,
Wat ons kort slechts heeft gespeten,
Kort vervuld heeft met berouw,
Waar we al lang niets meer van weten,
Schoon 't "ons altijd heugen zou"....
God gedenkt het—wij vergeten.

Wij vergeten ; God gedenkt.
God gedenkt, en *doet* gedenken
Door zijn woorden, wegen, wenken,
Door de teugen, die ons drenken
Uit den beker, dien hij schenkt.
Wel dengene, wel dien allen,
Die het in de schuld doet vallen,
Als Hij ernstig brengt aan 't licht
't Lang vergetene, fraai verbloemde,
't Met zoo schoonen naam vernoemde,
En 't geheugen tot zijn pligt!
Wel hem, die zichzelven rigt ;
Die ootmoedig wil beweenen,
Niet verschoonen, niet verkleenen
Wat hem God herinnerd heeft,
En geen troost heeft dan dien eenen :
God vergeet niet, maar—vergeeft!

1882.

——o——

WEES STERK EN HIJ ZAL UW HART VERSTERKEN.

(Psalm XXVII. v. 14.)

Wek op de kracht, die in u is,
En God zal grooter geven ;
Die stemt op zijn Getuigenis,
Dien wordt het geest en leven,
Verhef uw stem,
Roep uit tot Hem,
Toon moed, om moed te erlangen!
Bezittenden ontvangen.

Maar buk u over d' afgrond niet,
Noch drentel op zijn boorden!
Hij trekt, die in hem nederziet,
Met zijn onzigtbre koorden.
Zie naar de rots,
En laat niet los
Die onontbeerlijke armen,
Die steunen en beschermen!

Die mijmrend met de Wanhoop speelt,
Zal haast wanhopig worden.
Het apostolisch woord beveelt
Dat we ons de lenden gorden.
Rigt ze op, en zie!
De slappe knie!
Verlamd door twijflig vreezen,
(God wil het) is genezen.

1882.

—o—

AL TE FEL.

" Dat gij mij liefhebt, weet ik niet,
" En wil er niets van weten ;
" Zoo gij 't mij toezingt in een lied :
" Ik zal dat lied vergeten.

" Zoo gij mij zendt uw beeltenis :
" Ik zal dat beeld verscheuren ;
" En zegt men dat dit jammer is :
" Ik zal het nooit betreuren.

" Indien ik hoor : hij maakt het hof
" Aan een der schoonste schoonen :
" Ik zal uitweiden in haar lof
" En mij verheugd betoonen.

" En dreigt gij mij :" Ik ga naar West
"" Of Oost, om nooit te keeren !""
" Zeo zal ik zeggen : Opperbest !
" En wel te diverteeren !"

Zoo sprak ze en dacht, ze meende 't wel,
Als honderdduizend vrouwen.
De minnaar dacht : " 't Is al te fel,
Ik meen maar vol te houen."

1882

HET Z. A. TIJDSCHRIFT.

JANUARIJ 1885.

Om zeer oud te worden.

Niemand weet hoe lang hij leven zal en toch zou menigeen het gaarne weten. Wel staat er in de Psalmen, dat de grens van 's menschen leven met zeventig, als het heel lang duurt met tachtig jaren wordt bereikt; maar op andere plaatsen spreekt de heilige schrift van stamvaders van vóór den zondvloed, die den leeftijd van vele honderden jaren zouden bereikt hebben.

Nu deze gegevens niet meer letterlijk worden opgevat, hebben de aartsvaders wel is waar hun mythischen stralenkrans verloren, doch al neemt men de oudste bijbelsche tijdrekening met haar eigenaardige verdeeling van het jaar van de ongunstigste zijde, dan bedraagt Methusalems leeftijd, instede van 969, toch nog ongeveer twee honderd jaren.

Deze spreekwoordelijk geworden langste leeftijd moge nu een feit of een legende zijn: de talrijke geloofwaardige berigten van menschen, die den honderdjarigen leeftijd hebben bereikt, geven regt tot de vraag, of 's menschen leven willekeurig tot over de gewone grens kan verlengd worden, zoodat het in plaats van tachtig b.v. het dubbel aantal jaren zou kunnen duren.

Al was het zeker, dat niemand zijn tweehonderdsten verjaardag heeft gevierd, dan bewijst dit nog volstrekt niet, dat dit niet zou kunnen gebeuren. Want heeft iemand honderd jaren geleefd en is hij nog gezond, dan kan de verwachting, dat hij nog een jaar zal blijven leven niet onwaar-

schijnlijk genoemd worden, evenmin dat een honderd-een jarige, wanneer hij overigens welvarend is, het honderd-tweede levensjaar zal bereiken, en zoo voort. Dat men op zekeren leeftijd ziek worden en sterven moet, heeft nog niemand bewezen. Volkomen zeker, zoo zeker als geen tweede op ervaring berustende stelling, is alleen die, dat alle tegenwoordig levende menschen zullen sterven. Daaraan toch twijfelt niemand.

Daarmede is echter nog niets gezegd omtrent het tijdstip, waarop de thans levende jonge en oude, gezonde en zieke menschen hun levensloop zullen besluiten.

Niemand weet bij zonsopgang of hij den avond halen zal en of hem nog één jaar, tien jaren of wel slechts een enkele week levens beschoren is. Onvoorziene omstandigheden kunnen den levensdraad van den sterksten man, evengoed als van het zwakke, hulpbehoevende kind, plotseling, zonder dat iemand daarvan de schuld draagt, afsnijden. De heugenis der aardbevingen en overstroomingen aan deze en gene zijde van den oceaan, waardoor geheele steden te gronde gingen, is nog bij allen levendig. In den oorlog, op de woedende zee, in de diepe mijnschacht, waar het verraad der elementen steeds dreigt, op de gespleten ijsvelden der gletschers met hun bedrieglijk sneeuwkleed, in het heete zand van de onmetelijke woestijn, weet de gelukkigste mensch niet of de volgende minuut nog aan hem behoort, of hij de zijnen ooit zal weerzien.

Daarentegen kan het gebeuren, dat tegen het oordeel der kunstigste geneesheeren in, zieken, die opgegeven waren, of zelfs reeds stervende schenen, weer beter worden en nog vele jaren leven.

In één geval slechts is de levensduur vooraf te bepalen, wanneer nl. iemand, tegen den natuurlijken loop der dingen, de hand aan zich zelven slaat. Het feit van de opzettelijke verkorting des levens, een treurig voorregt, dat alleen den mensch is toebedeeld, bewijst onmiddellijk, dat de wil op den duur des levens invloed uitoefent.

Kan de wilskracht nu ook den levensduur in tegenovergestelden zin bepalen? De "makrobiotiek," of kunst om het leven te verlengen, welke veeleer wetenschap dan kunst is, gaat bepaald van zulk een veronderstelling uit: niet, dat op haar de taak rust om het tijdstip van den dood vooraf te bepalen, maar wel om dat tijdstip ver buiten de gewone grenzen van het leven te verplaatsen.

Deze wetenschap berust vooral op het feit, dat zeer vele menschen langer dan een eeuw, enkele meer dan anderhalve eeuw geleefd hebben. IJverige verzamelaars hebben lange lijsten opgemaakt van personen, die honderd tot honderd en tien jaar oud zijn geworden. Ook zijn er enkele dozijnen menschen bekend, die het tot honderd twintig en tot honderd veertig jaren hebben gebragt. Slechts weinigen overschrijden de honderd vijftig jaar, zoo als de Engelschman Jenkins. Deze merkwaardige man verscheen dikwijls als getuige voor het geregt; de eerste reis, toen hij zeventien jaar oud was en de laatste maal, gelijk uit de processtukken blijkt, honderd veertig jaar later. Hij stierf in den ouderdom van 157 jaren *). De berigten omtrent nog ouder grijsaards, die digt bij de twee honderd zouden gekomen zijn, zijn onvertrouwbaar.

Doch al neemt men aan, dat vele der bijeengegaarde gevallen van lang leven volkomen ongegrond zijn en al die, welke uit de oudheid tot ons gekomen zijn, zoo als de geschiedenis der driehonderdjarige arkadische koningen en van de even oude Brahmanen tot de legenden behooren, waaraan dit gebied rijk is, dan blijven er toch nog eenige duizenden echte gevallen van mannen en vrouwen over, die ouder dan honderd jaar zijn geworden. Ook al was er slechts één enkel zeker geval van honderdvijftigjarigen ouderdom bij een mensch, die daarbij een goede gezondheid genoot, dan zou dit voldoende zijn om daarop de leer van de verlenging des levens te gronden.

Kan één mensch dien leeftijd bereiken, dan moeten ook anderen dit kunnen doen. De vraag is maar: hoe moet men leven, om dit verafliggend punt zoo nabij mogelijk te komen? Of zijn slechts enkelen, door aangeboren hoedanigheden en bijzondere omstandigheden bestemd dien hoogen leeftijd te bereiken?

Velen, wier liefde tot het leven, wier vreugde over hun aanzijn sterk ontwikkeld was, hebben beweerd, dat elk gezond mensch den hoogsten leeftijd kan bereiken, wanneer hij slechts de juiste middelen aanwendt.

De stoutste verbeelding moet zich gewonnen geven, wanneer zij al de avontuurlijke denkbeelden, al de voorschriften

*) De jongste onderzoekingen in Engeland leiden tot de slotsom dat Jenkins op de ligtgeloovigheid zijner tijdgenooten heeft gespeculeerd. — Red. *Tijdschrift.*

zou willen nagaan, welke het bereiden van zulke middelen om het leven te verlengen ten doel hebben. Reeds vroeg stond de steen der wijzen onder den naam van "levenselixir" en "groote panacée," als het toovermiddel tegen alle kwalen bekend; men zeide dat hij, behalve het veranderen van onedele metalen in goud en het vermeerderen van hun gewigt, ook het leven kon verlengen (door het wegnemen van alle doodelijke ziekten en gebreken) en onmiddellijke verjonging kon te weeg brengen.

De geschiedenis der menschelijke dwalingen bevat geen leerrijker hoofdstuk dan de historie van den steen der onsterfelijkheid. Jaren lang werd voor waar gehouden, wat wegens gebrekkige waarnemingen een schijn van waarheid had en tegen alle mogelijke ervaring indruischte. Ligtgeloovigheid en onkunde wedijverden in de middeleeuwen in het vervaardigen dier alchimistische middelen. Slechts een paar voorbeelden willen wij hier aanhalen. De beroemde Raymond Lull, die in de 13de eeuw door middel van den steen der wijzen vele millioenen voor kruistogten en het bouwen van kerken wist bijeen te krijgen, zegt dat hij weer jong en frisch is geworden, toen hij op hoogen ouderdom de groote panacée innam. Ook een zekere Salomon Trismosin, een geleerde te Konstantinopel, verzekert in het jaar 1490, dat hij zich op hoogen leeftijd, door een grein van den steen in te nemen, plotseling verjongd heeft, zoodat zijn tanige, rimpelige huid weer blank en glad, de wang blozend, het grijze haar zwart, de gekromde rug regt was geworden; ook vrouwen van negentig jaar heeft hij op die wijze weer jong en blozend gemaakt! De alchimist Arthepius, die in de 12de eeuw leefde, beweerde, dat hij duizend jaar oud was, zonder dat het werd tegengesproken. Het was niet zeldzaam, dat de ingewijden dien leeftijd bereikten. Zoo stierf in 1724 de venetiaan Fredericus Gualdus, een rozekruiser, zooals men beweerde, op vier honderdjarigen leeftijd! De zoogenaamde graaf de St. Germain, die in 1770 tot 1775 veel van zich deed spreken, bereikte, zooals hij voorgaf, door toedoen van zijn levensthee den leeftijd van drie honderd vijftig jaar. Cagliostro ging nog verder. Omstreeks het jaar 1700 verzekerde een derwisch te Brussa, dat hij Nicolaus Flamel, die door zijn goudmaken in 1382 zeer rijk was geworden, en omtrent wiens dood tot nog toe niets bekend is, met diens vrouw in den besten welstand in Indië had weergezien. De Eu-

ropeesche zwarte kunstenaars geloofden dit en bedankten den derwisch.

Dergelijke fabelachtige verhalen omtrent de verjongende kracht van den steen der wijzen zijn nog in menigte voorhanden. Het geloof aan dien steen vond waarschijnlijk zijn oorsprong in de verkeerde uitdrukking " zieke metalen " in plaats van " onedele metalen," welke bij de arabische schrijvers uit de 8ste eeuw voorkomt. De genezing geschiedde door veredeling. De zieke onedele metalen werden door den steen der wijzen in gezonde edele veranderd. Die veredeling werd op zieke, gebrekkige, oude menschen overgebragt en daardoor—ook in zedelijk opzigt—naar verbetering, verjonging gestreefd.

Het geloof aan die tooverkracht is sedert lang verdwenen. Evenmin als lood in goud kan veranderd worden, is een tinctuur in staat het leven te verlengen. Het heeft echter lang geduurd, vóór men dit erkend heeft. In 1837 werd nog door een thuringschen alchimist aan het genootschap van nijverheid te Weimar een veredelend drankje aangeboden, opdat de leden zich van de uitwerking daarvan persoonlijk zouden kunnen overtuigen.

Van grooter beteekenis dan deze op zich zelf staande verschijningen is het feit, dat verstandige mannen en vrouwen hun leven meenden te kunnen verlengen, wanneer zij zekere artsenijen, zouten, allerlei geestrijke preparaten geregeld innamen. Het hoofdbestanddeel van de meeste dier geheime middelen, wijngeest of alcohol, heeft den naam van *aqua vitae* (water des levens), die het in romaansche landen nog behouden heeft, aan zijn opwekkend en daarom voor verjongend gehouden uitwerking te danken. Men moest het liever *aqua mortis* (water des doods) genoemd hebben. Salpeter werd vroeger aanbevolen als een middel, dat men dagelijks des morgens in een niet te geringe hoeveelheid moest innemen en de dwaze mode, die in Engeland als middel tot verlenging van het leven langen tijd ook door gezonden werd gebruikt, hield eerst op, toen zich verdachte uitwerkingen openbaarden. De vermindering van arbeidsvermogen verdreef het bijgeloof. Doch spoedig kwamen andere middelen in de plaats. Sommigen zeiden, dat men dagelijks versche aarde moest omspitten. Een aanzienlijke zonderling liet zich des morgens bij het ontwaken een kluit versche aarde voor het gezigt houden en snoof den humusgeur op. Ook barnsteen

was een middel om het leven te verlengen en wordt nog heden ten dage als zoodanig aangeprezen.

Om iets ongewoons tot stand te brengen, moest er iets ongewoons gebeuren, zoo dachten velen en lieten zich een offer welgevallen. Daarom lieten ook gezonden zich vaak aderlaten. Koning Lodewijk XIII van Frankrijk werd in de laatste tien maanden van zijn leven niet minder dan zeven en veertig maal adergelaten. Aan den anderen kant meende men omstreeks denzelfden tijd, dat men het leven van oude en zieke menschen zou kunnen behouden en verlengen door het inspuiten in hun aderen van frisch bloed van jonge gezonde dieren. Zulke proeven van overgieting—in den laatsten tijd bij vergiftiging en na zwaar bloedverlies weer in toepassing gebragt—hadden bij den mensch weinig uitwerking. Toch zijn er eenige goed geslaagd en reeds in de vorige eeuw werden te Jena dieren aan deze kunstbewerking onderworpen.

Een merkwaardig middel om het oud en ziek worden tegen te gaan was, dat men zich door kinderen liet beademen, kleine kinderen en dieren als pappen op pijnlijke plaatsen liet leggen, of wel langen tijd met deze in aanraking bleef, ten einde den verjongenden "levensadem" in zich op te nemen. De boeren in Thuringen hebben nog de gewoonte, om allerlei kwalen door aanraking met versch geslagte beesten en door het opleggen van levende konijnen te verzachten. Daar de laatsten bijna dezelfde temperatuur als de mensch hebben en niet, zooals andere papdoeken, vernieuwd behoeven te worden, schijnt deze wonderlijke kuur niet zoo heel vreemd.

Het zou doelloos zijn alle genees- en heelmiddelen, welke tot kunstmatig verlengen van het leven zijn aangewend, op te noemen. Van veel grooter belang is een blik op het standpunt, van hetwelk een verstandige of praktische levensleer, vrij van vooroordeelen en bijgeloof, uitgaat.

Nadat Baco van Vern'am in 1623 een klein geschrift over het onderwerp uitgegeven had, dat voor dien tijd uitstekend mag worden genoemd, verschenen er wel verscheiden groote en kleine werken over de belangrijke vraag, hoe men het moest aanleggen om een hoogen leeftijd te bereiken, doch geen enkel daarvan komt in vergelijking met dat, hetwelk Hufeland in 1797 het licht deed zien, onder den titel van "de Kunst om het menschelijk leven te verlengen."

Weinig boeken hebben dadelijk na hun verschijnen zooveel opzien gebaard als dit. Het werd terstond nagedrukt, zoodat de schrijver bij de tweede oplaag, die reeds in 1798 verscheen, verzocht, dat men het werk alleen bij den regtmatigen uitgever zou mogen koopen. Er werd zelfs een katechismus uit zamengesteld. In 1873 is dit voortreffelijk boek op nieuw uitgegeven en, hoewel er veel in staat, dat verouderd is, verdient het ook thans nog gelezen te worden. Een vergelijking van dit werk met Baco's verhandeling over leven en dood—die ook op nieuw, doch in den oorspronkelijken Latijnschen tekst als deel van zijn gezamenlijke werken is uitgegeven (1870)—toont overigens, dat niet slechts belangrijke denkbeelden, aanwijzingen en raadgevingen van den Britschen denker, maar ook diens verdeeling der stof in een theoretisch en een praktisch deel, alsmede de behandeling van menige vraag door Hufeland, die hem dikwijls aanhaalt, werd behouden, voor zoover de inmiddels gemaakte vorderingen der physiologie en heelkunde dit toelieten.

Beide schrijvers vergelijken het menschelijk leven bij een vlam, die het ligchaam als 't ware voortdurend inwendig verteert, terwijl de lucht van buiten haar vernielenden invloed uitoefent. Om de snelheid van dit zoogenaamde verteringsproces te temperen, moet het vuur voldoende gevoed en de opdroogende uitwerking van de warme lucht door baden en andere verzorging der huid tegengegaan worden. Beide onderzoekers gingen voorts van de onderstelling uit, dat er in het ligchaam een levenskracht of levenwekkend beginsel aanwezig is, van hetwelk, zooals men vroeger dacht, de levensverschijnselen en de duur van het leven afhankelijk zijn. Afgescheiden van deze en andere daarmede zamenhangende, deels onbewezen en niet te verdedigen, deels nuttelooze beschouwingen, bevatten beide boeken vele zeer juiste gegevens.

Baco verkondigde de stelling en trachtte die te bewijzen, dat het langst duurt wat het langzaamst groeit, of wel, dat de levensduur door de ontwikkeling van het ligchaam bepaald wordt. Alle planten en dieren dus, wier groei in de lengte lang duurt, leven nog lang nadat zij hun vollen wasdom bereikt hebben. De snelgroeijende planten, daarentegen, die vroeg vruchten dragen, sterven vroeg, evenals de vroeg ontwikkelde dieren.

Deze beweringen hebben veel discussie uitgelokt. Buffon

was het met Baco eens. Hij nam zelfs een zekere verhouding aan tusschen den levensduur en den groei en maakte even als zijn voorganger de opmerking, dat daarom in den regel kleine dieren niet zoo lang leven als groote. Een groot vuur is niet zoo spoedig uitgebrand als een klein. Om de natuurlijke levensgrens van den mensch te vinden, koos hij, natuurlijk alleen als voorbeeld, het getal zeven voor den mensch, terwijl hij het tijdstip, waarop de kindsheid in den jongelingsleeftijd overgaat, in het 14de jaar stelde; hij nam dus aan, dat 98 jaar, in het algemeen voor alle landen van 90 tot 100 jaar, waarschijnlijk voor de tegenwoordige menschen de natuurlijke grens was. In de eerste en tweede uitgaaf van zijn werk zegt Hufeland als ter loops, dat de hoogere diersoorten in den regel vijfmaal langer leven dan de duur hunner eerste ontwikkeling, om zoo te zeggen hun kindsheid, bedraagt; op een andere plaats spreekt hij echter van achtmaal langer dan de geheele tijd, die hun wasdom duurt. Daarom vermenigvuldigde hij de 25 groei-jaren van den mensch met 8 en verkreeg alzoo het getal 200. "De capaciteit om zóó lang te leven ligt, absoluut genomen, in de menschelijke natuur," dit zijn zijn eigen woorden. Het andere geval met 5 als vermenigvuldiger geeft slechts 125 jaren. De tegenstrijdigheid, dat de levensduur van het zoogdier nu eens vijfmaal, dan weder achtmaal den duur van den groeitijd bedraagt, springt te meer in het oog, omdat in het eerste geval slechts "de tijd der manbaarheid," dus de kleinste groeitijd met 8 moet vermenigvuldigd worden. Op den mensch toegepast, zou het eerstgenoemde getal slechts vijfmaal 14, dus 70, of wanneer het bedoelde tijdstip later, b.v. in het twintigste jaar valt, reeds 100 jaren geven; de vermenigvuldiging met 8 geeft daarentegen 112 en 160 als hoogsten leeftijd. In vele, zoo niet in alle gevallen van ongestoorde gezondheid duurt echter de lentegroei van den mensch minstens 26 of 28 jaren en de geheele groei nog veel langer, in vele gevallen tot omstreeks het 33ste jaar. Volgens deze berekening zou dus de grens nog aanmerkelijk verder liggen.

De berekening is echter niet vertrouwbaar. Want dat de hoogere diersoorten ongeveer vijfmaal, zevenmaal of achtmaal langer leven dan zij zich ontwikkelen of groeijen, wordt nergens bevestigd. De huisdieren, die men het gemakkelijkst kan waarnemen, en het wild, waarop jagt

wordt gemaakt, worden in den regel te vroeg afgemaakt, terwijl de andere dieren, waarop geen jagt wordt gemaakt, in de beschaafde landen meestal niet onder gunstige voorwaarden leven. Hoewel de dieren zelden den hoogsten leeftijd bereiken, is het waarschijnlijk, dat sommige van zeer langdurigen groei eeuwen oud zijn geworden; ten opzigte van eenige boomen kan dit met zekerheid worden gezegd. Al is nu hetgeen van de dieren en boomen geldt misschien niet op den mensch van toepassing, toch bestaat er geen reden om te twijfelen, dat 's menschen levensduur onder de gunstigste omstandigheden tot honderd zestig en meer jaren zou kunnen klimmen. Tot zoover kan men met de vroegere navorschers, die zich beijverden om zulke hooge getallen te stellen, wel meegaan. De wijze, waarop zij aan die getallen gekomen zijn, is echter niet afdoende; in het bijzonder is het tijdstip, waarop de volle wasdom bereikt wordt, niet alleen moeijelijk te bepalen, maar ook bij verschillende individuën zeer uiteenloopend, evenals het tijdstip der manbaarheid. Voor die hooge eindgetallen spreekt echter de ondervinding. Ook is het in het algemeen juist, dat een mensch, wiens wasdom, wiens geheele ligchamelijke en geestelijke ontwikkeling langzaam plaats greep, waarschijnlijk langer zal leven dan het wonderkind en de vroegrijpe, ontijdig tot man opgeschoten knaap, omdat de ongelijkmatige ontwikkeling dezer laatsten wel is waar een snelle, eenzijdige vorming, doch tevens achterlijkheid in andere rigting, gepaard met zwakte of mindere bevattelijkheid ten gevolge heeft.

Beschouwt men de oude en de nieuwe voorschriften, welke zij, die gaarne lang willen leven, in acht moeten nemen, dan blijkt, dat boven alles *matigheid* en *matiging* vereischten zijn. De gulden middelweg: het vermijden van alle buitensporigheden, zelfbeheersching—alle deugden, die reeds door Indische en Grieksche wijzen als het hoogste goed waren aangeprezen—moet de man en de vrouw beoefenen, als zij oud willen worden.

Bovendien zijn er nog vele andere vereischten, die eigenlijk onder het algemeene voorschrift, als bijzondere toepassingen daarvan vallen. In de eerste plaats verbodsbepalingen, vervolgens geboden.

Een geheele reeks verrigtingen, die het leven verkorten, moeten streng worden nagelaten. Daartoe behooren alle

bovenmatige, uitputtende werkzaamheden, zoowel ligchamelijke als geestelijke; het uren lang zitten met gebogen rug; het voortgezet inademen van onzuivere lucht, wat bij het zamenwonen en zamenkomen van vele individuën in groote steden regelmatig voorkomt.

Voorts zijn spijzen en dranken, die sterk gekruid en weelderig klaar gemaakt zijn, alsmede het bovenmatig gebruik van beiden, snel werkende middelen om den mensch ziek te maken en het leven te verkorten. Het voedsel mag niet te warm en niet te koud zijn, al was 't slechts omdat de voor de voeding zoo noodzakelijke tanden daaronder lijden. Vooral moet men zich onthouden van bedwelmende en alcoholische bestanddeelen. In het eerste levenstijdperk althans mogen deze niet geregeld, niet dagelijks, doch alleen bij uitzondering en nooit in te groote hoeveelheid gebruikt worden, evenmin als men zich aan de sterke, algemeen in zwang zijnde ligchamelijke genietingen mag overgeven.

In het algemeen moeten alle hartstogten zooveel mogelijk gebreideld worden. Mismoedigheid, klagten over personen en toestanden moeten geheel vermeden worden, evenals de ontzenuwende vrees voor den dood, welke de grootste dwaasheid is, omdat daardoor niemand later, maar menigeen vroeger ten grave daalt. Hij alleen leeft in de volle beteekenis van het woord, die er op voorbereid is om elk oogenblik te sterven.

Verder moeten aanhoudende werkeloosheid, het peinzen over zijn eigen toestand, het bezig zijn met de voortbrengselen der eigen verbeelding zonder wezenlijken grondslag, krachtig bestreden worden.

Hoewel het nakomen van deze verbodsbepalingen, waardoor nadeelige invloeden voorkomen worden en die ter vermijding van langzamen onwillekeurigen zelfmoord noodzakelijk zijn, reeds veel bijdraagt om het gewenschte doel te bereiken, zijn de geboden toch van grooter aanbelang. Den hoogsten leeftijd hebben slechts gehuwde personen bereikt; daarom moet men niet op zich zelf leven.

Wiens nachtrust vaak gestoord of verkort wordt, wordt vroeg oud. Wie gewoon is lang te slapen, bezit meestal geringer werkkracht. Voor gezonden geldt als algemeene regel, dat zij op den mannelijken leeftijd nooit over dag, maar des nachts geregeld ongeveer acht uren onafgebroken, in niet verwarmde vertrekken moeten slapen.

Veel ligchaamsbeweging is noodzakelijk en daarbij is de

frissche lucht ver te verkiezen boven warme woonvertrekken. Dagelijksche inspanning in de open lucht, die het ligchaam hardt zonder het te veel te vermoeijen, is een hoofdfactor voor de verlenging van het leven; afwisselingen, doch geen plotselinge, zoo b. v. reizen, voetreizen zijn bovenal nuttig. Meer dan iets anders heeft het reizen op elken leeftijd een verfrisschende uitwerking. Dit geldt ook van het baden in stroom en zee, wat de warmtevorming bevordert en de huid frisch houdt. Zindelijkheid is voor het behoud van de gezondheid en den levenslust van het grootste belang. Hoewel de vergiftigende eigenschap van rottende stoffen en de ziekte veroorzakende hoedanigheden van het stof eerst sedert kort onderzocht en met goed gevolg bestreden worden, is het nadeelige van rottende zelfstandigheden en van het stof sedert lang bekend. Ontsmetting is een uitstekend middel om het leven te verlengen. Het voedsel moet met de grootste zorg tegen bederf bewaard worden; het moet altijd van de beste hoedanigheid, echter zeer eenvoudig zijn en nooit uit velerlei geregten bestaan. Ook mag men niet te veel voedsel in eens nemen en vooral niet te haastig eten. Wie bij elken maaltijd veel en haastig eet, bereikt den hoogsten leeftijd niet, wie weinig en haastig eet brengt het verder, wie weinig en langzaam eet heeft beter vooruitzigten en wie bij elk der drie dagelijksche maaltijden niet weinig en vrij langzaam, doch nooit te veel eet, bevindt zich in het gunstigste geval. Zuiver bronwater behoeft wel niet de uitsluitende, maar toch de gewone drank te zijn.

Onder de moreele eigenschappen moet vooral de zedelijkheid worden aangekweekt. Tevredenheid, die ergernis, toorn, nijd en haat zooveel mogelijk buitensluit, moet even als opregtheid als vereischte voor een lang leven gelden, daar reeds door de genoemde gemoedsopwellingen, even als door een leugen, onaangename gevoelens, conflicten en daarmede zamenhangende stoornis der gezondheid kunnen worden opgewekt; daarentegen wordt de hoogste bevrediging verkregen, wanneer men in elken toestand des levens de lichtzijde tracht op te zoeken en, zonder daarom gevoelloos te zijn, zich voor overgroote gevoeligheid wacht.

Als het belangrijkste middel noem ik ten slotte de werkzaamheid. Alleen zij die werken worden oud. Maar het werk moet met lust verrigt worden; van welken aard de arbeid ook zij, hij moet iets goeds uitwerken of nut aan-

brengen en niet slechts ten behoeve van zichzelven, maar voor het huisgezin, den staat of het geheele menschdom. Nuttige werkzaamheid alleen geeft aan het leven waarde. Hij, die in zijn beroepsbezigheden tevens zijn grootste vermaak stelt, bezit daarin reeds een waarborg voor een lang leven; want dit geluk sluit gewoonlijk verscheidene der andere vereischten in zich, voornamelijk de opgewektheid of geestelijke en ligchamelijke veerkracht, die wel door tegenspoed, droefheid en liefdeloosheid tijdelijk verstoord, doch niet voor altijd verwoest worden.

De bewering, dat de tijd alle wonden heelt, is niet geheel juist; in werkelijkheid is het de nuttige bezigheid, die dit doet. Niet door zich met alles te bemoeijen, noch door angstvallig onbeduidende dingen te wikken en te wegen; maar door arbeid verliezen de onaangename voorvallen, die in het leven van ieder mensch plaats grijpen, hun nadeeligen invloed op de gezondheid en worden hun uitwerkingen, die het leven verkorten getemperd. Immers, wie met lust en liefde, met goed gevolg en in de vaste overtuiging dat hij het goede doet, werkzaam is, heeft geen tijd om zich aan droefgeestige overpeinzingen over te geven of te zwelgen in materiëele genietingen, waarvan de maat zoo ligt overloopt.

Toch moet ook het leven niet aan overdreven geregeldheid lijden. Een zekere vrijheid of losheid, nu en dan een afwijking van de gewone levenswijze is noodig, omdat bij een stroeve gelijkvormigheid de minste verandering ligt verstoring der gezondheid kan te weeg brengen. Daarom hebben vacantie- en verloftijd, uitstapjes en ook de Zondagsrust uit een physiologisch oogpunt regt van bestaan. Volkomen regelmatigheid is voor de gezondheid even schadelijk als voortdurende regelloosheid.

Ziedaar in hoofdzaak de grondslagen voor een praktische levensleer.

Kunnen al die voorschriften werkelijk worden opgevolgd? Kan iemand, met de beste voornemens toegerust, zijn leven daarnaar inrigten? Druischt zulk een eisch niet in tegen de menschelijke natuur, die onvermijdelijk haar zwakheden heeft?

De levensbijzonderheden van menschen, die lang geleefd hebben, toonen aan, dat het niet zoo erg moeijelijk is die leefregels in 't algemeen na te komen, al hebben dan ook slechts weinigen zooveel energie en volharding getoond als

Benjamin Franklin en de Venetiaansche edelman Cornaro. De laatste, die vóór zijn 35ste jaar, tengevolge van een leven vol uitspattingen op het ziekbed werd geworpen, en vóór zijn 40ste door verkeerde geneeskundige behandeling den dood nabij was gekomen, veranderde plotseling van levenswijs, en werd ondanks zijn zwak ligchaam 104 jaar oud. Beide mannen waren door hun eigen wil gelukkiger dan de meeste andere menschen. Zij waren wijs, stonden op gelijke hoogte als sommige der grootste wijsgeeren, als een Pythagoras en een Kant. Zulke sieraden der menschheid zijn echter zeldzaam. Weinigen zullen het met Keizer Tiberius eens zijn, die hem een dwaas noemde, die na zijn 30ste jaar nog een anderen heelmeester noodig had dan zichzelven. En vraagt men de meerderheid der oude, gezonde mannen en vrouwen, hoe zij geleefd hebben, dan zullen de antwoorden niet altijd met de genoemde leefregels overeenstemmen. De een zal zeggen, dat hij altijd gegeten heeft vóór hij honger had en gedronken vóór hij dorst gevoelde, wat dan ook nog geen onmatigheid is, de andere, dat hij nooit volop genoeg gegeten heeft. Een derde houdt er in 't geheel geen leefregels op na, zooals de 112 jarige Mittelstädt. De 110 jarige baron Longueville trouwde tienmaal en werd op zijn honderdste jaar nog vader.

Er zijn ook gevallen, dat na een vrij regelmatig leven in behoeftige omstandigheden de hoogste leeftijd werd bereikt. Dit was o. a. het geval met den Engelschen boer Thomas Parre. Deze man, die van zijn handenarbeid leefde, bereikte den verbazenden ouderdom van 152 jaren en 9 maanden.* Koning Karel I wenschte hem in 1635 te leeren kennen, en toen de man te Londen kwam, werd hij vorstelijk onthaald. Hij stierf kort daarop aan een indigestie. De groote physioloog Harvey, de lijfarts des konings, onderzocht het lijk en vond geen enkele der veranderingen, welke gewoonlijk bij grijsaards worden aangetroffen. Toch wist deze man, die op zijn 121ste jaar voor de derde maal huwde en negen koningen van Engeland had bijgewoond, niets van gezondheidsleer. Eveneens eenige Zweedsche visschers, die 130 tot 140 jaar, en Jenkins, die 157 jaar oud werd. De 146 jarige Draakenberg was tamelijk heftig van karakter. De 103 jarige Stender was een minnaar van

* Ook achter dit cijfer stelt de geschiedkundige navorscher een vraagteeken.—RED. *Tijdschrift.*

tabak, de 104 jarige baron Paravicino di Capelli van thee, doch gebruikte slechts weing vleesch. Deze huwde het eerst op zijn veertiende jaar, voor de vierde maal op zijn vier-en-tachtigste.

Uit deze en andere even zekere berigten volgt, dat onder zeer verschillende omstandigheden, bij gebrekkige kennis der voorschriften voor de verlenging des levens juist de hoogste leeftijd is bereikt, nog wel ondanks vergrijpen tegen de eene of andere stelling.

Menigeen zal hieruit besluiten, dat de vele leefregels onnoodig zijn; dat de op zijn zachtst genomen lastige en moeijelijk te leeren levenswijsheid die moeite niet loont, daar de uitslag zeer onzeker is en zelfs de twee beroemdste leeraars in 't vak niet bijzonder oud werden (Hufeland stierf op zijn 75ste, Baco op zijn 66ste jaar); dat men veeleer alle zeer oude gezonde menschen als door het lot in ruime mate bedeelde wezens moet beschouwen, en niet denken moet, dat iedereen hun het kan nadoen; dat het beste en aangenaamste is, om maar liever in 't geheel niet over de mogelijkheid van een verlenging des levens te denken.

Dergelijke reeds vaak vernomen bedenkingen tegen den grondslag der "makrobiotiek" getuigen van weinig ernst. Beziet men ze meer van nabij, dan verliezen zij alle kracht. Dat een zoo stipt mogelijke naleving van de regelen tot behoud der gezondheid, in lichamelijk en geestelijk opzigt, gunstig werkt op den levensduur is onbetwistbaar. Die regelen hebben niet alleen ten doel, om het vroegtijdig sterven van gezonden te voorkomen, maar ook om ziekelijke, zwakke wezens gezond, sterk, oud en gelukkig te maken. Dit doel is inderdaad in ettelijke gevallen bereikt en daarom reeds zou het verkeerd zijn die voorschriften als overbodig te beschouwen. Het is uitgemaakt, dat de naleving van die voorschriften, ja zelfs de poging daartoe het leven verlengt en de opzettelijke of onwillekeurige verwaarloosing den levensduur verkort. Het bewijs wordt geleverd door de vele gevallen van een vroegen dood na een onverstandige leefwijze, die de oorzaak van doodelijke ziekten is en het weerstands-vermogen verzwakt. Het bewijs wordt verder geleverd door zoo menigeen, die vroeg of laat, na door een ziekte te zijn aangetast, een verstandige leefwijze volgde en oud werd. Menig ongeneeslijke tering-, hart- of maaglijder heeft zoo doende jaren lang in betrekkelijk vrij opgewekte stemming de schaar der onverbiddelijke schikgodinnen

weten af te weren. Een verstandige leefwijze is al wat de "makrobiotiek" verlangt. Wie haar voorschriften niet naleeft, hetzij uit onkunde, hetzij uit een verkeerd begrip van waar genot, kan den hoogsten leeftijd niet bereiken. Alleen hij, die ze, bewust of onbewust, in hoofdzaak nakomt, kan heel oud worden.

Al hebben de twee schrijvers, die de leefregels het eerst tot een geheel zamenstelden en hun waarde aantoonden, geen buitengewoon hoogen ouderdom bereikt, dan kan men daaruit nog niet besluiten, dat deze regels onbruikbaar zijn. Hoogstens zou men ze voor onvolledig kunnen houden en het ontbrekende moeten aanvullen, indien althans de onvoldoende uitwerking niet meer op rekening van gebrekkige naleving is te stellen. Ook mag men niet uit het oog verliezen, dat Hufeland geneesheer was en geneesheeren door hun beroep minder kans op lang leven hebben. Baco kon gerust zeggen: "doet naar mijne woorden, niet naar mijn werken." Verblind door vorstengunst en hooge betrekkingen, stortte hij op zijn zestigste jaar plotseling van zijn hoogte neer en werd wegens omkooping veroordeeld. Dolzinnige weelde verzwakte hem, maar meer nog de 30 grein salpeter, die hij gedurende de laatste drie jaren, tot verlenging van zijn leven, dagelijks innam. Ook prees hij opium aan als middel om het leven te verlengen. Hij stierf eindelijk ten gevolge van onvoorzigtigheid bij het nemen van proeven, die ten doel hadden de vertraging van het rottingsproces door sneeuw, waarmede de ziekelijke man een hoen wilde opvullen, te bevorderen.

De hoofdzaak is, dat de leefregels niet vooraf met veel ophef vastgesteld worden, maar op ervaring berusten. Wanneer zich enkele gevallen hebben voorgedaan, dat personen meer dan honderd, zelfs meer dan honderd vijftig jaren oud zijn geworden zonder veel van die voorschriften af te weten, zoo bewijst dit nog niets tegen het gewigt der leefregels in hun geheelen omvang; want juist die ouden van dagen hebben de bouwstoffen tot vaststelling daarvan geleverd. Daarna eerst komt de physiologie als theoretische wetenschap en toont aan, waarom lucht en water zuiver, het voedsel eenvoudig moet zijn, de werkzaamheid door gepaste rust afgewisseld moet worden enz. Men mag niet vergeten, dat de vergrijpen tegen de eischen der "makrobiotiek" dikwijls eerst aan 't licht komen, wanneer zij bij voortduring worden gepleegd en dat zij bij honderdjarigen inderdaad zeldzaam

zijn. Het meerendeel van die personen was arm en niet in de gelegenheid geregeld vele bedwelmende en alcoholbevattende eet- of drinkwaren te gebruiken. Ook waren de visschers en boeren, die een groot deel van den dag in de open lucht doorbrengen, eerder in staat de uitspattingen der jeugd op gevorderden leeftijd weer goed te maken dan de stedelingen, die door de hoogere beschaving en daarmede gepaard gaande maatschappelijke en andere pligten meestal in benaauwde huizen moeten leven. In dit geval wordt de regel werkelijk door de uitzondering bevestigd.

De "makrobiotiek" is dus een wetenschap van ervaring, welke in hoofdzaak met de gezondheidsleer overeenstemt. Zij verlangt echter dat men niet angstvallig elken misstap gevaarlijk zal achten, niet bang zal zijn voor ziekten, haar voorschriften niet uit het oog zal verliezen, wanneer de gezondheid reeds verstoord is, omdat de ervaring integendeel leert, dat in vele ziektegevallen, afgescheiden van de geneeskundige behandeling, een verstandige op de natuur gegronde leefwijze reeds voldoende is om het leven te behouden. De patiënt moet daarbij consequent met zijn ondervinding te rade gaan, zooveel mogelijk nalaten wat hij als schadelijk heeft leeren kennen en in toepassing brengen wat hij weet, dat voor zijn ligchamelijk en geestelijk welzijn heilig is. Ook voor den gezonde, die naar verlenging van het leven streeft, is het hoofdzaak, dat hij op die onderscheiding lette. Wie b.v. weet, dat koude voeten nadeelig voor hem is en daarin niet aanstonds voorziet, handelt dwaas; evenzoo wie, door verkeerden raad aangespoord, om warm te worden harder stookt, in plaats van meer beweging te nemen en warmer kleeren aan te trekken. Zulke dagelijks voorkomende zwakheden gepaard met onkunde verkorten het leven. Om in iedere omstandigheid naar de voorschriften eener verstandige leefwijze te handelen, dient men eerst zijn eigen zwakke zijde te kennen. Doch met die kennis komt daarom de wilskracht nog niet. Velen weten precies wat schadelijk voor hen is, en zijn toch niet in staat zich te ontzien, omdat de noodige wilskracht ontbreekt.

Bovendien meenen velen, dat zulk een verstandig leven doodsch is en tot zwaarmoedigheid leidt, dat de vruchten, door de gezondheidsleer verboden, juist de zoetste zijn, en een kort, doch aan materiëele genietingen rijk leven te verkiezen is boven een lang, maar verstandig eenvoudig leven,

dat rijk is aan onschadelijke materieele, vooral geestelijke genietigen. Deze lieden willen van de "makrobiotiek" niets weten en vinden haar lessen kleingeestig.

Dit is echter een grove dwaling. Want al heeft het genot, dat zoowel voor den gezonden als den zieken mensch nadeelig is,—b.v, smullen of gezellig zamen zijn gedurende den nacht in gesloten vertrekken—voor velen groote aantrekkelijkheid, zoo is dergelijk genot toch niet lang bestaanbaar zonder alles behalve aangename nawerkingen en van korter duur dan het niet nadeelig vermaak, door de verstandige leefwijze voorgeschreven, zooals b.v. de eenvoudige maaltijd of het gezellig zamen zijn over dag in de open lucht. In dat geval is de nawerking niet ontzenuwend, maar opwekkend. Het genot alleen reeds, dat men altijd helder van hoofd blijft, weegt op tegen al het genoegen, dat het jarenlang loopen in koffiehuizen in het gunstigste geval kan schenken. Het dagelijks bierdrinken vermindert de voortbrengende kracht van den geest en bereidt den weg voor het vatten van koude.

Een opzettelijke verontachtzaming van de beginselen eener verstandige leefwijze, die leeren dat het grootste geluk in nuttigen arbeid moet worden gezocht, leidt bovendien onvermijdelijk tot een toestand van onvoldaanheid en lusteloosheid. Niemand verlangt daarnaar. Al stelt jeugdige kracht en overmoed een kort zoogenaamd genotrijk leven hooger dan een lang matig leven van veel wezenlijker genot, dan is de poging om een zoodanig leven lang te leiden reeds een zelfbedrog. De meening dat men, ook bij een onverstandige leefwijze, steeds geschikt blijft om te genieten, gaat niet op. Her onaangename feit, dat zulk een leefwijze, bij al hetgeen zij aantrekkelijks moge hebben, de bron wordt van levenszatheid en ziekte, wordt maar al te dikwijls voorbijgezien.

Welke pogingen men ook in het werk moge stellen om de waarde van verstandige leefregels te verkleinen, een grondig onderzoek voert toch altijd tot het resultaat, dat ze onmisbaar zijn voor hem, die lang en gelukkig wil leven. Zij wijzen den weg aan, langs welken de mensch zich volkomen naar zijn omgeving, naar de wereld leert schikken. Het uitwendig geluk komt daarbij inderdaad slechts in zoover in aanmerking als men daardoor tegen plotselinge vernietiging door overmagt of rampen, buiten zijn toedoen ontstaan, wordt gevrijwaard. De meeste menschen hebben

het zich zelf te wijten, dat zij geen honderd jaar worden. Met het oud worden gaat het ongeveer even als met het rijk worden. Wanneer een jong, energiek koopman van middelmatig verstand het vaste voornemen heeft om door zijn arbeid in twintig jaar een aanzienlijk vermogen bijeen te garen, zal hij daarin bepaald slagen. Daartoe heeft hij slechts zooveel geluk noodig als iemand heeft, die tijdens zijn leven van onberekenbare, doodelijke ongevallen verschoond is gebleven. Zoo is het ook gelegen met een verstandig gezond man, die op zekeren leeftijd zegt: ik wil lang leven. Ook zonder bijzonder gelukkige toevalligheden zal hij zijn doel bereiken door alles te vermijden wat het leven verkort en alles te doen wat het leven verlengt, tenzij een onvoorziene ramp hem op geweldadige wijze mogt wegrukken.

In theorie zal de juistheid van deze stelling wel algemeen beaamd worden. Maar hoe staat het met haar toepassing in de praktijk? De kennis van al hetgeen op het juiste oogenblik, vóór het te laat is, moet worden gedaan of gelaten, wordt slechts zelden aangetroffen. Hoe eenvoudig de wensch om verstandig te leven ook klinkt, voor de meesten schijnt hij toch onuitvoerbaar.

De eerste hoofdstelling der "makrobiotiek" luidt:

Alles wat de gezondheid benadeelt verkort het leven en moet vermeden worden.

De tweede:

Al wat de gezondheid bevordert verlengt het leven en moet betracht worden.

Gesteld dat het nadeelige en bevorderlijke reeds voldoende bekend, wetenschappelijk bewezen en duidelijk uiteengezet is, zoo wordt er toch juist dan het minst de aandacht op gevestigd, wanneer het ter verlenging van het leven het meest noodig is, namelijk in de jeugd. Nadenken en onderzoeken, wijsheid en beteugeling der hartstogten is met de jeugd niet vereenigbaar. De jeugd denkt niet aan zich zelf; zij geniet, maar onderzoekt niet wat heilzaam of nadeelig is; zij gaat niet te rade met het verstand, omdat haar daartoe de noodige ervaring ontbreekt.

Het heeft alzoo den schijn, alsof de uitoefening der "makrobiotiek" voor den rijper leeftijd is weggelegd. Zoo heeft men haar dan ook tot nu toe bijna algemeen beschouwd: haar taak was den avond des levens te verlengen.

Nu kan er verschil van meening bestaan omtrent de vraag,

of de eerste, dan wel de tweede helft des levens de aangenaamste is: eenige zeer oude lieden meenen, dat de tijd tusschen het 60ste en 70ste jaar de schoonste huns levens is geweest, anderen houden den tijd der drie kruisjes daarvoor en zoo zal bijna elke levensperiode, naar gelang van de persoonlijke bevindingen, haar verdedigers vinden. Doch eenparig zal men het wenschelijk vinden jong te blijven tot in de grijsheid, het volle genot te hebben van de zintuigen, het geheugen, de spierkracht, de gemakkelijkheid van beweging, en bij meerdere ondervinding en gerijpt verstand belang te blijven stellen in de wereld en de menschen. Niemand zal Tithonos benijden, die op voorspraak van zijn geliefde, de godin Eos, door Zeus met het eeuwig leven begiftigd werd. Daar de godin echter verzuimd had tevens om eeuwige jeugd te vragen, werd de ongelukkige man steeds ouder en eindelijk als een klein kind in de wieg geschommeld, tot ten slotte alleen nog de stem van hem over was.

Wie lang wenscht te leven, wil niet verouderen; hij wil met helder oog en vol bewustzijn zich op den hoogsten leeftijd in den glans van het morgenrood verlustigen en ook in de tweede helft des levens jong zijn. Op dezen gegronden wensch heeft de "makrobiotiek" tot dusver te weinig acht geslagen. *De ware "makrobiotiek" moet niet enkel oude menschen in staat stellen nog ouder te worden, maar ook aan jonge de kunst leeren om langer jong te blijven.* Dat is de hoofdzaak, want alleen hij kan een zeer hoogen leeftijd bereiken, en tevens het leven genieten, die ondanks den last der jaren de frischheid der jeugd bewaart. De derde hoofdstelling der "makrobiotiek" luidt: *Om oud te worden moet men zoo lang mogelijk jong blijven.*

Het jong blijven laat zich het moeijelijkst dwingen en wie op den laten avond des levens dit voorregt nog bezit, wordt als bijzonder gelukkig geroemd. Voor alles moet men bedenken, dat de eenige mogelijkheid om den jongeling voor een lang leven geschikt te maken, bestaat in de opvoeding en wel de opvoeding van den eersten dag af, daar de meest ernstige vermaningen en raadgevingen tot het voeren van een consequente, verstandige leefwijze op de onbezonnenheid der jeugd afstuiten.

De ouders zijn verpligt hun kinderen zóó op te voeden, dat de verstandige leefwijze hun als 't ware tot een tweede natuur wordt en al wat onedel en ongezond is hun afkeer

opwekt als vuil en slecht riekende lucht; dat hun ontwikkeling niet overhaast en niet op kunstmatige wijze tegengehouden wordt, veeleer gelijkmatig plaats vindt, zoodat, hetgeen de jeugd op den mannelijken leeftijd vóór heeft, van de nadeelen gezuiverd, tot in en over dien leeftijd blijft voortduren.

Hoe kan dit bereikt worden?

Vóór alles door de moeders, aan wie de menscheid vóór de geboorte en in de eerste jaren bijna uitsluitend is toevertrouwd. Tegenover de offers, welke een moeder zich oplegt om haar kind te voeden, te koesteren, groot te brengen, te onderrigten, is het verlangen om het niet verkeerd groot te brengen, niet te verwennen, maar te harden en het van de eerste kiem af naar de regels der gezondheidsleer, in plaats van naar de vooroordeelen eener middeleeuwsche bakerwijsheid te behandelen, inderdaad uiterst gering. De verstandige behandeling van den zuigeling en het zeer kleine kind, vooral uitsluitende voeding met natuurlijke melk, onverpoosde zorg voor zuivere lucht, vermijden van te groote warmte en van aanraking met vreemden, dat alles beloont zichzelf. De verwaarloozing wreekt zich zonder eenigen twijfel, zoo als de ondervinding leert.

Op geen leeftijd is de sterfte zelfs bij benadering zoo groot als in het eerste jaar. De oorzaak daarvan moet grootendeels in de verkeerde behandeling van het kind worden gezocht. Jonge vrouwen, die voor de eerste maal moeder zijn, weten meestal niet, hoe nadeelig veel is van hetgeen zij toelaten, hoeveel heilzame eenvoudige voorschriften zij reeds vóór de geboorte niet nakomen, voorschriften, van welke de kracht en de gezondheid, het geluk en de levensduur van haar lieveling onmiddellijk of middellijk afhangt. Daarover zou een dik boek zijn te schrijven.

In dit opstel kunnen wij slechts enkele wenken geven, waardoor de veel voorkomende verkeerdheden in de opvoeding, alsmede het gemak om die te vermijden, met voorbeelden gestaafd worden.

Bovenal is toezigt op het kind onmisbaar. Zoolang de kinderen niet slapen, mogen zij geen oogenblik alleen gelaten worden, ten minste, totdat zij vijf jaren oud zijn en zoo mogelijk nog langer, tot aan den schooltijd. De talrijke sterfgevallen van kinderen, die alleen gelaten, opgesloten of slecht bewaakt werden, bewijzen de noodzakelijkheid van onafgebroken toezigt. Het kind kan zich zelf niet helpen.

Kinderen moeten voorts aanhoudend worden bezig gehouden. De wereldhervormende magt der opvoeding is daarop gegrond, dat de aandacht van het kind van den beginne af in een bepaalde rigting geleid en van schadelijke rigtingen afgeleid worde. Daardoor alleen is het mogelijk het karakter te vormen. Wanneer een gewillig kind steeds uitsluitend met onschuldige spelen wordt bezig gehouden, heeft het geen tijd om verkeerde hebbelijkheden tot ontwikkeling te laten komen en wordt het van den aanvang af gewend aan hetgeen goed is. De kracht der gewoonte is veel sterker dan die van het verstand. Het kind kan even goed aan het goede gewend worden als aan het kwade, en die gewoonten, de goede en kwade, bepalen het latere leven.

Dit opvoedingsbeginsel kan algemeen worden toegepast. Vergelijkt men de kinderen, die door dienstboden of vreemden, uit aardigheid of uit onkunde, met allerlei schadelijk voedsel, zoetigheden, zelfs gegiste dranken worden volgepropt, met dezulken, die in 't geheel niet weten hoe ongezonde spijs of drank smaakt, die op verstandige wijze eenvoudig en voldoende gevoed worden, dan valt het verschil terstond in het oog. De kinderen, die door misplaatste onderliefde als 't ware tot snoepers zijn groot gebragt, die te vroeg als volwassen menschen zijn gevoed, kunnen zich niet op normale wijze ontwikkelen; doch de tweede soort, die met de voortbrengselen der hoogere kookkunst en met de prikkelende eet- en drinkwaren onbekend zijn gebleven, verlangen er niet eens naar.

Ook is de slechte gewoonte te laken, dat menig kind gedwongen wordt tot het gebruik van spijs en drank, die hem tegenstaat; *dit is door niets te regtvaardigen en dikwijls schadelijk voor de gezondheid.*

Niet minder berispelijk is de hebbelijkheid om het voedsel van het twee- tot vijfjarig kind te weeken, hoewel het kind toch reeds bijten en kaauwen kan. Het brood of de beschuit wordt in water of melk gedoopt en het voedsel komt ongekaauwd, zonder met mondspeeksel vermengd te zijn, in de maag; men moet het kind de broodkorst en den drank afzonderlijk geven, want daardoor ontwikkelen de speekselklieren zich normaal, de vermalingswerktuigen van den mond komen in gang en geheel de voeding heeft er voordeel bij.

Van groot belang voor voeding en groei is ook, dat kleine

kinderen, wat dikwijls voorkomt, niet voortdurend een koude huid, vooral niet koude handen en voeten hebben. Langdurige afkoeling verhindert de vorming van nieuwe weefsels.

Ten opzigte van het slapen heerscht de dwaze meening, dat schoolkinderen gewekt moeten worden, wanneer zij niet bij tijds opstaan. De ontwikkeling, die met de natuur in overeenstemming is, eischt dat kinderen nooit gewekt worden. De verdeeling van den dag moet bij kinderen zóó zijn ingerigt, dat zij van zelf wakker worden en negen of tien uur slapen.

Een ander hoofdpunt is de angst voor versche lucht. Dat ongewoon sterke en koude wind, regen en drukkende hitte niet gunstig zijn voor het verblijf in de open lucht, is bekend; doch dat de open lucht voor een gezond kind, zoolang het niet slaapt, veel heilzamer is, schijnt onbekend aan hen, die bang zijn voor verkoudheid en niet weten, dat men minder vatbaar is, wanneer men de kunstmatige warmte zoo veel mogelijk vermijdt. Het stof, dat de lucht in de kamers bezwangert en bij elke beweging opstuift, de verbrandingsproducten van het lamplicht en het gemis van versch zuurstofgas (oxygen) zijn zoowel voor het kind als den volwassene veel nadeeliger, wanneer het weinig in de lucht komt, dan wanneer het zoolang mogelijk in de open lucht vertoeft.

Eindelijk het overladen met werk. Meestal wordt het kind gedwongen om te werken, vóór het belang stelt in den arbeid; het moet maar werken. Wordt de werkkracht zelfs maar in geringe mate overschreden, dan ontstaat er licht tegenzin tegen het leven in 't algemeen, terwijl een onmerkbare overgang van de kinderlijke tot de meer ernstige spelen, b.v. met letters en getallen, de grootste moeijelijkheden veel gemakkelijker te boven komt dan dwang. Het denken leert iedereen in den omgang met menschen even goed als zien en hooren. Bezwaart men het geheugen reeds vroeg met tallooze bijzonderheden, de ontwikkeling van het denkvermogen kan er slechts onder lijden. Niemand zal er wel aan twijfelen, dat verstand zonder kennis verre te verkiezen is boven kennis zonder verstand, te meer omdat het verstand het wetenswaardige later in zich kan opnemen, terwijl kennis een niet bevattelijk kind bij de meeste volharding nog niet schrander maakt. Het eerste onderwijs zij dus zeer licht; al wat naar dressuur gelijkt moet vermeden worden.

En toch kan zelfs de beste moeder niet nalaten haar kind allerlei onnutte kunstjes te leeren, waarvan het toch niets begrijpt; later moet het kind die dan weer afleeren.

Geheel anders was de opvoeding van Lamartine. Van zich zelf schrijft hij: "Mijn opvoeding lag geheel in den meer of minder vriendelijken blik en het meer of minder duidelijk lachje van mijn moeder. De teugels, die mijn hart in bedwang hielden, lagen in het hare. Zij verlangde slechts van mij, dat ik opregt en goed zou zijn. Dat viel mij niet moeijelijk. Mijn vader was een voorbeeld van waarheidsliefde, mijn moeder een toonbeeld van goedheid. In mijn ziel, die enkel goedheid ademde, was voor iets anders geen plaats. Nooit had ik te strijden, noch met mij zelven noch tegen anderen Alles boeide mij. Het weinige, dat men mij leerde, ontving ik als een belooning. Mijn onderwijzers waren mijn ouders; ik zag hen lezen en wilde ook lezen, ik zag hen schrijven en verzocht hen mij de letters te leeren. Alles geschiedde spelende, in verloren oogenblikken, op de knieën van mijn ouders, in den tuin, bij den haard, in het salon onder gelach, gepraat en liefkoozingen. Dat beviel mij; ik gaf zelf aanleiding tot die korte, onderhoudende lessen. Zoo heb ik alles geleerd, wel wat laat, maar zonder mij te herinneren hoe ik het geleerd heb en zonder dat een rimpel op het voorhoofd van mijn meesters mij tot leeren aanspoorde. Ik ging voorcit zonder te weten dat ik ging." Zoo bleef het tot aan het twaalfde jaar.

Hoewel overdreven en dichterlijk gekleurd, bevat deze voorstelling toch veel behartigenswaardigs.

In veel gezinnen, vooral in talrijke, laat de vader zich weinig of niets aan de ontwikkeling zijner kinderen gelegen liggen. En toch zou veel onheil voorkomen worden, wanneer hij van den eersten dag af het kind voor 't minst eens behoorlijk wilde aankijken. Een enkele blik van een menschenkenner toch is dikwijls nuttiger dan de lijvigste boekdeelen van onkundigen over de geschiedenis der ziekten.

De vader is bovenal verpligt zich zelven gelijk te blijven en met gestrengheïd toe te zien, dat de toegeeflijkheid van de moeder, die een aangeboren neiging heeft om uitzonderingen op noodzakelijke verbodsbepalingen te maken, niet in zwakheid ontaardt. Heeft men eenmaal het hardingsstelsel aan de ligchamelijke opvoeding ten grondslag

gelegd, dan moet men niet weer telkens in weekheid vervallen. Eén dag van uitzonderingen maakt de moeite, die men zich weken lang getroost heeft, ongedaan.

Bovendien moet de vader alle vragen, die het kind doet, in het belang van diens verstandelijke vorming beantwoorden. Op elk " waarom " moet hij steeds een geschikt antwoord geven, steeds de oorzaken uiteenzetten, nooit iets verbieden zonder de reden op te geven, in 't algemeen weinig verbieden, vroegtijdig het zelfvertrouwen opwekken en het gevoel van hulpbehoevendheid trachten te voorkomen.

Maar het is hier de plaats niet om de beginselen eener verstandige opvoeding in bijzonderheden uiteen te zetten; wij zullen slechts in 't algemeen de middelen aangeven, door welke men de jeugd verlengen kan. Goede lessen en een zoo zorgvuldig mogelijke opvoeding, al was die ook liefderijk en streng te gelijk, bevatten op zich zelf niet de voornaamste voorwaarde tot verlenging der jeugd en zijn niet in staat den jongeling, die de wereld intreedt, tot een verstandige leefwijze te brengen. Daartoe moet hij ook vruchten zien. Ouders en opvoeders moeten zelf voorgaan en dat is zeer zeker gemakkelijker gezegd dan gedaan. De buitengewone navolgingsgave, welke aan alle kinderen eigen is, maakt het tot pligt niets onder hun bereik te brengen, dat der navolging onwaardig is; maar wie kan op een dergelijke onfeilbaarheid bogen, wie zal in woord en daad, in gebaar en beweging steeds een voorbeeld ter navolging zijn?

In de eerste plaats moet ook in dit opzigt gezorgd worden, dat het kind heilzame, gezonde gewoonten aanneemt en voor de schadelijke, die het zich later weer moet ontwennen, misschien niet meer ontwennen kan, bewaard blijft. Dat kan de opvoeder door zijn voorbeeld te weeg brengen. Want de ziel van het kind is het handelbaarste instrument, dat als een echo en een spiegel tevens getrouw weergeeft, wat men haar inprent. En niet alleen, dat zij alles, het goede en het slechte, gemakkelijk opneemt, maar het blijft er ook in. Daar de opvoeder bovendien niet voortdurend als model behoeft te poseeren, maar slechts zoo lang hij in bijzijn van het kind is, is een tamelijk groote werkkracht daartoe wel in staat. Voor de ouders wordt het ten slotte gewoonte. Bemerkt een kind echter gedurig, dat zijn voorgangers zelf de voorschriften niet nakomen, dan wordt dit

licht aanstekelijk en alle opvoedkunsten vermogen niets meer tegen den onwederstaanbaren drang tot navolging. Elk oogenblikje van vrijheid wordt dan te nutte gemaakt om onverstandig te zijn en op de gezondheid los te trekken, zooals de teugellooze levenslust der jeugd dat medebrengt.

Niets is minder juist dan de meening, dat men door een dergelijken onmiddellijken invloed uit te oefenen in de tot verstandige, gelukkige menschen op te leiden wezens de waanwijsheid aankweekt en het vuur der jeugd uitdooft; alleen wordt in hen, zonder dat zij het gewaar worden, een afkeer van buitensporigheden, van het oogenschijnlijk aangename, doch in werkelijkheid onbevredigende opgewekt en aan het vuur beter voedsel gegeven, opdat het niet schroeije, verkole en vernietige, maar verwarme en telkens nieuw leven schenke. Het vuur der jeugd moet langzaam branden, zal het lang blijven branden. Een der wezenlijkste beginselen van de "makrobiotiek" nu is juist, dat men zich zorgeloos verheugen moet in het leven, dat hij het aangenaamste leven leidt, van wien men met Goethe zeggen kan, dat het gemeene, dat de anderen kluistert, als wezenlooze schijn beneden hem is.

Zulk een veredeling van den jeugdigen mensch, die zich normaal ontwikkelt, verschilt hemelsbreed van de bewuste zelfbeheersching, bedachtzaamheid, bespiegeling en wijsheid van den ouden man, die de aan de jeugd onbekende gevaren opzettelijk vermijdt en geheel naar zekere regels leeft. Zulk een reine, onbewust verstandige gesteldheid van den geest, gepaard met levensvreugde en gezondheid, kan inderdaad door opvoeding worden verkregen, zoodat hij, die dit alles deelachtig geworden is, de stormen der wereld kan trotseeren, zich in elken toestand des levens weet te schikken en veel langer jong blijft dan hij, die nooit goede voorbeelden voor oogen heeft gehad. De steen der wijzen, het geheim der verjonging, ligt in de opvoeding.

Geheel ongegrond is de bewering, dat daarvoor bijzondere aanleg zou vereischt worden. Ieder mensch komt met tallooze hoedanigheden ter wereld; sommige daarvan moeten ontwikkeld, andere tegengegaan worden. Sommige zijn voor de verkorting van het leven bevorderlijk. En waar men hoort beweren, dat in deze familie het lange, in gene het korte leven erfelijk is, waardoor de "makrobiotiek" haar wetenschappelijk karakter geheel zou verliezen, berust zulk een meening op onkunde. Erfelijk toch is alleen de aanleg, maar

ook niets meer dan de aanleg. De een of andere aangeboren hoedanigheid is voor een lang leven of vóór- òf nàdeelig. Er zijn erfelijke ziektekiemen, erfelijke gebreken, maar er is ook eene erfelijke gezondheid. Wanneer hart, long, maag, hersenen, alle voor het leven noodzakelijke ligchaamsdeelen volmaakt gezond zijn, zoodat gedurende verscheidene geslachten niemand met erfelijke organische gebreken geboren werd, ligt in die omstandigheid een gunstige voorwaarde voor een lang leven. Maar deze heeft geen waarde zonder een verstandige leefwijze. Niet zelden toch leeft de zwakke en zieke van ligchaam, die met zelfbeheersching de erkende voorschriften volgt, langer dan de gezonde, die door onverstandig handelen zijn gezondheid verwoestte. Het gaat dus niet aan, te zeggen, dat het lange leven op zich zelf erfelijk is. Het zeldzame feit, dat in de familie Parre de vader, de zoon, de kleinzoon en de achterkleindochter allen meer dan honderd jaren oud werden, is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat die allen gezond waren en tevens eenvoudig, overeenkomstig de natuur leefden. De oudere diende den jongere tot voorbeeld. Niemand zal beweren, dat de verstandige leefwijze zelve erfelijk is. Een laauwe opvoeding, gebrek aan goed voorgaan, is voldoende om het jongste geslacht van een lang leven te versteken, omdat de verstandige leefwijze onbekend bleef.

Vroeg noch laat sterven is dus erfelijk; veeleer is het verschuiven evenzeer als het verhaasten van het stervensuur afhankelijk van 's menschen wil. Afgescheiden van de onvermijdelijke, doodelijke rampen, wordt door den vasten wil om lang jong te blijven, de waarschijnlijkheid grooter dat men lang zal blijven leven.

Behalve een verkeerde opvoeding, aangeboren gebreken, zwakheid en ziekelijkheid, zijn er nog twee zaken, die aan een lang leven niet bevorderlijk zijn: de invloed van het klimaat en van het beroep op de gezondheid.

Het eerste wordt dikwijls te zwaar geteld. Al schijnen sommige landen door de plotselinge afwisseling van de temperatuur en van de windrigting, door vochtigheid of droogte minder gunstig te zijn, men vindt toch overal honderdjarigen. De 3108 personen boven de honderd jaar, die volgens de jongste berigten tegenwoordig in Europa leven, behooren tot alle landen.

Van meer belang is de invloed, welken het beroep op de

gezondheid uitoefent. De nog jeugdige wetenschap der statistiek heeft voor al de belangrijkste beroepen nog niet den gemiddelden leeftijd vastgesteld, maar voor enkelen staat het vast, dat zij met een hoogen ouderdom onvereenigbaar zijn. Geneeskundigen worden, zoo als wij reeds opgemerkt hebben, zelden oud. Hippokrates, die 104 jaar oud moet zijn geworden, is een hoogst zeldzame uitzondering, en de 85 jarige Bouillaud is reeds een verschijning op zich zelf. Juist het leven van hen, die zich beijveren om dat van anderen te verlengen, wordt door die vaak onbaatzuchtige werkzaamheid verkort. Toch zou menig jeugdig geneesheer een vroegen dood kunnen voorkomen, wanneer hij voor zich zelf strenger acht sloeg op de voedings en gezondheids voorschriften, welke hij ter voorkoming van ziekten anderen aanbeveelt.

Bij andere beroepen helpen dergelijke voorzorgen minder. Spoorwegbeambten worden zeer zelden tachtig jaar oud. Vooral van het personeel, dat de locomotieven bedient, van hetwelk jaarlijks meer dan 90 pCt. ziek wordt, is de gemiddelde levensduur kort. Niet enkel de groote verantwoordelijkheid, aan de werkzaamheid van den machinist verbonden en de ligchamlijke inspanning verkorten hem het leven, maar vooral de noodzakelijkheid om te gelijk hitte en koude te kunnen verdragen, iets, waarop niemands ligchaam is ingerigt. Van daar de talrijke verlammingen, rheumatismen, gehooraandoeningen en andere kwalen, welke aan dien zwaren arbeid spoedig een einde maken. Ook sommige takken van fabrieksnijverheid, zoo als mijnwerk en ijzersmelterij, zijn met een lang leven onvereenigbaar. De forsche mannen, die het vloeibare staal tot het gieten van kanonnen bewerken, worden niet oud.

Daarentegen bereiken zij, die zich met arbeid des geestes bezig houden, dikwijls een hoogen leeftijd, vooral geestelijken, wijsgeeren, taalkundigen en natuuronderzoekers, wanneer zij ten minste in hun jeugd ter wille van hun studie niet te veel van hun krachten gevergd of hun gezondheid veronachtzaamd hebben.

De statistiek heeft geleerd, dat ook andere beroepen in den regel met een langer, weer andere met een korten levensduur gepaard gaan. Het schijnt, alsof velen vroegtijdig afscheid van deze aarde moeten nemen, opdat de anderen zich zooveel langer in het leven zouden kunnen verlen-

gen. Niet aan ieder is het gegeven zijn beroep te kiezen. Moest echter, naar gelang van het beroep de waarschijnlijke levensduur als rigtsnoer dor leefwijze worden aangenomen, dan zou de "makrobiotiek" al weer weinig nut hebben. Meent een landman, dat hij als zoodanig aanspraak heeft op een lang leven, of een geneesheer, dat hij wegens zijn beroep niet oud kan worden, dan zullen beiden door grove verzuimen hun leven verbitteren en verkorten. De wetenschap, dat men door zijn beroep slechts op een korte levensreize mag rekenen, is juist een krachtige spoorslag om haar langer te doen duren en den tijd niet te verspillen. Er zijn menschen geweest, die zeer kort geleefd en zich toch onsterfelijk gemaakt hebben. Alexander de Groote, Rafaël Sanzio, Schubert, een even groot genie als Beethoven, Mayow, die als natuurkundige eerst nu gewaardeerd wordt, Xavier Bichat, de schrijver van de *Histoire de la vie et de la mort*; die allen hebben grootsche dingen gewrocht en stierven tusschen de 31 tot 37 jaar. Men behoeft geen jaren lang in een vak te hebben gewerkt, om iets van blijvende waarde tot stand te brengen. Veeleer hebben juist de alleroudste personen, de 120 tot 150 jarigen, niets van aanbelang voortgebragt. Toch zijn deze lieden, hoewel zij grootendeels boeren en visschers waren, als voorbeelden voor de nakomelingschap van het hoogste belang. Zij bewijzen hoe ver men het brengen kan; en daar nog andere beroepen dan het landmans- of visschersbedrijf met den hoogsten leeftijd vereenigbaar zijn, is voor niemand, die gezond ter wereld gekomen en goed opgevoed is, dat doel onbereikbaar. Hoe schadelijk sommige beroepen ook mogen zijn, in geen geval kan men vooruit beweren, dat de verstandige voorschriften tot verlenging van het leven zonder uitwerking blijven; de aan die voorschriften te danken jeugdige frischheid is volkomen onafhankelijk van het beroep. In 't algemeen is er geen arbeid denkbaar, die noodwendig tot uitputting van werkkracht moet leiden. Bij oude mannen, die met de handen of met het hoofd werken, wordt de kracht wel minder, maar zij houdt niet geheel op, evenmin als de liefde tot het leven, al nemen de geneugten ook af.

Van het oogenblik af, dat de mensch met bewustzijn begint te leven tot aan den laatsten ademtogt toe, is de liefde tot het leven in elk beroep de hefboom, waarmede de leer van de verlenging des levens werkt. Wie zijn leven werkelijk lief heeft, moet ook tijdig beginnen na te laten wat het

verkort, die moet ook de meening omtrent de lasten van den onderdom laten varen. Die lasten zijn voor de ouden van dagen, als zij slechts gezond zijn, lang niet zoo drukkend, als de jongeren denken. Het feit zelfs, dat bij grijsaards, evenals bij kinderen, pogingen tot zelfmoord minder dikwijls voorkomen, hun weerzin om zelfs op hun sterfbed aan levensgevaar te gelooven, de angstvallige naauwgezetheid, waarmede zij het schadelijke vermijden; dat alles pleit voor een sterke liefde tot het leven. Langdurige hevige pijn daarentegen doet niet alleen op den ouden dag, maar op elken leeftijd althans tijdelijk naar het uur van den dood verlangen. De hoogste leeftijd, op zich zelf genomen, is evenmin een pijnlijke als een ziektetoestand. In vele gevallen wordt de levenslust zelfs dan niet uitgebluscht, wanneer men door blindheid, doofheid, verzwakking van het geheugen of algemeene magteloosheid niets meer voor anderen kan zijn. Hoe veel grooter moet de levenslust zijn bij een flinken negentiger, die in het volle vertrouwen leeft, dat hij de eeuw vol zal maken. Zijn oog is helder, schitterend, beweeglijk en de opslag nog levendig. Zijn vel heeft ondanks de voren, welke de laatste jaren een weinig dieper gegroefd hebben, een frissche kleur; zijn houding is niet gebogen, al begint de rug ook wat te krommen. Zijn gang is niet slepend, maar deftig, elke zijner bewegingen is waardig, zijn stem is helder. Een werkzaam verleden deed zijn haren vergrijzen, dunde de vroeger weelderige lokken, maar de lange witte baard verhoogt nog den indruk van deftige mannelijkheid. Zulk een grijsaard, die deel neemt aan het lot zijner kleinkinderen en achterkleinkinderen, aan den vooruitgang der beschaving, die belang stelt in het welzijn zijner medemenschen en hun met zijne rijke ondervinding ter zijde staat, is niets minder dan beklagenswaardig. Met voldoening ziet hij op zijn lange levensbaan terug.

Om zulk een jeugdige frischheid te kunnen behouden moet bovenal de stompheid en onverschilligheid, die zich met de jaren gewoonlijk krachtig doen gelden, bestreden worden. Het sluipende gift der onverschilligheid, de afnemende vereering van hetgeen werkelijk groot is, gebrek aan geestkracht—al deze gebreken leiden tot de meening, dat in den ouderdom alle indrukken hun kracht verliezen, doch dit is niet de natuurlijke gang der ontwikkeling. In elk levend ligchaam toch grijpt van den eersten tot den

laatsten ademtocht een toeneming der levende cellen, een nieuwe vorming der weefsels, waaruit dat ligchaam bestaat, plaats. In den aanvang is de vermindering der oude cellen in verhouding tot die toeneming onmerkbaar klein en gaat de groei snel; daarna komt een tijd, waarin nieuwe vorming en verbruik tegen elkander opwegen; eerst in den hoogen ouderdom is de langzame nieuwe vorming niet meer in staat den snellen achteruitgang tegen te gaan. De snelle nieuwe celvorming houdt echter bij gezonden langer aan dan bij ongezonden en daarop berusten de langer durende jugdige frischheid, werkkracht en levenslust.

Velen echter, die er niet op letten, dat hun werkzaamheid van het ligchaam, van de levende cel, afhangt, veranderen op een gegeven tijd van denkwijze en gewoonten. Zij nemen meer rust, worden gemakzuchtiger, meenen dat zij eerder vermoeid worden en worden oud, omdat zij zich ouder maken dan zij werkelijk zijn. Dit treurig, ontijdig oud schijnen is nog erger dan de belagchelijke poging om jong te willen schijnen, wanneer men inderdaad oud is. Doch wie in dien kritieken tijd, nadat hij zijn levensdoel reeds bereikt heeft, even als vroeger belang blijft stellen in al wat belangwekkend is en zich niet inlaat met het *nil mirari*, die zal niet over stompheid klagen, maar wel daarover, dat in elk nieuw jaar de tijd nog sneller schijnt voorbij te gaan. Hoe ouder men wordt, hoe sneller het rad des tijds zich wentelt.

In de eerste kindsheid ontbreekt het begrip van tijd nog geheel, het twee-driejarig kind kan het heden en gisteren niet uit elkander houden. Daarna leeft het kind uitsluitend in het tegenwoordige, waarop dan weer de voorbereiding voor de toekomst volgt. Eerst op den mannelijken leeftijd krijg men besef van de onschatbare waarde van den tijd. Elk uur wordt geteld. Op hoogeren leeftijd houdt men zich vooral met het verleden bezig. Blikken op hetgeen doorleefd is, beelden der herinnering nemen de plaats in van het handelend en voortbrengend optreden. Daarmede behoeft echter geen onverschilligheid jegens het nieuwe of werkeloosheid gepaard te gaan. Bij hetgeen den bejaarden man bezig houdt, wordt gewoonlijk een voor het jong blijven belangrijk punt over het hoofd gezien.

Ieder beschaafd mensch heeft in zijn jeugd talleoze

denkbeelden, plannen en verwachtingen, menigeen meent de wereld met den stormpas te kunnen veroveren. Doch bij de eerste opgewonden poging ontbreken de krachten en middelen, volharding en geduld. Op rijperen leeftijd zijn die meestal aanwezig, maar dan zijn de goede denkbeelden weer gevlogen. Dewijl dus op jeugdigen leeftijd de scheppende, koen voorwaarts strevende werkzaamheid van den geest den boventoon heeft, terwijl het overleg ontbreekt, dat zich later doet gelden, wanneer de productiviteit afneemt, is het de pligt van ieder, die lang jong wil blijven te zorgen, dat zijn latere leeftijd een voortzetting van zijn jeugd zij. Ieder heeft wel zooveel tijd, dat hij nu en dan eens over zijn eigen ontwikkelingsgang kan nadenken. In den regel vergeet de man de denkbeelden, welke hem in zijnjeugd met geestdrift vervulden en vergeet hij ze al niet, dan beschouwt hij ze als jongelingsdroomen of heeft er althans geen hoogen dunk van. Toch zijn, vooral op het gebied van kunst, wetenschap of politiek de denkbeelden van den jongeling vaak beter dan die van den oudere, die niet meer onpartijdig en tot lang wikken en wegen geneigd is. Daarom moet de man zijn jeugd niet vergeten. Elk nieuw levensjaar volgt niet alleen op een voorafgaand, maar heeft zich ook uit alle voorafgegane jaren ontwikkeld, hangt daarmede naauw zamen en wie aan de goede denkbeelden uit zijn onstuimigen, aan scheppingsvermogen rijken tijd vasthoudt en ze op rijperen leeftijd in praktijk brengt, die bezit in het tweede tijdperk van zijn leven de voordeelen der jeugd zonder haar nadeelen. De groote engelsche natuuronderzoeker Charles Darwin levert daarvan een treffend voorbeeld op. Op 28 jarigen leeftijd schreef hij op, wat hij op zijn vijftigste jaar in het licht gaf en het jongste werk van den, onlangs overleden, 72 jarigen man is een uiteenzetting van de denkbeelden, welge hij 44 jaar te voren reeds verkondigd had.

Wie aldus aan zich zelf getrouw blijft, blijft jong en wie lang jong blijft heeft de meeste kans om lang te leven.

Is nu, op grond van het hierboven geleverde betoog, ontegenzeggelijk de mogelijkheid gegeven om de jeugd te verlengen, om de moderne broeikas-opvoeding tegen te gaan, dan moet ook ieder, die kinderen heeft op te voeden, zooveel doenlijk bijdragen om die mogelijkheid te verwezenlijken. Wordt ze bereikt, of zelfs al blijft het slechts bij pogingen, in beide gevallen volgt op de opvoeding door de

ouders en op de school de zelfopvoeding. Met deze laatste begint eerst de tweede mogelijkheid: de jeugd te verlengen, de kunst om met bewustzijn en volharding te vermijden wat het leven verkort en te beoefenen wat het verlengt. Hoe zwaar dit in den beginne ook moge schijnen, het wordt gelukkig van lieverlede een aangename gewoonte.

Maar wat zou er, vragen wij ten slotte, van de menschelijke maatschappij worden, wanneer niet, zoo als tegenwoordig het geval is, slechts weinigen, maar zeer velen den hoogsten leeftijd bereikten?

Het ligt in de orde der natuur, dat slechts weinige individuen zeer lang blijven leven, omdat er geen ruimte en voedsel genoeg aanwezig is, zoolang de bevolking in dezelfde mate aangroeit als thans. Overal en ten allen tijde verdringen de jonge en sterke krachten oude, zwakke individuen. Daarin zal de makrobiotiek wel nooit verandering brengen. Zelfs al kregen haar belangrijkste voorschriften kracht van wet—hetgeen in een verwijderde toekomst misschien mogelijk is—zoodat de individu niet meer voor zich te beslissen had, of hij op gezonde of ongezonde wijze verkiest te leven* ook dan zou het aantal honderdjarigen niet veel toenemen; want oorlogen en natuurlijke rampen, die op gewelddadige wijze het leven verkorten, ongunstige invloeden van klimaat en beroep zullen wel altijd blijven bestaan. Bovendien is het verschil zoo groot niet, of men op jeugdigen leeftijd laat of op laten leeftijd vroeg in plotseling levensgevaar komt. Hoe meer menschen verder den hoogsten leeftijd bereiken hoe meer het getal van hen, die gelijktijdig leven, aangroeit; want het aantal geboorten neemt zeker niet af, als dat der honderdjarigen toeneemt. Door de nadeelen van overbevolking, welke voor kinderen en voor oude lieden in de eerste plaats doodelijk is, kan echter nergens een belangrijke onafgebroken toeneming van beide kategorieën plaats hebben. In deze rigting zal de makrobiotiek geen hervorming in het leven kunnen roepen.

* In het duitsche strafwetboek vindt men bescheiden pogingen in dien zin. Zoo wordt b.v. met gevangenis gestraft, wie zich dermate aan spel, drank of ledig gang overgeeft, dat hij in een toestand komt, waarin het openbaar gezag vreemde hulp moet inroepen om in zijn onderhoud te voorzien. (§ 361, 5) Met niet minder dan een jaar gevangenis wordt gestraft hij, die zich door opzettelijke zelfverminking of op andere wijze ongeschikt maakt voor de militaire dienst, of zich daartoe door derden ongeschikt laat maken. (§ 142.)

Anders is het met den gemiddelden levensduur gesteld. Deze moet zonder eenigen twijfel toenemen, naarmate het getal der menschen, die volgens de beginselen der physiologie leven en daarnaar ook hun kinderen opvoeden, grooter wordt. Daarin nu ligt een groote aanwinst. In de beschaafde landen neemt het aantal menschen steeds toe, doch het staat te bezien, of dit ook van den gemiddelden levensduur kan gezegd worden. Wenschelijk is dit in elk geval, omdat het hoogste goed, het verstand, eerst op rijper leeftijd zijn volle ontwikkeling bereikt. Ieder zal dus wel doen, zoo hij aan de mogelijkheid tot verlenging van het leven denkt. Of nu juist de hoogste leeftijd wordt bereikt of nagejaagd, is van minder belang, wanneer men zich slechts ten doel stelt een hoogen leeftijd te bereiken.

Als in de lente een boom zich met duizenden blaadjes tooit, die allen frisch en groen uit den knop schieten, dan kan men niet zeggen welk van die duizenden blaadjes in het najaar het langst door scherpen wind, koude en droogte gespaard zal worden. Niemand weet vooraf, hoeveel bladeren er nog over zullen zijn, als de winter komt en na jaren tellens zou men toch slechts een vermoedelijk gemiddelde hebben voor de verwelkte, het laatst aan de takken gebleven bladeren, en in de volgende lente zou men toch niet weten, welke jonge blaadjes in het nieuwe jaar het langst aan de boomen zullen blijven.

Evenzoo gaat het in het menschelijk leven. Van duizend kinderen kunnen er eenige 80, ook 90, zelfs 100 jaren oud worden, maar welke? Niemand kan dat zeggen, al had de statistiek ook nog zoo precies aangetoond, hoevelen gemiddeld den hoogsten leeftijd bereiken.

Neemt men nu aan, dat de bedoelde boom leeft en groeit onder gunstiger voorwaarden, op beter grond, beschut tegen invloeden, welke den groei belemmeren of verhaasten, dan zal hij bijna al zijn bladeren later verliezen, dan onder minder gunstige omstandigheden. Zij ontwikkelen zich beter en hebben grooter weerstandsvermogen. Zij blijven langer frisch.

Dat nu kan de makrobiotiek ten behoeve der menschheid bereiken. Haar voorschriften steunen de voordeelige ontwikkeling en den gezonden groei, beletten vroegrijpheid en kwijning, zwakte en ongesteldheid; daardoor schenken zij den mensch de kracht om te volharden en maken zij hem door een juist begrip van de waarde des levens gelukkig.

Deutsche Rundschau. W. PREIJER.

C

Bij het vernemen van den dood eens vriends.

Wéér een
Is heen!
Naar 't onbekende gedreven
Van 't vreemde land, waarheen wij allen gaan,
Als hier voor ons de reisweg door het leven
Voleindigd is, en 't werk is afgedaan.

Wéér een
Is heen!
Een droevig woord, mijn vrinden.
Dat als een pijl ons steeds in 't harte slaat,
Wanneer een vriend, een broeder dien wij minden,
Onz' zij verlaat en eeuwig henen gaat.

Wéér een
Is heen!
Al korter wordt de keten
Al minder wordt het trouwe vriendental,
Zoo gaat het voort, en ach! wie kan het weten
Wie onzer nu wêer 't eerst hem volgen zal? ......

Wéér een
Is heen!
Dat lot blijft elk beschoren,
En zeker komt de beurt aan ieder een,
Ook eens van ons zal men die woorden hooren,
Dat sombre woord; .... "Wêer een is heen."

M. J. B.

IN MEMORIAM.

J. MURRAY,

Obiit 27 December 1882.

JOH. 21 : 23.—"Deze discipel sterft niet.

(GEROK VAN VERRE NAGEVOLGD.)

I.

Zij sterven niet, degenen die U vreezen,
    Neen, neen zij sterven niet;
Uw naam wordt eeuwiglijk door hen geprezen,
    Waar 't oog hen niet meer ziet.
Ver van het woest en wild gedruisch der aarde,
In 't reine licht en vreugd' der hemelgaarde,
    Ver van de zorg, den strijd, en 't aardsch verdriet,—
        Zij sterven niet!

II.

Zij sterven niet; zij leven nu daar boven,
    Zij wandlen in het licht,
Hun lust, hun vreugd' is eeuwig U te loven,
    In 't Rijk door U gesticht.
Daar ruischt hun lied, de hemelzaal doordringend,
Het lied van 't Englenkoor, uw troon omringend,
    Dáár zien zij Hem, die hier zijn leven liet.
        Zij sterven niet!

III.

Zij sterven niet, hun dood is zegepralen.
    Hun krooningsfeest brak aan.
Geen macht der hel, geen vijand's bitter smalen,
    Geen smart, geen leed, geen traan,
Geen zonde treft hen meer; neen, zij herleven
In zalig zielgenot, in 's hemel's zoete dreven;
    "Verzadiging van vreugd" die God hun biedt.
        Zij sterven niet!

IV.

Ook gij sterft niet, gij, edel Godsgetuige!
God riep u weg van d' aard:
Bij *ons* 't gemis—(dat elk voor God zich buige
Hij is 'd aanbidding waard!)
Bij *ons* de traan, het graf, een treurend harte:
Voor *hem* Gods vreugd, voor *hem* geen bittre smarte.
Bij *ons* de hoop van weerzien, die God biedt.
Neen, hij sterft niet!

V.

Neen, hij sterft niet! dien Gij Heer, hebt verkoren,
De dood grijpt hem niet aan.
Hij, die van boven, uit God werd herboren,
Kan niet verloren gaan.
De roepstem kwam, hij ging. Uw zegewagen
Nam hem voor onze oogen weg, wij zagen
Uw welkomstgroet—het welkom dat Gij biedt.
Neen, hij sterft niet!

VI.

Neen, hij sterft niet! Zijn werk is niet verloren.
Zijn werk leeft voort op d' aard!
Gij hebt hem zelf tot strijden hier verkoren;
Zijn oogst wordt ingegaârd.
O zalig heil! de strijd is nu volstreden,
De rust is daar, het leed is nu geleden,
En voor zijn oog, een eindeloos verschiet
Neen, hij sterft niet!

VII.

O God! niet lang meer, en ook wij verdwijnen
Geen voetstap die beklijft.
Hoe zullen wij hierna voor U verschijnen?
Gij, die de Heilge blijft!
Geef ons genâ, op aard vóor U te leven,
En naar de kroon, ons weggelegd, te streven.
Maak ons getrouw, standvastig, steeds gere
Wij sterven niet.

VIII.

En gaan wij henen, blijve ons werk ten zegen
Voor hem die na ons komt.
Het ga ons goed, of 't ga ons steeds hier tegen,
De eeuwge ruste komt.
Wij sterven niet, wij wachten en wij hopen.
Met moed den strijd aanvaard, de baan geloopen,
Aan 't eind de kroon, de rust die Jezus biedt.
Wij sterven niet!

J. I. M.

Stellenbosch, 27 December, 1884.

Man en Vrouw.

Tweeling is de mensch geboren;
Maar toch in zijn tweeheid één;
Helft en weerhelft, ééne ziele,
Beide elkanders vleesch en been.
Hij—alleen voor God geschapen;
Zij—voor God ook, maar in hem.
Hij—Gods glorie; zij—de zijne;
Zij—het oor; en hij—de stem.
Hij—het hoofd, vol ernst en wijsheid,
Maar door háár gevoel verzacht;
Zij—het hart vol vreugd en teerheid,
Maar gestevigd door zijn kracht.
Hij—zelfstandig als de ceder,
Die op eigen wortel steunt;
Zij—afhanklijk als de klimöp,
Die zich aan zijn takken leunt.
Somtijds echter, zij—de meerdre,
Sterker dan de trotsche man,
Wien ze in geestkracht, trouw en gaven,
Menigmaal beschamen kan.
Waar de man van vreeze trilde,
Streedt en overwon de vrouw.
Slechts een moeder redt heur zuigling
Uit den scherpen leeuwenklaauw;
't Kind aan de harte, tart zij de ijsschots,
Vliegt zij door de vlammen heen;
Spraakloos zich ten offer wijden,
Kan de vrouw, de vrouw—alléén!

Rond zijn slapen kroest de hairvlok,
Rijker dan een Konings kroon:
In der lokken gouden sluier
Is haar schoonheid dubbel schoon.
In zijn oogen—zonnegloeijing,
Helden fierheid, leeuwenmoed;
In haar blikken—maanlicht flikkring,
Duiven onschuld, vroom en vroed.
Zijn gebied is heel de schepping,
En zi n arbeidsveld in 't licht,
Waar hij God vertegenwoordigt
Voor der Engelen aangezigt.
Meest op d' achtergrond van 't leven
Is haar schouwtooneel bereid,
In uw liefelijke scheemring,
Dienende bescheidenheid!
Hem—de menschen; haar—heur kinderen;
Hem—de wereld; haar—het huis.
En voor beide—liefdes volheid,
Als Gods liefde sterk en kuisch!
Hij voor allen; zij voor de enklen
En toch beide voor elkaar,
Niet gemengd en toch vereenigd
Immer hier en—eeuwig dáár!

Ten Kate.

MAN AND WOMAN.

(After Ten Kate.)

Twinlike God hath man created;
Yet though dual, truly one.
Each the half, and yet a unit:
Soul and body truly one.
He—alone for God created,
She—her God through *him* to seek.
He—God's glory; she—*his* honour;
Hers—to hear, but his to speak.
He—the head, a crown of wisdom,
Brightened by her mellow light,
Hers—the heart of tender feeling,
But supported by his might.

He—the cedar, strong and stedfast,
Rooted firmly in the soil;
She—the creeper, weak, dependent,
Twining round it, coil by coil.
Often she—far stronger, firmer,
Stronger than her prouder lord,
Whom sh' in talents, gifts and spirit,
Oft outvies in act and word.
Where the man in fear was trembling,
Woman strove and overcame.
t Is the mother saves her offspring
From the lion's claw, the flame;
Child pressed close to throbbing bosom,
Icepack, flame prevent her not.
Speechless, woman dies for others,
Fearless, meets th' appointed lot.

Round his head the hairlock curling
Richer than a monarch's crown,
In her looks of golden glory,
Beauty, brighter still, is shown.
In *his* eyes, the flashing sunlight,
Fiery valour, steadfast, sure,
In *her* gaze—the flickering moonlight,
Dovelike, innocent and pure.
His career,—the whole creation,
And his sphere the realm of light,
Where he represents his Maker
As God's own, in Angels' sight.
Hers the background, life's recesses,
Prompt to act on duty's call,
In the twilight, modest serving,
Bringing love and joy to all.
His—his fellows; Hers—her children;
His—the world; but hers—her home;
Yet for both—Love's richest fulness,
As God's love so strong and firm.
She for few; he for the many—
And yet both one loving pair,
Not confused, divinely blended,
Ever here, FOR EVER—THERE.

J. I. M.

Stellenbosch, 19 December, 1884.

De Boschjesmannen.

De groote vraag, van welke natie de Boschjesmannen afstammelingen zijn, is iets waarmede velen der volkenkenners zich tot op den huidigen dag vruchteloos onledig gehouden hebben.

Herodotus zegt in een zijner geschriften, dat ten zuiden van Lybie dwergen gevonden werden, waarvan niets met zekerheid kon gezegd worden.

Dit heeft bij eenigen de gevolgtrekking doen ontstaan, dat de Boschjesmannen uit deze dwergen voortgesproten zijn, dewijl het groote meer Tsade in het zuid westen van Lybie eene zuivere Boschjesmansche benaming is, en water beteekent.

Dr. Overweg heeft dit meer in 1851 bevaren. Hij bevond dat er omtrent een honderd groote eilanden in waren, allen door een heidensch volk bewoond.

De beroemde reiziger Stanley maakt in zijn werk: "Through the Dark Continent," gewag van zekere dwergen, de Waknnas genaamd, die slechts "drie voet lang en moedige kleine duivels waren." Deze dwergen bewoonden eene prachtige landstreek ten westen der Congo-rivier. "Zij kwamen," zegt hij verder, "van alle streken. O! het is een groot land! en allen bragten ivoor, totdat wij omtrent vier honderd tanden hadden. Wij betaalden dezelven met koper, kralen en kauries."

Daar zij reeds zooveel ivoor hadden als zij in staat waren te dragen, besloot de heer Stanley, met zijne volgelingen van daar te vertrekken. De koning van dat volk, die niet langer dan 's heeren Stanley's been was, verbood hem zulks te doen, omdat hij nog meer kauries wenschte te hebben; en toen de heer Stanley weigerde er langer te vertoeven, begonnen de dwergen als bavianen te gillen en uit de boomen en het lange gras met pijlen in de gezigten der reizigers te schieten, pijlen welke vergiftigd waren met eene donkere zelfstandigheid, veel naar cantharides (Spaansche vli-- ruikende.

Volgens deze beschrijving heeft men reden te veronderstellen dat deze dwergen niets anders dan Boschjesman waren, omdat geen andere volksstam in Zuid-Afrika giftigde pijlen gebruikt, en ook niemand zoo natuurlijk geluid en de gebaren van den baviaan kan nabootsen -- Boschjesman.

Eenigen beweren dat de Bosjesmannen uit eene zeevarende natie voortgesproten zijn, omdat onder hunne teekeningen op de rotsen te Bainskloof ook een schip gevonden wordt; maar dit is nog geen afdoend bewijs van het gegronde der bewering, want het zou wel kunnen zijn dat de teekenaar, eenige schepen in de Tafelbaai gezien hebbende, getracht heeft eene teekening daarvan te maken.

In geene Boschjesmansteekenstukken in de binnenlanden heeft men ooit afbeeldingen van schepen gevonden, maar wel van den mantes [het zeewatertje], welke door de oude Egyptenaren als afgod werd vereerd. Het zou dus veeleer te veronderstellen zijn, dat de Boschjesmannen, die dat insect op dezelfde wijze vereeren, van het hooge noorden van Afrika afkomstig zijn.

Hunne taal komt, wat den klank betreft, veel overeen met die der Hottentotten; maar toch zijn de woorden geheel verschillend, zoodat die twee rassen elkander volstrekt niet kunnen verstaan. Zelfs de onderscheidene stammen onder de Boschjesmans, die ver van elkander verwijderd zijn, zoo als die van de Kalaharie-woestijn en zij die de Quattlamba-bergen bewonen, verschillen zeer veel in hunne taal; doch niettegenstaande elke stam zijn eigen dialect heeft, komen zij allen volkomen in hunne verzonken zeden en dierlijke gewoonten overeen.

De Boschjesmannen, uitgezonderd die welke met de Hottentotten verbasterd zijn, worden als het kleinste ras onder de naturellen van ons land beschouwd. Velen van hen zijn zoo klein van gestalte dat zij inderdaad den naam van dwergen verdienen.

Dat zij de oorspronkelijke bezitters van Zuid Afrika waren en later door de Hottentotten en Kaffers verdrongen werden, dat bewijzen hunne teekeningen, die tot op heden nog door het geheele land op de rotsen in meest alle bergen en langs rivieren te zien zijn. Op sommige plaatsen wordt nog het gereedschap gevonden waarmeê zij de beeltenissen van Hottentotten, Kaffers, wildebeesten, zebras, ifarten, eenhoorns en vele andere soorten van Afrikaansche dieren en insecten uitgebijteld hebben. Schrijver ezes heeft te Boshof en op andere plaatsen in den Vrijstaat Transvaal figuren gezien die zeer net en evenredig uitwerkt zijn. Eenigen van die oude kunstenaars hebben k geheele schilderstukken aan de wanden in de holen n rotsen nagelaten. De kleuren waarvan zij gebruik ge-

maakt hebben, zijn meestal zwart, bruin, blaauw en wit. Overal waar men de blaauwe kleur aantreft groeit de wilde braambezie, en aangezien het sap daarvan blaauwe vlakken geeft die onuitwischbaar zijn, veronderstelt men dat zij hunne blaauwe teekeningen daarmeê gekleurd hebben. De zwarte kleuren hebben zij waarschijnlijk uit houtskool bereid, de bruine uit oker, en de witte uit klei.

De teekeningen welke hiermede vergezeld gaan *) zijn naauwkeurig gekopieerd van die welke op de rotsen in den berg te Harrismith te vinden zijn. De os die aan de linkerhand gezien wordt, bevindt zich in eene houding alsof hij den baviaan die voor hem staat dreigt te stooten, terwijl de baviaan met eene vrucht in den bek staande, zich weinig omtrent de dreigende houding van zijnen vijand schijnt te bekommeren. Verder ontdekt men wonderlijke figuren, waarvan eenigen wel op Arabische en Egyptische karakters gelijken; deskundigen zouden best daarover kunnen oordeelen. Vervolgens ziet men zeven figuren die lastdragende slaven schijnen te zijn, waaronder zich de gedaante van een persoon bevindt die met de regterhand een buitengewoon grooten hoed op het hoofd houdt, en waarschijnlijk tot het vrouwelijk geslacht behoort. Ook schijnt gemelde gedaante een soort van kleed aan te hebben dat slechts tot digt aan de knieën reikt.

Tot het eerste figuur terugkeerende wensch ik den lezer opmerkzaam te maken, dat de last dien hij draagt zwaarder en grooter schijnt te zijn dan die der anderen, en dat hij eene verschillende soort van deksel om zijne lenden heeft. De overigen zijn voorzien van draagstokken of bogen, waarop zij hun proviand schijnen te torschen, terwijl een van hen zich onderscheidt door in zijne linkerhand een soort van emmertje te dragen.

Dat al de figuren door een en denzelfden kunstenaar gemaakt zijn is heel onwaarschijnlijk, aangezien het zevende beeld in vorm geheel en al van die der overigen verschilt.

---

*) De schrijver heeft zijne bijdrage vergezeld gaan van eene bijna v voet lange teekening. Gaarne zouden wij in steendruk ons lezers het voordeel er van willen geven. Maar ongelukkig geniet h *Tijdschrift* zoo geringe ondersteuning van het Hollandsch lezend publi dat wij van onzen uitgever niet de belangrijke uitgave durven elschen het afdrukken der teekening zou noodig maken. Betoonde het publiek e beetje meer belangstelling in ons maandwerk door niet alleen er op in teekenen, maar ook er voor te *betalen*, dan zouden wij elk nommer m houtsneden en steendrukplaten verrijken.—REDAKTIE.

Eindelijk ziet men een persoon die in eene onafhankelijke houding, met de regterhand in de zijde staande, van eene vermoeijende reis schijnt te rusten. Deze persoon wordt daarin gekenmerkt dat hij, wat zijne kleeding en houding betreft, wel veel overeenkomst heeft met iemand die het bevel voert. Waarschijnlijk moet hij eenen reiziger beteekenen die op reis is naar de binnenlanden, of een slavenhandelaar die met zijn buit op weg is naar de naaste zeehaven (Natal) om ingescheept te worden.

De kleuren der teekeningen waren als volgt:—de os en de baviaan bruin en de overigen zwart. Ik geef er slechts de omtrekken van.

Er zijn nog heel veel meer andere figuren op dezelfde rots, die echter zoodanig beschadigd zijn, dat ik ze met geen mogelijkheid konde kopieeren.

Onder een der kransen van dienzelfden berg werd eenige jaren geleden eene rots gevonden, waarop de naam ISABELLA duidelijk te zien was. Deze ontdekking gaf aanleiding tot vele gissingen. In het begin beweerde men dat die naam aldaar geschreven werd door den eenen of anderen Portugees of Spanjaard, ter eere van Koningin Isabella van Castilië, die in 1469 met Ferdinand V, den Katholieken Koning van Aragon, in het huwelijk trad.

Niet alleen in den Vrijstaat, maar zelfs ook in Natal, hield men zoolang staande, dat de Spanjaarden in het begin der vijftiende eeuw reeds de binnenlanden van Zuid Afrika hadden bezocht, totdat eindelijk eene jonge dame, Isabella genaamd, het groote raadsel oploste en openlijk verklaarde dat zij haren naam niet lang te voren op de beruchte rots had gezet.

Men zegt dat in al de bergen in Zuid-Afrika teekeningen van Boschjesmannen gevonden worden, welke allen min of meer met elkander overeenkomen; dit bewijst dat zij in vroegere eeuwen de oorspronkelijke bezitters van het land waren.

Te Boshof heb ik de afbeeldingen van den eenhoorn, den ...d, den haas, den gemsbok, het hartebeest, den rhinoceros ... meer andere dieren en insecten gezien. Het is echter ... beklagen dat die dingen welke voor de onderzoekers van ...dheden van groote waarde zijn, zoo roekeloos beschadigd ...rden.

...let is zonderling dat de Boschjesmannen de eenige volk...m zijn die geheel onvatbaar schijnt te zijn voor de be-

beschaving, en dat zij sedert den tijd der eerste reizigers tot op heden in hunne buitengewone seden en gewoonten blijven. Zij schijnen steeds alle beschaving te ontwijken, want zoodra zij, die hunne opvoeding bij de blanken gehad hebben, de manbaarheid bereiken, verlaten zij hunne weldoeners en gaan zeer spoedig tot hunne oorspronkelijke verzonkenheid terug.

Even als de Dwergen in Midden-Afrika zijn ook de Boschjesmannen verzot op kauries, kralen en koper, welke tot op den huidigen dag als wettige betaalmiddelen onder hen dienen.

Hun gezigt en gehoor zijn wonderbaar scherp. Zij hebben geenen verrekijker noodig, want met het bloote oog zien zij zoo ver als wij met een gewonen teleskoop. Met hun gehoor weten zij mijlen ver het geluid der dieren te onderscheiden. Aan het gebrom van den struisvogel weten zij waar zijne eijeren te krijgen zijn, en achter het gonzen van de bij beklimmen zij de steile rotsen om honig te vinden.

Het vocht dat door de Boschjesmannen gebruikt wordt om hunne pijlen te vergiftigen, wordt getrokken uit het sap van de *amarillis* en de melk van de *euphorbia*. Deze twee bestanddeelen worden met het vergift van de groote zwarte spinnekop en andere schadelijke insecten en slangen gemengd.

J. C. V.

Gezellig Tijdverdrijf.

No. 59.—JANUARIJ 1885.

a. PAARDENSPRONG RAADSEL.

Ingezonden door J. H. Blignaut Jr.

Dan	niet	en	weer,	vens	hoort.	u	Jon-
rad	en	- zat,	meer	kloek	- gen !	le-	gij
- dem	leg-	Wees	ruim	En	ook	En,	hou
wind	men	a-	- ge	braaf	en	zijt	eens
naar	straks	- le	ligt	mijn	God	in	on-
bo	Hier,*	ook	laat	al-	Daar	gij	naast
mij	on	den	is	u	af,	- ge-	graf ;
op	- dem,	neer.	- der	- stoord;	zijn	mij	als

b. Een kommandeur kreeg 300 soldaten, waarmede hij elken muur van een kasteel 100 sterk moest maken. Hoe deed hij dit ?

☞ Men wachte met het inzenden der oplossingen totdat ook de ruarij- en Maart-raadsels verschenen zijn, en zende dan alles

gelijk of zooveel men vinden kan. Twee prijzen naar verdienste.

Tot 1o. Februarij worden nog antwoorden verwacht op de vraagstukken loopende over het laatste kwartaal des vorigen jaars.

De Boerderij.

"De landbouwer mag niet teren op onderzoekingen van anderen—zelf moet hij de hand aan den ploeg slaan, om te onderzoeken wat wetenschap en ervaring elders aan de hand hebben gedaan, om, soodoende, het beste daarvan op zijne landerijen in toepassing te brengen."

"De landbouw is de eerste van alle kunsten; zonder hem zouden er geene kooplieden, dichters en philosophen zijn; slechts dat is ware rijkdom, wat de aarde voortbrengt."

Veel Heil en Zegen bij den aanvang van het jaar 1885, Geachte Lezers van het *Z. A. Tijdschrift!*

Ons Land en Volk heeft behoefte aan *goede* wenschen; want *slechte* hebben wij in het afgeloopen jaar genoeg gehad!

Gelukkig dat een Hooger hand ons lot bestuurt, en dat gelijk onze Catechismus zoo schoon zegt: "loof en gras, regen en droog, vruchtbare te onvruchtbare gaven, spijse en drank, gezondheid en krankheid, rijkdom en armoede, en alle dingen niet bij geval maar van die Vaderlijke hand ons toekomen." Dit wil echter niet zeggen dat wij de handen in den schoot kunnen leggen. Dat zij verre. Werken moet iedereen. Die zaait en ploegt, doet zulks op hoop. Planten en natmaken is ons werk; de wasdom moet van Boven komen.

Deze inleiding, die gij ons niet ten kwade zult duiden, is lang genoeg; een nieuwjaarspreek hebt gij al in de Kerk gehoord.

Wij wenschen dan, aan den Wijnboer: perskuipen die van most overloopen; een markt voor zijn produkt en zeg maar £10 per legger, dan komt alles weer regt.

Den Graanboer wenschen wij: volle schuren en flinke prijzen.

Den Veeboer: regen in de dorre streken, volop gras, vet vee, wol bij balen en gretige koopers.

Den Struisboer: veeren bij bossen en prijzen zooals een tiental jaren geleden.

Den Tuinier: groenten in soorten en koopers bij hoopen.

En de Dames?—Ja, die wenschen wij: bloemtuinen met zulke schone bloemen als zij zelf zijn.

Den koopman, winkelier, ambachtsman, kortom elken rang en stand wenschen wij: dat maar net de Boederij mag bloeijen, dan deelen zij ook in die welvaart.

Voor de uitgevers van het *Z. A. Tijdschrift* nog een bijzondere wensch: dat zij veel nieuwe medewerkers en inteekenaars op het *Tijdschrift* mogen krijgen, en dat achterstallige betalers met het nieuwe jaar de hand in den zak mogen steken, opdat het eenige Hollandsche Tijdschrift in Zuid Afrika in stand gehouden kan worden.

Eindelijk voor onszelven: dat wij veel stukken en correspondenties over Boerderijzaken en antwoorden op onze vragen mogen ontvangen.

WIJNMAATSCHAPPIJEN.

Daar er slechts 1,200 uit de 4,000 aandeelen genomen zijn, is besloten om den tijd van inteekening te verlangen tot April. Het is te hopen dat de nieuwe wijnmaatschappij alsdan haar beslag moge krijgen.

Van de Kaapsch-Hollandsche Exportmaatschappij hoort men naauwelijks reppen. Dit is wel jammer, daar volgens onze inzichten, dat het ware redmiddel is.

De kleine maatschappij van hen die wijn volgens voorschrift van den heer Knoop gemaakt hebben, schijnt van stapel te loopen, in de Paarlsche bladen worden ten minste tenders gevraagd voor 4,000 oxhoofden.

TABAK.

Toen Ds. Stegmann, van Oudtshoorn, het vorig jaar in Amerika was, heeft hij onder anderen ook zijn aandacht gewijd aan het aankweeken van Tabak, en informatie ingewonnen omtrent de beste soort die verbouwd wordt, en die blijkt *de witte Burley-tabak* te zijn. Daarop heeft hij van een groot handelshuis een afschrift gekregen van instructie aan de planters gegeven. Van die instructie willen wij (Afrikaansche Almanak) hier het een en ander meêdeelen; heeft iemand al geen Burley-tabak, dan kan zulks hem evenwel te pas komen in het kweeken van andere soorten:—

Brand uw veld goed, zoodat al het zaad van onkruid en gras volkomen gedood wordt. Delf den grond om, hark en maak elke klont fijn, en neem alle hinderpalen, die in den akker gevonden worden, uit den weg.

Het witte Burley zaad behoort zoo vroegtijdig mogelijk in het jaargetij gezaaid te worden, en de plantjes moet men tegen vliegen (?) schermen, door de akkertjes met goedkoope katoenen lakens te bedekken. Deze soort van tabak wordt meer gezocht en afgevreten dan andere soorten. Met een desertlepel zaad kan men een stuk grond bezaaijen van voet in 't vierkant.

Algemeen stemt men overeen dat kalkachtige grond het beste geschikt voor den groei van Burley-tabak. De grond moet *vet* en *goed bewerkt* zijn, eer men plant. Plant vroeg, daar die tabak omtrent 100 dagen lig heeft voor zij rijp is. Maak de rijen van 3 voet 6 duim, tot 3

voet 9 duim wijd, en plant de tabak dan in rijen van 18 tot 24 duim van elkaar. Begin eenige dagen nadat geplant is den grond om te ploegen en te harken; indien moegelijk ploeg alle weken, tot de plantjes te groot zijn, en hark zoo dikwijls als het noodig is. Hoe meer gij uw tabak bewerkt, hoe beter de kwaliteit zal zijn. Wordt de grond hard, dan verbranden de onderste bladeren, als zij getopt zijn.

Men moet de plant niet laten uitbloeijen. Top zoodra de krop verschijnt, van 14 tot 16 bladeren af. Als men meer dan 16 bladeren laat blijven, dan zijn de topbladeren te kort en krijgen geen goede kleur. Tabakplanters hebben verschillende gevoelens omtrent het toppen. Sommige toppen op een hoogte van 20 bladeren, doch wij zijn overtuigd dat 14 tot 16 bladeren evenveel ponden en eene betere kwaliteit van tabak zullen opleveren. Houd alle zuigers weg, opdat de kracht in de bladeren blijft. Houd nooit op om naar wormen te zoeken; want zij zullen zich van tijd tot tijd vertoonen, tot de tabak geheel afgezogen is.

Voor eerstbeginnenden is het over 't algemeen moeijelijk om te bepalen wanneer de Burley-tabak rijp is, en zoo wordt dikwijls een fraaije oogst beschadigd, als die groen afgesneden wordt. Sommige tabakplanters geven de voorkeur om de tabak in huis te brengen zoodra die afgesneden is; maar zij die de beste tabak produceeren, laten de bladeren van een week tot tien dagen op stellages liggen voor zij ze in huis brengen. *Gebruik nooit vuur om de witte Burley-tabak te bereiden*, daar zij soodoende ongeschikt gemaakt wordt voor den fabrikant.

Als de grond goed en het jaargetij gunstig is, dan groeit de Burley-tabak zeer groot, zoodat zij meer plek in een tuin noodig heeft dan andere soorten.

De bladeren moeten in vier, en in sommige gevallen in vijf klassen verdeeld worden. Eindelijk nog moet deze tabaksoort niet te digt op een geperst worden.

Met betrekking tot bovenstaande, meenden wij het volgende uit de *Landbouw-courant*, ook een plaatsje te moeten geven; waaruit men zien zal dat het verbouwen van Amerikaansche tabak beloont. Mogt dit een spoorslag voor onze tabaksboeren zijn om de proef te nemen.

TABAKSBOUW IN THÜRINGEN (DUITSCHLAND).

In de hertogdommen Meiningen en Gotha wordt reeds sints geruimen tijd op tamelijk uitgebreide schaal tabak geteeld. Tot nog niet lang leden verbouwde men slechts tabak van geringen aard, die bij wei[nig] zorg en geringe onkosten toch steeds een loonende opbrengst gaf. [Dit] alles is echter sedert het invoeren der tabaksbelasting veranderd, [daar] tabak van geringe kwaliteit even zeer belast is als betere en duur[dere]. Om die reden heeft men in genoemde landen proeven gedaan, om tabak op de Amerikaansche manier te verbouwen; die pogingen zijn

bevredigend uitgevallen, dat men in het vervolg slechts die betere en fijne varieteiten zal verbouwen, die het klimaat in Thuringen voor lief nemen.

VARIA.

(Uit de Landbouwbladen.)

OM HET VLEESCHGEWIGT VAN VARKENS TE SCHATTEN.

Het te Weenen verschijnende maandblad "Neueste Erfindungen und Erfahrungen" geeft den landbouwers een wel eenvoudig middel aan de hand, om ook zonder weegschaal bij het verkoopen van een varken de hoeveelheid vleesch er van te schatten. Men meet—zoo zegt het blad—met een koord de lengte van het dier van den kopwervel tusschen de ooren tot het begin van den staart en teekent deze *duimen* op. Dan meet men den omvang van het dier digt achter de voorpooten, en vermenigvuldigt die twee uitkomsten met elkaar. Het verkregen product deelt men door 11, als het varken vet is, met 12 als de vetmesting middelmatig is, met 13 als de vetmesting slechts gebrekkig plaats had. Het na de deeling verkregen cijfer geeft het juiste (?) vleeschgewigt in *ponden*. Zeg nu het varken meet *in de lengte* 4 voet of 48 duim; en *om het lijf* 6 voet of 72 duim, dan vermenigvuldigt men 48 met 72:—

48
72

96
336

Dit bedrag gedeeld met 11 / 3456

314 $\frac{2}{11}$ lb. zou dus het gewigt zijn van een vet varken. Deelt men met 12, voor een middelmatig gemest dier, dan krijgt men 288 lb. Met 13 gedeeld voor een gebrekkig gemest, zeg maar pekelvarken, geeft omtrent 266 lb. Wij hebben de proef niet genomen en kunnen dus niet instaan of die deeling het juiste cijfer geeft; r onzen landbouwers zal het niet moeijelijk vallen om de proef op de eens te maken. Wij houden ons voor de opgedane ondervinding—en karbonnatje—als de "varkslagttijd" daar is, aanbevolen.

ARDENHANDEL IN AMERIKA, INZONDERHEID IN PERCHERONS.

invoer van Percheron-paarden uit Frankrijk naar Noord-Amerika lt van jaar tot jaar van grooter beteekenis, en schijnt voor de er in

D

betrokken kooplieden zeer voordeelig te zijn. In het vorig jaar kocht een koopman te Chicago alleen 100 span in Frankrijk aan, voor gemiddeld p. m. £167, om ze in Amerika voor £250—£625 weder van de hand te doen. In het jaar 1881 verkochten de fokkers in Montagne, Alençon, Condé en omstreken aan Amerikanen voor ongeveer £125,000 aan Percherons, in 1882 voor £292,000 en in 1883 zelfs voor meer dan £400,000.

CHAMPIGNONS.

Niet iedereen weet welke de eetbare, en welke de vergiftige soorten zijn. In het weekblad *Floralia* deed iemand de vraag hoe hij de plant kon onderscheiden, en kreeg daarop het volgende antwoord:

"Wij hebben u eenige eetbare Champignons gezonden, dan kunt u zelf eens zien. De kleur is van boven, wij zouden zeggen vuil wit, van onderen bruin-rozerood; dan is er nog een andere soort, die veelvuldig in bosschen voorkomt en geheel geel is. Nu moet u echter niet, op de kleur afgaande die wij hier aangaven, Champignons gaan zoeken en eten, want er zijn zoovele Champignons die op de kleur der eetbare gelijken, doch hoogst vergiftig zijn, dat wij u voorzigtigheid moeten aanraden; wij hebben nooit opgemerkt dat zich onder broed van eetbare Champignons vergiftige bevonden."

PRIJZEN VAN AANTEELBEESTEN IN AMERIKA IN DE EERSTE HELFT VAN 1884.

In Amerika worden, naar men weet, hooge prijzen voor fokvee betaald, inzonderheid als de stamboom er van kan worden aangewezen, of als de dieren in een stamboek ingeschreven zijn. Het te Chicago verschijnende blad *Breeder's Gazette* gaf nu onlangs een berigt betrekkelijk de verkoopingen van fokvee in de eerste helft van 1884, waaruit wij het volgende ontleenen:—

Korthoornvee	ging gemiddeld	£42.
Jerseyvee	" "	£69; een bul haalde zelfs £8,000!
Aberdeen-Angus vee	gemiddeld	£70
Galloway's	"	£62
Hereford's	"	£77
Hollandsch	"	£76
Guernsey's	"	£53

Hoe betrekkelijk weinig wordt er in Z. Afrika aan 't verbeteren gedaan! eenige lofwaardige uitzonderingen.

ACHTERUITGANG VAN DEN VLASVERBOUW IN IERLAND.

Volgens een op 21 Aug. 1884 bekend gemaakten staat van de *Flax Supply Association* heeft de vlasverbouw in Ierland eene vermindering ondergaan, die niet slechts zeer aanzienlijk, maar ook daarom merkwaardig is, dat zij niet gaande weg, van trap tot trap, plaats had, maar door herhaalde pogingen tot verlevendiging afgewisseld werd. In 1869 had de met vlas beteelde oppervlakte 229,178 *acres*, in 1883 juist de helft. Arm Ierland, de ellende wordt hoe langer hoe grooter. Wie zou in Z. Afrika een tweede Ierland willen zien? Loyale Afrikaners zeker niet.

In een dorp van het Fransche arrondissement St. Dié dacht—zoo meldt het Haagsche *Dagblad*—de bevolking Zondag ochtend dat er een fijne *sneeuw* viel. Daar hetgeen men voor sneeuw aanzag zoo lang ongesmolten bleef, werd het nader onderzocht, en de gewaande sneeuw werd nu bevonden uit niets anders te bestaan dan *kleine witte vlinders* (*schoenlappers*). Er waren er millioenen gevallen.

In de Adriandocks in den Staat New-York wordt in talrijke molens een kolossale massa *Amerikaansch meel* gemaakt uit......... populierhout. De stammen worden in de lengte afgeschaafd, de krullen gebleekt en dan als meel gemalen. Op het oog en het gevoel is dit kunstproduct niet van korenmeel te onderscheiden. Het wordt verkocht voor technische doeleinden, of "only" tot heusch meel voor de Indianen en het leger "bijgevoegd." Behalve tot bedrog en sluipmoord geeft deze industrie dus ook aanleiding tot het vermorsen van hout. En dat in een land waar men naauwelijks raad weet met den overvloedigen graan- en milieoogst. 'T is schandelijk!

Een wetenschappelijk Fransch blad doet het verhaal van een zeer merkwaardige vriendschap tusschen eene kat en een musch. De kat kwam eens de kamer binnen met een musch die zij gevangen had, in den bek. Zij liet het diertje los om er meê te spelen, zooals zij met muizen deed. Maar de vogel, die aan een vlerk verlamd was en kon wegvliegen, bood in zijn wanhoop de kat moedig weêrstand, haar vinnig op den neus te pikken.

kat, die hierop niet verdacht was, trok zich terug, en sedert dat oogenblik waren de beide dieren broederlijke vrienden. Zij aten en sliepen samen, en liepen doorgaans naast elkander. Dikwijls liep de kat het huis met de musch op haar rug of in haar bek. En evenals in

vele dergelijke gevallen, speelde de kleinste de baas. De kat mogt niet aan haar eten komen voor de musch genoeg had.

Wij bevelen dit stukje aan heeren dagbladschrijvers en politieke tinnegieters aan, om er een moraal in te zoeken.

Het onderstaande heeft wel niet veel met de boerderij te maken, maar toch kan het in menig boerenwoning te pas komen.

Om glas, porcelein, albast, marmer, enz. langs den kouden weg te verbinden, gebruikt men Fransche kristallijm, bestaande uit 6 Ned. lood Arab. gom in 9 Ned. lood gedisteleerd water op te lossen en daarbij 8 wigtjes geconcentreerden azijn te voegen. Deze lijm bindt snel en duurzaam, niet alleen glas, porcelein enz. maar ook papier, hout en katoen.

N.B.—6. Ned. lood staat gelijk met ongeveer 2 onsen, 9 lood met 3 onsen; wigtjes met *pennyweights.*

— In *Beijeren* is thans eene *Landescultur-Rentenanstalt* tot stand gekomen. Deze geeft geld ter leen voor landbouwkultuur ondernemingen tegen eene rente van 3¾ pct. en ¼ pct. amortisatie, waaronder de schuld aan kapitaal en rente binnen 58 jaren gedelgd zijn zal.

Hier moeten onze landbouwers als zij geld noodig hebben 8 percent en meer betalen om geholpen te worden!

KROTEN- OF BIETENWIJN HEEFT GEEN TOEKOMST.

Uit een in *Le Technologiste* opgenomen artikel blijkt, dat Jules Lefort in *Le Temps* heeft aangetoond, waarom deze wijn, in den laatsten tijd van verschillende zijden ter sprake gebragt, geen toekomst kan hebben. De spiritus namelijk, die bij het bereiden van dezen wijn uit het sap der kroten of bieten gevormd wordt, levert, behalve wijn-alcohol, ook aldehyd, voorts propyl-, butyl- en amyl-alcohol, voehten, die naar de proeven van Dujardin, Beaumetz en Audige reeds in betrekkelijk geringe hoeveelheden vergiftig werken. Bovendien is ook nog een alcoloide, betain, aanwezig, welke physiologische uitwerking nog niet bekend is.

Zeg het aan de heeren Tempelieren, die den *gezonden* druivenwijn verachten!

Een schrijver in een Duitsch landbouwblad geeft het onderstaande waaruit wij in deze Kolonie ook wel een les kunnen trekken:

"De landbouw is het beroep, hetwelk de grootste heeft der bevolking onmiddellijk voedt; voeding hier niet alleen het leveren van voedi-

"middelen, maar het leveren van de middelen ter bevrediging van alle levensbehoeften beteekenende. De landbouw is het beroep, waarin de meeste onafhankelijke ondernemers of eigenaars plaats vinden. De landbouw is het beroep, dat met de talrijkste vorming van gezinnen het meest bijdraagt tot toeneming der bevolking. Deze drie feiten alléén zouden, zelfs bij slechts oppervlakkige beschouwing, reeds voldoende zijn, om het groote belang te doen uitkomen, hetwelk het landbouwberoep niet slechts heeft voor de welvaart der natie, maar zelfs voor haar bestaan. Mogten de toestanden van dat beroep verslimmeren, mogten zij aan toenemende wisselingen onderhevig worden, en als gevolg daarvan de voedende kracht van dat beroep op den duur verminderen, dan zou uit de afneming van het landbouw-beroep nog volstrekt niet eene gezonde ontwikkeling van andere beroepen en daarmee de onderhouding van het geheele bestaan der natie of zelfs haar geregelde verdere ontwikkeling afgeleid mogen worden. Uit al welke omstandigheden volgt, dat het de pligt der Duitsche regeringen, maar ook de pligt van heel het Duitsche volk is, om met zorg de middelen en de wegen na te gaan, waardoor en waarlangs het landbouwberoep op Duitschen bodem tegen een rampspoedige onzekerheid, en daardoor tegen kommer en gevaar, beschermd worden kan. Door de matige regten op den landbouw-invoer uit den vreemde, die in het jaar 1879 ingesteld zijn, is dit probleem in geenen deele opgelost."

~~~~~~~~~~~~~~

Wetenschappelijk.

DE RIJKDOM VAN EENIGE STATEN.

Wanneer men van rijke staten of natiën spreekt, wordt Engeland tijd het eerst genoemd. Het kapitaal in dat land wordt geschat op milliard 30 millioen pond; dan volgt Frankrijk met een kapitaal van milliard 10 millioen pond; de Vereenigde Staten van Noord Amerika t 7 milliard 4 millioen pond; Duitschland met 6 milliard 16 millioen ud; Rusland met 8 milliard pond. Vervolgens komen de landen van tweede orde, die te zamen een kapitaal vertegenwoordigen van 2½ lliard 64 millioen pond.

Dit kapitaal stelt de totale hulpbronnen van ieder land voor.
~~~~~~~~~~~~~~

Het toenemen van het algemeene kapitaal is in de Vereenigde Staten van Noord Amerika het grootst. Inderdaad, iederen dag dat de zon rijst, ziet zij de waarde van deze groote Republiek met bijna een half millioen pond vermeerderen. Hierbij moet men, om dit te kunnen begrijpen, niet uit het oog verliezen, dat dit overwigt van de Vereenigde Staten over al de Europeesche landen het gevolg is van den uitgestrekten landbouw en de grootsche nijverheid, die in staat stellen de producten het goedkoopst van de hand te kunnen doen. De voornaamste vraag is echter deze: hoe worden deze nieuwe rijkdommen, die steeds zonder ophouden aangroeijen, verdeeld? Geraken zij in tamelijk gelijke deelen onder al de leden der maatschappij of krijgen er sommige het leeuwendeel, zulk een groot gedeelte van, dat de Amerikaan Philipp Wells met reden kon zeggen: "De rijken worden rijker en de armen armer?"

Het antwoord hierop is niet moeijelijk te geven of ver te zoeken. Het land, dat den eersten rang in Europa ten opzigte van den algemeenen rijkdom bekleedt, Engeland namelijk, is ook het land waar het grootste aantal personen ten gevolge van gebrek, van honger, van ellende omkomen. Het is verkeerd, die toeneming van den algemeenen rijkdom onvoorwaardelijk gelukkig te achten, zoolang daarmede niet een verbetering van de verdeeling dier rijkdommen gepaard gaat.—*Eigen Haard.*

DE STERVENSUREN.

Aan de mededeelingen van een dokter over de uren, welke het noodlottigst zijn voor 's menschen leven hebben wij het volgende ontleend. Die geneesheer schrijft:

"Ik ben in mijn praktijk tegenwoordig geweest bij 2880 sterfbedden en was daardoor in de gelegenheid om gevolgtrekkingen te maken, die welligt voor anderen ook van belang zijn. Vooraf dient opgemerkt te worden, dat de overleden personen, waarvan hier sprake is, niet tot een bepaalde klasse uit de maatschappij behoorden, en dat de sterfgevallen over een tijdperk van verscheidene jaren werden verdeeld. Wat wij dus hier hebben mede te deelen, kan niet uitsluitend aan een bepaalde soort van personen toegeschreven worden, of het gevolg zijn van andere bijzondere en toevallige omstandigheden. Wanneer de sterfgevallen zonder onderscheid, gelijkelijk over de vier-en-twintig uren verdeeld waren, dan zouden er natuurlijk honderd twintig personen om twaalf uur, hond twintig om één, om twee uur, enz. gestorven zijn. Doch dit wa geenen deele het geval. Er waren twee uren waarin deze verhoud buitengewoon laag was, twee minima dus, namelijk in het uur van z dernacht tot één uur, waarin het aantal drie-en-vijftig percent onder gemiddelde was, en van twaalf uur des middags tot één uur, waarin aantal slechts ruim twintig percent onder het gemiddelde bedroeg.

drie tot zes uur in den morgen vindt men een gestadige vermeerdering en evenzoo van drie tot zeven uur in den namiddag.

"Het maximum aantal sterfgevallen komt voor tusschen vijf en zes uur des namiddags, waarin het niet minder dan veertig percent boven het gemiddelde bedroeg, en dan volgt het uur vóór middernacht, met vijf-en-twintig percent boven het gemiddelde. Ook van negen tot tien uur in den morgen kwamen een groot aantal (ongeveer tien percent boven het gemiddelde) voor. Daarentegen bevond ik, dat minima voorkwamen tusschen negen en elf uur in den avond met zes en een half percent beneden het gemiddelde.

"Een en ander samenvattende komt men tot het besluit, dat de menschelijke sterfgevallen het minst voorkomen op de middaguren, namelijk tusschen tien en drie uur en het meest tusschen drie en zes uur des morgens."—*Eigen Haard.*

REGENSTREEK IN ENGELSCH INDIË.

In Britsch Indië vindt men een streek, die merkwaardig is, om de regens, welke er jaarlijks in buitengewone hoeveelheid vallen. Het hier bedoelde gebied is Cherra Pundjii, gelegen op een 4300 voet hoogen Bergrug, welke zich evenwijdig aan de kust verheft en ongeveer 1100 voet van het noordelijk gedeelte van de Golf van Bengalen verwijderd is. Van deze golf is het gebied gescheiden door een lage en moerassige vlakte, welke de Gangesdelta vormt.

Voordat de lucht het gebergte bereikt, strijkt zij, met den zuidwest-moesson aangevoerd, over den Indischen Oceaan en neemt, terwijl zij over het moerassige gedeelte, waar een hooge temperatuur heerscht, heentrekt, nog meer water op. Deze door waterdamp oververzadigde lucht wordt op het hooger gelegen gebied van Cherra Pundjii afgekoeld en verliest daardoor het grootste gedeelte van het haar vergezellende water, hetgeen tengevolge heeft, dat daar jaarlijksch niet minder dan 49 voet regen valt, waarvan 40 voet alleen voor rekening van den zuidwest-moesson komt.

Gedurende vijf achtereenvolgende dagen heeft men tot 30 duim water per dag opgevangen, en in 1861 bedroeg de hoogte van den gedurende het geheele jaar gevallen regen niet minder dan 66 voet. De gemiddelde hoogte van den in Frankrijk vallenden regen bedraagt 27 tot 29½ duim ...eveer vijf-en-twintig maal minder.

...e zuidwest-moesson heerscht in dat regenrijke land van April tot ...tember.—*La Nature.*

DE LEGENDE VAN DEN WIJNSTOK.

...oen Dionysios (Bacchus) nog een kind was, reisde hij eens in Hel... om naar Náxos te gaan. De weg viel hem lang; vermoeid zette hij

zich op een steen neder om uit te rusten. Hij liet zijn oogen op den grond vallen en zag daar een klein plantje, zoo schoon, dat hij besloot het mede te nemen en thuis weder in den grond te zetten. Hij liep er mede voort in zijn hand, doch werd bevreesd, dat de brandende zonnestralen het geheel zouden kunnen doen verdorren, voordat hij te Naxos was. Gelukkig vond hij een hol pijpbeen van een vogel, waarin hij het teere plantje tegen de zonnestralen beschutten kon.

In de hand van den jongen god groeide het plantje echter zoo krachtig, dat het weldra aan den benedenkant uit het been te voorschijn stak. Al voortgaande zag Dionysios in het rond naar een langer omhulsel voor zijn plant; hij vond tot zijn vreugde een leeuwenbeen, dat aan de vereischten voldeed. Het been van den vogel werd met de plant in het leeuwenbeen gestoken en Dionysios trok weder verder. Het duurde evenwel niet lang, of de plant was zóó sterk gegroeid, dat zij aan beide einden naar buiten stak. Een derde been, thans van een ezel, was lang en wijd genoeg om de plant met haar dubbelen mantel in zich te kunnen opnemen. Eindelijk komt Dionysios op Naxos aan. Toen hij het plantje in den grond zetten wilde, bleek het echter, dat zijn wortels zoo vast om en tusschen de drie beenderen waren gegroeid, dat het niet zonder hevige beschadiging daaruit kon worden losgemaakt. Dionysios zette daarom alles in den grond.

De plant groeide voorspoedig op. Tot groote vreugde van Dionysios droeg het prachtige druiven; hij parste ze uit en bereidde aldus den eersten wijn. Toen hij de menschen dezen wijn liet drinken, was hij getuige van het volgende wonder.

Naauwelijks hadden de menschen een teug genoten, of zij begonnen te zingen als vogels.

Toen zij meer gedronken hadden waren zij sterk als leeuwen.

Nadat zij lang en veel gedronken hadden, lieten zij de hoofden vallen en waren zij aan ezels gelijk.

Deze legende van Dionysios (bij de oostersche volken in omloop) is bijna even oud als de wereld; de eene eeuw heeft haar aan de volgende vermaakt, maar wie durft beweren dat haar waarde voorbijgegaan is?—*Revue Scientifique.*

INENTING TEGEN VARKENSZIEKTE.

Pasteur heeft een nieuwe overwinning behaald op de bacteriën, kleine, onzigtbare vijanden van den mensch en van de ho-dieren.

Onlangs heerschte in het departement de la Vienne hevig de v... ziekte (*rouget*). Op voorstel van Pasteur begaf één zijner leerlingen, Thuillier, zich daarheen, om op de plaats des onheils zoo mogelij oorzaak op te sporen. Binnen korten tijd vond deze geleerde

bloed en de overige ligchaamsvochten der varkens een bijzonder soort bacterie.

Pasteur en Thuillier volgden bij het onderzoek van dit verschijnsel denzelfden weg, die zij o.a. bij de genezing van het miltvuur der schapen met zoo goed gevolg hadden bewandeld. In de eerste plaats zochten zij een vloeistof, die bijzonder geschikt was voor de ontwikkeling van de bacterie. Kalfssoep, die kunstmatig ongeschikt was gemaakt voor den groei van andere organismen, verschafte aan de nieuwe soort een zeer voordeelige woonplaats. Telkens werd een nieuw geslacht gekweekt, dat bij gezonde varkens de plaag opwekte, zoodat men wel degelijk de oorzaak der plaag gevonden had.

Daarop was het wenschelijk een middel te vinden, waardoor de hevige werking der bacteriën langzamerhand werd verzwakt. In 1881 had Pasteur gezien, dat de werking van de bacterie, door hem in het speeksel van honden, die aan watervrees lijden, gevonden, op konijnen zeer schadelijk werkt, terwijl de marmotjes er op een bepaalden leeftijd althans vrij ongevoelig voor waren. Merkwaardig was het echter, dat de werking van dit gift op marmotjes hoe langer hoe heviger werd, wanneer het van het eene dier in het andere werd overgebragt, en dat het langzamerhand voor de konijnen een voorbehoedmiddel werd, zoodat daarmede ingeënte konijnen in een ligten graad aan de ziekte leden en bij herhaalde inenting ongedeerd bleven. Deze ervaring maakten de Fransche geleerden zich thans ten nutte. Ook in andere departementen hadden zij het bloed van zieke en gestorven varkens onderzocht en dezelfde bacterie daarin aangetroffen.

Nu vernamen zij in het departement Vaucluse, dat de konijnen en de duiven daar ook ziek waren. Het bleek aan Pasteur en Thuillier, dat de ziekte dezelfde als die der varkens was. In de hoop, dat het hun gelukken zou de werking van het gif langzamerhand te verzwakken en dus de inenting onschadelijk, ja zelfs voordeelig te maken, bragten zij het besmette bloed der varkens in het ligchaam der duiven en konijnen over. Voortdurende inenting van de eene duif op de andere werkte evenwel het tegendeel uit van hetgeen men wenschte; daarentegen werkte het gif op varkens minder krachtig, wanneer het gif een aantal malen van het eene konijn op een ander overgebragt was.

Eindelijk werd het een geschikt voorbehoedmiddel, dat bij varkens na inenting in ligten graad de ziekte opwekte, doch hen later te midden besmetting bewaarde. In verscheiden departementen stelden een groot aantal grondeigenaars, veeartsen enz. hun varkens ter beschikking van Pasteur. Deze stelde de voorwaarde, dat men de ingeënte varkens ... natens zoolang zou laten leven, totdat zij in het volgende jaar aan de ... besmetting zouden zijn blootgesteld geweest. Van meer dan één ... ontving Pasteur in den loop van September ll. berigt, dat alleen de ingeënte varkens bleven leven, terwijl de niet-ingeënte in denzelfden

stal aan de ziekte stierven, dat de ingeënte varkens van een eigenaar alles gezond bleven, terwijl zij leefden te midden van andere kudden, die hevig waren aangetast enz.

Toch openbaart zich de werking der inenting bij varkens in verschillende deelen van Frankrijk niet altijd op dezelfde wijze, waarschijnlijk omdat er daar te lande zooveel verschillende varkensrassen voorkomen.

Deze nieuwe overwinning wekt bij Pasteur echter geen onverdeeld genot op. Immers hij moet zijn mededeeling aan de *Académie des Sciences* aanvangen met een woord van hulde aan de nagedachtenis van zijn verdienstelijken deelgenoot aan dezen arbeid. Als lid der fransche expeditie voor het cholera-onderzoek naar Egypte vertrokken, valt Thuillier der geweldige siekte ten prooi, wier oorzaak tot nog toe verborgen bleef. Hij sneuvelde op het veld van eer.—*Revue Scientifique.*

Angra Pequena.*

Een naakte, te voren bijna nooit genoemde kuststreek aan Afrika's zuidwestkant heeft plotseling de wereld in rep en roer gebragt. De duitsche natie zag plotseling haar droom verwezenlijkt, dat haar keizerrijk onder de koloniale staten werd genoemd; Engelands naijver was opgewekt nu de duitsche rijkskanselier de nederzetting van den heer Lüderitz onder de bescherming des rijks had opgenomen. Niemand waarschijnlijk was meer verbaasd over den gang der zaken dan de heer Lüderitz zelf, wiens doel eenvoudig bestond in de opening van een haven, waar geen engelsche tolbeambten regt van spreken en handelen hadden, misschien ook in een ontginning van de kopermijnen, waartoe de *Walfischbay Copper-mining Company* een mislukte poging had gedaan. De nadere kennis van het nieuwe "Lüderitzland" heeft men voornamelijk aan de zendelingen van het Rijnlandsche zendelinggenootschap en bepaald aan den heer Büttner te danken.

De kuststreek tusschen de Engelsche en de Portugeesche bezittingen is een van de meest troostelooze woestijnen ...

* Wij ontleenen dit artikel aan het Duitsche tijdschrift *Hum...* De schrijver blijkt tamelijk goed op de hoogte van zijn onderwerp te zijn. Wij bepalen de aandacht vooral van heeren Parlementsleden op de passage die wij in cursief drukken. Onze nieuwe Duitsche buren denken nu reeds er aan onze Noord Westelijke distrikten over Angra Pequena van tolvrije Duitsche goederen te voorzien.

wereld. De zuidoostelijke passaatwinden heerschen er. Terrasvormig rijst het land zeer snel; en op een afstand van 30 à 40 mijlen van de kust bedraagt de hoogte reeds 4,000 voet; de toppen van het Owatoko- en Awasgebergte verheffen zich tot een hoogte van ongeveer 10,000 voet. Aan de kusten regent het bijna nooit; de bovengenoemde maatschappij heeft voor de fundamenten van haar voorraadschuren zakken met zout in plaats van steenen gebruikt, en tegenwoordig bewijzen deze nog dezelfde dienst aan de zendelingen, die de schuren kochten. Eerst op een afstand van 40 mijlen van de kust ontlast zich van tijd tot tijd, meest na jarenlange tusschenpoozen, een wolkbreuk; volgens Büttner moet men minstens 140 mijlen ver reizen, voordat men oorden bereikt, waar het 7 of 8 maal regent per jaar. Van den kam van het gebergte loopen verscheiden rivierbeddingen naar beneden; na zware regens stroomt het water met geweld door de hoogere gedeelten, zoodat wagens en paarden door den vloed worden medegesleept, zelden bereikt echter één droppel water de zee, en ter naauwernood kan het water, hetwelk door den grond zijpelt, eenige putten aan de monding met brak water vullen. Van plantengroei is er tot aan den kam van het gebergte dus geen sprake; de wagens moeten den togt van de vlakte van Usab af tot aan de Walvischbaai toe binnen 24 uur in één stuk afleggen, zonder gelegenheid te vinden om versch water te verkrijgen. De trekossen moeten dan zelfs nog drie uren verder worden gestuurd om hun dorst te lesschen. Ongemak aan den wagen, een verzuim, waardoor het vertrek een korten tijd wordt uitgesteld en de aankomst onmogelijk wordt, voordat de hitte van den volgenden dag begint, kan de noodlottigste gevolgen hebben voor de trekdieren. De beambten der verschillende factorijen verkrijgen geen ander water dan hetgeen van de Kaap wordt aangevoerd. Misschien zou er nog kans zijn het vee water te verschaffen door het doorzijpelend water te keeren en later op te pompen, voor de menschen moet het òf aangevoerd òf gedestilleerd worden, tenzij het geluk wilde, dat men ergens een artesische bron trof. Hooggespannen is daaromtrent de verwachting echter niet; aan de westelijke helling der bergen regent het immers bijna nooit en derhalve is het onwaarschijnlijk, dat onder den grond groote hoeveelheden water verscholen zijn. Leverden de kopermijnen echter veel geld op (en de lage prijs van het koper geeft hierop voorloopig geen hoop),

dan zou ondanks het gebrek aan water een havenstad hier evenzeer kunnen bloeijen als Iquique doet aan de van regen beroofde kust van Peru.

Tusschen den mond der Oranje-rivier en Mosammedes treft men een aantal goede havens aan, wat hier zeer opmerkelijk is. De beste haven, die niet in het bezit van Duitschland geraken kan, is de door Engeland bezette havenplaats aan de Walvischbaai, waar het rijnsche zendelinggenootschap reeds gedurende vijf en twintig jaar een zijner posten heeft gevestigd. De heer Büttner vermeldt, dat de baai door een smalle landtong van de zee afgesloten is; alleen aan den noordkant is zij open; het waait op deze breedte zeer zelden en dan nog niet hard. De diepstgaande schepen kunnen hier ankeren; zelfs bij den laagsten waterstand heeft het water een oppervlak van 200 v.k. kilometer. Op deze haven volgt die van Angra Pequena. Volgens de door kapitein Aschenborn gedane peilingen is de Angrabogt, die in de rigting van N. naar Z. over een lengte van meer dan 6 mijlen in het land snijdt, wel niet diep genoeg, maar, waar zij begint, ligt een veel kleinere bogt, die uit zee gemakkelijk bereikt kan worden, tegen den stroom wordt beschermd door drie eilanden (het robben-, het penguin- en het haaijeneiland) en tot digt bij de kust 23 tot 35 voet diepte heeft.

De nederzettingen van Lüderitz bevinden zich op een vooruitspringende kaap, tegen de helling van den 490 voet hoogen Nautilus top. De streek is ook hier zooals overal langs Afrika's zuidwestkust zeer gezond, ten Z. van Mosammedes komt geen koorts voor; de hitte wordt gematigd door de koude stroomen langs de kust. Het land levert in den omtrek niets op; daarentegen is de zee rijk aan visschen, robben en zeevogels, zelfs walvisschen naderen de kust tot op zeer kleinen afstand. De verwachtingen der kolonie zijn echter vooral op de kopermijnen en op den handel met het binnenland gevestigd. De kopermijnen zijn volgens alle ingewonnen berigten zeer rijk en liggen [illegible] geringe diepte. De Engelsche maatschappij is wel is w[illegible] bankroet gegaan, maar daarvan ligt de schuld bij haar ambten, die op de onzinnigste wijze te werk gingen. [illegible]gens Büttner ligt de rijkste mijn in de nabijheid van H[illegible] tusschen de zendingsposten Rehoboth en Otyimbingue, nog verre van de stichtingen van Lüderitz in het Her[illegible]land; toch schijnen zich ook van Angra Pequena, [illegible]

land in, kopermijnen te bevinden en daarheen is reeds een expeditie uitgegaan.

Hoofdzaak blijft dus de handel met het binnenland. Wel zal er niet veel te verdienen vallen aan de 40,000 inboorlingen, die Rohlfs in het gebied van Lüderitz heeft ontdekt en die waarschijnlijk op de beide bekend geworden landgoederen wonen; de uitstekende bij Perthes uitgegeven kaart van Bruno Hassenstein weet niets van deze duizenden en noemt in het geheele gebied niet anders dan een paar stammen van Boschjesmannen. Maar aan de oostelijke helling van het kustgebergte, waar meer regen valt en althans de veeteelt uitgeoefend kan worden, wonen de Namaquas, een volk, dat door de rijnsche zendelingen gedurende hun veeljarigen arbeid gedeeltelijk bekeerd en met de beschaving bekend is gemaakt. Voor dit volk is Angra Pequena een even natuurlijke uitgangsweg als de Walvischbaai voor de Herero's is. Wel is waar is ook hun land een woestijn, en struisvogelveeren en elpeenbeen, vroeger uitvoerartikelen van groot belang, zijn tegenwoordig tengevolge van de onmatige jagt, bijna geheel van de markt verdwenen. Ook hun vroeger bijna onuitputtelijke rijkdom aan vee is tengevolge van de uit de Kaapkolonie ingedrongen longtering en de vernielingen in de burgeroorlogen met de jonker-afrikanen zeer achteruitgegaan, toch bestaat er nog groote kans op een aanzienlijken uitvoer, zoodra er een goede weg is met eenige herbergen, waar het vee drinken kan.

Toch zal de handel niet tot de Namaquas bepaald blijven, en juist daarom kanten de Engelschen zich zoo sterk aan tegen de onderneming van Lüderitz. *Binnen korten tijd zal er een levendig verkeer ontstaan met de engelsche kolonisten ten zuiden der Oranje-rivier, en wanneer de kaapsche regering hier ook de invoerregten wilde innen, die zij elders laat betalen, moest zij een tolregeling invoeren, die geheel onuitvoerbaar is. Vooral wapenen zullen spoedig in groote weelheid naar binnen gesmokkeld worden;* want in Angra [Pe]quena heeft men er niet het minste belang bij het den [inb]oorlingen lastig te maken om zich van wapenen te voor[zie]n, *en niemand zal een pond sterling invoerregten op één [g]eer laten betalen, zooals in Kaapland geschiedt.*

Andere artikelen voor den invoer zullen volgens den [Hee]r Büttner zijn: kleeren en schoenen, koloniale waren,

meel, scheepsbeschuit, tabak en zout, allerlei ijzerwaren, hout (het geheele Damaraland levert niets geen hout voor een timmerman of schrijnwerker op) en sieraden van ijzer en glas. Voorloopig zal het vervoer zooals in Kaapland nog door middel van ossenwagens geschieden; het terrein is hier over het algemeen zeer geschikt voor, en met geringe moeite zou men enkele lastige plaatsen aan de steile hellingen in vrij gemakkelijke wegen kunnen veranderen. Alleen op de vraag, hoe er water kan worden aangevoerd, moet men een oplossing zoeken; onoverkomelijk schijnt deze moeijelijkheid alleen aan de kust te zijn. Verder op kan men waterbakken (dammen) vervaardigen, die niet te veel kosten en in de gewone jaren door den regen zoo gevuld zullen raken, dat zij altijd water voor de trekossen kunnen bevatten. Het zou eveneens mogelijk zijn in Namaqualand op veel plaatsen waterkeeringen aan te leggen en daardoor kleiner meren en vijvers aan te leggen, om bepaalde streken geschikt te maken voor den akkerbouw; in dit geval zou het echter eerst noodig zijn, dat geheel Namaqualand onder duitsch beheer werd gesteld. Dan zou men ook kunnen beproeven, in welke mate een verstandige leiding de Bantoenegers en Hottentotten beschaven kan. Het zou kort duren, of een gedeelte van de de veeteelt beoefenende bevolking zou zich op den akkerbouw toeleggen; de natuurlijke vermeerdering der bevolking zou daartoe reeds een drangreden zijn, zoodra een gevestigd gezag een einde aan de burgeroorlogen maakt.

Weinig jaren zullen de vraag beantwoorden, of en in hoeverre het mogelijk en raadzaam is, dat duitsche landbouwers en veehouders zich onder de Namaquas en Herero's vestigen, of het land "voor duizenden werkzame mannen een *Africa Felix* zal zijn." Daarvan zal het afhangen, of het de moeite waard is een spoorweg naar de haven aan te leggen.

Het is een ijdele hoop, dat Angra Pequena een handelsweg naar Midden-Afrika openen zal; de haven ligt daartoe zoo ongunstig mogelijk, daar het Namaqualand aan de binnenkant door de Kalahariwoestijn en het bekken van Ngamimeer van de meer vruchtbare streken gescheiden

Trouw beproefd.

Een Madoereesch Vertelsel.

Er was eens een rijk man, die een eenigen zoon had. Als hij nu reeds oud geworden was en op zijn uiterste lag zeide hij tot zijn zoon: "Uw vader is reeds oud en gaat sterven; als ik er nu niet meer zijn zal, mijn kind, vraag dan uwe moeder om u te wijzen waar onze bruidskoets is; wanneer zij u die gewezen heeft, dan moet gij daaronder graven en hetgeen ge vindt zal het uwe zijn om daarmede uw welbehagen te doen. En nu heeft vadertje u nog eene vermaning te geven; pas op dat ge niet met een rijk mans kind gaat trouwen, maar huw een arm meisje dat met rijststampen den kost verdient."

Niet lang daarna stierf de vader. Toen de zoon daartoe oud genoeg was, vroeg hij aan zijne moeder naar hetgeen de vermaning zijns vaders hem gezegd had. Zijne moeder wees hem haar bruidskoets aan, vervolgens groef de zoon in den grond daaronder en vond daar veel geld, zoodat hij zeer rijk was. Hij huwde daarop de dochter van arme lieden, zooals zijn vader hem geboden had en zoo leefde hij in vrede en vreugde des hartes.

Maar op zekeren dag sprak die man bij zich zelven; "Ik ben nu tevreden omdat ik mijns vaders gebod gevolgd heb; maar ik zou nu dat gebod mijns vaders ook wel eens op de proef willen stellen. Lang geleden heeft mijn vader mij verboden en gezegd geen rijken mans dochter te trouwen, want dat zou mij ongeluk berokkenen; zoo sprak mijn vader. Maar ik zal nu eens beproeven en overtreden vaders gebod."

Hij nam zich dan de dochter van rijke lieden ter vrouwe en rigtte ter eere daarvan een groot feest aan en voelde zich gedurende langen tijd gelukkig van harte. Eindelijk sprak hij wederom bij zich zelven: "Waar is nu het ongeluk dat mij zou overkomen, volgens het zeggen van mijn vader? Laat ons eens een proef nemen hoe die rijke vrouw wel verschilt van deze arme?" Zoo sprak hij en begaf zich vervolgens naar eenen goudsmid, wien hij beval twee armbanden met diamanten te maken van groote waarde, wel honderden ponden! Toen de armversierseels gereed waren begaf de man zich naar de woning van zijn eerste vrouw, die van arme afkomst was, en zeide:

"Geef mij mijn zwaard, ik ga op reis om eene schuld in te vorderen van mijn schuldenaar."

Zijn zwaard werd hem gegeven en hij ging. Op eenigen afstand van zijne woning gekomen, kocht hij een haan, slagtte dien en besmeerde

zich de kleederen met zijn bloed. Daarop keerde hij huiswaarts. Binnen gekomen zeide hij tot zijne vrouw, de dochter des armen mans: "Zie, hier heb ik een schoonen armring voor u; gij moet er echter niet aan anderen over spreken, daar hij geroofd is van iemand op den weg, dien ik gedood heb; zie, zijn bloed kleeft nog aan mijne kleederen." Zoo zeide hij, om zijne vrouw te misleiden. Maar zijne vrouw antwoordde hem aldus: "O, waarom deedt gij zulks? Hoe! hebt gij een ander beroofd om mij dien ring te kunnen geven? Ben ik door u niet gehuwd ofschoon ik arm was, en hebt ge mij niet reeds rijk gemaakt, door mij tot vrouw te nemen? Ik wil uwen roof niet!" En de vrouw nam dien kostbaren ring en wierp hem in een' diepen put dien zij digt dekte, want zie, zij had haren man lief en vreesde dat zijne misdaad door anderen mogt worden ontdekt.

Niet lang na dezen begaf de man zich naar zijne rijke vrouw en sprak: "Vrouw, reik mij mijn zwaard: ik ga naar een ver land." En hij nam zijn zwaard en reisde heen. Toen hij reeds verre gekomen was, kocht hij eenen haan en slagtte dien, zijne kleederen bevlekkend met het bloed, gelijk den vorigen keer. Vervolgens bragt hij den tweeden armband aan zijne rijke vrouw en zeide tot haar: "Dien roofde ik op weg en doodde zijnen besitter, zie zijn bloed kleeft nog aan mijne kleederen, geef mij daarom een ander kleed!" Aldus sprak hij.

Maar deze zijne vrouw antwoordde: "Hebt ge straatroof gepleegd? Waarom deed ge zulks? Wat ontbreekt mij? Heb ik uw kleederen of versierselen van doen? Ben ik niet eene dochter van rijke lieden?" Zoo riep zij steeds luider, en snelde naar buiten om op het rijstblok alarm te slaan, totdat schout en buren kwamen toegeloopen. De man werd gevat en in de gevangenis geworpen.

Toen gedacht hij aan de vermaning zijns vaders, die hem had gewaarschuwd: "geen rijke vrouw te huwen, want zij heeft haren man niet lief."

Na eenigen tijd gaf hij der overheid eene voldoende verklaring van zijne handelingen en werd uit de gevangenis ontslagen. Hij keerde in de woning zijner eerste vrouw en schonk haar de armbanden, en leefde verder gelukkig aan hare zijde.—*Eigen Haard.*

, hem
: "n.
niet m
ng, dan
." Zoo
woordde
nder be-
gehoord
door mij
nen dien
t dekte,
r ande-

n sprak:
hij nam
n, kocht
met het
er arm-
op weg
steren,

pleegd?
deren of
!" Zoo
alarm te
rd gevat

gewaar-
an nam

ring van
eerde in
n leefde

